

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

*Από την Επανάσταση
του 1821 ως το κίνημα
του Γουδί (1909)*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

*Από την Επανάσταση του
1821 ως το κίνημα του
Γουδί (1909)*

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Το βιβλίο τούτο, κατά το μεγαλύτερο μέρος του, σχεδιάστηκε στο στρατόπεδο της Λέρου. Ανήκει λοιπόν στους συγκρατούμένους μου στα στρατόπεδα της Γυάρου (1967) και της Λέρου (1967-1970). Το αφιερώνω σ' αυτούς, σαν ελάχιστη σπονδή στα ατελείτητα μαρτύρια των Ελλήνων, που ονειρεύονται μιαν Ελλάδα χωρίς «προστάτες», χωρίς μεσσίες και χωρίς δικτάτορες.

T. B.

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

*Από την Επανάσταση του
1821 ως το κίνημα του
Γουδί (1909)*

*Των μπροστινών πατήματα
των πισινών γεφύρια.
(Κρητική παροιμία)*

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Κάθε γνήσιο αντίτυπο υπογράφεται από την κυρία Άννα Μποτοπούλου-Βουρνά

Εκδόσεις Πατάκη — Ιστορία

Σειρά Τάσου Βουρνά: Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας,
τόμος Α΄

Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας:*

Από την Επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του ΓΟΥΔΙ (1909)

Μακέτα εξωφύλλου Μαρία Κωνοταντακάκη

Μοντάζ Μ. Ρένεση

Copyright © Άννα Μποτοπούλου-Βουρνά και Στέφ. Αλ. Πατάκης,
Αθήνα 1997

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Αδελφών Τολιδή, Αθήνα 1974

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη (φωτομηχανική ανατύπωση
της έκδοσης των Αφών Τολιδή), Αθήνα, Αύγουστος 1998

Η παρούσα είναι η δεύτερη εκτύπωση, Δεκέμβριος 1998

Κ.Ε.Τ. 1886 Κ.Ε.Π. 1045/98

ISBN 960-600-524-0

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ 14, 106 80 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. (01)36 38 362 (01)36 45 236 FAX: (01)36 28 950

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΕΜΜ ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: (01)38 31 078

ΥΠΟΚ/ΜΑ Ν ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΤΗΛ. (031)70 6354-5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

1. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. ΚΙΝΗΤΡΑ - ΚΙΝΗΤΗΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.

ΓΙΑ ΝΑ ΕΡΜΗΝΕΥΘΕΙ σωστά τὸ φαινόμενο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μέσα στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα — σὲ μιὰ ἐποχὴ δηλαδὴ πού ὁ εὐρωπαϊκὸς χώρος συγκλονιζόταν ἀπὸ παρόμοια γεγονότα μὲ ἔθνικοαπελευθερωτικὸ ἢ ἔθνικοσυνωτικὸ χαρακτήρα — πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν· α) οἱ ὑπερεθνικὲς ἰδεολογικὲς καὶ κοινωνικὲς ρίζες τοῦ καὶ β) οἱ ἐσωτερικὲς προϋποθέσεις μέσα στὴ σκλαβωμένη χώρα, πού ὁδήγησαν στὴν ἐκρηξὴ τοῦ ἐνοπλοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

Ἰδεολογικὰ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 21, σὰν ἔθνικὸ κίνημα μὲ στόχο τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας καὶ τὸ σχηματισμὸ ἀνεξάρτητου κράτους, κατάγεται ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴν ἰδεολογία της, εἶναι, δηλαδὴ, φαινόμενο τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν πορεία της πρὸς τὴν ἐξουσία, μὲ ὅλα τὰ ἰδεολογικὰ συνακόλουθα πού τὸ πλαισιώνουν. Κίνητρο, λοιπόν, ἀλλὰ καὶ κινητήρια ἡγετικὴ δύναμις τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξη, ἡ ἰδεολογία της καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς πορείας της πρὸς τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῶν κινήτρων καὶ τῆς κινητήριας δυνάμεως τῆς ἐπανάστασης ἐπικράτησαν στὴν ἱστοριογραφία μας ἀντιλήψεις λαθεμένες πού παραγνώριζαν τὸ ρόλο τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν Ἑλλάδα σὰν πρωτοποριακῆς ἐπαναστατικῆς δυνάμεως καὶ ξεχνώντας ὅτι καμμιά ἐπανάσταση δὲν πραγματώνεται χωρὶς τὴν ἡγεσίᾳ μιᾶς πρωτοπόρας τάξης, πού καλεῖται ἀπὸ τὴν ἱστορίᾳ νὰ πρωταγωνιστήσῃ στὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ, ὑποστηρίχτηκαν λαϊκιστικὲς ἀπόψεις πού ἔδιναν τὸ προβάδισμα στὴν ἔννοια «λαὸς» ἀφηρημένα καὶ γενικά, κι' ὅχι μὲ τὴ σημασία μιᾶς σύμμαχης ομάδας τάξεων πού δρᾷ ἐνταῖα γιὰ τὴν κοι-

νωνική αλλαγή. Ἡ ἀποψη εἰκίνη, πού παραγνώριζε καὶ μηδένιζε τὸ ρόλο τῆς ἀστικής τάξης στὸν τόπο μας κατὰ τὴν Ἐπανάστασι, μᾶς δδῆγησε πολὺ κοντὰ στὴ θεωρία τοῦ «αὐθόρμητου» καὶ ξεμάκρυνε τὴν ἔρευνα ἀπὸ τὴ σωστὴ κοινωνικὴ τῆς βάσι.

Ὡστόσο, πρέπει νὰ προσέξουμε μιὰ σημαντικὴ ἰδιομορφία: (Ὁ τουρκικὸς τιμαριωτισμὸς, (ἓνα μίγμα φεουδαρχισμοῦ καὶ δουλοκτησίας μὲ μεγάλα περιθώρια ἐλευθεροχωριτισμοῦ) δὲν ἀφῆνε περιθώρια ἀνάπτυξης μιᾶς ἐνιαΐας καὶ ἰσχυρῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀστικής τάξης, ὅπως θὰ ἴδουμε. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὕτὴ τὸ βάρος γιὰ τὴ τροφοδότηση τοῦ ἀγῶνα ἐπέφτε στοὺς ἀκτῆμονες ἀγρότες. Ἡ ἡγεσία τοῦ ὅμως δὲν μετατοπίζεται ἀπὸ τοὺς ὤμους τῆς ἀστικής τάξης. Αὕτὴ εἶναι ἡ χαρακτηριστικώτερη ἰδιομορφία στὸν τρόπο πού ἐκφράστηκε στὰ Βαλκάνια τὸ μέγα κίνημα γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ τὴ δημιουργία ἀνεξαρτήτων ἐθνικῶν κρατῶν κάτω ἀπὸ τὴ διεργασία τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ τὴν τάση γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς τῆς Εὐρώπης στὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου πρὸς τὸ 19ο αἰῶνα. Ἡ προσπάθεια, λοιπόν, διεξαγόταν γιὰ τὴν ἐμπέδωση μιᾶς μορφῆς ἀστικοῦ κράτους, μὲ φιλελεύθερους συνταγματικούς θεσμούς, μὲ προοπτικὴ ἑνὸς γρήγορου κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ, μὲ ἀπελευθερωμένη τὴν ἀγροτικὴ μάζα καὶ πρῶτο στόχο τὴ διανομὴ τῆς γῆς στοὺς ἀκτῆμονες. Ἀγροτικὸ στοὺς ἰδιαιτέρους στόχους τοῦ τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν στὰ 1821, βασισμένο ἰδεολογικὰ στὴν κοσμοθεωρία καὶ τὴν ἡγεσία τῆς ἀστικής τάξης, ἀποτελοῦσε ἓνα φυσιολογικὸ κρίκο τῆς πορείας πρὸς τὴν ἐξουσία τῶν νέων κοινωνικῶν δυνάμεων, ἐπειδὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση τὰ ἀγροτικὰ κινήματα μέσα στοὺς κόλπους ἐνὸς καθεστῶτος πού βασίζονταν στὸν στρατιωτικὸ τιμαριωτισμὸ, δὲν ἦταν τίποτε περισσότερο ἢ λιγότερο παρὰ μιὰ ἐξειδικευμένη μορφή τῆς ἀστικής δημοκρατικῆς πάλης, γιὰτὶ ἐνίσχυαν τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ τίς ἀστικὲς σχέσεις παραγωγῆς, ἐξαρθρώνοντας τοπικά, μὲ τὰ μέσα πού τοὺς παρείχαν οἱ ἱστορικὲς συνθήκες, τὸ φεουδαρχισμὸ σὲ γενικὴ κλίμακα.

Πρὶν προχωρήσουμε, ὅμως, στὴν ἐπισήμανσι τῶν εὐρημάτων μιᾶς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα πού ἐπέτρεψαν νὰ ἐπεκταθεῖ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἰδεολογία τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ στὸ χῶρο μας μὲ τὴν ἰδιομορφία πού ἐκθέσαμε παραπάνω, νομίζουμε ἀναγκαῖο νὰ ἐπισύρουμε τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη καὶ πρὸς ἓνα ἄλλο ἐξωτερικὸ παράγοντα, πού κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, ἐπέδρασε ἀποφασιστικὰ στὴ δημιουργία ἐπαναστατικοῦ κλίματος στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι εἰς τρεῖς ρωσoturκοὶ πόλεμοι πού συγχλόνησαν ἀνάμεσα στὰ 1770

και 1807 τη Βαλκανική, επέτειναν τη φθορά της Όθωμανικής αυτοκρατορίας, διαφοροποίησαν γοργά το κοινωνικό έδαφος, ενισχύοντας τις ελπίδες των υποδούλων και δίνοντας φτερά στα ένοπλα αντιστασιακά κινήματα της Βαλκανικής (κλέφτες, χαϊντούκοι, πανδοῦροι). Ο δεύτερος αυτός εξωτερικός παράγοντας, ενώ δεν είχε τη μορτελειακή θαρύτητα ενός κοινωνικού γεγονότος, όπως ήταν ή Γαλλική Έπανάσταση, ωστόσο πρακτικά επέδρασε σοβαρά στη διαφοροποίηση και την κινητοποίηση των μαζών, γιατί είχε άμεσο αντίτυπο, πολύ πιο γοργό απ' όσο ή μετάγγιση της ιδεολογίας των επαναστατημένων ατόων μέσα στις ξεσηκωμένες μάζες της Ελλάδας. Τόσο, λοιπόν, ή ιδεολογία της Γαλλικής Έπανάστασης όσο και οί ρωσοτουρκικοί πόλεμοι επιτάχυναν την ώριμανση των επαναστατικών συνθηκών στα Βαλκάνια και το πέραςμα από τον πατριζάνικο πόλεμο της κλεφτουριάς, των χαϊντούκων και των πανδοῦρων, που είχε παράδοση γενεών, στον πόλεμο για την Άνεξαρτησία της Ελλάδας και των άλλων Βαλκανικών εθνών, όπου επικρατούσαν όμοιειδείς περίπου κοινωνικές συνθήκες.

2. Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΤΙΜΑΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥΣ.

Πότε και πώς δημιουργήθηκαν στον ελληνικό χώρο οί επαναστατικές συνθήκες που δδήτησαν στον ένοπλο αγώνα του 1821; Φυσικά ή πορεία προς την άπαρχή του εξαστισμού του τόπου είναι προΐον μακρότατης διεργασίας μέσα στους κόλπους του τιμαριωτικού τουρκικού συστήματος και μέσα στα πλαίσια της έσωτερικής ταξικής διάρθρωσης των υποδούλων. Το πέραςμα των εδαφών της Βυζαντινης αυτοκρατορίας κάτω από την κυριαρχία των Τούρκων στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα, οργανωμένων σ' ένα ανατολίτικο θεοκρατικό - τιμαριωτικό σύστημα, με σημεία στήριξής του τούς στρατιωτικούς γαιοκτήμονες, γίνεται τμηματικά, με αγώνες τοπικής σημασίας. Ο άσιατικός τοῦτος λαός, με το δικό του τρόπο παραγωγής, που με τη στρατιωτική του ισχύ προωθήθηκε ως τὰ δυτικά παράλια της Βαλκανικής, την Κ. Εύρώπη και τη Β. Άφρική, ήταν υποχρεωμένος, όσον αφορά τὰ πρώην βυζαντινά εδάφη, να διατηρήσει έως ένα μεγάλο ποσοστό τον οργανωτικό - τεχνικό σκελετό της παλιάς διοίκησης, για το λόγο ότι το δικό του καθεστώς και το διοικητικό του σύστημα, ολότελα καθυστερημένο για τίς συγκριτικά προηγμένες συνθήκες στη Ν. Βαλκανική, ήταν ανεφάρμοστο πρακτικά. Ο τουρκικός στρατιωτικός τιμαριωτισμός, στηριγμένος σε μιὰ κάστα αξιωματούχων του στρατού και στην άγρια εκμετάλλευση των αγροτικών μαζών της Άνατολής, ήταν υποχρε-

υμένος — περνώντας από την περίοδο της κατάκτησης στην περίοδο της οργάνωσης των νέων εδαφών — να ανανεώσει τοπικά το μηχανισμό του, σύμφωνα με τις συνθήκες των χωρών που πέρασαν κάτω από την κυριαρχία του κι' ακόμα να προσεταρτιστεί το παλιό διοικητικό - τεχνικό μηχανισμό του κράτους που κατάλυσε. 'Η απουσία των μεσαίων τάξεων — των εμπόρων και βιοτεχνών — από την κοινωνικοοικονομική ζωή της τουρκικής αυτοκρατορίας, αντίθετα ή ζωηρή παρουσία και ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας γύρω από την μεσογειακή λεκάνη, υποχρεώνει τον κατακτητή να κάνει ώρισμένες παραχωρήσεις και ν' αφήσει ένα σημαντικό τομέα της πολιτικής και οικονομικής ζωής των κατακτημένων χωρών στα χέρια των ντόπιων ('Ελλήνων, 'Εβραίων, 'Αρμένιων κ.λ.κ.). 'Η έπαφή του τουρκικού τιμαριωτισμού με τις προοδευτικώτερες συνθήκες των νέων χωρών του παρέχει τη δυνατότητα ανανέωσης του διοικητικού - τεχνικού του συστήματος, την καλύτερη οργάνωση του στρατού του (που αναμφισβήτητα χάρη στη συμβολή Ευρωπαίων οργανωτών θρυσόταν σέ ύψηλδ επίπεδο ποιότητας για την εποχή), την οργάνωση ναυτικού και την οργάνωση των οικονομικών του κράτους με βάση το θαύματο, αλλά άριστα συγκροτημένο φοροτεχνικό σύστημα των Βυζαντινών.

"Αμεση συνέπεια των παραχωρήσεων είναι τδ καθεστώς των προνομίων πρδς μι� ώρισμένη κατηγορία ντόπιων, οικονομικά και ταξικά ισχυρών, και πρδς τίς ξένες οργανωμένες κοινότητες (Βενετούς, Γενουάτες, 'Εβραίους κλπ.). Τά προνόμια, κοινωνικο - θρησκευτικά στους τύπους, αλλά οικονομικά στην ουσία (δίκαιο του ά μ ά ν, ή πρώτη μορφή των διομολογήσεων) σέ μερικές περιπτώσεις, δίνονται έναντι γενναίων οικονομικών ανταλλαγμάτων, πού ένισχύουν τδ δημόσιο ταμείο του κυρίαρχου, όμως παρέχουν και την κοινωνική και οικονομική αυτότέλεια στον προστατευόμενο. Λύσεις τέτοιες, πού πήγασαν από την αδυναμία του κατακτητή, ώφέλησαν χωρίς άλλο τδ υπόδουλο έλληνικό στοιχείο, αλλά παράλληλα βοήθησαν και τούς Τούρκους νά στερεώσουν την έξουσία τους πάνω στά υπάρχοντα θεμέλια. 'Η διατήρηση, για παράδειγμα, του μηχανισμού της 'Ορθόδοξης εκκλησίας με τόν πλατύτατο πολιτικό - διοικητικό χαρακτήρα του είναι ένδεικτική περίπτωση.

"Όμως μέσα στά πλαίσια αυτά οι υπόδουλοι μπόρεσαν ν' αναπτύξουν μι� κοινωνική και οικονομική ζωή με πολλά στοιχεία αυτονομίας και νά δημιουργήσουν τίς προϋποθέσεις για τδ πέρασμα σέ νέες συνθήκες, τονώνοντας τούς δεσμούς εκείνους πού χαρακτηρίζουν ένα λαό με την ίδια γλώσσα και κοινδ ιστορικό παρελθόν. Περιοχές σαν τδ Μοριά, 'Ηπειρο, Δωδεκάνησα, Χαλκιδική, Θεσσαλία, Κυθωνίες, τά νησιά, γνώρισαν στους κατοπινούς αιώνες ίδι-

αίτερη ανάπτυξη κάτω από το καθεστώς των προνομιακών δρισμών. 'Ακόμα και οί ξένοι (Ίταλοι στην άρχή, Γάλλοι, 'Ολλανδοί και 'Αγγλοι άργότερα) κατόρθωσαν νά εκμεταλλευθούν τίς έσωτερικές αδυναμίες και τίς έλλείψεις του άσιατικού στρατιωτικού τιμαριωτισμού τής 'Οθωμανικής αυτοκρατορίας και, προωθώντας από τά μέσα του 16ου αιώνα τά κεφάλαιά τους στην 'Ανατολή, απομυζούσαν επί δλόκληρους αιώνες τούς πόρους της προστατευόμενοι από τίς περιβόητες διομολογήσεις.

Και ενώ τό σπέρμα τής έθνικής συνείδησης και έπομένως ή τάση για τή δημιουργία έθνικών κρατών κυοφορήθηκε νωρίς στη Δύση τήν ιστορική στιγμή του περάσματος από τόν πολιτικό - οίκονομικό σχηματισμό «πόλη» στο σχηματισμό «έθνος» (πού προϋποθέτει ένότητα κοινωνικής ζωής, οίκονομίας, γλώσσας και πολιτισμού), τό ίδιο κοινωνικό σχήμα δέν ήταν δυνατό για λόγους ιστορικούς νά κυοφορηθεί ομαλά στην 'Ανατολή μέσα στο κοινωνικό γίνεσθαι τής τουρκικής έξουσίας.

'Η τουρκική κατάκτηση, άπονεκρώνοντας τίς κινητήριες εκείνες δυνάμεις πού οδηγούσαν τήν 'Ανατολή, μέ παράλληλο πρós τή Δύση ρυθμό, στην κοινωνική διαφοροποίηση και έντάσσοντάς την στα πλαίσια του άσιατικού τιμαριωτισμού ρίχνει για αιώνες πίσω τήν εξέλιξη. 'Η φεουδαρχική οίκονομία του Βυζαντίου άποδιοργανώνεται και εξαφανίζεται και ή οργάνωση τής παραγωγής τρέπεται πρós άλλες πρωτόγονες και κλειστές μορφές. 'Ακριβώς στην κρίσιμη αὐτή στιγμή (15ος, 16ος αιώνας) άρχίζει ν' αναπτύσσεται στην 'Ελλάδα μία καινούργια οίκιστική και παραγωγική μονάδα μέ τά χαρακτηριστικά τής αυτόρκειας, τό έ λ λ η ν ι κ ό χ ω ρ ι ό. Τό πρόβλημα είναι έντελώς άμελέτητο από τήν ιστορική έρευνα. Μία γενική ματιά πείθει ότι στο χώρο μας ό δουλοπαροικιακός οίκισμός πού αναπτυσσόταν και παρήγαγε δίπλα και για λογαριασμό του φεουδάρχη (οί έλάχιστες περιπτώσεις έλευθερωτισμού στο Βυζάντιο δέν άλλοιώνουν τήν εικόνα) αντικαθίσταται από τό έλληνικό χωριό στη σημερινή πάνω - κάτω μορφή του, μέ τό μεγάλο, μεσαίο, μικρό γαιοκτήμονα και τόν έλεύθερο καλλιεργητή, μία μονάδα πού παράγει, δηλαδή, για τόν έαυτό της, κι' όχι για μία στενή αγορά. Κανένα έλληνικό χωριό δέν είναι παλιότερο από τό 15ο αιώνα και προηγούνται σέ ήλικία τά όρεινά μας: στήθηκαν, δηλαδή, εκεί πού δέν έφτασε τό άρπακτικό χέρι και τό ένδιαφέρον του Τούρκου τιμαριώτη, πού κρατούσε στην έξουσία του και κάτω από τήν εκμετάλλευσή του τήν πεδινή γή ένταγμένη στο σύστημα τής αυτοκρατορίας και τόν άγρότη σάν κολληγο, δέμένο μέ ζωή και θάνατο στη γή, χωρίς νάχει τό δικαίωμα ούτε τής ιδιοκτησίας, ούτε τής αλλαγής κυρίου.

Τὸ ζάπλωμα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἐγκαινιάζει γιὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἐποχὴ μαύρης σκληριᾶς καὶ σκληρότατης ἐκμετάλλευσης. Ἀτομικὴ ἀσφάλεια, ἐλευθερία ἐργασίας, συναλλαγῶν, ἀγροτικοῦ εἰσοδήματος σπιτιοῦ, οἰκογένειας εἶναι πράγματα ἄγνωστα στὶς περιοχὰς ὅπου φτάνει τὸ χέρι τῆς ἐξουσίας τοῦ κατακτητῆ. Ἡ βία γεννᾷ πολλὰ φαινόμενα ἀντίστασης, ποταδικὰ καὶ παθητικὰ στὴν ἀρχὴ καὶ ἀργότερα πρὸς ἐνεργητικά. Τὸ πρῶτο φαινόμενο εἶναι τὸ ἀθρόο μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ Δύση, πού παρέσυρε ἰδιαίτερα τοὺς διανοούμενους. Ἄν ἡ μετανάστευση ἦταν γι' αὐτοὺς μιά λύση ἐξαιρετικὰ εὐκολή, ὅμως γιὰ τὴ μεγάλη καὶ συμπαγῇ ἀγροτικὴ μάζα ἦταν ἀδύνατη. Γιὰ τοὺς φτωχοὺς ἀγρότες δουλοπάραικους καὶ κτηνοτρόφους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς δεσμοὺς πού τοὺς κρατοῦσαν στὸ χωράφι ἢ τὸ κοπάδι ὑπάρχουν καὶ δεσμοὶ ψυχολογικοὶ πού μόνο ὁ θάνατος μποροῦσε νὰ τοὺς καταλύσει. Ἔτσι τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα μέσα στὶς μάζες ἔχει πολὺ περιορισμένη ἔκταση καὶ παρασέρνει μόνο ὠρισμένα στοιχεῖα τυχοδιωκτικὰ πού εὑρίσκαν ἄσυλο στοὺς στρατοὺς τῆς Δύσης ἢ στὸ ναυτικὸ τῆς Βενετιᾶς. Ἀργότερα (17ος, 18ος αἰώνας) ἡ μετανάστευση πῆρε καθολικώτερο χαρακτήρα, ἀλλὰ τὰ αἰτίαι τῆς πιά ἦταν οἰκονομικά καὶ δημογραφικά, συνδεδεμένα μὲ τὴν ἀνάπτυξη πλατειᾶς ἐμπορευματικῆς διακίνησης στὸν εὐρωπαϊκὸ χώρο.

Ἡ γῆ, λοιπόν, βρέθηκε στὰ χέρια τοῦ κατακτητῆ καὶ μερικῶν ντόπιων φεουδαρχῶν πού ἀποτελοῦσαν στὴν ἀρχὴ μικρὴ μειοψηφία, ἀλλὰ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων κατόρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν περισσότερη οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια καὶ νὰ πληθύνουν. Μιὰ στατιστικὴ κοντὰ στὰ χρόνια τῆς ἐπανάστασης μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τῆς ἔγγραφης ἰδιοκτησίας στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὰ 1.886.600 κτῆματα τῆς Ρούμελης 719.850 ἦταν τούρκικα καὶ 1.166.750 κοτζαμπάσικα καὶ μικροκοτζαμπάσικα. Στὴ Δ. Ἑλλάδα 176.270 ἦταν τούρκικα καὶ 817.660 ρωμέικα. Στὸ Μοριά, κοιτίδα τοῦ τούρκικου τιμαριωτισμοῦ ὅπου ὑπῆρχε εἰδικὴ κατηγορία ντόπιων Τούρκων (Γερλήσιοι) ὑπῆρχαν 1.241.052 τούρκικα κτῆματα καὶ 535.145 ἑλληνικά. Ἀσήμεντη ἦταν ἡ τουρκικὴ ἰδιοκτησία στὰ νησιά («Στὴ Σκιάθῳ καὶ στὴ Σχόπελο ποτὲ κατὴς δὲν κραίνει», λέει χαρακτηριστικὰ ὁ στίχος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) καὶ τὰ ὄρενὰ διαμερίσματα τῆς χώρας.

Οἱ κάτοχοι τῆς γῆς Ἕλληνες φεουδάρχες (τ ο υ ρ κ ο κ ο τ ζ α μ π ά σ η δ ε ς, κ α λ λ ι κ α τ ζ ά ρ ο υ ς, κ α φ ι μ α λ λ ῆ δ ε ς, τ ζ ο ρ μ π α τ ζ ῆ δ ε ς καὶ μέ ἄλλα περιφρονητικὰ ὀνόματα τοὺς ἔλεγε ὁ λαὸς καὶ τὰ σόγια τους τ ζ ά κ ι α) ἀποτελοῦσαν μιστὴ τάξη γιὰ τίς ἀγροτικὰς μάζες. Χαρακτηριστικὰ εἶναι οἱ παροιμίες πού φάχτηκαν γι' αὐτοὺς: «ἄρχον-

τας και διάβολος, αδέρφια διδυμάρια» «μέ των φτωχών τον τρωτα έφτιαχτηκαν οι άρχοντοι». Ο Φίνλεϋ ('Ιστορία της Έλληνικής Έπαναστάσεως Β' έκδοση σελ. 10 κ.έ.) δίνει το ταξικό και κοινωνικό πορτραίτο του κοτζαμπασισμού με αρκετά σκληρές φράσεις:

«Οι προεστοι στην Ελλάδα αποτελούσαν το υποκατάστατο μιας άριστοκρατίας... Η προστασία της Οθωμανικής κυδερνήσεως βαθμιαία δημιούργησε μια ελληνική άριστοκρατία διοικητικών οργάνων και φοροεισπρακτόρων. Τήν άριστοκρατία αυτή αποτελούσαν οι Φαναριώτες στην Κωνσταντινούπολη και οι κοτζαμπάσηδες ή προεστοι στην Ελλάδα. Η ήθική και πολιτική θέση τούτης της τάξης αποδόθηκε άριστα με την όνομασία τους σαν "είδος Χριστιανών Τούρκων". Ο δοεδόδας ή ο μπέης αγοράζε τους φόρους μιας περιφέρειας σαν κεντρικός φοροσυλλέκτης. Ακολούθως υπενοικίαζε τις διάφορες κατηγορίες των προσόδων στους Έλληνες προεστούς, που με τη σειρά τους συνήθως υπενοικίαζαν το μερίδιό τους κατά μικρότερα τμήματα στους τοπικούς άρχοντες των κοινοτήτων της περιφέρειας. Με τον τρόπο αυτό οι δημόσιες πρόσοδοι της Ελλάδας συντηρούσαν τρεις ξεχωριστές τάξεις φοροεισπρακτόρων σε βάρος του ελληνικού λαού».

Η θέση του Φίνλεϋ άπηχεί απόλυτα την πραγματική κατάσταση και δίνει και το άκριβές ειδικό βάρος του στο πολυώνυμο «κοινοτικό σύστημα» το οποίο οι παλιότεροι Ιστορικοί μας θέλησαν να παρουσιάσουν σά μια μορφή έσωτερικής αυτοδιοίκησης, ενώ δέν ήταν παρά μορφή καταπίεσης των άρχοντικών οίκογενειών πάνω στους άγρότες. Και συνεχίζει ο Φίνλεϋ:

«Ο άγροτικός πληθυσμός της Ελλάδας, όπως άλλωστε ο άγροτικός πληθυσμός σ' όλη την άνατολή από την Άδριατική ως τον κόλπο της Βεγγάλης, έμενε καθηλωμένος σε μια κατάσταση αποτελματώσεως εξ αίτίας των φοροεισπρακτορικών νόμων. Ήταν υποχρεωμένος να καλλιεργεί τη γη και να μαζεύει τη σοδειά, σύμφωνα με διατάξεις φορμαρισμένες για να ένθαρρύνουν ή να ένταμείδουν το μόχθο του καλλιεργητή. Ο κυρίαρχος είχε δικαίωμα στο ένα δέκατο των καρπών της γης και από τη στιγμή που τα γεννήματα άρχίζανε να ώριμάζουν γινόταν συνιδιοκτήτης στο σύνολο. Από τη στιγμή αυτή ή συνιδιοκτησία του καλλιεργητή σά 9/10 της σοδειάς ήταν ζήτημα δευτερεύον σίς έέργειες σχετικά με τη διάθεση του υπολοίπου δεκάτου που άνήκε στον κυρίαρ-

χο. Ένας έργατικός χωρικός σπάνια κατόρθωνε νά κερδίσει άν έκανε πρώιμη συγκομιδή ή άν βελτίωνε τήν ποιότητα τών προϊόντων του, γιατί ό συλλέκτης τής δεκάτης ανακάτωνε όλες τίς ποιότητες μαζί και γενικά ήταν ό κύριος άγοραστής τών προϊόντων τής περιοχής. Κάτω από τέτοιες συνθήκες ούτε ή ανώτερη επιδεξιότητα, ούτε ό μεγαλύτερος μόχθος μπορούσαν νά εξασφαλίσουν ύψηλότερη τιμή όταν οί άγορές ήταν τόσο απομακρυσμένες και οί δρόμοι ανύπαρκτοι».

3. ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΤΙΜΑΡΙΩΤΙΣΜΟΥ. ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΛΙΕΡΓΗΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Τό στρατιωτικό - φεουδαχικό σύστημα τών Τούρκων μετά τήν έμπέδωση τής κατάκτησης, και μέσα στον 16ο αιώνα, πήρε τήν ακόλουθη μορφή, πού διατηρήθηκε, με άλλαγές ύπέρ του ντόπιου κοτσαμπασιομού, ως τίς παραμονές τής Έπανάστασης:

Τά τούρκικα τιμάρια χωρίζονταν σε τρείς κατηγορίες: α) Τά κ ά ς, δηλαδή τά μεγάλα κτήματα με εισόδημα περισσότερα από 100.000 άσπρα τό χρόνο. β) Τά ζ α ῖ μ έ τ ή ζ ι α - μ έ τ ι α (από δύο θραίνει και τό επίθετο Ζ α ῖ μ η ς τής μεγάλης οικογένειας τών κοτσαμπάσηδων τής Βοστίτσας) πού απέφεραν ετήσιο εισόδημα από 20—100.000 άσπρα. γ) Τά τ ι μ ά ρ ή τ ι μ ά ρ ι α πού απέφεραν 20.000 άσπρα τό χρόνο (στη Μακεδονία, Ήπειρο και Θεσσαλία τά τιμάρια λέγονταν τ σ ι φ λ ι - κ ι α). Σύμφωνα με διασταυρούμενους στατιστικούς ύπολογισμούς τών Ιστορικών ό αριθμός τών μεγάλων, μεσαίων και μικρών κτημάτων στην Ελλάδα ήταν: 1) Στο σαντζάκι του Μοριά 109 ζιαμέτια και 342 τιμάρια. 2) Στο σαντζάκι του Νεγκρεπόντε (Εύβοιας) 12 ζιαμέτια και 188 τιμάρια. 3) Στη Θεσσαλία: 60 ζιαμέτια και 344 τοιφλίγια. 4) Στο σαντζάκι του Έπαχτου (Ναυπακτίας) 13 ζιαμέτια και 287 τιμάρια. 5) Στο σαντζάκι του Κάρλελι (Δυτ. Στερεάς Ελλάδας) 11 ζιαμέτια και 119 τιμάρια και 6) στο σαντζάκι Ίωαννίνων 62 ζιαμέτια και 345 τιμάρια. Σ' όλη τήν Ελλάδα, από τή Θεσσαλία ως τό Ταίναρο, έχουμε 267 ζιαμέτια και 1625 τιμάρια, πού αποτελούσαν και τό σύνολο τής παραγωγικής γής.

Οί κυριότεροι άγροτικοί φόροι ήταν ή δ ε κ ά τ η και ό σ τ ρ ε μ μ α τ ι κ ό ς φ ό ρ ο ς (χαράτζ μουβαζάφ). Οί τρέποι καλλιέργειας τής γής από τόν άγρότη μπορούν νά συνοψιστούν στους παρακάτω: Τό σ υ ν τ ρ ο φ ι κ ό ή μ ε σ α κ ά ρ ι - κ ο' νά δουλεύει ό άγρότης τό χτήμα του φεουδάρχη με δικά του έξοδα. Από τήν ακαθάριστη συγκομιδή τό δέκατο άνήκε στο γαιο-

κτήμονα, κατόπι αφαιρούνταν τὰ ἐξοδα καλλιέργειας καὶ τὸ περισσεύμα γινόταν διὸ μερίδια: ἓνα γιὰ τὸν καλλιεργητὴ καὶ ἓνα πάλι γιὰ τὸ φεουδάρχη. Τὸ τριτάριον ἀφοῦ ἀφαιρεθεῖ ἡ δεκάτη, ἔπαιρνε ὁ γαιοκτήμονας τὸ $\frac{1}{3}$, ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων καλλιέργειας. Γεώμορον ἡ ἀποκοπή ὁ καλλιεργητής, εἴτε πετύχαινε εἴτε ὄχι ἡ καλλιέργεια ἔπρεπε νὰ δώσει στὸν γαιοκτήμονα τόσο καρπὸ, ὅσον ἐκεῖνος χρειαζόταν γιὰ τὴ σπορά. Ἦταν τὸ πιὸ ἀπεχθές καὶ τὸ πιὸ διεφθαρμένο σύστημα. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ τὸ τρομερὸ χάράτσι, ὁ κεφαλικὸς φόρος.

4. ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ.

Χάρη στὸ παράλογα πολυύμνητο κοινοτικὸ σύστημα ἡ δεκάτη συγκεντρωνόταν ἀπὸ τοὺς Ἰβίους τοὺς Ἕλληνες γιὰ λογαριασμὸ τῶν κυριάρχων τους. «Οὐσία τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν στὴν Ἑλλάδα ἦταν τὸ φορολογικὸ σύστημα τῆς Ἀνατολῆς — γράφει ὁ Φίνλεϋ. Σὲ κάθε περιφέρεια καταλογιζόταν ἓνα ὁρισμένο ποσὸ φόρων καὶ ἡ περαιτέρω κατανομή τοῦ τμήματος ἐκείνου ἀπὸ τὸ ποσὸ πού ἔπρεπε νὰ πληρώσουν εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν κληρὸ καὶ τοὺς προεστοὺς. Σὲ ὁρισμένα μέρη, τὰ πρόσωπα πού ἦταν ἐμπιστευμένα μὲ τὴν ἐξουσία αὐτή, διοριζόταν ἀπὸ τὴν Πύλη. Σὲ ἄλλα ἐκλέγονταν ἀπὸ τὸ λαό».

Ἀλλὰ καὶ στὴ μιά καὶ τὴν ἄλλη περίπτωση ὁ γογγισμὸς τοῦ λαοῦ ἐναντίον τους ἦταν μεγάλος. Ἔχουμε δεκάδες ἀναφορῶν τῶν ἀγροτῶν πού ζητᾶνε τὴ μεσολάθεση τῶν Τούρκων γιὰ νὰ σωθοῦνε ἀπὸ τὶς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κοτζαμπάσηδων ἀγοραστῶν τῶν φόρων. Σὲ μιὰ ἀναφορά τους οἱ ἀγρότες τῆς Σάμου γράφουν: «Ἐμεῖς οἱ φτωχοὶ ραγιαδες τῆς νήσου Σάμου, ἀπὸ χρόνους κατακυριευμένοι καὶ βασανισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὰς τοῦ μοῦκατᾶ, ὅστινες σύμφωνα γινόμενοι μὲ μερικoὺς κοτζαμπάσηδές μας καθ' ἐκάστην ἐπιφέρουν εἰς ἡμᾶς τοὺς δυστυχεῖς ἀρπαγὰς, ἀδικίας, ξερεμεδες (πρόστιμα), ζουλούμα προδοσίας καὶ ἄλλα μύρια κακά...».

Οἱ κοινότητες, ὅσο αὐξάναν οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις στὸ χωρὸ τῆς ὑπόδουλῆς Ἑλλάδας, ἔπεφταν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ στὰ χεῖρια τῶν προεστῶν. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν αὐξησὴ τῆς εὐημερίας τους ἔπαιρναν καὶ διάφορα προνόμια. Ὁ Μοριάς ἐβγαζε ἀπὸ κάθε χωριὸ διὸ πρωτόγερον καὶ αὐτοὶ ψήφισαν τοὺς διὸ ἀντιπροσώπους κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς 24 ἐπαρχίες. Ὅλοι αὐτοὶ μαζεύονταν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο στὴν ἔδρα τοῦ Μόρα βαλεσῆ (τοῦ πασᾶ) στὴν Τριπολιτζὰ καὶ καθόριζαν μαζί του τοὺς φόρους καὶ τὰ δο-

σίματα. Δυὸ ἔμεναν στὴν Τριπολιτζὰ σὰν μόνιμοι σύμβουλοι τοῦ πασὰ καὶ ἄλλοι δυὸ, οἱ λεγόμενοι *β ε κ ι λ η δ ε ς*, στέλλονταν στὴν Πόλη.

Ἐπὶ ἔρχαν κοινότητες μὲ πατριαρχικὴ ὀργάνωση (φάρες), ὅπως τὸ Σούλι καὶ ἄλλες, ὅπως ἡ Μάνη ὅπου ἐπικρατοῦσε ὁ στρατιωτικὸς βυζαντινὸς φεουδαρχισμὸς. Οἱ *φ α μ ε γ ι ο ι* (ὁ λαὸς) τῆς Μάνης ἦταν ὑποτελεῖς στοὺς *ν ι κ λ ι ἄ ν ο υ ς* (ἄρχοντες). Ἡ περιφέρεια χωριζόταν σὲ τέσσερες *κ α π ε τ α ν ί ε ς* καὶ κάθε χωριὸ εἶχε τὸ μικροκαπετάνιο του. Ἡ συνέλευσις τῶν καπετανέων ἐξέλεγε τὸν ἀρχικαπετάνιο τῆς Μάνης, τὸ λεγόμενο *κ ἄ π ο*. Τὸ μῆνός τῆς Μάνης μετὰ τὰ Ὀρλωφικά (1770) τὸν διορίζαν οἱ Τούρκοι. Στὸ Σούλι, ἀντίθετα, ἐπικρατοῦσε τὸ καθεστὼς τῆς πατρίδος (φάρας). Τὰ 14 χωριά του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 47 φάρες. Κάθε φάρα εἶχε τὸν ἀρχηγό της καὶ ἡ συνέλευσις τῶν φυλάρχων (*π λ ε κ ε σ ί α*)* κανόνιζε τὰ ζητήματα τοῦ τόπου.

Διαφορετικὴ ἦταν ἡ ὀργάνωσις τῶν κοινοτήτων ποὺ φανεῖται στὴν Ἑλλάδα σὰν συνέπεια τῶν πρώτων εὐρημάτων μᾶς ἀστικῆς ἀλλαγῆς στὴν κοινωνία καὶ τὴν οἰκονομία, μετὰ τὸ πλῆ-ταισμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιοτεχνίας καὶ τὸ ἄνοιγμα τῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπη, τὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἀνατολή. Ὡς αὐτο το εἶδος μποροῦμε νὰ καττάξουμε ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ μετὰ, τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, σύστημα δώδεκα κυμοπόλεων καὶ 360 χωριῶν ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἐξόρυξη σιδηρομεταλλεύματος, τὰ Ζαγοροχώρια τῆς Ἡπείρου, 40 χωριά μὲ κέντρο τὸ Καπέσοβο, τὰ Βλαχοχώρια, δυὸ ομάδες οἰκισμῶν γύρω ἀπὸ τὸ Συρράκο καὶ τίς Καλαρρύτες, τὰ 24 χωριά τοῦ Πηλίου, τὰ χωριά τῆς περιφέρειας Τυρνάβου στὴ Θεσσαλία, τὴν ἐμποροβιοτεχνικὴ κοινότητα τῶν Ἀμπελακίων ὀργανωμένων στὸ σύστημα τῆς ὁμόρρυθμης ἐταιρίας (κι' ὅχι συνεταιρισμοῦ, ὅπως ἰσχυρίστηκαν μερικοὶ παλιότεροι ἱστορικοὶ) κ.ἄ. Γεωγραφικὰ οἱ κοινότητες μὲ τὴν «ἀστικὴ» συγκρότησις περικλείονται στὸ λεγόμενο τρίγωνο τῆς μεγάλης χειροτεχνίας (Ἡπειρος - Θεσσαλία - Μακεδονία) ποὺ γνῶρισε μεγάλη ἀνθιση στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ δοθήθηκε στὴ γρήγορη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ διαφοροποίησι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

Ἄλλῃ κατηγορίᾳ κοινοτήτων εἶναι οἱ ἐμποροναυτικῆς νησιωτικῆς τῆς Ὑδρας, Σπετσῶν, Ψαρῶν, Χίου, Σάμου, Τρίκερι κλπ. Αὐτὲς πλήρωναν μόνον ἓνα ὀρισμένο φόρο κι' ἔστελναν ἓνα ἀριθμὸ

* *Π λ ι ἄ κ* ἀρβανίτικα σημαίνει γέρος. Πλεκεσία = γερούσια. Καὶ ἡ συνοικία *Π λ ἄ κ α* (Πλιάκ) στὰ ἀρβανίτικα σημαίνει ἡ Παλιά (γριὰ) συνοικία.

ναυτῶν σὺν σουλτανικῷ στόλῳ. Κι' ἐδῶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἶχαν μόνον οἱ ἄρχοντες. Στὶς παραμονὲς τοῦ 21, ὅταν οἱ ἀντιθέσεις τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων δάθουναν, οἱ προεστοὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους νὰ διορίζουν ἀπ' εὐθείας τὴν κοινοτικὴ διοίκηση καὶ οἱ Τούρκοι διόριζαν πράγματι ἕνα ζαμπίτη μὲ δικτατορικὰ δικαιώματα.

Οἱ ναυτικὲς κοινότητες ἦταν ἐκεῖνες ποὺ ἡγγήθηκαν στὴν κοινωνικὴ ἐξαλλογή τῆς Ἑλλάδας στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου καὶ τὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή (1774) μὲ τὰ προστατευτικὰ μέτρα τῆς Ρωσίας ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ναυτιλίας, οἱ ναπολεόντειοι πόλεμοι καὶ ὁ ἀγγλικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Εὐρώπης, ἀποτέλεσαν τὰ ἐναύσματα ἐκεῖνα ποὺ συντέλεσαν στὴν ἐπιτάχυνση τῆς πρώτης κεφαλαιοκρατικῆς συσώρευσης στὸν τομέα τοῦ ναυτιλιακοῦ κεφαλαίου. Στὰ 1803, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεία ποὺ δίνει ὁ Κοραῆς («Περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος») τὰ νησιά διέθεταν 556 ἱστιοφόρα συνολικοῦ ἐκτοπίσματος 131.410 τόννων μὲ πληρώματα 16.131 ναῦτες. Τὸ τολμηρὸ ἀνοιγμα τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου στὴ Μεσόγειο, στὸν Ἀτλαντικὸ καὶ τὴ Μαύρην θάλασσα παγίωσε ἕνα ἐμποροναυτικὸ κεφάλαιο ποὺ μετέτρεψε τὰ νησιά σὲ κέντρα μιᾶς πρώτης καπιταλιστικῆς συσώρευσης μὲ σαράφικο χαρακτήρα. (Εἶναι νωρὶς ἀκόμα νὰ μιλάμε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γιὰ ὀργανωμένο τραπεζικὸ κεφάλαιο· ἡ παρουσία του ἀνιχνεύεται θετικώτερα στὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ παροικιακοῦ ἐλληνισμοῦ — Σίνας, Σταύρου κ.ἄ.). Τὸ κεφάλαιο τῶν νησιῶν ἔχει παγκοιτωμένο χαρακτήρα καὶ δὲν ρίχνεται τολμηρὰ στὴν ἀγορά, ἀλλὰ συσσωρεύεται σὲ ξένα ἰσχυρὰ νομίσματα (αὐστριακὰ ἢ ἰσπανικὰ τάλληλα, βενετσιάνικα τσεκίγια, πιάστρα τῆς Σεβίλλης, χρυσὲς λίρες, γαλλικὰ χρυσὰ φράγκα) στὶς περίφημες στέρνες τῶν νησιώτικων ἀρχοντικῶν. Ἀπὸ τὸ ἀκινητοποιημένο αὐτὸ κεφάλαιο τῶν νησιωτικῶν κοινοτήτων τροφοδοτήθηκε ἡ Ἐπανάσταση στὴν πρώτη φάση τῆς.

Οἱ κοινότητες τοῦ παροικιακοῦ ἐλληνισμοῦ εἶχαν ἕνα διαφορετικὸ χαρακτήρα ἀπὸ τὶς κοινότητες τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἐχουν ἐμπορευματικὸ χαρακτήρα καὶ ἀνάμεσά τους σχηματίζεται μιὰ πρώτη μορφή τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις οἱ Ρωμιοὶ ἐμποροὶ κρατᾶνε ἕναν μεγάλο τομέα τοῦ ἐμπορίου τῆς χώρας, ὅπου εἶναι ἐγκαταστημένοι, μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ ὁλοένα εὐρύνουν τὴν ἀγορὰ μὲ τὴ δραστηριότητά τους. Τὸ γεγονός αὐτὸ τοὺς τοποθετεῖ στὰ πρωτοπόρα ἀστικά στοιχεῖα καὶ μὲ τὴν ἀδιάκοπη οἰκονομικὴ του δράση δημιουργοῦν τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὸ ἀνοιγμα ἐθνικῶν ἀγορῶν στὰ Βαλκάνια — γεγονός ποὺ ἔχει σὰν

πρώτη συνέπεια την ένταξή τους στον έθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Οι έμπορικές κοινότητες του έξωτερικού αποτέλεσαν τὰ πρῶ-
μα φυτώρια τῆς αστικής ἀλλαγῆς. Σ' αὐτὸ βοήθησε ἡ ταξική τους
διαφοροποίηση κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκο-
νομικῶν συνθηκῶν τοῦ τόπου τῆς ἐγκατάστασής τους, ἡ πύκνωση
τῶν ἐμπορικῶν τους ἀνταλλαγῶν μὲ τὴν Ἀνατολή, τὸ ἀνοιγμὰ τῶν
μεγάλων ἐμπορικῶν δρόμων καὶ τὸ θαθμιστὸ πλάταιμα τῶν Βαλ-
κανικῶν ἀγορῶν. Ὡς θυμηθοῦμε ὅτι τὸ 1797, ὅταν πιάστηκε ὁ
Ρήγας στὴν Τεργέστη, ἡ Αὐστριακὴ ἀστυνομία ἔβαλε στὸ χέρι κά-
που ἑκατὸ Ρωμιοὺς καὶ Βαλκάνιους ἐμπόρους σὰν συνενόχους του.
Γρήγορα ὅμως ἀναγκάστηκε νὰ τοὺς ἀφήσει: γιατί ἐπῆλθε τέτοιός
κλονισμὸς στὴν ἀγορὰ τῆς Αὐστριακῆς πρωτεύουσας, ὥστε ἡ κυ-
βέρνηση τοῦ Καίσαροβασιλέως ἀνησύχησε γιὰ τὸ μέλλον τῆς οἰκο-
νομίας τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν τύχη τοῦ ἐμπορίου μὲ τὴν Ἀνατολή.
Καὶ κράτησε μόνο μιά δεκαπεντάδα, περίπου, ἀπελευθερώνοντας
τοὺς ἄλλους.

Οἱ παροικιακὲς κοινότητες μὲ τὸν ἐμπορευματικὸ τους χαρα-
κτῆρα συντέλεσαν στὴν ζωντὴ ἀνάπτυξη τοῦ έξωτερικοῦ βαλκανι-
κοῦ ἐμπορίου καὶ τὸ πλάταιμα τῶν ἐσωτερικῶν ἀγορῶν. Ἡ ἀδιά-
κοπη διακίνηση τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐμπορικοὺς δρό-
μους τῶν Βαλκανίων πρὸς τὴν Κεντρική, τὴν Βόρεια καὶ Ἀνατο-
λικὴ Εὐρώπη μὲ τὰ καράβια (οἱ περίφημοι *κ υ ρ α τ ζ ῆ δ ε ς*
τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης) καὶ μὲ τὰ καράβια, κυρίως πρὸς τὴ
Ν. Ρωσία, δυναμώνει ἀντίστοιχα καὶ τὸ ἐλληνικὸ ἐμπορικὸ κεφά-
λαιο ποὺ δροῦσε μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατο-
ρίας, μὲ κύρια κέντρα τὴν Πόλη, τὴ Σμύρνη κ. ἄ. Ἔτσι σιγά - σι-
γά τὸ ἐσωτερικὸ κεφάλαιο ἐπεκτείνει τὴ δραστηριότητά του καὶ
στὸ έξωτερικό. Ὁ πατέρας π.χ. τοῦ Κοραΐ, ἐμπορὸς στὴ Σμύρνη,
εἶχε ὑποκατάστημα στὸ Ἀμστερνταμ τῆς Ὀλλανδίας μὲ ἀντιπρό-
σωπο τὸν Πέτρο Σταμάτη, κοντὰ σὸν ὁποῖο ἔστειλε καὶ τὸ γιό
του Ἀδαμάντιο γιὰ νὰ τοῦ διδάξει τὰ μυστικὰ τῆς ἀγορᾶς.

5. ΕΜΠΟΡΙΟ - ΝΑΥΤΙΑΙΑ - ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ: ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.

Οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Κ. καὶ τὴν
Ἀνατολικὴν Εὐρώπη περνοῦσαν ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπει-
ρο. Μεγάλα κέντρα διαμετακόμησης ἦταν ἡ Βιέννη, ἡ Βουδαπέ-
στη, τὸ Βουκουρέστι, τὸ Γιάσι καὶ ἡ ἀκτίνα δράσης τοῦ ἐξαγωγι-
κοῦ ἐμπορίου ἔφτανε ὡς τὴ Γερμανία, τὴ Δανία, τὴν Ὀλλανδία
καὶ τὴν Ἀγγλία. Στὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου πρὸς τὸ 19ο αἰῶνα ἡ
ἀξία τῶν ἐξαγωγῶν ἔφτανε στὰ 7.000.000 γρόσια ἐνῶ οἱ εἰσαγω-
γὲς ἔφταναν στὰ 5.000.000. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κεφαλαιοποιούνταν

κάθε χρόνο περί τὰ 2.000.000 γρόσια. Τὸ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο ἄνοιγμα τῶν ἀγορῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἡ ζήτησις ὀρισμένων προϊόντων (βαμβάκι, σταφίδα, μαλλί, ὑφαντά, λάδι, καννάβι, μετὰξι, κρασί, δέρματα κ.λ.) δημιουργοῦσε ἀντίστοιχα στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορὰ παραγωγὴ ἑνα εἰδικὸ προσανατολισμὸν ποὺ δοσθῆναι στο γοργὸ ἐκχρηματισμὸ τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου στὴν σκλάβαν Ἑλλάδα, τὸ πλάταιμα τῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ σχηματισμὸς ἑνὸς πυρῆνα ἐμπορικοῦ καὶ βιοτεχνικοῦ κεφαλαίου, σὲ τελευταία δηλαδὴ ἀνάλυσις ἡ πορεία πρὸς μιὰ γοργὴ αὐτονομία τῆς ρωμείκης δραστηριότητος, ἐρχόταν σὲ ἀντίθεσις πρὸς τὸ τουρκικὸ στρατιωτικὸ - φεουδαρχικὸ σύστημα καὶ ἦταν φανερό πῶς διαγραφόταν ἑνας βέβαιος κλονισμὸς του. Τὸ ἐμπορικὸ κεφάλαιο δὲν μπορούσε ν' ἀναπτυχθῇ φυσιολογικὰ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ παλιοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ ἡ διάστασις γεωργίας καὶ βιοτεχνίας γινόταν ὀλοένα καὶ πιδ φανερὴ, ἀφοῦ δλόκληρες κατηγορίες χωριῶν καὶ πληθυσμῶν ἐλκύονταν πρὸς τὴν ἐξειδίκευσι καὶ τὴν παραγωγὴ γιὰ χάρι μιᾶς πλατύτερης ἀγορᾶς. Ἡ πορεία αὕτῃ τῆς οἰκονομίας δημιουργοῦσε τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴν παγίωσι ἐθνικῶν πιδ ἀγορῶν στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα, γεγονὸς ποὺ συγκέντρωνε ὅλο καὶ περισσότερες μάζες γύρω ἀπὸ τὸ πολιτικὸ αἶτημα τῆς δημιουργίας ἐθνικῶν κρατῶν, μὲ διαφορετικὸ κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ σύστημα ἀπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἑνα ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους λόγους τῆς ἐπιτάχυνσις τῆς πορείας πρὸς τὴν Ἐπανάστασι.

Τὰ ἐμπορικὰ καὶ βιοτεχνικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδας γίνονται ταχύτατα οἱ πυρῆνες συγκέντρωσις τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων τῆς ἀλλαγῆς καὶ τὰ θερμότητια τῆς ἀστικῆς διαφοροποιήσις. Ἀναπτύσσονται φυσιολογικότερα οἱ πόλεις, διαμορφώνεται ἡ ἐσωτερικὴ ἀγορά, περιορίζεται ἡ φεουδαρχικὴ κατάρτισις, ὑπονομεύεται ὁ τουρκικὸς στρατιωτικὸς τιμαριωτισμὸς σάν κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ σύστημα καὶ προκύπτει φανερά πιδ τὸ ἀδύνατο τῆς συμβίωσις του μὲ τίς νέες συνθήκες. Ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας ἐθνικοῦ κράτους καὶ ἐνιαίας ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς τίθεται πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τοὺς πυρῆνες τῆς νεοελληνικῆς ἀστικῆς τάξις.

Πολὺ καθαρὴ εἰκόνα τῆς ὅλης διαφοροποιήσις στὴν παραγωγὴ δίνει ἡ περίπτωσι τῶν Ἀμπελακίων τοῦ Κισσάβου Θεσσαλίας. Τὰ Ἀμπελάκια κατέχουν ἐξέχουσα θέσι στὴν ἱστορία τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου - ἀρχῆς 19ου αἰῶνα γιὰ τὴν ἐντονη ἀνάπτυξι τῆς νηματουργίας. Ἐπίσης κατέχουν ἐξέχουσα θέσι στὴν οἰκονομικὴ μας ἱστορία γιὰ τίς καινοφανεῖς μεθόδους ποὺ ἐφαρμόστηκαν στὴ διανομὴ

των κερδών που προέκυπταν από την άνθιση της βιοτεχνίας ανάμεσα σ' εκείνους που ασχολούνταν με την παραγωγή. Παλιότερα επικράτησε η γνώμη ότι στ' Αμπελάκια λειτούργησε ένα είδος συνεταιρισμού ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία με ίσους όρους. Οι νεώτερες, όμως, μελέτες και έρευνες αποδεικνύουν ότι η όργάνωση της παραγωγής και η διάθεσή της στηρίχτηκε στο σχήμα της ετερόρρυθμης εταιρίας.

Η γοργή ανάπτυξη των Αμπελακίων και το γρήγορο πέρασμα από τις απλές μορφές της πρωτόγονης οίκιακής χειροτεχνίας στην οργανωμένη βιοτεχνική παραγωγή για χάρη της αγοράς, συντελέστηκε μέσα στα πλαίσια της αστικής αλλαγής στο μεταίχμιο του 18ου - 19ου αιώνα. Άμεσο αποτέλεσμα ήταν η ένοποιηση των ομάδων που ασχολούνταν με την παραγωγή και το πέρασμα από την πατριά (φάρα) στην κοινότητα που δουλεύει για την αγορά. Κάτω απ' αυτή την έννοια ενώνονται προοδευτικά οι παραγωγικές δυνάμεις. Στην αρχή σχηματίζονται έξη «συντροφίαι» που αργότερα ενώνονται σε μία «Κοινή», με χαρακτήρα ετερόρρυθμης εταιρίας.

Έσωτερικά ή «Κοινή συντροφία» των Αμπελακίων ήταν οργανωμένη κατά κλάδους απασχόλησης. Υπήρχε ή «αγροτική συντροφία» που ασχολούνταν με την παραγωγή πρώτων ύλων (δαμβακιού, φυτικών διαφών) και ή «έμπορική και βιοτεχνική συντροφία» που ασχολούνταν με την παραγωγή και τη διάθεση των βιοτεχνικών προϊόντων.

Κατά την εποχή της ευημερίας των Αμπελακίων υπήρχαν σε λειτουργία 24 εργαστήρια με πλήρη απόδοση. Οι εργάτες ήσαν περίπου 2.000 και ή μέση ετήσια παραγωγή κόκκινου δαμβακερού νήματος έφτανε τις 3.000 μπάλλες 250 λιβρών βάρους ή καθεμιά (123 κιλά). Το αρχικό κεφάλαιο της συντροφίας, σύμφωνα με τις πηγές, ήταν κάπου 300.000 γρόσια για ν' άνεbei γρήγορα στις 600.000 και να υπερβεί, κατά την περίοδο της ευημερίας, τα 20.000.000. Η εταιρική μερίδα κυμαίνονταν από 5.000 - 20.000 γρόσια και απέδιδε ένα 15% τόκο από την κατάθεσή της στο κοινό ταμείο της συντροφίας. Το κέρδος από την έμπορία των νημάτων έφτανε σε 60 - 100%.

Η άκμή των Αμπελακίων κάλυψε περισσότερο από ένα τέταρτο αιώνα. Αλλά την αύγή της δεύτερης δεκαετίας του 19ου αιώνα (1811) επέρχεται ή πτώση τους και ή χρεωκοπία υπό την σιδερένια πίεση των αμειλικτων οικονομικών νόμων. Το τούρκικο στρατιωτικο - φεουδαρχικό σύστημα, ή έλλειψη ενότητας στην οικονομία της Θεσσαλίας, ή ανισόμηρη ανάπτυξη της βιοτεχνίας στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, ή έλλειψη ζωηρής έσωτερικής κατανα-

λωτικής αγοράς, ή τεράστια ανάπτυξη και μηχανοποίηση της αγγλικής νηματοουργίας που κατέκτησε τις ευρωπαϊκές αγορές, τὸ συνδυασμὸς μὲ τὴ χρεωκοπία, λόγω τῶν Ναπολεοντεινῶν πολέμων, τῆς Τράπεζας τῆς Βιέννης, ὅπου ἦταν κατατεθειμένα τὰ κεφάλαια τῆς «Συντροφίας», ὁδήγησαν στὴν παρακμὴ τῶν Ἀμπελακίων μέσα σὲ ἓνα κλίμα ἐργατικῶν ἐξεγέρσεων ἐναντίον τῶν ἐργοδοτῶν. Προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναζωογόνησή τους μέσα στὴν Ἐπανάσταση ἀποτυχάν, παρὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν ἐργαστηρίων μὲ νεώτατες καὶ τελειότερες, γιὰ τὴν ἐποχὴ, γερμανικὲς πλεκτομηχανές. Ἡ ἀνυπαρξία ἐθνικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῆς ἐθνικῆς αγοράς ὑπῆρξαν οἱ συντελεστές τῆς παρακμῆς τους. Ἄν οἱ 116 πόλεις τῆς Στερεᾶς καὶ τοῦ Μοριά καὶ τὰ 2146 χωριά τους, σύμφωνα μὲ τὰ στατιστικὰ στοιχεία τοῦ Τίρς,* εἶχαν ἐνοποιηθεῖ οἰκονομικὰ μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς πυρῆνα ἐθνικοῦ κράτους, ἡ βιοτεχνία τῶν Ἀμπελακίων θὰ γινόταν τὸ πρωτοπόρο κύτταρο μιᾶς βιοτεχνικῆς, καὶ ἀργότερα βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης ποὺ θὰ ἐπιτάχυνε τὸν ἐξαστισμὸ τῆς Ἑλλάδας, καθὼς ἦταν συνδεδεμένο ἅμεσα μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἀγορά.

6. Η ΑΠΟΣΠΛΗΞΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΓΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ. Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΤΟΠΑΡΧΕΣ

Στὰ πρόθυρα τοῦ 1821 ἡ κατάσταση τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦταν κρίσιμη. «Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορευματικῶν - χρηματιστικῶν σχέσεων ἐπιταχύνεται ἡ ἀποσύνθεση τοῦ στρατιωτικο - φεουδαρχικοῦ τῆς συστήματος καὶ ἡ μετατροπὴ του σὲ τσιφλικάδικη ἰδιοκτησία προσανατολισμένη στὴν ἀγορά» (Στρίγκος, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 21, Ἀθήνα 1965). Οἱ τοπικοὶ Τοῦρκοι φεουδάρχες ἀποκτάνε δύναμη σὲ βάρος τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τείνουν ν' ἀποσχιστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν τοπικὰ φεουδαρχικὰ κρατίδια (Μωχαμέτ Ἀλῆ Αἰγύπτου, Ἀλῆ πασάς, Πασβάνογλου, Κιαμήλ Κορίνθου κ.ἄ.) σπάζοντας ἔτσι τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἐλευθερωρισμὸς ποὺ στάθηκε ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ τουρκικοῦ τρόπου παραγωγῆς καταργεῖται βαθμιαία καὶ τὸνώνεται τὸ τσιφλικάδικο - φεουδαρχικὸ σύστημα, ὅπου ὁ ἀγρότης μετατρέπεται σὲ κολλήγο - ἐξάρτημα καὶ συμπαράκολούθημα τῆς γῆς, ἐνὼ παράλληλα ὀγκύνεται ἡ φορολογία. Ὁ κεφαλικὸς φόρος (χαράτσι) ὀργιάζει καὶ οἱ γ υ φ τ ο χ α ρ α τ ι ζ ῆ δ ε ς (οἱ εἰσπράκτορές του) περιφέρονται καὶ κα-

* Φρειδερίκου Τίρς, «Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια», τόμοι Α' - Β', ἐκδόση Ἀφῶν Τολβη.

ταβασανίζουν την ύπαιθρο συνεπικουρούμενοι στο ληστρικό έργο τους από στρατιωτικά αποσπάσματα. Έννοείται ότι στο στάδιο αυτό της εξαλλαγής του τουρκικού στρατιωτικο - τιμαριωτικού συστήματος στο τσιφλικάδικο, έπωφελούνται οι Ρωμιοί κοτζαμπάσηδες που αποχτάνε μεγάλες εκτάσεις γής και επομένως απεριόριστη πολιτική δύναμη. Σύμφωνα με τους πίνακες του Καποδίστρια που υποβλήθηκαν το 1828 στις «Προστάτιδες» δυνάμεις, το 1821 επί συνόλου 18.579.420 στρεμμάτων σ' όλη την Ελλάδα τὰ 10.009.100 άνηκαν σέ Ρωμιούς και τὰ υπόλοιπα 8.570.320 στους Τούρκους.

Εξωτερικά επίσης ή θέση της αυτοκρατορίας ήταν άσταθής στις παραμονές του 1821. Από βορρά δεχόταν τή ρούσικη πίεση, οι ναπολεόντειοι πόλεμοι άπειλούσαν νά τή διαμελίσουν. Και σώθηκε μοναχά χάρη στην ύποστήριξη της Αγγλίας, που πολιτική της ήταν ή διατήρηση της Τουρκίας στις παλιές της θέσεις γιατί ένδεχόμενη όθωμανική κατάρρευση θά σήμαινε προώθηση της Ρωσίας στη Μεσόγειο και άποκοπή των άγγλικών αυτοκρατορικών δρόμων πρὸς τήν Ασία και τίς Ινδίες.

Το 1788 ανέθηκε σὸν τουρκικό θρόνο ο Σελίμ ο Γ', σέ μιὰ εποχή δηλαδή που οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης προετοιμαζαν τὸ δρόμο πρὸς τήν επικράτησή της. Τὸ κλίμα εκείνο επηρέασε και τὸ Σελίμ, που λογάριάζε νά κάνει ώρισμένες μεταρρυθμίσεις και νά συγχρονίσει τήν αυτοκρατορία. Δέν τὸ κατόρθωσε, όμως, γιατί τὸ 1806 τὰ αντίδραστικά στοιχεία τὸν ἐξεθρόνισαν ἀνεβάζοντας σὸ θρόνο τὸ Μουσταφά τὸν Δ' και μετὰ τὴ δολοφονία του τὸ 1808 — τὸν Μαχμούτ τὸν Β', τὸ σουλτάνο που βασίλευε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Επανάστασης.

Ἀλλὰ και στὰ Βαλκάνια τὸ κλίμα τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς, που ἐπέτεινε τὴν κρίση τῆς αυτοκρατορίας ήταν ἐκδηλο. Ἡ Σερβία, ἡ Βοσνία και μέρος τῆς Βουλγαρίας όπου διοικούσε ο Πασάνογλου βρίσκονταν σέ κατάσταση ἐξέγερσης. Τὸ Ἀλγέρι, ἡ Τυνησία, ἡ Τριπολίτιδα ήταν ουσιαστικά ἀνεξάρτητα· ἡ ὑποταγή τῶν Κούρδων, τῶν Ἀρμενίων και τῶν Ἀραβικῶν φυλῶν ήταν ἐπίσης ουσιαστικά ἀνύπαρκτη. Ἡ ἀνταρσία ἀποδιοργάνωνε τὴν αυτοκρατορία σ' ὅλη τῆς τὴν ἑκταση.

Τυπικό φαινόμενο που συνδέεται ἄμεσα με τὴν ἑλληνική ἐπανάσταση εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἀλῆ πασά Τεπελενλή (1744 - 1821). «Δερβεντζής» (ἀρχηγὸς στρατιωτικοῦ σώματος φρουρᾶς ὀδικῶν περασμάτων) στήν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του ἀποχτᾶ γρήγορα τόση δύναμη ὥστε στὰ 1788 νά καταλάβει πραξικοπηματικά τὸ πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων και νά ἐξουδετερώσει τὴ δύναμη και τὴν ἐπιρρὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων Τούρκων. Παράλληλα,

όμως, στράφηκε και κατά των Ἑλλήνων και Ἀλβανῶν ἀρματολῶν. Θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ ἐκμηδενίσει τὴ δύναμή τους σὲ τρόπο ὥστε νὰ καταστῇ αὐτὸς ἡ κύρια και ἀπόλυτη ἐξουσία στὸ πασαλίκι. Ἀμέση συνέπεια τῶν πρώτων ραγδαίων ἐνεργειῶν του ἦταν ἡ ἐξασθένηση σὲ μεγάλο βαθμὸ τῆς κεντρικῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας. Ἐκτοπίζοντας τοὺς Τούρκους φεουδάρχες ἐκμηδένιζε τὴν πολιτικὴ ἰσχύ τοῦ σουλτάνου, ἐνῶ μὲ τὸ διωγμὸ τῶν ἀρματολῶν ὁλόκληρη ἡ στρατιωτικὴ δύναμη περιερχόταν στὰ χέρια του.

Δεύτερο στάδιο τῆς ἐξόρμησής του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας στὸ πασαλίκι του ἦταν ἡ ἐπίθεσή του κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Οἱ ὀρεσεῖδιοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ — ἐκχριστιανισμένοι Τσάμηδες — ποὺ ζοῦσαν ἀνεξάρτητοι, ὑπὸ καθεστῶς κοινωνικὸ και οἰκονομικὸ πρωτόγονο, ἀποτελοῦσαν ἐμπόδιο γιὰ τὰ σχέδιά του. Καὶ πραγματικὰ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Σουλιωτῶν δὲν ἐπέτρεπε στὸν Ἀλῆ νὰ πραγματώσει μιὰ στοιχειώδη ἐνότητα κοινωνικοῦ και οἰκονομικοῦ βίου μέσα στὴν ἐπικράτειά του. Οἱ Σουλιωτὲς, ζώντας στὴν ὀρεινὴ περιοχὴ τους κατὰ ἔνοπλες πατριές (φάρες) και καταπιέζοντας τοὺς γειτονικοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμοὺς μὲ ἀρπαγές, ἀποτελοῦσαν σοβαρὴ τροχοπέδη στὴν ἐμπέδωση τῆς τάξης στὴν ἐπικράτεια τοῦ Ἀλῆ. Ἡ περιοχὴ ποὺ κατοικοῦσαν ἀποτελεῖ μιὰ σειρά ἀπόκρημνων και γυμνῶν βουνοκορφῶν ποὺ δεσπόζουν σὲ ὅλο τὸ ροῦ τοῦ Ἀχέροντα. Ἡ γεωργικὴ ἐνδοχώρα τοῦ Σουλίου καθὼς χωρίζεται σὲ μικρὰ ὀροπέδια εἶχε δύσκολη ἐπικοινωνία μὲ τὴν ὑπόλοιπη Ἠπειρο. Ἡ οἰκονομία τῆς ἦταν πρωτόγονη και κλειστή, τὸ ἐμπόριο — ἐντελῶς ὑποτυπῶδες — περιοριζόταν σὲ ἐλάχιστες γραμμὲς μεταφορῶν και ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἦταν ἀραιὰ διασκορπισμένος στίς φτωχὲς κοιλάδες. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς γινόταν μὲ τρόπο ἀληθινὰ προϊστορικὸ, ἀπὸ οἰκογένειες ποὺ ἐπιδίδονταν σ' αὐτὴ ἀπὸ αἰῶνες, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ γαιοκτημόνα, ὁ ὁποῖος ἦταν συνήθως ἀρχηγὸς ὁμάδας ἐνόπλων ποὺ τοὺς συντηροῦσε ὁ ἴδιος και ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ ἔνοπλο τμήμα τῆς πατρίδας. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι κάθε γαιοκτημόνας ἀποτελοῦσε μιὰ τοπικὴ δύναμη και ἀτελεῦττες ἦταν οἱ συγκρούσεις μεταξύ τους, ἔτσι ὥστε ὁ συνεχὲς πόλεμος νὰ εἶναι ἡ φυσικὴ κατάσταση τῆς Σουλιωτικῆς κοινωνίας. Φυλές, πατριές (φάρες), γενιές, χωριά ἢ συνασπισμοὶ χωριῶν και οἰκισμῶν ὄρισκονταν σὲ συνεχεῖς συγκρούσεις μεταξύ τους, περιφρονώντας τὴν ἐξουσία τοῦ πασᾶ ἢ τοῦ σουλτάνου.

Σὲ δεκατέσσερα ἀριθμοῦνταν τὰ κυριώτερα Σουλιωτικὰ χωριά ὅπου κατοικοῦσαν οἱ σαρανταεφτά φάρες. Κάθε φάρα εἶχε τὸν δῆκό της ἀρχηγὸ και τὰ γενικὰ ζητήματα τῆς περιοχῆς, ὅταν δὲν λύνονταν μὲ τὰ ὅπλα, τὰ κανόνιζε ἡ συνέλευση τῶν φυλάρχων (ἡ

«πλεκεσία» αλβανικά) σύμφωνα πρὸς τοὺς θεσμοὺς τοῦ καθεστῶ-
τος τῆς φάρας. Οἱ σουλιώτικοι οἰκισμοὶ ἦταν ἀπόλυτα προσαρμο-
σμένοι στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ συστήματος τῆς φάρας. Κάθε χωριὸ
χωριζόταν σὲ ομάδες σπιτιῶν, τοὺς μ α χ α λ $\acute{\alpha}$ δ ϵ ς , ὅπου κα-
τοικοῦσαν χωριστὰ οἱ φάρες. Τὰ μεγάλα οἰκήματα τῶν φυλάρχων,
μὲ τὴ φρουριακὴ τους συγκρότηση, ἦταν γεμάτα πολεμοφόδια καὶ
τρόφιμα, ἐνῶ στοὺς περιβάλλους τοὺς τριγυρνοῦσαν πλήθη ἐνόπλων,
καὶ θαυμάσια ἄλογα.

Τὴν ἀπρόσιτη αὐτὴ φωλιά τῶν δυσμάχητῶν Σουλιωτῶν μὲ
τὴν κλειστὴ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ τους ζωὴ, ὅπου ἔσχυε ὁ νό-
μος τῆς ἀρπαγῆς ἀπὸ τὶς γειτονικὲς ἀγροτικὲς καὶ κτηνοτροφικὲς
περιοχάς, ὁ Ἀλῆς θέλησε νὰ τὴν ἐκμηδενίσει, ἀγνοώντας τὶς προ-
ηγουμένους ἀποτυχίες τῶν μουσουλμάνων ἀγάδων καὶ τὸ φυσικὰ
δυσπρόσιτο τοῦ ἐδάφους. Καὶ παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τοὺς γογγυ-
σμοὺς τῶν ἀγροτῶν τῆς περιοχῆς, ποὺ ἐξήντα χωριά της ἦταν φό-
ρου ὑποτέλει στοὺς Σουλιώτες καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τοὺς μέσα στὴν
περιοχὴ τοῦ ὁροπέδιου τῶν Ἰωαννίνων κινήθηκε τὸ 1792 ἐναν-
τίον τους.

Τὴν ἐπίθεση τοῦ Ἀλῆ ἀντιμετώπισαν κάπου 1.500 Σουλιώ-
τες. Παρὰ τὴν ἀριθμητικὴ του ὑπεροχὴ ὁ Ἀλῆς ἀπότυχε στὶς εἰ-
κοσαήμερες ἐπιχειρήσεις του. Κατὰ τὴν πρώτη φάση κατόρθωσε
νὰ παραβιάσει ἀπὸ νότο τὴν Κλεισούρα καὶ νὰ καταλάβει τὸ Κα-
κοσούλι. Οἱ ἀπώλειές του ὑπῆρξαν σοβαρές καὶ ὁ στρατὸς του δο-
κιμάστηκε τόσο σκληρὰ ἀπὸ τὶς λιποταξίες ὥστε ἀναγκάστηκε νὰ
ἐγκαταλείψει τὴν ἐπιχείρηση καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὰ Γιάννενα.

Στὸ μεταξύ ἡ δύναμη τοῦ Ἀλῆ αὐξάνει σταθερά. Εἶχε κα-
τορθώσει νὰ συντρίψει τὴν δύναμη πολλῶν πλούσιων μπέηδων καὶ
ἀγάδων φεουδαρχῶν καὶ νὰ σφετεριστεῖ τὶς περιουσίες τους, ἐνῶ
παράλληλα ὑπέταξε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του πλῆθος ἀνεξάρτη-
των κοινοτήτων καὶ ἀρματολῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Τὴν ἔ-
κνοϊξη τοῦ 1798 ἦταν πανέτοιμος γιὰ νέες ἐξορμήσεις. Μὲ τὴν ἀνο-
χὴ τῶν Γάλλων ποὺ κατεῖχαν τὰ Ἐπτάνησα κατέλαβε αἰφνιδια-
στικὰ τὴ Νίβιτσα κοντὰ στὴ Χειμάρρα. Μόλις ἔφερε σὲ πέρας τὴν
ἐπιχείρησιν αὐτὴ στράφηκε ἀκολούθως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ τοὺς
ἐκτόπισε ἀπὸ τὸ Βουθρωτὸ καὶ τὴν Πρέβεζα.

Στὰ 1799 ἐτοιμάζεται σοβαρὰ γιὰ τὴν τελικὴ του ἐπιχείρησιν
κατὰ τοῦ Σουλίου. Τὴ φορὰ αὐτὴ μεταχειρίζεται καὶ διπλωματικὰ
μέσα, μαζί μὲ τὴν προδοσίαν. Οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ οἱ ἐριδες μέσα
στοὺς κόλπους τῶν Σουλιωτῶν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ προσεταιριστεῖ
πολλοὺς ἀρχηγοὺς πατριῶν, ἐνῶ γιὰ ν' ἀκίνητοποιήσει ἓνα μέρος
τους, εἶχε συλλάβει καὶ κρατοῦσε στὰ Γιάννενα σὰν δμήρους τοὺς
ἀρχηγούς τους.

Έτσι ο Φώτος Τζαβέλλας, ο ισχυρότερος Σουλιώτης φύλαρχος, έγινε σύμμαχος του, ενώ ο Γιώργης Μπότσαρης με όλη τη φάρα του χρησιμοποιήθηκε σαν φρουρός για την ασφάλεια των Χριστιανών και μουσουλμάνων καλλιεργητών στην περιοχή ανάμεσα Σούλι και Γιάννενα, που υπέφερε από τις σουλιώτικες επιδρομές. Έξ αιτίας της διπλής αυτής αποστασίας οι Σουλιώτες στερήθηκαν από τις υπηρεσίες έβδομήντα περίπου οικογενειών και άναλογο αριθμού ενόπλων.

Οι έχθροπραξίες άρχισαν το 1799 με την επίθεση του Μπότσαρη στο Ρεντοδούνι. Απότυχε όμως και σε λίγο καιρό πέθανε. Φήμες έλεγαν ότι δηλητηριάστηκε από όργανα του Άλη. Η κύρια φάση των επιχειρήσεων άρχίζει το 1800. Αντικειμενικός σκοπός δεν είναι ή κατά μέτωπο επίθεση και εκμηδένιση του Σουλίου, αλλά ή απόκρουση των επιδρομών τους στις παραγωγικές περιοχές ώστε να επέλθει λιμός στις τάξεις τους. Πράγματι, το καλοκαίρι του 1801, ή πείνα άρχισε να ταλανίζει το Σούλι. Μπροστά στο επισιτιστικό αδιέξοδο, οι Σουλιώτες προωθούν τὰ γυναικόπαιδα στην Πάργα και από κει στα ρωσκρατούμενα Έφτάνησα. Ο Άλης παίρνει ραγδαία μέτρα. Αποκλείει τούς δρόμους προς την Πάργα και κινητοποιεί τούς επισκόπους ν' αφορίζουν καθένα που βοηθεί τούς Σουλιώτες. Στην έκστρατεία αυτή πρωτοστατεί ο Άρτης (κατόπιν Ούγγροβλαχίας) Ίγνάτιος, που ο «Λώνυμος» της «Έλληνικής Νομαρχίας» χαρακτηρίζει σαν «πρώτον προδότην του τυράννου».

Άλλα ό τελικός άγώνας κατά των Σουλιωτών άρχισε το 1803. Ο Άλης, έχοντας πληροφορίες ότι γαλλικά πλοία ανεφοδιάζουν το Σούλι, διέταξε ένταση του άγώνα έναντίον τους. Η επίθεση παίρνει ραγδαίο χαρακτήρα και βοηθείται από την προδοσία. Ο Σουλιώτης Πήλιο - Γούσης, έναντι εϋτελεστάτου τιμήματος, πούλησε τούς συμπατριώτες του και δδήγησε τούς Άλβανούς να καταλάβουν το Κακосуύλι. Καταλαμβάνεται κατόπι το Άθαρίκο και στα χέρια των Σουλιωτών μένουν τελευταία όχυρά το Κούγκι και ή Κιάφα. Τη στιγμή που ο Άλης διεξήγαγε, μέσω των γιων του, συνεννοήσεις για την παράδοσή τους, ο καλόγερος Σαμουήλ, υπέθυνος για την άμυνα στο Κούγκι, έβαλε φωτιά στις πυριτιδαποθήκες και τίναξε στον άέρα το όχυρό με ολιγάριθμες οικογένειες σουλιώτικες που είχαν καταφύγει σ' αυτό.

Στις άρχές Δεκέμβρη 1803 υπογράφηκε συνθηκολόγηση ανάμεσα στους Σουλιώτες και τον Άλή. Παραδίδονταν έτσι τὰ τελευταία όχυρά, ενώ οι υπερασπιστές τους, μέσω Πάργας, παίρνουν το δρόμο του έκπατρισμού στα ρωσκρατούμενα Έφτάνησα. Οι προδότες Σουλιώτες φύλαρχοι Μπότσαρης, Παλάσκας, Κουτσονίκας

κέρδισαν την κατασχύνη και τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοὺς στιγματίζει:

Ἀνάθεμά σε, Μπότσαρη
καὶ σένα, Κουτσονίκα
μὲ τὴ δουλειὰ πού κάμεταν
τοῦτο τὸ καλοκαίρι!...

Οἱ Σουλιώτικοι πόλεμοι ὑπῆρξαν ἡ ἱστορικὴ στιγμή τῆς διεργασίας τῶν ἐθνικῶν χαρακτηριστικῶν ἀνάμεσα στοὺς μαχητές. Στὴ φωτιά τῆς δοκιμασίας τοὺς κερδίζει τὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος.

Ἡ ὑποταγὴ τοῦ Σουλίου καθὼς καὶ ἡ ἐκκαθάριση πού ἐπακολούθησε τῶν «χαϊντούκων» ἀποτελέσει τὴν ἀπαρχὴ γιὰ μιὰ οἰκονομικὴ διαφοροποίηση τῆς περιοχῆς. Στὰ 1819 ὁ Ἀλῆς ἀγοράζει ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς τὴν Πάργα. Ἡ ἐπικράτειά του τὴν ἔκτεινεται ἐνιαίᾳ στὴν Ἠπειρὸ, Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ, Μοριά (ὅπου ἔχει τοποθετήσει τὸ γιό του ὡς βαλῆ), μέρος τῆς Εὐβοίας καὶ μέρος τῆς Στερεᾶς. Ξένες περιηγητικὲς πηγὲς μᾶς δίνουν τὴν εἰκόνα μιᾶς εὐήμερῶσας ἐπικράτειας, μὲ ἰδεώδη ἀσφάλεια καὶ ἐλευθερία τῆς μικρῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, μὲ προστασία τῶν μεταφορῶν στὶς μεγάλες ὁδικὲς ἀρτηρίες καὶ ἐκμηδένιση τῆς ληστείας. Τάξη πρωτοφανῆς ἐπικρατεῖ τὴν ταραγμένη ἐκείνη ἐποχὴ στὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ καὶ ἄνεμος ἀστικῆς διαφοροποίησης πνέει ἀπὸ ἄκρη σ' ἄκρη. Πράγματι ὁ Ἀλῆς, προικισμένος μὲ τὴ δῶσο τῆς πολιτικῆς ἰδιοφυίας, σχεδιάζει αὐτὴ τὴν ἐποχὴ νὰ ἰδρῦσι καὶ τυπικὰ ἀνεξάρτητο ἑλληνοαλβανικὸ κράτος. Σὰν πρῶτα σιάβια εἶχε κατορθώσει νὰ πραγματοποιήσει οἰκονομικὴ ἐνοποίηση, τσάκισμα τοῦ στρατιωτικοῦ τιμαρωντισμοῦ, προσανατολισμὸ τῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν ἀγορὰ καὶ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Ἀκόμα καὶ ἔρευνες γιὰ τὴ διάνοιξη μεταλλείων διεξήγαγε μὲ ἐπιτυχία, ἐνῶ στὸν τομέα τῆς οἰκοδόμησής πραγματοποίησε ἀξιόλογα δημόσια ἔργα, ὅπως δρόμους, γεφύρια ὕδραγωγεία, βρύσες δημόσιες, πανδοχεῖα κλπ. Τὸ χρηματιστικὸ καὶ τὸ ἐμπορικὸ κεφάλαιο ἄρχισε νὰ ἐπενδύεται καὶ στὴ βιοτεχνία, γεγονός πού ἀποτελεῖ σημαντικὴ στροφὴ στὴν οἰκονομία καὶ τὰ προϊόντα τῆς παίρνουν ἐπαφὴ μὲ τίς κεντρικοευρωπαϊκὲς καὶ ἀνατολικὲς ἀγορές.

Ἀξιόλογη, ἐπίσης, στάθηκε ἡ προσπάθειά του γιὰ τὴ διοργάνωση στρατοῦ σύμφωνα μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα. Ἡ στρατιωτικὴ του Αὐλὴ στὰ Γιάννενα ὑπῆρξε ἀληθινὴ Ἀκαδημία πολέμου καὶ ἐξέθρεψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολεμάρχους τῆς Ἐπανάστασης, ὅπως τὸν Ἀνδρούτσο, Καραϊσκάκη, Μάρκο Μπότσαρη, Βαλτινὸ, Βαρνακιώτη, Ἴσκο, Γρίβα κ.ἄ. Παράλληλα ὁργανώνει

και τον πολιτικό διπλωματικό μηχανισμό του, και προσελκύει πληθος περιηγητών στο κράτος του. Σκέπτεται να στείλει τον 'Αθανάσιο Παλλίδα σαν εκπρόσωπό του στο συνέδριο της Βιέννης (1814) και φροντίζει ακόμα να φτιάξει πυρήνα δικαιοσύνης θέλοντας να αφαιρέσει τη δικαστική εξουσία από τα χέρια των ιεροδικαστών. Στην γενική του προσπάθεια για μιá αστική αλλαγή στηρίχτηκε αποφασιστικά στο ελληνικό στοιχείο και με την τακτική του αυτή ωφέλησε εκ των πραγμάτων την προετοιμασία της ελληνικής επανάστασης. Ύποστηριξε επίσης και ενθάρρυνε την ελληνική παιδεία, καθιστώντας την αλλη του φυτώριο στοχασμού και τέχνης. 'Ακόμα σχεδίασε να ιδρύσει 'Ακαδημία Γραμμάτων, Τεχνών και 'Επιστημών κατά το πρότυπο της Γαλλικής. 'Ο «φωτισμένος» δεσποτισμός» ήταν πολιτική και πνευματική γραμμή του.

Στον πολιτικό τομέα φαίνεται ότι επίσης σχεδίασε να πραγματοποιήσει -τολμηρές μεταρρυθμίσεις. Είχε στο νοῦ του να παρχωρήσει σύνταγμα στο πασαλίκι του και φαίνεται ότι ζήτησε πληροφορίες και υποδείγματα από τις ευρωπαϊκές αὐλές. Μέσα στα όρια της επικρατείας του ανέχθηκε τον «έταιρισμό», τις μυστικές δηλαδή έθνικο-άπελευθερωτικές οργανώσεις των 'Ελλήνων και επιχείρησε να σώσει, ύστερα από διαδήματα των 'Ελλήνων αὐλικῶν του, τὸ Ρήγα και τούς συντρόφους του, αλλά δεν πρόλαβε. Επίσης είχε έπαφές με τούς Φιλικούς και από τὸ αλβανικό περιβάλλον του διέρρευσαν πρὸς τὸ σουλτάνο οί πρώτες πληροφορίες γιά τὰ πολεμικά σχέδια των 'Ελλήνων.

Πολύτιμο ντοκουμέντο γιά τήν ιστορική κρίση γύρω από τήν προσωπικότητα τοῦ 'Αλῆ είναι ένα άρθρῖδιο της ελληνικής «'Εφημερίδος» (1790-98) της Βιέννης, πού ήταν δημοσιογραφικό δρ-γανο της ομάδας τοῦ Ρήγα:

«Γραφαί από πολλά μέρη της Ρούμελης — γράφει ή «'Εφημερίς» — κηρύττουν τήν ευτυχίαν των ραγιάδων υπό τήν ήγεμονίαν τοῦ ήγεμόνος πάσης 'Ηπείρου και πασά των 'Ιωαννίνων 'Αλήπασια Βελήπασια. 'Η ύψηλότης του, αφού εξαμεν εις εκείνα τὰ μέρη ν' απολαμβάνουν οί χριστιανοί μιαν άκραν εἰρήνην και έλευθερίαν, ήθελ'ησε να τούς ελαφρώσει και από τὰ δασύματα και εξωτερικάς άδικίας και συμ-φωνώντας μαζί τους ένα διωρισμένον ελαφρόν δάσιμον, όπου να τοῦ δίδουν δύο φορές τὸν χρόνον με τήν ήσυχίαν των, έσήκωσε να μην είναι τελείως κοτζάμι-πασήδες, καφιμάδες και οί τοιοῦτοι, άξιώνοντας ή ύψηλότης του μόνον έναν άρχοντα της πόλεως των 'Ιωαννίνων, προσεστώτα τοῦ Ζαγορίου και όλων των περίξ χωρίων τὸν κύριον 'Ιανουτζον 'Αλεξίου

διὰ τὴν κυβερνήσασθαι αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ὅθεν εἰς Ἰωάννινα εὐρίσκεται ὁ λαὸς εἰς μεγάλην χαράν, ἐπειδὴ τὰ δοσιμὰ τούς εἶναι ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερα ἤγγουν τὸ 1/5 ἀπὸ τὸ τί ἔπρεπε νὰ δώσουν προτῆτερα. Ὅλες οἱ πολιτεῖες καὶ χῶρες τῆς Ρούμελης, ἀφοῦ καὶ ἤκουσαν ἐτοῦτο τὸ ἄξιον τῆς ὑψηλότητος τοῦ κατόρθωματος, χαίρονται ἐλπίζοντας νὰ ἀπολαύσουν καὶ αὐταὶ μιὰν τέτοιαν σοφὴν καὶ φρόνιμον διάταξιν καὶ προστρέχουν θεληματικῶς ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὕψους του.

Ἡ ραγδαία ἀνάπτυξις τῆς ἰσχύος τοῦ ἀνησύχησε σοβαρὰ τὴν Πύλῃ στὶς παραμονὲς τῆς Ἐπανάστασης. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ὁ Ἄλῃς καταδίωκε τὰ ὄργανα τῆς κεντρικῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας ἀποφασίστηκε, ὁ δαθιμαῖος περιορισμὸς τῆς δυνάμεως του. Ἔτσι ἀφαιρέθηκαν κλιμακωτὰ οἱ ἐξουσίες ἀπὸ τὰ χέρια τῶν γιῶν του καὶ τῶν ἐμπιστῶν του καὶ ἀποφασίστηκε ὁ τελικὸς ἐγκλεισμὸς του στὸ Τεπελένι. Ἐκτελεστές τῶν σουλτανικῶν ἀποφάσεων ὀρίστηκαν ὁ Ἰσμαήλ Πασόμπηης, πού τοποθετήθηκε στὸ πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων καὶ Δελδίνου, ὁ Μπαμπὰ πασάς, πού τοποθετήθηκε στὴ Ναύπακτο, ὁ Νουρὶ πασάς ἀπὸ Βεράτι καὶ ὁ Χουρσίτ πασάς στὸ Μοριά ἀντὶ γιὰ τὸ γιὸ τοῦ Ἄλῃ, Βελή πασά.

Ὁ Ἄλῃς μπροστὰ στὸν θανάσιμο κίνδυνον στρέφεται πρὸς τοὺς Ἀγγλους καὶ τοὺς Ρώσους ζητώντας τὴ βοήθειά τους. Τὸ πρᾶγμα περιέρχεται σὲ γνῶσιν τῆς Πύλης, ὁπότε ἀποφασίζεται κεραυνοβόλα ἐνοπλὴ δράσις ἐναντίον του. Κηρύσσεται ἀποστάτης μετὰ σουλτανικὸ φιρμάνι (1820) καὶ δυὸ σώματα στέλνονται ἐναντίον του. Ὁχυρώνεται στὰ Γιάννενα καὶ ἀρχίζει ἐπίπονη πολιορκία του στὴ νησί τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις τὸν ἐβρήκε πολιορκημένον. Ἡ Πύλη, μπροστὰ στὰ νέα γεγονότα, ἀποφασίζει νὰ δράσει κεραυνοβόλα. Ὁ Ἰσμαήλ Πασόμπηης ἀντικαθίσταται στὴν ἡγεσία τῶν πολιορκητῶν ἀπὸ τὸν ἱκανώτατο Χουρσίτ. Αὐτός, προσποιούμενος ὅτι ἔχει φερμάνι ἀμνηστίας, κατόρθωσε νὰ ἐξαπατήσει τὸν Ἄλῃ, νὰ πρωθήσῃ δυνάμεις του στὴ νησίδα τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ μετὰ δόλο. Τὸ κεφάλι τοῦ Ἄλῃ στάλθηκε στὴν Πόλιν. Ἀπὸ τὴν ἀμύθητη περιουσία του βρέθηκαν μοναχὰ 45 ἑκατομμύρια γρόσια. Ἡ Πύλη, ὑποπετυσμένη κατὰ χρησιν, διέταξε τὸν ἀποκεφαλισμό τῶν νικητῶν τοῦ Χουρσίτ πασά καὶ Χαλὴλ ἐφέντη.

Μετὰ τὴν ἐκκαθάρισις τῆς «ἐστίας Ἄλῃ πασά» ἡ Πύλη εἶχε πιά ἐλεύθερα τὰ χέρια νὰ δράσῃ κατὰ τῆς Ἐπανάστασης τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως θὰ δοῦμε ὁμως, τὸ σχέδιον τῶν Φιλικῶν γιὰ ταυτόχρονη Βαλκανικὴ δράσις σὲ συνεργασία καὶ μετὰ τὸν Ἄλῃ, δεχόταν κί ἐδῶ ἓνα ἀπρόβλεπτον πλῆγμα.

7. ΟΙ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.
ΚΛΕΦΤΕΣ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ.

Τὸ κίνημα τῶν ἐνόπλων ἀνταρτῶν κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἔχει στὰ ὑπόδοϋλα Βαλκάνια ἓνα χαρακτήρα περίπου ἐνιαῖο. Οἱ καταπιέσεις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν δημιουργοῦν ἀπὸ τοὺς πρώτους κι' ὅλας αἰῶνες τῆς κατάκτησης ἓνα κίνημα ἀνταρσίας ποὺ ἀναπτύσσεται στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση, μακριὰ ἀπὸ τὰ κέντρα ὅπου ἐπικρατεῖ στρατιωτικὰ ὁ κατακτητὴς. Τὸ τροφοδοτοῦν κυρίως νέοι ἀγρότες ποὺ οἱ συνθήκες τῆς ἀνασφάλειας τοὺς ὑποχρεῶνουν νὰ διαλέξουν τὸ δρόμο τῆς ἐνοπλῆς ἀντίστασης. Στὴν Ἑλλάδα τὰ μεμονωμένα αὐτὰ φαινόμενα πληθαίνουν πολὺ γρήγορα καὶ παίρνουν ταξικὸ χαρακτήρα, τὸ ἴδιο δὲ παρατηρεῖται καὶ στὴν ὑπόλοιπη Βαλκανικὴ κάπως ἀργότερα. Οἱ ἐνοπλῆς αὐτὲς ὁμάδες δροῦν ἀνεξάρτητα στὴν ἀρχὴ καὶ στρέφονται ὅχι μόνον κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, τῶν κοτζαμπάσηδων. Στὴν Ἑλλάδα ἡ πρώτη αὐτὴ καὶ ὑποτυπώδης μορφή ταξικοῦ ἀγῶνα παίρνει γρήγορα μεγάλες διαστάσεις γιὰ νὰ δλοκληρωθεῖ στὸ τέλος τοῦ 18ου - ἀρχῆς 19ου αἰῶνα. Στους κλέφτες στηρίχτηκαν τὰ σχέδια τοῦ Πήγα καὶ αὐτοὶ ἀποτελέσαν τοὺς πολεμικοὺς πυρήνες τῆς Ἐπανάστασης. Καὶ ἡ ὀνομασία ἀκόμα κλέφτες ἔχει ταξικὴ προέλευση. Τὸ κ λ έ φ τ η ς, λέει ὁ Κολοκοτρώνης, βγήκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία μὲ συκοφαντικὸ χαρακτήρα. «Μᾶς ὀνομάζουν οἱ ἀρχόντες καὶ τὸ γουναρικό (οἱ κοτζαμπάσηδες) κλέφτες». Ὡστόσο ἦταν τόσο λαοφιλὲς τὸ κίνημα ὥστε καὶ ὁ χαρακτηριζόμενος ἔχασε τὴν ἀρχικὴ του σημασία στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ καὶ ἀρχισε πιά νὰ σημαίνει «ἀγωνιστὲς ἀντάρτες» κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Στὶς σλαβικὲς χώρες οἱ κλέφτες ὀνομάστηκαν *χαϊντοῦκοι* καὶ στὴ Βλαχία *πανδοῦροι*.

Τὰ ἐνοπλά αὐτὰ τμήματα ἀπόκτησαν δικό τους ἐθνικὸ καὶ πολεμικὸ δίκαιο, ποὺ ἦταν ἀπόλυτα σεβαστὸ στὸ λαό. Στὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου πρὸς τὸ 19ο αἰῶνα καὶ μέχρι τὸ 1806, ὅποτε σημειώνεται ἡ κορύφωση τοῦ κλέφτικου κινήματος καὶ ἀρχίζουν οἱ ἀγρίες ἐκκαθαριστικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων στὸ Μοριά καὶ τὴ Ρούμελη, τὰ ἐνοπλά σώματα τῆς κλεφτουριάς καλύπτουν δλόκληρην τὴν ὀρεινὴν περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸ Ταίναρο ὡς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἡ δράση τους εἶναι πυκνὴ καὶ οἱ ἐπιχειρήσεις τους διακρίνονται ἀπὸ μὰ ἰδιότυπη στρατηγικὴ, ποὺ ἀλλάζει τακτικὴ ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες συνθήκες. Ἔτσι ἄλλοτε δροῦν κατὰ μεγάλες ὁμάδες καὶ ἄλλοτε χωρίζονται σὲ μικρὲς, ποὺ μὲ ἀδιάκοπες ἐπιθέσεις φθεῖρουν τὸν ἐχθρὸ καὶ τιμωροῦν τοὺς καταπιεστὲς τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν.

Τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν στηρίχτηκε στὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἀκμῆς του σὲ μιὰ ὑποτυπώδη πολιτικὴ ὀργάνωση στὴν ὑπαιθρο, ποὺ προσπόριζε βοήθεια καὶ πληροφορίες στοὺς ἐνόπλους μαχητές. Κάθε κλέφτικη ὁμάδα εἶχε στὰ χωριά τοὺς λεγόμενους γιάτῃδες, ἐμπιστοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐντεταλμένους νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν τροφοδοσίαν, τὴν ἀπόκρυψη καὶ τὴν πληροφοριοδότηση τῶν κλεφτῶν. Ἡ «πολιτικὴ» αὐτὴ ὀργάνωση τῶν γιάτῃδων, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ δίκτυο στηρίξης τῆς κλεφτουριάς, ἦταν ἡ πρώτη ποὺ χτυπήθηκε στὶς μεγάλες ἐκκαθαριστικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων τὸ 1806 - 1808 καὶ ἔτσι κατορθώθηκε ν' ἀποκοποῦν οἱ κλέφτες ἀπὸ τὴ βάση τους στὴν ὑπαιθρο μὲ ἀποτελεσματὸ νὰ πάθουν σοβαρὲς ζημιές καὶ νὰ ἀναγκαστοῦν τελικὰ νὰ καταφύγουν στὰ Ἑρτάνησα.

Ἡ ζωὴ μέσα στὴν κλέφτικη ὁμάδα ἦταν ἀναμφισβήτητα σκληρὴ καὶ γεμάτη κινδύνους. Ἡ μετακίνησή τους ἦταν ἀδιάκοπη καὶ ἡ καταδίωξή τους ἐπίσης σκληρὴ, μὲ τὴ βοήθεια τῶν κοτζαμπάσηδων, ποὺ παρέχονταν ἀμέριστα στοὺς Τούρκους δυνάστες. Ἐναντίον τους ἐπιστρατεύονταν τὰ πῦρ ἀπάνθρωπα μέσα, ὅπως τὸ παλούκιμα, τὸ σπάσιμα τῶν κοκκάλων, οἱ κρεμάλες, ὁ ἀνασκολωπισμὸς καὶ ἄλλοι δάρβαροι τρόποι θανατικῶν ἐκτελέσεων. Πολλὲς φορές οἱ Τούρκοι μεταχειρίστηκαν τὴ μέθοδο τῆς παγίδευσης καὶ τῆς προδοσίας, ἐξαγοράζοντας τοὺς γιάτῃδες. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξόντωσαν τὸ Μαντᾶ, τὸ Ζαχαριά, πολλοὺς ἀπὸ τὸ Κολοκοτρωναϊκό σὺν κ.ἀ.

Ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς κλέφτικης ὁμάδας στηριζόταν σ' ἓνα καθεστῶς στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Ὑπῆρχε ὁ ἀρχηγὸς (καπετάνιος), τὰ πρωτοπαλήκαρα καὶ τὰ παληκάρια. Δίπλα στοὺς ἐνόπλους κλέφτες ζοῦσε μιὰ μικρὴ κοινωνία ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν σὰν καθήκον νὰ βοηθοῦν στὸν κοινωνικὸ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας μέσα στὴν ὁμάδα, ὅπως τουφεκτῆδες, τεχνικοὶ τῶν ἀρμάτων, τσαρουχάδες, ραφτάδες κ.ἀ. Ἀκόμα μέσα στὴν κλέφτικη ὁμάδα ὑπῆρχε καὶ ὁ τραγουδιστής, ὁ ἀνθρώπος ποὺ εἶχε σὰν προορισμὸ νὰ φτιάχνει καὶ νὰ τραγουδαίει τὰ κλέφτικα τραγούδια, δημιουργήματα τῆς λαϊκῆς μούσας, ποὺ ἀποθανάτιζαν τὰ πολεμικὰ ἄθλα τῆς κλεφτουριάς καὶ ἐξέφραζαν κατὰ ἰδιότυπο τρόπο τὸ ἱστορικὸ γεγονός. Τὰ κλέφτικα τραγούδια ταξίδευαν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη σ' ὅλη τὴν Ἠλλάδα καὶ πολλὲς φορές τὸ παλιότερο προσαρμοζόταν σ' ἓνα νεώτερο γεγονός. Ὁ ποιητὴς τους ἐξαφανίζεται μέσα στὴν ἀνωνυμία καὶ ἡ ἐπεξεργασία τους γινόταν ἀδιάκοπα ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ὡς τὸ σημεῖο νὰ χάνεται πολλὲς φορές ἡ ἀρχινὴ κοιτίδα του καὶ ἡ ἀφορμὴ πρὸς τὸ γέννησε. Ἐπίσης ὑπάρχουν περιπτώσεις τραγουδιῶν κατ' ἐπιταγὴν, ὅπως τὰ Κολοκοτρωνεῖκα, ποὺ διακρίνονται

γιά μιὰ τάση εξόγκωσης τοῦ γεγονότος ὡς τὰ ὅρια τῆς πλαστογραφίας.

Ὁ συντονισμὸς τῆς κλέφτικης δράσης γινόταν μὲ συνελεύσεις τῶν ἀρχηγῶν, ποὺ συγκαλοῦνταν στὰ βουνὰ ὅταν προέκυπτε ἀνάγκη. Ἀπὸ τίς συνελεύσεις ἐβγαίνει ἕνας καταμερισμὸς δράσης ποὺ βοηθοῦσε τὸν ἀγῶνα. Ἐπίσης οἱ κλέφτες ἐνισχύονταν μὲ ὅπλα ἀπὸ τίς μυστικές ὁργανώσεις τοῦ παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικά εὐρωπαϊκὰ καθεστῶτα καὶ τῇ Ρωσίᾳ. Οἱ Γάλλοι π.χ. ἐνίσχυσαν σὲ ὅπλα τοὺς Σουλιώτες, ἡ Μ. Αἰκατερίνη τὸν Κατσώνη, τὸ «Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο» τοῦ Παρισιοῦ τοὺς κλέφτες κλπ. Γενικά τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν ποὺ σφράγισε κατὰ τοῦ κατακτητῆ καὶ τῶν κοτζαμπάσηδων μὲ τὴν ἴδια σφοδρότητα, τόνωσε τὸ ἐθνικὸ φρόνημα, βοήθησε στὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ καὶ ἀποκάλυψε μιὰ πρωταρχικὴ μορφή ταξικῆς πάλης.

Ὁ ἀρματολισμὸς εἶναι μιὰ διαφορετικὴ περίπτωση ἐνοπλης παρουσίας στὸ σκλαβωμένο ἑλληνικὸ χῶρο. Γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ὀλοένα αὐξανόμενη δύναμη τῆς κλεφτουριάς οἱ Τούρκοι κατακτητὲς κατέφυγαν σ' ἕνα θεσμὸ γνωστὸ στὰ καθεστῶτα τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Βυζαντινῶν ἀκριτῶν, ποὺ διαμορφώθηκε στὶς τοπικὲς συνθήκες τῆς Ἑλλάδας (πάνω σὲ βάσεις πρὸ κατὰλληλες γιὰ τὴν ἐποχὴ), ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους κατακτητὲς: ὀπλιζαν, δηλαδή, ντόπια στρατιωτικὰ σώματα στὰ ἅποια ἀνέθεταν τὴν εὐθύνη τῆς τάξης σὲ μιὰ περιοχὴ, ἐναντὶ γενναίων οἰκονομικῶν ἀνταλλαγμάτων, συνδυασμένων ὡς ἕνα βαθμὸ, καὶ μὲ κάποια σκιώδη πολιτικὴ ἐξουσία. Ὁ θεσμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ ἀ ρ μ α τ ο λ ῖ κ ι. Οἱ Τούρκοι συνήθως παραχωροῦσαν μιὰ περιοχὴ σ' ἕνα πρῶην κλέφτη, μὲ τὸν ὁποῖο εἶχαν συνεννοηθεῖ προηγούμενα καὶ τοῦ εἶχαν δώσει ἀμνηστία. Ὁ ἀ ρ μ α τ ο λ ὅ ς ἦ κ α π ι τ ᾶ ν ο ς,* μὲ κληρονομικὸ δικαίωμα στὸ ἀρματολίκι, ἀναλάβαινε νὰ ἐμπεδώσει τὴν τάξη στὴν περιοχὴ διατηρώντας σῶμα ὀπλοφόρων, ποὺ ἡ συντήρησή του ἐξασφαλιζόταν μὲ ἀμεση φορολογία τῶν ἀγροτῶν γιὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ μισθοῦ τους τοῦ λεγόμενου λ ο υ φ ε.

Στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ Κεντρικὴ καὶ Ὁρειὰ Ἑλλάδα εἶχε διαιρεθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους σὲ 17 ἀρματολίκια, ἐνῶ στὸ Μοριά δὲν ὑπῆρχε ὁ θεσμὸς. Γιὰ τὴ διατήρησή τῆς τάξης ἐδῶ οἱ Τούρκοι εἶχαν παραχωρήσει ἕνα εἶδος αὐτονομίας στοὺς Μανιάτες

* Ἀ ρ μ α τ ο λ ὅ ς, συγκοπὴ τοῦ ἀ ρ μ α τ ο λ ὅ γ ο ς. Κ α π ι τ ᾶ ν ο ς, ὀρος-ἀντιδάνειο. Τὸ βυζαντινὸ κ α τ ε π ᾶ ν ω ἔγινε capitano στοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἀπὸ καὶ βγαίνει τὸ νεοελληνικὸ κ α π ι τ ᾶ ν καὶ κ α π ι τ ᾶ ν ο ς.

καὶ εἶχαν ἐπιτρέψει στοὺς κοτζαμπάσηδες τῶν ἄλλων περιοχῶν νὰ ἐξατριοῦν δικὰ τους ἑνοπλὰ σώματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίᾳ τῶν λεγόμενων *κ ά π ω ν*.

Σημειώσαμε πῶς τὰ ἀρματολίκια παραχωροῦνταν κυρίως σὲ δυσημάχτους κλέφτες ἢ σὲ ἀνθρώπους πιστοὺς στὴν τουρκικὴ ἐξουσία. Ἡ τελευταία περίπτωσις ἀφοροῦσε κυρίως Ἀλβανούς πολεμιστές. Ὁ ἀρματολὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούει στοῦ *Δ ε ρ β έ ν α γ α* τῆς περιοχῆς, Τοῦρκο ἢ Ἀλβανὸ ὑπεύθυνον γιὰ τὴ φρούρηση τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων καὶ τῶν δημόσιων δρόμων. Μέσα σὰ καθήκοντα τῶν ἀρματολῶν ἦταν νὰ ἐξοντώνουν τοὺς κλέφτες. Φυσικὰ ὁ ἀγὼνας τοὺς ἐναντίον τῆς κλεφτουριάς εἶχε μόνον θεαματικὴν καὶ ὄχι οὐσιαστικὴ μορφή, γιὰτὶ οἱ ἀρματολοὶ ὄχι μόνον δὲν ἔκαναν ἐκκαθαριστικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ καὶ συχνὰ ἐνίσχυαν τοὺς κλέφτες. Ἀλλωστε πολὺ συχνὰ ἀρματολοὶ ποὺ γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγον ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν τουρκικὴ ἐξουσία μεταπηδοῦσαν εὐκολότατα στὶς τάξεις τῶν κλεφτῶν.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες συνδέθηκαν περισσότερο μεταξύ τους καὶ ἔνωσαν τὶς προσπάθειάς τους ἐναντίον τῶν Τούρκων. Στὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ἀρματολισμοῦ συντέλεσε ἀποφασιστικὰ τὸ φούντωμα τοῦ κλέφτικου, ὅποτε ἄρχισαν νὰ σημειώνονται ἀπανωτὲς ἀνταρσίαι ἀρματολῶν, νὰ ἐγκαταλείπονται τὰ ἀρματολίκια καὶ τὰ σώματα τῶν ἐνόπλων νὰ περνοῦν στὶς γραμμὰς τῆς κλεφτουριάς. Ἀπὸ τὰ ἀρματολίκια πέρασαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους τοῦ ἑνοπλοῦ ἀγῶνα τοῦ 21 καί, μαζί μὲ τὴν κλεφτουριά, ὁ θεσμὸς στάθηκε ἓνα ἀληθινὸν σχολεῖο πολέμου γιὰ τοὺς ὑπόδουλους Ἑλληνας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ 21

1. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟ ΣΚΟΤΑΔΙΣΜΟ.

Η ΚΟΡΥΦΑΙΑ στιγμή του νεοελληνικού διαφωτισμού (όπως καθιερώθηκε πιά να ονομάζουμε την περίοδο εκείνη του πολιτικού μας βίου που αρχίζει από το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα και φτάνει ως την Έπανάσταση), είναι χωρίς άλλο ή αγωγή του 19ου αιώνα, όταν το αγωνιζόμενο έθνος πάσχιζε να μετουσιώσει τις κοινωνικές και πολιτιστικές επιτεύξεις του στον τομέα των προοδευτικών ιδεών σε δεδομένα πολιτικής πρακτικής. Πριν και γύρω από το 1821 συντελείται ή μεγάλη πνευματική μάχη, που προετοιμάζει το έδαφος για την επανάσταση, και οι αντιθέσεις προοδευτικών και αντιδραστικών ροπών φτάνουν στο κατακόρυφό τους.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός σπονδυλώνεται βασικά από την ιδεολογική δομή της Γαλλικής Έπανάστασης, είναι ένας επίγονος του γαλλικού διαφωτισμού. Σάν πνευματικό κίνημα όμως δεν είναι μηχανική αντανάκλαση εξωτερικών επιδράσεων, αλλά γέννημα δμοειδών συνθηκών. Η άστική τάξη, που ανέβαινε στο πολιτικό προσκήνιο, συνεισφέρει τον ιδεολογικό πυρετό στις ευρωπαϊκές έθνοκοαπελευθερωτικές εξεγέρσεις· ή μορφοποίηση όμως καθορίζεται κάθε φορά από τις κατά τόπους ιδιαίτερες συνθήκες.

Η ιδεολογική σπονδύλωση του αγώνα για την ανεξαρτησία, από το ξεκίνημά της ως την τελική μάχη, δεν απομακρύνθηκε ποτέ ουσιαστικά από τις ιδιομορφίες της ελληνικής πραγματικότητας. Η μάχη των δυνάμεων της προόδου και της ανεξαρτησίας, με τις δυνάμεις της συντήρησης και της έθελοδοουλείας, στάθηκε ιδιαίτερα σκληρή, όμως ποτέ ο νεοελληνικός διαφωτισμός στην οργανωμένη την «έταιρική» μορφή του, δεν έχασε το στόχο του. Ίδιαίτερα όσο πλησιάζουν οι Γάλλοι στο μεσογειακό χώρο (1797 κατάληψη της Έφρανης) ο νεοελληνικός διαφωτισμός αποκτά όλο και μεγαλύτερα φτερά, ενώ οι δυνάμεις συντήρησης και της έθνικης ύποτέλειας έντεινουν την αντίθεσή τους. Λίγο προτούσερα κι' όλας, ή ιδεολογία των επαναστατημένων Γάλλων θεωρούνταν από

τούς εκπροσώπους του σκοταδισμού σάν τὸ κύριο αἴτιο τῆς ἐπαναστατικῆς «κακοδαιμονίας», πού συντάραξε τὴ μακαριότητά τους. Ἕνας φαναριώτης στιχοπλόκος, ὁ Κάλφογλου, διαμαρτύρεται γιὰ τίς ἀνησυχίες τῆς νεολαίας τῆς ἐποχῆς του:

«Λέγουν ἔχομεν βιβλία καὶ ρομάντζα γαλλικά,
δλα τ' ἄλλα τὰ βιβλία εἶναι μελαγχολικά!
Ἐίμεθα πεφωτισμένοι φιλοσόφων μαθηταὶ
καὶ οἱ συγγραφεῖς οἱ πρώην ἦσαν δλ' ὑποκριταί.
Καὶ στὴν Πόλιν πολλοὶ νέοι ἀρχισαν νὰ φωτισθοῦν
ἀπὸ Γάλλους ἀθεῖας λίμπερα* νὰ διδασκοῦν.
Καὶ παντοῦ φυγάδες Γάλλοι μᾶς διδάσκουν φωτισμόν...
Οἱ ρομαντολόγοι νέοι, φωτισμένοι εὐγενεῖς
οὔτε πίστιν εἰς τὰ θεῖα οὔτε σέβας εἰς γονεῖς.
Γαλλικὰς ἰδέας ἔχουν σύστημα δογματικόν
ν' ἀπολαύσουν ἐλευθέρως εἰ τ' εἰς νέους φυσικόν.
Νέοι γίνονται τῆς μόδας καὶ φιλόσοφοι εὐθὺς
ἐναρέτους διδασκάλους ἀποδείχνουν ἀμαθεῖς
Μιραμπιῶ, Ρουσό, Βολταίρου ἐγκαυχῶνται μαθηταὶ
ἀν καὶ δὲν τοὺς ἐννοοῦσι οὐδ' ἀνέγνωσαν ποτέ.
Οἱ διδάσκαλοι οἱ Φραντσέζοι μὲ τοιοῦτους μαθητάς
ἐλκοῦσιν δλοὺς τοὺς νέους καὶ τοὺς κάμνουν μιμητάς».

Στὴν ἴδια ἐποχῇ, γύρω στὰ 1793, ἓνας δάσκαλος, ὁ Πολυζῶης Κοντός, κατακεραυνώνει, πάλι μὲ στίχους, τὸν ἰδεολογικὸ πυρετὸ πού δημούργησε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, γεγονός πού δείχνει πόσο τεράστια εἶταν ἡ ἀκτινοβολία τῆς στὸ Βαλκανικὸ καὶ στὸν ἐλληνικὸ χώρο:

«Αὐτοί, μουσιού, οἱ θαυμαστοὶ κήρυκες οἱ δικοὶ μας
χωρὶς νὰ μάθουν φυσικά καὶ ἄλλας ἐπιστήμιας
μὲ δυὸ - τρία φραντσέζικα ἔλαβαν θεωρίαν
κι' ἀκαδημίαν ἔκαμαν κάθε καφετηρίαν».

*Ὅσο γιγαντώνεται τὸ ρεῖμα τοῦ διαφωτισμοῦ καθὼς πλησιάζουμε στὴν ἐπανάσταση, καὶ ξεσηκώνονται οἱ μάζες στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους ἐλευθερία καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ σκοταδισμό, τόσο ἡ συντήρηση χτυπάει μὲ μεγαλύτερη λύσσα, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ τέλος σὲ ἀνοικτὴ μάχη πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά, σὲ κηρύγματα ἐθελοδοουλείας,

• Βιβλία.

σὲ λογοκρισία, σὲ ἀναθέματα καὶ σὲ ἀντεπίθεση κατὰ τοῦ διαφωτισμοῦ μὲ ὅπλα τὰ σκοταδιστικὰ φυλλάδια, πού εἶχαν τὴν πηγὴ τους στοὺς περίβολους τῶν πατριαρχείων τῆς Πόλης καὶ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ μάχη τοῦ διαφωτισμοῦ μὲ τὸν τουρκοκίνητο σκοταδισμό εἶναι μιὰ ἀπὸ τὲς λαμπρότερες σελίδες τῶν πνευματικῶν ἀγώνων τοῦ προεπαναστατικοῦ καὶ τοῦ ἐπαναστατημένου ἑλληνισμοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐθνικῆς μας ἀνέλιξης: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ οἱ προοδευτικοὶ διανοούμενοι, οἱ ἀναθρεμένοι μὲ τὰ νάματα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας, μὲ μοναδικὸ ὅπλο τὴν πέννα τους, ἐκτεθειμένοι στὸ θανάσιμο κίνδυνο τοῦ διωγμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπαλὴ δὴθθ ὁ ἀνώτατος μηχανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς ἰδεολογικοὺς βαστάζους τοῦ σκοταδισμοῦ, καὶ τὴν δόπλευρὴ συμπαραστάση τοῦ Τούρκου δυνάστη καὶ τῆς κοινωνικῆς συντήρησης. Μάχη μεγαλειώδους πού κερδίσθηκε, παρὰ τὶς παλιδρομήσεις τῆς, καὶ τὴν ἀντιξοότητα τῶν συνθηκῶν καὶ προετοίμασε ἰδεολογικὰ τὸ ἔθνος γιὰ τὸ μεγάλο σηκωμό.

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση πνευματικοῦ ἀγωνιστῆ, πού ἀντιμετώπισε τὴν σφοδρὴ ἐπίθεση τοῦ σκοταδισμοῦ καὶ πέθανε πιστὸς τίς ἰδέες του, ἦταν ὁ Χριστόδουλος Παμπλέκης ὁ Ἀκαρνάν, δάσκαλος ἀπὸ τὸ Ξηρόμερο. Ὁ Παμπλέκης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πνευματικὰ ἀναστήματα τοῦ νεοελληνικοῦ 18ου αἰῶνα, πού ἐγκλωπώθηκε τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ δούλεψε γιὰ τὴν ἐκλαίκευσή τῆς. Τὸ ἔργο του στὸ σύνολό του, εἶναι ἓνα ἀλύπητο μαστίγιωμα τοῦ θεοκρατικοῦ πνεύματος καὶ μιὰ σθεαρὴ καὶ πρωτότυπη συμβολὴ στὴ φιλοσοφίᾳ τοῦ ὕλισμοῦ. Ἡ πνευματικὴ του δραστηριότητα ἀνησύχησε καὶ θορύβησε τόσο πολὺ τὸ ἱερατεῖο, ὥστε ἀρχίζει ἀμέσως μιὰ ὀλομέτωπη ἐπίθεση ἐναντίον του μὲ σκοταδιστικὰ φυλλάδια, γεμάτα θρισίες καὶ συκοφαντίες. Ὁ Παμπλέκης ὥστόσο δὲν τῷθαλε κάτω, τοὺς ἀπάντησε ὅπως τοὺς ἔπρεπε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κινηθεῖ ἐναντίον του ὁλόκληρος ὁ μηχανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διωγμένος καὶ ἀφορισμένος πέθανε τὸ 1793 στὴ Λιψία. Οἱ Ἕλληνες καὶ ξένοι φίλοι καὶ μαθητὲς του, τιμώντας τὴ μνήμη τοῦ προοδευτικοῦ στοχαστῆ, τοῦστησαν στὸ δημόσιο κήπο τῆς Λιψίας μνημεῖο.

Διαφορετικὴ εἶναι ἡ σταδιοδρομία τοῦ συγχρόνου του Δημήτρη Καταρτζή - Φωτιάδη. Ἀρχοντόπουλο ἀπὸ γεννησιμιοῦ του, αὐλικὸς στὴ Βλαχία, ἔρχεται ἀπὸ διαφορετικὴ συγκλίνουσα στὸ διαφωτισμὸ — ἓνα εἶδος ἑλληνικῆς περίπτωσης Ἰκαίτε. Προσχωρῶν σὲ τίς νέες ἰδέες ἀπὸ μόρφωση καὶ ὄχι ἀπὸ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του, κινημένα ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ μελέτη καὶ γνώση τῶν ζωντανῶν καὶ καλλιεργημένων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἐντοπίζονται: στὸ γλωσσικό. Ἀγωνίζεται γιὰ

τὴν καθέρωση τῆς λαϊκῆς παιδείας καὶ τὸ ἀνάδασμα τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ, ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ γαλλικὸ ἐγκυκλοπαιδισμὸ. Εἶναι ἕνας οὐμανιστής, ἀλλὰ δὲν εἶναι φτιαγμένος ἀγωνιστής. Κι' ἀπόδειξη ὅτι μπροστὰ στὸν κίνδυνον νὰ χάσει τὰ ἀξιώματά του, γρήγορα ἐγκαταλείπει τὶς πρωτοπόρες γλωσσικὲς θεωρίες του γιὰ νὰ τραπεῖ στὸ συντηρητισμὸ. Ἡ περιδότη ἡμέση ὁδὸς» στὸ γλωσσικὸ ἔχει τὴν ἀφετηρία τῆς στὸ μεταδιδαγμένο Καταρτίζῃ. Ἀπὸ τὸν κύκλο του ξεπήδησαν μεγάλα ἀντιδραστικὰ ὀνόματα ὅπως ὁ Κοδρινᾶς καὶ ὁ Περδικάρης (ποῦ ἀτιμάζει: τὰ νεοελληνικά γράμματα μὲ τὸ ἀνέκδοτο διδλίο του «Κατὰ ψευδοφιλελλήνων», ἕνα ὀχετὸ ὕδρεων κατὰ τοῦ Ρήγα), ἀλλὰ κι' οἱ πρωτοπόροι γεωγράφοι καὶ δημοτικιστὲς Κωνσταντᾶς καὶ Φιλίππιδης, ποῦ μὲ τὸ σύγγραμμά τους «Γεωγραφία Νεωτερικὴ» ἔφεραν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ φῶς τῆς γνώσης στὸν τομέα τοῦτο τοῦ ἐπιστητοῦ.

2. ΚΕΝΤΡΑ — ΟΡΓΑΝΩΣΗ.

Ὁ νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς ἔχει: τὰν μεγάλα κέντρα τῆς ἀκμῆς του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκπορεύεται καὶ ἀκτινοβολεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, τὰ Γιάννενα καὶ τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ τριγώνου τῆς μεγάλης χειροτεχνίας (Ἡπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία) καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τὸ Γιάσι, τὸ Βουκουρέστι, τὸ Παρίσι, τὴ Βιέννη καὶ τὰ ὑπόλοιπα μεγάλα κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ παροικισμοῦ. Στὰ Ἐσφάνησα ἐπίσης πραγματώνεται ἕνα πρωτοφανέρωτο ξεκίνημα, ποῦ τὸ βοηθεῖ καὶ ἡ ἐκεῖ παρουσία τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων ἀπὸ τὸ 1797 καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ σὲ πολιτικὴ πράξη ἀπάνω σὲ ἔδαφος ἐλληνικόν. Στὸ Βουκουρέστι: ἀκόμα, τὸ Γιάσι καὶ τὴν Πόλη τὰ γαλλικὰ πολιτιστικὰ ἔθνη ἔχουν ραγδαία ἐξέλιξη. Στὸν τομέα τῆς λογοτεχνίας ὅλοι ζητοῦν «βιβλία διὰ τὴν τέχνην κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν κεινοτρόπων Γάλλων» καὶ ξέρουν τὰ γαλλικὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ ρωμέϊκα. Ὁ Φαναριώτης στιχοπλόκος Κάλφογλου, ποῦ τὸν εἶδαμε παραπάνω νὰ θρηνηλογεῖ ὅτι ὅλοι οἱ νέοι «Μιραμπώ, Ρουσσώ, Βολταίρου ἐγκαυχῶνται μαθηταὶ» γράζει τὸ θλιμένο συμπέρασμα:

Ὅθεν μὲ αὐτὰ τὰ φῶτα,
μὲ φρατσέϊκα χαρτιά
ἀναιδῶς οἱ νέοι βάζουν
εἰς τὰ σπίτια των φωτιά.

Στρατηγεῖο τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας εἶναι τὴν ἐποχὴ τούτῃ τὰ Γιάννενα, πολιτικὴ καὶ πνευμα-

τική ούσιαστικά πρωτεύουσα του έλληνισμού, κι' από κει συντελείται ή κατεύθυνση του αγώνα. 'Ο νεοελληνικός διαφωτισμός στηρίζεται στο σύστημα της γερής οργάνωσης μέσα στις γραμμές των έθνικοαπελευθερωτικών οργανώσεων, όπως ήταν ή «Έταιρία» του Ρήγα, ή «Έταιρία των Φιλομούσων», το «Έλληνόγλωσσο Ξενοδοχείο», ή Φιλική». 'Ο έταιρισμός έθρεψε στους κόλπους του όλα τα ανήσυχα και προοδευτικά πνεύματα της εποχής, που αποτέλεσαν τα στελέχη του διαφωτισμού. Οί Έλληνες διανοούμενοι αντιμετώπιζαν, (έκτος από τις έσωτερικές αντιδράσεις) και την καχυποψία των δεσποτικών καθεστώτων της Κεντρικής Ευρώπης. Ξαίρουμε πώς την ίδια χρονιά που ο Ρήγας ανέπτυσε τη θαυμαστή οργανωτική δράση του στη Βιέννη, στη Βενετία παρακολουθούνταν άγρυπνα από την Αυστριακή αστυνομία οί Έφτανήσιοι και 'Ηπειρώτες λόγιοι που σπούδαζαν εκεί, όπως ο Βηλαράς, ο Κρασάς, ο Θεοτόκης, ο Μεσσαλάς, ο Μακρής, ο Βενδότης κ.ά. φιλελεύθεροι πνευματικοί άνθρωποι που σύχναζαν στα καφενεία «Φλοριάν» και «Ίμπερατόρ». 'Ο Βηλαράς μάλιστα κλήθηκε στην αστυνομία και υποχρεώθηκε να άρνηθεί τις ιδέες του. Μπορούμε να υποθέσουμε πώς ή περιπέτεια αυτή θα είχε και την αймаτηρή της συνέχεια, όπως στην περίπτωση της ομάδας Ρήγα, αν ο στρατός της πρώτης γαλλικής δημοκρατίας δέν έμπαινε νικηφόρος στη Βενετία σαρώνοντας το τυραννικό της καθεστώς.

'Η παρουσία των Γάλλων στα Έφτανήσια και το φούντωμα των δημοκρατικών ιδεών σ' έλεύθερο έλληνικό έδαφος δυναμώνει την αντίδραση των συντηρητικών στοιχείων. 'Όσοσο οί ειδήσεις φτάνουν άπανωτές στη σκιάδα Έλλάδα και ξεσηκώνουν κύματα ένθουσιασμού. Στα 'Ιόνια νησιά καίγονται τα διέλλα των ευγενών (τά «λίμπρα ντ' δρο»), φυτεύονται δένδρα της λευτεριάς, ιδρύονται δημοκρατικές λέσχες. 'Ο έφτανησιώτικος λαός πανηγυρίζει λεύτερα την κοινωνική του άπολύτρωση, ένω οί προοδευτικοί διανοούμενοι μπαίνουν στον αγώνα. 'Ο Άντώνιος Μαρτελάος, δάσκαλος και στιχουργός, είναι ένας συνεπής δημοκράτης και ύμνει με φλογερούς στίχους τη δημοκρατία. 'Ο δημοκράτης αγωνιστής Δ. Γουζέλης είναι ένας διανοούμενος της εποχής που το πνευματικό του έργο συνυφαίνεται με την επαναστατική δράση στις γραμμές των στρατιών του Ναπολέοντα και άργότερα στον πολιτικό στίβο.

3. Ο Ρ Η Γ Α Σ

'Η πάλη του διαφωτισμού με το σκοταδισμό κορυφώνεται στα χρόνια του Ρήγα και παίρνει δραματικές διαστάσεις. Τό έλληνικό άπελευθερωτικό και πνευματικό κίνημα έχει βάλει τα θεμέλια της

πολιτικῆς του ὀργάνωσης. Ὁ Ρήγας ἀρχίζει τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ του ἐξόρμηση ἀπὸ τὴ Βιέννη καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαίον· παρὰ τὸ ἀσφυκτικὸ κλίμα τοῦ αὐστριακοῦ δεσποτισμοῦ, ποῦ ἔχει στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Τουρκία, ὑπῆρχαν ἐκεῖ καλὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικοαπελευθερωτικῆς δράσης τῶν Ρωμίων. Οἱ ἑλληνικὲς ἐμπορικὲς παροικίαι ἐσφυζάν ἀπὸ οἰκονομικὴ δραστηριότητα. Ὁ διαφωτισμὸς ἔχει κατακτήσει, τὴν πλειοψηφία τῶν παροίκων. Ἡ «Ἐφημερίς» τῶν Μαρκιδῶν Πουλίων ὀργώνει γόνιμα τὸ ἔδαφος, ὃ ἐταιρισμὸς θρίσκεται στὸ ρωμαλεὸ ξεκίνημά του. Ἀπὸ τίς ἀνακρίσεις ἐγαντίον τοῦ Ρήγα καὶ τὰ ἐγγραφα τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας βγαίνει καθαρά πῶς δολόκληρο σχεδὸν τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο καὶ κάμποσοι ἄλλοι Βαλκάνιοι εἴταν μνημένοι στὴν ὑπόθεσι τῆς ἐλευθερίας. Ἐμποροὶ, διανοοῦμενοι, ὑπάλληλοι, εἴταν ἀφοσιωμένοι στὴν ὑπόθεσι τοῦ ξεσκαθισμοῦ τῶν λαῶν τους.

Τὸ πολιτικὸ καὶ φιλολογικὸ ἔργο τοῦ Ρήγα σὲ καμμιὰ περίπτωσι δὲν μπορεῖ νὰ παρθοῦν ξεχωριστά, γιατί εἶναι στενά δεμένα μεταξύ τους καὶ αὐστηρὰ προσανατολισμένα στὶς ἀνάγκαι τοῦ ἀγῶνα. Καὶ τὸ σχολεῖο τῶν «Ντελικάτων Ἑραστῶν» καὶ τὸ «Ἀπάνθισμα φυσικῆς» καὶ ὃ «Ἡθικὸς τρίπους» καὶ τὸ «Σύνταγμά του» καὶ τὸ χαρτογραφικὸ τοῦ ἔργο ἔχουν γιὰ κίνητρο τὸν ἐθνικὸ καὶ δημοκρατικὸ φρονηματισμὸ, εἰσάγουν καινούργιαις ἰδέαι στὴ μάχη τοῦ πνεύματος μὲ δημεγερετικὴ σκοπιμότητα ἀπαράμιλλη. Ἡ σύλληψις του καὶ ὃ τραγικὸς θάνατος στὰ 1798 τὸν ἐμπόδισαν ν' ἀναπτύξει δολόκληρο τὸ κολοσσαῖο πρόγραμμά του. Ὅσο πρόφταξε ὁμως νὰ πραγματώσει ἐσπεῖρε βαθιά τὸ σπόρο του καὶ ξεσήκωσε τὴ Βαλκανικὴ, γι' αὐτὸ καὶ ἡ συντήρησις τὸν εἶχε ἐπικηρύξει σὰν τὸν ὑπ' ἀριθ. 1 ἐχθρὸ τῆς. Πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ θάνατό του τὸ Πατριαρχεῖο εἶχε ἐπιβάλει λογοκρισίαν στὰ βιβλία του «ἵνα μὴ ἐκ τῶν δολίως ἐν αὐτοῖς γραφομένων προξενῆται λύμη καὶ κοινὴ βλάβη καὶ κατ' ἄμφω ζημία ψυχικὴ καὶ σωματικὴ». «Ἐπομένως, συνεχίζει: τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο, δεόν νὰ ζητήσωμεν παρ' ἐνὸς ἐκάστου βιβλιοπώλου καθαρὰν καταγραφὴν τῶν βδων βιβλίων ἔχει ἐκκληραστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἔχει τοῦ κάθε εἴδους καὶ τῆν ἐκωνυμίαν τῶν συγγραφέων αὐτῶν καὶ χωρὶς νὰ ἑλλείπη οὐδὲ ἓν... Ὅσα δὲ εἰσὶν ἀντιβαλόντα εἰς τὰ τῶν ἀμωρήτων ἡμῶν δόγματα κατὰ τῆς ἐπικρατούσης κραταιᾶς ταύτης βασιλείας (βσα χυποῦσαν δηλαδὴ τοὺς Τούρκους) νὰ ἀποδοκιμασθῶσι καὶ νὰ σημειθῶσιν ἐν καιρῷ ἐν καταστάχει ὅποια καὶ ὁποῖα εἶναι». Δὲν εἶχε μόνο τὸ Βατικανὸν τὸ «μαῦρο πῖνακά» του, ὅπως βλέπομε.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατό του τὸ πατριαρχεῖο κυνηγᾷ τὸ Ρήγα καὶ μέσα στὸν ὑγρὸ τάφο του. Ὁ Γρηγόριος δ' Ε' ζητᾷ ἀπὸ δεσποτάδες νὰ κατάσχουν τὸ πολίτευμά του ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ

λαού: «Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς δη-
λοποιοῦμεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου ὅτι συνέπεσεν εἰς χεῖρας ἡμῶν
Σύνταγμα εἰς μίαν κόλλαν χαρτί μεγάλῃν, δλόκληρον εἰς ἀπλὴν
φράσιν ρωμαϊκῇ ἐπιγραφομένην νέα πολιτικὴ διοίκησις (...) καὶ
ἀνεμνήσθημεν τοῦ ποιμαντορικοῦ χρέους. Καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν
τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου νὰ ἐπαγρυπνῇς εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαρ-
χίας σου μὲ ἀκριβεῖς ἐρεῦνας καὶ ἐξετάσεις (...) νὰ συνάξῃς ἀπαν-
τα τὰ διασπειρόμενα καὶ νὰ ἐξαποστείλῃς εἰς ἡμᾶς ἐν τάχει (...).
Νὰ μὴν παραπέσῃ οὐδὲν τοιοῦτον σύνταγμα (...) ὅτι πλήρες ὑ-
πάρχῃ σαθρότητος ἐκ τῶν δολερῶν ἐννοιῶν τοῖς δόγμασι τῆς ὀρθο-
δόξου ἡμῶν πίστεως ἐναντιούμενον». Παράλληλα ἕνας ἀχρεῖος λόγιος,
ὁ Μιχαὴλ Περδικάρης, ἀπὸ τοὺς πῦθ συγγενοὺς ἐχθροῦ τοῦ διαφωτι-
σμοῦ ἔγραψε, ὅπως σημειώσαμε, ἕνα δλόκληρο βιβλίο σὲ ἀρχαῖζου-
σα γλῶσσα μὲ τὸν τίτλο «Κατὰ ψευδοφιλελλήνων» γιὰ νὰ ἐρίσει
κεκρὸ τὸ μεγάλο ἀναγεννητὴ. Κι' ὁ Κοραῆς ἀπηχώντας βαθιὰ τὸ
παραγμὸ τοῦ ἔθνους γιὰ τὴ σύλληψιν τοῦ Ρήγγα ἔγραφε στὰ 1798
στὴν «Ἀδελφικὴ Διδασκαλία» του: «Παρίστανται ἰσως ταύτην τὴν
ῥανν οἱ γενναῖοι οὔτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες: ἰσως ταύτην τὴν
ῥανν καταβαίνει εἰς τὰς ἱερὰς κεφαλὰς των ἡ μάχαιρα τοῦ δη-
μίου, ἐκχέεται τὸ γενναῖον ἑλληνικὸν αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας των
καὶ ἱπτάται ἡ μακαρία ψυχὴ των διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ συγκατοικήσῃ
μὲ δλων τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀποθανόντων τὰς ἀοιδίμους ψυ-
χάς». Τέτοιες σελίδες ὑψηλῆς ἐλευθεροπροσύνης εἶναι λίγες στὴ
νεοελληνικὴ γραμματολογία τῆς ἐποχῆς.

Τὸ αἷμα τοῦ Ρήγγα καὶ τῶν συντρόφων του ἐδραῖωσε καὶ στὸν
πνευματικὸ τομέα ἀπειρα θετικὰ ἐπιτεύγματα στὴν πάλιν τοῦ δια-
φωτισμοῦ μὲ τὸ σκοταδισμό. Ἡ ἐθνικὴ δημοκρατικὴ ἰδέα ἐμπνέει
τώρα ἀξιόλογα ἔργα ποὺ τὰ χρωστᾶμε στὴ σχολὴ τοῦ Ρήγγα. Ἡ
αὐγὴ τοῦ 19ου αἰῶνα πλουτίζει τὴν νεοελληνικὴ ἀστικὴ ἐπαναστα-
τικὴ κοινωνιολογία μ' ἕνα ἔργο ποὺ μποροῦμε νὰ τὸ θεωρήσουμε
σὰν τὸ ὀριμότερο τοῦ διαφωτισμοῦ: εἶναι ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»
Ἀνωνύμου τοῦ Ἑλλήνος (1806).

Ἡ «Νομαρχία» εἶναι ἕνα βιβλίο γεμάτο τόλμῃ, προοδευτικό-
τητα καὶ μαχητικότητα, καὶ ἐκλαϊκεύει οἰκουμενικὰ γιὰ τὴν ἐπο-
χὴ ἐπαναστατικὰ ἰδανικά. Πίσω ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ του κρύβεται οἰ-
γουρα ἡ παράνομα ὀργανωμένη ἐθνικοεπαναστατικὴ δημοκρατικὴ
ὁμάδα, ἡ βασισμένη ἰδεολογικὰ στὰ ἰδανικά μᾶς καινούργιας τά-
ξεως ποὺ θαδίζει πρὸς τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Ἡ «Νομαρχία» εἶναι:
τὸ ἐπαναστατικὸ μανιφέστο τῆς, τὸ καταλυτικὸ πολιτικὸ εὐαγγέλιο
ποὺ χαράζει τίς γενικὲς γραμμὲς τῆς πάλης γιὰ τὸ διῶξιμο ἀπὸ
τὴν σκλάβαν Ἑλλάδα τοῦ Ὄθωμανοῦ δυνάστη καὶ τὴν ἀνατροπὴ

των συμμάχων του κοτζαμπάσηδων, καθώς και την εϋθυγράμμιση της χώρας με τὸν εὐρωπαϊκὸ κορμὸ καὶ τὴν ἀστική ἐπανάσταση πού προχωρεῖ.

Τὶ σημαίνει ὁ τίτλος «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»; Ὅπως μᾶς πληροφοροῦρε ὁ συγγραφέας του εἶναι ὁ καταστατικὸς χάρτης ὁρισμένων προϋποθέσεων πού θὰ φέρουν ριζικὴ ἀνατροπὴ τοῦ ξενικοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστώτος στὴν Ἑλλάδα, τὸ εὐαγγέλιο μιᾶς ἀστικής ἐπανάστασης πού θὰ ἐγκαταστήσει στὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα τὴν κυριαρχία τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅπως καθιερώθηκε φιλοσοφικά ἀπὸ τοὺς Γάλλους διαφωτιστές, πού θὰ ἐγκαταστήσει ἀκόμα ρυθμιστὴ τὸ νόμο, φορέα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, «πρόξενον τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας», ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας, μεταφράζοντας τὸ σύνθημα «ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότητα» τῆς πρώτης γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἔτσι θγαίνει ἓνας ταυτισμὸς τῆς ἔννοιας «νομαρχία» μὲ τὴ «δημοκρατία» καὶ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» δὲν σημαίνει παρὰ «Ἑλληνικὴ Δημοκρατία».

Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐταιριστικὸ κλίμα θγαίνει καὶ ὁ «Ρωσαγγλογάλλος», ἓνα ἔμμετρο, διαλογικῆς μορφῆς, πολιτικὸ κείμενο, ἀπὸ τὰ πιδ στουδαῖα ντοκουμέντα στὸν τομέα τῆς ἀγωνιστικῆς διαφωτιστικῆς πρακτικῆς. Σὰν συνωμοτικὸ κείμενο ἀντῆκει στὴν πρωτοπορεία τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης τῶν ἐπιγόνων τοῦ Ρήγα. Στηρίζεται στὸ κήρυγμά του καὶ στὴ δράση τῆς ὁμάδας του καὶ γι' αὐτὸ παλιότερα ἢ ἔρευνα τὸ ἀπόδινε στὸν ἴδιο τὸ Ρήγα. Σήμερα ξέρουμε πῶς τὸ στιχοῦργημα δὲν ἀντῆκει στὸν Πρωτομάρτυρα. Ὡστόσο εἶναι δέδαιο πῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ κήρυγμά του καὶ τίς ἰδέες τῆς ἀστικῆς δημοκρατικῆς ἀλλαγῆς στὴ Βαλκανικὴ. Ἡ ὕπαρξη τοῦ «Ρωσαγγλογάλλου» καὶ ἡ πλατεῖα παράνομη κυκλοφορία του ἀνάμεσα στοὺς ὑποδούλους δείχνει καθαρὰ ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ρήγα ἡ ὁμάδα του ἐξακολουθοῦσε νὰ δουλεῦει καὶ νὰ ἐκλαίκευε στίς μάζες τὸ πρόγραμμά του.

Γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται μνεῖα τοῦ στιχοῦργήματος ἀπὸ τὸ λόρδο Βύρωνα στὰ 1812, στὴν 4ῃ ἐκδόσῃ τοῦ «Τσάιλντ Χάρολντ», ὅπου παρατίθενται 32 στίχοι σὲ μετάφραση ἀγγλική. Ὁ φίλος καὶ συνταξιδιώτης τοῦ Μπάυρον στὴν Ἑλλάδα Χόμπαχους δίνει τὸν ἐπόμενο χρόνο (1813) μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ σάτιρα, μεταφράζοντας καὶ δυὸ στίχους. Στὰ 1814 ὁ Ἑγγλέζος περιηγητὴς Οὐίλλιαμ Μάρτιν Λήκ δημοσιεύει τὸ μεγαλύτερο ἀπόσπασμα — κάπου 180 στίχους — ἀναφέροντας καὶ τὸν τίτλο του: «Ρωσαγγλογάλλος». Στὰ 1827 ὁ Γερμανὸς Ἴκεν ἀσχολεῖται κι' αὐτὸς μὲ τὸ στιχοῦργημα στὸ ἔργο του «Εὐνομία», ἐνῶ ὁ συμπατριώτης του Μέντελσον - Μπαρτόλντυ δίνει, στὴν Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐ-

πανάστασης, πλατειά περίληψη του περιεχομένου του.

Από τους σύγχρονους έρευνητές, πρώτος πρόσεξε τὸ δξύ κα-
ταλυτικό κοινωνικό περιεχόμενο τῆς σάτιρας αὐτῆς ὁ Γιάννης Κορ-
δάτος (1925). Στὰ 1933 ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας ἐξέδωκε ἕνα με-
γάλο μέρος τοῦ στιχουργήματος ἀπὸ ἀγιορείτικο χειρόγραφο καὶ
στὰ 1948 ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς δημοσίευσε τὰ σωζόμενα μέρη τῆς σά-
τιρας μὲ δόση τὰ ὅσα μᾶς παρέδωκεν ὁ Λήχ καὶ τὸ ἀγιορείτικο
χειρόγραφο τῆς ἔκδοσης Κουρίλα.

Ἡ σάτιρα πρέπει νὰ γράφτηκε ἀνάμεσα στὰ 1807 καὶ τὰ
1810, ὅπως προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἔνδειξη στὸ στίχο 280: «τρεῖς μά-
χες Ρῶσος κήρυξεν ἐνάντιον Τουρκίας», ὁπότε ἀναφέρεται καὶ ὁ
Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1807. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἰδεολογικὴ
συγγένεια τοῦ στιχουργήματος μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» Ἀ-
ντωνίου τοῦ Ἑλλήνος (1806). Τὸ ἴδιο ἀντιφειδαρχικὸ καὶ ἀν-
τικληρικὸ πνεῦμα διαρρέει καὶ τὰ δυὸ κείμενα καθὼς καὶ ἡ ἴδια
ἀντιξενικὴ διάθεση, πράγμα ποὺ ἀποδεικνύει τίς κοινὲς τους ρίζες
στὴν ἴδια συνωμοτικὴ ὁμάδα ποὺ τὰ ἐνέπνευσε καὶ τὰ κυκλοφόρη-
σε, σχεδὸν ταυτόχρονα, ἀνάμεσα στὶς ὑπόδουλες μᾶζες.

Ὁ «Ρωσαγγλογάλλος», ὅπως καὶ ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία»,
ἀποτελεῖ ἕνα ἀνήλεο μαστίγωμα τοῦ φεουδαρχισμοῦ, τῶν Φαναριω-
τῶν, τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τῶν μεγαλοπραματευτῶν καθὼς καὶ
τῆς ἰδέας ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶναι δυνατὸ νὰ ἀπελευθερωθεῖ μόνο μὲ
ξένες λόγχες καὶ ὄχι μὲ ἐσωτερικὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση. Ὁ «Ρω-
σαγγλογάλλος» προγραμματίζει τὸ συγκεκριμένο καθήκον τῆς ὀρ-
γάνωσης τῶν Ἑλλήνων σ' ἕνα πλατὺ πολιτικὸ καὶ ἐνοπλὸ κίνημα,
ποὺ θ' ἀποτινάξει ἐπαναστατικὰ τὸ ζυγὸ τῆς δουλείας, μὲ τίς ἴδιες
τίς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, μὲ τελικὸ σκοπὸ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρω-
ση καὶ τὸ θρίαμβο τῆς δημοκρατίας, ὅπως τὴν προγραμματίισε σὰν
κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ σύστημα ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴν
προσάρμοσε στὶς ἑλληνικὰς συνθῆκες ὁ Ρήγας.

Ἡ ὑπόθεση τῆς σάτιρας εἶναι ἀπλῆ: τρεῖς ξένοι, ἕνας Ρῶσος,
ἕνας Ἀγγλος καὶ ἕνας Γάλλος, ποὺ συμβολίζουν τίς ἀντιμαχόμενες
δυνάμεις στὸ μεσογειακὸ χῶρο, συναντᾶνε στὸ δρόμο τους μιὰ γυ-
ναίκα κουρελιασμένη, προσωποποίηση τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδας,
ποὺ τοὺς ἀνιστορεῖ τίς συμφορὰς τῆς. Συναντᾶνε κατόπι ἕνα δε-
σπότη, ἕνα φαναριώτη καὶ ἕνα μεγαλοπραματευτὴ, ποὺ συμβολίζουν
τίς ροπὲς τῆς τουρκόφιλης κοινωνικῆς καταπίεσης, καὶ ποὺ δηλώ-
νουν κατηγορηματικὰ στοὺς ξένους ὅτι ἡ δυστυχία τῆς πατρίδας
τοὺς ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς πηγὴ προσωπικῆς εὐημερίας. Καὶ νὰ τί
λέει ὁ δεσπότης στὸ διάλογο:

«Ἀφοῦ τὸ ράσο τοῦτο φόρεσα

πλέον ζυγόν τινα δὲν ἐγνώρισα.
Δύο ποθῶ, ναι μὰ τὲς εἰκόνες,
ἄσπρα πολλὰ καὶ καλὲς κοκῶνες».

Ὁ Φαναριώτης:

«Τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία
εἶναι δι' ἐμὲ πτωχεία».

Κί' ὁ μεγαλοπραματευτής:

«Ἡμεῖς τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τῶν πραγματευτῶν
θέλομεν πάντα ἄσπρα κι' ὡς ἔχομεν ζυγόν».

Σὰν κείμενο πολιτικῆς ζύμωσης ὁ «Ρωσαγγλογάλλος» χτυπάει ἀποφασιστικὰ τὰ στρώματα τῶν ἐκμεταλλευτῶν κι' ἔχει τὶς πηγές του στὶς ἀνάλογες πολιτικὲς σάτιρες ποὺ πλημμύρισαν τὴν ἐριστικὴ πολιτικὴ φιλολογία ἀπὸ τῇ Γαλλικῇ Ἐπανάστασι καὶ δῶθε στὴν Εὐρώπῃ. Γενικότερα ἡ ἀντιφεουδαρχικὴ φιλολογία ἔπαιξε μεγάλον ρόλον στὸν ἐθνικὸ φρονηματισμό. Ἀς θυμηθοῦμε τὴν «Ἀδελφικὴ διδασκαλία» τοῦ Κοραῆ, τοὺς «Κρίτῳνος στοχασμοὺς», ἕνα ἀνώνυμο φυλλάδιον ποὺ βγήκε στὸ Παρίσι τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα βίαιον μαστίγιωμα τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ ἀνώτερου κλήρου. Τὸ βιβλίου καταδικάστηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ κἀνῃκε ἐπιδεικτικὰ ὥσῳσο τὸ ἑλληνικὸ περιοδικὸ «Μέλισσα» ποὺ ἔβγαινε στὸ Παρίσι, ἀναλαμβάνει παληκαρσίαι τὴν ὑπεράσπισή του.

4. Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ.

Ὁ σκληρὸς ἰδεολογικὸς πόλεμος ἀνάμεσα στὴν πρόοδο καὶ τὴ συντήρηση στὶς παραμονὲς τοῦ 1821 διακρίνεται ἀνάγλυφα στὴν περίπτωσι Περραιβοῦ. Ὁ Περραιβός, ἀφοῦ γλύτωσε στὰ 1797 σὰν ἀπὸ θαῦμα θιαν τὸν ἔπιασαν μαζί με τὸ Ρήγγα στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Τεργέστης, ὕστερα ἀπ' τὴ δολοφονία τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἔγινε ὁ ἀντικαταστάτης του στὴν ἡγεσία καὶ ὁ συνεχιστὴς τοῦ ἀγῶνα.

Τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς στὴν πατρίδα γιὰ τὴν ἀνάληψιν ὑπεύθυνης πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς δράσης, ποὺ εἶχε σχεδιάσει ὁ Ρήγας, ὁ Περραιβὸς τὸ πραγματώνει μόνος του. «Δὲν τρομοκρατήθηκε ἀπὸ τὴς συλλήψεις τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας στὴν Τεργέστη καὶ στὴ Βιέννη — γράφει ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου στὰ προλε-

γόμενα της Βιογραφίας του Ρήγα από τον Περραιβό — και στις άλλες πόλεις της αυτοκρατορίας. Δεν έμεινε ούτε μία στιγμή άργος. Από την Ιταλία πέρασε στην Κέρκυρα και από εκεί στην Πάργα, άφοδ τύπωσε ξανά τὰ τραγούδια του Ρήγα (και τὰ δικά του), πού του χρειάζονταν για την προπαγάνδα. Ήταν σχεδιασμένο από τὸ Ρήγα αὐτὸ τὸ ταξίδι και ὁ Περραιβὸς ἐφάρμοσε τὸ σχέδιο τοῦ ἀρχηγοῦ του, πού τὸν ἀκολουθοῦσε ἀφοσιωμένα και μὲ ἐμπιστοσύνη, μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν εἰκοσιτριῶν του χρόνων. Στὴν Πάργα ἐστῆσε τὸ ἀρχηγεῖο του πλαισιωμένος ἀπὸ τὰ ἄλλα σημαντικὰ μέλη τῆς Ἑταιρίας, τὸν Παπᾶ Ἀνδρέα Ἰδρωμένο και τὸν Ἀθανάσιο Ψαλλίδα, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους συνωμότες τοῦ κἀστρου τῶν Γιαννίων. Δὲν δίστασε νὰ πάρει ἀμέσως τὸ δάπτισμα τοῦ πυρός. Στὴν Πρέβεζα, ἀρχηγὸς Ἑλληνικοῦ Πατριωτικοῦ σώματος, πῆρε μέρος στὸν πόλεμο τῶν Γάλλων και Ἀλῆ πασᾶ. Μπορεῖ κανένας νὰ φανταστῇ τί συναισθήματα τρένταζαν τὸ νεαρὸ συνωμότη τῆς Βιέννης, δταν ἀπότομα, ἀπὸ τῆ σφαῖρα τοῦ ἰδανικοῦ, ἐπεφτε μέσα στὴ φωτιά τοῦ πολέμου, στὴν ὠμὴ και σκληρὴ πραγματικότητα. Εἶναι δυνατόν ἡ εἰκόνα τοῦ Ρήγα νὰ μὴν ὑπῆρχε μέσα σὲ κάθε σκέψη του, σὲ κάθε κίνησή του, γιὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνει ἢ γιὰ νὰ μεγαλώνει τὸν κλονισμό μὲ τὸ χαμό του; Πέντε μὲ ἑξή χρόνια ἔμεινε στὴν ἀνεξάρτητὴ ἑλληνικὴ περιοχὴ τῆς νοτιοδυτικῆς Ἠπείρου. Ἐπαίξε τὸν πῖο σημαντικό ρόλο ἐθνικοῦ και στρατιωτικοῦ καθοδηγητῆ. Ἀνδρώθηκε μέσα σὲς φλόγες τοῦ πολέμου, στὴν πονηριά και τὴν εὐστροφία τῆς διπλωματίας, τὸ συνωμοτισμὸ και τὴν κατασκοπεῖα τοῦ ἐχθροῦ. Μόχθησε ὅσο κανένας ἄλλος, γιὰ νὰ διώξει τὴ νοστροπία τῆς πατρίδος μέσα ἀπὸ τοὺς ἀπαράμιλλους πολεμιστὰς τοῦ Σουλίου και νὰ τοὺς ἐμπνεύσει τὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους και τῆς πατρίδας. Μιά-δὺο φορές πού ἔλλειψε μέσα σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐρισκόταν πότε στὸ Παρίσι, ὅπου ἔπρεπε νὰ συναντήσῃ τὸν Κοραῆ, τὸ διαχειριστὴ τῶν διπλωματικῶν ὑποθέσεων τοῦ Σουλίου και τῆς Πάργας, ἢ στὸ Λιθόρνο γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ λεφτὰ γιὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ σουλιώτικο και παργινὸ πόλεμο».

Αὐτὸν τὸν ἀκέραιο ἀγωνιστὴ ἡ τουρκόφιλη παράταξη δοκίμασε νὰ τὸν συκοφαντήσῃ ἀνώνυμα. Ἐπειδὴ στὴν «Ἱστορία Σουλίου και Πάργας» ἐβγάλε στὴ φόρα τὰ ἀπλута τοῦ τότε Μητροπολίτη Ἀρτας και κατόπι Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιου, (τῆς πῖο σκοτεινῆς μαζί μὲ τὸ συνεργάτη του Ἀλέξανδρο Μαυροκορδατο φυσιογνωμίας τοῦ Εἰκοσιένα), οἱ ἀντίπαλοι δὲν τοῦ τὸ συχώρεσαν ποτὲ (Παρένθεση: ἡ ὁμοιότητα τῶν κατηγοριῶν τοῦ Περραιβοῦ ἐναντίον τοῦ Ἰγνάτιου μὲ τίς κατηγορίες τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» ἐναντίον τοῦ ἰδιοῦ αὐτοῦ ἱερωμένου πάντοτε μὲ ὁδηγοῦν προσωπικά νὰ δεχθῶ ὅτι συγγραφέας τῆς «Νομαρχίας» εἶναι ὁ Περραιβός.

Ὡστόσο τὴ σκέψῃ μου αὐτῇ, πού τὴ διατύπωσα στὰ «Ἐλεύθερα Γράμματα» τὸ 1949 μὲ δάση τὶς ἐνδείξεις πού κατέχουμε, δὲν ἤρθε κανένα ντοκουμέντο ἀπὸ τότε νὰ τὴν τεκμηριώσει). Οἱ κατηγορίες μάλιστα τοῦ Ἀνώνυμου τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας», πού δχυρωμένος πίσω ἀπὸ τὴ συνωμοτικὴ ἀνωνυμία γράφει ἐλεύθερα, εἶναι συντριπτικὲς καὶ καταπιάνονται καὶ μὲ τὸν ἰδιωτικὸ βίο τοῦ Ἰγνατίου:

«Ὁ Ἄρτης (ὁ Ἰγνάτιος), ὁ Γρεβαινῶν καὶ ὁ Ἰωαννίνων, γράφει ὁ Ἀνώνυμος Ἕλλην, εἶναι οἱ πρῶτοι προδότες τοῦ τυράννου, καθὼς ὅλοι τὸ γνωρίζουσι. Ὁ ὕστερος ἀπ' αὐτοὺς (ὁ Ἰωαννίνων) ἰκέτευσε τὸν τύραννον καὶ ἐκούρευσε τὸν ἑγγονά του ὡς νὰ ἐγένετο νουνός. Ὁ Ἄρτης ἠπάτησε καὶ ἐπρόδωσε τοὺς ἥρωας Σουλιώτας. Εἶναι δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἀσελγεῖς, ἄσωτοι εἰς τὸ ἄκρον, μοιχοί, πόρνοι καὶ ἀρσενοκοίται φανεροί».

Ὁ Ἰγνάτιος δὲν ἄργησε νὰ πάρει τὴν ἐκδίκησή του καὶ κυκλοφόρησε ἓνα φοβερὸ ἀνώνυμο συκοφαντικὸ φυλλάδιο κατὰ τοῦ Περραιβοῦ, γεμᾶτο κακοθήειες καὶ φεῖδῃ, ἐπιτηδες γραμμμένο μὲ ἀνορθογραφίες καὶ ἀσυνταξίες ὥστε νὰ μὴν ἀναγνωρίζεται ὁ κάλαμος τοῦ δεσπότη. Τὸ φυλλάδιο αὐτό, σπανιώτατο σήμερα, δρισκόταν στὴ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἀείμνηστου Φάνη Μιχαλόπουλου, ὁ ὁποῖος τὸ παρεχώρησε στὸν Κορδάτο τὸ 1945 καὶ τὸ τύπωσε στὴ μελέτῃ του «Ὁ Ρήγας Φερραῖος καὶ ἡ Βαλκανικὴ Ὁμοσπονδία». Μεταφέρω ἐδῶ μερικὰ ἀποσπάσματα γιατί τὸ ὅλο λιβελλογράφημα ἀποτελεῖ κλασικὸ δείγμα τῶν μεθόδων τῆς συντήρησης στὴν καταστροφάντησιν τῶν ἀγωνιστῶν σ' ὅλες τὶς ἐποχές:

«Τὸ τῆς παροιμίας κακοῦ κόρακος κακὸν ὦν, οὗτος ὁ ἀναιδέστατος καὶ φαυλόδοιος περαιβός, κατάγεται ἀπὸ τὰ μέρη τῆς λαρίσης, ἡ μήτηρ αὐτοῦ χήρα οὔσα καὶ ἐνδεεῖς, σχεδὸν ὑστερουμένη καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, ἐξυπατηθῆσα ἡ δύστηνος γυνή, παρὰ τινος ἑβραίου καλουμένου μούσῃ καὶ συνευρισκομένη κρυφίως μετ' αὐτοῦ, συνέλαβε τὸν ρηθέντα νόθον περαιβόν, τὸ γέννημα τῶν ἐχιδνῶν, ἄλλον νέον Ἰούδαν...».

Συνεχίζοντας ὁ λιβελλογράφος λέει ὅτι ὁ καλόγερος Ἱερεμίας ἀγάπησε τὸ παιδί καὶ τὸ πῆρε μαζί του στὸ Βουκουρέστι, ὅπου τὸ σπούδασε καὶ κατόπι στὴ Λιψία. Ὁ Περραιβός ὅμως, συνεννοημένος μὲ τὸν ὑπηρέτῃ τοῦ Ἱερεμίου, δηλητηρίασε τάχα τὸν προστάτη του γιὰ νὰ τοῦ ἀρπάξει τὰ λεπτὰ. Μὲ τὰ κλεμμένα γρόσια γύρισε τὴ Γερμανία — συνεχίζει — ὅπου ἀσώτεφε καὶ γρήγορα τὰ ξόδεψε. Κι ὅταν ἔμεινε χωρὶς χρήματα πῆγε στὴν Τεργέστη καὶ

ζούσε σὲ δάρος τῶν ὁμογενῶν, ὥσπου μῆχαν στὴν πόλιν τὰ γαλλικά στρατεύματα.

«Τότε δὲ πάλιν εὐρὺν καιρὸν ἀρμόδιον ὁ σατανᾶς διὰ τὰ βάλλῃ εἰς πρᾶξιν πονηροῦς του διαλογισμοῦς ἐρώτησε διανοφορᾶς του τὸν ἀρχηγὸν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων παραστήσας αὐτῷ ἑαυτὸν ἱκανὸν ἐμπηρον καὶ ἄξιον ὄντα πολυτρόπως διὰ τὰ ἀπέλθῃ ἡς τὴν ἐλλάδα, καὶ τὰ περιέλθῃ ἀποστολικῶς, κηρύσσον τὸ δόγμα τῆς φρονίσσεως τῶν γάλλων.

«Οἱ δὲ γάλλοι ταῦτα παρ' αὐτὸν ἀκούσαντες ὑπερεχάρησαν σφόδρα καὶ παρακινήσαντες αὐτὸν τὸν ἔδωκαν χρήματα καὶ μερικά ἔξοδα διὰ τὰ ἀπεράσῃ ἡς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ὑπόσχουσιν του ἐφοδιάσαντες αὐτὸν καὶ ἡς τὸ ἐξῆς μὲ μεγάλας ὑποσχέσεως καὶ ἐλπίδας τῆς καταστάσεώς του· λαβὼν οὖν αὐτὸς τὰ ὀλίγα χρήματα κατέβη ἡς Κέρκυραν καὶ διαβάς ἡς τὴν Πάργαν, ἐν ἣ οἱ γάλλοι ἐκῆ ἐξουσίαζαν ἠρξάτο κηρύττων τὸν ἑαυτὸν του φιλόσοφον ρήτορα, γειυμέτρην καὶ ἐνὶ λόγῳ ἄνδρα πολυμαθέστατον, ἦσαν γὰρ ἀγνοοῦντες τὴν ζωὴν αὐτοῦ οἱ Πάργιοι καὶ ἀγαθῆς ὄντες προαιρέσεως ἄνθρωποι ὑπέβηλον αὐτὸν τοιοῦτον, καὶ ἐλέποντες τὴν ἐν ὑποκρίσει ἄκραν αὐτοῦ ταπήνωσιν του ἠγάπησαν, (τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν μόνον, καὶ οὐχὶ πάντες) καὶ διατρίψας κακῇ ἱκανὸν καιρὸν διέσπειρε καθεκάστην τοὺς φθοροποιούς λόγους του, τέλος ἀπέρασεν καὶ ἡς τὴν θελημμένην Πρέβεζαν διὰ τὰ σπήρῃ κακῇ τὰ τῆς πονηρᾶς του διαθέσεως λόγια.

«Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐκίνου τοῦ καιροῦ ἐγεγέρθη πόλεμος κατὰ τῶν γάλλων παρὰ τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων, ρωσσίας, τουρκίας καὶ ἰγγλιτέρας ἔλαβε καὶ ὁ τῶν Ἰωαννίνων Βαλῆς ἀλῆ πασᾶς φερμάνι σφοδρὸν διὰ τὰ ὑπάγῃ μὲ στρατεύματα κατὰ τῶν γάλλων ἡς τὴν Βονίτζαν, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν. Ἐξορμήσας οὖν ὁ σατράπης μὲ ὄλον του τὸ στράτευμα πρὸς τὴν ἀκαταδάμαστον καὶ ἀνίκητον χώραν τῆς Πάργας, δὲν ἐδινῆθη κατ' οὐδένα τρόπον τὰ φοβήσῃ τοὺς ἀνδρῆς αὐτῆς εἰρωας (ἐπηδὴ πρὸς τὰ φυσικά τους χαρίσματα ἀνχίναν νοός, ὀξίτητα τοῦ πνεύματος, τυχὸν καὶ τὰ μὴ τὸ καλλιεργοῦν ὄντες δ' ἐγγὺς τῶν ἀθανάτων, ἔχουν σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἦθ)

«Ἵστερα στὸ ἴδιο ὄφος διηγεῖται πῶς ἔφυγε ὁ Περραιβὸς ἀπὸ τὴν Πάργα καὶ πῶς πέρασε στὰ Ἐφτάνησα μ' ἓνα καίκι:

«αὐτὸς ὁ ἀχρεὺς διασωθῆς καὶ ἡς τὴν ἀγίαν μάδρα (=Λευκάδα) ὡς ἤρηται ἀπέρασεν αὐθὺς ἡς τὴν Πάργαν γυμνὸς καὶ δυστυχῆς, ὄντινα, ἰδόντες οἱ παργιανοὶ ἡς τοιαύτην ὕλειπνῃν κατὰστασιν τὸν ἐλυπήθησαν, συνδραμῶντες αὐτὸν καὶ συνάξαντες μερικά ἀργύρια, συνέδωκαν ἄλλος χιτῶνα, καὶ ἄλλος φόρεμα καὶ ὑπολαβόντες δὲ αὐτὸν διὰ τὴν ἄκραν του ὑπόκρησιν προκειμένου παρέ-

δοκᾶν αὐτῷ καὶ τοὺς Γούς των οἱ μᾶλλον ἔγκριτοι καὶ ἐν καταστάσει ὄντες διὰ τὰ τοὺς διδάξῃ τὴν πολημάθειάν του...».

«Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸ τρομερὸν καὶ ἐξακουστὸν Σούλι, ὁ τρόμος τῶν ἄλδανιτῶν σταθερῶς ἀνθίστατο ἢς τὰ πολλὰ στρατεύματα τοῦ Βηζίρη ἀλλή πασά καὶ στενοχωρηθέντες ἀπὸ τὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου καὶ τροφάς, ἔτρεχον καθεκάστην οἱ Σουλιῶται πρὸς τὴν Πάργαν ζητοῦντες τινα βοήθειαν, μὴ ἡδότες δὲ τὰς ἀχρήας πράξεως τοῦ ἀνόμου περαιβοῦ προσέδραμον καὶ πρὸς αὐτὸν βοήθειας, νομίσαντες αὐτὸν ἄνδρα προκοιμμένον καὶ ἀνθρωπον τῆς τιμῆς διὰ τὰ αἰθροῦν τινὰ παρηγορίαν παρ' αὐτόν, ὅστις τοὺς ὑπεσχέθη, πῶς θέλει ἀπέλθῃ προθύμως ἀπανταχοῦ πρὸς τοὺς ὁμογενῆς μας γραικοὺς, ζητῶν δι' αὐτοὺς συνδρομὴν καὶ βοήθειαν. Θερμῶς οὖν καὶ αὐτοὶ κατεπαρεκάλεσαν, διὰ τὰ ἀκολουθήσῃ ὡς ἔφην, ἀπερ αὐτοῖς ὑπέσχετο. διδάσκαλος δὲ ὢν τῆς σχολῆς, ἀλλ' ὡς φαυλόδοιος καὶ ἀχρήων ἡθῶν ἔγραφε πολλὰς (καθ' ὧν ἐδούλετο) ψευδολογίας ἐπικινδύνους κατηγορῶν ἀνυποδόλως ἄνδρας ἀνδρόφους, ἐντίμους καὶ ἀξίους τῆς κλήσεως τῶν γραικῶν, οἱ ὅποιοι διὰ τὴν πίστιν καὶ ἐκδοῦλευσιν πρὸς τὸ ἱμῆριο τῆς Ρουσίας ἐτιμῆθησαν καὶ ἀξιόθησαν διὰ τὰς ἀνδραγαθίας ἃς ἐπραξαν, ὅτινες καὶ ἡδὴ σῶζονται καὶ ἦσιν τὸ ὁπλίτιον τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Ἀναστασίου Κελοῦλι, ὁ ὅποιος ἐστάθη ἢς κάθε πόλεμον τῆς πατρίδος του ἕνας ἥρωας ὡς καὶ ἄλλοι μερικοὶ πάργιοι, ἀγκαλὰ τὸν βεβαιώνουν διότι σχεδὸν οἱ συνιληκῶτες του καὶ τιμημένοι γέροντες κάτοικοι τῆς Πάργας, ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κακαὶ αὐτοῦ πράξεις ἡδὴ ἐγένοντο πασιδῆλαι τῆς παργαίως καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἔρωτάς του μετὰ τῆς Ἰωάννα Δομολιτζας συγχισθέντες οἱ ἐγγύριοι, παρὰ τὰς ἄλλας ἀτιμίας ἔκλεψαν διὰ νυκτὸς ὡς καὶ τὴν ἐρασμίαν στρωμνὴν ἣν ἡ Δομολιτζα αὐτῷ ἐρωτηκῶς ἐδωρήσατο, καὶ οὕτω ἐντραπῆς ὁ ἀναίσχυντος ἐφυγε κρυφίως ἀπὸ τὴν Πάργαν ἔχον δὲ τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν σουλιῶτων, ἀναχωρήσας ἀπῆλθεν ἢς τὸ λιθόρρον καὶ θαθέως ὑπικρινόμενος ἀνέφερεν ἐκτὴ πρὸς τοὺς ὁμογενῆς ἐμπόρους τὴν ἐσχάτην χρῆαν καὶ μεγάλην ἀνάγκην καὶ στενοχωρίαν τῶν ρηθέντων Σουλιωτῶν, ὅτινες διὰ τὴν ἀγάπην καὶ δόξαν τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὁμοσπίτων χριστιανῶν, συνέτρεξαν πάντες εὐθὺς ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν λόγων τε καὶ ἔργον, δόντες αὐτῷ ἱκανὴν ποσότητα ἀσπρῶν, διὰ τὰ προφθάσῃ τοὺς σουλιῶτας ἐπιστρέφας ἐντάχῃ λαβὼν δὲ τὰ ἀργύρια αὐτὸς ἀπέπλευσεν ἢς Κορυφοῦς (Κέρκυρα), καθὼν καιρὸ οἱ δυστυχῆς Σουλιῶται μὴ δυνάμενοι διὰ τὴν ἄκραν τῆς ἐνδῆαν τὰ ἀντισταθεῖν, ἤχον παραδώσῃ τὴν πατρίδα τοὺς με συνθήκην καὶ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Πάργαν, κακῆσθε δὲ ἢς Κορυφοῦς, ὅτινες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν πληγγομένοι βαρέως ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, καὶ πολλὰι γυναῖκες δυστυχισμέναι, ἐστερημένοι σχεδὸν ἅ-

παντες κοινῶς καὶ τοῦ ἐπιστοίου ἄρτου. Τὴν ἄκραν ταύτην δυστη-
χίαν ὀφθαλμοφανῶς βλέπων ὁ ἀπιστος περαιβός, δὲν ἐσπλαγχνίσθη
ὁ ἄθλιος κἂν νὰ τοὺς δώσῃ ἀπ' τὰ συναχθέντα ἡς αὐτοῦς οὐδὲ ἐν
φιλὸν ὁβολὸν ἀλλ' ἀνακαλεσάμενος τὴν ἐρωμένην του Ἰωάνναν ἡς
Κορυφούς, καὶ μέχρι τοῦδε ἐξακολούθη σὺν αὐτῇ τὰς ἀσέμνους
πράξεις τοῦ ἔρωτος».

Ὁ διωγμὸς τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων πού ζοῦσαν στὸ ἐξω-
τερικὸ ἀπὸ τὰ φιλικὰ πρὸς τοὺς Τούρκους φεουδαρχικὰ εὐρωπαϊ-
κὰ καθεστῶτα, πῆρε μεγάλη ἔκταση εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς
Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Εἶναι γνωστὴ ἡ περίπτωσις τοῦ Κάλ-
δου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προγεγραμμένου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δεσποτι-
σμοῦ, πού παρακολουθοῦνταν ἀγρυπνα ἀπὸ τίς ἀστυνομίες τῶν δια-
φόρων χωρῶν πού ἔζησε ἢ πού πέρασε (Γαλλικὴ, Αὐστριακὴ, Ἀγ-
γλική). Ὁ ἀείμνηστος Κ. Πορφύρης εἶχε τὴν τύχη νὰ βρεῖ στὰ
ἀρχεῖα τῆς Φλωρεντίας ἔγγραφα πού ἀποδεικνύουν τὴν ἀνάμειξη
τοῦ Κάλδου στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν Καρμποναίων τῆς Ἰτα-
λίας. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ χάθηκαν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κ. Πορ-
φύρη (Μάιος 1967). Τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1821 τέσσερις Ἑλλήνες λό-
γιοι, πού δούλευαν μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πα-
τρίδας τους, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας, ὁ Κωνσταντῖνος Κοκκινάκης
— συνεκδότης μὲ τὸ Θεόκλητο Φαρμακίδην τοῦ ἐλληνικοῦ περιο-
δικοῦ τῆς Βιέννης «Λόγιος Ἑρμῆς», ὁ Πανταλέων Βλαστός καὶ ὁ
Θεόδωρος Μανούσης κλείστηκαν γιὰ τὴν πατριωτικὴν τους δράσιν
στὶς φυλακὲς τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσας, τίς ἴδιες φυλακὲς πού
κλείστηκαν εἰκοσιτρία χρόνια προτύτερα ὁ ἐθνομάρτυρας Ρήγας.
Τὴν ἴδια πάνω-κάτω ἐποχὴ ἡ ἐχθρικώτατη μπροστὰ σὲ κάθε φι-
λελεύθερο κίνημα αὐστριακὴ ἀστυνομία, παρακολουθοῦσε μὲ δργα-
νὰ τῆς ὡς καὶ τὸν Καποδίστρια, πού μετεῖχε, σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ
τσάρου, στὸ συνέδριον τοῦ Λαίμπαχ, ὅπου πάρθηκε ἡ ἀπόφασις ἐκ
μέρους τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δεσποτισμοῦ γιὰ τὸν ἀνοικτίρμονα ἀποκεφα-
λισμὸ τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινήματων τῶν ὑπόδουλων εὐ-
ρωπαϊκῶν λαῶν.

Ἡ γλῶσσα τῶν ντοκουμέντων δείχνει πόσο σκληρὴ στάθηκε
ἡ ἰδεολογικὴ προετοιμασία τοῦ 1821. Τὸ μαχόμενον πνεῦμα, ἀφοῦ
προετοίμασε τὸ ἔδαφος τοῦ ἀγῶνα, κέρδισε καὶ στὴ φωτιὰ τῶν μα-
χῶν πολλὰς καὶ ἀξιόλογες νίκες, ὅπως θὰ δοῦμε.

5. Ο ΣΤΟΙΧΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ. ΚΟΡΑΗΣ.

Ἡ ποίησις συνεπικουρεῖ ἐπίσης τὴν ἐθνικὴν δράσιν. Ὁ γιατρός
καὶ ποιητὴς Γ. Σακελλάριος ὁ Κοζανίτης καὶ ὁ Καστοριανὸς Ἀ-
θανάσιος Χριστόπουλος ζοῦν καὶ δημιουργοῦν κάτω ἀπὸ τὴ θερ-

μουργό πνοή του νεοελληνικού διαφωτισμού και σέ απόλυτη έπαφή με τό πνεύμα της έποχής τους. Στόν τομέα της ποίησης ξεχωρίζει τό τεράστιο πνευματικό άνάστημα του Ι. Βηλαρά, πού ή δημοσίευση της άλληλογραφίας του με τούς φίλους του και όπαδούς του από τό Μ. Μ. Παπαιωάννου και Γ. Άντωνιάδη (1964) δείχνει τή συμβολή του στόν έθνικό σηκωμό καθώς και τήν ζύμωση τών ιδεών του διαφωτισμού μέσα στόν κύκλο του. Ή ποίηση του Βηλαρά και τών ποιητών του κύκλου του, με όλα τά χαρακτηριστικά μιās άστικής πλέον ποίησης, άποτελεί μιιά ανανεωτική τάση, πού πασχίζει νά ένσωματώσει τά γνωρίσματα της εύρωπαϊκής ποίησης της έποχής, χωρίς νά έγκαταλείπει ούτε στιγμή τόν φρονηματιστικό χαρακτήρα της.

Ή παρουσία του Κοραή στο τέρμα μιās έπικής για τό νεοελληνικό διαφωτισμένο στοχασμό πορείας είναι ένα αξιοσημείωτο δρόσημο. Γιός Συμρινού πραματευτή, έζησε σχεδόν όλη τή ζωή του στο Παρίσι, τό μεγάλο αυτό καμίνι ιδεών της έποχής, κι' άναδείχτηκε ένας από τούς μεγαλύτερους στοχαστές της νέας Έλλάδας. Έζησε και πέθανε με τό όνομα της δημοκρατίας στα χείλη του και χύπησε με τή ρομφαία του λόγου τό δεσποτισμό στην Έλλάδα, είτε στο πρόσωπο του Τούρκου, είτε στο πρόσωπο του άρχοντολογίου, είτε του Καποδίστρια, πού ή δικτατορική πολιτική του συμπεριφορά ήταν αντίθετη και άπαράδεκτη στη δημοκρατική συνειδηση του Κοραή. Και δέν είναι συμπτωματικό ότι τό τελευταίο του πνευματικό δημιούργημα πού έφτασε ως έμάς τούς μεταγενέστερους είναι ένας μισοτελειωμένος λόγος για τή δημοκρατία.

6. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΑ ΒΗΜΑ ΦΡΟΝΗΜΑΤΙΣΜΟΥ.

Ένα πολυσήμαντο βήμα έθνικού φρονηματισμού από τήν πλευρά της τέχνης στάθηκε και τό προεπαναστατικό θέατρο του παροικιακού Έλληνισμού στη Βλαχιά και τήν Όδησσό. Ξέρουμε πώς τό θέατρο του Βουκουρεστιού είχε περάσει στα υπεύθυνα χέρια τών Φιλικών (Γ. Ζωΐδη, τό θέατρο της Φιλικής 1964) και πώς οι παραστάσεις της Όδησσού είναι επίσης έργο τους. Έκεί νέοι άνθρώποι, πατριώτες, φλογισμένοι από πίστη στην ύπόθεση της λευτεριάς του τόπου, μικροί έμποροι και έμπορουπάλληλοι, έπωμίζονται τό μέγα έργο ν' αναβιώσουν από τή σκηνή τό άρχαιο κλέος της χώρας τους, με τόν πρακτικό σκοπό νά χρησιμοποιηθεί ή άρχαιογνωσία σά στοιχείο άφύπνισης του έθνικού άγωνιστικού πνεύματος και τών δημοκρατικών παραδόσεων της αρχαιότητας, όπως έγινε και στην επαναστατημένη Γαλλία, όπου οι μνημες της αρχαίας Έλλάδας και της δημοκρατικής Ρώμης έπαιξαν ρόλο έ-

ναύσηματος για τις δημοκρατικές ιδέες της εποχής. 'Ο Γ. Λασάνης και ό Ν. Πίγκολος στην 'Οδησό, ό Κ. 'Ασώπιος, ό Ρίζος Νερουλός, ό 'Ιακωβάκης Ρίζος - Ραγκαβής, ό 'Ι. Ζαμπέλιος, ό 'Ι. Παπαδόπουλος μεταφραστής της «'Ιφιγένειας» του Γκαίτε, είναι οι φλογεροί νέοι στη Βλαχία και την Κεντρική Εύρώπη που θεμελιώνουν τη νεοελληνική θεατρική παράδοση έξω από τα όρια της 'Ελλάδας.

7. Ο ΤΥΠΟΣ.

'Αλλά και ό τύπος* είναι τό άλλο μεγάλο στέλεχος στον κορμό του νεοελληνικού διαφωτισμού που επωμίστηκε ένα μεγάλο μέρος της ιδεολογικής προετοιμασίας του 21. 'Από την εποχή της «'Εφημερίδος» (1790 - 1797) των Μαρκεδών Πουλίων στη Βιέννη, που κλείστηκε από τις αυστριακές αρχές επειδή υποστήριζε τό έργο του Ρήγα και των συντρόφων του, ό παροικιακός τύπος σημειώνει στά άμέσως επόμενα χρόνια άλματώδη ανάπτυξη. Στο Παρίσι θγαίνουν δυο περιοδικά, ή «Μέλισσα» και ή «'Αθηνα». Στη Βιέννη κυκλοφορεί ό «Λόγιος 'Ερμής» (1811 - 1821) και από τη διεύθυνσή του περνούν σημαντικές φυσιογνωμίες, όπως ό 'Ανθιμος Γαζής και κατόπι οι Θ. Φαρμακίδης και Κ. Κοκκινάκης, ενώ από τις στήλες του παρελαύνουν οι μεγαλύτερες υπογραφές του νεοελληνικού διαφωτισμού, όπως ό 'Α. Κοραής, ό Κ. Νικολόπουλος ό Σμυρναίος και πολλοί άλλοι. 'Ο ελληνικός τύπος, αφού γεννήθηκε και σταδιοδρόμησε στον παροικιακό ελληνισμό, παρασκεύασε συνθήκες και στελέχη ώστε νά μεταφυτευθεί ή δημοσιογραφία στην αγωνιζόμενη 'Ελλάδα, του 1821 και νά τεθεί στην ύπηρεσία της μεγάλης 'Επανάστασης.

8. ΣΟΛΟΜΟΣ—ΚΑΛΒΟΣ.

'Η νεοελληνική επαναστατική σκέψη της τελευταίας περιόδου έχει νά επιδείξει στον τομέα της λογοτεχνικής δημιουργίας τους δυο ώριμότερους καρπούς της θητείας της στο διαφωτισμό, τό Διονύσιο Σολομό και τον 'Ανδρέα Κάλβο, ποιήτες που ξεπερνούν τά όρια της χώρας τους και της γλώσσας τους. Καθολικότερη ποιητική φωνή ό Σολομός, μιά από τις κορυφαίες μορφές του ευρωπαϊκού λυρισμού, εμπνευσμένος δάρδος του αγώνα ό Κάλβος, ποι-

* «'Ο τύπος στον αγώνα» είναι ό τίτλος μιας τρίτομης μελέτης της Αικατερίνης Κουμαριανού που κυκλοφόρησε πρόσφατα (1970 - 71) και μελετά διεξοδικά τό θέμα, ανθολογώντας και δημοσιεύματα του επαναστατικού τύπου.

ητής πρωτότυπος και ανεπανάληπτος, ανέδασαν τη νεοελληνική ποίηση σὲ άγνωστα γι' αὐτήν ὡς τότε ὕψη καὶ τὴν ἐντάξανε στὴ θαυμάσια ἐκείνη εὐρωπαϊκὴ ποιητικὴ ἀνοίξη τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα (Γκαίτε, Σίλλερ, Φόσκολος, Μαντζόνι, Μπαίρον, Σέλλευ), χωρὶς νὰ τὴν ἀποκόψουν ἀπὸ τὸν ἱερὸ ἀγῶνα τοῦ ἔθνους.

Ἐδῶ μποροῦμε νὰ σταματήσουμε. Ἡ κορεΐα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ στάθηκε καθαυτὸ ἐπικὴ, μὲ κορύφωμά της τὴν Ἐπανάσταση. Ἡ κάμψη τοῦ ἀπὸ καὶ καὶ πέρα πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὴν διάφευση τῶν δημοκρατικῶν προσδοκιῶν τῶν μαζῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στὴν προδοσίᾳ τοῦ νοήματος 21 καὶ στὴν ἐπικράτηση τῶν ὀλιγαρχικῶν στοιχείων στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Καὶ ὁ στοχασμὸς δὲν εἶναι, φυσικά, ἓνα ἄνθος ποὺ μπορεῖ νὰ βλαστήσει στὴ στάχτη...

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΔΟΥΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

1. ΠΡΩΤΕΜΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ Ο ΔΟΥΚΑΣ ΤΟΥ ΝΕΒΕΡ.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ λεγόμενη μερίδα τῶν φιλοδυτικῶν στὸ Βυζάντιο διατήρησε γιὰ πολλὰ χρόνια τὴν ἐπαφὴν τῆς μετὰ τὴ Δύση καὶ ἔθρεψε πάντα τὴν ἐλπίδα γιὰ μιὰ δυτικὴ ἐπέμβαση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας. Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φεουδαρχισμοῦ δὲν ἔλλειψαν οἱ ἀνάλογες φιλοδοξίες γιὰ μιὰ ἐπέκταση πολιτικὴ στὸν ἀνατολικὸ μεσογειακὸ χῶρο καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι μέσα σὲ διάστημα τεσσάρων αἰώνων τουρκικῆς κατάρκτησης ὑπάρχουν πολλὰ ἱστορικὰ εὐρήματα κινήσεων γιὰ μιὰ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῆς Δύσης στὴν Ἑλλάδα καὶ ὑποκατάσταση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ φεουδαρχισμό.

Ἐκείνη ἡ δύναμη ποὺ κινήθηκε ἐνεργὰ καὶ πάτησε τὸ πόδι τῆς σὰν κυρίαρχη στὰ ἑλληνικὰ χώματα εἶταν ἡ Βενετιά. Ἡ παρουσία τῆς στὸ χῶρο μας ὑπῆρξε μιὰ ἀδιάκοπη διεκκυστική ἀνάμεσα στὴν ἐμποροναυτικὴ δύναμη τοῦ Ἀδρια καὶ τὴν Τουρκία καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια ἐδραιώθηκε στὴν Ἑλλάδα καθεστῶς ἐνετοκρατίας (Ερτζάνησα, Κρήτη, Αἰγαίο, Μοριάς κλπ.).

Στὴν αὐτὴ τοῦ 17ου αἰῶνα (1600) παρουσιάζεται στὸ πολιτικὸ προσκήνιο ἡ Γαλλία σὰν δύναμη ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἐπεκταθεῖ στὸ μεσογειακὸ χῶρο. Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας δείχνει ἐνδιαφέρον. Ὁ Γάλλος δούκας τοῦ Νεβέρ, ἐμφανίζεται σὰν ἀπόγονος τῶν Παλαιολόγων καὶ συνεννοεῖται μετὰ τοὺς Μανσᾶτες γιὰ μιὰ ἐξέγερση ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ ἐνῶ δὲν κατόρθωσε τελικὰ νὰ τοὺς κινητοποιήσει, εἶχε μιὰ τοπικὴ ἐπιτυχία στὴν Ἠπειρο, πραγματώνοντας ἐπαφὴν μετὰ τὸν μητροπολίτη Τρίχης (κατ' ἄλλους Λάρισας) Διονύσιο τὸ Φιλόσοφο (οἱ ἀντίπαλοί του τὸν ὀνόμασαν χλευαστικά Σ κ υ λ ό σ ο φ ο) ἐπιτυγχάνοντας νὰ κινήσει τοὺς ἀγρότες σὲ μιὰ καθολικὴ ἐξέγερση τὸ 1611 καὶ μετὰ ἐπικεφαλῆς τὸ Διονύσιο, καὶ νὰ τοὺς στρέφει ἐναντίον τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ φτωχοὶ

δουλοπάροικοι, όπλισμένοι με κάθε είδους όπλα και γεωργικά εργαλεία και με συνθήματα έναντίον της βαρειάς φεουδαρχικής φορολογίας («χαράτζι χαράτζόπουλον! Άναζούλι αναζουλόπουλον!») όρμησαν στα Γιάννενα και πάτησαν προσωρινά την πόλη. Άλλά ή μη συμμετοχή του άστικού πληθυσμού προδιαγράφει την άποτυχία του έγχειρήματος. Ή τουρκική φρουρά άντεπιτίθεται και συντρίβει τους κινηματίες χωρικούς. Χιλιάδες πιάστηκαν και σφάχτηκαν και πρώτος ό Διονύσιος. Τό πτώμα του γδάρθηκε και τό δέρμα του, παραγεμισμένο με άχυρο, στάλθηκε σάν τρόπαιο νίκης, στην Πόλη.

2. ΑΓΓΛΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ

Χαρακτηριστική επίσης της έπεκτατικής προώθησας στον μεσογειακό και τον έλληνικό χώρο είναι ή περίπτωση του πατριάρχη Κύριλλου Λούκαρι πού ύπήρξε θύμα της γαλλικής έπεκτατικής πολιτικής. Ή αύγή του δέκατου έβδομου αιώνα όρθηκε άντίμαχες στό χώρο της Άνατολής δυό όμάδες εύρωπαϊκών κρατών, πού πύλευαν γιά τή μονοπωλιακή επικράτησή τους: άπό τή μιá μεριά τήν Άγγλία και τίς έμποροναυτικές Κάτω Χώρες κι άπό τήν άλλη μεριά τό Βατικανό με τίς φιλικές του δυνάμεις και ιδιαίτερα τή Γαλλία. Ή Φλαμανδική κοινοπολιτεία και ή Άγγλία, εκπροσωπώντας τό έμπορικό και τραπεζικό κεφάλαιο της νεαρής άστικής τους τάξης, μετά τή νικηφόρα δράση τους στην Εύρώπη, πασχίζουν τώρα νά έκπορθήσουν τά παλιά έρείσματα του εύρωπαϊκού φεουδαρχισμού στην Άνατολή, πρós όφελος των Όλλανδέζων και Έγγλέζων έμπόρων. Όστόσο τό Βατικανό με τή Γαλλία, χρησιμοποιώντας τίς οργανωμένες και παγιωμένες θέσεις τους μέσα στην Όθωμανική αυτοκρατορία και τήν αλυνόδια πείρα τους, άντιστέκονται με πείσμα. Στην μάχη αύτή, πού διεξάγεται με όπλα ιδεολογικά, οίκονομικά και πολιτικά, σημειώνονται πληθος διακυμάνσεις, πριν άπό τό Λούκαρι. Όταν άνέβηκε γιά πρώτη φορά στό θρόνο (πατριάρχευσε έξη φορές άπό τό 1620 ως τό 1638, χρόνο του πνιγμού του άπό τούς Τούρκους, ύστερα άπό ένέργειες του Βατικανού), είδε με τή θαυμάσια πολιτική και διπλωματική του δράση ότι τό γένος του θά μπορούσε νά ώφεληθεί μόνο με μιá συμμαχία πρós τίς προσδευτικές δυνάμεις κι άποκατάστησε στενές σχέσεις άνάμεσα στό Πατριαρχείο και τούς αντιπροσώπους της Φλάνδρας και της Άγγλίας στην Κωνσταντινούπολη Κορνήλιο Χάχα και Τόμας Ρόου. Τό Πατριαρχείο, παρ' όλο πού σά θεσμός άνήκε στην κοινωνική συντήρηση, ώστόσο αύτή τήν έποχή στό ρόλο του προπομπού των Γραι-

κῶν πραγματευτάδων εἶταν προοδευτικό, γιατί βοηθοῦσε στὴν ἀποσύνθεσιν τῆς τιμαριωτικῆς οἰκονομίας τῶν Τούρκων.

Δὲν εἶταν μόνο λόγοι κοινωνικῆς εὐθυγράμμισης ποὺ ἔκαναν τὸ Λούκαρι νὰ προσεγγίσει τοὺς προτεστάντες ἐμποροῦς, ἀλλὰ καὶ λόγοι ἁμυνας κατὰ τοῦ παπισμοῦ: τὸ Βατικανό, ἔχοντας χαμένη τὴ μιστὴ Εὐρώπῃ ἐξαιτίας τῆς θρησκευτικῆς μεταρρύθμισης καὶ τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, ἔξαντλοῦσε ὅλες τὶς μηχανογραφίες του κατὰ τῆς Ὁρθοδοξίας, στέλοντας στὴν Ἀνατολὴ στρατιᾶς καπουταίνων, ἰησουιτῶν καὶ ἄλλων ρασοφορεμένων πρακτόρων του, ἐνῶ ὅλο τὸ χρυσάφι του εἶχε τεθεῖ στὴ διάθεσιν τῆς διαλυτικῆς του προπαγάνδας.

Ἡ σύγκρουση στάθηκε ἀποφασιστικὴ καὶ ὁ Λούκαρις ἐνισχύθηκε στὴν προσπάθειά του ἀπὸ τὸ ἄφθονο χρυσάφι τῶν ἐμποροναυτικῶν συμμάχων του καὶ μὲ ἐπίσης ἄφθονα τεχνικὰ μέσα (τυπογραφεῖα, ἐκδόσεις). Ὅσο ὅσο τὸ τυπογραφεῖο λίγους μόνο μῆνες λειτούργησε ὁ παπισμὸς διαβάλλοντας τὴν προσπάθειά του στοὺς Τούρκους τοὺς κατάφερε νὰ τὸ καταστρέψουν, ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ δοκίμασε ὅλα τὰ μέσα προκειμένου νὰ διαβάλοι τὸν πατριάρχη στὴ συνειδηση τῶν ὀρθοδόξων γιὰ «λουθηροκαθιδινίζοντα». Ἀς μὴν ξεχνᾶμε πόσο φανατικὰ ἀντιδραστικὸς καὶ ἀνένδοτος εἶναι τὴν ἐποχὴ τούτῃ ὁ παπισμὸς ἀπέναντι σὲ κάθε τι τὸ προοδευτικό: εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ Δύση καταδίκασε καὶ φυλάκιζε τὸ Γαλιλαῖο.

Ὁ Λούκαρις εἶναι μὰ φωτισμένη φυσιογνωμία ποὺ θέλησε νὰ εὐθυγραμμίσει τὴν Ὁρθοδοξία μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς προοδευτικὲς ἐπιτεῦξεις τῆς θρησκευτικῆς μεταρρύθμισης. Ἀπὸ τὸ πνευματικὸ του κλίμα δγαίνουν οἱ φωτισμένοι κληρικοὶ τῆς ἐποχῆς, ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος ἡ Μελέτιος Συρίγος, ὁ Γεώργιος Κορέσιος καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους Θεόφιλος Κορυδαλέας, ὁ πρωτεργάτης τῆς φιλοσοφικῆς ἀναγέννησης στὰ Βαλκάνια.

Τὸ βασικὸ πνευματικὸ δημιούργημα τοῦ Λούκαρι εἶναι ἡ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴ δημοτικὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς. Μεταφράστηκε ἀπὸ τὸ μοναχὸ Μάξιμο Καλλιουπολίτη καὶ τυπώθηκε στὴ Γενεύη τὸ 1638, ἀλλὰ σὰ σύλληψή καὶ σὰν ἐκτέλεση ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸ Λούκαρι. «Πολλοὶ ἐνάντιοι θέλουνσι ζητήσαι νὰ τὸ φέξουν — γράφει στὸν πρόλογο τῆς ἐκδόσεως — καὶ νὰ τὸ σμικρύνουν κατὰ τὴν συνήθειαν ὅπου ἔχουσι (...) πλὴν ἡμεῖς, ἀκολουθώντας τὴν ἀλήθειαν καὶ γνωρίζοντας ὅτι ὁ φθόνος τοὺς δὲν μᾶς δάπτει, τοὺς ἀφήνομεν ὡς θέλουσι νὰ φλυαροῦσι». Καὶ στὴν «Ὁμολογία» του, ὅπου μὲ θάρρος καὶ προοδευτικὴ σκέψῃ ἐλέγχει τοὺς παπιστές: «Ὅσον πῶς δὲν ἔχομεν σοφίαν καὶ μᾶθηματα, ἀλήθεια εἶναι, ἀμή, ἄς, μετρήσουν δυὸ πράγματα οἱ Λατί-

νοι, πρώτον διὰ τὸν καιρὸν τὸν παλαιόν, ὅσον ἡ σοφία ἐπολιτεύετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὺς Λατίνους οἱ Ἕλληνες εἶχαν διὰ βαρβάρους καὶ τώρα ἂν ἐδαρβαρώθημεν ἡμεῖς καὶ ἐκεῖνοι ἐσοφίσθησαν παρά-
ξενον δὲν εἶναι· ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς βασιλείας μας τὸ
ἐκαμαν καὶ ἄς ἔχωμεν ὑπομονὴν· δεύτερον ἄς λογιᾶσουν διὰ τὸν δὲν
ἔχωμεν σοφίαν ἐξωτέραν, ἔχομεν χάριτι Χριστοῦ σοφίαν ἐσωτέραν
καὶ πνευματικὴν, ἡ ὁποία στολίζει τὴν ὀρθόδοξόν μας πίστιν καὶ
εἰς τοῦτο πάντοτε εἰμασθὲν ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς Λατίνους (...). Ἄς
εἶχε βασιλεύσει ὁ Τοῦρκος εἰς τὴν Φραγκίαν δέκα χρόνους, χρι-
στιανούς ἐκεῖ δὲν εὗρισκες».

3. ΤΟ ΡΕΜΠΕΛΙΟ ΤΩΝ ΠΟΠΟΛΑΡΩΝ

Με σοβαρότερα ἐθνικὰ καὶ κοινωνικὰ σπέρματα καὶ μὲ λαϊκὴ
προέλευση εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῶν ἀγροτῶν στὴ Ζάκυνθο ἡ γνω-
στὴ σὰν «ρεμπελιὸ τῶν ποπολάρων» (1628-32) ποὺ στρέφονταν
κατὰ τῶν Βενετσιάνων κατακτητῶν. Τὸ ρεμπελιὸ πέτυχε γιὰ μιὰ
τετραετία καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς Βενετούς νὰ δεχθοῦν τοὺς ποπολά-
ρους σὰν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη («Ἐτοῦτος ὁ ἀφέντης (Γε-
ρόλυμος Πέμπος, βενετὸς πρεβεδοῦρος = διοικητής), γράφει ὁ
Σουμάκης, χρονικογράφος τοῦ ρεμπελιοῦ, ἐκράτησε ὅλον τὸν και-
ρὸν τῆς κυβερνήσεώς του πλέον διὰ λογαριασμὸν ἀπὸ τοὺς ποπο-
λάρους παρὰ τοὺς ἀρχόντους»). Τὸ καθεστὼς αὐτὸ δὲν εἶχε τίς
προϋποθέσεις νὰ διατηρηθεῖ καὶ τὸ 1632 οἱ Βενετσιάνοι τὸ κατά-
λυσαν μέσα σ' ἓνα κλίμα πρωτοφανοῦς τρομοκρατίας, ἀναθέτοντας
σὸν ἔκτακτο ἀπεσταλμένον τοὺς Ἀντώνιο Πιζάνι νὰ μεταχειριστεῖ
κάθε αἵματηρὸ μέσο.

4. Ἡ ΡΩΣΙΑ: ΟΡΑΩΦΙΚΑ, ΚΑΤΣΩΝΗΣ.

Στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰῶνα (ἀπὸ τὸ 1704) ἐμφανί-
ζεται σὸν ἑλληνικὸν χώρον ἡ Ρωσία σὰν ἐνεργητικὴ δύναμις ἀντι-
τουρκικῆς πολιτικῆς. Ὁ Τσάρος Μ. Πέτρος (1672-1725) διε-
κδικώντας τὴν ἐμπέδωσις ἐνὸς συγχρονισμένου καθεστώτος στὴν ἀ-
πέραντι χώρα του, στρέφεται κατὰ τῆς Τουρκίας ποὺ ἐπνιγε τὴ
Ρωσία σὰν κράτος ἐμποδίζοντάς της τὴν ἐξοδὸν στὴ Μαύρην θάλασ-
σα. Ἀπευθύνεται, λοιπόν, πρὸς τὰ Βαλκάνια καὶ καλεῖ τοὺς ὑπόδου-
λους λαοὺς τοὺς σὲ συνεργασία γιὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ
ζυγοῦ. Τὸ 1711 κυκλοφορεῖ προκήρυξις στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς
ἄλλους Βαλκάνιους, καὶ τοὺς «κράζει, ὅπως γράφει, στὸ ἄσκέρι του
καὶ εἰς τὸ μεγάλο φλόμπουρό του». Ἀπεσταλμένοι του ὀργώνουν
τὰ Βαλκάνια καὶ πραγματώνουν ἔντονες πολιτικὰς ζυμώσεις. Κί·

δταν τὸ 1711 ξέσπασε ὁ ρωτοτουρκικὸς πόλεμος οἱ ραγιαδες περι-
μένουν μὲ λαχτάρα τὸ Ρῶσο ἐλευτερωτῇ, τὸ γεγονὸς ποὺ ἀποτυπώ-
νεται ἱστορικὰ στὸ πασίγνωστο τραγούδι:

Ἀκόμα τούτ' τὴν ἀνοιξη,
ραγιαδες, ραγιαδες,
τοῦτο τὸ καλοκαίρι,
κρημνὴν Ρούμελη.
Ὅσο νὰ ῥθεῖ ὁ Μόσκοδος
ραγιαδες, ραγιαδες,
νὰ φέρεי τὸ σεφери
Μοριά καὶ Ρούμελη.

Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος διαφοροποιεῖ γοργὰ τὸ πολιτικὸ
κλίμα στὰ Βαλκάνια. Ὁ «μόσκοδος», ἡ μεγάλη ὀρθόδοξη δύναμι,
τοῦ βορρᾶ, γίνεται ἐλπίδα καὶ ἀπαντοχὴ τῶν σκλάβων. Τὴν περίο-
δο αὐτὴ γράφτηκε καὶ ὁ «Ἀγαθάγγελος» τὸ ἐξαγγελτικὸ κείμενο
ποὺ ἀνήκει στὴν λεγόμενη «προφητικὴ» φιλολογία (ὅπως ἡ «Ἀπο-
κάλυψη» τοῦ Ἰωάννου) καὶ μιλάει γιὰ τὸ «ξανθὸν γένος», τῶν ἐ-
λευθερωτῶν Ρώσων. Συγγραφέας τοῦ ὁ καλὸς Θεόκλητος Πο-
λυεῖδης. Τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1751.

Ἡ σταυροφορία τοῦ Πέτρου κατὰ τῆς Τουρκίας, παρὰ τὴν ἀ-
ποτυχία της, ἐγκαινιάζει τὴν περίοδο τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας στὰ
Βαλκάνια τῆς Ρωσίας σὰ μεγάλης δυνάμεως. Τὴν πολιτικὴ τοῦ ἀ-
ναγεννητῆ Τσάρου ἀκολουθοῦν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἄννα (1736 - 39)
καὶ Ἐλισάβετ, (1741 - 1763) θὰ τὴ συνεχίσει, ὅμως, συνδέοντάς
τὴν στενότερα μὲ τὸ βαλκανικὸ χῶρο καὶ μέσα στὸ πυκνὸ ἀπὸ γε-
γονότα κλίμα τῶν ρωσοτουρκικῶν πολέμων τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ τσα-
ρίνα Μεγάλη Αἰκατερίνα.

Τὸ 1766 ἡ Αἰκατερίνα στέλνει στὴν Ἑλλάδα τὸ Γ. Παπάζο-
λη, Ἑλληνα λοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ρούσικου στρατοῦ, νὰ
προετοιμάσει τὸ ἐλληνικὸ μέρος μιᾶς παμβαλκανικῆς ἐξέγερσης,
ἐρχόμενος σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἑλλήνες καπεταναίους. Κι' δταν τὸ
1768 ξέσπασε ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, πῆρε φωτιά κι' ἡ Ἑλλά-
δα. Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1770 μοίρα ρωσικοῦ στόλου μὲ ἐπικεφαλῆς
τὸν Θ. Ὁρλώφ φτάνει στὴ Μάνη γιὰ νὰ μεταδῶσει καὶ στὴν Ἑλ-
λάδα τὴ φλόγα τῆς ἐξέγερσης. Ἑφτακόσιοι Μανιάτες, (Ἡ Ἀνατο-
λικὴ λεγεῶνα) μὲ δώδεκα Ρώσους ἀξιωματικούς κατέλαβε τὴν Κα-
λαμάτα καὶ τὴν Κυπαρισσία. Ἡ Δυτικὴ Λεγεῶνα μὲ τὸν Ἀντώνη
Ψαρὸ κατέλαβε τὴ Σπάρτη καὶ τὸ Μιστρά καὶ σχημάτισε τοπικὴ
κυβέρνηση, στρατολογώντας 3.000 ἐνόπλους.

Ἡ φήμη διὲ ὁ ρωσικὸς στόλος ἔφτασε στὰ ἐλληνικὰ νερὰ καὶ

χτυπούσε την Κορώνη σκόρπισε γενικό ένθουσιασμό. Μοριάς, Ναυπακτία, Παρνασσίδα, Βοιωτία, Θεσσαλία ξεσηκώνονται. Στην Κρήτη ὁ Δασκαλογιάννης ὑψώνει τὴ σημαία τῆς ἐλευθερίας. Ἐπίσης ξεσηκώνονται τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου. Δεύτερη ρωσικὴ μοίρα πού ἔφτασε στὴν Κορώνη τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1770 μὲ ναύαρχο τὸν Ἀλέξη Ὁρλώφ κυρίευσε τὴν Πύλο. Ὁ Ἀλέξης Ὁρλώφ δίνει ἐντολὴ στὸν Ψαρὸ νὰ καταλάβει τὴν Τριπολιτζά, ἀλλὰ ἡ ἐπιχείρηση ἀποτυχαίνει. Οἱ Τούρκοι ὀργανώνουν τὴν ἀντεπίθεσή τους καὶ χτυποῦν παντοῦ. Τσακίζοντας τὶς ἐξεγέρσεις τῆς Ρούμελης, περνοῦν στοὺς Μοριά καὶ τὸν πνίγουν στοὺς αἵμα. Οἱ Ρῶσοι ναύαρχοι, βλέποντας τὸ μάταιο τῆς ἐπιχείρησης, παίρνουν στὰ πλοία τους κάμποσες ἑκατοντάδες Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν καὶ ἐγκαταλείπουν τὸ πεδίο τῆς μάχης. Οἱ ρωσικὲς μοῖρες πλέουν στὸ Τσεσμέ, ὅπου καταστρέφουν τὸν τουρκικὸ στόλο. Ὁ ἐκμηδενισμὸς τῆς τουρκικῆς ναυτικῆς δύναμης καὶ τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ρωσικῆς κυριαρχίας, στὸ Αἶγαio, ὑποδαυλίζουν τὶς ἀνησυχίες τῆς Ἀγγλίας σὰν ἐπεκτατικῆς δύναμης στὴν Μεσόγειο. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀποκοπῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δρόμου τῆς πρὸς τὶς Ἰνδίες τὴν καθιστᾷ ἐχθρὸ τῆς Ρωσίας, τὼν ἀπελευθερωτικῶν κινήματων στὰ Βαλκάνια καὶ προστάτρια ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς τῆς Τουρκίας. Οἱ Ρῶσοι μένουν στὸ Αἶγαio σὰ διαρκῆς ἀπειλὴ γιὰ τὴν Ἀγγλία, τὴν Τουρκία. Ἐχουν ἰδρύσει ναύσταθμο στὴ Νάουσα τῆς Πάρου μὲ μόνιμες ἐγκαταστάσεις καὶ ἐξορμώντας ἀπὸ κεῖ ἐλευθερώνουν τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἐπὶ τέσσαρα ὁλόκληρα χρόνια.

Τὸ Πολωνικὸ πρόβλημα καὶ ἡ ἀγροτικὴ ἐξέγερση τοῦ κοζάκου Αἰμιλιάν Πουγκάτσεφ ὑποχρέωσαν τοὺς Ρῶσοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Μεσογειακὸ θέατρο. Στὰ 1774 ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή πού ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἐξασφαλίζοντάς τους τὴν προστασία τῆς ρούσικης σημαίας στὴ ναυσιπλοία καὶ εὐνοώντας τὴν ἀνάπτυξη τῶν πυρηνῶν τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ — κατὰ συνέπεια — τῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ πάλη.

Ὁ Λάμπρος Κατῶνης εἶναι μιὰ περίπτωσις ἐθνικοῦ ἀγωνιστῆ, πού συνδυάζει τὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἔθνους του ἐλπίζοντας ξενικὴ ὑποστήριξη. Ξεκινᾷ τὸ 1788, ἀξιωματικὸς ὡς τότε τῆς τσαρίνας Αἰκατερίνας, καὶ μὲ ἓνα στολίσκο, ναυπηγημένο μὲ ἐξοδα τῶν Ἑλλήνων παροίκων τῆς Αὐστρουγγαρίας, ἐνεργεῖ καταδρομὲς στὸ Αἶγαio ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ δράση του προξενεῖ ἐντύπωση καὶ ἡ Τσαρίνα, θέλοντας νὰ σφετεριστῇ τοὺς ἀγῶνες του, τὸν ὀνομάζει ὑποχιλίαρχο καὶ ἀνακηρύσσει τὸν καταδρομικὸ του στολίσκο «στόλο τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας». Ὁ Κατῶνης τὸ ἐπόμενο ἔτος, καὶ ἐνῶ μαίνεται ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος πού εἶχε

ἀρχίσει τὸ 1787, ἀλυνίζει τὸ Ἰόνιο καὶ τὸ Αἰγαῖο προξενώντας σοβαρὲς ἀπώλειες στοὺς Τούρκους. Μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Ἰασιού (1792) ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ τὴν Τουρκία, ὁ Κατωάνης ὀργισμένος γιὰ τὸν καταποντισμὸ τῆς ἐλληνικῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὴν τσαρίνα, τῆς ἀπηύθυνε τὸ περίφημο «μανιφέστο» του, στὸ ὁποῖο διατυπώνει κατηγορίες ἐναντίον τῆς γιὰ ἐγκυτάλειψη τῶν ἐλληνικῶν σχεδίων τῆς καὶ περιφρόνηση τῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων:

«Ἡ μικρὰ φλοτὶγλία (στολίσκος) — γράφει στὸ μανιφέστο του — καὶ αἱ ἕτεραι ναῦς τοῦ Λάμπρου κατεσκευάσθησαν καὶ ὠπλίσθησαν διὰ τῆς ἡμῶν χρημάτων δαπάνης. Εἰς μόνον ἐξ ἡμῶν, ἐάσας τὴν εἰρηνικὴν αὐτοῦ κοίτην, ἐδαπάνησε δέκα καὶ δύο χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων ὠπλίσας δύο ναῦς... Δυνάμεθα πληροφορησαὶ τὴν Α.Α. Μεγαλειότητα διτι οὐδὲ ὁ ἀπεσταλμένος αὐτῆς οὐδέ τις ἄλλος ὁποῦ εἰς ἡμᾶς ἀπεστάλθη ἐκ τῶν ὑπουργῶν δέδωκεν ἡμῖν ἓν μόνον ρούμπλιον. Τὰ πάντα ἡτοιμάσθησαν ἐκ τῆς τῶν ἡμῶν χρημάτων δαπάνης... Οὐκ ἡτήσαμεν ποτὲ καὶ οὐκ αἰτοῦμεν τοὺς σοὺς θησαυροὺς, εἰμὶ πύριον κόνιν (μπαραούτι!) καὶ σιδηρίους σφαίρας δεσὺ δυνάμεθα ὠνίζειν...».

Μάταιες ὅμως οἱ διαμαρτυρίες του. Γρήγορα ἀναγκάστηκε ν' ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τῆς μάχης καὶ ἀδοθήτορος, μετὰ πολλὰς περιπέτειας, κατέφυγε τελικὰ στὴ Ρωσία ὅπου καὶ ἐγκυατστάθηκε στὴν περιοχὴ Κριμαίας. Ὁ διάδοχος τῆς Αἰκατερίνας Παῦλος ὁ Α' τοῦ δώρησε μισὸ ἑκατομμύριο ρούβλια, ποῦ ὁ Κατωάνης μοιράστηκε μετὰ τοὺς συμμαχητὰς του. Πέθανε σὲ ἡλικία 52 ἐτῶν τὸ 1803.

Ἡ ἐμφάνιση τῶν Ρώσων σὰν ἀποφασιστικῆς καὶ ἐνεργητικῆς δύναμης, ἐγκαινιάζει ἀπὸ τότε τὴν κακοποιδὸν δράσιν καὶ ἐπέμβαση τῶν Ἀγγλῶν στὸν ἐλληνικὸν ὄρω. Ἡ Ἀγγλία ἀρχίζει νὰ καταπολεμᾷ κάθε ρωσικὴ ἐνέργεια ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ διαιωνίσει τὸ ὑφιστάμενον καθεστῶς τῆς τουρκικῆς δουλείας.

Ἀπὸ τὰ 1807 οἱ Ἀγγλοὶ ἀρχίζουν νὰ δραστηριοποιοῦνται καὶ στρατιωτικὰ στὴν Α. Μεσόγειο. Τὸ 1809 καταλαμβάνουν τὰ Ἐφτάνησα (τὴν Κέρκυρα τὸ 1814) καὶ βοηθᾶνε τὸν Ἀλὴ πασὰ νὰ ἐκτοπίσει τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰ ἀλβανικὰ παράλια (1819). Κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν Ναπολεοντινῶν πολέμων ἡ Ἀγγλία κηρύσσει ἀποκλεισμὸ καὶ διώκει τὴν ἐλληνικὴ ναυτιλία. Καὶ κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Ἐπανάστασης ἀναπτύσσει τὸν κακοποιδὸν ρόλο τῆς ποῦ θὰ συναντήσουμε στὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων στίς ἐπόμενες σελίδες τούτου τοῦ τόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Ο ΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ

1. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ.

Ο ΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ, ή ίδρυση, δηλαδή, μυστικών πολιτικών οργανώσεων των Ελλήνων με στόχο την εθνική απελευθέρωση διαγράφει μία κεντρομύδα πορεία από τις παροικίες του Έλληνισμού στην Κεντρική, Ανατολική και Δυτική Ευρώπη προς το κυρίως έδαφος της σκλαβωμένης χώρας. Σάν παράνομο πολιτικό κίνημα, έμπνευσμένο από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά πρότυπα του Καρμποναρισμού και του Έλεύτερου Τεκτονισμού, φουντώνει στις ελληνικές παροικίες, (όπου έχει πραγματωθεί ό αστικός μετασχηματισμός) και άγκυλιάζει όλα τα μικρά και μεσαία αστικά στοιχεία. Οι πρώτες καταβολές του εταιρισμού βρίσκονται στο μεταίχμιο του 18ου προς το 19ο αιώνα με κύριο εκπρόσωπό του το Ρήγα και την ομάδα του. Η παράνομη δράση του Ρήγα άρχίζει στη Βλαχία (1790-96) για να μεταφερθεί κατόπι στην επόμενη διετία (1796-98) στο περισσότερο πρόσφορο έδαφος της Αυστροουγγαρίας, και ιδιαίτερα την καρδιά της, τη Βιέννη. Από κει απλώνεται σ' όλο τον παροικιακό ελληνισμό — από τις ήγεμονίες ως την Ιταλία — και διακλαδίζεται μεθοδικά στη σκιάβα Ελλάδα, μέσω των γαλλοκρατούμενων Έφτανήσιων, προς την Πρέβεζα. Σ' αυτή άκριβώς τη φάση προδόθηκε και χτυπήθηκε, αλλά μεγάλα τιμήματά του επέζησαν και λειτούργησαν για άρκετά χρόνια αργότερα, αν κρίνει κανείς από τη δράση του Περραιβού στο Σούλι (ας μην ξεχνάμε ότι σάν στέλεχος παράνομο γήγχε άλλώθτος από το χτύπημα) και από τα εύρηματα της πολιτικής έπαναστατικής φιλολογίας που στηρίζονται στο κήρυγμα του Ρήγα όπως είναι ή «Αδελφική Διδασκαλία» του Κοραή στα 1798 στο Παρίσι, ή «Ελληνική Νομαρχία» (1806) ό «Ρωσαγγλογάλλος», το έργο του Ν. Γουζέλη κ. ά. μυημένων στην κίνηση εκείνη. Η προσηκτική μελέτη των ιδεών που έγνουν δλη αυτή την παράνομη φιλολογία, μπορεί να μάς οδηγήσει στο να άποκαταστήσουμε τα άπομονωμένα κομμάτια μιάς κίνησης που χτυπήθηκε και άτόνησε στην άρχή

από λόγους συνωμοτικούς και αργότερα από λόγους αντικειμενικούς και υποκειμενικούς. Η πολιτεία του Περραιβού στο Σούλι μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα τμήμα μιάς προαποφασισμένης δράσης που δεν μπόρεσε, εξ αιτίας του κτυπήματος του 1798, να πάρει τις αρχικά σχεδιασμένες διαστάσεις της.

2. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ.

Η αλλαγή του πολιτικού κλίματος στον ευρωπαϊκό χώρο, η υποχώρηση του πνεύματος της Γαλλικής Έπανάστασης, και η φεουδαρχική αντεπίθεση που ακολούθησε τη ναπολεόντεια αυτοκρατορική εξόρμηση, είχαν φαλλιδίσει τα φτερά των επαναστατικών κινήσεων των ευρωπαϊκών λαών για ένα σύντομο χρονικό διάστημα που κορυφώνεται με την προβολή του πνεύματος της βίας και της καταπίεσης της Έρως Συμμαχίας (1815). Έτσι, όταν το 1809 σημειώνεται στο Παρίσι η κίνηση του «Έλληνόγλωσσου Ξενοδοχείου», ανάμεσα στους Ρωμικούς παροίκους, δεν υπάρχει ο παλιός ριζοσπαστικός χαρακτήρας στην οργάνωση, ούτε επιδιώκεται η συμμετοχή των μαζών, αλλά απλώς επικρατεί μία λεγχαλιστική ατιμόφαιρα, και γίνεται προσπάθεια, να επηρεαστούν τα σχέδια του Ναπολέοντα προς όφελος της ελληνικής υπόθεσης. Αλλά και από την κίνηση του «Έλληνόγλωσσου Ξενοδοχείου» βγήκε αρκετή οργανωτική πείρα για τη Φιλική Έταιρία, όπως και μία συγκεκριμένη βοήθεια από τη Γαλλία σε όπλα και χρήματα για τους υπόδουλους Έλληνες.

3. ΦΙΛΟΜΟΓΕΟΣ ΕΤΑΙΡΙΑ.

Η αποφασιστική ήττα του Ναπολέοντα στη Ρωσία (1812) και η αποτροπή του θανάσιμου κινδύνου για την Αγγλία έμφανίζει την τελευταία πιά δραστηριοποιημένη στο μεσογειακό χώρο. Στα 1813 η βρετανική πολιτική αρχίζει να ενδιαφέρεται για το πατρονάρισμα των έθνικοαπελευθερωτικών πόθων των Ελλήνων και ιδρύει στην Αθήνα, με τρεις δικούς της ανθρώπους (Χωματιανό, Μαρμαροτούρη, Ρεβελάκη) τη «Φιλόμουσο Έταιρία» με σκοπό να προωθήσει τις θέσεις της στην Ελλάδα. Με ένα επιδέξιο διπλωματικό χειρισμό του Ι. Καποδίστρια και του Α. Γαζή ή «Φιλόμουσος Έταιρία» περιήλθε στη ρούσικη επιρροή. Ο Καποδίστριας βρισκόταν στα 1815 στη Βιέννη, όπου είχε συνέλθει το ομώνυμο συνέδριο, σά διπλωματικός σύμβουλος του τσάρου Αλεξάνδρου. Μαθαίνοντας ότι η «Φιλόμουσος Έταιρία» ήταν δυνατό να ρυμουλκηθεί στη ρούσικη πολιτική, έκανε λόγο στον τσάρο.

«Οἱ Ἀγγλοι, τοῦ εἶπε, ἱδρυσαν ἤδη ἐν Ἀθήναις ἑταιρίαν μὲ τὸν φαινομενικὸν σκοπὸν τῆς συλλογῆς καὶ διατηρήσεως ἀρχαιοτήτων. Ἀς ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦτο, ἐφαρμόζοντες αὐτὸ οὐχὶ προκειμένου περὶ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ περὶ τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος· καὶ παρέχοντες βοήθειαν τινὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς Ἑλληνας νέους, τοὺς διψῶντας παιδεΐας» (Αὐτοβιογραφία, σ. 44).

Ἡ πρότασις ἦταν ἐνδιαφέρουσα πολιτικὰ καὶ ὁ τσάρος ἔδωκε ἐντολὴν στὸν Καποδίστρια νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ρυμουλκήσῃ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν στὸ ἄρμα τῆς ρουσικῆς ἐπιρροῆς. Οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες ἦταν ὥριμες γιὰ μιὰ μετατόπισιν τοῦ στίβου τῶν ἑλληνικῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινήσεων στὸ ρουσικὸ ἔδαφος, ὅπου ἀπόδειξε ἡ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τοῦ «Ἑλληνόγλωσσου ξενόδοχείου» στὴ Μόσχα τὸ 1813 καὶ ἡ ἱδρύσις τῆς Ὀδησσὸς (1814) τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας».

Πρώτη ἐπιδεικτικὴ ἐκδήλωσις τοῦ Καποδίστρια γιὰ τὴ ρυμουλκίση τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρίας» πρὸς τὴ ρουσικὴ πολιτικὴ ἦταν ἡ ὀργάνωσις εὐρύτατου ἐράνου μέσα στοὺς ἑλληνικοὺς παροικιακοὺς κύκλους καὶ τοὺς φιλελληνικοὺς. Ὁ τσάρος πρόσφερε 200 ὕλλανδικὰ δοῦκάτα καὶ ἡ τσαρίνα 100. Ἐμπειροὺς πολιτικοὺς χειριστὰς τῆς ὑπόθεσης ὁ Καποδίστριας, προχώρησε κατόπιν τῆς τοποθέτησιν ἐπικεφαλῆς τοῦ βασικοῦ κλάδου τῆς ὀργάνωσιν στὴ Βιέννην δυὸ προσώπων τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης του, τοῦ πρώην μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιου καὶ τῆς Ρωξάνδρας Στρούτσα, φαναρώτισσας παντρεμένης μὲ τὸν Γερμανὸν κόμητα Ἐντλιγκ. Προχώρησε κατόπιν στὴν κυκλοφορίαν μιᾶς ἐγκυκλίου, ὅπου ἀναγγέλονταν ἡ ὑπαρξὴ τῆς Ἑταιρίας καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς οἰκονομικῆς ἐνίσχυσίν τῆς προκειμένου νὰ συντηρηθοῦν δυὸ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα τῆς στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ Κάιρο.

Στὰ 1815 τὰ μέλη τῆς «Φ.Ε.» ἐφθάναν περίπου τὰ 200. Τὰ περισσότερα ἦταν μεγαλοπραγματευτάδες Ρωμιοὶ τῶν Κεντρικοευρωπαϊκῶν προικιῶν καὶ τῶν ἡγεμονιῶν καθὼς καὶ κάμποσοι ξένοι. Πολιτικὴ τῆς δὲν εἶταν ἡ ἀμεση δράσις τῶν μαζῶν, γι' αὐτὸ ὅλο τὸ θάρος τῆς ὀργάνωσιν ἐπέφτε στὴ μόρφωσις νεαρῶν Ἑλλήνων, ποὺ στέλλονταν ὑπότροφοι σὲ διάφορα εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια μὲ ἑξοδὰ τῆς.

Παρὰ τὴ συντηρητικὴ γραμμὴ τῆς ἡ «Φ.Ε.» θεωρήθηκε ὑποπητὴ ἀπὸ τὸ αὐστρουγγρικὸ καθεστῶς καὶ τὴν ἀστυνομίαν του. Ἐκθέσεις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἀστυνομίας τοῦ Μέττερνιχ μιλοῦν τὸ 1815 καὶ 1816 μὲ ἀνησυχίαν γιὰ τὴ δράσιν τῆς. Καὶ δὲν εἶχε ἄδικον ἡ πολὺπειρὴ ἀστυνομία τοῦ Αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ. Παρὰ τίς ἀπεγνωσμένες προσπάθειες τοῦ Καποδίστρια νὰ τὴν κρατήσῃ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν δράσιν, οἱ νέοι σπουδαστὰς ὑπότροφοι

της αποτελούσαν πολύ εϋφλεκτο ὄλικο γιά τίς προοδευτικές ἀστικοδημοκρατικές καί ἐθνικοαπελευθερωτικές ιδέες τῆς ἐποχῆς. Ἐνα ἀπόσπασμα τοῦ Καποδίστρια ἀπό τήν «Αὐτοβιογραφία» του μᾶς δίνει τό κλίμα τῆς ἀγωνίας μέσα στό ὁποῖο ζοῦσε προσωπικά βλῆποντας γύρω του νά φουντώνει τὸ κίνημα τῶν νέων ιδεῶν:

«Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχή τῆς Ἑταιρίας τῶν Φίλων τῶν Μουσῶν, τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀποκληθείσης Φιλομούσου Ἑταιρίας, ἥς τήν φύσιν μετέπειτα ἀ ν ἱ σ υ χ ο ι τ α ρ α χ ο π ο ι ο ἰ ἀ ν θ ρ ω π ο ι ἀπεπειράθησαν νά διαστρέφουν συνδυάζοντες αὐτήν πρὸς ἀρχαιοτέρας, ἰδρυθείσας ὑπὸ τοῦ Ῥήγα, αἵτινες πᾶσαι ἦσαν μοιραία καί ἀναπόφευκτος συνέπεια δυὸ μονίμων αἰτίων, ἥτοι τῆς φύσεως τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως καί τῶν εἰσγηγήσεων ξένης πολιτικῆς εἰς τήν δυστυχῇ ταύτην χώραν».

Οἱ ὑπαιγιμοὶ εἶναι σαφεῖς καί ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς Φιλικούς πού ἤδη εἶχαν πάρει τήν κατάσταση στά χέρια τους καί πρὸς τίς ιδέες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ὥρα τῆς Φιλικῆς, σάν πλατιάς ὀργάνωσης τῶν λαϊκῶν μαζῶν, εἶχε πιά σημάνει.

4. Η «ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ».

Ἀποφασιστικὸς κινητήριος μοχλὸς τῆς Ἐπανάστασης, πού συνέβαλε στήν ὀργάνωση τῶν μαζῶν καί μορφοποίησε σὲ πολιτικὴ πρακτικὴ τὴν ιδεολογία τῆς ἀστικῆς τάξης στήν Ἑλλάδα, ὑπῆρξε ἡ «Φιλικὴ Ἑταιρία». Ἰδρύθηκε στὰ 1814 στήν Ὀδησσὸ τῆς Ν. Ρωσίας, ὅπου ἀπὸ τὸ 1712 ἄκμαζε ἀνθηρὴ ἑλληνικὴ παροικία. Ἐμπνευστὲς καί ἐμφυχωτὲς τῆς εἶταν δυὸ ἐμπορευόμενοι μὲ μικρὸ κύκλο ἐργασιῶν, ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἀπὸ τὸ Κομπότι τῆς Ἀρτας, ὁ Ἐμ. Ξάνθος ἀπὸ τὴν Πάτμο, καί τρίτος ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, γιὸς τοῦ γουναρα Νικηφόρου καί διανοούμενος πού εἶχε ἀναμυχθεῖ στὸ Παρίσι στήν κίνηση τοῦ «Ἑλληνόγλωσσου Ξενοδοχείου». Ἀπὸ πλευρᾶς κοινωνικῆς προέλευσης, οἱ ἱδρυτὲς τῆς ἀνῆλθαν στὸ στρώμα τῶν μικροαστῶν μὲ ἔντονη λαϊκὴ ἀπόκλιση.

Ἡ ἱδρυσις τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας» δὲν εἶταν τυχαῖο γεγονός. Σημειώσαμε πῶς τὸ ρούσικο ἔδαφος εἶχε καταστει μετὰ τὸ 1812 τὸ φυτώριο τῶν ἑλληνικῶν παροικιακῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων. Ἡ εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση πολιτικὴ τῶν τσάρων ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καί τῆς Ἀγγλίας καί οἱ ρωσοτουρκικοὶ πόλεμοι, παράλληλα μὲ τὸ γοργὸ ἀπλωμα τῶν ἀστικῶν ἐπαναστατικῶν ιδεῶν στὴ Βαλκανικὴ, εἶχαν δημιουργήσει τὸ ἀπαραίτητο κλίμα

για μιά ἐθνικοαπελευθερωτική δράση τῶν λαῶν στὰ Βαλκάνια μὲ τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἐνθάρρυνση τῆς ρούσικης πολιτικῆς.

Μέσα στὴν εὐνοϊκή, ἀπὸ πλευρᾶς ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα στὰ Βαλκάνια, εἶχε ὀριμάσει ἀπὸ καιρὸ στίς πρωτοπόρες δυνάμεις τοῦ ἔθνους ἡ πεποίθηση, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας εἶταν ὑπόθεση ἐσωτερικὴ κι' ὄχι τῶν ξένων. «Εἶδα — γράφει ὁ Κολοκοτρῶνης — πῶς ὅ,τι κάμωμε θὰ τὸ κάμωμε μοναχοί μας καὶ δὲν ἔχομε ἐλπίδα ἀπὸ τοὺς ξένους» («Ἀπομνημονεύματα Κολοκοτρῶνη»)*. Καὶ ὁ Φιλικὸς Ξάνθος στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του: («Φιλικὴ Ἑταιρία καὶ Ἀπομνημονεύματα Ἀγωνιστῶν»)*. «Ἀπεφάσισαν οἱ εἰρημένοι (ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς) νὰ ἐπιχειρηθῶσι τὴν σύστασιν τοιαύτης Ἑταιρίας... διὰ νὰ ἐνεργήσωσι μόνοι των ὅ,τι ματαίως καὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἤλπιζον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν χριστιανῶν βασιλέων».

Κύριο καθήκον τῆς ἡ Φιλικῆς Ἑταιρία ἔταξε τὴν ἐνοπλὴ ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων, σὲ στενὴ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία μὲ τοὺς ἄλλους Βαλκανικοὺς λαούς, μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴ δημιουργία ἐθνικοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, πλαισιωμένου ἀπὸ ἐλεύθερα ἐπίσης καὶ ἀνεξάρτητα Βαλκανικὰ κράτη. Ἡ ὅλη δραστηριότητά τῆς μπορεῖ νὰ χωριστεῖ σὲ δύο περιόδους. Ἡ πρώτη (1814 - 1818) διακρίνεται ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ ἀπλώματός τῆς στὸν παροικιακὸ ἐλληνισμό, ἀδιάκριτα ἀπὸ ταξικὰ κριτήρια. Στὸ πρῶτο τοῦτο στάδιο σημειώθηκαν πολλὲς δυσκολίες καὶ ἀποτυχίες, κυρίως στὴ στρατολογία μεγαλειπόρων καὶ προσωπικοτήτων. Ὁ Σκουφᾶς, ἰδιοφυὲς πολιτικὸς νοῦς καὶ ἐξοχος ὀργανωτής, κατάλαβε πολὺ γρήγορα τὸ σφάλμα του νὰ ἐπιδιώκει τὴ στρατολογία μεγαλοαστῶν καὶ νὰ κατατρίβεται μὲ τὸ ἀκανθῶδες πρόβλημα τῆς ἀρχηγίας (Καποδίστριας) καὶ ἔλλαξε ἀποφασιστικὰ προσανατολισμὸ ἀπὸ τὸ 1816, στρέφοντας τὴν προσπάθεια στὸν προσεταιρισμὸ τῶν μικροαστικῶν στοιχείων, μεσαίων καὶ μικρῶν ἐμπόρων καθὼς καὶ ἐμποροπαλλήλων. Ἡ στροφή ἀπέδωσε γρήγορα καρποὺς καὶ οἱ τάξεις τῶν Φιλικῶν ἄρχισαν νὰ πυκνώνουν ἀλματωδῶς στὸν παροικιακὸ ἐλληνισμό. Ὡστόσο ἡ παρουσία στίς γραμμὲς τῆς καὶ τῶν ἀνώτερων στρωμάτων, ἀπομάκρυναν τὴ Φιλικὴ ἀπὸ τὸ ἀντιφεουδαρχικὸ πρόγραμμα τοῦ Ρήγα καὶ τῆς ἔδωσαν ἓνα χαρακτῆρα ἐσωτερικῆς ἀνομοιογένειας ἔτσι ὥστε τὸν καιρὸ τοῦ πλαταϊματός τῆς, μετὰ τὸ 1818, νὰ σχηματιστεῖ μέσα στίς γραμμὲς τῆς ἓνα ἀνταγωνιστικὸ ταξικὸ μέτωπο μὲ τρεῖς κοινωνικὲς ροπές, ὅπως θὰ ἰδοῦμε. Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι στὴν ἀνάπτυξη τῶν δυνάμεων τῆς Φιλικῆς συνέβαλε ἐξ ἀντικειμένου ἡ

* Μὲ πρόλογο Τ. Βουρνᾶ, ἐκδόσεις Δρακοπούλου, Ἀθήνα 1964.

ρούσικη ἀνοχή, πού σέ πολλές περιπτώσεις ἔφτασε ὡς τὴν ἀνοιχτὴ ὑποστήριξη, ὅπως ἡ διάθεση τοῦ διπλωματικοῦ ταχυδρομείου τῆς Ρωσίας γιὰ μεταφορὰ τῆς μυστικῆς ἀλληλογραφίας τῶν Φιλικῶν καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ὑποστήριξη μὲ χρήματα καὶ διπλωματικὰ μέσα τῶν διωκομένων στελεχῶν τῆς.

Τὸ ὅλο ὀργανωτικὸ σχῆμα τῆς, ἐπεξεργασμένο ἀπὸ τὸ δαιμόνιο Σκουφᾶ, καὶ προσανατολισμένο στὶς ἐλληνικὲς καὶ θαλκινικὲς συνθήκες, εἶταν βασισμένο στὸ συνωμοτικὸ ὀργανωτικὸ τῶν Καρμπονάρων καὶ τῶν Ἐλευθέρων Τεκτόνων (Μασσόνων). Ὑπῆρχαν βαθμοὶ μύησης, στελέχωση καὶ μυστικὰ σύμβολα καθὼς καὶ κρυπτογραφικοὶ κώδικες ἐπικοινωνίας.

Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία πού συνάντησαν οἱ ἰδρυτὲς τῆς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης φάσης ἦταν τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχηγίας. Ἀπευθύνθηκαν ἀρχικὰ στὸν Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἀρνήθηκε, λέγοντας «ὅτι ὑπουργὸς ὦν τοῦ τσάρου δὲν ἠδύνατο». Τοὺς βαθύτερους λόγους τῆς ἀρνήσεως τοὺς ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος στὴν «Ἀυτοβιογραφία» του, μεταφέροντας κατὰ λέξη συνομιλία του μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη:

«Οἱ καταστρώσαντες τοιαῦτα σχέδια εἶναι περισσότερον ἔνοχοι καὶ αὐτοὶ ὠθοῦν τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸν βλεθρον. Εἶναι ἔλεεινοὶ ἐμποροπᾶλληλοι, καταστραφέντες λόγῳ τῆς κακῆς των διαγωγῆς, καὶ ἀφαιροῦντες καὶ τὸ χρῆμα τῶν ἀφελῶν ψυχῶν ἐν ὀνόματι μιᾶς πατρίδος ἣν αὐτοὶ δὲν ἔχουν. Θέλουν νὰ σᾶς ἔχουν εἰς τὴν συνωμοσίαν των διὰ νὰ ἐμπνεύσουν πίστιν εἰς τὰ ἐπιχειρήματά των. Σᾶς ἐπαναλαμβάνω: φυλαχθῆτε ἀπὸ τοιοῦτους ἀνδρας».

Τὸ ὀργανωτικὸ ἀπλῶμα στὰ μεσαῖα στρώματα ἔφερε γρήγορα τοὺς καρπούς του. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχηγίας, πού ἀποτελέσει ἐμπόδιο στὰ πρώτα δῆματα, παραμερίζεται στὴ δευτέρῃ φάσῃ, μὲ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στελεχικοῦ μηχανισμοῦ καὶ τὴν καθιέρωση τῆς συλλογικῆς ἡγεσίας στὴ Φιλική. Ἡ μεταφορὰ τῆς ἔδρας στὴν Πόλη (ἄνοιξη 1818) καὶ ἡ ὀργανωτικὴ τῆς πιά ἐπαφὴ μὲ τίς ὑπόδουλες μάζες δίνει φτερά στὴν Ἑταιρία. Οἱ «ἀπόστολοι» ὀργώνουν τὴν Ἑλλάδα. Ὅρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς, ὀργανωτὲς μὲ ἱκανότητες, ὅπως ὁ Ἀναγνωστόπουλος, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, φέρνουν τὸ πνεῦμα τῆς Φιλικῆς σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ λαό. Ἰδιαίτερα ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, παλιὸς καπετάνιος στὴν ὑπηρεσία τῶν

Ρώσων, κατάφερε νά στρατολογήσει πλατύτατα άγροτικά στρώματα, προσφέροντας στη Φιλική καινούργιο αίμα.

Τό άπλωμα τής Φιλικής στη σκλάβα Έλλάδα δέν έγινε χωρίς έντονες ταξικές αντιδράσεις. Ο θάνατος του Σκουφά (1818) κλόνισε γιά μιá στιγμή τήν έξόρμηση και δημιούργησε ένταση στην ταξική έσωτερική πάλη. Όμως ή άνάθεση τής άρχηγίας στον Άλέξανδρο Ύψηλάντη αποτέλεσε νίκη τής προοδευτικής μερίδας, πού έξισορρόπησε τήν κατάσταση σέ μιá κρίσιμη στιγμή άντεπίθεσης του κοτζαμπασισμού. Καί ή Φιλική πορεύεται πρós τήν επανάσταση μέ σχηματισμένες στους κόλπους τής τρεις τάσεις ή ρεύματα:

α) Τό άστικó-δημοκρατικó. Άποτελεί συνέχεια του κηρύγματος του Ρήγα και πραγματώνεται ιδεολογικά στη συγκεκριμένη στιγμή άπό τό Σκουφά. Στηρίζεται στις λαϊκές μάζες και στην προοδευτική μερίδα τής άστικής τάξης (άγρότες, μικροί και μεσαίοι έμποροι, λόγιοι, υπάλληλοι, γραμματικοί). Μετά τό θάνατο του Σκουφά τήν εκπροσωπούν οί Αναγνωστόπουλος, Παπαφλέσσας, Νικηταράς, Αναγνωσταράς, Κολοκοτρώνης, Αντρούτσος κ.ά. Στην επαναστατημένη Έλλάδα τήν εκπροσωπεί ό Δημήτριος Ύψηλάντης.

β) Τό συντηρητικó-συνιδεαστικó. Σ' αυτό άνήκει ή συντηρητική μερίδα των άστών πού ήθελε τήν επανάσταση γιά ν' άποσπάσει άπό τους Τούρκους τήν οικονομική ήγεσία, αλλά φοβάται τή συμμετοχή των μαζών γιατί τίς βλέπει σά δύναμη ριζικής και έκρηκτικής άλλαγής. Στην πορεία τής δράσης τής συνάπτει συμμαχίες μέ τους κοτζαμπάσηδες και έχει έπαφές μέ τους Άγγλους. Σ' αυτήν άνήκουν οί Μαυροκορδάτος, Ίγνάτιος, Νέγρης, Καρατζάς, Κουντουριωταίοι, Όρλάνδος, Βουδούρης κ.ά.

γ) Τό άντιδραστικó. Άποτελείται άπό τά φεουδαρχικά στοιχεία πού ή νομοτέλεια των γεγονότων τά έσυρε στη Φιλική και άργότερα στην Έπανάσταση. Τήν ύπονομεύουν άπό τά μέσα, διεκδικούν συνεχώς τήν ήγεσία, παραμερίζοντας τά λαϊκά στοιχεία, και προσπαθούν νά ματαιώσουν κάθε εύρείας κλίμακας ένοπλη εξέγερση γιά νά άποφύγουν τίς άναγκάιες δημοκρατικές έπιπτώσεις τής. Έκπρόσωποι του οί μεγαλοκοτζαμπάσηδες του Μοριά Ζαΐμης, Λόντος, Χαλαάμπης, Νοταράς, Π. Πατρών Γερμανός, Χρύσανθος Μονεμβασίας κ.ά. Πολιτικά στηρίζονται κι' αυτοί στους Άγγλους. Είναι αυτοί πού μέ τήν πολιτική τους όδήγησαν στις έμφύλιες συγκρούσεις μέσα στη φωτιά τής Έπανάστασης (1824-25).

Μέσα σ' αυτό τό κλίμα ταξικών άνταγωνισμών και ταλαντεύσεων καταστρώθηκε άπό τους Φιλικούς τόν Όκτώβρη του 1820 τό

γενικό σχέδιο της εξέγερσης. Τò άστικό - δημοκρατικό ρεύμα προχωρεί πρὸς τὴν ἐπανάσταση, οἱ ἄλλοι διστάζουν καὶ ἀναβάλλουν. Στὴ συνέλευση τοῦ Ἰσμαηλίου (20 Ὀκτώβρη 1820) ἀποφασίζεται ν' ἀρχίσει ἡ εξέγερση στὸ Μοριά μέσα σὲ δυὸ μῆνες, σὲ ὅσο χρονικὸ διάστημα δηλαδὴ, χρειζόταν ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης νὰ φτάσει στὸ στρατηγεῖο τοῦ τῆς Μάνης. Ἡ σύγκρουση Πύλης - Ἀλῆ παρὰ θεωρήθηκε εὐνοϊκὴ στιγμή καὶ ἀποφασίζεται νὰ ξεσηκωθεί ταυτόχρονα ἡ Σερβία μετὰ τὴν ἀρχηγία τοῦ Μιλόσ Ὀθρένοβιτς, ἡ Μολδοβλαχία ὑπὸ τὸν Βλαντιμιρέσκου καὶ ἡ Βουλγαρία. Ὅλες οἱ ἐξεγερμένες δυνάμεις θὰ βάδιζαν πρὸς Βορρᾶν, Ἀνατολὰς καὶ Νότο γιὰ νὰ ἐνωθοῦν. Ταυτόχρονα ἡ Πόλη θὰ ὑφίστατο μεγάλη ἐπίθεση βολιοφθορέων Φιλικῶν, ἰδιαίτερα ὁ τουρκικὸς ναύσταθμος.

Τὸ ρομαντικὸ καὶ ἀνεδαφικὸ αὐτὸ σχέδιο στηριζόταν σὲ μιὰ πολὺ μακρινὴ πιθανότητα, νὰ διαβεί δηλαδὴ ὁ ρούσικος στρατὸς τὸν Προῦθο σὰ σύμμαχος, κηρύσσοντας τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Τούρκων. Ὡστόσο δὲν ἐκτελέστηκε γιὰτὶ ὁ Ὀθρένοβιτς δὲν πειθάρχησε καὶ ἡ Πύλη εἰδοποιήθηκε ἔγκαιρα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς γιὰ τὰ ἐτοιμαζόμενα. Μπροστὰ στὸν κίνδυνο νὰ καταπνιγεί ἡ ἐπανάσταση πρὶν ἐκτραγεῖ, ἀποφασίστηκε νὰ ἐκδηλωθεῖ στὶς ἡγεμονίες παραπλανητικὰ, ὥστε νὰ δοθεῖ στὸ Μοριά ἡ εὐκαιρία γιὰ τὸ σηκιμὸ. Στὴν ἐπίσπευση τῆς ἐκρηξῆς τῆς Ἐπανάστασης στὴ Μολδοβλαχία συντέλεσε καὶ ἡ πίεση τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριά, ποὺ δὲν ἤθελαν μὲ κανένα τρόπο ν' ἀνοίξει πολεμικὴ ἐστία στὴν περιοχὴ τους. Ἐπίσης ὁ Ὑψηλάντης φαίνεται πὺς πίστεψε στὴν ἰδέα ὅτι ὁ φίλος τοῦ Δεκεμβριστῆς στρατηγὸς Ὀρλώφ, ποὺ διοικοῦσε τὶς ρωσικὲς συνοριακὲς δυνάμεις τοῦ Προῦθου, δὲν θὰ τὸν ἄφηνε ἀδοθήτο.

Τὸ νέο σχέδιο πρόβλεπε πορεία τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Σέρβοι, Βούλγαροι καὶ Ρουμάνοι θὰ ἐνώνονταν μετὰ τοὺς Ἑλλήνες στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ βαδίσουν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀλλὰ ὅπως θὰ ἴδοῦμε, παρακολουθώντας τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, δὲν στάθηκε δυνατό ν' ἀνάψουν ταυτόχρονες ἐπαναστατικὲς ἐστίες στὰ Βαλκάνια, ἐκτὸς τῆς ἐστίας στὶς ἡγεμονίες καὶ στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΑ

1. Ο ΓΥΨΛΑΝΤΗΣ ΔΙΑΒΑΙΝΕΙ ΤΟΝ ΠΡΟΨΘΟ.

Ο ΠΩΣ ΕΙΔΑΜΕ, τὸ ἀρχικὸ σχέδιο τῆς ἐξέγερσης, εἶχε διαβαλκανικὸν χαρακτήρα. Ὅπως ἀπόδειξαν οἱ ἔρευνες τοῦ Νέστορα Καμαριανοῦ στὸ Βουκουρέστι, ἡ Φιλικὴ μὲ ἐκπρόσωπο τὸ Γιωργάκη Ὀλύμπιο εἶχε ἀπὸ τὸ Γενάρη τοῦ 1819 ρυθμίσει τὸ συντονισμό τῆς δράσεως τῆς μὲ τὸ ἐνοπλο κίνημα τῶν Ρουμάνων χωρικῶν (πανδούρων) τοῦ Τόθντορ Βλαντιμυρέσκου. Τὸ συμφωνητικὸν Φιλικῆς - Βλαντιμυρέσκου μὲ χρονολογίαν 1821 ποὺ ἔβηκε στὰ ἀρχεῖα τῆς Βουδαπέστης ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Ὅτσέτσα καθὼς καὶ τὰ συμφωνητικὰ ἀνάμεσα στοὺς Φιλικοὺς μὲ τοὺς Σέρβους καὶ Βούλγαρους πατριῶτες, μιλοῦν καθαρά τόσο γιὰ τὸ χαρακτήρα ὅσο καὶ γιὰ τὸ μέγεθος τῆς προτομαζόμενης ἐξέγερσης σ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν. Ταξικὲς ἀντιθέσεις βασικὰ καὶ ἀθέτηση τῶν Σερβικῶν ὑποσχέσεων περιόρισαν τὴν ἔκτασιν τῆς γιγαντιαίας ἐκείνης ἐθνικοαπελευθερωτικῆς ἐπιχείρησης. Οἱ κοτσαμπάσηδες τοῦ Μοριά καὶ τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα τῆς Φιλικῆς τρέμοντας μπροστὰ στὴν ἰδέαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα μποροῦσε νὰ γίνῃ πολεμικὸ θέατρο, τορπιλίσαν κάθε ἰδέαν πλατιᾶς στρατιωτικῆς ἐπιχείρησης, προτιμώντας νὰ ἐκμεταλλευσθοῦν τὴν περιπέτειαν Πύλης - Ἀλῆ πασά. Μερικὲς εἰδήσεις γιὰ προδοσίαν τῶν σχεδίων τῆς Φιλικῆς στὸ σουλτάνο ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς ἔκαναν τὸν Ὑψηλάντη νὰ προσχωρήσῃ στὴν ἰδέαν μιᾶς τοπικῆς ἐξέγερσης στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ τραβήξῃ πρὸς τὰ ἑκαὶ τὴν προσοχὴ τῶν Τούρκων, ὥστε νὰ μπορέσῃ ἀργότερα, ἀπερίσπαστη ἀπὸ μεγάλην στρατιωτικὴν πίεσιν, νὰ ἐξεγερθεῖ ἡ Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερα ὁ Μοριάς, γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ ὁποῦ τὴν εὐθύνῃ εἶχε ἀναλάβει ὁ φιλογερός καὶ δυναμικὸς Γρηγόριος Παπαφλέσσας.

Πεισμένος στὶς συμπληγάδας τῶν κοτσαμπάσηδων (ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀποτελοῦσε τὸν κυριότερον φορέαν τῶν ἀπόψεων τούτων) καὶ στὴν οὐσιαστικὴν ἀποτιχίαν μιᾶς συντονισμένης βαλκανικῆς

εξέγερσης, πιστεύοντας ωστόσο ότι οι Ρώσοι δεν θα τον άφηναν εντελώς άδοθήτο, όπως και δεν τον άφησαν, αποφάσισε να εισβάλει στα ρουμανικά πριγκιπάτα, κηρύσσοντας την επανάσταση. Και πραγματικά πέρασε με μικρές δυνάμεις τον Προθρο, με ευμενή ουδετερότητα των ρωσικών συνοριακών φρουρών και στις 22 Φεβρουαρίου (6 Μαρτίου ν.ή.) 1821 μπήκε στο Γιάσι. Δυο μέρες αργότερα έβγαλε την Ιστορική του προκήρυξη με την οποία καλούσε τους Έλληνες να πάρουν τα όπλα, δεδαιώνοντάς τους για λόγους τόνωσης του ήθικου των μαζών ότι «μία κραταιά δύναμις», ή Ρωσία δηλαδή, θα βοηθούσε αποφασιστικά τον αγώνα.

Πίστεψε πραγματικά ο Ίψηλάντης ότι ή εισβολή και ή εξέγερση στα πριγκιπάτα ήταν δυνατό να οδηγήσει σε τέταρτο ρωσοτουρκικό πόλεμο; Τα δεδομένα, όπως σημειώσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν συνηγορούσαν σε μία τέτοια δεδαιότητα. Η Ρωσία αποτελούσε τότε βασική δύναμη της Έρτης Συμμαχίας και παρά τα ιδιαίτερα συμφέροντα της πολιτικής της στο μεσογειακό θέατρο και τις αντιθέσεις της με την άγγλική έπεκτατική πολιτική προς ανατολάς, την οποία ενδιαφερόταν ζωηρά ν' αναχαιτίσει, δεν ήταν άποφασισμένη να προχωρήσει τη συγκεκριμένη εκείνη στιγμή σε άνοικτη πολεμική ρήξη κατά της Τουρκίας. Ο Ίψηλάντης δασίστηκε σε μία ευμενή στάση του ρωσικού κράτους απέναντι στην επανάσταση, στο μέγα φιλελληνικό ρεύμα μέσα στη Ρωσία που είχε συναγείρει τις μάζες από άκρη σε άκρη και που ήταν προϊόν δημοκρατικών ανέμων μέσα στο φεουδαρχικό και δουλοκτητικό καθεστώς των τσάρων και ακόμα στην προσωπική βοήθεια των Ρώσων Δεκεμβριστών αξιωματικών, που υπηρετούσαν στις συνοριακές φρουρές προς τα Βαλκάνια και έβλεπαν την επανάσταση στα πριγκιπάτα σαν ένα προοίμιο κοινωνικής εξέγερσης σε ένα χώρο που γειτόνευε με τη Ρωσία.

Από το φιλελληνικό κίνημα της Ρωσίας (ας σημειωθεί πως δεν δρjκε το ρωσικό κράτος αντιμετώπό του, αλλά περισσότερο βοηθό) ή επανάσταση στα πριγκιπάτα ενισχύθηκε με χρήμα, όπλα, έφόδια, και έθελοντές. Τ πυροβολικό του Ίψηλάντη — μεγάλη ύπόθεση για ένα κίνημα επαναστατικό — φαίνεται πως άποκτήθηκε από τα έφοδια του ρωσικού στρατού. Κάπου σαράντα πυροβόλα προστέθηκαν στον εξοπλισμό του, άγορασμένα για το νομότυπο του πράγματος, με χρήματα Έλλήνων της Ρωσίας. Έξω όμως πρέπει να ενήργησαν οι Ρώσοι Δεκεμβριστές στρατιωτικοί, γιατί χωρίς τη μεσολάβησή τους ήταν άδύνατο να φτάσουν τέτοια βασικά όπλα σε χέρια επαναστατών και μάλιστα άγορασμένα από μία χώρα που θα συνυπόγραφε στις 30 Άπρίλη 1821 τις αποφάσεις του Λάιμπαχ έ

ναντίον των «στασιωδών εξεγέρσεων» των λαών κατά των κυριάρχων τους.

Το κήρυγμα του Ύψηλάντη είχε ευρύτατη ἀπήχηση μέσα στους Έλληνες και τις άλλες ἐθνότητες της Μολδαβίας. Μέσα σε μιὰ ὁδομάδα συγκεντρώθηκαν κάτω ἀπὸ τὶς σημαίες του περὶ τοὺς δύο χιλιάδες Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι καὶ Ἀρβανίτες (ποὺ ὑπηρετοῦσαν ὡς μισθοφόροι στὴν ἡγεμονικὴ φρουρά). Τὴν 1 τοῦ Μάρτη (13 ν.ή.) ὁ Ύψηλάντης ἐπικεφαλῆς τῆς δύναμὸς του κίνησε γιὰ τὴ Βλαχία καὶ στὸ δρόμο, κοντὰ στὸ Φοζάνι, ἐνώθηκε μὲ τὰ τμήματα τοῦ Γιωργάκη Ὀλύμπιου. τοῦ Φαρμάκη καθὼς καὶ μὲ ὁμάδες ἐθελοντῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὶς παροικίες τῆς Ν. Ρωσίας. Στὶς δυνάμεις προστέθηκαν καὶ οἱ μαθητὲς τῶν σχολῶν τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἄλλων πόλεων τῶν ρουμανικῶν πριγκιπάτων, ποὺ σχημάτισαν (500 τὸν ἀριθμὸ) τὸν *Ίε ρόλοχο*. Ἐτοίχοντο γρήγορα ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνόπλων ἐπαναστατῶν ἔφτασε τὶς 7.000 ἀπὸ τοὺς ὁποίους πάνω ἀπὸ τὸ ἓνα τρίτο εἴταν Βαλκάνιοι γείτονες (Σέρβοι, Βούλγαροι, Ἀρβανίτες). Οἱ Ρουμάνοι, σύμμαχοι ὅπως θὰ ἴδουμε, εἶχαν ταχτεῖ κάτω ἀπὸ τὶς σημαίες τοῦ ἐθνικοῦ τοῦς ἡγέτη καὶ συνεργάτη τῶν Φιλικῶν, Τοῦντορ Βλαντιμυρέσκου.

2. ΦΙΛΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΝΤΟΡ ΒΛΑΝΤΙΜΥΡΕΣΚΟΥ.

Μπαίνοντας στὴ Μολδαβία ὁ Ύψηλάντης εἶχε εὐρὺ κοινωνικὸ πρόγραμμα στὸ νοῦ του, σύμφωνα μὲ τὶς ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τῆς Φιλικῆς καὶ συγκεκριμένα λογάριζε νὰ καταλύσει τὰ φεουδαρχικὰ προνόμια τῶν βογιάρων καὶ τῶν φαναριωτῶν, ὥστε νὰ προσελκύσει κάτω ἀπὸ τὰ ὅπλα του τὴ μεγάλη μάζα τῶν χωρικῶν. Στὸ Κισινιόφ τῆς Βεσσαραβίας εἰχε ἐτοιμάσει καὶ τὴ σχετικὴ προκήρυξη ποὺ ἀπελευθέρωνε μὲ ἐπαναστατικὴ πρᾶξη τοὺς δουλοπαροίκους τῶν πριγκιπάτων. Στὴν ἐφαρμογὴ, ὅμως, ἐνὸς τέτοιου κοινωνικοῦ - ἐπαναστατικοῦ μέτρου ποὺ θάδινε ἄλλη ὅψη στὸν ἀγῶνα καὶ πολὺ μεγάλα φτερά, στάθηκε διστακτικὸς. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐπιτυχίες, τρομαγμένος ἀπὸ τὶς σκληρὲς ἀντιδράσεις τῶν βογιάρων, τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν συντηρητικῶν Φιλικῶν, δὲν τὸ ἔκανε. Κι' αὐτὸς εἶταν ὁ βασικὸς λόγος ποὺ τὸν ἔφερε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κίνημα τῶν ντόπιων χωρικῶν καὶ τὸν Βλαντιμυρέσκου, ποὺ στὸ πρόγραμμά τους εἶχαν τὴν κοινωνικὴ μεταβολὴ καὶ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ φεουδαρχικοῦ - δουλοκτητικοῦ καθεστώτος στὰ πριγκιπάτα. Ἡ προκήρυξη (manifest) τοῦ Βλαντιμυρέσκου πρὸς τὴ «*Romana tara*» (Ρουμανικὴ χώρα) θέτει καθαρὰ τὸ ζήτημα:

«ΜΑΝΙΦΕΣΤ

Πρὸς τὸ λαὸ τοῦ Βουκουρέστ καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν καὶ χωριῶν τῆς Ρομάνιας Τσάρας, ἄκρα ὑγεία.

Ἀδελφοί κάτοικοι ταύτης τῆς τσάρας, ὅποιου γένους κι' ἂν εἰστε, οὐδεὶς ἐμποδίζει νόμος ν' ἀποκρούσῃ τινὰς τὸ κακόν. Ὅταν ἕνα φίδι παρουσιασθῇ μπροστὰ σας πρέπει νὰ ὀρμήσετε νὰ τὸ χτυπήσετε μὲ ρόπαλο, ἀγκυλὰ καὶ δὲν εἶναι πολλὰκις τὸ δάγκαμά του ἐπιβλαβές· διὰ τοὺς δράκοντας ὅμως πού καταπίνουσιν ὀλόκληρους τοὺς ζῶντας ὡς οἱ ἡμέτεροι ἄρχοντες, λέγει τόσον τὸ ἐκκλησιαστικόν, ὅσον καὶ πολιτικόν σύστημα, ἕως πότε θὰ ὑποφέρωμεν νὰ ροφῶσιν ἐξ ἡμῶν τὸ αἷμα; Ἔως πότε κάτω ἀπ' αὐτοὺς θὰ εἴμαστε ἀνδράποδα; Δράματε οὖν γενικῶς, ἄδερφοί, νὰ ἀφανίσωμεν τὸ κακόν μὲ τὸ κακόν, διὰ νὰ γίνῃ εἰς ἡμᾶς ἀγαθὸν καὶ ἐκλέγοντας ἐκ τῶν κακῶν ἀρχόντων τοὺς ἀγαθοὺς ἐκείνους καὶ νὰ γνωρίσωμεν ὡς ἰδικούς μας.

Δι' ὃ διασθῆτε νὰ ἔλθετε πάντες τάχιστα οἱ ἔχοντες ὅπλα, ὃ δὲ ὑστερούμενος τούτων μὲ κοντάρια σιδηρὰ καὶ μὲ ρόπαλα, σπεύσατε ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὠφελείας τῆς Τσάρας. Ἀρκεῖ ὁ τόσος καιρὸς ἀφ' ὅτου τὰ δάκρυα ἐκ τοῦ προσώπου μας δὲν ἐστέγνωσαν. Σὰς πιστοποιῶ πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἤθελεν ἔχει τὴν ἀδειαν νὰ ἐκταθῇ μέχρις ἐνὸς κόκκου ἀπὸ οἰκίαν ἐμπόρου τινὸς πολίτου ἢ ἐγγχωρίου ἢ καὶ ἀπλῶς ἐγκατοίκου, διότι αἱ κακῶς καὶ ἀδίκως ἀποκτώμεναι περιουσίαι τῶν κλεπτῶν ἀρχόντων, ὧν δηλαδὴ δὲν ἤθελαν εἶσθαι σύμφωνοι μὲ τὸ πνεῦμα μας, καὶ δὲν ἤθελαν ἀκολουθήσει τὴν ἐδικὴν μας ἀπόφασιν, ὑπόσχομαι ἐκείναι μόναι ν' ἀφαιρεθῶσι διὰ γενικὴν ὠφέλειαν.

Σλουτζιάρης Θεόδωρος»

Εἶναι χτυπητὴ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στίς προθέσεις τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τὸ στόχο τοῦ κινήματος Βλαντιμηρέσκου. Ὁ τελευταῖος κατέβαινε μὲ τὴ σημαία ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπαναστάτη, ἐνῶ ὁ Ὑψηλάντης θέλει νὰ μεταχειριστῇ τὸ ἔδαφος τῶν πριγκιπάτων σὰν τόπο συγκέντρωσης, ἐφοδιασμοῦ καὶ μελλοντικῆς ἐξόρμησής τῶν τμημάτων του πρὸς νότο, ἀγνοώντας τὴν τύχη τῶν Τσαράνων. Ἡ διαφορετικὴ αὐτῇ τακτικῇ, ταξικῇ κατὰ θάθος προέλευσης, εἶναι ἐκείνη πού χώρισε τὰ δυὸ κινήματα, μὲ ἑναυσμα τίς μηχανορραφίαις καὶ τίς προδοσίαις τῶν Ἀγγλῶν καὶ Αὐστριακῶν πρακτόρων, πού ὁδήγησε τελικὰ στὴ σύλληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Βλαντιμηρέ-

σκου από Φιλικούς στο Τεργκοβίστε το Μάη του 1821.

Ένα μήνα πριν ο Ύψηλάντης διαβεί τον Προϋθο, ο Βλαντιμιρέσκου είχε κηρύξει στην Όλτένια την έναρξη του αγώνα για την απελευθέρωση των πριγκιπάτων και την συντριβή του καθεστώτος των φαναριωτών και τωνμπογιαρών. Οι άγρότες προσέρχονταν με ένθουςιασμό στις γραμμές του και πύκνωναν τις τάξεις των πανδούρων του. Το πρόγραμμα του ήταν σαφές και λαοφιλέστατο: αντικατάσταση των φαναριωτών ήγεμόνων με Ρουμάνους διοικητές, αντιπροσωπευτική βουλή με συμμετοχή όλων των στρωμάτων του πληθυσμού, οργάνωση έθνικού στρατού και απομάκρυνση των τουρκικών φρουρών, φορολογικές μεταρρυθμίσεις υπέρ του λαού, κατάργηση του φόρου υπετέλειας των πριγκιπάτων στους Τούρκους. Στις 21 Μάρτη (2 Απρίλη) ο Βλαντιμιρέσκου με 6.000 πεζούς και 2.500 ίππεις κατέλαβε το Βουκουρέστι, μέσα σ ένα κλίμα γενικού ένθουςιασμού του πληθυσμού. Σε μία έβδομάδα (27 Μάρτη/8 Απρίλη) μπήκε στο Βουκουρέστι κι' ο Ύψηλάντης με το στρατό του. Όλες οι ένδειξεις συνηγορούσαν για μία στενή συνεργασία των δύο κινήμάτων, που θα εξασφάλιζε την επιτυχία της εξέγερσης στα πριγκιπάτα.

Όσοσο μία σειρά διεθνών και έσωτερικά γεγονότα καθώς και οι ατελείωτες μηχανογραφίες των Άγγλων και Αυστριακών πρακτόρων που δρούσαν στις ήγεμονίες και την Πύλη, έφεραν τελικά τη διάσπαση. Η άγγλική διπλωματία μόλις έπεσήμανε τη σοβαρότητα της εξέγερσης στα πριγκιπάτα έσπευσε να διακηρύξει στη ρωσική αὐλή ότι «θα έβλεπε έχθρικώς πᾶσαν επέμβασίν της εις τὰς ελληνικάς υποθέσεις». Ήταν ή πρώτη διπλωματική τροχοπέδη διεθνούς επιπέδου που έμπαινε στο κίνημα. Στο μεταξύ είχε συνέλθει στο Λάϊμπαχ το συνέδριο της Ίερής Συμμαχίας με στόχο τις έθνικοαπελευθερωτικές και αστικοδημοκρατικές ευρωπαϊκές λαϊκές εξεγέρσεις. Κάτω από την πίεση της Αυστρίας του Μέττερνιχ ο Τσάρος Άλέξανδρος συναινεί στην αποκήρυξη του κινήματος, ενώ από τόν περίβολο του πατριαρχείου εξαπολύεται άφορισμός του πατριάρχη Ξναντίον του Ύψηλάντη. Τα διεθνούς σημασίας αυτά γεγονότα καθώς και ο άφορισμός επηρεάζουν το κίνημα. Από δω και μπρός επισημαίνεται μία σειρά άστοχων πράξεων και στο ελληνικό και στο ρουμαγικό στρατόπεδο, που οδηγούν στην άποτυχία της εξέγερσης, άφου έπήλθε πρώτα ή μοιραία διάσπαση.

Πρώτα - πρώτα ή αποκήρυξη του Τσάρου δάρυνε και στόν Βλαντιμιρέσκου και στόν Ύψηλάντη. Ο πρώτος, μη διαθέτοντας φόντα πολιτικού στοχαστή, τρομοκρατείται εύκολα και κάτω από την έντεχνη πίεση των βογιάρων και των Άγγλοαυστριακών πρακτόρων, ζητάει από τόν Ύψηλάντη να άποσυρθεί από το Βουκουρέ-

στι και νά φύγει γιά τήν Ἑλλάδα. Οἱ βογιάροι καί οἱ ξένοι πράκτορες τοῦ παριστοῦν τὸν Ὑψηλάντη σάν κίνδυνο γιά τὰ πριγκιπάτα, πού ἡ βαθυτέρα πρόθεσή του εἶναι νά μείνει ἐκεῖ καί νά ἐγκυβερνήσει κυριαρχία κατακτητῶν πάνω στοὺς Ρουμάνους. Καί πρὸς τὴν πλευρά τοῦ Ὑψηλάντη γίνεται μιὰ συστηματικὴ διαβολὴ τοῦ Βλαντιμυρέσκου, τὸν ὁποῖο παριστάνουν σάν ἔτοιμο νά διαπραγματευθεῖ καί νά υπογράψει μονομερεῖς συμφωνίες μὲ τοὺς Τούρκους, προδίδοντας τὴ συνεργασία του μὲ τοὺς Φιλικούς.

Μέσα σὲ κείνη τὴν ἀτμόσφαιρα τὴν θολὴ ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα δυσμενῆ διπλωματικὰ γεγονότα, ἡ διαβολὴ ἔπιασε. Ὁ Ὑψηλάντης κλονισμένος στὴν πίστη του γιά τὴ νίκη, βλέποντας τίς δυσκολίες πολὺ περισσότερες ἀπ' ὅσες τίς προὑπολόγισε, δίνει ἐντολὴ στὸ Γεωργάκη Ὀλύμπιο νά παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ τὸν Βλαντιμυρέσκου καί τίς κινήσεις του. Ὁ Ὀλύμπιος καταφεύγει στὴ μέθοδο τῆς δημιουργίας φιλικῶν του συνωμοτικῶν ὁμάδων μέσα στίς γραμμὲς τοῦ Βλαντιμυρέσκου καί συνεννοεῖται μὲ τοὺς καπετανανοὺς τοῦ Μακεδονίου καί Χατζὴ Προτάν. Κι' ὅταν ἔκρινε σκόπιμο, ὁργάνωσε τὸ κίνημα ἀνατροπῆς του ἀπὸ τὰ μέσα. Στὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Μάη 1821 ὁ Βλαντιμυρέσκου ἀνατρέπεται καί συλλαμβάνεται, ὁδηγεῖται δέσμιος στὸ Τεργχόβιστε, περνᾷ ἀπὸ ἑκτακτο στρατοδικεῖο καί τὴ νύχτα τῆς 27 τοῦ Μάη ἐκτελεῖται. Οἱ μηχανορραφίες τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐξέγερσης καί τῆς ἐνότητος τῶν δύο κινήματων στὰ πριγκιπάτα εἶχαν θριαμβεύσει.

Ἀμεση συνέπεια τῆς διάσπασης καί τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τοῦ Ρουμάνου λαϊκοῦ ἡγέτη εἶταν νά κινηθοῦν κεραυνοδόλα οἱ ντόπιοι βογιάροι καί νά καλέσουν τοὺς Τούρκους νά καταλάβουν τὸ Βουκουρέστι. Πράγματι, σοβαρὲς τουρκικὲς δυνάμεις κατέλαβαν τὴν πρωτεύουσα τῆς Βλαχίας, φέρνοντας σὲ ἀπελπιστικὴ θέσιν τὸν Ὑψηλάντη καί τὸ στρατό του. Ἄλλη διέξοδος δὲν τοῦ ἔμενε παρὰ ἡ ὑποχώρησις. Καί πραγματικὰ ἀποσύρεται ἀμαχητὶ πρὸς τὰ Καρπάθια. Μόνο στίς 7 Ἰουνίου 1821 οἱ μαχητὲς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου δίνουν τὴ σκληρὴ καί πολυαἵμακτη μάχη στὸ Δραγατσάνι, ὅπου ἔπεσαν διακόσιοι νέοι σπουδαστές, τὸ ἄνθος τῆς διανοήσεως τοῦ κινήματος, καί σπράντα πιάστηκαν αἰχμάλωτοι. Ὁ Ὑψηλάντης, μὲ τὴν βαθύτατη αἰσθησὶ τῆς χαμένης ὑπόθεσης, καί μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ ἡγέτη τοῦ πιστεῖται ὅτι περικυκλώνεται συνεχῶς ἀπὸ τὴν προδοσίαν, ὑποχωρεῖ ἀδιάρκοπα καί φτάνει στὰ αὐστριακὰ σύνορα, τρέφοντας τὴν τελευταία αὐταπάτῃ πὺς οἱ Αὐστριακοὶ θὰ τὸν βοηθήσουν νά περάσει μὲ τίς δυνάμεις του στὴν Ἑλλάδα. Φυσικὰ ἔκανε λάθος στοὺς ἀσύστατους ὑπολογισμούς του. Ἡ Αὐστρία τοῦ Μέττερνιχ, ψυχὴ τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, τοῦ συμπεριφέρθηκε σάν πρὸς ἐχθρὸ τῆς, ρίχνοντάς τὸν δέσμιος στὸ φρούριο τοῦ Μούνχατς, ἀπ' ὅπου γῆγχε μετὰ

έπταετη κάθειρξη γιά νά πεθάνει σέ λίγο στή Βιέννη τὸ 1827, ἀπὸ τὴν καρδιά του.

Στὴ Μολδαβία τὰ τμήματα τοῦ Ὀλύμπιου, τοῦ Φαρμάκη καὶ τοῦ Καρπενισιώτη συνέχισαν τὸν σκληρὸ καὶ ἀνισο ἀγῶνα μὲ τίς τουρκικὲς δυνάμεις πού εἶχαν ἀναλάβει εὐρείας ἐκτάσεως ἐκκαθαριστικὴ ἐπιχείρηση. Ὁ Καρπενισιώτης δίνει μάχες στὸ Γαλάτσι καὶ τὸν Προῦθο μὲ σοβαρὲς ἀπώλειες. Ὁ Ὀλύμπιος, τσακισμένος σὲ ἀλλεπάλληλες συγκρούσεις, καταφεύγει τελικὰ μὲ ἑντεκα δικούς του στὴ Μονή Σέκου καὶ ἀνθίσταται ἡρωϊκὰ στὶς ἀπανωτὲς τουρκικὲς ἐπιθέσεις, ὥσπου στὶς 23 Ὀκτώβρη 1821 βάζουν φωτιά στὴ μπαρουταποθήκη τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τινάζονται, μαζί μὲ τὸν ἐχθρό, στὸν ἀέρα. Ὁ Φαρμάκης, προδομένος ἀπὸ Ἀγγλοὺς καὶ Αὐστριακοὺς, πέφτει στὰ χέρια τῶν Τούρκων καὶ θανατώνεται μὲ φρικτὰ βασανιστήρια.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ χειμῶνα τοῦ 1821 τὸ κίνημα στὰ πριγκιπάτα εἶχε κατασταλεῖ ἐντελῶς καὶ οἱ Τούρκοι ἐγκαταστάθηκαν ἐν ἀπίστευτῳ καθεστῶς τρομοκρατίας. Ὡστόσο ἡ θυσία τῶν ἀγωνιστῶν δὲν πῆγε χαμένη, παρὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ γενικοῦ σχεδίου ἐξέγερσης στὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀπασχόληση στὰ πριγκιπάτα σοβαρῶν δυνάμεων τουρκικοῦ στρατοῦ ἔδωσε τὴν εὐχέρεια ν' ἀνάψει καὶ νὰ φουντώσει μιὰ ἄλλη ἐπαναστατικὴ ἐστία, ὁ σηκωμὸς στὸ Μοριά καὶ τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΞΕΣΠΑΕΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. ΤΟ ΚΛΙΜΑ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΣΗΚΩΜΟΥ.

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΟΥΜΕ τήν πορεία πρὸς τὴν ἐπανάσταση στὸ Μοριά καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1821, πρέπει νὰ ἰδοῦμε τὴν ὅλῃ δραστηριότητα τῶν φορέων τῆς καὶ τὴν πορεία τῶν ἀρχικῶν γεγονότων μέσα στὸ γενικὸ σχέδιο τῶν Φιλικῶν γιὰ μιὰ ταυτόχρονη ἐξέγερση στὰ Βαλκάνια. Ἔτσι θὰ ἐξηγηθοῦν πολὺ ἐνέργειες ποὺ δείχνουν τοπικὰ πρόωρες ἂν πάρουμε τὴν ἐπανάσταση ὡς γεγονὸς ποὺ προετοιμάστηκε ἀποκλειστικὰ στὸν περιορισμένο Ἑλλαδικὸ χωρὸ χωρὶς ἐξονυχιστικὴ μελέτῃ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση, ἀντικείμενον τῆς Βαλκανικῆς, ὑποχρεώθηκε ἀπὸ τίς ἱστορικὰς συνθήκας νὰ βαδίσῃ αὐθόπαρκτη, χωρὶς τὰ ἀναγκαῖα στηρίγματα τῆς σὲ βορειότερους χώρους. Τὸ φορτίο ποὺ σήκωσε στὸ ξεκίνημά της εἶταν ἐξαιρετικὰ βαρὺ καὶ δυσανάλογον γιὰ τὸ βαθμὸ προετοιμασίας της καὶ ἂν πέτυχε αὐτὸ ὀφείλεται στὸν ἥρωισμό τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ρίχτηκαν στὸν ἀγῶνα μὲ πάθος καὶ αὐταπάρνηση.

Σύμφωνα μὲ τὸ γενικὸ σχέδιο τῶν Φιλικῶν ἡ ἐπανάσταση ἔπρεπε νὰ ἐκτραγεῖ τίς πρῶτες πενήντα μέρες τοῦ 1821, ὅταν ὁ Ὑψηλάντης θὲ ἔφθανε στὴ Μάνη γιὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν. Ἦδη τὸ τέλος τοῦ 1820 ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα ὁ ἐξουσιοδοτημένος ἀπὸ τὴ Φιλικὴ γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν συνειδηθῶν ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος Παπαφλέσσας καὶ στίς 6/19 τοῦ Γενάρη περὶ τὸ Μοριά, ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο εἰδοποιημένος μυστικὰ ἀπὸ τὸν παράνομον μηχανισμό τῶν Φιλικῶν, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης. Καὶ οἱ δύο ἄλωναί ζουν τὸ Μοριά καὶ φλογίζουν τίς ψυχάς, μιλώντας σὲ πόλεις καὶ χωριά. Ὁ Κολοκοτρώνηςπραγματῶναι συγκεντρώσεις καπετανέων ἀπὸ τὴν Μεσσηνίαν, τὸ Μυστρά, τὸ Λιοντάρι, τὴν Καρύταιναν, τὴν Τριπολιτσά καὶ τοὺς ἐνημερώνει γιὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ζη-

τώντας τους νάβαι έτοιμοι «στό φτερό» και νά πάρουν τὰ όπλα μόλις τούς δοθεί τὸ σύνθημα. Ταυτόχρονα στή Ρούμελη, τή Θεσσαλία, τή Μακεδονία άλλοι απόστολοι τῆς Φιλικῆς όργάνουν τὸ έδαφος. Ἡ στιγμή φαίνεται κατάλληλη. Ἡ άνταρσία τοῦ Ἀλῆ βρίσκει: στό κορύφωμά της. Ὁ Χουρσίτ πασάς τοῦ Μοριά, έστρατεύει από τήν Τριπολιτζά έναντίον τοῦ Ἀλῆ στά Γιάννενα (5/18 Ἰανουαρίου 1821). Ὁ τόπος απογυμνώνεται από τίς πιδ αξιομάχες έχθρικές δυνάμεις. Ἡ θύελλα τῆς εξέγερσης πλησιάζει μέσα σ' ένα κλίμα γενικοῦ ένθουσιασμοῦ και ὁ Μοριάς πλημμυρίζει από φῆμες δι: ὁ ρωσικός στρατός είναι έτοιμος νά κινηθεί και νά βοηθήσει τούς ραγιάδες σ' όλα τὰ Βαλκανικά μέτωπα. Ἡ στιγμή είναι ἡ πιδ κατάλληλη γιά νά κινηθούνε και στο Μοριά οἱ επαναστατικές δυνάμεις.

2. Η ΣΥΝΑΞΗ ΣΤΗ ΒΟΣΤΙΤΣΑ.

Κι' ενώ ἡ ατμόσφαιρα είναι πυκνή από επαναστατικό πυρετό, οἱ κοτζαμπάσηδες κωλυσιεργούν και ρίχνουν πίσω τήν ἡμερομηνία τῆς εξέγερσης, περιμένοντας νά ιδούνε τήν έκδοση τῶν γεγονότων κατά πριγκιπάτα και ἐλπίζοντας στο θάθος τῆς καρδιάς τους πώς θά καταφέρουν νά μὴ γίνει πολεμικό θέατρο ὁ Μοριάς, άχρηστεύοντας έτσι τὸ σχέδιο τῆς Φιλικῆς πιδ δὲν τὸ συμπαθοῦσαν καθόλου. Μι τήν αδιάκοπη κωλυσιεργία τους, έχθρική άνοιχτά πρὸς τὸ κήρυγμα και τή δράση τοῦ Παπαφλέσσα, καταφέρνουν νά στρώσουν τίς μέρες ὥσπου στίς 26 Γενάρη — 7 Φλεβάρη καλοῦν τήν περιδότη συνάξη τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριά στή Βοστίτσα (Αἰγίο) στο άρχοντικό τοῦ Λόντου, άποφασισμένοι νά ζητήσουν από τόν Παπαφλέσσα, πιδ τόν κάλεσαν ειδικά στή σύσκεψη, νά σταματήσει κάθε επαναστατική ζύμωση ειδ' άλλως θά τόν εκλείναι φυλακή, άν δὲν έχανε και τὸ κεφάλι του. Τίς μέρες εκείνες οἱ εκπρόσωποι τοῦ άρχοντικοῦ κόμματος Λόντος και Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός πήγαν στήν Πάτρα, όπου είχε συγκληθεί άνάλογη συνάξη τῶν άγάδων και μπέηδων, γιά νά τούς διαβεβαιώσουν δι: χωρίς τή θέληση τῶν κοτζαμπάσηδων επανάσταση δὲν γίνεται στο Μοριά και νάβαι ἡσυχος πώς δὲν πρόκειται ν' άκουστε ντουφέκι στόν τόπο.

Ὁ Παπαφλέσσας πηγαίνοντας στή συνάξη τῆς Βοστίτσας έπαιξε τὸ κεφάλι του και τὸ ἤξερε. Ὡστόσο πήγε και τούς άντιμετώπισε. Ἀπό τούς 24 καζάδες τοῦ Μοριά μόνο οἱ περιοχές τῆς Πάτρας και τῶν Καλαβρύτων είχαν στείλει κανονικούς αντιπροσώπους τούς Λόντο, Ζαίμη, Χαλαάμπη και Παπαδόπουλο. Ἀπό τούς δεσποτάδες ἤρθαν μονάχα τρεῖς, ὁ Γερμανός Π. Πατρῶν, ὁ Κερνήτης Προκόπιος και ὁ Χριστιανουπόλεως (Κυπαρισσίας) Γερμανός με τόν πρωτοσύγγελό του Ἀμβρόσιο Φραντζή. Οἱ άλλοι κοτζαμπάσηδες

πού ήρθαν στη Βοστίτσα εΐταν άνεμομαζώματα πού δέν είχαν έντολή τών έπαρχιών τους.

Η συνεδρίαση άρχισε στις 26 Γενάρη (7 Φεβρουαρ.) στο σπίτι του Λόντου. Για νάναι νομιμοποιημένοι άπέναντι τών Τούρκων οι κοτζαμπάσσηδες τούς είχαν ειδοποιήσει πώς θα έκαναν σύσκεψη νά εξετάσουν μοναστηριακές ύποθέσεις. Ο Παπαφλέσσας ήρθε για καλό και για κακό τελευταίος, έχοντας έτοιμη την κιομπούρα του κάτω άπό τó ράσο για νά πουλήσει ακριβά τó τομάρι του. Επίσης είχε αφήσει γύρω - γύρω όπλισμένους άνθρώπους έμπιστούς του πού είχαν έντολή νά μπουνε μέσα μόλις άκουγαν τó παραμικρό και νά κάνουν τά πάντα γυαλιά - καρφιά.

Με τίς πρώτες συζητήσεις ξεκαθάρισαν και οι παρατάξεις. Οι κοτζαμπάσσηδες και οι δεσποτάδες δέν ήθελαν ν' άκούσουν κουβέντα για σκληρό δίχως σαφείς ρωσικές έγγυήσεις επέμβασης. Οι καπετανέοι, αντίθετα, τάχτηκαν εύθως με τó μέρος του Παπαφλέσσα και δήλωσαν πώς εΐταν έτοιμοι νά μπουνε στη φωτιά χωρίς ένδοξα-οιούς.

Τό κυριώτερο έρώτημα πού έκαιγε τά χείλη όλων εΐταν άν ή Ρωσία θα έπενέβαινε στόν άγώνα ύπέρ τών Έλλήνων. Καί τó διατύπωσαν. Ο Παπαφλέσσας τó περίμενε. Έκανε πρός στιγμή πώς σκέπτεται και αναπτύσσοντας όλη του την πειθώ άρχισε νά λέει σκόπιμα ψέμματα διαβεβαιώνοντας πώς ή Ρωσία εΐναι όλόκληρη στο ποδάρι περιμένοντας τó σύνθημα της εξέγερσης για νά στείλει τά στρατεύματά της πέραν του Προύθου νά πλημμυρίσουν τά Βαλκάνια.

Και ένώ οι περισσότεροι φάνηκαν νά άποδέχονται όσα έλεγε ο Παπαφλέσσας, ο Π. Πατρών, πού γνώριζε καλύτερα άπό τούς άλλους την κατάσταση, σηκώθηκε θυμωμένος και τόν διέψευσε:

— Τί μάς φαflatίζεις, μπρέ ντελή - Παπαφλέσσα και σηκώνεις τó νού τούτων έδω τών άχμάκηδων; Σέ ποιόν τά πουλάς αυτά; Εΐσαι άρπαγας, άπατεώνας και έξωλέστατος!

— Δεσπότη μου, άπάντησε ήσυχα ο Παπαφλέσσας συγκρατώντας την όργη του, έγώ σου μιλάω και σύ με βρίζεις. Δέν θέλετε; Κάντε καλά. Έγώ φεύγω για την Άρκαδιά και τη Μάνη, συνάζω δυό χιλιάδες και σηκώνω μπαϊράκι. Τέλειωσε!

Η φοβέρα έπιασε τόπο. Οι κοτζαμπάσσηδες πρότειναν νά περιμένουν την άφιξη του Ίψηλάντη για ν' άρχίσει ο άγώνας. Ωστόσο δέν έβγαζαν άπό τó νού τους τó σχέδιο νά πιάσουν τόν Παπαφλέσσα και νά τόν κλείσουν σε κάποιο άπρόσιτο μοναστήρι του Μοριά. Κεντρική τους σκέψη εΐταν ότι ένδεχόμενη επανάστατική εξέγερση θα είχε επιπτώσεις στη δική τους κυριαρχία. Τό φόβο αυτό τόν εξέφρασε στη σύσκεψη ο Χαλαλάμπης, λέγοντας: «Ποιόν θάχουμε άνώτερο άμα διώξουμε τόν Τούρκο; Ο ραγιάς μόλις πά-

ρει τὰ ὅπλα δὲν θὰ μᾶς ἀκούει καὶ δὲν θὰ μᾶς σέβεται καὶ θὰ πέ-
σουμε στὰ χέρια ἐκείνων πού ὡς τὰ χτές δὲν μπορούσαν νὰ κρατή-
σουν τὸ πηρούνι!»!

Ὁ Παπαφλέσσας, ἀγνοώντας τοὺς προσωπικοὺς κινδύνους, προ-
χώρησε στὸ ἐθνοδιαφωτιστικὸ τοῦ ἔργου ἀπώθητος καὶ ξεσάκωνε τὸ
Μοριά. Ὁ χείμαρρος τῆς Ἐπανάστασης εἶχε φουντώσει καὶ τίποτα
δὲν τὸν κρατοῦσε πιά. Οἱ Τούρκοι ἀνησυχοῦν σοβαρὰ ἀπὸ τὶς δια-
δόσεις καὶ τὶς ἀπανωτὲς καταγγελίες τῶν Ἀγγλων πρακτῶρων στὴν
Ὑψηλὴ Πύλη, καὶ ἰδιαίτερα ὕστερα ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅτι στὴ
Δημητσάνα λειτουργοῦν ἐντατικὰ οἱ μαρτυρολόγοι τῶν ἀδελφῶν
Σπηλιοτόπουλων. Καὶ γιὰ ν' ἀσφαλιστοῦν ζητοῦν νὰ πάνε στὴν Τρι-
πολιτζά, σὰν εἶδος ἡμιμοι, οἱ κοτζαμπάσηδες καὶ οἱ δεσποτάδες τοῦ
Μοριά μὲ τὸ πρόσχημα τῆς χρονιάτικης κοινῆς σύσκεψης, στὴν ἔ-
δρα τοῦ βαλῆ.

Στὸ τούρκικο κάλεσμα δὲν ἀνταποκρίθηκαν ὅλοι. Πῆγαν μερι-
κοὶ ἀλλὰ τὰ σημαντικὰ καλπάκια τοῦ Μοριά, ὅπως οἱ Ἀσημάκης
Ζαΐμης, Σωτήρης Χαλαμπίης, Θεοχαρόπουλος, Φωτήλας, Ἀντρέας
Λόντος, δεσπότης Γερμανὸς δὲν πῆγαν. Ὅσοι γελάστηκαν ἢ πει-
θάρχησαν βρῆκαν φρικτὸ θάνατο στὰ μπουντρούμα τοῦ βαλῆ μὲ τὴν
ξέσπασε ἢ ἐπανάσταση.

3. Ο ΣΠΙΝΘΗΡΑΣ ΠΟΥ ΑΝΑΨΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΦΩΤΙΑ ΣΤΟ ΜΟΡΙΑ. ΠΕΦΤΟΥΝ Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΙ Η ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Στὰ μέσα τοῦ Μάρτη ὁ Παπαφλέσσας εἶχε τελειώσει τὸν κύ-
κλο τῶν ἐθνεγερτικῶν του περιοδειῶν καὶ βρίσκεται, μαζὺ μὲ τὸν
Ἀναγνωσταρᾶ, στὴ Μεσσηνία, στὸ τελικὸ δηλαδὴ πόστο πού τὸν ἔ-
ταξε ἡ Φιλική. Στὴν Πάτρα κρύβεται ἀπὸ τὸν πρόξενο τῆς Ρωσίας
Βλασσόπουλο ὁ Ὀδυσσεύς Ἀντρούτσος, ἔτοιμος ν' ἀναλάβει δράση,
ὁ Κολοκοτρώνης βρίσκεται στὸ πόστο τῆς Μάνης, ἄλλοι Φιλικοὶ
ἄλλου. Δὲν λείπει παρὰ ὁ σπινθήρας πού θὰ βάλλει φωτιά στὸ συσ-
σωρευμένο καὶ ἐκρηκτικὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν μαζῶν καὶ τὸ
ἔναυσμα δίνεται μέσα στὸ δεκαήμερο 15 - 25 Μαρτίου σὲ διαφορε-
τικὰ μέρη τοῦ Μοριά. Πρῶτος ὁ Φιλικὸς Ν. Σολιώτης χτυπᾷ στὸ
χωριὸ Πόρτα τῶν Καλαβρύτων τοὺς χαρατῆδες (φοροεισπράκτο-
ρες) τῶν Τούρκων καὶ στίς 20 ὁ Σολιώτης μαζὺ μὲ τοὺς Πετμε-
ζαίους χτυπᾷ τοὺς Τούρκους στοὺς τρεῖς Πύργους τῶν Καλα-
βρύτων.

Οἱ καλλίτεροι ἱστορικοὶ ἔχουν δημιουργήσει τὸ θρόλο ὅτι ἡ
ἐπανάσταση ἄρχισε τελετουργικὰ μὲ πρωτοβουλία τῶν κοτζαμπά-
σηδων καὶ τοῦ Γερμανοῦ Π. Πατρῶν στὴν Ἀγία Λαύρα. Ὅπως
βεβαιώνουν νεώτερες ἐρευνες αὐτὸ δὲν εἶναι σωστὸ. Ὁ ἱστορικὸς Τά-

κης Σταματοπούλος («Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός χωρίς θρόνο») έρευνώντας έξονυχιστικά τὰ ντοκουμέντα, ἀπόδειξε πὼς στὶς 25 Μαρτίου δὲν συνέβη τίποτε στὴν Ἁγία Λαύρα. Ἀλλ' ὡστε ὁ Γερμανὸς ἔλειπε τὴν ἡμερομηνία ἐκείνη ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Τὴν 25η Μαρτίου τὴ δεχόμαστε, ὥστόσο, οἱ Ἕλληνες σὰν ἓνα σύμβολο σήμερα, πού συμπυκνώνει τὰ ἐπαναστατικά γεγονότα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων τοῦ Μάρτη 1821.

Στὶς 21 Μάρτη (2 Ἀπρίλη) ξεσηκώνεται ἡ Πάτρα, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ λαϊκὸ ἡγέτη Παναγιώτη Καρατζᾶ, τσαγκάρη τὸ ἐπάγγελμα καὶ τοὺς συνεργάτες του Βαγγέλη Λειβαδά ἔμπορο καὶ Ν. Γερακάρη, σπετσιέρη, (φαρμακοποῦ) ὅλους Φιλικούς. Μὲ μιὰ θαυμαστὴ ἔξαρση ὁ λαὸς παίρνει φαλάγγι τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ κλειστοῦν στὸ φρούριο. Στὴν ἀπελευθερωμένη Πάτρα φτάνουν μετὰ τρεῖς μέρες (24 Μαρτίου) οἱ κοτζαμπάσηδες Λόντος, Χαράλαμπης καὶ ὁ δεσπότης Γερμανὸς καί, μαζὺ μὲ τὸν Παπαδιαμαντόπουλο, ἱδρύουν τὴν τοπικὴ ἐξουσία τοῦ «Ἀχαικοῦ Διευθυντηρίου».

Τὸ φρούριο τῆς Πάτρας πολιορκεῖται στενά ἀπὸ τοὺς ἐνόπλους τοῦ Καρατζᾶ, πού διαθέτουν καὶ πυροβολικὰ, μεταφερμένο στὴν Πάτρα ἀπὸ Ζακυνθίους καὶ Κεφαλλονίτες καπετανέους. Οἱ πολιορκητὲς ἀρχίζουν ν' ἀνοίγουν λαγούμι γιὰ νὰ ἀνατινάξουν τὸ φρούριο, ἀλλὰ ὁ Ἀγγλος πρόξενος στὴν Πάτρα Φίλιππος Γκρήν στέλνει στοὺς Τούρκους τὸ διερμηνέα του Βαρθολομαῖο καὶ προδίδει τὴν ἐνέργεια. Ὁ ἴδιος Ἀγγλος πράκτορας εἰδοποίησε μὲ ἀνθρώπους τοῦ τὸ Γιουσούφ πασᾶ τοῦ Μεσολογγίου νὰ σπεύσει στὴν Πάτρα καὶ νὰ γλυτώσει τοὺς πολιορκημένους Τούρκους. Πράγματι ὁ Γιουσούφ ἀποβιβάζεται στὴν Πάτρα (3/16 Ἀπρίλη), λύνει τὴν πολιορκία καὶ δάζει φωτιά στὴν πόλη. Ὁ Καρατζᾶς μὲ τὶς δυνάμεις του ἀποσύρεται στὴν ὕπαιθρο διατηρώντας οὐσιαστικὰ ἀποκομμένη τὴν Πάτρα ὡς τὸν Αὐγούστο (4/17), ὅπου δολοφονήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ Ζαῖμη καὶ ἔτσι τὸ στρατόπεδο διαλύθηκε. Ἐναντίον τοῦ Ἀγγλοῦ προδότη Γκρήν οἱ ἐπαναστατικὲς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων πῆραν ἀπόφαση ἐπικύρωσής του σὰν ἐχθροῦ τοῦ ἔθνους, σώζεται δὲ καὶ τὸ σχετικὸ ἔγγραφο πού τοῦ ἔστειλαν σὲ αὐστηρὴ ἐπαναστατικὴ γλῶσσα.

Στὶς 23 Μάρτη (4 Ἀπρίλη) ξεσηκώνεται ἡ Μάνη. Ψυχὴ τῆς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικηταράς, ὁ Κεφάλας. Μὲ πολεμοφόδια σταλμένα ἀπὸ τοὺς Φιλικούς τῆς Σμύρνης, πού εἶχαν μεταφερθεῖ μὲ καρδία στὶς μανιάτικες ἀκτὲς ἐξοπλίζουν 2.000 Μανιάτες καὶ Μεσσηνίους καὶ στὶς 23 μπαίνουν στὴν Καλαμάτα. Τοὺς ἐπαναστάτες ἀκολουθεῖ καὶ ὁ μπέης τῆς Μάνης Πέτρος Μαυρομυχάλης, πού τοποθετεῖται ἐπικεφαλῆς τῆς «Μεσσηνιακῆς Γερουσίας».

Πρώτη πράξη της νέας εξουσίας είναι να στείλει έγγραφο προς τα χριστιανικά έθνη ζητώντας τη βοήθειά τους. Το ντοκουμέντο αυτό είναι ή πρώτη διεθνούς δικαίου πράξη της Έπανάστασης.

4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ: ΤΡΙΠΟΛΙΤΖΑ

Με τα γεγονότα της Καλαμάτας κλείνει ο κύκλος του επαναστατικού σπινθήρα στο Μοριά. Κάπου 500.000 χιλιάδες ψυχές βρέθηκαν σε συναγερμό μέσα στην καρδιά της επαναστατημένης χώρας. Από το σημείο αυτό αρχίζει ο δεύτερος κύκλος, που έχει πιά σά στόχο την στρατηγικά οργανωμένη πορεία του ένοπλου άγώνα. Στο πολεμικό συμβούλιο που συνηλθε στη Μεσσηνία ο Κολοκοτρώνης, με το στρατηγικό του ένστικτο, προτείνει να κινηθούν άμέσως όλες οι δυνάμεις έναντιον του πολιτικού και στρατιωτικού κέντρου της Τουρκικής εξουσίας και καρδιά της ισχύος της, την Τριπολιτζά. Ο Πετρόμπεης διαφωνεί κι' ο Κολοκοτρώνης με 300 ένόπλους ξεκινάει για μία πορεία στρατολογίας μέσα από την 'Αρκαδία, ρίχνοντας «χιλιάδες ντουφέκια — όπως διηγείται ο ίδιος — για ν' ακούσει ο κόσμος και να σηκωθεί». Παρόμοιες ένοπλες πορείες με τοπικές συγκρούσεις πραγματώνουν οι καπετανέοι στην 'Ηλεία, την Τριφυλία, την 'Ολυμπία, την 'Α. Λακωνία, την Τσακωνιά, την 'Αργολίδα. Οι τούρκικοι πύργοι καίγονται και οι δυνάμεις του έχθρου άποσύρονται στα κάστρα της Πύλου, της Κορώνης, Μεθώνης, Ρίου, 'Ακροκόρινθου και Μονεμβασίας. Η μορατική ύπαιθρος, έκτος από τα φρούρια και τα άστικά κέντρα είναι στην ούσία ελεύθερη.

Η πορεία στρατολογίας του Κολοκοτρώνη απέδωσε κατά τρόπο θριαμβευτικό. Στις 29 Μάρτη (10 'Απρίλη) έχει συγκεντρώσει έξη χιλιάδες ντουφέκια έξω από την Καρύταινα, το όρεινό όχυρό του κεντρικού Μοριά, που ονομάστηκε Τολέδο της Ελλάδας. Μαζί του είναι ο Παπαφλέσσας, ο 'Αναγνωσταράς, ο 'Ηλίας Μαυρομυχάλης, οι Κανέλλος και Δημητρός Δεληγιάννης. Στην πρώτη τουρκική επίθεση, όμως, το άπειροπόλεμο αυτό πληθος σκορπάει. Οι καπετανέοι έγκαταλείπουν τον Κολοκοτρώνη, άλλ' αυτός μένει εκεί, παρά τις συστάσεις του Παπαφλέσσα. Στο νοΰ του δουλεύει το άρχικο του σχέδιο να καταλάβει την Τριπολιτζά και να συντρίψει στην κοιτίδα της την τουρκική στρατιωτική ισχύ.

Φυσικά το έγχείρημα ήταν δύσκολο με τις υπάρχουσες δυνάμεις. Γι' αυτό ο Κολοκοτρώνης έκπονει σχέδιο μακροπρόθεσμο, αρχίζοντας από την έγκατάσταση πολιορκητικών στρατοπέδων στις προσβάσεις της πρωτεύουσας του Μοριά και εγκαθιστώντας πολιορκητικές φρουρές στο βουνό Μαίναλο, στα χωριά Πάπαρι. Βλαχονε-

ρασιά, Διάσελο, Ἀλωνίσταινα καὶ Βέρβαινα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θάξει κάτω ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ τοῦ ἑλεγχῶ όλες τίς ὁδικῆς προστάσεις ποῦ ὁδηγοῦν στήν Τριπολιτζά καὶ καθορίζει γιὰ τὴν ἐπανάσταση τὸ πρῶτο μελετημένο στόχο της ποῦ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν παρὰ πέρα ἐπιτυχία της, ἀφοῦ παράλληλα μὲ τὴν στρατηγική της τοῦ ξεκινήματος πετυχαίνει νὰ τονώσει τοὺς δεσμούς της μὲ τοὺς ἀγρότες μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἐπαφὴ μαζὶ τοὺς καὶ τὴν κινητοποίησή τους.

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς ἐξόρμησης, ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης προετοιμάζει τὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτζᾶς, οἱ Τούρκοι παίρνουν τὰ πρῶτα μεγάλης κλίμακας μέτρα ἀντεπίθεσης. Ὁ Χουροῖτ ἀπὸ τὰ Γιάννενα στέλνει μέσω Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ Μοριάς, (Βόνιτσας, Κορίνθου, Ἀργούς) μεγάλη δύναμη γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὴ φρουρὰ τῆς Τριπολιτζᾶς. Ἐξήμιση χιλιάδες πεζοὶ καὶ χίλιοι πεντακόσιοι καθάλλαροι εἶναι ἡ δύναμη ἐστῆθειας τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Τριπολιτζά μὲ ἀρχηγὸ ἓνα ἐμπειρο στρατιωτικὸ ἡγέτη, τὸ Μουσταφάμπεη.

Στις 12/25 Μάη ὁ Μουσταφάμπεη φτάνει στὰ περὶχωρα τῆς πρωτεύουσας τοῦ Μοριά καὶ ἀρχίζει μιὰ σύντομη ἐπίθεση ἐναντίον τῶν θέσεων τοῦ Κολοκοτρώνη, μὲ τὴν πρόθεση νὰ ξιλώσει τίς κλιμακώσεις τῶν πολιορκητικῶν στρατοπέδων καὶ νὰ ἐξουδετερώσει μ' ἓνα ἰσχυρὸ κύπημα τὸν κίνδυνο. Οἱ Τούρκοι χτυποῦν στὴν πρώτη φάση τὸ Βαλτέτσι, μιὰ ἀπὸ τίς ἰσχυρότερες θέσεις τῶν πολιορκητικῶν. Ἐνθαρρυνόμενοι μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα πανικοῦ ποῦ ἐπικράτησε στὴν Καρύταινα, πιστεύουν ὅτι θὰ ἐλευθερώσουν τὴν Τριπολιτζά. Ὅμως ἐσπασαν τὰ μούτρα τους. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἔχοντας ὀργανώσει τὴν ἀμυνὰ του κλιμακωτὰ μὲ σειρὲς ταμπούρια ποῦ τὰ ὑπεράσπιζαν 850 μαχητὲς μὲ τὸ Μητροπέτροβα καὶ τοὺς Ἡλία καὶ Κυριακούλη Μαυρομυχάλη ἐπικεφαλῆς, δέχεται τοὺς ἐπιτιθεμένους μὲ καταιγισμὸ πυρῶν. Ἡ μάχη κράτησε τρεῖς ὥρες καὶ ἔκλινε ἀποφασιστικὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης μὲ 700 ἄρχισε στὴν κρίσιμη στιγμή βορειότερα ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι ἐπιχείρηση ἐπιθετικὴ ἀναπερισπασμοῦ, ἐνῶ ὁ Πλαπούτας πλευροκοπεῖ τοὺς Τούρκους σκληρά. Στις 13/26 οἱ Ἑλληνες ἐνεργοῦν ἀντεπίθεση καὶ παίρνουν φαλάγγι τοὺς Τούρκους. Ἐξακόσιοι νεκροὶ Τούρκοι εἶταν τὸ τίμημα τῆς ἥττας τους, ἐνῶ στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων ἔφεταν ἄφθονα λάφυρα καὶ πολεμοφόδια. Ἡ νίκη στὸ Βαλτέτσι σταθεροποίησε τὸ μέτωπο στὸ Μοριά καὶ συντήρησε τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν μαζῶν. Δίκαια τὴ χαρακτηρίζουν λοιπὸν οἱ ἱστορικοὶ τοῦ ἀγῶνα σὰν «ἀκρογωνιαίον λίθον» τῆς ἐξόρμησης γιὰ τὴν ἐλευθερία μας.

5. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

α) Ὁ ἀγώνας στὰ νησιά.

Ἡ μεγαλύτερη ἀντίδραση γιὰ τὸ σηκωμὸ παρουσιάστηκε στὰ νησιά. Κι' αὐτὸ εἶταν σύμφωνα μὲ τὴ κοινωνικὴ νομοτέλεια τῆς ἐποχῆς, γιατί ἐκεῖ κρατοῦσαν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους οἱ μεγαλοκαρaboκυραῖοι, ποὺ ἔβλεπαν σὲ ἐνδεχόμενο ξεσηκωμὸ ἄμεσο κίνδυνο γιὰ τὰ καράδια τους ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ σουλτανικὸ στόλο. Ὅμως οἱ καπετανεῖοι καὶ τὰ πληρώματα εἶταν δλόφυχα μὲ τὸ μέρος τῆς ἐπανάστασης καὶ ζητοῦσαν ἄμεση κινητοποίηση τῶν καρaboιών καὶ ἐνταξή τους στὸν ἀγώνα.

Ἡ κοινωνικῆς αἰτιολογίας αὐτὴ διελκυστῖδα κράτησε κάμποσο καιρό. Καὶ ἐνῶ ὁ Μοριάς, φλεγόταν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ σηκωμοῦ οἱ μεγαλοκαρaboκυραῖοι ἐννοοῦσαν νὰ μείνουν ἔξω ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ συναγερμὸ καὶ ἐνῶ ἡ ἐπανάσταση εἶχε ἀρχίσει, οἱ νησιῶτες κοτῶαμπάσηδες ἔστειλαν στὴν Πόλη τὸν συμφωνημένο ἀριθμὸ ναυτῶν ποὺ θὰ ἐπ'ἀνδρῶναν γιὰ κείνη τὴ χρονιά τὸν τουρκικὸ στόλο.

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράματα ὅταν στίς 30 Μάρτη/11 Ἀπρίλη ὁ καπετὰν Ἀντώνης Οἰκονόμου, πλοίαρχος δεύτερης σειρᾶς ἀπὸ πλευρᾶς ταξικῆς ἰσχύος, ξεσηκώνει τὸ λαὸ τῆς Ὑδρας καὶ μὲ 500 ναῦτες πατάει τὰ καράδια, θάζοντάς τα κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τῆς Ἐπανάστασης. Σχηματίζεται τριμελὴς ἐπαναστατικὴ ἐξουσία μὲ τὸν Οἰκονόμου στὴν ἡγεσία της, ποὺ μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ βία ὑποχρεώνει τοὺς μεγαλοκαρaboκυραῖους τῆς Ὑδρας ν' ἀναγνωρίσουν τὸ ἐπαναστατικὸ καθεστῶς καὶ νὰ ἀνοίξουν τίς στέρνες μὲ τοὺς θησαυροὺς τους. 130000 ἰσπανικὰ δίστηλα εἰσρέουν στὴν ἐπανάσταση καὶ ὁ στόλος τῆς Ὑδρας μετατρέπεται σὲ πολεμικὸ ναυτικὸ τοῦ ἀγώνα.

Κάτι παρόμοιο, σὲ μικρότερη κλίμακα, γίνεται στίς Σπέτσες (2/15 Ἀπρίλη) ὅπου οἱ φιλικοὶ πλοίαρχοι Γ. Πάνος καὶ Μπότσαρης, κάτω ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τῆς λαϊκῆς πολιτικῆς μερίδας, μπαίνουν στὸν ἀγώνα. Πενήντα δύο Ὑδραῖϊκα καὶ Σπετσιώτικα καράδια κινητοποιοῦνται καὶ ἀποκλείουν τὸ Ἀνάπλι καὶ τὴ Μονεμβασία. Μὲ ναυτικὲς περιπολίες τους στὴν Μήλο καὶ τὴν Κίμωλο πιάνουν ἓνα τουρκικὸ βρῖκι καὶ μιά κορβέτα μὲ συνολικὸ ἀριθμὸ αἰχμαλώτων 500 Τούρκους.

Στίς 6/19 Ἀπρίλη ἐπικρατεῖ στὰ Ψαρά τὸ «δημοτικόν», τὸ κόμμα τοῦ λαοῦ. Οἱ κοτῶαμπάσηδες ἀκίνητοποιοῦνται καὶ ὁ πλοίαρχος Τσοῦπας σηκώνει τὴ σημαία τοῦ ἀγώνα, στέλνοντας τὰ φαριανὰ καράδια νὰ συμμετάσχουν στὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ Ἀναπλιοῦ, τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Ναυαρίνου, ἐνῶ μὲ τολμηρὲς ναυτικὲς πε-

ριπολίες περιορίζουν τούς Τούρκους στα μικρασιατικά παράλια και τούς εμποδίζουν να στείλουν στρατιωτικές ενισχύσεις στο Μοριά με καράβια.

Πρέπει να παρατηρηθεί ότι στα νησιά ο ταξικός αγώνας πήρε, με την έκρηξη της Έπανάστασης, έντονοτατο χρώμα και σε πολλές περιπτώσεις (Ίδρα, Άνδρος, Σάμος) έλαβε χαρακτήρα κοινωνικής επανάστασης που κατέργησε τα φεουδαρχικά προνόμια των άρχόντων. Και είναι εύεξηγηση το γεγονός, γιατί στα νησιά με την πρόοδο της ναυτιλίας είχε πραγματωθεί μιά πρώτη καπιταλιστική συσσώρευση, που είχε διαφοροποιήσει ταξικά το κοινωνικό έδαφος πολύ περισσότερο απ' όσο στις καθυστερημένες αγροτικές περιφέρειες της χέρσας Ελλάδας. Άκόμα οι λαϊκές μάζες είχαν επιτύχει μιά στοιχειώδη όργάνωση σε κόμματα επαναστατικής ιδεολογίας, που είναι προϋπόθεση για το ξεκίνημα κοινωνικών αγώνων («δημοτικά» στην Ίδρα, Σπέτσες, Ψαρά, Καρμανιόλοι στη Σάμο, κόμμα Λαϊκό στην Άνδρο υπό την ήγεσία του άγρότη Μπαλή, ανάλογες κινήσεις στη Σύρα, Νάξο, Σαντορίνη και άλλου). Από την πλευρά, λοιπόν, της οργανωτικής προσπάθειας σε κόμματα πρωτοπορίας των λαϊκών μαζών τα νησιά θρέθηκαν πολύ προωθημένα. Γι' αυτό και η επανάσταση εκεί πήρε έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, όπως έγινε στην Ίδρα με τον Οικονόμου, στην Άνδρο με τον Μπαλή, όπου σημειώθηκε και η ύψηλότερη στάθμη κοινωνικής αγωνιστικής, με ιδέες και πολιτικές ενέργειες εμπνευσμένες από το όπλοστάσιο της γαλλικής επανάστασης, καθώς και στη Σάμο αργότερα, όταν οι λαϊκές μάζες του νησιού κάτω από τη σθεναρή ήγεσία του Λογοθέτη - Λυκούργου, όχι μόνο ξεσηκώθηκαν στον αγώνα αλλά εφάρμοσαν — όπως απόδειξε ο Άλ. Σεβαστάκης — ένα πρόγραμμα αντιφεουδαρχικό με διανομή της μεγάλης ιδιοκτησίας στους μικροκαλλιεργητές και τούς ακτήμονες εργάτες γης. Για τον αναγνώστη που θέλει μιά αναλυτικότερη εικόνα της κοινωνικής σημασίας της επανάστασης στα νησιά του Αιγαίου πράγμα που είναι έξω από τα πλαίσια της παρούσης ιστορικής σύνοψης των επαναστατικών γεγονότων του 21, παραπέμπουμε στην μελέτη του Τάκη Σταματόπουλου «Ο έσωτερικός αγώνας κατά το 1821» τόμος Β', όπου επισημαίνονται και διερευνώνται τα κοινωνικής σημασίας επαναστατικά γεγονότα στο Αιγαίο, με νέα και πρωτότυπα στοιχεία, και έρμηνεύονται με εύστοχες ιστορικές κρίσεις.

Όπου η επανάσταση στα νησιά δεν διασφαλίστηκε με πράξεις κατακύρωσης της εξουσίας στους φυσικούς κοινωνικούς φορείς του πνεύματος της εξέγερσης, τις λαϊκές μάζες, επήλθε γρήγορη μετατόπισή της στα χέρια των κοτζαμπάσηδων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ίδρας. Όταν ο Οικονόμου με τις δυνάμεις

του βγήκε στο πέλαγος στις 12/25 του Μάη για να δώσει τη μάχη με τον έχθρό, αφήνοντας ανυπεράσπιστη και ακάλυπτη τη λαϊκή ἔξουσία στην Ὑδρα, οἱ κοτσαμπάσσηδες ὀργάνωσαν ἀντεπανάσταση, με ἐπικεφαλῆς τὸ Σαχτούρη, καὶ πήραν πάλι στὰ χέρια τους τὴν ἡγεσία στὸ νησί. Ὁ Οἰκονόμου ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει στὸ Μοριά καὶ τελικὰ βρῆκε τὸ θάνατο ἀπὸ τὶς μηχανορραφίες τῶν κοτσαμπάσσηδων, ποὺ καὶ ἐκτὸς ἐξουσίας, τὸν ἐδίεπαν σὰν ἓνα διαρκὲ κίνδυνο.

Ἡ κατασφάλιση μιᾶς λαϊκῆς ἐξουσίας στὰ νησιά ποὺ διέθεταν τὴν ἀκαταμάχητη ναυτικὴ δύναμη τῆς ἐπανάστασης, τὸν ἰσχυρότατο στόλο, θὰ εἶταν τὸ μεγαλύτερο στήριγμα γιὰ τὸν ἀγῶνα, ἂν τὰ πράγματα εἶχαν ἐξελιχτεῖ ὁμαλά. Ἡ κυριότερη ὁδὸς ἀποστολῆς ἐνισχύσεων γιὰ τοὺς Τούρκους εἶταν ἡ θάλασσα, δεδομένου ὅτι οὐσιαστικὰ δὲν ὑπῆρχαν δρόμοι στὴ Βαλκανικὴ. Τὰ εὐέλδικτα ἑλληνικὰ καράδια, με πληρώματα ἐμπειροπόλεμους καὶ τεχνίτες στὴ θαλασσοπλοία νησιῶτες, με τὴν τόλμη τους καὶ τὴν ἐφευρετικότητά τους (μπουρλότα) ἂν διευθύνονταν ἀπὸ μιὰ ἀποφασισμένη λαϊκὴ ἐξουσία θὰ μπορούσαν κυριολεκτικὰ νὰ θαυματουργήσουν. Ἀντίθετα, τὸ ξήλωμα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὰ νησιά καὶ τὸ διαδοχικὸ πέρασμά της καὶ πάλι στὰ χέρια τῶν κοτσαμπάσσηδων ἀμβλυνε τὴ μαχητικότητα τοῦ στόλου, διέσπασε τὴν γενικὴ ἡγεσίαν του (κάθε νησί εἶχε δικό του ναύαρχο καὶ δική του παντιέρα), δοκιμάστηκε ἀπὸ τὴν ἀπροθυμία τῶν καραβοκυραίων νὰ συμμετάσχουν στὶς ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις χωρὶς λουφέδες καὶ προσωπικὴ συμμετοχὴ στὶς λείες καὶ πολλὲς φορές τὰ καράδια ἀκίνητοποιήθηκαν στὶς πύλαις στιγμὲς με τὸ πρόσχημα ὅτι ἔπρεπε νὰ μποῦν στοὺς ταρσανάδες γιὰ ἐπισκευές. Παρ' ὅλ' αὐτά, χάρη στὴν αὐτοθυσία τῶν μικροκαπετανέων καὶ τῶν πληρωμάτων καὶ χάρη στὴν παρουσία γενναίων καὶ ἱκανῶν ἡγετῶν (Α. Μιζούλης, Κανάρης, Παπανικολῆς, Θεοχάρης, Μουσός, Πιπίνος, Ματρόζος κ.ἄ.) ὁ στόλος συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὸν ἀγῶνα, παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια τῶν κοτσαμπάσσηδων τῶν νησιῶν. Ὡστόσο, ἂν κάτω ἀπὸ τὴν γενικὴ κατεύθυνση μιᾶς λαϊκῆς ἡγεσίας ὁ στόλος δροῦσε ἀνεμπόδιστα καὶ συντονισμένα, διαφορετικὴ θὰ εἶταν τελικὰ ὄχι μόνο ἡ τύχη τῆς Ἐπανάστασης ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ πορεία της, γιατί σὰν ἀποφασιστικὴ δύναμη κρούσης θὰ εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὶς συμπληγάδες τῶν ταξικῶν ἀντεπιθέσεων τῶν συντηρητικῶν ποὺ τελικὰ τὴ σφετερίστηκαν περνώντας τὴν μέσα ἀπὸ τὸ λουτρό αἵματος τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

8) Ἡ ἐπανάσταση στὴ Ροῦμέλη.

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα ἀκολούθησε τὸ Μοριά στὸν ἀγῶνα λί-

γες μέρες αργότερα. Ἀρχές Ἀπρίλη ξεσηκώθηκαν τὰ Σάλωνα (Ἀμφισσα) μέ τόν Πανουριά, πού γιά νά πείσει τοὺς τοπικοὺς κοτσαμπάσδες νά μὴν ἀντιδρᾶσουν φρόντισε νά στείλει ἀνθρωπό του στό Γαλαξειδί, ὁ ὁποῖος κατέλληλα θασκαλεμένος, ἦρθε τρέχοντας στὰ Σάλωνα γιά νά ἀναγγεῖλει ὅτι οἱ Ρῶσοι ἀγκυροβόλησαν ὀθῆνεν στό Γαλαξειδί. Στις 27 Μάρτη/8 Ἀπρίλη ὁ Πανουριάς πολιορκεῖ τὸ κάστρο τῶν Σαλώνων μέ πυροβολικὸ φερμένο ἀπὸ τὰ Γαλαξειδιώτικα καράβια. Στις 15 τὸ κάστρο πέφτει καὶ οἱ 600 Τούρκοι τῆς φρουρᾶς του παραδίνονται. Στις 28 Μάρτη/9 Ἀπρίλη, ὁ Δῆμος Σκαλτσᾶς παίρνει τὸ Λιδωρίκι. Ὁ Θανάσης Διακός βαδίζει στις 30 Μάρτη/11 Ἀπρίλη ἀπὸ τὴν Ἀράχοβα καὶ παίρνει τὴ Λειβαδιά, τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀταλάντη.

Στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀττικὴ φανερώνεται ἓνας περίφημος λαϊκὸς ἥρωας, ὁ φιλικὸς Μελέτης Βασιλείου, ἡγέτης ἀγαπητὸς στοὺς ἀγρότες τῆς ὑπαίθρου καὶ προοδευτικὸς στὶς ἀντιλήψεις του. Ὁ Βασιλείου κινήθηκε μέ τέχνασμα, ὑποκρινόμενος πίστη στοὺς Τούρκους καὶ ζητώντας τὴν ἀδεια ἀπὸ τὸ βοεβόδα τῆς Ἀθήνας νά στρατολογήσει καὶ νά ἐξοπλίσαι χωρικοὺς ὥστε ν' ἀποκρούσει τυχὸν ἐπαναστατικὴ ἐξέγερση στὴν Ἀθήνα. Μὲ κέντρο στρατολογίας τὸ Μενίδι μάζεψε 1.200 χωρικοὺς καὶ στις 24 Ἀπρίλη/6 Μάη, χτυπᾷ αἰφνιδιαστικὰ τὴν Ἀθήνα. Οἱ Τούρκοι ἀποσύρονται πανικὸδῆλτοι στὴν Ἀκρόπολη ὅπου καὶ ὀχυρώνονται καὶ ἡ περιοχὴ ἀναπνέει τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Στὴν περίπτωση Βασιλείου ἐπαναλαμβάνεται τὸ λάθος τακτικῆς τῆς Ὑδραϊκῆς ἐξέγερσης. Ἡ λαϊκὴ ἐξουσία δὲν κατασφαλίστηκε ἀπὸ τὸ Βασιλείου καὶ στὴν πρώτη εὐκαιρία οἱ κοτσαμπάσδες τὴν παίρνουν ἀπὸ τὰ χέρια του, τὸν ἐκτοπίζουν στὴν Εὐβοία καὶ αργότερα τὸν σκότωσαν γιά νά λείψει ἡ ἀπειλὴ ἐνὸς νέου ξεσηκωμοῦ τῶν χωρικῶν τῆς Ἀττικῆς.

Μέσα στὸ πρῶτο δίμηνο τῆς ἐξέγερσης στὸ Μοριά, τὴ Ρούμελη καὶ τὰ νησιά, ἡ ἐπανάσταση ἔδειχνε σημάδια σταθεροποίησης καὶ προόδου. Τὸ γεγονός ἀνησύχησε τοὺς Τούρκους, πού ἔβλεπαν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο γιά τοπικὰ ἐπεισόδια χωρὶς στρατιωτικὴ σημασία, ἀλλὰ γιά κάτι βαθύτερο, μέ κοινωνικὲς ρίζες καὶ ὀργάνωση ἀρκετὰ μελετημένη. Ἰδιαίτερα μετὰ τὴ συντριβὴ στὸ Βαλτέτσι (24 Ἀπρίλη/6 Μάη) τοῦ πρώτου τμήματος ἐνίσχυσης τῶν τοπικῶν φρουρῶν τοῦ Μοριᾶ πού εἶχε σταλεῖ ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπεη, ἀποφασίζεται ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἀνταρσίας μέ σοβαρὲς καὶ ὀργανωμένες στρατιωτικὲς δυνάμεις. Ὁ Χουρσίτ ἀπὸ τὰ Γιάννενα στέλλει στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα τὸ πρῶτο μεγάλο καὶ ἀρτιο τμήμα ἐπιχειρήσεων ἀπὸ 8.000 ἄντρες τοῦ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσία δύο ἐμπειροπόλεμων στρατιωτικῶν, τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιοσέ Μεχμέτ πασᾶ, μέ ἐντολὴ νά διεξάγουν τα-

κτική εκκαθαριστική επιχείρηση από βορρά προς νότο. Ο Όμερ Βρυώνης με τα τμήματά του μπήκε στη Φθιώτιδα σπέρνοντας τον τρόμο και τὸν θάνατο. Ο ὀπλαρχηγὸς τῆς Ὑπάτης (Πατρατζίκι) Κοντογιάννης καὶ ὁ Πανουριάς ὑποχωροῦν μπροστὰ στὸν ὄγκο τῆς τουρκικῆς δύναμης. Ο Θανάσης Διάκος, ἡγέτης εὐφυχὸς ἀπὸ λαϊκὴ ρίζα, κράτησε τὶς θέσεις του στὸ γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας, χτύπησε παληκαρίσια τοὺς Τούρκους καὶ ἔπεσε πληγωμένος στὰ χέρια τους. Προσπάθειες τοῦ ἐχθροῦ νὰ τὸν προσεταιριστεῖ ἀπότυχαν καὶ ὁ ἔξοχος ἐκεῖνος ἥρωας βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο στὴ Λαμία, σουβλισμένος κατὰ τὸν παλιὸ βάρβαρο τρόπο ποὺ μεταχειρίστηκαν οἱ Τούρκοι καὶ σὸ διωγμὸ τῶν κλεφτῶν τοῦ Μοριά. στὰ 1806.

Τὸ θάνατο τοῦ Διάκου ἐκδικήθηκε στίς 8/27 τοῦ Μᾶη ὁ Ὀδυσσεύς Ἀντρούτσος, γιὸς τοῦ περίφημου κλεφτοκαπετάνιου τῆς Ρούμελης στὸ μεταίχμιο τοῦ 18ου πρὸς τὸ 19ο αἰῶνα Ἀντρίτσου. Ἐπίασε τὸ χάνι τῆς Γραβιάς στίς Α. προσβάσεις τοῦ Παρνασσοῦ καὶ χτύπησε ὀλόκληρην τὴν ἡμέρα τοὺς Τούρκους προξενώντας τους μεγάλες ἀπώλειες (300 νεκροὺς). Τῇ νύχτα κατάφερε νὰ ἀπαγκιστρωθεῖ καὶ ν' ἀποσυρθεῖ σὲ νέες θέσεις. Ἡ ἀντίστασις τοῦ Ἀντρούτσου τρομοκράτησε τὸν Όμερ Βρυώνη, ὁ ὁποῖος ὑποπεύθηκε κλιμακωτῇ ὀργάνωσιν παρτιζάνικων ἐπιθέσεων φθορᾶς ἐναντίον του. Ἔτσι, ἀφοῦ ἔκαψε τὴ Λειβαδιά, ἀκινητοποιήθηκε στὴν περιοχὴ καὶ δὲν τόλμησε νὰ βαδίσει στὸ Μοριά, ὅπως προέβλεπε ἡ ἐντολὴ του καὶ τὸ ἀρχικὸ σχέδιο τῆς ἐκστρατείας. Ο Ἀντρούτσος χτυπώντας τὸν Όμερ Βρυώνη στὴ Γραβιά, ἔσωσε κυριολεκτικὰ τὴν ἐπαναστάσιν ποὺ εἶταν ἀκόμα στὰ σπάργανά της.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ Όμερ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ στὴ Ρούμελιν ἀνάγκασαν τὴν τουρκικὴ κεντρικὴ διοίκησιν νὰ κινητοποιήσῃ καὶ νέα μεγάλῃ δύναμιν κρούσης πρὸς νότο. Αὐτὴ τῇ φορᾶ 8.000 Τούρκοι ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ Μακεδονία μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μπεϊράν πασά, ποὺ εἶχε ἐντολὴ νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸ προηγούμενον ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Όμερ Βρυώνη καὶ Κιοσὲ Μεχμέτ πασά. Χίλιοι ἑξακόσιοι Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Δουδουνιώτη, Πανουργιά καὶ Γκούρα τοὺς χτύπησαν στὰ Βασιλικά, (25 Αὐγούστου/7 Σεπτέμβρη) ὅπου σημειώθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ νικηφόρες καὶ πιὸ πολυαίμακτες γιὰ τοὺς Τούρκους μάχες τῆς Ἐπανάστασης. Ἐφτακόσιοι νεκροὶ ἔπεσαν στὴν περιώνυμην μάχην καὶ ὁ Μπεϊράν ἀναγκάστηκε πανικόβλητος νὰ γυρίσῃ στὴ θάσιν τῆς Λαμίας. Ταυτόχρονα ἀποσύρθηκε κι' ὁ Όμερ ἀπὸ τὴν Βοιωτία πρὸς Λαμία κι' ἀπὸ κεῖ συμπύχθηκε στὰ Γιάννενα. Χάρην στὴ σθεναρὴ ἀντίστασιν τῶν λιγοστῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων στὴ Ρούμελιν ἀνατράπηκαν καίρια καὶ οἱ δύο ἀπανωτὲς στρατιᾶς τῆς ἐκκαθαριστικῆς ἐκστρατείας τῶν Τούρκων στὸ πρῶτο δίμηνον τῆς Ἐπανάστασης καὶ ἐμπο-

δίστηκε ή προέλασή τους ως την καρδιά της εξέγερσης, τὸ Μοριά.

γ) Ἡ ἐπανάσταση στὴ Θεσσαλία.

Ἡ εξέγερση στὴ Θεσσαλομαγνησία, ὅπως λεγόταν τότε ἡ περιοχή τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ Πηλίου ἐμποδίστηκε γιὰ ἀρκετὸ διάστημα ἀπὸ τὴ σθεναρὴ ἀντίδραση τῶν τοπικῶν κοτζαμπάσῃδων. Τὸ ὀργανωτικὸ σχέδιο τῆς Φιλικῆς ὑπολόγιζε πολὺ στὸ σηκωμὸ τῶν Πηλιορείτικων χωριῶν καὶ εἶχε ἐμπιστευθεῖ τὸν τομέα στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ, μέλος τῆς συλλογικῆς ἡγεσίας τῆς. Στις 7/19 τοῦ Μάη, ὅταν ἐφτάσαν στὸ Τρίκερι Ὑδραῖϊκα καὶ Σπεσιώτικα καράβια, ὁ Γαζῆς ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς εξέγερσης καὶ οἱ δυνάμεις τῶν καπετανέων Μπασδέκῃδων καὶ Κοντονίκου μπήκαν στὸ Βελεστίνο, ἐνῶ ὁ ἀπελευθερωμένος Βόλος γινόταν ἡ ἔδρα τῆς τοπικῆς διοίκησης καὶ τῆς Βουλῆς τῆς Θεσσαλομαγνησίας.

Ἡ ἐπανάσταση στὴ Θεσσαλομαγνησία παρὰ τίς καλὲς προϋποθέσεις, δὲν εἶχε εὐτυχὴ ἐξέλιξη. Τὸν Ἀνθίμο Γαζῆ τὸν κυνήγησαν ἄγρια μέσα στὸ χωριὸ του, τίς Μηλιές, καὶ ἀναγκάστηκε νὰ φύγει κρυφὰ γιὰ τὴ Σκιάθου καὶ τὴ Σκόπελο ἀπ' ὅπου, κυνηγημένος ἐπίσης, πέρασε στὴν Εὐβοία κι' ἀπὸ κεῖ στὴ Στερεά. Κυνηγημένοι ἐπίσης ἐφυγαν ὁ Γρ. Κωνσταντᾶς καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, νέοι διανοούμενοι ἐπαναστάτες. Ὁ τουρκοκράτης κοτζαμπασισμὸς μὲ τὴν ἐνεργὸ ἀντεπαναστατικὴ του δράση κατάφερε νὰ ἐκμηδενίσῃ ἕνα τεράστιο ἰδεολογικὸ κίνημα στὴν περιοχή, ποὺ τὴν ἔκτασή του βλέπουμε μὲ κατάπληξη στὰ ντοκουμέντα τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Βηλαρά καὶ τῶν ὁπαδῶν του ποὺ ἐξέδωσαν ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου καὶ ὁ Γ. Ἀντωνιάδης («Ἐπιστολαὶ διαφόρων» (1759 - 1824), Ἀθήνα 1964). Ἡ ἀδυναμία νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἐκεῖ μιά στοιχειώδης ἐπαναστατικὴ ἐξουσία, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι «οἱ υἱοὶ τῶν γελαδαραίων, τῶν πιστικῶν καὶ τῶν γεωργῶν ἔτρεξαν ταχύτηρον ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀρχόντων εἰς τὸ μέγα δειπνον τῆς κοινῆς ἡμῶν μητρός», ὅπως σημειώνει μιά πηγὴ τοπικῆ τῆς ἐποχῆς, στάθηκε μοιραία γιὰ τὴν ἐπανάσταση. Μιά ἐστία ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ἀνθίσῃ, ἀφοῦ ὑπῆρχαν καὶ ἐξαίρετες ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις, ἐσθῆσε ἄδοξα καὶ τελικὰ καταπνίγηκε ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ Δράμαλη μέσα σ' ἕνα μῆνα ἀπὸ τὴν ἐκρηξί της.

δ) Στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα.

Ἡ περιοχή αὐτὴ τῆς χώρας μας ποὺ εἶχε ἐγκατεστημένα πολλὰ καὶ μεγάλα ἀρματολίκια μὲ τεράστια οἰκονομικὰ συμφέροντα καθυστέρησε τὴν εἰσδὸ τῆς στὸν κοινὸ ἀγῶνα. Αἰτία ἡ διστακτι-

κότητα των αρματολών και ο φόβος τους ότι θα χάσουν τα προνόμιά τους σε περίπτωση άποτυχίας. Έτσι μόνο κατά τις 25 Μάη/7 Ιουνίου κινήθηκε ο αρματολός Μακρής και ξεσήκωσε το Μεσολόγγι. Όπως είναι φανερό η καθυστέρηση στη Δ. Ελλάδα δημιουργήσε πολλές δυσκολίες για τον επαναστατημένο Μοριά και την Α. Στερεά, αφού άφησε ανοιχτούς τους δρόμους που περνούσαν από τη Δ. Στερεά στους Τούρκους και τους διευκόλυνε στις στρατηγικές τους κινήσεις έναντι των επαναστατημένων περιοχών προς νότο και προς τα ανατολικά.

Άδοξη τύχη είχε η επανάσταση στη Χαλκιδική. Ο Έμμανουήλ Παπᾶς, έμπορος και Φιλικός, ξεσήκωσε τον Πολύγυρο στις 17/30 Μαΐου και διαδοχικά μπήκαν στον άγωνα και τ' άλλα χωριά. Ωστόσο η περιοχή, εύάλωτη στις τουρκικές επιθέσεις, ύστερα από δύο χαμένες μάχες, των Βασιλικών και της Γαλάτιστας, πατήθηκε εύκολα και η επανάσταση καταπνίγηκε. Οι Τούρκοι διέπραξαν τρομερές θηριωδίες. Σ' ένα ντοκουμέντο της ελληνικής προσωρινής διοίκησης της Ελλάδας που τυπώθηκε το 1822 στο Λονδίνο σάν απάντηση στη διεθνή καμπάνια για τις δήθεν ελληνικές θηριωδίες στην Τριπολιτζά και που το παρουσίασα για πρώτη φορά το 1953 στην ελληνική μετάφραση της Ιστορίας της ελληνικής επανάστασης του Γ. Φίνλεϋ, διαβάζουμε:

«...Φρικτάς απανθρωπότητας οί Τούρκοι έκαμαν εις την δυστυχισμένην ύπθεσιν της Κασσάνδρας (Χαλκιδικής), όπου κρεμάσαντες εις δένδρα άνδρών, γυναικών, παιδιών κάμποσας εκατοστιάς, έπερνούσαν τον καιράν των διά μερικὰς ήμέρας πυροβολούντες τοιαύτα θύματα τουρκικής άγριότητος».

ε) Κ ρ ή τ η — Κ ύ π ρ ο ς.

Στην Κρήτη την έκρηξη της επανάστασης έμποδίζουν έγγενείς δυσκολίες. Πρώτα ο αριθμητικός συσχετισμός του πληθυσμού της (160.000 Έλληνες και 130.000 Τούρκοι) είταν δυσμενέστατος για την εξέγερση, ιδιαίτερα στα μεγάλα κέντρα, όπου ύπρχαν ισχυρές τουρκικές φρουρές. Δεύτερο η Κρήτη, άρκετά απομακρυσμένη με τα μέσα επικοινωνίας της εποχής από την Ελλάδα είταν δύσκολο νά ένισχυθει, ενώ αντίθετα οί Τούρκοι επικοινωνούσαν ταχύτατα από την περιοχή της Μικρασιατικής Άλκιαρνασσού. Γι' αυτό και τα επαναστατικά γεγονότα ξέσπασαν σε όρεινές και απομονωμένες περιοχές στις 17/30 Ιουνίου στα Σφακιά, όπου ύπρχε παράδοση ένοπλης δράσης. Με βάση τα Σφακιά επιχειρείται έξόρμηση έναντι των Χανιών, του Ρεθύμνου και του Άγίου Βασιλείου. Η έπαρχία Άποκορώνου πέφτει γρήγορα στα χέρια των

ἐπαναστατῶν καὶ ὁ σπινθήρας, παρὰ τὶς δυσμενεῖς συνθήκες καὶ χάρις τοῦ ἀδάμαστο καὶ ἥρωικῷ ἐπαναστατικῷ πνεύματι τῶν Κρητικῶν μεταδίδεται σ' ὅλο τὸ νησί. Ἀπομονωμένη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀντιμετωπίζοντας καὶ τὴν ἐχθρότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας μαζὶ μὲ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἡ ἐπανάσταση στὴν Κρήτη κάμπτεται γρήγορα. Οἱ Τούρκοι κατόρθωσαν τελικὰ νὰ τὴν πνίξουν καταλαμβάνοντας καὶ τὴν κοιτίδα τῆς, τὰ Σφακιά.

Στὴν Κύπρο, οἱ Φιλικοί, θεωρώντας τὴν κατάλληλο ἐδαφος, εἶχαν κάνει σοβαρὰς ζυμώσεις ἀπὸ τὸν προηγούμενο χρόνο τῆς ἐπανάστασης, μυώντας στὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό. Οἱ Φιλικοί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ΙΕ' ἐδάφιο τοῦ γενικοῦ σχεδίου, εἶχαν προκρίνει τὴν Κύπρο ὡς οἰκονομικῶς ἐνισχυτὴ τῆς ἐπανάστασης καὶ ὄχι τροφοδότῃ τῆς σὲ αἷμα. Τὸ Μάη τοῦ 1821, οἱ Τούρκοι φοβούμενοι ἐξέγερση, ἐνίσχυσαν τὶς φρουρὰς τοὺς μὲ 4.000 καινούργιους ἀντρες καὶ ἀφόπλισαν τὸν πληθυσμό. Στις 19 ὁ Κανάρης ἐπίασε στὴν Κύπρο, στὸν κόλπο τοῦ Ἀγίου Στεργίου, μὲ ἑπτὰ καράβια. Τὸ γεγονός ἐδῶσε ἀφορμὴ στοὺς Τούρκους νὰ συλλάβουν κάπου 500 ὁμήρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ ἐκτελέστηκαν στὴ Λευκωσία ἀπὸ 9 - 14 Ἰουλίου 1821. Μία ὁμάδα Κυπρίων σπουδαστῶν, ἱερωμένων, ἐμπόρων καὶ ὑπαλλήλων πού ζοῦσε τότε στὸ Παρίσι, κυκλοφόρησε ἕνα μανιφέστο ὅπου καταδίκασε τοὺς Τούρκους γιὰ τὰ ἐγκλήματα τοὺς καὶ κήρυξε τὴν ἐνωση μὲ τὴν ἐπανάστατημένη Ἑλλάδα.

«Νομίζομεν ἐνώπιον τοῦ καὶ ἀνθρώπων ὅτι ἔχομεν κάθε δίκαιον νὰ μὴ γνωρίζωμεν διὰ διοίκησιν τοὺς αἰμοδόρους τοὺτους ληστές, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τοὺς λοιποὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἑλλήνας θέλομεν προσπαθῆσαι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς εἰρηνικῆς ἡμῶν, πάλαι μὲν μακαρίας ἦδη δὲ τρισαθλίας νήσου Κύπρου».

Στὴν Κύπρο δὲν ὁρόντησε τὸ ἐπαναστατικὸ τουφέκι, ἀλλὰ τὸ μαρτυρικὸ νησί πλήρωσε τὸ φόρο αἵματος στὴν τουρκικὴ βαρβαρότητα. Καὶ τὸ 1825 ἔστειλε ἀντιπροσώπους τῆς γιὰ νὰ μετὰσχουν σὲ συνλεύσεις τῶν Πανελλήνων, ἐνῶ τὸ 1826 ἔγινε προσπάθεια νὰ ξεσηκωθεῖ ἡ Κύπρος μὲ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνη ἐκστρατεία ἀντιπερισπασμοῦ πού ἔγινε στὴ Συρία καὶ τὸ Λίβανο ὑπὸ τοὺς Κριζώτη, Νταλιάνη καὶ Μαυροβουνιώτη.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ζ'

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Η ΠΡΩΤΗ αντίδραση της Ύψηλης Πύλης στην ἀναγγελία γιὰ τὴν Ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα, πού ἔφθασε στὴν Πόλη περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπρίλη, ἦταν νὰ διατάξει γενικὴ τρομοκρατία σὲ βάρος τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, ὥστε νὰ ἐντοπίσει τὴν ἐστία τοῦ Μοριά. Στὴν Πόλη, τὴ Σμύρνη, τὸ Ἀϊβαλί (Κυθωνίες), Ρόδο, Κρήτη, Κύπρο, ὅπως εἶδαμε, ἐγίναν γενικὲς σφαγές. Στις 10/28 Ἀπρίλη ἡ Πύλη ἀποφασίζει μιὰ ἐντυπωσιακὴ ἐνέργεια τρομοκρατοῦ καὶ διατάσσει τὸ κρέμασμα στὴ μεσαία Πύλη τοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἐνενηκονταετοῦς Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', πού ὄχι μόνον δὲν ἦταν Φιλικός, ὄχι μόνον δὲν εἶχε γνώση τῆς προετοιμαζόμενης ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ εἶχε ὑποκύψει στὴν ἀξίωσή του· καὶ ἀφόρισε τοὺς Φιλικούς καὶ τὸν Ὑψηλάντη, ὅταν ξέσπασαν τὰ γεγονότα στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα.

Παράλληλα ἔστειλε ἐπείγουσες διαταγές στὸ Μοριά νὰ θανατωθοῦν οἱ ἱερωμένοι καὶ οἱ πρόκριτοι πού εἶταν κρατούμενοι στὴν Τριπολιτζά, ὅπου εἶχαν πάει μόνοι τους γιὰ νὰ πείσουν τοὺς Τούρκους ὅτι δὲν ἐτοιμαζόταν ἐπανάσταση στὸ Μοριά. Καὶ ἐπικουρικὰ διέτασσε καὶ στρατιωτικὰ μέτρα ἀμεσης ἀντίδρασης, ὅπως εἶταν ὁ ἐφοδιασμὸς ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στόλο τῶν φρουρίων μὲ τροφίμα καὶ πολεμοφόδια, προετοιμάζοντάς τα γιὰ μακρὰ πολιορκία καὶ τὴ δευτέρα φάση, ὅταν θάφταναν στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα οἱ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸ κέντρο, γιὰ βάσεις ἐξόρμησης.

2. ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΣΤΟ ΠΛΕΥΡΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Τὸ γεγονός τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, ἀνησύχησε σοβαρὰ τὴν βρεταννικὴ κυβέρνησις τοῦ Λονδίνου γιατί ἀπὸ τὴν πρώτη, σι-

γμή την είδε σάν ένα κίνδυνο διατάραξης του «Status quo» στη Μεσόγειο, την Έγγυς και τη Μέση Ανατολή, που άργά η γρήγορα θα δημιουργούσε απειλή κατά του αυτοκρατορικού δρόμου των Ίνδιων με ένδεχόμενο Ρωσοτουρκικό πόλεμο. Έτσι εϋθύς εξ αρχής έλαβε έχθρικά μέτρα κατά της έλληνικής επανάστασης. Ο Άγγλος πρεσβευτής στην Πόλη Στράγκφορντ Κάννινγκ όχι μόνο διαβεβαίωσε την Πύλη για τη φιλική στάση της Άγγλίας έναντι της Τουρκίας, αλλά και παραδέχτηκε σά νόμιμες ενέργειες όλες τις τουρκικές θηριωδίες έναντίον των αμάχων πληθυσμών της Ελλάδας και της Μ. Ασίας. Παρόμοια στάση κράτησε και ή Αυστρία, ή Πρωσία και ως ένα σημείο και ή Γαλλία.

Η Άγγλία, πέρα από τη διπλωματική της συμπαράσταση στους Τούρκους, σά μεσογειακή ιμπεριαλιστική δύναμη, πήρε και πρακτικά μέτρα στον έλληνικό χώρο για νά βοηθήσει στο πνίξιμο της επανάστασης. Έτσι διεκήρυξε την ουδετερότητα των Ίονίων νήσων, που βρίσκονταν υπό την κατοχή της τότε, σπεύροντας την τρομοκρατία στον έλληνικό πληθυσμό των νησιών και απαγορεύοντας κάθε επικοινωνία τους με την επαναστατημένη Ελλάδα. Απαγόρευσε επίσης την προσέγγιση έλληνικών πλοίων στα Ίονια νησιά και έβρυσε ειδικό στρατόπεδο για τους καταδικωμένους αμάχους πρόσφυγες στο νησί Κάλαμος, κοντά στη Λευκάδα.

Ο άγγλικός στόλος της Μεσογείου βοηθήσε από πολλές πλευρές τους Τούρκους, διεξάγοντας νηοψίες σά έλληνικά σκάφη. Ο Άγγλος πρεσβευτής στην Πόλη δήλωνε κυνικά ότι «ή χώρα του θα ένισχύσει τον τουρκικό στόλο κατά των Έλλήνων πειρατών του άρχιπελάγους».

3. Η ΡΩΣΙΑ ΕΝΘΑΡΡΥΝΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η στάση της Ρωσίας, όπως είδαμε και στα γεγονότα των ρουμανικών πριγκιπάτων, είταν έντελώς διαφορετική. Ο Ρώσος πρεσβευτής στην Πόλη Στρογγάνωφ διαμαρτυρήθηκε για τις τουρκικές θηριωδίες, αρνήθηκε στους Τούρκους νά κάνουν νηοψίες στα ρωσικά πλοία και βοήθησε έκτοντάδες Έλληνες στην Πόλη, τη Σμύρνη, την Πάτρα, τη Χίο και άλλου νά γλυτώσουν με ρωσικά πλοία και ρωσικά διαβατήρια, ως τó σημείο νά έγερθούν διαμαρτυρίες εκ μέρους των Τούρκων για τη ρωσική πολιτική και νά τονιστεί στο Στρογγάνωφ από την Πύλη ότι διαπορεί για τη ρωσική στάση τη στιγμή που «οι πρέσβεις των άλλων αϋλών δηλογούν ότι είχε δίκαιον ό σουλτάνος νά πράξη όσα έπραξεν».

Στις 16/28 Ίουνίου 1821 ό Ρώσος πρεσβευτής επέδωσε στην Έψηλή Πύλη διαμαρτυρία της τσαρικής κυβέρνησης για τις θη-

ριωδίες των Τούρκων και για τὰ ἐμπόδια πού ἐβάζαν στή ναυσιπλοία των Στενών, παραβιάζοντας τίς διεθνείς συμφωνίες. Στή διακρίνωση τῆς ρωσικῆς κυβέρνησης τονιζόταν ὅτι ἡ Ρωσία ἀπαιτοῦσε «τὴν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς γαλήνης στὴν Ἑλλάδα, τὴν εἰρήνευση τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, τὴν ἀμεση ἀνέγερση των καταστρεμμένων ἐκκλησιῶν, τὴν ἐπαναφορὰ ὄλων των προνομίων, τῆς ἐλευθερίας κλπ.».

Στὸ ἴδιο ἔγγραφο, πού εἶχε τελεσιγραφικὸ χαρακτήρα, ἡ Ρωσία διακήρυσε ὅτι δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν προστασία των Χριστιανῶν πού εἶχε ἀναγνωριστεῖ σ' αὐτὴ μὲ τίς συνθήκες Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) καὶ τοῦ Βουκουρεστίου (1812) καὶ ὅτι θὰ ἐπιδίωκε «νὰ ἀποκτήσουν οἱ Ἕλληνες τίς ἀναγκαῖες γιὰ τὴν πολιτικὴ τους ὑπαρξὴ παραχωρήσεις». Καὶ ἐπειδὴ ἡ Τουρκία δὲν συμμορφώθηκε μὲ τὸ ρωσικὸ τελεσίγραφο, στίς 24 Μαΐου/6 Ἰουνίου ἡ Ρωσία διέκοψε τίς διπλωματικές της σχέσεις μὲ τὴν Τουρκία ἀνακαλώντας τὸν πρεσβευτὴ τῆς Στρογγάνωφ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἐδῶ πρέπει καὶ πάλι νὰ τονίσουμε πὺς στή διαμόρφωση τῆς στάσης αὐτῆς τῆς Ρωσίας — μέλους τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας — ἐπαιζάν ρόλο δυὸ ἀποφασιστικοὶ παράγοντες: πρῶτο τὰ συμφέροντά της στὴν Ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου, πού βρίσκονταν σὲ ἄκρα ἀντίθεση μὲ τὰ ἀγγλικά (καὶ ἐπομένως καὶ τὰ τουρκικά) καὶ δεῦτερο ἡ διαρκὴς καὶ σταθερὴ πίεση πάνω στή ρωσικὴ κυβέρνηση καὶ διπλωματία τῆς ρωσικῆς κοινῆς γνώμης πού εἶταν στὸ ἑπαικρὸ φιλελληνικὴ καὶ ἰδίως τῆς μερίδας ἐκείνης τῆς ρωσικῆς κοινωνίας καὶ των διανοουμένων πού ἐπεδίωκε ἐσωτερικὲς ἀλλαγές στὸ φεουδαρχικὸ καθεστῶς τοῦ τσαρισμοῦ, παλεύοντας γιὰ κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας καὶ πολιτικὲς ἐλευθερίες, τοῦ τμήματος δηλαδὴ ἐκείνου τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ πού κάτω ἀπὸ τὴ διαφοροποίηση των οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς χώρας του ζητοῦσε μέτρα ἐξαστισμοῦ τῆς κοινωνίας.

Ἔτσι ἡ Ρωσία ὄχι μόνον ἐξέθρεψε τὸ κίνημα των Φιλικῶν, ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, περιέβαλε καὶ ἐνίσχυσε τοὺς πολιτικοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πού κατέφευγαν στὰ ἐδάφη της. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ καλλιτεχὴ ἀγανάκτηση στὴ Ρωσία γιὰ τὸ κρέμασμα τοῦ Πατριάρχου. Κι' ὅταν τὸ πτώμα του μεταφέρθηκε στὴν Ὀδησό, ἀνασυρμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἐγινε ἐκεῖ μεγαλοπρεπέστατη ἡ κηδεὶα του, γεγονὸς πού εἶχε βέβαια σοβαρὴ πολιτικὴ σημασία.

Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τίς φιλελληνικὲς διαθέσεις τῆς ρωσικῆς κοινωνίας ἀπέναντι στοὺς ἐξεγερμένους Ἕλληνες, ἀρκεῖ νὰ σημειώσουμε ὅτι ὅταν στὰ 1825 ἀνακαλύφθηκε στὴ Ρωσία ἡ συνω-

μοσία τῶν Δεκεμβριστῶν, οἱ πρωτεργάτες τῆς, πού ἐπεδίωκαν ἕνα ἀρχικό ἐξαστισμό στήν φεουδαρχική καί δουλοκτητική ρούσικη κοινωνία, κατέθεσαν στίς ἀνακρίσεις ὅτι μέσα στό πρόγραμμά τους ὑπῆρχε εἰδικό κεφάλαιο πού ἀφοροῦσε τόν ἑλληνικό ἀγῶνα καί τήν ἐνίσχυση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἀνεξαρτησίας του. Καί ἕνας τρόπος γιά τήν ἀμέριστη βοήθεια πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἦταν ἡ ἐξώθηση τοῦ Τσάρου σέ κήρυξη πολέμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας.

4. Η.Π.Α. ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Τὴν ἐποχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης οἱ Ἕνωμένες Πολιτεῖς τῆς Ἀμερικῆς εἶταν ἀκόμα ἕνα νεαρὸ ἔθνος πού ὀγῆκε ἀπὸ ἕνα πρόσφατο ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας του καί ἀπὸ μιὰ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση πού εἶχε πολλὲς ἀναλογίες μὲ τὴ Γαλλικὴ.

Μὴ ἔχοντας ἀκόμα ἐγκαταλείψει τίς δημοκρατικὲς τουσπαράδοσεις καί μὴ τρέφοντας τότε ἡμεριαλιστικὲς βλέψεις στήν Ἀμερικανικὴ ἡπειρο καί τὴν Εὐρώπη, συγκινήθηκαν ἀπὸ τὸ ἀγγελματὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης. Εἶδαμε ὅτι ἡ «Πελοποννησιακὴ γερούσια» ἀπευθύνθηκε ἐγγραφα στίς δυνάμεις ζητώντας τὴ βοήθειά τους γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας. Ταυτόχρονα ὁ Κοραῆς, ὁ Πίτκολος καί ὁ Βογορίδης (Σλάβος ἐξελληνισμένος πού τὸ πραγματικὸ του ὄνομα εἶταν Νάτσκο Στογιάν Μπογκόρωφ) ὑπέγραψαν ἀπὸ τὸ Παρίσι φλογερὴ ἐκκλήση πρὸς τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου νὰ συντρέξουν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ ἐκκλήσεις αὐτὲς εἶχαν θερμὴ ἀπόκριση στήν Ἀμερικὴ καί τοὺς δόθηκε τεράστια δημοσιότητα, χάρις στὴ φιλελληνικὴ δράση τῶν ἀδελφῶν Ἑβερет, ἀπὸ τὴ Βοστώνη, πού ὁ ἕνας τους (ὁ Ἐδουάρδος) εἶταν καί καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Χάρβαρντ καί φίλος καί θαυμαστὴς τοῦ Κοραῆ. Χάρη στὸν φιλελληνισμό τοῦ Ἀμερικάνικο λαοῦ καί τὴ φιλελληνικὴ δράση τῶν διαγνομένων του, τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα ἔφτασε γρήγορα καί στὸ Κογκρέσο τῶν ΗΠΑ. Ὁ Πρόεδρος Μονρόε, γνωστὸς ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο δόγμα του περὶ μὴ ἀναμιξεως τῆς Ἀμερικῆς στίς Εὐρωπαϊκὲς ὑποθέσεις, παρὰ τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ θέση του, ἀποτεινόμενος στὸ Κογκρέσο, εἶπε:

«Εἶναι ἀδύνατον νὰ θεᾶται τίς τὰς καταθλίψεις ἃς ὑφίσταται ἡ Ἑλλάς χωρὶς νὰ συγκινηθεῖ βαθύτατα. Τὸ ὄνομά της πληροῖ βαθύτατα τὸν νοῦν καί τὴν καρδίαν μὲ τὰ ὕψηλότερα καί εὐγενέστερα ἰδανικά. Ἐξαιρετικὴ ἐπιτηδεύοις καί λεπτότης εἰς τὰς τέχνας, ἡρώϊκὴ εὐγένεια εἰς τὰς πράξεις, ἀγνὸς πατριωτισμός, ἐνθουσιώδης ζήλος καί ἀφοσίωσις

πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐνοῦνται μετὰ τῶν ἀναμνησέων μας περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ ἐπὶ τοσοῦτους χρόνους ἐκλειψίς τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τὸν καταθλίβοντα αὐτὴν σκωτεινὸν ζυγὸν εἶχε θαθέως λυπήσει τὰ γενναιοφρόνα πνεύματα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχικῇ του χαρακτηρί ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν πανταχοῦ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Ὑπάρχει δὲ ἰσχυρὰ ἐλπίς ὅτι ὁ λαὸς αὐτὸς θ' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὴν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ κόσμῳ πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη».

Τὸ δόγμα Μονρόε ὁμῶς δὲν παραβιάστηκε ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανούς γιὰ χάριν τῆς Ἑλλάδας. Τὸ ἐπίσημο κράτος περιορίστηκε σὲ λόγια καὶ μόνο τὸ φιλελληνικὸ λαϊκὸ κύμα ἐσθίθησε ὅπως μπόρεσε μὲ ἐνισχύσεις σὲ ἐφόδια καὶ ὅπλα τὸν ἐλληνικὸ ἀγῶνα, καὶ αὐτὸ περιορισμένα, λόγω τῆς τεράστιας ἀπόστασης ποὺ χωρίζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ μὲ τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα τῆς ἐποχῆς. Τὸ πρῶτο κράτος ποὺ ἀναγνώρισε τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση ἐπίσημα εἶταν ἡ Αἴτή, ἡ μικρὴ δημοκρατία τῶν Μαύρων τῆς Καραϊβικῆς. Ὁ Πρόεδρος τῆς Γιόχαν Μπόγερ ἐστείλε στὶς 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ἐγγράφο στὴν ἐλληνικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Παρισίου, ἀπαντώντας στὴν ἐκκλήση τῶν Κοραῆ, Πίπκολου, Βογορίδη, στὸ ὁποῖο ἀνάγγελλε τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐλληνικῆς προσωρινῆς διοικήσεως καὶ εὐχόταν τὴ νίκη τῆς ἐπανάστασης.

Ὁ θερμὸς φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἔφερε ὥς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρκετοὺς ἐθελοντὲς στὸν ἐλληνικὸ ἀγῶνα. Ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους μνημονεύουμε τὸν Γεώργιο Τάουσεντ Οὐάσιγκτον, Ἀμερικανό, ποὺ ἔπese στὸ Ναύπλιο σὲ μιά ἀπὸ τίς ἐμφύλιες διαμάχες μας περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασης καὶ ὁ ὁποῖος μνημονεύεται καὶ στὴ στήλῃ τῶν πεσόντων φιλελλήνων ποὺ εἶχε στήσει στὴν καθολικὴ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ναυπλίου τὴν ὀθωνικὴ ἐποχὴ ὁ φιλέλληνας πολεμιστὴς τῆς ἀνεξαρτησίας μας Γάλλος συνταγματάρχης Ἰαρίων Τουρέ.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπανάστασης τὸ ἐπίσημο ἀμερικανικὸ κράτος δὲν ἔδειξε τὴν θερμότητα τῶν πρώτων ἐτῶν. Ἡ καπιταλιστικὴ συσσωρευση ποὺ συντελοῦνταν ραγδαῖα στὶς ΗΠΑ σκλήρυνε τὴ στάση τοῦ κράτους ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατημένων λαῶν γιατί ἡ νέα τάξη τῶν προνομίουχων βιομηχάνων ἀρχισε νὰ ἐπηρεάζει τὴν πολιτικὴ πρὸς τὸ συντηρητικότερο καὶ νὰ προετοιμάζει τίς ΗΠΑ σὲ ἱμπεριαλιστικὴ ἐξόρμηση στὸ χωρὸ τῆς Ν. Ἀμερικῆς ἀρχικά. Ἔτσι περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασης, ὅταν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση εἶχε παραγγεῖλει μιά σειρά ἀποκρίνητα πολεμικὰ στὰ ἀ-

μερικανικά ναυπηγεία, σημειώθηκε κανονικό σαμποτάζ από τους άμερικάνικους καπιταλιστικούς κύκλους, ώστε στο τέλος να παραδοθεί μόνο ένα, πού κι' αυτό ούσιαστικά δέν πρόλαβε νά πάρει μέρος στο ναυτικό άγώνα. Μέ την παραγγελία των «τριχρότων» στα άμερικανικά ναυπηγεία, συνδέεται και τó πρώτο μεγάλης έκτασης οικονομικό σκάνδαλο σέ συνεργασία των Άμερικανών ιδιοκτητών ναυπηγείων και του Χιώτη μεγαλοσαράφη Κοντόσταυλου, είδικού άπεσταλμένου της Έλλάδας στην Άμερική, γιά την παρακολούθηση της ναυπήγησης και την παραλαβή τους. Ο Κοντόσταυλος έξαγοράστηκε μέ μεγάλα ποσά και τά χρήματα πού πήρε από τους Άμερικανούς γιά νά μὴν εφαρμόσει έναντίον τους τίς ρήτρες της συμφωνίας τά χρησιμοποίησε γιά νά χτίσει μέγαρο στην Άθήνα, στο σημερινό χώρο της Παλαιάς Βουλής, τó όποιο χρησιμοποιήθηκε και σάν ανάκτορο του Όθωνα και πού κάηκε άργότερα. Και ή σάτιρα της εποχής άποκαλύπτει τή ρεμούλα:

Ό οίκος σου, Κοντόσταυλε,
μακρόθεν δμοιάζει
τρίχροτον έξ Άμερικής
έξ ού αυτός πηγάζει!

5. Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΑΝ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΙΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Ό φιλελληνισμός σάν κίνημα διεθνούς άλληλεγγύης πρós τήν έλληνική επανάσταση έχει πολλές όψεις. Υπάρχει πρώτα - πρώτα τó αυθόρμητο φιλελληνικό ρεύμα στην Εύρώπη και τήν Άμερική πού βασίζεται σέ μιá συμπάθεια πρós ένα καταπιεζόμενο λαό από τήν τουρκική βαρβαρότητα. Στην κατηγορία αυτή άνήκαν μάζες από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, όπως εύγενείς, ιερωμένοι, πανεπιστημιακοί καθηγητές κ.ά. Η κατηγορία τούτη άκμασε στην Κ. Εύρώπη (Γερμανία, Έλβετία κ.ά.) και βοήθησε τους Έλληνες ήθικά και ύλικά ως ένα σημείο.

Η πιό πολυάριθμη και πιό ενδιαφέρουσα κατηγορία φιλελλήνων είταν εκείνη πού τάχτηκε ύπér της Έλλάδας από ιδεολογική συμπάθεια πρós τίς έθνικοαπελευθερωτικές και άστικοδημοκρατικές επαναστάσεις. Τó ρεύμα τούτο έχει δυό κλάδους: τó ένα άποτελείται από διαφωτισμένους ανθρώπους πού έταξαν τόν έαυτό τους στο φιλελληνισμό, όπως είναι οί Γάλλοι δημοκράτες επίγονοι του 1789, οί Γερμανοί φοιτητές μέ επικεφαλής τόν περίφημο καθηγητή Φρειδερίκο Τίρς (Θείριο), οί Ιταλοί καρμπονάροι κλπ. Αυτοί δέν δίστασαν μπροστά σέ συγκεκριμένες πράξεις ένίσχυσης της έλλη-

νικῆς ἐπανάστασης μὲ μέσα πού θεωροῦνταν παράνομα στὶς χώρες τους στὶς ὁποῖες ἐπικρατοῦσαν καθεστῶτα βίας ἢ φεουδαρχικά. Ἀπὸ τὴν Αὐστροκρατοῦμενη Ἰταλία ἐφθασαν στὴν Ἑλλάδα χιλιάδες ὅπλα, τὸ ἴδιο καὶ ἀπὸ τὴ Γαλλία ὅπου εἶχε ἐπικρατήσει ἡ ἀντεπανάσταση τῶν Βουρβόνων μετὰ τὴ συντριβὴ τοῦ Ναπολέοντα. Ὁ καθηγητὴς Τίρς καὶ οἱ ὁμάδες του μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους, ἐπισημασμένοι ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ κατασκοπεία, ἔστειλαν ἀδιάκοπα ἐφόδια στὴν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στὰ ὅποια καὶ τυπογραφικὰ μηχανήματα, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ ἐγγραφα πού ἐξέδωσε ὁ Γ. Λάϊος («Ἐπιστολὲς καὶ ἐγγραφα τοῦ 1821»). Παράλληλα ἀπὸ τὸν προοδευτικὸ τύπο τῆς Εὐρώπης συντηροῦσαν μὲ δημοσιεύματα τὸν ὕψηλὸ φιλελληνικὸ πυρετὸ τῶν μαζῶν, ὅσο καὶ μὲ διαφωτιστικὰ φυλλάδια.

Ὁ δεῦτερος κλάδος τοῦ δημοκρατικοῦ φιλελληνικοῦ ρεύματος εἶχε μαχητικὸ χαρακτῆρα καὶ ἐπιδιώκει νὰ μετέσχει στὴ μάχη γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, παίρνοντας μέρος στὰ ἐνοπλὰ γεγονότα στὸ πλευρὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Σ' αὐτὸ τὸν κλάδο ἀνήκουν οἱ βετεράνοι τῶν μαχῶν ἐναντίον τῶν τυράννων στὴν Γαλλία, Ἰσπανία, τὴν Πορτογαλία, τὴ Νεάπολη, τὴν Πολωνία, τὴν Οὐγγαρία καὶ ἄλλοι. Εἶναι οἱ παλιοὶ ἰδεολόγοι πολεμιστὲς πού ὀνειρεύονται νὰ καταταγοῦν σὲ μιὰ διεθνή δημοκρατικὴ ταξιαρχία καὶ τέτοιοι εἶναι οἱ Ἰσπανοὶ δημοκράτες βουλευτὲς Μοράλς, Πάλας, Βόρινς — ἔπως ὑπογράφονται στὴν ἀπὸ 18 Δεκεμβρίου 1821 ἐπιστολὴ τους πού ἔστειλαν ἀπὸ τὴ Μαδρίτη στὴν προσωρινὴ ἐλληνικὴ κυβέρνησι, γράφοντας ὅτι «ἐλευθερόφρονες τινές, λίαν γενναῖοι καὶ ἐνάρετοι, ἀπωλέσαντες δυστυχῶς τὴν πατρίδα αὐτῶν, δέχονται τὴν ὑμετέραν πατρίδα καὶ ἔρχονται ἵνα χύσωσι τὸ αἷμα των ἂν προκύψῃ ἀνάγκη καὶ δειχθῶσιν ἄξιοι πολιτογραφήσεως. Ἡ Νεάπολις καὶ τὸ Πεδεμόντιον ὑπῆρξαν οἱ μάρτυρες τῆς ἀμεταθέτου αὐτῶν ἀποφάσεως καθ' ὅσα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀφορῶσι». Οἱ πολεμιστὲς ἐκεῖνοι, τριακόσιοι περίπου τὸν ἀριθμὸ, δὲν μπόρεσαν νὰ φθάσουν καὶ νὰ πολεμήσουν στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὸ Πεδεμόντιο ἦρθαν ὁ στρατηγὸς Ροζαρόλ,* ὁ συνταγματάρχης Πέτρο Ταρέλλα, ὁ Γκαλλίνα, συντάκτης, ὅπως θὰ ἴδουμε, τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ συντάγματος τοῦ 1822, ὁ Πεκχορίνα, ὁ Γολφάρε, οἱ Ἀμίνο, Ἀζολάνι, Φορτζάνι, ὅλοι βετεράνοι τοῦ ἀγώνα ἐναντίον τοῦ αὐστριακοῦ κατακτητῆ καὶ ἀκόμα ὁ δημοκράτης Ἰταλὸς κόμης Σαντόρε Σανταρόζα, διδάκτορας ἀπὸ τὸ Πεδεμόντιο καὶ

* Γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῆς πατριᾶς του, προκειμένου νὰ ἐμποδιστοῖ ὁ ἐρχομὸς στὴν Ἑλλάδα τοῦ καρμπονάρου στρατηγοῦ Ἰωσήφ Ροζαρόλ βλ. τὸν Δ' τόμο τοῦ Τάκη Σταματόπουλου, «Ὁ Ἑσωτερικὸς Ἀγὼνας», 1973.

έχθρὸς τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, ποὺ καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸ δεσποτισμὸ κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔπασε ἐνδοξα στὴ Σφακτηρία στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀναγνώσταρα. Ἀπὸ τὴν Πολωνία ἤρθε ὁ δημοκράτης Μιρζέφσκυ ποὺ ἔπασε τὸ 1822 στὴ μάχη τοῦ Πέτα, ὁ Γκραμπόφσκι, ἐνῶ ἀπὸ τὴ Ρωσία ἤρθαν κάπου 180 συντεταγμένοι ἐθελοντές.

Ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ Βουλγαρία ἤρθαν ἐθελοντές ποὺ ἀπετέλεσαν τὸ περίφημο ἱππικὸ τῆς Ἐπανάστασης, ὑπὸ τὸ στρατηγὸ Χατζηρήστο, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι δημοκράτες προγραμμένοι τοῦ δεσποτισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀγγλία ἤρθε ὁ Μπάυρον καὶ ἡ ομάδα του, κινημένοι ἀπὸ ἓνα ρωμαντικὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα, ἀπὸ τὴν Ἑλβετία ὁ Μάγερ, ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τοῦ Μεσολογγίου. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ χῶρες καὶ πρόσωπα γιὰ νὰ τεκμηριώσω τὴν ἀποψή μου γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ ἐνότητα τῶν ξένων ἐθελοντῶν γύρω στὸ κοινωνικὸ νόημα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνα ποὺ ἦταν, κατὰ κάποιον τρόπο, συνέχεια τῶν ἐξεγέρσεων στὴν Ἰσπανία, τὴν Πορτογαλία, τὸ Πεδεμόντιο, τὴ Νεάπολη.

Ἐνα τρίτο ρεῦμα φιλελληνισμοῦ εἶχε τυχοδιωκτικὸ χαρακτήρα καὶ ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους ἀποτυχημένους στὴ χώρα τους ποὺ ζητοῦσαν μοῖρα στὸν ἥλιο τῆς Ἑλλάδας. Στὴν κατηγορία αὕτῃ ἀνήκαν κυρίως ἀξιωματικοὶ ὅπως ὁ περιδότης Ἀγγλὸς Ἀστιγξ, ποὺ πῆγε στὴ Χιλή κι' ἀπὸ κεῖ ἤρθε στὴν Ἑλλάδα ὅπου βρῆκε ὑψηλὸ μισθὸ καὶ σπουδαία θέση (κυβερνήτης τῆς «Καρτερίας»), ὁ Ἀγγλὸς ναύαρχος Κόχραν, δολοφόνος στὴν οὐσία τοῦ Καραϊσκάκη, ὅπως καταγγέλλουν ὁ Μακρυγιάννης κι' ὁ Κασομούλης.

Κοντὰ σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ ὠρισμένους «φιλελληνικοὺς» κύκλους, ἀπὸ τὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Δύσης, ποὺ εἶδαν τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση σὰν συμφέρουσα οἰκονομικὴ ἐπιχείρηση. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔδωσαν στὴν Ἑλλάδα τὰ δάνεια μὲ τοὺς περιδότης δεσμευτικούς δρους καὶ ποὺ ταλάνισαν τὸν τόπο πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Ἀπὸ τοὺς φιλέλληνες ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τιμᾷ τοὺς πραγματικούς ἀγωνιστὲς τῆς ἐλευθερίας του καὶ δὲν ξεχνᾷ τίς θυσίες τους. Ἡ ἀδέκαστη, ὁμως, ἱστορία ἔχει χρέος νὰ ξεχωρίσει ἐκείνους ποὺ πραγματικὰ θυσιάστηκαν ἀπὸ κείνους ποὺ ἐκμεταλλεύτηκαν γιὰ προσωπικὸ ὄφελος τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τοὺς ἀγῶνες του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Ο ΤΑΞΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΣΦΕΤΕΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

1. Η ΟΛΙΓΑΡΧΙΑ ΟΙΚΕΙΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΤΙΣ ΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ

Η ΤΑΞΙΚΗ πάλη στον ελληνικό χώρο είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που επισημαίνεται εύθες ως παρουσιάστηκαν τα πρώτα δείγματα μιας άστικής αλλαγής. Οι άρχικες αντιδράσεις παρατηρούνται στο χώρο των ιδεών (αντιφεουδαρχική φιλολογία της εποχής) για να μεταφερθούν αρκετά γρήγορα στο κοινωνικό έδαφος και να πάρουν τη μορφή συγκρούσεων στο μεταίχμιο του 18ου προς το 19ο αιώνα ανάμεσα στους κλέφτες, που εκπροσωπούν τις νέες κοινωνικές δυνάμεις και τους κοτζαμπάσηδες που αποτελούν το αντιδραστικό κοινωνικό στοιχείο. Αντίτυπο αυτής της πάλης με ταξικό πιά χαρακτήρα βρίσκουμε στην δημοτική μας ποίηση, αλλά και στα πυκνά γεγονότα του διωγμού των κλεφτών ως το 1806, που τα περιγράφει με πειστική αναφορά στα ντοκουμέντα ο Τάκης Σταματόπουλος ('Ο Έσωτερικός Αγώνας του 1821, τόμ. Α'-Δ').

Δραματικό αποκορύφωμα της ταξικής πάλης πριν από την Έπανάσταση επισημαίνεται μέσα στις γραμμές της Φιλικής και στις διάφορες αντιδραστικές ροπές που παρατηρήθηκαν, ώστε να φέρουν ένα σοβαρό κλειδωνισμό στο επαναστατικό - δημοκρατικό της πρόγραμμα. Προέκταση του ταξικού αυτού ανταγωνισμού ήταν οι αντιδράσεις των συντηρητικών στοιχείων ως προς την αναγκαιότητα της έκρηξης της επανάστασης στο Μοριά. Και όταν τα γεγονότα στάθηκαν ισχυρότερα από τις προθέσεις τους, άρχισε εύθες αμέσως μία αδιάκοπη διελκυστίδα για το σφετερισμό της εξουσίας από τον κοτζαμπασισμό.

Πίσω από τις αγωνιζόμενες μαζες των αγροτών ο κοτζαμπασισμός καιροφυλακτούσε, και μόλις απελευθερωνόταν μία περιοχή,

έκμεταλλευόμενος την άδυναμία των μαχητών νά παγιώσουν μιá λαϊκή έξουσία, έσπευδε νά εγκαταστήσει τó δικό του μηχανισμό δι-
οίκησης. Στην περιοχή της Πάτρας οί κοτζαμπάσσηδες Ζαίμης, Λόν-
τος, Χαράλάμπης κι' ó Παλαιών Πατρών Γερμανός στήνουν τó «'Α-
χαϊκόν διευθυντήριον», έξουσία καθαρά κοτζαμπάσση. Στή Μεσση-
νία ó Μαυρομυχάλης και οί δικοί του φτιάχνουν τή «Μεσσηνιακή
Γερουσία». Παντού, έχοντας τήν πείρα έξουσίας προλαβαίνουν νά
κυριαρχήσουν. Και όπου σημειώνονταν άπόπειρες έγκαθίδρυσης λα-
ϊκής έξουσίας, τσακίζονται στά πρώτα φτερουγίσματά τους (Ίδρα
μέ τόν Οικονόμου, Πάτρα μέ τόν τσαγγάρη Παναγιώτη Καρατζά,
Αθήνα και 'Αττική μέ τόν αγρότη Μελέτη Βασιλείου, Άνδρος μέ
τόν Μπαλή κλπ.).

Ό ταχύς θρίαμβος όμως των επαναστατικών όπλων και οί ά-
διάκοπες πολεμικές έπιτυχίες των πρώτων μηνών της επανάστασης
ένισχύει έκ των πραγμάτων τή λαϊκή παράταξη και ένδυναμώνει
τήν Ισχύ των καπετανών. Έτσι μετά τίς νίκες του Κολοκοτρώνη
στό Βαλτέτσι και τά Δολιανά ένισχύεται τó ταξικό μέτωπο της λαϊ-
κής παράταξης και ή έξουσία των κοτζαμπάσσηδων υποχρεώνεται νά
συμπυχθεί. Ό Κολοκοτρώνης αναδεικνύεται ó αρχηγός του ένό-
πλου άγώνα στό Μοριά, παρά τó γεγονός ότι τυπικά τόν τίτλο του
άρχιστράτηγου έφερε ó Πετρόμπεης Μαυρομυχάλης. Η άνοδος της
άκτινοβολίας των λαϊκών δυνάμεων φέρνει και μιá άνάλογη μείωση
της Ισχύος της έξουσίας του κοτζαμπασισμού, πού άρχίζει πλέον ν
άνησυχεί σοβαρά τούς φορείς του, πού βλέπουν νά διαγράφεται στόν
κοινωνικό όρίζοντα της επανάστασης ή τάση νά μñν περιοριστεί ó
άγώνας στην άποτίναξη μόνο του τουρκικού ζυγού, αλλά και στό
ξήλωμα του προνομαϊκού καθεστώτος των κοτζαμπάσσηδων.

Τά άλλεπάλληλα επαναστατικά γεγονότα πού ένισχύουν τó τα-
ξικό μέτωπο των άγωνιζομένων άγροτικών μαζών, θάξουν σέ σφο-
δρή άνησυχία τούς όλιγαρχικούς. Δυό μήνες μετά τήν Έπανάστα-
ση σκέπτονται πλέον ν' άντιμετωπίσουν άποφασιστικά τόν κίνδυνο
διαφυγής της έξουσίας άπό τά χέρια τους, μέ σύντονα μέτρα, κυ-
ριώτερο άπό τά όποια είταν ή παγίωση μιáς έντελώς έλεγγόμενης
άπ' αυτούς κεντρικής έξουσίας, πού θά έπαιζε ρόλο κυβέρνησης και
θά έξουδετέρωνε μέ ριζικά μέτρα τίς έπιπτώσεις της ταξικής πά-
λης των μαζών μέσα στη φωτιά της επανάστασης.

Στίς 26 Μάη/7 Ίούνη 1821 τριάντα έξη κοτζαμπάσσηδες του
Μοριά συγκεντρώνονται στίς Καλτετζές γιά νά σχηματίσουν κυβέρνη-
ση Ικανή νά υποτάξει καθένα πού δέν θά ήταν διατεθειμένος
νά άναγνωρίσει τήν έξουσία τους. Στίς Καλτετζές παίρνουν άποφά-
σεις γιά τήν σύμπυξη ένιαίας κυβέρνησης πού τήν όνομάζουν «Πε-
λοποννησιακή Γερουσία» μέ πρόεδρό της τόν Πετρόμπεη και μέλη

τὸν ἐπίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο, καὶ τοὺς κοτζαμπάσηδες Σωτήρη Χαραλάμπη, Ἀ. Κανακάρη, Θεοχάρη Ρέντη, Ἀναγνώστη Δεληγιάννη καὶ τὸν μεγαλέμπορο Ν. Παπαρρηγόπουλο. Παράλληλα ἀποφασίζουν νὰ ἐγκαταστήσουν τοπικά διοικητικά ὄργανα στὶς ἐπαρχίες ἀπόλυτα ἀφοσιωμένα στὴν κεντρικὴ διοίκηση μὲ τὴν ὀνομασία **δημογεροντίες**.

Ἀποφασιστικὸ ἀντίβαρο στὸν ταλαντευόμενον ζυγὸ τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων μέσα στὴ φωτιά τῆς ἐπανάστασης, ποὺ φέρνει μὴ κλίση πρὸς τὴ μεριά τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων εἶναι ὁ ἐρχομὸς στὴν Ὑδρα τοῦ Δημήτρη Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Π. Ἀναγνωστόπουλου μέλους τῆς ἡγεσίας τῆς Φιλικῆς. Οἱ δυὸ δημοκρατικοὶ ἡγέτες καὶ σφοδροὶ ἀντίπαλοι τοῦ κοτζαμπασισμοῦ φτάνουν στὴν Ὑδρα (8/21 Ἰουνίου 1821) καὶ περνοῦν στὰ Βέρβαινα τοῦ Μοριά, ὅπου τοὺς ὑποδέχονται μὲ ἐνθουσιασμὸ οἱ μαχόμενες δυνάμεις τῆς ἐπανάστασης. Γύρω ἀπὸ τὸν Δημήτρη Ὑψηλάντη, ἀδελφὸ καὶ πληρεξούσιο γιὰ τὸ Μοριά τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, σχηματίζεται ἀμέσως τὸ ἰδεολογικὸ μέτωπο ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς Φιλικῆς. Ὑψηλάντης - Κολοκοτρώνης - Παπαφλέσσας - Ἀναγνωσταρὰς ἀποτελοῦν τούτῃ τὴ στιγμὴ τοὺς ἐκφραστὲς τῶν ριζοσπαστικῶν ἀντιφεουδαρχικῶν ἀντιλήψεων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ γύρω τους συσπειρώνονται ταχύτατα ἀδελφόμενες μάζες, ἐνὺ τὸ πνεῦμα τοῦ κοτζαμπασισμοῦ ἐκφράζεται μὲ τὴν Πελοποννησιακὴ Γερουσία καὶ τὶς τοπικὲς δημογεροντίες.

Ἀμεση συνέπεια τῆς ἀντιπαράταξης τῶν δυὸ ταξικῶν στρατοπέδων στὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμὴ ποὺ ἡ ζυγαριὰ γέρνει πρὸς τὸ μέρος «τῶν κλεφτοκαπετανέων καὶ τοῦ μικροῦ λαοῦ» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀπομνημονευματογράφου τοῦ 21 Φωτάκου, ἦταν νὰ προβληθοῦν μὲ ὀξύτητα τὰ αἰτήματα τῆς δημοκρατικῆς μερίδας τῆς ἐπαναστατημένης ἀστικῆς τάξης. Καὶ ἡ ὁμάδα τῶν Φιλικῶν μὲ ἐκπρόσωπο τὸν Δημήτρη Ὑψηλάντη, ζητᾷ νὰ καταργηθοῦν ἀμέσως τὰ ἐρείσματα τῆς ἀντιδραστικῆς ἐξουσίας, Πελοποννησιακὴ Γερουσία καὶ Δημογεροντίες καὶ νὰ περάσει ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐξουσία στὰ χέρια τῶν Φιλικῶν. Ἡ πρόταση ἀκούστηκε μὲ ἄκρα δυσарέσκεια ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν ν' ἀντιπροτείνουν ὄχι μόνον νὰ μὴ μετακινήθῃ ἡ ἐξουσία ἀπὸ τὰ χέρια τους, ἀλλὰ καὶ κάθε μέτρο τοῦ Ὑψηλάντη νὰ περνᾷ ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὴν Πελοποννησιακὴ Γερουσία καὶ τὶς τοπικὲς δημογεροντίες καὶ μόνον σὲ περίπτωσιν ἔγκρισθός του νὰ ἦσαν δυνατό καὶ νὰ ἰσχύσει.

2. ΚΟΡΙΦΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΘΕΣΗΣ. ΒΕΡΒΑΙΝΑ

Τὸ χάσμα φάνηκε ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ ἀγεφύρωτο. Ὁ Ὑ-

ψηλάντης και ή ομάδα του απέρριψαν χωρίς καμμιά συζήτηση τις αντιπροτάσεις των κοτζαμπάσηδων, όότε οι τελευταίοι έλίσσόμενοι από πλευράς τακτικής, προτείνουν τó σχηματισμό μεικτού διοικητικού όργάνου πού θα αναλάβαινε νά επιλύσει τά πολιτικά και στρατιωτικά ζητήματα. Ό Όψηλάντης άποκρούει τόν καινούργιο έλιγμό και άφού καταγγέλλει τούς κοτζαμπάσηδες ότι πάνω από τά συμφέροντα τής πατρίδας και τής επανάστασης τοποθετούν τά ταξικά και τά άτομικά τους συμφέροντα, φεύγει γιά τή Μεγαλόπολη.

Ή άποχώρησή του γίνεται δεκτή μέ άληθινή εξέγερση τών μαχητών στά Βέρβαινα στις 27 Ίουνίου/9 Ίουλίου. Τρεις χιλιάδες μαχητές μέ τήν πολιτική καθοδήγηση τού Παπαφλέσσα και τού Αναγνωσταρά παίρνουν τά όπλα και συγκροτούν διαδήλωση φωνάζοντας: «Θέλουμε σύστημα!» (σύνταγμα). «Θέλουμε τόν Όψηλάντη πού ήρθε νά σώσει τήν Πατρίδα!» «Κάτω οι τουρκολάτρες!» «Θάνατος στους τυράννους!» Καί κυκλώνοντας τó σπίτι όπου συνεδρίαζαν οι κοτζαμπάσηδες δείχνουν άπειλητικές διαθέσεις.

Στήν αποφασιστική αúτ ή στιγμή, πού ή λαϊκή εξέγερση θάλυνε δυναμικά τó πρόβλημα τής πάλης γιά τήν ήγεςία πρós όφελος τής επανάστασης, μπαίνει στή μέση ό Κολοκοτρώνης, πού οι συμβιβαστικές του τάσεις λειτούργησαν εκείνη τή στιγμή πρós όφελος τών κοτζαμπάσηδων. «Είς τά Βέρβαινα, διηγείται ό ίδιος, ήσαν συναγμένοι έως 5.000 στρατιώτες. Αúτοι έπήραν όλοι τ' όρματα διά νά σκοτώσουν όλους τούς άρχοντας. Ήλθαν και μάς πολιόρκησαν είς τó κονάκι τού Πετρόμπετη, όπου είμεθα όλοι συναγμένοι. "Άκουσα τó θόρυβο και ήθέλησα νά έξγω έξω, ό Κανέλλος Δεληγιάννης μ' έμπόδιζε, τούς είπα: "Αφήσετε νά έξγω μήπως γένει άρχή και πέση κανένα τουφέκι και τότε μάς σκοτώνουν όλους". Έγώ στρατιώτες δέν είχα τότες, έδγήκα έξω και ώμήλησα: "Έλληνες, τί θέλετε; Έλάτε έδω", και εúθως έτρεξαν νά μέ σηκώσουν είς τόν άέρα. Μού λέγουν ότι: "Θέλομε νά σκοτώσουμε τούς άρχοντες ότι μάς έδιωξαν τόν Όψηλάντη". Έγώ είπα: "Έλάτε νά σάς είπω πρώτον και έγώ, έπειτα είμαι συμβουθός σας νά τούς σκοτώσετε". Τούς έτράβήξα τίρο τουφέκι (σέ άπόσταση βολής τουφεκιού) είς μία όρύση όλους και άνέδηκα επάνω είς μία πέτρα γιά νά άκούν όλοι και τούς είπα: "Διατί θέλομε τó χαϊμό μας μοναχοί μας; Έμεις έσηκώσαμε τά όρματα διά τούς Τούρκους και έτσι άκουστήκαμε είς τήν Εύρώπη ότι σηκωθήκαμεν οι Έλληνες, διά τούς τυράννους και στέκεται: όλη ή Εύρώπη νά ιδή τί πράγμα είναι τούτο. Οι Τούρκοι όλοι είναι άκόμη άπειράγοι είς τά κάστρα και είς τας χώραις και ήμεις είς τά βουνά και άν σκοτώσωμεν τούς προεστούς θα είπουν οι βασιλείς ότι τούτοι δέν έσηκώθηκαν διά τήν έλευθερίαν των, αλλά δι' νά σκοτωθούν συνатоί τους και είναι κα-

κοὶ ἄνθρωποι, καὶ ὁ ν ἄ ρ ο ι καὶ τότε ἡμποροῦν οἱ βασι-
λεῖς νὰ βοηθήσουν τὸν Τοῦρκο καὶ νὰ λάβωμεν ζυγὸν βαρύτερον
ἀπὸ ἐκεῖνον ὅπου εἶχαμεν. Γράφομε καὶ ἔρχεται πίσω ὁ Ἰψηλάν-
της καὶ μὴν ἐπῆρε ὁ νοῦς σας ἀέρα».

Ἡ δημαγωγικὴ-ἐκφοβιστικὴ ὁμιλία τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ
τελευταία πρότασις ἀποδοχῆς τῶν αἰτημάτων τῶν ἐπαναστατημέ-
νων μαχητῶν γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἰψηλάντη καθυσύχασαν τὰ
πνεύματα καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες σώθηκαν.

Ὁ Ἰψηλάντης ἐγκαθίσταται στὰ Τρίκορφα καὶ ἡ Πελοποννη-
σιακὴ Γερουσία στὴν Ζαράκοβα. Ἀρχίζουν ἀτέλειωτες καὶ παρελ-
κυστικὲς ἐκ μέρους τῆς τελευταίας διαπραγματεύσεις καὶ τελικὰ
οἱ κοτζαμπάσηδες δέχονται τὸ αἶτημα τῆς ἐκλογῆς βουλῆς, ἀλλὰ
ὕπὸ τὸν ὄρο νὰ ὑπάρχει δίπλα τῆς γερουσίας, ποῦ θὰ προσυπογρά-
φει ὅλες τῖς ἀποφάσεις τῆς βουλῆς γύρω ἀπὸ τὰ διπλωματικά, τὰ
διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ τόπου. Ἡ μὴ προσυ-
πογραφὴ καθιστοῦσε ἄκυρες τῖς ἀποφάσεις τῆς βουλῆς, γεγονός ποῦ
ἔδινε ἀπέραντη δύναμη στὴ γερουσία, κατὰ τεκμήριο σῶμα κοτζα-
μπάσιχο.

Ὁ Ἰψηλάντης ἀποκρούει καὶ τὴ νέα αὐτὴ πρότασις καὶ δέ-
χεται προσυπογραφὴ τῆς γερουσίας μόνον σὲ ζητήματα διπλωμα-
τικῶν καὶ πολεμικῶν ἀποφάσεων. Εἴταν ἡ πρώτη σοβαρὴ ὑποχώ-
ρησις τῆς δημοκρατικῆς μερίδας, ποῦ ἐκλινε καὶ πάλι τὸ ζυγὸ τῆς
ταξικῆς πάλης πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καὶ ταυτό-
χρονα τὸ μέγα πολιτικὸ λάθος ποῦ πληρώθηκε μὲ πολὺ αἷμα ἄρ-
γότερα στὶς ἐμφύλιες διενέξεις καὶ τελικὰ ὁδήγησε τὴν ἐξουσία
στὰ χέρια τῶν κοτζαμπάσηδων. Μπροστὰ στὴν ἰδεολογικὴ πίεσις
τῶν ἀντιπάλων οἱ πανίσχυρες τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ στιγμή λαϊ-
κὲς δυνάμεις κάμφθηκαν. Τὸ διεθνὲς κλίμα ἐπηρέασε οἶγoura καὶ
φαίνεται καθαρά στοὺς φόβους τοῦ Κολοκοτρώνη μὴ χαρακτηρι-
στεῖ ἡ ἐπανάστασις ὡς ἐξέγερσις καρμπονάρων, σύμφωνα μὲ τὴ
γραμμὴ τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας. Καὶ κάτω ἀπὸ τὴν πίεσις τῶν διε-
θνῶν συνθηκῶν, τῆς ἰδεολογικῆς προπαγάνδας τοῦ ἀντιπάλου κι'
ἀκόμα ἀπὸ τὴ μὴ ἀκριβὴ ἐκτίμησις τῶν πανίσχυρων δυνατοτήτων
τῶν λαϊκῶν δυνάμεων τὴ συγκεκριμένη ἐκείνη στιγμὴ, σημειώθη-
κε ἡ κάμψις τοῦ δημοκρατικῶ στρατόπεδο τῶν Φιλικῶν ποῦ ἐπη-
ρέασε δυσμενῶς ὁλόκληρη τὴ μετέπειτα πορεία τῆς ἐπανάστασης.

3. ΟΙ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΗΔΕΣ ΕΝΙΣΧΥΟΝΤΑΙ.

ΕΡΧΟΜΕΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ἡ οὐσιαστικὴ ὑποχώρησις τῶν Φιλικῶν ἀποτέλεσε, ὅπως εἶ-
ταν ἐπόμενο, πολιτικὴ νίκη τῆς ὀλιγαρχικῆς παράταξης. Τὸ κο-

τζαμπάσικο μέτωπο ἐνισχύεται ἐπειγόντως μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ κακοῦ αὐτοῦ δαίμονα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ἐχθροῦ τῶν λαϊκῶν μαζῶν, μηχανορράφου τῆς πολιτικῆς καὶ φανατικοῦ ὑπέρμαχου τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς στὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ μηχανορράφησε, μαζί μὲ τὸν μητροπολίτη Ἰγνάτιο, ἐναντίον τῆς Φιλικῆς καὶ τάχיתה σαφῶς ἐναντίον τῆς Ἐπανάστασης φτάνει στὴν Ἑλλάδα στίς 31 Ἰουλίου/12 Αὐγούστου καὶ τραβάει κατ' εὐθείαν στὸ στρατόπεδο τῶν κοτζαμπάσσηδων τοῦ Πριναρόκαστρου τῆς Πάτρας, ὅπου γίνεται δεκτὸς μὲ μεγάλες τιμὲς ἀπὸ τὸ Ζαΐμη, Κανακάρη καὶ τοὺς ἄλλους. Σὲ λίγες μέρες ἦρθαν καὶ οἱ φαναριῶτες ὁπαδοὶ τοῦ Κ. Καρατζᾶ καὶ Θ. Νέγγρη «καὶ μαζί μὲ τοὺς κοτζαμπάσσηδες ἔβαλαν τὶς πρώτες δάσεις τῆς πολιτικῆς συμμαχίας τους» (Λ. Στρίγκος, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 21 (1959)).

Στίς 14/26 Αὐγούστου, ἀπόλυτα κατατοπισμένος στὰ αἰτήματα τῶν κοτζαμπάσσηδων καὶ μὲ σαφῶς χαραγμένες τὶς πολιτικὲς κατευθύνσεις τοῦ μετώπου τῶν ὀλιγαρχικῶν, ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς θὰ ἀποτελεῖ τὸν ἐκφραστὴ τῆς πολιτικῆς γραμμῆς του, πηγαίνει στὰ Τρίκορφα, ὅπου συναντᾷ τὸν Ὑψηλάντη, καὶ μὲ τρόπο τελεσιγραφικὸ ἀπαίτει νὰ ὑποβάλει τὴν παραίτησή του σὰν ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνώτατης Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἥττα τῶν δυνάμεων τῆς Φιλικῆς στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Ἀλέξ. Ὑψηλάντη στὴν Αὐστρία δὲν δικαιολογοῦσαν πλέον τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν Φιλικῶν στὸ Μοριά. Ἡ χυδαία αὐτὴ ἀντεπίθεση τῶν ὀλιγαρχικῶν κατὰ τῆς Φιλικῆς δείχνει πλέον τὸ πνεῦμα ποὺ ἐπικρατοῦσε μέσα στίς γραμμὲς τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, ὃ ὅποιος ἤθελε νὰ ξερριζώσει κάθε ἔχνος δημοκρατικῆς ἰδεολογίας ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς Ἐπανάστασης. Ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἀπέριψε τὶς προτάσεις τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ διέπραξε τὸ ὀλέθριο λάθος καὶ πάλι νὰ τὸν διορίσει σὰν ἐκπρόσωπο τῆς Ἀρχῆς στὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀποτυχαίνοντας στὸ μάξιμουμ τῶν ἐπιδιώξεών του ἀποδέχτηκε τὸ μίνιμουμ, ποὺ τὸν ἐμπαῖξε στὸ διοικητικὸ μηχανισμό τῆς Ἐπανάστασης καὶ μάλιστα στὴ νευραλγικὴ περιοχὴ τῆς Ρούμελης. Καὶ παίρνοντας μαζί του τοὺς φαναριῶτες καὶ πιστὰ ὄργανά του Κ. Καρατζᾶ καὶ Θ. Νέγγρη τράβηξε γιὰ τὴ θέση ὅπου τοῦ προσφέρθηκε καὶ ὀργάνωσε μὲ σατανικότητα τὶς κοτζαμπάσικες δυνάμεις κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Προσωρινῆς διοίκησης τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδας, ποὺ στάθηκε ἀμετακίνητο φρούριο τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καί, ὅπως θὰ ἴδουμε, χαλκεῖο ἐμφυλιοπολεμικοῦ κλίματος, ὅπου ἐκκολάφθηκε καὶ ἐπιτεύχθηκε τελικὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐκμηδένισης τῆς Φιλικῆς καὶ τῆς ἰδεολογίας τῆς.

4. Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΠΑΙΡΝΕΙ ΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΖΑ

Μέσα σ' αυτό τὸ κλίμα τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν κοτσαμπάσιων μηχανορραφιῶν, οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις συνεχίζονται στὸν ἐπαναστατημένο Μοριά. Στις 23 Ἰουλίου/4 Αὐγούστου πέφτει τὸ κάστρο τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ ἑλλειψή τροφίμων καὶ στὶς 6/18 Αὐγούστου τὸ κάστρο τοῦ Ναυαρίνου. Οἱ πολιορκητὲς τῆς Τριπολιτζᾶ φέρνουν ἀπὸ τὴ Μονεμβασία τρία πυροβόλα καὶ τὰ στήνουν ἀντίκρου στὰ τείχη. Στὸ μεταξύ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μοριά περνᾷ δύσκολες ὥρες ἐξ αἰτίας τῆς πολιορκίας. Ἡ πείνα καὶ οἱ ἀρρώστειες θερίζουν τοὺς πολιορκούμενους. Προσπάθειες τῶν Τούρκων νὰ διασπᾶσουν τὴ ζώνη τῆς πολιορκίας καὶ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς κλεισμένους μὲ τρόφιμα ἀποτυχαίνουν. Μιὰ τελευταία ἀπόπειρα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸ νάυαρχο Καρὰ Ἀλὴ νὰ βγάλει στὸ Μοριά δέκα χιλιάδες στρατιῶτες μὲ 60 καράδια ἀποτυχαίνει καὶ στὴν Καλαμάτα καὶ στὴν Πάτρα. Ἡ Τριπολιτζᾶ φτάνει πιά στὸ χεῖλος τοῦ ἀφανισμοῦ καὶ ἀρχίζουν διαπραγματεύσεις. Δὲν συμφωνοῦν στοὺς ὅρους, ὁπότε ὁ Κολοκοτρῶνης ἀλλάζει στόχο καὶ ἀπευθύνει στὸς 1500 Ἀλβανοὺς μισθοφόρους προτείνοντάς τους νὰ τοὺς ἐπιτρέψει τὴν ἐξοδο μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὴν κινητὴ περιουσία τους. Μὲ τίς ὁμάδες αὐτὲς τῶν Ἀλβανῶν οἱ πολιορκητὲς εἶχαν ἤδη ἐπαφὲς καὶ διενεργοῦσαν ἀπ' τὰ ἔξω μαύρη ἀγορὰ τροφίμων. Καὶ ἐνῶ ἡ Τριπολιτζᾶ βρισκόταν στὸν ἐπιθανάτιο ρόγχο της, στὶς 23 Σεπτεμβρίου/5 Ὀκτωβρίου ἕνα γεγονὸς ἤρθε νὰ ἐπιταχύνει τὴν πώση της. Ὁ Π. Δούνιανς ἀπὸ τὴν Κυνourία καταφέρνει, βρίσκοντας μιὰ εὐκαιρία, μὲ μιὰ ὁμάδα πολιορκητῶν νὰ σκαρφαλώσει στὰ τείχη καὶ ν' ἀνοίξει τὴν «πόρτα τ' Ἀναπλιοῦ». Εὐθὺς χιλιάδες Ἑλλήνες ὁρμοῦν μέσα στὴν πόλη καὶ ἀρχίζει μιὰ γενικὴ σφαγὴ τῶν κατοίκων της ποὺ κράτησε τρεῖς μέρες. Παρὰ τίς προσπάθειες τοῦ Κολοκοτρῶνης νὰ σταματήσει τὴ σφαγὴ, 10.000 Τούρκοι σκοτώθηκαν κατὰ τρόπο ἄγριο, ἐνῶ τὰ πάντα στὴν πρωτεύουσα τοῦ Μοριά διαρπάχτηκαν. Καὶ μόνο οἱ Ἀλβανοὶ σώθηκαν ποὺ εἶχαν κάνει συμφωνίες μὲ τὸν Κολοκοτρῶνη.

Ἐίταν τέτοια ἡ ἔκταση τῆς σφαγῆς ὥστε ὁ Κολοκοτρῶνης διηγεῖται ὅτι τὸ ἄλογό του ἀπὸ τὸ κονάκι του ὡς τὴν ἐκκλησίαν δὲν πάτησε καθόλου στὸ γῶμα ἀλλὰ μόνο σὲ κουφάρια σκοτωμένων! Στὴν Τριπολιτζᾶ οἱ Ἕλληνες ἀνταπόδωσαν κατὰ τὸν σκληρότερο τρόπο αἰώνων μαρτύρια καὶ καταπίσεις. Ὡστόσο ἡ σφαγὴ τῆς Τριπολιτζᾶς εἶχε δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὸ ἐξωτερικὸ καὶ μὲ τὴν κατ'ἀλλήλη ἐκμετάλλευση τοῦ γεγονότος ἀπὸ τίς φεουδαρχικὲς εὐρωπαϊκὲς κυβερνήσεις καὶ τοὺς Τούρκους, δημιουργήθηκε πρὸς στιγμὴ κλίμα δυσπιστίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, τὸ ὁποῖο ἀ-

ναγκάστηκε νά αντιμετώπισει καί ἡ ἑλληνική προσωρινή διοίκησις, ἐκδίδοντας στό Λονδίνο τό 1822 τό δίγλωσσο (ἑλληνικά καί ἀγγλικά) φυλλάδιο μέ τόν τίτλο «Οἱ Ἕλληνες κατά τήν Τριπολιτζάν» πού πρῶτος δημοσίευσε — ἀγνωστο ὡς τότε — τό 1953 ὁ ὑποφαινόμενος στίς συμπληρώσεις καί τά σχόλια τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Γ. Φίνλεϋ. Στό κείμενο αὐτό διατυπώνεται ὁ ἰσχυρισμός ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς ὅτι ἡ Τριπολιτζά ἔπεσε μέ ἐπίθεση καί ὄχι μέ συνθήκη καί ἐπομένως τά θύματα εἶναι ἀποτελέσματα πολεμικῆς ἐνέργειας. Καί σέ ἀντιπερισπασμό ἀναφέρονται οἱ ὁμότητες τῶν Τούρκων στούς πρῶτες μῆνες τῆς ἐπανάστασης ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Στό ἴδιο κείμενο ἀναφέρεται μιᾷ σημαντικῇ δοῶ καί ἀγνωστῇ πληροφορία σχετική μέ ἔρανο τῶν Ἑλλήνων στό Μεσολόγγι ὑπέρ τῶν ὀρφανῶν τῶν πεσόντων Τούρκων, πού δείχνει τόν ὑψηλό οὐμανισμό τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ γιά τόν ἀντίπαλο.

Ἡ πτώση τῆς Τριπολιτζᾶς ὑπῆρξε ἡ πρώτη νίκη μεγάλης κλίμακας τῆς ἐπανάστασης πού ἐξουδετέρωσε τήν ἔδρα τῆς πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς δύναμης τῆς Τουρκίας στό Μοριά καί ἀνέβασε τό ἠθικό τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων. Παράλληλα ἔπειδή ἡ νίκη κερδίσθηκε στά πεδία τῶν μαχῶν ὅπου ἦταν παραταγμένες οἱ δημοκρατικές δυνάμεις, τόνωσε τό κύρος τους, ὥστε νά προχωρήσουν σέ ἀποφασιστικές πολιτικές ἐνέργειες ὅπως ἦταν ἡ σύγκληση Ἐθνικῆς συνέλευσης. Στήν περίφημη ἐγκύκλιο τοῦ Ὑψηλάντη ὅπου διατυπώνεται ἡ πρόσκληση στούς μαχομένους Ἕλληνες νά ἐκλέξουν ἀντιπροσώπους γιά τήν ἐθνοσυνέλευση ἀξιολογεῖται κοινωνικά ἡ νίκη τοῦ Κολοκοτρώνη: «Μετά τήν πτώσιν τῆς Τριπολιτζᾶς ἔπαυσαν οἱ τυραννόφρονες καί πᾶν εἶδος τουρκολατρίας». Τό πνεῦμα τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς ἀπαρασάλευτα δημοκρατικό, προκάλεσε τίς διαμαρτυρίες τῶν κοτζαμπάσηδων. Καί πάλι ὅμως ἡ δημοκρατικῇ μερίδα διέπραξε τό σφάλμα νά συμβιβαστεῖ καί δέχτηκε νά κυκλοφορήσῃ ἡ νέα κοινῇ συμβιβαστική ἐγκύκλιος τῆς 9/21 Ὀκτώβρη πού καλοῦσε τό λαό νά στείλῃ ἀντιπροσώπους του γιά τή συγκρότηση «ἐθνικοῦ συστήματος», δηλαδή συνταγματικοῦ χάρτη.

Παρά τίς σφοδρές διαμαρτυρίες τῶν καπετανέων πρὸς τόν Ὑψηλάντη γιά τήν ὑποχώρηση, τά πράγματα ὠθοῦνται πρὸς λύσεις πού ὑπαγορεύουν οἱ κοτζαμπάσηδες. Ὁ Μαυροκορδάτος κρίνει τή στιγμή κατάλληλη νά ἐνεργήσῃ τήν ἀντεπίθεσίν του κατά τῶν Φιλικῶν καί μέ τό γράμμα του τῆς 27 Ὀκτώβρη/8 Νοέμβρη 1821 πρὸς τόν Ὑψηλάντη προβάλλει ἀνοιχτά πλέον τίς θέσεις του ἐναντίον τῶν Φιλικῶν πού τοὺς κατηγορεῖ γιά ἀπατεώνας καί γιανκωδισμούς πού ἐστρεφῶν ἐναντίον τῆς ἐπανάστασης τήν ὀργή τῶν εὐρω-

παϊκῶν αὐλῶν. Καί προτείνει τὴν ολοκληρωτικὴ ἐνάσκηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ παράλληλα νὰ σταματήσει κάθε δημοκρατικὴ ἐπιδίωξη στὸν πολιτικὸ στίβο: «Πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἀρχηγούς, πληρεξουσίου καὶ ἐπιτρόπους — γράφει — καὶ νὰ ὀργανώσωμεν τὴν ἐξουσίαν εἰς ὁ λ ἱ γ α ς χ ε ἱ ρ α ς καὶ νὰ προσκαλέσωμεν κανένα ὑποκείμενον ὡς ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος (Μπωαρναί, προγονὸς τοῦ Ναπολέοντα) ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας ἢ πᾶς τις ἄλλος ἱκανότερος ἡμῶν...».

Τὸ ἴδιο κήρυγμα — ἐμπνευσμένο ἐπίσης ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ πολιτικὴ, τὴν ὁποία ἄλλωστε ἀκολουθεῖ τυφλὰ ὁ Μαυροκορδάτος — ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ δεσπότης Ἰγνάτιος πρὸς τὸν Παλαιὸν Γερμανὸ μετ' ἡμερομηνία 18/30 Νοέμβριον 1824. «Ἡ πατρίς κινδυνεύει ἂν δὲν συστηθῇ ἐθνικὴ διοίκησις καὶ νὰ εἶναι ἀρεστή ὅχι μόνον εἰς τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις, αἵτινες νομίζουν ὅτι πειράζεται ἡ ἡσυχία τῶν λαῶν ἀπὸ κάθε νεοφανὲς σύστημα. Τὸ σύστημά μας τὸ βλέπουν ὡς κ α ρ β ο υ ν α ρ ι κ ὸ ν, τὸ διαβάλλουν ὡς τοιοῦτον κ α ἱ ἔ χ ο υ ν δ ἱ κ α ἰ ο ν».

5. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ: ΕΝΑΣ ΘΕΣΜΟΣ ΟΛΙΓΑΡΧΙΚΟΣ

Τὸν συμβιβασμὸ τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων τῆς ἐπανάστασης οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὸν ἐκμεταλλεύονται μετ' ἰσχύος πολιτικὰ μέτρα ὥστε νὰ τὶς ὑπερκεράσουν. Ἐσπευσμένα συγκαλεῖται στὸ Ἄργος ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία (1/13 Δεκέμβριον) ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ντὲ φάκτο ἀναγνώρισί της τῶν πολιτικῆς ἐξουσίας στὸ Μοριά, καὶ νὰ προχωρήσῃ στὴν παγίωση τῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων γιὰ μὴ κυριαρχία τῆς κοτζαμπάσηδης πολιτικῆς καὶ μέσα στὴ μελλοντικὴ ἐθνοσυνέλευση. Πρὶν συγκληθῇ ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε συγκροτήσῃ παράλληλον σῶμα στὸ Μεσολόγγι: (4/16-9/22 Νοέμβριον) μετ' ὃν τίτλον «Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος» ἐνῶ ὁ Θ. Νέγρης παγίωσε στὴν Ἀ. Ἑλλάδα τὸν Ἄρειον Πάγον, κοτζαμπάσηκο σῶμα ἀπὸ 70 προκρίτους.

Μὲ παγιωμένους θέσεις στὴ Ρούμελη οἱ κοτζαμπάσηδες ἐξορμοῦν τώρα στὸ Μοριά γιὰ νὰ ολοκληρώσουν τὴν κυριαρχία τους. Γενικὸς στόχος τὸ πνεῦμα τῆς Φιλικῆς καὶ τὸ δημοκρατικὸ ρεῦμα στίς γραμμὰς τοῦ ἀγῶνα. Μέσα στὴν Πελοποννησιακὴ γερουσία πετυχαίνουν ν' ἀποκηρυχθῇ ἡ Φιλικὴ καὶ τὸ ἰδεολογικὸ - ἐπαναστατικὸ της κλίμα. Στὸ ἀντι - Φιλικὸ ρεῦμα πετυχαίνουν νὰ παρασύρουν καὶ τοὺς Ὑδραίους πού ἐκεῖνη ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ εἶχαν κατὰφέρει νὰ συμβιβαστοῦν μετ' οὓς Μοραίτες καὶ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν Ἀντώνη Οἰκονόμου, δολοφονημένον ἀνάντρα ἀπὸ δργανά τους

καθώς έρχόταν νά λάβει μέρος στή συνέλευση. Μά τò αίμα τοῦ Οικονόμου καί μέ τήν υπόσχεση ὅτι θά τοὺς μπάσουν στὸ λουφέ, οἱ Ὑδραῖοι συμβιδάστηκαν μέ τοὺς Μοραίτες. Ἀπὸ τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ τὸ μέτωπο τῶν ὀλιγαρχικῶν εἶταν σοβαρότατα ἐνισχυμένο καί ἡ ἡττα τῶν Φιλικῶν ὀριστική. Ὁ Ὑψηλάντης μέ τὸν Κολοκοτρώνη ἀπογοητευμένοι φεύγουν γιὰ τὸν Ἀκροκόρινθο, ἐνῶ οἱ ἀγωνιστὲς γογγύζουν γιὰ τὴν ἐγκατάλειψή τους ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τους. Οἱ κοτζαμπάσδες, φοβούμενοι ὅτι ἦταν πιθανὸ νὰ ἐπαναληφθοῦν τὰ γεγονότα τῶν Βέρβαιων, μεταφέρουν τίς συνεδριάσεις τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας ἀπὸ τὸ Ἄργος στὴν ἐρημικὴ Ἐπίδαυρο. Ἐκεῖ υπογράφεται (28 Δεκέμβρη/9 Γενάρη) ὁ ὀργανισμὸς τῆς πού ἀποτελεῖ στὴν οὐσία τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας στίς ἀποφάσεις τῆς βουλῆς σὲ ζητήματα διπλωματικῶν, στρατιωτικῶν καί οἰκονομικῶν σχέσεων, δηλαδὴ πλήρης ἀπαλλοτρίωση τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. Ὁ Ὑψηλάντης καί ὁ Κολοκοτρώνης ἀρνήθηκαν ἀρχικὰ νὰ υπογράψουν, ἀλλὰ τελικὰ καί πάλι συμβιδάστηκαν καί ὑποχώρησαν, παρασύροντας καί τοὺς Παπαφλέσσα καί Ἀναγνώσταρα. Ἡ οὐσιαστικὴ ἐκτόπιση τῆς Φιλικῆς εἶχε συντελεστῇ καί ἀργότερα, στὴν Ἐθνοσυνέλευση, πραγματώνεται καί ὁ τυπικὸς θάνατος τοῦ πνεύματός της μέσα στὴν Ἐπανάσταση.

6. Η ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ.

Κάτω ἀπὸ τίς δυσμενέστετες αὐτὲς συνθήκες γιὰ τὴν δημοκρατικὴ παράταξη ἄρχισε στίς 20 Δεκέμβρη/2 Γενάρη 1822 ἡ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδάυρου, πού δὲν ἦταν στὴν οὐσία ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα τοῦ μαχόμενου ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ κατασκευάσμα τοῦ ἀρχοντολογιοῦ. Στὴ Ρούμελη καί τὴν Ὑδρα οἱ ἀντιπρόσωποι διορίστηκαν ἀπὸ τὰ τοπικὰ κοτζαμπάσικα διοικητικὰ ὅργανα, ἐνῶ στὸ Μοριά ἔγιναν διορισμοὶ ἀπὸ τὴν Πελοποννησιακὴ Γερουσία καί διενεργήθησαν ψευτοεκλογές («πρόσχημα ἐκλογῆς», λέει ὁ Παπαρρηγόπουλος) ἀντιπροσώπων.

Τὰ διοικητικὰ μέτρα πού ψηφίστηκαν στὴν Ἐπίδαυρο παγίωσαν ὀριστικὰ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τῶν ὀλιγαρχικῶν. Στὸ ἐκτελεστικὸ (κυβέρνηση) ἐγκαταστάθηκαν ὁ Ἀ. Δεληγιάννης σὰν πρόεδρος καί οἱ Ὁρλάνδος (Ὑδραῖος) καί Λογοθέτης (Ρουμελιώτης). Τὸ σύνταγμα πού ψηφίστηκε, ἔργο τοῦ Ἰταλοῦ πρόσφυγα Γκαλλίνα, ἀναγνωρίζει τὸ θεσμὸ τῆς Γερουσίας στὸ Μοριά, τὴ συνέλευση τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καί τὸν Ἀρειο Πάγο στὴν Ἀνατολική, ὅργανα ἐξουσίας κατ' ἐξοχὴν κοτζαμπάσικα. Καθιερώνεται πενταμελὲς Ἐκτελεστικὸ (κυβέρνηση) πού διορίζει «τοὺς

γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας» καὶ 70μελὲς βουλὴ μὲ μειωμένα δικαιώματα, ἐνῶ ἀναγνωρίζεται ἡ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν σὲ νομοθετικὴ, δικαστικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ σύμφωνα μὲ τὰ θέσματα τῶν συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης τῶν ὁποίων ὠχρὴ ἀπήχηση ἀναγνωρίζει κανεῖς στὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου.

Ἡ ἐθνοσυνέλευσις κατάργησε τὸ θεσμὸ τῆς ἀρχιστρατηγίας γιὰ ν' ἀφαιρέσει τὸ ἀξίωμα ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, καθὼς καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Μοριά, γιὰ νὰ τὸ ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη. Καὶ γιὰ χαριστικὴ βολὴ στὶς ἰδέες τῆς Φιλικῆς, διαχώρισε τὴν Ἐπανάστασι «ἀπὸ τὶς στασιώδεις ἐξεγέρσεις» τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν περιοχῶν, ποὺ τὶς κατάγγειλε σὰν ἔργο τῶν καρμπονάρων, καὶ κατάργησε τὰ χρώματα τῆς Φιλικῆς ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν σημαία (μαῦρο, κόκκινο, ἄσπρο) καθιερώνοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν σημερινὴ ἐθνικὴ μας σημαία μὲ τὸ κυανὸ καὶ λευκὸ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα προβλήματα τῆς Ἐπανάστασης, ποὺ ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα τῆς προσέλευσης τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν στὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἰδιομορφία μὲ τὴν ὁποία ἐκδηλώθηκε στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀστικὴ ἐπανάστασι, τὸ πρόβλημα τῆς γῆς, ἡ ἐθνοσυνέλευσις δὲν ὑπόρρισε νὰ τὸ λύσει ριζικά. Τὰ τούρκικα τοιφλίκια ἀνακηρύχθηκαν ἀπλῶς ἐθνικά καὶ οἱ ἀγρότες ὑποχρεώθηκαν νὰ δουλεύουν σ' αὐτὰ κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες βαρεῖες συνθήκες καὶ τὶς ἴδιες φορολογίες. Πρότασις γιὰ ἐκποίησίν τους, ποὺ ἐγένε στὴν ἐθνοσυνέλευσι, εἶχε τὸ ἱστοτελὲς κίνητρο νὰ περιέλθουν στὰ χέρια τῶν κοτζαμπάσηδων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σπηλιᾶδης στ' Ἀπομνημονεύματά του (σ. 505 - 506): «Τὴν τῆς ἐκποίησης τῆς ἐθνικῆς γῆς πρότασιν ἔκαμαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Σκοπὸς τῶν ἦτο νὰ κυριεύσῃαι τὰς εὐφορωτέρας γαίας εἰς μηδαμινὴν τιμὴν ἢ νὰ τὰς ἀρπάσωσιν ἐπὶ λόγῳ στρατιωτικῶν μισθῶν καὶ ἄλλων δῆθεν ἀποζημιώσεων ἀξιώσεων». Ὁ πόθος τῶν ἀγροτῶν εἶταν νὰ διανεμηθοῦν τὰ ἑκατομῦρια στρέμματα τῶν πρώην τουρκικῶν κτημάτων στοὺς ἀκτήμονες. «Νὰ δώσετε εἰς τοὺς ἀπλοὺς — γράφει ὁ Μακρυγιάννης καθρεφτίζοντας τὸν πόνο τῆς μάζας τῶν ἀγωνιστῶν — πενήντα στρέμματα γῆς ὁποῦναι μιλιοῦναι καὶ κάθονται χέρσα καὶ ἀπὸ πενταχόσια ὡς χίλια γρόσια, ὁποῦναι τὸ τάλλαρὸν εἰκοσιένα καὶ μισὸ γρόσι. Καὶ κατ' ἀναλογίαν νὰ πᾶτε ἀπὸ τὸν ἀπλὸν πατριώτη ὡς τὸν βασιλὸν τοῦ χιλιάρχου... Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ γίνουν οἱ Ἕλληνες νοικοκυραῖοι καὶ νὰ πλουτίσῃ τὸ ταμεῖον» (II 302). Ἀντὶ ὅμως γιὰ μιὰ τίμημα διανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν ποὺ θὰ ἔλυνε τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα καὶ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀποκατάστασι τῶν ἐρειπίων, δημιουργώντας εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα (Ζέβγος II. 10) «οἱ πλείότεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν — γράφει καὶ πάλιν ὁ Σπηλιᾶδης — ἐφαντάσθησαν νὰ συστήσωσι τι-

μαριωτισμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντικαθιστῶντες τοὺς Τούρκους το-
πάρχας. Ἦθελον, λοιπόν, νὰ διευθύνουν στρατιωτικῶς τὰς ἐπαρχίας
των καὶ νὰ κυριαρχοῦν διὰ τῶν ὀπλων, ἀρπάζοντες τὰ δημόσια ἐ-
σοδα καὶ ἐξασκοῦντες τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν» (σ. 209 κ. ἐ.). Καὶ
ὁ Φλογίτης συμπληρώνει: «Εἰς τίνα, λοιπόν, ἤθελεν ἐκποιεῖται ἡ
ἐθνικὴ γῆ; Ὅχι βέβαια εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς ὀλίγους τινὰς εὐκατα-
στάτους καὶ εἰς τιμὴν τόσον εὐτελεῖ ὥστε τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον μικρὸν
ἤθελεν ὠφεληθεῖ καθ' ὃν καιρὸν μόνον διὰ τὴν εὐπόρησίν του θέλει
γίνει ἐκποίησης».

Καὶ πραγματικά, ἀναλόγως τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν καὶ
πάντοτε διὰ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ βουλευτικοῦ» πάρθηκε ἡ πονη-
ρὴ ἀπόφασις στὴν ἐθνοσυνέλευση γιὰ τὴν ἐκποίηση τμημάτων τῆς
ἐλληνικῆς γῆς.

Μὲ τὴν ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου ἡ Φιλική, παρὰ τὸ τε-
ράστιο κύρος της, ὅστερα ἀπὸ μιὰ σειρά ὀλέθρια πολιτικά λάθη καὶ
ἐνῶ διέθετε ὅλη τὴ λαϊκὴ συμπαράστασι, χάνει τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ
τὰ χέρια της καὶ ἐκμηδενίζεται σὰν πόλος καθηδῆγησής τῆς Ἐπα-
νάστασης. Ἡ ἐξουσία καὶ ἡ ἡγεσία τοῦ ἀγῶνα περνᾷ στὰ χέρια
τῶν κοτζαμπάσηδων, γεγονὸς πού ὁδηγεῖ τὴν Ἐπανάστασι σ' ἓνα
δύσκολο δρόμο καὶ ἐκμηδενίζει τίς κοινωνικὰς κατακτήσεις της, ἀ-
νοίγοντας τὴν πόρτα, ὅπως θὰ ἴδωμε, σὲ δυὸ σκληροὺς ἐμφυλίους
πολέμους, πού τὴν ἔφεραν ὡς τὸ χεῖλος τῆς ἀδύσσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. Η ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ εξάμηνο του 1822 η επανάσταση άρχισε να πληρώνει τα επίχειρα της εκτόπισης από την έξουσία των Φιλικών και των δημοκρατικών μαζών που τις ακολουθούσαν. Οί όλιγαρχικοί, φοβούμενοι κάθε νέα προώθηση των μαζών στο ιστορικό και πολιτικό προσκήνιο, έμπόδισαν κάθε τι που θα έφερνε τους αγωνιστές σέ στενή συνάφεια με την επανάσταση.

Η κοτζαμπάσικη αυτή τακτική συνέπεσε με την άπελευθέρωση των χεριών της Τουρκίας από ώρισμένες δεσμεύσεις, όπως είχαν ή υπόθεση του 'Αλή πασά και ή διατήρηση σοβαρών δυνάμεων στα ρωσικά σύνορα από τό φόβο ρωσικής εισβολής. Κι' έτσι μέσα στο δεύτερο εξάμηνο του 1822 μπόρεσε να κινητοποιήσει σοβαρές δυνάμεις έναντιόν των επαναστατημένων Έλλήνων, που ή έξουσία των κοτζαμπάσσηδων κρατούσε κατακερματισμένες τις στρατιωτικές δυνάμεις τους. Ένώ μέσα στους έξη πρώτους μήνες του 1822 μπορούσε να δημιουργηθεί ένιαίος στρατός, υπό κεντρική διοίκηση, που θα επέκτεινε τις κατακτήσεις του αγώνα, ή κοτζαμπάσικη έξουσία έμπόδισε τη δημιουργία του, κρατώντας τις ένοπλες δυνάμεις κάτω από τη μορφή ιδιωτικών μικρών στρατών των κοτζαμπάσσηδων, στους οποίους είχε άνατεθεί και ή ευθύνη της στρατολογίας των μαχητών καθώς και του εφοδιασμού τους σέ τρόφιμα και εφόδια πολέμου.

Στήν ίδια κατάσταση διατηρήθηκε και τό ναυτικό, τό οποίο υπαγόταν στη δικαιοδοσία και την ευθύνη των κοτζαμπάσσηδων των νησιών κι' όχι του έθνους. Κατακερματισμένο και χωρίς ένιαία διοίκηση και σχέδιο κοινής στρατηγικής δράσης, περιοριζόταν σέ τοπικές έπιδρομές έντελώς έμπειρικά, με τόν παλιό προσφιλή στους καπετανούς των καραβιών κουρσάρικο τρόπο, όπου τό άτομικό κέρδος της λείας αποτελούσε τό πολεμικό έντασμα.

Ἀπὸ πλευρᾶς ὀργάνωσης τῶν οἰκονομικῶν, ἡ κοτζαμπάσικη κυβέρνησις σημείωσε καταγῶδη ἀποτυχία. Βάσις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου ἦταν τὰ τούρκικα τοιφλίκια πού εἶχαν περάσει στὴν κρατικοποίηση καὶ τὸ νοίκισμά τους ἀποτέλεσε τὸ βασικὸ πόρο τῆς Ἐπανάστασης. Ἀλλὰ οἱ πόροι τῶν κτημάτων δὲν ἔφθαναν ποτὲ στὸ δημόσιο ταμεῖο γιατί τοὺς σφετερίζονταν εἴτε οἱ τοπικὲς ἐξουσίαι, εἴτε οἱ δημογεροντίαι, εἴτε ἀκόμη οἱ ἴδιοι κοτζαμπάσχηδες πού διατηροῦσαν τὰ ἐνοπλά σώματα ὑπὸ μορφὴ ἰδιωτικῶν στρατῶν. Οἱ περιφημοὶ «λουφέδες», ἡ μισθοδοσία δηλαδὴ τῶν ἐνόπλων (πού δὲν ἔφθαναν σχεδὸν ποτὲ ἀκέραιοι στὰ χέρια τους), ἀπορροφοῦσαν τοὺς ἐθνικοὺς πόρους καὶ συσσωρεύονταν στὰ ταμεῖα τῶν προεστῶν, χωρὶς νὰ φθάνουν ποτὲ στὸ «μινιστέριον» (ὕπουργεῖο) τῆς Οἰκονομίας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κτήματα τὸ Ἐκτελεστικὸ προσπάθησε νὰ βρεῖ πόρους δημεύοντας τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ σκεύη καὶ τὰ ἀφιερῶματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηριῶν. Παράλληλα ἐκδόθηκε ἐσωτερικὸ ὁμολογιακὸ δάνειο 5.000.000 γρόσια.

Τὰ μέτρα αὐτὰ εἶχαν μιὰ σπασμωδικότητα καὶ μιὰ προχειρότητα πού δὲν μποροῦσαν νὰ θεραπεύσουν τὴ χρόνια πληγὴ τῆς ἑλειψῆς πόρων γιὰ τὴν ἐπανάστασι. Ἀντὶ ἡ διοίκησις νὰ μοιράσει τὴν ἐθνικὴ γῆ στοὺς ἀκτήμονες ἀγωνιστὲς καλλιεργητὲς, μεταβάλλοντάς τους σὲ ἀξιόλογες παραγωγικὲς δυνάμεις γιὰ τὴν οἰκονομία, ἔκανε τὰ στραβά μάτια στὴ ρεμούλα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων ἀπὸ τοὺς προεστούς, πού τ' ἀγόραζαν γιὰ ἕνα κομμάτι ψωμί στὶς δημοπρασίαι καὶ τ' ἄφηναν νὰ κάθονται χέρσα. Σὰ νὰ μὴν ἔφτανε ἡ ληστεία αὐτὴ τῆς ἐθνικῆς γῆς καὶ ἡ ἀνυπαργωγικὴ τῆς ἀργίας, ἡ κοτζαμπάσικη διοίκησις διατήρησε ἀμετάβλητες τίς παραγωγικὰς σχέσεις μεταξὺ ἀγροτῶν καὶ ἰδιοκτητῶν πού ἴσχυαν στὴν Τουργκκρατία. «Καὶ σιγὰ - σιγὰ ἀρχισε ἕνα ἀγροτικὸ κίνημα πού ἔφτασε καὶ μέχρι τὴν κατάρτησιν τῶν ἐκτάσεων. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1822 οἱ ἀγρότες τῆς Μάνης κατέλαβαν, μαζὺ μὲ ἄλλα χωριά, τὸ μέρος τῆς ἐπαρχίας Μυστρά «Ἐλος» καὶ ἐπίσης ὅλη σχεδὸν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μονεμβασίας καὶ ἔκαναν συμφωνία «νὰ μοιράσουν μεταξὺ τους ἀδελφικῶς ὅλην τὴν κινήτην καὶ ἀκινήτον περιουσίαν τῶν ἐχθρῶν Τούρκων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονεμβασίας». Ἡ κατάρτησις τῶν χωρῶν αὐτῶν κράτησε ὥς τὸ 1823. Ἡ κυβέρνησις τῶν κοτζαμπάσχηδων ἔστειλε ἐναντίά τους τμήματα στρατοῦ» (Στρίγκος).

Ἐπίσης μεγάλη δξύτητα πῆρε τὸ ἀγροτικὸ κίνημα στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, πού, ὅπως εἶδαμε, ὑπῆρξε μιὰ περισσότερο συνειδητὴ ὀργάνωσις τοῦ κοινωνικοῦ ἀγῶνα μέσα στὴ φωτιά τῆς ἐπανάστασης, ὑπὸ ἡγεσίαι λαϊκῆς προέλευσης. Ἔτσι στὴν Νάξο, Ἀνδρό, παρτηροῦνται ἄθροες καταλήψεις τοιφλικίων καί, ὥς ἕνα σημεῖο, παρμερισμὸς τῆς ἐξουσίας τῶν κοτζαμπάσχηδων.

2. Η ΠΑΝΑΚΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΙΡΚΩΝ

Γιὰ νὰ ἐδραιώσουν καὶ νὰ ἱεραρχήσουν τὸ καθεστῶς τοὺς σύμφωνα μὲ τὰ φεουδαρχικὰ θέσμια καὶ νὰ ἀπομονώσουν περισσότερες τίς ἀτίθασες λαϊκὲς μάζες, οἱ κοτζαμπάσδες διάστηκαν, ὕστερα ἀπὸ εἰσηγήσεις τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, νὰ ἀναζητήσουν ἓνα βασιλιά στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές, πιστεύοντας ἔτσι ὅτι κατοχυρώνουν παράλληλα διεθνῶς τὴν ἐξουσία πού πῆραν στὰ χέρια τους. Ὁ Θ. Νέγρης καὶ ὁ Ἀ. Λουριώτης ἔφυγαν μὲ ἐπίσημη ἀποστολὴ γιὰ τὴν Ἀγγλία, Ἰσπανία καὶ Πορτογαλία ἀναζητώντας ἓνα πρίγκιπα γιὰ βασιλιά καὶ δάνειο ἐξωτερικὸ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Παρόμοια ἐπίσκεψη ἔγινε καὶ στὸ Βατικανό. Οἱ ἀποστολὲς αὐτές, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ Ἐπανάσταση ἀπειλοῦνταν μὲ ἀφανισμό, δὲν τελεσφόρησαν φυσικά. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπογοητευμένος εἶχε πιάσει τὸν Ἀχρόκορινθο, συνεχίζοντας τὸν ἀγῶνα. Ὁ Κολοκοτρώνης πολιορκοῦσε τὴν Πάτρα, ὅπου ὑπῆρχαν 12.000 Τούρκοι στὸ κάστρο της, παρὰ τίς θωελλώδεις ἀντιρρήσεις τῶν κοτζαμπάσδων γιὰ τὴν ἐπιχείρηση, πού ἐνδεχόμενη ἐπιτυχία της θὰ τοῦ ξανάδινε ἐπικίνδυνον κῆρος, τὸ ὅποιο εἶχαν ἀγωνιστεῖ γιὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν καὶ ἡ Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα μὲ τὰ καράδια της κρατοῦσε τὸ Ναύπλιο ἀποκλεισμένο. Ἦσαν οἱ μόνες ἐπαναστατικὲς φλόγες πού ἔκαιγαν καὶ φωτίζαν τὸν ἀγῶνα μὲ τὸ ἀληθινὸ του φῶς.

Στὸ μεταξύ ἡ Πύλη ἐπεξεργαζόταν σύντονα τὸ σχέδιο τῆς κατὰπνιξης τῆς Ἐπανάστασης. Ἐμπνευστὴς καὶ δημιουργὸς του εἶταν ἓνας Τοῦρκος ἐπιτελικὸς ἀξιοματικὸς μὲ ἐξαιρετὴ κατάρτιση, ὁ Ρεῖζ ἐφέντης καὶ εἶταν πολὺ ἀπλὸ στὴ σύλληψή του: ἐνῷ ὁ τουρκικὸς στόλος θὰ ἀπέκλειε τὰ νησιά καὶ τὰ φρούρια καταστέλλοντας τοπικά τὴν ἐπανάσταση, ὁ Χουραΐτ πασάς, θὰ κατέβαινε στὸ Μοριά ἀπὸ δυὸ δρόμους: Ἡπειρο — Μεσολόγγι — Πάτρα καὶ Θεσσαλία — Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα — Μοριά, σαρώνοντας τὸ πᾶν στὸ πέρασμά του.

Πραγματικὰ ὁ Χουραΐτ ξεκίνησε δημιουργώντας τεράστια ἀπειλὴ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Στὴν Εὐβοία, κλειδί τῆς Ἀ. Ἑλλάδας, ὁ Ἥλιος Μαυρομυχάλης νικεῖται στὰ Στύρα (12/24 Γενάρη) καὶ αὐτοκτονεῖ γιὰ νὰ μὴ πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Ὁ Ὄδυσσεας Ἀντροῦτσος μὲ 3000 πολεμιστὲς πολιορκεῖ τὴν Κάρυστο, ἀλλὰ ὁ Ἀρειὸς Πάγος τὸν ἀνακαλεῖ στὴ Ρούμελη πρὶν ξεκαθαριστεῖ ἡ ἐπικίνδυνος ἐκείνη ἐστὶν στὰ μετόπισθεν τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Ρούμελη στὸ μεταξύ αἰσθάνεται τὸ θανάσιμο κίνδυνον τοῦ Χουραΐτ καὶ ζητάει ἐπείγοντως ἐνισχύσεις. Ἡ κυβέρνηση διατάσσει τὸν Νικηταρὰ νὰ σπεύσει καὶ μαζί του ἀποφασίζει νὰ πάει κι' ὁ Ὑψηλάντης ἔχοντας ἀναπεπταμένους τίς σημαίες τῆς Φιλικῆς. Ξε-

σπάει λυσσασμένη αντίδραση τῶν κοτζαμπάσηδων γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Δ. Ὑψηλάντη καὶ γίνεται ὑποχθόνια προσπάθεια ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Κωλέτη πρὶν κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ διασπάρουν τοὺς στρατιωτικούς συκοφαντῶντας τὸν ἕνα στὸν ἄλλο, μὲ μυστικά γράμματα. Ἡ ραδιουργία, ὁμῶς, ξεσκεπάστηκε. «Ἐβγαλε ὁ Δυσσας τὸ γράμμα, λέει ὁ Μακρυγιάννης, καὶ τοὺς τῷδε-ξε ὁποῦ τῷγραφαν ἐναντίον τους. Ἐβγαλε κι' ὁ Νικητάς τὸ δικό του. Πιάστηκαν κι' οἱ τρεῖς καὶ φιλήθηκαν κι' ὀρκίστηκαν νάναί ἀχώριστοι διὰ τὸ καλὸν καὶ στερέωσιν τῆς πατρίδος».

Στὴ Ρούμελη οἱ καπεταναῖοι μὲ τὸν Ὑψηλάντη συγκροτοῦν πολεμικὸ συμβούλιο. Διαθέτουν 7.000 ἀγωνιστὲς καὶ ἀποφασίζουν νὰ δράσουν προληπτικά, πρὶν ἢ πλημμυρίδα τοῦ Χουρσίτ σαρώσει τὰ ἐρείσματά τους, καὶ νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς περιοχῆς τῆς Λαμίας ποὺ δέσποζε στὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ τὸ Νικηταρὰ χτυποῦν τὴ Λαμία καὶ ὁ Κοντογιάννης τὸ Πατρατζίκι (Ἰπάτι). Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀντιμετωπίζοντας συντριπτικὰ ἀνώτερες τουρκικὲς δυνάμεις δρέθηκε σὲ δύσκολη θέση καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο καράδια γιὰ νὰ περάσει στὴ Λοκρίδα. Ἡ κοτζαμπάσικη αὐτὴ ἐξουσία, τρέφοντας ἀπέραντο μίσος ἐναντίον τοῦ Ἀντρούτσου, διατάσσει νὰ μείνει ἐντελῶς ἀδοθήθης. Κι' ὅταν μὲ δικά του μέσα πραγμάτωσε τὴν ὑποχώρηση, κατηγορεῖ τὸ ἐξαίρετο αὐτὸ παληκάρι γιὰ «ἀνάνδρο» καὶ γιὰ συνεργάτη τῶν Τούρκων, ποὺ ἐγκατέλειπε σκόπιμα τίς θέσεις του! Ὁ Ὀδυσσεὺς θαρὰ δυσανεστήμενος κατὰ τῶν κοτζαμπάσηδων παραιτεῖται. Καὶ τότε ὁ Ἄρειος Πάγος συλλαμβάνει τὸ σχέδιο ἐξόντωσός του καὶ στέλνει ἕνα ἐμπιστὸ του νὰ πεί στὸν Νικηταρὰ νὰ τὸν σκοτώσει καὶ νὰ πάρει αὐτὸς τὸ πόστο τοῦ Ἀντρούτσου!

Μὲ τέτοια ἄθλια μέσα οἱ κοτζαμπάσηδες προσπαθοῦσαν νὰ σπείρουν τὴ διχόνοια στοὺς πολεμιστὲς, ἐνῶ ἀπὸ τὸ βορρὰ διαγραφόταν ὁ θανάσιμος κίνδυνος τοῦ Χουρσίτ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση. Στὶς μηχανορραγίες τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπαντᾷ μὲ σκληρότητα ἀρκετὰ συνηθισμένη στὴν ἐποχὴ. Κι' ὅταν στέλνονται δύο πράκτορες τοῦ Μαυροκορδάτου, οἱ Παλάσκας καὶ Νοῦτσος, νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν καὶ νὰ τὸν ἀπομονώσουν, τοὺς πιάνει καὶ τοὺς σφάζει σὰν τραγιά. Ὑστερα ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτό, ποὺ ἐγίνε ἀφορμὴ νὰ ἐπικηρυχθεῖ ὁ Ἀντρούτσος γιὰ 5.000 γρόσια, ὁ στρατὸς στὴ Ρούμελη οὐσιαστικὰ διαλύεται. Ὁ Ἄρειος Πάγος καταφεύγει στὰ Σάλωνα (Ἀμφισσα) τρομοκρατημένος, ἐνῶ οἱ τουρκικὲς δυνάμεις ἐτοιμάζονται νὰ περάσουν τὸ Σπερχεῖο καὶ νὰ «χτενίσουν» τὴν Ἀ. Ρούμελη.

Ἐνα σχέδιο ἀνάσχεσης τῆς τουρκικῆς πλημμυρίδας στὶς πηγές τῆς ἐκδηλώθηκε τὸ Μάη τοῦ 1822 μὲ τὴν ἐξέγερση τῶν ἀρμα-

τολών και κλεφτών της περιοχής Νάουσας - Όλύμπου. Το σχέδιο, εμπνευσμένο από τον Ναουσαίο έμπορο Ζαφειράκη, ήταν να απο-
κλειστεί το πέρασμα του Άξιου και να καταληφθεί η Δυτική Μακε-
δονία και η περιβολή των Τεμπών. Το σχέδιο απέτυχε και 5.000
Ναουσαίοι σφάχτηκαν από τους Τούρκους. Έτσι ο δρόμος Θεσσα-
λονίκης - Λάρισας έμεινε ανοιχτός τη στιγμή που η Ρούμελη δεν
είχε καμιά δυνατότητα ν' αντισταθεί.

3. ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Στο ίδιο χρονικό διάστημα στα νησιά επικρατούσε διαφορετι-
κό επαναστατικό κλίμα, συγγενικό προς το πνεύμα και την ιδεολο-
γία της Φιλικής. Είδαμε πώς στη Σάμο ο λαός είχε πάρει την έ-
ξουσία στα χέρια του και έφάρμοζε ένα ευρύ αντιφεουδαρχικό - έ-
παναστατικό πρόγραμμα υπό την αρχηγία του Λογοθέτη - Λυκούρ-
γου. Οι Σαμιώτες καρμανιόλοι αποφασίζουν να φέρουν τις επανα-
στατικές σημαίες τους στη Χίο, παρά την λυσσώδη αντίδραση των
κοτζαμπάσηδων της Χίου, που δεν θέλανε με κανένα τρόπο επνα-
στατικά γεγονότα στο νησί. Αντίθετα «ο λαός ήνωθη μετά των
Σαμίων» όπως μαρτυρεί ο Αυστριακός ιστορικός Πρόγκες - "Οστεν
(Α' 164 μετάφ. Α. Βλάχου). Η απόβαση των Σαμιωτών (10/22
Μαρτίου 1822) είχε σαν αποτέλεσμα να κλειστούν εντρομοι στα κά-
στρα οι Τούρκοι και να κυριαρχήσει ο λαός στη Χίο, που συνέργει
ενοπλος από όλα τα χωριά της υπαίθρου στη Χώρα. Η λαϊκή έ-
ξουσία πήρε συγκεκριμένη μορφή με την εκλογή λαϊκής ήγεσίας από
7 εφόρους.

Η πολιορκία του φρουρίου άρχισε συστηματική. Οι Χιώτες ζή-
τησαν ενίσχυση από το Έκτελεστικό καθώς και την δοθήθεια του
έλληνικού στόλου, αλλά δεν την πέτυχαν. Στις 30 Μάρτη/11 Α-
πρίλη και ενώ η πολιορκία προόδευε έφτασε αιφνιδιαστικά στη Χίο
ο Τούρκος ναύαρχος Καρά Άλής με 46 πλοία και 7.000 άντρες.
Αποβίβασε το στρατό του στο νησί και έρριξε τις εμπειροπόλεμες
δυνάμεις του έναντι των επαναστατών με αποτέλεσμα να κάμψει
άμέσως την εξέγερση. Άρχισε τότε γενική σφαγή. Κάπου 23.000
Χιώτες σφάχτηκαν από τους Τούρκους και 47.000 αιχμάλωτοι στάλ-
θηκαν στα σκλαβοπάζαρα της ανατολής. Η Χίος έρημώθηκε και
μόνο 30.000 άπ όταν πληθυσμό της γλύτωσαν καταφεύγοντας στα
βουνά.

Οι απάνθρωπες και έξω από κάθε νόμο του πολέμου σφαγές
των άμάχων στην Χίο ξεσήκωσαν φοβερό κύμα διαμαρτυριών σ' όλη
την Εύρώπη έναντι των τουρκικών θηριωδιών.

Ο έλληνικός στόλος μετά την ολοκληρωτική καταστροφή του

νησιού και τις σφαγές του πληθυσμού του, κινήθηκε τότε καθυστερημένα. Πενήντα όχτω καράβια υπό τον 'Α. Μιαούλη, περιέπλεαν τις άκτές της γλυτώνοντας δσους είχαν διασωθεί από τὸ τούρκικο μαχαίρι. Μὲ βάση τὰ Ψαρά ἐπιχείρησαν νὰ χτυπήσουν τὰ τουρκικά πλοία πού ναυλοχοῦσαν στή Χίο. Τὸ πρῶτο ἀνοιχτὸ χτύπημα ἀπέτυχε, ὁπότε μερικοὶ ἀπλοὶ ναῦτες, ἀνάμεσά τους ὁ Κωνσταντῆς Κανάρης καὶ ὁ Πιπίνος, πρότειναν νὰ δοκιμάσουν νὰ κάψουν τὸν τουρκικὸ στόλο μὲ μπουρλότα (πυρπολικά). Ἡ ἐπιχείρηση ἐγκρίθηκε καὶ στίς 8/20 Ἰουνίου 1822 βραδιά πού οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ στόλου — ὡς 2000 — γιόρταζαν τὸ μπαϊράμι στή ναυαρχίδα τοῦ Καρά 'Αλή, τὰ πυρπολικά γλύστρησαν ἀθέατα μέσα στὸ σκοτάδι στὸ λιμάνι καὶ ὁ Κανάρης κόλλησε τὸ πυρπολικὸ του στή ναυαρχίδα, δίνοντάς του φωτιά. Ἡ ναυαρχίδα ἀντινάχτηκε παρασύροντας τὸν ὑγρὸ τάφο της τοὺς 2000 ἀξιωματικούς καὶ ναῦτες τοῦ τουρκικοῦ στόλου μαζί μὲ τὸν ἀρχιναύαρχο Καρά 'Αλή, ἐνῶ οἱ τολμηροὶ δολιοφθορεῖς (32 τὸν ἀριθμὸ) γλύτωσαν μὲ τὰ ἐλαφρὰ σκάφη τους καὶ γῆχαν ἀνενόχλητοι ἀπὸ τὸ λιμάνι.

Ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ ἐκδίκησης γιὰ τίς σφαγές τῆς Χίου τῶν Ἑλλήνων εἶχε πανελλήνια, ἀλλὰ καὶ παγκόσμια ἀκτινοβολία. Τὸ δνομία Κανάρης ἐγινε πασίγνωστο στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἐνῶ ὁ τουρκικὸς στόλος δεχόταν ἓνα ἡθικό, ἀλλὰ καὶ πράγματι πλῆγμα πού ἐπηρέασε τὴ μαχητικότητά του ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης.

4. ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟΙ ΠΕΤΑ

Στὸ μεταξύ ὁ Χουροῖτ ἀναπτύσσοντας τὸ σχέδιο καταστολῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, θέλησε πρῶτα νὰ ἐκκαθαρίσει τὸ «θύλακο» τοῦ Σουλίου πού τὸ ὑπερασπίζονταν 1.000 Σουλιῶτες μαχητές. Μὲ 14.000 ἐμπειροπόλεμους ἄντρες στράφηκε ἐναντίον του καὶ ἄρχισε νὰ τὸ χτυπᾷ ἰσχυρά. Ἡ κυβέρνηση βορβεῖται καὶ ἀποφασίζεται νὰ σπεύσουν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴ Δ. Ἑλλάδα μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν 'Α. Μαυροκορδάτο, ἀποτελούμενες ἀπὸ 1.000 μαχητές καὶ τὸ σῶμα τῶν Φιλελλήνων. Ἡ ἐκλογή τοῦ ἀπόλεμου Μαυροκορδάτου, ἦταν ἀτυχής. Ὡστόσο ὁ ἴδιος ἐπεδίωξε νὰ ἡγηθεῖ τῆς ἐκστρατείας μὲ τὴν πεποιθήση ὅτι θ' ἀποκτοῦσε στρατιωτικὲς δάφνες, πού θὰ τοῦ ἐδίδαν κάποια δημοτικότητα.

Πρὶν βαδίσει ὁ ἴδιος στὸ Σούλι ἔστειλε τὸν Κυριακούλη Μαυρομυχάλη μὲ 500 ἄντρες νὰ πιάσει τὸ λιμάνι Φανάρι κοντὰ στὴν Κιάφα. Κι' ὁ ἴδιος προχωρεῖ ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ στρατολογώντας στὸ δρόμο. Στίς 10/23 Ἰουνίου φτάνει στὸ Κομπότι μὲ 3.000 ἐνόπλους καὶ προσπαθεῖ ν' ἀπασχολήσει τοὺς Τούρκους τῆς Ἄρτας ὥστε νὰ μὴν μπορέσουν νὰ ρίξουν κι' αὐτοὶ

τις δυνάμεις τους στο Σούλι, ενώ έστειλε ενίσχυση στους Σουλιώτες 300 μαχητές υπό τον Μπότσαρη. Έκατόν πενήντα αγωνιστές παρατάχτηκαν στο Κομπότι και τὰ ύψώματα του Πέτα πιάστηκαν από τους Φιλέλληνες με επικεφαλής τὸ Νόρμαν.

Ἡ ἐπίθεση τῶν Τούρκων ἐκδηλώθηκε ἐναντίον τοῦ σώματος τῶν Φιλελλήνων. Τὴν τουρκικὴ ἐφοδὸ διηύθυνε ὁ ἔμπειρος Τούρκος στρατηγὸς Ρεσίντ Μεχμέτ, ὁ γνωστὸς ὡς Κιουταχής, ποὺ ξεκίνησε στὶς 4/16 Ἰουλίου μὲ 6.000 ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Ὁ ἀρματολὸς Γῶγο - Μπακόλας πανικοβάλλεται καὶ προδίδει, οἱ Τούρκοι προωθοῦνται στὰ νῶτα τῶν φιλελλήνων. Ὁ Μαυροκορδάτος, ποὺ σὰν ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχείρησης, ἔπρεπε νὰ δώσει διαταγὴ σύμπτυξης τῶν φιλελλήνων, ἔλειπε στὴ Λαγκάδα, ἔξω ὥρες μακριὰ γιὰ νὰ πᾶει τάχα νὰ οἰκονομήσει τροφοδοσίᾳ τοῦ στρατοῦ. Οἱ φιλέλληνες μπλέκονται σὲ ἄνισο ἀγῶνα καὶ πέφτουν σχεδὸν ὅλοι στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ὁ Νόρμαν σώθηκε βαριὰ τραυματισμένος καὶ κατέφυγε μὲ μὰ δράκα πολεμιστῶν στὴ Λαγκάδα.

Ἡ ἀσκοπη ἀπὸ πλευρᾶς πολεμικῆς τακτικῆς θυσία τῶν φιλελλήνων στοῦ Πέτα εἶταν ἔργο τοῦ ἀπόλεμου καὶ ὑπερφιάλου Μαυροκορδάτου καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ὑποστηρικτῶν τῆς κοτζαμπάσκικης κυβέρνησης, ποὺ μὲ τὴν πρώτη κρούση ἐναντίον τους πέρασαν στὴ συνθηκολόγηση καὶ τὴν ἀνοιχτὴ προδοσίᾳ.

Μετὰ τὴ συμφορὰ τοῦ Πέτα χάθηκε ὀριστικὰ καὶ τὸ Σούλι. Οἱ ἥρωϊκοὶ μαχητές τοῦ συνθηκολόγησαν στὶς 28 Ἰουλίου/9 Ἀυγούστου 1822 καὶ πέρασαν γιὰ δευτέρη φορὰ, μέσα σὲ χρονικὸ διάστημα μᾶς γενιᾶς, στὰ Ἐφτάνησα, ἐγκαταλείποντας τὶς πατρογονικὲς ἐστίες τους. Ὡστόσο δὲν ἐγκατέλειψαν καὶ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν τιμηματικὰ πέρασαν στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα καὶ πῆραν μέρος σ' ὅλες τὶς μετέπειτα μάχες.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι '

Η ΕΚ ΤΩΝ ΕΣΩ ΔΟΛΙΟΦΘΟΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ Π Ο Λ Ε Μ Ο Σ

1. ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΧΟΜΕΝΟΥ ΛΑΟΥ: Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΛΗ

ΟΤΙ ΔΕΝ ΜΠΟΡΕΣΕ νά κάνει ο Μαυροκορδάτος διαιρώντας τούς Έλληνες και διασπώντας τίς επαναστατικές δυνάμεις διανόησε νά δώσει τή μάχη ανάσχεσης στοῦ Πέτα, τὸ πέτυχε ὁ Κολοκοτρώνης καί οἱ καπετανέοι πού θγαίνανε ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ, ἐνώνοντας τούς μαχητές κάτω ἀπὸ τίς σημαίες μιᾶς ἐθνικῆς σύμπνοιας. Καί κέρδισε μιᾶ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες μάχες τῆς Ἐπανάστασης στὰ Δερβενάκια, τῇ στιγμῇ πού ἡ επαναστατικὴ φλόγα κινδύνευε καί δυὸ φημισμένοι Τούρκοι στρατηγοὶ ὁ Κιουταχῆς καί ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἔφταναν σχεδὸν ἀμαχητὶ καί στρατοπέδευαν μπροστὰ στὸ Μεσολόγγι.

Ταυτόχρονα ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς Ἀ. Ἑλλάδας κατεβαίνει ἓνας φημισμένος πολέμαρχος τῆς Τουρκίας, ὁ Μαχμούντ πασᾶς Δράμαλης, ἔχοντας μαζί του 23.000 πεζοὺς, 6.000 ἵππεις ἀπὸ τούς ἐκλεκτότερους σπαχῆδες, ἀφθονο πυροβολικὸ καί πλουσιώτατα ἐφόδια ἐκστρατείας. Ἡ καθόδὸς του γίνεται μὲ τὰ ἀγριότερα μέσα μιᾶς καλᾶ ὑπολογισμένης ἐκκαθαριστικῆς ἐπιχείρησης, δηλαδὴ μὲ σφαγὲς πληθυσμῶν καί δηλώσεις κατοικημένων σημείων. Ὁ Ἀρείος Πάγος τρομοκρατημένος ἀφήνει τὴ Ρούμελη καί περνᾷ στὸ Σηροχώρι τῆς Εὐβοίας. Ὁ Ἀντρούτσος καί ὁ Νικηταρᾶς μὲ κάπου 3.000 ἐνόπλους ἀπὸ τούς ὁποίους μόνο οἱ 400 ἦταν ἐμπειροπόλεμοι ἀναζητοῦν καταφύγιο καί ἐρείσματα στὶς πλαγιὲς τοῦ Παρνασσοῦ. Ἔτσι ὁ Δράμαλης διασχίζει ἀνενόχλητος τὴ Φθιώτιδα, μπαίνει στὴ Βοιωτία καί στὶς 30 Ἰουνίου/12 Ἰουλίου καίει τὴ Θήβα καί ἐξακολουθεῖ ἀνάθεκτος τὴν πορεία του μέσα ἀπὸ τὰ περάσματα τοῦ Κιθαίρων πρὸς Μέγαρο καί Κόρινθο.

Ἡ εἰδηση τῆς καθόδου τῆς τρομερῆς στρατιάς τοῦ Δράμαλι, σπείρει τὸν πανικό στὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ τὸ Βουλευτικὸ τῶν κοτζαμπάσηδων. Καὶ μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση διατάσσουν τὴν τελευταία στιγμή τοὺς κατσαμπάσηδες ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν (Ζαΐμη, Χαλαμπη, Λόντο, Σισίνη, Νοταρᾶ, Δεληγιάννη κ.ἄ.) νὰ στρατολογήσουν ὅπως - ὅπως μαχητὲς καὶ νὰ τραβήξουν πάνω ἀπὸ τὸν Ἴσθμό καὶ σὲ θέσεις πού θὰ τίς ἔκριναν κατάλληλες γιὰ τὴν ἀμυνα. Τὸ λαϊκὸ ὄμιος αἰσθητήριο λειτούργησε τέλεια ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμή. «Οἱ προύχοντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ στρατολογήσουν, τῶν στρατιωτῶν μὴ ἀκολουθούντων αὐτοὺς ὡς ἀπείρους καὶ οὐδεμίαν ἐμπνέοντας πεποίθησιν», γράφει ὁ Οἰκονόμου στὰ Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας».

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ἡ κυβέρνησις διέπραξε ἓνα καινούριο ὀλέθριο σφάλμα: ἐνῶ ἡ πτώσις τῆς πολιορκουμένης Πάτρας εἶταν ζήτημα ἡμερῶν, στέλνει διαταγὴν στὸν Κολοκοτρώνη («ὁ σκοπὸς τῶν ἡτῶ νὰ μὴν πάρῃ τὴν Πάτρα καὶ νὰ μοῦ σηκώσουν τὴ δύναμιν τὴ στρατιωτικὴν» γράφει ὁ ἴδιος στ' Ἀπομνημονεύματά του) νὰ λύσει τὴν πολιορκίαν τῆς Πάτρας καὶ νὰ σπεύσει ν' ἀντιμετωπίσει τὸ Δράμαλι. Ἐξάλλου ἀπὸ τὸ θυμὸ τοῦ ὁ Γέρος, ἀλλὰ βλέποντας ὅτι ἡ ἀνικανότης τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶχε σπρώξει τὰ πράγματα στὴν ἔσχατη αὐτὴ λύσιν νὰ θυσιάσει τὴν Πάτρα, λύνει τὴν πολιορκίαν ἀφήνοντας μόνο λίγες δυνάμεις γιὰ παρενόχλησιν καὶ ἀπὸ Γαστοῦνη - Καρύταινα βαδίζει στὴν Δημητσάνα. Ἀπὸ κεῖ στέλνει μήνυμα στὴν κυβέρνησιν ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ πάρει μέρος στὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ Δράμαλι, ἀρκεῖ ἡ συγκέντρωσις τῶν στρατευμάτων νὰ γίνῃ στὴν Κόρινθο καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἀνάσχεσις, ὅπου θὰ ρίχνονταν συγκεντρωτικὰ ὅλες οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις, νὰ πραγματοποιήταν στὰ Μεγάλια Δερβενικά τῆς Νεμέας πού δέσποζαν στὸν δρόμον Κορίνθου - Ἀργούς.

Στὴν Καρύταινα, ὅπου βρισκόταν, ἀντὶ νὰ λάβει διαταγὴν ἐπιθετικῆς ἀποδοχῆς τοῦ σχεδίου του, παίρνει ἓνα ἐξωφρενικὸ ἔγγραφο τοῦ μινίστρον (ὑπουργοῦ) τοῦ Πολέμου Κωλέτη, μὲ τὸ ὁποῖον διατάσσονταν νὰ συνεχίσει τὴν πολιορκίαν τῆς Πάτρας! «Ἡ κυβέρνησις τῆς ἐξακοφάνῃ πολὺ — τοῦ ἔγραφε — διότι διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Πάτρας, ὅσο διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν Δερβενίων ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα».

Ὁ Κολοκοτρώνης ἀγανάκτησε. Καὶ παραμερίζοντας ἐκτελεστικὸ καὶ μινίστρον τραβάει γιὰ τὴν Τριπολιτζᾶ νὰ τοὺς βάλει σὲ θεογνωσίαν μὲ τὴ δύναμιν τῶν ὁπλιν. Οἱ Γερουσιαστές, πού βρισκόνταν ἐκεῖ, ἀκούγοντας πῶς ἔρχεται ὁ Κολοκοτρώνης τῶσιν στὰ πόδια. Ὁ Γέρος μπαίνοντας στὴν πρωτεύουσα τοῦ Μοριά, πού τὰ δικά του ὅπλα ἀπελευθέρωσαν, ἀρχίζει νὰ δρᾷ πραξικοπηματικὰ ὑπὲρ

της Ἐπανάστασης. Ἀντικαθιστᾷ τοὺς φυγάδες γερουσιαστὲς μὲ δικούς του τὴ στιγμή πού ἔφθαναν ἀπανωτὲς οἱ εἰδήσεις περὶ φυγῆς τῶν διορισμένων στρατιωτικῶν ἡγετῶν μπροστὰ στὸν ἐχθρό. Ὁ Ρήγας Παλαμῆδης, κοτζάμπασης στρατιωτικός, υπεύθυνος γιὰ τὴν ἀμυνα, ἐγκαταλείπει τὶς ὀχυρὲς θέσεις, ὅπως τὰ ἀπόρθητα κάστρο τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τὰ Μεγάλα Δερβένια καὶ φτάνει ἀσθμαίνοντας στὸ Ἄργος, σπείροντας τὸν πανικό καὶ διαδίδοντας πῶς ὁ Δράμαλης φτάνει μὲ 60 χιλιάδες!

Ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς χωρὶς νὰ συναντᾷ καμμιὰ οὐσιαστικὴ ἀντίσταση καὶ μὲ ὑπερφίαλη διάθεση νικητῇ μπαίνει στὶς 6/19 Ἰουλίου στὴν Κόρινθο. Ὑπεραισώδης γιὰ τὴν σίγουρη ἐπιτυχία, χωρὶς νὰ ἐγκαταστήσῃ στὴν Κόρινθο βάση ἐφοδιασμοῦ, ὅπως τὸν συμβούλευαν οἱ ἔμπειροί ἐπιτελεῖς του καὶ πιστεύοντας στὴ θεωρία τοῦ «πολέμου — ἀστραπῆς» ἀποφάσισε νὰ κινηθεῖ μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις πρὸς Ναύπλιο, καὶ νὰ πλήξῃ τὸν πολιτικὸ ἐγκέφαλο τῆς Ἐπανάστασης σθηνοντάς την μ' ἓνα ὀλοκληρωτικὸ χτύπημα.

Μέσα στὸ γενικὸ πανικό ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἀποφασίζουν νὰ στηριχθοῦν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὴ μοναδικὴ καὶ ἀκένωτη δύναμη πού διέθετε ἡ Ἐπανάσταση, τὸν ἀγωνιζόμενον Ἕλληνα ἀγρότη. Ὁ Ὑψηλάντης μὲ 200 πιστὰ παληκάρια καλεῖ τὴν παραγωγὴ τοῦ Ἀργολικοῦ κάμπου, μεταφέρει ὅσα τρόφιμα καὶ ἐφόδια μπόρεσε στὸ κάστρο τοῦ Ἀργους καὶ σὲ συμφωνία μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, ἀποφασίζουν νὰ κρατήσῃ ἐκεῖ τὸν ἐχθρό ὅσο νὰ μπορέσει ὁ Γέρος νὰ συγκροτήσῃ μιὰ ἀξιόμαχη δύναμη.

Ἡ μεγάλῃ ὥρα τοῦ Γέρου ἦρθε. Ἀναπτύσσει μιὰ θυελλώδη δραστηριότητα καὶ στέλνει παντοῦ ἀγγελιοφόρους γιὰ νὰ καλέσει τοὺς καπετανίους στὴ μάχη σωτηρίας τῆς Ἐπανάστασης. Τὸ κάλεσμά του εἶχε ἀμνηστική ἀπήχηση. Ἀπὸ παντοῦ φθάνουν δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες ἑνοπιοί. Σιγὰ - σιγὰ σχηματίζεται μιὰ ἀξιόμαχη δύναμη πού ἀπὸ τὸ Ἄργος πάει στοὺς Μύλους καὶ στήνει ὀχυρὸ στρατόπεδο. Ἐκεῖ φτάνουν ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικηταρᾶς κι' ὁ Πετρόμπεης.

Στὸ μεταξύ ὁ Δ. Ὑψηλάντης κάνει θαυμάσια τὴ δουλειά του μπροστὰ στὸ φρούριο τοῦ Ἀργους. Ἐχει σταματήσει τὸν ἐχθρό καὶ τὸν ὑποχρεώνει σὲ καθημερινὲς ἀψιμαχίες καθυστερώντας τὸν σημαντικά, ὥσπου στὰ τέλη Ἰουλίου ἀφήνει τὸ φρούριο καὶ σπεύδει κρυφὰ νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοὺς ἄλλους στοὺς Μύλους. Ὅμως ὁ χρόνος πού διέρρευσε, ἔδωσε στὸν Κολοκοτρώνη τὴ δυνατότητα νὰ σχηματίσῃ ἓνα ἀξιόμαχο σῶμα, ἔτοιμο ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρό.

Πραγματικὰ ἡ ἀπώλεια χρόνου τοῦ Δράμαλη μπροστὰ στὸ κάστρο τοῦ Ἀργους εἶχε συνέπειες γιὰ τὸ στρατὸ του. Καθὼς κινήθηκε χωρὶς ἐπιμελητεία, ἐξάντλησε γρήγορα τὰ λιγοστά τρόφι-

μά του και στριμωγμένος στον άργιτικο κάμπο είδε τὸ στρατό του νὰ παθαίνει φοβερές ζημιές ἐξ αἰτίας τῆς δυσεντερίας πού ἔπασσε ἐπιδημικά ἐπειδὴ ἔτρωγαν ἀγουρα φρούτα καὶ μποστανικά. Ἐπίσης ἡ ἀνομβρία ἐκείνου τοῦ χρόνου καὶ ἡ μεγάλη ζέστη εἶχαν στεγνώσει τὸν κάμπο ἀπὸ νερό καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ Δράμαλης ὑπέφεραν καὶ ἀπὸ δίψα.

Στὸ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Μύλους τοὺς παρενοχλοῦσαν συστηματικά καὶ ἐφάρμοζαν τὴν τακτικὴ τῆς καμμένης γῆς βάζοντας φωτιές στὶς θυμωινές τοῦ κάμπου καὶ κάνοντας ἔτσι ἀπελπιστικὴ τὴ θέση τῶν Τούρκων.

Ὁ Δράμαλης δὲν εἶχε νὰ ἐκλέξει πλέον ἄλλο δρόμο παρά τὴν υποχώρηση πρὸς Κόρινθο. Γιατὶ προέλασής του καὶ κατάληψης τοῦ Ναυπλίου δὲν γινόταν πλέον λόγος ἀπὸ πλευρᾶς στρατηγικῆς. Οἱ κοτζαμπάσδες μὴν πιστεύοντας ἐκεῖνο πού ἀπὸ διαίσθηση εἶχε καταλάβει ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι δηλαδὴ ὁ Δράμαλης θὰ υποχωροῦσε, ἐπέμεναν νὰ χτυπήσουν τοὺς Τούρκους στοὺς Μύλους πέφτοντας θύματα τῶν διαδόσεων πού ἔσπειρε μὲ τέχνη ὁ Δράμαλης μέσω κατασκόπων του Τουρκορωμιῶν ὅτι τάχα θὰ χτυπήσει τ' Ἀνάπλι. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν γέλαστηκε καὶ μὲ τοὺς δικούς του Δ. Ὑψηλάντη, Παπαφλέσσα, Νικηταρὰ κ.ἀ. πιάνει τὰ Δερβενάκια.

Στις 26 Ἰουλίου/7 Αὐγούστου οἱ Τούρκοι ἐπιχειροῦν νὰ περάσουν τὴν φύσει ὀχυρὴ διάβαση τραβώντας κατὰ τὴν Κόρινθο. Ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς δίνει ἓνα αἰφνιδιαστικὸ χτύπημα καὶ ἐξοντῶνει 3.000. Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Δράμαλης προσπαθεῖ νὰ περάσει ἀπὸ τὴ διάβαση τοῦ Ἀγιονόρι νομίζοντας ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης μένει ἀμετακίνητος στὰ Δερβενάκια. Ὡστόσο ὁ Γέρος τὴ νύχτα εἶχε ἀποσύρει τίς δυνάμεις του ἀφήνοντας ἀναμμένες παραπλανητικὰς φωτιές στὶς πλαγιές ὥστε νὰ πειστεῖ ὁ Δράμαλης πὼς διατηρεῖ ἐκεῖ τὸ σύνολο τῶν δυνάμεών του. Στὴ διάβαση τοῦ Ἀγιονόρι ὁ Δράμαλης ἔπαθε τρομακτικὴ συμφορὰ ἀπὸ τὰ εὐστοχα χτυπήματα τῶν δυνάμεων τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ὑψηλάντη, Παπαφλέσσα καὶ Νικηταρὰ. Ἀπὸ τίς 30.000 τοῦ στρατοῦ του καὶ τὰ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν του, ἓνα ποσοστὸ μόνον ἔφτασαν στὴν Κόρινθο μαζὺ μὲ τὸν ἴδιον κακὴν κατάστασιν, ἐνῶ περίπου 3.500 γλύτωσαν καθάλλωντας τὰ δουνὰ καὶ φθάνοντας μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα στὴν παραλία τοῦ Μαυρολιθarioῦ, κοντὰ στὴν Ἀκράτα, ὅπου τοὺς περιμάζεψαν τὰ τούρκικα καράβια. Ἀπὸ τὴν ἀξιομάχη καὶ «μοντέρνα» γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη δὲν ἔμεινε σχεδὸν τίποτα καὶ χιλιάδες ὅπλα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα ἔπασαν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ἡ νίκη στὰ Δερβενάκια, πού ἔσωσε τὴν ἐπανάστασιν στὸ δεύτερο κρίσιμο χρόνο τῆς, εἰδείξε τί θαύματα μποροῦσαν νὰ κάνουν οἱ Ἕλληνες ἐνωμένοι κάτω ἀπὸ μιά λαϊκὴ καὶ ἐμπνευσμένη ἡγεσία.

Στὴν Κόρινθο συμπληρώθηκε ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη. Οἱ προσπάθειές του ν' ἀνοίξει δρόμο καὶ νὰ γυρίσει στὶς βάσεις ἐξόρμησής του στὴ Β. Ἑλλάδα ἀποτυχαίνουν. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐπίσης δὲν μπόρεσε νὰ παραλάβει τὰ ὑπολείμματα τῆς στρατιάς του ἐμποδισμένος νὰ πλησιάσει στὸν Κορινθιακὸ ἀπὸ τὸ Μιαούλη. Ἀπόπειρα τοῦ Χουρσίτ νὰ τὸν βοηθήσει, συντρίφτηκε στὴν ἀντίσταση τοῦ Ἀντρούτσου καὶ τοῦ Μακρυγιάννη ποὺ εἶχαν καταφέρει νὰ κινητοποιήσουν τὴν Ἀ. Ρούμελη. Ὁ Ἀντρούτσος, μάλιστα, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴ σύγκρουση μὲ τοὺς 12.000 Τούρκους ποὺ κατεῖχαν ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Κιοσέ πασά τὴν περιοχὴ, ὑποκρίνεται πὺς διαπραγματεύεται μαζί του, ὥσπου ὁ θάνατος τοῦ Χουρσίτ διέλυσε τὸ στρατὸ τοῦ Κιοσέ Μεχμέτ. Τὴ μοίρα τοῦ Χουρσίτ ἀκολούθησε καὶ ὁ Δράμαλης ποὺ πέθανε στὶς 28 Ὀκτώβρη/8 Νοέμβρη τοῦ 1822. Ὁ θάνατός του ἐξάλειψε τὴν ἀπειλὴ γιὰ τὸ Ναύπλιο καὶ τὸ Παλαμῆδι πάρθηκε ἀπὸ τὸ Σταῖκο Σταϊκόπουλο.

Ἡ νίκη τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τοῦ πανίσχυρου Δράμαλη μὲ ἀποκλειστικὸ στήριγμά του εἰς λαϊκὰς δυνάμεις, ξανάδωσε κύρος στὸ λαὸ καὶ στὴν ἡγεσίᾳ του. Οἱ μαχητὲς τὸν ἀνακήρυξαν καὶ πάλι ἀρχιστράτηγο καὶ τὰ νομοθετικὰ σώματα τῆς κυβέρνησης ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπικυρώσουν τὸ διορισμὸ του.

2. ΠΡΩΤΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε στὶς ἀρχὲς Νοέμβρη 1822 ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Ρεσίντ Μεχμέτ Κιουταχής, μὲ δύναμη 11.000 πολεμιστῶν, κατέβηκαν στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ στρατοπέδευαν μπροστὰ στὸ Μεσολόγγι. Ἡ δύναμη τῶν δύο στρατηγῶν ἀπόκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηρά, ἐνῶ ὁ τουρκικὸς στόλος, ὑπὸ τὸ ναύαρχο Γιουσούφ πασά, τὴν ἀπέκλεισε ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἡ κατοχὴ καὶ ἡ ἀμυνα τῆς ὀχυρῆς θέσης τοῦ Μεσολογγίου, κρίθηκε σὰν καίρια ἀπὸ εἰς ἐπαναστατικὰς δυνάμεις, γι' αὐτὸ ἀποφασίστηκε νὰ κρατηθεῖ μὲ κάθε θυσία. Ἀρχηγὸς τῆς ἀμυνας ὀρίστηκε ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης.

Οἱ δυνάμεις ποὺ ὑπεράσπιζαν τὴν πόλιν - 400 πολεμιστὲς καὶ 14 κανόνια - εἶταν ἀνεπαρκεῖς, ἐνῶ τὰ τρόφιμα καὶ τὰ πολεμοφόδια ἐπαρκοῦσαν μόνο γιὰ ἓνα μῆνα.

Γιὰ νὰ καρδίουν καιρὸ οἱ πολιορκημένοι κατέφυγαν στὸ στρατήγημα τῶν δῆθεν διαπραγματεύσεων. Πραγματικὰ κατόρθωσαν νὰ ἐμπλέξουν τοὺς πολιορκητὲς σὲ μιά σειρά συνομιλιῶν γιὰ τὴν τάχα παράδοση τῆς πόλης, ὥσπου ὁ Ὑβραλίκος στόλος μὲ τὸ Μιαούλη, σπάζοντας τὸν θαλάσσιο ἀποκλεισμὸ τοῦ Γιουσούφ πασά, ἀποδίβασε 700 Μοραῖτες μαχητὲς καὶ ἀφθονα τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια.

Ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων ἀνατράπηκε ὑπὲρ τῶν πολιορκημένων. Οἱ πολιορκητὲς ἄρρισαν νὰ ὑποφέρουν αὐτοὶ ἀπὸ ἑλλειψή τροφίμων καὶ πολεμικοῦ ὕλικου καὶ ἀναγκάζονται νὰ ἐπισπεύσουν τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλης. Στὶς 25 Δεκέμβρη/6 Ἰανουαρίου 1823 ἐνεργῶν ἐσπευσμένη καὶ ἀπροπαρασκευάστῃ ἐφοδῷ, ποὺ ἀποτυχαίνει οἰκτρά. Καὶ χωρὶς καίμιά ἐλπίδα πιά νὰ ἐκπορθήσουν τὸ Μεσολόγγι, ἀναγκάζονται νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀποσύρουν τὶς δυνάμεις τους στὶς βάσεις τους τῆς Ἠπείρου.

3. Η ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΣΤΟ ΑΣΤΡΟΣ

Ἡ νίκη στὰ Δερβενάκια ἔφερε ἓνα ἀρκετὰ σοβαρὸ κλονισμὸ στὴν ἐξουσία τῶν ριψάσπιδων κοτζαμπάσηδων καὶ ἰσχυροποίησε τὴν παράταξιν τῶν καπεταναίων καὶ τῶν ἀγωνιστῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀνέκτησε ραγδαῖα τὸ κύρος του καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν του. Καὶ ἐνῶ οἱ περιστάσεις παρουσιάζονταν εὐνοϊκὲς γιὰ νὰ ἐπανεέλθῃ ἡ ἡγεσία τῆς Ἐπανάστασης στὰ χέρια τῶν πραγματικῶν ἀρχηγῶν τῆς, τῶν Φιλικῶν καὶ τῶν λαογέννητων καπετανέων, σημειώθησαν καὶ πάλι μιά σειρά ἀπὸ μοιραῖα πολιτικὰ σφάλματα ποὺ ἄφτηκαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ χαθεῖ.

Στηριγμένοι στὶς μάζες τῶν ἀγωνιστῶν, στὴν ἀνανεωμένη Γερουσία καὶ μὲ τὴν αἰγλή τῆς νίκης στὰ Δερβενάκια ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ζητοῦν τώρα ἐθνοσυνέλευσιν προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν βασικὴ ἀναθεώρησιν τῶν ἀντιδραστικῶν διατάξεων τοῦ συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ν' ἀνατρέψουν τὸ Ἐκτελεστικὸ τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριά καὶ τῶν Ἰδραίων μεγαλοκαρaboκυραίων. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀπόκρουσαν μὲ πείσμα τὶς προτάσεις τῆς προοδευτικῆς παράταξης καὶ ἀντιπροτείνουν νὰ κληθεῖ ἡ ἡδὴ ὑπάρχουσα Ἐθνοσυνέλευσις καὶ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὶς ἐργασίες τῆς τῆς Β' βουλευτικῆς περιόδου.

Ἡ διαφωνία εἶταν διαμετρικὴ. Ὡστόσο καὶ στὴν περίπτωσιν αὕτῃ σημειώνεται σοβαρὴ νίκη τῆς παράταξης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες, πτοημένοι, δέχονται στὴν πρώτη αὕτῃ ἀναμέτρυσιν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ συμφωνοῦν νὰ ἀδίδῃσι τὸ ἐπαναστατημένον ἔθνος στὴν ἐκλογὴ Β' ἐθνοσυνέλευσιν.

Ὡστόσο ὁ διοικητικὸς καὶ ὁ ἐκλογικὸς μηχανισμὸς εἶταν στὰ χέρια τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀρχίζει σφοδρὸς προεκλογικὸς ἀγῶνας, ἀλλὰ οἱ κυβερνῶντες καταφέρνουν νὰ ἐπιβάλλουν σύστημα ἐκλογῆς ἐντελῶς ἀντιδημοκρατικῆ. Ἔτσι μὲ τὸ νόμον τῆς 9/22 Νοέμβρη 1822 ποὺ ἐγκρίθηκε στὴν Ἐρμόνη, ἔδρα τότε τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καθορίζεται ὅτι θὰ ἐκλέγονταν κατ' ἀρχὴν ἐκλέκτορες οἱ «πλέον εὐνόηλοι πολῖται», δηλαδὴ οἱ πρῶχοντες ποὺ μὲ ἔ μ μ ε σ ο τρόπο κι' ὄχι μὲ ἀπ' εὐθείας καθολικὴ ψηφοφορία θὰ ἔδωζαν τοὺς

ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους. «Εἰς ἕκαστον χωρίον — λέει τὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ νόμου — ὁ λαὸς νὰ ἐκλέξῃ κοινῶς τοὺς πλέον εὐπολή-
πτους ἄνδρας. "Ολοὶ αὐτοὶ νὰ συνέλθουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς
ἐπαρχίας ἢ ὅποια νὰ ἐκλέξῃ κοινῶς εὐπολήπτους ἄνδρας καὶ τότε
δλοὶ ὁμοῦ αὐτοὶ οἱ ἐκλεκτοὶ νὰ ἐκλέξωσι ἓνα παραστάτην (βουλευ-
τὴ) μεταξύ τῶν ἡθικωτέρων πατριωτῶν».

Τὸ ἀλλεπάλληλο αὐτὸ κοσκίνισμα γιὰ ἐκλογὴ τῶν «πλέον εὐ-
πολήπτων» δείχνει ὅλη τὴ σατανικότητα τοῦ κοτζαμπάσικου νόμου,
προκειμένου ν' ἀποκλειστῇ ὁ λαὸς ἀπὸ τὴν Β' Ἐθνοσυνέλευση,
τῆς ὁποίας ἡ σύνθεσις προεξοφλοῦνταν ἀποφασιστικὰ ὑπὲρ τῶν κρα-
τούντων. Καὶ ἡ δημοκρατικὴ μερίδα διέπραξε τὸ θανάσιμο σφάλμα
νὰ δεχθῇ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐκλογῆς.

Δεύτερο ζήτημα ποὺ δίχασε τίς δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις εἶ-
ταν ὁ τόπος σύγκλησης τῆς Ἐθνοσυνέλευσης. Ἡ καθεμίᾳ προσπα-
θοῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ εὐνοϊκὸ περίγυρο προκειμένου νὰ δώσῃ τὴν
πολιτικὴν τῆς μάχην. Ἔτσι ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ὑψηλάντης συγ-
κέντρωσαν τοὺς πληρεξούσιους τῆς παρατάξεώς τους στὸ Ναύπλιο,
ὅπου ὑπῆρχε ἰσχυρὸ ἀστικοδημοκρατικὸ ρεῦμα, ἐνῶ οἱ κοτζαμπά-
σηδες ἐπέμεναν γιὰ τὸ Ἄστρος τῆς Κυνουρίας, ὅπου ὁ περίγυρος
ἦταν τοῦ χειροῦ τους. Γιὰ νὰ συμφωνήσουν οἱ τελευταῖοι στὸ νὰ
συγκληθῇ ἡ ἐθνοσυνέλευσις στὸ Ναύπλιο, ἔβαλαν σὰν ἀπαραίτητο
ὄρο νὰ παραδοθῇ ἡ πόλις ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ στρατηγοῦ Πλα-
πούτα ποὺ τὴν ἐλέγχανε, στὸ Ἐκτελεστικόν· ἀλλὰ ὁ Πλαπούτας,
ὕστερα ἀπὸ ρητὴ ἐντολὴ τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρνιέται καὶ τὸ Ἐκτε-
λεστικὸ ἀποφασίζει νὰ συγκληθῇ ἡ ἐθνοσυνέλευσις στὸ ἀπομακρυ-
σμένο Ἄστρος. Ὁ Κολοκοτρώνης τότε ἀποφασίζει νὰ ἀπευθυνθῇ
πλέον στοὺς ἱδίους τοὺς βουλευτὲς ποὺ εἶχαν πρόσφατα ἐκλεγῇ στίς
ἐπαρχίες καὶ στέλνει τὸν Παπαφλέσσα καὶ τὸν Ἀναγνωσταρὰ στὸ
Ἄστρος νὰ τοὺς πείσουν καὶ νάρθουν στὸ Ναύπλιο. Οἱ δυὸ ἀπε-
σταλμένοι του ἀντὶ νὰ πείσουν τοὺς πληρεξούσιους σύμφωνα μὲ τὴν
ἐντολὴ τοῦ Κολοκοτρώνη, κατὰ περίεργον τρόπο πείθονται αὐτοὶ νὰ
παραμείνουν στὸ Ἄστρος. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης
μὲ τοὺς δικούς του ὑποχρεώνεται νὰ πάει στὸ Ἄστρος, ὑποχωρών-
τας τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

4. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΞΟΓΣΙΑΣ

Μέσα στὴ Β' Ἐθνοσυνέλευσις διαμορφώνονται τὴν ἀποφασι-
στικὴν ἐκείνην στιγμήν γιὰ τὴν πορεία τῆς Ἐπανάστασης τρία κόμ-
ματα. 1) Τὸ κόμμα τῶν Φιλικῶν μὲ τοὺς Κολοκοτρώνην, Ὑψηλάν-
τη, Παπαφλέσσα, Ἀναγνωσταρὰ, Ἀντροῦτσο, Μοῦρτζινο κλπ., ποὺ
τοὺς ἀκολουθοῦν ὅλα τὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα. Ἄνισο, χωρὶς συ-

νεπη ιδεολογία και συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους πάλης αντιπροσωπεύει, παρά ταύτα, τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα τῆς Φιλικῆς καὶ τοῦ ἀγῶνα. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῆς μάζας τῶν ἀγωνιστῶν τοὺς ἀκολουθοῦσε πιστά, ὥστόσο τὸ κάλπικο ἐκλογικὸ σύστημα δὲν τοὺς εἶχε ὀπλίσει καὶ μὲ τὴν ἀνάλογη δύναμη βουλευτῶν. Ἀπὸ τοὺς 190 πληρεξούσιους μόνο 40 ἀνήκαν στὴ δύναμη τοῦ κόμματος μέσα στὴν ἐθνοσυνέλευση. 2) Τὸ κόμμα τῶν κοτζαμπάσηδων, πού μ' αὐτὸ συνέπραττε, ὡς ἓνα σημεῖο, παρὰ τίς βασικὲς προσωπικοῦ καὶ συμφεροντολογικοῦ χαρακτηρὰ διαφορὲς καὶ τὸ κόμμα τῶν Ὑδραίων μεγαλοκαπετανέων. Στήριγμά του, ἀπὸ τὴν κοτζαμπάσηκη μεριά, εἶχε τοὺς Μοραΐτες προεστοὺς καὶ ἀπὸ τῇ μεριά τῶν Ὑδραίων (πού οἱ ναυτικὲς νίκες τοὺς εἶχαν προσπορίσει ἀρκετὴ πολιτικὴ δύναμη) εἶχαν στηρίγματα τὸ Μαυροκορδατο καὶ τοὺς παλιούς ἀρματολούς τῆς Δ. Ρούμελης. Μέσα στὴν Ἐθνοσυνέλευση εἶχαν συντριπτικὴ πλειοψηφία, ἀφοῦ διέθεταν δύναμη 150 πληρεξουσίων. Ἡ κάθε παράταξη εἶταν ἐγκαταστημένη καὶ σὲ ξεχωριστὸ στρατόπεδο. Ὁ Κολοκοτρώνης μὲ 800 μαχητὲς εἶχε πιάσει τὰ Μελεγγίτικα καὶ οἱ προεστοὶ μὲ στρατὸ 6.000 ἀνδρῶν τὰ Ἀγναντίτικα.

Οἱ ἐργασίες τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσης στὸ Ἄστρος ἀρχισαν μέσα σ' ἓνα ἐκρηκτικὸ κλίμα στὶς 30 Μαρτίου/12 Ἀπριλίου 1822. Δυὸ ἦταν τὰ βασικὰ ζητήματα πού ἐπρόκειτο ν' ἀπασχολήσουν τὸ σῶμα καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενο πολιτικῆς καὶ ιδεολογικῆς μάχης: τὸ ζήτημα τῆς ἐξουσίας καὶ τὸ φλέγον πρόβλημα τῆς γῆς.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας ἦταν καταδικασμένο νὰ κερδιθεῖ ἀμαχητὶ ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες ἐξ αἰτίας τῆς συντριπτικῆς τους ὑπεροχῆς σὲ ψήφους μέσα στὴν ἐθνοσυνέλευση. Ἔτσι τὸ ἀντιδραστικὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου ἐπέζησε καὶ στὸ Ἄστρος καὶ μόνο σὲ μερικὰ σημεῖα του μπόρεσε νὰ βελτιωθεῖ χάρις στὴν πάλῃ τῶν Φιλικῶν. Καταργήθηκαν, λοιπόν, οἱ τοπικὲς γερουσίες καὶ καθιερώθηκε ὁ θεσμὸς τῶν διορισμένων ἐπαρχῶν ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἔπαψε ἡ κεντρικὴ ἐξουσία νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς τοπικὲς παρασυναγωγὰς τῶν προεστῶν. Καθιερώθηκε ἐπίσης νὰ διορίζονται οἱ ὑπάλληλοι ἀπὸ κοινοῦ ἀπὸ τὸ βουλευτικὸ καὶ τὸ ἐκτελεστικὸ.

Οἱ κοτζαμπάσηδες δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία πού τοὺς ἔδινε ἡ κοινοβουλευτικὴ τους πλειοψηφία νὰ ἀπογυμνώσουν καὶ πάλι τὸν Κολοκοτρώνη ἀπὸ τὴν δύναμή του καὶ τοῦ ἀφαίρεσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἀποφασίστηκε ἀκόμα νὰ σταλεῖ στὸ ἐξωτερικὸ ἐπιτροπὴ πού ν' ἀναζητήσει δάνειο καὶ τέλος νὰ γίνουν διερευνητικὲς κρούσεις γιὰ ἀναζήτηση βασιλιᾶ.

Ἡ ἐθνοσυνέλευση, πρὶν κλείσει τίς ἐργασίες της, ἐξέλεξε τὸ

νέο εκτελεστικό, την κυβέρνηση, δηλαδή, της χώρας. Πρόεδρος ορίστηκε ο Πετρόμπετης Μαυρομιχάλης και μέλη οι κοτζαμπάσσηδες Σωτήρης Χαλαδάμπης, Άνδρέας Ζαίμης, Άνδρέας Μεταξάς. Μία πέμπτη θέση έμεινε κενή για να καλυφθεί αργότερα από τους νησιώτες. Γραμματέας του εκτελεστικού —τό πραγματικό δηλαδή κλειδί της εξουσίας— τοποθετήθηκε ο Άλέξανδρος Μαυροκορδάτος και «μνίστροι» (ύπουργοί) των Έσωτερικών ο Παπαφλέσσας και του Πολέμου ο Αναγνωσταράς. Έταν άλλωστε οι δυο μοναδικές θέσεις που έπαιρνε ή παράταξη των Φιλικών, αλλά κι αυτές βραχυκυκλωμένες από τους κοτζαμπάσσηδες, που είχαν την συντριπτική πλειοψηφία στην κυβέρνηση. Πρόεδρος, έξ' άλλου του βουλευτικού είχε εκλεγεί ο μεγαλονοικοκύρης της Ίδρας Γ. Όρλάνδος, άνθρωπος πιστός στους Κουντουριωτάλους, τους δυνάστες της Ίδρας.

5. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΗΣ

Το πρόβλημα της διανομής της έθνικης γής στους άκτήμονες μαχητές αγρότες είχε φτάσει σέ όξύτατο σημείο το δεύτερο χρόνο της Έπανάστασης. Όπως σημειώσαμε κι' ελας, στο Μοριά είχε ξεσπάσει ένα είδος αγροτικής ανταρσίας και σημειώθηκαν άλλεπάλληλες καταλήψεις έθνικων κτημάτων από τους αγρότες. Μετά τη νίκη κατά του Δράμαλη οι αγρότες του Μοριά είχαν αναθαρρύνει και άρχισαν και πάλι να κινούνται ζωνηρά για την απόκτηση γής. Στο Άστρος το ζήτημα αντιμετώπίσθηκε σύμφωνα με τις θελήσεις των κοτζαμπάσσηδων. Έτσι απέσπασαν ψήφισμα με το όποιο ή έθνικη γή θα μπορούσε να εκποιείται «πρός εξασφάλισιν των έξόδων του έθνικου άγώνος», αλλά ή πραγματική έννοια της απόφασης ήταν να μπορούν να ιδιοποιούνται οι προσοι νομοτύπως τά πρώην τουρκικά κτήματα. Καί για να ικανοποιηθούν και τους Ίδραλους συνεταίρους τους, οι Μοραίτες κοτζαμπάσσηδες τους υποσχέθηκαν να τους αποζημιώσουν για τά έξοδα του στόλου με γαίες στην Αργολίδα και τη Ναυπλία!

Οι αποφάσεις αυτές των κοτζαμπάσσηδων, που στην πραγματικότητα αποτέλεσαν ληστρικής μορφής ιδιοποίηση της έθνικης γής, κίνησαν την αγανάκτηση των άγωνιστών. Σημειώθηκαν τότε στο Άστρος γεγονότα έκρηκτικά.Οι άγωνιστές έγραψαν σ' ένα χαρτί τη λέξη «Έ ξ π ο ί η σ η» και σέ ένδειξη διαμαρτυρίας την τουφεκοόσαν με μανία.

Μέσα στην Έθνοσυνέλευση ή παράταξη των Φιλικών (οι «δημοτικοί» όπως τους λέει ο Σπηλιάδης, δίνοντας στη λέξη την έννοια «δημοκρατικοί») ζητούσαν επίμονα τη διανομή της γής σέ δ λ ο υ ς

τοὺς ἀγωνιστές. Ὁ Κολοκοτρώνης κρίνοντας τὴ ληστική συμπεριφορὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν γράφει στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του: «Ἐβήφισαν νὰ ἐκποιήσουν τὴν γῆν μὲ σκοπὸν νὰ θγάλουν δι, εἶχαν ἐξοδεύσει, δ σ α ῆ θ ε λ α ν, καὶ ν' ἀποζημιωθοῦν εἰς γῆν καὶ ν' ἀφήσουν τὸν λαὸν γυμνόν».

Ἡ πάλῃ αὐτὴ τῶν ἀγωνιστῶν μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση, πού ὀδηγοῦσε σ' ἓνα ἐκρηκτικὸ κλίμα, εἶχε, ὡς ἓνα σημεῖο, τὰ ἀποτελέσματά της. Παρὰ τὸ ψήφισμα, ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀρπαγῆς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐκποίησης, ἀνεστάλη καὶ ἀποφασίστηκε μοναχὰ νὰ ἐκποιηθοῦν τὰ ἐθνικὰ κτήματα πού χαρακτηρίζετο γυναικί, ὡς πρὸς τὰ σπῆτα τῶν Τούρκων, τὰ ἐργαστήρια, οἱ μύλοι, τὰ ἐλαιοτριβεῖα κλπ. Κοντὰ στὸ νοῦ, δι, καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἐγῆκαν ὠφελημένοι οἱ προεστοί.

Ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους βάθυνα περισσότερο τὸ χάσμα ἀνάμεσα στοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ τοὺς Φιλικούς. Οἱ πρῶτοι, πανίσχυροι, ἀφοῦ κρατοῦσαν σταθερὰ τὰ κλειδιά τῆς ἐξουσίας, ἔχοντας συμπῆξει μέτωπο κοτζαμπάσηδων - μεγαλοκαπεταναίων, ἐργάζονται κρυφὰ καὶ φανερὰ νὰ ἐκμηδενίσουν τὴ δημοκρατικὴ πολιτικὴ παράταξιν καὶ νὰ παγιώσουν τίς θέσεις τους στὴν χώρα, γιὰ πάντα. Γιὰ νὰ τὸ πετύχουν ἀποφάσισαν πρῶτον νὰ δεθοῦν στενότερα μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς (πρὸς τὴν κατεῦθυνσιν αὐτὴ ἐργαζόμενοι μὲ μεθόδους πράκτορα ὁ Μαυροκορδάτος) καὶ δεῦτερον νὰ βροῦν μὲ κάθε μέσο ἓνα βασιλιά, πού κατὰ τὴ γνώμην τους ἡ παρουσία του στὴν Ἑλλάδα θὰ ἐπενεργοῦσε κατευναστικά στὶς μάζες σὰν «ταμπὸν».

Φυσικὰ οἱ ἀποφάσεις τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ Ἀστρους δὲν ἔγιναν δεκτὲς μὲ εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τοὺς μαχητές. Ἀντίθετα ξεσηκώθηκε σφοδρὴ ἀγανάκτησιν σ' ὅλη τὴν ἐπαναστατημένην χώρα καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀκουσε πολλὰ σὲ βάρος του καὶ κυρίως τὴν κατηγορίαν τοῦ συμβιβαστοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀντροῦτσος, ὁ γιὸς τοῦ Πάνος καὶ ἄλλοι τὸν καλοῦν νὰ ξεκαθαρίσει ἀνοήτὰ τίς σχέσεις του μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες κι' ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπὸ χαρακτηρὰ συμβιβαστικός, ἀρχισε νὰ τὰ χρειάζεται. Στὸ χωριὸ Σίλημα, μὰ ὥρα ἔξω ἀπὸ τὴν Τριπολιτῖα, καλεῖται συνέλευσιν τῆς μερίδας τῶν δημοκρατικῶν ὅπου παρευρέθησαν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ Δ. Ὑψηλάντης, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀντροῦτσος, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Πλαπούτας, ὁ Μούρτζινος κ. ἄ. Στὴ συνέλευσιν προσήλθαν καὶ κάμποσοι δυσανεστήμενοι μὲ τοὺς φίλους τους, πρῶτῃν ὀπαδοὶ τοῦ κόμματος τῶν κοτζαμπάσηδων πού εἶχαν ἀποσχισθεῖ ἀπ' αὐτοὺς, ὡς πρὸς ὁ Θ. Νέγγρης, ὁ Φωτήλας, ὁ Σισίνης, ὁ Περρούκας, καὶ ὁ Γ. Καραμάνος.

Στὴ Σίλημα ἀποφασίστηκε νὰ μὴν ὑποταχτοῦν στὰ κυβερνη-

τικά κελεύσματα και κάλεσαν τὸ λαὸ νὰ μὴν ἀναγνωρίσει τὸ νέο Ἐκτελεστικό. Καὶ ἐνῶ τὰ πράγματα ἔδειχναν πῶς τραβοῦσαν σὲ μιὰ δξυνση ποὺ δὲν προσιωνίζοταν ἀνέφελο μέλλον γιὰ τὰ σχέδια τῶν κοτζαμπάσηδων, ξαφνικά ἐπῆλθε ἕνας ἐπινειδιστὸς συμβιβασμὸς μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν Κολοκοτρώνη. Τὸ Ἐκτελεστικὸ γιὰ νὰ διασπᾷσι τὴ δημοκρατικὴ παράταξη, τοῦ προτείνει προσωπικὰ τὴν πέμπτην κενὴ θέσιν καὶ συνάμα τὴν ἀντιπροεδρίαν του. Κί' ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὴ μιὰ συμβιβαστὴς στὴν πολιτικὴν του κί' ἀπὸ τὴν ἄλλην πονηρὸς, νομίζοντας ὅτι μπορεῖ ἀπὸ τὰ μέσα νὰ τοὺς διαδρώσει, δέχεται. Μπαίνει στὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ ἀρχίζει νὰ πασχίζει νὰ τραβήξῃ πρὸς τὸ μέρος του τὸν ἀνίδεο πολιτικὰ Πετρόμπετη καὶ τὸ Μεταξὰ ποὺ ἦταν ρωσόφιλοι. Παράλληλα προσπαθεῖ νὰ μπεῖ μὲ πολιτικὰ συμπεθεριά μέσα στὰ κοτζαμπάσικα σόγια τοῦ Μοριά καὶ ἀρραβωνιάζει τὸ γιό του μὲ τὴν κόρη τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, ἐνῶ προωθεῖ στὴν προεδρίαν τοῦ βουλευτικοῦ τὸν συμπεθερό του πλέον Ἀναγνώστη Δεληγιάννη. Ἡ τυχοδιωκτικὴ αὐτὴ πολιτικὴν του δυσἀρέστησε τὴν παράταξή του. Ὁ στρατηγὸς Πλαπούτας τὸν ἐγκαταλείπει χολωμένος. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα κατὰλαβὴν κί' ὁ ἴδιος πόσο ἀσχημα εἶχε μπερδευτῇ στὰ μακκιαδελικὰ δίχτυα τῶν κοτζαμπάσηδων. «Ἡ γνώμη τους ἦταν —γράφει— στὰ Ἀπομνημονεύματά του— νὰ μὲ βάλουν ἀντιπρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, γιὰ νὰ ἔβγῳ ἀπὸ τὰ ἄρματα, νὰ μὲ ἀδυνατίσουν».

Παρά τὴν ἐπίσημην θέσιν του, γίνεται συνεχῶς θύμα τῶν κοτζαμπάσικων μηχανορραφιῶν. Χωρὶς νὰ τὸ ξέρει τοῦ βάζουν Πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ τὸν Μαυροκορδάτο γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὸ Ἐκτελεστικό. Ὁ Μαυροκορδάτος προωθεῖ κευρανοσόλα τίς θέσεις τῆς παράταξης ποὺ ἐκπροσωπεῖ. Στέλνει στὸ Λονδίνο ἐπιτροπὴν ἀπὸ τοὺς Ὀρλάνδο, Λουριώτη καὶ Ζαῖμην γιὰ νὰ ζητήσουν τίς δυὸ πανάκειες ποὺ θὰ ἔσωζαν τὴν πολιτικὴν τους παράταξιν: δάνειο καὶ βασιλιά. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐξαγριώνεται ἀπὸ τίς ἐνέργειες τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τὸν ἀπειλεῖ: «Μὴν καθίσαις πρόεδρος, ὅτι ἔρχομαι καὶ σὲ διώχνω μὲ τὰ λεμόνια, μὲ τὴν βελάδα ὅπου ἤρθες». Ὁ Μαυροκορδάτος βλέπει πῶς δὲν τὸν σηκώνει τὸ κλίμα τοῦ Μοριά καὶ τραβᾷ γιὰ τὴν Ἰδρα, ὅπου εἶχε γερὰ στηρίγματα στοὺς μεγαλοκαρδακοαίους. Ἀπὸ κεῖ, μὲ τὴν προτροπὴν καὶ τὴ βοήθειαν τῶν Ἑγγλέζων, προσπαθεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ νὰ ἐξοντώσῃ πολιτικὰ τὰ ἀπομεινάρια τῆς Φιλικῆς μέσα στὴν Ἐπανάστασιν καὶ πιδ συγκεκριμένα τὰ τρία ἐνοχλητικὰ πρόσωπα, Κολοκοτρώνη, Ἰψηλάντη, Ἀντρούτσο. Ἡ ρήξις ἀνάμεσα στὴ νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἶχε ἐπέλθει. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, προῖον τοῦ πολιτικοῦ διχασμοῦ, ἔκρουε τίς θύρας τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας.

Βλέποντας τις διασπαστικές ενέργειες του Μαυροκορδάτου που γίνονταν με τις πλάτες των κοτζαμπάσηδων ο Κολοκοτρώνης πασχίζει να κρατήσει το Έκτελεστικό κοντά του γι' αυτό και το παρασύρει στο Ναύπλιο, όπου υπήρχε ευνοϊκό έδαφος έπιρροής του. Σε μία ύστατη προσπάθεια να εξουδετερώσει το Μαυροκορδάτο καλεί και το Βουλευτικό στο Ναύπλιο, αλλά δεν μπορεί να το έπηρεάσει. Το νομοθετικό σώμα καταφεύγει στο Άργος, αντιμετώπιζοντας το Έκτελεστικό. Η ένοπλη σύγκρουση πλανάται πλέον σά μοιραίο φάσμα πάνω από τη χώρα.

Η θέση του Κολοκοτρώνη σ' αυτή τη σφοδρή αντιδικία ήταν μειονεκτική. Διαλέγει μία λύση κατευνασμού και παραιτείται από το Έκτελεστικό, έχοντας συνείδηση της μειωμένης ισχύος του έναντι των αντιπάλων του και βλέποντας ότι η Έπανάσταση είχε αδυνατίσει πολύ μετά την εγκατάλειψη της πολιορκίας της Πάτρας. Παράλληλα οι είδησεις για τις κινήσεις δυο τουρκικών στρατιών, της μιάς στην Δυτική Ελλάδα υπό τον Γιουσούφ Περκόφτσαλη και το Μουσταφά πασά της Σκόδρας στην Ανατολική, τον άνησυχούν πολύ και θέλει με κάθε θυσία ν' αποφύγει έσωτερική σύρραξη.

Οι αντίπαλοι του, όμως, είναι ανένδοτοι. Το Βουλευτικό άρχίζει τις πραξικοπηματικές ενέργειες και καθαιρεί από το Έκτελεστικό το Μεταξά, φίλο του Κολοκοτρώνη. Το Έκτελεστικό θεωρεί την καθάρηση παράνομη και στις 28 Νοέμβρη/10 Δεκέμβρη 1823 στέλνει στο Άργος 200 ένόπλους με το Νικητρά, Χατζήχηρστο και Πάνο Κολοκοτρώνη να φέρουν συμβιβαστικές προτάσεις του Έκτελεστικού στο Βουλευτικό. Το τελευταίο αντιδρά και τότε οι άπεσταλμένοι του Έκτελεστικού αρπάζουν με τη βία τη σφραγίδα και τα πρακτικά του, ενώ έπιχειρούν να φέρουν με τη βία τους βουλευτές στο Ναύπλιο. Πολλοί αντιπρόσωποι, εκτός από δέκα, δραπέτουν στο Κρανίδι, όπου ζητούν την προστασία των Ίδραίων, οι οποίοι και τους την παρέχουν με πολλή προθυμία.

Από τα 40 συνολικά μέλη του Βουλευτικού συγκεντρώθηκαν τελικά 23. Χωρίς να έχουν τη νόμιμη άπαρτία των 2/3, συνεδριάζουν και παίρνουν την πραξικοπηματική απόφαση να καθαιρέσουν, αλλά δυο μέλη του Έκτελεστικού, τον Πρόεδρο Πετρόμπεη Μαυρομυχάλη και το Σωτήρη Χαλαλάμη και διορίζουν καινούργιο Έκτελεστικό από τους Γ. Κουντουριώτη ως πρόεδρο, Π. Μπότσαρη αντιπρόεδρο και μέλη το Λόντο, τον Κωλέττη και τον Ζαΐμη. Ο τελευταίος παραιτήθηκε και σέ αντικατάστασή του διορίζεται ο Σπηλιωτάκης.

Μετά το πρώτο πραξικόπημα της αντικατάστασης του Έκτε-

λεστικού ή παρασυναγωγή του Κρανιδιού προχωρεί σέ δεύτερο, προκηρύσσοντας έκλογές γιά τήν αντικατάσταση τών βουλευτῶν πού δέν πήγαν στό Κρανίδι. Μὲ τίς δυο αὐτές ἐνέργειες ἡ ἔξουσία πέρασε ραγδαία ἀπὸ τὰ χέρια τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριά στὰ χέρια τῶν Ὑδραίων μεγαλοκαπετανέων πού ἐλέγχανε τὸ νέο Ἐκτελεστικὸ καὶ τὴ «βουλὴ» τοῦ Κρανιδιού.

Ἀλλὰ τὸ παλιὸ Ἐκτελεστικὸ δέν κατάθεσε τὰ ὅπλα. Ἀντὼντας τὴν ἔξουσία του ἀπὸ τὴ νόμιμη Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους, προκήρυξε κι' αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του ἐκλογές στὶς περιφέρειες τῶν ἀντιπροσώπων πού εἶχαν καταφύγει στό Κρανίδι. Ἔτσι, ἀρχομένου τοῦ 1824, ἡ Ἑλλάδα διέθετε δυο βουλές, μιά στό Κρανίδι καὶ μιά στό Ναύπλιο καὶ δύο κυβερνήσεις πού διεκδικοῦσαν τὴ νομιμότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Ἡ ἔξουσία τοῦ Ἀναπλιοῦ βρίσκεται κοννότερα στοὺς ἀγωνιστές, ἐνῶ τοῦ Κρανιδιού ἀντιπροσωπεύει τὸν συνασπισμὸ κοτζαμπάσηδων - μεγαλοκαρaboκυραίων.

Ἡ κυβέρνηση καὶ τὸ βουλευτικὸ τοῦ Κρανιδιού εἶχαν ὀπωσδήποτε στὰ χέρια τους τὴ μεγαλύτερη ἰσχὺ, γιατί εἶχαν ἐξασφαλίσει καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ρουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν, πού εἶχαν τοπικιστικὲς ἀντιθέσεις μὲ τοὺς Μοραίτες καπετανούς. Κρατοῦσε ἀκόμα στὰ χέρια τῆς τίς δυνατότητες νὰ ἀναγνωριστοῦ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ νὰ πάρει τὸ δάνειο. Τὸ παλιὸ Ἐκτελεστικὸ δέν ἦταν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ σὲ θέση νὰ συσπειρώσει γύρω του τίς λαϊκὲς μάζες, ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγαρχικῆς προέλευσής του καὶ τοῦ κλονισμοῦ, ὡς ἓνα σημεῖο τῆς ἐμπιστοσύνης τους πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη, πού ἐλίχθηκε πολιτικὰ ἀπαράδεκτα γιὰ τὸ λαϊκὸ αἰσθητήριο καὶ συμπεθέρεφε μὲ τοὺς Δεληγιανναίους.

Στὴ δυσμενῆ αὐτὴ ἱστορικὴ στιγμή γιὰ τὸ παλιὸ Ἐκτελεστικὸ, τὸ νέο τῶν κοτζαμπάσηδων - Ὑδραίων, τὸ καλεῖ νὰ ὑποταχτεῖ. Τὸ παλιὸ ἀντιπροτείνει σύγκληση Ἐθνοσυνέλευσης γιὰ νὰ καταθέσει σ' αὐτὴ τὴν ἔξουσία. Τὸ νέο ἀποκρούει τὴν πρόταση καὶ τὸ παλιὸ στὶς 17/19 Γενάρη 1824 καταφεύγει, γιὰ ἀσφάλεια, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο στὴν Τριπολιτζά. Δὲν ὑπῆρχαν ὁμως ἐνοπλεις δυνάμεις νὰ τὸ στηρίξουν. Στὸ στρατόπεδο τοῦ Κολοκοτρώνη παρατηρεῖται διαρροή. Ὁ Παπαφλέσσας, στρέφει τὰ ὅπλα ἐναντίον του, πιστεύοντας ὅτι ὑπερασπίζεται τὸ παλιὸ πνεῦμα τῶν Φιλικῶν. Ὁ Ἀναγνωσταρὰς προχωρεῖ στό νέο. Μιά συντεχνιακὴ κίνηση στὴν Τριπολιτζά ἀπὸ 400 μέλη μὲ ἀρχηγὸ τὸν τσαγγάρη Μποταῖτη ὀργανώνει μικροσυνωμοσία ἐναντίον τοῦ Γέρου. Κι' ὁ Ὑψηλάντης ἀποτυχαίνει τὸ Φλεβάρη τοῦ 1824 στὴν προσπάθειά του ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἐνότητα στό στρατόπεδο τοῦ παλιοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τὰ πάντα προοιωνίζονται μιά καταστροφή.

Τὸ νέο Ἐκτελεστικὸ δυναμωμένο ἀπὸ ἀλλεπάλληλες προσχωρήσεις Μοραίτῶν καπετανέων καὶ κοτζαμπάσηδων, μὲ ἀνθηρὰ οἰ-

κονομικά και με πολιτική πείρα υπερέχει άναμφισβήτητα σέ έπιρροή. Μιά πληροφορία πού διασπείρεται έντεχνα ότι πήραν στο Λονδίνο τó δάνειο, άνοίγει την πόρτα τής εξαγοράς συνειδήσεων. Και με την ύποστήριξη και ένθάρρυνση των Άγγλων προχωρεί σέ πραξικοπηματικές ένέργειες, κηρύσσοντας στις 2/15 τού Μάρτη τó Ναύπλιο έπίσημη έδρα του και ó Μιαούλης διατάσσεται νά τó πολιορκήσει από τή θάλασσα άφού αποβίβασε άγήματα στους Μύλους. Τó Άργος πέφτει στις 21 Μαρτίου/2 Άπριλίου. Οί κοτζαμπάσηδες Νοταράς, Λόντος, Ζαΐμης με 3000 πολιορκούν τόν Κολοκοτρώνη στην Τριπολιτζά, την πόλη πού πήρε με τó σπαθί του από τούς Τούρκους. Γυμνός από δύναμη, προδομένος από τόν Πετρόμπεη και τούς άλλους κοτζαμπάσηδες πού τούχαν τάξει δοήθεια, αναγκάζεται στις 31 Μαρτίου/13 Άπριλίου νά συνθηκολογήσει. Κατά τή συμφωνία τά δυό άντιμαχόμενα μέρη έπρεπε νά έγκαταλείψουν την Τριπολιτζά ή όποία θά άνακηρυσσόταν «έλεύθερη πόλη». Όστέ-σο οί άντίπαλοι τού Κολοκοτρώνη καταπάτησαν τή συμφωνία και μπήκαν στην Τριπολιτζά σά νικήτές, έγκαθιστώντας τίς έξουσίες τους στο Άργος. Ό Κολοκοτρώνης όργισμένος αποφασίζει νά τούς χτυπήσει πιά άνοιχτά με τά όπλα. Στέλνει τόν Πετρόμπεη νά στρατολογήσει μαχητές στη Μεσσηνία και μ' αυτούς άρχίζει νά πολιορκεί την Τριπολιτζά, ένώ ό γιός του Γενναίος, ό Νικηταράς, ό Κολιόπουλος και ό Πλαπούτας άναλαβαίνουν νά καταλάβουν τó Άργος, έδρα τού Νέου Έκτελεστικού και τής βουλής των άντιπάλων του και νά λύσουν την πολιορκία τού Ναυπλίου, πού είχε στήσει ό Μιαούλης.

Οί προσπάθειές του, όμως, ήταν καταδικασμένες νά ναυαγήσουν όριστικά. Έρχεται, άπελπισμένος πιά, σέ διαπραγματεύσεις με τούς Λόντο και Ζαΐμη και παραδίδει τó Ναύπλιο (7/19 Ίουλίου 1824) σ' αυτούς, παρά την άντίθετη γνώμη τού Κουντουριώτη. Οί κοτζαμπάσηδες, όμως, τού Μοριά θέλοντας νά διατηρήσουν τόν Κελεκοτρώνη σάν άντίπαρο στην πλήρη έπικράτηση των Έδραίων, παράκουσαν τή διαταγή τού Προέδρου τού νέου Έκτελεστικού και έκαναν τó συμβιβασμό, πού είχε σάν άποτέλεσμα νά όργιστούν οί Άγγλοι αλλά και νά μήν έξουθενωθεί τελειωτικά ό Κολοκοτρώνης. Έτσι έληξε ό πρώτος εμφύλιος πόλεμος με όλοκληρωτικό πέραςμα τής έξουσίας στα χέρια τού συνσπισμού κοτζαμπάσηδων -μεγαλοκαρaboκυραίων, πού ώστόσο έκρυβε μέσα στους κόλπους του σοβαρότατες άντιθέσεις πού όδήγησαν άργότερα στο δεύτερο πόλεμο και την όλοκληρωτική - όπως θά ίδούμε - νίκη στη διαμάχη γύρω από την έξουσία, των μεγαλοκαρaboκυραίων. Τό έφοπλιστικό κεφάλαιο τελικά υπερίσχυσε πάνω στην «άριστοκρατία» τής γής με την όλόπλευρη ύποστήριξη τής Άγγλίας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Α'

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ 1823

1. ΟΨΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ τῆς κατάστασης στὴν Ἑλλάδα ἐπηρεάζουν στὰ 1823 οἱ νέες ἀνακατατάξεις στὸν πολιτικὸ εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Εἶδαμε ὅτι ὁ φιλελληνισμός, παρὰ τὶς διαφορετικὲς ἀφετηρίες του, διαμορφωνόταν στὴν Εὐρώπῃ σὰν ἓνα λαϊκὸ κίνημα ποῦ ζητοῦσε ἀποφασιστικὲς λύσεις ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀποτελοῦσε μὴ προοδευτικὴ «σφήνα» μέσα στὸν κορμὸ τῶν ἐπίσημων εὐρωπαϊκῶν φεουδαρχικῶν καθεστώτων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ρωσία, ποῦ ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ τῆς διαφοριζόταν ὡς πρὸς τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα μέσα στὴν Ἱερὴ Συμμαχία, οἱ ἄλλοι φεουδάρχες ἤγεμόνες παρέμεναν σαφῶς ἐχθρικοὶ ἀπέναντι τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Τὰ ἀνάκτορα, ὅμως, τῆς Πετρούπολης, δὲν ἀποτόλμησαν ὡς τότε μὴ ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδας, πέραν τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μὲ τὴν Τουρκία, μὲ δικαιολογητικὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὰ Ρουμάνικα πριγκιπάτα, τὸ διωγμὸ τοῦ ρωσικοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἀντὶ γιὰ μὴ ἀνεξάρτητη καὶ ἰσχυρὴ διπλωματικὴ ἐνέργεια, ὁ τσάρος προτιμοῦσε ἓνα τυπικὸ διάδημα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐπισχυμένο ἀπὸ τοὺς συμμάχους του, ποῦ δὲν ἐγίνε ποτέ. Ἡ στάση τοῦ ρωσικοῦ στέμματος δημούργησε μέσα στὴ Ρωσία ἓνα μεγάλο ἀναθρασμὸ ποῦ ἀπλώνονταν βέβαια σ' ὅλα τὰ προβλήματα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ εἶχε ἰδιάζοντα στόχο τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων. Τὸ κίνημα τῶν «Δεκεμβριστῶν» ὅπως εἶδαμε, εἶχε βάλει τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἐπιδιώξεων του σὲ περίπτωσι ἐπικράτησής του. Σέρουμε ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις τοῦ μεθεπομένου ἔτους, ὅταν ἀνακαλύφτηκαν οἱ πρωτεργάτες του καὶ πιάστηκαν στὴν Πετρούπολιν, τὴ Μόσχα καὶ τὸ ρωσικὸ νότο, ὅτι σχε-

δίαζαν νά βοηθήσουν ενεργά γιά τήν αποκατάσταση ἐνός ελεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους μέ συνταγματικό καθεστῶς.

Ἡ πίεση τῆς ρωσικῆς κοινῆς γνώμης μέσα στό 1823 διαποροποίησε ἐπὶ τὸ τολμηρότερο τὴ στάση τοῦ Τσάρου ἀπέναντι στο ἐλληνικό ζήτημα. Σ' αὐτὸ συντελεῖ καί ἡ ἐπικράτηση στήν Ἀγγλία τῶν ἀπόψεων τῆς πρὸ τολμηρῆς μερίδας τῶν ἀστών, πού μέ κινήτρια δύναμη τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καί τὸν ὑπουργὸ Τζώρτζ Κάννιγκ, προσπαθοῦσε νά ἐκτοπίσει ἀπὸ τίς Ἀνατολικές ἀγορές τὸ μονοπωλιακὸ ἀγγλικὸ συγκρότημα «Ἐταιρία τῆς Ἀνατολῆς» καί νά οἰκαιοποιηθεῖ τοὺς χώρους γιά λογαριασμό τῶν ἐλεύθερων βιομηχάνων καί ἐμπορευματοπαραγωγῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἡ κίνηση ἐκείνη ὑποστήριξε στὸν ἐλληνικὸν χώρα μιὰ Ἑλλάδα ἀποκλασμένη ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐξουσία καί δεμένη ἀποικιοκρατικὰ στὸ ἄρμα τῆς Ἀγγλίας. Τὸν κύκλο αὐτὸ τῶν Ἀγγλῶν κεφαλαιούχων καί βιομηχάνων πού ζητοῦσε ἀνανέωση τῆς ἀγγλικῆς μεσογειακῆς πολιτικῆς, στήριξε στήν Ἑλλάδα ὁ Μαυροκορδάτος καί ἡ ομάδα του, πού στήν οὐσία εἶναι ὑπεύθυνη (ἐφαρμόζοντας τίς ὑποδείξεις τοῦ Κάννιγκ καί τῶν συμφερόντων πού ἐκπροσωποῦσε) γιά τοὺς δύο ἐμφυλίους πολέμους στήν Ἑλλάδα, πού εἶχαν σὰ στόχο τὴ διαδοχικὴ ἐκτόπιση ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκήνιο τῆς ἐπαναστατημένης χώρας, πρῶτα τῶν Φιλικῶν (μέ ὄργανα χροῦσης τοὺς Μοραῖτες κοτζαμπάσηδες) καί μετὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ στόχου, τὴν ἐκτόπιση καί τῶν τελευταίων, σ' ἓνα δεύτερο ἐμφύλιο πολεμικὸ γύρο, ἀπὸ τοὺς Ὑδραῖους μεγαλοκαρaboκὺρήδες, πού τὸ ἐφοπλιστικὸ τους κεφάλαιο ἐρριζόταν σὲ ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους.

Στις 13/25 Μαρτίου 1823, ἡ Ἀγγλία, ἀφοῦ πείστηκε διὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση δὲν ἦταν μιὰ χαμένη ὑπόθεση, καί θέλοντας νά τὴ χειραγωγῇσιν ενεργά στὸ ἔμεσο μέλλον, ἐγκατέλειψε τὴν ἀρχικὴ θέση οὐδετερότητας, πού εἶχε διακηρύξει τὸ 1821, καί ἀναγνώρισε τὴν Ἑλλάδα σὰν ἐμπόλεμη δύναμη. Φυσικὰ πρὶν προβεῖ στήν ἐπίσημη αὐτὴ διπλωματικὴ ἐνέργεια, εἶχε διασφαλίσαι τίς θέσεις τῆς μέσα στὴ χώρα μέ τὸ Μαυροκορδάτο καί τὴν ομάδα του.

Δεύτερη ἀποφασιστικὴ ἀγγλικὴ χειρονομία, μετὰ τὴ συντριβὴ τῶν Φιλικῶν καί τῶν Μοραϊτῶν κοτζαμπάσηδων σὲ δύο κύκλους ἐμφύλιας διαμάχης (1823, 1824) ἦταν νά προικοδοτήσῃ μέ τὸ περίεργο δάνειο τὴν Κυβέρνηση τοῦ Ὑδραίου Κουντουριώτη.

Ἡ ταχύτερη κίνηση τῆς μηχανῆς τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καί οἱ ἐπιτυχίες τῆς σὲ βάρος τῆς ἀγωνιζόμενης Ἑλλάδας, ἀναγκάζουν τὸ ρωσικὸ στέμμα νά ὑπολογίσει σοβαρὰ τὸν ἀνταγωνιστικὸ ἀγγλικὸ παράγοντα στὴ Μεσόγειο. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Α' σπεύδει κι' αὐτὸς μέ τὴ σειρά του νά προλάβει καί νά διασώσῃ, διὰ

ήταν δυνατό να περιστωθεί. ζητώντας την σύγκληση διάσκεψης στην Πετρούπολη για την εξέταση του ελληνικού ζητήματος. Προϊόν της νέας φάσης της πολιτικής του είναι: το περίφημο υπόμνημα του ρωσικού στέμματος της 28 Δεκεμβρίου/9 Ιανουρίου 1824 προς τις ευρωπαϊκές αλλείες, στο οποίο διατυπώνονται οι απόψεις της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής για τη λύση του ελληνικού ζητήματος. Σύμφωνα με το υπόμνημα, η Ελλάδα θα μπορούσε να χωριστεί σε τρεις αυτοδιοικούμενες ήγεμονίες (Ήπειρος μαζί με Δυτ. Στερεά - Θεσσαλία μαζί με Ά. Στερεά, - Μοριάς, Κρήτη και νησιά του Αιγαίου). Το υπόμνημα κατοχύρωνε την επικυριαρχία του σουλτάνου, την οικονομική υπερέλεια των ήγεμονιών στην Πύλη, αλλά και την αυτοδιοίκησή τους καθώς και την ελευθερία του εμπορίου τους.

Το τσαρικό αυτό υπόμνημα, που αποτέλεσε τη βάση για τις κατοπινές συμφωνίες των δυνάμεων γύρω από το ελληνικό ζήτημα, καθώς και η αποφασιστική στροφή της αγγλικής πολιτικής καθορίζουν πλέον το νέο εξωτερικό κλίμα που οι επιπτώσεις του θα επηρεάζουν από δω και μπρός την ελληνική επανάσταση. Η Ελλάδα, απομονωμένη διπλωματικά ως το 1823, γίνεται πεδίο δόξιατου διεθνούς ανταγωνισμού που περνάει πολλές φάσεις, αλλά με σταθερά κερδισμένο το παιχνίδι: από τους Έγγλέζους στο πολιτικό σκάκι της Α. Μεσογειακής λεκάνης. Η άποικοκρατική της πείρα και η ταχύτητα της ιμπεριαλιστικής εξόρμησης κινούσαν την αίχμη της έκτακτικότητας της πολιτικής σε χώρους όπου τα ρωσικά συμφέροντα είχαν πιά γερούς ιστορικούς τίτλους.

2. ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΤΑ 1823

Το 1823, έτος κρίσιμο για την Έπανάσταση εξ αιτίας της ενάρξης μιās παγίωσης των αγγλικών θέσεων στην Ελλάδα και του πρώτου έμφυλιού πολέμου, οι επιχειρήσεις των Τούρκων εναντίον της Έπανάστασης είχαν περιορισμένο και τοπικό χαρακτήρα.

Η Οθωμανική αυτοκρατορία δοκιμαζόταν εκείνη τη χρονιά από την εσωτερική κρίση της εξέγερσης των Γενιτσάρων, που συνέτεινε αποφασιστικά στη φθορά της, ενώ μία τεράστια πυρκαϊά που ξέσπασε στην Πόλη της δημιούργησε ένα μεγάλο οικονομικό και στεγαστικό πρόβλημα μέσα στην ίδια την πρωτεύουσά της, που την ανάγκασε να στρέψει την προσοχή της στα κολοσσιαία εσωτερικά, και ως ένα σημείο, άξεπέραστα προβλήματα της. Έτσι μέσα στο 1823 έγιναν μόνο δυο τοπικές εκστρατείες στη Κ. και Ά. Ελλάδα, μία υπό τον Γουζούφ Περχόφτσαλη με 6.000 πολεμιστές και μία υπό τον Σαλήχ πασά με 4.000.

Ὁ Γ' Γιουσούφ μὲ τίς δυνάμεις τοῦ ἔφτασε στίς 10/23 Ἰουνίου 1823 στήν Ἀράχοβα καί τοὺς Δελφούς. Στὸ Χρυσό, ποῦ δεσπόζει στὴ πεδιάδα τῶν Σαλῶνων (Ἀμφισσα) ὄρῃκε πεισματώδη ἀντίσταση καὶ ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὰ σχέδιά του, γυρνώντας στίς βάσεις τῆς Χαλκίδας. Ὁ Σαλήχ, ἀκολουθώντας τὸν Α. δρόμο πρὸς νότο, ἔφτασε στὴ Χαλκίδα καὶ προέλασε στὴ Βοιωτία καὶ τὴν Ἀττικὴν, παρενοχλούμενος ἀπὸ τὸν Ἀντροῦτσου καὶ τὸ Νικηταρά σ' ἓνα συνεχῆ καὶ ἐξαντλητικὸ παρτιζάνικο ἀγῶνα στὴν βοιωτικὴ πεδιάδα. Ὁ Σαλήχ ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει στὴ Θήβα καὶ τὴ Λειβαδιά.

Ὁ Γιουσούφ ἀπὸ τὴ Χαλκίδα προχώρησε στὴν ὕπαιθρο τῆς Εὐβοίας. Καίγοντας καὶ λεηλατώντας τὰ χωριά τῆς ἔφτασε ὡς τὴν Κάρυστο, ὅπου ἐνώθηκε μὲ τίς τοπικὰς δυνάμεις τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου καὶ πέρασαν μαζὶ στὴν Ἀττικὴν. Τοὺς ἀντιμετώπισε μὲ ἐπιτυχίᾳ ὁ Γκούρας καὶ τοὺς ἀνάγκασε ὡς τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1823 νὰ ὑποχωρήσουν στὴ Λαμία, ἐνῶ ὁ Ἀντροῦτσος μὲ 3.000 ἄνδρες, ποῦ τοὺς πέρασε μὲ πλοῖα στὴν Εὐβοία, ἔστησε τὸ Νοέμβριον τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Καρύστου, σημαντικὰς βάσεις τῶν Τούρκων στὴν Ἀ. Ἑλλάδα.

Στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα προέλασαν μέσα πρὸς 1823 δυὸ τουρκικὰς στρατιάς, ἡ μιὰ ὑπὸ τὸ Μουσταῖ πασᾶ τῆς Σκόδρας μὲ 8.000 πολεμιστὰς καὶ ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη μὲ 4.000 ἄνδρες. Τοὺς ἀντιμετώπισαν οἱ Σουλῶτες στίς πρῶτες φάσεις τῆς ἐκστρατείας τοὺς. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης μὲ 350 τοὺς χτυπάει στίς 5/18 Αὐγούστου στὸ Καρπενήσι καὶ κερδίζει μιὰ λαμπρὴ νίκη ἐξοντώνοντας 800 Τούρκους. Στὴ μάχῃ ἐκείνῃ σκοτώθηκαν 100 Σουλῶτες καὶ ἀνάμεσά τοὺς ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ἡγέτης ἐξαίρετης στρατιωτικῆς ἀξίας, ἀλλὰ καὶ ἀφροσιωμένος στὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἐπανάστασης μὲ ἀνιδιοτέλεια θαυμαστή.

Οἱ δυὸ πασάδες, φθειρόμενοι ἀπὸ ἀδιάκοπες παρτιζάνικες κρούσεις τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων, ὑποχρεώθηκαν νὰ συμπτυχθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, σκοπεύοντας νὰ πολιορκήσουν τὸ σοβαρὸ ἐκεῖνο σημεῖο τῆς ἐλληνικῆς ἀντίστασης. Ἀφοῦ δοκίμασαν νὰ πάρουν τὸ Αἰτωλικό, προχωρημένο σημεῖο ἁμυνας τοῦ Μεσολογγίου, κανονιοβολώντας το ἐξαντλητικὰ, ἀναγκάστηκαν τελικὰ νὰ συμπτυχθοῦν στίς βάσεις τοὺς (17/30 Νοεμβρίου 1823). Ἀπὸ τίς ἐλληνικὰς ἐπιθέσεις καὶ τίς ἐπιδημίας εἶχαν χάσει κάπου 3.000 πολεμιστὰς καὶ ἡ δύναμις κρούσης τῆς στρατιάς τοὺς εἶχε ἐξασθενήσει ὡς τὸ σημεῖο νὰ μὴ μπορεῖ νὰ διεξάγῃ ἐπιθετικὰς ἐκκαθαριστικὰς ἐπιχειρήσεις. Τὸν ἴδιον μῆνα (26 Ὀκτώβριον/8 Νοέμβριον) ὁ Νικηταρὰς καταλάμβανε τὸν Ἀχροκόρινθον.

Ὁ τουρκικὸς στόλος μέσα στὸ 1823 ὑπὸ τὸν Χοσρέφ Μεχμέτ περιορίστηκε σὲ ἐπιχειρήσεις ἐνίσχυσης καὶ ἐφοδιασμοῦ φρουρίων. Ἡ μεγαλύτερη σὲ ἔκταση ἦταν ἡ ἀπόδραση στὴν Κρήτη 10.000 ἀνδρῶν γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς τουρκικῆς κατοχῆς τοῦ νησιοῦ. Στις 27 Ἰουνίου/9 Ἰουλίου, ἔπλευσε στὴν Κάρυστο ὅπου ἀποδίδασκε 3000 ἄντρες γιὰ ἐνίσχυση τοῦ φρουρίου τῆς πού τὸ ἀπειλοῦσε ὁ Ἀντροῦτσος, ξεφόρτωσε τρόφιμα στὴ Χαλκίδα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς φρουρᾶς τῆς κι' ἀπὸ κεῖ ἔπλευσε στὴ Μεθώνη καὶ τὴν Κορώνη γιὰ νὰ ἐφοδιάσει τὰ κάστρα τους. Στὴν ἐπιστροφή μικρὴ μοῖρα Ψαριανῶν πυρπολικῶν τὸν κατεδίωξε καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ σπεύσει στὰ Στενά καὶ νὰ ζητήσει τὴν προστασία τῶν τουρκικῶν ναυτικῶν ὀχυρώσεων.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος, πού δρισκόταν κάτω ἀπὸ τὶς ἄμεσες διαταγές τῶν νησιωτῶν κοτζαμπάσηδων καὶ δὲν εἶχε ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ ἐξουσία, δὲν κινήθηκε σοβαρὰ στὰ 1823 καὶ περιορίστηκε σὲ πειρατικὲς ἐπιδρομὲς ἐναντίον πλοίων μὲ ξένη σημαία πού παραβιάζαν τὸν ἑλληνικὸ ἀπὸκλεισμὸ ἢ ὀπλιταγωγῶν τοῦ ἐχθροῦ ἐπίσης μὲ οὐδέτερη σημαία. «Ἀπ' αὐτὸ τὸ χρόνο — γράφει ὁ Στρίγκος— ἄρχισε νὰ δυναμώνει ἡ πειρατεία, πού ἐπεκτεινόταν ὡς τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς, Συρίας καὶ Κύπρου καὶ πού ἀποτελέσει στοιχεῖο ἀποσυνθετικὸ γιὰ τὸ ναυτικὸ μας».

Ὁ λόγος τῆς ἀδράνειας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, παρὰ τὴν ἐντονὴ κίνηση τοῦ τουρκικοῦ στὸ Αἰγαῖο, ὀφειλόταν στὴν ἀντίδραση τῶν νησιωτῶν κοτζαμπάσηδων, πού δὲν ᾔθελαν νὰ διακινδυνεύσουν τὰ καράβια τους σὲ ἐπιχειρήσεις πολεμικὲς πρὶν ἀποζημιωθοῦν γιὰ τὰ ἔξοδα πού εἶχαν κάνει ὡς τότε καὶ γιὰ τὶς πολεμικὲς φθορὲς τοῦ ὕλικού τους! Καὶ κρατοῦσαν τὸ στόλο σὲ ἀδράνεια, караδοκῶντας τὸ ἀγγλικὸ δάνειο, τὸ ὅποιο κατὰ μέγα μέρος λογάριαζαν νὰ σφετεριστοῦν γιὰ νὰ ἀνακτήσουν τὰ «παγωμένα» ἐπὶ δεκαετίες κεφάλαιά τους καὶ νὰ ξαναγεμίσουν τὶς στέρνες τους μὲ χρυσὸ καὶ ἀσήμι, πού ὡς ἕνα σημεῖο εἶχαν ἀναγκαστεῖ νὰ δαπανήσουν γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ στόλου στὰ δυὸ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπανάστασης! Διαφορετικὴ θὰ ἦταν ἡ τύχη τοῦ κατὰ θάλασσα ἀγῶνα καὶ ταχύτερη ἡ ἐξέλιξη πρὸς τὴ νίκη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ἂν δὲν εἶχε συντριβεῖ στὰ πρῶτα θήματά του τὸ λαϊκὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα στὰ νησιά πού θὰ μπορούσε, χωρὶς δρους καὶ ἐπιφυλάξεις, νὰ διατηρήσει τὸ στόλο εὐέλικοτο, σὲ διαρκῆ κινητοποίηση καὶ ἱκανὸ νὰ συντρίβει, μὲ τὴν αὐτοθυσία τῶν καπετανέων τῶν χαραβιῶν καὶ τῶν πληρωμάτων του, τὸν ἀργοκίνητο καὶ ἀπειροπόλεμο τουρκικὸ στόλο, στερώνοντας τὶς τουρκικὲς δόσεις τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸν κυριώτερο συντελεστὴ ἐνίσχυσής τους καὶ ἀνεφοδιασμὸ τους.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Β '

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΚΑΡΑΒΟΚΥΡΑΙΟΙ ΟΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ

1. ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟΠΙΖΕΙ ΤΗ ΦΕΟΓΔΑΡΧΙΑ
ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ. Η ΑΓΓΛΙΑ ΠΕΡΙΣΦΙΓΓΕΙ ΘΑΝΑΣΙΜΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ κεφάλαια είδαμε πώς οι κοτζαμπάσηδες του Μοριά, συνεπικουρούμενοι από τους έφοπλιστές της Ύδρας, έκτόπισαν μεθοδικά από την πολιτική κονίστρα της επαναστατημένης Ελλάδας την ιδεολογία και τὰ στελέχη της Φιλικής, συμπιέζοντας τὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα της Ἐπανάστασης, καὶ πῶς ἀποδυνάμωσαν τὶς μάζες πού ἦταν οἱ φορεὶς του. Ἐπίσης ἐξετάσαμε διὰ τὰ στοιχεία πού ἀποδεικνύουν τὸ ρόλο τῶν Ἀγγλῶν στὸ καταχθόνιο αὐτὸ παιχνίδι καὶ τὴν ἰσχυροποίηση της ἀποικιοκρατικῆς τους πολιτικῆς στὸ χῶρο της Ελλάδας μὲ φορεὶς τὴν ὁμάδα Μαυροκορδάτου, πού δροῦσε πρακτορειακὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα πολιτικὰ βήματα τῆς ἐλληνικῆς δημόσιας ζωῆς. Ἐπιστέγασμα τῶν ἀγγλικῶν μηχανορραφιῶν ἦταν ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος στὴν Ελλάδα, πού κατακύρωσε ἐντελῶς μεταβατικὰ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τῶν Μοραϊτῶν κοτζαμπάσηδων, μὲ τὴν ἀνοχή τῶν Ὑδραίων. Μετὰ μικρὴν ἀνάπαυλα πολιτικῆς δραστηριότητος ἐνὸς χρόνου περίπου, οἱ Ἀγγλοι θέτουν σ' ἐφαρμογὴ καὶ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ σχεδίου τους, πού ἔχει πιά ὀριστικὸ στόχο τὸν ἐκτοπισμὸ ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τῶν Μοραϊτῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τὸ τελικὸ πέρασμά της στὰ χέρια τῶν πιστῶν φίλων τους Ὑδραίων μεγαλοκαρaboκυραίων. Ἡ ταξικὴ πάλη, πού ὑπῆρξε ἡ σπονδυλικὴ στήλη τῆς Ἐπανάστασης καὶ ξεκίνησε μὲ καλὰς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν λαϊκῶν δυνάμεων, φορέων, μέσω τῆς Φιλικῆς, τῆς δημοκρατικῆς ἐξουσίας, ἀποδυναμώνεται μεθοδικά, μὲ τελικὴ κατάληξη νὰ κλίνει ἡ πλάστιγγα ὑπὲρ τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων.

Γιὰ τὴν ὀριστικὴ τῆς ἐπικράτησης ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ὑποκινεῖ ἕνα ἀκόμη ἐμφύλιον πόλεμο. Οἱ κοτζαμπάσηδες, ἂν ἐξουσία, δὲν

ικανοποιούν τις επιδιώξεις της. Έξ άλλου φοβάται πάντα τους ιστορικούς δεσμούς των μεγαλοκτηματιών με το ρωσικό στέμμα, που το βλέπει σαν αντίβαρο των σχεδίων της επί πολλές δεκαετηρίδες στο μεσογειακό χώρο. Γι' αυτό η 'Αγγλία εκλέγει με προσοχή το χρόνο και το χώρο όπου θα εξαπολύσει την τελική της επίθεση για να χτυπήσει όριστικά μια κυμαινόμενη πολιτική ήγερση στην Ελλάδα που έχει δυνατούς δεσμούς με τη γη και το φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής, με τελικό στόχο να παραδώσει την εξουσία σε μια άλλη μερίδα της άρχουσας τάξης με ολιγότερη έπιρροή, δέβαια, στις μάζες, αλλά με πλατύτερες δυνατότητες ν' ανοίξει τις πύλες της Ελλάδας στην έμποροκρατούμενη πολιτική της 'Αγγλίας και να πλατύνει τις αγορές της, δένοντας τη χώρα με άποικιοκρατικούς δεσμούς στο πολιτικό έρμα της.

Από πρώτη ματιά φαίνεται παράξενο στόν μελετητή που δέν θά έμβασθύνει στά γεγονότα της Ελλάδας κατά τη διάρκεια της ελληνικής Έπανάστασης, πώς είναι δυνατό να παρουσιάζεται ιδιαίτερα βλαπτική, καταστροφική στην κυριολεξία, για την επανάσταμένη χώρα η έπιρροή της 'Αγγλίας εκείνη την εποχή, που διάνυε με γοργό βήμα τά άρχικά στάδια μιας βιομηχανικής επανάστασης και έξασφάλιζε για τό έσωτερικό της χώρας της τις προϋποθέσεις κυριαρχίας της αστικής τάξης της με όλες τις ευμενείς έπιπτώσεις που έχει τό γεγονός στην παγίωση ενός δημοκρατικού καθεστώτος, ενώ η φεουδαρχική και δουλοκτητική Ρωσική αυτοκρατορία, που συνταράζονταν από έσωτερικά κοινωνικά προβλήματα, αποτελούσε ευμενή παράγοντα για την ελληνική ανεξαρτησία.

Πρώτα - πρώτα πρέπει να διαστείλουμε καθαρά τό τί γινόταν μέσα στην 'Αγγλία και τόν τρόπο που η αστική της τάξη πραγματοποιούσε την άποικιοκρατική της εξόρμηση προς την Ανατολή. Η πορεία της είχε ένα χαρκτηήρα άρπακτικό και ληστρικό, εγκαινιασμένο με την κατάκτηση και την εκμετάλλευση των 'Ινδίων από τά άγγλικά μονοπωλιακά συγκροτήματα, κάτω από ένα καθεστώς τρόμου και αίματος. Τό πλάταγμα των άγγλικών άγορών γινόταν μ' ένα τρόπο έντελως πειρατικό, σύμφωνα με τις παραδόσεις της Μ. Βρετανίας, και προηγούνταν πάντοτε η πολιτική ύποδούλωση σέ σχέματα μεσαιωνικής βαρβαρότητας, για να έμπεδωθεί κατόπι η οικονομική. Προϋπόθεση για την παρουσία της 'Αγγλίας σέ μια χώρα ήταν η όλική απώλεια της ανεξαρτησίας της και η κατάλυση των δημοκρατικών αίτημάτων διακυβέρνησης του λαού της, που αποτελούσαν φραγμό στην άνηλεη εκμετάλλευσή της από τους ξένους.

Αντίθετα η φεουδαρχική και δουλοπαροικιακή Ρωσία της εποχής, για να έμποδίσει την απώλεια των γύρω της ζωτικών χώρων,

πού αποτελούσαν παραπλήρωμα της ασφυκτιώσας οικονομίας της, είχε ανάγκη από την ύπαρξη ανεξαρτήτων φιλικών της κρατών, πού θα έμπαιναν εμπόδιο στον αγγλικό αποικιοκρατικό έπекτατισμό, θα έκοβαν τον βρετανικό δρόμο προς τις Ίνδies (πού αποτελούσε τη ζωτική άρτηρία της ισχύος της Αγγλίας) και παράλληλα θα εξασφάλιζαν στη ρωσική οικονομία τις φιλικές αγορές, πού είχαν ζωή αιώνων, και αποτελούσαν την ασφαλιστική δικλείδα των άπανωτων κρίσεων του φεουδαρχικού καθεστώτος. Κοντά σ' αυτά πρέπει να λογαριάσουμε σοβαρά τους πολιτικούς δεσμούς της Ρωσίας με τὰ Βαλκάνια, την κοινή όρθόδοξη πίστη και τέλος το άμειστο ιστορικό παρελθόν πού συνηγορούσε για μία στενή συνεργασία του ρωσικού και των βαλκανικών λαών. Και παρουσιάζεται το ιστορικό φαινόμενο, αντίθετα προς ό,τι συνέβαινε με την Αγγλία, ή μὲν έσωτερική ζωή στη Ρωσία να είναι καθυστερημένη και το καθεστώς καταπιεστικό για το λαό, ή δὲ έξωτερική της πολιτική να είναι φιλελεύθερη και εύνοϊκή για τους σκλαβωμένους στην Τουρκία (εύνοούμενη της Αγγλίας) λαούς, ακόμα και στις πιο σκληρές φάσεις της ένεργου συμμετοχής του τσαρισμού στην Ίερή Συμμαχία (1815-1823). Η ανάγκη να άνασχεθεί ή Αγγλία στην πορεία της προς Ανατολάς, ή σταθερή πολιτική της στη διατήρηση της άκεραιότητας της Τουρκικής αυτοκρατορίας, πού ύπήρξε επί αιώνες το φράγμα για το φυσικό άπλωμα της Ρωσίας στα νότια έδάφη της και το κυριώτερο εμπόδιο για την άποκοπή της Αγγλίας από τις Ίνδies, όδήγησαν την έξωτερική πολιτική του τσάρου σε μία ύποστήριξη των άγώνων της ανεξαρτησίας των Βαλκανικών λαών, άτολμη στην άρχή, και άργότερα - έσο ό αγγλικός παράγοντας στη Μεσόγειο γινόταν επιθετικότερος - τολμηρότερη, για να πάρει στο τέλος της έλληνικής επανάστασης τη μορφή του άνοιχτού ρωσο-τουρκικού πολέμου, πού συντέλεσε με την προέλαση, όπως θα ίδούμε, των ρωσικών στρατευμάτων προς την Αδριανούπολη, στην τελική άπελευθέρωση της Ελλάδας.

Ύστερα από την μικρή, αυτή είσαγωγή στο πρόβλημα των διπλωματικών επιπτώσεων της εύρωπαϊκής έξωτερικής πολιτικής στα έλληνικά πράγματα, άς προχωρήσουμε στην έξιστόρηση των γεγονότων πού προηγήθηκαν του Β' έμφύλιου πολέμου μέσα στη φωτιά της Επανάστασης με την ύποδύλιση της Αγγλίας.

Ευθύς ως οι Μοραίτες κοτζαμπάσηδες Ζαίμης και Λόντος πέτυχαν τη δυσμενή για τον Κολοκοτρώνη συμφωνία, ύστερα από σύντομη διαπραγματέυση μαζί του, ό Κουντουριώτης αϊφινδιάστηκε δυσάρεστα, διαβιλέποντας ένίσχυση του μετώπου των γαιοκτημόνων του Μοριά. Πρίν, λοιπόν, τους έπιτρέψει να μπουν στο Ναύπλιο με τις δυνάμεις τους, τους ύποχρέωσε ν' αναφέρουν στο Έκτε-

λεστικό όλες τις λεπτομέρειες της συμφωνίας με τον Κολοκοτρώνη. Οι Μοραίτες δυσανεστήθηκαν για τη μείωση του γοήτρου τους κι άρχισαν άμέσως τις παρασκηνικές ενέργειες για την ανατροπή του Κουντουριώτη.

Οι κινήσεις των Μοραϊτών κοτζαμπάσηδων έγιναν γρήγορα γνωστές στον Κουντουριώτη και τους Ύδραίους και άρχισαν άμέσως την αντιμετώπισή τους μέσα στον ίδιο το ζωτικό χώρο του κοτζαμπασισμού, το Μοριά. Έτσι: άπαίτησαν να σταλούν σ' όλες τις μοραίτικες περιοχές στρατεύματα πιστά στην κυβέρνηση, που τη διατροφή τους θ' αναλάβαιναν οι κοτζαμπάσηδες, ενώ στο Ναύπλιο τοποθέτησαν φρούραρχο τον Άνθρωπό τους Φωτομάρα, κατά παράβαση των συμφωνηθέντων ανάμεσα στον Κολοκοτρώνη και τους κοτζαμπάσηδες, που αναγνώριζαν το Ναύπλιο σαν μοραίτικη περιοχή την οποία θα κατείχαν στρατεύματα ντόπια.

Ο Κουντουριώτης στην πολιτική αντιδικία του με τους κοτζαμπάσηδες είχε ένα μεγάλο πλεονέκτημα για να επιβάλει τις θελήσεις της παράταξής του, το περίφημο δάνειο που έγκρίθηκε στο Σίτυ για την Ελλάδα στις 9/22 Φεβρουαρίου 1824. Δεν ύπηρχε τραπεζική κομπίνα της εποχής με ληστρικότερους δρους, τους οποίους όμως άποδέχτηκε ή κυβέρνηση Κουντουριώτη με κλειστά μάτια. Το ονομαστικό κεφάλαιο του δανείου ύψους 800.000 λιρών επιβαρυνόταν μ' ένα υπέρογκο τόκο. Επιβαρυνήθηκε επίσης με μεσιτικά, προμήθειες και άλλα έξοδα. Από τις 800.000 λίρες άφαιρέθηκαν όλα αυτά μαζί με τα τοκοχρεωλύσια δύο έτων και τελικά μετρήθηκαν στην Ελλάδα, στο όνομα του Λάζαρου Κουντουριώτη, του λόρδου Βύρωνα και του Άγγλου Στάνχωπ 302.585 λίρες! Για την εξασφάλιση του άρχικού κεφαλαίου των 800.000 λιρών μπήκαν υποθήκη τα έθνικά κτήματα, οι άλυκές και τα έσοδα των τελωνείων, δηλαδή οι μόνοι πραγματικοί πόροι της χώρας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα κατά την διάρκεια και μετά την Έπανάσταση.

Με το δάνειο στο χέρι, που έφτασε στην Ελλάδα στις 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1824, ο Κουντουριώτης εξέβιαζε την κατάσταση, και κυρίως απέκλειε από κάθε χρηματική ένισχυση, ακόμη και από στοιχειώδη έπιαιτιστική, τα μοραίτικα στρατεύματα, που πολέμουσαν στον τόπο τους υπό την οδηγία των κοτζαμπάσηδων, στην Πάτρα και άλλου. Και το μεγαλύτερο πολιτικό κόλπο του, ήταν οι εκλογές της 1/13 Οκτώβρη 1824, που είχαν στόχο την αλλοίωση της σύνθεσης του Βουλευτικού προς όφελός του. Με το νόμο της προκήρυξης των νέων εκλογών οι Ύδραίοι προετοιμάζαν τον ολοκληρωτικό παραμερισμό των κοτζαμπάσηδων από την έξουσία. Δικαίωμα ψήφου παραχωρούνταν μόνο σε όσους είχαν άκίνητη ιδι-

οκτησία. Οι μάζες των φτωχών και άκτημόνων άγροτών, που σήκωναν στους ώμους τους τὸ βάρος τῆς Ἐπανάστασης, αποκλείονταν ἀπὸ τὸ ἐκλογικὸ σῶμα, ἐνῶ βουλευτὲς ἐξελέγοντο «ἀξιοσέβαστοι, φέροντες ἔγγραφον τῆς ἐπικρατείας (=περιοχῆς) αὐτῶν ὑπογραμμένον ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν πολιτῶν τῶν ἐχόντων ἰδιόκτητον οἰκίαν».

Ἡ νέα βουλὴ ποὺ προήλθε ἀπὸ τὸ στραγγαλιστικὸ αὐτὸ σύστημα τῆς λαϊκῆς θέλησης, ἀποτελέστηκε ἀπὸ ἐξήντα βουλευτὲς, στὴν πλειοψηφία τους νησιῶτες, ἀφοσιωμένους στοὺς Ὑδραίους. Τὸ βουλευτικὸ ἐξέλεξε τὴ νέα κυβέρνηση μὲ πρόεδρο τὸν Γ. Κουντουριώτῃ καὶ μέλη τοὺς Π. Μπότσαρη, Ἀν. Σπηλιωτάκη, Ἰ. Κωλέτῃ καὶ Ἀ. Φωτῆλα, μοραΐτη κοτζάμπαση, ποὺ ἀργότερα παραιτήθηκε. Ἔτσι ἡ ἐξουσία περιήλθε ὁλοκληρωτικὰ στὰ χέρια τῶν Ὑδραίων.

Φυσικὰ τὸ πραξικόπημά τους δὲν ἔγινε δεκτὸ χωρὶς ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες. Μπροστὰ στὸ γεγονὸς τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ παραμερισμοῦ τους, τὰ μεγάλα τζάκια τοῦ Μοριά, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σκληρὸ πυρῆνα τῆς κοτζαμπάσικῆς ἐξουσίας καὶ παρὰ τὶς ἀγεφύρωτες ἀντιθέσεις τους, συνασπίζονται σὲ μέτωπο γιὰ νὰ ἀντιταχθοῦν στοὺς Ὑδραίους. Στὸ συνασπισμὸ τους καλοῦν καὶ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ πρὶν ἐπιτεθοῦν κατὰ μέτωπο στοὺς Ὑδραίους προβαίνουν σὲ δυὸ πολιτικὲς χειρνομίες: δίνουν ἐντολὴ στὸ Φωτῆλα νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ νέο Ἐκτελεστικὸ καὶ γραμμῇ στοὺς πληθυσμοὺς τῶν περιοχῶν τους νὰ μὴ πληρώνουν φόρους στὴν κυβέρνηση. Ζαΐμηδες, Λονταῖοι, Δεληγιανναῖοι, Σισιόνηδες, Νοταράδες ἀποτελοῦν πλέον τὸ ἀντίπαλο μέτωπο στοὺς Ὑδραίους μὲ σύμμαχό τους τὸν Κολοκοτρώνη.

Τὸ Ἐκτελεστικὸ βλέποντας ὅτι οἱ ἐνέργειες τῶν Μοραϊτῶν, ποὺ ἐξέλεξαν τὴν τακτικὴ τῆς ἐπίθεσης πρὶν δεχθοῦν τὴν κυβερνητικὴ πίεση, ὀδηγοῦσαν στὴν ἐνοπλὴ ρήξη, στέλνει ἐναντίον τῶν Ἀρχαδινῶν, ποὺ πρῶτοι κήρυξαν τὴν φορολογικὴ ἀνταρσία, 500 ἐνόπλους ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσα στὶς 23 Ὀκτώβρη/4 Νοέμβρη 1824 γιὰ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξη. Οἱ κοτζαμπάσηδες, σὲ ἀπάντηση τῶν κυβερνητικῶν μέτρων, διαλύουν τὸ πολιορκητικὸ στρατόπεδο τῆς Πάτρας καὶ ἀνακαλοῦν τὶς δυνάμεις τους στὶς περιοχὲς τους γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν ἀντεπίθεσή τους.

Ἡ πρώτη σύγκρουση τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου γίνεται στὸ τέλος τοῦ 1824 στοὺς Λάκκους τῆς Μεσσηνίας, ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὸ Δεληγιάννη κυνήγησαν τοὺς κυβερνητικοὺς τοῦ Παπαφλέσσα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ φωτιά τοῦ ἐμφυλίου ἀνάβει γιὰ τὰ καλά. Ὁ Νικηταρᾶς ἐκστρατεύει ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου, ὁ Κολοκοτρώνης βαδίζει κατὰ τῆς Τριπολιτζᾶς, ὁ Νοταρᾶς καὶ ὁ Λόντος ἀπειλοῦν τὸν Ἀχροκόρινθο. Μπροστὰ στὸν κίνδυνο νὰ ἐκτοπι-

στεί από τὸ Μοριά ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία, τὸ Ἐκτελεστικὸ ἀνοίγει τὶς πύλες τοῦ Μοριά στὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Γ. Καραϊσκάκη, Γκούρα, Τζαβέλλα, Δράκο καὶ Καρατάσο. Τὸ κλειδί τῆς ὅλης ὑπόθεσης εἶναι ὁ Ἰ. Κωλέτης, ὁ μέγας αὐτὸς μηχανορραφὸς καὶ φαυλοκράτης πολιτικὸς ἀργότερα.

Στὶς 7/20 Δεκεμβρίου 1824 οἱ Ρουμελιῶτες χτυποῦνται μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Νοταρᾶ στὸ Κουτσομόδι καὶ τὰ διαλύουν. Στὸ Δυτικὸ Μοριά κοντὰ στὰ Καλάβρυτα, οἱ Μοραῖτες παθαίνουν καινούργια πανωλεθρία. Μέσα στοὺς πρώτους δυὸ μῆνες τοῦ 1825 οἱ Ρουμελιῶτες κατατροπώνουν τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ οἱ Ὑδραῖοι κερδίζουν ὁλοκληρωτικὰ τὴν ἐξουσία μὲ αἷμα καὶ τὰ χρήματα τοῦ θανείου. Ὁ Μοριάς ὑφίσταται δεινὴ λεηλασία ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες, ποὺ τὸν θεωροῦν σὰν ἐχθρικό ἐδαφός.

Ὁ Κολοκοτρώνης νοιώθει πολὺ ἀσχημα ψυχικὰ γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐμφύλια περιπέτεια. Στὸ μολῶχ τοῦ ἐμφύλιου πολέμου εἶχε προσφέρει καὶ τὸ αἷμα τοῦ γιου τοῦ Πάνου ποὺ σκοτώθηκε κοντὰ στὴν Τριπολιτσά. Σὲ πρότασή του νὰ σταματήσει ὁ ἐμφύλιος καὶ νὰ δοθεῖ ἀμνηστία, οἱ Ὑδραῖοι φέρονται παραπλανητικά. Τὸν καλοῦν νὰ πάει καὶ νὰ συζητήσει μαζί τους, ἀλλὰ ἀντὶ νὰ τὸν δεχτοῦν σὲ διαπραγματεύσεις, τὸν συλλαμβάνουν στὶς 23 Ἰανουαρίου/4 Φεβρουαρίου 1825 καὶ μαζί μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά Δελγιανναίους, Σισίνηδες, καὶ Νοταρᾶ, τὸν φυλακίζουν στὴν Ὑδρα, στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἠλία. Ὁ Ἀντροῦτσος, πιστεύοντας στὴν κυβερνητικὴ δήλωση ὅτι θὰ δοθεῖ ἀμνηστία, παραδίδεται. Τὸν πῆγαν στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν ἔκλεισαν σ' ἓνα πύργο - φυλακὴ στὴν Ἀκρόπολη, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ σημερινὴ εἴσοδο, ποὺ κατεδαφίστηκε ἀργότερα σὰν κτίσμα βενετσιάνικο. Ἐκεῖ ἀφοῦ τὸν βασάνισαν ἀπάνθρωπα, τὸν πέταξαν τελικὰ στὶς 26 Ἰουνίου/8 Ἰουλίου 1825 κάτω ἀπὸ τὸν πύργο καὶ τὸν σκότωσαν κατὰ τὸν τραγικὸ αὐτὸ τρόπο, διαδίδοντας στὸ λαὸ ὅτι δοκίμασε νὰ δραπετεύσει καὶ τσακίστηκε. Τέτοιο φρικτὸ θάνατο ἔβηκε ὁ λαογέννητος ἥρωας ποὺ ἀντιτάχτηκε μὲ σθένος στὰ ἄνομα σχέδια τῶν σφετεριστῶν τῆς ἐξουσίας.

Μὲ τὴν ὁλοκληρωτικὴ συντριβὴ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τῆ φυλάκισή τους, μαζί μὲ τὸν Κολοκοτρώνη λήγει ὁ δεῦτερος ματωμένος κύκλος τῆς ἐμφύλιας διαιμάχης στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ἡ ἐξουσία περνᾷ ὀριστικὰ στοὺς νησιῶτες ἐφοπλιστὲς καὶ ἡ Ἀγγλία παγιοποιεῖ πλέον τὶς θέσεις της στὴν χώρα. Τὰ σχέδια τοῦ Κάνινγκ καὶ τῆς ομάδας τῶν ἐμποροβιομηχάνων καὶ τραπεζιτῶν ποὺ ἐκπροσωποῦσε, πραγματοποιήθηκαν μὲ τὴν προὐπολογισμένη ἀκρίβεια.

2. ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1824. ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΦΑΡΩΝ

Στά 1824 οί μόνιμες τουρκικές δυνάμεις στήν επαναστατημένη Ἑλλάδα ἦταν διαρθρωμένες ἀμυντικά. Τμήματα τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπό 2000 - 3000 ἄντρες κρατοῦσαν τὰ φρούρια τῆς Πάτρας, Ρίου, Ναυπάκτου, Ἀντιρρίου, Χαλκίδας κ.ἄ. Ἡ ὑπαιθρος ἐλέγχονταν ἀπό τίς δυνάμεις τῆς Ἐπανάστασης, πού ἦταν διαδρωμένες ἀπό τὸ πνεῦμα τῆς ἐμφύλιας διαμάχης καί κατὰ κάποιο τρόπο ἀκίνητοποιημένες πολεμικά.

Στά μέσα τοῦ 1824 (Ἰούλιος) οἱ Τούρκοι διεξήγαγαν τὴ μόνυ ἐκκαθαριστικὴ τους ἐπιχείρηση ἐκείνης τῆς χρονᾶς. Ὁ Δερβίς πασᾶς τῆς Ρούμελης μὲ 10.000 ἄντρες δοκίμασε νὰ θέσει ὑπὸ τὸν ἐλεγχό του τὴν περιοχὴ, ἀλλὰ ἀντιμετωπίστηκε μὲ ἐπιτυχία ἀπὸ τοὺς ντόπιους καπεταναίους Δῆμο Σκαλτσᾶ, Κίτσο Τζαδέλλα καί Νοταρᾶ στήν μάχη τῆς Ἀμπλιανης. Ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη τοῦ Δερβίς πασᾶ ἀπώταξε μέσα σὲ τρεῖς μῆνες καί ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει πέρα ἀπὸ τὸ Σπερχεῖό.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1824 ἐμφανίζεται στὸ πολεμικὸ θέατρο τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης ἓνας καινούργιος κίνδυνος: οἱ ἐνοπλες δυνάμεις τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Μωχαμέτ Ἄλυ, τοπάρχης τότε τῆς χώρας τοῦ Νεῖλου, ἀνῆκε στὴ χορεία ἐκείνη τῶν ὑποτελῶν τοῦ σουλτάνου πού εἶχαν ἀποτινάξει τὴν οὐσιαστικὴ ἐπικυριαρχία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, συντείνοντας στήν κρίση τῆς, ὅπως παλιότερα ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινιοῦ καί ἄλλοι μικρότερης ἰσχύος. Ὁ Μωχαμέτ Ἄλυ, ἀφοῦ τσάκισε τὴν ἀντίδραση τῶν τοπικῶν φεουδαρχῶν τῆς χώρας του, τῶν γνωστῶν στήν ἱστορία Μαμελούκων, κατ᾿εφερε νὰ συγκεντρώσει τὴν ἐξουσία στὰ χεῖρα του καί βάλλθηκε νὰ δημιουργήσῃ συγχρονησμένο κράτος, μὲ γερὰ οἰκονομικά, μὲ κεντρομόλα διοίκηση καί στρατὸ ἐκπαιδευμένο ἀπὸ Εὐρωπαίους ὀργανωτὲς ἀξιωματικούς, κυρίως Γάλλους, βετεράνους τῶν Ναπολεοντείων πολέμων. Παράλληλα ὀργάνωσε καί ἰσχυρὸ στόλο πού τοῦ ἔδωσε θέση ἀξιόλογου ναυτικοῦ παράγοντα στὴ Μεσόγειο.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Μωχαμέτ Ἄλυ εἶχε ἀρκετὴ ἰσχύ ὥστε νὰ διαπραγματεύεται ὅαν ἴσος πρὸς ἴσο μὲ τὸν τυπικὰ ἐπικυρίαρχό του σουλτάνο. Καί μὲ ἀνταλλάγματα τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο καί τὸ πασαλίκι τοῦ Μοριά ὁ σουλτάνος τὸν καλεῖ καί τοῦ ἀναθέτει τὴν κατάπνιξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Ὁ Μωχαμέτ Ἄλυ δέχεται τοὺς ὅρους καί προετοιμάζει μεγάλη δύναμη στρατιωτικὴ καί ναυτικὴ, πού ἐπικεφαλῆς τῆς τοποθετεῖ τὸ θετό του γιό, ἓνα ἀπὸ τοὺς πῖο προικισμένους στρατιωτικούς ἐγκεφάλους τῆς ἐποχῆς σ' ὅλο τὸν κόσμον, καί κάτοχο τεράστιας μόρφωσης, τὸν Ἴμπραῆμ πασᾶ.

Οι έπιχειρήσεις έναντιόν της έλληνικής επανάστασης από τούς Αιγυπτίους άρχισαν σταδιακά. Τό Μάρτη του 1824 αποδιβάεται στην Κρήτη μεγάλη δύναμη υπό τόν ναύαρχο Χουσεΐν, πού στεραιώνει την κατοχή τού νησιού μέ δηρώσεις και τρομοκρατικές σφαγές. Δεύτερος στόχος είναι ή Κάσο, πού αποτελούσε βάση εξόρμησης «κοιμάντος» πειρατών. Στίς 8/20 Ιουνίου 1824 μεγάλη ναυτική αιγυπτιακή δύναμη πατάει την Κάσο και σφάζει 5.000 νησιώτες, ενώ άλλες 2.000 ψυχές πιάστηκαν αιχμάλωτοι και πουλήθηκαν στά σκλαβοπάζαρα της Ανατολής.

Τρίτος στόχος διαλέχτηκαν τά Ψαρά πού μέ τά πυρπολικά τους άπειλούσαν συνεχώς την ασφάλεια τού Τουργικου στόλου και δυσχέραιναν τίς κινήσεις του. Έκατό-ταράντα τούρκικα καράβια, πού μετέφεραν δύναμη 14.000 άνδρων, μέ έπικεφαλής τόν Χοσρέφ πασά απέκλεισαν τό νησί και αποδίβασαν στρατό. Έκτός από τούς 7.000 Ψαριανούς ζούσαν τότε στό νησί και 23.000 πρόσφυγες από άλλες περιοχές της Ελλάδας, πού είχαν δοκιμαστεί από τίς τουρκικές επίθέσεις. Από τό συνολικό αριθμό των 30.000 κατοίκων μόνο τό 1/10 ήταν αξιόμαχο.

Μόλις μαθεύτηκε ή άπειλή κατά των Ψαρών από τούς κατοίκους, ό Κανάρης πρότεινε ν' αντιμετωπιστεί ό έχθρός στη θάλασσα, πριν ζυγώσει στό νησί. Οι προεστοί απόρριψαν τή μυαλωμένη πρόταση και αποφάσισαν νά χτυπήσουν τούς Τούρκους κατά την απόδασή τους, έλπίζοντας ότι θά τούς βοηθοΰσαν στην άμυνά τους οι απόκρημνες και θραχώδεις άκτές καθώς και τό άφθονο πυροβολικό πού διέθεταν. Οι προεστοί μάλιστα, φοβούμενοι πραξικόπημα τού Ψαριανού στόλου, έστειλαν ανθρώπους τους πού άφαιρσαν τά τιμόνια των καραβιών και έτσι τά άκίνητοποίησαν έντελώς.

Στίς 21 Μαρτίου/4 Απριλίου οι Τούρκοι κατόρθωσαν ν' αποδιβαστούν στίς βόρειες άκτές τού νησιού. Μέσα σέ διάστημα τριών μηνών σάρωσαν την αντίσταση της φρουράς του και στίς 22 Ιουνίου/4 Ιουλίου 1824 έπεφτε και τό τελευταίο όχυρό, τό Παλιόκαστρο, πού ό ύπερασπιστής του Άντώνης Βρατσάνος προτίμησε νά τό τινάξει στό άέρα, συμπαράσύροντας στό θάνατο και 200 Τούρκους.

Ολόκληρος ό πληθυσμός των Ψαρών σφάχτηκε και τό νησί δηρώθηκε από άκρη σ' άκρη. Περί τά 100 καράβια έπесαν στά χέρια τού έχθρού. Εξ αίτίας ενός τραγικού λάθους στρατηγικής, πού την εύθύνη του έφερε ή κυβέρνηση Κουντουριώτη, ό έχθρός δέν αντιμετωπίστηκε στη θάλασσα, όποτε δέν θά κατόρθωνε νά πλησιάσει τά Ψαρά, αλλά άφέθηκε νά ζυγώσει στό νησί και νά χρησιμοποιήσει όλη του την ισχύ. Έτσι, έκτός από τή φοβερή καταστροφή μιάς έστίας της Έπανάστασης, ό άγώνας στερήθηκε από

δῶ καὶ μπρὸς δολόκληρη τὴν ἀξιόμαχη ναυτικὴ δύναμη τῶν Ψαρῶν, πού ἔπασε στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, τὴν ὁποία ἡ κυβέρνηση εἶχε ἀκίνητοποιήσει μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι «τὰ πολεμικὰ πλοῖα δὲν ἐκπλέουσι ἐξ αἰτίας ὅπου τὸ ταμεῖον δὲν ἔχει χρήματα νὰ πληρώσῃ τοὺς ναύτας»!

Στις 4/16 Ἰουλίου 1824 καὶ ἀφοῦ τὰ Ψάρᾶ εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ κρανίον τόπο, ἔφτασε καθυστερημένα, σταλμένος ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, στόλος ὑπὸ τὸ Μιαούλη ἀπὸ 30 καράβια. Στὸ νησί εἶχε μείνει μιὰ μικρὴ ναυτικὴ μοίρα καὶ ὀλιγάριθμη τούρκικη φρουρά, πού ἐξοντώθηκε ἀπὸ τὸ Μιαούλη, ἀφοῦ πρῶτα καταστράφηκε ἡ μικρὴ ναυτικὴ δύναμη τοῦ ἐχθροῦ στὸ λιμάνι τῶν Ψαρῶν.

Τέλη Ἰουλίου/ἀρχῆς Αὐγούστου 1824 ὁ τουρκικὸς στόλος ἐπλευσε πρὸς τὴ Σάμο, παρενοχλούμενος στὸ στενὸ ἀνάμεσα στὸ νησί καὶ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια ἐπὶ ἑξαήμερο ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν. Στὸ μεταξύ ἔφτασε καὶ ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ ἐνώθηκε μὲ τὸν τουρκικόν. Ὁ ἐχθρὸς παρουσίαζε τώρα δύναμη ἀπὸ 101 πλοῖα τῆς γραμμῆς μὲ 2.500 πυροβόλα, 300 μεταγωγικὰ καὶ δύναμη ἀντρῶν 50.000. Ὁ ἑλληνικὸς, ὑπὸ τὸ Μιαούλη, ἀριθμεῖ 70 πλοῖα μάχης μὲ 850 πυροβόλα καὶ 5.000 ναῦτες μαχητές. Μὲ δάσεις ἐξόρμησης τὴν Πάτμο καὶ Λέρο, ὁ Μιαούλης χτυπᾷ στις 24 Αὐγούστου /5 Σεπτεμβρίου 1824 τὸν τουρκοαἰγυπτιακὸ στόλο στὸν κόλπο τῆς Ἀλικαρνασσού καὶ στις 29 Αὐγούστου/10 Σεπτεμβρίου στὰ Τσάταλα. Ὁ Μιαούλης μὲ εὐφυέστατους ἐλιγμούς παρασύρει τοὺς ἐχθρικοὺς στόλους στὸν κόλπο τοῦ Γέροντα, ὅπου ἐπιτίθεται μὲ πυρπολικά καὶ καίει δυὸ φρεγάτες, μιὰ τυνησιακὴ καὶ μιὰ τούρκικη. Ἐπὶ εἴκοσι μέρες, ἀπὸ τὴν 1 - 23 Σεπτέμβρη/6 Ὀκτώβρη 1824, ὁ Μιαούλης κατορθώνει μὲ σειρὰ μικροσυγκρούσεων ν' ἀπωθήσῃ τὸν τουρκικὸν στόλο μακριὰ ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ νὰ σώσῃ τὸ νησί. Οἱ Τουρκοαἰγύπτιοι τραδιοῦνται στὴ Μυτιλήνη καὶ οἱ Τούρκοι ἀποχωροῦν γιὰ τὸν Ἑλλήσποντο ἀφήνοντας μόνους τοὺς Αἰγύπτιους ὑπὸ τὸν Ἱμπραήμ, ὁ ὁποῖος δέχεται θαρραλέα ἐπίθεση τοῦ Μιαούλη στὸ Καραμπουρνό, κοντὰ στὴ Σμύρνη, καὶ χάνει δυὸ φρεγάτες. Ὅλος αὐτὸς ὁ κύκλος τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε ἐντυπωσιακὰς ἑλληνικὰς νίκες, ὑπῆρξε σημαντικὸς ἀπὸ πλευρὰς τακτικῆς, γιατί ἐφθεῖρε τὸν ἐχθρό, τὸν ἀποπροσανατόλισε ἀπὸ τοὺς στόχους του καὶ, τὸ σπουδαιότερο, καθυστέρησε τὴν ἀπόβαση τοῦ Ἱμπραήμ στὸν ἐπαναστατημένο Μοριά γιὰ κάμποσους μῆνες, γεγονὸς πού ἔδωσε εὐκαιρίαν νὰ συνειδητοποιηθεῖ ἔστω καὶ μερικὰ μέσα στὸ χάος τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, ὁ θανάσιμος κίνδυνος ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'

Η ΘΑΝΑΣΙΜΗ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. ΝΕΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ

ΟΙ ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΕΣ άποτυχίες τών Τούρκων στις έκκαθαριστικές επιχειρήσεις τών έτών 1821 - 24 άποτέλεσαν όχι μόνο θνείδος γιά τήν Όθωμανική αύτοκρατορία, άλλα και άποδεικτικό στοιχείο τής θανάσιμης κρίσης πού περνούσε τό άλλοτε ισχυρό κράτος τών σουλτάνων μέ τόν οργανωμένο στρατιωτικό μηχανισμό. Γιά νά άποπλύνει, λοιπόν, τό θνείδος τών έπανελημμένων στρατιωτικών ήττών και γιά νά άνακτήσει ή αύτοκρατορία τό κύρος τής άνάμεσα στους ύποτελείς τής λαούς, άλλα και γιά νά πτοηθούν τόσο τά έθνικοαπελευθερωτικά τους κινήματα όσο και τά άποσχιστικά κινήματα τών πασάδων και τών άλλων τοπαρχών άρχόντων φεουδαρχών του διοικητικού και στρατιωτικού τής μηχανισμού, άποφασίστηκε νά δοθεί ένα τέλος στην έλληνική επανάσταση στις άρχές του 1825, μέ ένα ισχυρό και όριστικό στρατιωτικό πλήγμα.

Τό σχέδιο στηρίχτηκε στην κινητοποίηση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων. Τήν έπεξεργασία του ανέλαβαν Γάλλοι και Αύστριακοί έπιτελείς, πού είχαν πείρα τών Ναπολεοντείων πολέμων, άλλα και ειδικότητα στην άντιμετώπιση έσωτερικών λαϊκών εξεγέρσεων. Ή πείρα τής Ίσπανίας, τής Γερμανίας και τής Αύστροουγγαρίας χρησιμοποιήθηκε στόν καταρτισμό του σχεδίου.

Άρχηγός μίας πανίσχυρης και έτοιμοπόλεμης τουρκικής στρατιάς από 30 — 35.000 άνδρες, πλαισιωμένης από τά ανάλογα βοηθητικά σώματα και μεταγωγικά, όρίστηκε ένας εξέχων Τούρκος στρατηγός, γνωστός γιά τήν άποφασιστικότητα του, τή σκληρότητά του, τήν έπιμονή του και τήν πολεμική του πείρα και κατάρτιση, ό Ρεσίτ πασάς, ό γνωστός στην ιστορία μας ως Κιουταχής. Ή στρατιά του, μέ δάση εξόρμησης τήν Ήπειρο, θά κατέβαινε στη Δυτική Ελλάδα, θά έξουδετέρωνε άπαραίτητα τή σκληρή έλληνική

έστια αντίστασης του Μεσολογγίου και αφού ξεκαθάριζε δηλ τη Ρούμελη, αδιαφορώντας για τους νόμους του πολέμου και εφαρμόζοντας την τακτική της δόησης και της σφαγής, θα περνούσε, στο Μοριά, όπου θα ένωόταν με τον Ίμπραήμ.

Άλλη στρατιά, ήδη κινητοποιημένη από τον προηγούμενο χρόνο, η περίφημη του Ίμπραήμ, αφού καταλάμβανε πρώτα τα νησιά του Αιγαίου, έξουδετερώνοντας τις έστιες ναυτικού πολέμου, θα έβγαине επίσης στην Πελοπόννησο και αφού τη «χτένιζε» κυριολεκτικά θα ένωόταν με τον Κιουταχή στις θόρειες άκτες της. Μετά την όριστική ύποταγή της Ελλάδας θα εκτελούνταν η συμφωνία ανάμεσα στο σουλτάνο Μαχμούτ Β' και Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου, βάσει της οποίας ο πληθυσμός του Μοριά θα μεταφερόταν στην Αίγυπτο και ο τόπος θ' άποικιζόταν από Αίγυπτιους φελλάχους. Στο σχέδιο αυτό φαίνεται ότι υπήρχε και άγγλική συγκατάθεση.

Ό στόχος του τουρκικού στόλου είχε επίσης προδιαγραφεί από το σχέδιο πολεμικής δράσης των ξένων έπιτελών. Τρεις στόλοι άξιόμαχοι, ο τουρκικός, ο αϊγυπτιακός και ο तुνησιακός (που είχαν ανάμεσα στους άξιωματικούς τους Άγγλους, Γάλλους, Ιταλούς, Όλλανδούς, Ισπανούς και Πορτογάλους όργανωτές), θα έπαιρναν μέρος στις έπιχειρήσεις. Ό αϊγυπτιακός στόλος, πρωτοπόρος τεχνικά, διέθετε και δυο άταμοκίνητες φρεγάτες ναυπηγημένες πρόσφατα τότε στην Άγγλία.

Η μεγάλη έπιχείρηση για την κατάπνιξη της έλληνικής επανάστασης άρχισε το Φλεβάρη του 1825. Ό Ίμπραήμ, ξεκινώντας από τη Σούδα της Κρήτης στις 12/24, πού τον προηγούμενο χρόνο την είχε καταστήσει πανίσχυρη ναυτική βάση, άποβιβάστηκε άμαχητί στη Μεθώνη της Μεσσηνίας, με 4000 πεζούς και 500 ίππεις, όπου και έγκατέστησε ισχυρό προγεφύρωμα στο Μοριά.

Σειρά λαθών εκ μέρους της ήγεσίας της Έπανάστασης επέτρεφαν να έπιτύχει η πρώτη έπιχείρηση του Ίμπραήμ και να σταθεροποιηθεί το έκστρατευτικό του σωμα στις δυτικές άκτες του Μοριά. Άν κατά τη στιγμή της άπόδασης οι έλληνικές δυνάμεις τον χτυπούσαν είναι βέβαιο πώς θα τον έξόντωναν, δεδομένου ότι οι άγτρες του έξουθενωμένοι από το θαλασσινό ταξίδι και την μεγάλη τρικυμία, έπι μέρες έμειναν ξαπλωμένοι και άρρωστοι στην άκτή, άνίκανοι να διεξάγουν πολεμικές έπιχειρήσεις.

Ό πανικός της ήγεσίας, πού είχε άμεσο αντίκτυπο στις μάχιμες δυνάμεις της Έπανάστασης, έσωσε το πρώτο άποβατικό αϊγυπτιακό σωμα. Στις 5/17 Μαρτίου ο Ίμπραήμ πραγματοποιεί δεύτερη άπόδαση, με μεγαλύτερες αυτή τη φορά δυνάμεις, από 7.000 πεζούς, 500 ίππεις, και άρκετά πεδινά πυροβόλα. Το προγεφύρωμα

της Μεθώνης ἐνισχύθηκε πλέον ὥστε ν' ἀποτελεῖ θανάσιμο κίνδυνο γιὰ τὴν Ἐπανάσταση στὸ Μοριά.

Καὶ ἐνῷ οἱ προϋποθέσεις ἀπὸ πλευρᾶς ἐχθρικῶν ἐπιθετικῶν δυνάμεων διαγράφονταν δυσμενέστατες, ἐκείνη τὴν ἀποφασιστικὴ στιγμὴ, οἱ ἑλληνικὲς ἐνοπλεις δυνάμεις τῆς ἐπανάστασης, διαλυμένες κυριολεκτικὰ στὰ χέρια τῆς ἐξουσίας τῶν Ὑδραίων μεγαλοκαρδοκυραίων, βρίσκονταν σὲ ἐντελῶς ἀναξιόμαχη κατάστασι. Οἱ ἡγέτες τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἦταν στὴ φυλακὴ (Κκλοκοτρώνης) ἢ διώκονταν (Νικηταρᾶς). Ὁ Καραϊσκάκης ἦταν παραμερισμένος, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀντροῦτσος δολοφονημένος κι' οἱ ἄλλοι ἀπογοητευμένοι. Οἱ Ρουμελιώτες καπετανεῖοι ποὺ στηρίζαν τὴν κυβέρνηση, εἶχαν τὴν ψυχολογία τοῦ στρατοῦ κατοχῆς στὸ Μοριά καὶ τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἐνδιέφερε ἦταν ἡ καταδίωξη τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τῶν Ὑδραίων καὶ ὁ σφετερισμὸς τῶν κονδυλίων τοῦ δανείου.

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἐπίσης ἀξιοδάκρυτα. «Τὸ ἐθνικὸν δάνειον εἶχε σχεδὸν κενωθεί ἐξ αἰτίας τῶν ἐμφυλίων πολέμων» γράφει ὁ Ὁρλάνδος, ἀνθρωπος τῶν Ὑδραίων καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς συναφῆς τοῦ στὸ Λονδίνο. Ἀπὸ τὸ ὀνομαστικὸ ποσὸ τῶν 2.000.000 λιβρῶν τοῦ δανείου σύμφωνα μὲ τὸν πίνακα τοῦ Κ. Παπαρρηγόπουλου, ἔφθασαν στὴν Ἑλλάδα 1.110.000 λίρες. Ἀπὸ τὸ τελευταῖο ποσὸ ἀφαιρέθηκαν 200.000 λίρες γιὰ πληρωμὴ δύο ἐτῶν τόκων στοὺς Ἀγγλοὺς τραπεζίτες πρὸς 5%, 20.000 λίρες γιὰ τοκοχρεωλύσια ἐνὸς χρόνου πρὸς 1%, 68.800 λίρες γιὰ μεσιτικὰ, κλπ. κλπ. ποὺ μείωσαν ἀκόμα περισσότερο τὸ ποσὸ.

Ἀλλὰ καὶ ἓνα μεγάλο μέρος κονδυλίων τοῦ δανείου τοποθετήθηκε ὑποχρεωτικὰ στὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴν ἀμερικάνικη ἀγορά. Ἔτσι διατέθηκαν 156.600 λίρες στὶς ΗΠΑ γιὰ πληρωμὴ τῶν δύο ἀτμοκίνητων πολεμικῶν ποὺ παραγγέλλθηκαν ἀπὸ τοὺς Λουριώτη καὶ Κοντόσταυλο, Χιώτη Τραπεζίτη, στὰ ἀμερικανικὰ ναυπηγεῖα. Ἡ παραγγελία ἀφοροῦσε δύο φρεγάτες τῶν 63 κανονίων καὶ ἀποτελέσει σκάνδαλο γιὰ τὴν ἐποχὴ γιὰ τὸ ὅποιο ἤδη μιλήσαμε παραπάνω. Ὁ Κοντόσταυλος, συνεννοημένος μὲ τοὺς Ἀμερικάνους ἰδιοκτῆτες ναυπηγείων ἔπαιξε αἰσχροὺ παιχνίδια σὲ βάρος τῆς Ἐπανάστασης παίρνοντας ποσοστὰ. Οἱ Ἀμερικάνοι ζήτησαν ἐκτὸς συμφωνίας ἄλλες 50.000 λίρες, ἀπειλώντας ὅτι ἂν δὲν καταβληθοῦν τὰ πολεμικὰ θὰ δημοκρατοῦνταν!

Τελικὰ μὲ χίλια δάσανα κατορθώθηκε νὰ παραληφθῇ τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1825 μόνο ἡ μὲ φρεγάτα.

Στὴν ἀγγλικὴ ἀγορὰ τοποθετήθηκαν ἐπίσης 123.000 λίρες γιὰ τὴ ναυπήγησι τριῶν ἀτμοκίνητων πολεμικῶν. Ἡ παραγγελία ἔγινε τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1825 καὶ κατὰ τὴ συμφωνίαν ἔπρεπε νὰ παραδοθῶν τὸν Αὐγούστο τοῦ ἴδιου χρόνου. Ὡστόσο ἡ ὑπόθεσις ἔπεσε στὰ

χέρια πρακτόρων των Αιγυπτίων και δολιοφθορέων της Έλληνικής Επανάστασης, που όχι μόνο δεν φάνηκαν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους (από τα τρία πλοία της παραγγελίας παρέδωσαν μόνο ένα, την «Καρτερία», ένα χρόνο μετά την έκπνοή της προθεσμίας!) αλλά και τελικά έφραγαν τα χρήματα.

Μπροστά στη θανάσιμη τουρκοαιγυπτιακή απειλή που διαγράφεται από βορρά και από νοτιοδυτικά έναντιόν της επανάστασης, δλόκληρο τὸ ἔθνος αισθάνεται αγωνία και αναζητεί στην κρίσιμη εκείνη στιγμή τούς φυσικούς του στρατιωτικούς ηγέτες, που βρίσκονταν στη φυλακή ή σε κυβερνητική δυσμένεια. Ἀκούγονται φωνές δλο και πιό πολλές ν' ἀπελευθερωθεῖ ὁ Κολοκοτρώνης και ν' ἀναλάβει τὴν ἡγεσία τοῦ ἀγώνα. Ὁ ἴδιος ὁ Γέρος ἀπὸ τῆ φυλακῆ του τῆς Ἰδρας στέλνει μήνυμα σὴν κυβέρνησῃ και ζητεῖ ν' ἀφεθεῖ ἐλεύθερος γιὰ νὰ πολεμήσει τὸν ἐχθρό, δηλώνοντας ὅτι ἅμα ἀπομακρυνθεῖ ὁ κίνδυνος, εἶναι ἑτοιμος νὰ ἐπιστρέφει οἰκιοθελῶς σὴν φυλακῆ του κι' ἀκόμα νὰ περάσει ἀπὸ δίκη κι' ἂν βρεθεῖ ἔνοχος νὰ καταδικαστεῖ σὲ βαρεῖα ποινή. Ἡ κυβέρνησῃ ὁμως κωφεύει σὴν πατριωτικῇ ἐκκλησῃ τοῦ Κολοκοτρώνη και δὲν ἐνδίδει σὴν ἀξίωσῃ τῆς κοινῆς γνώμης και τῶν ἀγωνιστῶν, ἐπιδιώκοντας τὴν τελικῇ φυσικῇ ἐξόντωση τοῦ Γέρου.

Και ἐνῶ οἱ ἐμπειροπόλεμοι ἡγέτες τῆς Ἐπανάστασης κρατιοῦνταν μακριὰ ἀπὸ τίς ἔνοπλες δυνάμεις τῆς, ἡ κυβέρνησῃ ἀποφάσισε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ θανάσιμο κίνδυνο τοῦ Ἱμπράτη κατὰ τρόπο καταγέλαστο, διορίζοντας ἀρχιστράτηγο τὸν Γ. Κουντουριώτη και ἡγέτη τῶν κατὰ ξηρὰν μαχίμων δυνάμεων ἕνα φαῖδρο και ἀνίδεο ἀπὸ πόλεμο ναυτικό, τὸν Κυριάκο Σκούρτη. Μόλις τῷμαθε ὁ Κολοκοτρώνης σὴν φυλακῆ του σχολίασε πικρόχολα τὸ γεγονός λέγοντας: «τώρα πού διορίστηκε ὁ κύρ Γιώργης Κουντουριώτης ἀρχιστράτηγος και ὁ Σκούρτης στρατηγός δὲν μένει παρὰ νὰ διοριστῶ κι' ἐγώ... ναύαρχος και δλοι μαζί νὰ τσακίσουμε τὸν Ἱμπράτη»!

2. ΠΡΩΤΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΕΧΘΡΟ

Παρά τὴν πανθομολογούμενη ἀνικανότητα τῆς κυβέρνησῃς και τῆς νεοδιορισμένης στρατιωτικῆς ἡγεσίας, δλόκληρο τὸ ἐπαναστατημένο ἔθνος πᾶλλονταν ἀπὸ τὸν πόθο ν' ἀντιμετωπίσει μὲ τὰ δπλα τὸν ἐχθρό. Ἔτσι ὅταν ὁ Κουντουριώτης ἔφτασε κατὰ τὰ μέσα Ἀπρίλη σὴν Σκάλα Μεσσηνίας, τὸν ἀκολούθησαν 16.000 μαχητές ὑπὸ τοὺς Καραϊσκάκη, Τζαβέλλα, Καρατάσο, Πλαπούτα, Γιατράκο κ. ἄ. Ρουμελιῶτες και Μοραίτες, πού ἀφήνοντας κατὰ μέρος τίς διαφορές τους, ἐνώθηκαν ἀπὸ τὰ κάτω και παραμερίζοντας τὴν ἀνικανῇ νὰ ἐνώσει τὸ ἔθνος κυβέρνησῃ, συμπαρατάχτηκαν κατὰ τοῦ

έχθρου, έστω και υπό την ήγεσία του άνίκανου Κυριάκου Σκούρτη.

Η πρώτη σύγκρουση έγινε στις 7/19 Απρίλη 1825 στο Κρεμμύδι, δυο ώρες έξω από τη Μεθώνη, με αντικειμενικό σκοπό εκ μέρους των έπιτιθεμένων Έλλήνων να περιοριστεί ή επέκταση του προγεφυρώματος του Ίμπραήμ προς Ναυαρίνο και Πύλο, θέσεις που διέθεταν ισχυρά κάστρα από τον καιρό της Ένετοκρατίας. Η σύγκρουση, έξ ατίας της τέλειας άγνοιας του πολέμου ξηράς από τον «στρατηγό» Σκούρτη, καταλήγει σε θάρος των Έλλήνων. Έξακόσιοι μαχητές - ανάμεσα στους όποιους τó άνθος των Σουλιωτών - έπεσαν στο πεδίο της μάχης.

Η στρατιωτική αυτή άποτυχία ξεσήκωσε τους καπετανούς και τους μαχητές. Ο Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας και άλλοι ήγέτες κάνουν άναφορά στον Άναγνωσταρά, ύπουργό του πολέμου τότε, καταγγέλλουν τον άνίκανο Σκούρτη (που είχε εγκαταλείψει τó πόστο του μετά την ήττα και είχε κλειστεί στο Ναύπλιο) και ζητούν την άμεση άποφυλάκιση του Κολοκοτρώνη. Η κυβέρνηση άρνείται και τότε οι Ρουμελιώτες άρχίζουν να άποχωρούν με τους δικούς τους από τó Μεσσηνιακό στρατόπεδο για να υπερασπίσουν τουλάχιστο τις έστιές τους στη Ρούμελη από τον Κιουταχή, που κατέβαινε προς νότο. Η ίδια διαρροή παρατηρείται και μέσα στους Μοραίτες καπετανούς και τó Μεσσηνιακό στρατόπεδο κινδυνεύει να άπογυμνωθεί.

Στο μεταξύ ό Ίμπραήμ άποφασίζει να ξεκαθαρίσει τó νησι Σφακτηρία, (τó όποιο υπερασπίζουν χίλιοι περίπου μαχητές) που άποτελούσε κίνδυνο για τά νύτα του προγεφυρώματός του μέσα στον κόλπο του Ναυαρίνου. Η σύγκρουση στάθηκε σκληρή. Από τους 1000 μαχητές σκοτώθηκαν 350 και ανάμεσά τους ό γέρο - Άναγνωσταράς, παλιός κλέφτης του Μοριά και ύπουργός του Πολέμου, ό Τσαμαδός, ό Σαχίνης και ό Ίταλός φιλέλληνας κόμης Σαντόρε Σανταρόζα. Καμιά πεντακοσαριά γλύτωσαν με τó καράβι του Τσαμαδού και οι ύπόλοιποι πιάστηκαν αλχμάλωτοι.

Η πτώση της Σφακτηρίας είχε σαν άποτέλεσμα την άποδυνάμωση του κάστρου του παλαιού Ναυαρίνου, (Παλαιόκαστρο) τó όποιο και συνθηκολόγησε στις 28 Απρίλη/10 Μάη 1825. Η φρουρά του, από 785 μαχητές, παραδόθηκε στον Ίμπραήμ.

Μετά τη συνθηκολόγηση του Παλαιόκαστρου ό Ίμπραήμ άρχίζει επίθεση κατά του Νέου Ναυαρίνου (Νεόκαστρο) με έντατική βολή πυροβολικού. «Οι άρχηγοι της πατρίδας μās έκαναν σίγρη από τη ράχη, γράφει ό Μακρυγιάννης, ένας από τους υπερασπιστές του. Τόσες δυνάμεις μās έβλεπαν με τά κυάλια αδιάφοροι σά να μñ είμαστε άδελφοί τους. Μās βλέπαν και ακούγαν τó θρήνο των κανονιών, όπου πετοσκοδύμαστε». Μετά μακρά πολιορκία και άφού έ-

ξαντλήθηκαν τροφές και πολεμοφόδια ή φρουρά του Νεόκαστρου αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει στις 11/24 του Μάη 1825, με μοναδικό όρο ν' αποχωρήσει με ευρωπαϊκά πλοία, όπως κι' έγινε. 'Ο 'Ιμπραήμ πλάτυνε και στερέωσε δριστικά τὸ προγεφύρωμά του στη Μεσσηνία, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση πανικόβλητη μαζὶ με τὸ γενικὸ ἀρχιστράτηγο Γ. Κουντουριώτη φεύγει γιὰ νὰ κρυφτεῖ στὴν Ὑδρα. 'Ο αἰγυπτιακὸς κίνδυνος γιὰ τὴν ἐπανάσταση, προδιαγράφεται: πλέον θανάσιμος.

3. Ο ΛΑΟΣ ΕΞΕΓΕΙΡΕΤΑΙ ΚΑΙ ΖΗΤΕΙ ΤΟΝ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΑΝ ΗΓΕΤΗ

Καὶ ἐνῶ τὰ πάντα ἐδειχναν νὰ δρίσκονται σὲ μιὰ ἀπελπιστική κάμψη, ἐνῶ ἡ ἡγεσία φυγομαχοῦσε καὶ ὁ πανικὸς ἀπλωνόταν στίς ψυχές ἐκείνων πού ἀποτελοῦσαν τὸν διοικητικὸ μηχανισμό, ξάφνου ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πολεμιστῶν χαλυβδώνεται καὶ λάμπει σὲ μιὰ ὕψηλὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ἐξαρση. Τὸν πανικὸ τῆς ἡγεσίας παραμερίζει ἡ εὐψυχία τοῦ ἔθνους πού ζητεῖ ἀντίσταση στὸν ἐπιδρομέα μέχρις ἐσχάτων. Καὶ σὰν πρῶτο βῆμα στὴν πορεία αὐτὴ πρὸς τὴν ἐλευθερία ὁ λαὸς ζητεῖ ἔντονα καὶ ἐπιτακτικὰ πλέον τὴν ἀποφυλάκιση τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὑπομνήματα με ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες ὑπογραφές ἀπ' ὅλες τὶς περιφέρειες τοῦ Μοριᾶ φθάνουν στὸ Βουλευτικὸ καὶ μπροστὰ στὴν ἰσχυρὴ λαϊκὴ πίεση ἡ Βουλὴ ὑποχωρεῖ καὶ ζητᾷ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν φυλακισμένων στρατιωτικῶν ἡγετῶν. Τὸ ἴδιο αἶτημα διατυπώνει κι' ὁ Παπαφλέσσας, ὑπουργὸς τότε στὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη. Ἀλλὰ ὁ Ὑδραίος κοτζάμπασης, πού πίσω του κρυβόταν ἡ σκοτεινὴ φτυσιογνωμία τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, εἶναι ἀμετάπειστος.

Ὁ Παπαφλέσσας, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν κατάσταση, ἀποφασίζει μιὰ «ἐπιχείρηση αὐτοκτονίας». Συγκεντρώνει: γύρω του πολεμιστὲς ἀπὸ τὴν Ἀρχαδία καὶ Μεσσηνία, κι' ὅταν ὁ ἀριθμὸς φτάνει τοὺς χίλιους, τραβάει στὸ Μανιάκι γιὰ νὰ φράξει τὸ δρόμο τοῦ 'Ιμπραήμ. Πιάνει ταμπούρια στίς 20 Μαΐου/2 Ἰουνίου 1825 καὶ ἀντιμετωπίζει τὸν 'Ιμπραήμ με τοὺς 6.000 πολεμιστὲς του. Ὅταν οἱ ταμπουρωμένοι Ἕλληνες εἶδαν τὸ πλῆθος τοῦ ἐχθροῦ τρομοκρατήθηκαν κι' ἐφυγαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τους. Ἐμείνει ὁ Παπαφλέσσας με 300 πιστοὺς καὶ ἔδωσε τὴ μάχη, πού κράτησε ἑλὴ μέρα καὶ προξένησε στὸν ἐχθρὸ ἀπώλειες 600 ἄντρες. Οἱ Ἕλληνες ἔπεσαν σχεδὸν ὅλοι κι' ἀνάμεσά τους ὁ Παπαφλέσσας. Μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ὁ 'Ιμπραήμ διέταξε νὰ βροῦνε τὸ πτώμα του, τὸ ἔστησαν ὀρθο καὶ ὁ Αἰγύπτιος στρατηγὸς ἀφοῦ φίλησε τὸ νεκρὸ στὸ στόμα εἶπε: «Ἀληθινὸ παληκάρι: ἦσαν αὐτὸς ὁ παπᾶς. Ἀν ἔχει

κι' άλλους τέτοιους ή 'Ελλάδα, δύσκολα τή σκλαβώνουμε».

Δυό μέρες πριν από τή θυσία του Παπαφλέσσα, στις 18/30 Μαΐου ή κυβέρνηση Κουντουριώτη κάμφθηκε από τή λαϊκή πίεση και έδωσε άμνηστία στον Κολοκοτρώνη και τους άλλους αγωνιστές. 'Η ύποδοχή του στο Ναύπλιο έμοιαζε με λαϊκό πανηγύρι. Διορίζεται άμέσως γενικός άρχιστράτηγος του Μοριά και του άνεθέτουν τήν εϋθύνη νά οργανώσει τήν έθνική αντίσταση εναντίον του επιδρομέα. Είναι ή κορυφαία ιστορική στιγμή που άρχίζει: ή μεγάλη μάχη τής άπόκρουσης του επιδρομέα με επικεφαλής τó Γέρο και με τή συμπαράταξη όλόκληρου του έθνους. 'Η παλιά δοκιμασμένη τακτική του κλεφτοπολέμου υιοθετείται σαν τακτική εναντίον του έχθρου. 'Η ίδια τακτική προκρίνεται και στον άγώνα κατά θάλασσα. 'Ο Μιαούλης στις 30 Μαΐου/12 'Ιουνίου χτυπάει αϊφνιδιαστικά τον αϊγυπτιακό στόλο στη Μεθώνη και φεύγει πριν τον καταδιώξουν. Στον Καφηρέα τής Εύβοιας ό Σαχτούρης χτυπάει επίσης πειρατικά τον τουρκικό στόλο και του επιφέρει ζημιές σε πολεμικά, αϊχμαλωτίζοντας 80 φορτηγά καράδια. Στις 29 'Ιουλίου/10 Αύγουστου ό Κανάρης πραγματοποιεί με άπιχείρηση «κομμάντος» στο Δέλτα του Νείλου για νά καταστρέψει τον Αϊγυπτιακό στόλο στις βάσεις του, αλλά άποτυχαίνει.

Στό μεταξύ ό 'Ιμπραήμ προελαύνει στο Μοριά εκκαθαρίζοντας τó έδαφος από τις έστίες αντίστασης. 'Ο Κιουταχής, αφού ξεκαθάρισε τή Δυτική Σπερρά, πολιορκεί τήν κυριότερη έστία αντίστασης, τó άπροσύνητο και δυσμάχητο Μεσολόγγι. 'Η κατάσταση είναι κρίσιμη και τó πán φαίνεται νά χάνεται όστερα από άγώνες και θυσίες μιας πολυαίμακτης τετραετίας: Κυβέρνηση πανικόβλητη, κλεισμένη στ' 'Ανάπλι, ύπαιθρος καταπατημένη από τον έχθρό, ένοπλες δυνάμεις διαλυμένες. Καί μόνο τó αγέρωχο πνεύμα τής λαϊκής αντίστασης φτερώνει τις έλπίδες για τήν έλευθερία του έθνους.

4. Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΣΥΝΑΓΕΙΡΕΙ ΤΟ ΜΟΡΙΑ

Στη δύσκολη τούτη στιγμή, που άπειλείται με άφανισμό ή Έπανόσταση, λαός και αγωνιστές προσφεύγουν στην παλιά ήγεσία των Φιλικών κι' άπ' αύτή προσμένουν τή σωτηρία του τόπου. 'Ο Κολοκοτρώνης κι' ό Δημήτρης 'Υψηλάντης παίρνουν τήν κατάσταση στα χέρια τους, στο Μοριά, ενώ ό λαογέννητος ήρωας τής Ρούμελης Καραϊσκάκης κινητοποιείται στη Δυτική 'Ελλάδα. Τό τεράστιο και άδιαιμόρρωτο ως εκείνη τή στιγμή κίνημα τής έθνικής αντίστασης καταφεύγει και πάλι στην ιδεολογία τής Φιλικής και τούς φορείς τής για νά δώσει τή μεγάλη και αίματηρή μάχη τής έλευθερίας τής χώρας.

Πρώτη δουλειά του Κολοκοτρώνη μόλις ανέλαβε την εϋθύνη της οργάνωσης της άμυνας έναντιόν του επιδρομέα, ήταν να συναγείρει τις ψυχές, να ένθουσιάζει τόν κόσμον και να τραθήξει και πάλι κατά μάζες την άγροτιά κάτω από τις παρτιζάνικες σημαίες του. "Όπως τις πρώτες μέρες της Έπανάστασης αρχίζει να διασχίζει τη χώρα και να στρατολογεί. Ξεκινάει από τό "Άργος και βαδίζει προς την Τριπολιτζά ένθουσιάζοντας τις ψυχές.

Μέσα σέ χρονικό διάστημα τριών ήμερών πορείας στην ύπαιθρο της 'Αργολίδας και της 'Αρκαδίας κατορθώνει να στρατολογήσει 8.000 μαχητές. Τα συνθήματά του είναι άπλά και μιλούν κατ' εϋθειαν στην καρδιά του λαού: «Τρέξατε, αδέρφια, φωνάζει στους άγρότες, να μη μās πάρουν σκλάβους οι 'Αραπάδες. Δέν έχουμε δοθήσει άλλη παρά τ' άρματα μās!»! Τό σύνθημά του αυτό, πού είχε σκοπό να στηρίξει τις λαϊκές έλπίδες μόνο στις ίδιες τις δυνάμεις του λαού, ήταν έμμεση απάντηση στις φαντασιώσεις του Μαυροκορδάτου, πού «όνειρώττεν, έφαντασιόκοπει και έσχεδιάζεν επί του χάρτου στρατούς τακτικούς έξ 'Αμερικανών η 'Ελβετών η Γερμανών η άλλων έμμίσθων ξένων», όπως σημειώνει ο Μ. Οικονόμου στα «Ιστορικά της 'Ελληνικής Παλιγγενεσίας», σ. 520.

Πρώτη σκέψη του Κολοκοτρώνη εϋθός ως ανέλαβε την εϋθύνη για την απόκρουση του επιδρομέα ήταν να κατεδαφίσει τό όχυρό τείχος της Τριπολιτζας, ώστε να μη χρησιμοποιεί ό 'Ιμπραήμ τό μεγαλύτερο κέντρο του Μοριά σά βάση ανεφοδιασμού και έξόρμησης. 'Η κυβέρνηση είναι διστακτική στις προτάσεις του και διατυπώνει τό πρόσχημα της έλλειψης χρημάτων για να πληρωθούν τά εργατικά χέρια πού θα γκρέμιζαν τό τείχος. «Δότε μου την άδειαν, άπαντά ό Κολοκοτρώνης, και με τόν λαόν τό χαλώ διά πέντε ήμέρας και τότε δέν εύρίσκει ό 'Ιμπραήμ φωλιά και τόν κτυπώ άπ' όλα τά μέρη. "Αν πιάσει την Τριπολιτζά δέν του χρειάζεται άλλη φωλιά διά να χαλάση την Πελοπόννησον».

Και πραγματικά εκείνο πού φοβόταν ό Κολοκοτρώνης έγινε τελικά. Πηγαίνοντας στην Τριπολιτζά μαθαίνει ότι μετά τό Μανιάκι ό 'Ιμπραήμ με 8.000 στρατό και πυροβολικό, άφου έκαψε την Καλαμάτα και έρήμωσε την παραλία της Μάνης, έτοιμαζόταν για την 'Αρκαδία. Δοκιμάζει να του κόψει τό δρόμο στα όρεινά περάσματα ανάμεσα Μεσσηνία και 'Αρκαδία, στις 6/18 και 7/19 'Ιουνίου. Δέν τό πέτυχε. Έμπειρος πολεμιστής ό 'Ιμπραήμ, απάντησε στην παρτιζάνικη τακτική του αντιπάλου του με τις ίδιες μεθόδους, πιόνοντας πριν από τόν Κολοκοτρώνη τό πέραςμα της Πόλιανης και υπερφαλαγγίζοντας τον. 'Ο Γέρος δέν χάνει τό θάρρος του. 'Αποσύρεται στα 'Αρκαδικά βουνά στη Στεμνίτσα και τό Χρυσοβίτσι και στέλνει τόν Τσόκλη με ρητή έντολή να βάλει φωτιά στην Τριπολι-

τῶν καὶ νὰ τὴν ἐξαφανίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Μοριᾶ, στερώντας ἔτσι τὸν ἀντίπαλο ἀπὸ τῆ βάσις ἐξόρμησός του. Ὁ Τσόκρης δὲν πρόλαβε νὰ ἐκτελέσει τὴ σκληρὴ ἐντολὴ τοῦ Γέρου. Μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ βάζει φωτιὰ στὰ πρῶτα σπίτια της, ἔφτασε ὁ Ἱμπραήμ μετὰ τὶς ἱσχυρὰς δυνάμεις κρούσης του καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν, σφόνοντάς καὶ τὶς φωτιὰς τοῦ Τσόκρη. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ ἀγῶνας ἐμπαινε στὴν ἀπελπιστικὴ φάση του.

Μὲ βάσις πλέον ἐξόρμησης τὴν Τριπολιτζᾶ, ὁ Ἱμπραήμ, μετὰ σύντομην ἀνάπαυσιν τριῶν ἡμερῶν, βαδίζει στὸν Ἀργολικὸν κόλπον, μετ' ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ καταλάβει πλέον τὸ Ἀνάπλι. Φαίνεται πὺς οἱ πληροφορίες του ἦσαν ἐλλειπεῖς γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς ἁμυνας ἐν τῇ περιοχῇ, γιὰτὶ βαδίζει μετ' ἐπίσκεψιν. Ἡ καθυστέρησί του δίνει τὴν εὐκαιρίαν στὸ Δ. Ὑψηλάντην, τὸ Μακρυγιάννην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομυγᾶλη νὰ ὀργανώσουν τὴν ἁμυνα στοὺς Μύλους· τ' Ἀναπλίου μετ' 350 πολεμιστὰς καὶ μιὰ ὁμάδα φιλελλήνων. Εἶναι γνωστὸς ὁ διάλογος τοῦ Γάλλου ναυάρχου Δεριγνὸ μετ' τὸ Μακρυγιάννην, ποὺ δείχνει τὸ ὑψηλὸ ἠθικὸν τῶν ἀμυνομένων.

«Ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μεῖδε. Μοῦ λέγει· — Τί κάνεις αὐτοῦ; Αὐτὸς οἱ θέσεις εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάνετε μετ' τὸν Μπραίμην αὐτοῦ; Τοῦ λέγω· — Εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσεις καὶ ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατός ὁ Θεὸς ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δεῖξωμεν τὴν τύχην μας ἐν αὐτῇ τῇ θέσει τῇ ἀδύνατῃ. Κι' ἂν εἴμαστε ὀλίγοι· εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραίμην, παρηγοριόμαστε μ' ἓνα τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν ἕως τώρα, ὅλα τὰ θερία πολέμων νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε. Τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· καὶ ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὰς φορὲς κερδαίνουν. Ἡ θέση ὅπου εἴμαστε σήμερον ἐδῶ εἶναι τοιαύτη, καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχην μας οἱ ἀδύνατοι μετ' τοὺς δυνατοὺς. — «Τρὲ μπιέν» λέγει καὶ ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος».

Κάπου πενήντα νεκροὺς κόστισε στὸν Ἱμπραήμ ἡ ἐπιχείρησις τῶν Μύλων. Ἡ ἁμυνα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φιλελλήνων κράτησε γερὰ καὶ οἱ ἀδύνατοι τοῦ Μακρυγιάννη κέρδισαν τὴ μάχην ἀπὸ τοὺς «δυνατοὺς» τοῦ Ἱμπραήμ. Δεύτερη, ἐπίθεσίς του μετ' ἀντικειμενικὸν στόχον τὸ Ἀνάπλι ματαιώνεται χάριν τῇ ἀντίστασιν τῶν δυνάμεων τοῦ Φαβιέρου καὶ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Χατζηχρήστου. Στὸ μετὰ τὸν Κολοκοτρώνη δὲν κάθεται ἀργὸς καὶ ἐνεργεῖ μικρὰς ἀντιπερισπαστικὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Τριπολιτζᾶς. Τρομοκρατικῆς

νοι οί Τούρκοι, στέλνουν μηνύματα στον Ίμπραήμ και τόν υποχρεώνουν ν' αφήσει τήν επιχείρηση κατά τοῦ Αναπλίου καί νά γυρίσει πίσω στή βάση του στίς 17/29 Ἰουνίου.

Ὁ Ίμπραήμ τρέπεται τώρα πρὸς τήν ὑπαιθρὸ τῆς Ἀρκαδίας, τήν ὁποία καὶ δηλώνει συστηματικά. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση προστά σ' αὐτὴ τήν κατάστασιν ἄρχισε νά πιέζει τὸν Κολοκοτρώνη νά δώσει μιὰ μάχη ἐκ παρατάξεως, πιστεύοντας ὅτι ἔτσι θά ἦταν δυνατό νά καταφερθεῖ ἰσχυρὸ κτύπημα ἀνάσχεσης σὸν Ίμπραήμ. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν δέχεται τήν πρότασιν. Τὸ ἐνστικτὸ του καὶ ἡ πείρα του τὸν εἶχαν διδάξει ὅτι ἡ μόνη κατάλληλη τακτικὴ ἐναντίον τοῦ Ίμπραήμ ἦταν ἡ παρτιζάνικη. Οἱ πιέσεις ὁμοῦ εἶναι πολλές καὶ ἰσχυρές καὶ ἀναγκάζεται τελικὰ νά ὑποκύβῃ. Στίς 24 Ἰουνίου /6 Ἰουλίου δίνει τὴ μάχη στὰ Τρίκορφα, ἀλλὰ παθαίνει πανωλεθρία. Τετρακόσιοι εἶναι οἱ νεκροὶ του, 800 οἱ αἰχμάλωτοι. Τὸ στρατόπεδόν του οὐσιαστικὰ διαλύεται.

Ἡ ἦτα στὰ Τρίκορφα τὸν πείσαν ὅτι ἡ δική του τακτικὴ ἦταν ἡ σωστή. Χωρὶς νά χάσει τήν πίστη του σὸν ἀγῶνα καὶ τίς ἐλπίδες του στίς ἀνεξάντλητες λαϊκὲς δυνάμεις, πηγαίνει στὰ Βέρβαινα καὶ ἀφοῦ ἀνασύνταξε τίς δυνάμεις του, μελετᾷ τήν καινούρια στρατηγική καὶ τακτικὴ του γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον: Ἀδιάκοπος καὶ σκληρὸς κλεφτοπόλεμος διαρκοῦς φθορᾶς τοῦ ἀντιπάλου ἡμέρα καὶ νύκτα, εἶναι τὸ σχέδιόν του. Ἡ πείρα τῆς Ἰσπανίας ποὺ τσάκισε τὸ Ναπολέοντα μὲ τήν παρτιζάνικη τακτικὴ τῶν πατριωτῶν ἦταν πολὺ πρόσφατη καὶ εἶχε μεγάλῃ ἀπήχησιν στὸς στρατιωτικοὺς ἡγέτες τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἀντιμετώπιζαν περίπου ὁμοίους συνθήκες. Νά πῶς διηγεῖται ὁ ἴδιος τὴν ἀξία τοῦ σχεδίου του: «Ἡμεῖς ἐπολεμούσαμεν ἐκεῖ, ἀλλὰ εἰς ὅλα τὰ μέρη, εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας ἐκτυποῦντο οἱ Τούρκοι καὶ δὲν ἔλλειπε ἡμέρα ὅπου νὰ μὴ σκοτώνονται. Αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος τρόπος νὰ κτυποῦν τοὺς Τούρκους, ἐπειδὴ διὰ νὰ συστήσω γενικὸν στρατόπεδον δὲν ἤμπορούσα πρῶτον διότι δὲν εἶχα ζωτροφίας, δεύτερον πολεμοφόδια, καὶ τρίτον διότι ἦταν τὸ μόνον ἀδύνατον νὰ νικήσουμε τοὺς Τούρκους μὲ παρατεταμένην μάχην διὰ τὸ πολυἀριθμὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ εἶχα δόσει ὁδηγίας νὰ κτυποῦν πάντοτε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ ἐμπρός, ἀπὸ πίσω, ἀπὸ τὰ πλευρά, τὴν νύκτα νὰ τοῦ πέφτουν εἰς τὸ ὄρθι, νὰ καλοῦν οἱ ἑδικοὶ μὲς τίς ζωτροφίες, ὅταν δὲν ἤμπορούσαν νὰ τίς πάρουν διὰ νὰ μὴ τὲς ἀφήνουν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐχαλιῶντο πολλοὶ Τούρκοι χωρὶς νὰ χάνωμεν Ἕλληνας».

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρτιζάνικης τακτικῆς στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἄργησαν νὰ καρπίσουν. Στὸ Μίστρα, στὴν Κηπουριά, τὴν Πιάνα, τὴ Σίλημνα ὁ Ίμπραήμ δέχεται ἀδιάκοπες ἐπιθέσεις καὶ ὑφίσταται καθημερινὲς ἀπώλειες. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἔ-

φερε μεγάλη ανακούφιση στο Μοριά και ο πληθυσμός αναθάρρυνε κι' άρχισε νά πιστεύει και πάλι ότι δεν ήταν τό πάλν χαμένο. Σημειώνεται μιὰ γοργότερη προσέλευση άγροτών κάτω από τις σημαίες του Γέρου, ενώ ή έξουσία άσκειται πλέον απ' αυτόν κι' όχι από την τρομαλέα κυβέρνηση, την πολιορκημένη στ' Αναπλι. Μιὰ νέα έλπιδα πανεθνικής ενότητας άρχίζει νά διαγράφεται στον αίματοδαμμένο όρίζοντα της Έπανάστασης, με πόλο τυσπείρωσης τις μαχόμενες παρτιζάνικες δυνάμεις στο Μοριά.

5. Η ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΑ ΠΟΓΛΗΘΕΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΓΣ ΑΓΓΛΟΥΣ. Ο ΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Και ενώ τό καλοκαίρι του 1825 ή Έπανάσταση κρεμόταν σέ μιὰ κλωστή και ό Κολοκοτρώνης πάσχιζε νά τή σώσει από τό χείλος της άδύσσου, ενώ τό Μεσολάγγι είχε άρχίσει νά χαροπαλεύει πιασμένο στο πολιορκητικό δόκανο του Ρεσίντ Μεχμέτ Κιουταχί, οι Άγγλοι, έκμεταλλεύόμενοι την κρίση, έβαλαν μπροστά μιὰ μεγάλη έπιχείρηση νά καταβροχθίσουν την Ελλάδα και νά την μετatrέφουν σέ προτεκτοράτο. Ό πολύς Τζώρτζ Κάννιγκ, πρωθυπουργός τότε της Μ. Βρεταννίας, προετοίμασε μεθοδικά όλο τό σχέδιο μαζί με τον κακό δαίμονα της Έλληνικής Έπανάστασης και τυφλό όργανο της άγγλικής πολιτικής Άλέξανδρο Μαυροκορδάτο, και στις 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1825 τον έστειλε στ' Αναπλι με ειδικό πλοίο μαζί με τον Άγγλο σύμβουλο Χάμιλτον. Ό Μαυροκορδάτος, έκτελώντας τις μυστικές οδηγίες του Κάννιγκ, που για την πιστή τους έφαρμογή ήταν έντεταλμένος ό Χάμιλτον, συγχάλεσε έσπευσμένα στ' Αναπλι τό ύπουργικό Συμβούλιο και του υπέβαλε «σχέδιον άναφορής» με τό όποιο «τό έλληνικόν έθνος έθετει έκουσίως την Ιεράν παρακαταθήκην της αυτού έλευθερίας, έθνικής άνεξαρτησίας και πολιτικής του ύπάρξεως, υπό την μοναδικήν ύπεράσπισιν της Μ. Βρεταννίας»!

Τό σχέδιο του Μαυροκορδάτου, ντοκουμέντο έθελοδοουλίας και μοναδικής στην Ιστορία άγοραπωλησίας ενός Εύρωπαϊκού λαού, ή ποτημένη κυβέρνηση του Αναπλιού τό είδε σά σανίδα σωτηρίας και τό ύπόγραψε αώθωρε! Ό Μαυροκορδάτος, για νά του δώσει περισσότερο κύρος, πήρε και τις ύπογραφές των βουλευτών, των Ιεραρχών και μερικών όπλαρχηγών και τό έστειλε στην Άγγλία. Νά τό έπαίσχυντο τελευταίο μέρος εκείνου του κειμένου:

«Αον. Τό έλληνικόν έθνος δυνάμει της παρούσης πράξεως θέτει έκουσίως την Ιεράν παρακαταθήκην της αυτού έλευθερίας, έθνικής άνεξαρτησίας και της πολιτικής αυτού ύπάρξε-

ως, ὑπὸ τὴν μοναδικὴν ὑπεράσπισιν τῆς Μ. Βρεταννίας.

Βον. Ἡ παρούσα ὀργανικὴ πράξις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους συνοδεύεται μὲ ἐπὶ τούτου διπλοῦν ὑπόμνημα πρὸς τὴν σεβασμίαν διοίκησιν τῆς αὐτῆς Βρεταννικῆς Μεγαλειότητος κατ' εὐθείαν εἰς τὸ Λονδίνον καὶ συγχρόνως ἀποστέλλεται ἐμμέσως διὰ τῆς αὐτοῦ ἐξοχότητος τοῦ λόρδου ἀρμοστοῦ τῆς Α. Μ. εἰς τὰς ἡνωμένας ἐπαρχίας τῶν Ἰονίων νήσων.

Γον. Οἱ πρόεδροι τῶν ἐκτάκτων βουλευτηρίων τοῦ κράτους ξηρὰς καὶ θαλάσσης θέλουν ἐτοιμῶς ἐκπληρῶσαι τὸν παρόντα νόμον.

Ἡ ἐνοχὴ τοῦ Μαυροκορδάτου στὸ σχέδιο αὐτὸ τῆς προτεκτορατοποίησης τῆς Ἑλλάδας τεκμηριώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γράμμα ποῦ ἔστειλε στὸν Κάννιγκ καὶ στὸ ὁποῖο σημείωνε μὲ κυνισμὸ μυστικοῦ πράκτορα:

«Ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀποβεῖ, θάττον ἢ βράδιον ἢ φυσικὴ τῆς Πύλης σύμμαχος, ἀμα ἡ τελευταία αὕτη γνωρίζει κάλλιον τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Ἐντεῦθεν δὲ Ἀγγλία, Πύλη καὶ Ἑλλὰς δὲν θέλουσιν ἀποτελεῖ εἰμὴ μίαν, οὕτως εἰπεῖν, δύναμιν κατέναντι τῆς Ρωσίας καὶ ὥς ἐκ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἡ Ἀγγλία θέλει προσλάβει μείζονα πάσης ἄλλης ἐγγύησιν κατὰ τῶν ἀποπειρῶν ὅπως ἡ Ρωσία καὶ ἄλλη οἰαδήποτε ἐν Εὐρώπῃ δύναμις θέλωσι μετ' οὐ πολὺ θεαίῳς ἐπιχειρήσει νὰ διέλθῃσιν τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ Ἰνδικῇ!»

Ὁ Τζώρτζ Κάννιγκ μεταχειρίστηκε σατανικὰ μέσα γιὰ νὰ ἀποσπάσει τίς ὑπογραφὰς ὧσων διαφωνοῦσαν. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Κολοκοτρώνης. Στὴν ἀρχὴ ἦταν ἀμετάπειστος. Γιὰ νὰ τὸν κάμψουν τὸν ἔρριξαν στὴν περιπέτεια τῆς μάχης τῶν Τρικόρφων καὶ τῆς ἡττας. Μετὰ τὴ συντριβὴ του ἀναγκάστηκε νὰ ὑπογράψῃ σὰ λύση ἀπελπισίας τὸ ἔγγραφο.

Μόλις ἔφτασε στὸ Λονδίνο ἡ ἀναφορά, κινήθηκε ἀμέσως ὁ νόμιμος καὶ ὁ μυστικὸς μηχανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Κάννιγκ ἀντικατέστησε τὸν πρεσβευτὴ στὴν Πόλιν καὶ ἔστειλε στὴ θέση του τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Στράτφορντ Κάννιγκ, δίνοντάς του ταυτόχρονα τὴν ἐντολὴ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, πρὶν πάει στὴ θέση του καὶ νὰ «διαπραγματευθεῖ» μὲ τὸ Μαυροκορδάτο.

Οἱ συζητήσεις ἐγίναν πράγματι τὸ Γενάρη τοῦ 1826 ἀνάμεσα στὸν Στράτφορντ Κάννιγκ καὶ τοὺς Μαυροκορδάτο καὶ Ζωγράφο. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κυβέρνησης δέχτηκαν ὁλοκληρωτικὰ τίς ἀγγλικὰς θέσεις ἀνάμεσα στίς ὁποῖες νὰ ἐγκαταλείψῃ ἡ Ἑλλάδα

τις αξιώσεις της για πλήρη ανεξαρτησία και να δεχτεί την υποτέλεια στο σουλτάνο.

Ό,τι αποφάσισαν, όμως, οι Άγγλοι και ο Μαυροκορδάτος τους το γκρέμισαν οι Τούρκοι, που δεν δέχτηκαν καμιά συζήτηση, γιατί οι πρώτες επιτυχίες του Ίμπραήμ είχαν δημιουργήσει στην Πύλη τη βεβαιότητα ότι η ελληνική περιπέτεια θα τελείωνε με ολοσχερή κατάπνιξη της Έπανάστασης. Όσοσο ή βρετανική εκείνη επέμβαση είναι ή πρώτη ανοιχτή στα ελληνικά πράγματα και έδειξε καθαρά το ανανεωμένο αγγλικό ενδιαφέρον για τον ελληνικό χώρο. Από δω και πέρα σημειώνεται ή αύξουσα αγγλική πίεση στην Ελλάδα και ή διείσδυσή της στην πολιτική ζωή της χώρας.

Τό ξεπούλημα αυτό, που είχε διαστάσεις εθνικής προδοσίας από την κυβέρνηση και το Μαυροκορδάτο, άρχισε να καταστρώνεται μεθοδικά στην Έφτάνησο, όπου υπήρχαν πράκτορες των Άγγλων. Εκεί συντάχθηκε και το έγγραφο της υποτέλειας κατά διαταγή του Κάννιγκ, από τον Άγγλο άρμυστή Άνταμ με τη συνεργασία του κόντε Δ. Ρώμα. Ο Κ. Λομβάρδος, άρχηγός του Έφτανησιώτικου ριζοσπαστισμού και γνώστης των έφτανησιακών πραγμάτων, έλεγε στην ελληνική βουλή αργότερα:

«Όταν ή έκδασις του άγώνος άρχισε να φαίνεται άμφίβολος, όταν ή άγωνιστάι άρχιζαν να φοβούνται ότι ο Τούρκος θά έπανήρχετο κυρίαρχος επί της γής ταύτης, συνελήφθη ή ιδέα να επικαλεσθώσι την βοήθειαν της Άγγλίας. Επί κεφαλής της ιδέας ταύτης εις Πελοπόννησον έτέθη ο Άνδρέας Ζαΐμης (σημ. σ. για τον όποιο ο λαός έλεγε τότε χαρακτηριστικά: «Τί Ζαΐμης, τί Μπραΐμης!»)· φανατικά αντίθετος ήτο ο Θ. Κολοκοτρώνης. Έως ού ο Κολοκοτρώνης άντέτεινε, τό έγγραφο πρός την Άγγλίαν δεν ήδύνατο να σταλή, αλλά μετά την καταστροφήν των Τρικόρφων συναντήσας ο Κολοκοτρώνης εις χαράδραν τινα τον Ζαΐμη, τῷ λέγει: "Βλέπω ότι πάσα έλπίς χάθηκε. Δός μου τό χαρτί να υπογράψω"».

Ρίχνοντας τον Κολοκοτρώνη με τις άπανωτές πιέσεις τους σέ μιά έπιχείρηση εκ των προτέρων χαμένη, όπως ή μάχη των Τρικόρφων, οι άγγλόφιλοι κοτζαμπάσσηδες και οι πράκτορες του Κάννιγκ κατόρθωσαν να σπάσουν τό ήθικό του και να υποκλέψουν την υπογραφή του. Ο Τάκης Σταματόπουλος στο έξαιρέτο βιβλίο του «Ο έσωτερικός άγώνας κατά την Έπανάσταση τοῦ 21» (τόμ. Β' σ. 629) καταγγέλλει με ντοκουμέντα ότι πολλές υπογραφές στο κατάπτυστο έγγραφο της υποτέλειας πλαστογραφήθηκαν.

Σάλος ξέσπασε στην Ελλάδα μετά τη γνωστοποίηση της αποστολής του εγγράφου, όπως μαρτυρεί ο Τάκης Σταματοπούλος. Πολλοί διατύπωσαν τη γνώμη ότι έπρεπε να ζητηθεί η προστασία της Εύρωπης κι όχι μόνο της Αγγλίας για την οποία φοβούνταν ότι θα κυριεύει «δυνάμει της πράξεως ταύτης την Ελλάδα και κατεστρέφετο τοιοιτοτρόπως ή ανεξαρτησία της». Ο Κωλέτης, αρχηγός της Γαλλοφιλής μερίδας, δέν υπογράφη. Ο Κουντουριώτης, από αντίδραση προς το Μιαούλη, που υπογραφόταν στο έγγραφο «Πρόεδρος των εκτάκτων συσσωματώσεων των νήσων του Αιγαίου και λοιπών μερών του ελληνικού κράτους και αρχιναύαρχος των κατά θάλασσαν δυνάμεων», αρνήθηκε την υπογραφή του, έπως δυο-τρείς ακόμα βουλευτές, οι Μεσολογγίτες καπετανέοι και ο Γκούρας.

Ο Κοραής στο Παρίσι αισθάνθηκε ζωηρές ανησυχίες επίσης για την αποστολή στο Λονδίνο του εγγράφου της υποτέλειας. Γράφοντας στους μόνιμους απεσταλμένους της Ελλάδας για τις υποθέσεις των δανείων στην Αγγλία, Όρλάνδο και Λουριώτη, αποδοκίμαζε την προδοτική ενέργεια: «Ας έλθωμεν εις τὰ αναγκαίωτερα, τὰ γνωστά μας θρυλούμενα πρό ήμερών έτάραξαν πολύ την ψυχήν μου και προσμένω με άνυπομονησίαν να μάθω από τίνας, πώς και διά ποίαν κατεπείγουσαν ανάγκην άπεφασίσθη ή καταφυγή εις την είτε υπεράσπισιν, είτε προστασίαν των Αγγλων».

Δυο μέρες μετά την έγκριση της άναφοράς ο Γάλλος στρατηγός Ρός και ο Γεώργιος Τάουσεντ Ουάσιγκτον, άμερικανός φιλέλληνας, έστειλαν από το Ναύπλιο την παρακάτω κοινή άναφορά-διαμαρτυρία προς την ελληνική κυβέρνηση με χρονολογία 24-7-1825:

«Οι υπογεγραμμένοι απεσταλμένοι από τας φιλελληνικάς εταιρίας της Γαλλίας και των Ήνωμένων Έπαρχιών (= Πολιτειών) της Αμερικής έπληροφορήθησαν ότι άτομα τινά, μόνον ως άπλοι πολίται, έλαβον την τόλμην να γίνωσιν άρχηγοί μίς πατρίδας και έναντίον των καθεστηκότων νόμων της πατρίδος των, υπέγραψαν και παρεκίνησαν και άλλους να υπογράψωσι μίαν άναφοράν έλως δι' έλου υδριστικήν εις τον χαρακτήρα των έθνών και των διοικήσεών των, τὰ όποια έξ άρχής έδειξαν τον μεγαλύτερον ζήλον διά την εύδαιμονίαν και ανεξαρτησίαν της Ελλάδος».

Οι υπογεγραμμένοι γνωρίζουσιν ότι το βουλευτικόν και το εκτελεστικόν εις τας συνελεύσεις των την 22 του παρόντος έψήφισαν να ζητήσωσι βοήθειαν από την διοίκησιν των Έπτά Νήσων διά την διατήρησιν της πολιτικής έλευθερίας

των, έπαπειλουμένης από την έπιδρομήν του 'Ιμπραχίμ πασιά. 'Αγχαλά και οι ύπογεγραμμένοι να είδον με μεγάλην θλίψιν των πόσων ολίγην πεποιθήσιν έδειξεν εις τοιαύτην σπουδαίαν περίστασιν τó βουλευτικόν της 'Ελλάδος εις τά έθνη της Γαλλίας και της 'Αμερικης, έσεβάσθησαν μ' όλον τουτο τάς αποφάσεις του καθώς και δλας τάς άλλας κατά νόμον εργασίας των.

'Αλλά με λύπην βλέπουσιν ότι ή βουλή αντί να εκτελέση τó ψήφισμά της, ούτε καν μεταχειρίζεται δλα τά υπό την εξουσίαν της αύστηρά μέσα διά να σωφρονίση τούς πολίτας εκείνους της 'Ελλάδος οίτινες τολμώσι να ύψωθώσιν ύπέρ τούς νόμους και ζητούσι να ταραξώσι τó νυν πολιτικόν σύστημα της 'Ελλάδος....

'Ο Γεώργιος Τάουσεντ Ουάσιγκτον, όπως μαρτυρεί ο Π. Χιώτης, έστειλε σέ λίγες μέρες και άλλη διαμαρτυρία, στην οποία άποκάλυπτε ότι τó έγγραφο της ύποτέλειας συντάχθηκε στην Κέρκυρα από τόν 'Ανταμ στό Ιταλικά και μεταφράστηκε στην 'Υδρα. Καί τέλειωνε την άναφορά του με την δήλωση ότι μετά την παρახώρηση της κυριαρχίας της 'Ελλάδας στους 'Αγγλους θά έφαινε, γιατί δέν είχε έρθει στην 'Ελλάδα ν' άγωνιστεί για να γίνει ή χώρα άγγλική άποικία.

'Από την κυβέρνηση δυό μόνον ύπόγραφαν την άναφορά. 'Ο ύπουργός του Δικαίου Ι. Θεοτόκης δικζώνησε ριζικά και γράφοντας στό φίλο του 'Ανάργυρο Πετράκη στην 'Αθήνα με ήμερομηνία 21-8-1825, χαρακτήρισε τó έγγραφο σαν «συμφωνητικόν της πωλημένης 'Ελλάδος». Γι' αύτή του τή γνώμη έβηκε άσχημα τó μπελά του. Οι πράκτορες του Μαυροκορδάτου έπιασαν τó γράμμα, τó κοινολόγησαν και ο Θεοτόκης ύποχρεώθηκε να παραιτηθεί και κατόπι πιάστηκε και φυλακίστηκε με την κατηγορία του «έγκληματίου κατά της 'Επικρατείας». Διορίστηκε άνακριτική έπιτροπή, στην οποία ο Θεοτόκης άπολογήθηκε ότι δέν άντέδρασε σέ έπίσημη κυβερνητική πράξη, αλλά σέ ένέργεια ατόμων. «'Υποπιτεύω - έγραφε στην άπολογία του - ότι ή 'Ελλάς ήμπορεί να γίνη έπαρχία της 'Αγγλίας διότι μερικοί 'Ελληνες την παράδωκαν εις την απόλυτον ύπεράσπισιν της 'Αγγλίας και γνωρίζω πραγματικώς πως ή 'Αγγλία μεταχειρίζεται τάς ισαύτας ύπερασπίσεις». Καί συνέχιζε: «'Εγκλημα έπικρατείας δέν λέγεται ειμή τó άφωρων την δυστυχίαν της πατρίδος ή τó αντιβαίνον εις τόν νόμον. 'Η δέ έπιστολή μου, διά την οποίαν άνακρίνομαι, είναι έκφρασις φρονήματος έλευθέρου 'Ελληνος, ζώντος υπό δημοκρατικήν κυβέρνησιν και μη γνωρίζοντος άλλον όρον ειμή τούς άνωτέρω... 'Εγώ έως

σήμερον ἐφρόνουν ὅτι ἔξω ἐῖς δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα δὲν ἀπαγορεύει εἰς τὸν πολίτην οὔτε νὰ γράψῃ, οὔτε νὰ φρονῇ, οὔτε νὰ δώσῃ εἰς τὸν τύπον τοὺς στοχασμούς του».

Ὁ Θεοτόκης μετὰ τὴν ἀνάκρισίν του κλείσθηκε ἐπὶ τρεῖς μῆνες στὸ Μπούρτζι τοῦ Ναυπλίου καὶ εἶδε καὶ ἔπαθε νὰ ἀπελευθερωθῇ.

Ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ ἀντέδρασε μὲ τὸν ἀποφασιστικότερο τρόπο ἦταν ὁ Δημήτρης Ὑψηλάντης. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 185, γράφοντας στὸ Γκούρα, σχολιάζει πικρά τὸ ἔγγραφο: «Ἐπ' ἡραν ἀπόφασιν - γράφει - νὰ παραδώσουν τὴν πατρίδα εἰς τὰ χέρια τῶν Ἀγγλων κάμνοντάς τοὺς τελείως νοικοκυραίους εἰς ὅλα μας. Διὰ αὐτὸ σημαίνει ἡ ἀπόλυτος ὑπεράσπισις ὅπου ζητοῦν ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους». Καὶ συνεχίζει: «Οἱ Ἀγγλοι σὰν μᾶς θάλουν εἰς τὸ χέρι τοὺς ἔχουν πρῶτα ὅλους τοὺς σημαντικούς μας, ἂν δὲν τοὺς φαρμακώσουν, καθὼς ἔκαμαν εἰς τὰς Ἰνδίας ὅλους τοὺς μεγάλους, τ' ὀλιγότερον νὰ τοὺς ἐξαρματώσουν διὰ νὰ μὴν ἔχουν κανένα φόβον ἀπὸ αὐτοὺς καὶ νὰ φέρουν ἐδικὰ τοὺς ἄρματα εἰς τὸν τόπον μας, ὕστερα διὰ νὰ ἡμποροῦν νὰ κρατοῦν τὸν λαὸν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τὴν καὶ νὰ τὸν κάμουν ὅ,τι θέλουν θὰ τοῦ σηκώσουν ὅλα τὰ μέσα πλουτισμοῦ, ὥς πραγματευταὶ ἰντερεσοῦνται θὰ ἐξοδεύουν ταῖς πραγματείαις τῶν εἰς τὸν τόπον μας ὥς εἰς τὸν καιρὸν τῆς Τουρκίας καὶ ὥς νοικοκυραῖοι θὰ παίρνουν αὐτοὶ ταῖς ἐδικαῖς μας». Καὶ συνεχίζει μὲ τὰ παρακάτω, ποὺ ὁ Σταματοπούλος χαρακτηρίζει προφητικά: «Ἐπειτα ποῖος μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ βάζῃ πάλιν ἡμᾶς, κατὰ τὴν συνήθειάν της, εἰς τὴν φωτιάν διότι ἡ ἰδία ἔχει πολλὰ ὀλίγους στρατιώτας, ὥστε νὰ τοὺς θυσιάσῃ δι' ἡμᾶς; Καὶ εἰς καιρὸν εἰρήνης δὲν θὰ μᾶς ἐξαρματῶν δι' ἀσφάλειάν της ὡσὰν γυναῖκες; Καὶ τότε τί μᾶς ὠφελεῖ τέτοια ὑπεράσπισις ἀπὸ ἀφέντην πρὸς σκλάβον;».

Στὸ γράμμα τοῦ ἐκεῖνο καλοῦσε τὸν Γκούρα νὰ ἐναντιωθοῦν στὸ ξεπούλημα τῆς Ἑλλάδας στοὺς Ἀγγλους καὶ καταλήγει: «Ἐχομε πάρα πολὺ ἀκριδὰ ἀγορασμένην τὴν ἐλευθερίαν μας ὥστε νὰ τὴν χάρισωμεν τόσον φθινὰ εἰς τὸν τυχόντα».

Στις 6 - 16 Ἀπριλίου 1826 συνήλθε στὴν Ἐπίδαυρο, ὅπως σημεῖωσαμε, ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, στὴν ὁποία οἱ Ἀγγλοι ἔβαλαν τὸ ζήτημα τῶν διαπραγματεύσεων μὲ τὴν Πύλη καὶ τὴν προτεκτορατοποίηση τῆς Ἑλλάδας. Εἶχαν δουλέψῃ ἀρκετὰ ὥστε νὰ θεωροῦν ὥριμη τὴ λύση. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὥρισε 13μελὴ ἐπιτροπὴ «διὰ νὰ διαπραγματευθῇ διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγγλοῦ πρέσβεως κυρίου Κάννιγκ τὸν μεταξὺ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας συμβιβασμὸν μὲ τὸν πλέον ἐπωφελῆ τρόπον διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἀνταξίως τῶν μεγάλων τοῦ θυσιῶν». Ἡ

προδοσία είχε προχωρήσει βαθιά. Τότε ύψωσε αποφασιστικά τὸ ἀνάστημά του ὁ Δημήτρης Ὑψηλάντης γεμάτος ὀργή γιὰ τοὺς προδότες. «Ἡ ἀγγλικὴ πατρίδα - γράφει ὁ Σπηλιόδης - κατορθώσεν ὅτι ἤθελεν εἰς τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνέλευσιν καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν μεσητεῖαν τῶν Ἀγγλων, ὅτε ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἐφρόνουσιν ὅτι ἐχρεώστουν νὰ ἐπιχαλεσθῶσι τὴν μεσητεῖαν ὁλων τῶν δυνάμεων τῆς Χριστιανωσύνης διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των». Καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ ὑπέροχης ἐθνικῆς καὶ πατριωτικῆς ἔξαρσης ὁ Ὑψηλάντης σύνταξε καὶ ὑπέβαλε στὴν ἐθνοσυνέλευσιν τὴν παρακάτω ἀναφορά του:

«Κύριοι!

Καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος χρεωστῶ εἰς τὸ ἔθνος μου, εἰς τὴν οἰκογένειάν μου, εἰς ἐμέ τὸν ἴδιον, νὰ ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν ἐκ τῆς ὁποίας κρέμεται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀποφασίζουσα νὰ ζητήσῃ τὴν μοναδικὴν μεσιτείαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς τυράννους τῆς, παρεκτρέπεται ἀπὸ τὰ ἱερὰ χρέη τῆς καὶ ἀπὸ τὸν πρὸς ἐν ὄρον τῆς συγκροτήσεώς τῆς.

Ὁ λαός, κύριοι, τοῦ ὁποίου παρρησιάζεστε τὸ πρόσωπον, δὲν σᾶς ἔδωκε πληρεξουσιότητα νὰ καταργήσετε τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλὰ νὰ τὴν στερεώσετε, νὰ τὴν διαιωνίσετε. Ἡ ἱστορία θέλει κρίνει μίαν ἡμέραν ἀδεκάστως τὴν πράξιν σας.

Ἡ Εὐρώπη, κύριοι, ἡσθάνθη τῶρα πλέον παρὰ ποτὲ, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένη διὰ νὰ μὴ ὑποπέσῃ ἐφεξῆς εἰς τὰς ἐναντιότητας τῆς τύχης: καὶ πῶς γίνεται οἱ πληρεξούσιοι τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους, διὰ μιᾶς πράξεως ἀνηκούστου εἰς τὰ χρονικά τῶν λαῶν, ν' ἀποδεικνύωσιν εἰς τὸν κόσμον ὅτι μόνοι αὐτοὶ δὲν γνωρίζουσιν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν;

Σᾶς φοβίζει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου; Ἀφιερωθεῖτε ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων· τὸ στήθος κάθε Ἑλλήνος εἶναι δεύτερον Μεσολόγγι.

Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἑλλειψὶς τῶν πόρων; καταφύγετε εἰς τὴν

γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. Ἑλλήν δὲν ἐκώφευσε ποτὲ εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος· τέλος πάντων, χρήματα δὲν ἔχομεν; Ἄς ἐπικυρώσωμεν τὰ χρέη μας.

Ἐχομεν ὅμως ἀνάγκην προστασίας; Ἄς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὄλων τῶν ἔθνων. Ἐξ Ἰσου διὰ ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην μας· αἱ περιστάσεις μας, οἱ θέσεις των, ἐγγυῶνται τὴν ἐπιθυμητὴ βοήθειαν.

Τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρίσιμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των· δοῦλος εἶναι εὐκολον νὰ γένῃ τις ὅταν θέλῃ, αὐθέντης εἶναι δύσκολον· ἐπιθυμοῦμεν εἰρήνην; Ἄς τρέξωμεν εἰς τὰ ὅπλα.

Ἄν, ἐξ ἐναντίας, διὰ λόγους ἀποκρύφους εἰς ἐμέ, ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἐπιμένῃ εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἀπόφασίν της, κρίνω χρέος μου ἱερὸν καὶ ἀπαραίτητον νὰ διαμαρτυρηθῶ, ὥς καὶ ἥδη διαμαρτύρομαι ἐπίσης κατ' αὐτῆς, ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης, ὥς καὶ κατὰ μιᾶς πράξεως παρὰ νόμου, ἀντιελληνικῆς, καὶ διόλου ἀναξίας ἐνὸς ἔθνους, τὸ ὅποσον ὑπεδουλώθη μὲν πολλάκις, πλὴν ποτὲ δὲν ἐσυμβιδάσθη μὲ τοὺς τυράννους του.

Ἑλλήν ὅμως, καὶ φίλος ἄδολος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους μου, δὲν θέλω λείψει νὰ συναγωνισθῶ μετὰ τῶν λοιπῶν συναδελφῶν μου καὶ νὰ χύσω καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἱματός μου, ἐνόσω διαρκεῖ ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος. Παρακαλῶ δὲ νὰ μοῦ δοθῇ ἐπίσημον ἀντίγραφον τῆς παρούσης μου διαμαρτυρήσεως.

Μένω μὲ τὸ ἀνήκον σέβας.

Ἐν Πιάδα τῇ 12 Ἀπριλίου 1826

ὁ πατριώτης

Δημήτριος Ὑψηλάντης»

Ἡ γενναία καὶ πατριωτικὴ φωνὴ ὅμως τοῦ ἀγνοῦ πολεμιστῆ δὲν εἶχε ἀπήχησιν στὴν ἔθνοσυνέλευσιν, πού τὴν κατεύθυνε ἡ ἀγγλικὴ φατρία». Καὶ ἡ ξενοκίνητη ἐκείνη παρασυναγωγὴ ὅχι μόνον ἀπέρριψε «τὴν διαμαρτύρησιν» τοῦ Ὑψηλάντη, ἀλλὰ πῆρε καὶ μέτρα ἐναντίον του. Νὰ τὸ χυδαῖο ψήφισμά της:

«Ἀριθμὸς γ' τοῦ κώδικος τῶν ψηφισμάτων

Ἡ Ἑθνικὴ Γ' Συνέλευσις

Ἀναγνώσασα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀναφοράν τοῦ κυρίου Δ. Ὑψηλάντου,

Παρατήρησα ότι δι' αὐτῆς καθυβρίζει αὐθαδῶς τοὺς νομίμους πληρεξουσίους τοῦ ἔθνους καὶ διαμαρτύρεται ἐναντίον αὐτῶν διὰ τὰς πράξεις των.

Ψηφίζει: α' Ὁ κύριος Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀποκλείεται ἀπὸ κάθε πολιτικὸν δικαίωμα καὶ πατριωτικὸν ὑποὔργημα.

β' Τὸ παρὸν ψήφισμα νὰ καταχωρηθῇ εἰς τὸν κώδικα τῶν ψηφισμάτων καὶ νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ τύπου.

Ἐξεδόθη ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ 15 Ἀπριλίου 1826

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως

Πανοῦτζος Νοταρᾶς

Ὁ ἀρχιγραμματεὺς

Α. Παπαδόπουλος»

Τὰ τελευταῖα ἔχνη τοῦ πνεύματος τῆς Φιλικῆς μέσα στὰ ἐπίσημα σήματα δέχονταν, στὸ πρόσωπο τοῦ Ὑψηλάντη, τὴ χαριστική βολή. Ὁ ἀγνὸς δημοκράτης καὶ ἀγωνιστὴς παραμεριζόταν μὲ τὸ σκαιότερο τρόπο ἀπὸ τοὺς πράκτορες τῆς Ἀγγλίας. Καὶ μόνο χάρις στὴν ἐπέμβαση τοῦ Καλοκοτρώνη ἔγινε κατορθωτὸ νὰ μειωθεῖ ἡ τιμωρία του γιὰ ἓνα χρόνο.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Δ'

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

1. Ο ΡΕΣΙΝΤ ΜΕΧΜΕΤ ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΕΙ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΙΚΗ επιχείρηση που ανέλαβε ο Ίμπραήμ στο Μοριά συνδυάστηκε επιτελικά με ανάλογη εκστρατεία στη Δυτική Στερεά Ελλάδα, ώστε το κύπημα κατά της Επανάστασης να καταστεί καιριο. Την ευθύνη για την εκστρατεία στη Δυτική Στερεά ανέλαβε ο Ρεσίντ Μεχμέτ Κιουταχής, ένας από τους καλύτερους στρατιωτικούς και τους πιο έμπειροπόλεμους που διέθετε τότε η Τουρκική αυτοκρατορία.

Το Γενάρη του 1825 ο Κιουταχής κατευθύνθηκε στα Γιάννενα, που μετά την πτώση του Άλη πασά είχε μεταβληθεί σε ισχυρή βάση ανεφοδιασμού των τουρκικών στρατευμάτων, που είχαν την ευθύνη για την κατάπνιξη της επανάστασης στην Ελλάδα. Μέσα σε τρεις μήνες ο Κιουταχής κατόρθωσε να στρατολογήσει κάπου 35.000 άντρες, που του πρόσφερε το έμπεδο των Γιαννίνων και να τους οργανώσει στρατηγικά σε πέντε ισχυρές φάλαγγες.

Μόνο όταν ξεκίνησε από τα Γιάννενα ο Κιουταχής, η ανίκανη και σπαρασσόμενη κυβέρνηση Κουντουριώτη άρχισε να συνειδητοποιεί τον κίνδυνο που διαγραφόταν στη Στερεά, ανάλογο με κείνον του Μοριά εξ αιτίας του Ίμπραήμ. Κι' όταν αποφάσισε να πάρει διοικητικές αποφάσεις γύρω στις 12/25 Απρίλη 1825, διορίζοντας για την άμυνα του Μεσολογγίου, «διοικητικήν επιτροπήαν» από τους Γιάννη Παπαδιαμαντόπουλο, Γ. Θέμελη και Γ. Καναδό ήταν κι' άλλες πολύ άργα' ο Κιουταχής είχε πατήσει την υπαίθρο της Στερεάς και ζύγωνε στο Μεσολόγγι, ενώ η πόλη ήταν ανεφοδιασμένη σε πολεμοφόδια, τρόφιμα και δεν διέθετε επαρκή φρουρά ικανή να κρατήσει το θάρος ισχυρών επιθέσεων και ν' άντεπεξέλθει σε ένδεχόμενη σκληρή και μακρά πολιορκία.

Τὴν κυβερνητικὴ ἀνικανότητα ἀντισταθμίζουσι ὥς ἓνα σημεῖο οἱ πολέμαρχοι τῆς Στερεᾶς. Μὲ τὶς παρτιζάνικες ἐπιθέσεις τοὺς ἐναντίον τοῦ προελαύνοντος ἐχθροῦ ὁ Γ. Καραϊσκάκης καὶ ὁ Κίτσος Τσαβέλλας δημιουργοῦν στὴ Στερεᾷ πολεμικὸ μέτωπο ἀνάλογο μὲ τοῦ Κολοκοτρώνη στὸ Μοριά, καθυστεροῦν σοδará τὸν ἐχθρὸ καὶ ἐπιφέρουν σοδαρότατες ζημιές στὶς ἐφοδιοκομπές τῆς στρατιάς τῶν 35.000 ἀνδρῶν τοῦ Κιουταχῆ.

Περὶ τὸ τέλος Ἀπριλίου 1825 ὁ Κιουταχῆς στρατοπεδεύει μπροστά στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκία του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἰσχυρές του δυνάμεις διαθέτει καὶ δίκτυο πληροφοριῶν γιὰ τὴν κατάστασιν στὴν πόλιν ποὺ τηρεῖται κυρίως στοὺς Ἀγγλοὺς. Ἡ ἀγγλικὴ κορδέττα «Ρόζ» ποὺ μὲ κυβερνήτη τὸν Ἀμποτ ναυλοχοῦσε στὰ νερά τοῦ Μεσολογγίου συγκεντρώνει πληροφορίες στρατιωτικοῦ περιεχομένου γιὰ τὸν Κιουταχῆ. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ μιζέλληνας Ἀγγλος πρόξενος στὴν Πάτρα Γκρήν. Ὅλες οἱ προϋποθέσεις εἶναι εὐμενεῖς γιὰ τὸν ἐχθρὸ καὶ δυσμενέστατες γιὰ τοὺς πολιορκημένους.

Ὅτι, ὅμως, δὲν ἔκανε ἡ ποτημένη κυβέρνησις τῶν Ὑδραίων κοτζαμπάσηδων, πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων καπετανέων καὶ ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερία ὀρισμένων φιλελλήνων. Μέσα στὸν πρῶτο μῆνα τῆς πολιορκίας καὶ πρὶν τὸ ἐχθρὸ μπλόκο γίνοι ἀδιαπέραστο ἀπὸ στεριά καὶ θάλασσαν, σπεύδουν μὲ τὶς δυνάμεις τοὺς στὸ Μεσολόγγι γιὰ νὰ ἐνισχύσουσι τὴν ἀμυνά του οἱ Ἀντρέας Ἰσκος, Νότης Μπότσαρης, Βλαχόπουλος, ὁ φιλέλληνας ἀρχιπυροβολητὴς Σιλιτζεμπεργκ, ὁ Πολωνὸς χιλιάρχος Τζαρτζάφσκι. Ἀργότερα (Ἰούνιος - Ἰούλιος) φθάνουν οἱ Λάμπρος Μπέικος, ὁ Γιώργης Κίτσος κ.ἄ. Στὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ 1825 ἡ φρουρά τῶν ὑπερασπιστῶν φτάνει στὶς 3.600 μαχητὲς μαζί μὲ Ἀρβανίτες, Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Μαυροβουνιώτες.

Ὁ ὀχυρὸς περίβολος τῆς πόλης (χωματένιο ἀνάχωμα) δὲν παρέχει τὴν ἐγγύησιν μιᾶς μακρᾶς ἀμυνας. Ὡστόσο οἱ πολεμιστὲς ἀντιμετωπίζουν μέρα καὶ νύχτα τὸν ἐχθρὸ, ἐργάζονται ἐντατικὰ καὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων. Στρατιωτικὴ ἡγεσία καὶ μαχητὲς ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ νικηφόρα ἀμυνα τῆς πόλης ἦταν βασικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ διατήρησι τῆς φλόγας τῆς ἐπανάστασης ποὺ κινδύνευε σὲ ὅλα τὰ μέτωπα.

Τέλος Ἰουνίου - ἀρχὲς Ἰουλίου οἱ πολιορκητικὲς δυνάμεις τοῦ Κιουταχῆ δέχονται τὴν ἐπικουρία μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸ νάυαρχο Τοπάλ, ποὺ ἀναλαμβάνει νὰ ολοκληρώσει τὴν πολιορκία ἀπὸ τὴ θάλασσαν. Παράλληλα ὁ στόλος κουβάλησε ἀφθονά ἐφόδια στοὺς πολιορκητὲς.

Ἡ ἀποκοπή τοῦ θαλασσινοῦ δρόμου δυσχεραίνει πλέον σημαντικὰ τὴ θέση τῶν ἀμυνόμενων. Τὰ πολεμοφόδια εἶναι λιγοστὰ καὶ λείπει τὸ ψυγμί. Ὁ Κιουταχῆς, ξέροντας τὴ δύσκολη κατάστασις τῶν πολιορκημένων ἀπὸ τῆς πληροφορίας τῶν Ἀγγλων κατασκόπων, προτείνει στὰ μέσα Ἰουλίου παράδοσι χωρὶς δρους· οἱ πολιορκούμενοι ἀντίθετα προσπαθοῦν νὰ πετύχουν 20ήμερη ἀναχωρῆ ἐλπίζοντας ὅτι ἡ χαλάρωσις τῶν μέτρων ποὺ θὰ ἐπακολουθήσει θὰ ἐπέτρεπε ἴσως στὸν ἑλληνικὸ στόλο νὰ ἀνεφοδιάσει τὴν πόλιν. Ὁ Κιουταχῆς, ἐμπειροπόλεμος στρατιωτικὸς, ἱκανὸς νὰ σταθμίσει τὴ δύσκολη κατάστασις, ἀπέρριψε τὶς προτάσεις περὶ ἀναχωρῆς καὶ ζητᾷ ἐμῆσι καὶ γρήγορῃ ἀπάντησιν περὶ παραδόσεως ἢ οὐκ. Στις 14/27 Ἰουλίου 1825 συγκαλεῖται μεγάλη σύσκεψις στὸ Μεσολογγί, στὴν ὁποία μετέχουν ἀντιπρόσωποι τῶν μαχητῶν, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ κλήρου γιὰ νὰ πάρει τὴν μεγάλη ἀπόφασιν. Μέσα σ' ἓνα κλίμα ὕψηλης πατριωτικῆς καὶ ἀγωνιστικῆς ἑξαρσῆς ἡ σύναξις ἀποφασίζει τὴν ἄμυνα μέχρις ἐσχάτων. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Μεσολογγίτικου λαοῦ γνωστοποιεῖται στὸν Κιουταχῆ καὶ αὐτὸς σὲ ἀντιπερισπασμὸ ἀποφασίζει γενικὴ ἐπίθεσιν θέλοντας νὰ ἐκμεταλλεῖται καὶ τὸν ψυχολογικὸ παράγοντα τῆς ἀκατάβλητης ἰσχύος τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀρχίζει σφοδρὴ προετοιμασία πυρβολικοῦ καὶ κατόπι ἐξαπολύει ἀπαντωτὰ κύματα ἐπιθέσεων πεζικοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα δέβαιος γιὰ τὴ νίκη, ἔστειλε ἐφιππους ἀγγελιοφόρους (τατάρηδες) στὴν Πόλιν ν' ἀναγγεῖλουν τὴν πῦρσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Ἡ ἀληθινὰ χαλύβδινη ἄμυνα τῶν πολιορκημένων ματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ Κιουταχῆ καὶ κατάρρακωσε τὶς στρατιωτικὰς του προβλέψεις. Χιλιάδες πτώματα ἐπιτιθεμένων Τούρκων στρώθηκαν μπροστὰ στὶς ντάπιες τοῦ Μεσολογγίου, ἐνῶ τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀποτυχίας φώλιασε τόσο βαθιὰ στὶς καρδιὰς τοὺς ὥστε ὑποχωροῦσαν ἀδιάκοπα, μέχρι σημείου νὰ διατάξει ὁ Κιουταχῆς εἰδικὰ τμήματα (παραταγμένα στὰ νῶτα τῶν ἐπιτιθεμένων δυνάμεών του) νὰ βάλλουν ἀλύπητα ἐναντίον κάθε στρατιώτη ποὺ εἰδείνε σημεῖα κάμψης. Ὡς τὸ τέλος Ἰουλίου 1825, ποὺ κράτησε ἡ ἐπίθεσις τοῦ Κιουταχῆ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου δὲν καρδύθηκε οὔτε μιὰ σπιθαμὴ ἔδαφος ἀπὸ τοὺς πολιορκητές, ἐνῶ οἱ ἀπώλειές τοὺς ἦσαν σημαντικαί. Κατρηχημένος ὁ Κιουταχῆς καὶ ἀντιμετωπίζοντας τοὺς κεραυνοὺς τῆς Πόλης, ἀναγκάστηκε νὰ σταματήσει προσωρινὰ τὴν ἐπίθεσιν γιὰ νὰ συνέλθει καὶ νὰ συμπληρώσει τὰ κενὰ στὸ στρατὸ του.

2. ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσης τοῦ Κιουταχῆ ὑποχρέωσε τὶς δυ-

νάμεις του ν' αλλάξουν τη μορφή των πολιορκητικών επιχειρήσεων και αντί των κατά μέτωπο (πολυδάπανων σέ αίμα επιθέσεων κατά του όχυρου περιβάλου του Μεσολογγίου νά έγκαινιάσουν ένα σύστημα όπνομεύσεων πού θά άνοιγε τό δρόμο πρὸς τήν πόλη έξουδετερώνοντας τά όχυρά. Στίς 21 'Ιουλίου/2 Αύγουστου 1825 έπαναλήφθηκε τό σφοδρό σφυροκόπημα πυροβολικού έναντίον των θέσεων των άμυνομένων και παράλληλα άνοίχτηκαν υπόγεια «λαγούμια» μέ κατεύθυνση πρὸς τό χωμάτινο ανάχωμα τής άμυνας του Μεσολογγίου, τά όποια γεμίζονταν μέ μπαρούτι και πυροδοτούσαν. Τό σύστημα δέν επέτυχε γιατί οί πολιορκούμενοι έφάρμοσαν τήν τακτική του «κόντρα - λαγουμιού», έσκαβαν δηλαδή ειδικοί τεχνίτες όπνομευτικά λαγούμια κάτω άπό τά τούρκικα, τά όποια και πυροδοτούσαν έγκαιρα πρίν οί Τούρκοι πυροδοτήσουν τά δικά τους και έτσι τά έξουδετέρωναν.

Στό τέλος Αύγούστου οί Τούρκοι δοκίμασαν άλλο σύστημα και άρχισαν νά ύψώνουν, άπέναντι άπό ένα σημείο του αναχώματος τής μεσολογγίτικης άμυνας, ένα χωματόλοφο, ώστε νά βάλουν έναντίον των υπερασπιστών τής πόλης άπό ύψηλότερο σημείο, έξουδετερώνοντας έτσι τά πλεονεκτήματα των όχυρωμένων πίσω άπό τή ντάκια. Και στό στρατήγημα αυτό οί Έλληνες άπάντησαν μέ έφευρετικότητα θαυμαστή. Τίς νύχτες έξγαιναν ομάδες πολεμιστών και άφαιρούσαν τό χώμα πού συσώρευαν οί Τούρκοι καθυστερώντας τους έτσι σημαντικά, ώπου στίς 20 Αύγουστου/2 Σεπτεμβρίου ό περίφημος Άρβανίτης λαγουμιτζής Θανάσης Βρίζας, πού πολεμούσε στό πλευρό των άμυνομένων Μεσολογγιτών, τελείωσε τό κρυφό λαγούμι του, κάτω άπό τό χωματόδουνο των Τούρκων, και τό πυροδότησε τή νύχτα, σκορπίζοντας στον άέρα όλο τό χώμα και ίσοπεδώνοντας τό σημείο εκείνο. Ή άνατίναξη συνδυάστηκε μέ μιá κεραυνοδόλα έξοδο ομάδας πολιορκημένων πού απώθησε τούς Τούρκους και επί ένα είκοσιτετράωρο έμεινε έξω άπό τό τείχος καταστρέφοντας τά πολιορκητικά τους έργα, τά όποια επί ένα τρίμηνο κατασκαίεζαν οί Τούρκοι γύρω άπό τό ανάχωμα του Μεσολογγίου.

Ή πανωλεθρία του Κιουταχί ανεβάζει ραγδαία τό ήθικό των πολιορκημένων, παρά τήν μεγάλη πείνα πού έχει πέσει στην πόλη. Ή εύρετικότητα των πολεμιστών είναι θαυμαστή. Στίς 4/17 Σεπτεμβρίου στήνουν μιá θανάσιμη παγίδα στους Τούρκους. Άνατινάζουν πρώτα ένα μικρό λαγούμι, ώστε νά δημιουργηθεί ή έντύπωση στους πολιορκητές ότι έπικείται έξοδος στό σημείο εκείνο. Μεγάλες δυνάμεις Τούρκων σπεύδουν εκεί ώστε νά τήν έμποδίσουν, όπότε πυροδοτείται ένα μεγάλο λαγούμι πού ήταν σκαμμένο σέ μεγάλη έκταση κάτω άπό τό έδαφος πού πατούσαν οί πολιορκητές.

Τὰ θύματα τῶν Τούρκων εἶναι πολλά. Ὁ Κιουταχὴς ἀναγκάζεται πλέον νὰ ἐγκαταλείψει κάθε μορφή ἐπίθεσης καὶ νὰ περιοριστεῖ στὸ νὰ διατηρεῖ ἄγρυπνα τὴν πολιορκία.

Στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου ἀποφασίζει νὰ ὑποβάλει καὶ νέα πρόταση παράδοσης στὴ φρουρά. Στέλνει τὸν ἀρχηγὸ τῶν Ἀλβανῶν Γκέγκηδων πολέμιστῶν, ποὺ πολέμοῦσαν στὸ πλευρὸ του, νὰ μεταφέρει στοὺς πολιορκημένους τοὺς ὅρους του. Ὁ Χατζήμπεης γίνεται δεκτὸς στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀρχίζει μιὰ μακριὰ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἀποστολῆς του. Ὁ Ἀλβανὸς πολέμαρχος ἀκούγοντας τὴν ἀπόφαση τῶν πολιορκημένων νὰ πέσουν μέχρις ἐνὸς συγκινηθῇ βαθιά. Καὶ δηλώνει ὅτι ἡ τιμὴ καὶ ἡ παληκαριά δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ μάχεται ἐναντίον τέτοιων ἡρώων. Γυρίζει στὸ στρατόπεδο τοῦ Κιουταχῆ, τοῦ ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασή του καὶ τὴν ἄλλη μέρα, ἀφοῦ συγκέντρωσε τοὺς τέσσερις χιλιάδες πολέμιστές του, ξεδίπλωσε τὰ μπαϊράκια του καὶ ὑπὸ τὶς ἐπευφημίες τῶν πολιορκημένων, ποὺ παρακολουθοῦσαν ἀπὸ τὶς ντάπιες, ἐγκατέλειψε τὸν Κιουταχὴ καὶ τράβηξε γιὰ τὴν πατρίδα του.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ Καραϊσκάκης, ποὺ παρενοχλοῦσε ἀκατάπαυστα ἀπ' ἔξω τοὺς πολιορκητὲς κατόρθωσε νὰ προωθήσῃ πρὸς τὸ Μεσολόγγι λίγα πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα. Τὸ ἥθικὸ τῶν ἀγωνιστῶν χαλιδώθηκε ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία. Στὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου ὁ Καραϊσκάκης κατόρθωσε νὰ πατήσῃ τὸν Κραβασαρά (Ἀμφιλοχία). Στὰ χέρια του πέφτουν πλῆθος τοφρικὰ πολεμοφόδια καὶ λάφυρα. Ὁ ἀγώνας παίρνει τροπὴ ἀποφασιστικὴ ὑπὲρ τῶν πολιορκημένων, ἐνῷ ὁ Κιουταχὴς ὑφίσταται διαρκὴ διαρροὴ στίς γραμμές του, ὥς τὸ σημεῖο ἀπὸ τοὺς 35.000 πολιορκητὲς νὰ τοῦ μείνουν στὰ μέσα Ὀκτώβριον μόνο 8.000.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας τῶν Τούρκων ἦταν νὰ χαλαρῶσουν τὰ ἀρχικὰ μέτρα τοῦ μπλόκου. Ὁ Κιουταχὴς ἀναγκάζεται ν' ἀποσυρθεῖ μακριὰ ἀπὸ τὶς ντάπιες τοῦ Μεσολογγίου στὸ γενικὸ του στρατόπεδο, ὁπότε οἱ Ἕλληνες καπετανεῖοι ποὺ τὸν παρενοχλοῦσαν ἀπ' ἔξω, ὀρῖσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐφοδιάσουν τὴν πόλη, ἀπὸ τὴ μεριά τῆς λιμνοθάλασσας, μὲ μερικὰ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια. Τὴν ἀποφασιστικὴ αὐτὴ στιγμή ἡ κυβέρνηση Κουντουριώτη ἔλασε τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ συγκεντρώσῃ δυνάμεις καὶ νὰ συντρίψῃ τὸν καταπονημένον Κιουταχὴ. Κι' ὅχι μόνον ἀμέλησε στὸ πολεμικὸ της καθήκον, ἀλλὰ δὲν ἐφρόντιζε τουλάχιστο νὰ ἐφοδιάσῃ ἐπαρκῶς τοὺς πολιορκημένους μὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια, ὥστε ν' ἀντέξουν νικηφόρα ὡς τὸ τέλος.

3. Ο ΙΜΠΡΑΗΜ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Ὁ Κιουταχὴς, βλέποντας ὅτι ἀπότυχε παταγωδῶς εἰς τὴν ἀπο-

στολή του, αναγκάζεται, προφανώς ὅστερα ἀπὸ πιέσεις τῆς Πύλης, ν' ἀπευθυνθεῖ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτώβρη 1825 στὸν Ἱμπραήμ πασά καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν στρατιωτικὴ του βοήθεια. Στις 10/23 Δεκεμβρίου 1825 ὁ Ἱμπραήμ φτάνει μὲ πλοῖα μπροστὰ στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀποβιβάζει 17.000 ἐμπειροπόλεμους πολεμιστὲς του. Βγαίνει στὸ στρατόπεδο καὶ ἐπιθεωρεῖ τὶς ὀχυρώσεις τοῦ Μεσολογγίου. Ἐνα περιφρονητικὸ χαμόγελο σὲ θάρος τοῦ Κιουταχὶ πλανιέται στὰ χεῖλη του καὶ ὅταν κοιτάζει μὲ τὸ κυάλι τὸ χωματένιο ἀνάχωμα ἀπορεῖ: «Αὐτὸς ὁ φράχτης σὰς ἐμπόδισε νὰ πατήσετε τὸ Μεσολόγγι;» λέει. Σὲ λίγο θὰ ἀποκτήσῃ κι' αὐτὸς πικρὴ ἐμπειρία πόσο κόστιζε ὁ «φράχτης» σὲ αἷμα στοὺς ἐπιτιθέμενους.

Ὁ κίνδυνος τώρα γιὰ τὸ Μεσολόγγι διαγράφεται θανάσιμος. Ἡ κυβέρνηση τῶν Ὑδραίων κοτζαμπάσηδων, ἀνίκανη νὰ ἐκτιμήσῃ σοβαρὰ τὴν κατάστασι, ἀντὶ νὰ συγκεντρώσῃ, στὸ σημεῖο ἐκείνο τὸ σύνολο τῶν διαθέσιμων δυνάμεων, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Μεσολογγίου ἦταν σύμφυτη μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἐπανάστασης, καταστρώνει παράφρονα καὶ ἀπίθανα στρατιωτικὰ σχέδια σὲ ἄλλους τομεῖς. Τὸ πιὸ ἐξωφρενικὸ ἦταν ἡ... ὑπερπόντια ἐκστρατεία ἀντιεπιρροπασμοῦ σώματος ἀπὸ 800 μαχητὲς ὑπὸ τοὺς Βάσος, Κριεζώτη καὶ Χατζημυῆλη στὴ Βηρυττό, ἐνῶ οἱ Βάσος καὶ Κριεζώτης πρότειναν νὰ πάνε στὴν Δερβέκιστα καὶ νὰ ἐνωθοῦν μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκη, ἀρχίζοντας ἓνα ἀγῶνα ἐπιθέσεων ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν, ὥστε ν' ἀνακουφίσουν τοὺς πολιορκημένους. Δεύτερο θανάσιμο λάθος ἦταν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φαδιέρου στὴν Εὐβοία, ποὺ δέσμευσε τρεῖς χιλιάδες ἐμπειροὺς μαχητὲς μακριὰ ἀπὸ τὸ κύριο πεδίο τῆς μάχης, ποὺ αὐτὴ τῇ στιγμῇ ἦταν ἀναμφισβήτητα τὸ Μεσολόγγι.

Μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν δυνάμεων τοῦ Ἱμπραήμ ὁ κλοιὸς γύρω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι σφίγγει καὶ πάλι ἀσφυκτικά. Τώρα τὸ πυροβολικὸ τῶν πολιορκητῶν εἶναι πολυπληθέστερο, πιὸ εὐστοχο καὶ θάλλει νύχτα - μέρα. Ὁ πόλεμος τῶν λαγυμῶν ἐπαναλαμβάνεται ἀμελείκτως. Ὁ Ἱμπραήμ μὲ τὸ στρατιωτικὸ του δαιμόνιο πεῖθεται διὰ δὲν εἶναι τόσο εὐκόλη ὑπόθεσις ἡ ἄλωση τῆς πόλης καὶ ἡ καταβολὴ τῶν ἥρωϊκῶν ὑπερασπιστῶν του. Πρῖν, λοιπόν, θυσιάσῃ τὰ στρατεύματά του, ἀποφασίζει νὰ προτείνει τὴν παράδοσι τῆς πόλης. Στις διπλωματικές του αὐτὲς ἐνέργειες χρησιμοποιοῖ ὁ «μεσολαβητὴς» τὸν Ἀγγλο ἀρμοστή τῶν Ἰονίων Φρειδερίκο Ἀνταμ. Κι' αὐτὴ τῇ φορᾷ, ὅπως ἐπὶ Κιουταχί, ἡ φρουρὰ ἀρνεῖται περὶ φανα κάθε συνθηκολόγησι. Πειραγμένος ἀπὸ τὴ σθεναρὴ στάσι τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ Μεσολογγίου, διατάσσει σὰν πρῶτο μέτρο ἀδιάκοπο σφυροκόπημα τῶν ὀχυρῶν καὶ τῆς πόλης μὲ ὅλο τὸ πυροβολικὸ του, μέρα καὶ νύχτα. Τὸ Μεσολόγγι ζεῖ ὥρες κόλασης.

Ἡ τακτική του αὐτῆ προοιωνίζεται γενική ἐπίθεση γι' αὐτὸ καὶ οἱ ὑπερασπιστὲς τοῦ Μεσολογγίου, μὲ τὴν ἀποκτημένη πλὴν πολὺτιμὴ πολεμικὴ πείρα τους, ὀργανώνονται ἀνάλογα. Ἐνα σῶμα ἀπὸ 250 ἐκλεκτοὺς μαχητὲς μὲ κεφαλὴ τὸν Κίτσο Τζαβέλλα ἀναλαμβάνει τὸ ρόλο ταχυκίνητων «κοιμάντος», ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, μὲ προορισμὸ νὰ σπεύσει στὸ σημεῖο ὅπου θὰ ἐκδηλωθεῖ αἰφνιδιαστικὰ τὸ δάρος τῆς πρώτης ἐπίθεσης τοῦ ἐχθροῦ.

4. ΕΚΔΗΛΩΝΕΤΑΙ Ἡ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

Στὶς 16/28 Φεβρουαρίου 1826 ἀρχίζει πράγματι ἡ ἀναμενόμενη σφοδρὴ ἐπίθεση τῶν δυνάμεων τοῦ Ἱμπράτη κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ ἀλλεπάλληλα κύματα ὁ ἐχθρὸς ἐφορμᾷ σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ ἀναχώματος, ἀλλὰ ἀποκρούεται ἀποφασιστικὰ καὶ σ' ὅλη τὴ γραμμὴ. Πολύτιμο ρόλο στὴν ἐπιχείρηση τῆς ἀμυνας ἐπαιξε τὸ σῶμα τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, πού ἐσπευδε στὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα ὅπου οἱ ἐπιθέσεις δημιουργοῦσαν αἰχμές καὶ τίς τσάκιζε καίρια. Ὡς τὸ ἀπόγευμα τὸ πρῶτο κύμα τῆς ἐπίθεσης εἶχε συντριβεῖ. Ἐξάλλος ἀπὸ τὴ λύσσα του ὁ Ἱμπράτῃ διατάσσει καὶ νέα σφοδρὴ ἐπίθεση πού εἶχε τὴν τύχη τῆς πρώτης.

Μπροστὰ στὴν πρώτη αὐτὴ σημαντικὴ του ἀποτυχία, ὁ Ἱμπράτῃ ἀρχίζει νὰ μελετᾷ στρατηγικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ πρόβλημα. Ἡ χαλαρὴ πολιορκία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς θάλασσης, πού ἐπέτρεπε κατὰ καιροὺς στὰ ἐλληνικὰ καράδια νὰ σπάζουν μεμονωμένα τὸ μπλόκο καὶ νὰ ἀνεφοδιάζουν στοιχειωδῶς τὴ φρουρὰ σὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια, ἦταν ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐλαττώματα τοῦ σχεδίου ἐπίθεσης. Οἱ Ἀγγλοὶ καὶ Γάλλοι στρατιωτικοὶ πού ὑπηρετοῦσαν στὶς δυνάμεις τοῦ Ἱμπράτῃ τοῦ εἶχαν ἐπισημάνει τὸ γεγονός. Γι' αὐτὸ ἀποφασίζει νὰ καταστήσει τὸ μπλόκο ἀδιάσπαστο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς θάλασσης καὶ ὀργανώνει σειρὰ ἐπιθέσεων στὰ σημεῖα στηρίξης τῆς ἀμυνας τῶν πολιορκημένων στὴ λιμνοθάλασσα. Στὶς 22 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1826 παίρνει τὸ νησάκι Βασιλάδι καὶ ἐπεκτείνει τὴν ἐπίθεσή του στὴ Φοινικιά καὶ τὸ Ντολμά. Ἀν ὅμως πέτυχε στὸ Βασιλάδι, ἐδῶ ἀποτυχαίνει. Ἡ φρουρὰ μὲ ἡρωϊκὲς ἐξόδους καὶ σφοδρὲς ἀντεπιθέσεις τσάκιζει κυριολεκτικὰ τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα, πιάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ πέφτουν στὰ χέρια τῆς πολεμοφόδια καὶ λάφυρα.

Καὶ πάλι ὁ Ἱμπράτῃ σταματᾷ προσωρινὰ τίς ἐπιθέσεις καὶ γιὰ δεκαπέντε μέρες, ὡς τὰ μέσα τοῦ Μάρτη, περιορίζεται σὲ σφυροκόπημα πυροβολικοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸ ρεπορτάζ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τῆς ἀγωνιστικῆς ἐφημερίδας πού ἐδῆγε ὁ φιλέλληνας Ἑλβετὸς γιατρὸς Μάγισερ στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι, μέσα στὸ

δεκαπενθήμερο εκείνο έπеса· από τὰ έχθρικά κανόνια πάνω στο ανάχωμα, τίς ντάπιες και στην πόλη κάπου 17.000 μπόμπες και σιδερένιες μπάλλες. Κοντά στους πολεμιστές, όλος ό πληθυσμός βρίσκεται στο ποδάρι, έπανορθώνοντας στα άμυντικά έργα τίς ζημιές του πυροβολικού, λιώνοντας σέ πρόχειρα καμίνια τίς έχθρικές μπάλλες για νά γίνουν βόλια από τους ειδικούς τεχνίτες και νά σημαδέψουν τόν έπιδρομέα. Κί' ή πείνα γιγαντώνεται όλοένα μέσα στη φλεγόμενη από τή βολή του έχθρικού πυροβολικού ιερή πόλη...

Κατά τή διάρκεια του σφοδρού βομβαρδισμού, ό 'Ιμπραήμ θέλοντας νά έκμεταλλευθεί τόν ψυχολογικό παράγοντα, προτείνει στις 3/16 Μάρτη και· πάλι όρους παράδοσης στους άμυνόμενους. Συγκαλείται έκτακτο πολεμικό συμβούλιο για νά συζητήσει τίς προτάσεις του έχθρου. 'Ο γέρο Νότης Μπότσαρης, παλαιάμαχος άγωνιστής των Σουλιώτικων πολέμων έναντίον του 'Αλή πασά, παίρνει τό λόγο. «Νά βαστάξουμε, λέει. Ένα χρόνο τώρα χύνουμε τό αίμα μας και κερδίσαμε τήν υπόληψή μας. Συμφωνίες ό,τι ώρα θέλουμε τίς κάνουμε από δική μας πρωτοβουλία».

'Ο άπεσταλμένος του 'Ιμπραήμ λέει στην άντιπροσωπεία των μαχητών Νότη Μπότσαρη, Κοντογιάννη και Βαλτινό ότι ό πασάς δέχτηκε τήν εισήγησή του ν' αφήσει στους πολεμιστές τ' άρματα τους μετά τήν παράδοση. Τότε σηκώνεται ό γέρο Μπότσαρης τρέμοντας από θυμό:

—Στάσου! του λέει. Ξέρεις πότε μπορεί νά μάς χαρίσει τ' άρματα μας; Άμα τά πάρει! Είδεμ' όσο τάχουμε στο ζουνάρι μας τά όρίζουμε έμείς. Και δέν είναι στην έξουσία του νά μάς τά χαρίσει, μά νά κοιτάξει πώς θά φυλάξει και τά δικά του!

Μετά τήν άπόρριψη των όρων του 'Ιμπραήμ και τήν άποτυχία των διαπραγματεύσεων, ό πόλεμος συνεχίζεται πιά σκληρός πιά άγριος. Στίς 25 Μαρτίου/7 Απριλίου 1826 ό 'Ιμπραήμ μέ μικτό τουρκαιογυπτιακό άπόσπασμα υπό τήν ήγεσία του Κιουταχή όργανώνει επίθεση στο νησί Κλείσοβα, που τό υπερασπίζει ολιγάριθμη φρουρά. Στην κρίσιμη στιγμή τής ανάπτυξης τής έχθρικης επίθεσης έπεμβαίνει ό Κίτσος Τζαβέλλας μέ τήν ομάδα του και συντρίβει τους έπιτιθέμενους, τραυματίζοντας και τόν ίδιο τόν Κιουταχή. Έξάλλος ό 'Ιμπραήμ αναθέτει στο γαμπρό του Χουσεΐν μπέη νά έπαναλάβει τό έγχείρημα, αλλά σκοτώνεται ό τολμηρός μπέης πριν άποβιθαστεί στην άκτή του νησιού. 'Η πανωλεθρία των Τουρκοαγυπτίων στην Κλείσοβα είναι άνευ προηγουμένου: νεκροί κάπου 2.500, λάφυρα άφθονα. Τό Μεσολόγγι πανηγυρίζει τή μεγάλη νίκη.

'Ο,τι όμως δέν μπόρεσαν νά κάνουν τά όπλα και τά άλλεπάληλα κύματα των έχθρικών επιθέσεων, άρχισε νά τό κάνει άργά

καί ὑποῦλα ἡ πείνα. Ἀπὸ τὰ μέσα Φλεβάρη τὰ τρῶφιμα εἶχαν ἐξαντληθεῖ. Ἀρχισαν νὰ σφάζουν τὰ μεταφορικά ζῶα - ἀποσκελετωμένα κι' αὐτὰ - ἄλογα, μουλάρια, γαῖδουρία. Στὸ τέλος τοῦ Φλεβάρη ἤρθε ἡ σειρά τῶν σκυλιῶν καὶ τῶν γατιῶν, ὅσα δὲν εἶχαν ὑποκύψει φυσικὰ στὸ λοιμὸ. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Μάρτη τὰ πράγματα φθάνουν στὸ ἀποχώρητο. Ἡ ἐπιτροπὴ θγάζει διαταγὴ νὰ παραδώσουν ὅλοι οἱ κάτοικοι, ὅ,τι ἔχουν κρυμμένο στὰ σπίτια τους γιὰ νὰ μοιραστεῖ σὲ ὅλο τὸ λαό. Συγκεντρώνονται κάπου 1.200 ὀκάδες ἀλεύρι καὶ λίγα φορτώματα κουριά. Τὰ μοιράζουν μὲ τὴν κούπα σὲ κάθε ἄτομο. Εἶναι τὰ τελευταῖα τρῶφιμα ποὺ δόθηκαν στὸν πληθυσμὸ. Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη μέρα ἔρχεται ἡ σειρά τῶν ἀρουραίων.

Ἡ ἐφιαλτικὴ αὐτὴ κατάσταση τῆς πείνας συνοδεύεται: καὶ ἀπὸ φρικτὲς ἀρρώστειες. Διάρροιες, ἐξάντληση, ἀδισταμνώσεις μὲ πριζήματα ἀδυνατίζουν τοὺς ὁργανισμοὺς. Οἱ πιδ ἀδύνατοι ἀρχισαν νὰ πεθαίνουν ἀράδα. Γιὰ νὰ μὴ μαθαίνει ὁ ἐχθρὸς τοὺς θανάτους ἀποφάσισαν νὰ μὴ χτυπάνε νεκρῶσιμα τίς καμπάνες. Κηδεῖες καὶ ταφὲς γίνονται στὰ δουδὰ καὶ στὰ κρυφά.

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ Φλεβάρη ἡ διευθυντικὴ ἐπιτροπεία τοῦ Μεσολογγίου, προβλέποντας τὸ ἀδιέξοδο, εἶχε φυγαδεύσει κρυφὰ μὴ ἀντιπροσωπεῖα νὰ πάει στὸ Ἀνάπλι καὶ νὰ ζητήσῃ ἔμμεση βοήθεια ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, διεκτραγωδώντας τῆς τὴν φοβερὴν κατάσταση. Ἐφτάσαν στὴν περίφοβη καὶ πτοημένη πρωτεύουσα τῆς ἐπανάστασης, ποὺ σπαρσμέταν ἀπὸ ἐσωτερικὲς πολιτικὲς διενέξεις καὶ τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ τοὺς ρώτησαν οἱ ἀσυνείδητοι πολιτικάντηδες ἦταν: «Μὲ ποιὸν εἰσάσετε κεῖ κάτω; Μὲ τὸν Κωλέτη ἢ τὸ Μαυροκορδάτο»; Ἐμειναν ἐμβρόντητοι οἱ μπαρουτοκαπνησμένοι Μεσολογγίτες: «Ἐμεῖς τέτοια πράγματα δὲν ξέρουμε κεῖ πάνω. Πολεμάμε μοναχὰ τὸν ἐχθρό», ἀποκρίθηκαν μὲ ὀργή καὶ ἀγανάκτηση.

Τὶς μέρες ποὺ ἡ ἐπιτροπὴ ἔμεινε σ' Ἀνάπλι μάζεψε πολλὰς ὑποσχέσεις βοήθειας ἀπὸ μέρους τῆς κυβέρνησης, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ δὲν ἔγινε ἀπολύτως τίποτε. Ὁ καιρὸς περνοῦσε καὶ τὸ Μεσολόγγι χαροπάλευε. Ὅργισμένοι οἱ ἀντιπρόσωποι ἀποφασίζουν νὰ πᾶνε στὸ Ἄργος, ὅπου εἶχε συγκληθεῖ ἡ Ἐθνοσυνέλευση γιὰ νὰ δάλουν τὸ ζήτημα ἀπ' εὐθείας μπροστὰ στὴν ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία. Ἀλλὰ ἡ ἐθνοσυνέλευση ἦταν εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τῆς κυβέρνησης τῶν Ὑδραίων κοτζαμπάσηδων. «Ἐχετε δίκαιο» εἶπαν ἀδιάφοροι στοὺς Μεσολογγίτες. Τότε δὲν δάσταξαν κι' αὐτοὶ κι' ἀρχισαν τίς φωνές. «Φεύγουμε, λένε, καὶ βροντοφωνάζουμε νὰ τ' ἀκούσει τὸ ἔθνος πῶς ἡ κυβέρνησις ἀφήνει ἀβοήθητο τὸ πολιορκημένο καὶ πεινασμένο Μεσολόγγι».

Ἡ καταγγελία εἶχε τὸν ἀντίχτυπὸ τῆς. Ἡ κυβέρνησις τρέμοντας τὴν μελλοντικὴν ὀργὴν τοῦ ἔθνους δίνει ἀφειδῶς ὑποσχέσεις στοὺς

Μεσολογγίτες και θγάζει από την κάσσα της 200.000 γρόσια και τους τὰ παραδίνει. Τὰ παίρνει ὁ Σπυρομήλιος, πού μετείχε στήν ἐπιτροπή, και φεύγει διαστικά γιά τήν Ἰδρα γιά νά ναυλώσει ὕδραϊκα καράδια νά μεταφέρουν ἐφόδια στό Μεσολόγγι. Ὁμως οἱ ἐλλεινοὶ και ἀπάτριδες ἔδειξαν γιά ἄλλη μιά φορά ὅτι τὸ συμφέρον τους ἔδωξαν πιθό πάνω ἀπό τὸν κίνδυνο τῆς πατρίδας. «Εἶναι λίγα τὰ λεφτά, λένε, δὲν μπορούμε». Μὲ τὰ πολλὰ ὁ Σπυρομήλιος κατάφερε νά κινήσει λιγοστά καράδια μὲ πολεμοφόδια κι' ἓνα καράδι φορτωμένο παξιμάδια. Ὡστόσο ποτὲ δὲν ἔφτασαν τὰ φορτία αὐτὰ στό πολιορκημένο Μεσολόγγι. Ἦταν τόσο στενὸς ὁ ναυτικός ἀποκλεισμός τοῦ ἐχθροῦ ὥστε δὲν μπόρεσαν νά ζυγώσουν τὰ ὕδραϊκα καράδια.

5. Η ΕΞΟΔΟΣ

Στὸ μεταξύ μέσα στό πολιορκημένο Μεσολόγγι ἔλειψε πλέον κάθε ἐλπίδα. Δὲν ὑπάρχει πιὰ ἱχνος τροφίμων, ἀλλὰ οὔτε και πολεμοφόδια γιά τήν ἀμυνα. Καὶ ἀποφασίζεται σὰ λύση ἀπελπισίας ἡ ἔξοδος.

Στὴν πρόταση τῆς πολεμικῆς ἐπιτροπῆς εἶναι σύμφωνοι ὅλοι οἱ μαχητὲς και ὁ πληθυσμός. Ἡ ἔξοδος θὰ γινόταν μὲ γενική ἐπίθεση ἀπὸ τὰ μέσα κατὰ τῶν πολιορκητῶν μὲ τὸ σπαθὶ στό χέρι. Σάν νύχτα τῆς ἐξόδου ὀρίζεται ἡ 8 πρὸς 9/20—21 Ἀπρίλη 1826, ἀλλὰ ἐξ αἰτίας μιᾶς φοβερῆς νεροποντῆς ἀναβάλλεται δυὸ μέρες ἀργότερα (10/23). Ὁ Καραϊσκάκης πού ὀρισκόταν στήν Ντερβέκιστα εἶχε κατάλληλα εἰδοποιηθεῖ γιά νά χτυπήσει τοὺς Τούρκους στίς πλάτες, ἀλλὰ γιά κακὴ τύχη ἐκεῖνες τίς μέρες ὁ Μαυροκορδάτος πού μισοῦσε θανάσιμα τὸν ἥρωα, τὸν ἀντικατέστησε στὴ Ντερβέκιστα μὲ τὸν Κώστα Μπότσαρη. Ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ Μαυροκορδάτου στάθηκε μοιραία γιά τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐξόδου.

Οἱ ἐτοιμασίες γιά τὴν Ἑξοδο γίνονται μὲ ἄκρα μυστικότητα ἀπ' ὅλο τὸν πληθυσμό. Ἐτοιμάζονται τ' ἄρματα, καίνε ὅ,τι δὲν πρέπει νά πέσει στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, διαλέγουν ἀπὸ τὸ φτωχὸ νοικοκυριό τους ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητο νά πάρουν μαζί,.

Οἱ στρατιωτικοὶ καταρτίζουν μὲ μυστικότητα ἐπίσης τὸ σχέδιο τῆς Ἑξόδου. Θὰ κινήσουν δυὸ φάλαγγες: Ἡ μία μὲ τοὺς πολεμιστὲς και ἡ ἄλλη μὲ τὰ γυναικόπαιδα πού θὰ τὴν πλαισιώνουν και θὰ τὴν ὑπερασπίζουν ἐλαφρὲς εὐκίνητες δυνάμεις. Ὁπισθοφυλακὴ ὁ Κίττος Τζαβέλλας μὲ τοὺς «κοιμάντος του». Μόλις θὰ πατοῦσαν οἱ πρῶτες φάλαγγες τὰ ταμπούρια τοῦ ἐχθροῦ πού θὰ ἀνατινάζονταν ἀπὸ τοὺς λαγουμιτζήδες μὲ τὸ σύνθημα «ἐμπρός!», θ' ἀκολουθοῦσε τρίτη φάλαγγα μὲ οἰκογένειες ἀγωνιστῶν και ἀμάχους πού θὰ τοὺς

υπεράσπιζαν οι συγγενείς τους. Γενικός τόπος συνάντησης το μοναστήρι του Ἁγίου Συμεῶνος Β.Α. τοῦ Μεσολογγίου.

Μνημειώδες γιὰ τὴν εὐφυχία του εἶναι τὸ σχέδιο δράσης τῆς ἐξόδου, ποὺ τὸ ἀποδέχτηκαν ὁμόφωνα ὅλοι οἱ Μεσολογγίτες. Τὸ μεταφέρουμε ἐδῶ γιὰτὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἱερότερα ντοκουμέντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους:

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Βλέποντες τὸν ἑαυτὸν μας, τὸ στράτευμα καὶ τοὺς πολίτας ἐν γένει μικροὺς καὶ μεγάλους παρ' ἐλπίδα ὑστερημένους ἀπὸ ὅλα τὰ κατεπείγοντα ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς των πρὸ 40 ἡμέρας καὶ ὅτι ἐκπληρώσαμεν τὰ χρέη μας ὡς πιστοὶ στρατιῶται τῆς πατρίδος εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν ταύτην καὶ ὅτι, ἐὰν μίαν ἡμέραν ὑπομείνωμεν περισσότερον θέλουσιν ἀποθάνει ὀρθοὶ εἰς τοὺς δρόμους ὅλοι.

Θεωροῦντες ἐκ τοῦ ἄλλου ὅτι μᾶς ἐξέλιπεν κάθε ἐλπίς βοηθείας καὶ προμηθείας τόσοσιν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὅσον καὶ τὴν ξηρὰν ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ βαστάζωμεν, ἐνῶ εὐρισκόμεθα νικηταὶ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπεφασίσαμεν ὁμοφώνως: Ἡ ἐξοδός μας νὰ γίνῃ θράδῃ εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς 10 Ἀπριλίου, ἡμέραν Σάββατον καὶ ξημερώνοντας τῶν Βαλίων, κατὰ τὸ ἐξῆς σχέδιον, ἧ ἔλθῃ ἢ δὲν ἔλθῃ βοήθεια.

Α'. Ὅλοι οἱ ὀπλαρχηγοὶ οἱ ἀπὸ τὴν δάμπιαν τοῦ Στορνάρη ἕως εἰς τὴν δάμπιαν τοῦ Μακρῆ με τοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν των, μία κολώνα, νὰ ριχθοῦν εἰς τὴν δάμπιαν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν, εἰς τὸ ξεζιόν.

Ἡ σημαία τοῦ στρατηγοῦ Νότη Μπότσαρη θέλει μείνῃ ἀνοικτὴ ὡς ὀδηγὸς τοῦ σώματος τούτου. Ὁ στρατηγὸς Μακρῆς νὰ τὴν συνοδεύσῃ ὡς εἰδήμονας ὅπου γνωρίζει τὸν τόπον.

Β'. Ὅλοι οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἀπὸ τὴν δάμπιαν τοῦ στρατηγοῦ Μακρῆ ἕως εἰς τὴν Μαρμαροῦν με τοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν των, μιὰ κολώνα ὅλοι, νὰ ριχθοῦν εἰς τὸν προμαχῶνα ἀριστερὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ στρατηγὸς Μακρῆς με τὴν σημαίαν του ἀνοικτήν, θέλει εἶναι ὀδηγὸς τοῦ σώματος τούτου ἀριστερά.

Γ'. Διὰ νὰ μὴ μπερδευθῇ τὸ στράτευμα με τὰς φαμελίας δίδεται τὸ γεφύρι τῆς δάμπιας τοῦ Στορνάρη καὶ ὅλοι οἱ φαμελίται, ἐντόπιοι καὶ ξένοι, νὰ τοὺς συνοδεύσουν καὶ νὰ διαβοῦν ἀπὸ ἐκεῖ. Τὰ δύο γεφύρια εἶναι τὸ μὲν διὰ τὴν δεξιάν κολώναν καὶ τὸ δὲ τῆς Λουνέττας διὰ τὴν ἀριστεράν.

Δ'. Κάθε ὀπλαρχηγὸς νὰ σηκώσῃ τοὺς στρατιώτας του

ἀνὰ ἕναν ἀπὸ τὸν προμαχώνα του, ὥστε ὁ τόπος νὰ μὴ μείνῃ εὐκαριος ὡς εἰς τὴν ὑπερνήν ὥραν.

Ε'. Ἀπὸ τὴν Μαρμαροῦν ἅμα σκοτεινιάσῃ νὰ τραθηχτοῦν ἀπὸ ἑνας - ἑνας καὶ νὰ στηθοῦν εἰς τὴν δάμπειαν τοῦ Χορμόδα.

ΣΤ'. Ὁ Τζαβέλλας μὲ δλον τὸ βοηθητικὸν σῶμα νὰ μείνῃ ὀπισθοφυλακὴ. Αὐτὸς μὲ δλους θέλει περιέλθῃ δλον τὸν γύρον τοῦ φρουρίου νὰ δώσῃ τὴν εἰδησιν εἰς δλους καὶ νὰ τοὺς πάρῃ μαζί του.

Ζ'. Τὸ σῶμα τῆς Κλείσοβας ὀδηγούμενον ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς του νὰ ἐξέλθῃ μὲ τὰ πλοιάρια εἰς τὴν μίαν τῆς νυκτός, σιγανά, καὶ ἅμα φθάσῃ εἰς τὴν ξηράν νὰ σταθῇ ἕως τὰς 2 ὥρας ὅπου θὰ γίνη τὸ κίνημα ἀπ' ἐδῶ, νὰ κινηθῇ καὶ αὐτό.

Η'. Ὁ τόπος καὶ τὸ σημεῖον διευθύνσεώς μας θέλει εἶναι ὁ Ἅγιος Σιμέος. Οἱ ὀδηγοὶ θέλουν προσέχει νὰ συγκεντρωθοῦμεν ἐκεῖ δλοι.

Θ'. Οἱ λαγουμιτζῆδες νὰ θάλουν εἰς τὰ φυτίλια φωτιᾶν λογαριάζοντας νὰ βαστάξουν μίαν ὥραν μετὰ τὴν ἔξοδόν μας ἐπέκεινα. Τὸ ἴδιο νὰ ὀδηγηθοῦν καὶ εἰς τὰς πυριτοθήκας εὐρισκόμενοι ἀσθενεῖς καὶ χωλοί. Ἠξεύρομεν δλοι τὸν Καψάλην.

Ι'. Ἐπειδὴ θὰ πληγωθοῦν καὶ πολλοὶ ἐξ ἡμῶν εἰς τὸν δρόμον κάθε σύντροφος χρεωστεῖ νὰ τὸν βοηθῇ καὶ νὰ παίρνῃ καὶ τ' ἄρματα τοῦ καὶ ἕαν δὲν εἶναι καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου σώματος.

ΙΑ'. Ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς κανένας νὰ μὴ ἀρπάξῃ ἄρμα συντρόφου τοῦ εἰς τὸν δρόμον πληγωμένου ἢ ἀδυνάτου, ἀργυροῦν ἢ σιδηροῦν καὶ φύγῃ. Ὅπου φανεῖ τοιοῦτος μετὰ τὴν σωτηρίαν μας θέλει δίδῃ τὸ πρᾶγμα ὀπίσω καὶ θέλει θεωρεῖσθαι ὡς προδότης.

ΙΒ'. Οἱ φαμελλῖτες δλοι ἅμα προκαταλάβουν τοὺς δυὸ προμαχῶνας αἱ ἄλλαι δυὸ κολώναις θέλουν κινηθῇ ἀμέσως ὥστε νὰ περιστοιχισθοῦν ἀπὸ τὴν ὀπισθοφυλακὴν.

ΙΓ'. Κανένας νὰ μὴ ὀμιλήσῃ ἢ φωνάξῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐξόδου μας ἕως ὅτου νὰ πέσῃ τὸ δουφέκι εἰς τὸ ὄρβι τοῦ Κιουταχῇ ἀπὸ τὴν βοήθειαν ὅπου περιμένομεν καὶ ἕαν, κατὰ δυστυχίαν, δὲν ἔλθουν βοηθεῖαι, ἀπ' ὀπισθεν πάλιν θέλουν κινηθῇ ἀμέσως δταν κινηθοῦν αἱ σημαῖαι.

ΙΔ'. Ὅσοι ἐκ τῶν ἀδυνάτων καὶ πληγωμένων ἐπιθυμοῦν νὰ ἐξέλθουν καὶ δύνανται, νὰ εἰδοποιηθοῦν ἀπὸ τὰ σώματά των τοῦτο.

ΙΕ'. Τὰ μικρὰ παιδιὰ ὅλα νὰ τὰ ποτίσουν ἀφιόνι οἱ γονεῖς ἅμα σκοτιδιάσῃ.

ΙΣΤ'. Τὸ μυστικὸν (σύνθημα) θέλει τὸ ἔχομεν: -Κα-
στρινοὶ καὶ Λογγίσιοι.

ΙΖ'. Διὰ τὰ εἰδοποιηθῶν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ τὸ σχέδιον
ἐπιφορτίζεται ὁ Νικόλας Κασμούλης, γραμματεὺς τοῦ Στοι-
νάρη, νὰ περιέλθῃ ἀπὸ τώρα νὰ τοὺς τὸ διαβάσῃ ἰδιαίτε-
ρως εἰς τὸν καθέναν. Ἐάν δέ, εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα, φανῇ ὁ Στό-
λος μας πολεμῶν καὶ νικῶν νὰ μείνωμεν ἕως ὅτου ἀνταπο-
κριθῶμεν (συνεννοηθῶμε καὶ πάλι).

Ἐν Μεσολογγίῳ 10 Ἀπριλίου 1826.

Τὰ πάντα ἦταν ἔτοιμα γιὰ τὴν μεγάλη ἐξοδο. Τὸ ἡλιοβασίλε-
μα τῆς 10/23 Ἀπρίλη οἱ πολιορκημένοι ἄκουσαν μιὰ ὁμοβροντία πυ-
ροβολισμῶν ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ Ζυγοῦ, τοῦ ἀπέναντι βουνοῦ στὰ
ΒΑ τοῦ Μεσολογγίου. Ἦταν τὸ σύνθημα ὅτι ἓνα σῶμα τοῦ Καραϊ-
σκάκη ἀπὸ 1500 μαχητὲς ἦταν ἔτοιμο νὰ χτυπήσῃ τὸν ἐχθρὸ στὰ
νῶτα εὐθὺς ὡς θ' ἄρχιζε ἡ ἐξοδος. Στὴν πόλιν ὑπῆρχαν 9.000 φυ-
χὲς συνολικά. Ἡ φρουρὰ χωρίστηκε σὲ τρία σῶματα καὶ φτιάχτη-
καν γέφυρες πού θὰ ρίχνονταν πάνω ἀπὸ τὴν τάφρο ἀφοῦ προετοι-
μάστηκαν ἀνάλογα ἀνοίγματα στὰ ἀνχώματα.

Στὶς 9 ἀκριβῶς οἱ ξύλινες γέφυρες τοποθετήθηκαν στὰ προ-
καθορισμένα σημεῖα καὶ χίλιοι μαχητὲς πέρασαν ἀθόρυβα καὶ κρύ-
φτηκαν ἔξω ἀπὸ τοὺς προμαχῶνες. Ὁ Ἱμπραὴμ εἶχε πληροφορίες
ἀπὸ πράκτορες τοῦ ὅτι ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς θὰ ἐπιχειροῦσε ἐξο-
δο, ἀλλὰ δὲν θέλησε νὰ τὶς δεχθεῖ σὰν ἀληθινές. Μόνο ὅταν ἄρχι-
σε ἡ ἐξοδος καὶ δημιουργήθηκε θόρυβος ἀπὸ τὰ βήματα τῶν ἀμά-
χων πάνω στὶς ξύλινες γέφυρες, κινητοποιήθηκαν οἱ Τούρκοι καὶ
οἱ Αἰγύπτιοι, ἀρχίζοντας συγκεντρωτικὰ πυρὰ μέσα στὸ σκοτάδι,
στὰ σημεῖα ὅπου ἀκούγόταν ὁ θόρυβος. Τὸ πλῆθος ἀλαφιάστηκε,
ἀλλὰ συνέχισε τὴν ἐξοδὸ τοῦ μετὰ τάξιν ἀξιόλογη. Ὅταν τὸ πρῶτο
σῶμα τῶν ἀγωνιστῶν πέρασε τὶς γέφυρες μετὰ τοὺς ἀμάχους, τότε
καὶ οἱ κρυμμένοι ἔξω ἀπὸ τὸ ἀνάχωμα ξιφουλκήσαν καὶ μαζὺ μετὰ
τοὺς ἄλλους ἐνόπλιους ὁρμησαν ἀκάθεκτοι καὶ μετὰ φοβεροὺς ἀλαλαγ-
μοὺς ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Τὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή πού τὸ σῶμα τοῦ Νότη Μπότσαρη
ἄνοιγε τὸ δρόμο μετὰ τὸ γιαταγάνι πρὸς τὸ Μποχώρι, ὁ Κίτσος Τζα-
δέλλας εἶχε εἰσχωρήσει στὶς γραμμὲς τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὁ Μακρῆς
μάχονταν νὰ πιάσῃ τὸ δρόμο τῆς Κλεισιούρας μετὰ ἀντικειμενικὸ σκο-
πὸ νὰ συγκλίνουν, κατὰ τὸ σχέδιον, καὶ τὰ τρία σῶματα πρὸς τὴν
πλαγίαν τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος, ἀκού-
στηκε πάνω στὶς γέφυρες μιὰ φωνή: «Πίσω! Πίσω!». Τὸ πλῆθος
αὐθόρμητα ἄλλαξε κατεύθυνση καὶ ξαναμπήκε στὴν πόλιν, μαζὺ μετὰ

τὸ ἐνοπλο σῶμα ποῦ εἶχε ἐπωμστει καθήκοντα ὀπισθοφυλακῆς. Καὶ ἐνῶ ὡς ἐκείνη τῇ στιγμῇ ἡ ἐξοδὸς εἶχε στεφθεῖ ἀπὸ ἀνέλπιστη ἐπιτυχία, δημιουργήθηκε μιὰ σύγχυση ποῦ ἐξασθένισε τὴν ὁρμὴ τῆς ἐξόδου καὶ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ αὐξηθεῖ ἀφάνταστα ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγιασθέντων ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν πόλη, μετὰ τὴν εἰσοδὸ τῶν δυνάμεων τοῦ Ἰμπραήμ. Πολλοὶ ἱστορικοὶ θέλησαν νὰ θεωρήσουν τὴν κραυγὴ σὰν ἐκδήλωση προδοσίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι σωστό. Φαίνεται πῶς ὁ συνωστισμὸς στὶς ξύλινες γέφυρες ἔριξε μερικὸς, ἐτὴν τάφρο καὶ γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἀνατροπὴ κάποιοι φώναξαν «πίσω» ὥστε ν' ἀποσυμφορηθοῦν οἱ γέφυρες, πράγμα ποῦ εἶχε τίς μοιραίες συνέπειες ποῦ περιγράψαμε.

Οἱ τρεῖς φάλαγγες ποῦ πέρασαν εἶχαν τέτοια ὁρμὴ πλέον ὥστε δὲν μπόρεσαν νὰ τίς ἀναχαιτίσουν οἱ τουρκικὲς λόγχες, ἔξω ἀπὸ τὰ ἀναχώματα. Ἀλλὰ οἱ πολιορκητὲς εἶχαν στήσει ἐνέδρες μετὰ σῶματα ἵππικου κάπου δυὸ χιλιόμετρα μακρύτερα, ποῦ ἐπιτέθηκαν στοὺς Μεσολογγίτες αἰφνιδιαστικά καὶ τοὺς ἐπέφεραν τεράστιες ἀπώλειες. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ τμήματα δὲν ἔχασαν τὴ συνοχὴ τους, ὥσπου ἔφτασαν στὶς πλαγιὲς τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου πλέον τὸ ἵππικὸ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τὰ καταδιώξει στὸ βουνό.

Μόλις ὁ Ἰμπραήμ κατάλαβε ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς φρουρᾶς καὶ κάμποσα γυναικόπαιδα εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν πόλη, διέταξε γενικὴ ἐξοδὸ. Πέρασαν ἀμαχητὶ τὰ ἀναχώματα καὶ τίς ντάπιες καὶ συνάντησαν τὴν πρώτη ἀντίσταση ἀπὸ ὁμάδες ποῦ εἶχαν κλειστεῖ στὰ σπίτια, μὴ μπορώντας νὰ διαφύγουν. Κάθε ὁμάδα, ἀφοῦ ἀντιστεκόταν μέχρις ἐσχάτων, ἀνατίνασσε τελικὰ τὰ σημεῖα ἀντίστασης, θάβοντας κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια ὑπερασπιστὲς καὶ ἐχθροὺς. Ὁ Καϊφάλης ποῦ ὑπεράσπιζε μὲ μιὰ ὁμάδα ἓνα μῦλο, κράτησε δυὸ ὁλόκληρες μέρες, ὥσπου βάζοντας φωτιά στὸ μπαρούτι, ἔθωπε μαζὺ μὲ τοὺς ὑπερασπιστὲς καὶ πολλοὺς ἐπιτιθέμενους κάτω ἀπὸ τὰ ἐρείπια.

Ἀπὸ τοὺς ἑννέα χιλιάδες ὑπερασπιστὲς καὶ γυναικόπαιδα τοῦ Μεσολογγίου χάθηκαν περίπου 4.000 ψυχές. Ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ Μεσολογγίου ἔσπεκαν ὄρθια, κι' αὐτὰ σὲ κακὴ κατάσταση, μοναχὰ 20. Ὁ Ἰμπραήμ καὶ ὁ Κιουταχὴς μπήκαν τὴν ἄλλη μέρα στὸ Μεσολόγγι καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ κρύψουν τὸ θαυμασμό τους γιὰ τὴν ἡρωικὴ ἀμυνα τῶν ὑπερασπιστῶν του. Ὁ Ἰμπραήμ μάλιστα, δειχνοῦντας ἀργότερα σὲ μιὰ συζήτηση στὸ Γάλλο ναύαρχο Δεριγνύ τὸ χιόνι ποῦ ἔλυωνε στὰ βουνά, τοῦ εἶπε χαρακτηριστικά:

— Βλέπεις πῶς λιώνει τὸ χιόνι ἐκεῖ πάνω στὰ βουνά; Ἔτσι θὰ λυῶναμε καὶ μεῖς ἂν τὸ Μεσολόγγι εἶχε τροφὲς καὶ πολεμοφόδια γιὰ τρεῖς ὁδομάδες ἀκόμα!

Ἡ ἡρωικὴ ἀμυνα καὶ ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου συγκλόνισε

δόκλιτρο τὸν κόσμο. Τὸ φιλελληνικὸ κύμα ὀγκώθηκε ἀφάνταστα, ὁ προοδευτικὸς τύπος τῆς Εὐρώπης ἄρχισε νὰ παίρνει ἀποφασιστικὰ τὸ μέρος τῆς ἀγωνιζόμενης Ἑλλάδας, οἱ φιλελληνικοὶ κύκλοι πολυπλασίασαν τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἕνα κίνημα συμπάραστασης πρὸς τὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα, ἀνάμεσα στοὺς συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες τῆς Εὐρώπης, μορφοποιήθηκε μὲ ποιήματα, ἀφηγήματα, θεατρικὰ ἔργα καὶ ἑκτακτες παραστάσεις μὲ θέμα τὸ Μεσολόγγι.

Ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὰ τὸ Μεσολόγγι μὲ τὸν ἥρωικό ἀγῶνα καὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ βοήθησε ἀφάνταστα τὴν Ἐπανάσταση. Ἐπὶ ἐνάμιση χρόνον κράτησε μπροστὰ στὸ «φράχτη» τοῦ τῆς δυνάμεις τῶν Τούρκων, τὶς προοριζόμενες νὰ πνίξουν τὴν ἐπανάσταση. Ἀνάγκασε τὸν Ἱμρατῆμ, ν' ἀφήσει προσωρινὰ τὸ Μοριά, πράγμα ποῦ ἔβωσε στὸν Κολοκοτρώνη τὰ περιθώρια ν' ἀναρριπίσει δυνατὰ τὶς δυνάμεις τῆς ἀντίστασης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ξυπνήσει τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν πρώτων ἡμερῶν. Καὶ τέλος ἔφθειρε δυὸ θρόλους τῆς Τουρκίας, τὸν Ἱμρατῆμ καὶ τὸν Κιουταχί, κρατώντας τους καθηλωμένους ἐπὶ ἐνάμισι χρόνον μπροστὰ στὶς ντάπιες του, χωρὶς βέβαια, νὰ παραγυνώρουμε καὶ τὶς ὀλικές ἀπώλειες ποῦ τοὺς προξένησε σὲ ἀψυχο ὀλικό. Τὸ Μεσολόγγι ἀποτελεῖ ἀνεπανάληπτη ἐποποιὰ στοὺς ἀγῶνες τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους, ποῦ ἔπεισε ἐχθροὺς καὶ φίλους ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἦταν πλέον μὴ πραγματικότητα ποῦ δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν ἀρνηθεῖ.

6. Η Γ' ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΞΗ. ΤΟ ΑΓΓΛΟΡΩΣΙΚΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ

Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου κλόνησε ἀνεπανόρθωτα τὴν δολωστὴ ἀνυπόληπτη μέσα στὸ λαὸ κυβέρνησις τῶν Ὑδραίων κοτζαμπάσηδων. Ὁ Κουντουριώτης δὲν μπορούσε πλέον νὰ στέκει στὴν ἐξουσία καὶ πρῶτος ὁ Κολοκοτρώνης ἔβαλε ζήτημα Ἐθνοσυνέλευσης.

Ἡ πῆσις ἐναντίον τοῦ Κουντουριώτη εἶναι μεγάλη καὶ ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς. Μετὰ πολλὰς κωλυσιεργίες ὁ Κουντουριώτης ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσει καὶ τὶς μέρες ποῦ τὸ Μεσολόγγι χαροπαλεύει ἡ Ἐθνοσυνέλευσις συνέρχεται στὴν Ἐπίδαυρον. Ἡ εἰδησις τῆς πτώσεως τοῦ φθάνει τὴν ὥρα ποῦ συνεδρίαζαν. «Ἐδάλαμεν τὰ μαυρὰ δλοῖ - γράφει ὁ Κολοκοτρώνης - μιστὴ ὥρα ἐστάθη σιωπὴ ποῦ δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλὰ ἐμέτραε μὲ τὸν νοῦν τοῦ τὸν ἀφανισμόν μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴν σιωπὴν - συνεχίζει - ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὠμίλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μεσολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μένει αἰῶνας αἰῶνων ἡ ἀνδρεία. Ἐάν δάλωμεν τὰ μαυρὰ καὶ ὀκνεύσωμεν θὰ πάρωμεν τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμεν τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων δλων. Μοῦ ἀ-

πεκρίθησαν. —Τί νά κάνωμεν τώρα, Κολοκοτρώνη; —Τί νά κά-
νωμεν; Τούς λέγω. Τήν αὐγὴν νά κάμωμεν συνέλευσιν, ν' ἀποφα-
σίσωμεν κυβέρνησιν πέντε, ἕξ, ὅκτω ἄτομα νά μᾶς κυβερνήσουν
καί νά διαλέξωμεν καὶ ἄτομα νά ἀνταποκρίνονται μὲ τὰ ἐξωτερικά...
Καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νά σκορπίσωμεν εἰς ταῖς ἐπαρχίας καὶ νά πιά-
σωμεν γενικῶς τ' ἄρματα ὡς τὰ ἐπρωτοπιάσαμεν εἰς τὴν Ἐπανά-
στασιν».

Πράγματι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ὄρισε κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ
τοὺς Ἀντρέα Ζαῖμη, Πετρόμπεη Μαυρομυχάλη, Ἀναγνώστη Δελη-
γιάννη. Γ. Σισίνη, Ἰ. Βλάχο, Ἀνδρέα Ἰσχο, Δ. Τσαμαδό, Ἀνδρέα
Χατζηανάργυρο, Ἀναγνώστη Μοναρχίδη καὶ Δ. Δημητρακόπουλο.
Οἱ Μοραῖτες ξαναβάζανε χερί στὴν ἐξουσία μετέχοντας σὸ συνα-
σπισμὸ κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριά καὶ νησιωτῶν μεγαλοχαρaboκυ-
ραίων.

Πρὶν παραδώσει ὁ Κουντουριώτης τὴν ἐξουσίαν εἶχε πετύχει ἀπὸ
τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν νά δεχθῇ τίς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν πρόσ-
δεσιν τῆς χώρας σὸ ἀγγλικὸ ἄρμα καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὑψηλάντη
καὶ ἀκόμα ἀναθεώρησε τὸ Σύνταγμα περιορίζοντας τὰ δικαιώματα
τῆς βουλῆς στὸν ἔλεγχον τῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.
Τὸ φήμισμά της, ποὺ ἀκύρωσε τίς ἐκποιήσεις τῶν ἐθνικῶν κτημά-
των μὲ τὸ σκανδαλώδη νόμον ΝΓ', ἦταν ἀπλῶς δημοσκοπικόν, γιατί
τὰ κτήματα εἶχαν πιά ὀριστικὰ φαγῶθαι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους της
καὶ καμμιά δύναμις δὲν στάθηκε ἱκανὴ νά τὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὰ νύ-
χια τους, ὅπως μαρτυροῦν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἑλληνικῆς γεωρ-
γίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΣΩΖΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. ΤΟ ΦΑΣΜΑ ΤΟΥ ΤΡΟΜΟΥ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΡΙΑ

Η ΠΤΩΣΗ του Μεσολογγίου είχε σαν αποτέλεσμα να περιέλθει δόλοκληρη ή Δυτική Ρούμελη στα χέρια του Κιουταχλή. Ή επανάσταση κάμφθηκε έντελως στην περιοχή και έμεινε μοναχά η 'Α. Ρούμελη που συντηρούσε τη φωτιά της επανάστασης.

'Αλλά ο αγώνας στο Μεσολόγγι είχε κάμψει και την τουρκική επιθετικότητα, ιδιαίτερα των δυνάμεων του Κιουταχλή, που πολεμούσαν επί ενάμισυ χρόνο συνεχώς. Γι' αυτό ο πολύπειρος Τούρκος στρατηγός «έκδυθείς την λεοντήν και ένδυθείς την άλωπεκήν», όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Σπυρίδων Τρικούπης στην ιστορία της Επανάστασης, έβαλε τους 'Αρβανίτες καπετανέους που ύπηρετούσαν στις δυνάμεις του και είχαν δεσμούς γνωριμίας ή φιλίας με τους Έλληνες καπετανέους της Α. Ρούμελης να τους γράφουν και να τους προτείνουν ύποταγή, αφού πρώτα τους τρομοκρατήσουν:

«'Αγαπητοί μας καπετανέοι και προεστοί και λοιποί κάτοικοι των Βελανιδίων, Καρπενησίου, Πατρατζικίου, Κραβασαρά, 'Αποκούρου, Βενετικού - έγραφαν οι 'Αρβανίτες - με τόν χαιρετισμόν μας σας φανερώνουμε ότι μετά τὸ πέσιμον του Μεσολογγίου ὁ ἀφέντης μας ἤθελε νὰ στείλει τ' ἀσκήρια του ὅλα νὰ ὑποτάξουν αὐτὰ τὰ βιλαέτια καὶ ἀπὸ τὸ μεγάλο μερχαμέτι τὸν ἐπαρακαλέσαμε καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ἐδῶ εὐρισκόμενοι προεστοὶ διὰ νὰ μὴ ἀποσκληθυθοῦν ὁ κόσμος καὶ ἀποχαθοῦν ἕως πεντέξῃ ἡμέρας ὅσο νὰ σὰς ἔλθουν τὰ γράμματά μας καὶ καθὼς σὰς γράφουν καὶ οἱ προεστοὶ σας συμβουλευόμε καὶ ἡμεῖς νὰ ἀκολουθήσετε τοὺς καλοθεληταῖς σας καὶ νὰ ἔλθετε νὰ προσκυνήσετε εἰδὲ καὶ κάμετε ἀλλέως τὸ κρῖμα εἰς τὸν λαῖμόν σας».

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γράμμα τῶν 'Αρβανιτῶν, πρώτοι οἱ

προεστοί της Δ. Στεριάς είχαν γράψει γράμματα στην 'Α. Ρούμελη και συμβούλευαν την ύποταγή. Στο γράμμα αυτό των 'Αρδανιτάδων οι 'Ελληνες καπετανέοι απάντησαν:

«'Ενδοξότατοι μπέηδες και αγάδες,

Σήμεραν ἐλάδαμεν τὸ κοινόν σας γράμμα καὶ εἶδομεν τὴν καλὴν σας προαίρεσιν καὶ τὸ σανδακίτι σας καὶ σὰς εὐχαριστοῦμεν. Διὰ τὰ ὅσα θμῶς γράφετε ἡ ἐνδοξότη σας εἰσθε δλοὶ φρόνιμοι καὶ πρακτικοὶ καὶ καταλαμβάνετε ὅπου μὲ γράμματα εἶναι μεγάλαι δυσκολίαι καὶ μάλιστα καθὼς ἐκατήντησαν τὰ πράγματα ἕως τῶρα, παρὰ ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ κοπιᾶσете ὅ ἄνταμωθοῦμεν καὶ νὰ κουβεντιάσωμεν προσωπικῶς καὶ ἂν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸν τελειώνει ἡ ὑπόθεσις εἰς τὸ καλόν. Ἡ ἀντάμωσίς μας νὰ γίνει εἰς ἓνα μέρος ὅπου συμφέρει διὰ τὴν ἐνδοξότη σας καὶ δι' ἡμᾶς. Ταῦτα καὶ οἱ χρόνοι σας πολλοί.

24 'Απριλίου 1826, μοναστήρι Χόμερης».

Τέτοιοι ἦταν ὁ τρόμος τῶν καπετανέων ὥστε προσκύνησαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τους, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συνάντησις. Καὶ ἔμειναν ἀπροσκύνητοι μόνο ὁ Γ. Καραϊσκάκης καὶ ὁ Δ. Μακρῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι μπήκαν κάτω ἀπὸ τὴν «προστασία» τοῦ Κιουταχῆ.

Ἐλευθέρος ἀπὸ κάθε περισπασμὸ στὴ Δ. Στερεὰ ὁ Ἱμπραήμ κι' ἔχοντας στὰ χέρια τοῦ γράμμα τοῦ Πατριάρχου, μὲ τὸ ὅποιο συνιστοῦσε τὴν ὑποταγὴ στοὺς καπετανέους καὶ τὸν πληθυσμὸ, προτρέποντάς τους «νὰ κηρύσσονται εὐχαρίστως εἰς τὴν δουλικὴν κατάστασιν», προχώρησε «χωρὶς παραμικρὰν ἀντίστασιν εἰς τὰς Ἀθήνας». Μιὰ φοβερὴ στρατιὰ θάδιζε ἐναντίον τῆς καρδιάς τῆς Ἑπανάστασης, τοῦ Μοριά γιὰ νὰ τὴν ἐξουθενώσει μὲ φωτιά καὶ σίδερο...

'Αρχὲς τοῦ Μᾶη ἔφτασε στὴν Πάτρα. Καὶ χρησιμοποιώντας τὴν σὰ δόση ἐξόρμησης γιὰ τὴν ἐκκαθάριση τῆς περιοχῆς Ἀχαΐας, τράβηξε γιὰ τὰ Καλάβρυτα. Ἀφοῦ ἔκαψε τὸ χωριὸ καὶ πέρασε μὲ τὴ φωτιά καὶ τὸ σίδερο τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Νυνάκριδος, ἄρχισε νὰ προχωρεῖ στὸ Χελμὸ στὴν περιφέρεια τῶν Κλουκινόχωριων, ὅπου εἶχαν καταφύγει γιὰ νὰ σωθοῦν κάπου 5.000 ἄμαχοι. Ὁ Ν. Σουλίουτης καὶ ὁ Γκολφίνος Πετιμεζᾶς μὲ 400 ὀπλοφόρους, ἀποφάσισαν νὰ ὀχυρώσουν τὴν περιοχὴ «Καστράκι» καὶ ν' ἀντισταθοῦν. Στις 4 τοῦ Μᾶη ὁ Ἱμπραήμ ἔφθασε στὸ Καστράκι καὶ ἄρχισε τὴν ἐπίθεσιν. Ἡ ἀμυνα κάμφθηκε γρήγορα καὶ ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς δρέθηκε ἀνυπεράσπιστος στὴ διάθεσιν τῶν στρατευμάτων του. Πάνω ἀπὸ χίλια ἦταν τὰ θύματα ἐκείνης τῆς τραγωδίας στὸ Καστράκι.

Ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ὁ Ἱμπραήμ τραβάει γιὰ τὴν Τριπολιτζὰ μεταφέροντας ταυτόχρονα χιλιάδες φορτώματα ζωοτροφῶν πὺ ληλάττησε ἀπὸ τὰ Καλαβρυτοχώρια γιὰ νὰ ἐπισιτίσει τὴ πόλη. Στὸ δρόμο του καταστρέφει τὸ πᾶν. Χωριά, δέντρα, χωράφια, ζῶα λοοπεδώνονται, κόβονται, ἀνασκάπτονται, σκοτώνονται. Ὁ τρόμος ἔχει ἀπλώσει τὰ μαῦρα φτερά του πάνω ἀπὸ τὸ Μοριά.

Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ὕψωσε τὸ μεγάλο ἀνάστημά του τοῦ πολεμάρχου. Ἀκολουθώντας τὸν ἐπιδρομέα κατὰ πόδι, μαζὺ μὲ τὸ γιὸ του Γενναῖο, τὸν Πλαπούτα καὶ τὸ Νικηταρά, τὸν χτυπάει καθημερινὰ μὲ μικρὲς παρτιζάνικες ὁμάδες. Σκοτώνει τοὺς στρατιῶτες του, ἐξοντώνει ἄλογα καὶ μουλάρια, διαρπάζει τὸν ὅπλισμό του καὶ τὰ ἐφόδιά του. Ἡ παρενόχληση γίνεται μέρα καὶ νύχτα χωρὶς ἀνάσα.

Ταυτόχρονα στρατολογεῖ μὲ τὸ καλὸ ἢ μὲ τὴ βία τοὺς ἀγρότες. «Εἰς τὸ δρόμο πὺ ἐπάγαινα - γράφει στὰ Ἀπομνημονεύματά του - ἔβανα τὴν τρουμπέτα γιὰ νὰ μὲ γνωρίσει ὁ κόσμος. Καὶ μὲ ἐγνωρίζαν καὶ τοὺς ἐμφύχωνα... Ἔτσι γύρισαν ὅλοι, τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὰ σπίτια των καὶ οἱ ἄντρες εἰς τὸν πόλεμο».

Στις 22 Ἰουνίου/ 4 Ἰουλίου 1826 ὁ Ἱμπραήμ στρέφεται μὲ δύναμη 7.000 ἀντρῶν ἐναντίον τῆς Μάνης, θέλοντας νὰ ἀχρηστεύσει τὴν ἀπρόσιτη ἐκεῖνη περιοχὴ πὺ ἀποτελοῦσε καταφύγιο τῶν παρτιζάνικων ὁμάδων καὶ βάση ἀνεφοδιασμοῦ τους. Πρὶν ἀναπτύξει τὴν ἐπίθεσή του στέλνει γράμμα στὸς Μανιάτες καὶ ζητᾷ τὴν ὑποταγὴ τους, ἀλλὰ οἱ περήφανοι ἐκεῖνοι πολεμιστὲς τοῦ ἀπαντοῦν δτι τὸν περιμένουν γιὰ ν' ἀναμετρηθοῦν μαζὺ του στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ὁ Ἱμπραήμ ἄρχισε τὴν ἐπίθεση στὴν ὄχυρὴ θέση Β ε ρ γ α τοῦ Ἀλμυροῦ πὺ τὴν ὑπεράσπιζαν 1.000 Μανιάτες. Ἀποκρούεται καὶ χάνει 100 πολεμιστὲς του. Ἐπιχειρεῖ ἀμέσως ἔλιγμό στὰ νότια τῆς Μάνης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς θάλασσας. Ἀποκρούεται κι' ἀπὸ κεῖ. Γυναῖκες καὶ ἄμαχοι τὸν κυνηγοῦν, δίπλα στὸς πολεμιστὲς, μὲ πέτρες, δικράνια καὶ ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τὴν ἴδια στιγμὴ δέχεται ἐπίθεση στὰ νῦτα ἀπὸ τοὺς παρτιζάνους τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μόλις καταφέρνει ν' ἀπαγκιστρωθεῖ ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἀλμυροῦ χάρη στὴν ταχύτητα τῶν ἐλιγμῶν του. Νικημένος καὶ πιπτοημένος ὑποχωρεῖ στὴν Τριπολιτζὰ. Ὁ μῦθος τοῦ ἀήττητου Ἱμπραήμ ἄρχισε νὰ καταρρεῖ. Τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ πῆρε ν' ἀνασαίνει τὴν ἐλπῖδα.

Ὁ Κολοκοτρώνης πηγαίνει στὸ Ναύπλιο γιὰ νὰ κινητοποιήσει λαὸ καὶ καπετανέους. Ροιμελιῶτες καὶ 200 Βούλγαροι καθαλαραῖοι μὲ τὸ Χατζημυχάλη ἐνισχύουν τίς παρτιζάνικες δυνάμεις του. Βαδίζει πρὸς τὰ Βέρβαινα καὶ στὸ χωριὸ Μεχμέταγα ἀρχίζει τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Ἱμπραήμ, ἐξοντώνοντας κάπου 200 Ἀραπά-

δες. 'Ο 'Ιμπραήμ λυσασμένος γιά τίς άποτυχίες του, τραβάει και πάλι γιά τή Μάνη πιστεύοντας ότι από και τροφοδοτούνται τά παρτιζάνικα σώματα. 'Ο Κολοκοτρώνης τόν ακολουθεί κατά πόδας, εξοντώνοντας συστηματικά τίς δυνάμεις του και τίς εφοδιοπομπές του. Στίς 28 Σεπτέμβρη/ 9 'Οκτώβρη 1826 δέχεται αίφνιδιστικό χτύπημα στο χωριό Πολυάραβο, όπου τόν περίμεναν 2.000 Μανιάτες και αναγκάζεται και πάλι νά συμπτυχθεί στην Τριπολιτζά. 'Από και και πέρα, ως τήν άνοιξη του 1827, διεξάγει κοντινές επιδρομές. 'Από τίς 24.000 άντρες τής άρχικης του δύναμης του έχουν απομείνει μόνο 8.000 και νέες ενισχύσεις δέν λαβαίνει. 'Αναγκάζεται, λοιπόν, νά περιοριστεί, αλλάζοντας τό σχέδιό του γιά μιá άστραπιαία κατάπνιξη τής επανάστασης στο Μοριά.

2. ΜΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΡΟΥΜΕΛΗ ΣΤΟ ΝΕΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Τά νέα δεδομένα τής στρατιωτικής κατάστασης στο Μοριά δίνουν κουράγιο και στους Ρουμελιώτες καπετανούς πού ως τότε μάχονταν μεμονωμένα. 'Ο Καραϊσκάκης, ό Τζαβέλλας, ό Βέικος και άλλοι πού εκείνη τήν εποχή βρίσκονταν σ' 'Ανάπλι, γράφουν στον Κολοκοτρώνη και του ζητούν συνάντηση γιά νά καταστρωθεί σχέδιο κοινής δράσης εναντίον του επιδρομέα. 'Ο Κολοκοτρώνης δέχεται και παρά τίς αντιρρήσεις τής κυβέρνησης, ή συνάντηση πραγματοποιείται στο 'Αργος και αποφασίζεται ένότητα στην άπεγνωσμένη πάλη εναντίον του έχθρου.

'Ο Κολοκοτρώνης αποφασίζει νά κάνει έκκληση και πρós τούς κοτζαμπάσδες γιά έθνική ένότητα, παρά τό γεγονός ότι ήξερε πώς ό Ζαΐμης είχε αντιδράσει στη συνάντηση των καπετανών και είχε μάλιστα έμποδίσει τόν Κ. Μπότσαρη νά πάει στο 'Αργος. Συναντάει τό Ζαΐμη και του αναπτύσσει τήν ανάγκη τής εθνικής ένότητας στην πάλη κατά του 'Ιμπραήμ. 'Ο κοτζάμπας είναι ανένδοτος.

— Κολοκοτρώνη, Κολοκοτρώνη, του λέει, Εξη χρόνους πασχίζεις νά ενώσεις τά έρματα και είδε σέ άφησα νά τά ενώσεις, είδε θέλει σέ αφήσω!

Και ό Γέρος άηδιασμένος από τίς κοτζαμπάσικες προδοσίες του άπαντά:

— Εύγε καλέ πατριώτη, όπου δέν αφήνεις νά ένωθούν τά έρματα κι' αν ήταν ένωμένα δέν έκαιγε ό 'Ιμπραήμης τά χωριά και νά σκλαβώνει τόν κόσμο!

Μόνη λύση πλέον είναι τό νά στηριχτεί στις λαϊκές δυνάμεις, μήν έλπίζοντας τίποτα από κυβέρνηση και κοτζαμπάσδες. Παίρνει πάλι τό δρόμο τής καταδίωξης του έχθρου και χτυπάει τόν 'Ιμπραήμ έξω από τήν Τριπολιτζά εξοντώνοντας 300.

Στό μεταξύ τὰ ἀποτελέσματα τῆς συνάντησης τοῦ Ἀργούς καὶ τῆς ἐνότητος τῶν μαχίμων ἐθνικῶν δυνάμεων, ἀρχισαν νὰ φαίνονται ἐνεργητικὰ καὶ στὴ Ρούμελη. Ὁ Κιουταχὺς εἶχε στήσει τὴν πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης τῆς Ἀθήνας μὲ 10.000 μαχητὲς τοῦ ἀπὸ τὸν Λύγουστο τοῦ 1826. Τὴν Ἀκρόπολη ὑπεράσπιζε μικρὴ δύναμη ὑπὸ τὸν Γκούρα.

Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή φτάνει ὁ Καραϊσκάκης στὴν Ἀθήνα. Διορισμένος ἀρχιστράτηγος τῆς Στερεᾶς ἀπὸ τὴν κυβέρνηση μὲ σύμφωνη γνώμη τοῦ Κολοκοτρώνη, στρατοπέδευσε στὴν Ἐλευσίνα, ὅπου συγκέντρωσε ταχύτατα 3.500 μαχητὲς, ποὺ ἀνάμεσά τους 850 ἦταν τακτικοὶ τοῦ Φαβιέρου καὶ 70 φιλέλληνες. Στις 8/20 Λυγούστου ἀντιμετωπίζει τὴν ἐπίθεση 6.000 ἀντρῶν τοῦ Κιουταχὺ στὴν περίφημη μάχη τοῦ Χαϊδαρίου. Ἐδῶ σημειώθηκε ἡ διαφωνία του μὲ τὸ Φαβιέρο. Ὁ Καραϊσκάκης, γνώστης τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ μὲ πλούσια πολεμικὴ πείρα, ᾔθελε νὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ στὴ Ρούμελη ἡ δοκιμασμένη παρτιζάνικη τακτικὴ τῆς παρενόχλησης τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Φαβιέρος, γραφειοκράτης τοῦ πολέμου καὶ προσηλωμένος στὴν ναπολεόντεια τακτικὴ, ἔδωσε τὴ διαταγὴ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἓνα τάγμα καὶ τὸ πυροβολικὸ σὲ θέσεις μάχης πάνω στὸ λόφο τοῦ Χαϊδαρίου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πάθουν συμφορὰ ἀπὸ τὸ ἱππικὸ τοῦ Κιουταχὺ. Μετὰ τὴν ἥττα τοῦ τακτικοῦ τοῦ Φαβιέρου ὑποχώρησε στὴ Σαλαμίνα καὶ ὁ Καραϊσκάκης πιάνει καὶ πάλι τὴν Ἐλευσίνα. Εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιο ν' ἀποκόψει τὶς δυνάμεις τοῦ Κιουταχὺ στὴν Ἀθήνα καὶ ἀπὸ πολιορκητὴ νὰ τὸν φέρει στὴ δύσκολη θέση τοῦ πολιορκουμένου. Στὴν πρώτη φάση ἐκτέλεσης τοῦ σχεδίου του μπάζει 450 μαχητὲς κρυφὰ στὴν Ἀκρόπολη μὲ τὸν Κριεζώτη, ποὺ ἀνάλαβε τὴ διοίκηση τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς στῆς τοῦ σκοτωμένου ἀπὸ, τούρκικη μπάλλα κανονιοῦ, Γκούρα.

Ἀποσκοπώντας στὴν ἀποκοπὴ σὲ βάθος τῶν ἐπικοινωνιῶν τοῦ Κιουταχὺ μὲ τὶς δόσεις ἀνεφοδιασμοῦ του, ὁ Καραϊσκάκης ξεκινάει ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα μὲ 2.500 μαχητὲς στις 25 Ὀκτώβρη/6 Νοέμβρη 1826 γιὰ τετράμηνη ἐκστρατεία στὴ Ρούμελη, ἐνισχυμένος ἀπὸ δυνάμεις τοῦ Γεναίου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Νικηταρά. Ἡ μάχη τῆς Ἀ ρ ἄ χ ο β α ς εἶναι ἡ μεγάλη του ἐπιτυχία. Στῆναι πυραμίδα ἀπὸ 2.500 τούρκικα κεφάλια. Τοὺς νικαίει ἐπίσης στὸ Δίστομο καὶ τὸ Τουρκοχώρι καὶ παίρνει ξανά μὲ τὶς δυνάμεις τῆς Ἐπανάστασης τοὺς προσκυνημένους καπετάνιους Πανουριᾶ, Δουδουνιώτη, Ἰσχο, Ράγκο, Σαφάκα. Ὁλόκληρη ἡ Ρούμελη ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ἀμφιλοχίας ὡς τὴν Ἀταλάντη καὶ τὴν Λειβαδιὰ ξεσηκώνεται καὶ πάλι. Καὶ ὁ Καραϊσκάκης νικητὴς ἐπιστρέφει στις 27 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου στὸ στρατόπεδο τῆς Ἐλευσίνας, ἐπαληθεύοντας τὴν δοκιμασμένην τακτικὴ τοῦ παρτιζάνικου ἀγῶνα κατὰ τοῦ

έχθρου, όπως τὸν συνέλαβε ὁ Κολοκοτρώνης στὸ Μοριά.

Στὸ μεταξύ καὶ ἐνῶ τὸ πολεμικὸ μέτωπο ἀναπτύσσονταν στὸ Μοριά καὶ τῇ Ρούμελῃ, ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη κρατοῦσε τὴν Ἑλλάδα δεμένῃ στὸ ἀγγλικὸ ἄρμα ἔχοντας στενὲς ἐπαφὲς μὲ τὸν Κάννιγκ. Σὰν ἀποτέλεσμα τῶν μυστικῶν τῆς ἐπαφῶν ἦταν ὁ διορισμὸς τοῦ ἀγγλοῦ στρατηγοῦ Ῥόμπερτ Τσοῦρτς σὰν ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ πλοίαρχου Χάμιλτον σὰν μυστικοσυμβούλου τῆς. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἱντριγκες τῶν κοτσαμπάσηδων καὶ τῶν Ἀγγλῶν, ξεσήκωσαν κύμα ἀγανάκτησης μέσα στίς μαχόμενες δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Καραϊσκάκης βάζουν ἀνοιχτὰ τὸ ζήτημα σύγκλητ-
σης ἐθνικῆς συνέλευσης. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινούνταν ἀπὸ καθαρὰ κομματικούς λόγους ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης, ἐνῶ ἡ πάλῃ τῶν ξένων γιὰ νὰ κερδίσουν θέσεις στὴν Ἑλλάδα δρῶνται. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ συμπάθειες τῶν καπετανῶν στρέφονται πρὸς τὴ Ρωσία. Καὶ ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἄλλοι 20 καπετανοὶ ὑπογράφουν γράμμα πρὸς τὸν τσάρο καὶ τὸν Καποδίστρια καὶ ζητᾶνε στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Ρωσία, ξεσπάει ἀνοιχτὴ διαμάχη ἀνάμεσα στὸ ρ ω σ ι κ ὸ (Κολοκοτρώνης), τὸ γ α λ λ ι κ ὸ (Κωλέτης) καὶ τὸ ἀ γ γ λ ι κ ὸ κόμμα (Μαυροκορδάτος). Ὁ Ζαΐμης σπεύδει νὰ συγκαλέσει στὴν Αἴγινα δική του συνέλευση μὲ 50 ἀντιπροσώπους. Ὁ Κολοκοτρώνης συγκαλεῖ δική του στὴν Ἑρμιόνη μὲ 90. Μαζὶ τοῦ συμπράττουν πολιτικὰ τούτῃ τῇ στιγμῇ ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Σισίνης. Μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις στίς ὁποῖες ὁ Χάμιλτον πρόσφερε «μεσολαθητι-
κὰς ὑπηρεσίες» συνέρχεται τέλος στίς 20 Φεβρουαρίου/1 Ἀπριλίου 1827. Στὴν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας προωθήθησαν οἱ ρωσι-
κὰς θέσεις μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Καποδίστρια σὰν κυβερνήτη τῆς Ἑλ-
λάδας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἀντέδρασε ἀ-
μεσα στὴν καταδίκη τοῦ Δημήτρη Ὑψηλάντη ποὺ περιγράψαμε στὸ
IB' κεφάλαιο καὶ ἀγωνίστηκε παρασκηνιακὰ μόνο γιὰ νὰ μειω-
θεῖ ἡ ποινὴ του σ' ἓνα χρόνο στέρησης τῶν πολιτικῶν του δικαιω-
μάτων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ φορεῖς τῆς πολιτικῆς τοὺς δέχτηκαν, πιεσμένοι ἀπὸ τὰ πράγματα, τὸν διορισμὸ τοῦ Καπο-
δίστρια, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς ἀνταλλάγματα. Τέτοιο χαρακτηριστὴρ αἶχε ἡ
τοποθέτησις ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ Τσοῦρτς καὶ
τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ Κόχραν, ποὺ οὐσιαστικὰ βραχυκύκλω-
ναν τὸν Καποδίστρια. Οἱ καπετανοὶ μαθαίνοντας τίς τοποθετή-
σεις αὐτὲς αἰσθάνθησαν βαθεῖα ἀπογοήτευσι. Ὁ Μαυρογιάννης δι-
ηγεῖται ὅτι ὁ Καραϊσκάκης τοῦ εἶπε μόλις μαθεύτηκαν οἱ διορισμοὶ
τῶν ξένων: «Σήκω νὰ φύγουμε ὅτι αὐτοῖνοι θέλουν νὰ μᾶς φάνε».
Δὲν τὸν γέλασε ἡ διαίσθησις τὸν ἥρωα τῆς Ρούμελης. Ἐνῶ χάρι

στις προσπάθειές του τὸ στρατόπεδο τῆς Ἐλευσίνας εἶχε ἰσχυροποιηθεῖ καὶ διέθετε 6.000 μαχητὲς καὶ τὶς δυὸ ἀτμοκίνητες φρεγάτες «Ἑλλάς» καὶ «Καρτερία» καὶ ἡ Ἀθήνα εἶχε μεταβληθεῖ σὲ κέντρο ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ, οἱ Τσοῦρτις καὶ Κόχραν μὲ τὶς μηχανορραφίες τους καὶ τὴν ἀγνοία τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν συνθηκῶν προετοίμασαν τὴ φοβερὴ καταστροφὴ τοῦ Φ α λ ή ρ ο υ (24 Ἀπριλ/6 Μάη 1827) καὶ ἀποδιοργάνωσαν τὶς δυνάμεις τῆς Ἐπανάστασης ὡς τὸ σημεῖο νὰ τὴ φέρουν πάλι στὸ χεῖλος τῆς ἀδύσους. Τὰ γεγονότα ἐξελίχτηκαν ὡς ἑξῆς.

Οἱ δυὸ Ἀγγλοι, ἀντίθετοι πρὸς τὶς εἰσηγήσεις τοῦ Καραϊσκάκη, ποὺ πρότεινε μικρὲς διαδοχικὲς ἐπιθέσεις ὥστε νὰ ἐνωθεῖ τὸ μέτωπο ἀπὸ τὸ Κερασίνοι ὡς τὸ Φάληρο (πράγμα ποὺ ἐπιτεύχθηκε) καὶ κατόπι νὰ ἀποκοπεί ὁ Κιουταχῆς ἀπὸ τὸ Μαραθώνα ὡς τὸν Ὠρωπὸ ὥστε νὰ λυγίσει ἀπὸ τὴν πείνα, εἰσηγοῦνται τὴν κατὰ μέτωπο ἐπίθεση. Ὁ Καραϊσκάκης τὸ ἀκούει καὶ ἐπαναστατεῖ. «Βλέπω - λέει τοῦ Μακρυγιάννη - ὅτι κακὰ θὰ τὰ πᾶμε μὲ τοὺς φράγκους. Φοβοῦμαι πῶς θὰ μᾶς χάσουν μὲ τὴν ἀδασταγιά τους».

Καὶ πραγματικὰ ὁδήγησαν τὸ στρατόπεδο σὲ καταστροφὴ. Στις 22 Ἀπριλ/4 Μάη 1827 ἡμέρα ποὺ εἶχε ὀριστεῖ γιὰ τὴν «ἐκ τοῦ συστάδην» ἐφοδὸ κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης τραυματίζεται πάνω στὸ ἄλογο σὲ μιὰ ἀσήμεντη μικροσυμπλοκῇ, ὅπου ἔσπυσε γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴν τάξη. Τὸ τραῦμα του ἦταν τέτοιο ὥστε νὰ γεννᾷ τὴ δάσιμη ὑπόφρα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δολοφονικῆς ἀπόπειρας ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν τοῦ ἀντιπάλων. Ὁ Κασσιμούλης κάνει ὑπαίνιγμους ποὺ στηρίζουν τὴν ὑπόφρα, ἐνῶ ὁ Βλαχογιάννης λέει ἀνοιχτὰ ὅτι τὸν πυροβόλησαν πληρωμένοι μπράβοι τοῦ Μαυροκορδάτου. Τραυματισμένος βαριά μεταφέρεται σὲ ἀγγλικὸ καράβι στὴ Σαλαμίνα. Δὲν ἄντεξε ὁ μεγάλος πολέμαρχος. Λίγο πρὶν πεθάνει εἶπε: «Ξέρω ποιὸς μοῦ τὸκxανε αὐτὸ κι ἂν ζήσω παίρνουμε χάκι» (ἐκδίκηση). Μὲ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου ὑπερασπιστῆ τῶν λαϊκῶν δικαίων καὶ μεγαλοφυοῦς στρατηλάτη οἱ Ἀγγλοι ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ ἕνα ἰσχυρὸ ἀντίπαλο καὶ ἡ πολιτικὴ τους μπορούσε πλέον νὰ ἀσκεῖται πὺδ ἀνεμπόδιστα.

Δυὸ μέρη ἀργότερα, στις 24 Ἀπριλ/6 Μάη ἔγινε ἡ περιλάλητη ἐφοδός. Οἱ δυὸ Ἀγγλοι ποὺ ὑποτίθεται ὅτι τὴν διεύθυναν, κάθησαν στὰ καράβια ἀσφαλεῖς. Μέσα σὲ δυὸ ὥρες οἱ Ἕλληνες πολεμιστὲς, ἐντελῶς ἀνίδεοι ἀπὸ τακτικὲς μάχες, ἔπαθαν μεγάλες καταστροφές. Χίλιοι πεντακόσιοι μαχητὲς, τὸ ἄνθος τῶν πολεμιστῶν τῆς Ρούμελης, ἐξοντώθηκαν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ὑποχωροῦσαν ἀτακτα πρὸς τὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν Β. ἀκτὴ τοῦ Σαρωνικοῦ μέχρι τὸν Ἴσθμό. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Φαλήρου σήμαινε καὶ τὴν πτώση τοῦ φρουρίου τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ Ρούμελη πέφτει καὶ πάλι στὰ χεῖρια

τοῦ Κιουταχῆ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ σπῆθα καίει μοναχὰ στὸ Μοριά πλέον. Ὁ τρόμος κατακαλύπτει τὴν αἱματόδρεκτη Ἑλλάδα. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θυσία τῶν μαχητῶν τοῦ Μοριά καὶ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Κολοκοτρώνη.

3. ΕΝΑΣ ΘΑΝΑΣΙΜΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΤΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Φαλήρου καὶ ἡ πτώσις τῆς Ἀκρόπολης τῆς Ἀθήνας σκόρπισαν τὸν πανικὸ στὴν κυβέρνησιν Ζαΐμη καὶ τοὺς κοτζαμπάσηδες ποὺ τὴ στήριζαν. Οἱ πτοημένοι κύκλοι τῆς, ποὺ λούφαζαν ἐντρομοὶ στὸ Ἀνάπλι, ἄρχισαν νὰ τρώγονται μεταξύ τους. Ὁ Φωτομάρας προσχωρεῖ στὸν Κωλέτη, ὁ Γρίβας στὴν κυβέρνησιν. Ἀρχίζει ἄγρια σύρραξη στοὺς δρόμους ποὺ κράτησε ἐννέα μέρες μὲ 120 νεκρούς. Ἡ κυβέρνησις κατέφυγε στὸ Μπουρτζι μέσα στὸ ναυπλιακὸ κόλπο. «Οὐδέποτε ἡ ἀποθάρρυνσις εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμόν», γράφει ὁ Γερβίνος.

Τὴν ψυχολογικὴ αὐτὴ στιγμὴ, ὅπου τὰ πάντα φαίνονταν νὰ καταρρέουν μέσα σ' ἓνα κλίμα τρόμου, θέλησε νὰ ἐκμεταλλεῖται ὁ Ἰμπραήμ καὶ υἱοθέτησε τὴν τακτικὴ τοῦ Κιουταχῆ ποὺ μὲ ἥπιες μεθόδους πέτυχε νὰ ὑποτάξει τοὺς καπετανέους τῆς Ρούμελης. Καὶ δοκιμάζει νὰ προσεταιριστῇ καὶ τοῦ καπετανέου τοῦ Μοριά μὲ ὑποσχέσεις ἀμνηστίας καὶ οἰκονομικῶν παροχῶν. «Ἰπέσχετο - γράφει ὁ Φραντζῆς στὴν «Ἐπιτομὴ» του - πενταετὴ ἀσυδοσίαν (φόρων), ἀνέγερσιν οἰκιῶν, χορήγησιν βῶν, ἱππων καὶ ἄλλων ὠφελίμων».

«Καὶ ἐπροσκύνησαν οἱ καπετανεοὶ τῶν ἀρχόντων», λέει ὁ Κολοκοτρώνης. Πρῶτος ἔπεσε στὴν παγίδα τοῦ ἐχθροῦ ὁ **κ α π ο ς** (ἀρχηγὸς τῶν ἐνόπλων μισθοφορικῶν κοτζαμπάσηκου σώματος) τοῦ Πατρινοῦ κοτζάμπασης Βενιζέλου Ρούφου, Δημήτρης Νενέκος, ἀπὸ τὸ χωριὸ Ζουμπάτα τῆς Ἀχαΐας. Τύπος τυχοδιωκτικὸς καὶ μὲ ἐλαττωμένη ἐθνικὴ συνείδησις, εἶχε στὸ παρελθὸν διαπραγματεῦται καὶ μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἐσπρωξε τὴν προδοσίαν του ὡς τὰ ἔσχατα καὶ ἄρχισε νὰ συνεργάζεται ἀνοιχτὰ μὲ τὸν Ἰμπραήμ. Ὁ Αἰγύπτιος στρατάρχης, θέλοντας νὰ τὸν προβάλει σὰν ὑπόδειγμα, ἄρχισε νὰ τὸν φορτώνει παροχὰς σύμφωνα μὲ τὶς υποσχέσεις του. Τοῦ ἔδωσε χρήματα, ζῶα, κτήματα, παραχώρησε φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ σ' αὐτὸν καὶ σ' ὅλη τὴ γενιά του καὶ ἀκόμα ἀπελευθέρωσε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν ὅλους τοὺς συμπατριῶτες του, ποὺ ἔγιναν ὁπαδοὶ του καὶ συνεργάτες του. «Κι' ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, γράφει ὁ Τάκης Σταματοπούλος, («Τὸ προσκύνημα στὸ Μοριά») πλήθαιναν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Νενέκου. Ἡ ἐπιρροή του, ποὺ καὶ πρὶν ἦταν μεγάλη στὰ Ἀρβανιτοχώρια, μεγάλωσε πρὸς πολὺ καὶ

τελικά δλοι οί 'Αλθανόφωνοι και οί καπετανέοι τους στ' 'Αρβανιτοχώρια της Πάτρας έπηγαν μέ τό μέρος του, προσκύνησαν και ό Νενέκος άναγνωρίστηκε από τόν 'Ιμπραήμ άρχηγός τους.

Αποτέλεσμα της νέας πολιτικής του 'Ιμπραήμ, ήταν ν' αλλάξει και ή στάση του στρατού του άπέναντι του πληθυσμού. Δέν έκαιγε πιά τά χωριά και τά σπαρτά, δέν λήστευε τόν κόσμο, άλλ' άπεναντίας άγόραζε τά τρόφιμα πού χρειαζόταν ό στρατός του. Οί διαταγές του ήταν αυστηρές: φιλική στάση πρós τόν πληθυσμό. 'Ο Ντελή 'Αχμέτ, πασάς της Πάτρας, έδγαλε διαταγή «ώστε κανείς Τούρκος νά μή πειράξει ραγιάν και γεννηθεί τό παραμικρόν παράπονον διότι ό Τούρκος αυτός θά είναι πάραυτα κρεμασμένος». 'Υστερα από μία περίοδο σκληρότατης αγριότητας ή νέα συμπεριφορά του έχθρου έναντι του πληθυσμού δημιουργούσε πνεύμα έπικίνδυνου κατευνασμού, πού έτρεφε την έθνική προδοσία και ένίσχυε την τάση για προσκύνημα. Ταυτόχρονα, για νά έγγυθη έπίσημα την προστασία εκείνων πού κατέβησαν τά όπλα, ό 'Ιμπραήμ έδινε άρθονα «ράι - μπουγιουρντιά» (προσκυνοχάρτια). «Από τόν ύψηλότεστον 'Αχμέτ πασιάν, βεσίλην του ύψηλοτάτου 'Ιμβραήμ πασιά, πληρεξουσίο των 'Οθωμανικών δυνάμεων - έγραφαν τά προσκυνοχάρτια - διδεται τό ήμέτερον ύψηλόν μπουγιουρδί μας παρά της έμης πληρεξουσίοτης έπειδή ήλθον μέ προθυμian εις τό μεγάλο μερχαμέτι μας, προσπίπτοντας έξ της θηλής των, προσκυνώντας τό κραταιόν ντοβλέτι μας και εις ήμάς και ζητώντες παρ' ήμϊν τό ράγι (τό προσκύνημα)· θλέποντες, λοιπόν, την έμπιστοσύνην τους, όπου υπόσχονται πρós ήμάς, τούς έδόθη τό ύψηλόν ράγι - μπουγιουρδί μας νά είναι προφυλαγμένοι τόσον από τά στρατεύματά μας, ώσάν από κάθε έναντίον, ή τιμή τους, ή ζωή τους κατά όλον τό πράγμα τους και ό,τι έχουν και νά είναι διά πάντα κατά την υπόσχσίν τους πιστοί ραγιάδες, νά δουλεύουν τόν τόπον τους καθώς ως πρώτα, χωρίς νά έχουν καμμίαν ύποψian εις ό,τι έναντίον τούς ακολουθήσει από κακούς άνθρώπους και ζορμπάδες, εύθύς νά δίνουν την είδησιν πρós ήμάς όπου νά τούς προφθάσει και νά τούς φυλάξει ή ύψηλή ήμϊν δύναμις. Και ούτως τοις έδόθη τό παρόν ράγι - μπουγιουρδί μας εις ήσυχian και ένδειξιν τους.

Καστέλι Μορέως».

'Αλλά και άλλες εύκολίες παρείχε στους προσκυνημένους των 'Αρβανιτοχωριών της 'Αχαΐας ό 'Ιμπραήμ, όπως γράφει ό Τάκης Σταματόπουλος. «Τούς άφηναν έλεύθερους νά πηγαινοέρχονται στην Πάτρα. Οί Τούρκοι είχαν ανάγκη από τρόφιμα. Οί προσκυνημένοι τούς έφερναν από τά χωριά τους τά τρόφιμα πού χρειαζόνταν (αυ-

γά, κρέας, γάλα) τούς τὰ πωλοῦσαν ἀκριβὰ καὶ ἐπαιρναν ἄλλα πράγματα ἀπὸ τὴν Πάτρα πού δὲν εἶχαν στὸν τόπο τους καὶ τὰ ἐμπορευόntonταν. Ἀνενόηλοι, λοιπόν, πηγαينوέρχονταν, ἀνάπτουν φιλικὲς σχέσεις καὶ συναλλαγὴ μὲ τούς Τούρκους (καὶ σ' αὐτὸ τούς διευκόλυνε ἡ ἀρβανίτικη γλῶσσα) καὶ ἔγιναν οἱ προμηθευτές τους ἀλλὰ καὶ οἱ κατόσκοποι τους. Τὰ κέρδη καὶ τὰ πολὺ ὀφελήματα πού εἶχαν οἱ αὐτοσχέδιοι καὶ ἀγροδαίτοι αὐτοὶ ἔμποροι ἦταν μιὰ μεγάλη δοκιμασία καὶ παρακίνηση γιὰ τούς ἄλλους, πού φαίνονταν ἀκόμα διστακτικοὶ καὶ ἀναποφάσιμοι γιὰ προσκύνημα. Οἱ Τούρκοι τούς ἐπέτρεπαν ἀκόμα νὰ φέρουν τὰ κοπάδια τους μέχρι τὸ Κάστρο, πού εἶχε καλὴ βοσκή, γιατί ἀπὸ τὸν πόλεμο ἔμεινε ἀπάτητος καὶ ἀχρησιμοποίητος ὁ τόπος καὶ χωρὶς ζῶα, τούς ἄφηναν νὰ πωλᾶνε ἐκεῖ κοντὰ τὰ σφαχτὰ τους καὶ τὸ γάλα. Καὶ οἱ Ἀρβανίτες ξεθαρρεμένοι πιά ἀπὸ τὴν ἀνοχή τῶν Τούρκων καὶ χωρὶς καμμιὰ προφύλαξη ἔφεραν καὶ τίς οἰκογένειές τους καὶ τίς ἐγκατάστησαν στοὺς κάμπους, καὶ ὁ Νενέκος τούς ἔταξε νὰ τούς δώσει σπόρο, βόδια καὶ ἐργαλεῖα νὰ καλλιεργήσουν. Κί ἄλλοι, πιδ τολμηροὶ καὶ ἀποθρασυμένοι, ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πάτρα καὶ ἀποσχίστηκαν ὁριστικά ἀπὸ τὴν Ἐπαναστάση καὶ ἔγιναν πραγματικοὶ ραγιάδες καὶ ὄργανα τῶν Τούρκων».

Τὸ σχέδιο ἦταν πραγματικὰ σατανικό. Δημιουργώντας μιὰ «ζώνη εἰρήνης» ὅπου σιγὰ-σιγὰ ἀποκαθίστατο ἡ «τάξη» τοῦ κατὰκτητῆ, (ὀποκριτικὰ ἀνεκτικοῦ) καὶ δενόταν τὸ ἐξαρθρωμένο ἔμποριο, σὰν καρπὸς μιᾶς στοιχειώδους ἐπαναλειτουργίας τῶν παραγωγικῶν ἀγροτικῶν σχέσεων, παγίωσε στὴν οὐσία ἓνα πόλο ἔλξης τῶν κουρασμένων καὶ πτοημένων, ὡς ἓνα σημεῖο ἐπαναστατικῶν δυνάμεων, πού ὁ ἐξάχρονος, ὡς τότε, καὶ πολυαίμακτος ἀγώνας τίς εἶχε γονατίζει, ἰδιαίτερα στὴν περίοδο τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἱμπραήμ.

Τὸ πρῶτο αὐτὸ στάδιο, ἀκολούθησε δεύτερο, πού ἔδειχνε τὴ δολιότητα τοῦ ἐχθροῦ καὶ τίς ἀπαιτήσεις του ἀπὸ τούς προσκυνημένους. Γιὰ νὰ δέσει τὴν προδοσία στὸ ἄρμα του, ὁ Ἱμπραήμ ἔδωκε ἐντολὴ στὸν πασὰ τῆς Πάτρας νὰ σχηματίζει ἐνοπλὰ σώματα ἀπὸ τούς προσκυνημένους πού ἀμείβονταν ἀπὸ τὸ ταμεῖο τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Νενέκο. Τὸ ἀρχέγονο αὐτὸ εἶδος ταγματασφαλιτισμοῦ, πού τόσο χρησιμοποίησαν οἱ Χιτλερικοὶ στὶς κατεχόμενες χώρες κατὰ τὸ Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ἔγινε πραγματικὰ ἡ μάλιστα τοῦ Μοριά. Οἱ μέρες τῆς ἀνεκτικότητος τοῦ Ἱμπραήμ τέλειωσαν γρήγορα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Νενέκου, ὀδηγώντας τούς Τούρκους, πατοῦσαν τὰ χωρὰ καὶ στρέφονταν ἐναντίον ἐκείνων πού δὲν εἶχαν προσκυνήσει. Ξέροντας πρόσωπα καὶ πράγματα, ἔπεφταν μὲ τὴ φωτιά καὶ τὸ μαχαίρι, πάνω στοὺς τί-

μους Έλληνες και τούς ξεπάτωναν τὰ σπίτια, διαρπάζοντας τὸ πᾶν και σκοτώνοντας ὄσους δὲν ᾔθελαν νὰ ὑποταχτοῦν. Δέος και πανικός ἔπιασε τὸν κόσμον. Ἀνυπεράσπιστοι ἐντελῶς ἡ ἀναγκάζονταν νὰ ὑποταχτοῦν ἢ - οἱ πῶς εὐψυχοι - ἐπαιρναν τὰ βουνά. Ἄλλοι ἀκόμα ὑποκρίνονταν τὸ φίλον τοῦ κατακτητῆ και τοῦ Νενέκου, ὥσπου νὰ δοῦν τί θὰ γίνεῖ τελικά. Μία σύγχυση ἀπλώθηκε παντοῦ και ἔλλειψε ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον, ἡ στο:χειώδης, δηλαδή, προϋπόθεση γιὰ ἓνα πανεθνικὸ ἀγῶνα. Τὸ σχέδιο τοῦ ἐχθροῦ προχωροῦσε διαδρωτικά και κλόνιζε τὰ δάθρα τῆς ἐθνικῆς δημοψυχίας.

«Μὰ τὸ μεγαλύτερον κακὸ - γράφει και πάλι ὁ Τάκης Σταματοπούλος - ἔγινε ὅταν ἐπροσκύνησαν κι' οἱ ἄλλοι καπετανέοι και οἱ προεστοὶ στὶς γειτονικὰς ἐπαρχίες: ὁ Χαριμπίλας, ὁ Σαγιαῆς, ὁ Σταμάτης Μποντιώτης, ὁ Γκολφίνος Λουμπιστιάνος, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀγιοθλασίτης, ὁ Κοντογιωργάκης, ὁ Καρασπύρος, ὁ Κώστας Γκρεμπενιώτης κ.ἄ... Αὐτὸ στάθηκε ἡ σημαντικὴ και ἀποφασιστικὴ παρακίνηση γιὰ τὸν πολὺν κόσμον ποὺ ἐπηρέαζαν κι' ἦταν συνδεμένος μαζί τους και τούς ἀκολουθοῦσε. Καὶ μέσα σὲ δυὸ μῆνες μονάχα (Μάρης - Ἰουνῆς 1827) τὸ μόλυσμα φούντωσε, «πῆρε ἀέρα». Καὶ προσκύνησε πρῶτα ὅλη ἡ ἐπαρχία τῆς Πάτρας και δὲν ἄργησε ν' ἀπλωθεῖ στὶς ἐπαρχίες τῆς Γαστοῦνης και τοῦ Πύργου, σ' ἀρκετὰ Καλαβρυτοχώρια, στὴν ἐπαρχία τῆς Βοστίτσας (Αἰγίου) και στὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν. Οἱ καλόγεροι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ μοναστηριοῦ τῆς Βοστίτσας, μὲ παρακίνηση τῶν προσκυνημένων καπετανέων, ἔστειλαν δῶρα στὸν Ντελὴ Ἀχμέτ, σφαχτὰ και ταφιὰ ραβανί, γιὰ νὰ τοὺς δώσει ραὶ μπουγιουρντιὰ και νὰ τοὺς ἀφήσει νὰ «κάθονται ἡσυχοὶ εἰς τὴν μονὴν των» και νὰ μὴ τὴν βλάψει. Καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ ἀπάτητο Μέγα Σπήλαιον μπαινόδγκαιναν ἐλεύθερα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Νενέκου και μυστικοὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἱμπραήμ ποὺ κουβέντιαζαν γιὰ προσκύνημα. Κι' οἱ καλόγεροι σὰν ἔμαθον τὰ νέα ἀπὸ τοὺς προδότες τοῦ Νενέκου γιὰ τὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν χωρίστηκαν σὲ δυὸ κόμματα. Τὸ ἓνα ἦταν «τῶν ἀρχόντων» και ᾔθελαν νὰ προσκυνήσουν γιὰτὶ ἀπόκαμαν νὰ τρέφουν τοὺς στρατιώτες τοῦ Πετιμεζᾶ (ποὺ ἦσαν φρουροὶ τοῦ μοναστηριοῦ), οἱς Καλαβρυτινὲς κι' ἄλλες οἰκογένειες, ποὺ βρισκόνταν στὸ μοναστήρι και πάρα πολλὰ γυναικόπαιδα ποὺ ἀνέβηκαν στὶς πλαγιὰς τῶν θράχων βορειοδυτικὰ στὸ μοναστήρι γιὰ νὰ σωθοῦν. Καὶ τὸ ἄλλο κόμμα ἦταν μὲ τοὺς Πετιμεζαίους και δὲν ᾔθελαν μὲ κανένα τρόπο νὰ ὑποταχτοῦν. Ἐνθαρριμένοι σ' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Πετιμεζαίους, ἔστειλαν στὸν Κολοκοτρώνη, ποὺ βρισκόταν στὴν Κορινθία και στρατολογοῦσε, τὸν προηγούμενον τῆς μονῆς Ἰωάννη Καλλιόπουλον, τὸν Παγκράτιον Πολυζωγόπουλον και τὸ Νικολάκη Πε-

τιμεῖα νὰ τὸν κατατοπίσουν γιὰ τὴν κατάστασι στὸ μοναστήρι, γιὰ τὸ χωρισμὸ τους ἀπὸ τοὺς ἄλλους καλόγερους (τοὺς φίλους τῶν κοτζαμπάσιδων ποὺ ᾔθελαν νὰ προσκυνήσουν) καὶ νὰ ζητήσουν στρατιωτικὴ βοήθεια».

4. «ΦΩΤΙΑ ΚΑΙ ΤΣΕΚΟΓΡΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΕΝΟΥΣ».

Ἡ εἰκόνα τῆς Ἐπανάστασης αὐτὴ τῇ στιγμῇ εἶναι ζοφερὴ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά. Ἡ σύγχυσι καὶ ὁ φόβος ἄρχισαν ν' ἀπλώνουν τὰ μαῦρα φτερά τους πάνω στὸ Μοριά. «Ἡ στιγμὴ - γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος - ὑπῆρξε κρίσιμος, διότι τὸ μόλυμα διαδιδόμενον ἀπὸ τῶν θυτικῶν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ πλήγμα καίριον εἰς τὴν ἄλλως πνέουσαν τὰ λοιπὰ ἐπανάστασιν. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης προσήνεγκε τελευταίαν καὶ μεγάλην εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκδούλευσιν». Πραγματικὰ μέσα στὸ κλίμα τῆς φοβίας καὶ τῆς ἀπελπισίας ὁ Γέρος τοῦ Μοριά μαζὶ μὲ «τοὺς κρατίστους ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου» καὶ φυσικὰ τὸν ἐνοπλο λαὸ ποὺ τοῦ εἶχε ἀπεριόριστὴ ἐμπιστοσύνη, ὑφάινει τὸ μέγα λάβαρο τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης καὶ τῆς τιμωρίας τῆς προδοσίας. Γυρνώντας ἀπὸ τὴν Τροιζήνα εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασή του νὰ ξεριζώσει μὲ τὴ φωτιά καὶ τὸ σίδερο τὸ μίσημα τοῦ προσκυνήματος. «Τίποτα δὲν ἐφοβήθηκα - λέει σ' Ἀπομνημονεύματά του - οὔτε εἰς τὰς ἀρχάς οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλι, ὅπου ἦρθε μὲ 30 χιλιάδες στράτευμα ἐκλεκτό, οὔτε ποτέ, μόνον εἰς τὸ προσκύνημα ἐφοβήθηκα».

Διορισμένος ἀπὸ τὸν Ἀγγλο Τσοῦρτς, (ποὺ ἡ συνέλευσι τῆς Τροιζήνας εἶχε ἐκλέξει γενικὸ ἀρχιστράτηγο) σὰν ἀρχηγὸς τῶν ὁπλῶν τοῦ Μοριά μὲ ἀπόλυτὴ ἐξουσία καὶ πρωτοβουλία, ἐρρίκνεται στὴν Κορινθία καὶ στρατολογοῦσε ὅταν ἔλαβε τὸ μήνυμα τῶν Πετιμεζαίων ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα διὰ τὸ προσκύνημα γινόμενον ἐθνικὸς κίνδυνος. Ἀμέσως ἔστειλε 1.500 ἀγωνιστὲς ὑπὸ τοὺς Γ. Χελιώτη καὶ Καραχάλιο στὰ χωριά τῆς Βοστίτσας, ὅπου οἱ Ἀλγύπτιοι μαζὶ μὲ προσκυνημένους λεηλατοῦσαν τὸ Διακορτό, γιὰ νὰ τοὺς χτυπήσουν ἔτσι ποὺ νὰ πάρει θάρρος ὁ κόσμος. Ἐπίσης διέταξε τὸν Παπούτα καὶ τὸ γιό του Γενναῖο νὰ πατήσουν τὸ χωριὸ Λιδάρτζι, ὅπου γίνονταν ζυμώσεις, (μαζὶ μὲ τοὺς κατοίκους Σοπιωτοῦ καὶ τῆς περιοχῆς Δίβρης καὶ σὲ συνεννόησι μὲ Καρυτινοὺς) νὰ μαζευτοῦν ὅλοι στὴν Κοντοβάζαινα καὶ «νὰ συσκεφθῶσι περὶ ὑποταγῆς». Στὰ Νεζερά ἔστειλε ἄλλη δύναμη, ἐνῶ στὴν περιοχὴ Πύργου - Γαστούνης καὶ στὴ Μεσσηνίᾳ ἔπαυρε ἀνάλογα μέτρα, διατάσσοντας τὸ Σισίνη στὴν πρώτη καὶ τὸ Νικητα στὴ Μεσσηνίᾳ νὰ παρενοχλοῦν

τὸν Ἰμπεράτη καὶ νὰ χτυποῦν ἰδίως τὶς συγκοινωνίες του μὲ τὴν Τριπολιτζά.

Ταυτοχρόνα κηρύσσει πολεμικὸ συναγερμὸ σ' ὅλο τὸ πληθυσμὸ τοῦ Μοριά ἀπὸ 15 - 60 χρόνων καὶ σαλπίζει τὸ περίφημον σύνθημά του: «Φωτιστὴ καὶ τσεκούριστοὺς προσηκούνους!» Ἐκεῖνο πού φοβόνταν ἀπὸ τὸν Ἰμπεράτη οἱ λιγόφυχοι καὶ προσκυνοῦσαν, εἶχαν πλέον νὰ τὸ ὑποστοῦν καὶ ἀπὸ τὴν ἑπαναστατικὴ τρομοκρατία τοῦ Γέρου. Τὴν σωτήρια αὐτὴ γιὰ τὴν ἑπανάσταση τακτικὴ του ἐφαρμόζει ὄχι μόνον ἐναντίον τῶν προσκυνημένων, πού περνοῦσαν στὴν ἐνεργὸ συνεργασία μὲ τὸν κατακτητὴ, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον ἐκείνων πού ἀντιδρούσαν στὰ σχέδιά του ἀπὸ λόγους ἰδιοτέλειας. Ὅσοι διατάσσει τὸ Μελετόπουλο, πού τὸν εἶχε ὀρίσει ὀπλάρχῃ τοῦ Βοστίτσας, νὰ παραλάβει μὲ τὴ βία ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ κοτζάμπαση Ἀνδρέα Λόντου, (πού διεκδικοῦσε τὴν ἡγεσία στὸ Μοριά καὶ ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν), τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια «ἀπὸ τὰς καταχρηστικὰς χεῖρας του».

Οἱ ἐντολές του εἶναι σαφεῖς: «φούρκα καὶ παλούκι» γιὰ καθένα πού ἀντιδρᾷ στὴν πολεμικὴ προσπάθεια τοῦ ἔθνους. «Ὅποιο χωρὶο - διακηρύσσει - δὲν γυρίζει πίσω (δὲν ἀποκηρύττει τὸ προσκύνημα) εἶναι τὰ σπῖτια του καημένα, τ' ἀμπέλια του κομμένα, θὰ τοὺς ἀφανήσω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Κι' ἂν ἐπιστρέψουν, τὸ ἔθνος θὰ τοὺς συγχωρήσῃ».

Στὸ μεταξύ ὁ Ἰμπεράτης μὲ 13.000 Αἰγύπτιους καὶ μὲ 2.000 προσκυνημένους μὲ τὸ Νενέκο ἐπικεφαλῆς προχωρεῖ γιὰ τὸ Μέγα Σπήλαιον, πού τὸ θεωρεῖ σὰ θάσση τῆς ἑπανάστασης. Ὁ Β. Πετιμεζᾶ καὶ οἱ καλόγεροι καλοῦν τὸν Κολοκοτρώνη νὰ ἐπέμβει, ἀλλ' αὐτὸς ἀδυνατώντας νὰ σπεύσει ἐκεῖ ὁ ἴδιος, στέλνει μὴ δύναμη ἀπὸ 700 μὲ τοὺς Ν. Πετιμεζᾶ, Φωτᾶκο, Καραχάλιο, Μέλιο κλπ. γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸ μοναστήρι. Ἡ σοβαρὴ αὐτὴ ἐνίσχυση ἀνέβασε τὸ ἠθικὸ τῶν καλόγερων καὶ τῶν κλεισμένων ἀμάχων. Μέσα Ἰούνη 1827 οἱ δυνάμεις τοῦ Ἰμπεράτη ἔφτασαν κοντὰ στὸ μοναστήρι. Οἱ ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις τοὺς ἀποκρούστηκαν μὲ ἐπιτυχία. 650 Αἰγύπτιοι βρῆκαν τὸν τάφο τους στὶς χαράδρες γύρω στὸ μοναστήρι καὶ ὁ Ἰμπεράτης ἀναγκάστηκε νὰ φύγει ντροπισμένος γιὰ τὰ Καλάβρυτα. Ἡ νίκη αὐτὴ ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν 2.000 συμμάχων τοὺς προσκυνημένων τοῦ Νενέκου, ἀνέβασε τὸ ἠθικὸ τῆς ἑπανάστασης. Ἡ τακτικὴ τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρχίσει νὰ καρποφορεῖ.

Ἀφοῦ κατέφυγε στὰ Καλάβρυτα, ὁ Ἰμπεράτης ξαναγύρισε στὴν παλιά του τακτικὴ τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν δηλώσεων τῶν χωριῶν καὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Τὰ σπῖτια γίνονταν παρανάλωμα τῆς φωτιάς, τὰ ξέντρα κόβονταν σύρριζα, τὰ ζῶα σκοτώνονταν, οἱ

άνθρωποι δολοφονούνταν άνανδρα από τούς άτάκτους του. 'Ο ίδιος μέ τόν τακτικό του στρατό κίνησε άπ ότα Καλάβρυτα νά πάει στην Τριπολιτζά. Στο δρόμο του, κοντά στο χωριό Κατσάνες, είδε νά αιωρείται από ένα δέντρο τό πτώμα ενός κρεμασμένου κατασκόπου του, τού Γιάννη από τό χωριό Μπούμπουκα και στο στήθος του διάβασε κρεμασμένη την καταδίκη του από τό πολεμικό «στρατοδικείο» τού Κολοκοτρώνη:

«Τέτοιον καταφρονημένον θάνατον θά έχουν από τούς Έλληνας όσοι έπροσκήνυσαν εις τόν 'Ιμπραχίμην και δέν μετανόησαν και νά κινηθούν κατ' αύτού, άνδρες και γυναίκες. Τοιοῦτον θάνατον θά λάβουν και όσοι έχουν αύτό τό άτιμον φρόνημα και δέν τό αποβάλλουν. Ακόμη και όσοι έλεύθεροι Έλληνες ίερείς τε και λαϊκοί, δέν πιάσουν τά όπλα εις τούτην κρίσιμον περίστασιν και δέν τρέξουν έναντίον τού έχθρου μέ προθυμίαν. 'Ο παρών Γιάννης από Μπούμπουκα ήτο σταλμένος από τόν 'Ιμπραχίμην τσιασίτης (κατάσκοπος) και έπιάσθη και λαμβάνει τόν θάνατον δι' άγχόντης».

«Θά τού δείξω έγώ πόλεμον τού Κολοκοτρώνη!» ήταν ή όργισμένη άπάντηση τού 'Ιμπραήμ. Και δίνει τή διαταγή ν' άρχίζει παντού τό γενικό ξεθεμέλιωμα τών χωριών, ή ολοκληρωτική καταστροφή τής παραγωγής, τό ξερριζωμα όλων τών καρποφόρων δέντρων, ή θανάτωση ανθρώπων και ζώων. Ένα κύμα φωτιάς περνάει πάνω από τόν Μοριά και εξαφανίζει κάθε ίχνος ζωής. Αλλά ό λαός, έμψυχωμένος πια από την τακτική τού Κολοκοτρώνη, μέ άνεβασμένο τό ήθικό και μέ την πεποίθηση πλέον ότι ό 'Ιμπραήμ δέν είναι άκαταμάχητος, πολεμάει μέ πείσμα. Τά παρτιζάνικα τμήματα τού Κολοκοτρώνη χτυπούν παντού τόν έχθρο και τόν φθείρουν. Μεγάλες οι καταστροφές, αλλά και ή πάλη τών ένόπλων άγροτών θαυμαστή και ήρωική. Αυτό άκριδώς τό πνεύμα τής καθολικής έθνικής αντίστασης εκφράζει και ό Κολοκοτρώνης, όταν γράφει στον 'Ιμπραήμ:

«Όχι τά κλαριά νά μάς κόψεις, όχι τά δέντρα, όχι τά σπίτια πού μάς έκαψες, μόνο πέτρα στην πέτρα άπάνω νά μη μείνει, έμείς δέν προσκυνούμε. Τί, τά δέντρα μας αν τά κόψεις, τή γή δέν θέλει τή σπρώσεις και ή ίδια ή γή πού τά έθρεψε, αύτή ή ίδια ή γή μένει δική μας και τά ματακάνει. Μόνο ένας Έλληνας νά μείνει, πάντα θά πολεμούμε και μην έλπίζεις πώς τή γή μας θά την κάνεις δική σου, εγάλτο από τό νού σου!».

Ἀτρόμητος καὶ ἀκούραστος, ἡγέτης ἀπότητος καὶ πελώριος σὲ ἐθνικὸ καὶ ἠθικὸ ἀνάστημα, χτυπάει καίρια παντοῦ τὸν ἐπιδρομέα. «Δὲν ἴστεκόμουν πούθενά - λέει ὁ ἴδιος - πότε εἰς τὴν Καλαμάτα, πότε εἰς τὴν Μεσσηνία, εἰς τὸ Λεοντάρι, Πάτρα, Καλάβρυτα, πότε δὲν ἐξεκαβάλῃγα. Δι' ἑξή μηνες εἶχα διακοσίους σωματοφύλακες, οἱ ὅποιοι μὲ ἀκολουθοῦσαν παντοῦ. Ἀπὸ τὴν πολλὴ καβάλλα ἀρρώστησα, ἐφούσκωσαν τὰ πόδια μου. Αὐτὸ τὸ καλοκαίρι (1827) ἐχάλασα εἰκοσι ρίζιμα (πακέτα) χαρτί εἰς γράμματα καὶ διαταγὰς».

Πέφτει στὰ χέρια του ἡ ἔγγραφη διαταγὴ τοῦ Ἰμπραήμ μὲ τὴν ὁποία εἶδινε ἐντολὲς στὶς ὁρδὲς του ν' ἀφανίσουν τὸ Μοριά. Τὴ στέλνει στὴν κυβέρνησιν καὶ στὶς κυβερνήσεις τῶν μεγάλων γιὰ νὰ διαφωτιστεῖ ἡ εὐρωπαϊκὴ καὶ ἡ ἀμερικάνικη κοινὴ γνώμη γιὰ τὴ δολιότητα τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰ ἄτιμα μέσα ποῦ χρησιμοποιοῦσε. Καὶ συνοδεύει τὴν ἀποστολὴ τοῦ ντοκουμέντου μὲ τὸ παρακάτω γράμμα ποῦ τὸ ἀπευθύνει στὴν κυβέρνησιν (εἶχε ἀπελπιστεῖ ἀπὸ κάθε συμπαράστασίν της) καὶ τοὺς ξένους:

«Καὶ τὸ λεοντάρι τὸ μεγαλύτερο θηρίον τῆς γῆς, κἀκεῖνο εἰς πέντε θραμῶν φουσέκι δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀντισταθῇ. Ἐτιμήθην παρὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου εἰς τὴν Γενικὴν ἀρχηγίαν τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων ὅχι διὰ νὰ σκοτιώσω μόνος μου τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ διὰ νὰ ὁδηγήσω κατ' αὐτοῦ τὰ πελοποννησιακὰ στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα αὐτὰ συνίστανται ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ ὅχι ἀπὸ πέτρας· ἀλλὰ τί λέγω; Καὶ αἱ πέτραι αὐταὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ μπαρουτιοῦ· δύο τώρα περίπου μῆνας δὲν ἔπαυσα καθημέραν οὐδὲ στιγμὴν νὰ ἐπικαλοῦμαι τὴν πρόνοιαν τῆς κυβερνήσεως κατ' εὐθείαν καὶ διὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου διὰ τὰ διὰ τὴν ἐκστρατείαν μου ἀναπόφευκτα, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, ἀλλ' ὅχι μόνον πρόβλεψιν καμμίαν δὲν εἶδον, ἀλλ' οὔτε ἀποκρίσεως κἀν ἡξιώθην διὰ παρηγορίαν μου. Καὶ μέχρι μὲν τινος ἴσως ἡ κυβέρνησις ἐδικαιολογεῖτο διὰ αὐτὰ δὲν εὕρισκονταί, μ' ὅλον διὰ ἂν ἤθελεν εὕρισκοντο διὰ· ἀλλὰ τώρα, ὅτε θεβαιοῦμαι, διὰ ἐφῆσσαν καὶ τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια σταλμένα ἀπὸ τοὺς φιλανθρώπους φιλέλληνας τῆς Εὐρώπης διατὶ δὲν στέλλει; Μὴ τάχα νομίζει διὰ τρώγονται αἱ πέτραι διὰ νὰ ζήσουν τὰ στρατεύματα; Μὴ τάχα νομίζει διὰ ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς ἔμπορεῖ νὰ τὰ θρέψῃ μὲ ὑπερφυσικὴν τινα δύναμιν; Ἐστω τὴν τροφὴν τῶν ἔμπορεῖ ὅπως οὖν νὰ προβλέψῃ, ἀρκάζων τοῦ πτωχοῦ πολίτου τὰ πρόβατα, τὴν ζωοτροφίαν τοῦ, τὸ ψωμί τοῦ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ, μπαρουτοῦ ὅμως πόθεν ν' ἀρκάσῃ; Ἡ μήπως ἔχει τὴν ἐ-

πιτηδεότητα νά μεταβάλλη τὸ χῶμα εἰς μπαρούτι. Αὐτὰ εἶναι ἀδύνατα εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ἀγνοοῦντα καὶ χημεῖαν καὶ κάθε ἄλλην ἐπιστήμην· εἰς ἄλλον δὲν εἶναι παράδοξον νά εἶναι εὐκολα».

Στοὺς βουλευτὲς γράφει ἐπίσης τὴν ἴδια ἐποχὴ θέλοντας νά ξυπνήσῃ τὸν πατριωτισμὸν τοὺς καὶ βάζοντάς τοὺς μπροστὰ στὶς εὐθύνες τοὺς, ἀφοῦ ἡ κυβέρνησις κώφευε στὶς ἐκκλήσεις του:

«...Καὶ οἱ λόγοι μου καὶ τὰ γράμματά μου καὶ οἱ παρακλήσεις μου (στὴν κυβέρνησις) δὲν ἔκαμαν τὸ παραμικρὸν ἀποτέλεσμα, δὲν μοῦ ἔμεινε πλέον τύπος διὰ νά χρωματίσω μὲ αὐτὸν τὸν δλεθρὸν μας ζωηρότερον. Χάνεται ὁ λαὸς τὸν ὁποῖον παριστάνετε (= ἀντιπροσωπεύετε), ὁ λαὸς τοῦ ὁποῖου τὴν σωτηρίαν πρέπει νά ἔχετε πρῶτον ὡς οὐσιῶδες ἀντικείμενον, χάνεται ἀτίμως ἐπὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἐλευθερίας του, ὅχι ἀπὸ ἀδυναμίαν του ἢ ἀπὸ ἑλλειψιν προθυμίας του· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐξέλαθεν ὡς πάρεργον τὸν χαμὸν του... Κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ! Διὰ τὸν θεόν, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, λάβετε μέτρα σωστικά δι' αὐτὴν καὶ νῦν ἐσχάτως, δὲν χρειάζεται κατὰ τοῦτο παρὰ ἡ θέλησίς σας· προβλέφατέ μας φουσέκια καὶ τροφάς... μὴ ἀμελεῖτε πᾶν ὅτι γνωρίζετε συντελεστικὸν διότι θὰ δώσετε λόγον εἰς τὸν θεόν καὶ τὴν ἀδέκαστον ἱστορίαν, γράφω μὲ πόνον τῆς ψυχῆς μου...».

Οἱ ἐκκλήσεις του, ὅμως, εἶναι μάταιες. Καὶ ἀγανακτιημένος ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας, ἀπευθύνεται πλέον εἰρωνικά, γράφοντάς τοὺς:

«Ἄν ἡξεύρετε καμμίαν μηχανὴν νά τρέφονται τὰ στρατεύματα, σὰς παρακαλῶ νά μοῦ τὴν στείλετε. Ἄν ἡξεύρετε ὅτι εἶναι καμμία μηχανὴ νά κάνῃ τὸ χῶμα μπαρούτι καὶ ταῖς πέτραις μολύβι, στείλετέ μου τὸν μηχανισμόν διὰ νά τὸ κάμωμεν. Ἐπειδὴ καὶ ἀκόμη τέτοια ἐφεύρεσιν δὲν τὴν ἔκαμαν οἱ ἄνθρωποι, σὰς λέγω στείλετέ μου ὅλα αὐτά».

Κί' ὅχι μόνο δὲν τοῦ ἔστειλαν τὰ στοιχειώδη τοῦ πολέμου, ἀλλὰ μηχανορραφοῦσαν νά τοῦ ἀφαιρέσουν τὴν ἀρχιστρατηγία. Εὐτυχῶς δὲν ἔπεσε ὁ Γέρος στὶς παγίδες τοὺς, γιατί ἄλλιως ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας θὰ διακυβεύονταν κατὰ τὸν πιὸ θανάσιμο τρόπο. Ἡ «Ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ», ἡ προσωρινὴ δηλαδὴ κυβέρνησις

πού είχε εκλεγεί στην Τροιζήνα για ν' ασκήσει την εξουσία δοο νάρθει ὁ Καποδίστριας στην Ἑλλάδα, αποτελούνταν ἀπὸ ἀδίστακτα ὄργανα τῶν κοτζαμπάσηδων, πού πάνω ἀπὸ τὸ διακυβεύομενο ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμή ἐθνικὸ συμφέρον, ἔβαζαν τὰ ταξικά τους συμφέροντα. «Ἡ σπουδαία αὐτὴ ἀρχὴ - γράφει ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Χέρτσμπεργκ - εἶχε καταληφθεῖ ὑπὸ τριῶν ἀνικάνων καὶ ἀσήμεων ἀνδρῶν, τοῦ νεαροῦ καὶ ὠραίου, ἀλλ' ἀπαιδεύτου υἱοῦ τοῦ Πετράμπετη, Γεωργίου Μαυρομυχάλη, τοῦ Ψαριανοῦ Μακρῆ Μιλαίτου, ἀνθρώπου κακίστης ὑπολήψεως καὶ τινὸς Γιαννούλη Νάκου, θεωρουμένου ὡς τῆς μεγίστης καθ' ἅπασαν τὴν Λεβάδειαν μωρᾶς κεφαλῆς».

Ἡ ἐπαναστατικὴ τρομοκρατία τοῦ Γέρου ἀπόδωσε γρήγορα τοὺς καρπούς της. Οἱ προσκυνημένοι ἄρχισαν νὰ γυρίζουν πίσω, στὴν ἀρχὴ ὁμάδες, ὕστερα ὁλόκληρα χωριά. «Τοὺς ἐπαίρναμεν πίσω τὰ προσκυνοχάρτια καὶ τοὺς δίναμεν τοῦ ἔθνους», λέει ὁ Κολοκοτρώνης. «Ἐστὶ ξαναγύρισαν στὴν ἐπανάσταση οἱ καπετανεῖοι Χαρμπίλας, Σαγιάς, Μποντιώτης, τὰ χωριά Κουνινά, Μαζαράκι, Παρασκευή, Κακοχώρι, Κυρίτσοβα, Γουμενίτσα ἀκόμα καὶ ἡ Βοστίτσα τῶν κοτζαμπάσηδων. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νενέκος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν τουρκοραγιάδων ἐνόπλιων τῆς Ἀχαγιάς, ζήτησε συνάντησιν μὲ τὸ Γενναῖο καὶ τὸν Πλαπούτα γιὰ νὰ πετύχει τὴ συγχώρησίν του ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη. «Ἀλλὰ τὴ στιγμή πού ζητοῦσε πληροφορίες γιὰ μιὰ ψεύτικη εἰδηση - γράφει ὁ Σταματόπουλος (Τὸ προσκύνημα στὸ Μοριά) - «τοῦ ἐνευσεν ὁ Λόντος (ὅπως λέει ὁ ἱστορικὸς Σπηλιάδης) καὶ δὲν ἐπῆγε». Ὁ Κολοκοτρώνης τοῦ ὤρισε τριήμερη προθεσμία νὰ παρουσιασθεῖ, ἀλλὰ ὁ Νενέκος ἔγραψε στὸ Ρούφο καὶ τὸ Λόντο ὅτι δὲν τοῦ ἦταν ἀρκετὲς τρεῖς ἡμέρες γιὰτὶ ᾔθελε νὰ συγκροτήσει συνέλευσιν μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ ἔδινε τὴν ὑπόσχεσιν μόνις ἐλευθέρωναν οἱ Τούρκοι τοὺς ὁμήρους πού εἶχε δώσει, νὰ γυρίσει στὴν Ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τελικὰ ἀρνήθηκε».

Ὅσοι γύρισαν στὴν Ἐπανάστασιν ἀκολούθησαν μὲ εὐλιχρίνεια τὸν Κολοκοτρώνη. Τὸ ἥθικόν εἶχε ἀνέβει. Καὶ ὁ Γέρος μεγαλόκαρδα τοὺς συγχωροῦσε στὸ ὄνομα τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους. «Ὁ καπετὰν Σταμάτης Μποντιώτης - λέει τὸ «συγχωρητήριο» πού παραχωροῦσε ὁ Γέρος στοὺς ἀποστάτες - περιπεσὼν ἀνοήτως εἰς τὸ ὕπερ καὶ ἄλλοι τινὲς ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πατρῶν καὶ Βοστίτσας ἀνυσιούργημα, τὴν αἰσχρὰν καὶ ἄτιμον πρὸς τὸν Ἱμδραλίην ὑποταγὴν, γνωρίσας τὸ μέγα ἁμάρτημα ὅπου πρὸς τὸ γένος ἤμαρτεν, ἐξομολογεῖται σήμερον τὴν ἁμαρτίαν του ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ διακηρύττει ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὸν ἑαυτὸν του ὅλως διόλου ἀπομεμαρχυμένον τῆς ὁποίας ἐπρόσφερε δουλικῆς ὑποταγῆς πρὸς τὸν ἀσπονδὸν ἐχθρὸν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος καὶ ἐξαιτεῖται θερμῶς

τὴν συγγνώμην ἀπάντων τῶν δημογυνῶν, ὑποσχόμενος νὰ μὴν ἀποχωρισθῇ εἰς τὸ ἔξῃς τῆς ὀλομελείας τοῦ ἔθνους ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ καὶ περιστάσει. Ἡ μετάνοιά του, οὕσα ἀπὸ συντριβῆς καρδίας, γίνεταί σήμερον δεκτὴ δι' ἐμοῦ ἀπὸ τὴν μακροθυμίαν τοῦ ἔθνους καὶ εἰδοποιούμενοι τοῦτο ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ καὶ πολεμικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ ὅλαι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ ἔθνους παρακαλοῦνται καὶ διατάττονται, γνωρίζοντες αὐτὸν μέλος τῆς ὀλομελείας τοῦ ἔθνους νὰ μὴν τὸν ἐνοχλῶσιν εἰς τὸ παραμικρόν, οὔτε αὐτόν, οὔτε τὰ κινήτὰ καὶ ἀκίνητα πράγματά του νὰ πειράζωσι, μάλιστα δέ, χρείας τυχοῦσης, νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν ἀπαιτούμενην συνδρομὴν καὶ ὑπεράσπισιν».

Μὲ τὴν πλατεῖα αὕτῃ πολιτικὴ του, ποὺ ἀποκαθιστοῦσε τὰ ρήγματα στὸν κορμὸ τοῦ ἔθνους, ὁ Κολοκοτρώνης κατόρθωσε νὰ ἀχρηστεύσει τὶς προσπάθειες τοῦ Ἰμπραήμ γιὰ διάσπαση τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων. Ἀτεγκτος σὲ κείνους ποὺ μένανε στὸ στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐπικεικῆς σὲ κείνους ποὺ ξαναγύριζαν στὴν Ἐπανάσταση, μπόρεσε ἔτσι νὰ ὑπερκεράσει πολιτικὰ τὸν ἐχθρὸ καὶ ν' ἀνασυντάξει τὶς δυνάμεις τοῦ ἔθνους.

Τέλη Αὐγούστου τοῦ 1827 ἡ πολιτικὴ αὕτῃ τοῦ Γέρου ἔδωσε τοὺς πρώτους καρπούς της στὸ πεδίο τῆς μάχης. Τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰμπραήμ μὲ τὸ Ντελὴ Ἀχμέτ τῆς Πάτρας καὶ οἱ προδότες τοῦ Νενέκου παθαίνουν πανωλεθρία στὴν Καυκαριά. Ὁ Πλαπούτας περιορίζει τοὺς Τούρκους στὴν Πάτρα καὶ μπαίνει στὰ προσκυνημένα χωριά τοῦ Νενέκου. παίρνοντας τὰ «ράϊ μπουγιουρντιά». Καὶ μόνο 500 ὑπὸ τὸ Νενέκο ἐπέμεναν φανατικά στὴν ἐνεργὸ συνεργασία μὲ τὸν ἐχθρό.

6. Η ΜΕΣΣΗΝΙΑ ΓΦΙΣΤΑΤΑΙ ΤΙΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ

Τέλη Σεπτεμβρίου ὁ Κολοκοτρώνης θρίσκεται στὴ Μεσσηνία, παρακολουθώντας κατὰ πόδι τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα, ποὺ μὲ ἐπικεφαλὴς τὸν Κεχαγιάμπεη τοῦ Ἰμπραήμ, προσπαθοῦσαν νὰ μεταφέρουν στὴ ζωτικὴ ἐκείνη γιὰ τὴν ἐπανάσταση περιοχὴ τὸ μίσημα τοῦ προσκυνημάτων. Στὴν ἀρχὴ ὁ Αἰγύπτιος στρατηγὸς προσπαθεῖ νὰ κάμψῃ τὸ φρόνημα τοῦ πληθυσμοῦ μὲ φοβέρες καὶ υποσχέσεις: «Μ' ὅλον ὁποῦ μὲ ἔμπρη (ἐντολὴ) τῆς ὑψηλότητος τοῦ ἀφεντός μου - γράφει στὴν προκήρυξή του ὁ Κεχαγιάμπεης - ἦλθα εἰς τὰ ἐνταῦθα διὰ νὰ κατακόψω, νὰ κατακαύσω καὶ σχεδὸν ἀφανίσω ὅλα τὰ δένδρα σας, ὅσα εἶναι χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς τροφὴν σας, λυπούμενος τὸν πτωχὸν λαὸν νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὴν αὐτὴν ζημίαν καὶ ἀφανισμόν αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων δένδρων σας, ἔχρινα εὐλογον νὰ σὰς εἰπῶ ὅτι χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ νὰ συσκε-

φθῆτε καλῶς καὶ νὰ παραιτηθῆτε ἀπὸ τὰ τῆς ἀποστασίας φερσίματα καί, καθὼς ἄλλοι ὁμόπιστοί σας, νὰ ἐλθῆτε νὰ προσκυνήσετε διὰ ν' ἀπαντήσετε αὐτὴν τὴν ὀργὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν ὅπου θέλει δοκιμάσει δλη τὴ πτωχοлогіά σας, εἰδεμὴ καὶ δὲν ἐλθῆτε ἃς εἶναι ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν λαϊμόν σας καὶ ὀψεσθε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Περισσότερον ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι χρεῖα νὰ σὰς γράψω καὶ ὀγιαίνετε».

Ὅσοσο τὸ ἡθικὸ ἦταν ὕψηλὸ στὴν περιοχὴ. Καὶ παρ' ὅλο ὅτι ὁ μεσσηνιακὸς κάμπος εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ στρατεύματα καὶ ἱππικὸ τοῦ ἐχθροῦ, οἱ κάτοικοι δὲν πτοήθησαν καὶ ἐστεῖλαν στὸν Κεχαγιάμπεη τὴν παρακάτω περήφανη ἀπάντηση:

«Ἐλάδομεν ἓνα γράμμα σου εἰς τὸ ὅποιον μᾶς λέγεις ὅτι εἶσαι διορισμένος ἀπὸ τὸν αὐθέντην σου νὰ κατακόψῃς τὰ δένδρα μας καὶ νὰ σοῦ ἀποκρινόμεθα· οἱ Ἕλληνες δταν ἀπεφασίσαμεν νὰ τινάξωμεν τὸν ζυγὸν τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐβάλαμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι κοντὰ μὲ τὰ ἄλλα δικαιώματα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, τὰ ὅποια αὐτοὶ μᾶς εἶχαν ἀρπαγμένα, καὶ τὰ ὅποια θ' ἀνακτήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἐλεύθεροι Ἕλληνες, θ' ἀνακτήσωμεν καὶ ὅλα ὅσα ἡ καταπλακωμένη ἀπὸ αὐτὴν τὴν τυραννίαν γῆ τῶν πατέρων μας φέρει ἐπάνω τῆς, ὡς ὑποκείμενα καὶ αὐτὰ εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τυραννίας· ὅτι δὲ ἡμπορεῖς νὰ κατακόψεις δὲν μᾶς εἶναι παράξενον, διότι κοντὰ εἰς τόσας ἄλλας παρανομίας, τὰς ὁποίας κάμνετε κάθε ἡμέραν εἰς τὰ ἀδύνατα μέρη, ἡμπορεῖτε νὰ μεταχειρισθῆτε τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἄψυχα δένδρα· στοχασθῆτε, ὅμως, ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς παρανόμους πράξεις σας χρεωστῆτε λόγον· καθὼς καὶ εἰς ἄλλα, εἶναι καὶ εἰς ταῦτα τὰ μέρη τῆς Μεσσηνίας συγχροτημένον στρατόπεδον παρὰ τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἀρμάτων τῆς Πελοποννήσου καὶ δταν θέλετε πολεμῆτε μὲ αὐτὸ καὶ ὄχι μὲ τὰ ξύλα, ἡμεῖς πάλιν λέγομεν ἕως τὸν ἓνα εἰμεθα ἀποφασισμένοι· νὰ ἀποθάνωμεν ἐλεύθεροι Ἕλληνες.

Τῇ 25 Σεπτεμβρίου
Ἐν Μεσσηνίᾳ 1827

Οἱ κάτοικοι τῶν
ἐπαρχιῶν τῆς Μεσσηνίας».

Ὁ Κεχαγιάμπεης, διαπιστώνοντας ὅτι τὰ «ἡπια μέσα» δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὸ σκοπὸ τοῦ, ἄλλαξε τακτική· καὶ ἀποφeyγοντας νὰ δώσει μάχης ἢ νὰ δολοφονεῖ πολῖτες (ἡ ἐντολή του ἦταν - ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Κολοκοτρώνης στὰ Ἄ π ο μ ν η μ ο ν ε ὕ μ α τ ᾶ του - νὰ καταστρέψει καὶ ὄχι νὰ σκοτώσει: «ἡ ζωὴ σου θὰ μὲ πληρῶσῃ τὴν ζωὴν ὅπουδῆποτε φονευθεῖ, διότι δὲν σὲ στέλνω νὰ πολεμήσῃς ἀλλὰ νὰ καύσῃς»). «Ἀφοῦ ἔβαλε 5000 καθαλαραίους - γράφει ὁ Σταματόπουλος - νὰ στέκουν γύρω στοὺς κάμπους γιὰ νὰ μὴ κατεβαίνουν οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς ἐμποδίζουν,

άρχισε τὸ φοβερὸ ἔργο σ' ὅλη τὴ Μεσσηνία. Καὶ «ὅσα δὲν ἐκαίοντο ἔδανε τσεκούρι, ἔλαιῶνες, συκιάς, μουριάς». «Διέταξε τὴν πελέκησιν ὅλων τῶν καρπύμων δένδρων - γράφει ὁ ἱστορικὸς Μέντελσον - Βαρθόλδου - καὶ τὴν πυρπόλησιν τῶν χωρίων. Οὐδέποτε ἐχθρικά στρατεῖματα ἐφάνησαν τόσον φθοροποιὰ ὅσον ἐν τῇ παρούσῃ ἐκστρατείᾳ. 60.000 ἐλογίσθησαν αἱ κατακοπεῖσαι συκαὶ καὶ 25.000 ἔλαται καὶ συκαμνέαι (μουριές)· καπνοὶ δὲ καὶ φλόγες πολυήμεροι ἐσκέπαζον τὸν ὀρίζοντα».

Οἱ δυνάμεις τοῦ Κολοκοτρώνη προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐμπλέξουν τὰ στρατεῖματα τοῦ Κεχαγιάμπεη σὲ μάχη, ὥστε νὰ τὰ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τὸ φοβερὸ καταστροφικὸ τοὺς ἔργο. Ἔστηναν ἐνέδρες, χτυποῦσαν αἰφνυδιαστικὰ τὸν ἐχθρό. Μάταια ὅλα. Ὁ Κεχαγιάμπεη δὲν δεχόταν μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐμπλακεῖ σὲ μάχης. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ εἶχε τὴν ἐξήγησίν της. Ὁ Ἱμπραῆμ λογαριάζοντας ἴσως σὲ μακροχρόνια προοπτικὴ, (παρὰ τὴν παρουσίαν τῶν στόλων τῆς Ρωσίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας στὰ νερά τοῦ Μοριά, ποὺ ἔδειχνε ὅτι πολιτικὰ τὸ ἐλληνικὸ δράμα περνοῦσε σὲ καινούρια φάση), ᾔθελε νὰ ἐρημώσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ προβληματικὸ ἀπὸ τὴν ἀποφῆ παραγωγῆς καὶ βιοσιμότητος τὸ Μοριά, ὥστε στὸ μέλλον νὰ μπορεῖ νὰ μεταφέρει τουλάχιστο 500.000 Ἕλληνες ἀγρότες καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταστήσῃ στὴν Αἴγυπτο, ἀκαμορφώνοντας γεωργικὰ τὴν πατρίδα του μὲ ἐμπειρά ἀγροτικὰ χέρια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ φειδῶ του σὲ ἀνθρώπινες ζωές. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἐνίσχυσή του τὸν Αὐγουστο τοῦ 1827 μὲ 92 μεγάλα πλοία αὐτὸ τὸν προορισμὸ εἶχε, πιθανῶς.

Ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης θεβαιώθηκε ὀριστικὰ γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἱμπραῆμ νὰ ἀποφύγῃ τὴ μάχη καὶ νὰ ἐπιδοθεῖ μοναχὰ στὸ ἔργο τῆς συστηματικῆς καταστροφῆς, σκέφτηκε νὰ ἐνεργήσει διπλωματικά. Τὸ μέγεθος τῶν καταστροφῶν ἦταν τέτοιο, ποὺ ἀποτελοῦσε κατάφωρη παραβίαση τῶν νόμων τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀγνοηθεῖ πλέον. Γι' αὐτὸ ἔφυγε γιὰ τὸν Ἀλμυρὸ τῆς Μάνης καὶ ἀφοῦ ναύλωσε, μὲ σύμφωνη γνώμη καὶ τῶν καπετανέων τῆς περιοχῆς, μιὰ γοργοτάξιδον σκαμπαβία τὴν ἔστειλε σι' ἀνοιχτὰ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου νὰ συναντήσῃ τοὺς στόλους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς ναυάρχους γιὰ τίς καταστροφές, ἐφοδιάζοντας τοὺς ἀπεσταλμένους του καὶ μὲ τὰ ἀπαραίτητα ντοκουμέντα, ὅπως τὴν προκήρυξίν τοῦ Κεχαγιάμπεη στοὺς Μεσσηνίου κλπ. Ὁ Γάιος ἔγραφε στοὺς ναυάρχους «ὅτι ὁ Κεχαγιὰς ἔκαμεν ἀρχὴν καίων καὶ κατακόπτων ὅλα τὰ καρποφόρα δένδρα τῆς Μεσσηνίας, πρᾶξις τὴν ὅποιαν κανεὶς ἀπὸ τοὺς καταϊκνητὰς δὲν ἐπεχειρίσθη».

Ἡ διπλωματικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ Κολοκοτρώνη εἶχε ἰσχυρές

βάσεις να στηριχθεί. Μετά την εκλογή στην Τροιζήνα του Καποδίστρια, η Ρωσία είχε ζωηρό ενδιαφέρον για τα ελληνικά πράγματα. Και τρεις μήνες προτούτερα είχε υπογραφεί το πρωτόκολλο του Λονδίνου (6/19 Ιούλη 1827) μεταξύ των τριών Δυνάμεων, που έλυε κατ' αρχήν το ελληνικό ζήτημα πάνω στις έξι βάσεις, τις θεμελιωμένες άλλωστε με το πρωτόκολλο της Πετρούπολης:

1. Άνακωχή και μεσολάβηση των μεγάλων Δυνάμεων.
2. Ή Ελλάδα θα γίνει κράτος αυτόνομο με την επικυριαρχία της Πύλης.
3. Αυτόνομη κυβέρνηση, που δεν επικυρώνεται από το σουλτάνο, και αυτόνομη διοίκηση.
4. Άποξημώσεις των ιδιοκτησιών των Τούρκων που θα έγκατέλειπαν την Ελλάδα.
5. Όροθετική γραμμή θα χαραχτεί αργότερα.
6. Καμμία από τις Δυνάμεις δεν θα είχε ιδιαίτερα πολιτικά ή εμπορικά ωφέλη στην Ελλάδα.

Άφου επί τρίμηνο περίπου το πρωτόκολλο του Λονδίνου δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί εξ αιτίας της αναβλητικής στάσης της αγγλικής πολιτικής, μόλις έφτασε το μαχαίρι στο κόκκαλο με τις καταστροφές στη Μεσσηνία που είχε εξαπολύσει ο Κεχαγιάμπης και ύστερα από το διάβημα του Κολοκοτρώνη, οι Δυνάμεις αναγκάστηκαν να επισπεύσουν την εφαρμογή των αποφάσεών τους. "Όταν στις αρχές Σεπτεμβρίου ανακοινώθηκε η συμφωνία του Λονδίνου ή ελληνική κυβέρνηση είχε σπεύσει να την αποδεχτεί. Ή Πύλη, όμως, την άγνόησε, όπως είχε άγνοήσει δυο προηγούμενες διακοινώσεις των συμμάχων μέσα στον Αύγουστο του 1827. Στις 9 Σεπτεμβρίου οι Δυνάμεις επέδωσαν πλέον τελεσιγραφική διακοίνωση στους Τούρκους με την οποία άπειλούσαν μέτρα κατά των τουρκικών θαλασσιών συγκοινωνιών του έκστρατευτικού σώματος του Μοριά και βίαιη έπιβολή της άνακωχής. Παρά ταύτα και αυτή τη διακοίνωση άπέρριψε ουσιαστικά ή Πύλη, δηλώνοντας ότι αν οι Δυνάμεις καταφύγουν στα άπειλούμενα μέτρα, θα δημιουργηθεί αίτια πολέμου άνάμεσα σ' αυτές και την Τουρκία. Στη στάση της αυτή ή τουρκική κυβέρνηση ένισχυόταν από την συμπεριφορά της Άγγλίας, που τότε άκριβώς βρισκόταν στο σάλο μιάς μεταπολίτευσης. Ο νέος Άγγλος πρωθυπουργός Γκόντριτς, που είχε διαδεχθεί τον άποθανόντα Τζώρτζ Κάννιγκ και ο ύπουργός του των Έξωτερικών Ντάλντλν, είχαν στείλει μυστικές οδηγίες στον άγγλο πρεσβευτή στην Πύλη Σράτφορντ Κάννιγκ για να διακοινώσει στην Πύλη, ότι «ή βρεταννική κυβέρνηση άπευθύνεται για μιά άκόμη φορά ιδιαίτερα και μόνη, με τρόπο φιλικό στην Πύλη, για να της δηλώσει ότι παρά την έπιθυμία της να θέσει τέρμα στη σημερινή άναρχία και να σώ-

σε μέρος του ελληνικού πληθυσμού από προφανή καταστροφή, όμως δεν επιθυμεί λιγότερο να στερεώσει την πολιτική ύπαρξη της Τουρκίας. Και εάν μέσο για την πραγμάτωσή αυτού του σκοπού συμβουλευθεί την Πύλη, ν' αποδεχτεί τις προτάσεις που της έγιναν. Η ορατάνικη κυβέρνηση, παραχωρώντας μια περιορισμένη πολιτική ύπαρξη στους Έλληνες, δεν σκέπτεται καθόλου να θέσει σε κίνδυνο την ύπαρξη της Τουρκίας. Όμοιοιόγουμε ότι μπορεί να υπάρξουν εύλογες αιτίες ανησυχιών της Πύλης και να διατηρεί ύπνους απέναντι της μιας (της Ρωσίας, δηλαδή) από τις τρεις δυνάμεις που υπογράψαν την συνθήκη, όμως δεν πρέπει ν' ανησυχεί για τα αιτήματα από τα οποία εμφορούνται απέναντι στην Πύλη ή Γαλλία και ή Μεγάλη Βρετανία. Φρόνιμη, και λογική πολιτική απαιτεί την αποκατάσταση σχέσεων με τις δύο δυνάμεις, που θα μπορούσαν τότε να απομακρύνουν από την Τουρκία κάθε κίνδυνο που μπορούν να προκαλέσουν τα φιλόδοξα σχέδια της τρίτης δύναμης (της Ρωσίας), που δεν θα ήταν δυνατό, αν ή Πύλη ακολουθούσε πολιτική διαφορετική.

Η ανέντιμη αυτή αγγλική στάση παραλίγο να ανατρέψει τις αποφάσεις των δυνάμεων. Η Τουρκία, ενθαρρυνόμενη από την αγγλική διασπαστική στάση, ζήτησε τη μεσολάβηση του Μέιττερνιχ κι' αυτός δυνάμωσε τις προσπάθειές του για την καθυστέρηση της εφαρμογής του συμφώνου του Λονδίνου, δίνοντας καιρό στον Ήμπραϊμ να συνεχίσει το καταστροφικό του έργο στο Μοριά ως το τέλος του Οκτωβρίου του 1827. Δυστυχώς στην προσπάθεια τορπιλολιχιδίου της ανακωχής πήρε μέρος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στις 6/18 Σεπτεμβρίου 1827 ο Πατριάρχης συνοδευόμενος από 12 συνοδικούς μητροπολίτες πήγε στο σουλτάνο και του παράδωσε τελετουργικά αναφορά υποταγής 31 όπλαρχηγών της Ρούμελης. Κι' ο σουλτάνος παραχώρησε επίσημα άμνηστία στους προσκυνημένους. Όσοσο τα γεγονότα αυτά είχαν μικρότερη σημασία από το ωρίμασμα της ελληνικής υπόθεσης πολιτικά και της κατίσχυσης στρατιωτικά της ελληνικής επανάστασης. Και το διαμορφωμένο πλέον αυτό κλίμα ήρθαν να σταθεροποιήσουν και να λύσουν τρία αποφασιστικά γεγονότα ευρωπαϊκής προβολής: ή ναυμαχία στο Ναυαρίνο, ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828 και ή συνθήκη της Ανδριανούπολης του 1829.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Σ Τ '

ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ ΩΣ ΤΟ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1828 ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗΣ.

1. ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΝΩΜΕΝΟΥ ΤΟΥΡΚΟΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ

ΟΤΑΝ ΟΙ ΝΑΥΑΡΧΟΙ τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔλαβαν τὸ μήνυμα τοῦ Κολοκοτρώνη στ' ἀνοιχτὰ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, δὲν θέλησαν νὰ πιστέψουν ὅτι ἦσαν δυνατό νὰ παραβαίνονται τόσο ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα τὰ διεθνή νόμιμα τοῦ πολέμου, γιατίι στίς 26 Σεπτέμβρη ὁ Ἰμπραήμ εἶχε δεχθεῖ μερικὲς μέρες ἀνακωχή ὥσπου νὰ γίνουν συνεννοήσεις τῶν ναυάρχων μὲ τίς κυβερνήσεις τους. Καί γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν ἔστειλαν τὸν ἀγγλο πλοίαρχο Χάμιλτον ἐπικεφαλῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς μὲ τὴ βρεταννικὴ φρεγάτα «Γκάμπριαν» καὶ τὴ ρωσικὴ «Κωνσταντῖνος», γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ προσωπικὰ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀναφέρει. Οἱ δύο φρεγάτες πῶδισαν στὸν Ἀλμυρὸ τῆς Μάνης καὶ οἱ καπετανέοι τῆς περιοχῆς ἔδειξαν στὸν ἀγγλο πλοίαρχο τὰ σημάδια τῶν καταστροφῶν τοῦ Ἰμπραήμ. «Ἀπὸ τὸν Ἀλμυρὸ ἕως τὴν Καλαμάτα - λέει ὁ Κολοκοτρώνης - εἶναι μιάμιση ὥρα ὁ τόπος πού ἔκοβαν καὶ ἔκαιγαν καὶ οἱ καπετανέοι τοὺς ἔδειχναν τὸ τί κάνει ὁ Ἰμπραήμ». Οἱ τρεῖς ξένοι, ἀφοῦ διαπίστωσαν προσωπικὰ τὸ καταστροφικὸ ἔργον τῶν Αἰγυπτίων πῆγαν στὴν Καλαμάτα, ὅπου εἶχε τὸ στρατηγεῖο τοῦ ὁ Καπουκεχαγιάς καὶ τοῦ ζήτησαν ἔντονα νὰ σταματήσῃ τὴ φωτιά καὶ τὸ τοκεοῦρι, γιατίι ἡ ἐρήμωσις τοῦ τόπου ἦταν παραδίᾳσι τῶν νομίμων τοῦ πολέμου, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Τέτοιες ἀγριότητες, τόνισαν, ἔθεταν τὸν Ἰμπραήμ «ἐκτὸς τοῦ νόμου τῶν ἐθνῶν». Ἐπίσης τόνισαν ὅτι ἡ συνέχισις τῶν ἐπιχειρήσεων, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν δηώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν, ἦταν σαφῆς παραδίᾳσι τῆς ἀνακωχῆς πού εἶχαν ἀποφασίσει οἱ Δυνάμεις

στό Λονδίνο και είχε αποδεχθεί ή ελληνική κυβέρνηση. 'Ο Καπου-
κεχαγιάς, με τρόπο ελάχιστα διπλωματικό, απάντησε στους αντι-
προσώπους των ναυάρχων ότι τέτοιες ήταν οι διαταγές του άρχι-
στρατήγου του και ήταν αποφασισμένος να τις εκτελέσει. Για τα
παραπέρα δήλωσε άναρμοδιότητα και παρέπεμψε τους ναυάρχους
άπ' ευθείας στον Ίμπραήμ για ένδεχόμενες συνεννοήσεις και ανά-
κληση των διαταγών που είχε.

Οι τρεις άπεσταλμένοι των ναυάρχων, γυρίζοντας στα πλοία
των διοικητών των στόλων, μετέφεραν λεπτομερώς όσα προσωπικά
είδαν κι' όσα άκουσαν από τον Καπουκεχαγιά στην Καλαμάτα. Το
γεγονός πλέον της καταπάτησης των πολεμικών έθίμων από τον έ-
πιδρομέα ήταν βεβαιωμένο. Καί με ήμερομηνία 17 'Οκτωβρίου 1827
έστειλαν την παρακάτω άυστηρή διακοίνωση στον Ίμπραήμ:

«'Ο *Αγγλος, ό Γάλλος και ό Ρώσος ναύαρχος προς την
Α. Υ. τον Ίμπραήμ πασά. 'Επί του πολεμικού της Α. Βρεταν-
νικής Μεγαλειότητος «'Ασία».

Υψηλότατε,

Πληροφορία θετικότητας προερχόμεναι ήμιν πανταχό-
θεν, άγγέλουσιν ότι πολυάριθμα άποσπάσματα του στρατού σας
περιερχόμενα κατά διαφόρους διευθύνσεις την Πελοπόννησον,
δηώνουν, καταστρέφουν, έκρίζουν δένδρα, τας άμπέλους
και πάσαν φυτείαν, διαζόμενα έν μιά λέξει να μεταβάλουν την
περιφέρειαν ταύτην εις τελείαν έρημον. Μανθάνομεν επιπλέον
ότι προετοιμάζεται έκστρατεία κατά της Μάνης και ότι ήδη
στρατεύματά σας βαδίζουν κατ' αυτής.

Πάσαι αι πράξεις αύται της υπερτάτης βίας διαπράττον-
ται έν τούτοις υπό τά όμματά μας και λαμβάνουν χώραν έν
πλήρει περιφρονήσει της άνακωχής, ήν ή 'Υ. 'Υ. ήγγυήθη
έπί λόγω τιμής να τηρήση πιστώς μέχρις της επιστροφής των
άποσταλέντων ταχυδρόμων και χάρις εις την όποιαν έπετρέ-
πη ό επανάπλους του στόλου της 'Υ. 'Υ. εις Ναυαρίνον την
26 Σεπτεμβρίου.

Οι ύπογεγραμμένοι έχουν την λυπηράν ύποχρέωσιν να
σας δηλώσουν σήμερον ότι τοιαύτη έκ μέρους σας διαγωγή,
τοιαύτη περίεργος παράβασις των άνειλημμένων ύποσχέσεων,
σας θέτουν, Κύριε, έξω του διεθνούς δικαίου. Έξω των ύφι-
σταμένων συνθηκών των Αύλων των και της 'Οθωμανικής
πόλης.

Επί πλέον οι ύπογεγραμμένοι θεωρούν τας κατοπιν των
διαταγών σας συντελουμένας κατά την ώραν ταύτην κατα-
στροφάς ως άντικρυς άντιτιθεμένας προς τά συμφέροντα του

ήγεμόνος σας, ὅστις ἐξ αἰτίας τούτων θὰ ἡδύνατο νὰ χάσῃ τὰ πραγματικά πλεονεκτήματα, ἅτινα ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῷ ἐπεφύλαξεν ἐναντί τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ζητοῦν παρὰ τῆς Ὑ. Ὑ. κατηγορηματικὴν καὶ ταχεῖαν ἀπάντησιν εἰς τὴν παρούσαν διακοίνωσιν καὶ σὰς ἀφήνουν νὰ προείδετε τὰς ἀμέσους συνεπείας μιᾶς ἀρνήσεως ἢ μιᾶς ὑπεκφυγῆς.

Ἐδουάρδος Κόντριγκτον, ἀντιναύαρχος
κόμης Χέϊντεν, ὑποναύαρχος
Ντὲ Ρινύ, ὑποναύαρχος

Πρὶν ἀπὸ τῆ διακοίνωσης καὶ τὴν αὐτοφία τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ναυάρχων στὸ Μοριά, εἶχαν προηγηθεῖ πράγματι, ὅπως ὑπαινίσσεται τὸ ἔγγραφο, δυὸ συναντήσεις τοῦ Ἱμπραῆμ μὲ τοὺς ναάρχους, μὴ μὲ τὸν Ντὲ Ρινύ καὶ δεύτερη στίς 25 Σεπτέμβρη μὲ τὸν Κόντριγκτον καὶ τὸν Ντὲ Ρινύ (ὁ ρωσικὸς στόλος μὲ τὸν Χέϊντεν δὲν εἶχε καταπλεύσει ἀκόμα στὸ Μοριά ἐκείνη τὴν ἡμερομηνία) στίς ὁποῖες εἶχε τονιστεῖ, μπροστὰ στὸ ἐπιτελεῖο του, ὅτι οἱ Δυνάμεις θὰ ἐπέβαλαν τὴν ἀναγκωχὴ ἔστω καὶ μὲ τὰ τηλεβόλα τοῦ στόλου. Ὁ Ἱμπραῆμ ὄχι μόνον ἀγνόησε τὶς προειδοποιήσεις τῶν ναυάρχων, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ταχύτερη ἐκκαθάριση τοῦ Μοριά εἶχε πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ διεξάγει μικτὴ ναυτικὴ ἐπιχείρησιν ἐναντίον τῆς Ὑδρας καὶ νὰ τὴν καταστρέψει. Παράλληλα ἔστειλε τὸ στρατό του νὰ χτυπήσῃ τὴν ὀρεινὴν δάσην τοῦ Κολοκοτρώνη, τὴν Καρύταινα, ὅπου ὅμως βρῆκε ἰσχυρὴ ἀντίστασιν τῶν ἐκλεκτῶν δυνάμεων τοῦ στρατηγείου τοῦ Γέρου, ποὺ διοικούνταν ἀπὸ τὸν Πλαπούτα καὶ τὸ Γενναῖο Κολοκοτρώνη.

Τὸ τηλεσίγραφο τῶν ναυάρχων τὸν βρῆκε ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ ποὺ ἀνέπτυσε τὰ σχέδια τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν στίς ὁποῖες συμπεριλαμβανόταν καὶ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Μετρώντας τὴν κατάστασιν καὶ κρίνοντας ὅτι ἦταν ἀρκετὰ σοβαρὴ, ὁ δὲ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων ἦταν μειονεκτικὸς σὲ βάρος του, ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ συμμορφωθεῖ, ἀπαντώντας ὅτι θὰ περίμενε ὁδηγίαν ἀπὸ τὴν Πόλιν γιὰ τὴν περαιτέρω δράσιν του.

Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1827 σταμάτησαν οἱ ἐπιχειρήσεις στὸ Μοριά. Ἡ ἑπανάστασις, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ ἓνα ἐφτάχρονο λουτρὸ αἵματος, ἀφοῦ κινδύνεψε ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὰς τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὶς ἐμφύλιες περιπέτειες, ἀφοῦ ἀντιμετώπισε τὴν ἐχθρότητα καὶ τὸ μίσος τῆς φεουδαρχικῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ δέχτηκε τὶς ἐπιθέσεις τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τῇ θεομηνίᾳ τοῦ Ἱμπραῆμ, φτάνοντας στὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, πετύχαινε τελικὰ τὸ σκοπὸ τῆς. Ὁ ἀγωνιζόμενος ἑλληνι-

κός λαός κέρδιζε μιά πελώρια νίκη έναντίον μιάς πανίσχυρης αυτοκρατορίας.

Αλλά ή άνακωχή πού δέχτηκε ό 'Ιμπραήμ κράτησε πολύ λίγες μέρες. Ο έλληνικός στόλος μέ επικεφαλής την άτμοκίνητη «Καρτερία» πού δρούσε στον Κορινθιακό, χτύπησε κοντά στη Σκάλα των Σαλώνων έφτά τούρκικα καράβια μιάς νηπομπής και τά βύθισε. Έξω φρενών ό 'Ιμπραήμ για ένα γεγονός πού εΐταν άσχετο μέ την άνακωχή στο Μοριά, άφού τό έπεισόδιο έγινε στά χωρικά ύδατα της Ρούμελης, διέταξε τό στόλο του νά καταδιώξει τον έλληνικό, ενώ μέ δυο φάλαγγες κινήθηκε και πάλι στο Μοριά και άρχισε νά έρημώνει τον τόπο. Στη Μεσσηνία και 'Αρκαδία κινητοποίησε 7.000 άνδρες και 4.000 στην περιοχή Πάτρας, ενώ ό Ρεσίνι Μεχμέτ Κιουταχής έπαιρνε έντολή νά συντονίσει τίς έπιχειρήσεις στο Μοριά. Ο 'Ιμπραήμ αύτή τή φορά φαινόταν άποφασισμένος νά πετύχει μιά κεραυνόβολα έπιτυχία, πριν προλάβουν νά επέμβουν οι ναύαρχοι.

Αλλά γελάστηκε ως προς την ταχύτητα της επέμβαςης των Δυνάμεων. Οι τρεις στόλαρχοι παίρνουν την άπόφαση νά ένεργήσουν μιά ναυτική επίδειξη έναντίον τοῦ 'Ιμπραήμ για νά τον πτοήσουν και στις 8) 20 Οκτώβρη 1827 μέ όλες τίς δυνάμεις τους εισπλέον και άγκυροβολούν στον λιμένα του Ναυαρίνου, πού ό 'Ιμπραήμ τον χρησιμοποιούσε σά ναυτική βάση του ένωμένου τουρκοαιγυπτιακού στόλου. Η άπόφαση αύτή των ναυάρχων έκανε τή σύγκρουση άναπόφευκτη.

Ο όρμος του Ναυαρίνου (3 ναυτικά μίλια πλάτος και 2 βάθος) προστατεύεται δυτικά από τή βραχώδη νήσο Σφακτηρία, πού άφήνει νοτιοδυτικά θαλάσσια είσοδο στο λιμάνι λιγότερο από ένα μίλι πλατειά. Ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος εΐταν παραταγμένος σέ σχήμα μισοφέγγαρου σέ τριπλή παράταξη και τά δυο άκρα του προστατεύονταν από τά πυροβόλα των κάστρων του Ναυαρίνου και της Σφακτηρίας. Η δύναμή του εΐταν 82 σκάφη μέ συνολικό όγκο πυρός 2.000 πυροβόλα. Αναλυτικότερα άποτελούνταν από 3 πλοία της γραμμής, 5 δίχροτες φρεγάτες, 22 φρεγάτες, 33 κορβέτες, 13 βρίκια και γολέτες και 6 πυρπολικά. Η πρώτη γραμμή της μαχητικής παράταξης του άποτελούνταν από 22 βαρεία σκάφη μέ τρία πυρπολικά σέ κάθε άκρο· ή δεύτερη από 26 μικρότερα πλοία και ή τρίτη από τά ύπόλοιπα, πού εΐχαν διαταγή νά σπεύσουν σέ βοήθεια σέ όποιοδήποτε σημείο της παράταξης παρατηρούνταν ρήγμα ή ζημίες.

Από άριθμητική άποψη οι ναυτικές δυνάμεις των τριών ναυάρχων εΐταν κατά πολύ μικρότερες. Συνολικά οι ένωμένοι στόλοι τους άριθμούσαν 27 πλοία από τά όποια 11 άγγλικά μέ όγκο πυρός 456 πυροβόλα (πλοία γραμμής τρία: «Ασία», «Γένοβα», «Αλδιών» φρε-

γάτες τέσσερεις: «Γλασκώδη», «Κάπριαν», «Ντάρτμουθ», «Τάλμποτ» κορβέτες πέντε: «Ρόζ», «Μπρίσκ», «Φιλομήλα», «Μοσχίτο», «Στάγκ»). Ἡ γαλλικὴ μοίρα ἀποτελούνταν ἀπὸ 7 πλοία μὲ δγκο πυρὸς 362 πυροβόλα (πλοία γραμμῆς: «Σκιπίων», «Μπρεσλάου», «Τρίαινα» φρεγάτες: «Σειρήν», «Ἀρμίντα» κορβέτες: «Ἀλκυόνη», «Δάφνη»). Ἡ ρωσικὴ μοίρα τοῦ Χέιντεν ἀριθμοῦσε ὀκτὼ σκάφη, μὲ δύναμη πυρὸς 452 πυροβόλα (τέσσερα πλοία γραμμῆς: «Ἀζώφ», «Χάνχουτ», «Ἰεζεκιήλ», «Ἀλεξάντρ Νέφσκι» καὶ τέσσερις φρεγάτες: «Κωνσταντῖνος», «Προβονάκ», «Ἑλένη», «Κάστωρ»). Ἀπέναντι, λοιπόν, τῶν 82 πλοίων τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου μὲ τὰ 2.000 τηλεβόλα, οἱ ἠνωμένοι στόλοι τῶν ναυάρχων διέθεταν 27 πλοία μὲ 1.270 κανόνια. Ἀπὸ πλευρὰς ὁμως τεχνικῆς καὶ στρατηγικῆς τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου οἱ συμμαχικοὶ στόλοι ὑπερεῖχαν τῶν τουρκοαἰγυπτίων, ποὺ δὲν εἶχαν οὔτε καλὲς γνώσεις, οὔτε ἐκπαίδευση ἐπαρκῆ, οὔτε πείρα.

Στις 1.30' τὸ μεσημέρι τῆς 8) 20 Ὀκτώβρη οἱ στόλοι τῶν ναυάρχων ἄρχισαν νὰ εἰσπλέουν στὸ Ναυαρίνο μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν ἀγγλικὴ μοίρα καὶ τὴ ναυαρχίδα «Ἀσία» τοῦ Ἑδ. Κόντριγκτον. Εἴκοσι χιλιάδες τουρκοαἰγύπτιοι στρατιῶται εἶχαν μαζευτεῖ στὴν παραλία καὶ παρακολουθοῦσαν τὴν εἰσοδὸ τῶν στόλων στὸ λιμάνι σὲ τάξη μάχης. Οἱ ἡγέτες τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου, βλέποντας τοὺς ἐνωμένους στόλους νὰ μπαίνουν στὸ λιμάνι ἄρχισαν νὰ παίρνουν μέτρα συναγερμοῦ. Ἡ ἀριθμητικὴ τους ὑπεροχὴ τοὺς γεννοῦσε τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφάλειας, γι' αὐτὸ παρακολούθησαν ἐπὶ ἀρκετὴ ὥρα τοὺς συμμάχους νὰ μπαίνουν διαδοχικὰ στὸ λιμάνι, χωρὶς νὰ στρέφουν ἐναντίον τους τὰ πυροβόλα τῆς Σφακτηρίας καὶ τοῦ Ναυαρίνου, ὅποτε θὰ δημιουργοῦνταν δύσκολη κατάσταση γιὰ τοὺς εἰσπλέοντες στόλους.

Εἶχαν πάρει θέσεις μάχης οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι μέσα στὸ λιμάνι ὅταν οἱ Τούρκοι ἐρίξαν τὴν πρώτη βολὴ ἐναντίον τους. Ἀμέσως ἄρχισε σκληρὴ ἡ ἀπάντηση τῶν δύο ναυάρχων ποὺ μὲ τὰ καλοζυγισμένα πυρά τους τσάκισαν τὰ πλοία τοῦ Αἰγύπτιου ναυάρχου Μουχαρέμ μπέη. Ὁ ἄνεμος ἐμπόδισε τὸν Χέιντεν νὰ μπῇ ἀμέσως στὴ μάχη. Ἀλλὰ ἔφθασε τὴν ἀποφασιστικὴ στιγμὴ, ὅταν εἶχε κινηθεῖ κατὰ τῶν ἄλλων δύο συμμάχων ὁ ἀφθορος ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ τουρκικὸς στόλος, ὑπὸ τὸν Ταχέρ πασά. Ἡ ἱκανότητα τῶν Ρώσων ναυτῶν καὶ ἡ δύναμη τοῦ πυρὸς τῶν πλοίων τοῦ Χέιντεν ἔδωσε τὴν ἀποφασιστικὴ νίκη. Μέσα σὲ τέσσερις ὥρες ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος εἶχε συντριβεῖ καὶ ἀπὸ τὰ 82 πλοία του ἐπέλειαν τὴν ἐπομένη, βαριά τραυματισμένα, μόνο 20 πλοία.

Οἱ ἀπώλειες τῶν συμμάχων εἶταν 172 νεκροὶ καὶ 470 τραυματίες. Ἀπὸ τὰ πλοία τους ἀρκετὰ εἶχαν ὑποστῇ σοβαρὰς ζημιές

και ιδίως οι ναυαρχίδες. Ο αγγλικός και ο ρωσικός στόλος έπλευσαν στη Μάλτα για να έπισκευάσουν τις ζημιές τους, ενώ ο γαλλικός έπλευσε στον πολεμικό του ναύσταθμο της Τουλώνας. Ο Ίμπραήμ μετά την φοβερή αυτή καταστροφή, άφου φόρτωσε σε 52 πλοία, που κατόρθωσε να συγκεντρώσει, το στρατό του και 2.000 σκλάβους Έλληνες, εγκατέλειψε το Μοριά στις 22 Δεκέμβρη 1827 και έπλευσε στην Αλεξάνδρεια. Χάρη στην αντίσταση του λαού και το στρατιωτικό δαιμόνιο του Κολοκοτρώνη, ένας από τους μεγαλύτερους στρατηλάτες της έποχής του, ο Ίμπραήμ, γνώρισε την ήττα και την κατασχώνη πάνω στην άδούλωτη γη των Ελλήνων.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ

Η ναυμαχία του Ναυαρίνου και ή ολοκληρωτική καταστροφή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου συντάραξε την Ευρώπη. Στην αΐλή του Αγίου Ιακώβου του Λονδίνου το νέο έπασε σαν κεραυνός. Με κανένα τρόπο δεν μπορούσαν να καταλάβουν πως πήραν τέτοια τροπή τα πράγματα, δεδομένου ότι ή έντολή της αγγλικής κυβέρνησης προς το ναύαρχο σερ Έντουαρντ Κόντριγκτον ήταν ν' άποφύγει με κάθε τρόπο μι ά πολεμική σύγκρουση και να προσπαθήσει μόνο να διασφαλίσει τα αγγλικά συμφέροντα μέσα στα πλαίσια των συμφωνιών του Λονδίνου. Αποτέλεσμα έξ άλλου της αΐλικής και κυβερνητικής κατακραυγής έναντίον του Κόντριγκτον είναι το γεγονός ότι δεν τόλμησε να ένοχλήσει τον Ίμπραήμ όταν έφυγε στο τέλος Δεκέμβρη, ίσχυριζόμενος ότι δεν μπορούσε να έρευνήσει πλοία μι άς δύναμης έναντίον της οποίας δεν ύπήρχε κήρυξη πολέμου έξ μέρους της Αγγλίας, παρά το γεγονός ότι έγνώριζε την άπαγωγή και τη μεταφορά με τα πλοία αυτά 2.000 Έλλήνων σκλάβων.

Στην αγγλική βουλή, μόλις γνώστηκε το αποτέλεσμα της ναυμαχίας, ξεσηκώθηκαν θελλώδεις επιθέσεις έναντίον της κυβέρνησης, που επέτρεψε στον Κόντριγκτον να χτυπήσει τους τουρκοαιγυπτίους. Ο βασιλιάς της Αγγλίας στο λόγο του θρόνου (Μάρτης 1828) χαρακτήρισε τη ναυμαχία σαν «θλιβερό γεγονός». Κι όταν ύπό την πίεση της αγγλικής κοινής γνώμης ο Κόντριγκτον παρασημοφορήθηκε, ο βασιλιάς έγραψε στα περιθώρια του διατάγματος: «του στέλνω ταΐνα άν και του άξίζει σκoiνί». Στην αγγλική αΐλή γενική ύπήρξε ή κατακραυγή ότι ο Κόντριγκτον «υπερέβη τα έσκαμμένα» και έζημίωσε άφάνταστα την αγγλική πολιτική άπέναντι της Τουρκίας, ππρασυρμένος από το Ρώσο ναύαρχο Χέϊντεν σε μι ά μάχη, που είταν αντίθετη προς τα συμφέροντα της Αγγλίας στην Ανατολή και ιδιαιτέρα στο χώρο της Μ. Ανατολής και της Έγγρης Ασίας. Το γεγονός τεκμηριώνεται και από τα συλλυπητήρια του

“Αγγλου πρεσβευτή στην Πόλη πρὸς τὸ σουλτάνο.

Ἀντίθετα μὲ τὸν Κόντριγκτον, φαίνεται πὺς ὁ Χέιντεν εἶχε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν τσάρο νὰ χτυπήσει. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου στάθηκε ἀπὸ κάθε ἀποψη ἓνα θρίαμβος τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ρωσικῆς ναυτικῆς πολεμικῆς τέχνης, δεδομένου ὅτι ἡ ἑγκαίρην παρεμβολὴ στὴ σύγκρουση τῆς ρωσικῆς ναυτικῆς μοίρας ἔδωσε τὴν τελικὴ νίκη στοὺς ἡνωμένους συμμαχικοὺς στόλους. Ἀπὸ ρωσικῆς πλευρᾶς ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς ἀποφασιστικῆς δράσης κατὰ τῆς Τουρκίας στὰ δύο ἐπόμενα ἔτη.

Ὁ Χέιντεν τιμῆθηκε ἐξαιρετικὰ στὴν πατρίδα του γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ δράση τοῦ ρωσικοῦ στόλου στὸ Ναυαρίνο. Ὁ τσάρος τοῦ ἐπιδαψίλευσε ἐξαιρετικὲς διακρίσεις, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Κόντριγκτον ἀποστρατεύθηκε. Τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα δίνουν τὸ μέτρο τῆς κρίσης ἐπὶ τῶν ἐπιπτώσεων πού εἶχαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου στὴν ρωσικὴ καὶ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι στοῦ ἐλληνικοῦ ζήτημα.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἐλληνικῆς, ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ὑπῆρξε ἓνας θρίαμβος τῶν δικαίων τῆς ἐπανάστασης καὶ δικαίωση τοῦ δημοκρατικοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλελληνικοῦ πνεύματος τῶν λαῶν, πού πλεζαν τίς κυβερνήσεις τους νὰ λύσουν τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν ἐθνῶν.

Ἐσωτερικὰ ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ἀνέβασε ἀλματωδῶς τὸ ἠθικὸ καὶ στερέωσε ὀριστικὰ τὴν Ἐπανάσταση, πού εἶχε φτάσει νὰ κρέμεται ἀπὸ μιὰ τρίχα. «Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ προσκυνηματος ἐφοδίσθηκα μόνον διὰ τὴν πατρίδα μου, λέει ὁ Κολοκοτρώνης, ὅχι ἄλλῃ φορὰ, οὔτε εἰς τίς ἀρχές, οὔτε εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Δράμαλι, ὅπου ἤρθε μὲ 30.000 στράτευμα ἐκλεκτό, οὔτε ποτέ, μόνο εἰς τὸ προσκυνημα ἐφοδίσθηκα. Ἡ Ρούμελη εἶταν ὅλη προσκυνημένη, ἡ Ἀθήνα πεσμένη, τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα διαλυμένα, μόνον ἡ Πελοπόννησος εἶταν μεινεμένη μὲ τὰ δύο νησιά Ὑδρα καὶ Σπέτσες... Ἐ β ἄ σ τ α ξ α τ ὸ ν κ ὅ σ μ ο ὦ σ π ο υ ἤ ρ θ ε ν ἡ Ν α υ μ α χ ί α ε ἰ ς τ ὸ Ν ὶ ὀ κ α σ τ ρ ο» (Ναυαρίνο). Πραγματικὰ ἡ μεγάλη ἐκείνη ναυτικὴ σύγκρουση ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ Μοριά καὶ ἀνέβασε τόσο ψηλὰ τὸ ἠθικὸ τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, ὥστε νὰ ἀνασυνταχθοῦν καὶ νὰ ὀργανώσουν τοπικὲς ἀντεπιθέσεις κατὰ τοῦ Ἱμπραῆμ στὸ διάστημα τῶν δύο μηνῶν πού ἔμεινε ἀκόμα στὸ Μοριά.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΕΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΙΣΜΟΣ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

1. Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΧΑΟΣ.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΟΥ ΠΙΣΤΕΓΩ.

ΟΤΑΝ Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ πάτησε για πρώτη φορά τὰ χῶματα τῆς Ἑλλάδας (7/20 Γενάρη 1828 ἀποβιβάστηκε στ' Ἀνάπλι ἀπὸ ἀγγλικὸ πολεμικὸ) ἡ χώρα, ὅση εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ, ἔμοιαζε μ' ἓνα σωρὸ ἐρείπια ποὺ καπνίζουν ὕστερα ἀπὸ μιὰ καταστρεπτικὴ πυρκαϊά. Στὴ στεριά ἐπικρατοῦσε τὸ δίκαιο τῆς ἀρπακτικότητος τοῦ τοπάρχῃ κοτζάμπασῃ καὶ στὴ θάλασσα ἡ πειρατεία. Ὁ Μοριάς ἦταν ρημαδιό. Κάθε μεγαλοκαπετάνιος ποὺ κρατοῦσε ἓνα κάστρο (Μονεμβασία ὁ Πετρόμπεης, Ἀχροκόρινθο ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, Παλαμῆδι ὁ Γρίβας καὶ Στράτος) τυραννοῦσε σὰν κατακτητὴς τὸ γυμνὸ καὶ ἀστεγο πλῆθυσμό... Παραγωγὴ δὲν ὑπῆρχε, οὔτε χέρια νὰ ἐπιδοθοῦν στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς λόγῳ τῆς ἀνασφάλειας. Ὁ πλῆθυσμὸς εἶχε καταφύγει στὰ βουνὰ καὶ τὶς σπηλιές. Εἰκοσιπέντε χιλιάδες μαχητὲς περιπλανιώνταν χωρὶς καμμιὰ μισθοτροφοδοσία ἢ ἐνίσχυση, ἐνῷ οἱ μοναδικὰς δημόσιες πρόσδοι, (δεκάτη καὶ τελωνειακὲς εἰσπράξεις τοῦ Ἀναπλιῶ) δὲν λειτουργοῦσαν. Κράτος, δηλαδὴ, καὶ στὴν πιδ ὑποτυπώδη του ἔννοια δὲν ὑπῆρχε.

Στὶς 11/24 Γενάρη 1828 ὁ Καποδίστριας ἀποβιβάστηκε στὴν Αἴγινα, ποὺ τὴ χρησιμοποίησε γιὰ κάμποσο καιρὸ σὰν ἐδρα του. Εἰκόνα τῶν φρικτῶν καταστροφῶν τῆς Ἑλλάδας, καθ'αυτὸ δραματικὴ, δίνει ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης στὴ συνομιλία του μὲ τὸ Γεωργάκη Μαυρομυχάλῃ, ὅπως μᾶς τὴν παραθέτει ὁ Γ. Τερτσέτης στὰ «Ἀπόλογα γιὰ τὸν Καποδίστρια»:

«Εἶναι καιροὶ ποὺ πρέπει νὰ φοροῦμε ὅλοι ζῶνῃ δερματένια καὶ νὰ τρώμε ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριο» εἶδα πολλὰ

εἰς τὴν ζωὴ μου, ἀλλὰ σὰν τὸ θέαμα δταν ἐφθασα ἐδῶ εἰς τὴν Αἴγινα δὲν εἶδα τί παρόμοιο ποτέ, καὶ ἄλλος νὰ μὴν τὸ ἴδῃ... "Ζήτω ὁ κυβερνήτης, ὁ σωτήρς μας, ὁ ἐλευθερωτής μας!" ἐφύναζαν γυναῖκες ἀναμαλλιάρες, ἄνδρες μὲ λαβωματιῖς πολέμου, ὀρφανὰ γδυτά, κατεβασμένα ἀπὸ τὴς σπηλιῆς. Δὲν ἦσαν τὸ συναπάντημά μου φωνὴ χαρᾶς, ἀλλὰ θρήνος. Ἡ γῆ ἐδρέχετο ἀπὸ δάκρυα. Ἐδρέχετο ἡ μυρτιά καὶ ἡ δάφνη τοῦ στολισμένου δρόμου ἀπὸ τὸ γιὰλδ ὡς τὴν ἐκκλησίαν. Ἀνατρίχιαζα, μοῦ ἔτρεμαν τὰ γόνατα, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ μοῦ ἔσχιζε τὴν καρδιά μου. Μαυροφορεμένες γυναῖκες, γέροντες, μοῦ ἐζητοῦσαν ν' ἀναστήσω τοὺς πεθαμένους τους, μανάδες μοῦ ἔδειχναν εἰς τὸ θυζὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ μοῦ ἔλεγαν νὰ τὰ ζήσω καὶ διτι θὲν τοὺς ἀπέμειναν παρὰ ἐκεῖνα κι' ἐγὼ καὶ μὲ δίκαιο μοῦ ἐζητοῦσαν ὅλα αὐτά, διότι ἐγὼ ἤλθα καὶ σεις μὲ προσκαλέσατε νὰ οἰκοδομήσω, νὰ θεμελιώσω κυβέρνησιν καὶ κυβέρνησις καθὼς πρέπει ζεῖ, εὐτυχεῖ τοὺς ζωντανούς, ἀνασταίνει καὶ ἀποθαμένους διὰτὶ διορθώνει τὴν ζημίαν τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀδικίας· δὲν ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, ζεῖ τὸ ἔργο του, καρποφορεῖ, ἂν ὁ διοικητής εἶναι δίκαιος, ἂν τὸ κράτος ἔχει συνείδηση, εὐσπλαχνία, μέτρα σοφίας. Δύναμαι νὰ κάμω ἐγὼ ὅλα αὐτά καὶ νὰ δικαιολογήσω τὴν παντοχὴ τοῦ κόσμου; Δύναμαι νὰ πράξω μηδὲν χωρὶς τὴν σταθερὰν δημοφροσύνην τῶν πρώτων τοῦ τόπου; Δὲν εἶναι κίνδυνος διτι τὰ ἀγαθοεργήματά τους εἰς τὸν ἀγῶνα ἔχουσιν πληθμονὴν ὀρέξεων, ἀπαιτήσεων εἰς τὰ στήθη των; πληθμονὴν ἀφιλίωτη μὲ τὸ γενικὸν καλὸ, μὲ τὸ κύρος τῆς ἐξουσίας, καὶ μὲ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ; Ἄν εὐρεθῶμεν εἰς ἀντιλογίαν, ἀντίμαχοι εἰς τὸ φρόνημα, ποιὸς θὰ μονομερίσει; Ἐγὼ ἢ ἐκεῖνοι;...

"...Ὡς ψάρι εἰς τὸ δίχτυ σπαράζει εἰς πολλοὺς κινδύνους ἀκόμη ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία. Μοῦ ἐδῶσατε τοὺς χαλινούς τοῦ κράτους. Τίνος κράτους; Μετροῦμε εἰς τὰ δάκτυλα τὴν ἐπικράτειάν μας. Τ' Ἀνάπλι, τὴν Αἴγινα, Πόρο, Ὑδρα, Κόρινθο, Μέγαρο, Σαλαμίνα. Ὁ Ἱμπρατμὴς κρατεῖ τὰ κάστρα καὶ τὸ μεσόγειο τῆς Πελοποννήσου, ὁ Κιουτάγιας τὴ Ρούμελη, πολλὰ νησιά θασανίζονται ἀπὸ αὐτεξούσιο στρατιώτη καὶ ἀπὸ πειρατεῖαν, τὰ δυὸ μεγάλα καράδια μας εἶναι ἀραγμένα ξαρμάτωτα εἰς τὸν Πόρο, ἡ Ἀθήνα ἔφαγε πέρυσιν τοὺς ἀνδρειωτέρους τῶν Ἑλλήνων. Ποῦ τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ἔθνους; Ἀκούω ἐπουλήσατε καὶ τὴν δεκατιά τοῦ φετεῖνοῦ ἔτους, πρὶν σπαρθεῖ ἀκόμα τὸ γέννημα· ὁ τόπος εἶναι χέρσος, σπάνισιν οἱ κάτοικοι, σκόρπιοι εἰς τὰ βουνὰ καὶ εἰς τὰ σπήλαια· τὸ δημόσιον εἶναι πλακωμένον ἀπὸ δυὸ ἑκατομμύρια λίρες στερλί-

νες χρέος, άλλα τόσα ζητούν οι στρατιωτικοί, ή γη είναι υπο-
 θηρευμένη εις τούς "Αγγλους δανειστάς" ανάγκη νά την έ-
 λευθερώσουμε μέ την ίδια απόφαση ως την έλευθερώσαμε και
 από τὰ άρματα του Κιουτάγια και του Αιγυπτίου. Δέν λυπού-
 μαι, δέν άπελπιζομαι' προτιμώ αυτό τό στήπτρο του πόνου
 και των δακρύων παρά άλλο· ό θεός μου τδωσε, τό παίρ-
 νω, θέλει νά μέ δοκιμάσει' είμαι από τη φυλή σας· εις ένα
 μνήμα μαζί μέ σās θά θαφτώ· δ,τι έχω, ζωή, περιουσία, φι-
 λίες εις την Εύρώπη, κεφάλαια γνώσεων αποκτημένα από
 τόσα θεάματα και άκροάματα συμβάντων του κόσμου εις τās
 ημέρας μου, τὰ άφιερώνω εις την κοινήν πατρίδα. "Ας ύψώ-
 σω τό μεγαλείον της, ώστε όποιος θελήσει δυσκόλως νά τό
 ταπεινώσει. Στερεωμένο εις ρίζες άρετής είναι άκαταμάχη-
 το. Έκάματε έργα πολεμικά άθάνατα. Βασιλείς και έθνη σās
 έπαίνεσαν, αλλά πίστευsé μου, διὰ πολυετίαν άκόμη ή ζώνη
 του Προδρόμου πρέπει νά είναι στολισμός μας, όχι χρυσοθ-
 φαντη χλαμίδα. "Ως οι παλαιοί ήρωες ή βασιλείς της Έλ-
 λάδος πρέπει νά φυτεύομε δέντρα, νά ανοίγομε δρόμους, νά
 παλειώμε μέ τὰ θηρία του δάσους, νά δέσομε την κοινωνία
 μας μέ νόμους σύμφωνους πρός τό έθνος μας. Ούτε όπισω,
 ούτε έμπρός του καιρού μας. Μή μου ζητείτε ζωγραφίες πο-
 λύτιμες εις οικοδόμημα άκόμη άτέλειωτο. Μέτρο μας και ά-
 στρο εις δεινά έλληνικά θεραπεία έλληνική. Μέ τό στόμα
 μας, όχι ως οι χειρουργοι της Εύρώπης κόφτοντες, άλλα μέ
 τό στόμα μας νά συζαίνομε τό έμπνο της πατρίδας μας διὰ
 νά την γιάνομε.

"Αν δέν μάς αποστραφεί ό μεγαλοδύναμος και άξιωθού-
 με την εύλογία του, τὰ άκροθαλάσσια μας θά στολισθούν από
 εύμορφες πολιτείες, ή σημαία ή έλληνική θά δοξάζεται εις τὰ
 πελάγη, ήμερα δένδρα θ' άνθίσουν εις τὰ άγρια βουνά και οι
 έρημιές θά πληθύνουν από κατοίκους - και όχι εις τίς όβιμες
 ημέρες των απογόνων δσα σου προλέγω, άλλα έσύ θά τὰ !δείς
 πού είσαι νέος, θά ζήσεις και θά γεράσεις. "Ένα μόνο φοβού-
 μαι πολύ και μέ δέρνει: ύποψία, τρέμω την άπειρία σας. "Αν
 ή νέα κυβέρνηση τύχει νά συγκροουθεί μέ συμφέροντα ξένων
 δυνάμεων - έπειδή κάθε τόπος έχει χωριστά τό μυστήριο της
 ζωής του, τό νόμο της εύτυχίας του - αν πλανηθεί ό έλληνι-
 σμός και σηκώνει σκοτάδι μεταξύ μας ώστε έσεις νά μή δια-
 βάσετε εις την καρδίαν μου, θολωθούν και έμένα οι όφθαλ-
 μοί, ποιός ήξεύρει:... πού θά πάμε, τί θά γενοόμε; έτινάξατε
 τό καθούκι των άλλοφύλων, άλλ' οι πλεκτάνες της διπλωμα-
 τίας έχουν κλισιές πλανήτριες, φαρμακερές, κλισιές θανά-

του, ἄφαντες καὶ ὅσους δὲν τίς ἐννοεῖτε.

Κατεβαίνω πολεμιστὴς εἰς τὸ στάδιον, θὰ πολεμήσω ὡς κυβέρνησις, δὲν λαθεύομαι τὸν ἔριστα τῶν προνομίων πού εἶναι φυτευμένος εἰς ψυχῆς πολλῶν, τὰ δνειροπολήματα τῶν λογιστῶν, ξένων πρακτικῆς ζωῆς, τὸ φιλόποστο, κυριαρχικὸ καὶ ἀνήμερο ἁλλοεθνῶν ἀνδρῶν. Ἡ νίκη θὰ εἶναι δική μας ἂν βασιλεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν μας μόνο τὸ αἶσθημα τὸ ἑλληνικόν· ὁ φιλήκοος τῶν ξένων εἶναι προδότης.

Εἴθε οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος νὰ εἶναι βοηθοί μου... Μὴ φορεῖς πολυτελεῖ φορέματα ἀταίριαστα μὲ τὴν ἔνδειαν τῶν πολλῶν καὶ κεφάλαιο θαμένο, ἀχρησίμευτο· ἡ ἀφορμὴ ἢ ἀπόκρησις τοῦ κακῶν ὀρέξεων καὶ πράξεων...·

2. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΟΥ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ. ΠΡΩΤΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΣΑΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ

Ποῖός ἦταν, λοιπόν, ὁ Ἐφτανήσιος αὐτὸς εὐγενὴς μὲ τὸ ἐξῆς πολιτικὸν κριτήριον καὶ τὴν ἑκαάθαρτη γνῶσιν τῶν ἁμεσων προβλημάτων τῆς Ἑλλάδας, τὴν ὁποία κλήθηκε νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τρόπο σχεδὸν δικτατορικόν; Ἡ ἐκλογή του θεωρήθηκε σὰν διπλωματικὴ ἦτα τῆς Ἀγγλίας καὶ θρίαμβος τῆς Ρωσίας στὸ ζατερίκι τῶν ἐπιρροῶν πᾶνυ στὸ νεαρὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἀριστοκράτης τὴν καταγωγή, ὀλιγαρχικὸς στίς ιδέες, δοκιμασμένος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ρωσσοκρατίας στὰ Ἐφτάνησα (1804), ὅπoταν σὰν πληρεξούσιος τῆς ξένης κατοχῆς ἐπνιξε στὸ αἷμα τὴν ἀγροτικὴ ἐξέγερση τῆς Κεφαλониᾶς, εἶχε πάρει σαφεῖ θέσιν ὑπὲρ τοῦ φεουδαρχισμοῦ στὸ ἀντίμαχο στρατόπεδο πού εἶχε ἀνοίχθῃ μεταξὺ λαῶν καὶ ἡγεμόνων τότε. Ἀπὸ τὸ 1809 μπαίνει στὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσίας καὶ χρησιμοποιεῖται σὲ νευραλγικὰς θέσεις ὅπως τῇ Βιέννῃ, τὸ Βουκουρέστι καὶ ἄλλου. Στὰ 1812 - 13 διευθύνει γραφεῖο πολιτικῆς κατασκοπείας ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος καὶ λίγο ἀργότερα στέλνεται ἀπὸ τοὺς Ρώσους στὴν Ἑλβετίαν γιὰ διπλωματικὴ ὑπηρεσίαν. Τὸ 1814 στέλνεται στὸ συνέδριον τῆς Βιέννης σὰν τρίτο μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ διπλωματικοῦ κολοφῶνα του, ὅταν οἱ ἐσωτερικὰς ἀντιθέσεις μέσα στοὺς κόλπους τῶν φεουδαρχῶν ἡγεμόνων τὸν διευκόλυναν νὰ δρέψῃ διπλωματικὰς νίκας ὑπὲρ τῆς Ρωσίας, ἐπισύροντας τὴν ἄγρια ἐχθρότητα τοῦ Μέττερνιχ, ὁ ὁποῖος τὸν παρακολουθοῦσε μὲ πρᾶκτορες του.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἰδεολογικῆς, λοιπόν, ἦταν ὀλιγαρχικὸς καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐθνικῆς συνειδήσεως Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ ἀφοσιωμένος στὸν τσάρο. Ἀπόκρουσε τὴν προσφορὰ τῆς ἀρχηγίας τῆς Φιλικῆς, συ-

κοφάντησε καὶ ἔδρισε τοὺς δημοκράτες Ἕλληνες πού τὴν κινούσαν, προσπάθησε ν' ἀποτρέψει τὸν Ὑψηλάντη ἀπὸ τὸ ν' ἀναλάβει τὴν ἀνώτατη ἀρχηγία τῆς, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐκάλυψε ἀπὸ πλευρᾶς ἀστυνομικοῦ διωγμοῦ τίς κινήσεις του, ὅχι μόνο μέσα στὸ ρωσικὸ ἔδαφος ἀλλὰ καὶ στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα. Ἀντιφατικὸς ὡς πρὸς τὴ στάση του ἐναντι τῆς προετοιμασίας τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορηθεῖ ὅτι τὴν παρακολούθησε μὲ ψυχρότητα· ἀντίθετα, μετὰ τὴν ἐκρηγῆ τῆς, προσπάθησε νὰ ἐπιτύχει μιὰ ταχεῖα ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ ὅταν στὸ συνέδριο τῆς Βερόνας (Ὀκτώβρης 1822) δὲν μπόρεσε νὰ πείσει τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο Α' νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ ρωσικὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία καὶ ἔφυγε στὸ ἐξωτερικόν.

Σὰν Ρώσος διπλωμάτης ὁ Καποδίστριας ἐπέτυχε καὶ ἀναδείχτηκε στὰ ὑπάτα ἀξιώματα τοῦ τσαρικοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Τώρα καλούνταν νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα μὲ πνεῦμα καὶ μεθόδους πού ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δημοκρατικὸ νόημα τῆς ἐπανάστασης. Στὸ διπλωματικὸ ζατίριο τῆς τελευταίας ὥρας ἡ Ρωσία εἶχε κατορθώσει νὰ ὑπερκεράσει τὴν ἀγγλικὴ διπλωματία καὶ τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή τῆς Μ. Βρεταννίας στὴν Ἑλλάδα, ἐκμεταλλευόμενῃ ἐπιδέξια τὴν κρίσιμη στιγμή τοῦ θανάτου τοῦ Ἀγγλοῦ πρωθυπουργοῦ Τζώρτζ Κάννινγκ καὶ τοῦ σάλου τῆς ἐσωτερικῆς βρεταννικῆς μεταπολίτευσης. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν περιοδεία του στὶς εὐρωπαϊκὰ αὐλές, πρὶν ἔρθει στὴν Ἑλλάδα σὰν κυβερνήτης, ἔγινε δεκτὸς μὲ ψυχρότητα στὸ Λονδίνο καὶ τὸ Παρίσι, ἐνῶ στὴν Πετρούπολη ἔγινε δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμό. Στὸν πολιτικὸ του βίο - τόσο βραχὺ ἄλλωστε - σὰν κυβερνήτης, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ «Ρώσου ἀνθυπάτου» τὸν ἀκολουθοῦσε πρὶν ἀκόμη ἀποβιβαστεῖ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίσκεψή του στὴν Πετρούπολη ἀποτελέσει ἀνανέωση τῶν δεσμῶν του μὲ τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ τὰ πρῶτα του πολιτικὰ θέματα ἐνισχύθηκαν μὲ 200.000 χρυσὰ φράγκα πού ἀποτελοῦσαν τοὺς τόκους τῶν κεφαλαιοποιημένων δωρεῶν τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρωσίας ὑπὲρ τοῦ ἀγώνα καὶ ἀπὸ 400.000 χρυσὰ ρούβλια (1.000.000 γαλλικὰ φράγκα τῆς ἐποχῆς) πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐπὶ ρωσικοῦ ἐδάφους γιὰ τὴν ἐξαγορὰ Ἑλλήνων αἰχμαλώτων.

Σὰν πολιτικὸς νοῦς, παρὰ τίς ὀλιγαρχικὰς ἰδέες του καὶ τὴν ἔλλειψη κάθε ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἦταν ὀξὺς καὶ διορατικὸς. Χαρακτηριζόταν ἀπὸ μιὰ καθολικὴ γνώση τῶν ἐλληνικῶν προβλημάτων καὶ εἶχε συλλάβει ἓνα σχέδιο κρατικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνέρθωσης τῆς Ἑλλάδας ἀρκετὰ μελετημένο.

Ἡ περίπτωση Καποδίστρια δίχασε γιὰ πολὺν καιρὸ τοὺς ἱστορικοὺς μας. Ἐνας κλάδος τῆς ἱστοριογραφίας μας ποὺ βασικὰ στηρίχθηκε σὲ ἱστοριοφίλιστα κριτήρια, (Κορδάτος, Ζέβγος) τὸν χαρακτήρισε ὡς ὄργανο ξένης δύναμης, μὲ φεουδαρχικὴ ἰδεολογία, ἐχθρὸ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῇ θέσῃ του στὴν Ἑλλάδα σὰ θέσῃ «Ρώσου ἀνθυπάτου». Ἡ ἀντίληψή αὐτὴ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὺς ὁ Καποδίστριας ἦταν ὁ ἐκλεκτὸς τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, τῆς τόσο λιγώζουσας ἀλλώστε στὸν ἑλληνικὸ χώρο· ὁ πατριωτισμὸς του ὥστόσο, δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ. Μεγαλωμένος ἰδεολογικά στὶς παρυφές τῆς ρωσικῆς διπλωματίας, γόνος οἰκογένειας εὐγενῶν μὲ ὑπερσυντηρητικὰς ἰδέες, αἰσθανόμενος μὰ φυσικὴ ἀπέχθεια πρὸς κάθε εἶδος ἐξουσίας ποὺ φορέας τῆς ἦταν ὁ λαός. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ στάση του ἀπέναντι τῶν Φιλικῶν. Θεωροῦσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδας ὑπόθεση τῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν συμμάχων τους συντηρητικῶν λογίων καὶ ἀρνοῦνταν στὴ μάζα τὸ δικαίωμα νὰ δρᾷ γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους. Κάπως καθυστερημένα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει προσηλωμένος στὶς ἰδέες τοῦ *Διαφωτισμοῦ* οὐ τοῦ *Μεγάλου Φρειδερίκου* καὶ τῆς *Αἰκατερίνας τῆς Β'*, πιστεύοντας ἀκράδαντα ὅτι ἕνας λαός, ἀνώριμος πολιτικά, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ποδηγησίαν ἐνὸς «ἐκλεκτοῦ ἀνδρός», ὁ ὁποῖος γίνεται φορέας τοῦ καλοῦ στὸ ἔθνος του, ἔστω καὶ ἐναντίον τοῦ ρεύματος. Ὡστόσο, παρὰ τὶς ἰδέες του αὐτές, ἦταν ἀρροισιμένος στὸν τόπο του καὶ δόθηκε ἀνυστερόβουλα στὸ ἔργο του, μὲ πάθος καὶ ἀσκητισμὸ, παρὰ τὰ προσκόμματα ποὺ τοῦ δημιουργοῦσε τὸ συγγενικὸ του περιβάλλον, χρωματίζοντας μὲ τὸ στοιχεῖο τοῦ νεποτισμοῦ καὶ τῆς οἰκογενειοκρατίας τὸ δημόσιο βίον.

Μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ φιλελευθερισμὸς στὴν ἀσκησὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀποτελοῦσε τροχοπέδη στὰ ἐπείγοντα προβλήματα τοῦ τόπου, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔβαλε τὴ βουλὴ μπροστὰ στὸ δίλημμα ἢ νὰ διαλυθεῖ καὶ νὰ καταργηθεῖ τὸ σύνταγμα ἢ αὐτὸς θὰ ἐγκατέλειπε τὴν Ἑλλάδα. Καὶ μὲ τὴν ὑπόσχεσιν πὺς γρήγορα θὰ καλέσει νέα ἔθνοσυνέλευση, ἔπεισε τὴ βουλὴ νὰ διαλυθεῖ κι' αὐτὸς ἀναδείχθηκε πλὴν ὁ οὐσιαστικὸς κυβερνήτης, πλαισιωμένος ἀπὸ τὸ εἰκοσιεπταμυλὲς ψευδοκοινοβούλιο διορισμένων, μὲ ἐντελῶς συμβουλευτικὸ χαρακτῆρα, στὸ ὁποῖο τοποθέτησε ὅλους ἐκείνους τοὺς πολιτικούς ποὺ διέβλεπε ὅτι θὰ ὑπάρξουν πιθανοὶ πολιτικοὶ τοῦ ἀντίπαλου. Ἡ ἐξουθένωσις δυνάμεων αὐτῶν ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὶς πολιτικὰς ροπὰς στὴν Ἑλλάδα ἔχει ἕνα περίεργο ἀταξικὸν χαρακτήρα. Χτυπάει τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ τοὺς Ὑδραίους· χτυπάει τὶς μάζες τῶν ἀγωνιστῶν ποὺ ζητοῦσαν προστασίαν ἀπὸ τὸ κράτος· καὶ σὰ μοναδικὸ τοῦ πολι-

τικό στήριγμα μεταχειρίζεται τούς μεγαλοκαπετανέους του «ρωσικού κόμματος» και πρώτα απ' όλους τόν Κολοκοτρώνη, βασικό φορέα της ρωσικής πολιτικής στη χώρα, μαζί με τόν Άντρεά Μεταξά, τόν άνθρωπο πού θά ήγηθεί αργότερα του «ρωσικού κόμματος» στην Ελλάδα, του γνωστού κατά την όθωνική περίοδο με τό σκωπτικό λαϊκό του παρωνύμιο κόμμα των Ν α π π α ί ω ν ή μ ο υ ζ ί κ ω ν. Ο Κάρολος Μάρξ, πού μελέτησε με πολλή έμβρύθεια τά πολιτικά προβλήματα στά νεότευκτα βάλκανικά κρατίδια, χαρακτηρίζει τόν Καποδίστρια πολιτικά ά ν υ π ό λ η π τ ο και θεωρεί τόν Άντρεά Μεταξά τυφλό όργανό του.

Οί καισαρικές τάσεις του Καποδίστρια φάνηκαν από την πρώτη στιγμή πού καταπιάστηκε με τό αξίωμά του. Άνέστειλε τό σύνταγμα της Τροιζήνας, βάζοντας ρητά τόν πολιτικό κόσμο της χώρας μπροστά στό δίλημμα: ή παραμερίζεται τό σύνταγμα, ή φεύγει από την Ελλάδα. Η βουλή κάμφθηκε και κατόπιν τούτου τή διέλυσε, άναδεικνύοντας στη θέση της ένα διορισμένο συμβουλευτικό σώμα από κοτζαμπάσσηδες και μεγαλοκαρδοκώρηδες, τό «Πανελλήνιον», από 27 μέλη, πού είχε καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα και στόχο νά άποκοπούν τά μέλη του από τίς πολιτικές τουξέπηρεδες του παρελθόντος και έπομένως νά χάσουν την πολιτική τους δύναμη. Παράλληλα ίδρύει την Κεντρική Γραμματεία, είδος ύπουργικού συμβουλίου, πού δέχεται απ' ευθείας πολιτική γραμμή απ' αυτόν. Ούσιαστικά ή έξουσία συγκεντρώθηκε όλόκληρη στά χέρια του, πράγμα πού δημιούργησε από την πρώτη στιγμή τρομερές δυσάρεσσαιες, ιδιαίτερα στους κύκλους πού έπηρεάζονταν από την άγγλική και τή γαλλική πολιτική και πού, με τή σημαία του άγώνα ύπέρ των λαϊκών έλευθεριών, έφθειραν έξ άρχης τίς προσπάθειές του και ύπονόμειυσαν τό αξιόλογο πρόγραμμά του οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, με άποτέλεσμα νά έπιτείνεται ή άναρχία, ή οικονομική καχοδαιμονία και νά καλλιεργούνται οί τοπικιστικές τάσεις σέ όρισμένες περιοχές, όπως ή Μάνη, ή Εύβοια, ή Ρούμελη κλπ.

Οί άμεσοι στόχοι της πολιτικής του γιά νά έμπεδώσει τή στοιχειώδη έννοια του κράτους ήταν πολλοί και μελετημένοι: Κατ' άρχήν χτύπησε την πειρατεία,* πού άποτελούσε τή μάστιγα των ελληνικών θαλασσών, με κέντρα τή Γραμβούσα της Κρήτης και τίς Β. Σποράδες. Ο Μισούλης ανέλαβε τόν άγώνα αυτό και άφού κατέστρεψε τίς βάσεις των πειρατών συνέλαβε 80 πειρατικά πλοία,

* Για τό θέμα βλ. την αξιόλογο μελέτη της Δέσποινας Θεμελή - Κατηφόρη «Η δίωξις της πειρατείας» (μέρος Α') και τό θαλάσσιον δικαστήριο (μέρος Β') κατά την πρώτην καποδιστριακήν περίοδον» Αθήναι 1973.

τά οποία παρέδωσε στην κυβέρνηση. Έτσι απαλλάχτηκε η θάλασσα από τους πειρατές. Δεύτερο, ύπηγαγε το στρατό και το στόλο κάτω από τις διαταγές της κυβέρνησης· ο στόλος αποσπάστηκε από την ελλωτία στους Ύδραίους μεγαλοκαπετανούς και ο στρατός μπήκε κάτω από τη διοίκηση του Ύψηλάντη. Τρίτο, τον άπασχόλησε η διοικητική διάρθρωση του κράτους. Ο θεσμός των δημογερόντων κοτζαμπάσιδων καταργήθηκε και εφαρμόστηκε η απόφαση της συνέλευσης της Τροιζήνας για τη διαίρεση του Μοριά σε 7 διοικητικές περιφέρειες και σε 6 των νησιών. Καθεμιά βρισκόταν κάτω από τον άμεσο έλεγχο του επιτρόπου που διόριζε ο ίδιος ο Καποδίστριας και οι έπιτροποι έπόπτευαν στις νέες έκλογές δημογερόντων, όχι πιά με μέτρο το κοτζαμπασιλίκι· μ' αυτό τον τρόπο περιορίστηκαν σημαντικά τα φεουδαρχικά προνόμια των τζακιών.

Τά οικονομικά του νέου κράτους αποτέλεσαν επίσης σοβαρή μέριμνα του Καποδίστρια. Για να συνεχιστεί ο άπελευθερωτικός πόλεμος χρειάζονταν σοβαρά οικονομικά μέσα. Ο έξωτερικός δανεισμός δέν ευδοχώθηκε εξ αίτίας των άγγλικών αντιδράσεων· η προσπάθειά του να ίδρύσει κρατική τράπεζα για τίς ανάγκες του δημοσίου τοποιλήστηκαν συστηματικά από κοτζαμπάσιδες και μεγαλοκραδοκυραίους. Η Ρωσία κατά τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου 9/21 Μάρτη 1828 κατόρθωσε να ρυμουλκήσει τη Γαλλία στις απόψεις της και - παρά τίς άγγλικές αντιδράσεις - προσφέρθηκε να έγγυηθεί το δάνειο των 2.000.000 λιρών στερλινών που ζητούσε ο Καποδίστριας στο Λονδίνο. Η Άγγλία άρνήθηκε την έγγύηση και τότε Ρωσία και Γαλλία ανέλαβαν να ένισχύσουν το έλληνικό δημόσιο ταμείο με 500.000 γαλλικά χρυσά φράγκα το μήνα. Τόν Ιούνη του 1828 ο τσάρος έστειλε ένα ποσό 1.500.000 χρυσών ρουβλιών (3.750.000 γαλλικά φράγκα) και άκολούθησαν και άλλες μηνιαίες ένισχύσεις από τη Ρωσία και τη Γαλλία. Φυσικά ο έξωτερικός δανεισμός και οι μηνιαίες ένισχύσεις δέν έλυσαν το μέγα πρόβλημα του χάους της έλληνικής οικονομίας και ο Καποδίστριας αναγκάστηκε να καταφύγει και πάλι στο μεσαιωνικό φόρο της δεκάτης - τροποποιώντας τον - και την αύξηση των δασμών, μέτρα που είχαν έπιδραβείς έπιπτώσεις στο λαϊκό εισόδημα.

Τό ζήτημα της τάξης μέσα στη χώρα τον άπασχόλησε επίσης σοβαρά. Χιλιάδες άγωνιστών, ιδιαίτερα αυτοί που κατάγονταν από μέρη μη άπελευθερωμένα, γύριζαν στο Μοριά άνεργοι και για να ζήσουν κατάφευγαν σε ληστρικές πράξεις. Τούς ανθρώπους αυτούς τους χτύπησε κάπως άψυχολόγητα, έγκαινιάζοντας το θάρραρο διωγμό των άγωνιστών, που εντάθηκε επί βαβαροκρατίας άργότερα, και έγινε άφορμή να εξαπλωθεί στην Ελλάδα η ληστοκρατία,

ή μεγαλύτερη τροχοπέδη της αγροτικής μας ανάπτυξης, που κράτησε σχεδόν ένα αιώνα. Ο διωγμός αυτός των αγωνιστών κινούνταν ως ένα σημείο και από τους κοτσαμπάσηδες που ήθελαν να τους άχρηστέψουν σαν μελλοντική πολιτική δύναμη. Έφτασαν μάλιστα να ζητούν το λόγο από τον Κολοκοτρώνη, γιατί σκότωσε τον περιβόητο προδότη Νενέκο!

Παράλληλα ο Καποδίστριας πήρε τα πρώτα σοβαρά μέτρα για την παιδεία, δάζοντας σε λειτουργία 121 σχολεία στη διάρκεια της τριετούς διακυβέρνησής του, με 9296 μαθητές. Δεν πρέπει όμως να αποσιωπηθεί ο φεουδαρχικός και ο θεοκρατικός χαρακτήρας της παιδείας. Επίσης ίδρυσε γεωργικές σχολές, το πρότυπο αγρόκτημα της Τίρυνθας, σχολή Ευελπίδων στο Ναύπλιο, οργάνωσε τη δημόσια υγεία και τα πρώτα νοσοκομεία, την πρώτη ταχυδρομική υπηρεσία κλπ. Με τα μέτρα αυτά έμπέδωσε τη στοιχειώδη έννοια του κράτους και κατάρργησε τις τοπικιστικές παντιέρες των κοτσαμπάσηδων, πράγμα που με την υποκλήση της Αγγλίας στάθηκε το κυριότερο έναυσμα για τη δολιοφθορά του έργου του και κατέληξε στη δολοφονία του το Σεπτέμβριο του 1831 από τους Μαυρομιχάληδες.

Στο κεφαλαιώδες πρόβλημα της διανομής της εθνικής γής ο Καποδίστριας δεν μπόρεσε να επιτύχει. Η γή, συγκεντρωμένη στα χέρια των τζακιών και των μοναστηριών, δεν ήταν δυνατό ν' αποσπαστεί υπέρ των αγροτών παρά με μέτρα επαναστατικού χαρακτήρα. Τα εθνικοποιημένα τουρκικά κτήματα ήταν επίσης δεσμευμένα στους δανειστές της χώρας. Η δημιουργική διανομή τους ήταν αδύνατη μέσα σ' εκείνο το χάος. Σύμφωνα με τους πίνακες του Καποδίστρια η ελευθερωμένη καλλιεργήσιμη γή ήταν 17.270 στρέμματα στη Δ. Ελλάδα, 1.141.690 στρέμματα στην Α. Ελλάδα και Εύβοια, και 3.000.000 στο Μοριά. Τα μοναστήρια κατείχαν το 1/4 του ελληνικού καλλιεργήσιμου εδάφους. Η άποτυχία του στο πρόβλημα της διανομής της εθνικής γής κατά κάποιο τρόπο, σφραγίζει την άποτυχία της γενικής πολιτικής του, παρά τις αγωνιώδεις προσπάθειες να προσεγγίσει σε μία δυνατή λύση.

3. Ο ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου η πρώτη διπλωματική ενέργεια των τριών Δυνάμεων ήταν να καλέσουν την Ύψηλη Πύλη ν' αναγνωρίσει το σύμφωνο του Λονδίνου. Η τουρκική κυβέρνηση αρνήθηκε και στις 26 Νοέμβρη/8 Δεκέμβρη 1827 οι πρεσβευτές των Δυνάμεων έγκατέλειψαν την Πόλη, ενώ ο σουλτάνος, σε απάντηση, κήρυξε τον Ίερό πόλεμο έναντίον των «γκιαουρτζήδων» (απί-

των). «Ἡ Πύλη, γράφει ὁ Λ. Στρίγκος, ἐπέμενε στὴν ἀδιαλλαξία της, ἐπειδὴ πίστευε πῶς ἡ ἀγγλορωσικὴ συμμαχία στηριζόταν πρὸς εἰρηνικὴ συμφωνία καὶ δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀντέξει σ' ἓνα ρωσοτουρκικὸ πόλεμο».

Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ γιὰ νὰ ἐπιτύχει γρήγορα ἀποτελέσματα, πρότεινε στὶς ἄλλες δυνάμεις νὰ προβεῖ σὲ μιὰ ἀστραπιαία προέλασιν στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ ταυτόχρονα οἱ ἐνυμνοὶ στόλοι νὰ ἐμφανιστοῦν στὸ λιμένα τῆς τουρκικῆς πρωτεύουσας. Τὴν πρότασιν ἀπόρριψαν οἱ ἄλλοι δύο σύμμαχοι γιατί ἐδινε πλεονεκτήματα στὴ ρούσικη πολιτικὴ. Καὶ ἡ Ρωσία ἀποφάσισε πλέον νὰ δράσει μόνη. Στις 26 Φλεβάρη/9 Μάρτη ὁ τσάρος καὶ ἡ κυβέρνησή του διακήρυσσαν ὅτι τὰ ρωσικὰ στρατεύματα εἶναι ἔτοιμα νὰ εἰσβάλουν στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ νὰ ἐπιβάλουν στὴν Τουρκία μὲ τὴ δύναμιν τῶν ὅπλων τὸ συμφωνο τοῦ Λονδίνου.

Ὁ πόλεμος κηρύχθηκε στις 14/27 Ἀπρίλη 1828. Ἡ προέλασις τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων ὑπῆρξε ἀληθινὴ πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἐόρδα γιὰ τὸ Λονδίνο. Προσπάθειες διλόκληρων ἐτῶν τῆς Ἀγγλίας παρασύρονταν ἀπὸ τὴ δύναμιν τῶν γεγονότων σὰν ἀθύρματα. Ἡ βρετανικὴ διπλωματία, ἀφοῦ προσπάθησε στὴν ἀρχὴ νὰ διασκοπάσει τὴ συμμαχίαν, παρασύροντας μὲ τὴς ἀπόψεις της καὶ τὴν Γαλλίαν, δὲν τὸ κατόρθωσε τελικὰ καὶ ἀναγκάστηκε νὰ σιωπήσει.

Τὸ ζήτημα τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς κατοχύρωσης τῆς ἐλευθερίας της καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας της, εἶχε τώρα ἔνα φλογερὸ συνήγορο, τὰ ρωσικὰ ὅπλα, ποὺ εἶχαν κι' ἄλλας ἀρχίζει νὰ μιλοῦν μὲ τὴν πειστικὴ γλῶσσα τοῦς στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Γιὰ νὰ φέρει ἀντιπερισπασμὸν ἡ Πύλη δοκίμασε ἓνα ἄθλιο διπλωματικὸ ἐλιγμὸν στέλνοντας ἀντιπροσωπεῖα ὑπὸ τὸν πρωτοσύγγελο τοῦ Πατριαρχείου γιὰ νὰ ζητήσει ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πράξις αὕτὴ ἀγανάκτησε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ ὁ Καποδίστριας συνέστησε στὴν ἀντιπροσωπεῖαν νὰ φύγει γρήγορα γιὰ τὴν Πόλιν.

Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ἡ θυελλώδης προέλασις τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων στὴ Β. Βαλκανικὴν, παρείχαν μοναδικὴ εὐκαιρίαν στὶς ἑλληνικὰς δυνάμεις νὰ προέλθουν πρὸς βορρᾶ καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τὴς ὑπόδουλες περιοχάς. Ὁ Καποδίστριας ὁμῶς, φοβούμενος ὅτι μιὰ γενικὴ ἐπιστράτευσις καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ λαοῦ θὰ ἀποτελοῦσε σοβαρὸ ἐμπόδιο στὴ δικτατορικὴ του ἐξουσία, δὲν τὸ ἔκανε. Στὸν Ὑψηλάντην, ποὺ τοῦ ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ στρατολογήσῃ, ὅπως ἔκανε ὁ Κολοκοτρώνης, ἀνέκδοτος τὴν ἐπανάστασιν στὸ Μοριά, τὸ ἀρνήθηκε διαρρηθὴν: «Ζητεῖτε ἄδειαν ἀπεριόριστον νὰ ὀπλίσετε τὰ μέρη δι' ὧν θὰ περάσετε. Τὸ ν ἐξοπλίσμὸν τῶν χωρικῶν δὲν ἐγχερίνω, ἀλλὰ

καὶ παραγγέλεσθε νὰ τὸν ἀπαγορεύσετε παντοῦ ὅπου ὑπάγετε». Ἀντίθετα ἔκανε σχέδια νὰ μισθώσει 2.000 ξένους στρατιῶτες. Ἡ ἀναποφασιστικότητά του αὐτὴ - πού ὀφείλονταν στὶς πιέσεις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς - κατὰληξε στὴν ἀποτυχία τριῶν ἐκστρατειῶν μέσα στὸ πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1828 γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης, πράγμα πού εἶχε δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὸν κατοπινὸ καθορισμὸ τῶν συνόρων τοῦ νεαροῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἔξω ἀπὸ τὰ ὅποια ἔμειναν τὰ περισσότερα ἐλληνικὰ ἐδάφη, πού εἶχαν προσφέρει αἷμα στὴν Ἐπανάσταση.

4. ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στὸ μεταξύ ὁ Ἰμπραήμ εἶχε ἐκκενώσει τὴν Τριπολιτσά τὸ Φλεβάρη τοῦ 1828 ἀφοῦ τὴν κατέστρεψε ἐκ θεμελίων καὶ ἐσπείρε στὸ ἔδαφός της ἀλάτι! Οἱ δυνάμεις του εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ περιχαρακωμένο στρατόπεδο τῆς Μεθώνης, χωρὶς νὰ δείχνουν διάθεσι ἀποχώρησης. Τότε οἱ Γάλλοι μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκδιωχθεῖ ὁ Ἰμπραήμ ἀπὸ τὸ Μοριά, ἔσω καὶ μὲ τὴ δύναμη τῶν θπλων, στὴν πραγματικότητα ὅμως νὰ ἐπιτύχουν ἓνα γερὸ προγεφύρωμα στὴν Ἑλλάδα, πού θὰ ἦταν ἀντίβαρο στὴ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ ἐπιρροή, κατὰφεραν νὰ ἀποσπάσουν τὴν ἄδεια τῶν Δυνάμεων γιὰ τὴν ἀποβίβαση 14.000 ἀνδρῶν στὸ Μοριά ὑπὸ τὸ στρατηγὸ Μαιζόν, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ὁ αἰγυπτιακὸς κίνδυνος εἶχε ἐκλείψει, γιὰτὶ στὰ μέσα Ἰουλῆ 1828 εἶχε ὑπογραφεῖ ἀπὸ τὸ Μωχαμέτ Ἄλυ καὶ τὶς Δυνάμεις ἡ συνθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας, βάσει τῆς ὁποίας οἱ αἰγυπτιακὲς δυνάμεις θὰ ἀποσύρονταν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Γάλλοι, λοιπόν, ἦρθαν στὸ Μοριά ὄχι γιὰ νὰ διώξουν τὸν Ἰμπραήμ, ἀλλὰ - ὅπως γράφει ὁ Τρικούπης - «διὰ τὴν οὐδετέρωσιν τῆς ἔνεκα τοῦ πολέμου ἐνδεχομένης ἐν Ἑλλάδι ρωσικῆς ἐπιρροῆς».

Στις 8/20 Αὐγούστου 1828 ὁ Μαιζόν ἀποβιβάσθηκε στὸ Μοριά ἀπὸ 52 πλοῖα, ἔχοντας ὑπὸ τὶς διαταγές του 14.000 πεζοὺς. Πενήντα περίπου μέρες ἀργότερα ἄρχισε ἡ ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ στὶς 14/26 Σεπτεμβρίου ἄρχισε ἡ ἀποχώρηση τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων. Ἀπὸ τὶς 40.000 πού εἶχαν ἀποβιβάσθαι συνολικὰ στὸ Μοριά διασώθηκαν καὶ ἀποχώρησαν 15.000. Εἰκοσιπέντε χιλιάδες στρατιῶτες τοῦ Ἰμπραήμ ἀφησαν τὰ κόκκαλά τους στὸ Μοριά. Ἐνας διαπρεπὴς στρατιωτικὸς ἡγέτης τῆς ἐποχῆς του, πού ἀποκλήθηκε ὁ «μικρὸς Ναπολέων», δέχτηκε ἰσχυρὸ στρατιωτικὸ κόλαφο ἀπὸ τοὺς ἀθάνατους Ἑλληνες καὶ τὴν στρατιωτικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Γέρου τοῦ Μοριά...

Τὰ γαλλικά στρατεύματα στὸ Μοριά συμπεριφέρθηκαν κατὰ τρόπο πού θίμιζε δυνάμεις κατοχῆς. Δὲν δέχτηκαν νὰ βοηθήσουν σὲ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ρούμελης, λόγω πιέσεων στὸ Παρίσι ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς. Ὡστόσο ἔκαναν στὸ Μοριά τὰ πρῶτα στοιχειώδη ἔργα (δρόμους, γέφυρες) καὶ πολλὲς ἐπιστημονικὲς ἀποστολές, πού τὰ συμπαρακολουθοῦσαν, μελέτησαν τὸ φυσικὸ καὶ ἀρχαιολογικὸ πλοῦτο τῆς χώρας.

Τὸ Σεπτέμβρι τοῦ 1828 συνήλθε στὸν Πόρο ἡ διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν τῶν Δυνάμεων γιὰ νὰ καθορίσει τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους. Ὁ Καποδίστριας πρότεινε δυὸ σχέδια: τὸ πρῶτο καθόριζε σὰν ὁριοθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδας πρὸς βορρὰ τὰ σημεῖα Θερμαϊκὸς - ὁρίεις κλιτεῖς τοῦ Ὀλύμπου - Μέτσοβο - Ἰόνιο. Τὸ δεῦτερο στηριζόταν στὰ σημεῖα Βόλος - Σαγιάδες. Καὶ στὰ δυὸ σχέδια περιλαμβάνονται τὰ νησιά Κυκλάδες, Εὐβοία, Χίος Σάμος καὶ Κρήτη. Οἱ πρεσβευτές, μετὰ πολλὰς συζητήσεις κατέληξαν στὴ γραμμὴ Βόλου - Ἀμβρακικοῦ καὶ ἄφησαν ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ νεοαὐτοκράτους τῆς Σάμου, τὴν Χίο καὶ τὴν Κρήτη.

Ἡ ἀπόφαση αὕτη ἔγινε δεκτὴ στὸ Λονδίνο μὲ ὀργή. Γιατὶ τέσσερις μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς συνδιάσκεψης τῶν πρεσβευτῶν στὸν Πόρο, εἶχε ἀποφασιστεῖ στὸ Λονδίνο ὅτι τὸ νέο ἑλληνικὸ κράτος θὰ περιοριζόταν στὸ Μοριά καὶ τὰ νησιά! Στὴν ἀπόφαση ἐκείνη ἐπιφυλάχθηκε ἡ Ρωσία καὶ μὲ τὴ διακοίνωσή της τῆς 8/21 Δεκεμβρίου 1828 τὴν χαρακτήρισε σὰν «προσωρινή». Ἡ ὀργὴ τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης στράφηκε ἐναντίον τοῦ πρεσβευτῆ της στὴν Πύλη καὶ μέλους τῆς διάσκεψης τῆς Πόλης Στράτφορντ Κάνινγκ, ὁ ὁποῖος παύτηκε ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία. Καὶ στίς 18/30 Νοέμβριος ὁ λόρδος Ἀμπερντνὴν δῆλωνε στὸ Λονδίνο: «Ἀπαξ διὰ παντὸς ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι σκοπὸς τῆς κυβερνήσεώς μας εἶναι νὰ περιορισθῇ διὰ παντὸς μέσου τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Κυκλάδας». Μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Λονδίνου ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, κρίνοντας ὅτι ἐπετεύχθη ἡ ἀποστολὴ Μαιζὸν στὸ Μοριά, τὸν ἀνεκάλεσε μαζί μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δυνάμεών του καὶ ἄφησε μόνον 5.000 ἄντρες ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγγο Σνάιντερ.

Στὸ μεταξὺ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα προέλαυναν ραγδαίως στὴ Β. Βαλκανικῇ. Στις ἀρχὲς τοῦ 1829, κάτω ἀπὸ τὰ χτυπήματά τους, ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἦταν ἑτοιμὴ νὰ καταρρεύσει. Ἀπὸ τὸ δυσμενὲς αὐτὸ κλίμα ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἐπιφελέθηκα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Τέλη τοῦ 1828 εἶχε προελάσει στὰ Σάλωνα, ἐνῶ ὁ Τσαβέλλας καὶ ὁ Στράτος κατελάμβαναν τὸ Καρπενήσι καὶ τὴ Βόνιτσα. Τὸ ἱππικὸ τοῦ Χατζηχρήστου ἐπαίρνε τὸ Ἀντίρριο, τὸ Μακρυνόρος, τὴ Ναύπακτο καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ Μᾶη τὸ Μεσο-

λόγγι και τὸ Αἰτωλικὸ ξαναγύριζαν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ προέλαση τῶν Ρώσων καὶ ἡ προώθηση τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων στὴ Ρούμελη γέμισε πανικὸ τοὺς Ἀγγλους. Ἀφοῦ μάταια καὶ σπασμωδικὰ ἀγωνίστηκαν νὰ ἐπιβάλουν στὸν Καποδίστρια τὴν ὑποχώρηση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων στὸν Ἴσθμό, τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ δεχτοῦν τὴ γραμμὴ Βόλου - Ἄρτας.

Ἡ περιφανὴς αὐτὴ νίκη τῆς ρωσικῆς διπλωματίας ἐπικυρώθηκε μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 10/23 Μάρτη 1829. Τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ἄρτας ὡς τὸν κόλπο τοῦ Βόλου καὶ περιλάμβανε τὴν Εὐβοία καὶ τὶς Κυκλάδες. Ἡ Ἑλλάδα θὰ πλήρωνε φόρο 1.500.000 γρόσια τὸ χρόνο στὸ σουλτάνο, οἱ τουρκικὲς ἰδιοκτησίαι θὰ ἀποζημιώνονταν καὶ ἡ χώρα θὰ εἶχε δικὴ τῆς διοίκηση ὑπὸ ἡγεμόνα τῆς ἐκλογῆς τῆς, πού θὰ ἐρισκόταν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ σουλτάνου.

Στὸ μεταξὺ τὰ προελαύνοντα ρωσικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Ντέιμπιτς, ἀφοῦ διέσχισαν πολεμώντας τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ τὴ Βουλγαρία, εἶχαν φθάσει μπροστὰ στὴν Ἀδριανούπολη, πού τὴν κατέλαβαν στίς 11/24 Αὐγούστου 1829. Ἡ Πύλη κατησχυμένη, πρὶν ἀκόμη πέσει ἡ Ἀδριανούπολη, ἀναγκάστηκε νὰ δηλώσει στίς Δυνάμεις ὅτι ἀποδέχεται τὴ συνθήκη τοῦ Λονδίνου, ὑπὸ τὸ μοναδικὸ ὅρο ὅτι τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους θὰ περιοριστοῦν στὸν Ἴσθμό καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ νησιὰ μόνο οἱ Κυκλάδες θὰ περιληφθοῦν στὸ νέο κράτος. Ὅμως, μετὰ τὴν πτώση τῆς Ἀδριανούπολης, ὁ Ρώσος στρατηγὸς Ντέιμπιτς ἀπαίτησε τελεσιγραφικὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Μάρτη, πού καθόριζε σύνορα τῆς Ἑλλάδας τὴ γραμμὴ Ἄρτας - Βόλου. Σὲ ἐνσταση τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Γάλλων νὰ γίνῃ ἡ διαπραγματεύση καὶ μὲ τίς τρεῖς Δυνάμεις, ὁ Ντέιμπιτς δῆλωσε ὅτι ἔχει ἐντολὴ τοῦ τσάρου νὰ συμπεριλάβῃ τὸ αἶτημα στοὺς ὁρους τῆς συνθήκης. Πραγματικὰ στίς 2/14 Σεπτέμβρη 1829 ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης, πού κατοχύρωνε οὐσιαστικὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία μὲ τὸ 10ο ἄρθρο τῆς, τὸ ὁποῖο ἀναγράφει κατὰ λέξη:

«Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δηλοῖ ὅτι εἶναι τελείως σύμφωνος μὲ τὰς διατάξεις τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου τῆς 6/19 Ἰουλίου καὶ προχωρεῖ εἰς τὸ συμφωνῶν τῆς 10/23 Μαρτίου 1829».

Χάρη στὴ νίκη τῶν ρωσικῶν ὁπλῶν ἡ Ἑλλάδα, μετὰ ἐπταετὴ θανάσιμο ἀγῶνα, ἦταν ἐπιέλους ἐλεύθερη. Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὴν ὑποχώρηση τῶν τουρκικῶν δυνάμεων πού εἶχαν σπεύσει νὰ ἐνισχύσουν τὸ μέτωπο τῆς Ἀ. Θράκης καὶ νὰ ἀντιταχθοῦν στοὺς προελαύνοντες Ρώσους

έδωσε τή μάχη τής Πέτρας έξω από τή Λειβαδιά (12/25 Σεπτέμβρη 1829) και νίκησε τούς Τούρκους. Ἡ μάχη ἐκείνη ἦταν ἡ τελευταία τής Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης και κοντά στο πεδίο ἐκεῖνο τής μάχης ὑπάρχει σήμερα χωριό πού φέρει τὸ ὄνομα «Ύψη λ ά ν τ η», πρὸς τιμὴν τοῦ δημοκράτη ἐκεῖνου ἡγέτη.

5. ΤΟ ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Οἱ τελικὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν τύχη καὶ τὰ ὅρια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους πάρθηκαν στὶς 22 Γενάρη/3 Φλεβάρη 1830 στὸ Λονδίνο. Ἡ Ἀγγλία, πιστεύοντας ὅτι μετὰ τὴν ἤττα τῆς στὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο ἡ Τουρκία θὰ ἦταν ὑποχείρια τῆς Ρωσίας, ἐκρίνε ὅτι δὲν συνέφερε στὴν πολιτικὴ τῆς νάναι τὸ νέο ἐλληνικὸ κράτος ὑποτελὲς στὴν Πύλη. «Ὅταν ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως - ἀπεκάλυψε μετὰ 24 χρόνια ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδος Ἀμπερντνν στὴ βουλὴ τῶν λόρδων - εἰς τὸν δούκα τοῦ Οὐέλιγκτον και εἰς ἐμέ κατεφάνη ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦτο τόσο ἀκροσφαλὴς, ὥστε θὰ ἦτο λίαν ἀσύνετον νὰ ἱδρυθῇ κράτος νέον, ὑπὸ τὴν προστασίαν και τὴν κυριαρχίαν μᾶς αὐτοκρατορίας πού δὲν παρείχε καμμιὰν ἐγγύησιν διὰ τὸ μέλλον. Διὰ τοῦτο ἐπροτεῖναμεν εἰς τοὺς συμμάχους νὰ μεταβάλωμεν τὸ ὑποτελὲς ἐκεῖνο κράτος εἰς ἀνεξάρτητον. Οὕτω ἡ ὑπαρξὶς τῆς Ἑλλάδος ὡς κράτους αὐτοτελοῦς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐντυπώσεως ἣν μᾶς προεκάλεσεν ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως».

Ἡ πρότασις, λοιπόν, γιὰ τὴν τέλεια ἀνεξαρτητοποίηση τῆς Ἑλλάδας προήλθε ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς, γιὰ τοὺς ἰδιοτελέστατους λόγους πού ἐξήγησε ὁ λόρδος Ἀμπερντνν τὸ 1854. Ὡστόσο ὁ δούξ τοῦ Οὐέλιγκτον ἐπέμενε νὰ μὴ συμπεριληφθῇ στὰ ὅριά του ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Βόρεια Αἰτωλία μετὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ, ἡ Σάμος και ἡ Κρήτη. «Σ' αὐτὴ τὴ σκέψη τῆς - γράφει ὁ Λ. Στρίγκος - ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ξεκινούσε κι' ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἀκμαίος λόγος: ἤθελε νὰ ἀπομακρύνει τὰ ἐλληνικὰ σύνορα ἀπὸ τὰ Ἐφτάνησα, πού τὰ κατεῖχε ἡ Ἀγγλία, γιὰ νὰ μὴ προβάλλουν στὸ μέλλον οἱ Ἑλληνικαὶ ἀξιώσεις γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν Ἐφτανήσων».

Τὸ νέο πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 22 Γενάρη/3 Φλεβάρη 1830 ἀναγνώριζε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδας και περιόριζε τὰ ὅριά τῆς στὴ γραμμὴ Ἀχελώου - Οἴτης - ἐκβολὲς Σπερχειοῦ. Στὸ πρωτόκολλο συμφώνησαν και οἱ τρεῖς Δυνάμεις και στὶς 12/25 Ἀπρίλη 1830 ἡ Πύλη μετὰ διακοίνωσή τῆς δέχτηκε τὶς ἀποφάσεις τῶν Συμμάχων και ἡ Ἑλλάδα γινόταν ἀνεξάρτητο κράτος. Θυσίαι και αἷμα ἐπτά ἐτῶν ἐφερναν τὸ ἀποτέλεσμά τους και ἡ χώρα ἐλευθερώθηκε χάρι στοὺς ἀγῶνες τῶν τέκνων τῆς.

Ὁ ἀγώνας τοῦ 1821 ἄρχισε μὲ ἀναπεπταμένους τὶς δημοκρατικὰς σημαίες τῆς Φιλικῆς γιὰ νὰ λήξει μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία ἐνὸς τμήματος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν παράδοση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στὰ χέρια ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Ἰ. Καποδίστρια. Πῶς συνέβη ὥστε ἓνα μεγάλο γεγονός πού ὥρμησε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἰδεολογίας τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ προωθήθηκε στὸ χῶρο μας ὑπὸ τὴν ἡγεσία μιᾶς ἀστικής τάξης, ἔστω καὶ ἀνολοκλήρωτης κοινωνικά, νὰ τελειώσει μ' ἓνα ἐσωτερικὸ πολιτικὸ συμβιβασμό, πού μοιάζει μὲ συντριπτικὴ ἥττα τῶν κινητήριων δυνάμεων τοῦ γεγονότος;

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ σὰν ἰδεολογικὸ κίνημα καὶ σὰν γεγονός, δέχτηκε ἓνα σωρὸ παρεμβάσεις πού ἀλλοίωσαν τὴν ἀρχικὴ τῆς μορφή. Στὸ ἐσωτερικόν, ἀλλεπάλληλες ἥττες καὶ συμβιβασμοὶ στὸν ταξικὸ ἀγώνα μὲ τὰ φεουδαρχικὰ στοιχεῖα. Ὁ πυρῆνας τῆς ἀστικής τάξης ἦταν σημαντικὰ ἀδύνατος. Ἀποτέλεσμα: ἀποτυχία τοῦ βασικοῦ κοινωνικοῦ στόχου νὰ περιέλθει ἡ γῆ στὰ χέρια τῶν ἀκτημόνων (πού θὰ ἐπιτάχυνε τὴν καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη)· συντήρηση τῆς παλιᾶς καὶ δημιουργία μιᾶς νεογαιοκτημονικῆς ἀριστοκρατίας πού ἔδινε τὸ βασικὸ χρῶμα στὸν συσχετισμὸ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ὁ Καποδίστριας, παρὰ τὰ μέτρα του γιὰ τὴν ἐμπέδωση μιᾶς κρατικῆς τάξης, δὲν ἀντιτάχτηκε στὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς ἀριστοκρατίας τῆς γῆς. Καὶ τὸ μόνον πού προσπάθησε ἦταν νὰ μετατοπίσει τὴν ἰσχύ τῆς ἀπὸ τοὺς παλιούς κοτζαμπάσηδες. Μὲ αὐτὲς τὶς δυὸ τάξεις εἶχε σίγουρη τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδας στὸ ρόλο τῆς ἐξαρτημένης χώρας ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῆς καὶ τὴν παραμονή τῆς στὴν κατηγορία μιᾶς ὑποανάπτυκτης χώρας πολυτίμητῆς γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν βιομηχανικῶν τῆς προϊόντων.

Ἡ φεουδαρχικὴ διάρθρωση τῆς ἰδιοκτησίας εἶχε τὶς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις τῆς πάνω σ' ὅλο τὸ ἐποικοδόμημα τῶν μαχομένων δημοκρατικῶν ἰδεῶν. Ἡ ἐξουσία παρέμενε μόνιμα στὰ χέρια τῶν γαιοκτημόνων, ἀφοῦ πέρασε γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα στὰ χέρια τῶν καρaboκυραίων. Τοὺς ὑποστήριζε ἡ Ἀγγλία, χωρὶς νὰ αἶρει, βέβαια, τὴν εὐνοιά τῆς καὶ πρὸς τοὺς γαιοκτῆμονες κοτζαμπάσηδες. Μὲ αὐτὲς τὶς δυὸ τάξεις εἶχε σίγουρη τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδας στὸ ρόλο τῆς ἐξαρτημένης χώρας ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῆς καὶ τὴν παραμονή τῆς στὴν κατηγορία μιᾶς ὑποανάπτυκτης χώρας πολυτίμητῆς γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν βιομηχανικῶν τῆς προϊόντων.

Ὁ ξένος παράγοντας ἔπαιξε ἐπίσης ἓνα τεράστιο ρόλο στὴν παραμόρφωση τῶν στόχων τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἀπουσία ἀστικῶν κέντρων, ἡ ἀπουσία βιοτεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ, παρὰ τὶς ἀνεπτυγμένες ἐμπορευματικὰς σχέσεις τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, προσδιορίζανε ἐξ ἀρχῆς τὴν παραμορφωτικὴ αὐτὴ ἀνέλιξη τῆς Ἐπανάστασης καὶ ἐπιτρεψάνε τὴν ἀνάμειξη τῶν ξένων καὶ τῆ

σύγκρουση των συμφερόντων τους στο χώρο μας. Ἡ στάση τῆς Ρωσίας ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν στάση τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Βεβαίως εἶναι ἱστορικά ὅτι ὑπῆρξε πρόμαχος τῆς ἀνεξαρτησίας μας γιατί τὸ γενικώτερο συμφέρον τῆς ἦταν νὰ περικυκλώσει τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἀπὸ μικρὰ ὀρθόξα κράτη, πού ἦ ὑπαρξὴ τους θὰ βοηθοῦσε τὸ διαμελισμὸ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ θὰ ὑπονόμιε τὸ βρεταννικὸ αὐτοκρατορικὸ δρόμο τῶν Ἰνδιῶν. Ὅμως, ὅπως εἶναι φυσικὸ γιὰ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστῶς τῆς, ἡ Ρωσία τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Α' καὶ τοῦ Νικολάου τοῦ Β' ζητοῦσε νὰ δημιουργήσει γύρω ἀπὸ τὴν Τουρκία φιλικὰ τῆς φεουδαρχικὰ καὶ συγκεντρωτικὰ κράτη, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ δεσποτικοῦ καθεστώτος τῆς. Καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα ὀφείλουμε νὰ ἰδοῦμε τὴ διαμόρφωση τῆς Καποδιστριακῆς πολιτείας καὶ τὸ χτύπημά τῆς ἀπὸ τὴν Ἀντιπολίτευση, πού πολιτικὰ σιτίζονταν ἀπὸ τὸ Φόρειν Ὅφρις καὶ χρησιμοποιοῦσε - ποντάροντας πάνω στοὺς πόθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ - ἡχηρὰ συνταγματικὰ συνθήματα. Τὸ χτύπημα τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἔργο τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, πού θρυμμάτισε τὴν ἀσταθὴ ρωσικὴ ἐπιρροὴ ἐκείνων τῶν χρόνων.

Τόσο κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ἐπανάστασης ὅσο καὶ ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες ἐλεύθερου ἔθνικοῦ βίου δὲν ὑπῆρξαν στὴν Ἑλλάδα οἱ ὑπεύθυνοι ἐκείνοι ὀργανισμοὶ - τὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ξένες ἐπιρροὰς κόμματα - πού θὰ κατεύθυναν πολιτικὰ τὸ δημοκρατικὸ ἰδεολογικὸ πυρετὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Φιλικὴ ἡττήθηκε γρήγορα καὶ παρέδωσε τὰ ὅπλα. Ὁμάδες καὶ άτομα, χωρὶς τὴν μαζικὴ λαϊκὴ ὀργάνωση καὶ πλαισίωση, ἦταν καταδικασμένα ν' ἀποτύχουν. Ὡστόσο ἡ σημαία τῶν ἀγώνων δὲν ὑπεστάλη ποτέ. Ὀλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς Ἐπανάστασης σπονδυλῶνεται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλιν τῶν μαζῶν ἐναντίον τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ ἡ νεώτερη ἱστορία μας εἶναι μιὰ ἐποποιία ἀγώνων γιὰ τὴν ἐπικράτηση καὶ τὴν ἐμπέδωση μιᾶς δημοκρατικῆς διακυβέρνησης τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὴ χρυσὴ αὐτὴ ἀλυσιδα, πού ἐκτείνεται ὡς τίς μέρες μας, δὲν λείπει οὔτε ἓνας κρίκος.

6. Η ΓΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ ΩΣ ΗΓΕΜΟΝΑ

Εὐθὺς μετὰ τὴ διακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας οἱ τρεῖς «προστάτιδες» δυνάμεις, πού εἶχαν αὐθαίρετα καθορίσει τὸ μελλοντικὸ πολίτευμα τῆς χώρας ὡς μοναρχικόν, ἀποτάθηκαν στὸν πρίγκιπα Λεοπόλδου τοῦ Κοβούργου, πού τότε δρισκόταν στὴ Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῦ πρότειναν νὰ δεχτεῖ τὸ ἑλληνικὸ στέμμα. Ὁ Λεοπόλδος, πρὶν ἀπαντήσει στὴν πρόταση, ἔστειλε προσωπικὸν του ἀπεσταλμένον στὴν Ἑλλάδα τὸν Κάρολο Στόκμαρ, προκειμένου νὰ κατατοπιστεῖ γιὰ τὴν κατάστασιν στὴν Ἑλλάδα καὶ

νά τὸν ἐνημερώσει σχετικά. Ταυτόχρονα ὁ ξένος πρίγκιπας, μὲ ὑπόμνημά του στὸν Καποδίστρια, διακήρυξε ὅτι δὲν θεωροῦσε ἱκανοποιητικὴ τὴ συνοριακὴ γραμμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Καποδίστριας ἀντέδρασε κατὰ τὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ τρόπο στὴν ἀνάρρηση τοῦ Λεοπόλδου στὸν ἑλληνικὸ θρόνο καὶ στὴ στάση του αὐτῇ, ποὺ ὑπαγορευόταν ὡς ἓνα σημεῖο ἀπὸ προσωπικὴ φιλοδοξία νά κρατήσῃ τὴν ἐξουσία, ὑποδοθηθῇ καὶ ἀπὸ τὸν τσάρο, γιατί ἐνδεχόμενη πολιτειακὴ ἀλλαγὴ στὴν Ἑλλάδα θὰ μετατόπιζε τοὺς ἀξονες ἐπιρροῆς πρὸς κατευθύνσεις πλησιέστερες πρὸς τὶς ἄλλες δυνάμεις. Γιὰ τὴ στερέωση τῆς ἐξουσίας του δὲν ἐδίστασε νά μεταχειριστῇ μέτρα ποὺ τοῦ ἦταν πολὺ οἰκεία ἀπὸ τὸ ρωσικὸ χῶρο, ὅπου ὑπῆρτέναι οἱ δημόσιος ἀνὴρ, διώξεις δηλαδὴ τῶν ἐλευθεροφρόνων καὶ συνταγματικῶν πολιτῶν, δημουργία δικτύου μυστικῆς ἀστυνομίας (ὁ Τίρς καταγγέλλει ὅτι μεταχειρίστηκε ὡς πράκτορες ἀκόμη καὶ μητροπολίτες καὶ ἱερεῖς!). Τὰ τυραννικά μέτρα ἐφάρμοζαν στὸ ὄνομά του οἱ δύο πολιτικὰ ἀσημαντοὶ ἀδελφοὶ τοῦ Βιάρος καὶ Αὐγουστίνος, ποὺ ἀποτελέσαν τὰ πρῶτα κατὰπτυστα δειγμάτων οἰκογενειοκρατίας στὸν πολιτικὸ μας βίος καὶ ἐδυσφήμισαν τὸ Καποδιστριακὸ καθεστῶς μὲ τὶς πράξεις τους, περισσότερο καὶ ἀπὸ ὅλες μαζὺ τὶς συγκεντρωτικὰ προσπάθειες τῶν συνταγματικῶν ἀντιπάλων του.

7. Ο ΑΝΤΙΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Μὲ συνθήματα σύνταγμα, ἐπάνοδο στὸ καθεστῶς ποὺ καθιέρωσαν οἱ ἐθνικεῖς συνελεύσεις ἀπὸ τὸ 1822 ὡς τὸ 1827, τὴν κοινοβουλευτικὴν, δηλαδὴ, δημοκρατίαν, καὶ νέες ἐκλογεῖς ὁργανώθηκε ὁ ἀντικαποδιστριακὸς ἀγῶνας μὲ κέντρο τὴν Ὑδρα καὶ βασικὸ δημοσιογραφικὸ φορέα τὴν ἐφημερίδα «Ἀπόλλων» τοῦ Ἀ. Πολυζωίδου. Ἡ ἐκλογὴ τῆς Ὑδρας δὲν ἔγινε τυχαία. Οἱ Ὑδραῖοι κοτζαμπάσηδες ἦσαν ἀποφασιστικὰ ἀντίθετοι στὴν παρουσία τοῦ Καποδίστρια στὴν Ἑλλάδα. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ τελευταῖοι πλειοδότες στὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν Μοραΐτῶν μοχλητῶν καὶ κατὰ συνέπεια οἱ διακάτοχοι τῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία τοὺς ἀφαιρέθηκε γιὰ νά δοθεῖ στὰ χέρια τοῦ Καποδίστρια. Καὶ πρέπει νά ὑπομνησθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἀνάδειξή τους στὴν τελευταία φάση τῆς Ἐπανάστασης στὴν κωδέρνηση ἐπικουρήθηκε σοβαρώτατα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς, οἱ ὅποιοι, μνήμονες τῆς παλαιότερης ἐπιρροῆς τους, συνδαύλιζαν ἐπιτήδεια τὸν ἀντικαποδιστριακὸ ἀγῶνα, ρίχνοντας, μὲ ὑποκριτικότητα ὀλόκληρο τὸ βάρος τους στὸ νά ἐπηρεάσουν τὰ ἀξιέπαινα δημοκρατικά

αίσθήματα τῶν διανοουμένων κύκλων πού κατηύθυναν τὸν ἀντικαποδιστριακὸ ἀγῶνα, ἐκμεταλλευόμενοι ἔτσι τὴν ἱερότητα τῶν ἰδεῶν πρὸς χάριν τῶν χυδαίων πολιτικῶν τους συμφερόντων.

Ἡ Ὑδρα, λοιπὸν, ἔγινε τὸ προπύργιο τοῦ ἀντικαποδιστριακοῦ ἀγῶνα, ἐνῷ στάσεις ἐναντίον τοῦ καθεστώτος τοῦ Καποδίστρια σημειώνονταν στὴ Μάνη, ὕστερα ἀπὸ κοινὴ συνεννόηση μὲ τοὺς Ὑδραίους. Ἐνα ἀγγλικὸ καράβι πέρασε κρυφὰ ἀπὸ τὸ Ναύπλιο τὸν Πετρόμπετη Μαυρομυχάλη στὴ Μάνη, ὅπου ἤδη μιὰ ἐξέγερση κατὰ τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστώτος εἶχε ἀρχίσει νὰ φουντώνει. Ὁ Καποδίστριας ἔστειλε στὴ Μάνη στρατὸ καθὼς καὶ πολεμικὰ πλοία, ἀλλὰ ταυτόχρονα σημειώθηκαν ἐξεγέρσεις στὴν Ὑδρα, τὴν Ἀταλάντη καὶ τὴ Θήβα. Ὁ Μιαούλης μὲ ἑκατὸν πενήντα Ὑδραίους πῆγε στὸν Πόρο καὶ κατέλαβε τὸν πολεμικὸ στόλο, πού ναυλοχοῦσε στὸν ἐκεῖ ναύσταθμο καὶ ἀνάμεσα στὰ πλοία πού ἔπεσαν στὰ χέρια του ἦταν καὶ ἡ νεότευκτη ἀτμοκίνητη φρεγάδα «Ἑλλάς». Ἡ κατάσταση ξέφευγε λίγο-λίγο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Καποδίστρια. Πολλές ἐστίες ἀναταραχῆς εἶχαν ἀνάψει στίς ἐπαρχίες καὶ ἡ πιὸ σοβαρὴ ἦταν ἡ κατάληψη τοῦ στόλου. Ὁ Καποδίστριας μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς ἀνατροπῆς του, ζήτησε τὴ συνδρομὴ τῶν στόλων τῶν «προστατίδων δυνάμεων» πού ναυλοχοῦσαν στὴ Μεσόγειο, ἀλλὰ μόνον ὁ Ρῶσος ναύαρχος Ρίκκορντ δέχτηκε τὴν πρόσκλησή του· οἱ ἄλλοι δύο, Ἀγγλοὶ καὶ Γάλλοι, ἐκτελώντας προφανῶς διαταγές, δὲν ἀπάντησαν στὴν πρόσκληση. Ἦταν φανερὸ πῶς ἡ πτώση τοῦ Καποδίστρια ἦταν πιὰ ἀποφασισμένη στὰ ἀνακτοροῦλια τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Παρισιοῦ.

Ὁ Ρῶσος ναύαρχος ἔπλευσε σι' ἀνοιχτὰ τοῦ Πόρου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸ Μιαοῦλη νὰ παραδοθεῖ εἰδ' ἄλλως θὰ τὸν χτυποῦσε. Ὁ Μιαοῦλης ἀπάντησε στὸ ρωσικὸ τελεσίγραφο μὲ ἐπίθεση, ἀλλὰ ἦταν ἀνίσχυρος νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ἰσχυρὸ του ἀντίπαλο. Μπροστὰ στὸν κίνδυνο νὰ αἰχμαλωτιστεῖ, ἔβαλε φωτιά στὸ στόλο καὶ ἀνατίναξε τὴ φρεγάτα «Ἑλλάς» τὴν 1/13 Αὐγούστου 1831.

Πολλοὶ μελετητὲς τῆς νεώτερης ἱστορίας μας ἔχριναν τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Μιαοῦλη σὰ μιὰ δημοκρατικὴ χειρονομία, πού ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν τύραννο καὶ τοὺς ξένους ὑποστηρικτές του. Τὸ πράγμα θὰ ἦταν ἔτσι, ἀν πράγματι ὑπῆρχε μιὰ σαφὴς ἀπειλὴ κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους μόνον ἐκ μέρους τῶν Ρώσων. Δυστυχῶς ὁ Μιαοῦλης ἐξωθήθηκε νὰ κάψει τὸν ἑλληνικὸ στόλο μὲ σατανικὲς ἱντριγκες πού ἐκπορεύονταν ἀπὸ τίς δυὸ ἄλλες μεγάλες δυνάμεις, γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν ἔτσι τετελεσμένα γεγονότα πού θὰ ἐπιτάχυναν τὴν ἀντικατάσταση τῆς ρωσικῆς ἐπικρατοῦς στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦς τῶν δυὸ ἄλλων, πού, ἀπὸ πλευρᾶς πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ, ἦταν ἀπείρως πιὸ ἐπικίνδυνοι

γιατί η Ιμπεριαλιστική τους πολιτική στο χώρο της 'Ανατολής επιπαινε πλέον σε σκληρή φάση διοκληρωτικής επιρροής' ενώ η Ρωσία, διασπαθιζόμενη από τα εσωτερικά της προβλήματα, φεουδαρχική στην κοινωνική της οργάνωση και αδύνατη σαν Ιμπεριαλιστική δύναμη, ούσιαστικά δεν ήταν σε θέση ν' απειλήσει άμεσα την ανεξαρτησία των λαών της Μεσογείου και έπεδίωκε απλώς τη δημιουργία μικρών φιλικών της κρατών γύρω στα σύνορά της, που θ' αποτελούσαν την ασπίδα της σε μελλοντική σύγκρουσή της με τον ευρωπαϊκό Ιμπεριαλισμό. 'Η διαμορφωμένη έτσι κατάσταση οδηγούνταν σε εμφύλιο πόλεμο, που από την πλευρά της αντιπολίτευσης, κρατούσαν τα νήματά του οι Άγγλοι και οι Γάλλοι, γεγονός που φάνηκε άμέσως κατόπι κατά τρόπο ανεπίδεκτο Ιστορικής άμφισβήτησης.

8. Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

'Η πολιτική του Καποδίστρια προσέκρουσε στη σκληρή αντίδραση των φεουδαρχικών στοιχείων, που η κατάκτηση της έξουσίας αποτελούσε γι αυτά πηγή άπροσμέτρητων υλικών συμφερόντων. 'Απ' την άλλη μεριά η σκληρότητα με την οποία προσπαθούσε να εφαρμόσει τα μέτρα του, η χαφιεδοκρατία, ο διωγμός των αγωνιστών, η μη πραγμάτωση του μεγάλου όνειρου των αγροτικών μαζών, της διανομής δηλαδή της γής στους άκτιμους, αίτημα που ήταν γραμμένο στις επαναστατικές σημαίες του 21, εξασφάλισαν στην καποδιστριακή πολιτεία την έχθρότητα μεγίστης μερίδας του πληθυσμού και της αποφασιστικής πλειονότητας των διανοουμένων. 'Ιδιαίτερα τα μέτρα που πήρε μετά τις κατά τόπους εξεγέρσεις εναντίον της έξουσίας του τον τελευταίο μήνα της ζωής του, όπως ήταν η φυλάκιση πολλών αντιπολιτευομένων, με επικεφαλής τον Πετρόμπεη που τον έκλεισε στο Μπούρτζι του Ναυπλίου, εξύψαν στο έπακρο την ατιμόσφαιρα. Τη σύλληψη και τη φυλάκιση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη την εκμεταλλεύτηκαν κατάλληλα οι ξένοι. Άγγλοι και Γάλλοι - ύποκινητές του αντικαποδιστριακού αγώνα. 'Η Μάνη το θεώρησε σαν πλήγμα που έθιγε τον υπετρωφικό άλλωστε τοπικισμό της περιοχής, ενώ η οίκογένεια Μαυρομιχάλη το εξέλαβε σαν κόλαφο κατά της οίκογενείας. 'Ετσι ο άδελφός του Μπέη Κωνσταντίνος και ο γιός του μπεηζαδής Γιώργης Μαυρομιχάλης, ύποκινημένοι κατάλληλα από πράκτορες των ξένων, πείστηκαν ότι πρέπει να κλείσουν τους τοπικούς και τους οίκογενειακούς τους λογαριασμούς με τον «τύραννο», χύνοντας το αίμα του και αφαιρώντας βίαια τη ζωή του. 'Εφαρμόζοντας το μαυιάτικο έθιμο της βεντέτας, καιροφυλάκτησαν την Κυριακή το πρωί 27 Σεπτεμβρίου 1831 έξω από την εκκλησία του Αγίου Σπυ

ρίδωνος του Ναυπλίου και την ώρα που ο Καποδίστριας πήγαινε να εκκλησιαστεί συνοδευόμενος από ένα και μόνο σωματοφύλακα, και αυτόν μονόχειρα, τον πυροβόλησαν και τον σκότωσαν.

Η δολοφονία του Καποδίστρια που πραγματώθηκε με το χέρι των Μαυρομυχαλαίων, ήταν αναμφισβήτητο έργο οργανωμένο από τους πρεσβευτές της Αγγλίας και της Γαλλίας στο Ναύπλιο. Έξοντώνοντας τον Καποδίστρια επεδίωκαν να μηδενίσουν την ρωσική επιρροή στην Ελλάδα, εξαφανίζοντας από την πολιτική σκηνή τον φορέα της. Απόδειξη της συνεννοηής των ξένων είναι το γεγονός ότι ο ένας από τους δυο φονείς, ο Γιώργης, που καθόρθωσε να διαφύγει, θρήνη πρόθυμο άσυλο στο σπίτι του Γάλλου αντιπρέσβευς Ροάν και παραδόθηκε στη δικαιοσύνη, ύστερα από πολλές διαπραγματεύσεις για να καταδικαστεί τελικά σε θάνατο και να εκτελεστεί.

Ο θάνατος του Καποδίστρια δεν επέφερε και το άμεσο τέλος της καποδιστριακής πολιτείας. Έπακολούθησε σειρά αναστατώσεων και εμφυλίων συγκρούσεων που κράτησαν περίπου ένα εξάμηνο. Την επομένη της δολοφονίας του ο Καποδίστριας αντικαταστάθηκε από μά Π ρ ο σ ρ ι ν ή Κ υ β ε ρ ν η τ ι κ ή Έ π ι τ ρ ο π ή, που την προεδρία της ανέλαβε ο αδελφός του Αύγουστίνος Καποδίστριας, άνθρωπος ασημαντός, χωρίς καμιά πολιτική ικανότητα και με αντιδραστική ιδεολογία Έπτανησιού άρχοντα. Στο μεταξύ οι αντικαποδιστριακοί είχαν σχηματίσει Έ π α ν α σ τ α τ ι κ ή Έ π ι τ ρ ο π ή ή οποία ζητούσε απομάκρυνση των επιγόνων του Καποδίστρια από την εξουσία, σύνταγμα και γενική άμνηστία. Την τελευταία στιγμή και ενώ η κατάσταση ήταν κρίσιμη, προχώρησε στους συνταγματικούς και ο Ιωάννης Κωλέτης, που επηρέαζε τους Ρουμελιώτες καπετανέους και ως τότε κρατούσε πολιτική ουδετερότητα ανάμεσα στις δυο παρατάξεις και έτσι η πλάστιγγα έγρειρε σαφώς προς την πλευρά των Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ω ν, που πίσω τους συσπειρούσαν πολιτικά οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Με την ανάδειξη μάλιστα του Κωλέτη στην αρχηγία των Αντικαποδιστριακών, η Γαλλία, που ο Κωλέτης ήταν φορέας της πολιτικής της, κερδίζει άρκετες θέσεις μπροστά απ' τις άλλες ανταγωνιζόμενες μεγάλες δυνάμεις και η γαλλική επιρροή με τον Κωλέτη, επικρατεί στα πολιτικά πράγματα της χώρας για κάμποσα χρόνια ως του με το θάνατο του Κωλέτη (1847) μετατοπίστηκε προς την αγγλική πλευρά, μετά τα γεγονότα του 1848, που θα ιστορήσουμε παρακάτω.

Η διαμάχη στις αρχές του 1832 πήρε χαρακτήρα πολεμικής παράταξης. Οι Κ α π ο δ ι σ τ ρ ι α κ ο ι κρατούσαν το Μοριά, ενώ οι Ρουμελιώτες, με αρχηγό τον Κωλέτη, κρατούσαν τον

Ἰσθμὸ καὶ εἶχαν ἐγκαταστήσει τὴν πολιτικὴν τοὺς ἔδρα στὴν Περαιχώρα τῆς Μεγαρίδας. Μετὰ σχετικῶς σύντομῃ προετοιμασίᾳ καὶ οἱ δύο παρατάξεις ὁδηγήθησαν στὴν ἀπόφαση νὰ λύσουν τὶς διαφορὰς τοὺς μετὰ τὰ ὄπλα.

Στις 25 Μαρτίου 1832 οἱ Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ο ἰ ἀρχισαν τὴν προέλασίν τοὺς πρὸς τὸν Ἰσθμὸ καὶ ὁ λαὸς τοὺς ὑποδεχόταν σὰν ἐλευθερωτὲς, ἐνῶ οἱ Καποδιστριακὲς φρουρὲς, ἀπρόθυμες νὰ προβάλλουν ἀντίστασιν, παρὰ τὶς παραινέσεις τοῦ Κολοκοτρώνη, λιποτακτοῦσαν. Οἱ Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ο ἰ, προχωρῶντας χωρὶς νὰ συναντήσουν οὐσιαστικὰ καμμιᾶν ἀντίστασιν, ἔφτασαν ἔξω ἀπὸ τὸ Ναύπλιο. Ὁ Αὐγουστίνος, τρομοκρατημένος, καὶ ἐνῶ οἱ φωνῆς τῶν Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ῶ ν, ποὺ ζητωκραύγαζαν ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἔφταναν ὡς τὴν ἔδρα τῆς κυβερνήσεώς του, ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ, ἐνῶ οἱ πράκτορες τῆς μουσικῆς τοῦ ἀστυνομίας, τρομοκρατημένοι, ἔτρεξαν ν' ἀναζητήσουν κρυφῶνες καὶ ν' ἀποφύγουν ἔτσι τὸ λυντσαρισμὸν τοὺς ἀπὸ τὸν ἐξεγερμένο λαὸ τοῦ Ναυπλίου.

Ἕνα ρωσικὸ πλοῖο ἔσπευσε τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ σώσει τὸ σαρκίον καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Αὐγουστίνου ἀπὸ τὴν ὀργὴν τῶν μαζῶν. Τίποτε δὲν δίνει καλύτερα τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς φυγῆς τοῦ ὅσο οἱ σατιρικοὶ στίχοι τοῦ σφοδροῦ ἀντικαποδιστριακοῦ σατιρικοῦ Ἀλέξ. Σούτσου:

Δὲν μπορῶ εἰς τὸ καχὸ μου κι' εἰς τὴν λύπη μου ν' ἀνθῆξω:

νὰ μὲ ποῦν «ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ἐξοχώτατέ μου ἔξω»!

Προχθὲς εἰμουν κυβερνήτης, τώρα φεύγω παλιομοῦτσος,

μ' Ἕνα ρωσικὸ καράβι, ὡς προέλεγεν ὁ Σούτσος!

Τὰ παιδιὰ μὲ τὰ λεμόνια τὸ κατόπι μου μὲ παίρνουν
στοὺς Κορφοὺς, ἐνῶ οἱ Φράγχοι σὰν κατὰδικον μὲ σέρνουν.

— Μὴ παιδιὰ μὲ τὰ λεμόνια! Ἔγια μόλα, ἔγια λέσα,

Ἕνας χόντες εἶναι μέσα!

Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια καὶ ὁ διωγμὸς τοῦ ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου, μετὰ βραχύβια παρουσία του στὴν ἐξουσία, ἀποτελέσαν καὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ σημαντικώτερης φάσεως τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς στὸν ἀπελευθερωμένο ἑλληνικὸν χώρον. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἶχε ἀρχίσει μὲ ρωσικὴ ἐνθάρρυνσι, κατὰ μία ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας τελείωσε μετὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν ρωσικῶν ὁπλῶν στὴν Ἀδριανούπολιν. Τὰ τρία περίπου χρόνια ποὺ κράτησε ἡ ἐξουσία τοῦ Καποδίστρια ἦταν τόσο ταραχώδης σὲ δ,τι ἀφορᾷ τὶς ἀντιδράσεις τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἀγγλῶν στὴν παγίωσιν μιᾶς μόνιμης ρωσικῆς ἐπιρροῆς ὥστε δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ὁλοκληρωθεῖ καὶ ν' ἀποκτηθεῖ δάσεις ἡ παρουσία τῶν Ρώσων στὸν ἑλληνικὸν χώ-

ρο. Ἡ ἁγία Ρωσία τῶν τσάρων μὲ τὸ δουλοκτητικό της καθεστῶς καὶ τὶς ἐσωτερικὲς της ἀντιθέσεις πού τὴν τάλανιζαν κοινωνικά, δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὸ δυτικὸ ἱμπεριαλισμὸ, πού ἐμφανίζοταν τότε πάνοπλο ἐπιθετικὸς στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ Γαλλία, ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1789 καὶ ἐδῶθε διεκδικούσε σκληρὰ τὶς θέσεις της στὴν Ἀνατολή, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία, ἰδίως, μετὰ τὸ 1823, ὅποτε οἱ ἐλεύθεροι Ἀγγλοὶ ἐμπορευματοπαράγωγοι εἶχαν ἐκτοπίσει τὴν Ἑταίριαν τῶν Ἰνδιῶν, διεξήγαγε τὸν πιὸ σκληρὸ ἀγῶνα της γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μπροστὰ στὴ συνδυασμένη αὐτὴ ἐπίθεση τῶν δυτικῶν ἢ φεουδαρχικῆς Ρωσίας κάμφθηκε· ἡ ἐπιρροή της θὰ διατηρηθεῖ ἀργότερα ἐντελῶς πλατωνικὴ καὶ ἰδεολογικὴ, στὸ θρόνο τοῦ Ὁθωμαν. Ἡ ἐκθρόνισή ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῆς δυναστείας τῶν Βίττελσμπαχ τὸ 1862 θὰ σημάνει πλέον γιὰ τὴν χώρα μας τὴν πλήρη ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἄρμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ὅπως θὰ ἰδοῦμε.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

ΒΑΒΑΡΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Ο ΘΘΩΝ «ΕΚΛΕΓΕΤΑΙ» ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΤΙΣ 25 'Απριλίου/7 Μαΐου 1832, οι τρεις μεγάλες δυνάμεις, υπέγραφαν τη συνθήκη με την οποία καθορίζονταν τα σύνορα του αυθαθέντος ελληνικού κράτους. Μετά πάροδο διμήνου ή συνθήκη επικυρώθηκε στο Λονδίνο και με κοινή απόφαση των Δυνάμεων εξελέγη και διωρίστηκε βασιλεύς της Ελλάδας ο δευτερότοκος γιός του βασιλέως της Βαυαρίας Λουδοβίκου Όθων. Τήν εκλογή του επικύρωσε στις 14 'Ιουλίου 1832 ή Έθνοσυνέλευση που συνήλθε στην Πρόνοια του Ναυπλίου.

Η απόφαση των τριών Δυνάμεων της 25 'Απριλίου/7 Μαΐου 1832 δριζε σαφώς ότι «ή Ελλάς υπό την κυριαρχίαν του πρίγκιπος Όθωνος της Βαυαρίας και την έγγρυσιν των τριών Αύλων θέλει αποτελεεί κράτος μ ο ν α ρ χ ι κ ό ν ανεξάρτητον. Ό πρίγκιψ Όθων της Βαυαρίας θέλει φέρει τον τίτλον βασιλεύς της Ελλάδος».

Οί αποφάσεις αυτές των τριών Δυνάμεων ήταν έντελώς αντίθετες τόσο πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς προετοιμασίας τοῦ Ἀγώνος γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸ Ρ ή γ α καὶ τὴ Φ ι λ ι κ ή Ἐ τ α ι ρ ί α καὶ γενικὰ ἀπὸ ὁλόκληρο τὸ κλίμα τοῦ ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ο ὕ δ ι α φ ω τ ι σ μ ο ὕ, πού εἶχε καθαρά δημοκρατικὸ χαρακτήρα, ὅσο καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν τριῶν πρώτων ἐθνοσυνελεύσεων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ καθολικὸ φρόνημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὅμως, ὕστερα ἀπὸ τίς ἀλλεπάλληλες ἐπεμβάσεις τῶν ξένων, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀγῶνα, ὕστερα ἀπὸ τοὺς αἰματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν ἐτῶν 1823 - 25 καὶ 1831 - 32, ή φωνή τῶν δημοκρατικῶν Ἑλλήνων δέν ήταν δυνατό νά εἰσακουστεῖ. Η Ἑλλάδα, σωρὸς ἀπὸ καπνίζοντα ἐρείπια, με ἀποδιοργανωμένη γεωργία, βιοτεχνία καὶ γενικὰ τὴν οἰκονομική της ζωή, με τοὺς κατοίκους της ἀστεγους καὶ πεινασμένους, ὑπέκυψε στίς θελήσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων πού ἐσπευσαν νά στήσουν στή νότια ἐσχάτι

τῶν Βαλκανίων ἓνα κρατίδιο - φάντασμα, κατὰ τὸν ἐπιτυχῆ χαρακτηρισμὸ τοῦ Κάριλ Μάρξ, δίχως δλοκληρωμένα ἔθνη· καὶ σύνορα, δίχως κοινωνική καὶ πολιτική ὀργάνωση, δίχως οἰκονομική καὶ πολιτική ζωὴ, δίχως νεῦρο καὶ ἐπίγνωση τῶν δικαιωμάτων του, ἀλλὰ μόνο ἓνα σχῆμα ἀπάνω στὸ χάρτη τῆς Βαλκανικῆς καὶ αὐτὸ κουτσουρεμένο, κατὰ τὰ κέρια τῶν «προστατῶν» του.

Γιὰ τὸ νέο αὐτὸ κράτος, ποῦ ἡ ἐλευθερία του κόστισε στὸ λαὸ του ποταμούς αἱμάτων καὶ ὄγκους θυσιῶν, ἀναζητήθηκε ἐπείγοντως ἓνας «ἐλέφ Θεοῦ» μονάρχης, ποῦ θὰ ἀναλάβαινε ἔναντι τῆς ἀνάρρησης του στὸ θρόνο, νὰ κυβερνήσει τὸν ἑλληνικὸ λαὸ σὰν ἀνθύπατος διορισμένος ἀπὸ τίς δυνάμεις καὶ σὰν ἐκτελεστικὸ ὄργανο τῶν συμφερόντων τους, εἴτε τῶν γενικῶν εἴτε καὶ τῶν ξεχωριστῶν τῆς καθεμιᾶς, ἀνάλογα μὲ ποιά θὰ ἦταν ἡ νικήτρια τῆς περίπτωσης στὴν διεγκυρσιδὰ τῶν μεταξὺ τους ἀνταγωνισμῶν. Γι' αὐτὸ σὰν ἀπαραίτητος ὁρος τέθηκε σιωπηρὰ ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις· δι: ὁ μέλλων ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδας ἔπρεπε νὰ προέρχεται ἀπὸ μιὰ εὐρωπαϊκὴ αὐτὴ ἐσχάτης κατηγορίας καὶ ὑποταγμένης στὰ κελεύσματα τους, ἐνῶ ὁ ἐκλεκτὸς ἦταν ἀνάγκη νὰ μὴ διακρίνεται οὔτε γιὰ πνευματικὴ εὐστροφία, οὔτε γιὰ ἠθικὸ ἀνάστημα, προσόντα ἐπικίνδυνα, ἱκανὰ νὰ ὀδηγήσουν σὲ πολιτικὴ ἀποστασία σὲ ἀνύποπτο χρόνον. Ἔτσι ἀποφάσισαν νὰ προτιμήσουν τὴ μικρὴ αὐτὴ τοῦ Μονάρχου τῆς Βαυαρίας, ποῦ ὁ ἡγεμόνας τῆς, ἐξαρτημένος ἀπόλυτα ἀπὸ τίς Δυνάμεις, διέθετε ἓνα δευτερότοκο γιὸ μὲ βιολογικὰ καὶ πνευματικὰ ἐλαττώματα (ἦταν σεξουαλικά ἀνάπηρος, κουφὸς καὶ πνευματικὰ καθυστερημένος), συγκέντρωνε, δηλαδὴ, ὅλα τὰ προσόντα ποῦ χρειάζονταν οἱ ξένοι γιὰ νὰ ἀναλάβει τὸ θρόνον, ἐνῶ αὐτοί, ἀπὸ τὰ παρασκήνια, θὰ εἶχαν ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ κυβερνοῦν δεσποτικὰ τὸ νεότευκτο κράτος μὲ πράκτορές τους, ὅπως ἄλλωστε καὶ συνέβη.

Στις 25 Ἰανουαρίου 1833 ὁ Ὄθων ἀποδιόσθηκε στὸ Ναύπλιο ἀπὸ ἀγγλικὸ καράβι. Σύμφωνα μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς 27 Ἀπριλίου/9 Μαΐου τοῦ 1832, ἐπειδὴ ὁ Ὄθων ἦταν ἀνῆλικος καὶ θὰ ἐνηλικιώνόταν τὴν 1η Ἰουνίου 1835, δταν θὰ συμπλήρωνε τὸ 20ὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του, τὰ βασιλικά καθήκοντα θὰ ἀσκοῦσε τριμελὲς ἀντιβασιλεῖα, ποῦ τὰ μέλη τῆς θὰ διορίζονταν ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ Ὄθωνος καὶ βασιλέα τῆς Βαβαρίας Λουδοβίκο. Οἱ ὑπόλοιποι ὅροι τῆς συμφωνίας ἦταν δι: ὁ θρόνος τῆς Ἑλλάδος θὰ περιέρχονταν στοὺς ἀπ' εὐθείας ἄρρενες ἀπογόνους τοῦ βασιλέως Ὄθωνος (οἱ Ἀγγλοὶ ἤθεραν πὼς αὐτὸ δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ, γιὰτὶ πρὶν συναινέσουν γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ὄθωνος τὸν εἶχαν ἐξετάσει ἱατρικά μὲ ἐμπιστοὺς τους γιαιτροὺς καὶ εἶχαν στὰ χέρια τους μυστικὴ ἐκθεση δι: ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἀποκλειόταν ν' ἀποκτήσῃ διάδοχο). Στὴν Ἑλλάδα θὰ δινόταν ἐπίσης δάνειο ἀπὸ 60.000.

000 φράγκα χρυσά σὲ τρεῖς ἰσόποσες δόσεις, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ καταβαλόταν ἀπὸ κοινοῦ ἐκ μέρους τῶν τραπεζικῶν καὶ χρηματοστηρικῶν κυκλῶν τῶν τριῶν πρωτευουσῶν τῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἀπόσβεσὴ του θὰ γινόταν μὲ ἐτήσιες τοκοχρεωλυτικὲς δόσεις. Τέλος ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος τῆς Βαβαρίας θὰ παραχωροῦσε στρατιωτικὸ σῶμα δυνάμεως 3.500 Βαβαρῶν ὁπλιτῶν ποὺ θ' ἀντικαθιστοῦσε τὰ σταθμεύοντα στὴν Ἑλλάδα συμμαχικὰ στρατεύματα (τὰ γαλλικὰ ὑπὸ τὸν Μαιζόν), καθὼς ἐπίσης θὰ παραχωροῦσε ἓνα ἀριθμὸ Βαβαρῶν ἀξιωματικῶν ποὺ θ' ἀναλάβαιναν τὴν ὀργάνωσιν τοῦ τακτικοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ.

2. Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ. ΡΑΔΙΟΥΓΡΦΙΕΣ ΓΙΑΡ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ

Ὁ διορισμὸς τῆς τριμελοῦς ἀντιβασιλείας ἐγίνε ὕστερα ἀπὸ ἐργῶδεις μυστικὲς συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ Λουδοβίκου. Πρόεδρος ὀρίστηκε ὁ κόμης Ἀρμανσπεργκ, μέλη τῆς δὲ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ νομομαθὴς Γκέοργκ Λούντβιχ φὸν Μάουερ καὶ ὁ στρατηγὸς κόμης Ἐϋντεκ. Ἀναπληρωματικὰ μέλη τῆς ὀρίστηκαν οἱ φὸν Ἀβελ καὶ Γκραϊνερ.

Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία ὅτι καθε μεγάλη Δύναμις εἶχε μέσα στὸ συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας τὸν ἀνθρωπὸ τῆς. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ φερόταν ἀναφανδὸν σὰν πράκτορας τῶν Ἀγγλῶν, χωρὶς ἄλλωστε νὰ προσπαθεῖ ν' ἀποκρύψει τὴν ἰδιότητά του αὐτὴ ἦταν ὁ πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας Ἀρμανσπεργκ, ἐνῶ οἱ Μάουερ, Ἐϋδεκ καὶ Ἀβελ - γράφει ὁ Ἱστορικὸς Ἐπ. Κυριακίδης (Ἰ σ τ ο ρ ί α τ ο ὗ σ υ γ χ ρ ό ν ο υ Ἑ λ λ η ν ι σ μ ο ὗ σελ. 245 — 247) ἐρώσιζον ὑπερβαλόντως, ἂν καὶ ἦσαν οἰκειότατοι μὲ τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας καὶ ὑποστηρίζοντο ἀπὸ αὐτόν. Οὗτοι πλειοψηφοῦντες ἡγωνίζοντο νὰ ὑποσχελίσουν τὸν πρόεδρον. Αὐτὸς πάλιν, μειοψηφῶν, ἐραδιοῦργει ὡμότατα εἰς ἄρος τῶν ἄλλων. Οἱ πρέσβεις ἐξελάμβανον ὡς φίλους τοὺς τοὺς ἐχθροὺς καὶ ὡς ἐχθροὺς τοὺς φίλους. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας ἐμαίνετο ἐπειδὴ κατεδιώκοντο οἱ ρωσόφιλοι (...) ὁ Γάλλος πρέσβυς ὑποστηρίζει τὸν Γαλλόφιλον Κωλέττην ὡς ἐπιτήδειον ὄργανον πρὸς ἐξόντωσιν τῶν Ρωσοφίλων, οἱ ὑπερισχύοντες ἀντιβασιλεῖς στέλλουν εἰδικῶς πρέσβυν εἰς Ἀγγλίαν διὰ νὰ ζητήσουν τὴν παῦσιν τοῦ Ντώκινς (πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας στὸ Ναύπλιο), ἀλλ' ὁ Πάλμερστον τοὺς στρέφει τὰ νῶτα. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ Μόναχον εἰς ἐντονωτάτην φρασσεολογίαν τὴν ἄμεσον ἀποκομπὴν τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Ἀρμανσπεργκ.... Καὶ τῇ ζωερῇ αὐτῇ εἰκόνᾳ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων τῆς Ἀντιβασιλείας, ποὺ ἀποτελεῖ μιά ἀπ' εὐθείας ἀντανάκλασιν τῶν ἀντιθέσεων τῶν «προστάτιδων» δυνάμεων πάνω σὲ ἐλ-

λ.γνικό έδαφος, τήν ολοκληρώνει ο Δραγούμης στις 'Ιστορικές Άναμνήσεις του: «Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἡθικόν καὶ πολιτικόν μάθημα πού ἐδίδεξαν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς καὶ πρωτοπείρους ἡμᾶς οἱ ἐκ τῆς Δύσεως σοφοὶ καὶ πολῦπειροι, μάθημα, ἡ μᾶλλον ὑφασμα ραδιουργίας, σκευωριῶν, ψεύδους, δόλου καὶ ἐπιβουλῆς».

Ὁ νέος βασιλεὺς ἐγκαταστάθηκε στὸ Ναύπλιο, στὸ οἶκγμα πού ἔμεινε ὁ Καποδίστριας. Οἱ Ἀντιβασιλεῖς μοίρασαν μεταξύ τους τὶς ἐξουσίες: ὁ Ἀρμπαμπουργκ κράτησε γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῆς διοίκησης καὶ τὶς ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ὁ Μάουερ ἀνέλαβε νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐκπαίδευση καὶ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας. Ἦταν ὁ μόνος πού δοῦλεψε μὲ κάποια συνέπεια καὶ καθρέφτης τῆς δραστηριότητάς του εἶναι τὸ ἔργο του «Das griechische volk» (Ὁ ἑλληνικὸς λαός), ὅπου πράγματι ἀποθησαύρισε ἀξιόλογα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὴν εἰσηγηθεῖσα ἀπ' αὐτὸν ἀπαλλοτρίωση τῆς ἀκίνητης μοναστηριακῆς περιουσίας, κατορθώθηκε νὰ γίνῃ μιὰ πρώτη ὑποτυπώδης διανομὴ γῆς στοὺς ἀγωνιστὲς καὶ τοὺς ἀκτήμονες ἀγρότες.

Τὴν ἀρμοδιότητα τῶν ἐνόπλων δυνάμεων εἶχε ἀναλάβει ὁ στρατηγὸς Ἐϋντεκ, μέλος κι' αὐτὸς τῆς τριμελοῦς Ἀντιβασιλείας καὶ σ' αὐτὸν ὑπάγονταν οἱ 2.500 Βαβαροὶ στρατιῶτες πού ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα ὡς πραγματικὰ στρατεύματα κατοχῆς. Ἡ συμπεριφορά τους στοὺς ταλαιπωρημένους καὶ γυμνητευόντες Ἕλληνες ἦταν σκαιὰ καὶ δεσποτικὴ καί, ὅπως μαρτυρεῖ ἕνας συμπατριώτης τους ἱστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Μέντελσον - Μπαρτόλντ (μετάφραση Ἀγγέλου Βλάχου), θεωροῦσαν τοὺς Ἕλληνες ἀτάκτους πολεμιστὲς τοῦ ἀγῶνα σὰ ληστές.

«Καὶ ἐπειδὴ ἔφερον ρυπαρὰ ἐνδύματα καὶ δὲν ἐμάχοντο τακτικῶς, οὔτε ἠδύναντο νὰ παρελάσουν εὐτάκτως κατὰ τὰς παρατάξεις τῆς Κυριακῆς ὑπελάμβανον αὐτοὺς ὡς ἐλεεινοὺς στρατιῶτας. Οἱ Βαβαροὶ ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἀκαταμάχητου αὐτῶν καὶ ἐφρόνουν διὰ ἔμπροσθεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀδιαφορήσῃ ὅλως τοῦ λοιποῦ ἢ κυδέρνησιν περὶ τῶν ληστρικῶν ἐκείνων σιφῶν».

Ἐπίσης τὴ χειρότερη ἰδέα εἶχαν γιὰ τοὺς Ἕλληνες μαχητὲς τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ οἱ Βαβαροὶ ἀξιωματικοὶ - ἐκπαιδευτὲς τους, πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἑλλάδα μὲ δόση τῆ συμφωνίας τῶν τριῶν δυνάμεων στὸ Λονδίνο.

«Οἱ Βαβαροὶ ἀξιωματικοί, λέει ὁ Μέντελσον, οὐδόλως ἀ-

πέκρυπτον τὴν περὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀχρηστίας τῶν παληκαριῶν ἰδέαν αὐτῶν καὶ ὕφουν περιφρονητικῶς τοὺς ὧμους προκειμένου περὶ τῶν ἐπιδεικνυόντων ἀλλαξινικῶς τὰ ράκη των προμάχων ἐκείνων τῆς πατρίδος, οἵτινες οὔτε ἐν φάλαγγι θῆδυναντο νὰ μείνουν ἡσυχοί, οὔτε ἐν παρατάξει νὰ τηρηθῶσι γραμμὴν, οὔτε νὰ στρέψωσι πάντες τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν ἀριστερά»!.

Τὴν διεύθυνση τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας ἀνέλαβε ὁ Γκραϊνερ, ἐνῶ ὁ Ἄβελ ἀνέλαβε τὴν ἐσωτερικὴν διοίκηση τοῦ κράτους. Ἔτσι τὸ σύνολο τῶν ἐξουσιῶν περνοῦσε στὰ χέρια τῶν ξένων, ποὺ εἶχαν πρακτορειακὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὶς μεγάλες δυνάμεις, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ὑπουργοί, ποὺ εἶχαν τότε τὸν τίτλο τοῦ γ ρ α μ α τ έ ω ς τ ῆ ς Ἐ π ι κ ρ α τ ε ί α ς, ἦταν στὴν οὐσία κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι, ἐξαρτημένοι ἀπὸ τοὺς Βαβαροὺς. Ὁ Σπυρίδων Τρικoupης, σκιώδης πρωθυπουργός, ποὺ στὴν κυβέρνησή του περιλάμβανε τὸν Μαυροκοδάτο, τὸν Ψύλλα καὶ τὸν Πρατῆν, θρῖσκόταν σὲ διαρκεῖς προστριβές μετὰ τὴν ἀντιβασιλεία. Ὡστόσο ἡ κυβέρνησις, ἀγγλόφιλη στὴ σύστασή της, εἶχε σὲ συμφωνία μετὰ τοὺς Βαβαροὺς, κρατῆσαι μακριὰ ἀπὸ τὴ διοίκησιν τῶν κοινῶν τὴ ρωσόφιλη μερίδα, ἀγνοώντας τὸ κόμμα τοῦ γέρο - Κολοκοτρώνη.

«Ἡ Ἀγγλία — γράφει ὁ Μάουερ στὸ ἔργο του Ὁ ἐ λ λ η ν ι κ ὸ ς λ α ὸ ς (Α' σ. 40 κ. ἐ.) — δὲν εἶχε ἀποκτήσει ρίζες στὴν Ἑλλάδα, οὔτε παλιότερα οὔτε στίς μεταγενέστερες ἐποχές. Ἀνάμεσα σὲ Βρεταννοὺς καὶ Ἕλληνας δὲν ὑπῆρχεν οὔτε πνευματικὸς, οὔτε ὕλικὸς δεσμός. Ἀντίθετα μάλιστα, ἡ Ἀγγλία ἀνῆκε μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων στοὺς πιστότατους ὑποστηρικτές τῆς Πύλης. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου εἶχε ἀποδοκιμαστῆ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς, ὅμως ἐπιθυμοῦσε ἡ Ἀγγλία νὰ ἔχει καὶ αὐτὴ τὸ κόμμα τῆς στὴν Ἑλλάδα, ἐμφανιζόμενη ἐνδοτικῇ στίς ἐπιθυμίες μερικῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀγγλος πρέσβυς, ὁ γνωστὸς Ντῶκινς δημουργοῦσε ἕνα τέτοιο κόμμα, σύμφωνο μετὰ τὶς ἀντιλήψεις του, καὶ τὸν τρόπο ποὺ τοῦ ἀξίζε. Μάζεψε δηλαδὴ γύρω του, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς Ἀγγλοὺς ποὺ ἔμεναν στὴν Ἑλλάδα, τοὺς Φαναριώτες καὶ ὅλους τοὺς ραδιούργους καὶ τυχροδίωκτες καὶ τὸ σύνολό του τὸ ὀνόμασε ἀ γ γ λ ι κ ὸ κ ὀ μ μ α».

8. Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

Τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας βρῖσκει τὶς χιλιάδες

τῶν ἀγωνιστῶν πεινασμένους, γυμνητεύοντες καὶ σὲ τέλεια ἐγκατάλειψεν ἀπὸ μέρους τοῦ κράτους. Ἡ τραγικὴ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων ποῦ μὲ τὸ αἷμα τοὺς ἐλευθέρωσαν τὸν τόπο, ἔκανε ἀκόμα πῶς περίπλοκα τὰ μεταπελευθερωτικὰ προβλήματα. Μεγάλα τμήματα τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους, ποῦ ὁ πληθυσμὸς τοὺς ἀγωνίστηκε μὲ τὸ ὅπλο στὸ χέρι γιὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, παρέμειναν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ νεαροῦ κράτους. Ἔτσι χιλιάδες ἀγωνιστὲς ἀπὸ τίς ὑπόδοϋλες περιοχὲς ἔμειναν ξεκρέμαστοι, μακριὰ ἀπὸ τίς ἐστίαις τους, στὸ ἔλεος τῆς πείνας καὶ τῆς συμφορᾶς. Ἄν γιὰ τοὺς Μοραίτες ἀγωνιστὲς ὑπῆρχαν ὑποτυπώδεις προϋποθέσεις νὰ ξαναγυρίσουν στὴ καμμένη καὶ ἀνασκαμμένη ἀπὸ τίς ὁρδὲς τοῦ Ἱμπράτμ γῆ τους, γιὰ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστὲς δὲν ὑπῆρχε ἡ ἴδια προϋπόθεσις. Ὁ Γερμανικὸς ἱστορικὸς Μέντελσον - Μπαρτόλντ ὑπολογίζει πῶς γύρω στὰ 1833 ὑπῆρχαν πέντε χιλιάδες ἐνοπλοὶ ἀγωνιστὲς μέσα στὴ χώρα καὶ εἰδικώτερα δυὸ χιλιάδες Ρουμελιῶτες, πεντακόσιοι Σουλῶτες, ἑξακόσιοι Ἡπειρώτες καὶ Θεσσαλοὶ, τετρακόσιοι Μακεδόνες, ὀκτακόσιοι Κρητικοὶ καὶ ἑξακόσιοι Ἀρβανίτες. Γιὰ τοὺς ὀρεινοὺς, καὶ ἰδιαίτερα τοὺς Ρουμελιῶτες, λέει πῶς ἦταν ἀναρμόδιοι εἰς γεωργίαν καὶ ἄχρηστοι ὅλως εἰς σταθερὸν ἐποικισμὸν, οὐδὲν δὲ ἤθελον ν' ἀκούσωσι περὶ πειθαρχίας, ἀσκήσεως, στολῆς καὶ ἐξοπλισμοῦ κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον. Τόση ἦταν ἡ ἀπέχθεια τῶν ἐνόπλων ἀγωνιστῶν πρὸς τὴν στρατιωτικὴ στολὴ τῶν τακτικῶν, τὰ λεγόμενα «στενά», ὥστε ἡ λέξις ἔμεινε στὴ γλῶσσα μας δηλωτικὴ καταστάσεων ἀδιεξόδου καὶ ἀπελπισίας. «Μπήκε στὰ στενά», ἔβαλε δηλαδὴ εὐρωπαϊκὴ στρατιωτικὴ στολὴ, σημαίνει πλέον μεταφορικὰ ὡς φράσις, κατάστασις πλήρους ἀδιεξόδου.

Δὲν εἶναι τυχαία ὅσα σημειώνει ὁ ξένος ἱστορικὸς. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ἀντὶ νὰ παραχωρήσῃ γῆ στοὺς ἀγωνιστὲς καὶ νὰ τοὺς κάνει «νοικοκυραίους», ὅπως ὀνειρευόταν ὁ πατριδοφύλακας Μακρυγιάννης, σκόπευε νὰ τοὺς μεταβάλῃ σὲ δουλοπαροίκους σχεδιάζοντας «ἐποικισμοὺς», εἴτε νὰ τοὺς καταστήσῃ μισθοφόρους. Ἡ τελευταία σκέψις ὅμως εὗρεσκε ἀντίθετους τοὺς Βαβαροὺς στρατιωτικούς, ποὺ αἰσθάνονταν ἰδιαίτερη ἀποστροφή στὰ ἄτακτα σώματα τῶν δετεράνων τοῦ Εἰλοσιένου. Οἱ Βαβαροὶ ἐμπειρογνώμονες μάλιστα πίστευαν πῶς μ' ἓνα λόχο Βαβαρικοῦ στρατοῦ μπορούσαν νὰ ἐξουδετερώσουν καὶ νὰ διαλύσουν τοὺς ἀγωνιστὲς. Ὡστόσο ὁ Μέντελσον παραδέχεται πῶς «ἦτο εὐχερέστατον εἰς τὰ παληγκάρια νὰ παρασύρουν τοὺς Βαβαροὺς, ἀγνοώντας ἐντελῶς τὴν χώραν, καὶ μὴ δυναμένους φυσικῶς νὰ προστατεύωνται ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὰς περὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀργους στενοπορίας καὶ νὰ κατασπρέψουν αὐτοὺς ἀκόπως».

Βαβαροὶ καὶ κυδέρνηση αἰσθάνονται τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐνόπλων

ἀγωνιστῶν σὺν ἀπειλή. Οἱ Βαβαροὶ ἰδιαίτερα δὲν ἔχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ χαρακτηρίζουν τοὺς ἀγωνιστὰς σὺν ληστῆς.

«Πεπεισμένοι - γράφει ὁ Μέντελσον - περὶ τοῦ ἀκαταμαχῆτου αὐτῶν, ἐφρόνουν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀδιαφορήσῃ ὅλως τοῦ λοιποῦ ἡ κυβέρνησις περὶ τῶν ληστρικῶν ἐκείνων στιφῶν». Οἱ Βαβαροί, οἱ τρόφιμοι γραφειοκράται· τοῦ ἰσχυροῦ ἐλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ Φαριζαῖτες, οἱ γαιοκτῆμονες ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ κατεστημένον τῆς ἐποχῆς, πίστευαν ὅτι κινδύνευαν «ἐν ὅσῳ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ διετήρουν ἐξουσίαν τινά» (Μέντελσον).

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στοιχομυθία τοῦ Μακρυγιάννη μὲ τὸν Ἔυντεκ, τὸν ἐξουσιοδοτημένον τῇ διεύθυνσιν τῶν στρατιωτικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ἀντιβασιλεία: Νὰ ἡ συνομιλία, ὅπως τὴν ἀφηγεῖται ὁ Μακρυγιάννης:

— Κάτσετε καλά, εἶπε ὁ Ἔυντεκ τοῦ Μακρυγιάννη, ὅτι ἡ ἀπαδαρία ἔχει 30.000 μπαγιονέττα καὶ τὰ φέρνει ἐδῶ καὶ σὰς ὑποτάζει!

— Δυστυχία μας τῶν καημένων, τοῦ ἀποκρίνεται ἐκείνος εἰρωνικά. Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πάμε. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἄλλιῶς καὶ σὺ μοῦ ἀπαντᾷς διαφορετικά, μὲ μπαγιονέττα... Χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σὰς κι' ὄχι φοδέρεις μὲ μπαγιονέττα!

Ἡ προειδοποίησις τοῦ Μακρυγιάννη «κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πάμε» ἀπέτελεσε μιά πρόβλεψη γιὰ τὴν ἀντίθεσιν ποὺ ἐπακολούθησε τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ μὲ τὴν βαβαρὲζικὴν κατοχὴ. Καὶ συνεχίζει ὁ Μακρυγιάννης τὴν ἀπόκρισίν του στὸν Ἔυντεκ:

— Ἐποῦτος ὁ τόπος ὁποῦρθε ὁ βασιλιάς νὰ βασιλέφει καὶ τοῦ λόγου σας ἀντιβασιλεῖς ἦταν σκλάβωμένος τόσα χρόνια ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι' εἶχε γίνῃ ρουμάνι, θάλτος, ἀγκαθιά καὶ αὐτεῖνοι οἱ ἀγωνισταὶ τὸν δούλευαν μὲ τὸ τσαρούχι τους, μὲ τὸ ντουφέκι τους, μὲ τὸ φουσέκι τους γιόμωσαν, ἐπότισαν τὴ γῆς αἷμα καὶ τὴν Τουρκιά καὶ σκλάβους τούρκεμα τοὺς χριστιανούς. Καὶ οἱ σκοτωμένοι ἀφησαν χήρες γυναῖκες καὶ ὀρφανὰ καὶ κείνοι ὁποῦταν νοικοκυραῖοι ἔγιναν διακονιარαῖοι, ὅτι θυσίασαν τὸ δικό τους εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ὅταν κινδύνευε. Ἀπ' αὐτοὺς ὑπάρχει ἡ πατρίδα ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὰς. Τοὺς ἄλλους τοὺς διαφταρμένους, τοὺς γνω-

ρίζεις ή έξοχότη σου πολύ καλά. Διά νά ρουφήξουν την πα-
τρίδα κι' έθνικά δλο συχνοὺς έμφυλίους πολέμους Έκαναν και
πατρίες».

Ἡ προσπάθεια τῆς Ἀντιβασιλείας ν' ἀπαλλαγεί ἀπὸ τοὺς ἀ-
γωνιστὲς γίνεται δλοένα καὶ έντονώτερη, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς
ἀγγλικῆς πολιτικῆς, πὺ θεωροῦσε τὲς μᾶζες τῶν πολεμιστῶν τοῦ
21 σὰν πολιτικούς τῆς ἐχθροῦς, ἀφοῦ ἡ ὕπαρξη τῶν ἐνόπλων ἀτά-
κτων μονάδων θύμιζε στὸ λαὸ τὴ δόξα τοῦ Εἰκοσιένα καὶ κρατοῦσε
ζωντανὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐπανάστασης πὺ συνοψιζόταν στὸ σύνθη-
μα: γ ῆ καὶ ἔ λ ε υ θ ε ρ ί α.

Αὐτὸ δὲν ἄρεσε καθόλου στὴ διαμορφωμένη ἀπὸ ξενικὲς καὶ
ἐσωτερικὲς ἀντιδραστικὲς ροπὲς ἐξουσία. Ἐτοὶ ἀποφασίζεται ἡ διά-
λυση τῶν ἀτάκτων σωμάτων τοῦ ἀγῶνα καὶ στὲς 2/14 Μαρτίου
1833 δημοσιεύεται τὸ σχετικὸ διάταγμα τῆς Ἀντιβασιλείας.

Ἐνας λόγος ὅμως ἦταν τὸ νά διαλυθοῦν οἱ ἀγωνιστὲς. Τὸ κα-
ρῦδι ἦταν πολὺ σκληρὸ γιὰ τὰ δόντια τῶν Βαβαρῶν. Δυὸ μῆνες
μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ διατάγματος δὲν τολμοῦσαν νά κινηθοῦν
ἀνοιχτά καὶ μόνο τοὺς κόβανε σιγά - σιγά τὴν τροφοδοσία. Τὸ Μάη
τοῦ 1833 ξεσποῦν τὰ πρῶτα ἐπεισόδια στὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναῦπλιο.
Ἀπὸ τὸ Ἄργος «τὸ στρατηγεῖο τῶν ἀτάκτων», ὅπως λέει ὁ ἀντι-
βασιλεὺς Μάουρερ, ξεκίνησαν τριακόσιοι ἀγωνιστὲς καὶ ἤρθαν στὸ
Ναῦπλιο ζητώντας ψωμί. Σὲ ἀπάντηση ὁ φρούραρχος τοὺς διέταξε
νά διαλυθοῦν. Γυρίζουν πικραμένοι στὸ Ἄργος καί, ὕστερα ἀπὸ ἀ-
πανωτὲς κινητοποιήσεις, τοὺς μόλρασαν λίγο ἀλεύρι. Σὲ δεκαπέντε
μέρες νέα κινητοποίηση τῶν ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ τούτῃ τὴ φορὰ ἡ
Ἀντιβασιλεία εἶναι ἀποφασισμένη νά χτυπήσει καὶ στέλνει ἐναν-
τίον τους δυὸ βαβαρικὺς λόχους, μὲ «τὰ φυτίλια ἀναμμένα» στὰ
ὅπλα τους. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐνοπλὴ βία ὑποχρεώνονται οἱ ἀγωνιστὲς
νά παραδώσουν τὰ καριοφίλια τους στὸ Ἄργος.

Σπαρακτικὲς σκηνὲς γίνηκαν τότε. Τὸ ἐνδοξο καὶ ρακένδυτο
πλῆθος τῶν ἑτεράνων τοῦ Εἰκοσιένα μὲ δάκρυα στὰ μάτια φιλοῦ-
σε τὰ μπαρουτοκαπνισμένα ὅπλα του καὶ ὕστερα τὰ κομμάτιαζε γιὰ
νά μὴν πῆσουν στὰ χέρια τῶν Βαβαρῶν. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ σχε-
δίου, ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν ἀγωνιστῶν, εἶχε ἐπιτευχθεῖ. Τὸ δεύτερο
μέρος θάταν ἡ διάλυσή τους.

Ὅμως ἂν τὰ σώματα τοῦ Εἰκοσιένα διαλύθηκαν τυπικά, τὸ
πρόβλημα τῆς ὕπαρξης ἐξαθλιωμένων ἀγωνιστῶν παρέμενε ἀέ-
ραιο καὶ χρωμάτιζε μὲ τὰ ζοφερά του χρώματα τὸν κοινωνικὸ βί-
ο τῆς χώρας. Οἱ ἀγωνιστὲς ξεκληρισμένοι καὶ κινηγημένοι ἀπὸ τὸ
κράτος - τὸ ἴδιο αὐτὸ κράτος πὺ δημουργήσαν μὲ τὸ αἷμα καὶ
τὰ κόκκαλά τους - μένουν προσκαλλημένοι στοὺς διάφορους κοτῶ-

μπάσηδες και μεγαλοκαπετανέους για να βρίσκουν μία μπουκιά φωμί. Οί άνάπηροι ζητιανεύουν στους δρόμους και πλήθος κυνηγημένοι ξαναπαίρνουν τα δουνά για να χαρακτηριστούν ληστές. Ή Άντιδασιλεία φέρνει για πρώτη φορά στην Έλλάδα την καρμανιόλα τη στήνει στο Ναύπλιο και ή άπαίσια μηχανή άρχίζει τὸ μακρό-θριο έργο της. «Και είναι τόσοι οί κομμένοι και όλα τὰ μπουντρού-μα κ' οί χάφες γιομάτες - γράφει ὁ Μακρυγιάννης. Και ποιοί είναι αὐτοί πού σκοτώνονται και είναι φυλακισμένοι; "Όλο οί άγωνισταί...». Αὐστηρή ή φωνή τοῦ γέρου στρατηγού ύψώνεται θαρρα-λέα μέσα από τὸ αἷμα: «Βασιλεῦ, ὡς ένας και ἐγὼ αγωνιστής εις τὰ περασμένα δεινά της πατρίδος μου ἐγνώρισα εις πολλά μέρη άνδρικούς στρατιωτικούς και τιμούς πολίτας, όπου εἰσέλαζον και τήν κατάστασιν τους (τήν περιουσίαν τους) και τήν ιδίαν τήν ζωήν τους με μεγάλην εὐχαρίστησιν διὰ νὰ ἴδουν μίαν ήμέραν τήν πατρίδα τους ἐλευθέραν. Πολλοί απ' αὐτοὺς ἐσκοτώθησαν εις τὸν πόλεμον ἄλλοι εἰμειναν αἰχμάλωτοι και ἄλλοι ἐπληρώθησαν και τώρα μετὰ τήν ἀπελευθέρωσιν της πατρίδος τοὺς βλέπω νὰ περιπατοῦν εις τοὺς δρόμους γυμνοί και ξυπόλητοι· βλέπω χήρας και ὀρφανὰ νὰ ζητοῦν ἔλεος διὰ νὰ παρηγορήσουν τήν πείναν τους και μετὰ δάκρυα εις τὰ μάτια νὰ περιφέρωνται και νὰ προσευχῶν ἐντροπὴν εις τήν ἀχάριστον πατρίδα διὰ τήν ὅποίαν ἔχασαν τοὺς ἀνδρας τους, ἔχασαν τοὺς γονεῖς τους. Ἐκεῖνοι όπου τοὺς γνωρίζουν και ήμποροῦν νὰ πληροφορήσουν τήν κυβέρνησιν κρύπτουν τήν ἀλήθειαν και φροντίζουν μόνον νὰ δώσουν ανταμοιβὰς εις τοὺς δούλους και κόλακὰς τους, εις ἀνθρώπους ἀναξίους εις τοὺς ὁποίους ή πατρίς δὲν γνωρίζει κανένα χρέος».

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ ζοφερὴ κατάσταση οί αγωνιστὲς σπία-νε τὰ καριοφίλια τους, παραδύσανε τίς σημαῖες τους και πέρασαν τὰ σύνορα, «ὅπως μακρὰν της ἀποβαλούσης αὐτοὺς ἐλληνικῆς πατρίδος πορίζονται ἑνοπλοὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν και ἀναλάβωσι και πάλιν τὸν παλαιόν, ἄγριον και φαιδρὸν κλέφτικον βίον» (Μέντελσον). «Τὰ γεγονότα ταῦτα - συνεχίζει ὁ Μέντελσον - πρέπει ν' ἀναλογι-σθῇ τις ὁσάκις γίνεται πολὺς θόρυβος περὶ της ἐν Ἑλλάδι μάστι-γος της ληστείας. Οἱ λησταὶ ἔχουσι τὰς ρίζας της ἀκαταβλήτου αὐ-τῶν δυνάμεως εις τὰς ἀποτόμους κρημνωρείας και εις τὰς ἀπροσί-τους χαράδρας τῶν ὀρέων. Ή Ἀντιβασιλεία κατέρωθωσε διὰ της ἀσυνέτου αὐτῆς διαγωγῆς ἀπέναντι τῶν παλαιῶν μαχητῶν τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος νὰ μεταβάλλῃ πιστοὺς ὑπηκόους εις κλέφτας, νὰ μορφώσῃ πυρῆνα ἀρχαιοπαραδότου κλεφτουριάς και νὰ διώξῃ ἐκ της ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος τοὺς προγόνους ἴσους τῶν φονέων τοῦ Ὄρωποῦ, τῶν τοῦ Ἀρβανίτη πιθανῶς, ὅπως ἐκθρέψῃ παρὰ ταῖς ψυ-χαῖς τῶν υἱῶν ἰδέας φόβου και ἐκδικήσεως».

«Ἀφήκαμεν τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν στρατὸν καὶ ἐδανείσθημεν τὸν τακτικὸν τῆς Εὐρώπης», διαπιστώνει ὁ Δ. Βερναδάκης στὴ μελέτη του «Καποδίστριας καὶ Ὅθων», ἐπικρίνοντας τὸ διωγμὸ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21 ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία καὶ τὴν ἐλὼφ θεοῦ μοναρχία, καὶ τὴν υποδούλωση τῆς χώρας στοὺς ἀπόλεμους βαβαρικoὺς στρατιωτικοὺς σχηματισμούς.

Μέσα στὰ πρῶτα εἴκοσι χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνα ξεσποῦν ἐξαντλητικές γιὰ τὴ χώρα ἐξεγέρσεις, πού φτάνουν πολλές φορές ὡς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Τὰ βουνὰ εἶναι γιομάτα ἀντάρτες καὶ τὸ κράτος, μὲ ἀποσπάσματα πλαισιωμένα ἀπὸ Βαβαροὺς, ἐξαντλεῖται σὲ ἀσκοπες, κατὰ κανόνα, ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις πού χειροτερεύουν τὴν κατάστασιν ἐξάπτοντας τὰ πνεύματα στὴν ὑπαιθρο καὶ σπρώχνουν πρὸς τὰ πίσω τὴ λύσιν τῶν ἐπιτακτικῶν προβλημάτων τῆς χώρας. Κοντὰ σὲ τοῦτο τοὺς διωγμένους στὰ βουνὰ ἀγωνιστὲς τοῦ 21 τὸ κράτος καὶ οἱ Βαβαροὶ ὀνομάζουν περιφρονητικὰ λ η σ τ έ ς.

Τὰ κρούσματα τῆς ἀνταρσίας καλύπτουν ὅλη τὴ χώρα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ Μοριά. Πρῶτὴ ἡ Μάνη τὸ Μάη τοῦ 1834 χτυπιέται ἀπὸ τοὺς Βαβαροὺς. Πολλοὶ ξένοι στρατιωτικοὶ αἰχμαλωτίζονται σὲ ἐπιχειρήσεις τῆς Μάνης ἀπὸ τοὺς Μανιάτες καὶ τοὺς ἀπελευθερώνουν πουλώντας τοὺς στὸ κράτος «ἓνα τάλλαρον τὸν ἓνα», ὅπως λέει ὁ Μακρυγιάννης. Ἀκολουθεῖ ἡ Ρούμελη στὰ 1836 μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς καπετανέους Δῆμο Τσέλιο, Ζέρβα, Μαλάμο, Καινόοριο. Σιγὰ-σιγὰ ἡ φωτιά τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπλώνεται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά.

Τὰ βαβαρικά ἀποσπάσματα, πού σὲ μετὰξὺ κυνηγᾶνε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ὑπαιθρο, μὴ μπορώντας νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν σὲ ἀγνωστο ἔδαφος καὶ ἀγνοώντας τὴν τακτικὴ τοῦ κλεφτοπολέμου, ξεσπᾶνε πάνω στοὺς εἰρηνικοὺς ἀγρότες τῆς ὑπαιθρου. Τὰ νησιά γεμίζουν ἀπὸ ἐξορίστους, ἐνῶ ἑκατοντάδες Βλάχοι καὶ Σαρακατσάνοι τσομπάνηδες πιάνονται καὶ ἀποκεφαλίζονται σὰν ληστὲς ἢ ληστοτρόφοι.

Στὸ μετὰξὺ διάφοροι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ παράγοντες συνδραύουν τὰ ἀντιοθωνικά αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. «Ἀπὸ τὴν ἡμέραν πού παρεδόθησαν τὰ ὅπλα, γράφει στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ὁ Βαβαρὸς ἀποσπασματάρχης ὑπολοχαγὸς Χριστόφορος Νέεζερ, ἐσχηματίσθησαν διάφοροι ληστοσυμμορίαί, τὰς ὁποίας μετεχειρίζετο ἡ ἀντιπολίτευσις ὡς ὅπλον ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως διὰ νὰ τὴν περυσιάσῃ ὡς ὑπεύθυνον, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἤρχισεν ἡ ἀδιάκοπος ἀλλαγὴ ὑπουργείων».

Ὁ ἴδιος ὁ Νέεζερ μᾶς δίνει μὰ πολὺ ζωντανὴ περιγραφὴ τῶν ἐκκαθαριστικῶν ἐπιχειρήσεων πού ἐγίναν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ

1833 από τμήμα «ούλάνων» του τακτικού στρατού με επικεφαλής τὸν Ἰδιο:

«Ἐθαδίζαμεν - λέει περιγράφοντας μιὰ ἐξόρμηση στὴ Ρούμελη ἐναντίον τῶν ἐνόπλων ἀγωνιστῶν - ὅσον τὸ δυνατὸν ἀθρόβως, διότι ἡ διαταγὴ μας ἔλεγε νὰ ἐπιτεθῶμεν ἐναντίον τῶν ἀρχηγῶν τῶν παληκαριῶν τῶν εὐρισκομένων εἰς Λαμίαν διὰ νὰ τοὺς συλλάβωμεν. Ὑπῆρχε, δηλαδὴ, συνωμοσία ἐναντίον τῆς Ἀντιδασιλείας, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετείχον οἱ σπουδαιότεροι ἀρχηγοὶ τῶν παληκαριῶν, διὰ νὰ ἐκδιώξουν τὴν ἀντιδασίλειαν, νὰ κηρύξουν ἐνῆλικον τὸν βασιλέα καὶ νὰ τὸν ὑποχρεώσουν νὰ ὀρκισθῇ ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος.

»Μικρὰ Γλη ἐξ εἴκοσι περίπου ἱππέων, εἶχε διαταχθῇ προτοῦ ἀναβῶμεν ἡμεῖς εἰς τὰ ὑψώματα νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ διὰ στενοῦ τινος πόρου νὰ διαβεῖ τὸν ποταμὸν τῆς Λήθης, σπεύδουσα δὲ πρὸς τὴν ἄλλην ὁχθὴν, νὰ καταλάβῃ τὰς ὁδοὺς τὰς φερούσας εἰς Χερώνειαν καὶ Παρνασσὸν καὶ νὰ κλείσῃ οὕτω τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν παληκαριῶν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν μας ἐναυάγησεν ὁλόκληρον».

Μία ἀπὸ τίς συγκλονιστικώτερες σελίδες τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς πρώτης θανατικῆς ἐκτέλεσης ἀγωνιστῶν στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐγίνε στὸ Μεσολόγγι τὸ Μάρτιο τοῦ 1834. Ἀς ἀκούσουμε ἕναν αὐτόπτη μάρτυρα - τὸν ὑπολοχαγὸ Νέεζερ - ποὺ τὴν διηγεῖται: σὶ «Ἀπομνημονεύματά» του:

«Ὅταν μαθεύτηκε στὸ Μεσολόγγι, ὅτι φτάνει μ' ἕνα καράβι ἡ καρμανιόλα, μαζεύτηκε στὴν παραλία ὅλος ὁ μεσολογγίτικος πληθυσμὸς καὶ παρακολούθησε μὲ φρίκη τὸ ξεφόρτωμα τῆς μακάβρι-
ας μηχανῆς τοῦ θανάτου. Ὅταν ξεμπαρκάρησαν ὁ δῆμος, Γάλλος τὴν ἐθνικότητα, καὶ οἱ δύο δοηθοὶ του, χρειάστηκε νὰ τοὺς προστατεύσει ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ πλήθους.

«Ὁ δῆμος, γράφει ὁ Νέεζερ, χάριν τῆς ἀσφαλείας του ἠναγκάσθη νὰ διανυκτερεύσῃ πλησίον τῆς φρουρᾶς, δταν δὲ ἐκ τοῦ πλησίον καφενεῖου τοῦ ἔφεραν καφέν, ὁ καφεπώλης, ποὺ ἔμαθεν ὅτι ἐπιεν αὐτὸν ὁ δῆμος, ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ φλυτζάνιον καὶ τὸ ἔθραυσε». Καὶ συνεχίζει ὁ Νέεζερ: «Τὴν Δευτέραν τὸ πρωὶ ἐκάθητο ἐπάνω εἰς τὸ Μεσολόγγιον νεκρικὴ σιγὴ. Δὲν ἤνοιζεν οὔτε ἕν κατάστημα, οὔτε ἕνα καφενεῖον καὶ αἱ οἰκίαι τῶν ἰδιωτῶν ἦσαν κατάκλειστοι. Κανεὶς δὲν ἐφαίνετο εἰς τὰ παράθυρα. Ὁ ἐλληνικὸς λαός, ποὺ εἰς ἄλλην περίπτωση θὰ ἦτο περιεργότατος, εἶχεν εξαφανισθῇ ἀπὸ ὅλας

τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς στενωποὺς. Τὰ σιδηρὰ δεσμά τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδιῶν τῶν ληστῶν ἔπρεπε νὰ κοποῦν ἀπὸ πρωίας. Ἀλλὰ μήτε κλειθροποιόν, μήτε σιδηρουργὸν κατώρθωσαν νὰ εὑρουν διὰ νὰ τὰ κόψῃ! Ἡ θανατικὴ ἐκτέλεσις ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὴν ἐβδόμην πρὸ μεσημβρίας, ἀλλὰ ἤλθε καὶ ἡ ἐνάτη ἑως τοῦ ἀναγκασθῆ κλειθροποιός τις ὑπὸ τῆς χωροφυλακῆς ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς καταδίκους ἀπὸ τὰ δεσμά τους... Πουθενά, εἰς καμμίαν ὁδὸν δὲν ἐφαίνετο ἄνθρωπος. Τὸ Μεσολόγγιον ἦτο νεκρόν».

Οἱ μελλοθάνατοι, ἐννέα ρωμαεῖοι ἀγρότες, πάλαιψαν καὶ ἀντιστάθηκαν πολὺ ὥσπου νὰ τοὺς περάσουν τὸ κεφάλι στὸ λεπίδι. Τελευταῖος, στίς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα, ὁ ἀρχηγὸς τοὺς δάδισε μόνος στὴ λαιμητόμο καὶ πέθανε παληκαρίσια. Κι ὁ Νέεζερ, ποὺ εἶχε σὰν ἐπάγγελμα τὸ ἔργο τοῦ ἀποσπασματάρχου, δὲν μπόρεσε νὰ μὴ συγκλονισθεῖ ἀπὸ τὸ θέαμα. «Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιβληθεῖσα ποινὴ - γράφει - δὲν κατέστησε σεβαστὸν τὸ δικαστήριον, ἀποτυχοῦσα τελείως τοῦ σκοποῦ τῆς».

Καὶ τὴν ὅλη θλιβεράν εἰκόνα συμπληρώνουν ὅσα γράφει ὁ Τρύφων: Εὐαγγελίδης (Ἱστορία τοῦ Ὁθωνος, σελ. 52-53):

«Τὸ ἀρτισύστατον βασίλειον ἦτο πεδῖον ἐρειπίων καὶ δὲν ἐξήρχει νὰ διαθρέψῃ τοὺς πάντας. Ἀπανταχοῦ οἰκίαι πυρποληθεῖσαι, πόλεις ἐρημωθεῖσαι, χωρία καὶ πόλινια κατεστραμμένα· αὐτὰ δὲ τὰ δένδρα ἀπεσπασμένα τοῦ ἑδάφους κατέκειντο ἀνωφελῇ. Ἀλλ' οὔτε κἂν αἱ ἐλαῖαι καὶ αἱ ἀμπέλοι διέφυγον τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴν ἐπίδρασιν. Ἐπὶ πλέον ἡ πενία ἦτο γενικὴ, σώματα δὲ ληστρικά, πειναλέων πολεμιστῶν, διέτρεχον τὴν χώραν πᾶσαν, συμπληροῦντα τὴν καταστροφὴν. Ἡ ἔλλειψις παντὸς μέσου ἦτο τοιαύτη, ὥστε καὶ αὐτῶν τῶν σπόρων ἑστεροῦντο πρὸς καλλιέργειαν, λέγεται δὲ - καὶ τοῦτο ἀποσελεῖ τὴν ζωηροτάτην τῆς πενίας εἰκόνα - ὅτι, κατὰ τινὰ νύκτα, ἐκλάπησαν ὑπὸ πειναλέων χωρικῶν γεώμηλα φυτευθέντα τὴν προτεραίαν παρ' Ἀγγλοφιλανθρώπου! Τὰ εὐφορώτερα μέρη τοῦ νέου κράτους, αἱ ἀκταὶ τῆς Ἀχαΐας, ἡ κοιλὰς τοῦ Εὐρώτα καὶ ἡ σταφιδοφόρος Ἠλεία, ἦσαν παντελῶς κατεστραμμένα· ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ μόνον ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς Λεβαδείας εὐρίσκοντο ἱχνη τινὰ καλλιεργείας. Ὅποσος δὲ ἦτο ὁ πληθυσμὸς τοῦ νέου τούτου κράτους, ὁ πτωχὸς ἐκεῖνος πληθυσμὸς, ὁ ἐξηντηλημένος ἐκ τῆς πάλης.

ὁ ἡμιθανὴς ἐκ τῶν στερήσεων, ὁ ἀπαυδαγώγητος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐκ τῶν περιπετειῶν, ὅστις ὤφειλεν ἐργαζόμενος νὰ μεταβάλῃ τὰ ἐρείπια εἰς πόλεις καὶ τὰ πυρίκαυστα βῆλα εἰς χλοεροὺς λειμῶνας καὶ προσοδοφόρους κήπους; Μόλις 500.000 μέχρις 600.000 ψυχῶν, ἡ δὲ εὐφορος καὶ πολυανθρωποτέρα Πελοπόννησος, ἥτις, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, περιελάμβανε 500.000 περίπου ψυχῶν, κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ πλείους τῶν 300.000 κατοίκων. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ μέτρον τῆς ἀποκομπῆς τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων ἦτο ἀδίκον καθ' ὅσον ἐν Βαβαρίᾳ ἐστρατολογοῦντο ξένοι ἵνα κατέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα καὶ οἱ ἐκ Βαβαρίας ἀξιωματικοὶ ἀδρῶς ἐμισθοδοτοῦντο καὶ εἰς βαθμοὺς καὶ ἀξιώματα, κατὰ χάριν καὶ παρ' ἀξίαν προειδιάζοντο. Συμπεριεφέροντο δὲ λίαν ἀναξιοπρεπῶς πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἐπιδεικτιῶντες τὰς χρυσοπαρῶφους αὐτῶν στολὰς καὶ διημερεύοντες ἐν τοῖς, τὸ πρῶτον ἦδη ἐν Ἑλλάδι, καθιδρουμένοις ζυθοπωλείοις. Εἰς ἐπίμετρον ἡ Ἀντιβασιλεία κατέταξεν ἀναμιξ Γερμανοὺς καὶ Ἕλληνας, ἐξ οὗ προέκυψαν ἄτοπα πλείστα καὶ σκαυῶς προσηγέσθη πρὸς τοὺς συμμετασχόντας τοῦ ἀγῶνος φιλέλληνας, ἐλαχίστους αὐτῶν διατηρήσας ἐν στρατιωτικαῖς θέσεσι, καὶ κατήρτισε λόχους καὶ τάγματα, ὅπου μὲν τοῦ ἀναλόγου ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτῶν, πλήρη ὅμως ἀξιωματικῶν ἀδρῶς μισθοδοτουμένων».

4. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἀπὸ τὸ 1825 εἶχαν σχηματιστεῖ στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα τρία κόμματα σαφέστατα ξενοκίνητα: τὸ ἀ γ γ λ ι κ ὸ, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτο, τὸ ρ ω σ ι κ ὸ, μὲ ἀρχηγούς τὸ Θεόδωρον Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Ἀντρέα Μεταξά καὶ τὸ γ α λ λ ι κ ὸ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἰωάννη Κολέττη. Δὲν ἦσαν οὔτε κόμματα πολιτικῶν ιδεῶν, οὔτε κόμματα προσωποπαγῇ, ὅπως ἀργότερα τὸ Δ ε λ η γ ι α ν ν ι κ ὸ ἢ τὸ Τ ρ ι κ ο υ π ι κ ὸ, ἀλλὰ ἀκολουθοῦσαν δουλικά τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς ξένης δυνάμεως πού ἦταν προσκολλημένα σὸ συγκεκριμένο χώρο τῆς δραστηριότητος τῆς καθεμῆας. Τὰ τρία αὐτὰ κόμματα ἀντιστρατεύονταν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο μὲ μέσα πού πολλές φορές ἦταν μακριὰ ἀπὸ κάθε πολιτικὴ θεοντολογία καὶ εἶχαν τὸ καθένα τὴ συγκεκριμένη τους πολιτικὴν πελατεία. Ἀνάλογα μάλιστα μὲ τὴν ταξικὴ τοποθέτησιν τῶν ὁπαδῶν τοὺς εἶχαν καὶ χαρακτηριστικὰ παρωνύμια, πέρα ἀπὸ τὸν ἐπίσημον τίτλον τοὺς: τὸ ρωσόφιλο λεγόταν καὶ κόμμα τῶν μ ο υ ζ ι κ ω ν ἢ ν α π α λ ω ν, ἀπὸ κάποιο Νάπα, φανατικὸ ρωσόφιλο καὶ ἀφοσιωμένο στὸν Καποδίστρια. Γύρω του

συνασπίζει μιὰ μερίδα μεσαίων γαιοκτημόνων καὶ τὸ σύνολο τῶν καθυστερημένων πολιτικᾶ ἀγροτικῶν μαζῶν στὸ Μοριά, ποῦ εἶναι προσκολλημένες στὴ Ρωσία λόγῳ ὀρθοδοξίας καὶ Κολοκοτρώνη. Τὸ ἀγγλόφιλο ἤ κ' ὀ μ α τ ἤ ε ρ ε ν τ ι γ κ ὀ τ α ε, λόγῳ τῆς συμμετοχῆς σ' αὐτὸ πολλῶν φαναριωτῶν, μέσης διοικητικῆς ὑπαλληλίας, καὶ μιᾶς μερίδας διανοουμένων ποῦ ἦταν φραγκοφορεμένοι, λεγόταν ἐπίσης καὶ κόμμα τῶν μ π α ρ λ α ί ω ν, ἀπὸ κάποιο Μπάρλα, φαντικὸ ἀγγλόφιλο, ἐνῶ τὸ κόμμα τῶν γαλλοφίλων τοῦ Κωλέτη, λεγόταν καὶ κόμμα τῆς φ ο υ σ τ α ν έ λ α ε, λόγῳ συμμετοχῆς σ' αὐτὸ τῶν μικροκαπετανέων καὶ μεγάλης μάζας μαχητῶν τοῦ ἀγώνα. Τὸ κόμμα τοῦ Κωλέτη λεγόταν ἐπίσης καὶ κόμμα τῆς μ ο σ χ ο μ ά γ κ α ε, λόγῳ τῆς συμμετοχῆς σ' αὐτὸ πολλῶν ἀντικοινωνικῶν στοιχείων ποῦ ζοῦσαν ἀπὸ τὸν κομματικὸ μηχανισμό μὲ μικροαπάτες καὶ τραμπουκισμούς.

Καὶ ἐνῶ ὁ πολιτικὸς βίος στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἦταν τελείως ἀσήμαντος, τὰ φυτοζωοῦντα κόμματα δροῦσαν σὰν ἐξαρτήματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ἀνταγωνιζομένων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο μεγάλων Δυνάμεων καὶ περιέπλεκαν τὴν κατάστασι ὥς τὸ ἀδιέξοδο. Ἡ πολιτικὴ δράσι εἶχε τὸ χαρακτῆρα συνωμοσίας τῶν παρασχηνίων καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀντιμετώπιζε τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Κοντὰ στὴν ἐξουσία δρίσκονταν τὸ ἀγγλικὸ καὶ τὸ γαλλικὸ, ἐνῶ τὸ ρωσικὸ ἀντιμετώπιζε φανερὸ καὶ κρυφὸ διωγμὸ. Ὁ Κολοκοτρώνης, σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς πολιτικῆς τῆς ἀντιβασιλείας, ἀντιμετώπιζε τὴν περιφρόνησι καὶ τὴν ἀπομόνωσι τοῦ ἀπὸ τὸ δημόσιο βίο, ὥς τὸ σημεῖο νὰ ἀναγκαστεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Ναύπλιο καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Τριπολιτσά σὰν ἀπλὸς πολίτης.

Ὅλοι οἱ παλαιοὶ Καποδιστριακοὶ συσπειρώθηκαν γύρω τοῦ καὶ ἀρχισαν νὰ δροῦν συνωμοτικὰ ἐναντίον τῆς Ἀντιβασιλείας στὶς γραμμὲς τῆς πολιτικῆς Ἑταιρίας «Φοῖνιξ». Φαίνεται πὼς στὴν ὀλην ὀργάνωσι τοῦ Φ ο ί ν ι κ α δέν ἦταν ἀμέτοχος καὶ ὁ Ρωσὸς ναύαρχος Ρίκκορντ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπαφὴς μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ ἐνίσχυε μυστικὰ καὶ τὴν ἐφημερίδα «Χρόνος» μέσω τοῦ προξένου τῆς Ρωσίας στὸ Ναύπλιο Βλασσόπουλου. Οἱ κινήσεις τοῦ Κολοκοτρώνη ἔγιναν γνωστὲς στὴν Ἀντιβασιλεία καὶ ἀποφασίστηκε νὰ χτυπηθεῖ ριζικὰ ἡ ρωσικὴ κίνησι στὴν Ἑλλάδα.

5. ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΙ ΠΛΑΠΟΥΤΑ

Ἡ δίκη καὶ ἡ καταδίκη τῶν δύο βετεράνων στρατηγῶν τοῦ Ἀγώνα Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ Ν. Πλαπούτα ἔγινε στὸ Ναύπλιο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1834 μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἀπιθύθωνε ἐπιστολὴ στὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Νέ-

σελρωντ μέ τήν όπόίαν ζήτοϋσε κατάλυση τής 'Αντιβασιλείας και ανάθεση τής εϋθύνης στόν άνήλικο 'Όθωνα, ό δέ δεύτερος ότι μέ τήν καθοδήγησή και τήν προτροπή, τού Κολοκοτρώνη αναμίχτηκε στήν όργάνωση ένόπλων όμάδων πού θά ανέλαμβάναν νά πραγματοποιήσουν δυναμικά τούς σκοπούς τού ρωσικού κόμματος.

'Η πλεκτάνη είχε όργανωθεί άριστοτεχνικά από τόν ύπερπρωθυπουργό 'Αγγλο πρεσβευτή Ντῶκινς και είχε στόχο τήν δικαστική έξόντωση τών δύο στρατηγών - στελεχών τής ρωσικής πολιτικής μερίδας. Στις 7 Σεπτεμβρίου 1833 διατάχτηκε ή σύλληψη τού Κολοκοτρώνη και τού Παπούτα και κλείστηκαν στο Παλαμήδι μέ τήν κατηγορία τής έσχάτης προδοσίας. Ταυτόχρονα πιάστηκαν σά συνένοχοι τους και πολλοί άλλοι άγωνιστές όπαδοί τού ρωσικού κόμματος.

'Η σύλληψη τών στρατηγών συνοδεύτηκε και μέ τήν κυβερνητική αλλαγή. 'Αντί τού Σπυρίδωνος Τρικούπη, πού διορίστηκε πρεσβευτής στο Λονδίνο, τήν πρωθυπουργία ανέλαβε ό 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τό κατ' έξοχήν πειθήνιο όργανο τής άγγλικής πολιτικής στήν 'Ελλάδα. Μέ τόν τρόπον αυτό «σκληρύνε» ή πολιτική ατμόσφαιρα και δημιουργούνται τό κατάλληλο κλίμα γιά ένα δικαστικό έγκλημα σέ βάρος δύο ήρώων τού 'Αγώνα τής 'Ανεξαρτησίας.

Οί δύο στρατηγοί έμειναν επί έπτά μήνες ύπόδικοι στο Παλαμήδι. Τίς ανακρίσεις διενήργησε προσωπικά ένας Σκώτος τυχοδιώκτης πού είχε άγκιστρωθεί στόν έλληνικό προϋπολογισμό ως εισαγγελεύς, άνθρωπος μέ μαύρη ψυχή και φανατικός έχθρός τών 'Ελλήνων, άνοιχτός πράκτορας τής Αγγλίας, όνόματι 'Εδουάρδος Μάσσον. 'Ήταν ό ίδιος πού, ως συνήγορος τού Γιώργη Μαυρομυχάλη, τού φονιά τού Καποδίστρια, ζήτοϋσε γιά τόν πελάτη, επιταγή τής άγγλικής πρεσβείας, τήν άθώωσή του, ενώ στήν περίπτωση τών δύο στρατηγών προσπάθησε και επέτυχε νά χαρακτηρίσουν από τό κατηγορητήριο κοινοί έγκληματίες!

Μέσα σ' ένα κλίμα άφόρητης τρομοκρατίας άρχισε ή δίκη τών δυο στρατηγών στο Ναύπλιο στις 30 'Απριλίου 1834. Πρόεδρος τού δικαστηρίου ήταν ό 'Αναστάσιος Πολυζωίδης από τό Μελένικο τής Βουλγαρίας και άνάμεσα στούς συνέδρους συγκαταλεγόταν και ό Γεώργιος Τερτσέτης από τή Ζάκυνθο. Οί δυο αυτές φυσιογνωμίες τού νεωτέρου έλληνισμού ύψωσαν κατά τρόπο θαυμαστό τό άνάστημά τους στη βία και άρνήθηκαν νά υπογράψουν τήν καταδικαστική άπόφαση σέ θάνατο, παρά τίς άπειλές πού διατυπώθηκαν εναντίον τους. Κί' όχι μόνο άρνήθηκαν νά επικυρώσουν τήν καταδίκη, αλλά τάχτηκαν ύπέρ τής άθώωτetas τών κατηγορουμένων.

Τρομερός σάλος ξεσηκώθηκε τότε εκ μέρους τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ ὑπουργὸς Δικαιοσύνης Κωνσταντῖνος Σχινᾶς εἰσέβαλε στὴν αἴθουσα τοῦ δικαστηρίου καὶ ἐπειδὴ, παρὰ τὶς ἀπειλὲς ποὺ διατυπώθηκαν ἐναντίον καὶ τῆς ζωῆς ἀκόμη τῶν δύο ἀχέραιων δικαστῶν, αὐτοὶ ἀρνούνταν νὰ ἀνέθουν πάλι στὴν ἔδρα καὶ νὰ συνεργήσουν σὲ κάποια νομιμοποίηση τῆς δίκης, διατάχθηκε ἡ βίαιη μεταφορά τους στὸ δικαστήριον, γιὰ νὰ παραστοῦν στὴν ἀνάγνωσθι τῆς καταδικαστικῆς ἀπόφασης. Παρὰ ταῦτα, οἱ δύο κορυφαῖοι Ἑλληνεῖς δικαστῆς, ποὺ ἀποτελοῦν γιὰ τὸν κλάδον τους τὸ ἀδαμάντινον ὑπόδειγμα εὐφυχίας καὶ ἡθους, καὶ πάλι ἀρνήθηκαν. Ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα συνταράχθηκε ἀπὸ τὸ γεγονός καὶ οἱ Πολυζωίδης καὶ Τερτσέτης ὑψώθηκαν σὲ ἠθικὰ θάβρα ἔθνικων ἡρώων ἀπὸ τὴ λαϊκὴ συνείδηση. Ἡ ἀντίστασή τους στὴ βία καὶ τὴν παρανομία ἔφερε τὰ ἀποτελέσματά της. Ἡ κυβέρνηση Μαυροκορδάτου ξεσκεπάστηκε ἀνεπανόρθωτα μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ λαοῦ καὶ ἀναγκάστηκε νὰ διατάξει ἀναστολὴ τῆς ἐκτελέσεως τῶν δύο ἀγωνιστῶν. Ἀνάλογα διαδῆματα ἔκανε καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, ὕστερα ἀπὸ ἐπίμονες παρακλήσεις τοῦ ἀνῆλικου βασιλέως, ὁ ὁποῖος εἶχε τρομάξει μπροστὰ στὸ ἐγκλήμα ποὺ προετοίμαζαν οἱ πολιτικοὶ κηδεμόνες του ἐναντίον τῆς ζωντανῆς δόξας τοῦ Εἰκοσιένα.

Τὴν ὅλη ὑπόθεση ἀφηγήθηκαν μὲ ἀγωνιστικὴ παρρησία οἱ δύο δικαστῆς στὶς ἀπολογίαις τους, ὅταν ὁδηγήθηκαν μπροστὰ σὲ δικαστήριον γιὰ νὰ λογοδοτήσουν. Τιμημένοι ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαόν, ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλον κατόπιν στὸ δημόσιον βίον τῆς χώρας καὶ ὁ Τερτσέτης συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τοὺς κορυφαίους ἀγωνιστὰς τοῦ 21, καταγράφοντας τὰ Ἀπομνημονεύματά τους (Κολοκοτρώνη, Φωτάκου, Νικηταρά). Οἱ δύο ἀγωνιστὰς ἀμνηστεύθηκαν καὶ ἐγῆκαν ἀπὸ τὴν φυλακὴ τὸν ἐπόμενο χρόνον, ὅταν ὁ Ὄθων ἐνῆλκισώθηκε καὶ ἀνέλαβε τὴ βασιλικὴ ἐξουσία.

6. ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΑΝΗ

Ἡ δίκη καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα ξεσήκωσαν τρομερὸ σάλον σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἰδιαιτέρως στὸ Μοριά καὶ τὴ Μάνη, ποὺ ἦσαν τὰ στηρίγματα τοῦ ρωσικοῦ κόμματος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης λατρευόταν σὰν ἡμίθεος. Ἡ πιὸ σοβαρὴ ἐξέγερση σημειώθηκε στὴ Μάνη, ὅπου καὶ στάλθηκε Βαβαρικὸς στρατὸς γιὰ νὰ ἐξοντώσῃ τὰ ἑνοπλὰ σώματα τῶν Μανιατῶν καπετανέων καὶ νὰ γκρεμίσει τοὺς πύργους τους, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ ὄχυρά σημεῖα στηρίξεως τῶν Μανιατῶν.

Κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Μάνης τοῦ 1834, οἱ Βαβαροὶ ἔπαθον πανωλεθρία. Πολλοὶ πιάστηκαν αἰχμάλωτοι καὶ πουλιοῦνταν

στήν κυβέρνηση ἓνα τάλληρο ὁ ἕνας. Ὑπῆρξαν μάλιστα καὶ περιπτώσεις πού οἱ Μανιῖτες φέρθηκαν μέ πολλή σκληρότητα στοὺς Βαβαροὺς καὶ τοὺς ἀντιμετώπισαν σάν ἐχθροὺς, ὑποβάλλοντάς τους σέ διαπομπεύσεις καὶ βασανιστήρια ἀκόμη.

Ὁ ἀγώνας τῆς Μάνης κράτησε πολλοὺς μῆνες. Οἱ Βαβαροὶ γελοιοποιήθηκαν κυριολεκτικά καὶ ἀναγκάστηκαν νά ἀναθεωρήσουν τίς ἰδέες τους περὶ τῶν ἀτάκτων ἀγωνιστῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους πίστευαν στὸ παρελθόν ὅτι μπορούσαν νά τοὺς τιθασεύσουν μέ δύναμη ἐνὸς καὶ μόνοι βαβαρικοῦ λόχου. Ἡ κατάστασις εἶχε ὀξυνθεῖ τόσο πολὺ στὸ Μοριά, ὥστε ἡ Ἀντιβασίλειά, ἀφοῦ ἀνέστειλε τὴν ἐκτέλεση τῆς ποινῆς τῶν δύο ἀγωνιστῶν, ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσῃ μέ τοὺς Μανιάτες. Ὁ Ἀρμανομπεργκ, ὁ ὁποῖος πλέον ἐκτελοῦσε ἀνοικτὰ τίς προσταγές τῶν Ἀγγλων, ἦρθε σέ ἀντίθεση ὄχι μόνο μέ τὸ σύνολο τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ μέ τοὺς συνεργάτες του ἀντιβασίλεις. Δουλεύοντας ἀπὸ τὰ παρασκήνια, κατόρθωσε νά διαβάλλει στὸ Λουδοβίκο τῆς Βαβαρίας τὸ Μάουερ καὶ πέτυχε τὴν ἀνάκλησή του, ἐξαπατώντας ὡς καὶ τὸν αὐθέντη του, ὁ ὁποῖος πολὺ ἀργότερα ἀντελήφθη πῶς ἔπεσε θῆμα πλεκτάνης μέ τὸ νά στραφεῖ ἐναντίον τοῦ πιὸ συνετοῦ ἀνθρώπου πού ὑπῆρχε μέσα στὸ τριμελές συμβούλιο τῆς Ἀντιβασίλειας, τοῦ καθηγητῆ Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουερ.

Πράγματι, ὁ Μάουερ εἶχε προσφέρει τότε μιὰ πραγματικὴ ὑπηρεσία στὸν ἐλληνικὸ λαό, ἐφαρμόζοντας στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἓνα προοδευτικὸ πρόγραμμα, πού τοῦ ὑπαγόρευσε ὁ φωτισμένος κληρικὸς Θεόκλητος Φαρμακίδης, γύρω ἀπὸ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴ ρύθμιση τῶν μοναστηριακῶν προβλημάτων.

Στις 15 Μαρτίου 1833 καταρτίστηκε ἐπαμελής ἐπιτροπή, πού ἀφοῦ συγκέντρωσε στοιχεῖα, ὑπέβαλε μιὰ ἀναλυτικὴ ἔκθεσι καὶ στις 28 Ἰουλίου 1833 δημοσιεύτηκε ἡ διακήρυξη πού καθιέρωσε τὸ νέο ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς. Ἀπὸ τὰ 500 περίπου μοναστήρια διαλύθηκαν τὰ 412 καὶ τὰ ἑσθὰ τους κρατικοποιήθηκαν. Παρὰ τὸ σάλο πού προκάλεσε ἡ διάλυσή τους, ἡ ἐνέργεια ἦταν σωστή, γιατί ἀναποκρινόταν σὲ ἀναγκαῖα κοινωνικὴ ἐπίταξη. Ὅπως γράφει καὶ ὁ Π. Πιπινέλης (Ἡ μοναρχία ἐν Ἑλλάδι, σελ. 84) «ἐκ τῶν 500 περίπου μοναστηρίων, ἅτινα ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μετὰ 8.000 περίπου μοναχῶν, ἐλάχιστα ἐπλήρουν τοὺς σκοποὺς ἀγιότητος καὶ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν, εἰς ἀθλίαν κατάστασιν περιελθόντα, πολὺ ἀπείχον τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ των».

Στὴ διάλυση τῶν μοναστηριῶν ἀντέδρασε σθεναρὰ τὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπὸ τὴν αἰγίδα του τότε τὴν ἐλληνικὴ ἐκ-

κληρία. Από τότε χρονολογούνται οι τεταμένες σχέσεις του με την ελληνική εκκλησία, που αργότερα διακόπηκαν όταν ψηφίστηκε το αυτόκέφαλο (1850) της εκκλησίας της Ελλάδος.

Επίσης στο ενεργητικό του Μάουρερ πρέπει να καταλογισθεί η αναδιοργάνωση της ελληνικής δικαιοσύνης. Αυτός εισηγήθηκε και επέτυχε την έγκριση του νέου οργανισμού των δικαστηρίων (Μάρτιος 1833), του οργανισμού των συμβολαιογράφων, της ποινικής και πολιτικής δικονομίας (Απρίλιος 1833) καθώς επίσης εισήγαγε και τον νέο γερμανικό ποινικό κώδικα, που μόλις τότε είχε συνταχθεί στη Βαβάρια και μεταφράστηκε άμέσως σχεδόν στα ελληνικά (Δεκέμβριος 1833).

7. ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΝΕΑΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ

Στο μεταξύ, το πρόβλημα της εγκατάστασης της «καθέδρας του βασιλέως» της πρωτεύουσας δηλαδή του νεαρού κράτους, απασχολούσε την Αντιβασιλεία και τη διοίκηση. Ώσπου όμως ν' αποφασιστεί και ν' ανακηρυχθεί η έκλογη της Αθήνας σαν νέας πρωτεύουσας, έγινε σωστός έμφύλιος χαρτοπόλεμος από τις στήλες του Τύπου, καθώς και θυελλώδεις έριδες ανάμεσα στους Πανελλήνους. Το Ναύπλιο, ο πολιτικός έγκεφαλος της Επανάστασης, είχε τις δικαιολογημένες αξιώσεις του. Η Αίγινα επίσης διεκδικούσε τα πρωτεία, αφού για λίγο καιρό υπήρξε η επίσημη έδρα του κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια. Στην έριδα που ξέσπασε πρόσβαλαν αξιώσεις ή Τριπολιτζά, τα Μέγαρα, κι' ακόμα διατυπώθηκαν προτάσεις για την ίδρυση της νέας πρωτεύουσας στον Ισθμό της Κορίνθου, ώστε να έχει μέτωπο σε δυο θάλασσες, τον Σαρωνικό και τον Κορινθιακό κόλπο.

Τέλος η έκλογη ευνόησε την Αθήνα, λόγω του αρχαίου κλασικού παρελθόντος της. Ήταν τότε ένα πανάθλιο τουρκοχώρι, με τα περισσότερα σπίτια του επάνω και γύρω στην Ακρόπολη, που κι' αυτό είχε μεταβληθεί σε έρειπιώνα, λόγω των πολεμικών γεγονότων του αγώνα. Και εδώ ακριβώς πρόσβαλε δξύτατο το πρόβλημα της νέας πρωτεύουσας: που θα εγκαθίσταντο ο βασιλέας, ή αντιβασιλεία, οι κυβερνητικές υπηρεσίες, δι.τι δηλαδή αποκαλούμε διοικητικό μηχανισμό;

Για τον βασιλέα δρέθηκε ως προσωρινή κατοικία του το σπίτι του Χιώτη τραπεζίτη Κοντόσταυλου, στο σημερινό χώρο της Παλαιάς Βουλής (όπου το Έθνικό Ιστορικό Μουσείο), το οποίο κάηκε τα κατοπινά χρόνια. Για το μέγαρο αυτό λεγόταν πώς ήταν προδόν καταχρήσεως των δημοσίων χρημάτων, που το κράτος εί-

χε έμπιστευτεί στόν Κοντόσταυλο γιά νά παραγγείλει τίς κορ-
βέτες τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ στήν Ἀμερική.

Γιά τήν ἐγκατάσταση τῆς Ἀντιβασιλείας ἐπιτάχτηκαν, μέ
χρήση βίας, μερικά οἰκήματα στή σημερινή περιοχή τοῦ Ὁδείου
τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν ὑπουργῶν καί τῶν
δημοσίων ὑπηρεσιῶν. Καί στό μεταξύ τμήματα τοῦ θαλασσοπο-
λεμικοῦ γκρέιμζαν τὰ μισογκρεμισμένα σπίτια, ἀδειάζαν ἀπό τὰ ἐ-
ρείπια τοῦς δρόμους, ὥστε νά εὐπρεπιστεῖ στοιχειωδῶς τὸ μεγα-
λοχώρι πού ἐξελέγη ὡς νέα πρωτεύουσα.

Στίς 10 Δεκεμβρίου 1834 ὁ Ὅθων, οἱ Ἀντιβασιλεῖς καί ἡ κυ-
βέρνηση ἀποβιβάστηκαν στόν Πειραιᾶ καί ἀπό τόν καρρόδρομο
πού συνέδεε τόν ἔρμη οὐρασιτικά λιμένα ἀνέβηκαν στήν Ἀθή-
να μέ ἀμάξια. Ὁλόκληρος ὁ πληθυσμός τῆς Ἀθήνας, μέ ἐπικεφα-
λῆς τοῦς δημοτικούς καί ἐκκλησιαστικούς παράγοντες, ὑποδέχτη-
καν τή βασιλική συνοδεία στό Θησεῖο, περίεργοι νά ἴδουν τὸ νέο
ἡγεμόνα τους. Οἱ χρονικογράφοι μάλιστα τῆς ἐποχῆς σημειώνουν
πῶς ὅταν φάνηκε τὸ ἀμάξι μέ τή γυναίκα καί τίς θυγατέρες τοῦ
Ἀρμανσπεργκ, πού ἀκολουθοῦσε τὸ βασιλικὸ καί τὰ ἀντιβασιλι-
κά ἀμάξια, τότε οἱ συγκεντρωμένοι φώναξαν θαυμαστικά:

— Νά καί τὰ χαρέμια του!

Ὁ Ὅθων, ἀπὸ διέμεινε λίγο καιρὸ στὸ σπίτι τοῦ Κοντόσταυ-
λου, μεταφέρθηκε στὸ διόροφο μέγαρο Βούρου, πού σῶζεται, ἂν
καί μέ παραποιημένο τὸ ἀρχικὸ του σχέδιο, στή δυτικὴ πλευρὰ
τῆς πλατείας Κλαυθμῶνος. Ἀπέναντί του διαμορφώθηκε ἀργότε-
ρα ἀπὸ τὴ βασίλισσα Ἀμαλία ὁ πρῶτος ἀνακτορικός κήπος ἐπὶ τῆς
σημερινῆς πλατείας, πού τὰ δέντρα του σῶζονταν ὡς τελευταία,
πρὶν ἢ πλατεία διαμορφωθεῖ σὲ γκαράζ ὑπόγειο ἀπὸ τὸ δῆμο.

Ἡ ἐγκατάσταση τῆς «καθέδρας» στήν Ἀθήνα ἐγκαινιάσε καί
τὸν ἱλιγγιώδη χορὸ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν οἰκοπέδων καί τῶν μέ-
σων στεγάσεως. Οἱ «ἐτερόχθονες» Φαναριῶτες, πού ἀποτελοῦσαν
τὸν αὐλικὸ περίγυρο καί τὴν ὑπαλληλία τοῦ κράτους, ἡ ἀριστο-
κρατία αὐτῆ τοῦ αἵματος πού ἀσχοῦσε κατ' ἐπάγγελμα τὴν πο-
λιτικὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν σουλτάνων στίς ἡγεμονίες τῆς Βλαχίας
καί τῆς Μολδαβίας, ἐπιδέξιο ὅπως ἦταν, ἀρπαξαν ἀμέσως θέσεις
καί μισθοὺς ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό, ἐνῷ οἱ «αὐτόχθονες», οἱ ἄν-
θρωποι πού ἔκαναν τὴν Ἐπανάσταση καί ἀλώνισαν μέ τὸ σπαθί
στὸ χέρι κάμπους καί δουνά, ἔμειναν συμπεισμένοι στὸ περιθώ-
ριο. Ὁλόκληρες, λοιπόν, φαμίλιες ξεσπιτώθηκαν, γιά νά ἐγκατα-
σταθοῦν τὰ γραφειοκρατικὰ στελέχη. Ἀκόμη, γιά ν' ἀνοιχτοῦν
στοιχειωδῶς δρόμοι, οἱ λόχοι τοῦ θαλασσοπολεμικοῦ γκρέιμ-
ζαν ἀνεξέταστα τὰ σπίτια τῶν κατοίκων. Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε οὔτε
σύνταγμα, οὔτε προστασία συνταγματικῆς τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ρη-

χανικό γκρέμιζε, τι εύρισκε μπροστά του. «Τους πήρε το σχέδιο» έλεγαν για εκείνους που έχαναν την ιδιοκτησία τους και ή φράση έμεινε παροιμιώδης στη γλώσσα μας και σημαίνει μεταφορικά την ολοσχερή καταστροφή.

Ύπηρξαν, ωστόσο, και οι επιτήδαιοι που κατόρθωσαν να κερδοσκοπήσουν σε θάρος των άλλων, όλοι αυτοί, δηλαδή, που με πολιτικά μέσα μπόρεσαν να επιτύχουν ώστε οι δρόμοι που ανοίχτηκαν να περάσουν δίπλα στις ιδιοκτησίες τους και να πάρουν έτσι τα οικόπεδά τους τεράστια αξία.

8. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΟΛΗΣ. ΚΛΕΑΝΘΗΣ ΚΑΙ ΣΑΟΥΜΠΕΡΤ

‘Αλλά ή ‘Αθήνα κάθε άλλο παρά όψη πρωτεύουσας είχε. Γι’ αυτό θεωρήθηκε έπείγον να έκπονηθεί ένα σχέδιο πόλεως, που θα προνοούσε όχι μόνο για το παρόν, αλλά και για το μέλλον της πρωτεύουσας. Και το ξεκίνημα για τη δημιουργία ενός έμπνευσμένου σχεδίου πόλεως ήταν καλό. ‘Η πολιτεία κάλεσε τότε δυο νέους και δημιουργικούς πολεοδόμους, έμπνευσμένους και με ματιά που έφτανε πολύ μακριά στο μέλλον: τόν ‘Ελληνα Σταμάτη Κλεάνθη και τόν Γερμανό Σάουμπερτ, σημμαθητές στο Πολυτεχνείο του Μονάχου και γεμάτους δημιουργικό πυρετό. Οι δυο νέοι δούλεψαν με πάθος και έφτιαξαν ένα σχέδιο πρωτοποριακό για την εποχή του. Με σημεία όπτικής στήριξης και προσανατολισμού την ‘Ακρόπολη και το Στάδιο, σχεδίασαν μεγάλες και πλατύτατες λεωφόρους (30 - 40 μέτρων!), εύρύχωρες πλατείες, πάρκα άληθινά καταπληκτικά και άνετες δευτερεύουσες οδούς. Το σχέδιό τους δρέθηκε πρίν μερικά χρόνια στα άρχεία του Δήμου και είναι να θαυμάζει κανείς την προβλεπτικότητα τους. ‘Αν είχε εφαρμοστεί, ή ‘Αθήνα θα ήταν μιá άνετη, και υπό τις σημερινές ακόμα κυκλοφοριακές συνθήκες, πόλη και δέν θα ύποφέραμε από το άσφυκτικό «μποτιλιάρισμα» των τροχοφόρων, που τόσο ζημιώνει την πόλη από κάθε πλευρά.

‘Αλλά δέν εφαρμόστηκε. Πρόσχημα, οι αιώνιες οικονομίες, αλλά και ή στενοκεφαλιά και ή μωυπία των πολιτικών της εποχής. Που θα έρωμε τά λεφτά για τόσες άποζημιώσεις, τί θα τους κάνουμε τους άπέραντους δρόμους, πόσο θα φτάσει ό πληθυσμός της ‘Αθήνας σε 100 χρόνια; Έκατό, διακόσιες χιλιάδες; Τέτοιες άνεδαφικές προοπτικές είχαν. Τότε ό βασιλεύς Όθων παρεκάλεσε τόν πατέρα του Λουδοβίκο, βασιλιά της Βαβαρίας, να του στείλει τόν αλλικό του αρχιτέκτονα Κλέντζε, για να προσαρμόσει το σχέδιο της ‘Αθήνας στις σκουριασμένες άντιλήψεις των ίθυνόντων.

Ἦρθε ὁ στενόκαρδος καὶ μυκηπικὸς «αὐλικὸς ἀρχιτέκτων» καὶ ἄρχισε νὰ πετσοκόβει τὸ μεγαλοφυὲς σχέδιο τῶν δυὸ νέων ἀρχιτεκτόνων. Στένεφε ἀπελπιστικὰ τὶς λεωφόρους καὶ τὴ Σταδίου, ποὺ ἔβγαине στὸ Στάδιο, τὴν ἔκοψε στὴ μέση. Κατάργησε τὶς πολλὰς πλατεῖες καὶ ἄφησε μόνο τὸ Σύνταγμα, τὴ μόνη τῆς προκοπῆς, καὶ κουτσούρεψε τὴν Ὀμόνοια. Ἐξαφάνισε τὰ πάρκα καὶ τὶς παρόδους τὶς ἔφτιαξε τόσες σὲ πλάτος ὅσο χρειαζόταν, κατὰ τὴ γνώμη του, «διὰ τὴν ἀνετον διασταύρωσιν δύο ἀμαξῶν»! Ὡς ἐκεῖ ἔφτανε τὸ μυαλὸ τοῦ «αὐλικοῦ ἀρχιτέκτονος».

9. ΣΧΕΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ

Ἀπὸ τὰ πρῶτα δῆματα τῆς νέας πρωτεύουσας ἀντιμετωπίστηκε τὸ πρόβλημα ποῦ θὰ κτίζονταν τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως. Τὸ σπίτι τοῦ Βούρου, προσωρινὸ ἀνάκτορο, δὲν ἔφτανε νὰ στεγάσει τὸ βασιλεῖα καὶ τὴν πολυάριθμὴ αὐλή. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ βρεθεῖ ἕνας τόπος περίοπτος, γιὰ νὰ κτιστεῖ τὸ παλάτι ποῦ θὰ στέγαζε τὸ θρόνο. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δούλεψε πολὺ ὁ ρομαντικὸς ἀρχοντοχωριατισμὸς τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια, ποῦ δὲν συμβιβάζονταν οὔτε μὲ τὴν κοινωνικὴ, οὔτε μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάστασιν τῆς Ἑλλάδας. Καὶ θέλησαν νὰ κτίσουν ἀνάκτορα ἐφάμιλλα τῶν μεγάλων πρωτευουσῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Κάποιοι, μάλιστα, κόλακες τοῦ θρόνου, πρότειναν νὰ κτιστεῖ τὸ παλάτι πάνω στὴν Ἀκρόπολη (!) καὶ ἀνέθεσαν στὸν Γερμανὸ Σόνκελ νὰ κάνει τὸ σχέδιο, τὸ ὁποῖο καὶ σῶζεται, καταλαμβάνει δὲ ὁλόκληρο τὸ νότιο τμῆμα τοῦ ἱεροῦ βράχου. Εὐτυχῶς ποῦ βρέθηκαν νουνεχεῖς ἄνθρωποι καὶ τὸ ματαίωσαν, καταφεύγοντας καὶ στὸν ἀρχαίόφιλο πατέρα τοῦ Ὁθωνα Λουδοβίκο τῆς Βαβαρίας. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ἀκούστηκαν πολλὰς προτάσεις: ἄλλοι εἶπαν στὸ Θηρεῖο, ἄλλοι στὸ κέντρο τῆς Ὀμόνοιας καὶ ἄλλοι πρότειναν τὴ σημερινὴ θέσιν, ὅπου ὑψώνονται τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα. Γιὰ νὰ ἐλέγξουν τελικὰ, τὴ θέσιν, ἀπὸ πλευρᾶς ὑγιεινῆς, ὑγρασίας κ.λπ., κατέφυγαν σ' ἕνα ἰδιότυπο καὶ περίεργο πείραμα ποῦ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε: Ἐσφαξαν ἕνα μοσχάρι, τὸ τεμάχισαν καὶ τὰ τεμαχισμένα κρέατα τὰ ἐξέθεσαν γιὰ ἕνα ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα στὰ σημεῖα ποῦ εἶχαν προταθεῖ σὰν τόποι ἀνέγερσης τῶν ἀνακτόρων. Κατόπιν, ἐξέτασαν τὰ κρέατα καὶ διαπίστωσαν ὅτι τὸ κομμάτι ποῦ εἶχε ἐκτεθεῖ στὴ σημερινὴ θέσιν τῶν ἀνακτόρων, εἶχε ἀποσυντεθεῖ λιγώτερο ἀπὸ τὰ ἄλλα τῶν ὑπολοίπων σημείων. Θεωρήθηκε, λοιπόν, ἡ τοποθεσία ὡς ἡ πλέον ὑγιεινὴ καὶ ἐκεῖ ἀποφασίστηκε νὰ κτιστεῖ ἡ βασιλικὴ κατοικία.

Κάλεσαν τὸν Βαβαρὸ ἀρχιτέκτονα Γκαϊρτνερ καὶ τοῦ ἐνέθεσαν τὸ ἔργο. Ἀνθρώπος χωρὶς ἐμπνευση καὶ αὐτός, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ βαρεῖα στρατωνοειδῆ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ τόπου του, σχεδίασε καὶ ἔκτισε τὸ βαρὺ, ἄχαρο καὶ ἀπέραντο κτίριο, πού ἦταν δυσανάλογα μεγάλο σὲ ὄγκο καὶ κόστος γιὰ τὰ οἰκονομικά τῆς χώρας. Μέσα σὲ μιὰ τριετία (1837-1840) τελείωσε καὶ στέγασε τὴ δυναστεία τοῦ Βίττελσμπαχ καί, κατόπιν, τὴν καινούργια τοῦ Γεωργίου Α'. Μετὰ τὴν ἀνέγερση τῶν Νέων Ανακτόρων (1897), σιγά-σιγά ἐγκατελείφθη καὶ μετὰ τὴν Παλινόρθωση περιήλθε στὸ δημόσιο, πού στέγασε τὴ Βουλὴ, τὴ Γερουσίαν, τὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας καὶ τὸ πολιτικὸ γραφεῖο τοῦ ἐκάστοτε πρωθυπουργοῦ τῆς χώρας.

10. Ἡ ΘΘΩΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Μέσα στὴν πρώτη δεκαετία τῆς Ἀθήνας σὰν «καθέδρας» τοῦ βασιλείου, ὁ πληθυσμὸς τῆς ἔφτασε στὶς 30.000 περίπου. Ἡ πόλη ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι συμμαζεμένη γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸ Θηροεῖο καὶ ἀπλωνόταν ἀραιὰ ὡς τὴν σημερινὴ πλατεῖα Ρηγίλλης.

Ἡ Ὀθωνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, νεοκλασικὴ στὴ μορφὴ τῆς, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ μνημειακὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Μονάχου, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, μᾶς ἔφησε λίγα ἀξιόλογα καὶ πολλὰ κακόγουστα κτίρια. Ἐνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα σὲ κομφοτήτα καὶ γραμμὴ εἶναι τὸ Πανεπιστήμιον, θεμελιωμένον στὰ 1837, ἔργο τοῦ Δανοῦ ἀρχιτέκτονα Χριστιανὸ Ὑάνσεν. Ἐπίσης αἰσθητικὰ ἄρτιο κτίριο εἶναι τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, ἔργο τοῦ Σάουμπερτ (1846). Ἀλλὰ ὁ πραγματικὸς δημιουργὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου εἶναι ὁ Σταμάτης Κλεάνθης, ὁ νεαρὸς Μακεδὼνας ἀρχιτέκτονας, σπουδασμένος στὸ Μόναχο, πού, ὅπως εἶδαμε, δημιουργήσε μαζί με τὸν Σάουμπερτ τὸ ἀνεκτέλεστο καὶ μεγαλοφυὲς σχέδιον τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κλεάνθης προέκτισε τὴν Ἀθήναν με κτίρια μοναδικῆς ἐμπνευσης, ὅπου ἡ χάρις συναγωνίζεται μετὰ τὴ δημιουργικὴ φαντασία. Τὰ ἀριστουργήματά του εἶναι τὸ ἀνάκτορον τῆς Πλακεντίας, στὴν Πεντέλη, τὸ μεγάλο «Γλύσια» ὅπου σήμερον τὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖον, τὸ γκρεμισμένον ἀπὸ τὴ δικτατορίαν Μεταξᾶ σπίτι Καυτατζόγλου στὴν ὁδὸ Δραγατσάνιου 6, ὅπου ἄλλοτε ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεΐα, ἀπὸ πέτρα-«πουρὶ» τῆς Αἰγίνας, ἐνῶ κατάσπαρτα ἦταν μέσα στὴν πόλιν ἄλλα μικρότερα χαριτωμένα δημιουργήματά του, ὅπως τὸ παλὸν Πανεπιστήμιον, πού σώζεται ἐρειπωμένον στὴν

δὸς Θόλου τῆς Πλάκας (ἔχει κηρυχθεῖ διατηρητέο ἱστορικὸ μνημεῖο), τὸ σπῖτι τῆς κοντέσσας Θεοτόκη στὴν ὁδὸ Σωκράτους (γκρεμιστήκε), ἡ «Μαϊζονέτ» τῆς Πλακεντίας στὴν Πεντέλη, ἡ ἑπαυλὴ Μάλακλμ στὴν Ἀγία Ζώνη, ὅπου τὸ Ἄσυλο Ἀνιάτων σήμερα. Κτίσματα ἐπίσης τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου εἶναι τὸ Ὁ φ θ α λ μ ι α τ ρ ε ῖ ο, τὸ μέγαρο Ἀ ρ σ α κ ε ῖ ο υ, τὸ Πνευματικὸ Κέντρο Ἀ θ η ν ῶ ν καὶ μερικὰ ἄλλα ποὺ γλύτωσαν σὰν ἀπὸ θαῦμα ἀπὸ τῆ θεομηνίας τῆς σκαπάνης.

11. ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Μετά τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα, τὰ πάντα δείχνουν στὸν πνευματικὸ τομέα σὰ νὰ πέφτουν στὴ δίνη μιᾶς ἀμικωτης: Τὸ τεράστιο κίνημα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ποὺ τροφοδότησε ἰδεολογικά καὶ πνευματικά τὸ Εἰκοσιένα, μαθαίνεται.. Ἡ ἀλλοτρίωση τῶν στόχων τῆς Ἐπανάστασις, καὶ τὸ πέρασμα τῆς ἐξουσίας σὲ χέρια κοτζαμπάσδων καὶ ἄλλων φορέων φεουδαρχικῶν ἀντιλήψεων, ἀποπιτλώνει καὶ τίς λίγες ἐκεῖνες τρυφερές φτερούγες, ποὺ ὑπόσχονταν ἰσχυρὰ πετάγματα στὴ νεοελληνικὴ σκέψη καὶ τὸ νεοελληνικὸ ἐννεχνο λόγο. Ὁ Κάλδος σωμαίνει· ὁ Σολωμὸς κλείνεται στὸν ἑαυτό του καὶ διυλίζει τίς παλιές του ἐμπνεύσεις, ὑποβάλλοντάς τίς σὲ μιὰ ἐπίμονη ἀφαίρεση ἢ ἀπορρίπτοντάς τίς μὲ ὀργὴ καὶ ἀρδία. Τὰ προδομένα ἰδανικά του γιὰ μιὰ Ἑλλάδα ὅπου θὰ κυριαρχοῦσε ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ, τὸν γονατίζουν. Δὲν ἀποτελεῖώνει σχεδὸν τίποτε καὶ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῶν ἔργων του ποὺ τ' ἄφησε ἀνολοκλήρωτα, δείχνουν σὲ ποιὲς ἀνώτερες ποιητικὲς σφαῖρες θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγηθῇ ἕνα ποιητὴς ποὺ ἀνῆκε δικαιοματικά στὴν ποιητικὴ εὐρωπαϊκὴ ἀνοίξη τοῦ Μπαύρον καὶ τοῦ Σέλλευ, τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Γκαίτε, τοῦ Φόσκολου, τοῦ Μόντι καὶ τοῦ Μαντοῖνι, τοῦ Πούσκιν, τοῦ Πέτεφυ καὶ τῶν ἄλλων κορυφαίων εὐρωπαϊκῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ πνευματικὸς βίος στὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὸ πέρασμα τῆς ἰξουσίας στὰ χέρια τῶν ἀπόντων καὶ πολυαίμακτων πεδίων τῶν μαχῶν, συστέλλεται ἀπελπιστικά. Ὁ Φ α ν α ρ ι ω τ ι σ μ ὸ ς, μὲ τὴ φθηνεῖα στὴν ποιότητα τῆς σκέψης καὶ μὲ τὴν καθαρεύουσα σὰ γλωσσικὸ ὄργανο, ἐπικρατεῖ πέρα - πέρα. Εἶναι ἕνας παράδοξος πνευματικὸς βίος, χρήσιμο ἀκροβατικὸ παιχνίδι σὲ κείνους ποὺ τὸ ἐπαγγέλλονται, ἐρήμην καὶ πέραν τοῦ λαοῦ. Σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐπικρατοῦν καὶ πάλι τὰ θέσματα τοῦ λογισμοῦ, δημοῦσιου τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καὶ τοῦ ξένου φεουδαρχισμοῦ. Στὴν παιδεία ἐπικρατεῖ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ ἱεροκρα-

τική αντίληψη για την εκπαίδευση, ενώ παράλληλα μεταφέρονται αὐτούσια τὰ θέσµα τοῦ Βαβαρικοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ μεταφυτεύονται ἄκριτα στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος, ἀπὸ τὰ σχολικὰ ἀναγνώσµατα ὡς τὰ σχολικὰ τραγούδια, τὰ στρατιωτικὰ θυόρια καὶ γενικὰ ὅλες οἱ λεπτοµέρειες ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ ἐποικοδόμηµα τῆς βαβαρικῆς κουλτούρας καὶ ποὺ θέλουν ντὲ καὶ καλὰ νὰ τίς μεταφυτεύσουν στὴν Ἑλλάδα. Ὅπως ἄνεµος µιμητισμοῦ πνέει πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴ ζωγραφική, τὴν γλυπτική, τὴ μουσική καὶ γενικὰ σὲ κάθετι ποὺ συνθέτει τὸν ἐπίσηµο πνευµατικὸ βίο τῆς πολιτείας, ἀνακατεµένος µὲ µιά ἠθικολογία καὶ συνθηµατολογία ἱεροκρατικῆς προέλευσης. Κάθε τι τὸ γνήσια λαϊκὸ στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη πνίγεται ἄγρια καὶ ποδοπατιέται. Ἔτσι, ποὺ ἡ λαϊκὴ πνευµατικὴ παράδοση ν' ἀκολουθεῖ ἕνα κρυφὸ ὑπόγειο ροῦ, ἐντελῶς περιφρονηµένη καὶ παραπεταµένη, ὥσπου νὰ βρεῖ µιά διέξοδο στὴν ἐπιφάνεια γύρω στὰ 1880, δηλαδὴ μετὰ πενήντα σωστά χρόνια, ὅταν θὰ παρατηρηθοῦν στὸν κοινωνικὸ βίο τὰ προμηνύµατα μιᾶς πρώτης ἀστικῆς ἀλλαγῆς. Καὶ οἱ φορεῖς τοῦ στεῖρου καὶ καθαρολόγου φαναριωτισμοῦ δὲν διστάζουν νὰ διακηρύξουν τὴν περιφρόνησή τους γιὰ ὅ,τι µεγάλο πέτυχε ἡ νεοελληνικὴ κουλτούρα στὸ παρελθόν :

Ὁ Κάλθος καὶ ὁ Σολωµός, ὠδοποιοὶ μεγάλοι,
ἀδίκως παρνηµέλησαν τῆς γλώσσης µας τὰ κάλλη.
Ἰδέαι ὅµως πλούσιαι, πτωχῶς ἐνδεδυµέναι,
δὲν εἶναι δι' αἰώνιον ζωὴν προορισµένα.

Πόσο ἔξω ἔπεφτε ὁ καθαρολόγος Φαναριώτης! Τὸ λάθος τοῦ ὅµως εἶναι καὶ τὸ λάθος τῆς ἐποχῆς του, ποὺ τὴν ἀµαύρωσε ἡ σταῖρα ἰδεολογία τῆς. Ὁ ἴδιος δὲν δίστασε νὰ εἰπεῖ καὶ γιὰ τὸ Μακρυγιάννη: «Ὁ ὁ δ' ἐ γ ὡ γ ν ω ρ ί ζ ω ν ἂ σ τ ρ έ φ ω τ ῆ ν σ π ᾶ θ η ν, ο ὁ δ' α ὕ τ ο ς τ ὸ ν λ ό γ ο ν». Ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐπιβίωση μέσα στὸ χρόνο ἀπέδειξαν ποιὸς ἀπ' τοὺς δυὸ ἤξερε νὰ «στρέφει» καλύτερα τὸ λόγο ὅσο καὶ τὸ σπαθί. Τὸ ἔργο τοῦ Μακρυγιάννη, ἀθάνατο µνηµεῖο τοῦ λόγου, θὰ ζεῖ ὅσο θὰ ὑπάρχει Ἑλλάδα καὶ ἑλληνικὴ γλώσσα, ἐνῶ ἀπὸ τὸν κατήµηνο τὸ Σούτσο δὲν θυµάται κανεὶς τίποτε, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γραµµατολόγους, ποὺ παραθέτουν στίχους τοῦ σταῖ καίµενά τους, γιὰ νὰ τεκµηριώσουν µιά ἐποχὴ. Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς πῶς ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς εἶχε φιλελεύθερες πολιτικὲς ἰδέες καὶ ἀγωνίστηκε σθεναρὰ κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ τῆς Βαβαροκρατίας. Ὅπως ἡ πνευµατικὴ του συμπεριφορὰ τὸν ὁδήγησε, χωρὶς νὰ τὸ θέλει, στὸ στρατόποδο τῶν ἐχθρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Γιατί, ὅπως καὶ νὰ

τὸ κάνουμε, τὸ ποσοστὸ τῆς ἐλευθερίας σ' ἓνα τόπο καθορίζει καὶ τὴν ποιότητά τῆς πνευματικῆς δημιουργίας.

Ἀντίρροπο, εὐτυχῶς, στὸ φαναριώτικο σκοταδιστικὸ ἀπλοϊκισμό στάθηκε τὸ ρεύμα τῆς Ἰόνιαις παραδόσεως στὰ Ἑπτάνησα. Ἐκεῖ τὸ ἔδαφος, ἂν καὶ ξενοκρατούμενο, ἦταν βελτύτερα ὀργανωμένο πνευματικά, ἦταν πιὸ κοντὰ στὰ εὐρωπαϊκὰ πνευματικά ρεύματα καὶ ἡ λαϊκὴ γλῶσσα εἶχε ἐπικρατήσει. Ὁ Σολομικὸς κύκλος, μὲ στελέχη τὸν Πολυλά, τὸ Μάτεσι κ. ἄ., ζοῦσε σὲ στενώτερη ἐπαφὴ μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ δημιουργία. Δὲν εἶναι δίχως σημασία ὅτι ἡ ποίησή μας ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ Ἑπτάνησα μὲ τὸ Σολομὸ καὶ τὸν Κάλβο, δπως καὶ τὸ νεοελληνικὸ θέατρο, πού πρόφτασε κί' ὅλας, σὲ τούτῃ ἀκριβῶς τὴν περίοδο, νὰ δώσει καὶ τὸ ἀριστοῦργημά του, τὸ «Βασιλικὸ» τοῦ Μάτεσι, σιλλερικῆς ἐμπνευσεως * ὡς πρὸς τίς ἰδέες πού περικλείνει, τὸ πρῶτο μεγάλο ἔργο στὴ σκηρικὴ μας παραγωγή, πού στὴ θεατρικὴ του ἀνέλιξη συγκρούονται ἀποφασιστικὰ δύο κόσμοι: ὁ παλιὸς φεουδαρχικὸς τῆς Ἑπτανήσου, ὁ καταδικασμένος ἀπὸ τὴν Ἱστορία νὰ ἐκλείψει, καὶ ὁ νέος ἀστικὸς κόσμος πού γεννιέται, ὁ προορισμένος νὰ τὸν διαδεχτεῖ στὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας. Καὶ κατὰ μᾶ ἰ δ ι ο τ ρ ο π ῖ α τ ῆ ς ἰ σ τ ο ρ ῖ α ς, ὁ ἀμείλικτος θεατρικὸς βιογράφος αὐτῆς τῆς πάλης, πού ἀρχίζει νὰ γίνεται ἀποφασιστικὴ στὰ Ἑπτάνησα τὴν αὐγὴ τοῦ 18ου αἰῶνα, εἶναι ἓνα ἀρχοντόπουλο πού ἡ γενιά του εἶναι περασμένη στὸ ζακυνθινὸ libro d' oro, ὁ Ἀντώνιος Μάτεσις, ὁ συγγραφέας τοῦ «Βασιλικοῦ».

Ἐπίσης δὲν εἶναι δίχως σημασία τὸ γεγονός ὅτι οἱ ρίζες τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς διαμορφώθηκαν πάλι σὲ ἑπτανησιακὸ ἔδαφος, ἀργότερα, μὲ τὸν Ἰάκωβο Πολυλά. Ἡ Ἑγελιανὴ σκέψη πού ἀρδεύει τὸν εὐρωπαϊκὸν ὅρον εἶχε εὐμενεῖς ἐπιπτώσεις καὶ στὸν ἑπτανησιακόν, ἐνῷ στὴν κοτζαμπάσικη Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια καὶ τῶν Βαβαρῶν ἦταν ἀδύνατο νὰ βρεῖ ὅρες ἐπικοινωνίας.

Τὴν πνευματικὴ σύγχυση, ἀπότοκη τῆς πολιτικῆς, πού ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὴν ἔδωσε μὲ τὸ γερὸ σατυρικὸ κοντύλι τοῦ ὁ Κωνσταντινοπολίτης ἀγιογράφος Δημήτρης Χατζη-Κωνσταντῆ Ἀσιλάνης, ὁ ἐπιλεγόμενος Βυζάντιος, ὅταν ἔγραψε, τὸ 1836, στὸ Ναύπλιο τὴν κωμῶδια τοῦ «Βαβυλωνία». Ἡ Ἑλλάδα περνοῦσε τότε τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ ἐλεύθερου ἐθνικοῦ βίου της κί' ἀποτελοῦσε οὐσιαστικὰ ἓνα χάος ἀπὸ τὴν ἀποψη κρατικῆς ὀργάνωσης, ὅπου τὰ ἀστικά στοιχεῖα τῆς εὐρωπαϊ-

* Εἶναι φανερὸς οἱ ἐπιδράσεις τοῦ ἀπὸ τῆ «Λουίζα Μύλλερ» τοῦ Σίλλερ.

κῆς παράδοσης καταποντίζονταν, πρὶν ἀκόμη ἐπιπλεύσουν, καὶ ὁ τουρκοκοιζιμπασισμὸς μαζὶ μὲ τὸ φαναριωτισμὸ ξανακέρδιζαν πανηγυρικὰ τὸ ἔδαφος, ποὺ στίς διακυμάνσεις τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία φάνηκε πολλές φορές νὰ τὸ χάνουν πρὸς ὄφελος τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων.

Τὸ χάος λοιπὸν καὶ τὴν ἑλλειψή κρατικῆς ὀργάνωσης ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ ἀστικά κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν ἀπουσία τῶν ἀπαραίτητων παραγόντων γιὰ τὸ πέρασμα σὲ μιὰ ὁμαλὴ ἀστικὴ συγκρότηση θέλησε, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς γλωσσικῆς ἀνομοιομορφίας, ποὺ εἶναι ἓνα παρακλάδι τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, νὰ σατιρίσει ὁ Βυζάντιος, συγκεντρώνοντας γύρω ἀπὸ ἓνα γιορταστικὸ τραπέζι τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους τῶν κυριώτερων ἐλληνικῶν περιοχῶν μὲ τὴν κοινωνικά, πολιτικά καὶ ἐκπολιτιστικά ἀνιστὴ ἐξέλιξή τους, καὶ νὰ θγάλει ἀπὸ τὴ σύγκριση καὶ τὴ σύγκρουση τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν τύπων διδάγματα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὴν τέχνη. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀξιόλογο μῆνυμα γιὰ τὸν κοινὸν τῆς κωμωδίας τοῦ Βυζαντίου: ἡ Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ νὰ προκόψει καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ ἐφ' ὅσον ἡ ἐσωτερικὴ τῆς ζωῆς, σὰν κράτους καὶ σὰν κοινωνίας, δὲν ἐξελίσσεται πρὸς τίς προοδευτικὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀστικῆς συνθήκης, ὅσο μένει στὰ πλαίσια μιᾶς κλειστῆς καὶ κατακερματισμένης ὁπισθοδρομικῆς κοινωνικῆς διάρθρωσης, μὲ καθυστερημένο οἰκονομικὸ καὶ ἐκπολιτιστικὸ τοπιτισμὸ, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὰ περιθώρια τῆς τουρκικῆς δεσποτείας. Ὁ Βυζάντιος ἦταν ὁ μόνος ποὺ ἔπιασε τὸ σφυγμὸ τῆς ἐποχῆς του καὶ τῆς κοινωνίας τῆς. Καὶ γιὰ νὰ σημειωθεῖ ἡ ἐξοδος ἀπ' αὐτὸ τὸ τέλμα ποὺ περιέγραψε, θὰ χρειαστοῦν, ὅπως θὰ ἴδουμε, σκληροὶ κοινωνικοί, πολιτικοὶ καὶ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

12. ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ ΤΟΥ ΘΘΘΝΟΣ

Στίς 18 Μαΐου) 1η Ἰουνίου 1835 ὁ Ὅθων ἐνηλικιώθηκε καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀσκησὴ τῆς ἐξουσίας. Τὴν ἡμέρα τῆς ἀνάληψης τῶν βασιλικῶν του καθηκόντων ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Ἑλλήνες τὴν παρακάτω διακήρυξή του, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος λόγου τοῦ θρόνου, γεμάτου ὑποσχέσεις γιὰ τὴ μέλλουσα εὐημερία τῆς Ἑλλάδας:

«Ἕλληνες!

»Γνωρίζω τὰ παθήματά σας, τὰς ἀνάγκας σας, τὰς εὐχάς σας, γνωρίζω τὰς ἀπαράδειγματίστους θυσίας, ὅσας ἔ-

προσφέρετε ὑπὲρ τῆς πατρίδος· τὴν μεγαλοφυχίαν σας, τὴν ἡρωϊκὴν σας ἀνδρείαν μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίσθητε, τὴν δόξαν τῶν ἀθανάτων προγόνων σας· τὴν ἰδίαν ὑμῶν δόξαν· γνωρίζω δλοκλήρον τὴν ἔκτασιν τῆς ἀξίας σας καὶ τὰς δικαίας ὑμῶν περὶ λυμπροτέρας τύχης καὶ εὐδαιμονίας ἀξιώσεις.

»Ἕλληνες!

»Σταθερῶς θέλω διαμένει ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν ἀμεταστρέπτως θέλω ἔχω προσηλωμένα τὰ βλέμματά Μου ἐπάνω εἰς τὸ καλὸν σας καὶ τὴν εὐδαιμονίαν σας. Δὲν θέλει μὲ ἀπαυδεῆσαι μηδὲ κόπος, μηδὲ δυσκολία καμμία· ἐν ὑμῖν θέλω ζῆ, καὶ ὑπὲρ ὑμῶν μόνον. Σήμερον, καθ' ἣν ἡμέραν ἀναλαμβάνω ἐγὼ αὐτὸς τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, σὰς ὑπόσχομαι κατ' ἐπανάληψιν νὰ ὑπερασπίζω πάντοτε τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν ὑπηκόων Μου, νὰ εἶμαι στερεὸν στήριγμα τῆς ἀγίας αὐτῶν ἐκκλησίας, νὰ ἀπονέμω εἰς πάντας δικαιοσύνην· νὰ διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους· νὰ διασώσω μὲ τὴν Θείαν Ἀντίληψιν κατὰ παντός ἐναντίου, τὴν ἀνεξαρτησίαν σας καὶ δι' ὅλης τῆς Κυβερνήσεώς Μου νὰ ἔχω πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐτυχίαν, εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν ὑμῶν.

»Μὲ ἀκλόνητον σταθερότητα θέλω διατηρῆ τὴν εὐταξίαν, τὴν δημόσιον ἡσυχίαν· ἐπειδὴ ἄνευ τούτου σωτηρία δὲν ὑπάρχει.

»Ἡ βασιλική Μου χάρις θέλει δαφιλευθῇ εἰς τινὰς δυστυχεῖς, ὅσοι κατὰ δικαστικὴν ἀπόφασιν στεροῦνται τὸ νῦν τὴν ἐλευθερίαν των. Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τῶν νόμων θέλει ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐκείνους ὅσοι εἰς τὸ μέλλον τολμήσουν νὰ ταραξοῦν τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου· διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους.

»Μακρὰν ἀπὸ σὰς πᾶν πάθος, πᾶσα πράξις αὐθαίρετος· μακρὰν πᾶσα διχόνοια. Ἕλληνες, ὁμονοεῖτε διὰ παντός.

»Θέλω λάβει τὴν προσήκουσαν φροντίδα περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως, ἀναπληρώσεως τῶν Νόμων καὶ μὲ ὅλην Μου τὴν δύναμιν θέλω προστατεύει τὴν ἰδιοκτησίαν, ὑπερασπίζει τὴν νόμιμον ἐλευθερίαν καὶ παγιώσει αὐτὴν διὰ τῆς θαυμηδὸν στερεώσεως θεσμοθεσιῶν καταλλήλων εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, εἰς τὰς δικαίας εὐχὰς τοῦ ἔθνους.

»Καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις θέλω ἀποδείξει τὸ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν βαθύ σέβας Μου καὶ διὰ τοῦτο θέλω λάβει ὑπὲρ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς

ἀπογόνους Μου, ἰδιαιτέραν φροντίδα καὶ πρόνοιαν. Θέλω ἐπιστήσῃ διπλὴν Μου τὴν προσοχὴν εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ θέλω φροντίσει διαφερόντως περὶ τῆς αὐξήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτῶν· εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, θέλω χορηγήσῃ διπλὴν τὴν περίθαλψιν, ὅσαι ἔχουσι χρεῖαν, διὰ νὰ εὕρωσι πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα καὶ δόξαν.

»Μὲ πλήρη δὲ στερεότητα θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἐπαυξήσω τὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου, νὰ προάξω τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ θεραπεύσω τὰς ἐλλείψεις τῆς διοικήσεως. Ἰδιαιτέρως, θέλω καταβάλλει τὴν μεγίστην φροντίδα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν δημοσίων πόρων, καὶ μὲ ἀκάματον σπουδὴν θέλω προσπαθῆσαι ν' ἀποκαταστήσω ὅσον τάχιστα τὴν ἰσορροπίαν τῶν εἰσοδημάτων καὶ ἐξόδων.

»Τὰς εἰς τὴν πατρίδα προσενεχθείσας θυσίας καὶ ἐκδουλεύσεις ἐνὸς ἐκάστου, θέλω ἔχει πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ἢ ἔκτασις τῆς κατὰ τοῦτο προθυμίας Μου πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς μόνον τὰ ἐνόντα μέσα.

»Ἑλληνες!

»Ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνη, ἡ πρὸς ὑμᾶς ἀγάπη Μου εἶναι ἀπεριόριστος· εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην ὑμῶν εὐρίσκω τὴν μεγίστην Μου ἀγαλλίασιν. Τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως εἶναι πολὺπονον, τὸ αἰσθάνομαι. Ἑλληνες, δὲν πρέπει μὴδὲ σεῖς νὰ παραπονήσθε ἀπὸ ὑπερβολὴν ἐλπίδων. Βαθμηδὸν καὶ κατὰ μικρὸν μόνον εἰ δυνατόν νὰ φθάσητε εἰς τὸ τέρμα τῶν εὐχῶν σας, αἱ ὅποια εἶναι καὶ εὐχαὶ ἰδικαὶ Μου.

»Μὲ θάρρος ἀναλαμβάνω τὰ χρέη τὰ ὅποια ἡ Χεῖρ τοῦ Ὑψίστου Μ' ἐπέβαλε μὲ τὴν Θεῖαν Ἀντίληψιν καὶ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν θέλω τὰ ἐκπληρώσει.

»Ἡ δόξα καὶ ἡ εὐδαιμονία σας εἶναι ὁ μόνος Μου σκοπός. Ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ θέλει εἶσθαι ἡ μεγίστη Μου ἀνταμοιβή.

»Ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Μαΐου 1835

ΟΘΩΝ.

Πολὺ ἀπέχει, φυσικά, τὸ βασιλικὸ διάγγελμα ἀπὸ τοῦ νὰ δώσει τὴν πραγματικὴ ἀτιμώφαιρα τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀντίσταση τῶν λαϊκῶν μαζῶν στὴ Βαβαροκρατία ὄχι μόνον συνεχιζόταν, ἀλλὰ περνοῦσε καὶ σὲ πρὶ ὀργανωμένους μορφές. Μέσα στὸ 1835 φυγὴ τοῦ ἀντιβασιρικοῦ πυρετοῦ ἦταν ὁ Μακρυγιάννης, ὁ ὁποῖος πολεμοῦσε ἀνοιχτὰ τὴν «καμαρίλλα», (ὅπως τὴν ἔλεγαν τότε ὁ Τύπος καὶ οἱ

πολίτες) τοῦ Ὀθωνικοῦ παλατιοῦ, πού τὴν κατηύθυνε πολιτικά καὶ ἰδεολογικά ἡ Ἀγγλία, μέσο τοῦ Ἀρμαμπουργκ. Ἡδη ἀπὸ τὰ μέ-
σα τοῦ 1835 εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζονται στὴ Ρούμελη ἐνοπλὰ
ἀνταρτικὰ σώματα μετὰ πολιτικὰ συνθήματα ὑπὸ τοὺς καπετανέους
τοῦ 21 Μαλαῦμο, Τσέλιο, ἀδελφούς Στράτου, Πεσλῆ καὶ Ζέρβα,
καὶ οἱ ἐπαφές τους μετὰ τὸ λαὸ τῆς ὑπαίθρου ζητοῦσαν ἀδιάπτωτο
ἀγώνα γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ξενοκρατίας, ἐκλογές ἐθνικῆς συνέ-
λευσης καὶ ψήφιση νέου συντάγματος. Προκηρύξεις κυκλοφοροῦ-
σαν στὴν ὑπαίθρου, σὰν τὴν παρακάτω, πού συνήγειραν τοὺς ἀγρό-
τες ἐναντίον τῶν Βαβαρῶν:

«Ἕλληνες!

Ἡ φωνὴ τῆς δεινοπαθούσης πατρίδος, ἥτις αἰμάσσει
εἰσέτι ἀπὸ τὰς πληγὰς τοῦ ἀγῶνος, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὰ
ὄρη, εἰς τὰ ἴδια χρησφύγετα ὅπου κατὰ τὴν ἀπαισίαν τοῦ
Τούρκου τυράννου ἐποχὴν οἱ πατέρες ἡμῶν κατέφυγον, μὴ
δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὸν δυσβάστακτον τῆς τυραννίας ζυ-
γόν. Τὸ ῥῖον συμβαίνει, κατὰ δυστυχίαν, καὶ νῦν. Μολοντοὶ
ἐχύσαμεν τὸ αἷμα μας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φιλετάτης πα-
τρίδος καὶ πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἔχουν ἀκόμη ἀνεωημένους τὰς
πληγὰς ἃς ἔλαβον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀπεπέμφθημεν τῶν
τάξεων τοῦ στρατοῦ ὡς μεμολυσμένοι ἀγροῖκοι καὶ ἀπείθαρ-
χοι, ἐνῶ εἰς τὴν πρωτεύουσιν, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς
ἀγροὺς περιφέρονται, κορδακίζόμενοι καὶ προπετεῖς στρατι-
ῶται ἐκ Βαβαρίας κληθέντες, οἱ ὅποιοι καὶ τὴν ἀμυμον ἡ-
μῶν πίστιν χλευάζουσι καὶ τὴν ἀθάνατον ἡμῶν γλῶσσαν ἀ-
γνοοῦσιν. Οὗτοι, ἐνῶ ἀμείδονται ἀδρότατα, περιφρονοῦσι τοὺς
πολεμιστάς τοῦ Ἀγῶνος καὶ μισοῦσι πᾶν τὸ ἐλληνικὸν καί,
ὡς ἔχομεν θετικὰς εἰδήσεις, μάχονται σκοτίους σκοπούς, ἐκ-
τελοῦντες μυστικὰς ἐντολὰς τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Αὐστρί-
ας, τῆς ἐδελυρᾶς ταύτης δυνάμεως, ἡ ὁποία κατέτρεξε τὸ
γένος ἡμῶν κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγώνα τῆς Παλιγγενεσίας. Μὴ
δυνάμενοι, λοιπόν, νὰ ὑπομείνωμεν πλέον τοιαύτην ἐξουθένω-
σιν, τοὺς προπηλακισμοὺς καὶ τὰς ταπεινώσεις, διὰ νὰ μὴ εἴ-
πωμεν τὴν νέαν ὑποδούλωσιν, ἀναλαμβάνομεν ἀπὸ σήμερον
τὴν ἱερὰν ὑποχρέωσιν, συνδεδεμένοι μεθ' ὅρκου, νὰ ἐκδιώξω-
μεν τοὺς Βαβαρέζους ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν καὶ νὰ ἐργασθῶ-
μεν ἄνευ ὑστεροβουλίας καὶ ἰδιοτελείας τινὸς διὰ τὴν ἐπιβο-
λὴν συνταγματικῆς διοικήσεως, ὡς ἐμπρέπει εἰς ἐλευθέραν
καὶ ἀνεξάρτητον πολιτείαν καὶ συμφῶνως μετὰ τοὺς ὀργανι-

σμούς, οὓς ἐθέσπισαν αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Παλιγγενεσίας.

Ἐν * μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1836*

Οἱ ἀνταρτικὲς κινήσεις ὁμῶς ἐναντίον τῶν Βαβαρῶν δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν ἐπιτυχία. Οἱ Βαβαρικὲς δυνάμεις στὴν Ἑλλάδα ἦταν ἰσχυρὲς καὶ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἔστελναν στὴν ὑπαιθρο κατόρθωναν νὰ κυριαρχοῦν στὶς πεδινὲς τουλάχιστον περιοχὲς καὶ τοὺς ὁδικοὺς κόμβους. Ὡστόσο, ἀν οἱ Βαβαροὶ ἦταν μόνοι, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιτύχουν τίποτε· ἡ δοθήθεια ποὺ τοὺς παρείχαν ὁσσεὶ ἀγωνιστὲς εἶχαν δεχθεῖ τὸ Ὀθωνικὸ καθεστῶς, ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς Βαβαροὺς σπουδαῖο στήριγμα. Καὶ σὲ ἀντάλλαγμα εἶχαν παραχωρήσει στοὺς προσχωρήσαντες μεγάλες ἀντιπαροχές, ἀναδεικνύοντάς τους σὲ ἕνα εἶδος νεο-στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας τῆς χώρας.*

13. ΓΑΜΟΙ ΤΟΥ ΘΩΝΟΣ

Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1835 ἔφθασε στὴν Ἀθήνα ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος τῆς Βαβαρίας, πατέρας τοῦ Ὀθωνος, γιὰ νὰ φροντίσει τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐξεύρεσης νύφης γιὰ τὸ γιό του. Τὰ ἀνάκτορα τῆς Πετρούπολης εἶχαν εἶδῃ καταβάλλει προσπάθειες ὥστε νὰ τοῦ δώσουν σύζυγο Ρωσίδα πριγκίπισσα, ἀλλὰ ἡ ἐπιχείρηση προσέκρουσε στὶς ἱντριγκες καὶ τὶς ἀρνήσεις τῶν ἄλλων μεγάλων δυνάμεων. Ἡ Γαλλία προσπάθησε κατόπι νὰ συνδέσει τὴν τύχη τοῦ νεαροῦ Βαβαροῦ πριγκίπα μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς θυγατέρες τοῦ τότε βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Φιλίππου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ, ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη προσπάθεια, προσέκρουσε στὴν ἄρνησιν τοῦ Πάλμερστον. Ἐτοίς ὁ πατέρας τοῦ Ὀθωνος ἀποφάσισε νὰ συνδέσει τὸ γιό του μὲ μιὰ πριγκίπισσα μικρῆς ἐπαρχιακῆς αὐλῆς, τὴ Μαρία κόρη τοῦ μεγάλου

* Ὁ τόπος ἐκδόσεως τῆς προκηρύξεως τηρήθηκε μυστικὸς γιὰ συνωμοτικούς λόγους.

** Ὁ Γιάννης Κουχτσόγλου (Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος) γράφει στὴν ὑποσημείωσιν τῆς σελ. 169: «Κατὰ τὸ 1835 ὁ δὴθεν ἐλληνικὸς στρατὸς ἀποτελεῖτο ἐκ 5.142 τακτικῶν, 1463 ἀτάκτων καὶ 1463 ἔθνοφυλάκων. Μαζὶ μὲ τοὺς ἀξιωματικούς αἱ δυνάμεις τοῦ στρατοῦ ἀνῆρχοντο συνολικῶς εἰς 8.208 ἄνδρας. Ἐκ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν 23 ἦσαν Βαβαροὶ καὶ 7 μόνον Ἕλληνες καὶ φιλέλληνες, ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους οὐδεὶς στρατηγός. Μεταξὺ 258 κατωτέρων ἀξιωματικῶν, ὑπῆρχαν 139 Βαβαροὶ καὶ 119 Ἕλληνες. Τέλος, ἐκ 4.860 ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, 3.250 ἦσαν Βαβαροὶ καὶ 1610 Ἕλληνες - οἱ περισσότεροι ἄτακτοι. Καὶ ἐνθ' οἱ Βαβαροὶ στρατιωτικοὶ ἤλθαν ὡς ἐκπαίδευταί, οἱ διδάσκοντες ἔγιναν πολὺ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διδασκομένους!».

λου δουκὸς τοῦ Ὀλδεδούργου Παύλου. Ἡ πρίγκιπισσα εὐθὺς μετὰ τὸ γάμο θὰ ἔπαιρνε τὸ ὄνομα Ἀ μ α λ ί α. Χωρὶς νὰ γίνῃ καμμιὰ ἐπίσημη ἀνακοίνωση στὸ λαό, ὁ Ὄθων ἔφυγε γιὰ τὴ Γερμανία τὸ Μάϊο τοῦ 1836, δυὸ μῆνες μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατέρα του γιὰ τὸ Μόναχο, καὶ στὶς 10 Νοεμβρίου ὁ νεαρὸς Βαβαρὸς πρίγκιψ παντρεύετο τὴν Ἀμαλία - Μαρία δούκισσα τοῦ Ὀλδεδούργου, ἐρήμην καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας.

Τὸν ἀπουσιάζοντα Ὄθωνα ἀνεπλήρωσε στὰ βασιλικά του καθήκοντα ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας κόμης Ἀρμανσπερχ. Ὑπερρωθυπουργὸς ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἐνγλικιώσεως τοῦ Ὄθωνος, μὲ θαρύνουσα θέσις στὴν αὐτῇ, ἐπωφεληθῆκε ἀπὸ τὴ διπλὴ ἐξουσία του τοῦ προσωρινοῦ Ἀντιβασιλείως καὶ πρωθυπουργοῦ γιὰ νὰ προωθήσῃ τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα ποὺ τοῦ ὑπαγόρευε ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα κατὰ τρόπο ἐκπληκτικὰ ραγδαίον. Ἔτσι δημοσιεύει ἀλλεπάλληλους νόμους ὅπως «περὶ κανονισμοῦ ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, περὶ ἱδρυθησομένου Πανεπιστημίου, περὶ δημοτικῆς ἀστυνομίας, περὶ προστασίας τῶν δασῶν» κ.λ. Ἡ πολιτικὴ του αὕτῃ δραστηριότητα δέχεται τὰ συγκεντρωτικὰ θέλη τοῦ ρωσόφιλου τύπου, ὁ ὁποῖος τὸν κατηγορεῖ ἀναφανδὸν ὅτι θέλει νὰ ἐκτοπίσῃ τὸ βασίλειον καὶ ν' ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος τὴν ἐξουσίαν ὡς ὑπάτος τῆς Ἀγγλίας. Ὁ τύπος τὸν κατηγορεῖ ἐπίσης ὡς διασπαθιστὴ τοῦ δημοσίου χρήματος, φτάνοντας ὡς τὸ σημεῖον νὰ ζητεῖ ἀπὸ τίς μεγάλες δυνάμεις νὰ μὴ καταβάλλουν τὴν τρίτην σειρὰ τοῦ δανείου πρὸς τὴν Ἑλλάδα, γιὰτὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ τὸ κατασπαταλήσῃ ὁ Ἀρμανσπερχ.

Ἡ ἐπίθεσις γενικεύθηκε τόσο, ποὺ ὁ ἀγγλόφιλος τύπος δὲν τολμοῦσε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ Ἀρμανσπερχ. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836 καὶ ἐνῶ ὁ Ὄθων θρυσκόταν στὸ Λονδίνο, ἡ Ἀγγλία, μὲ ἕνα ἀπίθανον τολμηρὸ ἐλιγμό, θέλησε νὰ προστατεύσῃ τὸν εὐνοούμενόν της, ἀφήνοντας στοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα ὅτι μέσο τοῦ Ἀρμανσπερχ ἦταν δυνατό νὰ ὀδηγηθῇ προσεχῶς καὶ σὲ σχετικὰ σύντομον χρονικὸ διάστημα ἡ χώρα σὲ κοινοβουλευτισμὸν. Ἔτσι τὸ ἀγγλικὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ἔδινε τίς παρακάτω ὁδηγίαις στὸν πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα: «Ἡ Μεγάλη Βρεταννία δὲν συνηθίζει νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῶν κρατῶν ὅπωςδήποτε ὅμως θεωρεῖ ὡς κεκτημένον δικαίωμα διὰ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἀμεινον εἰσπαγωγὴν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος... Αἱ δύο συνελεύσεις (Ἐπισταύρου καὶ Τροικισῆνος) τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ψηφισθέντα συντάγματα καθιερώουν ἀντιπροσωπευτικὰς κυβερνήσεις. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ρέπει ἀνέκαθεν πρὸς τὰς φιλελευθέρους καὶ δημο-

κρατικές αρχές. Συνεπώς συνιστάται ή εισαγωγή του συνταγματικού πολιτεύματος υπό του ίδιου του βασιλέως και της κυβερνήσεως, πρὶν ἀποκτήσει τοῦτο, ἐξεγειρόμενος καὶ ἐπαναστατῶν, ὁ ἑλληνικός λαός».

11. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΣΧΕΡΕΙΕΣ. ΤΟ ΞΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἀπὸ τὸ δάνειο ποὺ ἐγγυήθηκαν οἱ τρεῖς μεγάλες δυνάμεις ἦσαν ὁ Ὄθων στάλθηκε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ βασιλεύσει, εἶχαν ἤδη καταβληθεῖ οἱ δύο πρῶτες δόσεις καὶ μ' αὐτὲς καλύφθηκαν τὰ ἐλλείμματα τοῦ προϋπολογισμοῦ ποὺ ἦταν 6.578.054 δρχ. γιὰ τὸ 1833 καὶ 10.695.197 γιὰ τὸ 1834. Ἀπὸ τὸ δάνειο εἶχε μείνει ἓνα ὑπόλοιπο ἀπὸ 9.873.970 δρχ. στὴ διάθεση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1835 ἐκλείπε μὲ ἔλλειμμα 4.021.510 δρχ. καὶ τὸ 1836 μὲ 4.066.120 δρχ. Ὡστόσο ἡ τρίτη δόση τοῦ δανείου ἀργοῦσε νὰ φτάσει στὴν Ἀθήνα. Ἐγίναν τότε ἀπανωτὲς ὑπομνήσεις στὸ Λονδίνο, ἀλλὰ τόσο ἡ γαλλικὴ ὥσο καὶ ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση ἀντιδρούσαν, γιατί θεωροῦσαν τὴν κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας πειθίγιον ὄργανο τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐπομένως δὲν εἶχαν καμμία διάθεσι νὰ τὴν ἐνισχύσουν. Ἡ μέθοδος τῶν οἰκονομικῶν πιέσεων ἦταν πολὺ ἐν χρήσει στὴν εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ κοινότητα, ὅπου διεξαγόταν τὸ παιχνίδι τῶν ἀνταγωνισμῶν τῶν Δυνάμεων. Οἱ Ἀγγλοὶ ἤθελαν νὰ καταβληθεῖ ἡ τρίτη δόση τοῦ δανείου τῶν 60.000.000, ἀλλὰ οἱ ἄλλες δύο δυνάμεις ἀντιδρούσαν ἐπίμονα.

Τὴ λύση στὸ ἀπελπιστικὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα προσέφερε ἡ Βαβαρικὴ κυβέρνηση, δανειοδοτώντας τὴν Ἑλλάδα μὲ 496.665 χρυσὰ φιορίνια (ἓνα ἑκατομμύριο φράγκα) ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ ἐπιστραφεῖ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1836. Ὅχι μόνο κατέστη ἀδύνατη ἡ ἐξόφλησις τοῦ δανείου, ἀλλὰ στίς 10/23 Μαρτίου 1836 συνήφθη καὶ νέο δάνειο στὸ Μόναχο ἀπὸ ἄλλα 496.666 φιορίνια καὶ ἀκόμη ἓνα τρίτο δάνειο στίς 25 Δεκεμβρίου 1836/6 Ἰανουαρίου 1837. Ἔτσι, χάρις στὸ Βαβαρικὸ προϋπολογισμὸ καὶ μὲ χρήματα τῶν Βαβαρῶν φορολογουμένων ὁ Λουδοβίκος ἔσωσε ἀπὸ τὸν καταποντισμὸ στὸ οἰκονομικὸ χάος τὸ θρόνο τοῦ γιοῦ του.

Παράλληλα ἔγιναν γιὰ πρώτη φορὰ προσπάθειες νὰ συναφθοῦν ἐμπορικὲς συμβάσεις μὲ γερμανικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς. Ἦταν ἡ πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ ἐγχώριον ἐμπορικὸ καὶ ἐφοπλιστικὸ κεφάλαιο τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἡ εἰσροὴ τῶν πρώτων ξένων κεφαλαίων εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξη τῆς Σύρας, ποὺ ἀποτελοῦσε τότε τὸ ἐμποροβιοτεχνικὸ καὶ τὸ ναυτιλιακὸ κέντρο τῆς Ἑλλάδας, ὅπου καὶ εἶχε ἀρχίσει τὴν πρώτην δειλὴ σταδιοδρομίαν τοῦ ἐμποροεναρξικοῦ κεφάλαιου τοῦ τόπου.

Στις 3/16 Φεβρουαρίου 1837 κατέπλευσε στο λιμάνι του Πειραιά η αγγλική φρεγάτα «Πόρτλαντ» φέρνοντας στην Ελλάδα το βασιλικό ζεύγος Όθωνος - Αμαλίας και το Βαβαρό Ιγνάτιο Ρούτχαρντ, ό όποιος προοριζόταν ν' αντικαταστήσει τόν Αρμανσπεργκ. Τήν ίδια ημέρα τής άφίξης του ό Όθων δημοσίευσε πέντε βασιλικά διατάγματα πού του είχαν ύπαγορευθεί στις αϋλές τής Βιέννης και του Μονάχου, όπως τό «περί άκυρώσεως τής πληρεξουσιότητας του ύπουργικού συμβουλίου» στην άσκηση τής Αντιβασιλείας κατά τήν άπουσία του, «περί άπομακρύνσεως του Αρμανσπεργκ εκ τής αρχιγραμματείας» «περί καταργήσεως τής θέσεως του Αρχιγραμματέως τής Επικρατείας» και «περί παραδόσεως τής επί του βασιλικού οίκου και τών έξωτερικών γραμματείας πρós τόν πρόεδρον του ύπουργικού συμβουλίου ιππότην Ιγνάτιον Ρούτχαρντ».

Μέ τήν άμφίβολη παρηγορία τής «βασιλικής εύπρεσκειάς» ό Αρμανσπεργκ άπομακρυνόταν όριστικά από τήν έξουσία. Η περαιτέρω παραμονή του ήταν άδύνατη, γιατί ό ρόλος του σαν τοποτηρητή τών άγγλικών συμφερόντων στην Ελλάδα είχε πιά άποκαλυφθεί έντελώς.

Ο νέος «πρωθυπουργός τής Ελλάδας» Ιγνάτιος Ρούτχαρντ άνηκε στο βαβαρικό αϋλικό περίγυρο και σαν άτομο διέθετε μέν διοικητικές και πολιτικές ικανότητες, αλλά δέν είχε καμιά πείρα γύρω από τά όξύτερα έλληνικά πολιτικά προβλήματα κι' ούτε ήταν δυνατό νά προσελκύσει τή συμπάθεια και τήν έμπιστοσύνη του έλληνικού λαού. Ο έπίσημος τίτλος του ήταν του χ α γ κ ε λ λ α ρ ί ο υ του θρόνου, πού στις γερμανικές χώρες έξομοιώνεται μέ τή θέση του πρωθυπουργού. Ο τίτλος και ή θέση του αρχιγραμματέως τής Επικρατείας, πού είχε ό Αρμανσπεργκ καταργήθηκε μέ τό νέο νόμο πού μνημονεύσαμε παραπάνω, καθώς και ή γ ρ α μ μ α τ ε ί α τ ή ς ά ν τ ι β α σ ι λ ε ί α ς πού πλαισίωνε τόν Αρμανσπεργκ. Στη θέση της καθιερώθηκε ό θεσμός του ά ν α κ τ ο β ο υ λ ί ο υ, πού ό τύπος τής έποχής όνόμασε χαρακτηριστικά χ α μ α ρ ί λ λ α.

Η άμεση έπιρροή τής Αγγλίας στα πολιτικά πράγματα άντικαταστάθηκε, στο πρόσωπο του Ρούτχαρντ, μέ τήν άπ' ευθείας έξάρτηση από τήν αϋλή τής Βιέννης. Η άντικατάσταση του Αρμανσπεργκ και ή άνάδειξη στην καγκελλαρία του Ρούτχαρντ ήταν μιá άναμφισβήτητη ήττα τής άγγλικής πολιτικής. Και τό πράγμα δέν πέρασε χωρίς συνέπειες για τήν άγγλική προπαγάνδα στην Αθήνα. Ο Ρούτχαρντ παρουσιαζόταν από τούς Άγγλους μέ

έντεχνο καί σατανικό τρόπο σάν ὄργανο τῆς μισητῆς Αὐστρίας καί τοῦ ἀπαίσιου Μέττερνιχ. Ἐνα ταξίδι μάλιστα τοῦ Ρούτχαρντ στή Βιέννη ἔδωσε ἀφορμή στοὺς Ἀγγλοὺς νὰ διαδώσουν ὅτι ὁ καγκελάριος τοῦ Ὁθωνοῦ συναντήθηκε μυστικά μετὸν ἐχθρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ Μέττερνιχ καί πήραν ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεις γιὰ τὴν ὑποταγὴ τοῦ κάτω ἀπὸ ἓνα δεσποτικὸ μοναρχικὸ ζυγό.

Τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ στὴν Ἀθήνα διηύθυνε τότε ἓνας δαιμόνιος διπλωμάτης, ἱκανὸς γιὰ τὸ κάθε τι προκειμένου νὰ πετύχει τοὺς σκοποὺς του, ὁ σὲρ Ἐντμοντ Λάιονς, τέως ἀνώτερος ἀξιωματικὸς στὸ στόλο τῶν Ἰνδιῶν καί ἄνθρωπος ἀδίστακτος στὶς ἐνέργειές του. Ὁ Λάιονς, λοιπόν, μετ' ἐναίλιγμό πού ἐκπορευόταν ἀπὸ τὶς ἱεσοῦτικὲς παραδόσεις τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ἀρχισε νὰ διαδίδει ὅτι ἡ Ἀγγλίς εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ὑποστηρίξει κάθε κίνηση προκειμένου οἱ Ἕλληνες ν' ἀποκτήσουν τὶς συνταγματικὲς τοὺς ἐλευθερίες. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἀφῆνε νὰ ἐννοηθεῖ στὸ Λονδίνο καί ὁ Πάμπερστον στὸν Ἕλληνα πρεσβευτὴ Σπυρίδωνα Τρικοῦπη. Ἐπὶ πολὺ γρήγορα οἱ διπλωματικοὶ κύκλοι τῆς Ἀγγλίας στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα ἔγιναν πόλος ἑλξης ὄλων τῶν πολιτικῶν δυσαστετημένων ἀπὸ τὸ Ὁθωνικὸ καθεστῶς, ὅπως ἐπίσης καί ὄλων τῶν φιλελευθέρων κύκλων. Οἱ Ἀγγλοὶ μάλιστα, γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουν στοὺς Ἕλληνες τὸν «ἀ γ γ λ ι κ ὸ φ ι λ ε λ λ η ν ι σ μ ὸ», κατέφυγαν καὶ σὲ ψυχολογικὲς ἐνέργειες συναισθηματικοῦ χαρακτῆρα καὶ ἔστειλαν τὴν ἱστορικὴ ναυαρχίδα τοῦ Κόδρινγκτον κατὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου «Ἀ σ ί α», νὰ ἀγκυροβολήσει στὸν Πειραιᾶ καὶ νὰ ἀναθερμάνει μετ' τὴν παρουσία τῆς τὰ καλὰ αἰσθηματὰ τῶν Ἑλλήνων πρὸς μία ὑπόθεση, ὅπως ἡ ναυμαχία, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἀγγλοὶ συνεισέφεραν μιὰ μερίδα ἀγῶνα καὶ αἱματος ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ὁ διηνεκὴς ἀγγλικὸς πόλεμος κατὰ τοῦ Ρούτχαρντ εἶχε σὰ συνέπεια τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴ θέση τοῦ καγκελλαρίου τοῦ θρόνου τὸ δέκατο μῆνα τῆς θητείας του. Ἀνάμεσα στὶς πράξεις πού ἀποτελοῦσαν τὸ θετικὸ μέρος τῆς πολιτικῆς του ἦταν ἡ ἐπιδίωξή του νὰ ἐπικρατῇ πνεῦμα λιτότητος στὶς δαπάνες τῆς πολιτείας, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ξένων ἀπὸ τὶς θέσεις - κλειδιά, ὁ σχηματισμὸς στρατοῦ ἀποκλειστικῶς ἑλληνικοῦ, μετ' ἐπὶ ἐξουσίαν ἀπὸ Ἕλληνες ἀξιωματικούς.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Ρούτχαρντ μετ' τὸν Ἀγγλο Μπάλντουιν, ἀπεσταλμένο τῶν χρηματομεσιτῶν τοῦ ἀγγλικοῦ Σίτυ, νὰ διαπραγματευθεῖ στὴν Ἑλλάδα Ἰδρυση Τράπεζας, ἔγινε ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀποκομῆς τοῦ ἀπὸ τὴν καγκελλαρία. Ὁ Μπάλντουιν, κατὰ τρόπο θρασύτατο ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τόκο 12%, ν' ἀπαλειφθεῖ ἀπὸ τὸν

κανονισμό της Τράπεζας δρος πού την υποχρέωνε νά προικοδοτεῖ με 100.000 δρχ. ἐτησίως τὰ φιλανθρωπικά ἱδρύματα, νά ἀπαλειφθεῖ ἄλλο ἄρθρο πού υποχρέωνε τὴν Τράπεζα νά προσφέρει παροχές στὴν κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας, νά καταργηθεῖ ἡ θέσις τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἄλλους ταπεινωτικούς δρους. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Μπάλντουιν, κατὰ τὴ συνάντησή του με τὸν Ρούτχαρντ, τοῦ ἀνέπτυξε τὰ θρασύτατα αἰτήματα τῶν χρηματομεσιτῶν τοῦ Σίτυ, ὁ Ρούτχαρντ ἔχασε τὴν ψυχραιμία του καὶ τὸν πέταξε ἔξω ἀπὸ τὸ γραφεῖο του. Ὁ Ἄγγλος μεσίτης διαμαρτυρήθηκε στὸν Ὅθωνα, ἐνῶ ὁ Λάιονς πῆρε τὸ μέρος τοῦ Μπάλντουιν καὶ ἐνέτεινε τὴν πολεμική του κατὰ τοῦ Ρούτχαρντ.

Τὸ ἐπεισόδιο ὤχνησε στὸ ἔπακρο τίς σχέσεις τοῦ Ρούτχαρντ με τὸν Ἄγγλο πρεσβευτὴ καὶ ἀντ'ἄλλαξαν διακοινώσεις «εἰς τόνον ἀνάρμοστον εἰς τὴν διπλωματικὴν ἐπικοινωνίαν», ὅπως γράφει ὁ Κυριακίδης. Ὁ Λάιονς ἐδῆλωσε στὸν Γάλλο πρεσβευτὴ στὴν Ἀθήνα ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ θὰ παρέμενε στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα, ἢ αὐτὸς ἢ ὁ Ρούτχαρντ.

Ἀφορμὴ τῆς ἀποπομπῆς τοῦ Ρούτχαρντ ἀπὸ τὴν καγκελλάρια στάθηκε ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ὅθωνα με τὴν ὁποία τοῦ ζητοῦσε τὴν οὐσιαστικὴ διεύθυνση τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς νά ἔχη πλέον εὐθύνη ἢ ἀνάμιξη ὁ βασιλεὺς, ἐλευθερίᾳ στὴν ὀργάνωση τῆς διοικήσεως καὶ τὴν ἀπόλυση ἢ μετάθεσις σαράντα περίπου ὑπαλλήλων, πού εἶχαν πάρει ἐχθρικήν στάση στὴν αὐστριακὴ ἐπιρροή. Ὁ Ὅθων, ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως στὸ ἔγγραφο τοῦ καγκελλαρίου του, τὸν ἀπέλυσε στίς 27 Δεκεμβρίου/9 Ἰανουαρίου 1838. Ὁ Ρούτχαρντ ταλαιπωρημένος ψυχικά καὶ με ἀδύνατη καρδιά, πέθανε στὴν Τεργέστη, ἐπιστρέφοντας στὴ Βαβάρια, ἀπὸ καρδιακὴ προσβολή.

16. Η ΔΙΕΛΚΥΝΣΙΔΑ ΤΩΝ ΞΕΝΙΚΩΝ ΕΠΙΡΡΟΩΝ. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ. ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΗΤΗ

Τὸν Ρούτχαρντ διαδέχθηκε στὴν πρωθυπουργία ὁ Κωνσταντῖνος Ζωγράφος, τέως πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὴν Κωνσταντινούπολη, πολιτικός πού εἶχε σχέσεις με τὸ ρωσικὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν. Σὰν πρωθυπουργὸς καὶ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας, ὁ Ζωγράφος συγκέντρωσε τίς προσπάθειές του στὴν ἐξομάλυνση τῶν ἐλληνο - τουρκικῶν σχέσεων. Ἐκπροσωποῦσε ἕνα ὁμιλο κεφαλαιούχων ὁμογενῶν τῆς Τουρκίας, πού εἶχαν ἰδιαίτερα συμφέροντα ἀπὸ τὴν ἐμπέδωση καὶ τὴν ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων Ἑλλάδας - Τουρκίας, γιατί προσδοκοῦσαν βάσιμη ἐπέκταση τῶν οικονομικῶν τους δραστηριοτήτων στὸ χῶρο τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ εἰσήγγηση τοῦ Ζωγράφου ἔγινε δεκτὴ καὶ στίς 3 Μαρτίου

1840 υπογράφηκε έλληνοτουρκική έμπορικὴ σύμβαση, ἡ ὁποία ὅμως τελικὰ δὲν ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησιν καὶ τὸν Ὁθωνα, ἐξ αἰτίας τῆς τουρκο - αἰγυπτιακῆς διένεξης ποὺ ξέσπασε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1839. Μὲ τὴν ὑποδαύλιση πρακτόρων τῶν ξένων δυνάμεων, δημιουργήθηκε μέσα στὴν ἀντιπολίτευση καὶ γενικώτερα στὴν κοινὴ γνώμη μεγάλος ἐρεθισμὸς καὶ φιλοπόλεμο ρεῦμα ἐναντίον τῆς Τουρκίας, πράγμα ποὺ ἀνάγκασε καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ νὰ ἀνταχθοῦν στὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ζωγράφου.

Οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις μεταξὺ τούρκων καὶ Αἰγυπτίων καὶ οἱ νίκες ποὺ σημείωσαν οἱ δεύτεροι ἐναντίον τῶν πρώτων, ἔδωσαν ἓνα γενναῖο ἔναυσμα στὸν ὀθωνικὸ μεγαλοῖδεατισμὸ· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἔκριναν πῶς ἦταν κατὰλληλὴ ἡ στιγμή νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ ἀλυτρωτικὰ ὄνειρα τῶν Ἑλλήνων, προκειμένου νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας.

Στις ρουμελιώτικες, λοιπόν, περιοχὲς τῆς Λαμίας καὶ τῆς Ἀταλάντης ὁργανώθηκαν ἀνταρτικὰ σώματα, ἐνῶ μιὰ μυστικὴ ὁργάνωση, ἡ «Φιλόδοξη Ἑταιρία», ὑποκινημένη ἀπὸ ρωσικὸ δάκτυλο, ὁργάνωνε στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ὁθωνα. Ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία, φοβούμενες μήπως τελικὰ θριαμβεύσει ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα καὶ τίς ἐκτοπίσει ἀπὸ τὴ ζωτικὴ γιὰ τὰ συμφέροντά τους μεσογειακὴ πολιτικὴ κονίστρα, συμφώνησαν στὴν ἀποστολὴ γαλλικοῦ στόλου στὸ Αἰγαῖο, προκειμένου νὰ πραγματοποιηθεῖ ἔτσι μιὰ ἐπίδειξη πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἰσχύος.

Ἡ ἐπιδεικτικὴ αὐτὴ χειρονομία ἐπέτυχε. Ὁ Ὁθων, φοβισμένος κι' ὅλας ἀπὸ τίς ἀδιάκοπες συνωμοτικὰς κινήσεις ἐναντίον τοῦ θρόνου του καὶ ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση τῆς Ἀμαλίας, προσεγγίζει καὶ πάλι πρὸς τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Στὸν πολιτικὸ αὐτὸ χειρισμὸ ἐξαναγκάστηκε καὶ ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς χώρας, ποὺ εἶχε φθάσει σὲ τραγικὸ ἀδιέξοδο ἐξ αἰτίας τῆς ἄρνησης τῆς Ἀγγλίας νὰ καταβληθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἡ τρίτη δόση τοῦ δανείου. Παρὰ ταῦτα, τὸ δάνειο δὲν καταβλήθηκε, γιατί ἡ προσέγγιση τῆς Ὁθωνικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν Ἀγγλία δὲν συνοδεύτηκε μὲ ἀμεση ἀγγλικὴ κατάφαση. Ἡ Ἀγγλία ζητοῦσε, προκειμένου νὰ δώσει τὴ συγκατάθεσή της, ὠρισμένες πολιτικὰς ἐγγυήσεις, ἐνῶ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Αὐστρία ἐπέμεναν στὴν ἄρνησή τους.

Ὅταν, μετὰ τὸ τέλος τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ πολέμου, ἀποφασίστηκε ἡ κατακύρωση τῆς κυριότητος τῆς Κρήτης στὴν Τουρκία καὶ ἀγνοήθηκαν ἀπὸ τίς δυνάμεις ὅλα τὰ ἑλληνικὰ διπλωματικὰ διαδήματα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ

της Κρήτης, οι Κρητικοί εξεγέρθηκαν, πήραν τα όπλα και σχημάτισαν, στις αρχές του 1841, προσωρινή κυβέρνηση. Τους Κρητικούς ένιχνε στις ενέργειές τους αυτός ο "Αγγλος πρόξενος Χανίων και ο ναύαρχος του αγγλικού στόλου, που περιπολούσε στα νερά της Κρήτης, ενώ ο Πάλμερστον δήλωνε στην "Αγγλική βουλή: «Η Κρήτη δεν θα είναι του λοιπού έκτεθειμένη εις τὰς προτέρας καταδυναστεύσεις». Η φράση του απεικόνιζε σαφέστατα τὰ αγγλικὰ σχέδια γιὰ τὴν Κρήτη, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ μεγαλόνησος θὰ καθίστατο αὐτόνομη πολιτεία πού ἡ Ἀγγλία θὰ τῆς πρόσφερε τὴν «προστασία» τῆς. Οἱ Κρητικοί, ὅμως, κατὰ τὴ συνέλευση τῶν ὁπλαρχηγῶν στὴ Βαφέ, κηρύχτηκαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γραμμὴ τῶν Κρητῶν υἱοθέτησε καὶ ἡ Ἑλλάδα. Ἡ θέση αὐτὴ ἐξόργισε τὸν Πάλμερστον, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ ἀπειλεῖ ὅτι θὰ ἔχει συνέπειες ἡ παρασχεθεῖσα ἑλληνικὴ ἐνίσχυση στὰ ἀνταρτικὰ κινήματα Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Κρήτης.

17. ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ. ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ
ΚΑΙ ΚΡΙΕΖΗ - ΧΡΗΣΤΙΑΝ. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1842 - 43

Τὸ Κρητικὸ, ἡ εἰσβολὴ τοῦ ταγματάρχη Βελέντζα μὲ ὁμάδες ἑθελοντῶν στὴ Θεσσαλία, καθὼς καὶ ἡ ἀπόδραση τοῦ λοχαγοῦ Τσάμη Καρατάση μὲ τοὺς ἀντάρτες του στὸ Λιτόχωρο τοῦ Ὀλύμπου ἐξήγειραν τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Πύλη ἄρχισε νὰ ἀπειλεῖ μὲ πόλεμο, ἐνῶ σκληρὰ ἀντίποινα ἐφαρμόζονταν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, πού ζοῦσαν σὲ τουρκικὸ ἔδαφος. Παράλληλα, ἀπαγόρευαν τὴν προσέγγισις ἑλληνικῶν πλοίων στὰ τουρκικὰ λιμάνια καὶ ἐπέβαλαν ἐπιπλέον δασμὸ 20% στὰ εἰσγόμενα ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τὴν παραίτησις τῆς κυβέρνησεως Ζωγράφου, ἀνελάμβανε τὴν πρωθυπουργία, στίς 10) 23 Φεβρουαρίου 1841 ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ἡ ἀνάδειξή του στὴν πρωθυπουργία ἦταν προὐκὸν ἀφορτῶν αγγλικῶν πιέσεων. Μάλιστα, γιὰ κείνη τὴν περίοδο, ἐκλεκτὸς τῆς αγγλικῆς πολιτικῆς ἦταν ὁ Σπιυρίδων Τρικούπης, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὸ Λονδίνο. Ὁ Ὄθων δὲν τὸν ἀποδέχτηκε καὶ συμπύωνε στὸ πρόσωπο τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἀρχισαν τότε δυσχερεῖς καὶ μακρὲς συζητήσεις μεταξὺ θρόνου καὶ πρωθυπουργίας μὲ στόχο τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος καὶ τὸ πέρασμα στὴ φάση τῆς σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ῆ ς μ ο ν α ρ χ ί α ς. Ὁ Ὄθων, γνωρίζοντας ὅτι οἱ συνταγματικὲς θεωρίες τῶν Ἀγγλῶν εἶχαν στόχο ὅχι τίς ἐλευθερίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, γιὰ τίς ὁποῖες ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ἀγωνιζόταν ἀκατάπαυστα, ἀλλὰ τὴν τέλεια ἀποδυνάμωσις τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς καὶ τὴν ὀριστικὴ

κατακύρωση της αγγλικής, αντιστάθηκε με πείσμα στις εισηγήσεις του Μαυροκορδάτου. Ο Γάλλος μάλιστα πρεσβευτής στην Αθήνα Πισκατιόρι, όταν ο Μαυροκορδάτος αναγκάστηκε να παραιτηθεί, δήλωνε αυτάρεσκα ότι πέτυχε, με τους διπλωματικούς του έλιγμούς, την ανατροπή της αγγλόφιλης κυβέρνησης του Μαυροκορδάτου.

Το Υπουργείο Μαυροκορδάτου διαδέχτηκε η κυβέρνηση Κριεζή, με κύριο πολιτικό της μοχλό τον Γαλλόφιλο Υπουργό των Έσωτερικών Δημήτριο Χρηστίδη, άνθρωπο εξαρτημένο από το γαλλικό Υπουργείο Έξωτερικών. Την κυβέρνηση ενίσχυε αναφανδόν η Γαλλία. Αλλά η Αγγλία δεν ήταν δυνατό ν' ανεχθεί αυτό το διακατονισμό. «Η ανεξάρτητος Έλλάς, δήλωνε ο Άγγλος πρεσβευτής Λάιονς στον Αυστριακό πρεσβευτή Πρόκες-Όστεν, είναι κάτι το παράλογον. Η Έλλάς είναι η αγγλική ή ρωσική. Και επειδή δεν ήμπορεί νά είναι ρωσική, πρέπει νά είναι αγγλική. Δεν είναι ζήτημα συντηρητικών ή φιλελευθέρων. Είναι εθνικόν ζήτημα. Προσέξατε, δεν εκάμαμεν την Έλλάδα ανεξάρτητον κράτος διά νά δημιουργήσωμεν μίαν ρωσικήν επαρχίαν... Είμαι έτοιμος ν' αποδείξω αυτήν την στιγμήν ότι ο βασιλεύς είναι ηλίθιος, ή απόδειξις εύρισκεται εις τὰ αρχεία μας...».

Γιά νά έκτοπιστεί κάθε ίχνος γαλλικής έπιρροής, η αγγλική πολιτική έγκαινιάσε το προσφιλές της παιγνίδι των οικονομικών πιέσεων. Έκμεταλλευσμένη τή χαώδη κατάσταση στα οικονομικά της Έλλάδας, προκάλεσε δημοσιονομική κρίση, υποκινώντας πιέσεις των χρηματομεσιτών του Σίτυ, ώστε νά αναγκαστεί η ελληνική κυβέρνηση νά καταβάλει τὰ τοκομερίδια του δανείου των 60.000.000. Μπροστά στην άδυναμία νά καταβληθούν από την Έλλάδα οι διεθνείς όφειλές της, οι πρεσβευτές των δυνάμεων υποχρέωσαν την κυβέρνηση νά έπιτρέψει άσκηση έλέγχου τους στίς προσόδους του κράτους.

«Το δάνειον εκείνο - γράφει ο Κυριακίδης - χρησιμοποιεν εκάστοτε εις την αγγλικήν κυβέρνησιν ως όπλον έναντίον του βασιλέως Όθωνος και των Υπουργών του. Όσάκις έν Λονδίνω ήσαν δυσσηρεστημένοι διά τὰ ελληνικά πράγματα, όσάκις έν Αθήναις εκυβέρνην πρόσωπα άπαρέσκοντα αυτοίς, ο πρεσβευτής της βασιλείσης Βικτωρίας της Αγγλίας ένεφανίζετο πρό των Έλλήνων Υπουργών ίνα υποστηρίξη τὰ καταπατούμενα δέθεν δικαιώματα των προστατών της Έλλάδος. Και ότε τον Αδερδην διεδέξατο ο Πάλμερστον, ο χείριστος των

ἐχθρῶν τοῦ Ὑθωνος, τὸ ζήτημα τοῦ δανείου ἐξηκολοῦθει νὰ εἶναι μέγα ὄπλον κατὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἣν ὑπεστήριζεν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνευ δυσχερειῶν, ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις. Ἐν τῇ ἀγγλικῇ κοινοβουλίῳ, ὁ Κόχραν καὶ ὁ Πάλμερστον διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων περιέγραφον τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν, ὁρίζον τὸ ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον καὶ συνεβούλευον τὴν κυβέρνησιν νὰ λάβῃ αὐστηρά μέτρα ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀγγλων πιστωτῶν...».

18. Η ΓΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ 1848

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ νέου ἐλληνικοῦ κράτους ἦταν μὲ ἀντιγραφὴ τῶν βασιλικῶν φεουδαρχικῶν θεσμῶν, χωρὶς νὰ λαμβάνονται καθόλου ὑπόψη οἱ ἰδιομορφίαι τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος. Τὸ κράτος μεταβλήθηκε σὲ μέγα φεουδάρχη, κατακρατώντας γιὰ λογαριασμό του τὰ πρῶν τουρκικὰ κτήματα, τὰ λεγόμενα ἐθνικά, καὶ μὲ τὴν κρατικοποίηση τῆς κοινοτικῆς γῆς (λειβάδια καὶ δάση) ποῦ ἦσαν τὸ δουλο τῶν φτωχῶν καλλιεργητῶν, ἐνισχύθησαν ἀποκλειστικὰ οἱ ἐνοικιαστές τῆς τσελιγκάδες μεγαλοκτηνοτρόφοι, ἐνῶ οἱ φτωχοὶ κτηνοτρόφοι δὲν εἶχαν ἐκτάσεις νὰ βοσκήσουν τὰ κοπάδια τους, παρὰ μόνον μὲ πληρωμὴ.

Μὲ τὴ διάλυση τῶν μοναστηριῶν, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα κáνον ἐπίσης πτερά καὶ ἐνισχύουν τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν μεγαλοτσιφλικάδων. Καὶ ἐνῶ ἡ μοναστηριακὴ γῆ ἔδινε, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπαλλοτρίωσίν της, εἰσόδημα 600.000 δρχ. τὸ χρόνο, ὁ προϋπολογισμὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τὴν ἐκποίησίν της ἐφ' ἀπαξ 339.881 δρχ.

Τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα παραμένει ἐπίσης ἄλυτο, ὅπως θὰ ἴδου-
με παρακάτω, ὅταν θ' ἀφηγηθῶμε τὰ πολιτικὰ καὶ ἐνοπλὰ κινήματα τοῦ 1848 καὶ διατηρεῖ τὸν ἡμιφεουδαρχικὸ του χαρακτήρα. Ὁ εἰσπράκτορας τῆς δεκάτης, ποῦ κατὰ κανόνα εἶναι μεγαλο-
γαιοκτημόνας καὶ τοκογλύφος, ἀποτελεῖ τὴ μάστιγα τῆς ὑπαίθρου. Δίχως τὴν ἀδεια τοῦ ἀγρότης δὲν ἔχει δικαίωμα οὔτε νὰ θερίσει, οὔτε ν' ἀλωνίσῃ, οὔτε νὰ συγκομίσῃ τὸν καρπὸ του. Ὁ δεκατιστὴς κλέβει τὸν ἀγρότη στὸ ζῦγι κι' ὁ τελευταῖος δὲν μπορεῖ νὰ διαμαρτυρηθῇ πούθενά.

Τὸ κράτος ὀργανώθηκε ἐπίσης σύμφωνα μὲ τὴ βασιρικὴ γραφειοκρατικὴ διάρθρωση. Οἱ αὐτοδιοικούμενες κοινότητες, τὸ ἐθνικὸ μαζ αὐτὸ χύταρο (Ζέβρος, Σύνομη μελέτη τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τ. Β' 17) καταργήθηκαν καὶ ἡ χώρα χωρίσθηκε σὲ νομούς, ἐπαρχίες καὶ δήμους. Στὶς δημοτικὰς ἐκλογὰς δικαίωμα ψήφου εἶχαν μόνον οἱ εὐποροὶ, αὐτοὶ ποῦ πλήρωναν

περισσότερους φόρους. Κι' αὐτοὶ ψήφισαν μόνο τὸ δημοτικὸν συμβούλιο, ἐνῶ τοὺς δημάρχους στὶς μὲν μεγάλες πόλεις τοὺς διόριζε ὁ βασιλεὺς καὶ στὶς μικρότερες ὁ νομάρχης ἐκπρόσωπος τοῦ κέντρου.

Ἡ παιδεία ὀργανώθηκε ἐντελῶς ταξικά: ὁ ἑ μ ο τ ι κ ὸ γιὰ τὴ φτωχολογιά, ὁ λ λ η ν ι κ ὸ σχολεῖο γιὰ τὶς μεσαῖες τάξεις καὶ ὁ γ υ μ ν ᾱ σ ι ο γιὰ τὶς ἀνώτερες τάξεις, κλασικὸς τροπὸς τῆς διδασκαλίας, μὲ ἀρχαῖα καὶ λατινικὰ πληθωρικά, ποὺ στόχο εἶχαν τὴν ἀναδίωξη τοῦ κλασικοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, τὴν καθιέρωση τῆς φεύτικης καὶ νεκρῆς καθαρεύουσας, τῆς ἱεροκρατίας, ἐνῶ κάθε τι ποὺ ἀφοροῦσε τὴ λαϊκὴ πολιτιστικὴ μορφοπλασία (γλῶσσα, λαϊκὸς πολιτισμὸς, λαϊκὴ παράδοση) θάβονταν βαθιὰ γιὰ νὰ ἐκλείψει. Τὸ βαβαροκρατούμενο κράτος εἶχε σὰν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ τὰ γερμανικά. Οἱ νόμοι τυπώνονται στὴν «Γενικὴ Ἐφημερίδα» γερμανικὰ καὶ ἑλληνικὰ καὶ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ κράτους, στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας, διεξάγεται ἐπίσης γερμανικά.

Τὸ ρωμαιοβυζαντινὸ δίκαιο εἶναι τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο κινεῖται ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καὶ μόνο σὲ μερικοὺς τομεῖς, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀγνοηθεῖ ἡ πραγματικότης (ἐμπορικὸ δίκαιο κ.λπ.), εἰσάγουν τὰ βαβαρικά θέσμια, μεταφράζοντας τοὺς σχετικούς κώδικες τῶν νόμων στὰ ἑλληνικά.

Ἡ ἐλευθεροτυπία περιορίζεται κάτω ἀπὸ τὰ καυδιανὰ δίκρανα ἐνὸς νόμου περὶ Τύπου, ποὺ ἀποτελεῖ πραγματικὴ παγίδα γιὰ καθένα ποὺ θὰ ἤθελε νὰ διατυπώσῃ τοὺς στοχασμοὺς του κατὰ τρόπο ἐλεύθερο ἢ ν' ἀντιπολιτευθεῖ τὴν κυβέρνησιν. Γιὰ νὰ ἐκδόσῃ ὁ Ἕλληνας πολίτης τῆς Ὀθωνικῆς ἐποχῆς ἔφημερίδα, ἔπρεπε νὰ καταθέσῃ παράβολο 6.000 δραχμῶν, ποσὸ τεράστιο γιὰ τὴν ἐποχὴ, ποὺ δὲν τὸ διέθεταν οἱ φτωχοὶ δημοσιογράφοι. Ὁ ἀντιπολιτευόμενος Τύπος ἦταν πάντοτε ἐκτεθειμένος στὸ νόμιμο ἀλλὰ καὶ τὸν παράνομο διωγμὸ. Πολλὲς φορές οἱ ἔφημερίδες ὑπέστησαν ἐπιθέσεις τραμπούκων ποὺ κατέστρεψαν τὰ τυπογραφεῖα τους (ὅπως ὁ «Αἰὼν» τοῦ Ἰ. Φιλλήμονος), ἐνῶ παράλληλες τιμωρίες ἐπέβαλε καὶ ὁ περὶ Τύπου νόμος, ποὺ ἐπέτασσε κατὰσχεση τυπογραφικῶν ἐγκαταστάσεων!

Στὰ 1840-41 ἀρχίζει νὰ ὑπερέχει ἡ καλλιέργεια τῆς σταφίδας ἐναντὶ τῶν σιτοκαλλιεργειῶν. Ἀπὸ 20 ἑκατομμύρια ἐνετικῆς λίτρες τὸ χρόνο ἡ παραγωγή τῆς γύρω στὰ 1840, ἔφθασε τὰ 60 ἑκατομμύρια ἐνετικῆς λίτρες. Στὰ 1841 καταργήθηκε ἡ δεκάτη στὴ σταφιδοκαλλιέργεια καὶ ἀργότερα στὰ ἐσπεριδοειδῆ, τὰ κουκούλια, τὰ σῆκα καὶ τὰ ἀμπέλια. Ὁ κάμπος τῆς Γαστούνης, ποὺ παλιὰ δονομαζόταν μ ι κ ρ ὸ Μ ι σ ι ρ ι γιὰ τὴ μεγάλη του ἀπόδοση στὰ σιτηρά, προσελκύεται στὴ μονοκαλλιέργεια τῆς σταφίδας. Γύρω στὰ 1840 οἱ ἐξαγωγὲς ἦταν λιγότερο ἀπὸ τὸ μισὸ τῶν εἰσαγωγῶν.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ τῆς ἀνάπτυξης τῶν μονοκαλλιιεργειῶν συνέφερε τοὺς ἐξαγωγεῖς ποὺ ὑποστήριζαν τὸ θρόνο, ἐνῶ βασικά καταδαράθρωνε τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία, ἀφοῦ ἡ χώρα ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ εἰσάγει σιτηρὰ καὶ ὑφάσματα σὲ μεγάλες ποσότητες, πληρώνοντας στὸ ἐξωτερικὸ μείσμιση φορὰ περισσότερο συνάλλαγμα ἀπὸ ὅτι εἰσέπραττε ἐξάγοντας σταφίδα, κρασιὰ καὶ λιγοστὸ μετᾶξι.

Γιὰ νὰ καλυφθεῖ τὸ τεράστιο αὐτὸ ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου τῶν πληρωμῶν στηρίζονται στὰ μεταναστευτικὰ ἐμβόσματα ἀπὸ τὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα (Βλαχία - Μολδαβία), τὴν Ρωσία καὶ τὴν Τουρκία, ἐνῶ ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐξυπηρετεῖ μὲ ναῦλο τὴν οἰκονομίαν τῆς σουλτανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ κάπως ταχύτερη διακίνηση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου φέρνει καὶ πάλι στὴν ἐπιφάνεια τὸ ζήτημα τῆς Ἰδρυσης μιᾶς ἐλληνικῆς τράπεζας καὶ πράγματι τὸ 1841 ὁ Γεώργιος Σταύρου (γιὸς τοῦ Σταύρου Τσαπαλιάκου, ταμίας καὶ φορατζῆ τοῦ Ἀλὶ πασᾶ), ποὺ εἶχε ὑπηρετήσει σὲ διάφορες οικονομικὲς ὑπηρεσίες τοῦ νεοσύστατου ἐλληνικοῦ κράτους καὶ ἀργότερα ἀνοίξε σαράφικο στὴν Ἀθήνα μὲ κεφάλαια δικὰ του καὶ τοῦ φίλου του Ἐλβετοῦ τραπεζίτη Ἐυνάρδου, ἀνοίγει τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα. Ὁ Τράπεζα ἔχεινᾶ μὲ ἀρχικὸ κεφάλαιο 5.000.000 καὶ μὲ κύριο μέτοχο πὺν Ἐυνάρδο, καὶ τῆς παρέχεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσης χ α ρ τ ο ν ο μ ί σ μ α τ ο ς. Παράλληλα, προεξοφλεῖ ἐμπορικὰ γραμμάτια, δανεῖζει μὲ ὑποθήκας σὲ κτήματα καὶ σπίτια καὶ γενικὰ διεξάγει ὅλες τῆς τραπεζικῆς ἐργασίας στὴ χώρα μονοπωλιακὰ, διακινῶντας, μέσο τοῦ μηχανισμοῦ τῆς, τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ξένο κεφάλαιο μὲ τρόπο χρηματομεσιτικό. Ἀλλὰ γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα καὶ τὸ ρόλο τῆς στὴν Ἱστορίαν μας καὶ τὴν Οἰκονομίαν μας, θὰ μᾶς δοθεῖ παρακάτω καὶ πάλι εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε διεξοδικά.

«Τὸ στεῖρο πνεῦμα τοῦ μεγαλοῖδεάτικοῦ σχολαστικισμοῦ ἀπλώνεται σ' ὅλην τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ» (Ζέβγος, Β' 25). Καμμιά θέση δὲν ἔχει στὴν ἐπίσημην κουλτούρα ἡ παράδοση τῶν μεγάλων δημιουργῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Χαρακτηριστικὸ δείγμα πνευματικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ εἶναι ἡ συμπεριφορὰ κράτους καὶ ἐκκλησίας, τὸ 1840, στὸ Θ ε ὄ φ ι λ ο Κ α τ ῆ ρ η, ἓνα θρησκευτικὸ στοχαστή, ποὺ εἶχε ἀπαρνηθεῖ τὸ δόγμα καὶ προσανατολιζόταν πρὸς μιὰ γενικώτερη καὶ φιλοσοφικώτερη ἰδέαν τοῦ θεοῦ, τὴ θ ε ο φ ι λ α ν θ ρ ω π ι α, ποὺ εἶχε τῆς ρίζες τῆς στὴ λατρεία τοῦ ὕ π ε ρ τ ᾶ τ ο υ δ ν τ ο ς, ὅπως εἶχε γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση. Ὁ Κατῆρης φυλακίζεται, ἐξορίζεται καὶ τέλος, μετὰ διωγμὸ ἀπηγῆ, πεθαίνει γέρος καὶ ἀρρωστος στῆς φυλακές, μάρτυρας τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς προόδου, ὅπως ὁ Γαλιλαῖος καὶ ὁ Γιάν Χούς.

Ἡ ἐξαθλίωση τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν ἀποτελεῖ τὸ βαθύτερο ἔ-
 ναυσμα τοῦ ἀντιμοναρχικοῦ καὶ ἀντιξενικοῦ ἀγῶνα, ἐνῶ ἡ Ὀθωνι-
 κὴ ἀπολυταρχία δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ παρὰ ἐλάχιστα στηρί-
 γματα ἀνάμεσα στοὺς μεγαλοκαπετανέους πού κι' αὐτοὶ δὲν ἦταν
 δυνατὸ νὰ ἱκανοποιηθοῦν μὲ τὴν περιορισμένη διανομὴ τῆς γῆς,
 τὴν ὁποία ἡ μοναρχία διατηροῦσε σὰ βασικὸ περιουσιακὸ στοιχεῖο
 τοῦ κράτους. Οἱ κοτζαμπάσηδες, ἀποξενωμένοι ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὴν
 ἐξουσία, εἶναι δυσαρεστημένοι ἐπίσης, ἐνῶ οἱ ἐμποροκαρδοκυραῖοι
 ζημιώνονται μὲ τοὺς ὑπερβολικοὺς ἐξαγωγικοὺς δασμοὺς καὶ τὴν
 ἐκκρεμότητα τῶν σχέσεων μὲ τὴν Τουρκία, ὅπου εὕρισκαν εὐκόλα
 ναύλο. Ὁ κληρὸς ἐπίσης μαίνεται γιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν μο-
 ναστηριακῶν. Τὴν ὅλη ἀτμόσφαιρα τῶν λαϊκῶν διαμαρτυριῶν συμ-
 πυκνώνει μὲ λίγες γραμμὲς ὁ Μακρυγιάννης:

«Ποῦναι τόσα μιλιούνια δάνεια, ποῦναι οἱ πρόσδοι, ποῦ-
 ναι οἱ καλύτερες γέες, ποῦναι οἱ μύλοι, ποῦναι τ' ἀργαστήρια
 τῶν Τούρκων καὶ τὰ σπίτια, ποῦναι τὰ περιδόλια καὶ οἱ στα-
 φιδότοποι; Οἱ Μπαχαρέζοι τὰδιναν τῶν δικῶν μας χαραιο-
 ταῶν αὐτὰ ὅλα καὶ τοὺς στράβωναν κι' αὐτεῖνοι πῆ-
 ραν τὰ χρήματα καὶ τὰ παίρνουν ὁλοένα... Μᾶς πῆραν τὴν
 ματοκυλισμένη μας γῆ, τὴν ἀγόρασαν ἀπὸνα γρόσι τὸ στρέμ-
 μα καὶ βάλαν ἐμᾶς μὲ τ' ἀλέτρι καὶ τραβοῦμε τὸ γενί καὶ θγά-
 νουμε τῶν συγγενῶν μας τὰ κόκκαλα...».

Τὸ παλάτι συγκεντρώνει τὸ γενικὸ μῖσος καὶ ἀποτελεῖ τὸν στό-
 χο τῆς πολιτικῆς πάλης. Ἡ σάτιρα ἐπικουρεῖ τὸν ἀγῶνα:

Ἔως πότε ἡ ξένη ἀκρίδα,
 ἔως πότε κουφὸς Βαβαρὸς,
 θὰ θυζαίνει τὴ δόλια πατρίδα;
 Σηκωθεῖτε, ἀδέρφια, ἐμπρός!

τραγουδοῦναι ὁ λαὸς στοὺς δρόμους μέρα καὶ νύχτα. Παράλληλα, κυ-
 κλοφοροῦν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἄλλου εἶδους σατιρικοὶ στίχοι, ἀ-
 νήκουστος σκληρότητας, πού πλήττουν τὴ μισητὴ βασιλίσσα Ἀμα-
 λία στὴν ἀχιλλεῖα πτέρνα κάθε γυναίκα, τὴν ἀτεκνία τῆς:

Τοῦ Ὀθωνα τὸ φέσι
 τὸ κάνανε σκαμνί,

νά κάτσει ή 'Αμαλία
νά κάνει τὸ παιδί!

Ἡ ἀτιμόφαира εἶχε πυκνώσει ἐπικίνδυνα καὶ ὁ δρόμος πρὸς
τὸ συνταγματικὸ κίνημα τοῦ 1843 ἦταν πιά ἀνοιχτός.

20. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 3ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1843

Τὸ συνταγματικὸ κίνημα τοῦ 1843 εἶναι προϊόν πολιτικῶν ἐ-
νεργειῶν ὁρισμένων πρωτοποριακῶν λαϊκῶν κύκλων καὶ τοῦ
στρατοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε ἀποξενωθεί ἀπὸ τῆ δημοκρατικῆς παρά-
δοξη τοῦ 21. Κόμματα ἰδεολογικά, ἱκανὰ νὰ ἐπωμισθοῦν καὶ νὰ
καθοδηγήσουν τὴν ἀπαραίτητη αὐτὴ καθεστωτικὴ μεταβολὴ στὴ
ζωὴ τῆς χώρας, δὲν ὑπῆρχαν τῇ συγκεκριμένη αὐτῇ στιγμῇ καὶ
ἀπὸ τὰ τρία ὑπάρχοντα, ποὺ ἐκπροσωποῦσαν στὸν ἑλληνικὸ δημό-
σιο βίο τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν μεγάλων δυνάμεων, κινούνται
ἐκεῖνα ποὺ τὸ συμφέρον τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποία ἐκπροσωποῦν στὴν
πολιτικὴ κοινότητα, συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἀνάγκη μιᾶς καθεστω-
τικῆς ἐκ τῶν ἄνω μεταβολῆς, μὲ ὅση τὸ δυνατόν λιγώτερη συμμε-
τοχὴ τῶν λαϊκῶν μαζῶν, γιὰ νὰ εἶναι μπορετὸ νὰ τοποθετηθοῦν
ἐγκαιρα καὶ τὴν κατάλληλη στιγμῇ τὰ ἀνασχετικά φράγματα μιᾶς
λαϊκῆς δημοκρατικῆς πλημμυρίδας.

ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ ἀρχετοὺς ἐρευνήτες τοῦ ἑλληνικοῦ μας
19ου αἰῶνα, ὅτι οἱ συνταγματικὲς καὶ δημοκρατικὲς κινήσεις στὴν
Ἑλλάδα, τῇ δεύτερῃ καὶ τρίτῃ εἰκοσαετία τοῦ αἰῶνα, εἶχαν περισ-
σότερο τὴν ἀφετηρίαν τους στὸν περίβολο τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας
καὶ σχεδὸν καθόλου μέσα στὶς λαϊκὲς μάζες. Ὁ ἰσχυρισμὸς δὲν μπο-
ρεῖ νὰ εὐσταθήσῃ· σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν εἶναι δυνατό νὰ δια-
κινηθοῦν ἰδέες καὶ μάζες σ' ἓνα συγκεκριμένο πολιτικὸ χῶρο, δι-
χως οἱ ἰδέες ποὺ κινοῦν πολιτικὰ τίς μάζες νὰ ἔχουν ὑπόστασι, ὡς
ἓνα βαθμὸ, μιὰ διεργασία ἀπὸ τὴ θεωρίαν στὴν πράξιν. Βεβαίως, ἡ
ταχύτητα καὶ ἡ σταθερότητα τῆς μεταουσίωσης τῶν ἰδεῶν σὲ συστή-
ματα πολιτικῆς πρακτικῆς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τοῦ χῶ-
ρου καὶ τῶν φορέων τους. Καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ὀρ-
γάνωση μὲ πολιτικὰ δεδομένα, ὅπως π.χ. ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία πρὶν
τὸ 21 καὶ τὰ ἰδεολογικὰ πολιτικὰ κόμματα μετὰ τὴν ἐμφάνισιν στὸ
ἑλληνικὸ προσκήνιο τῆς ἐργατικῆς τάξης, δὲν ὑπῆρχαν. Ἡ πολι-
τικὴ δράσις εἶχε σ υ ν ω μ ο τ ι κ ὸ χαρακτήρα καὶ αὐθορμητισμὸ,
ὅπως τὸ βλέπουμε στὸ Μάχρυγιάννη, ὁ ὁποῖος, μὲ τὸ ζωντανὸ ἐπα-
ναστατικὸ του ἔνστικτο, δὲν προέβαινε μόνον σὲ μνῆσεις, ἀλλὰ καὶ
πραγμάτωσε ἐπαφῆς μὲ τοὺς π ρ ω τ ο σ υ ν α φ ι τ ζ ῆ δ ε ς τῆς
Ἀθήνας, τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ὑποτυπώδους ἐργατικῆς τάξης, ἐκ-

προσώπους των αγροτικών περιοχών της Ἀττικής καὶ τὴν ἡγεσία τοῦ στρατοῦ, ὅπως τὸ συνταγματάρχη τοῦ ἱππικοῦ Δημήτρη Καλλέργη ἢ τὸ συνταγματάρχη τοῦ πεζικοῦ Σκαρβέλη. Τὸ ρεῦμα γιὰ τὴν καθεστωτική μεταβολὴ ἐνίσχυσε, μὲ τίς ἐπιρροές της καὶ τοὺς ἀνθρώπους της, καὶ ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία, γιατί συνέπιπτε τὸ συμφέρον της Ἀγγλίας στὴ συγκεκριμένη τούτη στιγμή μὲ τὴν κατάργησιν της «ἐλέω θεοῦ» μοναρχίας. Αὐτὸ ὅμως καθόλου δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἀπαρχές τοῦ συνταγματικοῦ κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 ἔβρισκονταν στὸν περίβολο τοῦ Λαΐου. Ἀντίθετα, ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ καθεστωτικὴ μεταβολὴ στὸν ἑλληνικὸ πολιτικὸ χωρὸ κυκλοφοροῦσε μὲ τὴ βαρύτητα τῆς ἱστορικῆς ἐπιταγῆς στοὺς ἀθιναϊκοὺς δρόμους.

Τὸ συνταγματικὸ κίνημα τοῦ 1843 δὲν μπορούσε λοιπὸν νὰ χεῖ λαϊκὴ ἐπαναστατικὴ μορφή, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐκθέσαμε παραπάνω· ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ νὰ ἐπιτύχει ἦταν τὸ στρατιωτικὸ πραξικόπημα, ἀφοῦ ὁ στρατὸς ἦταν ἡ μόνη ὀργανωμένη δύναμη, μὲ ζωντανή τὴ δημοκρατικὴ παράδοση τοῦ 21, οἱ δὲ μυσθεῖς εἶχαν προχωρήσει βαθιὰ στὴ στελέχωσή του. Ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς εἶχαν μυσθεῖ ὁ ναύαρχος Κ. Κανάρης, ὁ Ἀντρέας Μεταξάς, ὁ Κ. Ζωγράφος, ὁ Χρ. Σισίνης, ὁ Νότης Μπότσαρης καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Τίς ἐπαφές πραγματώνει μυστικά ὁ Μακρυγιάννης. Ἀφοῦ ἡ ὅλη ὑπόθεσις δέθηκε στοιχειωδῶς ὀργανωτικά, ἀναζητήθηκε μέσα στὶς ἐνοπλίες δυνάμεις τὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ. Μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις καὶ συζητήσεις, ἡ προτίμησις ἐκλινε πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Δημήτρη Καλλέργη, συνταγματάρχη τοῦ ἱππικοῦ.

Τὸ κίνημα ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθεῖ, σύμφωνα μὲ τὰ ἀποφασισμένα, πρῶτα στοὺς στρατῶνες, ὥστε στὴν πρώτη φάση του ν' ἀκινητοποιηθοῦν τὰ στελέχη τοῦ Ὀθωνικοῦ καθεστώτος μέσα στὶς γραμμὰς τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ κατόπιν ὁ στρατὸς, ἐνωμένος μὲ τίς λαϊκὰς μάζες, θὰ προχωροῦσε γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴ συνδυασμένη θέλησιν λαοῦ καὶ στρατοῦ στὸ μονάρχη.

Μεταφέρουμε ἐδῶ τὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων τῆς νύχτας 2 πρὸς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ὅπως ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τοὺς δύο παλαιότερους ἱστορικοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ 19ου αἰῶνα, Κ υ ρ ι α κ ῖ δ η καὶ Εὐ α γ γ ε λ ῖ δ η, γιατί ἡ περιγραφὴ τοὺς ἔχει τὴν ἀξία ἱστορικῆς πηγῆς, ἀφοῦ συνέλεξαν τὸ ὕλικό τους ἀπὸ στόματα αὐτοπτῶν τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἡμερομηνίας, οἱ ὅποιοι ζοῦσαν ἀκόμη ὅταν οἱ δύο ἐπιφανεῖς ἱστορικοὶ ἔγραφαν τὰ ἔργα τους:

«Τὸ σχέδιον ἦτο νὰ πολιορκηθῶσι τὰ Ἀνάκτορα καὶ ζητηθῇ ἡ ἀνακήρυξις συντάγματος· ἐπειδὴ δὲ γενικῶς ἐφρο-

νειτο ότι ο Ὅθων ἤθελε προτιμήσει νὰ παραιτηθῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἢ νὰ παράσχη σύνταγμα, πολλά ἤλπιζον οἱ ἐκ τῶν συνωμοτῶν τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως ἐπιθυμοῦντες. Ὅτι δὲ ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ βασιλεία ἐγίγνωσκον ὅπως δὴ ποτε, ὅτι παρεσκευάζετο κίνημά τι, τοῦτο εἶναι ἀναμφίβολον, δὲν κατώρθωσαν ὁμῶς νὰ λάβωσι τὰ δέοντα μέτρα, καίτοι ἐσκέπτοντο περὶ συγκροτήσεως στρατιωτικοῦ δικαστηρίου πρὸς δίκην τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ πολιτικῶν, τῶν τὴν ἀποστασίαν παρασκευαζόντων. Τὰ γεγονότα ὁμῶς προκατέλαβον καὶ κυβέρνησιν καὶ βασιλείαν.

Ἡ ἐσπέραν τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Σεπτεμβρίου ὁ Καλλέργης, μετὰ προγενεστέραν συνεννόησιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην καὶ τὸν Σκαρβέλλην, μετέβη εἰς τὸ θέατρον, ἵνα ἀποπλανήσῃ οὕτω τὴν κατασκοπεύουσαν τὰ διαδήματα αὐτοῦ ἐξουσίαν, ἐξελθὼν δὲ τοῦ θεάτρου μετέβη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μακρυγιάννη ὅπου ἐπρόκειτο νὰ συναχθῶσιν ἄτακτοι στρατιῶται καὶ πολῖται, ἀντ' αὐτῶν ὁμῶς εὔρε τὸν Μακρυγιάννην ἐφησυχάζοντα καὶ μόλις ἀρχομένην τὴν συνάθροισιν ὀλιγίστων τινῶν. Ἐκείθεν διηυθύνθη εἰς τὸν στρατῶνα τοῦ πεζικοῦ, ὅπου τὸ ὑπὸ τὸν Σκαρβέλλην τάγμα ἦτο ἑτοιμον, ἀναμείνον τὸ σύνθημα.

Ἡ πόλις ἀπασα ἦτο ἡρεμος, ἐφαίνετο κοιμημένη καὶ μόνον πυκναὶ περιπολῖαι χωροφυλάκων διήρχοντο τὰς ἐρήμους ὁδοὺς. Ὁ Καλλέργης, ἰδὼν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἡσυχίαν, ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ κίνημα, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἔμαθε ὅτι ἡ χωροφυλακὴ, παρατηρήσασα τὴν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μακρυγιάννη μετάδασιν ὑπόπτων τινῶν προσώπων, περιεκύκλωσεν ἀμέσως αὐτόν· τρέχει λοιπὸν εἰς τὸν στρατῶνα, οὗ τὴν θύραν ἐφύλαττον πιστοὶ ἵππεῖς, εὐρίσκει συνηγμένους τοὺς ἀξιωματικούς, ἐν οἷς καὶ τὸν διευθυντὴν τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς Σπύρο - Μήλιον μετὰ τριῶν ἐτέρων ἀξιωματικῶν, ἀγορεύει πρὸ τῆς φρουρᾶς, ἐξορκίζων αὐτὴν νὰ συνδράμῃ τὸ ἔθνος, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν ἐρριψεν αὐτὸ ἡ ἀπολυτοφροσύνη τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα ξενοκρατία, ἀναπαύσῃ τὸ ξίφος καὶ ἀπειλήσας θάνατον πρὸς πάντα ἐναντιοθησόμενον, κράζει πρῶτος αὐτός· ζήτω τὸ Σύνταγμα!

Ἡ κραυγὴν ταύτην ἐπανελάβον πάντες, ὁ δὲ Καλλέργης διατάσσει ἕνα λόχον ἀκροβολιστῶν ἵνα μεταβάς διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ οἴκου τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀνδρας τινὰς ἵνα διανοξῶσι τὰς φυλακὰς τοῦ Μενδρεσέ, προσλάβωσι τοὺς ἐκεῖ ἐγκαθειργημένους καὶ μετ' αὐτῶν διευθυνθῶσιν εἰς τὰ Ἀ.

νάκτορα, πρὸς ἃ ἤθελε διευθυνθῇ πρότερον ἐκεῖνος μετὰ τῆς φρουρᾶς, ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ τάγματος τῆς γραμμῆς τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἐνὸς λόγου τῶν ἀκροβολιστῶν.

•Τῇ 1ῃ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀκριδῶς ἐξεκίνησεν ὁ Καλλέργης μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἀφ' οὗ διέταξε νὰ ριφθῶσι δύο πυροβολισμοί, ὡς ἦτο τὸ σύνθημα· ἔντρομοι οἱ κάτοικοι τῶν ὁδῶν δι' ὧν διήρχετο ὁ ἀποστατήσας στρατὸς ἀφυπνίζοντο ὑπὸ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ συντάγματος καὶ τοῦ Ἔθνους ζητωκραυγῶν· ἐβάδιζον δὲ κατὰ φάλαγγα, τοῦ Καλλέργη διὰ τῆς θρονιώδους αὐτοῦ φωνῆς ἐπιτακτικῶς διατάσσοντος.

•Οὕτως ἐφθασαν εἰς τὴν εὐρείαν τῶν νεοκτιστῶν Ἀνακτόρων πλατεῖαν, εἰς ἃ ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκατασταθῇ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν αὐλικῶν καὶ τῆς λοιπῆς αὐτοῦ θεραπείας. Ὁ βασιλεὺς εἰργάζετο ἔτι ἐν τῇ ἰδιαιτέρῃ αὐτοῦ γραφεῖν, ὅτε ἤκουσε τὴν μουσικὴν καὶ τὰς ζητωκραυγὰς· ἡ βασίλισσα, ἥτις εἶχε κατακλιθῇ, ἔντρομος ἀφυπνίσθη καὶ ἔδραμε λυσίκομος παρὰ τῇ βασιλεῖ συζύγῃ, ἐπανελθοῦσα δὲ εἰς τὸν κοιτῶνα καὶ ἐν τάχει ἐνδυθεῖσα, ἔδραμε καὶ τὸν ἄλιν πλησίον τοῦ Ὁθωνος, ὅστις κάτωχρος ἐξ ὀργῆς συνδιεσκέπτετο μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν αὐλικῶν.

•Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ ἐρωτηθῶσιν οἱ ἀποστάται περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐλεύσεως αὐτῶν καὶ ἐξῆλθον, ἵνα πράξωσι τοῦτο ὁ ὑπασπιστὴς Γρίβας Γαρδικιώτης μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ Α. Βλαχοπούλου, ὅστις ἐγκαίρως πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, εἶχε σπεύσει εἰς τὰ Ἀνάκτορα· ἅμα ὅμως οὗτοι ἐξῆλθον καὶ ἀπεπειράθησαν νὰ ὀμιλήσωσι πρὸς τοὺς στρατιώτας, προτρέποντες αὐτοὺς νὰ διαλυθῶσι, συνελθῇ-φθῃσαν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλλέργη, καὶ ἀπεστάλησαν ὑπὸ κράτησιν εἰς τὸν στρατῶνα.

•Ταῦτοχρόνως προσῆλθον καὶ οἱ περὶ τὸν Μακρυγιάννην καὶ τὸν διαλύσαντα τὴν πολιορκίαν τοῦ οἴκου τούτου ἀξιωματικὸν Σκυλοδημάκην. Ἐν τῇ διαλύσει ἐκείνῃ τῆς οἰκίας Μακρυγιάννην εἶχε φονευθῇ εἰς ἐνωμοτάρχης, τὸ μόνον θῦμα τῆς στάσεως, καὶ ἐπληγῶθησαν δύο χωροφύλακες ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος αὐτῶν.

•Ὁ βασιλεὺς, μαθὼν τὴν σύλληψιν τοῦ Γαρδικιώτου καὶ τὴν τοῦ Βλαχοπούλου, παρὰ τὰς ἱκεσίας τῆς θρηνοῦσης βασιλίσσης, κρατούσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐνδύματος, προσῆλθε μετὰ τοῦ Χές πρὸς τι παράθυρον καὶ ἠρώτησε τὸν Καλλέργην τί ἐξήτει.

•Μεγαλειότατε, ἀπεκρίνατο ὁ Καλλέργης, εὐδοκήσατε νὰ ἱκανοποιήσῃτε τὴν αἵτησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ὁμογνώ-

μόνως ζητούντων τὸ Σύνταγμα». Ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίνατο ὀργίλως: «Ἄς διαλυθῶσι καὶ θέλω μεριμνήσει περὶ τῆς αἰτήσεως των» καὶ ἀπεσύρθη, ἐν ᾧ ὁ Χές, ποιησάμενος παρατηρήσεις τινὰς προὐκάλεσε τὰς ἀπειλὰς τοῦ Καλλέργη καὶ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ ν' ἀποσυρθῇ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλεν ἐκ τῆς ὀπισθίας θύρας τῶν Ἀνακτόρων τὸν διαγγελέα Στάϊνδορφ ἵνα διατάξῃ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶ ὅπως προσέλθῃ μετὰ τῶν πυροβόλων.

Τότε, στρατιωτικὰ τινὰ τμήματα, ἐκπεμφθέντα ὑπὸ τοῦ Καλλέργη, κατέλαβον τὰς θύρας τῆς Τραπέζης τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου καὶ τῶν Γραμματειῶν καὶ ἐξηνάγκασαν εἰς ὑποχώρησιν τὸν μοίραρχον τῆς χωροφυλακῆς Κουτσογιαννόπουλον, ὅστις μετὰ τινῶν ἱππέων χωροφυλάκων παρημποδίζεν ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ τὸ εἰς τὰ Ἀνάκτορα διευθυνόμενον πλῆθος, ὅπερ τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν φόβῳ συσχεθὲν ἔμμενεν ἀπαθές, εἶτα δέ, ἐγκαρδιωθὲν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρείων Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ πολεμιστῶν τῆς τελευταίας ἀτυχοῦς ἐπαναστάσεως, ἐξητωκραύγαζε: Ζήτω τὸ Σύνταγμα! Ζήτω ἡ Κρήτη! καὶ οἱ πάντες ἠπαύοντο ἀλλήλους δακρύοντες.

Οὕτως καὶ ἡ ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν Ἀνακτόρων συνάθροις, ὀλίγη κατ' ἀρχὰς, τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Καλλέργη καὶ τῶν ἀποφυλακισθέντων συνισταμένη, κατέστη πυκνότερα καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν προσέλευσιν τοῦ Σχινᾶ μετὰ τῶν πυροβόλων, ὅστις ὁμῶς συνηνώθη μετὰ τῶν ἀποστατῶν, τῶν πυροβολιστῶν ἀνακραζάντων μετὰ τῶν συναδέλφων αὐτῶν: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα!».

Τῇ 3ῃ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς προσήλθον καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀποστάται οἱ καὶ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Ἀ. Μεταξᾶς, Ἀ. Λόντος, Κ. Ζωγράφος, ὁ Τσοῦρτζ' διήλθον διὰ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ ἐπευφημούμενοι, μετέβησαν εἰς τὸ πλησίον κατάστημα τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ ἀποστείλαντες διαγγελεῖς, προσεκάλεσαν ἐспеυσμένως τοὺς συναδέλφους αὐτῶν συγκροτηθείσης συνεδρίας, μετὰ βραχείαν συζήτησιν, συνετάχθη προκήρυξις πρὸς τὸν λαόν, ἀναγγέλλουσα ὅτι τὸ Συμβούλιον συμμερίζεται τοὺς πόθους αὐτοῦ καὶ συνετάχθη ἐπίσης ἀναφορά πρὸς τὸν βασιλέα δι' ἧς ἐπεζητεῖτο ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Συντάγματος. Τὴν ἀναφορὰν ταύτην, μεταβάσας, ἐπέδωκε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιτροπεία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Γ. Κουντουριώτη, Π. Μαυρομιχάλη, Γ. Αἰνιᾶνος, Γ. Ψύλλα, Ἀ. Λόντου καὶ Κ. Προβελεγγίου ἐνῷ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἦτο εἰσέτι παρὰ τῷ βασιλεῖ, οἱ πρεσβεύει τῶν Δυνάμεων, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ

της 'Αγγλίας, ἐζήτησαν ἄδειαν διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἀλλ' ὁ Καλλέργης ἠρνήθη, τῇ μυστικῇ συμβουλῇ καὶ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας. Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας διεμαρτυρήθησαν, ἀλλὰ κατὰ τοιαύτας στιγμὰς οὐδεμίαν ἔχουσιν ἰσχύϊν διαμαρτυρίαι, μὴ ἐνισχυόμενα: ὑπὸ λογχῶν....».

Πρὶν ἀκόμη ξημερώσει, ἡ σημερινὴ πλατεῖα Συντάγματος εἶχε γεμίσει ἀπὸ τοὺς συγκεντρωμένους πολίτες. Ὁ κόσμος ἐκλαίγε ἀπὸ χαρά. «Κάτω ὁ τύραννος» ἦταν ἡ κυριαρχοῦσα λαϊκὴ κραυγὴ καὶ «Κάτω ἡ μέγαιρα», ἐννοώντας τὴ δεσποτικὴ Ἀμαλία. Ὁ Ὅθων στὸ παλάτι καταλαμβάνονταν ἀπὸ ἀλλεπάλληλες κρίσεις λιποθυμίας. Ὁ ὑπασιιστὴς του, στρατηγὸς Ἔρς, θγαίνει στὸν ἐξώστη τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀπευθύνεται στὸν Καλλέργη. Κι' αὐτὸς τοῦ ἀπαντᾷ περὶ ῥαυα:

— Δὲν διατάσσετε πλέον, κύριε! Εἰσθε ξένος καὶ ἀποσυρθῆτε διὰ νὰ μὴ σὰς δώσει τὴν ἀπάντησιν τὸ πιστόλι μου!

Βλέποντας πιά ὁ Ὅθων πῶς δὲν ὑπῆρχε τρόπος ἀντιδράσεως, ὑπέκυψε στὴν ἀξίωση λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τὸ πρῶτο διάταγμα ποὺ ὑπέγραψε διελάμβανε ὅτι σὲ τριάντα τὸ πολὺ ἡμέρες θὰ κηλοῦσε Ἐθνικὴ Συνέλευσις, «διὰ νὰ συντάξῃ μετ' αὐτῆς τὸ Σύνταγμα». Τὸ δεύτερο ἦταν ὁ διορισμὸς τῶν νέων ὑπουργῶν. Ἐπίσης ὑπέγραψε διάταγμα ἀπομάκρυνσης ὅλων τῶν ξένων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες.

Ἀλλὰ ἡ ἱστορικὴ νέμεσις τὸν ὑποχρέωσε ἐπίσης νὰ ὑπογράψῃ διάταγμα μὲ τὸ ὁποῖο τῇ 3ῃ Σεπτεμβρίου 1843 ἀνακηρυσσόταν «ἡμέρα ἐορτάσιμος εἰς τὸ Ἔθνος, ὡς προαγωγὸς λαμπροῦ μέλλοντος», ἐνῶ μὲ ἄλλο διάταγμα πάρασημοφοροῦνταν ὁ Δημήτριος Καλλέργης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ συνταγματικοῦ κινήματος τοῦ 1843...

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

ΤΟ ΑΝΑΠΗΡΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844

1. Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΑΝΤΡΕΑ ΜΕΤΑΞΑ

ΜΕ ΔΙΑΤΑΓΜΑ τὸ ὁποῖο ἔφερε πλέον τὴν ὑπογραφή τοῦ Ὁθωνος ὡς συνταγματικοῦ μονάρχου, διορίζονταν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς νέας κυβέρνησης ποῦ θ' ἀναλάβαινε τὴν εὐθύνη νὰ ἐξομαλύνει τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὴ χώρα σὲ ἐκλογὲς γιὰ Ἐθνοσυνέλευση. Ὁ νέος πρωθυπουργὸς ἦταν ὁ Ἀντρέας Μεταξάς, συναρχηγὸς τοῦ ρωσικοῦ κόμματος μαζί μὲ τὸν Θ. Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος κρατοῦσε προσωπικὰ καὶ τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ μέλη τῆς κυβέρνησης ὁ Ἀντρέας Λόντος τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ Ἐνδοξος ναυμάχος τοῦ ἀγῶνα ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης τῶν Ναυτικῶν, ὁ Δρόσος Μανσόλας τῶν Οἰκονομικῶν, ὁ Λέων Μελάς τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὁ Μιχαήλ Σχινᾶς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Ἡ νέα κυβέρνηση ἔδωσε γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ὁθωνικῆς μοναρχίας τὸν ἀκόλουθο συνταγματικὸ ὅρκο:

«Ὁρκίζομαι πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν συνταγματικὸν θρόνον καὶ ἀπαρασάλευτον ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς διὰ τῆς ἐθνικῆς ἀνελεύσεως καθορισθησομένους συνταγματικούς θεσμούς...».

Ἡ νέα κυβέρνηση, εὐθὺς ὡς ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, κυκλοφόρησε πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὴν ἀκόλουθη προκήρυξη:

«Ἕλληνες!

»Τέλος πάντων αἱ εὐχαὶ ὑμῶν εἰσπηκούσθησαν, ὁ λαὸς, ὁ στρατὸς τῆς πρωτεύουσας καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐξέφρασε σήμερον πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν σεβαστὸν ἡμῶν Βασιλέα τὰς περὶ συγκαλέσεως καὶ περὶ ὀριστικοῦ Συντάγματος

ἐφέσεις τοῦ Ἑθνους, τὰς ὁποίας καὶ εὐχαρίστως ἀπεδέχθη ἡ Α. Μ., εὐδοκίησασα ἅμα καὶ νὰ καλέσῃ ὑμᾶς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων. Σπεύδοντες λοιπὸν νὰ σᾶς δώσωμεν τὴν εὐχάριστον ταύτην ἀγγελίαν, σᾶς προσκαλοῦμεν εἰς συντήρησιν τελείας τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας, ἵνα συμπληρωθῇ ὁ μέγας σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ νὰ δυνηθῶμεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτελῶμεν καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας, καὶ τὸν εὐσχήμονα τρόπον, καθ' ὃν αὐτὰ δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσιν· οὕτω φερόμενοι καὶ τὸ προσήκον σέβας εἰς τὰς καθεστώσας ἀρχὰς ἀποδίδοντες, θέλετε δώσῃ εἰς ἡμᾶς καιρὸν καὶ βοήθειαν πρὸς παρασκευὴν εὐχερεστέραν τῆς ἐντὸς τριακονθημέρου προθεσμίας συγκαλέσεως τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, παρ' ἧς περιμένεσθαι παγίως τοῦ Συνταγματικοῦ Θρόνου εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα καὶ τὸ εὐτυχές μέλλον αὐτῆς».

Λίγες μέρες ἀργότερα ὁ Δημήτρης Καλλέργης, ποὺ διορίσθηκε στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἀθηνῶν, κυκλοφόρησε τὴν παρακάτω ἐνυπόγραφη προκήρυξή του στὸ λαό:

«Τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα ἐχώριζαν τὸν Θρόνον ἀπὸ τοῦ Ἑθνους, ἐξέλειψαν, οἱ ξένοι δὲν περιστοιχίζουν πλέον τὸν Σ. Βασιλέα καὶ τοῦ Ἑθνους οἱ πληρεξούσιοι ὅσον οὕτω συνέρχονται. Περικυκλώσατε μὲ τὴν ἀγάπην σας τὸν συνταγματικὸν Θρόνον, τὸν ὁποῖον ὅλοι μὲ φωνὴ καὶ μὲ θελήσει ἐστῆσαν ἐπὶ τῶν ῥεπιδίων μας. Θεωρήσατέ τον ὡς τὸ Παλῶν Διογῶν Ἑλευθεριῶν μας, τὰς ὁποίας ἀνεκτήσαμεν, καὶ δείξατε εἰς τὸν ἀγαπητὸν ἡμῶν Βασιλέα ὅτι, ἂν ἀγανακτήσατε κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν πεπτωκότων Ὑπουργῶν του, τὸ ὄνομα τοῦ ἰδίου εἶναι σεβαστόν. Ἀνακαλέσαστε εἰς τὴν μνήμην σας τὴν ἱστορίαν τῶν προπατόρων μας· στρέψατε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας πρὸς τὰ περικυκλοῦντα ἡμᾶς μνημεῖα τῆς ἀρχαίας μας δόξης· οἱ αἰῶνες τὰ ἐσεβάσθησαν διὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσωσι τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν προσορμιόν μας.

Ἄς φανῶμεν ἄξια τέκνα ἐνδόξων προγόνων.

Ζήτω ὁ Συνταγματικὸς Θρόνος τοῦ Ὁθωνος.

Ὁ Στρατιωτικὸς τῆς Πρωτευούσης Διοικητὴς
Δ. ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ

Τὴν ἐπομένη τοῦ συνταγματικοῦ κινήματος ἡ νέα κυβέρνησις,

μέ την προσωπική εὐθύνη τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ἀντρέα Μεταξά, ἐσπευσε νὰ ἐνημερώσει τίς ξένες κυβερνήσεις, μέσο τῶν πρεσβευτῶν τους στήν Ἀθήνα, γιά τή σημασία τῆς καθεστωτικῆς μεταβολῆς μέ τὸ παρακάτω διπλωματικό ἔγγραφο ὑπὸ ἡμερομηνία 4/17 Σεπτεμβρίου 1843:

«Κύριε,

•Τὸ Ἔθνος ἐζήτει, ἀπὸ πολλοῦ, δι' ὧν τῶν δι' ὧν ἡ φωνή του θὰ ἠδύνατο νὰ ἀκουσθῇ μέσων, τῇ ν ἐ π α ν α φ ο ρ ᾶ ν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἡσθάνετο οὖν τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος, αἱ δυσχέρειαι τοῦ παρόντος καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν δυσάρεστοι συνέπειαι διὰ τὸ μέλλον, δὲν θὰ εὐρίσκον τέλος ἡ ἐ ν τ ῇ ἁ λ λ α γ ῇ συστήματος ὑπὸ τῆς πείρας καταδεδικασμένου.

•Τὸ κίνημα τῆς 3/16 τοῦ μηνὸς τούτου εἶναι ἐκδήλωσις τῶν αἰσθημάτων καὶ πόθων συσσωμούμενου τοῦ Ἔθνους. Ἡ παρὰ τῶν στρατευμάτων ὑποστηρικθεῖσα διαδήλωσις, τῶν συμμεριζομένων πλήρως τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἐπιλοῖπου Ἔθνους, παρέσχε περιστάσιν εὐνοῦν τῇ Συμβουλίῳ τοῦ Κράτους ὅπως καὶ αὐτὸ διατρανώσῃ τὸν αὐτὸν ὕψ' οὐ ἐνεπνέετο πόθον καὶ τὴν ἡν περισσότερον πάσης ἄλλης ἡσθάνετο ἀνάγκην τῆς τῶν πραγμάτων μεταβολῆς.

•Ἡ σύμπραξις τοῦ στρατοῦ ἡσφάλισε τὴν τάξιν, καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους περιδληθέντος ἐξουσίας ἐκτάκτους ἀλλ' ἀναποφεύκτους ἐκ τῆς τῶν περιστάσεων ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ περισωσμοῦ τοῦ θρόνου καὶ τῆς πολιτείας, ἐχρησίμεισε πρὸς ἐπιτάχυνσιν τοῦ κινήματος.

• Ἀμα ὥς δὲ τὰ δύο διατάγματα, ἅτινα καὶ λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσω Ὑμῖν σήμερον, ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ σώματος τούτου καὶ προσήχθησαν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου παρ' ἐπιτροπῆς πρὸς τοῦτο, ἡ Α. Μ. ἡ αἰείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν σχοῦσα τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ αὐτῆς, ἀπεδέξατο προφρόνως τὰ διατετυπωμένα μέτρα διὰ διαταγῆς, ἧς τὸ κείμενον ἐπίσης ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς, δι' ἧς δ' ἐθνικῇ συνέλευσις συγκαλεῖται διὰ τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1843 ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅπως ὁμοφώνως πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπιληφθῇ τοῦ τῆς ὀριστικῆς τοῦ κράτους συγκροτήσεως ἐνδόξου ἔργου.

•Οὕτω δέ, κύριε, καὶ ἐτερματίσθη ἐ ν γ α λ ῆ ν η καὶ τ ᾱ ξ ε ι τ ε λ ε ῖ φ δ ι α δ ῆ λ ω σ ι ς ἀ π η χ ῆ

σασα θεωρῶ χρέος μου νὰ τὸ ἐπαναίπω, τοὺς πό-
θους τοῦ Ἑθνους ὅλου.

»Ἵπολείπεται δὲ νῦν τῇ νέῃ κυβερνήσει τοῦ βασιλέως,
μεγάλῃ ὀφειλῇ, ἡ πρὸς τὸ στέμμα ἀρωγὴ ὅπως ἐξασφαλίσῃ
τὴν εὐτυχίαν τῆς χώρας, δι' ἐμπειρώσεως κατευθύνσεων σω-
τηρίων τοῖς ἔργοις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐκπροσωπούσης τὸ
σύσσωμον Ἕθνος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς κυβερνήσεως ὑπὲρ τοῦ
ἐθνικοῦ λαοῦ.

»Ὁ χρόνος εἶναι βραχὺς λίαν, καὶ ἡ κυβέρνησις μόλις
τριάκονθήμερον δύναται νὰ ἀφιερώσῃ ταῖς σημαντικαῖς ἐτοι-
μασίαις ταῖς ὀφειλούσαις νὰ προηγηθῶσι τῶν ἐργασιῶν τῆς
Ἐθνοσυνελεύσεως. Εἰς τοῦτο ἄρα περιστραφήσεται κατ' ἀνάγκη
τῇ ἀποκλειστικῇ τῆς προσοχῇ, καὶ εὐελπιστεῖ ὅτι θὰ ἐπι-
τύχῃ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐὰν ἐνθαρρυνθῇ καὶ ἐνισχυθῇ ὑφ'
ὧσων ποθοῦσι τὴν κραταίωσιν τοῦ θρόνου καὶ τὴν τῆς Ἑλλά-
δος εὐδαιμονίαν.

»Καταλήγω παρακαλῶν, κύριε, ὅπως εὐαρεστούμενος
ὀποδάλῃτε τῇ Ἑμετέρᾳ κυβερνήσει τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην.
Κοιταίνονται δὲ πιστεύοντες οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Βασιλέως ὅτι ἡ
Ἑλλάς, ὑπὸ τὸ σκήπτρον μονάρχου συνταγματικοῦ καὶ ὑπὸ
καθεστῶς ἀφ' οὗτινος ἀπεκδέχεται τὴν τοῦ θρόνου σωτηρίαν
καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐτυχίαν, θὰ ἐξακολουθήσῃ χαίρουσα τὴν
στοργὴν τῶν Δυνάμεων.

Δέξασθε κ.λπ.

Α. ΜΕΤΑΞΕΣ.

Ἡ διακοίνωσις αὕτη ἦταν ἀποτέλεσμα ἀρχικῶς μὲν ἀντιδρά-
σεων τῶν πρεσβευτῶν τῶν δυνάμεων στὸ παρασκευαζόμενο συνταγ-
ματικὸ κίνημα, μετὰ δὲ τὴν ἐπικράτησίν του τῶν ζωηρῶν ἀνησι-
χιῶν στίς αὐλές τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Βαβαρίας. Ὁ
Γάλλος πρωθυπουργὸς ἐξέφρασε στὸν Κωλέτη, πρεσβευτὴ στὸ Παρί-
σι, ἀνοιχτὰ τίς ἀνησιχίες του ἐνῶ ἡ Βαβαρικὴ αὐλὴ ἔρριξε τὸ
βάρος τῆς στῆ διαρκὴ διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου γιὰ τὸ ὅσο τὸ δυνατό
πιο περιορισμένο συνταγματικὸ ἀνοιγμα.

Ἡ ἀγγλικὴ βουλὴ χαιρέτησε μὲ θερμὰ λόγια τὴ μεταβολήν.
Ὁ Κόχραν μιλώντας σὲ εἰδικὴ συνεδρίαση γιὰ τὸ ἑλληνικόν, εἶπε:

«Ἡ Ἀγγλία πρώτη ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς
Ἑλλάδος, ἥτις πρὸ τῆς 3 Σηβρίου ὑπέφερεν ὅλα τὰ δεινὰ
αἰσχροῦ δεσποτισμοῦ. Τὰ πλέον ἱερὰ προ-
νόμια τῶν κατοίκων κατεπατοῦντο καὶ τὸ σὺνταγμα,
τὸ ὅποιον ὕπεσχεθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ σιμμαχία (= οἱ

τρεις δυνάμεις) δὲν τοῖς ἐδίδετο. Ἀλλὰ κατὰ τὴν 3 Σ/βρίου τὸ ἐπὶ τόσα ἔτη καταθλιβόμενον καὶ ταπεινωμένον Ἔθνος ἀνέστη ἀνδρικῶς. Οὐτε μὴ πράξις φονική. Οὐτε μία πράξις βιαία. Τὸ Σύνταγμα ἐπροκηρύχθη γενναίως καὶ ὁ Βασιλεὺς τὸ ἐδέχθη. Διαμαρτύρομαι, προσέθεσε, κατὰ τῆς λέξεως ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν ὁμόφωνον ἑκφρασίν τῆς ἐθνικῆς θελήσεως.

Ὅχι χωρὶς μεγάλη δόση ὑποκρισίας, ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Πάλμερστον εἶπε καὶ αὐτός, στὴν ἴδια συνεδρίαση:

«Συμφωνῶ μὲ τὸν ἔντιμον κύριον Κόχραν ὅτι τὰ τελευταῖα ἐν Ἑλλάδι συμβάντα δὲν τὰ ὀνομάζω ἐπανάστασιν, διότι αὐτὴ ἡ ἑκφρασις ἤθελεν εἶσθαι ἀνάρμοστος διὰ τὴν πράξιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἐπιζητήσαντος καὶ λαβόντος τὸ Σύνταγμα, τὸ ὅπολον νομίμως τῷ ὠφειλετο. Ὡστε κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως δὲν συνέβη οὔτε καὶ ἀλλαγὴ θεσμοθεσιῶν. Συμφωνῶ, λέγω, ὅτι ταῦτα τὰ συμβάντα ἔκαμαν τὴν μεγαλυτέραν τιμὴν εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων. Πολλοὶ συνείθιζον νὰ λέγωσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες διαμείναντες ὑπὸ αἰῶνων δουλείαν, ἦσαν ἀνάξιοι ἀκόμη φιλελευθέρων θεσμοθεσιῶν. Τὰ πράγματα ἐμαρτύρησαν πόσον ἡ ἰδέα αὐτὴ ἦτο λανθασμένη. Ἡ διαγωγὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε, κατ' ἐμέ, ὡς γενικὴν ἀρχήν, ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι ἐπιτήδεια διὰ Συνταγματικὴν Κυβέρνησιν, φθάνει μόνον νὰ δοθῇ εἰς αὐτά, καὶ ὅτι, ἂν τις φρονεῖ τὸ ἐναντίον, ὁ καταλληλότερος τρόπος ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου εἶναι νὰ δοθῇ εἰς αὐτὰ Σύνταγμα, διὰ μᾶς. Ἄν τὰ ἔθνη περιμένωσι νὰ λάβωσι ἐλευθέρας θεσμοθεσίας παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Φιλελευθέρου Συστήματος, καὶ παρὰ τῶν ὑπερμάχων τοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπ' ἀληθεία πολὺν καιρὸν θέλουσι περιμένει. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι μεγάλως ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον κατώρθωσε τοῦ Συντάγματός του τὴν ἀνάκτησιν».

Ἀντίθετα ὁ Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα Πρόξες - Ὅσεν ἐγραφε τρομοκρατημένος στὸν αὐθέντη του Μέττερνιχ:

«Δὲν πρόκειται περὶ ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ περὶ συνωμοσίας, γεννηθεῖσης ἀπὸ τὰ σφάλματα τῆς Κυβερνήσεως καὶ - πρέπει νὰ τὸ εἰπωμεν - ἀπὸ τὴν ἐν Λονδίῳ Συνδιάσκεψιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀθλία ἐπίδρασις συνετέλεσε κυρίως ἵνα ὀγκωθῇ

ἡ δυσαρέσκεια καὶ ἀφοπλισθὴ ὁλοσχερῶς ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῶν ὁπαδῶν του. Τὸ Σύνταγμα, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου τρέχουσιν οἱ ὁπαδοὶ τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς, εἶναι διὰ τοὺς συνωμῶτας μία σημαία, ἀλλὰ σήμερον ὁ ἐλάχιστος κίνδυνος. Ὁ ἀληθὴς καὶ μέγας κίνδυνος εἶναι ἡ Ἔθνοσυνελευσις. Διότι ἐν ταύτῃ ἐπιζητοῦσιν οἱ ἀληθεῖς συνωμῶται τὰ μέσα πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ Βασιλέως. Οἱ Φαναριῶται, οἱ ἀνθρώποι τοῦ 1821, οἱ ὅποιοι ἐμπνέονται ὅχι ἀπὸ τὴν στενὴν ἰδέαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἥτις ἐνίκησε διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου καὶ τοῦ Ναυαρίνου, αὐτοὶ εἶναι οἱ κύριοι συνωμῶται, οἵτινες χρησιμοποιοῦντες τὴν γενικὴν δυσφορίαν καὶ διαλαλοῦντες τὸ Σύνταγμα, σύρουσι μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος πρὸς τὴν πρόσκλησιν τῆς Ἔθνοσυνελεύσεως, γνωρίζοντες καὶ λέγοντες, ὅτι, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς δὲν παραιτηθῇ, θὰ εὐρεθῶσι τὰ πρὸς ἐξαναγκασμὸν μέσα. Ὁ Λεβίδης, ἀνήκων εἰς τοὺς συνωμῶτας, ὀργανώνει κόμμα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καταστήσῃ τὸν Βασιλέα κατηγορούμενον πρὸς τῆς Ἔθνοσυνελεύσεως καὶ νὰ τὸν δικάσῃ. Σύλλογοι σχηματίζονται, ἵνα ἐξαναγκασθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ὁ Βασιλεὺς καὶ ἀσπασθῇ τὴν Ὀρθοδοξίαν».

Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μέττερνιχ, γράφοντας στὸν πρεσβευτὴ τῆς Αὐστρίας στὸ Παρίσι, τοῦ τόνιζε:

«Ὁ Θρόνος δὲν ὑφίσταται κατ' οὐσίαν ἐν Ἑλλάδι. Βασιλεὺς ἐξαναγκασθεὶς νὰ δώσῃ ὄρκον εἰς νόμον θεμελιώδη κράτους εἰσέτι ἰδρυτέου δὲν βασιλεύει πλέον καὶ κυβερνῶσα ἀντ' αὐτοῦ εἶναι πατρία ὑποτεταγμένη εἰς τὴν αὐτὴν τύχην, τὴν τῶν πατριῶν ὅλων τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ πολιτεία ἡμῶν κατὰ τὴν ἀξιοθρήνητον αὐτὴν περίστασιν θὰ ἐξακολουθήσῃ οὕσα σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς ἡμῶν, καὶ πρὸς τὴν πορείαν, εἰς ἣν χωροῦμεν, ἀφ' ἧς ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου περιεβλήθη τὸ ἐκ τοῦ Σουλτάνου κύρος. Δὲν θὰ ἀναμιχθῶμεν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τόπου, ὅ,τι ὅμως ἀπόκειται τῇ ἡμετέρᾳ δικαιοδοσίᾳ θετικῶς, εἶναι τὸ γρηγορεῖν ὅπως ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀναστάσις μὴ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας τῆς».

Τὸ συνταγματικὸν κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 ἔβαλε τέλος στὴ Βαδαρακρατία. Τὴν ἐπομένη κι' ὅλας τῆς κατ' ἐσχυσῆς του, συγκεντρώθηκαν τὰ βαδαρικὰ στρατεύματα καὶ ἡ βαδαρικὴ ὑπάλ-

ληλία, δδγηθήσαν στὸν Πειραιᾶ καὶ ἐπιβιβάστηκαν σὲ πλοῖα γιὰ νὰ σταλοὺν πίσω στὴ Βαβυρία. Ἔτσι τελείωσε ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς ποὺ συγγλόνιζε τὴ χώρα ἐπὶ μιᾷ σχεδὸν δεκαετία. Ἄν δὲν συμπαρέσυρε καὶ τὸ θρόνο τοῦ Ὁθωνος, αὐτὸ ὀφείλεται τόσο στὴν ρωσικὴ προστασία στὸ θεσμό, όσο καὶ στὴ συγκεκριμένη υποστήριξη τῶν Ἀγγλων, ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ πάρουν τὰ γεγονότα καταλυτικὴ μορφή τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ, προτιμώντας τὴν ἡπια μεταβολὴ ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς «ἐλείψ̄ θεοῦ» μοναρχίας, στὸ καθεστῶς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας. Ἔτσι ἐκτονωνόταν ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς τῶν μαζῶν, ἐπιτυγχανόταν ἔ λ ε γ χ ς σ στὸ ρυθμὸ τῆς μεταβολῆς καί, τὸ σπουδαιότερο, τὸ νέο καθεστῶς ἀποτελοῦσε προσηγοριώτερο ἔδαφος γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ μονιμοποιηθεῖ ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροή στὴν Ἑλλάδα τοῦ Ὁθωνος.

2. Η Α' ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΞΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ

Ἡ Α' Ἐθνοσυνέλευση ὑπὸ τὸ νέο καθεστῶς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας ἐξελέγη στίς 1/13 Νοεμβρίου 1843, μὲ δόση τὸ νόμο «περὶ παραστατῶν» τοῦ Καποδίστρια. Τὴν Ἐθνοσυνέλευση ἀπαρτίσανε 244 πληρεξούσιοι καὶ συνήλθε στὴν πρώτη τῆς συνεδρίαση στὰ Ἀνάκτορα μὲ πρόεδρο τὸ γηραιότερο πληρεξούσιο Πανοῦτσο Νοταρᾶ καὶ γραμματέα τὸ νεώτερο Σ. Κοπανίτσα. Πολλὰ ἀκανθώδη ζητήματα πρόβαλαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων, ἀνέμεσαν σὰ ὅποια καὶ ἡ ἀξίωση τοῦ Ὁθωνος νὰ παρακολουθήσει τίς ἐργασίες τῆς ὁ θρόνος καὶ νὰ συμμετάσχει στὸν καταρτισμὸ τοῦ συντάγματος μέσο βασιλικοῦ ἐπιτρόπου! Ἐγινε ἐπίσης πρόταση νὰ ἐκπροσωπηθεῖ κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ συντάγματος καὶ ὁ στρατὸς (τὰ ἄ ρ μ α τ α, ὅπως λέγονταν τότε οἱ ἔνοπλες δυνάμεις), ἀλλὰ ἡ πρόταση ἀπορρίφθηκε μὲ ψήφους 160 κατὰ καὶ μόνο 27 ὑπὲρ αὐτῆς.

Φυσικὰ τὸ κυριώτερο πρόβλημα ποὺ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἦταν ὁ καταρτισμὸς τοῦ νέου συντάγματος. Πρῶτο-πο στὸν καταρτισμὸ τοῦ ὑπῆρξε τὸ γαλλικὸ σύνταγμα τοῦ 1830, ἀντιδραστικὸ στὴν οὐσία του, ποὺ ὑποδούλωνε τὰ ἑκατομμύρια τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ σὲ μιὰ φούχτα ἐκλεκτῶν ψηφοφόρων. Στὸ σύνταγμα αὐτὸ ἀγνοεῖται τὸ γαλλικὸ ἔθνος, ἡ λαϊκὴ κυριαρχία καὶ καθιερ- ρώνεται τὸ διπλὸ σύστημα βουλῆς καὶ γερουσίας.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ ἀντιδραστικὸ γαλλικὸ ὑπόδειγμα, τὸ σύνταγμα ποὺ ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Α' Ἐθνοσυνέλευση τῶν Ἑλλήνων ἀπέκρουε τὴν καθολικὴ ψηφοφορία καὶ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία καὶ καθιέρωνε τὴν ἄμεση ἐκλογὴ βουλευτῶν γιὰ μιὰ τριετία ἀπὸ ἓνα ἐκλογικὸ σῶμα ψηφοφόρων ποὺ εἶχαν συμπληρώσει τὸ 25ο ἔτος

της ηλικίας τους και κατείχαν «ιδιοκτησίαν τινά εντός της επαρχίας όπου έχουν τήν πολιτικήν διαμονήν των ή εξασκούν εν αὐτῇ ολονδήποτε ἐπάγγελμα ή ανεξάρτητον ἐπιτήδευμα». Ἐτσι ἀφαιρούσαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἀπὸ δούου εἶχαν ἐξάρτηση ὑπαλληλική ή ἦσαν ἀπλοί ἐργάτες. Οἱ γερουσιαστές, κατ' ἐλάχιστο ὄριο 25, διορίζονταν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ βασίλειον. Ὁ βασιλεὺς ἐπίσης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν γερουσιαστῶν ὡς τὸ μισὸ τοῦ συνολικοῦ τῶν ἀριθμῶν.

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο σύνταγμα καὶ πάλι ὁ μονάρχης μένει τὸ κυριαρχικὸ πρόσωπο στὸ τριαδικὸ δόγμα τῆς ἐξουσίας, τὴν ἐκτελεστική, νομοθετική καὶ δικαστική καὶ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ κυριαρχίᾳ τῆς τῆς συμμετέχει στὴ διαχείρησιν τῶν κοινῶν. Τὰ βασικά λαϊκά προβλήματα, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς δημοκρατίας καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γῆς μένουν ἄλυτα. Τὰ σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συντάγματος μένουν ἀνενεργά, ὅπως θὰ ἴδωμε, γιατί μ' ἓνα σατανικὸ πολιτικὸ ἐλιγμὸ παραπέμφθηκαν ἀόριστα γιὰ τὸ μέλλον μὲ τὴ φράση ὅτι «δι' ἰδιαιτέρων νόμων καὶ ὅσον ἐνεστι ταχύτερον» θὰ λαμβανόνταν ἡ ἀναγκαία πρόνοια γιὰ τὴ λύσιν τῶν προβλημάτων ποὺ ἀντιπροσώπευαν.

Ἐπίσης ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, μὲ πρόταση τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐξέδωκε ψήφισμα εὐγνωμοσύνης στὶς προστάτιδες δυνάμεις, νομιμοποιώντας ἔτσι τὶς ἀξιώσεις τους νὰ ἐπεμβαίνουν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, διακήρυξε τὴν ἀδυναμία τοῦ κράτους νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ δάνεια τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ περιεπλάκη στὸ ζήτημα τῶν «αὐτοχθόνων» καὶ «ἐτεροχθόνων», κηρύσσοντας ἀνοιχτὸ πόλεμον, ποὺ τὸν ὑποκινούσαν οἱ ἰσχυροὶ τοπάρχες, ἐναντίον δῶν πέρχονταν ἀπὸ ὑπόδουλες περιοχὲς καὶ στερώντας τους τὴν ἐλληνικὴ ἰθαγένεια. Τὸ μέτρο συμπάρεσσε ἀγωνιστὲς φαναριῶτες καὶ ξένους ἀγωνιστὲς τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Συγκινητικὴ ὑπῆρξε ἡ περίπτωσις τοῦ γέρου στρατηγοῦ Χατζηχρήστου, σλάβου τὴν καταγωγή, ποὺ ἀνέβηκε στὸ θῆμα καὶ μὲ τὰ σπασμένα ἐλληνικά του ἔκανε προσκλητήριον τῶν παληκαριῶν τοῦ ἐπιπλου σώματος του, ποὺ ἔπесαν πολεμώντας γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐλευθερία. Καὶ ὅλη ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἀναλύθηκε σὲ λυγμούς.

Τὸ 1844 ἀποτελεῖ τὸ ὁρόσημον τῆς ἐπικράτησις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἑλλάδα. Στὶς ἐκλογὰς ποὺ ἔγιναν θγαίνει πανηγυρικά ὁ Κωλέτης, ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἰσήγαγε στὴν Ἑλλάδα τὴν διαφθορά στὸν πολιτικὸ βίον. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐξουσίας του καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπιγόνων του (1844 - 49) διαδραματίστηκαν στὴν Ἑλλάδα σημαντικὰ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔνοπλο χαρακτῆρα γεγονότα, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἀντανάκλαση τῶν ἀστικοδημοκρατι-

κῶν ἐξεγέρσεων τῆς Εὐρώπης. Τὰ γεγονότα αὐτά σὺν τόπῳ μας, ποὺ ὅθ' ἀφηγηθούμε παρακάτω, ἐρευνήθηκαν μὲν βάσει τῆς διπλωματικῆς πηγῆς καὶ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς στὴ μελέτη μου «Τὸ ἐλ-
λ η ν ι κ ὸ 1 8 4 8, ἀγῶνες γιὰ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ μετα-
σχηματισμὸ στὴν Ἑλλάδα, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν εὐρωπαϊ-
κῶν ἀστικοδημοκρατικῶν ἐξεγέρσεων. Ἀθήνα 1952».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ 1848

1. ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ 1843-1848

Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ της 3 Σεπτεμβρίου 1843, ενώ δὲν ἔλυσε κανένα ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐτακι ἔδωσε στὸ ἔθνος τοὺς δημοκρατικούς ἐκείνους θεσμούς πού μορφολογήθηκαν καὶ σφυρηλατήθηκαν μέσα στὴ φωτιά τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας, διεκδύλου τὸ παλάτι νὰ φέρει μὲ συνταγματικά μέσα στὴν ἐξουσία τὸν Κωλέτη καὶ τὸ κόμμα του.

Ἡ ἀνοδος τοῦ «γαλλικοῦ» κόμματος (ἢ τῆς μ ο σ χ ο μ ά γ κ α ς* ὅπως τὸλεγε ὁ λαός) στὴν ἐξουσία μέσα σ' ἓνα ἀφόρητο κλίμα φατριαστικῶν ἀνταγωνισμῶν μὲ τὰ ἐπίσης ξενόκινητα κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης, (τὸ ἀγγλικό - τῶν μ π α ρ λ α ί ω ν ἢ τῆς ρ ε δ ι γ κ ό τ α ς - καὶ τὸ ρ ω σ ι κ ό - τῶν ν α π α ί ω ν ἢ μ ο υ ζ ί κ ω ν - ὅπως ἦταν γνωστά στὴ λαϊκὴ κοινὴ γνώμη) καὶ τῶν μηχανορραφῶν τῶν παντοδύναμων πρεσβευτῶν τῶν ἀντίστοιχων μεγάλων δυνάμεων, συνθέτει τὴν πολιτικὴ πραγματικότητα τῆς πέμπτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰώνα.

Τὸ κυβερνητικὸ κόμμα συγκεντρώνει γύρω του, διὰ πῶς καθυστερημένον ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Ἐχει πλατεῖα λαϊκὴ βάση χάρις στὴν ἐπιρροή τῶν κυριωτέρων στελεχῶν του, τῶν καπετανίων μέσα στὶς μάζες τῶν ἀγροτῶν - ἀγωνιστῶν. Πολλοὶ καπετανεῖοι εἶχαν κατορθώσει μὲ ποδοὺς πίεσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὶς κατὰ καιροὺς ἀπάτες τῶν κυβερνήσεων σὲ βάρος τοῦ λαοῦ γύρω ἀπὸ τὴν περιάληπτη διανομή τῆς γῆς, νὰ κατακυρώσουν στ' ὄνομά τους ὀρισμένες ἐκτάσεις, πού τοὺς ἔδωσαν τὴν εὐχέρεια νὰ μεταβληθοῦν σὲ τσιφλικάδες. Ἔτσι, ἀπλωμένοι σ' ὅλη τὴ χώρα, εἶχαν καταφέρει νὰ συγκεντρώσουν, μὲ σύνθημα τῆ «μεγάλῃ ἰδέᾳ» καὶ τὴν προαγωγή τῆς Ἑλλάδας σὲ ἡγετικὴ δύναμη τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Ἀνατολῆς, με-

* Μάγκα, μικρὸς στρατιωτικὸς σχηματισμός. Μοσχομάγκας: σκωπτικὸ παρωνύμιο τῶν γυνῶν καὶ παλαισμένων ἀγωνιστῶν τοῦ 21. Ἡ λέξη ὡς πρὸς τὸ δεύτερον συνθετικόν, ἔχει ἀπομαίνει: στὴ λαϊκότερη διάλεκτο καὶ σήμαρα. Μάγκας σημαίνει ἀσούδατος καὶ ἀνεπάγγελτος τύπος. Χωρὶς ἄλλο ἔχει στενὴ σχέση ἡ λέξη μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν ἀγωνιστῶν ἀπὸ τὶς μεταπελευθερωτικὰς κυβερνήσεις.

γάλες μάζες αγροτών γύρω από τον Κωλέτη, προσπορίζοντάς του την απαραίτητη λαϊκή υποστήριξη. Όμως παρά την πλατειά λαϊκή βάση του, το «λαϊκό» κόμμα ήταν πέρα για πέρα ακατάλληλο να καταπιαστεί με τη διοίκηση και τα προβλήματα της χώρας. Ο άρχηγός του Κωλέτη ήταν ο άνθρωπος που εισήγαγε στην πολιτική παράδοση τα εκλογικά δργια, την ξετσίπωτη δημαγωγία, τον τραμπουκισμό κι ακόμα ήταν ο πρώτος που υπέταξε τον κρατικό μηχανισμό στην υπηρεσία του κόμματος.* «Αι ιδέαι του περί διακυβερνήσεως της Ελλάδος έστηρίζοντο επί των αρχών του πρώην αϊθέντου του Άλη - πασά της έξαγοράς των συνειδήσεων και της καταχρήσεως του δημοσίου χρήματος». «Στο κόμμα του - γράφει ο γάλλος πρεσβευτής στην Αθήνα Thouvenel - δεν είχε ως ο Μαυροκορδάτος άνδρας κατά βάθος λίαν μετρίους αλλά συνηθισμένους όπωσδήποτε εις τα της διοικήσεως και τους σπουδαιότερους εμπόρους της χώρας' οι φίλοι του δεν απέτελουν, ως παρά τῷ κόμματί των ν α π α ί ω ν, τάξιν μικρῶν γαιοκτημόνων, έν ειδος άγροτικής μεσαιας τάξεως εύκόλως διοικουμένης και μη έπιζητούσης ή την ειρήνην και την ήσυχίαν. Είχε μεθ' έαυτού την ζωηροτέραν μερίδα του έθνους, τα παληκάρια και την ταραχοποιόν αὐτῶν πελατεία. Κι' ο Μακρυγιάννης: «'Από τότε όπου έπεσε ο Μαυροκορδάτος και ή πατρία του, έπεσε όλωσδιόλου και ή έπιρροή της Άγγλικής πρεσβείας. Έλαμπρύνθη ο Κωλέτης και ή συντροφία του, όλες οι ξεκλησμένες παντιέρες και οι σαβοῦρες του τόπου. Κι' ο πρέσβης της Γαλλίας ήταν τό πᾶν και κοντά εις τόν βασιλέα και εις την κυβέρνησιν. Και ήταν τό «λύσει» και τό «δέσει» και ο γενικός συμβουλάτορας σέ όλα ο κύριος Πισκατόρης κι αδελφός στενός του πρώτου ύπουργού Κωλέτη. Κι' ότι οδηγίες έστελνε ο Φιλίππας ο βασιλιάς της Γαλλίας και ή κυβέρνησή του εκείνα γινόνταν. Κι' όλος ο άγώνας τους τώρα όπου έλαβαν έπιρροή και τα μέσα έδω είναι δια την θρησκείαν, σχολειά γαλλικά, μοναστήρια, εκκλησιές και πλήθος άλλα μέσα και κατήχησες εις τόν κόσμο για να προβοδέφουν αυτό τό έργο». Πραγματικά ο καθολικισμός σάν προπομπός της γαλλικής πολιτικής έπαιξε πολύ εύσυνειδητα τόν προπαγανδιστικό ρόλο του, κι από τότε στερεώνεται ή κατοπινή του δράση στη χώρα.

Αντικρῶ στόν Κωλέτη στέκει ή αντιπολίτευση, αποτελούμενη από τό άγγλόφιλο κόμμα τῶν μ π α ρ λ α ί ω ν με άρχηγό

* Η δραματική ζωή του βασιλέως Όθωνος «Έλεύθερον Βήμα» φ. 6064/21-4-39. Χαρακτηριστική είναι ή πληροφορία που αποθησαύρισε ο Βλαχογιάννης, 'Ιστορική άνθολογία, 1927 σ. 96: τούς ύπουργούς του Κωλέτη ο λαός όνόμαζε εβότοχα, «τά μυξομάντηλά του»!

τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ συμπαραστάτη τὸ Σ. Τρικούπη, καὶ τὸ ρωσόφιλο κόμμα τῶν ν α π α ί ω ν ἢ μ ο υ ζ ί κ ω ν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀνδρέα Μεταξᾶ.

Τὸ πρῶτο τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπηρεάζει τοὺς μεγαλοκοτζαμπάσσηδες τοῦ Μοριά, τοὺς μεγαλοκαπετανέους τῶν νησιῶν τὸ τραπεζικό κεφάλαιο (ποῦ ἀπὸ τὸ 1841 μὲ τὴν Ἰδρυση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ἀνοίγει τὴ νέα πλατεῖα σταδιοδρομία του στὴ χώρα καὶ τὸ ἐξωτερικό), τοὺς Φαναριώτες καὶ τὴν ἀνώτερη καὶ μέση διοικητικὴ ὑπαλληλία καὶ μιὰ μερίδα διανοουμένων καθηγητῶν Πανεπιστημίου κλπ. Ἡ ἐπιρροή του μέσα στὶς πλατεῖες λαϊκῆς μάζας εἶναι ἀσθηματικὴ, πέρα ἀπὸ τὰ δυὸ - τρία μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅμως ἡ στενὴ ἐξάρτησή του ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ παρουσία στὶς γραμμὲς του μερικῶν ἀστικῶν στοιχείων, τὸ εἶχαν ἀναδείξει στὴ θέση τῆς πῶ οσοβαρῆς ἀντιπολιτευτικῆς δυνάμεως στὴν κωλετικὴ πολιτικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ παλατιοῦ. «Ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς προόδου τοῦ χρόνου καὶ τῶν φώτων - γράφει ὁ Θουδενέλ, - ἀρχεται νὰ διαιρεῖται εἰς δύο στρατόπεδα εἰς τὸ τῆς ρεδιγκόττας καὶ τῆς φουστανέλλας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἰσχυρότερον νῦν, τὸ παρὸν εἰς αὐτὸ ἀνήκει. Τὸ κόμμα τῆς ρεδιγκόττας ἐκτὸς τῶν ἱκανωτάτων ἀνδρῶν περικλείει μεῖζονα ποσότητα εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν, γαλλικῶν ἰδεῶν,* εἰσαχθεῖσιν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς. Οἱ ἔμποροι, οἱ δικηγόροι, οἱ δημοσιογράφοι, ἡ φαναριωτικὴ ἀριστοκρατία, οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἀποτελοῦσι τὸ κόμμα τοῦτο, οὐ ἡ ἐπιρροὴ ἐξασκεῖται ἐν περιορισμένῳ κύκλῳ. Ἡ Ρωσία ἔχει τινὰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἰκογενεῖας τινὰς συνδεομένας δι' ἀρχαίων σχέσεων καὶ προσωπικῆς γυνοίας, ἡ Ἀγγλία ἔχει τοὺς ὑπολόπους».

Ἀλλὰ καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἔχει τοὺς ὁπαδούς της ὀργανωμένους στὸ κόμμα τοῦ Μεταξᾶ, τὸ παλιὸ κόμμα τοῦ γέρο Κολοκοτρώνη. Γύρω τῆς συνασπίζει μιὰ μερίδα μεσαίων γαιοκτημόνων, μιὰ μερίδα ἐπίσης τῆς καθυστερημένης ἀγροτικῆς μάζας, ποῦ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν «φιλορθόδοξων»** καὶ τοῦ κλήρου καὶ μετρημένους διανοουμένους μὲ κύριο ἐκπρόσωπο τὸν ἱστορικὸ

* Ἐννοεῖ ἀστικῶν ἰδεῶν.

** «Ἀπὸ τὸ κόμμα τῆς φιλορθόδοξου ἐταιρείας - γράφει ὁ Μακρυγιάννης (II 415) - ἓνας λεγόμενος Στέφανος Βαλλιάνος, εἶχε κάμει μίαν ἐταιρείαν διὰ τὴν μαγὰν ἰδέαν, τὰ ἔξω καὶ δάνει ὅλους τοὺς σουρτοῦκῆδες καὶ τοὺς ἔλεγε ἔχει καρδιά, ὅπλα, οὐρανόδεξ πλῆθος καὶ στρατεύματα καὶ παντακόσους χιλιάδες τάλλαρα». Ἡ κίνηση αὐτὴ εἶχε ὅαν ἀποτέλεσμα νὰ τρώγονται τὰ λεφτὰ τῶν ὁπαδῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοὺς νὰ τοὺς προδίνει στὸ παλάτι.

τῆς Φιλικῆς, ἱστοριογράφου τοῦ ἀγώνος καὶ ἐκδότῃ τοῦ «Αἰῶνος» Ἰωάννη Φιλήμονα.

Τὸ παλάτι μὲ τὸν αὐλικὸ περίγυρο - τὴν «καμαρίλλα» ὅπως τὴν λένε οἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολίτευσης - παίζει κι' αὐτὸ τὸ ρόλο του γύρω στὰ κόμματα καὶ μέσα στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Ἡδὴ τὸ σύνταγμα τοῦ 1844, καμωμένο μὲ βάση τὸ γαλλικὸ λουλιανὸ σύνταγμα τοῦ 1830, δὲν ἔθιξε ἀποφασιστικὰ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ ἀπολύτου μονάρχου. Ὁ βασιλεὺς κρατεῖ βασικά δικαιώματα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, στοὺς τομεῖς τῆς ἐκτελεστικῆς, νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, ὄντας τὸ κυρίαρχο ρυθμιστικὸ ὄργανο τῆς πολιτικῆς.

«Ἀπὸ τοῦ 1845 - γράφει ὁ ποιητὴς Ἀλ. Σούτσος - κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, ἐγκολπωθεῖσα τὸ πεπτοκῶς σύστημα τῆς Φιλιππιζούσης Γαλλίας, τῆς ἀπολύτου Αὐστρίας καὶ τῆς δεσποτικῆς Πρωσίας, ἐμπαίζει μέχρις ὥρας τὸ σύνταγμα καὶ διὰ τῆς ἀπάτης ἐκφυλίζει τοὺς χαρακτῆρας· ἡ βασιλεία κυβερνᾷ παρὰ τὸν Χάρτην... βουλή ἐκ μελῶν διορισθέντων δι' ὑπουργικῶν διαταγμάτων, σύνταγμα χλευαζόμενον» ρήξεις ἰδεῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας».*

Ἀνάμεσα στὸ παλάτι, κυβέρνησις καὶ ἀντιπολίτευσις, συνθλίβονται ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὰ βασικὰ προβλήματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ὅθων καὶ γαλλικὸ κόμμα συμφωνοῦν ἀπόλυτα καὶ περιφρουροῦν μὲ ὅλη τὴν δύναμιν τὴν κοινοβουλευτικὴν δικτατορίαν τοῦ Κωλέτη. Ὁ Κωλέτης εἶναι ἐξαρτημένος πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ Γάλλου βασιλέως Λουδοβίκου - Φιλίππου καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ του Γκυζώ. Φορέας τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἑλλάδα ἡ καλύτερα ὑπερκυβερνήτης τῆς, εἶναι ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Πισκατόρι, ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶναι στὴν Ἑλλάδα «πιο δυνατὸς κι' ἀπὸ τὸν βασιλέα Ὁθωνα» ὅπως ἔγραφε ἕνας σύγχρονός του καὶ συμπατριώτης του. Τὸ «ρωσικόν» τοῦ Μεταξᾶ, ἀντιπολιτεύεται τὴν κυβέρνησιν καὶ προβάλλει συνταγματικὰ αἰτήματα, ὅμως ὅσον ἀφορᾷ τὰς σχέσεις του μὲ τὸ παλάτι, εἶναι διαλλακτικώτατος καὶ σύμφωνα

* Σὲ μιὰ ἐμπιστευτικὴ του ἐκθεσὴ πρὸς τὸ Γαλλικὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Πισκατόρι, δίνει τὴν εἰκόνα τῆς στελέχωσης τῶν ξενικῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῆς ἀλλῆς: Σὲ 102 στελέχη τὰ 29 ἀνήκαν στὸ «ἀγγλικόν» κόμμα, τὰ 44 στὸ κυβερνῶν «γαλλικόν», τὰ 22 στὸ «ρωσικόν» καὶ 7 εἶχαν δεσμούς ἀπ' εὐθείας μὲ τὴν ἀλή. Καὶ στοὺς 102 πλειοψηφικοὺς ταξικὰ οἱ παλαιοὶ κοτζαμπάσηδες, ποὺ ἔχουν ἰδιοποιηθεὶ τὴν ἐθνικὴ γῆ· μόνο 21 ἄτομα ἀνήκουν στοὺς ἐτερόχθονες (Μ ο σ κ ω φ, Ἑθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνείδησις, σ. 115).

μέ τη γραμμή της τσαρικής πολιτικής, θεωρεί τὸ θρόνον ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα τῶν τσαρικῶν ἐπιδιώξεων στὸ Αἰγαίον. Πραγματικά ἡ τσαρική Ρωσία, ἔχοντας συμφέρον νὰ δημιουργεῖ πράγματα σὲ βάρος τῆς Τουρκίας καὶ ἐλέποντας πῶς τὰ νήματα τοῦ φιλοπόλεμου μεγαλοιδεατισμοῦ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ παλάτι τοῦ Ὁθωμανοῦ, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ διατήρηση τῆς παλατιανῆς πολιτικῆς καὶ συνεπῶς τοῦ ἰδίου τοῦ θρόνου.

Ἀντίθετα τὸ ἀγγλόφιλο κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀσχετὸ σφοδρῇ ἀντιπαλατιανῇ πολιτικῇ, ἀν καὶ ποτὲ δὲν τόλμησε - πέρα ἀπὸ πλάγιες ἀπειλές - νὰ βάλει ἀνοιχτὰ πολιτειακὸ ζήτημα. Ἡ ἀντιπολίτευσί του ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ γραμμὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἀνατολή, πού ἐπιθυμεῖ τὴν διατήρηση τῆς ἀκεραιότητος τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐδαφῶν τῆς Τουρκίας σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν ὑποδουλωμένων ἑλληνικῶν περιοχῶν, ἐμποδίζοντας ἔτσι τὴν προώθηση ἄλλων δυνάμεων στὴν ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου καὶ ἐξασφαλίζοντας τὸ δρόμο τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ ἐνδεχόμενον κίνδυνον, πού μποροῦσε νὰ προκύψει σὲ τυχόν βαλκανικὲς περιπλοκές. Ἡ γραμμὴ αὕτῃ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς μέσο τοῦ μαυροκορδατικοῦ κόμματος, ἐκφράζεται τοπικά, μὲ τὸ σύνθημα πρῶτα ἀνασυγκρότηση καὶ ὕστερα ἐξωτερικὴ δράση.

2. ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ

Τὸ 1847, τελευταῖος χρόνος τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κωλέτη, εἰσέρχεται τὴ χώρα σὲ τρομερὴ ἀναστάτωση καὶ πάλι μὲ τὰ προβλήματα τῆς στὸ ἀπὸγειο τῆς ὀξύτητάς τους. Ἡ ἐξάρτησί της ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Γάλλου βασιλέως Λουδοβίκου - Φιλίππου καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ του Γκυζῶ ἔχει πιά πάρει μορφή ὑποταγῆς. Ὁ Πισκατόρι, πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα, τύπος μηχανογράφου διπλωμάτη, εἶναι παντοδύναμος καὶ κυβερνᾷ οὐσιαστικά τὴ χώρα, «ἐπὶ δυνατὸς στὴν Ἀθήνα ἀπ' ὅσο ὁ βασιλεὺς Ὁθωμαν», γράφει ἕνας πατριώτης τοῦ ἀρχαιολόγου, ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῦ. «Ἀκάθεκτος τὰς ὁρμῶν, ἀλλὰ τὸν χαρακτήρα εἰλικρινῆς, συμπληρῶνει ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του, κατήντησε βαθμυπρόν νὰ πιστεύει ὁ ἴδιος δι, τὴν ἔγραφεν εἰς τὴν κυβερνησίν του καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν συνασπισθεῖσαν ἑλληνικὴν ἀντιπολίτευσιν τὰς πεποιθήσεις, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦν ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι μετ' αὐτοῦ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς σωτηρίας».

Ὡστόσο τὴν ἴδια ἐποχὴ δλόκληρη ἡ Εὐρώπη εἶναι ἕνα ἡφαιστεῖο ἐτοιμὸ νὰ ἐκραγεῖ. Ἡ ἀντίθεση τῶν ἀναπτυσσομένων γοργὰ νέων παραγωγικῶν δυνάμεων στὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον μὲ τίς φεουδαρχικὰς παραγωγικὰς σχέσεις, ὀξύνεται κάθε μέρα καὶ περισσό-

τερο λόγω και της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης του 1847 και τα πράγματα βαδίζουν προς την αναπότρεπτη σύγκρουση του 1848. Πρώτοι αντίκτυποι των ιδεολογικών αυτών διακινήσεων και ανακατατάξεων γίνονται αίσθητοι και στη χώρα μας, παρά τη φαιλοκρατική παντοδυναμία του Κωλέτη. Η αγγλική πολιτική εκμεταλλεύεται με πολλή τέχνη τους λαϊκούς πόθους για δημοκρατική αλλαγή και συνδυάζει κρυφά τις πρώτες ελπίδες που έφερναν στα φτερά τους ως την Αθήνα οι ισχυροί ευρωπαϊκοί δημοκρατικοί δυνεμοί.

Το πρώτο δείγμα άπειθαρχίας στον Κωλέτη το δίνουν οι παλαίμαχοι στρατηγοί του αγώνα Θεωράκης Γρίβας και Νικόλαος Κριεζώτης, αρχομένου του 1847. Ο πρώτος παραιτείται από τη θέση του σαν επιθεωρητής του στρατού και ο δεύτερος από τη θέση του νομο - επιθεωρητή Εύβοιας. "Όσο πλησιάζουν οι αρχές του καλοκαιριού όποτε είχαν οριστεί οι νέες εκλογές του 1847, η ατμόσφαιρα γίνεται όλοένα και πιο ασφυκτική. Οι Κωλετικοί, χωρίς κανένα ήθικό δισταγμό, ετοιμάζουν το πιο ανάλσχυντο εκλογικό πραξικόπημα, που μπροστά του οι εκλογές του 1844 θα έμοιαζαν με ιδεώδη έκφραση της ελεύθερης θέλησης του λαού. «Ο Μαυροκορδάτος πρώτος διέφθειρε τας εκλογάς, μετά τοῦτον ὁ Κωλέτης καὶ ὁ Μεταξᾶς τὰς ἐνόθευσαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν, γράφει ὁ Ἄλ. Σούτσος. Ὁ Κωλέτης ἔπειτα μόνος ἐτελειοποίησε τὸ ἔργον τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ πολὺ τὸ ὑπερτίμησεν».

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως καὶ ἡ ἀντιπολίτευση ἀκονίζει τ' ἄρματα της, σὲ συνεργασία μὲ τὴν ἀγγλικὴ πρεσβεία. «Ἡ ἀντιπολίτευσις τῆς Ἑλλάδος - γράφει ὁ Σούτσος καὶ πάλι - καὶ αὕτη ἀπὸ τοῦ 1845 μέχρις ὥρας, ἐξερχομένη τοῦ νομίμου καὶ τιμίου σταδίου της, ἐφορολόγησε πρῶτον τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἀπαιτούσης τὸ δάνειον Ἀγγλίας, τὴν ἐξύδρισεν ἔπειτα διὰ τῶν διπλωματικῶν διακονιών καὶ τῶν βουλευτικῶν λόγων Ἀδερβίνου καὶ Παλμερστοῦ». Ἐνα δείγμα τῶν Κωλετικῶν αὐθαιρεσιῶν εἶναι τὸ ἐπεισόδιο Καραϊσσοῦ στὴ Λακωνία. Ὁ Νικόλαος Καραϊστος, γιὸς τοῦ ἀγωνιστῆ Δημήτρη Καραϊσσοῦ, κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς Κωλετικούς ὅτι εἰσιμάζει πραξικόπημα γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Μαυροκορδάτου. Συλλαμβάνεται, φυλακίζεται, ἀλλὰ δραπέτευει, πηγαίνει στὴ Λακωνία ὅπου στρατολογεῖ ἀρκετοὺς καί, μαζί μὲ τὸν Δημήτρη Πετροπουλάκη, καίει τὸ στρατῶνα τῆς Στεφανιάς. Ὁχυρώθηκαν κατόπι στὸ Παλαιόκαστρο καὶ ἐκεῖ τοὺς χτύπησαν οἱ κυβερνητικοὶ ὑπὸ τὸν Π. Μαυρομυχάλη. Νικήθηκαν. τέλος, παραδόθηκαν, δικάστηκαν καὶ ἀθωώθηκαν, γιατί ἀναγνωρίστηκε ὁ ἀδικὸς κατατρέγμός τους. «Ἦθελεν ὅμως τις ἐρωτήσει καὶ δικαίως - γράφει ὁ Τρύφων Εὐαγγελίδης - πόθεν ἐπήγαζαν τὰ στασιαστικὰ αὐτὰ κινήμα-

τα, τὰ λυμαινόμενα τὴν χώραν ἀπὸ τῆς εἰς βασιλείον ἀποκαταστάσεώς της; Κατὰ τινὰς ταῦτα προήρχοντο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τῶν ὑπηρετησάντων τὴν πατρίδα ἀνδρῶν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, διότι οὗτοι ἐκάστην αὐτῶν αἵτησιν τοσοῦτον ἐφρόνουν δικαίαν καὶ ἐπομένως ἐκτελεστέαν, ὥστε ἀπεξήτουν τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῆς, ἐὰν δὲ δὲν ἐξετελεῖτο, διὰ τῶν ὀπλῶν καὶ τοῦ πολέμου ὕστερον, ἀνακτρυχθέντος τοῦ συντάγματος, ἐκλογικαὶ ὁλως ἀφορμαὶ προεκάλουν τὰς στάσεις ταύτας».

3. ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΓ ΚΩΛΕΤΗ. ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ

Γύρω ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις αὐτὰς τῶν δυνάμεων στὸ μεσογειακὸ τομέα, παίζεται ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ δράματος τῆς Ἑλλάδας, ποὺ μαζί μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ἄλλα προβλήματα, σπρώχνουν τὴν κατάστασιν στὸ ἀπροχώρητο. Ὁ Κωλέτης μὲ τὶς υποκινήσεις τῆς Γαλλίας μέσο τοῦ διαδόχου Πισκοτόρι, ἐκμεταλλεύεται τοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ γιὰ μιὰ λύσιν τοῦ ἐθνικοῦ του προβλήματος καὶ σπρώχνοντας τὸ μεγαλοϊδεατισμὸ τοῦ στὸ ἑπακρο, εἶτε δημιουργεῖ ἐπεισόδια σὲ βάρος τῆς Τουρκίας μὲ ὁμάδες ἐνόπλων στὴν Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία, εἶτε δηλώνοντας στὴ βουλὴ ὅτι «θεωρεῖ τὰς Ἀθήνας ὡς προσωρινὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος», εἶτε προκαλώντας στὸ παλάτι διπλωματικὰ ἐπεισόδια σὰν τὸ περίφημο κατὰ τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ Μουσούρου τὸ Γενάρη τοῦ 1847. Τὴν ἀνόστη πολιτικὴ τοῦ Κωλέτη ἐκμεταλλεύεται ἡ Ἀγγλία. Ὁ Πάλμερστον, Ἀγγλὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, λίγους μῆνες πρὶν ἀποκαλοῦσε τὸν Κωλέτη «ἀρχηγὸν ὅλων τῶν ληστῶν τῆς Ἑλλάδος» καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ «καθεστῶς βίας, διαφθορᾶς καὶ παρανομίας, ποὺ εὐτυχῶς ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει τὴν κατάλληλον λέξιν νὰ τὸ χαρακτηρήσῃ». Ὁ Γκυζὺ ἀπαντώντας μετὰ λίγες μέρες στὸν Πάλμερστον μέσα στὴ γαλλικὴ βουλὴ, δήλωσε ἐμφαντικὰ πῶς «ἂν ὑπάρχει μέρος τοῦ κόσμου ἐνθα ἐπαλαίσμεν καὶ παλαίσιμεν ἐτι πάλιν διηνεκὴ καὶ ζωηράν ἐν τῇ συμφέροντι τῆς ἀνεξαρτησίας (!) τῆς χώρας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς, τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἡ Ἑλλάς». Ὁ Λαίονος, πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα, πείθει τὸ Μουσούρο - ποὺ οὐσιαστικά εἶναι ὄργανό του - νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κι' ἔτσι διακόπτονται οἱ διπλωματικὲς σχέσεις, ἐνῷ ἡ Τουρκία ἀπ' τὴ μιὰ μεριά μποῦκοτάρει τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα στὰ λιμάνια τῆς καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπισείει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης τὰ δάνεια καὶ τὰ τοκοχρεωλύσια τῶν δανείων τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα ὡς τὶς ἀρχὲς Ἰουνίου 1847, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ γίνουν οἱ ἐκλογές. Ὅμως τέσσερις μέρες πρὶν, στίς 6

Ίονιου, εκδηλώνεται τὸ πρῶτο σοβαρὸ κρούσμα ἀνταρσίας. Ὁ Θ. Γρίβας μὲ κάμποσους ὀπλοφόρους ὑποτακτικούς του, ὀχυρώνεται στὴν Βαραταριά τῆς Ἀχαρνανίας ἀπέναντι στὴ Λευκάδα, σὲ μιὰ περιοχὴ δηλαδὴ ποὺ ἦταν τοιφλίκι του, καὶ σηκώνει σημαία ἀντάρτικη. Ἡ κυβέρνηση εὐθὺς στέλνει ἐναντίον του τὸ συνταγματάρχη Στρατό μὲ ἀρκατὲς δυνάμεις, ἐνῶ παράλληλα ζητεῖ μὲ διάβημά της στὸν Ἀγγλο ἀρμοστή Ίονίων τὴν ἀδεία νὰ τὸν πολιορκήσει καὶ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ κι ὅταν ὁ Γρίβας βρέθηκε στὰ στενά, ἀγγλικὸ καράβι τὸν πέρασε στὴ Λευκάδα.

Δὲν πέρασαν παρὰ μέρες καὶ ξεσηκώνεται σ' ἐνδειξὴ διαμαρτυρίας γιὰ τὸ ἐκλογικὸ ὄργιο ὁ Ν. Κριεζώτης στὴ Χαλκίδα. Ὁ Κωλέτης μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ὁ Κριεζώτης λήστεψε καὶ βασάνισε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1843 κάποιον Πετεινάρη καὶ ὅτι τὸ Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου φυλάκισε αὐθαίρετα πολίτες, τὸν ἀρπάζει καὶ τὸν κλείνει στὶς φυλακὲς Χαλκίδας. Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς ἦταν νὰ ἐμποδιστεῖ νὰ βάλει κάληπη στὶς ἐκλογὲς στὴ Χαλκίδα. Μετὰ λίγο καιρὸ οἱ ὁπαδοὶ του τὸν ἐλευθερώνουν κι' αὐτὸς μὲ 600 ἐνόπλους πιάνει τὸ χωριὸ Ἐλεοῦσα. Χτυπιέται μὲ τοὺς κυβερνητικούς, χάνει τὸ ἓνα χέρι τὸ ἀπὸ βλήμα πυροβόλου καὶ σῶνεται πάνω σὲ καράβι γιὰ τὴ Χίο κι' ὕστερα στὴ Σμύρνη. Ὁ Ι. Θ. Κολοκοτρώνης μᾶς λέει πῶς ὁ Κριεζώτης σπρώχτηκε στὴν ἀνταρσία ἀπὸ τὶς μη-χανορραφίες τοῦ παλατιοῦ. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὴ ἡ σκη-ῆ πού μᾶς παραδίδουν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ τοῦ 19ου αἰῶνα: Ὅταν ἔγινε γνωστὸ πῶς ὁ Κριεζώτης ἔχασε τὸ χέρι του, ὁ σλαβικῆς καταγωγῆς στρατηγὸς Χατζηχρήστος, ὑπασπιστὴς τότε τοῦ Ὁθωνα, ἀφῆ-σε στὸ τραπέζι πού τρώγανε μὲ τὸ βασιλιά, τὴν Ἀμαλία καὶ τοὺς αὐλικούς, τὸ φαί του στὴ μέση καὶ ἐξέφρασε μὲ τὰ λίγα του ἐλ-ληνικὰ τὸν ἀποτροπιασμὸ του γιατί κόπηκε ἓνα χέρι πού εἶχε στείλει ἑκατοντάδες Τούρκους στὸν Ἀδὴ ἐλευθερώνοντας τὴν Ἑλ-λάδα.

Λίγο ἀργότερα ξεσπάει ἡ πιὸ σοβαρὴ στάση τῆς δυτικῆς Ἑλ-λάδας. Ὁ Ἰωάννης Φαρμάκης, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Βοζαΐτης, φρού-ραρχος τότε Ναυπάκτου, καὶ ἄλλοι, σηκώνουν ἀντάρτικη σημαία. Ὑπογράφουν προκήρυξη πρὸς τὸν λαὸ ποὺ δηλώνουν πῶς θ' ἀγωνιστοῦν γιὰ σύνταγμα καὶ ἐναντίον τῆς παλατιανῆς κλίμας, καὶ μὲ 200 ἐνόπλους ὀχυρώθηκαν στὴ Ζέλιστα. Ἡ κυβέρνηση στέλνει τὸ Ι. Μαιμούρη μὲ στρατό, πού τοὺς χτυπáει καὶ τοὺς διαλύει. Ἀπό-πειρα νὰ κινηθοῦν οἱ ἀξιοματικοὶ Παπακώστας Τζαμάλας, Βε-λέντζας, Μπαλατός, Ταρκαντζίκης, οἱ ἥρωες δηλαδὴ τῶν γεγο-νότων τοῦ 1848 πού θὰ ἐξιστορήσουμε, ἀπέτυχε. Ὁ Φαρμάκης πιάστηκε μετὰ κάμποσο καιρὸ (Ὀκτώβρης 1847) σὲ μιὰ καλύβα

κοντά στα Κράδαρα, ὁ Μακρυγιάννης κι' ὁ Βοζατῆς φυλακίστηκαν κι' οἱ ἄλλοι πέρασαν στὸ Τούρκικο.

Μετά τὴν καταστολὴ καὶ τῆς τελευταίας ἀντάρτικης κίνησης καὶ χάριτ' στὸ ἀφάνταστο ἐκλογικὸ ὄργιο πού τοὺς ἔφερε παντοδύναμους στὴ βουλὴ, οἱ κωλετικοὶ ἐξασφαλίζουν καὶ πάλι τὴν παραμονὴ τους στὴν ἀρχή. Παράλληλα, ἡ Ἀγγλίᾳ, βλέποντας νὰ κινδυνεύει τὸ δόγμα τῆς γιὰ τὴν ἰσορροπία δυνάμεων στὴν Ἀνατολή, δξύνει τίς πιέσεις τῆς καὶ τίς μηχανογραφίες. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἡλεκτρισμένη ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ γεγονότα, ἔρχεται τὸν Αὐγούστο τοῦ 1847 ἀναπάντεχος ὁ θάνατος τοῦ Κωλέττη ὕστερα ἀπὸ ὀλιγοήμερη ἀρρώστεια. Στὸ διάστημα τῶν 15 ἡμερῶν πού ἔμεινε στὸ κρεβάτι, ὁ Γάλλος πρεσβευτῆς ἡμεροβραδιάζεται σπίτι του. Ὁ θάνατός του ἔφερε γενικὴ ἀναστάτωση στὰ σχέδια τῆς Γαλλίας καὶ ἀμέτρητὴ χαρὰ στοὺς ἀγγλικούς καὶ ἀντιπολιτευτικούς κύκλους. Ὁ Γκιζώ μαθαίνοντας τὸ θάνατό του ἔγραφε: «Ἡ Ἑλλάς ἀπώλεσε τὸν ἐνδοξώτερον τῶν ἐπιζώντων στρατιωτικῶν... τὸν μόνον ἀναδειχθέντα ἔσχατον πολιτικόν, τὸν *μοναρχικώτατον* μὲν Ὑπουργὸν τοῦ βασιλέως, Ὁθωνος, ἐνθρομότατον δὲ φίλον τῆς Πατρίδος... Πολὺ πλέον ἡμερίμνα περὶ τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ μέλλοντος ἢ *περὶ τῆς τακτικῆς ἀναπτύξεως καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν*». Δὲν ὑπάρχει κυνικώτερη ἐπιθεδαίωση τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ τοῦ Κωλέττη καὶ ἀπὸ ἐπισημότερα χεῖλη! Ὁ ἴδιος τὸν κατέτασσε μεταξὺ τῶν ἐξεχόντων ἀνδρῶν τοῦ Πλουτάρχου, ὁ Πισκατόρι ἐκλαίγει, ἡ πινακοθήκη τῶν Βερσαλλιῶν πλουτίζοταν μὲ τὴν εἰκόνα του, ἡ Ἀμαλία κοιτάζοντας ἀπὸ τὸ παράθυρο τῶν ἀνακτόρων τὴ σφοδρὴ καταιγίδα πούχε ξεσπάσει τὴν ὥρα τῆς κηδείας του, ἔλεγε «Ὁ Θεὸς σκέπτεται ὅπως ἡμεῖς γιγνώσκει τί ἤξιζεν ὁ θανών, οἱ ὁπαδοὶ του διακήρυσσαν πῶς «ἔπесεν ὁ ἀκλόνητος στύλος τῆς τάξεως», ἐνῶ ἡ ἀντιπολίτευση ἔβγαζε στεναγμὸ ἀνακούφισης: «Τέλος πάντων, ἀπέθανεν ὁ Κωλέττης...» γράφει ἡ «Ἀθηνᾶ».

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Κωλέττη δὲν παραμερίστηκε κ' ἡ πολιτικὴ του. Ἀντίθετα ἀκολουθήθηκε πιστὰ ἡ χαραγμένη ἀπ' αὐτὸν γραμμὴ, κατάστασι πού ἤρθε σὲ σύγκρουσι μὲ τὴν γενικὴ διαφοροποίηση καὶ τίς ἰδέες πού μὲ τὰ φτερά τῶν εὐρωπαϊκῶν δημοκρατικῶν ἀνέμων, ὅπως θὰ δοῦμε πιδό κάτω, μπήκαν στὸν τόπο καὶ ἔφεραν τεράστιες ἀναστατώσεις στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς χώρας μέσα στὸ 1848.

4. ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΚΩΛΕΤΗ. ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΖΑΒΕΛΛΑ

Ὁ Μακρυγιάννης κάνοντας ἀπολογισμό τοῦ ἔργου τοῦ Κωλέ-

τη στά «'Απομνημονεύματά» του και προοιωνίζοντας το μελλοντικό έργο των διαδόχων του, γράφει:

«'Ο Κωλέτης έκαμεν τόσα μεγάλα λάθη έναντίον της πατρίδος του, της θρησκείας του και των συναγωνιστών του, όλων των τίμιων ανθρώπων - και να χύσει τόσα άδικα αίματα των όμογενών του και να πάθη ή δυστυχισμένη του πατρίδα και να παθαίνη και τώρα εις τον πεθαιμό του από τους ίδιους τους μαθητάς του και συντρόφους του όπου μάς κυβερνοούν, και οι προκομένες του οι βουλές και άλλοι τοιοῦτοι όπου δεν άφησαν λεπτό εις το ταμείο και όλο το κράτος τόφεραν σέ μιάν μεγάλη δυστυχία και άνωμαλία...».

Πραγματικά είναι πολλά τα προβλήματα που μαραζώνουν τον τόπο από άφορμή την άπολυταρχική πολιτική και την ξενική εξάρτηση του Κωλέτη. Απαριθμήσαμε τα βασικότερα. 'Ο θάνατός του προσέθεσε και το πρόβλημα της διαδοχής του. Το διεθνές επαναστατικό κλίμα έκανε φανερό πως δεν θα ήταν δυνατό, για ένα μακρύ χρονικό διάστημα, να στηρίζεται το παλάτι στην ίδια πολιτική γραμμή και στα ίδια πρόσωπα του κωλετικού κόμματος, γι' αυτό αναλήφθηκε - κάτω από τη σφοδρή πίεση και της αγγλικής πρεσβείας - κάποια χλιαρή προσπάθεια για την έγκατάλειψη του πολιτικού υποκόσμου της «μωσχομάγκας» και τον προσανατολισμό προς τις αντιπολιτευτικές παρατάξεις των μαυροκορδατικών και των μεταξικών. Όμως κάθε προσπάθεια ήταν καταδικασμένη ν' αποτύχει όπωσδήποτε, γιατί το παλάτι με κανένα τρόπο δεν έννοούσε να διαλύσει τη Βουλή του Κωλέτη, που άποτελούσε μέσα στην τρικυμμένη εύρωπαϊκά και έσωτερικά αήμοσφαιρα το πιο στέρεο στήριγμα του θρόνου. Από την άλλη μεριά, ή αντιπολίτευση άρνήθηκε να έπωμισθει τις ευθύνες της έξουσίας χωρίς το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής. Έτσι τα πράγματα ήρθαν πολύ γρήγορα σέ αδιέξοδο κι' ό Όθων ανέθεσε την κυβέρνηση στο στρατηγό Κίτσο Τζαβλλα, έναν από τους πιο πιστούς της κωλετικής πολιτικής παράταξης. «'Ο Τζαβέλλας μόνο είναι καλός άνθρωπος - γράφει με πικρή ειρωνεία ό Μακρυγιάννης. Άγωνιστή να μη ίδη με τα μάτια του και χήρες κι' όρφανά. Κι' έπειδή τις είναι μισός άνθρωπος εις τ' ανάστημα του φαίνεται ότι είναι ό πλέον άψηλότερος κι' άπάνου εις το κυπαρίσι και τηράγει τους άλλους ανθρώπους κάτω ως μύγες... Είναι κι' αυτός παιδί του Κωλέτη...». Η πρωτοβουλία αυτή του παλατιού να παραδώσει την έξουσία στα χέρια ενός αγράμματου και στενόμεγαλου όργανου της περιόχτης καμαρίλλας, ξεσήκωσε θύελ-

λα διαμαρτυριῶν μέσα στην ἀντιπολίτευση καὶ κρίθηκε γενικά σὰν ὑπέρβαση τοῦ Συντάγματος ἐκ μέρους τοῦ θρόνου. Ὅπως καὶ νῦναι ὁμως, ἡ νέα κυβέρνησις ἦταν πέρα γιὰ πέρα καταδικασμένη σὲ γρήγορο θάνατο καὶ μέσα στὴ λαϊκὴ συνείδηση καὶ μέσα στοὺς πολιτικούς κύκλους, ντόπιους καὶ ξένους. Τὸ ἡφαίστειο τῆς Εὐρώπης ἔβγαλε ἀπειλητικούς μυκηθμούς πού ἔφταναν ὀλοκάθαρα ὡς τὴ μακρινὴ τούτη γωνιά τῆς ἡπείρου μας. Ἀπὸ τὴν παλιὰ κυβέρνησις κληρονόμησε τὰ ἐρείπια, τὴ λαϊκὴ ἀντίθεση, τὴν ἔνοπλη στάση τῆς Ναυπακτίας τῶν Φαρμάκη - Μακρυγιάννη - Βοζαίτη, καὶ τὴν ἀσυμφιλίωτη ἐχθρότητα τοῦ Λάδου. Στὴν Πάτρα, ὁ λοχαγὸς Μερεντίτης, πρῶτον ληστής, πρωτοπαλῆκαρο τοῦ Κωλέτη, ἀνταλλάξας, ὅπως πολλὰ τῶν παληκαρίων καὶ πρωτοπαληκαρίων τῆς μοσχομάγκας, τὸν ληστρικὸν βίον ἀντὶ τοῦ στρατιωτικοῦ βίου καὶ εἰς λοχαγὸν προαχθεὶς, ξεσηκώνει τὴ φρουρά, ἀδειάζει τὰ ταμεία τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας καὶ τοῦ κράτους καὶ φυγαδεύεται μὲ ἀγγλικὸ πολεμικὸ στὴ Μάλτα. Ὁ Λάδους μάλιστα διαμαρτύρεται κι' ἀπὸ πάνω, γιατί σφαίρες Ἑλλήνων στρατιωτῶν ρίχτηκαν ἐναντίον τὴν ἀγγλικὴ δάρκα πού μετέφερε τὸ Μερεντίτη στὸ ἀγγλικὸ πλοιο!...

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ὑπερκορεσμένη ἀτμόσφαιρα, ὅλοι περίμεναν τὸ χτύπημα πού θὰ σκόρπιζε τὸ ὑπουργεῖο Τζαβέλλα. Κι' αὐτὸ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ τέσσερες μῆνες περίπου πού ἔμεινε στὴν ἐξουσία. Ἦταν ἡ Φεβρουαριανὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848 τῆς Γαλλίας, πού σάρωσε τὸ Γαλλικὸ θρόνο, τὸ καθεστῶς τοῦ Γκιζῶ καὶ διαδοχικά ὅλους τοὺς ἀλυταρχικούς μονάρχες καὶ κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴ Γαλλία ἴσαμε τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς τσαρικῆς Ρωσίας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

Η ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ

1. ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΑΠΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ

ΜΕ ΤΗΝ ΑΥΓΗ τοῦ 1848 ἡ Εὐρώπη μπαίνει σὲ μιά ἀπὸ τίς πρὸ ἀποφασιστικῆς καμπῆς τῆς ἱστορίας της. Οἱ ἀναπτυσσόμενες νέες παραγωγικὲς δυνάμεις προβάλλουν ἀποφασιστικά στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο κι' ἔρχονται σὲ σφοδρὴ σύγκρουση μὲ τίς φεουδαρχικὲς σχέσεις παραγωγῆς. Τῇ σύγκρουση ἐπιταχύνει ἡ εὐρωπαϊκὴ οἰκονομικὴ κρίση τοῦ προηγούμενου ἔτους, ἐνῶ ὁ κοινωνικὸς διαφορισμὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν καινούργιων παραγωγικῶν δυνάμεων φέρνει στὴν ἐπιφάνεια μιά νέα παραγωγικὴ τάξη πού ὅσο πάει ἀποκτᾷ ἐνότητα καὶ ἐπιρροὴ ἀποφασιστικοῦ κοινωνικοῦ ρυθμιστῆ, τὴν ἐργατικὴ τάξη. Ἡδὴ δυὸ χρόνια πρὶν - στὰ 1846 - ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του σὰν ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία τῆς καινούργιας αὐτῆς κοινωνικῆς δυνάμεις, ὁ μαρξισμὸς, μὲ πρῶτὴ ἐφαρμογὴ τοῦ τὴν περίφημη «Ἑνωσιὴ τῶν κομμουνιστῶν». Τὸ 1848 συμπέπτει ἐπίσης μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου».

Ἔτσι τὸ 1848 ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασίαν γιὰ τίς προοδευμένες καπιταλιστικὰ χώρες καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξη γίνεται ἀποφασιστικὸς παράγοντας πού μὲ τὴν παρουσία της σφραγίζει τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων.

Στις 22 Φεβρουαρίου 1848 ξεσπάει ἡ ἐπανάσταση στὸ Παρίσι. Μέσα σὲ τρεῖς μέρες ὁ θρόνος τοῦ Λουδοβίκου - Φιλίππου καὶ ἡ κυβέρνησή του σαρώνονται καὶ ἀνακηρύσσεται ἡ δευτέρη γαλλικὴ δημοκρατία. Δὲν πέρασαν παρά λίγοι μῆνες καὶ ἡ δευτέρη δημοκρατία ἐπινξε στὸ αἷμα τὴν ἐργατικὴ τάξη πού μὲ τὸ στόμα τῶν ἀντιπροσώπων της τῶν «κοινοκτημονιστῶν» (communistes) - ὅπως τοὺς ἔλεγαν οἱ ἑλληνικὲς ἐφημερίδες - Μπλανκὸ, Προυντόν, Ρασπαίγ, Βαρβέρ καὶ Οὐδέρ, πρόβαλε τὸν Ἰούνιο τοῦ 48 τὰ αἰτήματα νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὰ ὅπλα ἡ ἀντίδραση τῆς τσαρικής Ρωσίας καὶ Αὐστρίας καὶ νὰ παρθοῦν ἄμεσα μέτρα γιὰ πλατεῖες κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις. Ἡ προσωρινὴ λαϊκὴ ἐξουσία πού εἶχε ἐγκαθιδρυθεῖ στὸ Παρίσι, καταλύεται μὲ τὰ ὅπλα καὶ οἱ ἐργάτες δολοφονοῦνται στοὺς δρόμους.

Δὲν πρόφτασε νὰ σῇσει ἡ πυρκαϊὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἡ σπί-

θα απλώνεται σ' όλη την Εύρώπη. Ή Ίταλία ξεσηκώνεται από τον άνεμο της δημοκρατίας. Ή Σικελία διώχνει τους Βουρβόνους και συγκαλεί κοινοβούλιο. Στη Νεάπολη, κάτω απ' τη λαϊκή πίεση, ο βασιλεύς παραχωρεί σύνταγμα, ή Ρώμη παραμερίζει την εξουσία του πάπα και γίνεται εργαστήριο δημοκρατικών ζυμώσεων. Οι ήγαιόνες της Πλακεντίας και της Πάρμας, μπροστά στη λαϊκή θύελλα ζητούν την προστασία των Αυστριακών. Ή Λούκκα και ή Βενετία πέφτουν κάτω από τα πλήγματα της δημοκρατικής λαίλαπας, ο βασιλεύς της Σαρδηνίας παραχωρεί σύνταγμα, ή Λομβαρδία σκιρτάει για έθνική ανεξαρτησία, στο Μιλάνο γίνονται μάχες λαού και στρατού, οι μικροβασιλιάδες των Ιταλικών κρατιδίων κι' ο πάπας αναγκάζονται να συντρίψουν με τη λαϊκή πίεση τα δεσμά των συνθηκών με την Αυστρία. Σ' όλη την Ίταλία πνέει ένας γενναίος δημοκρατικός και έθνικοενωτικός άνεμος.

Πέρα από τις "Άλπεις, οι λαοί της κεντρικής Εύρώπης ξεσηκώνονται. Στις 14 Μαρτίου 1848 ο λαός της Βιέννης κατατροπώνει στους δρόμους τους στρατιώτες της κυβέρνησης, παίρνει την εξουσία και διώχνει τον άμαρτωλό Μέττερνιχ. Ή Ούγγαρια αποσπάται από το αυστριακό στέμμα, καταργεί το φεουδαρχικό καθεστώς, δημεύει τα εκκλησιαστικά κτήματα κι' αποκατά δική της κυβέρνηση έθνική. Ή Βοημία αποκατά δικό της σύνταγμα. Ή αυστριακή άπολυταρχία εκμηδενίζεται. Στις 18 Μαρτίου το Βερολίνο ξεσηκώνεται. Ή σπύθα απλώνεται στη Βυρτεμβέργη, στη Βαβαρία και φτάνει ως την τελευταία άκρη της Γερμανίας. Ο φεουδαρχισμός δέχεται σοβαρά χτυπήματα και ή άποσύνθεσή του παρέχει στο γερμανικό λαό - σύμβολο ενότητας - το Γερμανικό κοινοβούλιο της Φραγκφούρτης «που άντι των άλλων αντιπροσωπεύει πιά τους λαούς»*. Από κει ή πυρκαϊά προχωρεί προς την Πολωνία και τη Μολδοβλαχία, αλλά ο τσαρισμός την πνίγει με ένοπλες επεμβάσεις. Τα Βαλκάνια, αν και ανώριμα για άστικο-δημοκρατικούς μετασχηματισμούς, δέχονται λοχυρότατη επίδραση και αναπτύσσεται μεγάλο έθνικοαπελευθερωτικό ρεύμα. «Οι μαθηταί των σχολείων της Σερβίας - γράφει ο «Αιών» - καθημέρινως περιφέρονται συσσωματωμένοι από 50 και 100 εις την άγοράν τραγουδώντας τους στίχους του Ρήγγα Φεραίου και της έλευθερίας... Ο πασάς έδιπλασίασε παντού τας φυλακάς άλλ' όσα και αν κάμνει είναι μάταια». Περτέργη και ενδιαφέρουσα είναι ή πλη-

* Ίδὲ τὴν ἐκθεση τοῦ Λαμαρτίνου στὴν Ἑθνοσυνέλευση γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς προσωρινῆς δημοκρατικῆς γαλλικῆς κυβέρνησης ἀπὸ 24/2-6-5-1948, ἑφημερίδα Ἀθῆνᾶ φύλ. 1496 καὶ 1497/15-5-1848.

ροφορία γὰ ἐπιδίωξη στίχων τοῦ δάρδου τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· στὰ χεῖλη τῶν Σέρβων 50 χρόνια ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατό του.

Στὴν Ἑλλάδα τοῦ 1848 μὲ τίς ἡμιφεουδαρχικὲς σχέσεις στὴν παραγωγή καὶ τὸ καθεστῶς τῆς πολιτικῆς καταπίεσης πού σκιαγραφήσαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, τὰ γεγονότα τῆς Γαλλίας, δημιουργοῦν τεράστιο ἐσωτερικὸ ἀντίκτυπο. Ὅσο κι' ἂν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας δὲν εἶχαν ὠριμάσει οἱ δυνάμεις πού θὰ μπαῖναν ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς ριζικοῦ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ, ὑπῆρχαν ὅμως ἀρκετὲς προϋποθέσεις πού μετὰ τὸ 1843 ἀναπτύσσονταν ἐκτανιστικὰ καὶ δημιουργοῦσαν τὸ κλίμα γιὰ δημοκρατικούς ἀγῶνες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ γαλλικὴ μεταπολίτευση γκρέμιζε τοὺς ξένους προστάτες τῶν κυβερνώντων καὶ τοὺς ἀφῆνε χωρὶς ἐξωτερικὸ ἔρεισμα. πρᾶγμα πού ὑπῆρξε ἀφορμὴ ἀλλοφροσύνης γιὰ τοὺς πολιτικούς καὶ τὸ παλάτι, ἀλλὰ καὶ πηγὴ ἐλπίδων γιὰ τὸ λαό. Μία περίφημη εἰκόνα τῶν προσδοκιῶν τοῦ λαοῦ μᾶς δίνει ὁ Γεώργιος Τερτσέτης:

Ἦς ὁ Αἴαντας λάμποντας τὸ φῶς εἶδε τὴν αἱματομένην πεδιάδα τῆς Τρωάδος, βλέπω καὶ ἐγὼ εἰς τὸ 1847 τὴν καταστροφὴν τῶν κακῶν φρονημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων. Σύστημα πού ἐπαίρνε τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ προτιμοῦσε κάλλιο χάυδιο ἄλλοεθνούς ἀνδρὸς πρέσβεως, παρὰ νὰ χαϊδεύεται ἀπὸ τὴν τραχιά παλάμη τῶν χωρικῶν τῆς Ἀράχობας καὶ τῆς Κερπινῆς, εἶναι καταπατημένο καὶ νεκρό. Τὸ ἐντόπιον στοιχείο, πού, νικηφόρο τῶν ἀντιφίλων στοιχείων ἔγραφε εἰς τὴν σημαίαν του "πνεῦμα ἄδολο ἑλληνικόν", μαραίνεται σήμερον εἰς τὰ σκοτάδια τῆς λύτης...

Καὶ καταλήγει μὲ τὸ ἐμπνευσμένο κήρυγμα τοῦ ἀγωνιστῆ, πού ἡ πολιτικὴ του δραση φτάνει πέρα ἀπὸ τὸ στενὸ περίγραμμα τοῦ παρόντος:

«Παρηγορηθῆτε, ἡ ζωὴ θὰ ἔβγη ἀπὸ τὰ ἐρείπια - τὸ φῶς ἀπὸ τὰ σκοτάδια τὸ ἔτος 1848. Μία νέα ἐξουσία παίρνει ζωὴν, ἡ φωτισμένη γυνὴ τῶν Ἑλλήνων».

Γιὰ νὰ προσανατολιστοῦμε καλύτερα στὴν ἀθηναϊκὴ ἀτμόσφαιρα εὐθὺς μετὰ τὴν πτώση τοῦ Λουδοβίκου - Φιλίππου καὶ τοῦ Γκιζώ, ἔχουμε πολὺτιμο ὁδηγὸ τὸν τύπο τῆς πρωτεύουσας. Τὴ νίκη τῆς δημοκρατίας στὴ Γαλλία ὁ ἀθηναῖκος ἀντιπολιτευόμενος τύπος χαιρετίζει μὲ ἐνθουσιασμὸ κ' ἐλπίζει γιὰ μιὰ ριζικὴ

μεταβολή και στην Ελλάδα, ενώ ο κυβερνητικός, χωρίς να το λέει ανοιχτά, τη βλέπει σὰ συμφορά.

Πρώτη ή «Ελπίδα» ανάγγειλε στην 1 Μαρτίου 1848, με παράρτημα, τὰ γεγονότα της Γαλλίας, κερδίζοντας μιὰ σημαντική δημοσιογραφική έπιτυχία.

«Η «Καρτερία», πού όπως θά δοῦμε μπόρεσε στοιχειωδώς νά συλλάβει τὸ κοινωνικό νόημα της εὐρωπαϊκῆς εξέγερσης, γράφει: «Ἄς χαιρετίσωμεν μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ἡμεῖς τὰ καταθλιβόμενα πρωτότοκα τέκνα της ἐλευθερίας, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου». Ὁ «Αἰὼν» τοῦ Φιλήμονα, ἀναγγέλλοντας τὴν παρισινήν εξέγερση στίς 3 Μαρτίου 1848 με δυὸ ἀπανωτὰ παραρτήματα, γράφει: «Συμβάν μέγα, συμβάν κοινωνικὸν ἢ δημοκρατικὴν μεταβολή της Γαλλίας». Κί' ἀκολουθεῖ περιγραφή τῶν γεγονότων. Ἡ «Ἀθηνᾶ» τοῦ Ἀντωνιάδη, τὸ ὄργανο τοῦ Μαυροκορδάτου, γράφει στίς 7 Μαρτίου:

«Οὔτε αἱ ὑπὲρ της ἀγνῆς καὶ ἀδιαφθοροῦ ἐλευθερίας φωναὶ τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ὁ θρίαμβος αὐτῆς εἰς Ἑλβετίαν καὶ ἡ ἔνδοξος καὶ πολὺκροτος ἐπάνοδός της εἰς τὴν γείτονα Ἰταλίαν ἐδυνήθησαν νὰ διασείσουν τὴν καμαρίλλαν μας ἀπὸ τὸν λήθαργον εἰς τὸν ὅποιον τὴν ἔφεραν αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπιβολαὶ της μακαριτίσσης Γαλλο - Αὐστριακο - Βαβαρικῆς πολιτικῆς. Μόντῃ ἡ θρονιὴ τοῦ κολοσσαίου κανονίου τῶν Παρισίων καὶ ἡ ἀνάστασις της Γαλλικῆς δημοκρατίας ἐφάνησαν ὅτι τὴν ἐπανεφέραν κατὰ μικρὸν εἰς τὰς αἰσθήσεις της καὶ μάλιστα ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀγαπητοῦ της Γκιζώτου, καθὼς κ' ἐκείνη τοῦ προστάτου της Λουδοβίκου - Φιλίππου, πλὴν ἡ ἐλπίς ὅτι οἱ ἀπόλυτοι μονάρχαι θέλουν συνδεθῇ εἰς τὸ νὰ συντηρήσουν τὸ ἐξαιρετικὸν δίκαιον τὸ ὅποιον ἔλαβον ἀπὸ τὸν οὐρανὸν νὰ καταπιέζουν τὰ ἐπίγεια λογικὰ ὄντα, τὴν διετήρησε πάλιν εἰς τὰ γλυκὴ της ὄνειρα, εἰς τὰ ὅποια θέλει ἐντρυφᾶ καὶ ἐπαναπαύεται ἕως οὐ καμμία ἄλλη ἐξ Εὐρώπης εἰδησις δὲν της μεταβάλλουν τὸ φρόνημα ἀλλ' εἰς σιγὴν καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα δὲν θέλει ἐπιδέχεται διόρθωσιν... Κύριος σκοπὸς τους εἶναι νὰ ἐξευτελλίζουν (τὸ ἔθνος) καὶ νὰ τὸ κρατήσουν εἰς δυστυχὴ κατὰστασιν καὶ προσέτι νὰ ματαιώσουν τὸ γενναῖον καὶ ὑψηλὸν φρόνημα της ἐπαναστάσεώς του».

Ἀντίθετα τὸ κυβερνητικὸ ὄργανο «Ὁ Φίλος τοῦ λαοῦ» καθερετίζει ὅλη τὴν ἀνησυχία της κυβέρνησης γιὰ τίς συντελούμενες ζυμώσεις στὴ χώρα: «Εἰς τὸν κατακλυσμὸν της Εὐρώπης -

γράφει - αν μὰς συγχωρείται, ἡ λέξις αὕτη, οἱ Ἕλληνες γνωρίζουσι διὰ μόνῃ ἢ ἐσωτερικῇ ἡσυχίᾳ καὶ παγίωσιν τῶν καθεστῶτων νόμων δύνανται νὰ εὐτυχίσωσι τὸ ἔθνος καὶ νὰ προετοιμάσωσιν αὐτῷ μέλλον ἄξιον τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς θέσεως ἣν κατέχει».

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἠλεκτρισμένην ἀτμόσφαιρα ποὺ ὁ λαὸς ἐλπίζει καὶ τὸ πολᾶτι φοβάται μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ ποὺ θὰ ἔκρινε καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν τύχῃ τοῦ θρόνου, ἡ ἀντιπολίτευση βλέπει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀνατρέψει τοὺς κωλετικούς καὶ νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσίαν. Τὸ κτύπημα ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὸ Παρίσι ἦταν πολὺ δυνατό καὶ σημείωσε ἄμεσο ἀντίκτυπο καὶ στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας μὲ ὑπερτίμηση τοῦ χρυσοῦ ἔναντι τοῦ χαρτονομίσματος. Οἱ ἐφημερίδες μιλοῦν γιὰ συρροὴ πολιτῶν στὶς θυρίδες τῆς Ἐθνοτράπεζας καὶ ἀθρόα ἀνταλλαγὴ τραπεζογραμμάτων, πρᾶγμα ποὺ ἀνάγκασε τὴν κυβέρνησιν νὰ σταματήσει τὴν πώλησιν χρυσοῦ γιὰ πέντε μῆνες καὶ κατόπι γιὰ ἓνα χρόνον καὶ νὰ παραχωρήσῃ διευκολύνσεις πρὸς κείνους ποὺ δέχονταν νὰ ἐξοφληθοῦν οἱ λογαριασμοὶ τοὺς εἰς τραπεζογραμμάτια (ὑπερτίμηση 2%).

Ἡ παράταξις τῆς μοσχομάγκας εἶχε μουνδιάσει σοβαρὰ χάνοντας τὸ ἀντιστήλι τῆς σὺν πρόσωπο τοῦ Γκιζῷ. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐγίνε ἐπιθετικώτερη καὶ ἐσπρωχνε τὴν ἀντιπολίτευσιν μ' ὅλα τὰ μέσα πρὸς τὴν ἐξουσίαν. Μόλις ἔφτασε ἡ εἰδησιὴ τῶν γαλλικῶν γεγονότων ἡ ἀντιπολίτευσις ὀργάνωσε ἓνα θορυβωδέστατον πολιτικὸν ἑορταστικὸν γεῖμα καθὼς καὶ μικροδιαδηλώσεις ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιδράσωσιν στὸ λαὸν καὶ νὰ ἐπιτείνωσιν τὴν νευρικότητα τοῦ παλατιοῦ καὶ τῆς κυβέρνησης. Ὁ Θουβενέλ, ἐπιτετραμμένος καὶ τῆς νέας γαλλικῆς δημοκρατικῆς κυβέρνησης (θέσιν ποὺ κρατᾷ ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1847, ὁπότε ὁ Πισκατόρι εἶχε μετατεθεῖ στὴ Μαδρίτην), προσπαθεῖ στὶς ἐκθέσεις του νὰ διατηρήσῃ τὸ παλιὸν ἐνδιαφέρον τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν Ἑλλάδα: «Ἐκεῖνο ὅπερ διαφέρει ἡμῖν εἶναι ὡς μοι φαίνεται, διὰ τὸ ἔργον τοῦτο (τοῦ Πισκατόρι) δὲν πρέπει νὰ ἀνακοπῇ ἀποτόμως καὶ ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ ν' ἀνακρούσῃ πρῶμυαν... Φρονῶν διὰ ἃς ἡ ὀκτῶ μῆνες συστήματος ἡπιοτέρου ὅσον ἐγὼ ἐνοοῶ, θ' ἀρκέσωσιν ἵνα δοθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν θέσιν χαρὰ κατ' ὀλίγον ὀλιγώτερον ὀξύς, ἀλλὰ πάντοτε φιλικὸς πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πρὸς τὴν χώραν πάντοτε εὐσταθὴς ἀλλ' ἄνευ ἐρεθισμοῦ προσωπικοῦ τοῦλάχιστον ἀπέναντι τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας». Ὁ Θουβενέλ, συντηρητικὸς ὁ ἴδιος ὅπως ὅλοι οἱ διπλωμάταις τῆς καριέρας τοῦ Γκιζῷ, ποὺ ὅπως ἡμῶν ἀπὸ τὴν ἐξαμολόγησίν του στὸ Ραγκαθὴ φοβόταν τὴν ἀπόλυσήν του ἀπὸ τὸ νέο ὑπουργὸν τοῦ Λαμαρτίνου καὶ ζητοῦσε νὰ οἰκονομήσῃ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τρα-

πεζίτες ένα μικροποσό για να κάνει το διεθισπώλη στο Παρίσι, έπαιζε με προθυμία το παιχνίδι της καμαρίλλας. 'Ο ίδιος μας παραδίδει μιὰ χαρακτηριστική συνομιλία του με τόν "Όθωνα: «Η μοναρχία τέλειωσε το ρόλο της στη Γαλλία», λέει ο Θουβενέλ. «Και οι άλλοι θρόνοι;» ρωτά με αγωνία ο "Όθων. «Μεγαλειότατε, απαντάει ο Θουβενέλ, δεν πρόκειται να τους ανατρέψουμε με δάση προδιαγεγραμμένο σχέδιο...». «Ωστε - αναπνέει ο "Όθων - ή Γαλλία θα είναι ή ίδια για μας;». «Η Γαλλία, απαντάει ο νεαρός διπλωμάτης - μόλις 27 χρόνων τότε - δε θέλησε τίποτε περισσότερο στην Έλλάδα απ' ό,τι ή ίδια ή Έλλάδα: βασιλεία και σύνταγμα». Μιά εβδομάδα αργότερα, ο ίδιος ο Θουβενέλ, γράφοντας στον Ντεσόζ, είχε όλα τα στοιχεία να διαπιστώνει κι' αυτός με ανησυχία: «Η επανάσταση δημιούργησε κι' εδώ τόν αντίκτυπό της».

2. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Η αγγλική πρεσβεία και ή αντιπολίτευση, καπηλευόμενες το λαϊκό πόθο για μιὰ ριζική αλλαγή στο εσωτερικό πρόβλημα όπως εμφανίζονταν μ' όλες τις διαστάσεις του, ρίχνονται σ' ένα σφοδρό αγώνα για την ανατροπή της κυβέρνησης και την κατάληψη της εξουσίας. 'Ο Λάβονς πιέζει φανερά το παλάτι. 'Ο Μαυροκορδάτος κι' ο Μεταξάς δηλώνουν πώς είναι πρόθυμοι ν' αναλάβουν την εξουσία και να σώσουν το θρόνο που απειλείται, «αν διαλυθεί ή παράνομη Βουλή του Κωλέτη, αν δοθεί γενική άμνηστία, κι' αν ο ίδιος ο "Όθων περιοριστεί στην άσκηση της συνταγματικής εξουσίας του». Το παλάτι μπροστά σ' αυτούς τούς δρους είναι ανένδοτο γιατί τυχόν πραγματοποίησή τους έστήμαινε έγκατάλειψη των βασικών στηριγμάτων του θρόνου. 'Ο Τζαβέλλας απ' την άλλη μεριά, νοιώθοντας το έδαφος να φεύγει κάτω από τα πόδια του, έντεινει τὰ άστυνομικά μέτρα, κατακλύζει την πρωτεύουσα με στρατό κι' ακόμα απαγορεύει ως και στη γαλλική παροικία να γιορτάσει τη γαλλική μεταπολίτευση με συγκέντρωση. Η κατάσταση είχε φτάσει σε πολιτικό αδιέξοδο και μπροστά σ' αυτό ή κυβέρνηση Τζαβέλλα παραιτείται στις 7 Μαρτίου 1848. 'Ο "Όθων στην προσπάθειά του να σχηματίσει κυβέρνηση μετά την άρνηση του Μαυροκορδάτου και Μεταξά, διαλέγει πολιτικάντικη λύση. Καλεί στο παλάτι τόν Σ. Τρικούπη του Μαυροκορδατικού κόμματος, που είχε φήμη διαλλακτικού, και του άναθέτει το σχηματισμό κυβέρνησης, έλπίζοντας έτσι να διασπάσει την αντιπολίτευση. Άλλά ο Τρικούπης άρνιέται να αναλά-

βει τὴν πρωθυπουργίαν καὶ δέχεται νὰ συμμετάσχει μόνον σὰν ὑπουργὸς σὲ κυβέρνησιν Μαυροκορδάτου - Μεταξᾶ. Ἔτσι ναυαγεῖ καὶ ἡ τελευταία προσπάθεια μεταπολίτευσης μὲ βάση τὰ συνταγματικά θέματα. Σχολιάζοντας τὴν παραίτησιν τοῦ Τζαβέλλα, ὁ ρωσὸφιλος «Αἰὼν» τοῦ Μεταξᾶ γράφει:

«Τῆς μεγάλῃς καὶ ριζικῆς μεταβολῆς τῆς Γαλλίας ἡ εὐεργετικὴ ἐπιρροὴ νὰ ἐπεκταθῇ ἤπαιτο εὐθὺς καὶ ἐπὶ τῆς ἀπὸ τοσούτων χρόνων κυριευθείσης δεινῆς καὶ ἀθλίᾳ καταστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων... Ἡ πολὺκροτος τῆς Γαλλίας φωνὴ προήγγειλεν καὶ ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀναπόφευκτον τὴν μεταβολὴν Ἰπουργεῖου γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος ὑπὸ τὴν ἐπύρρειαν τῆς καταστραφείσης Φιλιππικῆς δυναστείας καὶ διὰ τῶν πολιτικῶν εἰσγηγήσεων ἀνθρώπου ὡς τοῦ Γκιζώτου, ὅστις διὰ τῶν ὀπλῶν ἀκόμῃ καὶ τοῦ αἵματος νὰ ὑποστηρίξῃ ἠθέλησε τὴν εἰλωτείαν δέκα ἑκατομμυρίων Γάλλων ὑπὸ τὸ προνομιοῦχον δικαίωμα διακοσίων μόλις χιλιάδων ψηφοφόρων. Ἀλλ' ἐξέλειπον εὐτυχῶς οἱ Γκιζῶτοι καὶ οἱ Φίλιπποι, ὅσοι ἀνεξωγοῦνουν τοὺς διὰ τοῦ Κωλέτου καὶ Πισκατόρου σχηματισθέντας πάσης ποιότητος ὀπαδοὺς αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας τῆς Ἑλλάδος».

Γενικὰ ἡ στάσις τῆς ἀντιπολίτευσης συνεπικουρεῖται ἰσχυρότατα ἀπὸ τὸν τύπο τῆς. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀρχηγοί, λέει ἡ «Ἑλπίς», «ὠμίλησαν θαρραλέως μετὰ παρησίας, εἰς τὸν βασιλέα, ὡς ἄνδρες γνωρίζοντες καὶ τὸν τόπον καὶ τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' οὐχ' ἤττον καὶ τὰ χρέη τῶν πρὸς τὴν πατρίδα». Σ' ὅλην αὐτὴ τὴν διαμάχην γιὰ τὴν ἐξουσίαν, ἡ τσαρική πολιτικὴ κρατᾷ ἐφεκτικὴν στάσιν. Ἐνῶ ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν διατήρησιν τοῦ θρόνου μὲ κάθε θυσία, ἀπὸ τῆς ἄλλης μεριᾶς δὲν θέλει τὴν παραμονὴν τοῦ Τζαβέλλα. Ἀντίθετα ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βαβαρία ἐπιθυμῶντας νὰ ἀποφευχθῇ ἐπαναστατικὸς σάλος στὴν Ἑλλάδα, κινεῖται γιὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Τζαβέλλα. Ἀνάμεσα λοιπὸν στὶς ἀντίμαχας δυνάμεις, τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ τῶν κωλετικῶν, τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ τῆς λαϊκῆς ἀγανάκτησης ποὺ κρυφοβράζει, συμπιέζεται τὸ παλάτι καὶ θιάζεται στὶς 8 Μαρτίου νὰ ἐρκίσει κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτη. Ἡ νέα κυβέρνησις, ἐνῶ κατ' ἐπίφασιν εἶχε μορφή «συγχωνευτικὴν ὑπουργεῖον», δηλαδὴ κυβερνήσεως συνασπισμοῦ, στὴν οὐσίαν ἦταν ἓνα πρόχειρο κατασκευάσμα πανικοῦ.

Τὸ κωλετικὸν κόμμα ἀντιπροσωπεύονταν στὴν νέα κυβέρνη-

ση από τὸν πρωθυπουργὸ καὶ τὸν Α. Μαυρομυχάλη. Τὸ ρωσικὸ ἀπὸ τοὺς Κ. Κολοκοτρώνη καὶ Γ. Ράλλη. Τὸ ἀγγλικὸ ἀπὸ τοὺς Ρόδιο, Βενζέλο Ρούφο, Τάτση Μαγκίνα· μετείχαν ἀκόμη καὶ οἱ Β. Χριστανόπουλος καὶ Π. Κρεστενίτης, περιβόητος φαυλοκράτης, ποὺ ἀναρριχήθηκε στὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν. Φυσικὰ ἡ λύση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸ παλάτι δὲν ἱκανοποίησε κανένα, πολὺ περισσότερο τὸ λαό. Ἡ μὴ συμμετοχὴ τῶν ἀρχηγῶν ἐξασφάλισε στὴ νέα κυβέρνηση ἀκόμα καὶ τὶς ὑποφίεες τῆς παλατιανῆς Βουλῆς, ἐνῶ ἡ ἀντιπολίτευση καὶ ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ μαίνονταν. Μέσα στὴ γενικὴ δυσἀρέσκεια καὶ τὸ φούντωμα τοῦ λαϊκοῦ ἀναβρασμοῦ ἡ νέα κυβέρνηση ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία. Στὸ διάγγελμα τῆς πρὸς τὸ λαό, καθαρὰ δημοκρατικὸ, ὑπόσχεται πὺς θὰ καταπιασθεῖ ἐνεργὰ μὲ τὰ μεγάλα λαϊκὰ προβλήματα καὶ καταλήγει: «Ὡς Ὑπουργοὶ συνταγματικοὶ κρίνομεν καθήκον μας νὰ ἐξηγήσωμεν εἰλικρινῶς τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον θέλομεν ἀκολουθήσει εἰς τὴν κυβερνητικὴν πορείαν μας. Θρησκευτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος καὶ τῶν ἐν ἰσχύϊ νόμων». Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἦταν παρὰ φερόνκη. Τὸ κωλετικὸ σύστημα καὶ ἡ αὐλικὴ καμαρίλλα ἐξακολουθοῦσαν νὰ ρυθμίζουν τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας, πρᾶγμα ποὺ δδήγησε στὸ φούντωμα τοῦ λαϊκοῦ ἀναβρασμοῦ καὶ στὸν ἔνοπλο ξεσηκωμὸ τοῦ Ἀπρίλη.

3. ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ «Καρτερία», στὸ φύλλο τῆς τῆς 12 Μαρτίου, ἐκφράζοντας τὸ λαϊκὸ ἀναβρασμὸ, γράφει ὅτι ἡ νέα κυβέρνηση δὲν ἔχει οὔτε ἴχνος δημοκρατισμοῦ καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν ἔκαναν μεγάλες ἀβερίες στὶς ἰδέες ποὺ διακήρυτταν πρὶν ἀναρριχθῶν στὶς ὑπουργικὰς ἔδρες. Ἀπ' τὴν ἄλλῃ μεριά, «ἡ ἀντιπολίτευσις σκοπούμενον ἄλλο δὲν εἶχεν εἰ μὴ τὴν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνάστασίν τῆς». Καὶ καταλήγει: «Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος καὶ ἡ οἰκογένειά του ἀπεδιώχθησαν τοῦ θρόνου, ἡ Γαλλία ἐδημοκρατίσθη, ἡ Γερμανία σείεται ὅλη ἀπὸ τὰς ταραχὰς καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, οἱ ἡγεμόνες τῆς ὑποτάσσονται εἰς τὰς θελήσεις τῶν λαῶν, ἡ Ἰταλία δὲν ἀφήνει τὰ ὄπλα ἂν δὲν συμπληρώσῃ τὸ μέγα ἔργον τῆς. Ἐκαστον ἀτιμόπλοιον ἐλλιμενιζόμενον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν ἐκχέει πο ο τ α μ ο ὗ ς ν έ ω ν ἱ δ ε ω ν, χ ε ι μ ᾶ ρ ρ ο υ ς ἔ μ π ρ η σ τ ι κ ῆ ς ὁ λ η ς...».

Τὸ γεγονὸς τῆς ὑπαρξῆς τῆς παράνομης βουλῆς πείθει τὸν ἐλληνικὸ λαὸ πὺς τίποτα δὲν ἄλλαξε. Οἱ εἰδήσεις γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Εὐρώπης ποὺ καταφθάνουν ἀλλεπάλληλες, ἡ μιὰ πιὸ ἐνθουσιαστικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, γερμίζουν μὲ τὸν ἡλεκτρισμὸ τους τὴν

ἀνμόσφαιρα. Στὸν Πειραιᾶ, ὁ πλοίαρχος τοῦ γαλλικοῦ τρικρότου «Ίνφλεξίμπλ», ποῦ δὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσει τὸ νέο γαλλικὸ καθεστῶς, πετιέται ἐξω ἀπὸ τὸ καράβι. Συνωμοτικὲς κινήσεις σημειώνονται μέσα στὴν Ἀθήνα. «Μιλοῦσαν πολὺ - λέει ὁ Ντρινώ - γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἀδελφότητι». Ἡ λέξη ἦταν τῆς μόδας. Ὁ «Αἰὼν» μᾶς μιλάει μαστημένα γιὰ ἐξοπλισμὸ μερικῶν διμάδων καὶ γιὰ «ικανὰ συμπτώματα μιᾶς ὀχλαγωγίας ὀργανιζομένης ἐκ μέρους ἐκείνων ὅστινες θελήσαντες ἀπὸ τετραετίας τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ἀρπαγὴν... νὰ ἐπιβάλλωσιν ἤθελον ἑαυτοὺς εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ σχηματίσωσι νέον Ὑπουργεῖον... ἀπειλοῦντες ἐμμέσως τὴν ἀρχὴν μὲ τὸ *κ ή ρ υ γ μ α δ η μ ο κ ρ α τ ι α ς*».

Ὅταν τὰ ἀντρυχητικὰ συμπτώματα μιᾶς λαϊκῆς ἐξέγερσης εἶχαν προχωρήσει ἀρκετὰ, ἀμέσως τὸ παλάτι καὶ ἡ κυβέρνησις δοκίμασαν τὸν ἀντιπερισπασμὸ τῆς «μεγάλῃς ἰδέας», γιὰ νὰ στρέψουν τὴ λαϊκὴ ἀγανάκτησιν πρὸς τὰ ἔξω. Μὲ τέχνη ἀρχισαν τὴ ζύμωση γιὰ πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ μέσα στὴν βουλὴ ἀκουστήθηκαν σχετικὲς φωνές. Νὰ τί λέει ὁ Μακρυγιάννης: Μόλις ἀκουστήθηκαν τὰ γεγονότα τῆς Γαλλίας, «πῆραν μπουύγιο οἱ ἄνθρωποι ἐδῶ, ἐνεργοῦσαν... νὰ πᾶνε νὰ πάρουν τὴν Κωνσταντινούπολη... Πρέπει νὰ περιμένωμεν νὰ ἰδοῦμεν αὐτὴν ἢ φωτιὰ τῆς Εὐρώπης νὰ κατακάτῃ καὶ τότε νὰ τηράζωμεν καὶ διὰ τὰ ἔξω. Νὰ κάμῃ ἡ κυβέρνησις ἀμνηστειὰν νὰ μποῦνε μέσα οἱ ἀγωνιστὲς ὅπουνε εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ θγάλωμεν καὶ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστὲς ἀπὸ τίς φυλακὰς ὅπουναι γιομάτα ἀπ' αὐτοὺς ὅλα τὰ μπουντρούμια τοῦ Κράτους καὶ τότε γέγονται αὐτὰ μὲ τὸν καιρὸ τοῦς - ν ἂ μ ἦ χ ἄ ν ο υ μ ε ν κ ι ' α ὗ τ ἂ ὀ π ο ὗ χ ο μ ε ν». Ὁ ὑπέρροχος Μακρυγιάννης, μὲ τὸ ὀξύτατο λαϊκὸ του αἰσθητήριον, μωρίστηκε τὴν ἀπάτη καὶ προβάλλει τὰ αἰτήματα γιὰ τὸ σταμάτημα τοῦ διωγμοῦ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ συνεχίζει:

«Ἀφοῦ ἐγινεν ὁ ἀνακατωμὸς τῆς Εὐρώπης ἐπρεπε νὰ εἶμαστε καὶ ἐμεῖς σὲ μίαν κατάστασιν νὰ βασταχοῦμεν νὰ μὴ μᾶς πλακώσῃ κἀνας κίνδυνος ἢ κί' ἂν εἶναι ἀρμόδιος καιρὸς νὰ κινηθοῦμεν κί' ἐμεῖς... *Ε ἱ χ α τ ἦ ν ἔ τ α ι ρ ῖ α ν*, τ ἦ ν ἔ ν ἔ ρ γ α γ α μ υ σ τ ι κ ὤ ς κ' ἔ σ τ ε λ ν α π α ν τ ο ὗ χ ω ρ ῖ ς ν ἂ μ ἔ ξ α ῖ ρ ο υ ν οἱ μ ε γ ἄ λ ο ι... Εἶδα ὅτι αὐτεῖν τὴν περίστασιν δὲ μπορῶ μόνος μου νὰ κάνω τίποτας, συλλογίστηκα νὰ θάλω καὶ τὸ Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδατο. Πῆγα τοὺς ἀντάμωσα, τοὺς εἶπα. Νὰ μοῦ δώσετε τὸ λόγο τῆς τιμῆς σας κάτι θὰ σᾶς εἰπῶ. Ὑποσχέθησαν. Τότε τοὺς ἐξηγγήθηκα ὅλα. Τοὺς εἶπα καὶ τὰ ἐγγράφα ὅπου ἔχω, τοὺς τᾶδειξα, ὅμως νὰ μὴν τὰ διαδᾶσουν καὶ ἰδοῦνε τὰ ἄ-

τομα... Καί όταν είναι καιρός στέλνουν απόναν άνθρωπον κι αὐτεῖνοι καὶ συσταίνομεν μιὰ πιτροπή. "Εκαμα κι' ἕναν ὄρκον»*.

Εἶναι δυστύχημα πού οἱ πληροφορίες μας δέν εἶναι ξεκαθαρισμένες γύρω ἀπὸ τὴν ἑταιρία τοῦ Μακρυγιάννη, ὅμως μπορούμε μὲ ἀσφάλεια νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐνῶ τὸ κύριο βάρος τῆς ρίχνονταν σ' ἕνα ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων μὲ ἑλλαδικὴ ὑποστήριξη, ἐν τούτοις ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς ἦταν καὶ ὁ δημοκρατικὸς ἀντιδυναστικὸς ἀγῶνας. "Ἢδη ὁ ὄρκος μιλάει γιὰ «δικαιοσύνη» καὶ «παστρικούς νόμους» κι' ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης μᾶς λέει πῶς τὸ συνωμοτικὸ ἔργο τῆς ἑταιρείας χωρίστηκε σὲ πολλοὺς τομεῖς ἀγῶνα. Τὸν ἐσωτερικὸ τομέα τὸν προώριζε γιὰ τοὺς ἡγέτες τῆς ἀντιπολίτευσης. Ὅμως οἱ τελευταῖοι, μὴ θέλοντας ν' ἀγωνισθοῦν γιὰ τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας πού ἦταν βασικὴ προϋπόθεσις τῆς συνεργασίας τους μὲ τὸν Μακρυγιάννη, παραμέρισαν ἀτολμα καὶ σιγὰ - σιγὰ ἡ «ἑταιρεία» ἐκφυλίστηκε ἀπὸ ἀρνήσεις καὶ προδοσίες. Ὁ Τζαβέλλας, πού ἦταν μυημένος, πρόδωσε στὸ παλάτι τὴν κίνησιν κι' ὁ Ὅθων γιὰ νὰ ἀχρηστέψει τὸν Μακρυγιάννη, τοῦ πρότεινε νὰ γίνει ὑπασιπότης του. Ὁ στρατηγὸς ἀνιέται περήφανα. «Καὶ πάλε εἶμαι - καθὼς εἶμουν - χωρὶς τὴ βασιλικὴ εὐνοίαν», γράφει πιχρόχολα...

Στὸ μεταξύ ἡ ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα πυκνώνει ὅλο καὶ πλεον ἐπὶ τὴν Ἀθήναν μέσα στὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Μάρτη τοῦ 1848. Ὁ τύπος δημοσιεύει τίς ἀλλεπάλληλες νίκες τῶν λαῶν κατὰ τῶν φεουδαρχικῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Ὁ περίφημος γιὰ τὴν ἐποχὴ του καὶ τόσο ξεχασμένος σήμερον Ζήσης Σωτηρίου, ὁ «συνταγματικὸς Ἑλληὴν» ἢ «παπποῦς τοῦ Ὀλύμπου», ὅπως αὐτοτιλοφορεῖται, παλιν Κοζανίτης ἀγωνιστῆς καὶ παλιν ἐμπορευόμενος τῆς Βουδαπέστης, ὁ ἀντιπροσωπευτικότερος τύπος τοῦ πολιτικοῦ συνταγματικοῦ ἀγωνιστῆ, ὅπως διαμορφώθηκε στοὺς ἀντιδυναστικούς ἀγῶνες τοῦ 19ου αἰῶνα, θερμαίνει τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ τὸν ἐνθουσιασμό του. Μὲ δυὸ «διαγγέλματά του» χαιρετίζει τοὺς ἐπα-

* Μακρυγιάννης II. 447. Τὸν ὄρκον πού δρέθηκε στὸ ἀρχεῖο τοῦ στρατηγοῦ ἰδὲ στὸν 1ο τόμο τοῦ Ἀρχείου σ. 441. «Ὅρκιζόμαστε ἀγιάστως οἱ υπογραψόμενοι διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ διὰ τοὺς ὁμογενεῖς μας ὁσθναὶ εἰς τὴν τυράννιν τοῦ Σουλτάνου, νὰ μᾶς ἐνώσῃ καὶ νὰ μᾶς δυναμώσῃ νὰ τοὺς δοηθῶσιμεν ἀδελφικῶς μὲ τὴν ἰδίαν μας ζωὴ... Κι ἔτσι νὰ λευτερωθῇ μὲ τὴ δύναμιν σου ἡ πατρικὴ μας γῆ καὶ νὰ δοξασθῇ τ' ὄνομά σου καὶ νὰ λαμπρυνθῇ ὁ σταυρὸς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ νὰ υπάρῃ ἡ δικαιοσύνη σου καὶ νὰ γίνουν νόμοι παστρικοί!...».

ναστατημένους λαούς της Γαλλίας και της Αυστρίας. «Συνάδελφοι!! - γράφει απευθυνόμενος στους Γάλλους - ό αίσχρος Φίλιππος και ό αίσχρότερος Γκιζώ έχάθησαν από του προσώπου της γης εις την δικαίαν αγανάκτησίν σας. Έλευθερώθηκε εκ της αίσχρας τυραννίας, άν και ανεξάρτητοι». Και ζητάει τη βοήθεια της δεύτερης γαλλικής δημοκρατίας για την απελευθέρωση των υπόδούλων. Με το δεύτερο «διάγγελμά» του συγκαίρει «τούς γενναίους λαούς της Άουστρίας διά την αποκομπήν του έθνοκαταράτου, τερατομόρφου και άνθρωποποιημένου σατανά Μετερνίχου».

Όμως ό περισσότερος αναβρασμός παρατηρείται στις τάξεις της νεολαίας κ' ιδιαίτερα της πανεπιστημιακής. Τά καφενεία της Άθήνας και πρώτο και καλύτερο το Ιστορικό για την πολιτική ζωή της πρωτεύουσας στα πρώτα 50 έλεύθερα χρόνια της, τό καφενείο της «Ώρας της Ελλάδος»*, είναι γεμάτα σπουδαστές που σχολιάζουν με ένθουσιασμό τά γεγονότα της Εύρώπης και που δνιερύονται δημοκρατικούς αγώνες και στην πρωτεύουσα. Από την «Καρτερία» μαθαίνουμε μιá ώραία εκδήλωση των φοιτητών που γίνθηκε μπροστά στην αυστριακή πρεσβεία στο δεύτερο δεκαήμερο του Μαρτίου 1848. Μιά φοιτητική φάλαγγα ήρθε στην αυστριακή πρεσβεία με πρόσχημα νά συγκαίρει τόν αυστριακό πρεσβευτή Πρόκες - Όστεν για την παραχώρηση του συντάγματος στον αυστριακό λαό, αλλά στην πραγματικότητα για νά βρει την εύκαιρία για μιá δημοκρατική εκδήλωση και νά δαιμονίσει τόν Αυστριακό πρεσβευτή, γνωστό oligarchικό τύπο, και την κυβέρνηση. Φυσικά, ό Πρόκες, όταν έμαθε τό σκοπό της συγκέντρωσης, άρνήθηκε νά δεχθεί την έπιτροπή και τότε ολόκληρη ή φάλαγγα απέχωρησε φωνάζοντας: «Ζήτω τό αυστριακό σύνταγμα», «Ζήτω ή Ιταλία»!

Τό πράγμα έκανε μεγάλη αίσθηση στην Άθήνα κι ό Πρόκες αναγκάστηκε νά δηλώσει πως δέν δέχτηκε τούς φοιτητές γιατί είχε την εντύπωση ότι επρόκειτο για «παιδάρια της αγοράς» κι ότι είναι πρόθυμοι νά τούς δεχτεί την άλλη μέρα· αλλά οι φοιτητές τόν περιφρόνησαν. «Του κυρίου Πρόκες τά τυραννικά φρονήματα είναι γνωστά - έγραφε ή «Καρτερία», όργανο της Χρυσής νεολαίας. Όχι δέ ελιγότερον είναι γνωστά όσα ό άνθρωπος

* Τό καφενείον τούτο - γράφει ένας άνώνυμος στα 1863, σέ φυλλάδιο με τόν τίτλο: «Φλυαρίαί έλληνος αγαπήντος την πατρίδα του» σ. 37 - δένεται νά θεωρηθή ως ή κεντρική διεύθυνσις της έκκλησίας του λαού· εκεί δικάζονται βασιλείς και όπουργοί, εκεί αποκαλύπτονται έπιτηδεύς πρόσωπα και άνέργκται· έν αύτῃ ή νεότης αντίτάσσει την οίστηήλατον αύφυσιν της εις τάς ασυτηράς κρίσεις των γερόντων».

ούτος έπραξε μετά του άξιου συντρόφου του Πισκατόρι κατά της Έλλάδος. Ή θεία πρόνοια έκδικήθηκε την Έλλάδα εις τά πρόσωπα του Φιλίππου και του Μεττερνίχου. Έλπίζομεν νά έκδικηθή αυτήν και εις τά πρόσωπα των κυρίων Πρόκες και Πισκατόρι». Καί συνεχίζει καταγγέλλοντας τόν Πρόκες - "Όσταν ότ. μπαينوθαίνει τίς μεταμεσονύχτιες ώρες στό παλάτι και συσπέπτεται μέ την χαμαρίλα κι' ότι, έν όψει των γεγονότων, συμβούλειφε τό παλάτι νά έφοδιαστεί μέ τρόφιμα και δυό κανόνια!

Γιά τό ίδιο τοúτο έπεισόδιο έχουμε και τή μαρτυρία του Thouvenel. 'Ο Γάλλος έπιτετραμμένος, σέ γράμμα άπό 30 Μαρτίου 1848 στην άδελφή του, λέει πώς τό έπεισόδιο έναντίον του Πρόκες τό σάρωσε αυτός, για νά έκδικηθεί για όσα είχε πει πριν δεκαέντε μέρες κατά της Γαλλίας. «Αυτό δέν μου κόστισε παρά έκατό φράγκα κι' όχι άπό την τσέπη μου» γράφει. Δέν είναι άπίθανο μέσα στη μάζα των φοιτητών νά υπήρχαν και πράκτορες του Thouvenel, όμως είναι φευτιά πώς τά έκατό φράγκα του κι όχι ό δημοκρατικός ένθουσιασμός της νεολαίας και τό μίσος της κατά του όλιγαρχικού Πρόκες ξεσήκωσαν τή διαμαρτυρία.

"Όσο πλησιάζει ή μέρα της έθνικής γιορτής - πού είχε όριστεί άπό τίς συνωμοτικές ομάδες, όπως φαίνεται, σάν ήμέρα γενικού παλλαϊκού ξεσηκωμού - τά πράγματα σκουραίνουν κι έπιτείνονται ή κυβερνητική νευρικότητα. Τό όργανο της κυβέρνησης «Φίλος του λαού» τήν παραμονή της έθνικής γιορτής ύπανίσσεται έπαναστατικές ζυμώσεις και κινήσεις όρισμένων παραγόντων για λαϊκή εξέγερση. Νά μιμηθούμε την Ίταλία; γράφει - αυτή ήταν δούλη τή Γερμανία; τό ίδιο τή Γαλλία; κοιτάξετε άναρχία και κυκλώνας πού τείνουν στόν έμφύλιο πόλεμο. Έμεις τό 1843 ύποστήκαμε τήν άναγκαία συνταγματική μεταβολή. Καί συνεχίζει κατά λέξη:

«Άλλ' εις όλας κατά δυστυχίαν τάς κοινωνίας ύπάρχουν άνθρωποι όστινες εύρίσκουσιν ή φρονούσιν ότι εύρίσκουσι τό συμφέρον των εις τά δυστηχήματα των όμοίων των, θέλουσι νά μιμηθώσι τούς δημοκράτας της δύσεως, κηρύσσοντες άρχάς άντικοινωνικάς, τάς όποιás μόνον αυτοί προσεβύωνσιν ούχι έν πεποιθήσει, αλλά πρός σκοπούς δολίους και ίδιοτελείς... Οι Έλληνες έγνώρισαν έξ ιδίας πείρας τήν δημοκρατίαν και τούς εύαρίθμους όπαδούς αυτής και δέν έπιθυμούν νά γένωσιν όργανα της ιδίας των καταστροφής δια τά συμφέροντα όλλίγων σπουδαρχών».

Τό ότι τά παραπάνω λόγια του κυβερνητικού φύλλου άπη-

γούν τις απόψεις αλλά και τις ανησυχίες της κυβέρνησης, φαίνεται και από εγκύκλιο του Υπουργού των εσωτερικών Λ. Κρεσταινίτη, συνταγμένη στο ίδιο ακριβώς πνεύμα και απευθυνόμενη «πρός τους νομάρχας και επάρχους» του κράτους.

Στο ίδιο φύλλο του «Φίλου του λαού» δημοσιεύεται και μιὰ άλλη σημαντική ειδήση. «Αντιπροσωπεία πολυάριθμος των εν Παρισίοις διαμενόντων Ἑλλήνων ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ δημαρχεῖον, πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἐξ τῶν Ἑλλήνων, ὁ κύριος Διαμαντόπουλος, ἐνδεδυμένος τὴν ἐθνικὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ φέρων εἰς χεῖρας τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀνέγνωσε τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον». Ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις τοῦ ἐγγράφου, στὸ ὁποῖο ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία ζητᾷ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς παροχῆς τῆς γαλλικῆς «προστασίας» καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἀπαντήσεις τῶν Γάλλων δημαρχιακῶν παρέδρων Ἀντάμ καὶ Πανιέρ. Ὁ πρῶτος δήλωσε ὅτι «ἡ πεφοβισμένη πάντοτε καὶ ἀσθενὴς φιλία τῆς πεπτωκυίας δυναστείας ἐπροξένησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέγιστα προσκόμματα» καὶ ὑποσχέθηκε τῇ γαλλικῇ συνδρομῇ, ἐνῶ ὁ δεύτερος δήλωσε πῶς ἡ Γαλλία θὰ ἐκπληρώσει τὰς ὑποχρεώσεις τῆς παλαιᾶς κυβέρνησης πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Μὲ τὴν εἰδήσιν τούτη ἡ κυβέρνησις φαρεύει σὲ θολὰ νερά: ἀπ' τῆς μιᾶς μεριᾶ θέλει νὰ ἐμφανιστεῖ ὡς δημοκρατικὴ, ἀφοῦ ἡ γαλλικὴ δημοκρατία τὴν ἀναγνωρίζει, κι' ἀπ' τὴν ἄλλην δείχνει πῶς τὸ παιχνίδι Γάλλου πρεσβευτῆ καὶ κυβέρνησης πετυχαίνει πέρα γιὰ πέρα καὶ κάθε ἀλλαγὴ θάχει ν' ἀντιμετωπίσει καὶ τὴν ἐχθρότητα τῆς Γαλλίας, τῆς χώρας ποὺ στὴ δημοκρατικὴ τῆς ἐπανάστασις ἀποβλέπει τὴ στιγμὴ τούτῃ ὁ λαός.

Μέσα στὸ γενικὸ ἐκνευρισμὸ ξημέρωσε ἐπὶ τέλους καὶ ἡ ἐθνικὴ γιορτῇ. Ἡ κυβέρνησις καὶ τὸ παλάτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκτακτὰ στρατιωτικὰ μέτρα ποῦχαν παρθεῖ στὸ κέντρο τῆς πόλης, γιὰ ν' ἀποφύγουν καὶ στὴν ἀνάγκη νὰ καταστειλοῦν κάθε λαϊκὴ ἐκδήλωση ἐχθρική πρὸς τὸ θρόνον καὶ τὸ κυβερνητικὸ καθεστῶς, δημοσίευσαν, γιὰ λόγους κατευναστικούς, καὶ τὸ περιβόητο διάταγμα τῆς ἀμνηστίας, ποὺ περιλαμβάνονταν στὸν κατάλογο τῶν λαϊκῶν αἰτημάτων καὶ τῶν αἰτημάτων τῆς ἀντιπολίτευσης: «Θέλοντες νὰ λαμπρύνωμεν τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς 25 Μαρτίου διὰ πράξεις συγκαταθέσεως καὶ πατρικῆς ἐπιεικειᾶς πρὸς τοὺς μετασχόντας τῶν ἀξιοποίνων πράξεων... ἀπονέμομεν ἀμνηστίαν», λέει τὸ βασιλικὸ διάταγμα. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ἀμνηστεύονται ὅλες οἱ περιπτώσεις ἀνταρσιῶν ἀπὸ τὸ Μάρτη τοῦ 1847 μέχρι τὸ Σεπτέμβριον τοῦ ἴδιου ἔτους. Περιλαμβάνονται ὅλοι οἱ ἀντάρτες ἀξιοματικοὶ ποὺ ἦταν στὸ τούρκικο (Τζαμάλας, Βελέντζας, Κοντογιάννης, Ταρχαζίκης, Μπαλατσός), ὁ Ἰ. Φαρμάκης ποὺ ἦταν φυλακτὴ καὶ ἐξαι-

ρούνται ονομαστικά ο Κριεζώτης, ο Θ. Γρίβας και ο ταγματάρχης Α. Βοζαίτης, που γι' αυτούς όπως λέει το διάταγμα, θα παρθεί ξεχωριστή απόφαση.

Το διάταγμα της άμνηστίας, ενώ προορίζονταν από την κυβέρνηση και τον Όθωνα να παίξει κατευναστικό ρόλο, δεν είχε το αποτέλεσμα που περίμεναν, γιατί εξαιρούσε τρεις αγωνιστές που είχαν εξαιρετη φήμη μέσα στο λαό από την εποχή του αγώνα για την ανεξαρτησία. Έτσι η «Αθηνά», σχολιάζοντάς το, γράφει:

«Το πρό τινων ημερών περιμενόμενον περί άμνηστίας διάταγμα εξεδόθη τέλος πάντων χθές, διά του όποιου χαρίζεται άμνηστία εις όλους τούς όσοι υπέπεσαν εις άξιοποιούς πράξεις ένεκα πολιτικών διχοστασιών...». Αφού αναφέρει τούς τρεις που εξαιρούνται κι' αφού τονίσει ότι έπρεπε νά'ναι γενική, γιατί κύριος υπεύθυνος ήταν ο Κωλέτης, που κατέτρεχε τούς αγωνιστές, λέει πώς ο βασιλεύς ήθελε γενική άμνηστία, αλλά το ύπουργείο έμπόδισε «έως ου καθησυχάσει όλίγον ο σημερινός βρασμός, ο προσερχόμενος από τās άκαταπαύστας φθανούσας επαναστατικάς της Ευρώπης είδήσεις, ένεκα των όποιων φοβείται μήπως ήθελον παρασυρθεί τινές φιλοτάραχοι και άνόητοι εις στάσεις, των όποιων κύριον έργον ήθελεν εϊσθαι νά παρασύρουν και αυτούς ως δυσηρεστημένους εις τούς άνοήτους σκοπούς των, οι όποιοι θεσπίως άλλο δεν ήθελον φέρει ει μή τον όλεθρον της πατρίδος... Οι Έλληνες δεν θυσιάζουν πλέον χάριν όποιουδήποτε τās συμφέροντα της πατρίδος των».

Και αν πραγματικά θγαίναν άντάρτες, τότε «ήθελον φέρει εις κίνδυνον την άυτονομίαν μας», προσφέροντας «την Έλλάδα δέσμιον εις τούς έπιβουλευομένους αυτήν»!

Είναι φανερή ή έπαμφοτερίζουσα στάση της «Αθηνάς» που χαρακτηρίζει όλη την πολιτική του Μαυροκορδάτου. Με την τελευταία μάλιστα φράση ρίχνει τον πρώτο συκοφαντικό ύπαινιγμό - άργότερα θα το πει καθαρά - ότι όσοι αγωνίζονται για ριζικές δημοκρατικές λύσεις στη χώρα, είναι όργανα των συμφερόντων της Τουρκίας.

Όστόσο, ή 25 Μαρτίου στάθηκε για το λαό της ελληνικής πρωτεύουσας των 25 - 30.000 κατοίκων, ήμέρα σημαντική από την άποψη μαζικών εκδηλώσεων. Όργανημένες ομάδες, με δημοκρατικά συνθήματα, σκορπισμένες σ' όλο το χώρο της στρατιωτικής τελετής, ήταν έτοιμες νά δημιουργήσουν την αναγκαία ζύμωση και νά τεθούν επί κεφαλής του λαού. Η «Αθηνά» μάς μιλάει για «πα-

ράτολμα κινήματα ὀλίγων τινῶν ἀπονενοτημένων σπουδαρχῶν, νομιζόντων ὅτι δι' αὐτῶν θέλουν δεῖχθαι ἰσχυροὶ καὶ ἀναγκαῖοι διὰ τὰ καθέξουν ὑπουργικὴν τινὰ θέσιν». Ποιοὶ ἦσαν αὐτοὶ ποῦ εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἡγεσίαν τοῦ δημοκρατικοῦ ἀγῶνα; Εἶναι δυστύχημα ποῦ καίμιά πηγὴ δὲν μᾶς τὸ λέει. Νὰ ἦταν ἡ ὁμάδα, ἡ «ἐταιρεία» τοῦ Μακρυγιάννη; Νὰ ἦταν κίνημα τῆς νεολαίας; Ὁ Γ. Κορδάτος ἔγραψε πῶς ὁ νεαρὸς τότε Ἐπ. Δεληγιώργης ἡγούνταν μᾶς τέτοιας κίνησης. Πραγματικά, στὰ «Πολιτικά του ἡμερολόγια», ὁ Δεληγιώργης γράφει: «Κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 μετ' ἄλλων πολλῶν ἐδείχθην λίαν φιλελεύθερος καὶ τὴν 25 Μαρτίου ἐφωανάξαμεν εἰς τὰς ὁδοὺς «ζήτω ἡ δημοκρατία!». Τοῦτο προήρχετο ὅχι ἀπὸ ἀληθὴ ἀγάπην πρὸς τὸ πολίτευμα, ἀλλ' ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καχεξίαν τῆς πατρίδος μας». Μάταιη ἡ ἀποκήρυξις ἀπὸ τὸν ἀμαρτωλὸ γέρο πιά πολιτικὸ τῆς ριζοσπαστικῆς του νύτης. «Τὸ σπέρμα τῆς συνωμοσίας ἀφθονον εἶχε πέσει εἰς τὴν εὐφορον τότε γῆν τῆς Ἑλλάδος - γράφει ἕνας ἀνώνυμος νεκρολογητῆς τοῦ Δεληγιώργη - καὶ μύστης ὑπατος, ἱεροφάντης καὶ ἐκδικητῆς τῆς τὸν παραβιάζομένην ἐλευθεριῶν τῆς χώρας ἡ σεμνὴ ἐκείνη καὶ ἀρχαϊκὴ νεολαία. Ἐπιφανέστατος καὶ ἐξοχώτατος ἀντιπρόσωπος τῶν ἰδίων, τῶν πόθων καὶ τῶν ἐλπίδων τῆς εὐγενούς καὶ πατριωτικῆς ἐκείνης νεολαίας καὶ τῆς πατρίδος ἐγένετο ὁ Ἐπ. Δεληγιώργης... Εἰς τὴν ἐποχὴν κοινωνικοῦ ὀργασμοῦ, ἀναστὰς πρόμαχος παραβιάζομένης ἐλευθερίας, ἐσημείωσε τὴν βραχεῖαν, ἀλλὰ πολυτάραχον καὶ γόνιμον εἰς μεγάλα γεγονότα, διάβασίν του διὰ φωτεινῆς γραμμῆς...». Στὴν ἀποκήρυξή του δὲν πίστεψαν οὔτε ἐκεῖνοι ποῦ τὸν συνόδεψαν ὡς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου του...

Ἀπ' τὴν ἄλλῃ μεριά, δὲν ἦταν δυνατό νὰ δρισκόταν ἐπὶ κεφαλῆς ἡ «ὁμάδα Χρησιδῆ», τοῦ παλιοῦ πρωθυπουργοῦ, ποῦ τὸν ἀνέτρεψε τὸ συνταγματικὸ κίνημα τοῦ 43, καὶ μετέπειτα φανατικοῦ ἀντιοθωνικοῦ,* οὔτε ὁ Δ. Καλιφρονᾶς, δήμαρχος τότε, κι' ὁ ἀδελφός του διευθυντῆς τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας. Σὲ τέτοιους πολιτικούς, ποῦ ὁ ἀντιοθωνισμὸς τοὺς βασιζόταν σὲ προσωπικὰ κίνητρα, ὁ λαὸς δὲν μπορούσε σὲ καίμιά περίπτωση νάχει ἐμπιστοσύνη. Ἐπειτα, ὁ ἀντιπολιτευόμενος, ἀλλὰ κι' ὁ κυβερνητικὸς τύπος, δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ τοὺς καλύψει καὶ θὰ μιλοῦσε ἀνοιχτὰ ἐναντίον τοὺς. Τὸ πιθανότερο λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ κίνησις ἦταν συνωμοτικὴ καὶ τὰ πρόσωπα ἐρίσκονταν ὀχυρωμένα πίσω ἀπὸ τὴν παρανομία.

*Ὅμως ὡς παρακολοθησομε τὰ γεγονότα ὅπως ἐξελίχτηκαν:

* Ὁ «Αἰών» στὸ φύλλο τοῦ 867/1-5-48, ὅταν μαίνονταν ὁ πόλεμος, κατηγορεῖ τὸ Χρησιδῆ καὶ τὴν ὁμάδα του ὅτι προσπαθεῖ νὰ μπλέξει στὸν ἐνοπλὸ ἀγῶνα τοὺς Θ. Γρίβα καὶ Ν. Κριεζώτη. Ὅσο γιὰ τὴ γενικότερη ἀνέμειξη τοῦ Χρησιδῆ, λέει καθαρά, ὅτι «τὸ Χρησιδικὸν κλοῦδ' ὁ υ-

«Ἡ καμαρίλλα - γράφει ἡ «Ἐλπίς» φέγοντας τὰ στρατιωτικά μέτρα - νέον πάλιν ἔδωκε δείγμα ἀφροσύνης. Κατὰ 25 Μαρτίου, γενομένης τῆς παραλλαγῆς τοῦ στρατοῦ ἐνώπιον τῶν ἀνακτόρων, ὁ διοικητὴς κύριος Χάν διέταξε νὰ φωνάξωσι τὸ τάγμα τοῦ «Ζήτω ὁ βασιλεὺς» τὸ ὅπολον καὶ ἐγένετο. Τὸ αὐτὸ διατάχθησαν νὰ πράξωσι, ὡς καὶ ἐπραξαν καὶ τὰ λοιπὰ στρατιωτικά σώματα. Ἡ καμαρίλλα ἐνθαρρυνθεῖσα διὰ τῆς διατάξεως καὶ ἐκτελέσεως τῆς ζητωκραυγῆς ἐλησμόνησε τὰ ἐν Εὐρώπῃ διατρέχοντα καὶ ἐν τῇ μέτῃ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς διὰ τὴν ζητωκραυγὴν ἐνόμισεν ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι ἰδιοκτησία τῆς ἐξουσίας, ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι στρατὸς ἀνδραπόδων, τὰ ὅποια δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ λαὸς ᾔθελεν ἀποτολμῇ καὶ ζητήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος».

Πλουσιώτερη, πραγματικά πολύτιμη πηγὴ γιὰ τὴν περὶ τὴν δημοκρατικὴν στάσιν τοῦ λαοῦ, εἶναι ἡ «Καρτερίνα»:

«Ἡ ἐξουσία ἐώρτασε τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς 25) 3 ἑντρομοῦ, πεφοβισμένη καὶ περιφρουρουμένη πανταχόθεν. Οἱ πολῖται ἀπεναντίας ἐώρτασαν αὐτὴν ἥσυχοι καὶ ἐλεύθεροι πάσης ὑπονομίας. Ποτὲ τοσαύτῃ κίνησις λαοῦ δὲν ἐφάνη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅση καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν νύκτα τῆς παρελθούσης Πέμπτης. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ λαοῦ, καίτοι ἥσυχος, ἐτάραττε καὶ ἐτι μᾶλλον ἐφόδιζε τὴν ἐξουσίαν. Ὁ λαὸς ἠμποδοῦντο νὰ προχωρῇ πρὸς τὰ ἀνάκτορα...

Φοιτηταὶ τινὲς τοῦ Πανεπιστημίου μετὰ διαφόρων πολιτῶν, συνελθόντες εἰς τὸ κεντρικώτερον ξενοδοχεῖον, ἐσυμποσίασαν, ἐψάλαν δὲ καὶ ὕψωσαν προπόσεις διαφόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίθη ἡ ὑπὲρ τῶν φοιτητῶν τοῦ Βερολίνου καὶ Βιέννης γενομένη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Παλαιολόγου. Καταβάντες τοῦ ξενοδοχείου διὰ νὰ διευθυνθῶσιν εὐτάκτως πρὸς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, συνωδεύθησαν ὑπὸ ἀπείρου πλήθους πολιτῶν, οἵτινες προπορευόμενοι ἐζητωκραύγαζαν ἐκ δια-

φάσει ἥδη μέχρι τοῦ ἀποτελέσματος ἐνεδρεῖον τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἐξουσίας». Νομίζω πῶς τὸ ζήτημα ξεκαθαρίζεται. Οἱ Χρηστικῶι χωρὶς νάχουν καμμίαν ἀνάμειξιν στὰ γεγονότα καιροσκοποῦν καὶ ὀνειρεδόνται τὴν ἐξουσίαν σὲ μιὰ ἐνδεχομένη μεταβολή. Γιὰ τὸν ἴδιον τοῦτο παραβιβάζεται ἡ πληροφορία πῶς ὄντας ὑπουργὸς ἔλεγε στὶς παραμονὲς τοῦ 1843: «Μὲ δέκα σταυροὺς (παρδσημα), πέντε προβιδασμούς, καὶ λίγα κεφάλια κομμένα, δὲκα θὰ ἥσυχάσουν» (Βλαχογιάννη, Ἀνθολογία, σ. 63).

λειμμάτων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἔθνοφυλακῆς. Μόλις ἐπληρώσαν εἰς τὸ τέλος τῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ, ὅθεν ἔμελλαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πλατεῖαν Συντάγματος, ἀφῆνης, κατὰ διαταγὴν ἀξιωματικοῦ τινὸς τοῦ ἱππικοῦ, ὡς λέγεται, περιπολὸς τις ἐξ ἐπτά ἱππέων ἐπιπίπτει μὲ τὰ ξίφη κατὰ τοῦ ἀόπλου πλῆθους. Καταπατοῦνται οἱ ἄνθρωποι ἐνεκα τῆς ταραχῆς, θέλοντες νὰ φύγουν. Πολλοὶ ἔπαθον κυρίως καὶ μάλιστα γυναῖκες καὶ παιδία. Ἡ διαγωγὴ αὕτη τῶν ἱππέων ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν δυσάρεστον.

Γιὰ τὸ ἴδιο τοῦτο ἐπεισόδιο ποὺ ματοκύλησε τὴν Ἀθήνα, ἔχουμε καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ζήση Σωτηρίου. Ὁ παλιὸς Κοζανίτης ἀγωνιστὴς μᾶς παραδίδει τὶς λεπτομέρειες τῆς διαδρομῆς, καθὼς καὶ τὰ συνθήματα καὶ ἡ μαρτυρία του εἶναι ἀξιόπιστη γιατί ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαδηλωτῶν. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Σωτηρίου, ἡ διαδήλωση ξεκίνησε στὶς ὀχτὼ τὸ ὄραδον ἀπὸ τὸ καφενεῖο τῆς «Ὠραίας Ἑλλάδος» μὲ προορισμὸ τὰ ἀνάκτορα. Σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ οἱ διαδηλωτὲς φώναζαν «ζήτω τὸ σύνταγμα», «ζήτω τὸ σύνταγμα τῆς Ἰταλίας» καὶ «ζήτω ἡ Γαλλία». Ὅταν ἔφτασαν στὸ Σύνταγμα, ἀπόσπασμα τοῦ ἱππικοῦ μὲ ξεγυμνωμένα ξίφη ἐπετέθη κατὰ τοῦ πλῆθους καὶ τὸ διέλυσε.

Καὶ μιὰ συγκινητικὴ λεπτομέρεια. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν δημοκρατικῶν ἀγωνιστῶν τῆς νεολαίας, ποὺ στάθηκαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πάλης τῶν νέων καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, προβάλλει μέσα ἀπὸ τὴν εἰδηση τῆς «Καρτερίας» ἡ μορφὴ τοῦ φοιτητῆ Α. Παλαιολόγου καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἦταν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ζηλωτὲς τῶν δημοκρατικῶν ἰδεωδῶν μέσα στὴ φοιτητικὴ νεολαία, ὁργανωτὴς τῶν φοιτητικῶν συγκεντρώσεων καὶ ὁμιλητὴς στὰ πολιτικὰ συμπόσια. Οἱ προδόσεις του ὑπὲρ τῆς διεθνοῦς φοιτητικῆς ἀλληλεγγύης τὸ δείχνουν καθαρὰ καὶ μᾶς πείθουν πῶς ὁ Παλαιολόγος ἦταν πολιτικὰ ὄριμος καὶ συνεπὴς ὁπαδὸς τῆς δημοκρατίας. Ἐξ ἡ χρόνια ἀργότερα, στὰ 1854, τὸν δρίσκουμε εἰσαγγελεὰ Πρωτοδικῶν στὴν Ἀθήνα, συντάκτη τῆς ὑπ' ἀριθμ. 6352) 20-6-54 ἐκθεσῆς στὸν ὑπουργὸ τῆς Δικαιοσύνης. ὅπου ἐξιστορεῖ πῶς γλύτωσε ἀπὸ τὰ νύχια τῶν ἀγγλογαλλικῶν ἀρχῶν κατοχῆς τοῦ Πειραιᾶ τὰ πληρώματα δυὸ κατκιῶν, ποὺ μετέφεραν πολεμοφόδια στοὺς ἀντάρτες τῆς Θεσσαλίας καὶ ποὺ ἡ κατοχὴ ἤθελε νὰ τὰ περάσει σὲ στρατοδικεῖο ἐπὶ πειρατεία.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ «Ἀθηνᾶ», περιγράφοντας τὴν τελετὴ τῆς 25 Μαρτίου, ἀφοῦ μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἡ «εὐθυμία τῶν πολιτῶν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἦτο ἀνέκφραστος», συνεχίζει:

«Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ὁ λαὸς διήγε πανηγυρίζων... Ὡς ἐκ τῆς προσοχῆς δὲ τὴν ὁποῖαν ἡ ἐξουσία εἶχε συστήσει εἰς τὸν στρατόν, ἐπειδὴ ἄνθρωπά τινες γυνάστῶν ὀχλαγωγῶν ἐπροσπάθουν νὰ κινήσουν ὀχλαγίαν, ἠκολούθησε μικρὰ καὶ ἀνεπαίσθητος σύγχυσις εἰς τὴν πλατεῖαν Συντάγματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἱππέων τινῶν ἐναντίον ὀλίγων μαθητῶν καὶ ἄλλων ἀδόντων καὶ ἀνευφημούντων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εἰς Ἑὐρώπην νέαν ὑπερφυῆ αὐτῆς πρόδοον, ἀλλὰ τίποτε δυσάρεστον δὲν συνέβη, διότι ἐφάνη ὅτι ἡ ἀνευφημοῦσα οὕτω νεολαία ἐκινεῖτο ἀπὸ τὸν ἀπλοῦν ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐλευθερίας ἐνθουσιασμόν καὶ οὐχὶ ἀπὸ τὸν σκοπὸν ἐκείνον, τὸν ὁποῖον εἶχον οἱ ἀπονενοσμένοι ὀχλαγωγοί, τοὺς ὁποῖους εἶχεν ἀποκρούσει ἀπὸ παντοῦ τὸ κοινὸν καὶ ματαιώσει τὰ κινήματά των». Καὶ συνεχίζει κατηγορώντας τὴν κυβέρνησιν ὅτι δὲν πῆρε ἐπαρκῆ προληπτικὰ μέτρα στὴν Ἀθῆνα, «ἐνῷ ἡ ἐν Πειραιεὶ μεραρχία» συνέλαβε τὸν ἀπεσταλμένον «τῶν ὀχλαγωγῶν» πού πῆγε νὰ ξεσηκώσει τὸν κόσμον καὶ νὰ τὸν φέρει στὴν Ἀθῆνα. Αποκαλύπτει μάλιστα, ὅτι στὸν Πειραιᾶ ἦσαν μπλεγμένες στὰ γεγονότα καὶ οἱ ἀρχές κι' ὅτι ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ δὲν κατορθώθηκε νὰ ξεσηκωθοῦν παρὰ «τρεῖς φανλόδιοι, τρεῖς κουρεῖς καὶ ἓνας βακάλης».

Μὲ τὸ ὑποκριτικὸ αὐτὸ δημοσίευσμά της ἡ «Ἀθηνᾶ» ἀποκαλύπτει ὅλη τὴν οὐσία τῆς μαυροκορδατικῆς ἀγγλοκίνητης πολιτικῆς. Ἐνῷ ὁ λαὸς διψοῦσε γιὰ ριζικὲς δημοκρατικὲς λύσεις, ὁ Μαυροκορδάτος τὸν παραπλανοῦσε μὲ δῆθεν δημοκρατικὰ καὶ συνταγματικὰ συνθήματα, ἐνῷ κατὰ βάθος δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ, παρὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας πρὸς ὄφελος τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν ἐφαρμογὴν πολιτικῆς «ἡσυχίας καὶ τάξεως», πού δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀπλή φάση τῆς γενικώτερης ἀγγλικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν Ἀνατολή. Ἀκόμα τὸ ἐχθρικὸ πρὸς τὴς δημοκρατικὲς ἐκδηλώσεις πνεύμα τοῦ δημοσιεύματος ἀποσταμῶνει ὅσους ἐρευνητὲς ἰσχυρίζονται πὺς τὰ γεγονότα τῆς 25 τοῦ Μάρτη ἦταν δάχτυλος τῆς Ἀγγλίας καὶ ὀργανώθηκαν ἀπὸ τὸ μαυροκορδατικὸ κόμμα.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ταραγμένον, τὸ σχεδὸν ἐπαναστατικὸ κλίμα πέρασε καὶ ἡ ἐθνικὴ γιορτὴ τοῦ 1848. Γιὰ τοὺς κυβερνητικοὺς καὶ τὴν ἀντιπολίτευση ἦταν ἓνα καλὸ μάθημα πού τοὺς δίδαξε πολὺ ζωηρὰ τοὺς λαϊκοὺς πόθους. Ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας, μὲ τὴν περήφανη στάση του, εἰδείξε καθαρὰ πὺς ἦταν ριζικὰ ἀντίθετος πρὸς τὴν πολιτικὴ τῶν ξένων ἐπεμβάσεων, πρὸς ὅλες τὴς μεθόδους καὶ

τά προγράμματα τῶν πολιτικῶν κομμάτων, πού μαλλιοτραβιού-
ταν γιά τήν ἐξουσία. Ὁ λαός στά γαλλικά καί τά εὐρωπαϊκά ἀ-
στικοδημοκρατικά κινήματα ἐβλεπε τή ζωντανή συνέχεια τοῦ γαλ-
λικοῦ 1789, πού κάτω ἀπὸ τήν ἐπίδρασή του πολέμησε σιτὸν ἀγῶνα
γιά τήν ἀνεξαρτησία του στά 1821. Ἡ ἐξέλιξη πού πήραν τὰ πρά-
γματα μέσα στοὺς δυὸ μῆνες ὡς τὸ Μάη τοῦ 1848, θά μᾶς δείξει
καθαρότερα πὺς οἱ ἀστικοδημοκρατικὲς ἐξεγέρσεις τῆς Εὐρώπης
ἀνανέωσαν τὴν ἀγωνιστικὴ παράδοση τοῦ λαοῦ μας, ἀπομακρύνον-
τάς τον ἀπὸ τὰ ξενοκίνητα κόμματα καὶ φέρνοντάς τον κοντύτερα
πρὸς τίς δημοκρατικὲς καταχτήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἀπὸ τὴν
ἀποψη τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ὀριμότητος. Ἡ «φωτισμένη
γνώμη τῶν Ἑλλήνων» τοῦ Τερτσέτη πλουτίζεται σὲ πείρα καὶ
γνώση, γιὰ ν' ἀποτελέσει τὸ δάθρο μελλοντικῶν ἀγώνων τοῦ
ἔθνους.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

Ο ΕΝΟΠΛΙΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

1. Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ τῆς Ἀθήνας, χρωματίζουν ἀποφασιστικὰ τὴν κατὰστασιν. Τόσο ἀνάμεσα στίς πλατειεῖς λαϊκὰς μάζας, ὅσο καὶ στοὺς πολιτικούς κύκλους, εἶχε γίνῃ συνειδησὴ πῶς, παρὰ τὴν κυβερνητικὴν μεταβολήν, ὁ βραχνὰς τῆς κωλετικῆς πολιτικῆς ἐξακολουθοῦσε νὰ ρυθμίζει τὶς τύχας τοῦ τόπου. Μέσα στὸ λαὸ συντελοῦνται γοργὰ ἀνακατατάξεις, ποὺ ἐμφανίζουν τὸ πολιτικὸν καὶ πολιτικὸν πρόβλημα σὲ νέα μορφή.* Πέρα ἀπὸ τὴν τροχιά τῶν ξενοκίνητων κομμάτων, τὸ δημοκρατικὸ ρεῦμα ξεπετιέται καὶ καταχτᾷ σημαντικὰ τμήματα τοῦ λαοῦ, μὲ ἀναγεννητικὰς γιὰ τὴ χώρα ἐπιδιώξεις καὶ μὲ προσπάθεια νὰ συνδεθῇ μὲ τὴ ζωντανὴν εὐρωπαϊκὴν δημοκρατικὴν παράδοσιν, ποὺ ξαναγεννιέται καὶ ἀπλώνεται γοργὰ ἀπὸ τὴ Δύση πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴ Γαλλίαν ὡς τὴ Μολδοβλαχίαν καὶ Πολωνίαν.

Ἄν θελήσουμε νὰ διαγράψουμε περιληπτικὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατὰστασιν στῇ χώρᾳ μας ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Μάρτιου τοῦ 1848 ὡς

* Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γενικότερον φιλολογικὸν ἀντίκτυπον τοῦ 48 στὴν ντόπ. πνευματικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς, τὸ ζῆλοτάτο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξιν τῶν γαλλικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων ἐκδηλώθηκε καὶ στῇ μετάρρῃσιν καὶ κυκλοφορίᾳ ντοκουμέντων γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ Παρισιοῦ καὶ γιὰ τοὺς νέους θεσμοὺς ποὺ ἐφαρμόστηκαν στῇ Γαλλίᾳ. Στὸ δεύτερον τόμον τῆς διδλιογραφίας Γκίνην - Μέξιν καὶ ἐτὸς 1848 βρίσκουμε τὰ παρακάτω μεταφράσματα: α) Ἀριθ. κατατ. 4855, Συζητήσεις τῆς ἐθνικῆς τῆς Γαλλίας συνελθεῖσιν μεταφραζόμεναι ὑπὸ Α. Παλαιολόγου φυλλάδιον Ἀπρ 1848. β) 4865. Σύντομος ἱστορία τῆς τελευταίας γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ Λινδρεμὲν, μάρτυρος αὐτόπτου. Μετάφρασις Θ. Σίμου ἐν Ἀθήναις 1848. γ) 4875. Τὸ περὶ βουλευτικῆς καὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως σύγγραμμα τοῦ κ. Δυβερτιζιὲ δ' Ὁράν. Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Ν. Α. Κατσοπούλου καὶ Ἑμ. Κοκκίνου. Ἐν Ἀθήναις 1848. Πρέπει νῆταν πολὺ ἄξυμνον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ λαοῦ τῆς Ἀθήνας γιὰ νὰ μποροῦν νὰ κυκλοφοροῦν στὴν ἀπελπιστικὴν στενὴ διδλωπικὴν ἀγορὰ τρία συγγράμματα, σχετικὰ μὲ τὴ Γαλλίαν καὶ τὰ γεγονότα ποὺ ἄλλαξαν τὴ μορφήν τῆς καὶ τὴ μορφήν τῆς Εὐρώπης. Ἀκόμα θυμίζουμε πῶς ὁ μεταφραστὴς Παλαιολόγος εἶναι ὁ φλογερὸς ἡγέτης τῆς νεολαίας ποὺ συναντήσαμε πρὸ πάντων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Μινιὲ μεταφράζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1847 στῇ γλῶσσᾳ μας.

τά μέσα του 'Απρίλη, όποτε φουντώνει ο ένοπλος αγώνας, θα σταθούμε στα παρακάτω σχήματα:

α) Το $\chi \upsilon \theta \epsilon \rho \nu \eta \tau \iota \kappa \acute{o}$, που σέρνει πίσω του όρι-
σμένα κομμάτια των αγροτών και τους καπετανέους. Καθοδηγητή
και σύμμαχο έχουν το παλάτι. Στις έντονες πολιτικές ζυμώσεις με-
τέχουν με ιδεολογική σημαία τον «κίνδυνο της άναρχίας», αν τα
δημοκρατικά ρεύματα πνεύσουν και μέσα στην 'Ελλάδα. Σά μονα-
δικές λύσεις προβάλλουν την περιφρούρηση του θρόνου και τη «με-
γάλη ιδέα». Όχι λύση του έθνικού, μά αλόγιστη επέκτατική πο-
λιτική. «Μιά μόνον θύρα - κηρύττουν - υπάρχει: έξόδου από της φυ-
λακής εις την όποιαν καταστηπόμεθα, ή επέκτασις των όρίων». Μα-
ζί τους συμφωνούν και οι πρεσβευτές της Αυστρίας και της Βαβα-
ρίας, έκφραστές της πολιτικής που οι κυβερνήσεις τους είχαν χα-
ράξει στην 'Ελλάδα πριν από τα γεγονότα των χωρών τους.

β) Το ρεύμα που επηρεάζεται από το
κόμμα του Μαυροκορδάτου και την 'Αγ-
γλική πρεσβεία. Άσκει έντονη αντίθωνική πολιτική
που διεξάγεται με τά αίτήματα για συνταγματικές έλευθερίες, διά-
λυση της βουλής, άπομάκρυνση του Όθωνα από τήν θρόνο και διο-
ρισμός αντιβασιλείας. Ζήτημα άλλαγής πολιτεύματος δέ μπαίνει και
ή αντίθωνική προπαγάνδα γίνεται με τόν άπώτερο σκοπό νά επι-
τευχθεί άλλαγή στο πρόσωπο του βασιλέως και ν' ανέβει στο θρόνο
μονάρχης πρόθυμος νά έκτελεί τις έντολές της 'Αγγλίας. Τή δημο-
κρατία το άγγλόφιλο κόμμα ταυτίζει με την άναρχία, συμφωνών-
τας σ' αυτό με τους κυβερνητικούς και τους ρωσόφιλους, και μάχε-
ται την «μεγάλη ιδέα», πιστό στην άγγλική θέση για ειρήνη στην
'Ανατολή προς όφελος της Τουρκίας. Αντί των άμεσων έξωτερικών
περιπετειών, προτείνει όποκριτικά «έσωτερική άνασυγκρότηση» και
ύστερα δράση σέ βάρος της Τουρκίας.

γ) Το ρωσόφιλο ρεύμα, που ένω συμφωνεί με
τήν ανάγκη μάς πλατειάς έσωτερικής μεταβολής, με άποκατάστα-
ση των συνταγματικών έλευθεριών και τόν παραμερισμό από την
έξουσία των κυλετικών, επιθυμεί νά διατηρήση με κάθε θυσία
το θρόνο του Όθωνα και γύρω του τη συσπείρωση των 'Ελλή-
νων, γιατί στο πρόσωπό του βλέπει την έγγρηση για μία διαρκή
προκλητική πολιτική άπέναντα στην Τουρκία, το μεγάλο έχθρό του
σαρισμού στα Βαλκάνια και την 'Ανατολή. Η ρωσική πολιτική,
ύποστηρίζοντας τις θέσεις της αútés, έχει έντονο αντιάγγλικό χα-
ρακτήρα και μεταχειρίζεται σαν κύριο προπαγανδιστικό μέσο προ-
σεταιρισμού των 'Ελλήνων την κοινή όρθόδοξη πίστη. * Είναι λοι-

* Ο Α. Σούτσος νά πώς έκφράζει τά φιλωρωσικά του αισθήματα στο

πὸν αὐτονόητο πόσο στηρίζεται στὴ συμπαράσταση τοῦ κλήρου γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς τῆς.

δ) Τὸ δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ὸ ρ ε ὡ μ α, πού εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν δημοκρατικῶν ἀγώνων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ δῶθε, καὶ πού στὴ παρούσα ἱστορικὴ στιγμή βρίσκει σταθερὸ προσανατολισμὸ πρὸς τὴν ἐπαναστατημένη Εὐρώπῃ. Ζητεῖ δημοκρατικὰ λύσεις γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα, ἀνατροπὴ τοῦ Ὁθωνος, ἐγκαθίδρυση δημοκρατίας καὶ σταθερὴ ἐπαφὴ μὲ τὰ δημοκρατικὰ εὐρωπαϊκὰ καθεστῶτα. Ἐνῶ ἐπηρεάζει πλατεῖα τμήματα νεολαίας καὶ ἀρκετὲς λαϊκὲς μάζες, δὲν ἔχει οὔτε σταθερὲς κατευθύνσεις, οὔτε ἐκμεταλλεύεται τὶς ἀντικειμενικὲς συνθήκες γιὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαραίτητη παλλαϊκὴ ὑποστήριξη. Λεῖπει ἡ ἀ ν α γ γ α λ ῖ α π ο λ ι τ ι κ ῆ ὁ ρ γ ἄ ν ω σ η, λ ε ῖ π ε ι τ ὸ κ ὅ μ μ α, πού θὰ κατευθύνει τὶς μάζες. Ἡ ἑλλειψὴ αὐτὴ εἶναι ὁ σοβαρότερος λόγος τῆς ἀποτυχίας ὅλων τῶν ἐνόπλιων ἐξεγέρσεων μέσα καὶ μετὰ τὸ 1848.

Τὸ δημοκρατικὸ κίνημα τοῦ λαοῦ ἀντιμετωπίζει τὸ ἰδεολογικὸ μέτωπο τῶν συνασπισμένων κυβερνητικῶν καὶ ἀντιπολιτευομένων, πού συμφωνοῦν ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι παρὰ ἀναρχία καὶ πηγὴ δυστυχίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ κοντὰ σ' ἄλλα προβάλλεται σὰν μὴ ἀπὸ τὶς βασικότερες ἀπειλὲς ὅτι ὁ τσάρος θὰ καταπνίξῃ κάθε ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ θρόνου μὲ ὅλα τὰ μέσα πού διαθέτει.

Ἡ δημοκρατικὴ ἰδέα πού ξαναγεννιέται στὴν Ἑλλάδα, στὰ 1848, εἶναι καταδικασμένη νὰ μαζέψῃ τὰ φτερά της, ὅπως τὰ μάζεψε στὴ φωτιὰ τοῦ ἀγῶνα καὶ στὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ φτερουγίσματα κάτω ἀπὸ τὴ συνασπισμένη ὀλομέτωπη ἐπίθεση τῶν ξένων καὶ τοῦ πολιτικοῦ κατεστημένου.

Ἀς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὰ γεγονότα. Στὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Μάρτη τοῦ 1848, ὁ λαϊκὸς ἀναθρακισμὸς ἀρχίζει ν' ἀνησυχεῖ σοβαρὰ καὶ τὴν ἀντιπολίτευση, πού φοβᾶται πὺς μὴ ἐνδεχόμενη λαϊκὴ ἐξέγερση θὰ σαρώσῃ ὅλο τὸ φαυλοκρατικὸ πολιτικὸ συγκρότημα. Ἡ «Ἀθηνα», διαπιστώνοντας τὴν ἐπιδίωξη ὅλης τῆς διαφθορᾶς τοῦ κυλετικοῦ συστήματος στὴ νέα κυβέρνηση, τονίζει πὺς «τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς εἶναι ἡ κυρίᾳ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν ἐθνῶν καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς τᾶξεως, κατὰ τοῦτο ἔχομεν μάρτυρα τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα εἰς Παρισίους. Τὸ διεφθαρμένον σύστημα τῆς κυβερνήσεως τοῦ Γκιζώτου ἠρέθισε τὸν λαὸν τῶν Παρισίων καὶ τὸ κίνημα αὐ-

ποίημά του «Πολιτικὴ ἑποφία τῆς Ἑλλάδος».

•Ρῶσε, Ρῶσε, προτιμῶμεν οὐ ἀπὸ τοὺς φράγκους ὅλους.

Σὺ διάλυσε τοῦ Ἀγγλοῦ τὰς ἐπιβολὰς τοὺς ὁλοὺς.

Μία πίστις μᾶς ἐνώνει καὶ καθὼς θρησκεία μία

Πάντοτε ἄς μᾶς ἐνώνῃ ἀδιάσπαστος φίλα .

τοῦ ὄχι μόνον τὴν ὑπάρχουσαν γαλλικὴν τάξιν κατέστρεψε ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἀνεστάτωσε»... Συνεχίζοντας λέει πῶς ἐνῶ εὐχεται τὸ θρίαμβο τῆς δημοκρατίας στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἑλλάδα τὴν τρομάζει παρόμοια κατάσταση, «διότι ἂν εἰς πολλοὺς καταπιεζομένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης τὸ κίνημα τοῦτο δύναται νὰ εἶναι σωτήριο, εἰς ἡμᾶς ὅμως ὄχι, διότι ἡμεῖς ἐπρολάβαμεν ν' ἀποκτήσωμεν ὅλας τὰς ἐλευθερίας (!) ὑπὲρ τῶν ὁποίων γίνεται ὁ σημερινὸς ἀγών».

Τὸ δημοσίευμα τοῦτο τῆς «Ἀθηνᾶς» εἶναι χαρακτηριστικό. Μπροστὰ στὸ λαϊκὸ ἀναθρασμὸ ἡ ἀντιπολίτευση ἀναγκάζεται νὰ ὑποστείλει διαστικὰ τίς δῆθεν συνταγματικὰς σημαίαις τῆς καὶ νὰ διαφεύσῃ μετ' ἐπὶ τὴ σάση τῆς ὅσα κήρυττε πρὶν λίγες μέρες. Πραγματικά, ἡ ἴδια ἐφημερίδα, τρία φύλλα μόλις πρὶν, τονίζοντας τὴν ἀνυπαρξία ἔστω καὶ στοιχειωδῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ἔγραφε: «...καὶ ἀναμιγνυομένου πάλιν τοῦ βασιλέως εἰς τὴν κυβέρνησιν, πῶς θέλει ἐφαρμόζεσθαι θρησκευτικῶς τὸ σύνταγμα; Πῶς θέλει συμδιβάζεσθαι μετ' ἐπὶ τὸ σύνταγμα (...) ἡ ἐλευθέρᾳ εἰσοδος τῶν ξένων πρεσβευτῶν εἰς τὸ παλάτιον;».

Πέρα ἀπὸ τὴ δολιότητά του, τὸ δημοσίευμα τῆς «Ἀθηνᾶς» μπορεῖ νὰ μᾶς εἰσάγῃ κατ' εὐθείαν στὸ κλίμα τοῦ πολιτικοῦ ἀδιέξοδου ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μετ' τὴν ἀνοδο τοῦ Κουντουριώτη στὴν ἀρχή, καθὼς καὶ στὸ γενικότερο κλίμα τοῦ λαϊκοῦ ἀναθρασμοῦ. Ἡ ἀμνηστία τῆς 25 τοῦ Μάρτη, ποὺ ρίχτηκε γιὰ δόλωμα, ἀποτυχαίνει πέρα γιὰ πέρα. Οἱ ἀγωνιστὲς ποῦχαν καταφύγει στὸ Τούρκικο, τὴν ἀγνόησαν καὶ περιμένουν τὴν κατάλληλη στιγμή νὰ δώσουν τὸ λόγο στὰ ὅπλα. Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου γίνονται συγκεντρώσεις ἀνταρτῶν στὴν ἑλληνοτουρκικὴ μεθόριο καὶ παράλληλα συνεννοήσεις μετ' παραμεθόρια ἑλληνικὰ στρατιωτικὰ τμήματα γιὰ κοινὴ ἀντικυβερνητικὴ δράση. Στὶς ἀρχὰς Ἀπριλίου οἱ συγκεντρώσεις τῶν ἀνταρτῶν εἶχαν ὀλοκληρωθεῖ στὸ παραμεθόριο σημεῖο Δερβέν-Φούρκα. Ἡ Ἀθήνα καὶ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαός, μετ' ἀτασθαλιὰν τὴν ἀναπνοὴν περιμένουν ἀπ' ὦρα σὲ ὦρα τὴν εἰσβολὴν καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἐναρξὴ μιᾶς νέας ἀποφασιστικῆς φάσεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ποὺ κατατρώει τίς ἰσχυρὰς τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ χροῖα τοῦ ἀγῶνα, μετ' ἀπὸ τὰς διαλείψεις ἐσωτερικῆς εἰρήνης ὡς τὴν ἡμέραν ποὺ ὁ μισητὸς Βίτελσμπαχ ἀναγκάζεται ἀπὸ τὸν ἐπαναστατημένο λαὸ νὰ ἐγκαταλείφῃ γιὰ πάντα τὰ ἑλληνικὰ χῶματα, πάνω σὲ ἐγγλέζικο πολεμικόν.

2. ΟΙ ΑΝΤΑΡΤΕΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΤΗ ΜΕΘΟΡΙΟ

Πραγματικά, ἡ εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος,

πού όλοι τήν περιμένουν σάν άποφασιστικό παράγοντα στη λύση τοῦ κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ ἀδιεξόδου τῆς χώρας, ἀρχίζει στίς 9 Ἀπριλίου ἀπό τὸ παραμεθόριο σημεῖο Δερβέν - Φούρκα, όπου παρατηροῦνται καί οἱ ἀντάρτικες συγκεντρώσεις. Στήν ἀρχή μικρή δύναμη ἐνόπλων μέ τὸν ἀντισυνταγματάρχη Βελέντζα, προωθείται στήν περιοχή τοῦ δήμου Πτελεατῶν τῆς Φθιώτιδος καί καταλαμβάνει τὸ χωριὸ Σούρπη. Ἡ εἰσόδος πραγματοποιήθηκε ἀναιμάκτα καί οἱ ἀντάρτες μπαίνουντας στὸ χωριὸ περιορίστηκαν νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ διορισμένο δήμαρχο τῶν κωλετικῶν μέ τὸν ἐκλεκτὸ τῆς λαϊκῆς φήφου Γεωργιάδη, πού ἡ κυβέρνησις τὸν εἶχε πάψει ἀυθαίρετα.

Ἡ εἰσβολή, ἀν καί δὲν ἦταν κάτι πού δὲν τὸ περίμενε ἡ κοινὴ γνώμη, ἔκανε φοβερὴ ἐντύπωση στήν ἀνάστατη καί ξεσηκωμένη Ἀθήνα. Ὁ τύπος παραχωρεῖ τὸν πιὸ σημαντικὸ χώρο του στίς εἰδήσεις ἀπὸ τὴ μεθόριο, ἐνῶ ὁ λαὸς τῆς Ἀθήνας συζητεῖ τὰ γεγονότα στοὺς δρόμους καί τὰ δημόσια κέντρα. Γενικὴ εἶναι ἡ γνώμη πὼς τὴν εὐθύνη γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, πού ἀνάδει, τὴν ἔχει ἡ κυβέρνησις. Γιὰ τὰ γεγονότα, λέει ὁ «Αἰὼν», φταίει τὸ διεφθαρμένον κωλετικὸ σύστημα, «τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἱερὸν ἐσεβάσθη, πάντοτε ἀντιπολεμοῦν τὴν μεταβολὴν τῆς 3 Σεπτεμβρίου καί τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα».

Στὸ μεταξύ, ἡ κυβέρνησις καί τὸ παλάτι ἔχουν πάθει σύγχισης. Ἀφοῦ στήν ἀρχὴ προσπάθησαν ν' ἀποσιωπήσουν τὰ γεγονότα, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ πραγματικὴ τους ἔκτασις, ἀναγκάζονται μπροστὰ στὸν θόρυβο τοῦ τύπου καί τῇ λαϊκῇ ἀνησυχίᾳ νὰ κάνουν ἐπίσημην ἀνακοίνωση, μιά ὁδομάδα μετὰ τὴν εἰσβολή. Ἔτσι, μέ ἡμερομηνία 15 Ἀπριλίου, δίνεται ἀνακοίνωσις τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου στήν κυβερνητικὴ ἐφημερίδα «Φίλος τοῦ λαοῦ», μέ τὴν ὁποία ἀναγγέλλεται ἡ εἰσβολὴ τοῦ Βελέντζα καί γίνεται ἡ πρώτη προσπάθεια ν' ἀποδοθεῖ τὸ ἐγχεῖρημα σὲ τούρκικη ὑποκίνησις.

«Κάτοικοι τοῦ Βασιλείου! - τελειώνει τὸ κυβερνητικὸ ἀνακοινωθὲν - ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι σκοπὸς τοῦ ἀπονενοτημένου τούτου ἀποστάτου δὲν εἶναι οὔτε τοὺς κατὰ μέρος πολίτας, οὔτε τὴν κοινωνίαν νὰ ὠφελήσῃ, ἀλλὰ γενόμενος ὄργανον ὀλεθρίων σκοπῶν, νὰ διακινδυνεύσῃ τὰ τιμαλφέστερα τοῦ ἔθνους συμφέροντα καί νὰ φέρῃ ἀπερισκέπτως τὴν ἀναστατῶσιν τῆς πατρίδος».

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα σχολιάζονται τὰ γεγονότα στὸ ἄρθρο τῆς ἴδιας ἐφημερίδας, ὅπου δίνεται χαρακτηριστικὰ καί ὁ ἀντίκτυπος πού δημιουργήσαν στήν Ἀθήνα:

«Οἱ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καλοὶ πατριῶται - γράφει - εὐάριθμοι ὅμως καὶ ὀλίγοι, ἔλαβον εὐκαιρίαν τὴν ἀπομάκρυναν τοῦ Βελέντζα νὰ πλάσωσι καὶ νὰ σπερμολογήσῃσι ὅσα τοὺς υπαγορεύει ἡ ἐπιθυμία στασιαστικῶν κινήματων καὶ ἡ ἐμφυτος χαιρεκακία των. Μὲ πολλὴν χαρὰν διέδωσαν οὗτοι ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Βελέντζα συνεμερίσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἀμνηστευθέντες ἀξιωματικοὶ ὅλον ὁ Παπακώστας, ὁ Βαλατζός, ὁ Εὐαγγέλης Μίτζος, ὁ Ταρκαντζίκης καὶ λοιποὶ καὶ ὅτι ἐπὶ κεφαλῇς ἐνόπλων εἰσέβαλον εἰς Φθιώτιδα καὶ κατέλαβον τὴν Λαμίαν καὶ ἐκήρυξαν δημοκρατίαν, αἰσχυρόμενοι νὰ εἰπωσιν ἀναρχίαν καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἠκολούθησαν αὐτοὺς καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἀνέβη εἰς 3.000». Καὶ προχωρώντας κατηγόρει τοὺς δημοκρατικούς τῆς Ἀθήνας, ὅτι γιὰ νὰ χουν εἰδήσεις ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς εἰσβολῆς, ἀνοίξαν ἀλληλογραφία μὲ ὁμόφρονές τους τῆς Λειβαδείας, «ὥστε ὅσας ὥρας ἔχει ἡ ἡμέρα, τόσοι ταχυδρόμοι φθάνουσιν ἐκ Λεβαδείας εἰς Ἀθήνας πρὸς τοὺς καλοὺς μας πατριώτας».*

Παρ' ὅλο πού τὸ κυβερνητικὸ φύλλο θέλει νὰ δικαιωμωδῇσι τὶς ἐλιτίδες καὶ τοὺς πόθους τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ, μὲ τὸ δημοσίευμά του μᾶς δίνει μιά ἀκριθεὶς εἰκόνα τῶν ζυμώσεων καὶ τῆς ταχύτητος πού ἐξαπλώνονταν ἡ ἔνοπλη ἐξέγερσις τῶν περιοχῶν τῶν συνόρων. Οἱ ἀγρότες, ὅπως θὰ δοῦμε, ξεσηκώνονται ἄθροοι καὶ ἀκολουθοῦν τοὺς ἀντάρτες. Μετὰ τὴν πρώτη κρούσῃ τοῦ Βελέντζα,

* Νὰ τὸ γράμμα πού ἔστειλαν στὸ Βελέντζα γιὰ ν' ἀποκτήσουν ἐπαφὴ καὶ νὰ συντονίσουν τὸν ἀγῶνα: «Δερβένι Φοῦρκα 13 Ἀπριλίου 1848. Ἀδελφέ! Ἐπληροφορήθημεν εὐχαρίστως ταύτην τὴν στιγμὴν τὴν ἀφιξίν σας εἰς Αὐλάκι καὶ Ἀγία Μαρίνα, σήμερον εἰσβάλλομεν καὶ ἡμεῖς ἕως 500 τὸν ἀριθμὸν καὶ ὅπου τοποθετηθῶμεν θέλει ὅς γράφομεν. Πρὸς τὸν κ. Νομάρχην καὶ φίλον μας Λοιζωρίκην γράφομεν σήμερον ὅτι ἐνεκα τῆς μὴ διαλύσεως τῆς παρανόμου Βουλῆς, τῆς καταπατήσεως τοῦ Συντάγματος, τῆς μὴ ἐκκαθάρσεως τοῦ παλατιοῦ καὶ ἐν γένει τῆς ἐξακολούθησεως τοῦ συστήματος τοῦ πρώην ὑπουργείου μᾶς ἔφερον, τόσον ἡμᾶς καθὼς καὶ ὅλον τὸ ἔθνος νὰ κινήθωμεν ἅπαντες διὰ νὰ ἐξαιτηθῶμεν παρὰ τῆς Α. Μ. τὴν γενικὴν διόρθωσιν τῶν πραγμάτων τοῦ ἔθνους. Προσέτι τοῦ ἐγράψαμεν νὰ ἐμποδίσῃ κάθε ἀντίκρουσιν διὰ νὰ μὴ γενῇ αἱματοχυσία, διότι τὸ ἐλληνικὸν αἷμα εἶναι πολὺτιμον, ἀλλέζομεν νὰ τὸν εὐρώμεν πρόθυμον νὰ συμερίσθῃ τὸ γενικὸν κίνημα, ἀλλέζομεν προσέτι ὅτι καὶ ὁλος ὁ στρατός, μιμούμενος ἔκεινον τῆς Εὐρώπης, δὲν θὰ φανῇ ἐναντίον τοῦ γενικοῦ καλοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου. Εἰς τὴν πόλιν Λαμίαν δὲν πρέπει νὰ ὑπάγετε, ἐπίσης καὶ ἡμεῖς ἀπεφασίσσαμεν νὰ μὴ ὑπάγωμεν διὰ νὰ μὴν βλαφθῇ ἡ πόλις αὕτη. Ὅσον ἡμπορεῖτε νὰ φυλάξετε εὐταξίαν διὰ νὰ μὴ εὐρουν οἱ ἄχθροὶ τοῦ ἔθνους ἀφορμὴν νὰ λαλοῦν κατὰ τοῦ γενικοῦ κινήματος. Ἀναμένομεν ἀπάντησίν σας. Σὲ γλυκοασπαζόμεθα οἱ ἀδελφοὶ σου Εὐάγγελος Μ. Κοντογιάννης, Παπακώστας Τσαμάδας, Β. Μπαλατζός, Δ. Ταρκαντζίκης. Πρὸς τὸν ἀντισυνταγματάρχην Κ. Ἰω. Βελέντζαν». (Ἀθηνᾶ φ. 1490/22-4-48).

ἐπακολούθησε ἡ εἰσβολή καὶ τῶν ὑπόλοιπων ἀντάρτικων δυνάμεων ποῦχαν συγκεντρωθεὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα καὶ μὲ μεγάλη περιοχὴ τῆς κοιλάδας μεταξὺ Ὁρθῦρος καὶ Καλῖδρομου καταλαμβάνεται. Ὅλα τὰ χωριά γύρω ἀπὸ τὴ Λαμία περιέρχονται στὴν κατοχὴ τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Λαμίας, κι' οἱ ἑνοπλεις δυνάμεις τῶν ἀνταρτῶν ἀναπτύσσονται στρατηγικὰ καὶ καταλαμβάνουσι τὰ κλειδιά τῆς περιοχῆς. Ὁ Βελέντζας προωθείται στὸ χωριὸ Σαρμουσακλῆ. Ὁ ταγματάρχης Μπαλατοῦς στὰ χωριά Μεγάλῃ Βρύση καὶ Φαρδύ, ὁ ταγματάρχης Κοντογιάννης στὸ Λιανοκλάδι, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Παπακώστας Τζαμάλας στὸ Μαυρολιθάρι μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν Ἀμφισσα, Χρυσό, Δελφούς καὶ Ἀράχθια, ὅπου στὴν τελευταία αὐτὴ προσχώρησαν στίς δυνάμεις του καὶ οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τῶν κυβερνητικῶν. Ἔτσι, ἡ πόλις τῆς Λαμίας καὶ ἡ περιοχὴ τῆς θρίσκονται σὲ κλοιό.

Οἱ στρατηγικὲς προϋποθέσεις στὴν πρώτη τούτῃ φάση, ἦταν εὐνοϊκότερες γιὰ τοὺς ἀντάρτες. Ἄν καὶ διαθέτουν ἐλάχιστες δυνάμεις, ἔχουν ἐξασφαλισμένη τὴ λαϊκὴ συμπαράσταση ὅλης τῆς περιοχῆς. Ἡ κυβέρνησις βρέθηκε ἀπροετοίμαστη γιὰ στρατιωτικὴ δράση. Οἱ δυνάμεις προκάλυψαν τῶν συνόρων δὲν χτυπήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες, ποὺ μὲ κάθε τρόπο ἤθελαν ν' ἀποφύγουν νὰ χυθεῖ ἀδελφικὸ αἷμα, ὅπως ρητὰ μαρτυρεῖ ἡ «Ἐλπίς»:

«Οἱ ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας καταφυγόντες, ἀπὸ συνεννόηθησαν καὶ συσχεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ εἰσβάλῃσι μετὰ ἐνόπλου δυνάμεως ἐκ χριστιανῶν καὶ ὅχι, ὡς ἐσφαλμένως γράφει ἡ ὑπουργικὴ προκήρυξις, ἐξ ὀθωμανῶν συγκειμένη, ἔθεσαν, καθ' ὃ μὲχρι τοῦδε παρατηροῦμεν, ὡς δόσιν τῆς ἐνεργείας των νὰ μὴ χύσωσιν ἀδελφικὸν αἷμα, δι' ὃ καὶ δὲν προσέβαλον τὰ διάφορα στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια ἐν ἀκαρεὶ ἠδύναντο νὰ καταστρέψῃσι, ἀλλὰ περιωρίσθησαν νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν ὅσα ἑκαστος φρόνιμος πολίτης εὐχεται νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενα».

Κ' ἐνῶ τὸ ἄρθρο τῆς «Ἐλπίδος» ἐκφράζει τὴν πραγματικὴ ἀπήχησιν ποῦχε στὸ λαὸ ἡ πρώτη φάσις τῆς ἀντάρτικης ἐπιθεσης, τὸ μαυροκορδατικὸν κόμμα μὲ τὸ ἐπίσημο ὄργανό του, τὴν «Ἀθηνᾶ» παίρνει στάση ἐχθρική πρὸς τὸ ἑνοπλὸ κίνημα. Χαρακτηρίζει τοὺς ἀντάρτες «ἐλαφρόμαλους», ποὺ «τὰ κινήματά των ὑπηρετοῦν τὴν Τουρκίαν». Καὶ συνεχίζει «...ἀποροῦμεν πῶς οἱ ἀμνηστευθέντες ἀπὸ τὴν κυβέρνησίν μας εἰσβάλλουν εἰς τὴν ἐπικρατείαν μας μὲ Ὀθωμανοὺς διὰ νὰ ἀναστατώσωσιν τὰς ἐπαρχίας, νὰ φέρουν τὴν ἀναρχίαν παντοῦ καὶ δι' αὐτῆς νὰ προσφέρουν τὴν Ἑλλάδα δέσμον

εις τὸ Διδάνιον». Καταλήγει πῶς οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ὑποστηρίξουν τοὺς «τουρκοποστοτάτας» καὶ «τουρκοεπαναστάτας». Εἶναι κι' ἐδῶ φανερὴ ἡ πολιτικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου. Διεκδικεῖ τὴν ἐξουσία γιὰ τὰ πατρίδα του, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν «τάξην», ποὺ ὠφελοῦσε τὴν Τουρκία καὶ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ δημοκρατικὸ αἶσθημα ποὺ ἤθελε ριζικὲς λύσεις στὸ ἐσωτερικὸ καὶ μὰ τί-
μα λύση τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, πέρα ἀπὸ τὸ «status quo» τοῦ Μαυροκορδάτου.

Στὸ μεταξύ, μόλις τέλειωσε ἡ φάση τῆς προώθησης καὶ τῆς ἐγκατάστασης τῶν ἀναρτῶν σὲ στρατηγικὰ σημεῖα, κυκλοφόρησαν καὶ οἱ προκηρύξεις τοὺς πρὸς τὸ λαό. Πρῶτος ὁ Βελέντζας ἀπὸ τῆς Σούρπη ἐβγαλε στίς 22-4-1848 τὴν παρακάτω προκήρυξη:

«Συμπολῖται (sic) Ἕλληνες!

Καὶ σήμερον παρουσιάζομαι εἰς τὸ μέσον σας νὰ χύσω μαζί σας καὶ τὰς τελευταίας ρανίδας τοῦ αἱματός μου, ἐὰν παρουσιασθῇ ἀνάγκη, διὰ τὴν υπεράσπισιν τῶν καταπατουμένων τέσσαρα ἔτη ἐλευθεριῶν μας, πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ θυσιῶν μας. Μὴν ὑποφέρετε πλέον νὰ καταστρέφεται τὸ ἔθνος καὶ νὰ υποδουλώνεται μὲ δάνεια, τὰ ὅποια τὸ τετραετὲς σατανικὸν σύστημα μεταχειρίζεται εἰς τὸ νὰ διαφθείρῃ τῶν Ἰουδαίων* τὰς θυσεβεῖς ψυχὰς διὰ νὰ τὸ ὑποστηρίξωσι. Μὴν ὑπομένετε νὰ ἀντιπροσωπεύεσθε ἀπὸ βιαίους βουλευτάς, τῶν ὁποίων τὴν αὐθαίρετον καὶ καταδυναστικὴν ἐκλογὴν ἀπὸ κάθε ἄλλον καλύτερα ὑμεῖς γνωρίζετε, μὴν ὑπομένετε νὰ καταπατῶνται ὁ νόμος καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ νὰ σπαταλῶνται οἱ ἀγῶνες σας, τὰ αἱματὰ σας καὶ αἱ θυοί σας. Κινηθῆτε κατὰ τοῦ τυραννικοῦ συστήματος καὶ ὁ Θεὸς θέλει εἶσθαι μεθ' ἡμῶν, ζητούντων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ συντάγματος καὶ τῶν νόμων, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Συντάγματος ἀπετινάξαμεν τὴν βαβαροκρατίαν αὕτη εἰσέτι ὑπενεργεί. Στεῖ εἰσθε ἐκεῖνοι οἵτινες ἐδῶκατε τὸ παράδειγμα εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ τώρα, ἐν ᾧ ἔχετε τόσα παραδείγματα μὴ κοιμᾶσθε.

Συναχθῆτε ὅλοι, ἀδελφοί, καὶ μὲ ἐν κίνημα κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τυραννίας ἃς σώσωμεν τὴν δεινοπάσχουσαν καὶ κινδυνεύουσαν πατρίδα».

* Ἐννοεῖ θάβαια τὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο.

Ἐπίσης καθαρά περιγράφονται οἱ σκοποὶ τοῦ ἀντάρτικου στὸ παρακάτω γράμμα τοῦ Βελέντζα πρὸς τὸ νομάρχην Φθιώτιδος Λιδωρίκη, ποὺ δημοσιεύουν οἱ ἐφημερίδες:

«Φίλε κύριε Παναγιωτάκη!

Ἐν Αὐλακίῳ τῇ 13ῃ Ἀπριλίου 1848

Σὲ συγχαίρω ἐμπρώτως (sic) διὰ τὸν διορισμὸν σου εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας καὶ ἐπομένως σπεύδω νὰ ἐκφράσω ὡς εἰλικρινὲς φίλος σου, ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον ν' αὐξήσῃς κατὰ μέγα μέρος τὴν ὑπόληψίν σου, νὰ φανῇς ἄξιος καὶ ἀληθὲς πατριώτης, ὅποιος ἕως τῶρα ἐδείχθης καὶ ἐπομένως νὰ ἐνωθῇς μὲ ἡμᾶς τοὺς ἐθνοφύλακας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν τουργικὰ σήμερον, θέλομεν εἰσελθεῖν εἰς Λαμίαν καὶ ἐπομένως νὰ προτρέψῃς καὶ τοὺς στρατιώτας νὰ ἔλθωσιν ἢ μᾶλλον νὰ ἐνωθῶσι μὲ ἡμᾶς καὶ ἃς ἐνθυμηθῶσιν, ὅτι πρῶτον ἦσαν πολῖται καὶ δεύτερον στρατιῶται. Ἄς ἐνωθῶσι μὲ τὸ ἔθνος, καὶ ἃς μὴ δειχθῶσιν ἐχθροὶ τῆς φωνῆς τῶν συμπολιτῶν των. Ἐνθυμήσου τί ἔλεγες καὶ τί ὑπέφερες ἕως ἡδὴ ἀπὸ τοῦ ἐπικρατοῦν ὀλέθριον σύστημα καὶ τὴν παράνομον Βουλὴν. Ἄλλως δὲ ὄψεσαι ἐσὺ καὶ οἱ αἵτιοι τοῦ αἵματος, τὸ ὅποιον θέλομεν χύσει εἰς τοὺς ἀντισταθησομένους στρατιώτας σου καὶ τῆς ἐπαπειλούσης φθορᾶς καὶ ἐνθυμήσου τὰ μέλλοντα.

Ὁ φίλος σου I. BELENTZAS»

Τὴν ἴδια μέρα κ' οἱ ἄλλοι ἀγωνιστὲς ποὺ εἶχαν εἰσδᾶλῃ γιὰ νὰ συντονίσουν τίς προσπάθειές τους μὲ τὸν Βελέντζα, ἀπευθύνουν στὸν ἴδιο νομάρχην ἓνα σημαντικὸ ἔγγραφο, ὅπου ἐκθέτουν τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀγῶνα τους. Εἶχαν φαίνεται τὴν ἐλπίδα ἢ τὴν πληροφορίαν πὺς ὁ Λιδωρίκης θάταν πρόθυμος ν' ἀγωνιστεῖ στὸ πλευρὸ τους, ἀλλ' ἀπατήθηκαν. Αὐτὸς, ἀντὶ γι' ἄλλη ἀπάντησι, διαδίδασε τὰ γράμματα στὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ κυβερνητικὸ φύλλο «Φίλος τοῦ λαοῦ» ἀδύσκει στὴ δημοσιότητα. Νὰ τὸ ἔγγραφο:

«Δερδένι Φούρχα 15 Ἀπριλίου 1848

Ἀδελφέ!

Ἡ μὴ διάλυσίς τῆς παρανόμου Βουλῆς, ἡ καταπάτησις τοῦ Συντάγματος, ἡ μὴ κάθαρσις τῶν ἐν τῷ παλατίῳ βδελυρῶν ὄντων καὶ ἡ ἐξακολούθησις εἰσέτι ἐν γένει τοῦ συ-

στήματος του πρώην καταστρεπτικού Υπουργείου έστενοχώρησαν όλον τὸ Ἔθνος καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ κινηθῶμεν ἀπαντες καὶ ἐξαιτηθῶμεν παρὰ τῆς Α. Μ. τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν βασιλέως τὴν γενικὴν διόρθωσιν τῶν πραγμάτων τοῦ Ἔθνους. Ὅθεν μὴ ξιπασθῆτε διὰ τὸ κίνημά μας, ἀλλ' ἡσυχάσετε καὶ κανεὶς δὲν σὰς ἐνοχλεῖ εἰς τὸ παραμικρὸν οὔτε ἄλλον τινὰ πολίτην. Αἱ ἀρχαὶ μας εἶναι διὰ τὸ καλὸν καὶ ὄχι διὰ τὸ κακόν. Διὰ τοῦ ἐσωκλείστου γράφομεν πρὸς τὸν Βελέντζαν διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς Λαμίαν, ἀλλὰ νὰ διευθυνθῇ εἰς ἄλλο μέρος. Σὰς ἀσπαζόμεθα ὡς ἀδελφοὶ σας Εὐαγγ. Κοντογιάννης, Παπακώστας Τζαμάλας, Θ. Μπαλατσός, Δ. Ταρκατζίκης.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ εὐγένειά σας θὰ συμμερισθῇ τὸ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τοῦ Ἔθνους κίνημά μας καὶ δὲν θ' ἀφήσετε νὰ χυθῇ ἑλληνικὸν αἷμα, ὡς καὶ ἡμεῖς θέλει φροντίζομεν εἰς τοῦτο οἱ ἴδιοι».

3. Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Μετὰ τὴν προώθηση τῶν ἀνταρτῶν μέχρι τῆς θόρειας προβάσεως τοῦ Ἐλικώνα καὶ τῆς πρῶτης πολιτικῆς τους ἐνέργειας, ἡ κυβέρνησις ἐλέποντας πῶς εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει σοβαρὰς πρὸς δυνάμεις ποὺ δημιουργοῦσαν κατάστασιν ὄχι μόνον στὰ ἀνταρτοκρατούμενα ἐδάφη, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλην τὴν χώρα, ἀποφάσισε νὰ δράσει μ' ὅλα τὰ μέσα ποὺ διέθετε. Ἔτσι στῆς 14 Ἀπριλίου, μιὰ ὁδομάδα ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν καὶ ταυτόχρονα μὲ τὴν πρώτην βραχύλογον ἀνακοίνωσίν της πρὸς τὸν λαόν, ἀρχίζει τὸν ἰδεολογικὸν πόλεμον κατὰ τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων, διακηρύσσοντας ἐπίσημα τὴν συκοφαντίαν ὅτι ἡ εἰσβολὴ γίνεται μὲ ὀθωμανικά στρατεύματα. Ὁ μύθος ποὺ δειλὰ - δειλὰ τόλμησαν νὰ προβάλουν ὁ «Φίλος τοῦ λαοῦ» καὶ ἡ «Ἀθηνα» ἀποδεικνύεται πῶς εἶχε τὴν πηγὴν τοῦ μέσα ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν καὶ ἡ ἴδια τὸν ἐμφανίζει σὰν πραγματικότητα μὲ ἐπίσημη ἐγκύκλιον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν πρὸς τοὺς νομάρχας:

Περὶ εἰσβολῆς τοῦ Βελέντζα εἰς Φθιώτιδα
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Υπουργεῖον

Πρὸς τοὺς νομάρχας τοῦ Κράτους

Ἡ Κυβέρνησις ἐπληροφορήθη μὲ λόπην της ὅτι ὁ ἀν-

τισυνταγματάρχης Βελέντζας, ἐνδίδων θέβαια εἰς ἐπιδούλους εἰσγηγῆσαι, σκοπὸν ἔχουσας τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ νὰ σπεύσῃ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀμνηστίας, τὴν ὅποιαν ἡ βασιλικὴ ἐπιείκεια ἐχορήγησε πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς ὁπαδούς του, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Φθιώτιδα κατὰ τὴν 10 μ. μὲ πλειοτέ-
ρους τῶν ἑκατὸν ἐξ ὧν οἱ πλείστοι Ὀθωμανοὶ, ἐπὶ σκοπῷ νὰ διαταράξῃ τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν καὶ τάξιν.

Αἱ κατὰ τὸν νομὸν Φθιώτιδος στρατιωτικαὶ διοικητικαὶ ἀρχαί, ἅμα εἰδοποιηθεῖσαι περὶ τῆς εἰσβολῆς, ἔσπευσαν νὰ λάβωσι τ' ἀπαιτούμενα μέτρα, διὰ νὰ τὸν ἀποκρούσωσι καὶ ματαιώσωσι τοὺς ἀπονενοτημένους σκοποὺς του. Ἐπεμψε δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ἡ κυβέρνησις κατ' αὐτοῦ ἱκανὰς στρατιωτικὰς τε καὶ ναυτικὰς δυνάμεις, ὥστε ἐντὸς ἑλαχίστου κατατροποῦ-
ται ὁ εἰρημένος ἀποστάτης καὶ λαμβάνει τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κα-
κοβουλίας του.

Τὰ περὶ τούτου ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ σὰς κοινο-
ποιήσωμεν, διὰ νὰ εἰσθε εἰς θέσιν νὰ διασκεδάσητε φήμας
ψευδεῖς αἵτινες ἐνδέχεται νὰ διαδοθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς
τάξεως κατὰ τὸν νομὸν σας ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ μεγαλοποιή-
σωσι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀποστατικὸν κίνημα καὶ νὰ ἐμβάλω-
σιν εἰς ἀνησυχίαν τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν. Σὰς προσκαλοῦ-
μεν δὲ συγχρόνως, κύριε νομάρχα, νὰ διπλασιάσητε τὴν προ-
σοχὴν καὶ ἐπαγρύπνησίν σας, πρὸς διατήρησιν τῆς κοινῆς
ἡσυχίας καὶ τάξεως κατὰ τὸν νομὸν σας, διὰ νὰ ἴσθε ἔτσι-
μοι νὰ προλάβητε καὶ ματαιώσητε εἰς τὴν γέννησίν της πᾶ-
σαν ἀπόπειραν διαταράξεως, τὴν ὅποιαν κακὸδούλοι καὶ ἐχ-
θροὶ τῆς τάξεως ἤθελον τολμήσει νὰ ἐπιχειρήσωσιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἀπριλίου 1848

Ὁ Ὑπουργὸς

Δ. Ι. ΚΡΕΣΤΑΙΝΙΤΗΣ»

Μὲ τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Κρεσταινίτη, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ ὅτι ἀναγ-
γέλλονται στρατιωτικὰ μέτρα, ποὺ ὅμως οἱ ἐφημερίδες ἀνάγγειλαν
πολὺ ἀργά - στὶς 22 Ἀπριλίου - ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ
ἐπαναστατικοῦ συναγερμῶ ἦταν πανελλήνιον καὶ ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν
πρωτεύουσα καὶ τὴ Στερεά, ὅπου εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ ὁ λαϊκὸς ἀ-
ναβρασμός, τὴν Καλαμάτα, τὴν Κόρινθο καὶ τὸν Πύργο, ὅπου θὰ
ἐκδηλωθεῖ ἀργότερα, ὁ κίνδυνος ἐπαναστατικῆς καὶ ἀντικυβερνητι-
κῆς δράσεως κυφοροῦνταν σ' ὅλη τὴ χώρα.

Παρὰ τίς διαβεβαιώσεις τοῦ Κρεσταινίτη, τρομερὴ σύγχυσις
ἐπικρατεῖ στὶς κυβερνητικὰς γραμμὰς. Ἀφοῦ ἀφησαν καὶ πέρασε

μέσα σέ πανικό και άναποφασιστικότητα ή πρώτη βδομάδα από την ήμέρα της προώθησης των άνταρτών στα στρατηγικά σημεία που είχαν εκλέξει, κινητοποιούν τις κυβερνητικές δυνάμεις. Οί δυνάμεις αυτές είναι άνεπαρκέστατες, άπρόθυμες νά πολεμήσουν, συμπαθούν περισσότερο τους άντάρτες παρά την κυβέρνηση και προέρχονται από την τοπική στρατολογία. Έπί κεφαλής τους όρίζονται ο ύποστράτηγος Ίωάννης Γκούρα Μαμούρης και ο άντισυνταγματάρχης Ι. Κλιμάκας γιά τή Φθιώτιδα, ο Ι. Φαρμάκης, ο παλιός επαναστάτης του 1847 που πήρε άμνηστία και ύποτάχτηκε, γιά τή Δυτική Έλλάδα μαζί με τον ταγματάρχη Πράπα και ο Γαρδικιώτης Γρίβας γιά τή Θήβα. Η κυβέρνηση μήν έχοντας ούτε έτοιμοπόλεμες οργανωμένες δυνάμεις, ούτε εύχέρεια προώθησής τους πρós την περιοχή των άνταρτών, αναγκάζεται νά καταφύγει στο σύστημα της τοπικής στρατολογίας, πράγμα που έγκυμονούσε τεράστιους κινδύνους γι' αυτήν, την στιγμή που όλη ή περιφέρεια από τή Θήβα κι' άπάνω ήταν στο ποδάρι εναντίον της. Χαρακτηριστική είναι ή είδηση της «Αθηνάς», πώς ο Μαμούρης πηγαίνοντας στη Στυλίδα με 120 στρατιώτες, την βρήκε στα χέρια των άνταρτών και μόλις γλύτωσε γλυστρώντας στη Λαμία από μονοπάτια. Στη διάση του έγκατέλειψε και τά «δύο κανόνια του κάμπου» του τμήματος στα χέρια των άνταρτών.

Οί κυβερνητικοί στην προσπάθειά τους νά στρατολογήσουν συναντούν μεγάλες αντίδράσεις από τον ντόπιο πληθυσμό και ή «Αθηνά» αναγκάζεται νά όμολογήσει πώς «ώς φαίνεται, οί χωρικοί πολλήν διάθεσιν δέν έχουν ν' ακολουθήσουν ούτε τους άντάρτες, άλλ' ούτε τους στρατολογούντας από μέρους της κυβερνήσεως». Έτσι αναγκάζονται νά ρίχνουν τό βάρος της στρατολογίας από τή Θήβα και κάτω και στην Εύβοια, όπου ή άπουσία άμεσης άνταρτικής έπιρροής και τά τεράστια και άνεξέλεγκτα όπως θά δούμε χρηματικά μέσα που διέθεσαν, επέτρεψαν στους κυβερνητικούς νά σχηματίσουν αξιόμαχες έλαφρές δυνάμεις, που αντιμετώπισαν τις τελευταίες μέρες του Άπρίλη και νίκησαν τους άντάρτες τό πρώτο δεκαήμερο του Μάη.

Όμως άπ' την άλλη μεριά κι' οί άντάρτες προβαίνουν σέ γοργή ένταξη στις ένοπλες όμάδες τους των άγροτών που έφθαναν όλο και πιο πολλοί στις γραμμές τους. Από τις αρχικές δυνάμεις εισβολής (200 κάτω άπ' τον Βελέντζα και 500 κάτω από τον Παπακώστα), έφθασαν, πολύ γρήγορα όπως θά δούμε, στο συνολικό άριθμό των 3.000 ένόπλων, που είναι σημαντικώτατος με την τοπική και γενικότερη συσχέτιση του πληθυσμού.

Τέτοιος ήταν περίπου ο άρχικός συσχετισμός των αντιπάλων δυνάμεων. Και από τις δυό πλευρές καταβάλλονται σύντομες προσ-

πάθειες στρατολογίας και προετοιμασίας για μιὰ αποφασιστική ἀναμέτρηση, όταν ἔφτασαν στήν ἀναστατωμένη πρωτεύουσα - πού φούντωνε ἀπό τίς διαδόσεις καί οἱ πολῖτες «περιεφέροντο εἰς τὰς ἀγυῖας καί τὰ δημόσια κέντρα κηρύττοντες διὰ τοῦ ἀναιδεστοῦ κυνισμοῦ τοῦς ὑποτιθεμένους θριάμβους τῶν ληστανταρτῶν καί 'Οθωμανῶν», ὅπως γράφει ὁ κυβερνητικός «Φίλος τοῦ λαοῦ» - οἱ πρῶτες ἐπίσημες πληροφορίες γιά σύγκρουση τῶν ἀνταρτικῶν καί κυβερνητικῶν δυνάμεων, προερχόμενες ἀπό τήν ἔκθεση τοῦ νομάρχου Φθιώτιδος, μέ ἡμερομηνία 18 Ἀπριλίου. Ὁ νομάρχης Λιδωρίκης γράφοντας ἀπό τή Λαμία, πληροφορεῖ τήν κυβέρνησις ὅτι στίς 17 Ἀπριλίου δύναμη κυβερνητικῶν βγήκε ἀπό τή Λαμία γιά νά ἐπιτεθεῖ κατὰ 600 περίπου ἀνταρτῶν, ὀχυρωμένων στή χωριὰ Μεγάλη Βρύση καί Σαρμουσακλή ὑπό τοῦς Βελέντζα καί Μπαλατό. Ἕνας λόχος κυβερνητικῶν, μέ ἐπὶ κεφαλῆς τὸ λοχαγὸ Γαλή, ἄρχισε ἐπίθεση ἀντιπερισπασμοῦ στή Μεγάλη Βρύση ὅπου οἱ δυνάμεις τῶν ἀνταρτῶν ἦσαν λιγοστες, ἐνῶ οἱ κύριες δυνάμεις τῶν κυβερνητικῶν μέ τὸ μοίραρχο Πτολεμαῖο ἄρχισαν γενική ἐφοδο κατὰ τοῦ Σαρμουσακλή. Ἡ δεξιὰ πτέρυγα τῶν κυβερνητικῶν, συνεχίζει ἡ ἔκθεση - κατόρθωσε νά μπεῖ στό χωριό, κατέλαβε τήν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονα καί συγκέντρωσε τὰ πυρὰ τῆς κατὰ τοῦ κεντρικοῦ ὀχυροῦ τοῦ Βελέντζα, πού - ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ νομάρχης - τὸ ὑπεράσπιζαν δῆθεν Τουρκαλθανοί! Ὅμως ἡ ἐπιθετικὴ αὕτὴ ἐπιχειρήσις τῶν κυβερνητικῶν δὲν κατέληξε σὲ κανένα ἀποτέλεσμα, γιατί οἱ ἀντάρτες, βαστώντας γερά ὀργανωμένες θέσεις, τοὺς κυνήγησαν εὐκολα. Ἡ ἐπίθεση, λείει ἡ ἔκθεση, «ἐτελείωσεν ἄνευ ἀποταλέσματος μέν, ἀλλ' οὐκ' ὀλίγον φόβον προξενήσασα εἰς τοὺς ὑπεναντίους διὰ τὴν τόλμην καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν τινα εἶδειξαν νά προσβάλωσιν αὐτοὺς ὀχυρωμένους εἰς στερεὰς οἰκίας». Ἡ ἔκθεση καταλήγει ὅτι οἱ κυβερνητικοὶ εἶχαν ἀπώλειες δύο νεκροὺς καὶ ὀχτὼ τραυματίες, γιά τοὺς ἀντάρτες ὅμως δὲν μπόρεσαν νά ἐξακριβωθοῦν ἀπώλειες. Ἐπίσης διαπιστώθηκε ἔλλειψη πυροβολικοῦ στοὺς κυβερνητικούς καὶ ἀναγγέλλει σὲ ὑστερόγραφον τὴν ἀφίξη ἐνισχύσεων ἀπὸ τὴ Στυλῖδα ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Μαμούρη, ἀπὸ τὸ 3ο τάγμα ὀροφυλακῆς καὶ μέρος τοῦ 7ου συντάγματος καθὼς καὶ προετοιμασίες γιά τὴν κατάληψιν τοῦ Σαρμουσακλή.

Παρά τίς αἰσιόδοξες ὅμως προβλέψεις τοῦ νομάρχου, ἡ Λαμία τὸ δεύτερο δεκαήμερον τοῦ Ἀπρίλη ἦταν πραγματικὸ περιχαρακωμένο στρατόπεδο. «Ὁ Μαμούρης - μάς πληροφορεῖ ἡ «Ἀθηνᾶ» σὲ μακρότατη ἀνταπόκριση ἀναφερόμενη στὰ γεγονότα τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Ἀπρίλη - εὕρισκεται ἐκτὸς τῆς Λαμίας, ἀπ' ὅπου προσπαθεῖ νά στρατολογήσῃ καὶ ἀφοῦ ἐνδυναμωθῇ νά

ἐξέλθῃ εἰς πόλεμον κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Οὗτος εἶχε γράφει πρὸς τοὺς ἐν Εὐρυτανίᾳ διατρίβοντας ἀξιωματικούς νὰ στρατολογήσουν καὶ νὰ καταβοῦν εἰς τὸ Γαρδίκι, χωρίον τῆς Φθιώτιδος, τὴν σήμερον δ' ὥς φαίνεται ὁ Μαιμούρης δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ κάμῃ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν κίνημα, καὶ τότε μόνον θέλει κινηθῇ κατ' αὐτῶν, ὅταν φθάσῃ ἐκεῖ ὁ τακτικὸς λόχος τὸν ὁποῖον ὁμοῦ με' ἄλλας βοηθείας ἔγραψε νὰ τοῦ στείλῃ ἡ κυβέρνησις. Τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχεῖου κατέχουν τὰ στρατεύματα τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐντοσούτι, τὰ δύο ὀρεινὰ πυροβόλα τὰ ὅποια εἶχε φέρεי μαζὶ τοῦ ὁ Μαιμούρης μένουν εἰς τὴν Στυλίδαν διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὰ μεταφέρουν». Τόσο ἀδιάκοπος ἦταν ὁ ἔλεγχος τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες, ὥστε ἀπόπειρα μεταφορᾶς πυροβολικοῦ ἀπὸ τῆς Στυλίδας στὴ Λαμία ματαιώθηκε ἀπὸ ἐπίθεσιν τῶν ἀνταρτῶν. «Ἐπείσαν ἱκανοὶ καὶ ἀπὸ τὸ ἐν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καὶ ἐπληγώθη ὁ ταγματάρχης Δῆμος Λούλιος καὶ ἄλλοι», γράφει ἡ «Ἀθηνᾶ».

Διαφωτιστικὴ γιὰ τὴν κατάστασιν ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μέσα στὸ στρατόπεδο τῆς Λαμίας, εἶναι ἡ πρώτη ἐκθεσὶς τοῦ Μαιμούρη πρὸς τὴν κυβέρνησιν, με' ἡμερομηνία 19 Ἀπριλίου. Ὁ Μαιμούρης ζητάει ἀπεγνωσμένα ἐνισχύσεις γιὰ τὴν πόλιν τῆς Λαμίας ἀπὸ δυνάμεις «τακτικοῦ», ὥστε νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἐλαφρὲς δυνάμεις καὶ νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ζητάει ἐπίσης νὰ γίνουν ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν κατεῦθυνσιν τῆς Ἀμφισσας, ὥστε νὰ ἐξουδετερωθεῖ ἡ ἀπειλὴ τοῦ Παπακώστα στὰ πλεῖρά του. Ζητάει πυροβόλα γιὰ νὰ καταστρέφει τίς ὀχυρωμένες θέσεις τῶν πολιορκητῶν τοῦ ἀνταρτῶν καὶ χρήματα «διότι μᾶς ἀναγκαιοῦν εἰς προκαταβολὰς μισθῶν τῶν ἐνυπαρχόντων καὶ τῶν ὁλονὸν ἀφικνουμένων καὶ στρατολογουμένων ἐθνοφυλάκων». Γιὰ τὸ τελευταῖον, τὸ χρηματικὸ ζήτημα, καὶ τὰ σκάνδαλα ποὺ γίνονταν σὲ βάρος ἰδιαιτέρως τοῦ Μαιμούρη, θὰ ἴδωμε παρακάτω.

Ἐνῶ ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα στὸν τομέα τῆς Λαμίας ποὺ ἐλέγχονταν ἀπὸ τίς ἀντάρτικες δυνάμεις τῶν Βελέντζα, Μπαλατσῶ καὶ Κοντογιάννη, ὁ Παπακώστας Τζαμάλας με' τίς δυνάμεις του, συνεχίζοντας τὴν προέλασίν του ἀπὸ τὸ Μαυρολιθάρι, μπήκε στὴν Ἀμφισσα, «κατέλαβεν τὸ ἐκεῖ παλαιὸν φρούριον εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἔβαλεν τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν προφύλαξιν του φρουράν, κατέλαβε δὲ καὶ ὅλα τὰ δυνατὰ τῆς πόλεως ὁπλήτια ὁμοῦ καὶ τὰ περίεξ εἰς τὰ πηγὰδια ὁπλήτια ἀπ' ὅπου ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως. Εἰς ἓνα λόγον ἀφοῦ ἐξησφάλισε τοιοῦτοτρόπως τὴν πόλιν, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν καὶ ἔλθων εἰς τὰ Στενώματα ἢ Δερβένια, ἀφῆκεν ἐκεῖ ἀναγκαίαν φρουράν καὶ μετέβη εἰς τὴν Δαύλιαν, ὅπου εὐρίσκεται σήμερον με' τριακοσίους περίπου ἀνθρώπους

καὶ ἀπ' οὗου στρατολογεῖ διὰ νὰ προχωρήσῃ». Στὴ Δαυλία μαθαίνει τὰ παραμύθια γιὰ τούρκικη ἐνίσχυση κ' ἐνῷ ἐτοιμάζεται νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴ Λειβαδιά, ἀπευθύνει στὸ λαὸ τῆς πόλης τὴν παρακάτω προκήρυξη:

«Ἐν Δαυλίδι τῇ 22.4.48

Ἀδελφοὶ συμπολίται!

Μὲ λύπην μου ἔμαθον ὅτι ἰδιοτελεῖς τινὲς καὶ ἀντιπατριῶται διέδωκαν ὅτι ὁ ἔθελοντῆς στρατός, τὸν ὅποιον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω, σκοπὸν ἔχει νὰ λαφυραγωγῇ τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν καὶ ν' ἀποτεφρώσῃ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία. Ὅθεν ἔκρινα χρέος μου νὰ σὰς διαβεβαιώσω διὰ τῆς παρουσίας μου ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἐν γένει εἶναι ἱερός, ἀποβλέπει τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος, τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας, τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ θρόνου, τὸ ἀπαράβιαστον τῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἐνεστώτος συστήματος.

Ὁ ἀδελφός σας

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΤΖΑΜΑΛΑΣ.

Ἡ προέλαση τοῦ Παπακώστα, παρ' ὅλο ὅτι εἶχε σὰ συνέπεια ἓνα πολὺ μεγάλο διασκορπισμὸ ἀντάρτικων δυνάμεων ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα ὡς τὴ Βοιωτία, ποὺ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ τριωτὰ σημεῖα τοῦ στρατηγικοῦ σχεδίου τῶν ἀνταρτῶν, δημιουργεῖ θανάσιμον κίνδυνον γιὰ τὴ Λειβαδιά. Ἡ κυβέρνησις νοιώθοντας τί τεράστιο χτύπημα θὰ ἦταν γιὰ τὸ γόητρό της νὰ φτάσουν οἱ ἀντάρτες σὲ ἀπόσταση λιγότερη ἀπὸ 150 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, διατάσσει κινητοποίηση τῶν διαθέσιμων δυνάμεων ποὺ συγκεντρώνονται στὴ Θήβα. Ἐπεί δύναμις κυβερνητικῶν ἀπὸ 500 ἐνόπλους μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Γαρδικιώτη Γρίβα καὶ Ἰ. Κλήμακα κατέλαβαν τὴν πόλιν, ἀνακόπτοντας τὴν εἰσοδὸ τοῦ Παπακώστα.

Ἡ γενικὴ κατάσταση στὴ δευτέρῃ φάσῃ τοῦ ἀντάρτικου, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ προελάσεις τῶν ἀνταρτῶν πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα, ἔντασι τῆς πολιορκίας τῆς Λαμίας, καὶ ἀπὸ τίς πρώτες ἐνοπλες συγκρούσεις μὲ τοὺς κυβερνητικούς, μπορεῖ νὰ κριθεῖ σὰν εὐνοϊκὴ ὑπὲρ τῶν ἀνταρτῶν, ἀλλὰ ἡ ἑλλειψὶς συντονισμοῦ μεταξὺ τούτων καὶ ἡ ἀπουσία σοβαροῦ στρατηγικοῦ σχεδίου, ἄρχισε νὰ γίνεται καταφανὴς μὲ τὴν ἀλόγιστη διασπορά τῶν δυνάμεων τούτων. Ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴν μεριά, ἡ σύγχυσις καὶ ὁ πανικὸς ἐξακολουθοῦν νὰ διέπουν τὴν κάθε ἐνέργεια, ποὺ γίνεται σπασμωδικώτερη ἐξ αἰτίας τῆς ἑλλείψεως συγκεκριμένων πληροφοριῶν, ὅχι μόνον

από τις ανταρτοπληκτες περιοχές, αλλά και από τη λοιπή 'Ελλάδα. Χαρακτηριστικό για την κυβερνητική σύγχυση είναι το θετικό ειδήσεων του Υπουργείου Στρατιωτικών της 19 'Απριλίου:

«'Εκ του Υπουργείου των Στρατιωτικών.

Ειδήσεις της ημέρας.

Ἡ μὲν χωροφυλακὴ τῆς Πελοποννήσου διατάχθη νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Πάτρας, Κόρινθον μὲ δλην τὴν τυχύτητα.

Ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος οὐδεμία εἰδήσεις, εἰμὶ ὅτι δυνάμεις τῆς Κυβερνήσεως συγκεντρώνονται.

Ἐλπίζεται ὅτι ὁ ὑποστράτηγος Μαμουρῆς προσέβαλε σήμερον τὸν Βελέντζαν, οἱ κατὰ τὴν Ἀταλάντην Μακεδόνες συνενώθησαν ἤδη μετὰ τοῦ εἰρημένου ὑποστρατήγου, καθὼς καὶ πολλοὶ ἐκ Φθιώτιδος.

Τὸ κατὰ τὰς Θήβας στρατόπεδον ἰσχυροποιεῖται καθ' ἐκάστην. Ἐκτὸς τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Φαρμάκη, διατάχθη καὶ ὁ ὑποστράτηγος Δουβουνιώτης νὰ στρατολογήσῃ. Ὁ Παπὰ Κώστας ἀνεφάνη περὶ τὴν Ἀμφισσαν· ἡ φήμη ἀποδίδει εἰς αὐτὸν περὶ τοὺς πεντακοσίους ἄνδρας, ἀλλ' ἀδέσποτος. Ἀρκετὴ δημοὺς δύναμις ἀπεσπάσθη ἐκ Θηβῶν ἵνα συνενωθῇ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Δουβουνιώτη κατ' αὐτοῦ.

Εἰς Εἰδοίαν συνεκεντρώθηκαν ἀρκεταὶ δυνάμεις τῆς κυβερνήσεως.

Ἀθῆναι τὴν 19.4.1848, ὥρα 5 μ.μ..

Στὸ μεταξύ οἱ κύριες κυβερνητικὲς προσπάθειες καταβάλλονται γιὰ τὴ στρατολογία ἀτάκτων, τὴ συγκέντρωση δυνάμεων τοῦ τακτικοῦ καὶ τὴν προώθησίν τους στὴν πολεμικὴ ζώνη. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸν ἔχουν ὀριστεῖ στρατόπεδα - βάσεις, ὅπου συγκεντρώνονται οἱ κυβερνητικὲς δυνάμεις, στὴ Θήβα, τὴ Λειβαδιά καὶ τρίτο στὴν Εἰδοία. Τέλη Ἀπρίλη γίνεται μπορετὸ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ Λαμία μ' ἓνα λόχο τακτικοῦ, ἡ Λειβαδιά μὲ δυνάμεις τῆς φρουρᾶς Ναυπλίου καὶ ὁ Γαρδικιώτης μὲ δύο πεδινὰ κανόνια. Ἡ στρατολογία τῶν ἀτάκτων γίνεται βίαια, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιοχὰς τῶν συγκρούσεων, καὶ στὴν Εἰδοία, Ἀχαρνανία καὶ τὴν Αἰτωλία. Στὶς δύο τελευταῖες περιφέρειες τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴ διευθύνει προσωπικὰ ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, ὑποστράτηγος Ἀνδρέας Ἰσκού, ποὺ τριγυρίζει τὰ χωριά τοῦ Βάλτου ὀπλιζοντας ἀναγκαστικὰ τοὺς χωρικοὺς καὶ δίνοντας ἔτσι ἔναυσμα στὸν ἐμφύλιον πόλεμον. «Τὸ Ὑπουργεῖον ὥπλισε δι' ἐγκυκλίου τοὺς κατοίκους - γράφει ὁ «Αἰὼν». Ὁ βουλούμενος δύναται οὕτω ν' ἀρματωθῇ λόγῳ τοῦ νὰ

ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἀποστατῶν· ἐντεῦθεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐστρώθη. Ἐκτὸς ἀπὸ τῆ χρησιμοποίησης τῆς βίας, εἶναι τεράστια τὰ ποσὰ ποῦ διατίθενται γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἀτάκτων ποῦ στρατολογοῦνται ἀπὸ δια τὰ σημεῖα τῆς χώρας. Ἐκατοντάδες χιλιάδων δραχμῶν δίνονται ἀνεξέλεγκτα στὰ χέρια τῶν ὑπεύθυνων γιὰ τὴ στρατολογία καὶ ὁ πιὸ συνηθισμένος δρόμος τῶν ποσῶν αὐτῶν εἶναι τὰ πουργιὰ τῶν στρατολόγων. Ἐκτὸς ἀπὸ τῆ συστηματικῆς διαρπαγῆς τῆς ὑπαίθρου ἐκ μέρους τῶν κυβερνητικῶν, ποῦ γι' αὐτὴ θὰ δοῦμε παρακάτω ἀφθονα στοιχεῖα στὴν θὰ ἐξιστορήσουμε τίς μέρες ποῦ ἀκολούθησαν τὴν καταστολὴ τοῦ ἀντάρτικου ἀγώνα, ὑπάρχουν σαφεῖς πληροφορίες γιὰ καταχρήσεις ἐκ μέρους ἀνωτάτων στελεχῶν τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ. Ὁ Γούδας γράφοντας στὰ 1862, λέει ρητὰ πῶς ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας γιὰ νὰ ὀργανώσει τίς κυβερνητικὲς δυνάμεις κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, πῆρε ἓνα σημαντικώτατο ποσὸ ποῦ τὸ καταχράστηκε ὀλόκληρο. Στὰ ἀπανωτά διαβήματα ποῦ ἔγιναν γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ στὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν καὶ τὸ παλάτι, ὁ Ὅθωνας ἀπάντησε μὲ τὴ σύσταση νὰ σκεπαστεῖ ὅπωςδήποτε ἡ ὑπόθεση, δηλώνοντας πῶς «ὁ στρατηγὸς ἀγαπᾷ τὰ χρήματα»*.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀθήνας δὲν λογάριζε ἔξοδα προκειμένου νὰ σχηματίσει ἄτακτα σώματα κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπίσημα κυβερνητικὰ κονδύλια, ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δὲν δίστασε νὰ ρίξει στὸν ἐμφύλιο πόλεμο ὡς καὶ αὐτὰ τὰ κεφάλαια τῶν φιλανθρωπικῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ποῦ εἶχε στὸ ἀποθεματικὸ της!

Ἀπὸ μιὰ εἴδησι τοῦ «Ἀλφὶνα» στὶς ἀρχές τοῦ Μᾶη, μπορούμε νὰ σχηματίσουμε μιὰν εἰκόνα γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀτάκτων αὐτῶν ἀντιανταρτικῶν σχηματισμῶν ποῦ στρατολογοῦσε ἡ κυβέρνησις. Ἐνα μπουλούκι στρατολογημένοι Μανιάτες ποῦ ἐρίσκονταν στὸν Πειραιᾶ, μὲ μηνιαῖο μισθὸ 25 δρχ. καὶ

* Α. Μ. Γούδας, Ὑπόμνημα δεῦτερον πρὸς τὰς προστάτιδας τῆς Ἑλλάδος δυνάμεις... Κέρκυρα 1862 σ. 16 κ. ἑ. Ἐπίσης ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τῆς φάλαγγος Κ. Βελεφάντης γράφει στὸ διηλίο του Τὰ Εὐδοϊκά, ἥτοι βίος τοῦ ἐκπαιτῶτος ἀλλοτρίου Γαρδικιώτου Γρίβα... Μάλτῃ (Μάλτα) 1851, σ. 21, τὰ παρακάτω ἀποκαλυπτικά: «Τελειωθεὶς τῆς ἐν Παλασοχωρίῳ μάχης καὶ διαδόσεως τῶν ἀποστατῶν καὶ ἐπιστραφέντος τοῦ Γαρδικιώτου εἰς Θήβας, ἐχρησίμευσα καὶ πάλιν εἰς τὰς καταστρώσεις τῶν ἐξόδων τῆς ἀνοσφυλακῆς. Τότε ὁ περιώνυμος Πετρίδης μὲ λέγει μυστικῶς, Βελεφάντη μου, πρέπει νὰ ὠφελῶμεν τώρα καὶ τὸν Γαρδικιώτην, πρέπει νὰ καταστρώσῃς ἓνα κατόλογον ἀπὸ πενήντην ὀνόματα ἀνύπαρκτα ὅτι θῆθεν τὰ εἶχες ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν σου καὶ τὸν τρίμηνον μισθὸν των νὰ τὸν λάβῃ ὁ ἀρχηγός...». Ὁ Βελεφάντης «μὲ τρέμοντα κάλαμον» - ὅπως λέει - συνέταξε τὴν κατάστασι καὶ ὁ Γαρδικιώτης πῆρε 3700 δρχ.

0,50 λεπτά ημερήσιο συσσίτιο και επρόκειτο να σταλούν στη Θήβα, στασίασαν ζητώντας να μείνουν στην Αθήνα σά φρουροί των ανακτόρων, σύμφωνα με την υπόσχεση του μπέη Π. Κ. Μαυρομιχάλη. Ενώ τα μεταγωγικά ζώα, γράφει ο «Αιών», ήταν φορτωμένα κ' έτοιμα να ξεκινήσουν για τη Θήβα, οι Μανιάτες αρνήθηκαν να πάνε με το Γαρδικιώτη, ζητώντας ή να μείνουν στην Αθήνα, «ή να επιστρέψουν εις τὰ ἴδια».

Ἡ «Ἀθηνᾶ» σέ στιγμές εὐλιχνείας, τρέμοντας μπροστά στην ἔκταση τοῦ μέτρου τῆς στρατολογίας, γράφει: «Ἐσυλλογίσθη ἄρα γε ποίας πληγὰς ἀνοίγει (ἡ κυβέρνησις) διὰ τῶν στρατολογιῶν τὰς ὁποίας διατάττει καὶ ἂν δυνηθῇ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν στρατολογούντων;». Τὰ ἀτακτα αὐτὰ σήματα, δεῖν δὲν στασίαζαν τῇ στιγμῇ τῆς μεταφορᾶς τοὺς ξεκινῶντας γιὰ τὴ Θήβα ἢ τὴ Λειβαδιά, ἐγδυναν στὸ πέρασμά τοὺς δὴ τὴν ὑπαιθρο. Ὁ γογγισμὸς τῶν ἀγροτῶν ἦταν φαίνεται τόσο μεγάλος καὶ τόσο ληστρικές οἱ πράξεις τῶν ἀτάκτων, ὥστε τὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν ἀναγκάστηκε νὰ θγάλει εἰδικὴ ἐγκύκλιο διαταγὴ «περὶ ὁδοιπορούντων στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῆς εἰς αὐτὰ χορηγίας τῶν ἀναγκαιούντων», μετὰ τὴν ὁποία ἀνέθετε τῇ φροντίδῃ τῆς τροφοδότησός τοὺς στοὺς δήμους.

Σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς κυβερνητικοὺς ἀτάκτους, φαίνεται πῶς οἱ ἀντάρτες κράτησαν καλὴ στάση ἀπέναντι στὸν πληθυσμὸ. Ἀκόμα καὶ ὁ «Φίλος τοῦ λαοῦ» καὶ ἡ «Ἀθηνᾶ» ποὺ υἱοθετεῖ τὶς κυβερνητικὲς ἀπόψεις κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, δὲν τόλμησαν νὰ κατηγορήσουν τοὺς ἀντάρτες γιὰ λεηλασία, ἀλλὰ ὁμολογοῦν πῶς κάθε τι ποὺ παίρνουν τὸ πληρώνουν· ἐνῶ ἡ «Ἐλπίς», σ' ἓνα ἀποκαλυπτικὸ ἄρθρο τῆς στὸ ὁποῖο μιλεῖ γιὰ τὴν ἀμέριστη λαϊκὴ συμπαράσταση στὸ ἀντάρτικο, βάζει τὴν κυβέρνησις τὸ καφετερὸ ἐρώτημα, πῶς τὰ καταφέρνουν καὶ ἐφοδιάζονται: «δύο καὶ ἐπέκεινα χιλιάδες ἄνδρες;» καὶ δίνει τὴν ἀπάντησι πῶς τοὺς ἐφοδιάζουν οἱ ἀγρότες τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Κι' ὁ Μακρυγιάννης, μιλώντας γιὰ τοὺς ἀντάρτες, λέει ρητὰ: «Ζῆμιὰ δὲν κἀναν».

4. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΣΥΝΔΙΑΛΛΑΓΗΣ

Μπροστὸ στὸν κίνδυνον ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ φούντωμα τοῦ ἀντάρτικου, ὠρμάζει τὴν Αἴθνα καὶ ἰδιαιτέρως μέσα στοὺς κύκλους τοῦ ρωσόφιλου κόμματος ἡ ἰδέα ν' ἀναληφθῇ μὴ προσπάθεια συμβιβασμοῦ. Ὁ λαϊκὸς ἀναδρασμὸς τὴν πρωτεύουσα ἔχει φτάσει καὶ πάλι στὸ κατακόρυφο. Ἡ παρακάτω προκήρυξις τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, δείχνει πῶς ὁ πληθυσμὸς ἦταν στὸ πόδι.

•ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργεῖον

Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Πρωτεύουσας

«Μαυθάνομεν, ὅτι τινὲς δημαγωγοί, ἐχθροὶ τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, προσπαθοῦν νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς κατοίκους τῆς καθέδρας, παρακινούντες αὐτοὺς νὰ συναθροισθῶσι περὶ τὰ ἀνάκτορα, καὶ νὰ ὑποβάλουν αἰτήσεις εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα ἀφορώσας δῆθεν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν. Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν θεωρεῖ καθήκον του νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς καθέδρας, ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς Α.Μ. ἔλαβεν ἤδη ὅλα τὰ πρόσφορα καὶ δραστήρια μέτρα διὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν κατὰ νομὸν Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος ἀποστατῶν, τῶν συνοδευομένων ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ δὲν ἀμφισβᾷ, ὅτι ὅσονοῦπω τὰ μισελεύθερα καὶ ἀντεθνικά των σχέδια ὡς ἱστὸς ἀράχνης διαλύονται. Ἰδίως δὲ ἡ Κυβέρνησις ἐπρονόησε καὶ ἰδιαιτέραν προσοχὴν ἔδωκεν ὡς πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς καθέδρας τοῦ βασιλείου, ὥστε οἱ πολῖται δὲν ἔχουν λόγον ν' ἀνησυχῶσι καὶ νὰ μεριμνῶσι περὶ τούτου.

Συγχρόνως τὸ Ὑπουργεῖον θεωρεῖ καθήκον του νὰ παρατηρήσῃ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς καθέδρας, ὅτι αἱ ὀχλαγωγικαὶ συναθροίσεις ἀπαγορεύονται καὶ τιμωροῦνται ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ νόμου, καὶ ὅτι ἐάν τινες ἀπερίσκεπτοι ἤθελον τολμήσῃ νὰ λάβουν μέρος, θέλουσι διαλυθεῖ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλῶν, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ συλλαμβανόμενοι θέλουν παραδίδεσθαι ἀμέσως εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχὴν καὶ θέλουν καταδικάσθαι ἀμελητὶ καὶ τιμωρεῖσθαι μὲ ὀλὴν τὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου. Πολῖται τῆς καθέδρας! Τὸ ὀρθῶς ἐννοούμενον συμφέρον ὑμῶν εἶναι ν' ἀποκρούετε τὰς βολίας εἰσηγήσεις τῶν ὀχλαγωγῶν καὶ νὰ ἐνασχολήσθε εἰς τὰ ἔργα σας, ἀφίνοντες τὴν πρόνοιαν τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας σας εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἐφρόντισε καὶ φροντίζει πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἀληθῶν συμφερόντων σας.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 22 Ἀπριλίου 1848.

Ὁ Ὑπουργὸς
Λ. ΚΡΕΣΤΑΙΝΙΤΗΣ».

Ἀλλὰ καὶ στὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἡ κατάστασις ἦταν ἐκρυθμῆ, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὴν παρακάτω ἐγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου ἐσωτερικῶν πρὸς τοὺς νομάρχες τοῦ Κράτους:

•ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργεῖον

Πρὸς τοὺς Νομάρχας τοῦ Κράτους

..... Κρίνομεν προσέτι ἀναγκαῖον νὰ σὰς γνωστοποιήσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι, οἵτινες διαδίδουν ἰδέας περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ συγκαλεσθῇ ἐθνικὴ συνέλευσις, καὶ ζητοῦν καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ πρόσχημα νὰ ἐξαπατήσωσι τὴν εὐπιστίαν τῶν ἀπλουστοτέρων (sic). Τὸ κτήρυγμα τοῦτο, ὡς δὲν ἀγνοεῖτε, εἶναι καὶ μωρὸν καὶ ἀντισυνταγματικόν καὶ ὀφείλετε νὰ φωτίσετε καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τοὺς λαούς. Τὸ καθεστῶς πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἔργον τῆς ὄχι πρὸ πολλοῦ συγκροτηθείσης Ἐθνικῆς συνέλεύσεως καὶ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ εἶναι ἔγκλημα καθοσιώσεως τὸ νὰ προσπαθῶσι τινὲς νὰ καταστρέψωσι ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τὸ καθεστῶς πολίτευμα....*.

Τελειώνει συνιστώντας νὰ ὑποστοῦν αὐστηρὴ παρακολούθησι καὶ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ ἀπατεῶνες, οἱ προσπαθοῦντες δι' οἰωνδῆποτε μέσων τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος τῆς Ἑλλάδος πολιτεύματος.

Μπροστὰ στὸν κίνδυνον τῆς λαϊκῆς ἀναταραχῆς καὶ μέσα στὴν πρωτεύουσα, πράγμα πού θὰ σήμαινε ἔσχατο κίνδυνον γιὰ τὸ θρόνον, ἡ ρωσικὴ διπλωματία δίνει ἐντολὴ νὰ γίνουν προσπάθειες εἰρηνικῆς διευθέτησις στὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τῆς κυβέρνησεως πού, ὅπως φαίνεται, πιστεύει στὴν ἀναγκαιότητα τῆς δυναμικῆς ἀναμέτρησις καὶ τροφοδοτοῦσε τὸν τύπο μὲ ἐμπρηστικά συνθήματα περὶ «τουρκανταρτῶν». Ἔτσι ὁ «Φίλος τοῦ λαοῦ»** δημοσιεύει στίς 23 Ἀπριλίου τὸ παθιασμένο κυβερνητικὸ σύνθημα: «Οἱ ἄπιστοι ἔβαψαν τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος μὲ ἀδελφικὸν αἷμα. Οἱ Τούρκοι παμπληθεῖς εἰσέβαλον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν ληστανταρτῶν Βελέντζα, Βαλατζῶ κλπ. Ὁ δὲ ἔκραγεις ἐμφύλιος πόλεμος κατήντησεν ἤδη πόλεμος τῆς ἡμυσελήνου κατὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ». Πέρα ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν «ἐμφύλιος πόλεμος» καὶ «ξενικὴ εἰσβολή», τὸ κυβερνητικὸ σύνθημα ἀποτελεῖ ἀπάντησι στὰ κηρύγματα εἰρηνεύσεως, πού ὅσο πᾶνε καὶ πληθαίνουν. Πραγματικὰ τὴν προηγούμενη μέρα εἶχε δημοσιευτεῖ στὸν «Αἰώνα» σημαντικὸ ἄρθρον μὲ τίτλο: «Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος», πού στὴν οὐσίαν ἀποτελεῖ ἐκκλήσιν γιὰ νὰ στα-

* Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν ἀριθ. 7352 - 48.

** «Φίλος τοῦ λαοῦ» 580/26-4-48.

ματήσει ή αιματοχυσία. 'Αναγνωρίζει την παρανομία της Βουλής, τη συστηματική καταδίωξη του πνεύματος της 3ης Σεπτεμβρίου, την παραβίαση του συντάγματος και θεωρεί για δλ' αυτά υπεύθυνη την εξουσία, «ήτις και το σύστημα των παρανομιών και του ξενισμού ένεκολπώθη και έντεθθεν από άπερισκεψιών εις άπερισκεψίας παρεφέρθη». Στην πρόταση για έσωτερικό συμβιβασμό προσχωρεί χωρίς επιφυλάξεις και ο Κ. Λεβίδης, που δημοσιεύει στην «Έλπίδα» την παρακάτω σημαντική έκκληση προς την κυβέρνηση:

«Υπουργοί της Ελλάδος!

Μή θέλετε να άπατάσθε, λυπηθήτε το χυνόμενον αδελφικόν αίμα και φροντίσατε να καταπαύσετε ειρηνικώς τον έμφύλιον πόλεμον, τον όποιον ή άφροσύνη και ή περιφρόνησις των νόμων από μέρους του έν έπαράτῳ τη λήξει (του Κωλέτη) και των διαδόχων του προύκάλεσε και το όποιον σεις δέν έφροντίσατε να προλάβητε πριν ή δεχθήτε το 'Υπουργείον.

Είτε άντάρται φονεύονται είτε στρατιῶται της κυβερνήσεως, είναι άδελφοί μας· είτε τά στρατεύματα της κυβερνήσεως νικήσωσι, είτε υπό των άνταρτών νικηθώσιν, ή πατρις θέλει ύποφέρει. 'Ακούσατε την φωνήν της φρονήσεως και όχι τά πάθη τετυφλωμένων ανθρώπων ζητούντων αίμα διά να κορέσωσιν αυτά. Λυπηθήτε τάς χήρας και τά όρφανά των φονευομένων. Είναι άδελφοί μας».

Στο ίδιο φύλλο ο Κ. Λεβίδης άπαντώντας στις κυβερνητικές αιτιάσεις για άνάμειξη της αντιπολίτευσης στα γεγονότα, γράφει πώς «ή καμαρίλλα και σήμεραν έξεμεί τά αίσχιστα κατά της αντιπολιτεύσεως», ενώ παράλληλα επιτίθεται κατά των μαυροκορδατικών και της «'Αθηνάς» που ένισχύουν την έμπρηστική κυβερνητική πολιτική και τους προβάλλει μιά σειρά καυτερά έρωτήματα για ν' άπαντήσουν:

«α) Πόθεν έπορίσθησαν την θεβαιότητα ότι οι άντάρται Βελέντζας, Παπακώστας κλπ., έχουνι μετ' αυτών τουρκαλβανούς;

6) Ποιούς έννοει π ω λ η μ έ ν α κ ρ έ α τ α που υπεκίνησαν τους άντάρτες»;

Πῶς τὰ καταφέρνουν καὶ ἐφοδιάζονται «δύο καὶ ἐπέκεινα χιλιάδες ἄνδρες»; Καὶ καλεῖ τοὺς μαυροκορδατικούς νὰ δείξουν τοὺς ἐθνικούς τίτλους τους. Δὲν ἔχουν εἶναι πάντοτε λυμῶνες τοῦ προ-υπολογισμού, «πάντοτε κατεφρόνησαν τὸν λαόν, πάντοτε κατεμέ-τρουν τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν πῆχυν τῆς ἰδίας αὐ-τῶν εὐδαιμονίας», οἱ πέντε δέκα λογιότατοι «πρώτην καὶ νῦν κα-θηγηταί, ἔχοντες πολλὰς γνώσεις, ἀλλ' ὀλίγην γνῶσιν...».

Στὸ ἀνελέητο τοῦτο μαστίγιωμα τῆς ἀγγλοκίνητης πολιτικῆς καὶ τῶν στελεχῶν της, ἡ «Ἀθηνᾶ» ἀπάντησε μὲ ὑπεκφυγές καὶ ἀοριστίες, ἐπιμένοντας στὴν ὑποστήριξιν τῆς κυβερνητικῆς θέσης τῆς «ἔξωθεν» ἐνίσχυσης καὶ ἀποφεύγοντας ν' ἀποκαλύψει τοιοῦς ἐννοεῖ «πωλημένα κρέατα» ποὺ καθοδηγοῦν τοὺς ἀντάρτες. Κ' ἐ-δῶ πείθεται κανεὶς ὅτι δὲν ξέρει πρόσωπα καὶ πράγματα κι' ὅτι οἱ δημοκρατικοὶ σχηματισμοὶ ποὺ ὁροῦν στὴν πρωτεύουσα εἶναι συνωμοτικοί.

Ἀλλὰ τὴν πραγματικὴ γνώμην τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ περιεχόμε-νον τοῦ ἀντάρτικου μᾶς τὴν παραδίδει ἡ «Καρτερία» σ' ἓνα θαρ-ραλέο ἄρθρο της ποὺ ξεσκεπάζει ὅλη τὴν κυβερνητικὴ σκευωρία. Τοὺς ἀποστάτες - γράφει - τοὺς ἔφεραν «τὰ μισὰ μέτρα τῆς ἐξου-σίας, ἡ διατήρησις τῆς παρανόμου βουλῆς, ἡ ἐπιμονὴ ἰδίως εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ὅλος ὁ κόσμος ἐν τοσού-τῃ λέγει ὅτι εἶναι ψεῦδος ἡ περὶ Τούρκων διαφημίσις σας καὶ ὅτι οἱ περὶ τὸν Βελέντζαν εἶναι ὅλοι Ἕλληνες, τινὲς μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἐκ τῶν ἐξῶ ἐπαρχιῶν. Ἐὰν ἐννοεῖτε τοὺς Ἕλληνας τῶν ὑπο-δουλωμένων ἐπαρχιῶν Τούρκους, τότε σᾶς ἀφήνωμεν νὰ κηρύτ-τετε ὅ,τι θέλετε.

Δὲν ἠδυνάμεθα ὅμως ποτὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ ἐξουσία ἡ-θελε παραδεχθῇ εἰς τὰς ἐγκυκλίους της τὸ ψευδές τοῦτο κήρυγμα κολάκων αὐτῆς καὶ ὅτι ἠθέλε χαρακτηριστῶς τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα
ἰ ε ρ ὀ ν ὑ π ἔ ρ π (ὁ σ τ ε ω ς)!

Τὸ ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ καὶ τῇ μερίδι τῆς ἀντιπολίτευσης ποὺ διαλαλοῦσε τὸν ἐμφύλιο πόλεμον σὰν «ἔξω-θεν εἰσβολὴν» δημοσίευμα τῆς «Καρτερίας», κλείνει τὴν παρένθε-σην τῆς προσπάθειας γιὰ εἰρήνευσιν. Ἡ κυβέρνησις ἦταν ἀποφασι-σμένη γιὰ θυναμικὴ ἐπιβολή, πρᾶγμα ποὺ φαίνεται ἀπὸ τῆς ἁμεσῆς ἐνέργειάς της. Ἐτοί οἱ νομάρχης Φθιώτιδος σὲ ἐγκύκλιόν του πρὸς τοὺς ἄλλους νομάρχες, λείπει καθαρὰ πῶς μεγάλης δυνάμεις κυβερνητικῶν συγκεντρώνονται στὴν περιοχὴ του καὶ παρὰ τὸ θό-ρυδο, ἐπαναλαμβάνει τὸ μῦθον γιὰ εἰσβολὴν «Ὀθωμανῶν, Ἀλβανῶν καὶ σκληροτάτων κακούργων, ὅλον ἀρχιληστών καὶ τῶν ὁμοίων». Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ὀξύτητος, ποὺ οἱ ἀντάρτες εἴ-χαν συγκεντρώσει τρεῖς χιλιάδες ἑνοπλοὺς κι' ἡ κυβέρνησις εἶχε

κινητοποιήσει επίσης έννέα χιλιάδες τακτικού στρατού και ατάκτους, προπαρασκευάζεται ή αποφασιστική σύγκρουση στην περιοχή της Φθιώτιδας, που θα κρίνει την τύχη της χώρας. Όμως ο φόβος της κυβέρνησης για γενικότερες αναστατώσεις σ' όλη την Ελλάδα άρχισε να πραγματοποιείται πρώτα με τὰ γεγονότα της Καλαμάτας.

5. Ο ΠΕΡΡΩΤΗΣ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΗΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Στις 24 'Απριλίου 1848 κι' ενώ τὰ γεγονότα της Στερεάς βρίσκονταν σὲ αποφασιστική εξέλιξη, εκδηλώνονται τὰ γεγονότα της Καλαμάτας, που απέληξαν στην κατάληψη της πόλης από 700 έξοπλισμένους αγρότες με επί κεφαλής τὸ Γ. Περρωτή. Ὁ «Αἰών» σὲ γλαφυρή ανταπόκριση, νά πῶς εξιστορεῖ τὰ γεγονότα:

«Σήμερον λίαν πρωτὶ ὑψώθη, εἰς Καλάμας ή σημαία κατὰ τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος. Ὁ Γ. Περρωτῆς ὁδγρῶν 700 περίπου, εἰσῆλθεν εἰς Καλάμας καὶ κατέλαθεν ἀμαχητὶ τὴν πόλιν. Διετηρήθη ή μεγαλύτερα τάξις καὶ ήσυχία. Οἱ εἰς τὰς φυλακάς στεναζόντες, ὑπὲρ τοὺς 120, ἠλευθερώθησαν. Αἱ ἀρχαὶ ἀνεξαιρέτως κατηργήθησαν καὶ ὁ νομαρχεὺν Οἰτύλου Δαρειώτης ἐπεβιδάσθη εἰς πλοιάριον. Τὰ Δημόσια διευθύνει τοῦ λοιποῦ ἐπιτροπή συσταθεῖσα ἀπὸ τοὺς ἰδίους πολίτας ὑποσχεθέντας νά μὴ ἀποδεχθῶσι οὐδένα ὑπάλληλον της Κυβερνήσεως».

Ὁ δήμαρχος Καλαμῶν Ι. Κυριακὸς μετ' ἐγγράφου τοῦ ἀπὸ 24.4.48 ἀνακοίνωσε στοὺς θριαμβευτὲς ἐπαναστάτες ὅτι οἱ ὑπάλληλοι δέχτηκαν νά φύγουν ἀφοῦ παραδώσουν τὰ ἐγγράφα καὶ συνοδευτοὺν ἀπὸ ἐνοπλοὺς πολίτες. Ὁ Περρωτῆς μετὰ τὴν κατάληψη της πόλης ἀπηύθυνε στὸ λαὸ τὴν παρακάτω προκήρυξη:

«Φίλοι συμπολίται,

Κάμνοντες χρῆσιν τοῦ συνταγματικοῦ δικαιώματος τοῦ ἐλευθέρως ἐκφράζεσθαι, φέρομεν κατὰ τὰς ἐπικειμένας δεινὰς περιστάσεις, εἰς γνώσιν της Υ.Μ. τὰς ἐξῆς σκέψεις.

Νέα ἐποχὴ ἱστορίας μετέβαλε τὴν φάσιν τοῦ κόσμου. Τὰ ἔθνη ἐγείρονται πρὸς ἀνάκτησιν καὶ υπεράσπισιν τῶν καταπατηθέντων δικαιωμάτων των καὶ ἐλευθεριῶν των. Τὰ παλαιὰ δόλθηρια συστήματα κατέπεσαν ὡς ἱστὸς ἀράχνης. Ὁ Μεταρρυθχὸς καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ σύστημά του κατέπεσαν. Ὁ

Βασιλεὺς Φίλιππος καὶ ὁ Γκυζώτος, οἵτινες κυβερνῶντες συνταγματικῶς, ἐμόλυναν τὸ σύνταγμα διὰ τῶν αἰσχυροτέρων μέσων τῆς διαφθορᾶς, κατέπεσαν μετὰ τοῦ συστήματος τῶν. Τὰ ἔθνη εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεκτείνονται αἱ ἀλύσεις τῶν συστημάτων τούτων, διέσπασαν αὐτὰς καὶ αἱ κυβερνήσεις ἐχειραφέτησαν τοὺς λαοὺς αὐτῶν. Μία φωνὴ ἐγείρεται πανταχόθεν, ἡ φωνὴ τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡ φωνὴ τῆς χειραφεσίας τῶν λαῶν, ἡ φωνὴ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐθνικοτήτων. Ἡ Γερμανία σχηματίζεται εἰς ἓν, ἡ Ἰταλία θέλει ἀποτελεῖ ἓν ἔθνος, εἰς δὲ τὴν ἀδελφὴν ταύτην, τὴν ἑνδοξον Ἑλλάδα, δὲν ἀρμόζει νὰ μένῃ ἀπλὸς θεατὴς. Ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ συγκέντρωσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπὸ τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὑπὸ ἓνα ἀρχηγόν, τὸν ἀρχηγόν αὐτῆς, εἶναι τὸ αἶσθημα τὸ κυριεῖον τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας καὶ τὸ μόνον ὑπάρχον σύνθημα. Ἀπὸ τὰς ἰδέας ταύτας καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθήματα κυριευόμενος καὶ ὁ μεσσηνιακὸς λαὸς καὶ ἀπὸ τὴν πεποίθησιν δι: τὸ κυβερνῶν τὴν Ἑλλάδα φθοροποιὸν σύστημα ἀπορρέει ἐκ τῶν φθοροποιῶν ἐκείνων συστημάτων, ἐγείρεται σήμερον καὶ ἐκφράζει πανθῆμως καὶ μετὰ θάρρους τὰ μέσα ἐκείνα διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ὁποίων δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος σκοπὸν πρὸς ἀποφυγὴν ἐπικειμένου κινδύνου καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ θρόνου. Τὰ δὲ μέσα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Αον) Διάλυσιν τῆς Βουλῆς, σχηματισθείσης ὑπὸ παρανόμου συστήματος, μέσων διαφθορᾶς καὶ πλαστογραφίας καὶ τὴν συγκάλεσιν νέας Βουλῆς διὰ βουλευτῶν ἐκλεγμένων ἐλευθέρως καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως ψήφου τῶν λαῶν.

Βον) Γενικὴν ἀμνηστίαν διὰ τοὺς ἔνεκα πολιτικῶν ἐγκλημάτων καταδιωκομένους.

Γον) Πλήρη καὶ ἱερὰν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος.

Δον) Κατάργησιν συστήματος Κυβερνητικοῦ στηριζομένου εἰς τὰ πρόσωπα καὶ τείνοντος εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ ἔθνους καὶ εἰς σχηματισμὸν φατρίας κατὰ τοῦ ἔθνους καὶ καθιέρωσιν συστήματος στηριζομένου εἰς ἀρχὰς ὕγιεις καὶ ἠθικὰς οὐχὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἀμαθείας, ἀλλ' ὑπ' ἀνδρῶν παιδείας, ἀρετῆς καὶ ἱκανότητος καὶ ἀπολαμβανόντων τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους ὑπόληψιν.

Εον) Ἀπομάκρυνσιν δλων τῶν προσώπων τῶν περιστοιχοῦντων ἐπιδοῦλως τὸν θρόνον καὶ ὑποστηρίζοντων τὸ φθοροποιὸν ἐκείνον σύστημα τὸ μολύνει τὸ ἔθνος διὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ τὸ ἐκκενῶσαν τὸ ταμεῖον διὰ τῆς καταχρήσεως καὶ τῆς σπατάλης τοῦ δημοσίου πλούτου.

ΣΤον) Τὸν σχηματισμὸν τῆς ἔθνοφυλακῆς καὶ τὴν θα-
βμηδὸν ἀνάπτυξιν καὶ αὐξήσιν τοῦ ναυτικοῦ στόλου καὶ τοῦ
στρατοῦ.

Διὰ τῶν μέσων τούτων δύναται ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς πε-
ριστοιχοῦντας τὸν θρόνον καὶ τὴν πατρίδα κινδύνους καὶ νὰ
φθάσῃ εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος σκοπὸν, καὶ τὴν εὐθυμερίαν
τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀδελφῶν καὶ
Ἑλλήνων.

24 Ἀπριλίου 1848, Καλάμαι.

Ὁ συμπολίτης σας
Γ. Ι. ΠΕΡΡΩΤΗΣ.

Ἐξαιρετικὸ ντοκουμέντο στὴ σειρά τῶν ἐξεγέρσεων τοῦ 1848
μπορεῖ νὰ κριθεῖ ἡ προκήρυξη τοῦ Περρωτῆ. Σημειώνεται καθαρά
πὺς ἡ ἀφειρηρία τῆς ἐξέγερσης ἔχει τίς ρίζες της στὰ εὐρωπαϊκὰ
γεγονότα. Διαπιστώνει τὴν ξενικὴ ἐξάρτηση, τὴν ἐσωτερικὴ κα-
ταπίεση, τὴν ἀνάγκη γιὰ πλατειεῖς δημοκρατικὰς μεταρρυθμίσεις
καὶ γιὰ ἐθνικοενωτικὸ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Τὰ γεγονότα ἐπίσης
τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν πολιτικῶν κρατουμένων καθὼς καὶ τοῦ
σχηματισμοῦ ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἀσκήση τῆς ἐξουσίας, δείχνουν
μιὰ ἀσυνείθιστη δημοκρατικὴ ὠριμότητα τῶν ἐνόπλων ἀγροτῶν
ποὺ κατέλαβαν τὴν Καλαμάτα.

Ἡ εἰδηση τῆς κατάληψης τῆς Καλαμάτας ἔκανε τεράστια
ἐντύπωση στὴν Ἀθήνα. Ἡ κυβέρνησις θορυβήθηκε καὶ ὁ φιλικὸς
της Τύπος, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν «Φίλο τοῦ λαοῦ», προσπαθεῖ νὰ ἐ-
νοχοποιήσῃ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀνταρσίας τοῦ Περρωτῆ τὴν ἀντι-
πολίτευση. Ὁ Περρωτῆς γράφει ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα «ἐφω-
διασμένος μὲ τὰ σχέδια τοῦ Τουρκοφαναριωτικοῦ διευθυντηρίου,
ὅπου ὁ κακοῦργος οὗτος διενυκτέρευσε καὶ συνδιαίτατο μετὰ τῶν
ἀρχηγῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως». Ἡ «Ἀθηνα», ἀναγγέλοντας τὴν
εἰδηση, γράφει:

«Χθὲς ἐφθασεν εἰδησις, ὅτι ὁ Περρωτῆς μετὰ τοῦ Φλέσ-
σα ἀνεστάτωσαν τὴν Μεσσηνίαν, οἱτινες λαμβάνοντες ἕως
300 ὅπλοφόρους ὑπῆγγαν εἰς Καλάμας, ὅπου κατήγγησαν τὰς
ἀρχάς τῆς κυβερνήσεως, ἔκαυσαν δὲ καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγρα-
φα, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ Ταμεῖον, καθὼς καὶ τὰς ἀποβλεπού-
σας πολιτικὰς ὑποθέσεις τοῦ ἐκεῖ δικαστηρίου. Ὅτι ἀφοῦ
ἔπραξαν ταῦτα πάντα εἰς Καλάμας ἀνεχώρησαν ἐκείθεν εἰς
Ἀρκαδίαν διὰ νὰ καταλάβουν τὸ ἐκεῖ δημόσιον ταμεῖον.
Ἄλλοι δὲ λέγουν ὅτι διευθύνονται εἰς Πυλίαν. Ὁ ἐπιθεωρη-

της τοῦ νομοῦ τῆς Μεσσηνίας, κύριος Α. Μαυρομυχάλης γράφει εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅτι στρατολογεῖ Μανιάτας καὶ ἄλλους καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν εἰς ὅλον τὸν νομόν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ταμίας τῆς Μεγαλοὑπόλεως, ἀφοῦ ἐπῆρε τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ ταμεῖον χρήματα, ἀνεχώρησεν ἀφήσας ἐκεῖ τὸν ὑπάλληλόν του μὲ παραγγελίαν, ὥστε ἂν ὑπάγουν οἱ ἀντάρται, νὰ τοὺς εἰπῇ ὅτι ἄλλα χρήματα παρὰ τὰς 40 δραχμὰς τὰς ὁποίας ἄφησεν εἰς αὐτό, δὲν ἔχει τὸ ταμεῖον».

Τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἑσωτερικῶν, βλέποντας πῶς ἡ Καλαμάτα ξεσηκώθηκε καὶ ὅτι καινούργοι ξεσηκωμοὶ ἀπειλοῦνται, κοινοποιεῖ τὴν παρακάτω ἐγκύκλιον, ὅπου καθρεφτίζεται καθαρὰ ὁ φόβος τῆς κυβέρνησης γιὰ γενικὸ ξεσηκωμό:

«Ἡ Κυβέρνησις εἶδεν εὐχαρίστως μέχρι τοῦδε, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος (!) ἐννοοῦντες ὀρθῶς τὰ συμφέροντά των καὶ ἐνθυμούμενοι τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἐδοκίμασαν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῶν ταραχῶν καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 1832, ὅτε τὰ δεινὰ ἐκορυφώθησαν, ὅχι μόνον ἐπροφυλάχθησαν ἀπὸ τὰς δολίας ἐισηγήσεις τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμῶς καὶ μετὰ ζήλου παρέχουν τὴν συνδρομὴν των εἰς τὴν δημοσίαν δύναμιν, πρὸς κατατρόπωσιν τῶν πολεμίων τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων».

6. ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Δὲν εἶχε προφτάσει καλὰ - καλὰ ν' ἀναγγελθεῖ μέσο τοῦ «Αἰῶνα» ἡ κατάληψις τῆς Καλαμάτας, κί' ἡ «Ἀθηνᾶ» ἀνέγγειλε τὴν ἐξέγερσιν στὴν περιοχὴ Κορίνθου μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Ἀριστείδη Ρέντη καὶ Γ. Λύκο ἢ Χελιώτη. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς «Ἀθηνᾶς», ὁ πρῶτος ξεσηκώσεν τὸ δῆμο Κλεωνῶν κί' ὁ δεύτερος τὴν Περαχώρα. Νὰ ἡ ἀνταπόκρισις:

«Ἡ ἀπόνοια ἐσπρωξε καὶ τοὺς κατὰ τὴν Κόρινθον Χελιώτην καὶ Ρέντην νὰ ζητήσουν νὰ φέρουν ταραχὰς καὶ ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου. Ὁ πρῶτος τούτων ὑπῆγγεν καὶ ἐντὸς τῶν Λεχαινῶν διὰ νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἐκεῖ κατοίκους νὰ λάβουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὑπερασπίσων, ὡς εἶπε, τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὴν Περαχώραν, ὅπου ἐπροσπάθει νὰ κινήσῃ τοὺς κατοίκους τοῦ δήμου τούτου εἰς ἀνταρσίαν, πλὴν, ὡς φαίνεται, οὔτε εἰς τὸν ἓνα δῆμον, οὔτε

εἰς τὸν ἄλλον εὐρήξαν πολλοὺς προθύμους νὰ τοὺς ἀκού-
σουν, μ' ὅλας τὰς παχείας ὑποσχέσεις των. Ὡς ἐκ τῆς δια-
γωγῆς λοιπὸν τῶν κατοίκων αὐτῶν ἐλπίζομεν ὅτι τὸ κίνη-
μα τοῦτο θέλει ἀποθῇ μάταιον. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ καὶ ὁ κ.
Ρέντης μας ἠθέλησε νὰ ἐκδόσῃ στασιαστικὰς προκηρύξεις,
φιλοτιμούμενος ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τῶν τουρ-
κανταρτῶν».

Διὸ μέρες ἀργότερα δημοσιεύεται στὸν «Αἰῶνα» ἡ προκήρυξις
τῶν ἀνταρτῶν τῆς Κορίνθου, ἥ ὅπως τοὺς λέει εἰρωνικὰ ὁ κυβερ-
νητικὸς «Φίλος τοῦ λαοῦ» τῶν «ἀρχηγῶν τῆς κορινθιακῆς δημο-
κρατίας».

«Λαὲ τῆς Ἑλλάδος!

Τὰ παθήματά σου ὑπερέβησαν πάντα ὄριον! Ἡ διαίρε-
σις, τὸ μῖσος, αἱ ἐκδικήσεις, οἱ πολιτικοὶ διωγμοὶ καὶ τὰ πα-
ράμοια τούτων εἶναι ἡ καθημερινὴ τροφή σου, αἱ κατὰ και-
ροὺς ἐξουσίαι σὲ περιεφρόνησαν, σὲ ἐξύδρισαν καὶ ἐκωμώδη-
σαν τὰ δικαιώματά σου. Ἐλογίσθης ὡς κτήνος. Εἰς μόνην
τὴν 3 Σεπτεμβρίου ἡλιπίας αἰσιώτερον μέλλον, ἀλλὰ καὶ τὸ
δνειρον τοῦτο ἤνιξεν ἡ ἐπιβουλὴ! Εὐρίσκεσαι λοιπὸν ἀπελ-
πισμένος καὶ φλεγόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καλυτερεύσεως
τῆς τύχης σου, τρέχων κατόπιν τῶν μεταβολῶν, καὶ σπρώ-
χνεσαι ματαίως εἰς ἀποστασίας καὶ ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ τοῦ
σκοποῦ σου εἰσέτι δὲν ἐπέτυχες.

Ὁ καιρὸς τέλος πάντων ἦλθε καὶ τὰ δεινὰ σου πρέπει
ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ παύσουν. Τίποτε δὲν ἔχεις, τὰ πάντα
σοῦ λείπουν. Διαφθορά, παραλυσία, ἀνέχεια, χρεωκοπία, πε-
νία, αὐθαιρεσία καὶ ἄρχοντες οἱ χαμερπέστεροι καὶ οὐτιδα-
νώτεροι ἄνθρωποι σὲ καταδυναστεύουν. Ἴδου ὅτι σὲ ἐπρόϊ-
κισε 15 χρόνων κυβερνητικὸν σύστημα! Τί λοιπὸν μέλλει
γενέσθαι; Τίς εἶναι ἀρμόδιος νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς διορθώσε-
ως καὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν; Μόνον τὸ ἔθνος καὶ ὁ βασι-
λεὺς. Ἀνάγκη νὰ συγκαλεσθῇ τὸ ἔθνος, ἀνάγκη ἔθνοσυνε-
λεύσεως.

Ἀδελφοὶ ἡμῶν! Ὑψώσατε τὴν φωνήν σας, τὴν εἰρηνι-
κὴν φωνήν σας, πρὸς τὸν ἄρχοντα τοῦ κράτους καὶ ζητήσα-
τέ του τὴν θεραπείαν τῶν πληγῶν μας, ἐγερθῆτε καὶ ὅλοι

ἑμοῦ ὁδηγήσατε με θάρρος καὶ ἀπόφασιν τὰ θήματα πρὸς αὐτόν. Εἰπατέ του, ὅτι πάσχετε καὶ διὰ τὴν θεραπείαν δὲν εὐρίσκετε ἄλλου, εἰμὶ εἰς τὴν συγκάλεισιν τῆς Ἑθνοσυνελεύσεως. Ἄλλ' ἂν οἱ δορυφόροι τοῦ θρόνου καὶ οἱ δοῦλοι τῆς ἐξουσίας θελήσουν νὰ σὰς ἐμποδίσουν, ἐστὶ ὤπλισμένοι νὰ τοὺς ἀντικρούητε καὶ μὴ ἀμφιδέσθωτε διὰ πολέμους διὰ ὑπόθεσιν ἱερὰν, θέλετε νικῆσετε καὶ θέλετε ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸ καθήκον τῆς, διότι ὁ Θεὸς τὸ εἶπε καὶ αὐτὸς σὰς βοηθεῖ. Μὴ θραδύνετε τὸ καθήκον τῆς πατρίδος σὰς προσκαλεῖ καὶ ἡ ἀνάγκη τὸ προστάζει. Εἰς τὴν μίαν χεῖρα κρατοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὸν πόλεμον, ἅμα προσκληθῆτε μὴν ἀργοπορήτε νὰ προβῇτε ὅλοι ὅμοι.

Ἀδελφοὶ καὶ συγκοινωνοὶ τῶν θλίψεών μας! Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ παραιτήσωμεν τὴν ἰδιοτελείαν, ἥτις μᾶς διέφθειρεν ὅλους, εἶναι καιρὸς νὰ μισήσωμεν τὴν ἀντεθνικότητα καὶ νὰ ἐνδυσώμεν τὴν ἀρετὴν. Ναί, ἃς ἐνδυσώμεν λευκά καὶ ἃς ἀναμένωμεν καθαρὸν τὸν νύμφιον, διότι ὁ καιρὸς τῆς δόξης του δὲν ἄργεῖ. Στρατιῶται! Σεῖς εἰσθε μέλη τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔρχεται νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τῶν δικαιωμάτων σας, διότι ὁ λαὸς εἶναι οἱ ἀδελφοὶ σας, οἱ πατέρες σας, οἱ συγγενεῖς σας! Ποιοὶ λοιπὸν θὰ σὰς εἰάσουν νὰ πυροβολήσῃτε; Ἰδοὺ αὐτοὶ ἔρχονται διότι ἔρχονται πρὸς τοὺς ἀδελφούς των, διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος. Οὐαὶ εἰς τὸν πρόδοτον αὐτῆς!

Ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ! Σεῖς ἐδιδάξατε τὴν 3 Σεπτεμβρίου εἰς τὰ Ἑθνη τὸ καθήκον τοῦ στρατιώτου πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ ἡ Εὐρώπη ὅλη σὰς ἐμμήθη' ἐσώσατε τὴν πατρίδα ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐνωθέντες μετὰ τοῦ λαοῦ ἀπεδείξατε ὅτι οἱ στρατιῶται δὲν εἶναι ἀποχωρισμένοι ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, οὔτε ἐχθροὶ αὐτῆς. Ἰδοὺ νέα περίστασις διὰ νέον μάθημα. Εἶναι καθήκον σας νὰ εὐκολύνετε τὴν προσέλευσιν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν βασιλέα. Πᾶν ἄλλο ἦτο ἐγκλημα καὶ πᾶσα ἀδιαφορία προδοσία κατὰ τῆς πατρίδος. Προσκαλοῦμεν ἐπὶ τέλους τὸν κληρονόμον νὰ ἄρῃ τὸν σταυρὸν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἥτις εἶναι ὁ Χριστὸς, τὸν προσκαλοῦμεν καὶ τὸν ἐξορκίζωμεν ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου Θεοῦ νὰ σπεύσῃ, διότι ὁ σατανᾶς ἔθεσε πλέον τὸν θρόνον τοῦ ὑπεράνω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ. Ἔως πότε σεβαστοὶ λειτουργοὶ τοῦ Ἱψίστου ἡ ἡθικὴ αὐτὴ παραλυσία καὶ ἐξαχρείωσις;

Ποιμένες τοῦ λαοῦ! Μὴν ἀναισθητῆτε τὸ ποίμνιόν σας τὸ καταξέσχισαν οἱ λύκοι, τὸ διεσκόρπισαν καὶ μόνῃ ἡ προκειμένη μεταβολὴ θέλει σὰς χορηγήσῃ τὰ μέσα τῆς συνα-

γωγῆς αὐτοῦ. Βοηθήτε ἐν τάχει διὰ τὰ σωθῆτε ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου.

Οἱ ἀδελφοί σας

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΕΝΔΗΣ

Γ. ΛΥΚΟΣ (ΧΕΛΙΩΤΗΣ) ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ.

Κί' ἡ προκήρυξις τῶν ἀνταρτῶν τῆς Κορίνθου ἐμπνέεται ἀπὸ τὰ ἴδια ἰδανικά τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ μετασχηματισμοῦ. Κοντὰ στοὺς ἀγρότες καλεῖ σὲ συμπαράστασις τὶς ἐνοπλες δυνάμεις, τὸν κληρο καὶ γενικὰ ὅλο τὸ λαὸ καὶ προβάλλει τὰ ζωντανὰ αἰτήματα γιὰ ἐσωτερικὴ δημοκρατικὴ λύσιν μὲ κύριον στόχον τὴ διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ σύγκλησιν Ἐθνοσυνέλευσης.

Ἡ ἀναγγελία τῶν δυὸ καινούριων ἐστιῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀναγκάζει τὴν κυβέρνησιν νὰ πάρει νέα ἐκτακτά μέτρα. Στὴ συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τῆς 27 Ἀπριλίου 1848 ἀποφασίζεται ἡ ἔντασις τοῦ συστήματος τῆς στρατολογίας ἀτάκτων καὶ ἐγκρίνεται πίστωση ἀπὸ 100.000 δραχμῆς γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις τῶν μαυροκορδατικῶν, μπροστὰ στὴν ἐπικίνδυνον τροπὴ τῆς κατάστασις γιὰ τὸ παλάτι, τὴν κυβέρνησιν καὶ γενικὰ τὸ πολιτικὸν σύστημα ποῦ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνῃς τῆς ὑπαρξῆς του ἔφερε κ' ἡ ἴδια, θορυβεῖται. Μέσα στὴν ἴδια συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι κατηγοροῦσαν τὴν κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἔχει ἐπίγνωσιν τοῦ κινδύνου ποῦ δημιουργοῦσε τὸ ἀντάρτικο. Ἰδιαίτερα τὸ πνεῦμα τοῦτο κυριαρχοῦσε μέσα στὶς συζητήσεις τῆς Βουλῆς, ποῦ στὸν ἀγῶνα τοῦτο διακυβεύονταν ἡ ἴδια ἡ παράνομη ὑπαρξὴς τῆς καὶ ποῦ ἐπιζητοῦσε μὲ κάθε θυσία ἔντασιν ὡς τὸ κατακόρυφο τῶν δυναμικῶν μέτρων. Ἀντίθετα, μέσα στὴ Γερουσία ἀκούστηκαν ἀπὸ μέρους τῆς ἀντιπολίτευσης πολλὲς πατριωτικὲς φωνὲς ποῦ χτύπησαν θαρραλέα τὸ κακὸ στὴ ρίζα του, ζητώντας γενικὴ στροφὴ τῆς πολιτικῆς πρὸς δημοκρατικότερους δρόμους καὶ συμβιβασμὸ μὲ τοὺς ἀντάρτες. Ἰδιαίτερα στὴ συνεδρίασιν τῆς Γερουσίας τῆς 29 Ἀπριλίου, ποῦ ἐμφανίστηκε ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Κρεστενίτης γιὰ νὰ ἐκθέσῃ τὴν κατάστασιν καὶ τὶς γενικὲς γραμμὲς τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς, οἱ γερουσιαστὲς Λόντος καὶ Ψύλλας ἀνέτρεψαν τοὺς κυβερνητικοὺς ἰσχυρισμοὺς καὶ πρόβαλαν μιὰ ἐθνικὴ πολιτικὴ. Νομίζω ἀπαραίτητο νὰ μεταφέρω ἐδῶ τὰ πρακτικὰ ὅπως δημοσιεύονται στὴν «Ἀθηνα», γιὰτὶ ἀποτελοῦν ἓνα μοναδικὸ ντοκουμέντο ἀπὸ τὴν ἐπίσημην πλευρὰ γιὰ τὸν φωτισμὸ τῆς ἱστορικῆς περιοχῆς ποῦ ἐξετάζουμε.

·Ο κ. Λυκοῦργος Κρεστενίτης (Ὑπουργὸς

Ἑσπερικῶν). Γνωρίζετε κύριοι, ὅτι τινὲς κατὰ τὰς προλαβοῦσας δουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐπιθυμοῦντες ταραχὰς ἢ ἀδικηθέντες ὡς λέγουσιν ἀνεφάνησαν πρωτοῦργοι ρήξεως καὶ ἀπρεπῶς κατὰ τῆς κυβερνήσεως ὥπλισθησαν. Δὲν ἀγνοεῖται θεδαίως ἐπὶ ποίων δυσχερῶν περιστάσεων τὴν διεύθυνσιν τῆς κυβερνήσεως ἡξιώθημεν νὰ δεχθῶμεν. Ἐνθυμεισθε πρὸς τοῦτοις ὅτι καὶ αἱ φθιμεριῖδες καὶ ἀπαντες ἐπεκταλόντο, ἀνέκρινον τὴν παραχώρησιν ἀμνηστίας πρὸς ἐπόμενους τῆς ἡσυχίας. Τὸ Ἰπουργεῖον λοιπόν, τὴν ιδιότητα τοῦ ἐγκλήματος θεωροῦν, ἀμνηστεύουν ἀπαντας, πλὴν οὗτοι ἀγνώμονες καὶ μητραλοῖαι εἰσέβαλον εἰς τὴν Φθιώτιδα, συνεπάγοντες Ὀθωμανοὺς καὶ ληστὰς καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Βελέντζαν κατέλαβον θέσεις τινὰς πρὸ τῆς Λαμίας οἱ δὲ περὶ τὸν Παπακώσταν τὸν οἶθρον καὶ τὸ πῦρ φέροντες κατῆλθον μέχρι τῶν Σαλώνων μὴ ἀπαντήσαντες οὐδεμίαν ἀντίστασιν διότι ἡ ἐκεῖ ὑπάρχουσα δύναμις δὲν ἤρκει νὰ ἀντικρούσῃ αὐτούς. Ἡ κυβερνήτης διὰ νὰ πνίξῃ εἰς τὰ πρῶτα θήματα τὰ ἀποστατικὰ ταῦτα κινήματα, διέταξε νὰ στρατολογηθῶσι πολλοὶ καὶ ἀντεῦθεν ὁ μὲν Μαιμούρης προσέβαλὼν τοὺς εἰς Λαμίαν τοὺς πολιορκήσαντες εἰς τὰ χωρία καταλαβὼν τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Ἀλαμάναν, ὁ δὲ Γαρδικιώτης μὲ 800 ἠνάγκασε τοὺς περὶ τὸν Παπακώσταν ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς Σούρπην. Ὁ Ταρκαντζίκης μὲ 50 ὁπαδοὺς εἰσῆλθεν εἰς Δωρίδα, ἀλλὰ συναντηθεὶς εἰς Λομποτινὰ μὲ τὸν Φαρμάκην ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς δὲ τὴν Εὐρυτανίαν εἰσβαλὼν ὁ Χορμόδας* μὲ 220 Ὀθωμανοὺς καὶ ληστὰς προσεβλήθη ἀπὸ τὸ 3ον τάγμα τῆς ὀροφυλακῆς καὶ διαλυθέντων τῶν περὶ αὐτὸν ἐπολιορκήθη μὲ 40 εἰς μέρος τι καὶ ἡ σύλληψις του θεωρεῖται θεδαία. Εἰς Ἀκαρνανίαν ἐπικρατεῖ ἡσυχία, εἰσῆλθον 150 Τούρκοι ἀλλ' οὐδὲν ἐπραξάν ἀνεμένοντες ὡς λέγουσι τὸν μεγάλον των (ὁπαινιγμός γι' αὐτὴν εἰσβολὴ τοῦ Πασᾶ Ἀαρίας). Τὰ τῆς Κορίνθου ἐπίσης καθυπόχασαν καὶ ὁ μὲν Ρέντης ἀνεφάνη τὴν προχθὲς εἰς Δύλια καὶ διατάχθη ἡ καταδίωξις του, ὁ δὲ Χελιώτης ἐγένετο ἀφαντος. Ὁ Περρωτῆς τὴν 24 εἰσέβαλε μὲ 250** εἰς τὰς Καλάμας, κατήγγησε τὰς ἀρχάς, ἔκασσε τὰ ἀρχεῖα ἀπέλυσε τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ ἀνεχώρησε. Καθ' ἃ δὲ ἀναφέρει ὁ υποστράτηγος Μαυρομιχάλης ἡ διάλυσις καὶ σύλληψις αὐτῶν θεωρεῖται θεδαία. Θεωρῶ προδοσίαν νὰ ὑποχωρήσῃ τὸ Ἰπουργεῖον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀνταρτῶν.

* Ὁ κ. Α ὁ ν τ ο ς. Καὶ ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Ἰπουργοῦ, κύριοι, καταφαίνεται ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ κράτους δὲν εἶναι καλὴ καὶ ὅτι αἶμα ἑλληνικὸν χύνεται. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν χρεωσθῶ νὰ κηρύξω ὅτι τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀρχῶν μου τὴν θέλω διὰ τοῦ λόγου καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ὀπλων. Εἶπαν ὁ κ. Ἰπουργός ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι διηρημένον καὶ τὰ αἴτια εἶναι γνωστὰ καὶ ὅτι δὲν θέλει νὰ ἔλθῃ εἰς ἐξέτασιν τοῦ παρελθόντος. Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ κ. Ἰπουργοῦ ἀλλὰ δὲν συμφωνῶ εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶ μέτρα τὰ ὅποια χθὲς ἀπεδοκίμασα καὶ μετ' ἐμοῦ ὁ κ. Ἰπουργός.

* Εἶναι περιεργὴ ἡ πληροφορία γιὰ εἰσβολὴν στὴν Εὐρυτανίαν ποὺ δὲν μᾶς παραδίδεται ἀπὸ ἄλλη πηγὴ. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ συνηθισμένους κινήσεις ληστῶν ποὺ σκόπιμα ἐδῶ ἀναφέρονται ὡς ἀνταρτικαί.

** Εἶναι ἡ κυβερνητικὴ ἀποφ..

•Ο κ. Ίπουργός ειπεν ότι οι Βελόντζας και Κοντογιδνής επανελθόντες μετά την αμνηστειάν των εις το κράτος ζητούσι πραγματά δδύνατα και άτοπα. Άλλα' όταν οι Κριεζώτης και Ιρίδας άποστάτησαν τά αὐτά και περί αὐτῶν ελέγοντο και τά αὐτά περί αὐτῶν μέτρα ελήφθησαν. Έν τούτοις οσεοθείσης τῆς ἐν Άκαρνανίᾳ επανάστασεως, άναφανή η ἐν Εὐδοίᾳ και ταύτης πάλιν παυσάσης άναφάνεται ἡδη ἄλλη. Εἶπε προσέτι ὁ αὐτός Ίπουργός ότι οι άποστάται εἰσιν εὐδαιριθμοι. Έάν λοιπόν τοῦτο εἶναι ἀληθές οὐδέν οὔτοι ἡδύναντο νά κάμωσιν ἂν ἡ φωνή των δέν εἵρισκεν ἤχῳ, ὑποστηρίζουσιν αὐτούς και ἂν ἐν ταῖς επαρχίαις δέν εγένοντο δεκτοί. Ταῦτα λέγων δέν προτίθεμαι νά προσδάλω τὸ Ίπουργεῖον, φρονῶ μόνον ότι ἀφοῦ τά ληφθέντα μέτρα δέν ἱσχυοσιν νά εξαλειφῶσι τὸ κακόν, δέν ἦσαν τά κατάλληλα και ότι ἡ πραγματικὴ αἰτία δέν εγνωρίσθη.

•Ο κ. Ίπουργός ειπεν ότι τ' ἀποτελέσματα ταῦτα απέφερον αἱ παρανομίαι και αἱ παραδίσεις, ἐγὼ παραλείπων τὴν ἐξέτασιν ταύτην, λέγω μόνον ότι επανάστατουμένου τοῦ ἔθνους και τῆς κυβερνήσεως παρά τοὺς νόμους και τὸ σύνταγμα ὀπλιζομένης δέν δύναται νά ἐπέλθῃ ἡσυχία. Όταν λοιπόν τοιαύτη οὕτως εἰπεῖν ἀσθένεια εἰς τὸ κράτος ἀναφαίνεται, μόνην τὴν ἐθνοφυλακὴν πρὸς θεραπείαν δυνατόμεθα νά μεταχειρισθῶμεν διότι οἱ άποστάται, μὴ εὐρίσκοντες ὑποστήριξιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν πολιτῶν δέν δύνανται νά προοδεύουσιν. Οἱ παρόντες ὑπουργοὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν ἀληθῆ αἰτίαν και ἐπομένως μὴ μεταχειρισθέντες τὸ πρόσφορον φάρμακον, οὐ μόνον ἀποτέλεσμα αἰσίων δέν θέλουσι δυνηθῆ νά ἐπιφέρῃ, ἀλλ' ἐνεσσι και φόδος μὴπως ἀφῆσται πληγὰς δυναμένας ποτὲ ν' ἀνανεωθῶσι και οὕτω φθάσωμεν εἰς φθόιν και ἰσως εἰς τὸν θάνατον, καθόσον μάστιγα και οἱ ἡδῆ ἐπὶ μισθῷ ὀπλιζόμενοι δύνανται νά κηρυχθῶσιν ἀνδράται ἂν τυχόν δέν κληρωθῶσιν ἢ δέν πραγματοποιηθῶσιν αἱ ἀπαιτήσεις των.

•Έκ τῶν λεχθέντων βλέπετε κύριοι ότι περιωρίσθη ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον και μόνον εἰς τὸ νά καταδείξῃ ότι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας δέν εγνωρίσθη και ότι τά κατάλληλα φάρμακα δέν μετεχειρίσθησαν και νά επικαλεσθῇ τὴν προσοχὴν τοῦ Ίπουργείου.

•Ο κ. Ψ ό λ λ α ς. Κύριε Πρόεδρε! Ότι ὁ κ. ἐπὶ τῶν εσωτερικῶν ὑπουργός ἐξέθεσε κατὰ πρῶτον τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους, μοὶ ἐφάνη ότι μετετέθην εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς εποχὰς τῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγώνων τῆς Ἑλλάδος ἢ και εἰς τὰ νεώτερα και διὰ τοῦτο ζωηρότερα συμβάδντα τῆς Λομβαρδοβενετίας. Έπανάστασις ἐδῶ επανάστασις ἐκεῖ ἦττα ἄλλοι κινήσεις στρατευμάτων τῆς γραμμῆς ὁροφυλάκων, ἐθνοφυλάκων κλπ. και ὅλα ταῦτα διατί; δι' ἓνα Βελόντζα ἀραγε άποστάτην; διὰ ἑκατὸν πεντήκοντα μόνον ληστὰς και ἄλλους τόσους Όθωμανούς ἢ Τουρκαλβανούς; Άς πιστέωσῃ τις τώρα ὅστερον ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἐκθεσιν τοῦ κ. ἐπὶ τῶν εσωτερικῶν ὑπουργοῦ ότι ἀντεῦθεν ὑπάρχει τι θετικώτερον και ριζικώτερον παρὰ τὸν ληστρικὸν ὡς λέγεται και ἀνταρτικὸν σκοπὸν τῶν ὀλιγῶν ἀκονενονημένων, σκοπὸν ὅστις δύναται νά συγκινή και σύρῃ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς λαοὺς τῶν επαρχιῶν, ἢ τοῦλάχιστον νά οὐδετερώῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν φίλων τῆς τάξεως και τῆς ἡσυχίας τῶν πολιτῶν.

•Καταπιάζει ὁ κ. ἐπὶ τῶν εσωτερικῶν ὑπουργός τὰ κινήματα ταῦτα και ἀποθῶβει αὐτὰ εἰς τὴν κακοβουλίαν λέγει κατ' επανάληφιν ότι αὐτὸς ἤθελε προτιμήσῃ νά πῇ τὸ κώνειον, ὡς τὸν μέγαν παλαῖον πολίτην τῆς πόλεως ταύτης Σωκράτην ἀδικούμενος παρὰ

νά ἄρτῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ κύριε Πρόεδρε φρονῶ ὁμοίως μὲ τὸν κ. ὑπουργόν... πλὴν ζητῶ νὰ ἐξηγήσω τὰ φαινόμενα καὶ πρὸς τούτοις νὰ δεῖξω ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ναι μὲν ὁ πολιτὴς πρέπει νὰ ὑποφέρει τὰ πάνδεια ὅταν ἡ ἀδικία προσγίνεται εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ σιωπᾷ καὶ νὰ μὴ ἀνδίσταται δλαῖς δυνάμεσιν ὅταν οἱ ἄλλοι συμπολιταὶ καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἀνθρωπότης αὐτῇ πάσχη τὴν ἀδικίαν».

Ἀφοῦ ἀναφέρει παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ γνῶμη τοῦ γεροῦσιαστῆ Μπρούμ γιὰ τὴν τρίτῃ δύναμη τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος κοντὰ στὸ βασιλεῖα, τὴ Βουλὴ καὶ τὴ γεροῦσία, τὴν κοινὴ γνῶμη, περνᾷ στὴν ἐξέταση τῶν προθέσεων τῶν ἀνταρτῶν καὶ δηλώνει πῶς εἶναι δυνατό νὰ κινῶνται ἀπὸ προσωπικὰ ἐλατήρια ἀνθρώποι πού ἐνῶ εἶχαν ἐξασφαλίσαι ἀμνηστία, ἐν τούτοις ἐξανάρχτηκαν στὸν ἀγῶνα; Καὶ συνεχίζει:

«Ἀλλ' ἐισθᾶλλουσι λέγατε μὲ ληστὰς καὶ μὲ Τούρκους ἐναντίον τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καταθλίβουσι τοὺς λαοὺς μὲ διαίας φορολογίας καὶ μὲ ἄλλα. Πῶς συμβιβάζεται ὅμως ὁ λόγος οὗτος μὲ τὰ διαθρυλοῦμενα ἐκ μέρους τινῶν προσώπων φίλων τῆς ἐξουσίας εἰς τὰς συναναστροφὰς καὶ εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι αὐτοὶ πληρώνουσι τὰ πάντα ἀκριθῶς μέχρι λεπτοῦ καὶ ὅτι τὰ πρὸς τοῦτο μέσῃ χρηθύνται εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ἐν διευθυντήριον ἐδρεῖον ἐνταῦθα; Καὶ ἂν τῷ ὄντι οὗτοι ταῦτα πράττουσι τετέλεστα; Ἄρα δι' αὐτοὺς αὐτὸ μόνον ἀρκεῖ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ καὶ αἱ πολυποῦδοι καὶ θυρωδῶδεις κινήσεις ἐκ μέρους τῆς ἐξουσίας κατ' αὐτῶν εἰσὶν δισεξηγήτοι, τὸ δὲ νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν ληστὰς τινὰς καὶ Τουρκαλδανούς τοῦτο δὲν εἶναι νέον εἰς τὰ χρονικά τῆς Ἑλλάδος οὕτως ἐδιδάχθησαν»...

Καὶ συνεχίζει: πῶς τὸ Ἰπουργεῖον μᾶς μιλάει γιὰ μικροκινήματα τῇ στιγμῇ πού 9.000 ἑλληνικὸς στρατὸς ζὲν μπόρσεν νὰ τοὺς κἄναι καλά; «παντοῦ διετάχθησαν στρατολογίαι καὶ ἐξοπλίσεις παρὰ τὸν νόμον». Ἡ κυβερνήση ἰσχυρίζεται πῶς γιὰ τὰ κακὰ φταίει μιὰ σειρά προηγουμένων Κυβερνήσεων. Σὺμφωνοι. Γιατί τότε δὲν παραμερίζει τὴ δυναμικὴ πολιτικὴ καὶ νὰ προχωρήσῃ στὴ σύγκληση μιᾶς νέας ἐθνοσυνέλευσης; Ὁ κατευνασμὸς δὲν εἶναι θειλία ὅτε προδοσία. Κυβερνήσεις πού ἔπραξαν ὅαν τὴν δικτὴ σας ἔπρεσαν «κατέπρεσαν καὶ συγκατέσπασαν ἢ διεκινδύνευσαν δυστυχῶς καὶ συγκατασπᾶσαι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς θρόνους». Κυβερνήσεις πιὸ μυαλωμένες στὴν Εὐρώπῃ ὑπαχώρησαν εὐθὺς ὡς παρατήρησαν τὰ πρῶτα «συμπτώματα» ἐπιδείξεων ὀλίγων πολιτῶν καὶ σπουδαστῶν Πανεπιστημίων... «Ἐκραζον ἀπὸ τὰς σκοπιάς πρὸ τριῶν μηνῶν εἰς τὴν Εὐρώπῃν οἱ ὀξυδαρκέστεροι θεωροῦντες τὸν ἀπερχόμενον οφοδρὸν λαίλαπα, ὅστις ἐν τὸς μόνον μηνὸς μετέβαλε τὸ πρόσωπον ὅλης τῆς Εὐρώπῃς καὶ ὅστις θέλει παραδόξῳ τὴν ἐπιτροπὴν του, πρὸς καλὸν ἢ πρὸς κακόν, γνωρίζει ὁ πατὴρ τῶν αἰῶνων. Ἐκραζον, ἀλλ' οἱ κρατοῦντες δὲν ἐνέδιδον».

Λοιπὸν - συνεχίζει - λάβετε ὑπ' ὄψιν τὰ αἰτήματά τους καὶ ἂν εἶναι δίκαια, ὑποχωρήστε «δὲν εἶναι μῆτε θειλία μῆτε προδοσία ἢ ὑποχώρησις εἶναι μάλιστα φρονίμου πρῶτως ἔργον ἢ ὀρεσις τῶν ἱστίων». «Ἠκούσατε ὅτι διεκηρόχθη καὶ εἰς ἄλλον περιβόλον* τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρξίν μάλιστα κυρίως ἀφορῶσι τὰ κινήματα, διεκηρόχθη ὅτι ἂν τὸ μέτρον τὸ ὅποιον ζητεῖται κατ' αὐτῶν εἶναι συντελε-

* Ἐννοεῖ τὴ βουλὴ.

στικόν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς τρικυμίας δὲν ἤθελον ἰδεῖ ἐνεργούμενον μὲ δυσἀρέσκειαν». Ἐγὼ - συνεχίζει - δὲν παραδέχομαι τὴν ἐμπρηστικὴν πολιτικὴν, γι' αὐτὸ οὖν προτείνω καταλληλότερα κατὰ τὴ γνώμην μου μέτρα ἀπὸ τῆ βία καὶ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν.

Ὁ κ. Κ λ ο ν ἄ ρ η ς. Δικαιολογεῖ τὴν κυβέρνησιν γιὰ τὶς παρόνομες στρατολογίας, ἐξ αἰτίας τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων.

Ὁ κ. Α ὀ ν τ ο ς, ἀπαντώντας στὸν Κλονάρη λέει πὺς κακῶς ἡ Κυβέρνησις χαρακτηρίζεται ληστρικὰ τὰ κινήματα. Ἄν ἦταν ληστρικὰ δὲν θὰ προόδευαν ἔτσι ραγδαίᾳ.

Ἡ τόσο ἀποκαλυπτικὴ αὐτὴ συζήτησις στὴ Γερουσίᾳ χαρακτηρίζει ἀδρά τὴν κατάστασιν, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ ἐξ αὐτίας τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ἀνταρτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα εἶναι ὀξυμένη στὸ ἔπακρον, πρᾶγμα ποῦ προσιωνίζεται μονιμοποίηση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῶν καταστροφῶν στὴν ὑπαίθρο. Τὰ νέα ἀπὸ τὸ θόρειον πεδίου τῆς σύγκρουσης εἶναι, στὸ τέλος τῆς δευτέρης τούτης φάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, δυσμενὴ γιὰ τοὺς κυβερνητικούς. «Ὁ ἐν Λαμῖᾳ ὑποστράτηγος Μαιουρῆς - γράφει ὁ «Αἰὼν» - εἰς δεινὴν εὐρίσκεται θέσιν, ὡς ἐκ τῆς σφαγῆς τῆς 18 Ἀπριλίου καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς ἐπενεχθείσης δειλίας εἰς τὸν στρατὸν τοῦ καὶ ὡς ἐκ τῆς προόδου τῶν ἀποστατῶν». Ὁ ἴδιος ὑποστράτηγος ζητᾷ ἀπεγνωσμένα χρήματα καὶ ἐνισχύσεις ἐνῶ ἡ κυβέρνησις διαδίδει στὴν πρωτεύουσα τὴν πλαστοὶ ἐξήγησιν γιὰ δῆθεν ἦττα καὶ καταστροφὴ τῶν δυνάμεων τοῦ Παπακώστα. Κοντὰ στὶς διαδόσεις, ἡ κυβέρνησις ἐφαρμόζει καὶ σύντονα μέτρα ἐκκαθάρισης στὸ ἐσωτερικόν. Ὅρισμένοι ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ ποῦ θεωροῦνται ὀπποῖ, περιορίζονται. Ἔτσι, ὁ συνταγματάρχης Ν. Πιερράκος «ἐκρατήθη εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηνῶν, φόβῳ τοῦ μὴ ἀπέλθῃ εἰς Λακωνίαν», ἐνῶ παράλληλα ὁ ὑποστράτηγος Καλλέργης διατάσσεται νὰ πάει ἀπὸ τὴν Πάτρα στὸ Ἄργος καὶ σὲ περίπτωση ποῦ δὲν ὑπακούσῃ νὰ συλληφθεῖ.

Ἀπὸ τῆς δευτέρης τούτης φάσεως τῶν γεγονότων ποῦ πλησιάζει στὸ τέλος τῆς καὶ ποῦ ἐγκαινιάσθηκε μὲ ἀλλεπάλληλες νίκες τῶν ἀνταρτῶν τῆς Στερεᾶς, προωθήσεις των πρὸς ἀστικὰ κέντρα, ἐξεγέρσεις στὸ Μοριά καὶ ἐντονὴ πολιτικὴ ζύμωσις τοὺς κύκλους τῆς πρωτεύουσας καὶ στὰ νομοθετικὰ σώματα, ξεκαθαρίζει μιὰ σειρά ἐπιτυχιῶν στὶς θόρειες περιοχάς, ἐνῶ στὸ Μοριά, μετὰ τὴν πανηγυρικὴ κατάληψιν τῆς Καλαμάτας, τὰ ἐνοπλά κινήματα ἐκφυλίζονται. Ἰδιαιτέρα τὸ κίνημα τῆς Κορινθίας ἐκφυλίζεται ταχύτατα καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ρέντης καὶ Χελιώτης ἀναγκάζονται νὰ περιτρέχουν τὴν ἐπαρχίαν καὶ νὰ κρύβονται στὰ χωριά, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν καταδίωξιν. Ἀντίθετα, τὸ ξεσκήσιμα τοῦ Περρωτῆ, μαζικῶς

τερο, κράτησε άρκετά και στάθηκε άφορμή σύγκρουσης τών δυνάμεων που άκολουθούσαν τόν Περρωτή με τά μοραίτικα τζάκια και με τή χωροφυλακή.

Ο Περρωτής, άφου κατέλαβε τήν Καλαμάτα και κατέλυσε τις άρχές, έγκαθιστώντας ένα είδος αίρετής λαϊκής εξουσίας, συνέχισε τήν προέλασή του με 300 ένόπλους προς Μελιγαλά και από και, περνώντας από τό χωριό Κόκλα, πήγε στόν Άετό της Κυπαρισσίας. Στού Κόκλα έκαψε τόν στρατώνά και παρέλαβε μαζί του 300 χωροφύλακες που έρχονταν από τήν Τρίπολη με πολεμοφόδια. Είναι άγνωστο αν οι χωροφύλακες αιχμαλωτίστηκαν ή προσχώρησαν στις άντάρτικες δυνάμεις. Έναντίον του κίνησαν ό Α. Μαυρομιχάλης, «μόλις συλλέξας εκατόν», ό Χαρ. Μαυρομιχάλης και ό δουλευτής Γρ. Κορφιοτάκης με 50 Καλαματιανούς, ό Ί. Θ. Κολοκοτρώνης με 700, κινώντας από τή Γόρτυνα, και οι Παν. Νοταράς και Παπατζώνης με 100. Άρχίζει ένα συστηματικό κυνηγητό έναντίον του Περρωτή. Ο Κολοκοτρώνης μπαίνει στο Μελιγαλά τήν 1 Μαΐου κι' από και αναγγέλλει στο νομάρχη Μεσσηνίας ότι εξακολουθεί τήν καταδίωξη του Περρωτή, που σύμφωνά με τις πληροφορίες των έφημερίδων στις 20 Απριλίου βρίσκονταν στη μονή Βουλκάνου (Ίθώμης) με 1.000 ένόπλους. Ο αριθμός των 1.000 είναι υπερβολικός και πιθανότερος φαίνεται ό αριθμός 150 που δίνει ή «Άθηνα». Έκει, στο μοναστήρι, ό Περρωτής πολιορκείται από τούς κυβερνητικούς, χάνει τή μάχη και με 15-20 ένόπλους καταφέρνει νά ξεφύγει. Στά χέρια των κυβερνητικών πέφτουν οι περισσότεροι ένοπλοί του και μαζί τους οι αποσπασματάρχες του Περρωτή Δημήτρης Μπάστας και Πανάγος Πούλος. Τό τέλος της άνταρσίας Περρωτή επιβεβαιώνεται και από τό ύπουργείο Έσωτερικών.

Τό ξεσκήνωμα του Περρωτή, παρά τήν έντυπωσιακή πρώτη ενέργεια της κατάληψης της Καλαμάτας, ήταν καταδικασμένο ν' άποτύχει, γιατί συνάντησε ισχυρές τοπικές αντιδράσεις. Χαρακτηριστική είναι ή μεταχείριση των άγροτών των περιφερειών που ύποστηρίξαν τόν Περρωτή από τούς άτάκτους των τοπικών γαιοκτημόνων, όπως τήν περιγράφουν οι έφημερίδες: «Οι άνθρωποι του Μαυρομιχάλη και του Παπατζώνη έκαμαν μεγάλας καταχρήσεις, ως νά ήσαν ληστές και άκόμη περισσότερον. Όθεν απέρασαν, τρομερωτάτας έκαμαν κακοπραγίας, στάνας προβάτων δλοκλήρους έφόνευσαν, ως και βόας (sic) και πολλές έγύμνωσαν οικίας, ως νά ήσαν έκαίνοι του Έμπραχμή του Όθωμανού». Δεκαπέντε μέρες περίπου άργότερα ό Περρωτής κι' οι 15 φυγάδες του Βουλκάνου πέοασαν στα Κύθηρα και μετά στη Ζάκυνθο, άγγλοκρατούμενα τότε. Με τή φυγή του Περρωτή και τή σύλληψη του Ρέντη στα περιόδο

λια της Ἀθήνας, κοντά στά Σεπόλια, τή νύχτα της 11 πρὸς 12 Μαΐου, καί τή φυλάκισή του στο Μενδρεσέ, τελειώνει ὁ κύκλος τῶν ἐξεγέρσεων στο Μοριά. Στά μέσα Μαΐου μόνο, ἀφοῦ πιά ἡ τύχη τοῦ ἀντάρτικου τοῦ Μοριά εἶχε κριθεῖ, ὁ ὀπληρχηγός τῆς Ἡλείας Λύσανδρος Βιλαέτης μέ 80 ἑνοπλους κατέλαβε τὸν Πύργο καί κατέλλυσε τίς ἀρχές! Ἡ ἀκαιρη πιά αὐτὴ ἐνέργεια ἦταν καταδικασμένη νά πνιγεῖ στὴ γένεσή της, ὅπως καί πνίγηκε.

Τὸ τέλος τῶν ἐνόπλων ἐξεγέρσεων στο Μοριά ἀφήνει πίσω του ἔντονο σάλο. «Αἱ εἰς Μεσσηνίαν ἐνεργούμεναι καταμηνύσεις, συλλήψεις καί φυλακίσεις οὔτε πιθανολογοῦνται», γράφει ὁ «Αἰών». Ἡ ἴδια ἀτμόσφαιρα ἐπικρατεῖ στὴν Κορινθία, τὴν Ἡλεία καί γενικὰ σ' ὅλο τὸ Μοριά. Τὰ τζάκια ἔχουν ἀρχίσει γενικὴ ἀντεπίθεση κατὰ τῶν ἀγροτῶν, πρᾶγμα ποῦ ἔκανε ἀκόμα ὡς καί τὸν Ἰ. Θ. Κολοκοτρώνη νά διαμαρτυρηθεῖ.

Ἡ κατάρρευση τοῦ ἀντάρτικου στο Μοριά δείχνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητα τῶν τοπικῶν συνθηκῶν γιὰ κοινωνικοὺς μετασχηματισμούς, τὴ σοβαρὴ ἔλλειψη συντονιστικοῦ πολιτικοῦ ὄργανου, ἐνὸς δημοκρατικοῦ κόμματος ποῦ θά κατηύθυνε ἐνιαῖα τὸν πολιτικὸ ἀγῶνα. Ἀκόμα εἶναι φανερὴ ἡ ἔλλειψη στρατιωτικοῦ σχεδίου, ἱκανοῦ νά συνενώσει τὴ δράση ὅλων τῶν ἐνόπλων τοῦ Μοριά μέ τοὺς ἐνόπλους τῆς Στερεᾶς. Πηγές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπαινίσσονται πῶς οἱ ἀντάρτες εἶχαν ἐκπονήσει σὲ γενικὰς γραμμὰς σχέδιο νά ἐπιχειρήσουν νά ἐνωθοῦν στο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς καί νά καταλάβουν τὴν πρωτεύουσα. Ἐνα τέτοιο σχέδιο, ποῦ ὁ Κυριακίδης τί χαρακτηρίζει σοβαρό, δὲν ἦταν προορισμένο νά ἐπιτύχει, γιατί ἀπαιτοῦσε τεράστιες δυνάμεις καί ἀπόλυτα εὐνοϊκὴ στάση τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ πῶς πιθανὸ εἶναι πῶς στὸν στρατιωτικὸ τομέα δὲν ὑπῆρχε στρατηγικὴ χαραγμένη ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῶν ἀνταρτῶν. Ὡς μὴ ξεχνᾶμε πῶς ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς στρατιωτικῆς μὀρφωσης οἱ ἡγέτες τῶν ἀνταρτῶν διέθεταν μόνο τὴν πείρα τοῦ 21 καί κατένευαν ἀπ' αὐτοὺς - πρόκειται γιὰ τοὺς ἡγέτες τῶν ἀνταρτῶν τῆς Στερεᾶς - δὲν ἀνῆκε στο «τακτικὸ» τῆς κυβέρνησης. Ἡ προέλευσή τους ἦταν ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀτάκτων καί οἱ βαθμοὶ τοὺς εἶχαν ἀπονεμηθεῖ ἀπὸ τίς περιβόητες μεταπελευθερωτικὰς ἐπιτροπές *

* Διόρισαν καί τὴν πιτροπή - γράφει στὰ 1834 ὁ Μακρυγιάννης γιὰ νά δικαιώσει τοὺς ἀγωνιστὲς καί νά τοὺς βαθμολογήσει. Ἦταν φίλοι οἱ περισσότεροι τοῦ Μαυροκορδάτου καί τοῦ Κωλέτη καί βαθμολογοῦσαν πολλοὺς φίλους τους μέ χωρὶς δικαιώματα. Καί γεννήθηκαν πλῆθος παράπονα, διὰ τὴν ἀδικία ὅπου κάμαν εἰς ἀγωνιστὰς πολλοὺς. Τότε ἔβγαλαν καί τοὺς Ρουμελιώτες ὀπληρχηγούς ἀπὸ τὴ χάψη τοὺς βαθμολόγησαν συνηγαγμάτων καί τοὺς κρέμασαν κι' ἀπὸνα σταυρὸ νά γχιζερθοῦν στὰ σοκάκια τοῦ Ἀναπλιοῦ καί καμαρώνουν» (II, 315).

πού έκριναν και βαθμολογοῦσαν τοὺς ἀγωνιστές. Ὅσο γιὰ τὸ Ρέν-
τη, πρὶν σηκώσει τὸ ντουφέκι ἦταν ἐνοικιαστὴς τῶν φόρων στὴν
Καλαμάτα.

7. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΖΗΤΗΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΓΥΕΡ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Ἔτσι, ἐξ αἰτίας τῶν ἐλλείψεων πού ἀναφέραμε τὸ ἀνάρτι-
κο ἐξακολουθοῦσε νᾶχει ἐπιτυχίες μόνο στὴ Στερεά. Οἱ τοπικὲς
συνθήκες ἦταν καλύτερες ἀπὸ τοῦ Μοριά καὶ τὸ στρατηγικὸ σχέ-
διο τῶν ἀνταρτῶν στὶς δυὸ πρώτες φάσεις τοῦ στέφθηκε ἀπὸ ἐπι-
τυχία. Πρὶν κλείσουμε τὴν ἐξιστόρηση τῆς τρίτης καὶ τελευταίας
φάσης τοῦ ἀνάρτικου ἀγώνα, πού εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἤττα
τῶν ἀνταρτῶν καὶ τὴ διάλυσή τους, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἰδοῦμε ἕνα
βασικὸ ζήτημα, πού μπαίνει κι' ἀπὸ τίς προκηρύξεις τῶν ἀνταρ-
τῶν. Γιατί, ἐνῶ ὁ ἀγώνας ἦταν ἐντονα δημοκρατικὸς καὶ γίνθηκε
κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ 1848, καὶ στὴν πρωτεύουσα
καὶ στὴν ὑπαιθρο, δὲ μπῆκε ἀπ' εὐθείας ζήτημα θρόνου; Τὸ πρό-
βλημα ἔχει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τοὺς
ἀνταγωνισμοὺς, τὴ διαμάχη καὶ τίς ἐπιρροὲς τῶν ξένων δυνάμεων
στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο πὺς ἡ φωτισμένη νεολαία τοῦ τόπου καὶ
μιά μερίδα διανοουμένων μπόρεσε νὰ συλλάβει τὸ πρόβλημα τῆς
Ἑλλάδας κάτω ἀπὸ μιά προχωρημένη δημοκρατικὴ μορφή στὰ πο-
λιτικά καὶ τὰ ἐκπληα γεγονότα τοῦ 1848. Ὅρισμένη μερίδα τοῦ
λαοῦ, πού ἐνοίωσε τὴν ἀνάγκη μιᾶς ριζικῆς μεταβολῆς στὸν ἐσω-
τερικὸ τομέα, προσανατολίστηκε στὶς πιδ κρίσιμες στιγμές τῆς ἐξέ-
λιξης τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων πρὸς τὴν
ἀνάγκη μιᾶς δημοκρατικῆς μεταβολῆς, ὅπως μᾶς τὸ δείχνουν τὰ
γεγονότα τοῦ Μάρτη στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ ἀλυσιδα τῶν ἐξεγέρσεων
στὴ Στερεά καὶ τὸ Μοριά. Κι' ἀληθινά, καμμιά μεταβολὴ δὲν θὰ
ξεπερνοῦσε τὰ ὅρια τῆς ἐπίφασης, ἀν δὲν ἔφτανε ὡς τὸ παλάτι τοῦ
Ὁθωνα. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὺς τὰ τζάκια εἶχαν θα-
θειὲς ρίζες. Αὐτὰ στηρίζαν τὸ παλάτι κι' ἐπηρέαζαν πλατειὲς ἀ-
γροτικὲς μάζες. Τὸ παλάτι ἐμφανίζονταν στὰ μάτια τοῦ λαοῦ σὰ
σύμβολο τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους, σὰν ἐγγύησὶ τῆς ἐσωτερι-
κῆς ἡσυχίας, τῆς μελλοντικῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ὑποδοῦλων Ἑλ-
λήνων καὶ τῆς ἐξασφάλισης τῆς εὐρωπαϊκῆς βοήθειας. Ἀμα ἀνα-
τραπεί ὁ θρόνος - ἔλεγον - ἡ Ἑλλάδα θὰ καταστραφεῖ, θὰ στερηθεῖ
τῆς προστασίας τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ρω-
σίας. Ὁ Ἄλ. Σοῦτσος, ἀν καὶ Φαναριώτης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώ-
πους πού ἰδιαίτερα καταδιώχτηκαν ἀπὸ τὴ μοναρχία γιὰ τὸν ρο-
μαντικὸ ἐπαναστατικὸ του, αὐτὸς, ἔτσι σὰ 1848 ὁρέθηκε πρὸς

στά στο πρόβλημα του θρόνου, δὲ δίστασε νὰ καταδικάσει τὴ δημοκρατία, γιατί κατὰ τὴ γνώμη του «φέρει εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς τὸν ὅφιν τῆς ἀνχοχίας» Ἐὐ τοπικὸ αὐτὸ παράδειγμα τοῦ Σούτσου δείχνει πόσο ἀνώριμες ἦταν οἱ ἐσωτερικὲς ἀντικειμενικὲς συνθήκες γιὰ καθολικὸν ἀγῶνα καθεστωτικῆς μεταβολῆς.

Ἀπὸ τὴν ἑλλημεριά, ἡ μόνη ξενὴ δύναμις ποὺ ἀσχοῦσε ἀντιπολιτευτικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα, ἦσαν ἡ Ἀγγλία. Οἱ ἄλλες δυνάμεις, μὲ ἐπικεφαλὴς τὴ Ρωσία, εὐνοοῦσαν τὸ θρόνον τῶν Βίτελσμπαχ, παρα τις διαφορὲς τοὺς ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ Ἀγγλία, στὸ πρόσωπο τοῦ Ὁθωνα, ἐδίδεκε τὸ ὄργανο τῶν ἐχθρῶν τῆς μεσογειακῆς τῆς πολιτικῆς, ποὺ μηχανορραφεοῦσαν γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μίαν ἀλλαγὴ στα Βαλκάνια. Πού θὰ ἀνέτρεπε τοὺς αὐτοκρατορικοὺς δρόμους τῶν Βρεταννῶν. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία ἐπιθυμοῦσε τὴν εἰρήνην στὴ Μεσόγειο, ποὺ συνεπάγονταν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἡ Γαλλία τοῦ Γκιζώ, ὁ Μέττερνιχ καὶ ἡ Ρωσία εἶχαν κάθε λόγον νὰ ποθοῦν ἀναταραχὲς μὲ στόχον τὴν Τουρκία. Κανένας ἄλλος δὲν θὰ μπορούσε νὰ παίξει καλύτερα τὸ παιχνίδι τοὺς ἀπὸ τὸν Ὁθωνα, μὲ τὸν ἀχαλίνωτο μεγαλοιδεατικὸν του καὶ τὴ διαρκῆ προκλητικότητά του ἀπέναντι στὸ σουλτάνο. Ἔτσι, εἶναι αὐτονόητο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δυνάμεων ποὺ ἀντιστρατεύονταν τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ, γιὰ τὴν στερεότητα τοῦ θρόνου τοῦ Ὁθωνα.

Ὅμως παρὰ τὴ βασικὴ διαπίστωση τῆς ἀνωριμότητος τῶν ἐσωτερικῶν συνθηκῶν γιὰ τὸ πέρασμα σὲ ἀδασίλευτη δημοκρατία, ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τοῦ ἀντάρτικου τῆς Στερεᾶς στὴ δευτέρῃ περιόδῳ τῆς δράσεως του, ποὺ ἱστορήσαμε, ἔφτασε ν' ἀπειλήσει μὲ δολοκληρωτικὴ κατάρρευση τὸ πολιτικὸ καὶ διοικητικὸ κρατικὸ συγκρότημα. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἶδε ταχύτατα τὸν κίνδυνον καὶ ἐνῶ ἐσωτερικὰ ἀντιπολιτευόνταν τὴν κυβέρνησιν, μέσο τοῦ ρωσόφιλου κόμματος τοῦ Μεταξά, ἐνόμιζε ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ ἐπέμβει ἐξωτερικά, γιὰ νὰ διασώσει τὸ παλάτι ἀπὸ τὴν ἐπερχόμενη ἀπειλή.

Οἱ ἀλλεπάλληλοι εὐρωπαϊκοὶ κοινωνικοὶ μετασχηματισμοὶ εἶχαν βάσει σὲ σοβαρὲς σκέψεις τὴν ἀπολυταρχία τοῦ τσάρου, ποὺ ἐδίδεκε νὰ θουλιάζον καὶ νὰ χάνονται ἐνα-ἐνα τὰ ἐρείσματα τῆς πολιτικῆς του στὴν Εὐρώπη. Οἱ φιλικὲς πρὸς τὴ Ρωσία ἀπολυταρχικὲς κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καταποντίστηκαν. Ἡ γενικὴ εὐρωπαϊκὴ κατάσταση παρακολουθεῖται ἀγρυπνῶν ἀπὸ τὴν τσαρικὴ διπλωματία ποὺ καθοδηγούνταν ἑμμέσῳ ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρεσβεία τοῦ Παρισιοῦ μὲ ἐπικεφαλὴς τὸν Ρώσον πρεσβεὺ τὴ Μπρουνώ. Ὅταν ἡ φωτιά τῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα καὶ φάνηκε νὰ ἀπειλεῖ μὲ ἐξαφανισμόν τὸ παλάτι, ὁ Ρώσος πρεσβεὺτὴς στὴν Ἀθήνα Περσιάνι, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ ἁ-

μεσου προϊσταμένου του Μπρουνώ, έδωσε για δημοσίευση στόν άθρηναϊκό τύπο τήν παρακάτω νότα, συντεταγμένη σέ μορφή δηθεν οδηγίων πρός τούς Ρώσους προξένους στήν Έλλάδα:

«Καθ' ήν στιγμήν τό επαναστατικόν πνεῦμα, διαλύσαν τά πλείστα τών κρατῶν τῆς Εὐρώπης, φαίνεται τείνον εἰς τό νά μιάνη τόν τόπον όπου ἡ αὐτοκρατορική πρεσβεία ὑπάρχει καθιδρυμένη, ἔκρινα χρέος μου νά διευθύνω πρός ἡμᾶς ὡς προσθήκην εἰς τάς ὁποίας ἔχετε οδηγίας καί τά ἐξῆς ὀλίγα, διά νά χρησιμεύσωσιν ὡς κανῶν καί τῆς συμπεριφορᾶς καί τῶν συνομιλιῶν σας, κατὰ τάς σήμερον ὑπαρχούσας ένταῦθα σοβαράς περιστάσεις. Ἡ πολιτική ὑπαρξίς τῆς Ἑλλάδος εἶναι συνδεδεμένη μετά τῆς μοναρχίας. Ἐάν ἡ μοναρχική τάξις παραβιασθῇ, ὁ τόπος μέλει νά επανέλθῃ εἰς ἡν πρό τῆς ἀποκαταστάσεώς του ὡς κράτους ανεξαρτήτου ὑπῆρχε κατὰστασιν.

Πρέπει, συνεχίζει, νά συσπειρωθοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες γύρω στόν θρόνο «διά νά προφυλάξωσι τήν Ἑλλάδα ἀπό τά δυστυχήματα τά ὁποῖα ἐπιφέρει ἡ ἀνατροπή τῆς κοινῆς τάξεως. Ὅστις ἐπιβάλει χεῖρα κατὰ τῆς βασιλείας, θέλει γένῃ ἔνοχος τοῦ νά μηδενισθῶσιν αἱ ἐπίσημοι τῆς ἐθνικῆς ανεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος πράξεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐθνικῆς ανεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος».

Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Περσιάνι, πού ἀποτελοῦσε μιά ἀπροκάλυπτη ἐπέμβαση στίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τῆς χώρας καί ἔφτανε νά συνδέει τήν τύχη τοῦ θρόνου μέ τήν ἴδια τήν ανεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας, ἔκανε τεράστια ἐντύπωση. Ὁ λαός, πού ποθοῦσε μιά δημοκρατική ἀλλαγῇ, ἔβλεπε γιά μιά ἀκόμη φορά πῶς τά ἐσωτερικά του ζητήματα ρυθμίζονταν ἀπό τούς ξένους, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση καί τό παλάτι πανηγυρίζαν. Ἡ «Καρτερία», σχολιάζοντας τῇ ρωσικῇ ἐπέμβαση, ἀποκαλύπτει τῇ συμπαιγνίᾳ ρωσικῆς πρεσβείας καί παλατιοῦ. Τήν ἐγκύκλιο τοῦ Περσιάνι, γράφει, «διέδωκαν πρό δύο ἡμερῶν τά αὐλικά ὄργανα διά φύλλου ἀδεσπότη χάρτου, διανεμηθέντος μέ πολλήν ἀφθονίαν καθ' ὅλας τάς ὁδοῦς καί τάς οἰκίας τῶν Ἀθηνῶν». Ἀκόμα κι' ἡ «Ἐλπίς» τοῦ Κ. Λεβίδη σχολιάζει αὐστηρά τήν ἐγκύκλιο. «Ἐνόμισε - γράφει - ὅτι θέλει ἐκφοβίσει (ὁ Περσιάνι) τούς ἀντάρτας... ἤθελεν εἶσθαι γελοῖον διότι εἰς ἀνθρώπους καταφεύγοντας εἰς τά ὅπλα, ἡ ἐγκύκλιος τοῦ κ. Περσιάνι δέν θέλει κάμει ἄλλην ἐντύπωση παρ' ὅταν ἔκαμε καί ἡ ἐπιστολή τοῦ ἐν ἐσχάταις τῶν ἡμερῶν του ἀποφασίσαντος νά γενῇ γελωτοποιός Ν. Βάμβα». Ὁ ὑκαινιγμός κατὰ τοῦ γηραιοῦ διδασκάλου τοῦ γένους Νεόφυτου Βάμβα ὀφείλεται στίς

γεγονός ότι, πιεζόμενος από τους κυβερνητικούς, έγραψε στον τύπο άρθρο, με το όποιο καλούσε τους αντάρτες να καταθέσουν τα όπλα και αναμασούσε όλες τις σκουριασμένες συκοφαντίες του κυβερνητικού στρατοπέδου.

Ή έγκύκλιος του Ρώσου πρεσβευτή, δοσμένη στη δημοσιότητα σέ μιá στιγμή του άγώνα, έδειξε πώς ή τσαρική πολιτική δέν μπορούσε νά μείνει αδιάφορη μπροστά σέ μιá ένδεχόμενη δημοκρατική μεταβολή στην Έλλάδα. Τό γεγονός αυτό έπηρέασε σημαντικά τόσο την κυβερνητική μισαλλοδοξία, όσο και τους αντάρτες, πού δέν είχαν ούτε την πείρα άλλ' ούτε και μπορούσαν νά οργανώσουν παραπέρα τις δυνάμεις τους, γιά μιá σταθερή υπεράσπιση της έθνικής ανεξαρτησίας.

Στήν τρίτη και τελευταία φάση του άγώνα, πού έχει σά σύνορο μέ την προηγούμενη, μιá θαρειά κυβερνητική ήττα στον ιδεολογικό τομέα, θά δούμε πόσο συνετέλεσε ή ρωσική επέμβαση στην κατάπνιξη του ένοπλου άγώνα.

8. Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΓΕΛΟΙΟΠΟΙΕΙΤΑΙ. ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΣΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Είδαμε και παραπάνω ότι στον ιδεολογικό τομέα ή κυβερνητική προπαγάνδα είχε δημιουργήσει τό μύθο γιά την «έξωθεν» ένισχυση των ανταρτών και - μέ τη συμπράσταση του φιλικού της και του μαυροκορδατικού τύπου - είχε προσπαθήσει νά δώσει στη σύγκρουση τό χαρακτήρα άγώνα του «Σταυρού» κατ'αρχήν «Ημισελήνο». Ή άρθρογραφία και ή είδησεογραφία των έφημερίδων είναι γεμάτη από είδήσεις γιά τή δήθεν συμμετοχή Τούρκων και Άλβανών στις αντάρτικες δυνάμεις. Τα ύβριστικά επίθετα «τουρκαντάρται» και «τουρκαποστάται» είναι συχνότατα, ενώ παράλληλα καλλιεργείται μέ έπιμονή ή φύχωση ότι πίσω από τους αντάρτες είναι τά τούρκικα στρατεύματα, έτοιμα νά εισβάλουν στη χώρα και νά την υποδουλώσουν. Ή κυβερνητική αυτή τακτική, όσο κι' αν πολεμήθηκε από μιá μερίδα του τύπου - την «Καρτερία» και την «Έλπίδα» - είχε αφήσει βαθιά τά ίχνη της στην κοινή γνώμη και άνθρωποι μέ δημοκρατικές και συνεπείς συνταγματικές αντιλήψεις, όπως ό Ζήσης Σωτηρίου, ό πρωταγωνιστής των διαδηλώσεων της 25 Μαρτίου 1848, έπηρεάστηκαν και προσκολλήθηκαν ενεργά στο κυβερνητικό στρατόπεδο.

Όμως όλη αυτή την ατμόσφαιρα ήρθε νά τή διαλύσει μιá καταπληχτική έδηση πού δημοσιεύτηκε στον άθηναϊκό τύπο. Ό πασάς της Λάρισης Χουσεΐν, μέ γράμμα του στον Τούρκο πρεσβευτή στην Αθήνα Μουσουρό, πού δημοσιεύεται αυτούσιο, πληροφορεί την κοινή γνώμη ότι στις 24 Απριλίου 1848 ό άπεσταλμένος

της ελληνικής κυβέρνησης ταγματάρχης Χουρμούζης συναντήθηκε στα σύνορα με άπεσταλμένους της τουρκικής κυβέρνησης. 'Ο Χουρμούζης - γράφει ο πασάς - όχι μόνο πείστηκε για τὸ ψεῦδος τῆς «ἐξώθευ» ἐνίσχυσης, ἀλλὰ ἀναγκάστηκε καὶ νὰ ὁμολογήσῃ πὺς «ὄχι μόνον δὲν μετέβησαν Ἀλβανοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' οὔτε μία μύια ἤδυνήθη νὰ διαβῇ τὰ σύνορα». Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ὑστερόγραφο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Χουσεῖν πασά :

«Διαδίδουσιν ὅτι μεταξύ τῶν ὁπαδῶν τῶν ἀμνηστευθέντων καὶ ἀναχωρησάντων ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀπλαρχηγῶν ἦσαν δῆθεν καὶ Ἀλβανοί. Ἄν καὶ εἶναι πασίγνωστον ὅτι οἱ ὀπλαρχηγοὶ αὐτοὶ εἶχον ἀνέκαθεν ὡς ὑπηρέτας τῶν πτωχοῦς τινὰς Ἀλβανούς, μ' ὅλον τοῦτο, ἐάν, ὡς λέγεται, εὐρίσκονται καὶ τοιοῦτοι μεταξύ αὐτῶν, δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἐκ τῶν Καπουσουζ, ὁτινες, καταδιωχθέντες τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπὸ τὰ αὐτὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα, κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εὐρόντες ἐκεῖ ἄσυλον διζιμένουσιν ἐντὸς αὐτῆς μέχρι σήμερον.

Πρὸ δέκα ἡμερῶν οἱ στρατιῶται μας φυλάττουσι τοὺς ἐλληνικοὺς στρατώνας, ἐγκαταλειφθέντας ἀπὸ τὰ βασιλικά στρατεύματα, διὰ νὰ μὴ τοὺς κυριεύσουν οἱ ἀποστάται. 'Ο ἀπεσταλμένος κ. Χουρμούζης, πληροφορηθεὶς ἐκ τοῦ πλησίον περὶ τούτου, μὲ παρεκάλεσεν ἐγγράφως νὰ διορίσω τοὺς στρατιώτας μου νὰ καταλάβωσι τοὺς ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν ὁρίων ἐλληνικοὺς στρατώνας, τὸ ὁποῖον καὶ πύξῃσας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρῶντων ἐκπληρῶ».

Ἡ εἰδση τῆς συνάντησης τοῦ Ἑλλήνα ἀντιπροσώπου μὲ τοὺς Τούρκους στὰ σύνορα, οἱ ὁμολογίαι τοῦ καὶ ἡ κατάληψις τῶν ἐλληνικῶν στρατῶνων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὕστερα ἀπὸ ἐγγραφὴ αἰτησῆς τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν, κάνει τεράστια αἰσθησιὴ στὴν κοινὴ γνώμη. Ἡ κυβερνητικὴ προπαγάνδα ἀποκαλύπτεται σὰν κακόβουλη, ἐνῶ τὰ ἐπιχειρήματά της πέφτουν σὲ οἰκτρὰ συντρίμματα. Ἡ Βουλὴ θορυβημένη συνέρχεται νὰ πάρει ἀποφάσεις, ἀλλὰ ἀναβάλλει μὲ τὸ πρόσχημα νὰ συγκεντρωθοῦν πληροφορίες. Στὴ σύνταξις συζήτησις ποῦ ἔγινε, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Κρεστένιτης προσπάθησε νὰ μπαλῶσι ὅπως - ὅπως τὰ πράγματα: «Ἐκάκισε τὴν πρᾶξιν ταύτην - γράφει ὁ «Αἰὼν» - καὶ ἐδεβαίωσεν ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον οὐδεμίαν ἐδωσεν ἄδειαν ἢ ὁδηγίαν περὶ καταλήψεως τῶν ἐλληνικῶν στρατῶνων ὑπὸ τουρκικῆς δυνάμεως» καὶ δεβαίωσε πὺς κάλεσε τὸν ταγματάρχην Χουρμούζην νὰρθε: στὴν Ἀθῆνα καὶ νὰ λογοδοτήσῃ.

Παρά τις κυβερνητικές υποσχέσεις, τὸ ζήτημα πνίγηκε στὴ γένεσή του καὶ δὲν ξανάρθε στὰ νομοθετικά σώματα. Ὅμως εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ νικηθῇ πέρα γιὰ πέρα ἡ κυβέρνησις στὸν ἰδεολογικὸ τομέα. Τὸ προσφιλὲς θέμα τοῦ τύπου γιὰ τὴν ἔξωθεν ἐνίσχυση, μαράζωσε καὶ μόνο «Ὁ Φίλος τοῦ λαοῦ», ἡ κυβερνητικὴ ἐφημερίδα, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀναγράφει φανταστικὲς εἰδήσεις συνεργασίας ἀνταρτῶν καὶ Τούρκων, ὅπως στὸ φύλλο τῆς 13 Μαΐου, καὶ ἰσχυρίζεται πὺς στὰ λάφυρα ποὺ περιήλθαν στὰ χέρια κυβερνητικῶν δρέθηκε μιά σημαία μὲ ἡμισέληνο καὶ στὴ μέση γραμμὲν τὸ ἄρθρο 107 τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος. Στὸ ἴδιο φύλλο γράφει ὅτι οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὴν κυβέρνησις σχεδιάζουν μνημόσυνο τῶν πεσόντων ἀνταρτῶν καὶ διερωτᾶται σὲ ποιό... τζαμί ἢ τεκέ!

9. ΤΡΙΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ: Ἡ ΜΑΧΗ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟΧΩΡΙ

Ἡ τρίτη φάσις τῆς σύγκρουσης τῶν ἐνοπλίων ἀνταρτικῶν δυνάμεων μὲ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἀρχίζει τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Μαΐου μὲ περιφανῆ νίκη τῶν ἀνταρτῶν. Καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλοι ἔχουν πραγματοποιήσει τὴν συγκέντρωσι τῶν δυνάμεών τους καὶ τὶς προωθοῦν στὸ πεδίο τῆς σύγκρουσης. Ἔτσι, ἡ κατάστασι ἀπὸ τὴν 1η Μαΐου καὶ μετὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ στρατηγικὰς κινήσεις καὶ τῶν δυὸ ἀντιπάλων παρατάξεων ποὺ προσπαθοῦν ἡ καθεμιά γιὰ λογαριασμό της, νὰ πραγματοποιήσουν ἐνιαία παράταξι τῶν δυνάμεών τους. Οἱ ἀντάρτες, παρὰ τὶς προσπάθειές τους, δὲν κατόρθωσαν ν' ἀποκτήσουν ἐνότητα δράσης, οὔτε κι' ἐπαφὴ ἀνάμεσα στὰ τμήματά τους. Ὁ Παπακώστας, ὁ Μπαλατσὸς καὶ ὁ Καταραχιάς εἶναι τὰ μόνα ἀντάρτικα τμήματα ποὺ ἐνώθηκαν στὸ χωριὸ Ἀμπι-ντουραχιάν καὶ ἐπεχείρησαν κοινὴ ἐξόρμησι, καταλαμβάνοντας τὴν Ἀμφισσα. Ἐντελῶς ἀνεξάρτητα δροῦν οἱ δυνάμεις τοῦ Βελέντζα καὶ Κοντογιάννη ποὺ πολιορκοῦν τὴ Λαμία, τὸ Μῦλο καὶ ἀπειλοῦν τὴν Ὑπάτι.

Ἐνῶ τὸ ἀντάρτικο εἶναι ὑποχρεωμένον καὶ κρατᾷ ὀργανωμένες θέσεις σὲ δυὸ μέτωπα, οἱ κυβερνητικοὶ καταβάλλουν ἀπεγνωσμένες προσπάθειες γιὰ ἐνοποίηση τῆς δράσεως τῶν μονάδων τους. Ὁ Μαιμούρης κρατᾷ τὴ Λαμία καὶ τὰ μικρότερα γύρω κέντρα, στὴν οὐσίᾳ ἀκινητοποιημένος. Γιὰ νὰ ἀνατραπῇ ἡ κατάστασι αὐτὴ ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας, ἐπὶ κεφαλῇς τῶν στρατολογημένων ἀτάκτων καὶ τῶν μονάδων τοῦ τακτικοῦ ποὺ μετακινήθηκαν ἀπὸ διάφορα κέντρα στάθμευσης τοῦ Μοριά, προσπαθεῖ νὰ σπάσῃ τὸν κλοιὸ τῶν ἀνταρτῶν καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Μαιμούρη. Οἱ δυνάμεις τοῦ Γαρδικιώτη, ποὺ κατὰ τὶς συζητήσεις τῆς Βουλῆς, μαζί μὲ τὶς πολιορκημένες δυνάμεις τοῦ Μαιμούρη, ἔφταναν τοὺς 9.000 ἄνδρες,

δολοκληρώνουν τις κινήσεις τους για την αποφασιστική σύγκρουση.

Οι αντάρτες, που παρακολουθούν άγρυπνα τις κινήσεις των κυβερνητικών, αποφασίζουν να μεταχειριστούν έναντιόν τους την τακτική ενέδρας, που είναι το πιό ακαταμάχητο όπλο των ατάκτων ελαφρών δυνάμεων. Έτσι, στις 2 του Μάη, οι δυνάμεις του Παπακώστα εγκαταλείπουν τις οργανωμένες θέσεις, εκκενώνοντας την Άλαμνα, το Ομέρμπεη και το Σαρμουσακλή. Οι θέσεις γύρω από τη Λαμία απογυμνώνονται και για να παραπλανήσουν τον Γαρδικιώτη οι αντάρτες τρέπονται προς την Ίπατη. Αντί όμως να μπουν στην πόλη, καταλαμβάνουν τις οχυρές θέσεις γύρω στο Παλιοχώρι και περιμένουν τους κυβερνητικούς, που βάδιζαν προς τη Λαμία. Οι αντάρτικες δυνάμεις - που αν και δεν έχουμε σαφείς πληροφορίες για τον αριθμό τους, πρέπει να ξεπερνούν τους 800 στην περιοχή Παλιοχωριού, κάτω από την ήγηση των Παπακώστα, Καταρραχιά και Καλαμάτα - άφησαν τους κυβερνητικούς να πλησιάσουν άνωποτοι τις θέσεις τους και όπως τους είχαν σε ανοικτό πεδίο, τους αποδεκάτισαν κυριολεκτικά. Έκείνο που έπαθε τις μεγαλύτερες ζημιές ήταν το κυβερνητικό σώμα υπό το Γιάννη Κώστα. Ο «Αιών» αναφέρει χαρακτηριστικά ότι από δυό λόχους 15 λιποτάκτησαν και οι υπόλοιποι «τρώγονται δυσκολευόμενοι να πολεμούν δημοθρήσκους». Η ίδια εφημερίδα, αναφερομένη στην πανωλεθρία των κυβερνητικών στο Παλιοχώρι, λέει πως «τον Γαρδικιώτη τον έλκισαν εις έν ρεύμα και τέλος το στρατόπεδον της Κυβερνήσεως φαίνεται διεσκορπισμένον».

Η ήττα των κυβερνητικών στο Παλιοχώρι είχε άμεσα αντίκτυπο στην πρωτεύουσα. Για άλλη μιά φορά επανέρχεται επιτακτική ή λαϊκή απαίτηση για συμβιβασμό με τους αντάρτες. Ακόμα και η «Άθηνά» του αγγλικού κόμματος, που υποστηρίζει τη δυναμική κυβερνητική πολιτική, αναγκάζεται να προσγειωθεί και να ομολογήσει πως «ή διάλυσις των σπασιαστών δεν είναι και τόσο εύκολος και ότι όσον εξακολουθεί ο πόλεμος, τόσο το πράγμα αποκαθίσταται σπουδαιότερον. Δεν είναι δέ αμφιβολία ότι μέχρι τέλους θέλει υπερισχύσει ή Κυβέρνησις, πλην όμως, όπως και αν ήθελαν άποβή τά του πολέμου, ή κατάστασις της Κυβερνήσεως χειροτερεύει καθ' έκαστην και ένόσω διαρκώσιν αι αίτίαι της σημερινής δυσανεσκειάς, ήσυχίαν εις την Ελλάδα δεν πρέπει να έλπίσωμεν».

Ανασκοπώντας παρακάτω τις αίτιες του έμφυλου πολέμου, διαπιστώνει πως εϋθύνονται οι κυβερνήσεις Κωλέτη και Τσαβέλλα. «Κατά τοϋτο όλοι οι Έλληνες είναι σύμφωνοι... Διατί να μη διαλυθή ή Βουλή, όταν κοινώς όμολογείται ότι και παράνομος και άθλία είναι; Διατί να θυσιάζωνται πολίται και να χύνουν το

πολύτιμον αίμα των Έλλήνες πρὸς χάριν τῆς παρανομίας καὶ τῆς κακοηθείας τινῶν;». Καὶ καταλήγει μὲ τὴν πρόταση, πού, ὅπως φαίνεται, εἶχε ὀρμιάσει μέσα στοὺς κύκλους τῆς ἀντιπολίτευσης, νὰ στείλει ὁ βασιλεὺς ἐπιτροπὴ στοὺς ἀντάρτες, πού νὰ πετύχει «τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν κατάπαυσιν τῶν ὁπλῶν» καὶ μετὰ τὴνπραγματώσῃ τῆς νὰ δώσει ἀμνηστία, νὰ ξεκαθαρίσει τὸν αὐλικὸ περίγυρο ἀπὸ τὴν «καμαρίλα», νὰ προκηρύξει καὶ νὰ κάνει τίμιες ἐκλογὰς καὶ νὰ ἐφαρμόσει πολιτικὴ δίκαιη καὶ δημοκρατικὴ. Ἡ σοβαρότητα τῆς κατάστασης ἀνησυχεῖ καὶ τοὺς φίλους τοῦ τσάρου. Ὁ «Αἰὼν», σχολιάζοντάς τὴν, γράφει:

«Ἡ ἐναντίον τοῦ ψευδοσυνταγματισμοῦ ἀγανάκτησις τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος ἐξηγήθη πασιφανέστερα καὶ γενικωτέρα ἀπὸ τῆς μᾶς μέχρι τῆς ἄλλης ἅκρας τοῦ κράτους, ἡ ἐνάτη ἡδὴ ἐπανάστασις δὲν ἀριθμεῖ ἡμέρας πλέον ὀλίγας ἀλλὰ μῆνα καὶ πᾶσα τοιαύτη ἐπανάστασις δὲν ἐξαφανίζεται, καὶ ἂν καταβληθῇ πρὸς καιρόν, δὲν ματαιοῦται ἡθικῶς καὶ ἂν δὲν ἰσχύσῃ ἐνόπλιως».

Ἀλλὰ τόσο ἡ κυβέρνησις, ὅσο καὶ τὸ παλάτι, ὅσπερ μάλιστα καὶ ἀπὸ τῆς τσαρικῆς ἐπέμβασις, ἀποκρούουν κάθε προσπάθεια συμβιβασμοῦ, πού θὰ ἔδινε τὴν εὐκαιρίαν δημοκρατικοποίησης τοῦ ἐσωτερικοῦ τομέα καὶ ἐπομένως θὰ βοηθοῦσε τὴ λύση τῶν προβλημάτων τῆς χώρας. Ὁ Γ. Κουντουριώτης, ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, δὲν ἐννοεῖ νὰ συμβιβαστεῖ καὶ δηλώνει πῶς θὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο «χάριν τῆς φιλανθρωπικοῦ καὶ φιλέλληνο καμαρίλας μας καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πιστῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ συστήματος ἐκείνου τοῦ ὁποῖον τοῦ ἐνεπιστεύθη ὁ ἐνδοξος ἀνὴρ (ὁ Κωλέτης) τοῦ εὐτυχοῦς Γκιζώτου καὶ τοῦ τρισευτυχοῦς Φιλίππου».

Στὸ γεγονός τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἀνταρτῶν στὸ Παλιόχωρι, ἡ κυβέρνησις προσπαθεῖ ν' ἀντιδράσῃ ρίχνοντας καινούργιο ὕλικὸ στὸν ἐμφύλιον πόλεμο. Ἔτσι προτείνει ἀμνηστία στὸ Θ. Γρίβα, φυγάδα στὴ Λευκάδα ἀπὸ τὸ 1947 μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐνταξὴ του στοὺς κυβερνητικοὺς. Ὁ Γρίβας, ἑτεροῦνος τῆς κομματικῆς συναλλαγῆς, ζητάει 36.000 δραχ. ἀποζημίωση, τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου, τὸ μεγαλόσταυρο καὶ τὴν προαγωγὴ ἡσων ἀξιωματικῶν θὰ προτείνει αὐτός! Εἰδ' ἄλλως φοβέρισε τὴν κυβέρνησις πῶς θὰ εἰσβάλλει μὲ 300 ἐνόπλιους.*

Γιὰ νὰ δημιουργήσῃ παράλληλα εὐνοϊκὴ ἀτμόσφαιρα στὴν πρωτεύουσα, ἡ κυβέρνησις ἀρχισε νὰ διαδίδει πῶς ὁ Γαρδικιώτης

* «Ἀθηνᾶ» φ. 1495/10-5-48.

Έχει πολιορκήσει τούς ἀντάρτες στο Παλιοχώρι. Ἡ «Ἀθηνά», κατακρίνοντας τὴν τακτική, ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ φήμες μπαίνουν «σὲ κυκλοφορία ἀπὸ μερικούς ποὺ τοὺς ὀνομάζει «ἀρχογλυπτάδας». Παράλληλα ὁ κυβερνητικός «Φίλος τοῦ λαοῦ» ἐντείνει τὴν καμπάνια του γιὰ δῆθεν ἐξωτερικὴ ἐνίσχυση, δημοσιεύοντας προκήρυξη τοῦ Μαιμούρη πρὸς τὸ λαό, ὅπου τὸν προσκαλεῖ νὰ στείλει ἀντιπροσώπους νὰ δοῦν τίς καταστροφές τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες καὶ τοὺς... τάφους τῶν Ὀθωμανῶν στὸ χωριὸ Μεγάλῃ Βρύση. «Θὰ μάθουν - καταλήγει - ὅτι ἄγιοι ἐκκλησίαι μας ἐδεθλώθησαν, παρθένοι διεφθάρησαν, γυναῖκες ἡτιμιάσθησαν σύζυγοι καὶ ἀδελφοὶ ἐπληγώθησαν!»*

Ἡ προσπάθεια γιὰ συμδιδασμό, ποὺ γιὰ μὰ στιγμὴ φάνηκε πραγματοποιήσιμη, ναυάγησε μπροστὰ στὴν ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης νὰ πνίξει στὸ αἷμα τὴν ἀνταρσία. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς γίνεται ὁλοένα καὶ πὺρ φανερό πὺς ἡ «ἐνάτη ἐξέγερσις» ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, ὅπως τὴν χαρακτηρίζουν οἱ ἐφημερίδες κατὰ τοῦ θρόνου τοῦ Ὀθωνα καὶ τῆς ἐξουσίας εἶναι καταδικασμένη νὰ πνιγεῖ.

10. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ. ΗΤΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ. ΔΙΩΓΜΟΙ

Ἡ μάχη στὸ Παλιοχώρι, ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια νὰ διασκορπίσει τίς δυνάμεις τοῦ Γαρδικιώτη, ἐλευθέρωσε τὰ χέρια τοῦ Μαιμούρη. Οἱ ἀντάρτικες δυνάμεις ὑπὸ τοὺς Βελέντζα καὶ Κοντογιάννη εἶχαν ἀποσυρθεῖ στὴν Ὑπάτη κι' εἶχαν περικυκλωθεῖ στὴν πόλη. Ὁ Μαιμύρης, διατηρώντας ἄθικτες τίς δυνάμεις του, κίνησε ἀμέσως ἐναντίον τῆς Ὑπάτης. Μετὰ ὀλιγοήμερη πολιορκία, ἡ πόλη ἐγκαταλείπεται ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τὰ μεσάνυχτα τίς 8 πρὸς 9 Μαΐου, καὶ συντεταγμένοι τρέπονται πρὸς τὴν ὁροθετικὴ γραμμὴ. Ἡ μάχη ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς πολιορκίας μέχρι τὴν ἀποχώρηση τῶν ἀνταρτῶν στάθηκε σκληρὴ καὶ κόστισε τεράστιες καταστροφές στὴν πόλη. Οἱ κυβερνητικοὶ κατηγοροῦν τοὺς ἀντάρτες γιὰ ἀπόπειρα ἐμπρησμοῦ τῆς Ὑπάτης, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται νάβῃ ἀληθινό. Εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅμως ὅτι τὸ ἕνα τρίτο τῆς πόλης καταστράφηκε ἀπὸ τίς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ ὑπόλοιπα δυὸ τρίτα κάηκαν ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους τοῦ Μαιμούρη, ὅπως ρητὰ μαρτυροῦν οἱ ἐφημερίδες. Μεταξὺ τῶν ἀπωλειῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Αἰνιᾶνος, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολυτιμώτατα χειρόγραφα.

* «Φίλος τοῦ λαοῦ» φ. 536/10-5-48.

Ἡ ἡττα τῆς Ὑπάτης εἶχε σὰ συνέπεια τὴν κατάρρευση βλόκληρου τοῦ ἀντάρτικου μετώπου. Ὁ Παπακώστας καὶ οἱ ἄλλοι δπλαρχηγοὶ ἐγκαταλείπουν τὶς θέσεις τους γύρω στὸ Παλιοχώρι καὶ παίρνουν κι' αὐτοὶ τὸ δρόμο πρὸς τὴν ὁροθετικὴ γραμμὴ.

Τὴ νίκη τῶν κυβερνητικῶν ἀναγγέλλει τὸ Ὑπουργεῖο τῶν στρατιωτικῶν μὲ τὴν παρακάτω ἐγκύκλιο πρὸς τὸ στρατό:

«Ἀναγγέλλομεν εἰς τὸν στρατὸν διὰ τὴν 9ην Μαΐου περὶ τὴν 1 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον οἱ εἰς Ὑπάτην πολιορκούμενοι ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς κυβερνήσεως διοικουμένων ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου κλπ. Ἰω. τοῦ Γκούρα, στασιασταὶ Βελέντζας καὶ Κοντογιάννης ἐδραπέτευσαν διευθυνθέντες ὁ μὲν Βελέντζας πρὸς τὸ Καστρί σπεύδων νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν ὁ δὲ Κοντογιάννης πρὸς τοῦ Ἀγᾶ. Ἐλήφθησαν ὅλα τὰ πρὸς καταδίωξιν των μέτρα παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ στρατιωτικὰ σώματα ἀπεσπάρσθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ἀπόπειρα τῶν στασιαστῶν νὰ ἐμπρήσουν τὴν Ὑπάτην ἐματαιώθη κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν στρατευμάτων τῆς Κυβερνήσεως. Τοὺς στασιαστὰς παρηκολούθησεν ὁ Αἰνιάν.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 11 Μαΐου 1948

Ὁ Ὑπουργὸς Π. Γ. Ρόδιος.*

Ἔτσι, ἓνα μῆνα περίπου μετὰ τὴν ἐκδήλωση τῆς πρώτης ἀνταρτικῆς εἰσβολῆς στὴ Στερεά, ὁ ἀγὼνας τέλειωσε ὑπὲρ τῶν κυβερνητικῶν, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ πολλὰς ἐναλλασσόμενες φάσεις κι' ἀπειλῆσε σοβαρὰ τὴν κυβέρνησιν.

Ὁ «Αἰὼν» κάνοντας ἀπολογισμὸ τῆς δράσεως τῶν ἀνταρτῶν, μᾶς πληροφορεῖ πὼς 450 ὡς 460 ἐνοπλοὶ πέρασαν τὰ σύνορα καὶ κατέφυγαν στὴ Θεσσαλία. Ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Παπακώστας καὶ

* «Ἀθηνα» φ. 1496 - 97/13-5-48, «Αἰὼν» φ. 873/22-5-48. «Ἡ πόλις τῆς Ὑπάτης - γράφει - κατηφανίσθη ἀποτεφρωθεῖσα μέρος ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας, μέρος ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑπουργείου». Καὶ ἡ «Καρτερία»: «Ἡ καταστροφὴ τῆς Ὑπάτης χρεωστεῖται ἰδίως εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἐξουσίας. Πολλοὶ τῶν οἰκίων ἐκάησαν χάριν ἐκδικήσεως» (φ. 291/3-6-48). Ἡ κυβέρνηση στὰ μέσα Ἰουνίου 1948 κατέθεσε νομοσχέδιο, γιὰ τὴν ἀποζημίωση τῶν κατοίκων ποὺ κρίνεται ὅτι ἐμπαιγμὸς ἀπὸ τὸν τύπο. Ἔτσι γιὰ κάθε ξεσπιτωμένο ἀντισταχόσε ἀποζημίωση 15, 25 ἢ 30 δρχ. Τὸ ἀρθρ. 10 τοῦ διατάγματος λέει ἐπὶ λέξει πὼς σὲ κείνους ποὺ καταστράφηκαν ὁλοσχερῶς χορηγεῖται «ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ δημοσίου πέντε ἕως ὀκτώ κιλὰ οἴτου ἢ ἀρβορίτου, ἀναλόγως τῶν μεγάλων τῆς οἰκογενείας». («Αἰὼν» φ. 881/19-6-48).

Μπαλατοδὸς πήγαν στὴ μονὴ Ρεντίνας, οἱ Βελέντζας καὶ Κοντογιάννης κατέφυγαν στὴν Καίτσα καὶ οἱ Καταρραχιάς καὶ Θεοσχάρης πιάντηκαν ἀπὸ τοὺς κυβερνητικούς καὶ κλείστηκαν στὸ φρούριο τῆς Λαμίας.

Κάνοντας ἀπολογισμό ἀπωλειῶν, γράφει πῶς «αἱ ἐπαρχίαι τῆς Λαμίας καὶ Ὑπάτης ὑπέστησαν μέγαν ἀφανισμόν, οὐδὲ ν' ἀντλάθωσι δύνανται μετὰ τρία ἔτη. Αἱ τῆς Ἀμφίσσης, Λιδωρικίου, Λεβαδείας, Ἀταλάντης καὶ Βουδονίσσης ἔρχονται διευτερεύουσαι».

Ἡ ἴδια ἐφημερίδα, ἀναφερομένη στὶς ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὕλικό, τίς ὑπολογίζει σὲ 300 κι ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη νεκροὺς καὶ τραυματίες. Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ν' ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα.

Ἡ ξαφνικὴ κατάρρευση τοῦ μετώπου τῶν ἀνταρτῶν μὲ τὸ πρῶτο χτύπημα καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ μιὰ σειρὰ νικηφόρων πολιτικῶν ζυμώσεων καὶ νικῶν στὸ πεδίο τῆς μάχης, δείχνει ἀνάγλυφα τίς βασικὲς ἐλλείψεις ποὺ παρατηρήθηκαν στὸ στρατόπεδο τῶν ἀνταρτῶν καὶ ποὺ γι' αὐτὲς μιλήσαμε καὶ παραπάνω: Βασικὴ ἀπουσία πολιτικῆς ἡγεσίας γιὰ τὸ συντονισμό καὶ διεξαγωγὴ τοῦ ἀγῶνα· βασικὴ ἀπουσία στρατηγικοῦ σχεδίου καὶ ἐνταίᾳς κατεύθυνσης τῶν ἐπιχειρήσεων, βασικὰ σφάλματα στὴ διεξαγωγὴ τῆς ἐνσπλην δράσης μὲ τὴν παραδοχὴ στατικοῦ σχεδίου ἐπιχειρήσεων ὁχυρωμένων θέσεων. Ἀπὸ τίς κλασικὲς μεθόδους τοῦ παρτιζάνικου ἀγῶνα, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν τότεσινὴ εὐρωπαϊκὴ πείρα· ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες ἐνάντια στὸ Ναπολέοντα μέχρι καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ 1848 - οἱ Ἕλληνες ἀντάρτες δὲν ἐφάρμοσαν οὐτε μιὰ, παραμερίζοντας ἀκόμα καὶ τὴ ζωντανὴ παράδοση τοῦ 21, ποὺ ἦταν γι' αὐτοὺς τὸ πιὸ ἄμεσο παρελθόν. Ἀντὶ γιὰ ἐνα ἐλαστικὸ πόλεμο ἀτάκτων, ποὺ θὰ ἐφθεῖρε καὶ θὰ ἀποσύνθετε τίς δυνάμεις τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ Μαιμούρη, ποὺ εἶχαν τὸ μειονέκτημα νὰ κινοῦνται σὲ μιὰ μακριὰ γραμμὴ ἀπὸ τὴ Λεϊβαδιὰ ἕως τὴ Λαμία καὶ συνεπῶς ἦταν ἐκτεθειμένες στὸν κίνδυνο τῆς ἐνέδρας, οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν ἀνταρτῶν προτίμησαν τὸν πόλεμο θέσεων, ὀργανώνοντας τὴν κατοχὴ χωριῶν καὶ κομπούλεων καὶ πολιορκιώντας τὴ Λαμία μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν κατάληψή της. Ἡ τακτικὴ τους αὐτὴ, ἐνῶ δὲν τοὺς ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν πραγματοποίησης τῶν ἀντικειμενικῶν τους σκοπῶν, ἐπέτρεψε ἀντίθετα στοὺς κυβερνητικούς, ποὺ διέθεταν ἀνωτερότητα ὀπλισμοῦ καὶ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ δυνάμεων, νὰ τοὺς τσακίσουν μὲ τὸ πρῶτο δυνατό χτύπημα, ὅπως ἦταν ἡ πολιορκία καὶ ἡ κατάληψή της Ὑπάτης.

Ἡ κατάληψη τῆς Ὑπάτης καὶ ἡ ἀπόθησις τῶν ἀνταρτῶν πρὸς τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νὰ περιέλθῃ ὅλη ἡ περιοχή τῆς λεγόμενης τότε «Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος», τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος δηλαδὴ τῆς Σπερεᾶς, στὸν ἑλεγχὸ τῶν κυβερνητικῶν. Ἡ εἰσοδος τῶν στρατευμάτων τοῦ Γαρδικιώτη καὶ τοῦ Μαιμούρη σὲ περιοχή ποῦ εἶχε συμπαρασταθεῖ καὶ εἶχε τροφοδοτηθεῖ μὲ ἔμφυχο ὕλικὸ τὸ ἀντάρτικο, ἀποτελεῖ ἀπαρχὴ δεινῆς συμφορᾶς γιὰ τοὺς ἀγροτικούς πλῆθυσμούς. Εἶναι ἀφάνταστο τὸ ὄργιο τῶν διωγμῶν, τῶν συλλήψεων, τῶν φυλακίσεων καὶ τῶν δολοφονιῶν ποὺ ξέσπασαν σὲ βάρος τους. Οἱ ἑφημερίδες μᾶς δίνουν μιά πολὺ ζωηρὴ εἰκόνα τῆς λευκῆς τρομοκρατίας στὴν ὑπαιθρο, ἀλλὰ καὶ στὴν πρωτεύουσα, ὅπου ἡ νίκη εἶχε δημιουργήσει μιά ψυχολογία ἀντεπανστάσεως καὶ διωγμῶν σὲ βάρος τῆς ἀντιπολίτευσης.

«Ἡ ἡσυχία καταστήθῃ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος - γράφει ἡ «Ἀθηνᾶ» - ἀφοῦ οἱ ὑπὸ τοὺς μεγάλους ἥρωας Γαρδικιώτην καὶ Μαιμούρην ἐξεγύμνωσαν καὶ ἠφάνισαν τὸν κόσμον. Τὴν εὐταξίαν ταύτην καθιστοῦν τὰ στρατεύματα τῆς κυβερνήσεως, ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν ὁποίων τὸ ἔθνος προσφέρει τὰ ἀναγκαῖα χρήματα καὶ ὁ ἐργατικὸς λαὸς δαπανᾷ καὶ τὸν τελευταῖον ὀβολὸν του, ὑπὸ τὴν συνθήκην τοῦ νὰ φροντίζῃ ἡ κυβέρνησίς του περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους, περὶ τῆς προσωπικῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν ὄλων καὶ τῆς περιουσίας των περὶ τῆς τιμῆς των κλπ. Ὁ μέγας Μαιμούρης μάλιστα ὠφεληθεὶς ἀπὸ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ἐπέπεσε κατ' ἐκείνων τῶν ἐγχωρίων του κατὰ τῶν ὁποίων εἶχε ποτὲ πάθος καὶ ἐξηφάνισε τὴν περιουσίαν των τὰ δὲ μαζώματα τοῦ ἥρωος Γαρδικιώτη, ἀφοῦ κατέφαγαν τὰ πρόβατα, τοὺς βόας καὶ ἄλλα τῶν χωρικῶν, ἀφοῦ τοὺς ἔπιον τὸν οἶνον των καὶ τοὺς ἐστέρησαν τὰς τροφάς, τὰς ὁποίας διετήρουν πρὸς συντήρησιν τῶν οἰκογενειῶν των, τοὺς λεηλατοῦν ἤδη καὶ φροντίζουν νὰ μὴ τοὺς ἀφήσουν οὔτε χάλκωμα, οὔτε χιτῶνα, ἀλλ' οὔτε σκέπασμα. Ἰδοὺ ποῖα ὄργανα μεταχειρίζεται ἡ κυβέρνησίς μας διὰ τὴν ἀσφάλειαν, ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν τοῦ κράτους καὶ ἔπειτα ἀπαιτεῖ ὑπὸ τὴν τοιαύτην κοινὴν τάξιν πραγμάτων κοινωνίαν ἀστασίαστον». Καὶ ὁ «Αἰὼν»: «Παρὰ τὰς ὑπουργικὰς καὶ νομαρχικὰς ἐγκυκλίους, τὴν ἐπαναστατικὴν σκηνὴν καὶ τὰς δυστυχίας τῆς διεδέχθησαν ἤδη αἱ τῶν πολιτικῶν καταδιώξεις καὶ τῶν προσωπικῶν ἐκδικήσεων».

Τῇ γενικῇ τούτῃ εἰκόνα πλαισιώνει ἡ ἀναγραφὴ συγκεκριμένων περιπτώσεων. Οἱ φυλακῆς Λαμίας καὶ Χαλκίδος γέμισαν ἀπὸ ἀγρότες τῶν περιοχῶν Φθιώτιδος, Παρνασσίδος καὶ Βοιωτίας. Ἀναφέρονται ὀνόματα σεβαστῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἀνεξαρτησίας, πού κρατοῦνται: στίς παραπάνω φυλακῆς ὅπως τοῦ Τζάλα, τῶν ἀδελφῶν Τσακανίκα, Πανουριᾶ, Γεραντῶνη, Παπατσιᾶδη καθὼς καὶ τοῦ Παπανικόλα τῆς Ἀγόριανης. «ὁ δὲ ἱερουργῶν ἠύχετο δῆθεν ὑπὲρ τοῦ θεοσεβεστάτου Παπακώστα». Ἡ ἀγορὰ τῆς Λαμίας εἶχε γεμίσει ἀπὸ «κλοπιμαῖα, πωλουμένων ἀδικόπως τῶν κινητῶν περιουσιῶν τῶν λαφυραγωγηθέντων χωρικῶν». Ἡ «Καρτερία» ἀναγράφει τὴν πληροφορία ὅτι: οἱ ἀδελφοὶ Τζαλαῖοι στὴ Λαμία ὑποχρεώθηκαν νὰ τρέφουν 80 στρατιῶτες καὶ τίς οἰκογένειες τῶν ἀξιωματικῶν. Καὶ συνεχίζει: «Οὔτε τιμὴν, οὔτε ἰδιοκτησίαν φεῖδονται δπουδῆποτε καὶ νὰ ὑπάγουν» καὶ γλυτώνουν μόνον ὅσοι «ὀνομάζονται ὑπουργικοὶ ἢ βασιλικοί».

Ἡ «Ἀθηνᾶ», ἀναγράφοντας τὴν πληροφορία τῆς σύλληψης τῶν ὑποστρατῆγων Πανουριᾶ καὶ Γεραντῶνη, καταλογίζει τὴν εὐθύνη στὸ Μαμούρη, πού διακήρυσσε ὅτι ἀγνοεῖ τίς διαταγές τῆς κυβερνήσεως γιατί ἐκτελεῖ ἀπ' εὐθείας ἐντολές τοῦ βασιλέως. Μπροστὰ στὸ ὄργιο αὐτὸ τῆς αὐθαιρεσίας, ἡ ἴδια ἐφημερίδα, πού ὅπως ξέρουμε ὑπεράσπισε μὲ συνέπεια τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσει πὼς «ὅσον εὐτάκτως καὶ ἡμέρως ἐφέρθησαν οἱ ἀντάρται, τόσον ἀτάκτως καὶ ἀπανθρώπως ἐφέρθησαν οἱ πληρωνόμενοι ἀπὸ τοὺς ἰδρώτας τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν». Τακτικὰ οἱ ἐφημερίδες δημοσιεύουν εἰδήσεις ἀπὸ τὸ διωγμὸ τῶν ἀγροτῶν. Στὰ χωριὰ Ζαχαράκη Βρύση, Φουρνᾶ, Μαρκάδα, ὁ πληθυσμὸς ζεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ Γαρδικιώτη. Στις 22 Μαΐου ὁ «Αἰὼν» δημοσιεύει γράμμα σὲ πολιτικὸ φυγάδα σταλμένο ἀπὸ συχωρινό τοῦ τῆς Ἀράχοδας μὲ ἡμερομηνία 25 Μαΐου.

«...Σὰς ἀναγγέλλω τὴν θλιθερὰν εἰδησιν ὅτι σήμερον ἐπέρασαν ἀπ' ἐδῶ ὁ Γαρδικιώτης μεταβάς ἀπὸ Ἀγόριανην φέρον μεθ' ἑαυτοῦ 43 πρόβατά σας, μιὰ φορὰδα μὲ πουλάρια καὶ τὸ μουλάρια σας, ἠθέλησε πρὸς τούτοις νὰ χαλάσῃ καὶ τὴν οἰκίαν σας...».

Ἡ κυβερνήση μπροστὰ στὴ συντριπτικὴ λογικὴ τῶν γεγονότων, δὲ ὄριξε τίποτα ἄλλο νὰ πεῖ μὲ τὸ στόμα τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν, παρὰ πὼς τὰ ἔκτροπα ὀφείλονται σὲ μετανοήσαντες ἀντάρτες, πού ὑπηρετοῦν στὸ στρατό.

Τόση ἐντύπωση ἔκαναν οἱ καταπίεσεις τῶν κυβερνητικῶν καὶ ἰδιαίτερα τὴν κοινὴ γνώμη τῆς πρωτεύουσας, ὥστε ὁ Γαρδικιώτης

πήρε εντολή νά αποσπάσει από τὸ λαὸ τῆς ἀνταρτοπληκτικῆς περιο-
χῆς «εὐχαριστήρια», πρὸς τοὺς κυβερνητικούς. Ἔτσι ἀποσπᾷ ἀπό-
φασιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Λειβαδιᾶς, ποὺ διαβεβαίωνει πὺς
τὰ στρατεύματά του φέρθηκαν ἐξοχα, διαφεύδει τὸν τύπο τῆς Ἀθή-
νας καὶ ἐκφράζει «θαθεῖαν εὐγνωμοσύνην» γιὰ τὸς ἀπάλλαξε
ἀπὸ τοὺς «τουρκοαποστάτας».

Κί' ἐνῷ αὐτὰ γίνονταν στὴν ὑπαιθρο, στὴν πρωτεύουσα ἡ κυ-
βέρνηση ἐντείνει τὰ ἀστυνομικὰ μέτρα, στρέφοντάς τα ἀπροκάλυ-
πτα κατὰ τῆς ἀντιπολίτευσης. Ὁ Κ. Λεβίδης, διευθυντὴς τῆς «Ἐλ-
πίδος», σὲ ἐνυπόγραφον ἄρθρον τοῦ καταγγέλλει τὴν κυβέρνησιν ὅτι
μὲ ὄργανά της παρακολουθεῖ τὰ σπίτια τῶν Μαυροκορδάτου καὶ Με-
ταξᾶ, προσθέτοντας ὅτι πιάστηκε ἀπ' ἐξω ὁ γεροϋσιαστὴς Ὀλύμ-
πιος ἐπειδὴ ἀρνήθηκε νὰ δηλώσει τὸ ὄνομά του στοὺς χωροφύ-
λακες.

11. ΑΓΓΛΙΚΕΣ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ. Ο ΚΑΝΝΙΓΚ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ κυβερνητικὴ νίκη ἐκτὸς ἀπὸ τίς συνέπειες στὸν ἐσωτερικὸ
τομέα, ἔφερε καὶ πάλι παντοδύναμο στὸ πολιτικὸ προσκήνιο τὸν
κοτζαμπασισμό, πράγμα ποὺ γεννοῦσε ἄμεσους κινδύνους γιὰ τὴ θέ-
σιν τῆς Ἀγγλίας στὴ Μεσόγειο. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ εἶχε ἐλπίσει
πὺς μὲ τὰ γεγονότα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, ἦταν δυνατό νὰ ἀ-
πομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἐξουσία τὸ παλάτι καὶ τὸ κωλετικὸ κόμμα
καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ μὲ τὴ βοήθειά της ὁ Μαυροκορδάτος. Ἡ κα-
ταστολὴ τοῦ ἀνάρτικου καὶ τὸ δυνάμωμα τῆς ἐξουσίας τῶν κοτζα-
μπάσικων δυνάμεων ἀνησυχεῖ σοβαρὰ τὸν Πάλμερστον, ποὺ ἀναγ-
κάζεται νὰ στείλει τὸν Ἰούνιο τοῦ 1848 στὴν Ἀθήνα τὸν Στρά-
φορντ Κάννιγκ, πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας στὴν Κωνσταντινούπολη.
Ὁ Κάννιγκ στὶς συναντήσεις του μὲ τὸν Ὅθωνα τοῦ εἶπε ὀρθὰ - κο-
φτὰ πὺς κάθε κίνησιν τῆς Ἑλλάδας κατὰ τῆς Τουρκίας θίχει ὀδυ-
νηρὰς συνέπειες, ἐνῷ παράλληλα προσπάθησε νὰ πετύχει τὸ παλιὸ
ὄνειρο τοῦ Φόρεϊν Ὕφφς, νὰ ἐγκαταστήσῃ ἀγγλοκίνητη κυβέρνη-
σιν, προβάλλοντας δῆθεν τὴν ἀνάγκη προσωπικοτήτων, καὶ σὰν τέ-
τοιες ὑπαινίσσανταν τοὺς Μαυροκορδατικούς. Ἀπὸ τ' ἄλλο χέρι κρα-
τοῦσε τὸ ἐκδιαστικὸ ὅπλο τοῦ πειθαναγκασμοῦ τῆς κυβερνήσεως νὰ
πληρώσει τὰ τοκοχρεωλύσια τῶν περιβόητων δανείων πρὸς τὸ Σίτυ.

Ὁ Ὅθων, βλέποντας πὺς ὁ ἐκδιασμός ἦταν ἰσχυρότατος, ἀ-
ναγκάστηκε νὰ ὑποσχεθῇ προβάλλοντας σὰν ἀντάλλαγμα τὴν ἀντι-
κατάστασιν τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Ἀθήνα Λάιονς.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνέντιμης αὐτῆς συμφωνίας ἦταν νὰ ἀνα-
σχηματισθῇ στὶς 26 Ἰουνίου ἡ κυβέρνησιν. Πρωθυπουργὸς μένει
καὶ πάλι ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου Γ. Κουντουριώ-

της. Ἀπὸ τοὺς παλαιούς ὑπουργούς, ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Κ. Ρόδιος διατηρεῖ τὴ θέσιν του, ἐνῶ ὁ Βεν. Ρούφος ἀντικαθιστᾷ τὸν περιβόητο Κρεστενίτη στὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν.

Ἔτσι ὕστερα ἀπὸ δύο μηνῶν ἔντονους πολιτικούς ἀγῶνες καὶ ἐνὸς μηνὸς ἔνοπλη δράσις, τέλειωσε ἡ θητεία τοῦ «ἐλληνικοῦ 1849» μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα βίας, αὐθαιρεσίας καὶ ἀντεπανάστασης.

12. ΤΕΛΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΓΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1848

Τὸ ἐλληνικὸ 1848 ἂν καὶ θρίσκεται, ὅπως ἀποδείχτηκε μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ντοκουμέντων, σὲ στενὴ συνάρτησι μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ 1848, ἔχει ὅμως τὶς βαθιὰ ἔντονες ἰδιομορφίες του καὶ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν δυνατοτήτων ἐπιτυχίας σημαντικὰ καθυστερημένο. Τὸ εὐρωπαϊκὸ 1848 εἶναι ὁ τελευταῖος κρίκος στὴν ἀλυσίδα τῶν ἀστικοδημοκρατικῶν ἐξεγέρσεων καὶ φέρνει ὀριστικὰ στὴν πολιτικὴ ἐξουσία τὴν ἀστικὴ τάξιν λίγο - πολὺ ὀλιγ τῶν ἀντικεμενικῶ ὥριμων γιὰ μιὰ τέτοια μεταβολὴ εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Σὲ καθὲ χώρα τῆς δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Εὐρώπης θρίσκονται ἐπὶ κεφαλῆς δημοκρατικὰ κόμματα, ποὺ συντονίζουν τὸν ἀγῶνα καὶ μάχονται γιὰ τὰ ἰδανικά τῆς τάξεως ποὺ ἐκπροσωποῦν, ἐθνικὴ ἐνότητα, ἀτομικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἐλευθερίες καὶ ἀστικὸ κοινοβουλευτισμὸ. Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει ἕνα τέτοιο κόμμα. Ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς χώρας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλήρη ξενικὴ ἐπικράτησιν στὸν πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ τομέα καὶ ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ κοτζαμπασισμοῦ. Ἡ ἀστικὴ τάξιν, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύσιν τῆς ἦταν τότε πανευρωπαϊκὰ ὁ φορέας τῶν προοδευτικῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων, εἶχε στὴ χώρα μας συνθηκολογήσει μὲ τὸ φεουδαρχισμὸ, καὶ εἶχε αὐτοεκμηδενιστεῖ σὰν ἐπαναστατικὴ δύναμις. Τὸ βασικὸ πολιτικὸ αἴτημα τοῦ 21, τὸ θεμελιώμα ἀστικῆς δημοκρατικῆς ἐξουσίας εἶχε προδοθεῖ καὶ εἶχε παραχωρήσει τὴ θέσιν του σ' ἕνα «ἐλλέω θεοῦ» μοναρχικὸ πολίτευμα, ξένο καὶ ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν ὅσο καὶ πρὸς τὴ μορφή μὲ τὰ ἐλληνικὰ πολιτικὰ ἦθη.

Τὰ ἀγροτικὰ κινήματα, δὲν εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυσιν τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μορφή ἐκφράσεως τῶν ἀστικῶν δημοκρατικῶν ἐπιδιώξεων γιὰτὶ ἐνίσχυσαν τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησίαν καὶ τὶς ἀστικὲς σχέσεις παραγωγῆς, ἐξαρθρώνοντας τὸ φεου-

δαρχισμό. Από τη σκοπιά αυτή εξετάζοντας τη έρευνα τα γεγονότα του 1848 στην Ελλάδα, μπορεί να συνδέσει τα νήματά τους με τα γεγονότα των πύο προοδευμένων από την άποψη παραγωγικών σχέσεων, χωρών της δυτικής και κεντρικής Ερώπης, όπου οι κινητήριες δυνάμεις πύο μετέχουν στην κοινωνική αλλαγή διεκδικούν πύο άμεσα και πύο σταθερά την πολιτική έξουσία. Ποιά είναι τώρα τα κοινά γνωρίσματα του ερώπεικού με τό ελληνικό 1848;

Δέ μπορούμε ν' άπαντήσουμε πειστικά στο έρώτημα, αν δέν παραδεχτούμε μιά τάση γιά ένα άστικό συγχρονισμό στην κοινωνική ζώη της χώρας, συμπέρασμα πύο προκύπτει από τό πλθθος των στοιχείων πύο άνιχνεύσαμε κ' έξθέσαμε στο κεφάλαιο του- τοϋ. Ή διαπίστωση τούτη μās βοηθάει νά κατανοήσουμε την έσωτερική όργανική ένότητα του ερώπεικού με τό ελληνικό 1848.

Ο άγροτικός χαρακτήρας των άγώνων του ελληνικού λαού από την άπελευθέρωση και δώθε, επικρατεί πέρα γιά πέρα και στην έν-ατη κατά σειρά έξέγερση του 1848 έναντίον του θρόνου και του ήμιφεουδαρχικού καθεστώτος. Πολύτιμο άκόμα σύμμαχό της έχει τη ζωντανή παράδοση του 21 πύο δέν τόβαλε ποτέ κάτω και διεκδικούσε θήμα πύος θήμα τό έδαφος.

Άξίζει νά παρατηρηθεί ότι ή ζωντανή αυτή παράδοση του 21, παρ' όλες τις προσπάθειες της έξουσίας και τις άπανωτές εκκαθαρίσεις, ζει αυτούσια μέσα στο στρατό μέχρι τό 1863 κι' άκόμα προεκτείνεται ως τό κίνημα του Γουδι τό 1909. Πραγματικά ό στρατός έπαιξε πάντα προοδευτικό ρόλο στους άγώνες του λαού μέσα στο 19ο αιώνα κ' έβαλε τη σφραγίδα του σέ ιστορικές ήμερομηνίες όπως τό 1843 ή τό 1862 πράγμα πύο δείχνει πόσο ζωντανή ήταν μέσα στις τάξεις του ή ανάμνηση του 21 και των άγώνων του.

Εξετάζοντας την ιδεολογία του ελληνικού 1848, θά βρούμε άρκετά τά σημεία έπαφής με την ιδεολογία του ερώπεικού.

Τό ερώπεικό αίτημα γιά άμεση κατάληψη της πολιτικής έξουσίας από την άστική τάξη όπως εκφράστηκε στις λεπτομέρειές του - κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, έθνικές και άτομικές έλευθερίες - μπήκε και στον τόπο μας με όξύτητα, άσχετα αν οι άντικειμενικές συνθήκες ήταν άνώριμες γιά την πραγμάτωσή του. Όμως μπήκαν έπιτακτικά τά αίτήματα γιά κοινωνικές - άγροτικές - μεταρρυθμίσεις, γιά συνταγματικές και άτομικές έλευθερίες και γιά έθνική ανεξαρτησία.

13. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 107 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1844

Γενικό παλλαϊκό αίτημα πύο εκφράζεται άνοικτά και στις πολιτικές ζυμώσεις της πρωτεύουσας αλλά και στα μανιφέστα των

άρχηγών των ενόπλων της Στερεάς και του Μοριά ήταν ή πραγμάτωση του άρθρου 107 του συντάγματος του 1844, που ενώ στην ουσία του εκφράζει το πύθ ζωντανό περιεχόμενο της συνταγματικής μεταβολής του 1843, στην πράξη είχε μείνει τύπος νεκρός γιατί ή έξουσία και το παλάτι το άχρήστεψαν με την άόριστη υπόσχεση ότι «δι' ιδιαιτέρων νόμων, και όσον ένεστι ταχύτερον, πρέπει να ληφθή πρόνοια» για την εφαρμογή του που στόπιμα παρελκύστηκε. Μέσα στο άρθρο τουτο κλείνεται δλόκληρο το νόημα των άγώνων του έλληνικού λαού στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα και στη διατύπωση του συμπυκνώνονται τα βασικά προβλήματα του τόπου, που έπρεπε να λυθούν για να έπιτευχθεί ένας κοινωνικός συγχρονισμός της Ελλάδας προς την εύρωπαϊκή πλευρά. Νάτο:

«Δι' ιδιαιτέρων νόμων, και όσον ένεστι ταχύτερον πρέπει να ληφθή πρόνοια περί των εξής αντικειμένων:

α) (άφορά τη θέση του κλήρου και τόν διακανονισμό των έπισκοπών).

β) Περί των εκκλησιαστικών κτημάτων και της Δημ. εκπαιδεύσεως.

γ) Περί διαθέσεως και διανομής της έθνικής γής και περί εκκαθαρίσεως και αποσδέσεως των έσωτερικών και έξωτερικών χρεών.

δ) Περί τύπου.

ε) 1) Περί βελτιώσεως του φορολογικού συστήματος.

2) Περί άπλοποιήσεως της ύπηρεσίας της δικαστικής νομοθεσίας και πάσης άλλης εν γένει.

3) Περί των άρμοδίων δικαστηρίων για έκδίκηση αδικημάτων πειρατείας και ναυταπάτης.

ζ) Περί όργανισμού έθνοφυλακής.

η) Περί στρατιωτικής και ναυτικής νομοθεσίας.

θ) Περί έμφυχώσεως της γεωργίας, διομηχανίας, έμπορίας και ναυτιλίας.

ι) Περί όριστικών συντάξεων των πολιτικών, στρατιωτικών και ναυτικών υπαλλήλων.

Τό άρθρο τουτο του Συντάγματος που έπί πέντε δλόκληρά χρόνια μένει σέ άδράνεια γιατί ή εφαρμογή του θα σήμαινε τη δικαίωση του 1843 και την άπαρχή μιας άστικοδημοκρατικής μεταβολής: άποτελεί τη βάση, που πάνω της στηρίζεται ο άγώνας στα 1848 με κεντρικά αίτήματα το άγροτικό, την έλευθεροτυπία, την έξασφάλιση των προϋποθέσεων για μία φυσιολογική ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας και τόν όργανισμό έθνοφυλακής.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς ολοκλήρωσης καὶ ἐνότητας, ποὺ ἦταν γραμμένο στὶς σημαίες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ 1848 εἶχε καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀνάλογη ἀπήχηση.

Τὸ ἐθνικὸ πρόβλημα στὴν Ἑλλάδα ἐξ αἰτίας τῆς πολιτικῆς τῶν μετασυνταγματικῶν κυβερνήσεων δρῖσκεται σὲ θανάσιμη περιπέτεια μὲ τὴ «μεγάλῃ ἰδέα» ποὺ θόλωνε σκόπιμα τὰ νερὰ διακηρύσσοντας τὴν ἀνάγκη τῆς κατακτητικῆς πολιτικῆς σὲ βάρος τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ τῆς Τουρκίας καὶ εὐνουχίζοντας ἔτσι τὸ δίκαιο πόθο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ περιληφθοῦν μέσα σὲ ἐθνικὰ ὅρια δλοὶ οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοί.

14. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΘΝΟΦΥΛΑΚΗΣ

Τὸ ἐδάφιο ζ' τοῦ 105 ἀρθροῦ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ὑπόσχεται στὸν ἑλληνικὸ λαὸ «ὀργανισμὸν ἐθνοφυλακῆς». Σ' ἐκτέλεση τῆς συνταγματικῆς ἐπιταγῆς ἐξεδόθη σαράντα ἡμέρες μετὰ τὴ συνταγματικὴ μεταβολὴ τοῦ 1843 βασιλικὸ διάταγμα περὶ ὀργανισμοῦ ἐθνοφυλακῆς μὲ ἡμερομηνία 13-10-43 «πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ εὐταξίας καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου τοῦ βασιλεῶς Ὁθωνος καὶ τῶν θεμελιωδῶν νόμων τοῦ κράτους». Ἡ ἐθνοφυλακὴ, ποὺ ὁ λαὸς καὶ ἰδιαιτέρως οἱ ἀγρότες τὴ ζητοῦσαν ἐπίμονα, δὲν ἦταν ἕνας ἀπλὸς διακοσμητικὸς θεσμός, ἀλλὰ μὲ δημοκρατικὴ κατάρκτηση, γιατί ἐξασφάλιζε τὴν ὁπαίθρο ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀνάμειξη τῶν τακτικῶν ἐνόπλων δυνάμεων στὴν ἀσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἀποτελοῦσε ἕνα κλάδο τοπικῆς αὐτοδιοίκησης.

«Ἡ Ἐθνοφυλακὴ, σῶμα πολιτῶν ὀπλοφόρων - γράφει ὁ λοχαγὸς Ε. Στασινόπουλος - συντεταγμένων στρατιωτικῶς, ἀπετέλεσεν, ἐκτὸς ἀσημάντων ἐξαιρέσεων, τὴν καλύτεραν ἐγγύησιν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὰς αὐθαριείας καὶ τὴν βίαν τῶν τοπικῶν παραγόντων καὶ οὐχὶ σπανίως τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων...

Ἦτο ὀργανωμένη κατὰ δῆμους καὶ τὴν ἀπῆρτιζαν πολῖται ἡλικίας 18 - 24 ἐτῶν, ἔχοντες ὀρισμένα προσόντα.

Τοὺς βαθμοφόρους τῶν, ὀδηγούς, ὕπαρχηγούς καὶ ἀρχηγούς ἐξέλεγον διὰ ψηφοφορίας οἱ ἱδιοὶ ἐθνοφύλακες. Τοὺς ἀνωτάτους ἀρχηγούς, συνήθως ἀξιωματικούς ἐν ἐνεργείᾳ, διώριζεν ὁ βασιλεὺς».*

* Ε. Κ. Στασινοπούλου, ὁ στρατὸς τῆς πρώτης ἀκατονταετίας, Ἀθήναι 1986, σελ. 43.

Είναι λοιπόν φανερός ο δημοκρατικός χαρακτήρας του θεσμού ακόμα και στην εσωτερική του διάρθρωση κι' απόδειξη ότι οι κυβερνήσεις από το 43 και μετά δεν θέλησαν να εφαρμοστεί ποτέ πλατιά και γι' αυτό σε κάθε ξεσηκωμό μέσα στον κατάλογο των αίτημάτων ήταν και ο σχηματισμός Έθνοφυλακής. Ιδιαίτερα στο 1848, που ο εξοπλισμένος λαός στις ευρωπαϊκές χώρες σχημάτιζε ένοπλα τμήματα έθνοφυλακής, καταργώντας τους τακτικούς στρατιωτικούς σχηματισμούς που ήταν άφωσιωμένοι στα φεουδαρχικά καθεστώτα, δόθηκε άφορμή στους άρχηγούς των επαναστατών της Στερεάς και του Μοριά να επαναλάβουν στα μανιφέστα τους έντονα το λαϊκό αίτημα της Έθνοφυλακής, για να μπει όριστικό τέρμα στην ανάμειξη του στρατού και τον προσεταιρισμό του από τις πολιτικές μερίδες.

Το 1848 είχε επίσης σοβαρό αντίκτυπο στα Έπτάνησα, που δεν έχει μελετηθεί ακόμη από την ιστορική μας έρευνα. Το Σεπτέμβριο του 1848 και τον Αύγουστο του επομένου χρόνου ξέσπασαν στην Κεφαλονιά δυο σοβαρότατες αγροτικές εξεγέρσεις, που πνίγηκαν στο αίμα από τους Άγγλους κυρίαρχους. Κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος και το άγγλικό στρατοδικείο καταδίκασε 40 αγρότες σε άπαγχονισμό, 400 σε μαστιγώσεις και πολλούς σε φυλακίσεις. Όλες οι αποφάσεις εκτελέστηκαν. Επίσης κήληκαν τα επαναστατημένα χωριά και κρεμάστηκαν ή μαστιγώθηκαν πολλοί αγρότες, χωρίς καν απόφαση στρατοδικείου.

Όστόσο, οι εξεγέρσεις αυτές της Κεφαλονιάς είχαν σαν αποτέλεσμα να εξαναγκαστούν οι Άγγλοι να παραχωρήσουν έλευθεροτυπία στα Έπτάνησα και να άνασυγκροτηθεί ή 'Ιόνιος Βουλή σε εύρύτερη και πιο φιλελεύθερη βάση.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

ΑΠΟ ΤΟ 1848 ΩΣ ΤΗ ΝΑΥΠΛΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ 1862

1. Τ Α Π Α Ρ Κ Ε Ρ Ι Κ Α

ΜΕΤΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ του 1848-50 ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις προσπάθησε μὲ πλάγιον τρόπο νὰ πειθαναγκάσει τὸν Ὁθωνα ν' ἀναθέσει τὴν πρωθυπουργίαν στὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτο, τὸν κατ' ἐξοχὴν φορέα τῆς πολιτικῆς τῆς στὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Ὡστόσο, ἡ ἐπέμβασις τῆς Ρωσίας γιὰ τὴ σωτηρίαν τοῦ θρόνου τοῦ Ὁθωνα, κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1848, καθὼς καὶ ἡ ἰδιαίτερη ἀλληλογραφία τοῦ βασιλέως μὲ τὸν τσάρο, ἔδειχναν πῶς τὸ στέμμα εἶχε στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Αὐλὴν τῆς Πετρούπολης, γεγονὸς ποὺ ἐμπόδιζε τὴν Ἀγγλίαν νὰ κυριαρχεῖ ἀνεμπόδιστη στὴν Ἑλλάδα. Ἀποφασίστηκε λοιπὸν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ταπεινώσις τοῦ Ὁθωνα μὲ τὸ προσφιλέστατον ἀγγλικὸν σύστημα τῆς ἐπίδειξης τῆς ναυτικῆς τῆς ἰσχύος, ποὺ θὰ ἔφθανε ὥς τὸ σκληρὸ ἀποκλεισμὸ τῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸν στόλον. Ἡ ἀπόφασις ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται σταδιακά. Ὁ ναύαρχος Πάρκερ, διοικητὴς μιᾶς μοίρας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου ποὺ ναυλοχοῦσε στὸ δόρειον Ἀἰγαῖον, πῆρε διαταγὴ νὰ πλεύσει καὶ νὰ ἀγκυροβολήσῃ στὸν Πειραιᾶ. Οἱ Ἀγγλοὶ πίστευαν πῶς καὶ μόνῃ ἡ ἐμφάνισίς τους στὸ ἐπίνειον τῆς πρωτεύουσας θὰ ἀνάγκαιε τὸν Ὁθωνα νὰ καλέσῃ τὸν Μαυροκορδάτο καὶ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν κυβέρνησιν.

Στις 3) 16 Ἰανουαρίου τοῦ 1850 ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἄραξε στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Τὸ στέμμα καὶ ἡ κυβέρνησις θορυβήθηκαν. ἄλ-

λά πίστευαν πώς οι Άγγλοι θά περιορίζονταν άπλώς στη ναυτική τους αὐτή επίδειξη. Όμως τὸ πράγμα δὲν σταμάτησε ὡς ἐκεῖ. Ὁ Άγγλος ναύαρχος Πάρκερ ἀποδιβάστηκε στὸν Πειραιᾶ, ἀνέβηκε στὴν Ἀθήνα, πῆγε στὴν Ἀγγλικὴ πρεσβεία καὶ μαζί μὲ τὸν Άγγλο πρεσβευτὴ Οὐάις, πού πρὶν λίγο καιρὸ εἶχε ἀντικαταστήσει τὸν διαδόχτο Λάϊονς, ἐπισκέφθηκαν τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ζήτησαν τελεσιγραφικὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση νὰ ἐκκαθαρίσει ταχύτατα μερικὲς ἐκκρεμότητες πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὶς δυὸ χῶρες, εἰδ' ἄλλως ὁ ἀγγλικὸς στόλος θ' ἀπέκλειε τὰ ἐλληνικὰ παράλια!

Ἡ ἀγγλικὴ θρασύτητα ξεπερνοῦσε κάθε ὄριο. Οἱ ἐκκρεμότητες, πού ζητοῦσε τὴν τακτοποίησή τους τὸ ἀγγλικὸ τελεσίγραφο, ἦταν μερικὰ ἀσήμαντα μικροζητήματα, ὅπως ἡ ἀποζημίωση τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς οἰκοσκευῆς τοῦ Ἑβραϊοπορτογάλου Δαυτῆ Πατοΐφικο, Βρεταννοῦ ὑπηρέτου, πού τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1847 μερικοὶ φανατικοὶ θρησκευόμενοι τοῦδαλαν φωτιά στὸ σπίτι, τὴν ἀμεση καταβολὴ τῆς ἀποζημιώσεως ἐνὸς οἰκοπέδου τοῦ Άγγλου ἱστορικοῦ Γεωργίου Φίνλεϋ, πού εἶχε ἀπαλλοτριωθεῖ γιὰ τὴ δημοϋργία μέρους τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου, καθὼς καὶ μερικὰ ἄλλα ζητήματα διαμφιστοημένων ἐρημονήσων μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Ἰονίου πολιτείας.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀ. Λόντος ἀπέρριψε τὸ τελεσίγραφο, σὰν ἄδικο καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ μὲ τὴν ἐνέργειά του συμφώνησε καὶ ἡ κυβέρνηση. Ὁ Πάρκερ, σὲ ἀπάντηση, διέταξε τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ Πειραιᾶ. Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ θαλασσινοῦ δρόμου τῆς Ἑλλάδας, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού τὰ καράβια ἦταν τὸ κυριώτατο μεταφορικὸ μέσο, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε καθόλου ὁδικὸ δίκτυο, ἀποδιοργάνωσε τὴν οἰκονομία τῆς χώρας. Οἱ μεταφορὲς σταμάτησαν, τὰ τρόφιμα εἰλείφαν καὶ λιμὸς ἔπεσε σ' ὅλη τὴ χώρα. Ὁ Πάρκερ δὲν περιορίστηκε μόνο ν' ἀπαγορεύει τὴν προσέγγιση τῶν καραβιῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ καταδίωκε, κουρσεύοντας τὸ φορτίο τους. Ἡ Ἑλλάδα ἦταν πλέον καταδικασμένη στὸ θάνατο ἀπὸ πείνα.

«Ένας μεγάλος στόλος τῶν σκύλων - γράφει ὁ Μακρυγιάννης - μᾶς ἔχουν μπλόκον, ὁποῦναι περίπου ἐπὶ τρεῖς μῆνες καὶ μᾶς πῆραν ὅλα τὰ καράβια καὶ μᾶς κατακερμάτισαν ὅλο τὸ ἐμπόριο καὶ τζαλαπάτησαν τὴ σημαία μας καὶ πεθαίνουν τῆς πείνας οἱ ἄνθρωποι τῶν νησιῶν καὶ ἐκεῖνοι ὁπούχουν τὰ καράβια τους γκιζεροῦν στοὺς δρόμους καὶ κλαῖνε μὲ μαύρα δάκρυα. Καὶ φοβερίζουν ὅτι σήμερα θὰ κινηθοῦν εἰς τὴν πρωτεύουσα καὶ αὔριο θὰ κινηθοῦν... Τὸ κόμμα τὸ ἀγγλικὸν νέκρωσε ἀπὸ μίσος τῶν ἀνθρώπων. Κι' ἐνύθη ὅλο τὸ ἔθνος ἀ-

ναντίον τους. Διόρισε κ' έμένα ή κυβέρνηση άρχηγόν των 'Αθηναίων. Έγώ είπα νάχομεν φρόνησιν και γνώση, ότι είναι μιá δύννητη μεγάλη κ' έμείς μικροί. Καί πήγα και μίλησα του άξιοσέβαστου γκενεράλ Τζούρτζη και τον παρακάλεσα με δάκρυα νά πάει νά μιλήσει του Πάρκερ. Τότε ο γκενεράλης πήγε και μίλησε. 'Ο βασιλέας και ή κυβέρνηση μου έστειλαν τό Γαρδικιώτη και μου είπαν νά θαρέσω τουφέκι. Τους είπα ότι τουφέκι δέν θαρώ, ότι όσα κανόνια έχει ο Πάρκερ δέν έχομεν τουφέκια έμείς, και νά έχομεν φρόνησιν και γνώση».

Η Έλλάδα διαμαρτυρήθηκε έντονα στις άλλες δυνάμεις για τον άγγλικό αποκλεισμό. Η διαμαρτυρία της Έλλάδας προκάλεσε άμεση σχεδόν (7 19 Φεβρουαρίου 1850) ρωσική διαμαρτυρία στο Λονδίνο υπέρ της Έλλάδας, πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα νά υποχωρήσουν οι Άγγλοι και νά δεχτούν νά τεθεί υπό διαιτησία ή διαφορά τους με την Έλλάδα. 'Ωστόσο, δέν δρέθηκε λύση με τη διαιτησία και ή ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε, περί τά μέσα 'Απριλίου, νά ζητήσει συγγνώμη από την Άγγλία και ν' άποζημιώσει τον Πατσίφικο και τον Φίνλεϋ. Η ζημιά που είχε ύποστεί ή Έλλάδα από τον αποκλεισμό ήταν τόσο μεγάλη, ώστε, με εισήγηση της Ρωσίας, της χαρίστηκαν τά τοκοχρεωλύσια του δανείου των 60.000.000, για ν' άποφευχθεί ή πλήρης κατάρρευση της οικονομίας της. Οι άγγλικές αυτές ενέργειες έναντίον της Έλλάδας στιγματίστηκαν και μέσα στο Άγγλικό κοινοβούλιο από πολλούς προοδευτικούς βουλευτές. Η πολιτική του Πάλμερστον χαρακτηρίστηκε «άπρεπής, άδικη και θάρβαρη» και παράλληλα τονίστηκε ότι «ή άξιοπρέπεια της Άγγλίας (όπως γράφει ο Μ. Μάλαινος στην Ιστορία του τῶ ν ξ έ ν ν έ π ε μ δ ά σ ε ω ν, τόμ. Α') στιγματίσθη και έξεπορνεύθη ένεκα της ποταπής διαγωγής της κυβερνήσεώς του έναντι κράτους άδυνάτου».

Τό 1850, με πρωτοβουλία της Έλληνικής κυβέρνησης, ή όποιá ζήτησε συνεννόηση με τό Πατριαρχείο, κανονίστηκε με συνοδικό τόμο τό έκκρεμές ζήτημα του αυτοκεφάλου της Έλληνικής Έκκλησίας, που είχε μέν πραγματωθεί από τό 1833, αλλά δέν είχε γίνει δεκτό από τό Πατριαρχείο. Με τον συνοδικό πατριαρχικό τόμο δέν παρεχόταν άναγνώριση για τά δεκαεπτά χρόνια αυτοκέφαλης ύπαρξης της Έκκλησίας και άναγνωριζόταν τό αυτοκέφαλο από την ήμέρα της έκδοσης του πατριαρχικού τόμου. 'Ο τόμος άναγνωρίστηκε από τη Βουλή, που ψήφισε τό νέο καταστατικό χάρτη της Έκκλησίας, καθώς και από την Ίεραρχία. Άν-

τίπαλος του τόμου τάχθηκε ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, που επέμενε στο αυτοκέφαλο από το 1833, και τις απόψεις του αυτές διευτύπωσε στον «Αντίτομον ή περί ἀληθείας», που τύπωσε και κυκλοφόρησε στην Αθήνα.

Η διοικητική απαγκίστρωση της Ελληνικής Εκκλησίας από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης ενέθαρρυνε παρόμοια κίνηση και στις άλλες ορθόδοξες Βαλκανικές εκκλησίες, που διαδοχικά απαγκιστρώθηκαν και ίδρυσαν δικά τους Πατριαρχεία (Ρωσία, Σερβία, Ρουμανία, Βουλγαρία).

2. ΔΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Χαρακτηριστικό δείγμα της αντιδραστικότητας και του αντιδημοκρατικού χαρακτήρα της συνταγματικής μοναρχίας είναι η δίκη και η καταδίκη σε θάνατο του στρατηγού Μακρυγιάννη. Για να επιτύχουν την καταδίκη του και να φιμώσουν τον ακούραστο υπερασπιστή των λαϊκών δικαίων, τον ενέπλεξαν σε μία δθθεν συνωμοσία στην οποία μετείχε ο Μακρυγιάννης, συνεργαζόμενος με τον Πολωνό στρατηγό Μίλβιτς και άλλους Πολωνούς που άνηκαν στην περίφημη Πολωνική Αεγέωνα του Πολωνού ποιητή Άδάμ Μισκίεβιτς, που κατά τις συρράξεις των έτών 1848 - 49 πολέμουσε στο πλευρό των Ιταλών πατριωτών εναντίον των Αυστριακών κατακτητών στην Ιταλία. Μετά την ήττα των αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων στην Ιταλία, η Πολωνική Αεγέωνα κατέφυγε στην Ελλάδα, μαζί με Ιταλούς πρόσφυγες, και ζήτησε πολιτικό άσυλο στον τόπο μας. Ο Έλληνικός λαός, αλλά και οι άρχες, δέχθηκαν τους Ιταλούς, τους Πολωνούς καθώς και αρκετούς Ούγγρους πολιτικούς πρόσφυγες με πολλή συμπάθεια και τους περιέθαλψαν φροντίζοντας να τακτοποιηθούν μονιμότερα στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, οι Πολωνοί πρόσφυγες χρησιμοποιήθηκαν σαν εργάτες στα δημόσια έργα και ειδικά στο δρόμο Αθηνών - Ηρακλείου Αττικής, που κατασκευαζόταν τότε.

Οι Πολωνοί πρόσφυγες, ζώντας στην Αθήνα, δεν είχαν αποδιοργανωθεί πολιτικά. Δημοκράτες στην ιδεολογία, που έχυσαν το αίμα τους στα Ιταλικά πεδία των μαχών για την ελευθερία, με τελική προοπτική τους να απελευθερώσουν και την πατρίδα τους από τον τσαρικό ζυγό, κρατούσαν μεταξύ τους στενές επαφές, καθώς και επαφές με Έλληνες ομοϊδέατες τους. Ο αρχηγός τους στρατηγός Μίλβιτς είχε τη γενική κατεύθυνση των πολιτικών τους κινήσεων και είχε επίσης συνάψει στενές φιλίες με τον Μακρυγιάννη, με τον οποίο είχε κοινότητα ιδεών και δράσης.

Τις κινήσεις τῶν Πολωνῶν τίς ἤξερε καλά, στο τέλος τοῦ 1852, ἡ Ὀθωνικὴ ἀστυνομία, καθὼς καὶ τίς ἐπαφὲς Μίλβιτς - Μακρυγιάννη. Καὶ ἡ κυβέρνησις, γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη, συνέλαβε τὸ σχέδιο νὰ τὸν ἐμπλέξει σὲ «συνωμοσίαν ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων καὶ δολοφονίας τοῦ βασιλέως» σὲ συνεργασία μὲ ξένους καὶ νὰ τὸν θέσει ἐκτὸς πολιτικῆς μάχης.

Γιὰ νὰ κινήσουν τὸ σατανικὸ σχέδιο τοὺς οἱ ἐχθροὶ τοῦ Μακρυγιάννη ἔρρηκαν ἓνα γνωστὸ φαῦλο τύπο τῆς νυκτερινῆς Ἀθηναϊκῆς ζωῆς καὶ θυμολόχο πασίγνωστο στὴν πρωτεύουσα, τὸ δικηγόρο Ν. Στεφανίδη, ὁ ὁποῖος δέχτηκε νὰ καταθέσει ὅτι ὁ Μακρυγιάννης τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὅτι στὶς 25 Μαρτίου τοῦ 1853 θὰ δολοφονοῦσε μὲ ἀνθρώπους τοῦ τὸ βασιλικὸ ζευγὸς ἔξω ἀπὸ τὸν τότε μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης. Τὸν δάξουν ἀμέσως ὑπὸ περιορισμό. Ἀρρωστος καὶ ἀπογοητευμένος κάθεται καὶ γράφει γράμμα στὸ Θεό, μὴ ἔχοντας ποῦ νὰ εἰπεῖ τὸν πόνο του:

«Καὶ τώρα γράφω μὲ δάκρυα καὶ δὲν μᾶς ἀκοῦς καὶ δὲν μᾶς βλέπεις, φυλακισμένοι ἔξη μῆνες ὅλοι μας καὶ μὲ φρουρά καὶ νὰ κοιτάξω αὐτοὺς. Καὶ νὰ σκούζω νύχτα καὶ μέρα ἀπὸ τίς πληγές μου... Κάνω τὴν ἐκθεσίον μου εἰς τὸν τύπον, οὔτε μίλησε καμμιά ἐφημερίδα γιὰ μᾶς... Μᾶς κάνουν ἀνακρίσεις ὀλωνῶν, κατ' οἶκον ἔρευνα, σπίτια, κατώγια, ταβάνια, κασέλες, εἰκόνες δικές σου... Καὶ σὲ ἔξη μῆνες μᾶς θυμῆθηκαν καὶ ἤρθε ὁ μοίραρχος μὲ τὴν στολὴν τοῦ ὅπου μᾶς φύλαγε καὶ μοῦ λέγει νὰ πάγω εἰς τὴν φυλακὴ τοῦ Μενδρεσέ, ὅπου φυλακίζουν τοὺς κακούργους...».

Σ' αὐτὴ τὴν ἄθλια κατάστασι τὸν κλείνουν στὸ Μενδρεσέ κι' ἀπὸ κεῖ τὸν πᾶνε στὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο. Στις 17 Μαρτίου 1853 τὸν παραπέμπουν στὸ Στρατοδικεῖο, πού, ὅστερα ἀπὸ σύντομη διαδικασίαν καὶ μὲ μοναδικὸ μάρτυρα κατηγορίας τὸ Στεφανίδη, τὸν καταδικάζουν σὲ θάνατο.

Ἀπὸ τὸ δικαστήριον τὸν πῆραν, πάλι μὲ τὰ πόδια, νὰ τὸν πᾶνε πίσω στὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο. Καθὼς περνοῦσαν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ Μακρυγιάννης εἶδε τοὺς τόπους ποῦ ἔδωκε τόσες μάχες, συγκινήθηκε βαθιὰ καὶ ξέσπασε σ' ἓνα κλέφτικο τραγούδι. Κι' οἱ Ἀθηναῖοι ἀμίλητοι, μὲ τὰ δάκρυα νὰ τοὺς θολώνουν τὰ μάτια, παρακολουθοῦσαν τὸ μαρτύριον τοῦ γέρο-στρατηγοῦ.

Τὸ 1854, χάρις στὴ μεσολάβησι τοῦ παλιοῦ του φίλου ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Δημήτρη Καλλέργη, ὁ Μακρυγιάννης πῆρε χάριν καὶ ἀποφυλακίστηκε. Ἡ παλιά του ὁμῶς ζωτικότητα τὸν εἰ-

χε πιά ἐγκαταλείπει. Ἄρρωστος, μὲ ἀνοιχτές πληγές, ζωντανὸ πλέον πτώμα, ἔχει πέσει σὲ βαρειά μισανθρωπία καὶ περνᾷ τίς μέρες του σὲ μὰ σπηλιά στὸ δάθος τοῦ κήπου του. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τότε τὸν ἀφήνουν ἡσυχο τὰ ὄργανα τοῦ θρόνου: Τοῦ πετᾶνε μέσα στὴν αὐλή του πέτρες καὶ «ἀνθρώπινες μαγαρισιές», ὅπως γράφει, φωνάζοντάς του: «Φάγε μαγαρισιές, στρατηγὲ Μακρυγιάννη, νὰ χορτάσεις, ὁπούθελες καὶ κάμεις σύνταμα!».

3. Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΠΑΠΟΥΛΑΚΗ ΣΤΟ ΜΟΡΙΑ

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Μοριάς συνταράχτηκε ἀπὸ ἓναν ἀγράμμιζο καὶ ἀγύρτη καλόγερο, τὸ Χ'ριστόφορο Παπουλάκη, πού ξεσήκωνε τίς καθυστερημένες μάζες μὲ διάφορες ἀσυνάρτητες προφητείες καὶ μὲ σφοδρὴ πολεμικὴ ἐναντίον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ θρόνου. Εἶναι γεγονὸς ὅτι στὴν κίνηση καὶ τὰ κηρύγματα τοῦ Παπουλάκη ὑπῆρχε κάποια ρωσικὴ ὑποκίνηση, δεδομένου ὅτι τὸ ρωσόφιλο κόμμα τὸν εἶχε υἱοθετήσει πολιτικά.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Παπουλάκη, ἀσυνάρτητο καὶ ἀσπόνδυλο, μὲ στοιχεῖα θρησκευτικοῦ παραληρήματος, στρεφόταν γενικὰ κατὰ τῆς προόδου. Χαρακτῆριζε σατανικὴ συνεργία τίς πρώτες ἐγκαταστάσεις γραμμῶν τηλεγράφου καὶ ἔλεγε ὅτι ὁ σατανᾶς δίνει μὲ σύρμα τίς πόλεις καὶ τὰ χωριά! Ἐνα πραγματικὰ σατανικὸ τυπογραφικὸ λάθος σὲ μὰ «Ἱερὴ Σύνοψη», πού κυκλοφοροῦσε τότε στὰ χέρια τῶν πιστῶν, τοῦ παρείχε ἀντιαγγλικά ἐπιχειρήματα: Σὲ ἔνα ἀπὸ τὰ τροπάρια τῆς Μεγ. Ἑβδομάδας, ἀντὶ «ἀγγελικὰ! δυνάμεις ἐπὶ τὸ μνημα σου», εἶχε τυπωθεὶ λανθασμένα «ἀγγελικὰ! δυνάμεις ἐπὶ τὸ μνημα σου!» Μὲ τὴ Σύνοψη αὐτὴ στὸ χέρι ὁ Παπουλάκης ἐξήγειρε τίς καθυστερημένες μάζες στὸ Μοριά, λέγοντας ὅτι τὸν καιρὸ τοῦ Χριστοῦ οἱ Ἄγγλοι μετεῖχαν στὴν σταύρωσή του, ὅπως «μαρτυροῦσαν» οἱ Γραφεῖς!

Ἐπειδὴ τὰ κηρύγματα τοῦ Παπουλάκη δημιουργοῦσαν κλίμα ἀνταρσίας κατὰ τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ θρόνου, ἡ Σύνοδος τοῦ ἀπαγόρευσε νὰ κηρύττει. Τότε σημειώθηκε γενικὴ ἐξέγερση τῶν χωρικῶν, ὑποκινήμενη βέβαια ἀπὸ τὸ ρωσόφιλο κόμμα καὶ παραλίγο νὰ αἱματοκυλιστεῖ ὁ Μοριάς. Χρειάστηκε νὰ σταλεῖ μεγάλῃ δυνάμει στρατοῦ καὶ μονάδες τοῦ στόλου, ὥστε νὰ συλληφθεῖ καὶ ν' ἀπομονωθεῖ ὁ περιβόητος αὐτὸς φανατικὸς καλόγερος.

Ἡ Ρωσία, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1853, ἐνθαρρυνμένη ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῶν ἀστικοδημοκρατικῶν ἐξεγέρσεων τοῦ 1848-49 στὴν Κεντρικὴ, τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπῃ καὶ τὰ Βαλκάνια καὶ τὴν παλινδρόμησιν τοῦ κύματος τῶν δεσποτικῶν καθεστώτων, ἐπαναφέρει ἐκείνῃ τὴν ἐποχὴ καὶ πάλι ἐπὶ τάπητος τὸ περιβόητο Ἀνατολικὸ ζήτημα, τὴ διάλυσιν δηλαδὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν περιορισμὸ τῆς στὸν Ἀσιατικὸν τῆς χώρας, σὲ συνδυασμὸ δέξαι μὲ τὸ ἀκανθώδες πρόβλημα τῆς διαδοχῆς τῆς στὰ κατεχόμενα εὐρωπαϊκὰ καὶ ἀφρικανικὰ ἐδάφη καὶ τὸ σχηματισμὸ μικρῶν ἐθνικῶν κρατῶν, ποὺ θὰ τελοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ἢ τὴν ἐπιρροή τῆς καὶ θὰ χρησίμευαν ὡς φράγμα προστασίας τῶν ὁρίων τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπῃ καὶ τὴν Ἀσίαν στὴ διαμάχῃ τῆς μὲ τὸν συνεχῶς ἐντεινόμενον ἀγγλικὸ ἱμπεριαλισμὸ. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ τσάρος Νικόλαος ὁ Α΄ ζητεῖ τὴ σύμπραξιν τῆς Ἀγγλίας γιὰ τὸν διαμελισμὸ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς προτείνει νὰ καταλάβει τὴν Αἴγυπτον, μὲ ἀντάλλαγμα νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ τοῦ Ἰβίου ἢ προώθησὴ τοῦ πρὸς Κωνσταντινούπολιν.

Ἀφορμὴ στὴν ἐξόρμησιν αὐτὴ θὰ χρησίμευαν οἱ ἐριδες τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Καθολικῶν κληρικῶν στοὺς Ἁγίους Τόπους, φαινόμενο ἄλλωστε πολὺ συνηθισμένο ἐκεῖ, γιὰ τὸ προβάδισμα στὴν κατοχὴ τῶν προσκυνημάτων τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὁ τσάρος, ὑπὸ τὴν παλαιὰ ιδιότητά του τοῦ «προστάτη» τῶν Ὀρθοδόξων, ἔκρινε κατάλληλῃ τὴ στιγμὴ νὰ ἐπέμβει καὶ μὲ διακοίνωσίν του, ὑπὸ ἡμερομηνία 5) 18 Μαρτίου 1853, ζητοῦσε ἀπὸ τὴν Τουρκίαν νὰ τοῦ παραχωρηθῇ τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καὶ πληθυσμῶν ἐναντὶ τῶν καθολικῶν καὶ τῆς Ἰδιας τῆς Τουρκίας. Ὅμως ἡ Ἀγγλία, πιστὴ πάντοτε στὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ κλειδί τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δρόμου τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἰνδίαν, ἀντιτίθεται στὰ τσαρικὰ σχέδια καὶ ἀντιδρᾷ σὲ κάθε ἐθνικοαπελευθερωτικὴ κίνησιν τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, ποὺ πίσω τῆς βλέπει τὴν τσαρικὴ ὑποκίνηση.

Ἡ Ἀγγλία, στὴν πολιτικὴ τῆς προστασίας τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἔχει τώρα σύμμαχον τὴ Γαλλίαν τοῦ Ναπολέοντα τοῦ Γ', ποὺ ὁ Βικτωρ Οὐγκὼ δνόμασε χλευαστικὰ *Ναπολέοντα Μικρόν*, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὸ Μεγάλον Ναπολέοντα. Κι' ὅταν ὁ ρωσικὸς στρατὸς εἰσέβαλε, τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1853, στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα, ὁ πόλεμος κηρύσσεται πλέον ἐπίσημα ἀνάμεσα Ρωσί-

ας και Τουρκίας και ή σύρραξη γενικεύεται από τις ήγεμονίες της Βλαχίας και Μολδαβίας ως τόν Καύκασο.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1853 είχε τεράστια απήχηση στους Βαλκανικούς λαούς και την Ελλάδα. Τα έθνικοαπελευθερωτικά, έθνικοενωτικά και αλυτρωτικά όνειρα άρχίζουν να φαίνονται πραγματοποιήσιμα. Ένας πολεμικός πυρετός διατρέχει την Ελλάδα από άκρη σε άκρη, που υποδαυλίζεται έντεχνα από τη ρούσικη πολιτική και που κατακλύζει ως και τó παλάτι. Σχέδια μεγαλεπίβολα καταρτίζονται και όλοι όνειρεύονται τó μικρό και κακά εξοπλισμένο έλληνικό στρατό των 10.000 άντρων να περνά τα σύνορα, με έπικεφαλής τόν Όθωνα καβάλλα στ' άσπρο του α-λογου, και να εισβάλλει στη Θεσσαλία και την Ήπειρο.

Τις πρώτες έβδομάδες του 1854 αντίρτικα σώματα από την Ελλάδα περνούν τα σύνορα και εισβάλλουν στην Ήπειρο. Έπικεφαλής βρίσκονται οι γιοι του Καραϊσκάκη και του Κολοκοτρώνη Δημήτρης και Γενναίος, ό Τζαβέλλας, ό Γρίβας και άλλοι. Τμήματα τακτικού στρατού με τούς αξιωματικούς τους ακολουθούν τούς αντίρτες. Ό Λεωτσάκος, με όλόκληρη τη φρουρή της Χαλκίδας, φεύγει για να εισβάλει στη Θεσσαλία.

Τήν κινητοποίηση της ελληνικής πλευράς συμπληρώνει ό ξεσχημμός των πληθυσμών των υποδοούλων περιοχών. Οι άγρότες της Ήπείρου έπαναστατούν, καταλαμβάνουν την Άρτα, άπειλούν τó Γιάννενα, μεγάλο και ισχυρό τότε στρατιωτικό κέντρο της τουρκικής στρατιωτικής διάρθρωσης και καταλαμβάνουν επίσης τó Μέτσοβο. Ό έπαναστατικός πυρετός είχε τόσο πολύ άνεβεί, ώστε οι πρόξενοι της Άγγλίας και Τουρκίας στά Γιάννενα, κατόπιν έντολών των κυβερνήσεών τους, άπευθύνουν προκηρύξεις στόν πληθυσμό να σταματήσει κάθε ένοπλη ενέργεια, δηλώνοντας ταυτόχρονα ότι καμιά έδαφική αλλαγή δέν πρόκειται να έπιτραπεί και να πραγματοποιεί.

Οι τουρικές στρατιωτικές δυνάμεις της Ήπείρου κατέστειλαν πολύ γρήγορα τις έξεγέρσεις της περιοχής. Άλβανοι μισοφόροι τους έκαψαν πάνω από έκαστ ήπειρώτικα χωριά, ενώ τó μεγαλύτερο πλθθος των ενόπλων έπαναστατών, καθώς και των τμημάτων του ελληνικού στρατού, πέρασαν στη Θεσσαλία, όπου δρούσε ένα επίσης ένοπλο αντίρτικο κίνημα, ένισχυμένο από ελληνικές δυνάμεις υπό τόν στρατηγό Χριστόδουλο Χατζηπέτρο.

Μετά τις σαρωτικές εκκοθαρίσεις των ανταρτικών δυνάμεων στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία, ή τουρκική κυβέρνηση άπέστειλε τηλεσίγραφο στην ελληνική, ζητώντας της ν' ανακαλέσει τούς αξιωματικούς, να έμποδίσει τó πέρασμα των συνόρων σε νέα αντίρτικα έθελοντικά σώματα, να πάψει να έφοδιάζει με όπλα τούς ξε-

σπρωκμένους πληθυσμούς και γενικά ν' απαγορεύσει στο έσωτερικό της Ελλάδας κάθε φιλοπόλεμη κίνηση. Ἡ ἄρνηση τοῦ Ὁθωνα νὰ δεχτεῖ τὸ τούρκικο τελεσίγραφο, εἶχε σὰν συνέπεια νὰ διακοποῦν οἱ ἑλληνοτουρκικὲς διπλωματικὲς σχέσεις καὶ ν' ἀνακληθεῖ ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα. Ἡ Τουρκία διεξάγει γενικὸ μπούκοψ' κατὰ τῆς Ελλάδας καὶ ἰδίως τοῦ ναυτικοῦ τῆς καὶ ἀρχίζει τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἑλλήνων στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς. Καὶ γιὰ νὰ τεθεῖ ὑπὸ ἔλεγχου ἡ μικρὴ καὶ δισθήνια Ἑλλάδα, οἱ σύμμαχοι τῆς Τουρκίας, Ἀγγλοὶ καὶ Γάλλοι, στέλνουν τοὺς στόλους τοὺς στὸν Πειραιᾶ, στίς 13) 26 Μαρτίου 1854, καὶ ἐπέβαλαν στὴ χώρα ὡμὴ κατοχή!

Τὴν ἐπόμενη μέρα οἱ δύο δυνάμεις, μέσο τῶν πρεσβευτῶν τοὺς στὴν Ἀθήνα, ἐπέδωσαν στοῦ παλάτι τελεσίγραφο, ζητώντας νὰ ἀναλάβει τὴν μὲν πρωθυπουργία ὁ Μαυροκορδάτος, τὸ δὲ ὑπουργεῖο τῶν στρατιωτικῶν ὁ Δημήτριος Καλλέργης, ὁ παλιὸς πρωταγωνιστὴς τοῦ συνταγματικοῦ κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843, πού τὸ παλάτι τὸν εἶχε ἀναγκάσει νὰ ἐγκαταλείψει τὴ χώρα τὸ 1844 καὶ νὰ ζεῖ ἔκτοτε στὴ Γαλλία.

Ἡ νέα κυβέρνησις ἐξέδωσε πρὸς τὸ λαὸ τὴν παρακάτω ταπεινωτικὴ προκήρυξη:

«Συναισθανόμεθα τὴν δεινὴν θέσιν ἐν ἣ εὐρίσκονται τὰ πράγματα τῆς πατρίδος. Τὸ ἐμπόριον ἀφηρεῖται ἀπὸ τῶν χειρῶν χιλιάδων πολιτῶν, ἡ ναυτιλία κατεδικάσθη εἰς ἀργίαν, καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἐπαπειλοῦσι τὸ Ἔθνος, ἐκτεθὲν εἰς τὴν δυσμένειαν δύο μεγάλων Δυνάμεων, παρ' ὧν ἔτυχε μεγίστων εὐεργεσιῶν. Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς ἡμῶν, ἐκτιμῶν ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ μερίμνῃ τὰ δεινὰ ταῦτα καὶ τοὺς κινδύνους, συνωμολόγησε πρὸς τὰς δύο ναυτικὰς Δυνάμεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐντελὴ οὐδετερότητα, διότι δι' αὐτῆς καὶ οἱ κίνδυνοι ἀποτρέπονται καὶ ὠφέλειαι, ὧν ἐστερήθημεν, ἀνακτῶνται. Σεβόμεθα ὡς αὐτεῖς ἄλλος τὴν εὐγενὴ τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν συμπάθειαν, εἰς τὴν τύχην τῶν ὁποίων ἐνδιαφέρονται αἱ προστάτιδες Δυνάμεις. Τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐναπόκειται εἰς τὰς χεῖρας τῆς Θεῆας Προνοίας· ἀλλὰ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς τῶν συνταγματικῶν ἡμῶν θεσμῶν ἐφαρμογῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, πρὸ πάντων δὲ τῆς καλῆς πίστεως κατὰ τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη καὶ εὐθύτητος, δυνάμεθα νὰ δειχθῶμεν ἄξιοι τῆς τύχης εἰς ἣν προωρίσθημεν».

Μὲ τὴν ἐπιβολὴ καθαρά ἀγγλοκίνητης κυβέρνησης καὶ μὲ τὴν

κατοχή της Ελλάδας από τους Άγγλογάλλους, πού κράτησε τρία χρόνια, ὁ θρόνος ταπεινώθηκε κατὰ τὸν πιδ ἐπαίσχυντο τρόπο καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐγκαταλείψει: ὅλα τὰ μεγαλοῦςκατικά του δνειρα. Οἱ ξένοι στρατιῶτες φέρονταν σὰν κατακτητές. Γάλλοι κατέστρεψαν τὰ πιεστήρια τῶν φιλωρωσικῶν ἐφημερίδων «Αἰών» καὶ «Ἐλπίς» καὶ συνέλαβαν τοὺς διευθυντές τους Ἰ. Φιλήμωνα καὶ Κ. Λεδίδη, ἐνῶ ἡ ἐπιδημία χολέρας, πού ξέσπασε στὴν Ἀθήνα μὲ ἐστία τὰ στρατεύματα κατοχῆς, σκότωσε 3.000 Ἀθηναίους, τὸ ἕνα δέκατο δηλαδὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας, πού ἀριθμοῦσε 30.000 κατοίκους.

Ἐπεισόδιο μεταξὺ βασιλικοῦ ζεύγους καὶ Καλλέργη στάθηκε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀλλαγῆς τῆς κυβέρνησης Μαυροκορδάτου καὶ τῆς ἀνάδειξης στὴν πρωθυπουργία τοῦ Ὑδραίου πολιτικοῦ Δημήτρη Βούλγαρη.

Ὁ Βούλγαρης, ἀπαίδευτος πολιτικά καὶ αὐταρχικὸς σὰν χαρκτηρας, ἦρθε γρήγορα σὲ προσωπικὴ ρήξη μὲ τὸ στέμμα καὶ τὸ Νοέμβρις τοῦ 1858 παραιτήθηκε, γιὰ νὰ τὸν διαδεχτεῖ στὴν ἐξουσία κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιο Μιαοῦλη, ἐμπιστο τοῦ στέμματος.

5. ΤΑ ἈΣΚΙΑΔΙΚΑ . ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΑΜΑΛΙΑΣ

Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ἔφερε μιὰ ἐπιτάχυνση στὶς πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἀλλαγὲς στὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ περνᾷ τώρα σὲ πιδ συγκεκριμένη φάση. Μιὰ μυστικὴ ἐταιρία, γύρω στὰ 1859, ἀποβλέπει σὸ νὰ προσελκύσει στὶς γραμμὲς τῆς δσο τὸ δυνατὸ περισσότερους πολίτες, ὥστε νὰ πιεστεῖ ὁ Ὁθων νὰ τηρεῖ εὐλαδικὰ τὸ σύνταγμα. Κατὰ τὴν ἐθνικὴ γιορτὴ τοῦ 1859 οἱ δρόμοι γέμισαν ἀπὸ χιλιάδες φακέλλους πού περιεῖχαν κατηγορίες κατὰ τοῦ στέμματος γιὰ τὴν καταπάτηση τοῦ συντάγματος.

Ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος, στὴν ἐπανεκδόση τοῦ ποιήματός του «Ὁ Περιπλανώμενος», προτάσσει πρόλογο στὸν ὅποιο μασιγώνει τὸ βασιλικὸ ζεῦγος γιὰ τὸν ἀπολυταρχισμό του. Συλλαμβάνεται καὶ καταδικάζεται σὲ φυλάκιση. Τὴ δίκη ἔτυχε νὰ παρακολουθήσει καὶ ὁ παρεπιδημῶν τότε στὴν Ἀθήνα διάσημος μυθιστοριογράφος Ἀλέξανδρος Δοουμάς, υἱός, ὁ ὅποιος μαθαίνοντας τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση δήλωσε μέσα στὴν αἴθουσα τοῦ δικαστηρίου δι «σφραγίστηκαν τὰ χεῖλῃ τῆς ἐλευθερίας».

Στὶς 10 Μαΐου 1859, τὸ ἀπόγευμα, τὴν ὥρα τοῦ περιπάτου, ξέσπασαν στὸ Πεδίῳ τοῦ Ἀρεως μαχητικὲς φοιτητικὲς ἐκδηλώσεις.

γνωστές ως «σκιαιδικά». Οί φοιτητές, φορώντας φάθινα καπέλλα (σκιάδια) ελληνικής κατασκευής, πού ήταν τὸ σήμα κατατεθέν τῆς οργανωμένης δημοκρατικῆς νεολαίας, διαδήλωσαν κατὰ τοῦ στέμματος καὶ τοῦ θρόνου γιὰ τὴν ἀστοργία τοῦ κράτους πρὸς τὴν ἐλληνικὴ βιοτεχνία καὶ γιὰ τὴν ὑποστήριξη πού παρείχε σὲ σκιαιδια εἰσαγόμενα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Τὰ «σκιαιδικά» θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ἱστορικοὺς τοῦ 19ου αἰῶνα (Εὐαγγελίδης, Κυριακίδης, Κορδάτος) ὡς τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς τῆς ἐλληνικῆς δημοκρατικῆς νεολαίας στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν στὸν τόπο.

Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, ἐνῶ ταπεινῶσε ἐθνικὰ καὶ πολιτικὰ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀγγλογαλλικὴν κατοχὴ, τόνωσε ὥστόσο τὴν οἰκονομία της, γιατί καὶ τὰ προϊόντα της ἀπορροφούνταν ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους γιὰ τοὺς στρατοὺς τους καὶ ἡ διακίνηση τῶν ξένων προϊόντων αὐξήθηκε. Χαρακτηριστικά, οἱ εἰσαγωγές μέσα σὲ τρία χρόνια αὐξήθηκαν κατὰ 100%, ἐνῶ οἱ ἐξαγωγές τριπλασιάστηκαν. Ἡ ἐλληνικὴ ναυτιλία ἐφθασε ἐπίσης στὴ χωρητικότητα τῶν 234.000 τόνων ἱστιοφόρων καὶ τρία ἐπιδατικά ἀτιμόπλοια ἐξυπηρετοῦν γιὰ πρώτη φορὰ τὶς ἐσωτερικὲς γραμμές.

Ἀρχίζουν ἐπίσης νὰ γίνονται τότε μερικὰ ἀξιόλογα δημόσια ἔργα: Διαπλατύνεται ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου, κατασκευάζεται νέα κινητὴ γέφυρα (πού ἐξυπηρετήσε τὴ συγκοινωνία πάνω ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια), συνδέεται ἡ Σῦρος, τὸ μεγαλύτερο ναυτικὸ καὶ ἐμπορικὸ κέντρο τῆς χώρας, μὲ καλῶδιο τηλεγραφικὸ μὲ τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Συνοχὴ καὶ τῆς Κάλιτζας ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία διακανονίζει τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας καὶ παραχωρεῖ στὴν Ἑλλάδα τὴ ρήτρα τοῦ πλέον εὐνοουμένου Κράτους.

Οἱ ἐργασίες τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας θρίσκονται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὸ ἀπόγειό τους. Ὁ Σταύρου καταβάλλει προσπάθειες νὰ προσελκύσει ξένα κεφάλαια - ἰδίως τῶν Ρότσιλτ - καὶ διαβεβαιώνει πὺς θὰ κάνουν χρυσές δουλειές. Γράφει στὸν Ε. Κεχαγιᾶ στὸ Παρίσι:

«Αἱ ἐργασίαι τῆς Τραπεζῆς εἶναι ὅλαι στερεαί. Δάνεια ἐπὶ ὑποθήκῃ κτημάτων, δάνεια ἐπὶ ἐνεχύρῳ, προεξοφλήσεις καὶ ἀνοικτοὶ λογαριασμοί. Καὶ ὅχι μόνον αὐτὰ εἶναι ἐξησφαλισμένα, ἀλλὰ καὶ τὰ ταμεία, διότι κατὰ τὸ 1847 ἐληστεύθησαν εἰς Πάτρας 125.000 δραχ. καὶ ὑπεχρεώσαμεν τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν καὶ τὰ ἐπλήρωσε μέχρι λεπτοῦ. Ὅταν ἡ κυβέρνησις λάβει ἀνάγκην καὶ ἡ Τράπεζα εὐκολύνεται, τότε τῆς χορηγεῖ χρήματα ἐπὶ παρακαταθήκῃ τῶν μετοχῶν, αἰτι-

νες σήμεραν τιμῶνται 1.220 δρχ. καὶ ἂν εἰς τὴν προθεσμίαν δὲν πληρώσῃ ἡ κυβέρνησις, τὰς λαμβάνει ἡ Τράπεζα πρὸς 1.000 δρχ., πληρωνομένη καὶ τοὺς τόκους. Δύναται, ἂν θέλῃ, νὰ δώσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐπὶ προεξοφλήσει τελωνειακῶν γραμματίων τῶν τριῶν πρώτων τελωνείων Σύρου, Πειραιῶς καὶ Πατρῶν».

Ἐπίσης, τὸ ἐμποροσάραφικο κεφάλαιο τῶν ὁμογενῶν στὴν Τουρκία, μὲ τίς νέες ἑλληνοτουρκικὰς σχέσεις, γνωρίζει μεγάλη ἀνάπτυξη καὶ κοντὰ σ' αὐτὸ ἀνεβαίνουν καὶ οἱ Φαναριῶτες καὶ γίνονται ἱσχυροὶ παράγοντες στὴν οἰκονομική, κοινωνική, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα, τὸ 1845, εἶναι ὁ Φαναριώτης Κωνσταντῖνος Μουσοῦρος. Ὁ Καραθεοδωρῆς ἀντιπροσωπεύει τὴν Τουρκία στὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου, ὁ Γεώργιος Κονεμένος θέει εἶναι ἡγεμόνας τῆς Σάμου στὰ 1840-50 καὶ κατόπι πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα. Δημιουργοῦνται ἐπίσης οἱ ζάπλουτοι σαράφηδες τῆς Πόλης Ζαρίφης, Σκουλούδη, Ζωγράφος, Καραπαῆνος, Συγγρός κ. ἄ., ποὺ ἀργότερα μεταφέρουν τὴ δράση τους στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος.

Ὡστόσο ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς χώρας, παρὰ τὴ γοργὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμποροτραπεζικοῦ κεφαλαίου, μένει στὰ παλιὰ ἀσφυκτικὰ πλαίσια, ἐγκαταλειμμένη στὸ ἔλεος τῶν τοκογλύφων καὶ τῶν ληστών. Ἡ ἑλλειψὴ ὁδικοῦ δικτύου ἐμποδίζει τὴ διακίνηση τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων καὶ ἡ μιστὴ παραγωγικὴ γῆ μένει ἀκαλλιεργητὴ. Γύρω στὰ 1860 καλλιεργοῦνταν 7.435.000 στρέμματα, δηλαδὴ ἡ καλλιεργούμενη γῆ ἐλάχιστα αὐξήθηκε μέσα στὰ 30 χρόνια τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ παραγωγὴ σταφίδας ἦταν τὴν ἴδια ἐποχὴ 173.000.000 λίτρες. Ὁ καπνὸς καλλιεργοῦνταν σὲ 25.000 στρέμματα καὶ οἱ ἀμπελῶνες σὲ 432.000 στρέμματα. Ἡ παλιὰ κατάρτα τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας, ἡ μονοκαλλιεργεία, ποὺ τὴν εἶχε διαπιστώσει στὰ 1787-1797 ὁ Φελίξ Μποζοῦρ στὸν «Πίνακα τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν» (ἐκδόση Τολίδη, 1974) ἐξακολουθεῖ νὰ μαστίζει τὸν τόπο, «δυναμώνει τὴν ἀνομοιογένεια τῆς ἀγροτικῆς καὶ συνεπῶς τὴν ἀδυναμία τῆς γιὰ κάποια πρωτόβουλη ὀργάνωση καὶ δράση» (Ζέβγος, II. 51).

Ὁ πληθυσμὸς ἔχει πυκνώσει στὶς πόλεις καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν λαϊκῶν στρωμάτων ἔχει ἀνέβει. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1861, ὁλόκληρὴ ἡ χώρα εἶχε πληθυσμὸ 1.096.810 κατοίκους, ἡ Ἀθήνα ἔχει 41.000 κατοίκους, ἡ Ἐρμούπολις τῆς Σύρου καὶ ἡ Πάτρα ἀπὸ 18.000, τὸ Ἄργος 10.000, ἡ Τριπολιτῆς 7 χιλιάδες.

ή Καλαμάτα, τὸ Ναύπλιο, ὁ Πειραιᾶς ἀπὸ 6 χιλιάδες. Στὴ Σύρο λειτουργοὺν ναυπηγεῖα καὶ θυρσοδεφεῖα καὶ ἀναπτύσσονται διαδοχικὰ ἡ ὑφαντουργία, ἡ ξυλουργικὴ, ἡ ἐπιπλασοποιὰ, ἡ ἀλευροβιομηχανία.

Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ συγκέντρωσε ὁ ἀείμνηστος Γιάννης Ζέβγος, χειροτέχνες καὶ ἐργάτες ὁργανώνονται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ σὲ ἀδελφότητες, μὲ προστάτη τοὺς ἑνα ἄγιο συνήθως. Καὶ ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα τῶν πόλεων, ἐργάτες, χειροτέχνες, μικρέμποροι, κάτοχοι μικρῶν πλωτῶν μέσων, φοιτητὲς πρωτοστατοῦν στὴν πολιτικὴ δημοκρατικὴ κίνηση.

Βασικά, ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτεύουσας χωρίζεται σὲ δυὸ κατηγορίες: τοὺς λίγους ἀφοσιωμένους (ἔτσι ἔλεγαν τοὺς πιστοὺς στὸ θρόνο) καὶ τοὺς πολλοὺς συνταγματικοὺς. Τὸν Αὐγουστο τοῦ 1859 ἐγίναν νέες ἐκλογές καί, παρὰ τὴ βία καὶ τὴ νοθεῖα, μπήκαν στὴ Βουλὴ νέες δυνάμεις, μεταξὺ δὲ τῶν πολιτικῶν προσώπων ποὺ ἀρχίζαν τὴν κοινοβουλευτικὴ τους σταδιοδρομία ἦταν καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης ἀρχηγὸς τῆς ἀντιβασιλικῆς καὶ δημοκρατικῆς νεολαίας, ποὺ στὰ 1848 τὸν εἶδαμε νὰ διαδηλώνει στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας ἐπικεφαλῆς τῶν νέων μὲ σύνθημα «Ζήτω ἡ Δημοκρατία», ποὺ ἐγῆκε τώρα βουλευτὴς στὸ Μεσολόγγι.

Μιά σειρά ὁργανώσεων τῶν νέων, μὲ κέντρο τὴν πρωτεύουσα, ἀποτελοῦν τὶς συγκροτημένες δυνάμεις τῆς νεολαίας. Εἶναι οἱ περίφημοι «Σύλλογοι», ποὺ ἀποτελοῦν τὴ μαχητικὴ ἀντιπολιτευτικὴ πρωτοπορία. Ἡ ζωντὴ δημοκρατικὴ κίνηση μέσα στὴ νεολαία ἀνησυχεῖ πολὺ τὸ στέμμα καὶ δόθηκαν ἐντολές γιὰ τρομοκρατικὴ συμπεριφορὰ ἐναντίον τῶν νέων ποὺ ἔπαιρναν μέρος στὴν πολιτικὴ δημοκρατικὴ ζύμωση. Ἀρχισε ἕνας διωγμὸς, μὲ πλῆθος κακοποιήσεις καὶ φυλακίσεις. Τότε γύρω ἀπ' τὴν ἐφημερίδα «Τὸ μέλλον» τῆς πατριδῶς συγκεντρώθηκε ὅλη ἡ ἡγεσία τῆς νεολαίας, μὲ πρωτοστάτες τοὺς Ἐπ. Δεληγιώργη, Ὁδυσσεὺς Ἰάλεμο καὶ Ἀριστείδη Δόσιο καὶ μὲ τὴ σθεναρὴ ἀρθρογραφία τοὺς ἐμφύχωσαν τοὺς νέους, καλλιεργώντας τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης ἐναντίον τῆς βίας τοῦ παλατιοῦ. Τέλος, σὰν μέτρο ποὺ θὰ ἐκτόνωνε τὴν πολιτικὴ κρίση, ἀποφασίστηκε ἡ δολοφονία τῆς Ἀμαλίας, ἡ ὁποία θεωροῦνταν καὶ ἡ ἐμπνεύστρια τῆς σκληρῆς πολιτικῆς τοῦ στέμματος. Τὴν ἐκτέλεση τῆς ἀπόφασης

της επαναστατικής επιτροπής των νέων ανέλαβε να εκτελέσει ο νέος Ήπειρώτης φοιτητής Άριστέιδης Δόσιος.

Το απόγευμα της 6) 19 Σεπτεμβρίου 1861, την ώρα που η Άμαλία γύριζε στο παλάτι μετά επιπλο περίπατο, τή στιγμή που δρισκόταν ακριβώς μπροστά στο σημερινό ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», δέχτηκε πυροβολισμούς από το Δόσιο, χωρίς όμως να χτυπηθεί από καμιά σφαίρα. Ο Δόσιος συνελήφθη, δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο. Η ποινή του όμως δεν εκτελέστηκε, γιατί την τελευταία στιγμή μετατράπηκε σε ισόβια δεσμά.

Κύμα ασύλληπτης τρομοκρατίας απλώθηκε, μετά την απόπειρα κατά της Άμαλίας, στην πρωτεύουσα και σ' όλη τη χώρα, ιδίως σε βάρος των νέων. Το νησί Κύθνος γέμισε από εξόριστους και οι φυλακές δεν χωρούσαν πιά τους πολιτικούς κρατούμενους. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, ο γηραιός και ένδοξος ναύαρχος Κ. Κανάρης υπέβαλε υπόμνημα στον Όθωνα, διεκτραγωδώντας του την κατάσταση και καλώντας τον να σεβαστεί τις ελευθερίες του ελληνικού λαού. Ο Όθων αδιαφόρησε. Από κείνη τη στιγμή ο δρόμος της βίαιης ανατροπής του, με λαϊκή εξέγερση, ήταν ανοιχτός...

6. Η ΣΑΓΓΛΙΑΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ 1862

Κατά την ημέρα της απόπειρας εναντίον της Άμαλίας, ο Όθων λπουσίαζε στο εξωτερικό, για να ρυθμίσει το ζήτημα της εξεύρεσης διαδόχου του θρόνου, μιά και ή ατεκνία του βασιλικού ζεύγους ήταν πιά θεβαιωμένη. Ο φόβος μήπως δολοφονηθεί, αναγκάζει την κυβέρνηση να ματαιώσει μιά λαμπρή νυκτερινή υποδοχή που του ετοίμαζε το θράδυ της 17) 30 Οκτωβρίου 1861 και τον ειδοποίησε να αποβιβαστεί ημέρα. Πραγματικά, «περνά περίφοβος, μετά της βασιλίσσης, την Έρμαϊκήν οδόν, εν μέσῳ εξ χιλιάδων, ως έγγιστα, θεατών», που τον υποδέχονται βουβοί και ψυχροί.

Ο λαός, γνωρίζοντας τις απόψεις του Κανάρη από το υπόμνημα που είχε υποβάλει στο στέμμα και με το οποίο ζητούσε γενναίο εκδημοκρατισμό της ελληνικής πολιτικής ζωής, ζητεί επίμονα ν' ανατεθεί ή εξουσία στο γηραιό και ένδοξο ναύαρχο. Πραγματικά, στις 12) 25 Ιανουαρίου 1862 ο Όθων τον καλεί στα ανάκτορα και του αναθέτει το σχηματισμό κυβέρνησης. Ο Κανάρης, μετά προσπάθειες που προσέκρουσαν σε απαιτήσεις της αντιπολίτευσης και αντιδράσεις των ανθρώπων του παλατιού, συνέταξε ένα κατάλογο προσωπικοτήτων και ανέθηκε στο παλάτι. Πρίν υποβάλει τον κατάλογο των υπουργών του, ρώτησε τον βασιλέα αν

δέχεται τις θέσεις του υπομνήματός του. 'Ο 'Οθων άπαντά καταφατικά, όποτε ό Κανάρης του έγχειρίζει τόν κατάλογο και φεύγει, για νά επανέλθει τήν επομένη και νά έτοιμάσει τήν όρκωμοσία τής κυβέρνησής του.

Τήν άλλη μέρα όμως και πριν έρθει ή ώρα τής συμφωνημένης άκρόασης, ό 'Οθων, αναπάντεχα, του έστειλε τό παρακάτω γράμμα:

«Φρονώ, ότι ό ύπουργικός συνδυασμός, τόν όποιον χθές με υπεδάλατε, δέν ανταποκρίνεται εις τās ανάγκας τής πατρίδος. Σας εύχαριστώ διά τούς όποιους καταβάλατε κόπους και σās άπαλάττω τής περαιτέρω φροντίδος.

ΟΘΩΝ»

'Η προσβολή του στέμματος έναντίον του γηραιού ναύαρχου, συμβόλου τών πολυαιμάκτων αγώνων του Εικοσιένα, ύπήρξε έναυσμα για τή λαϊκή αγανάκτηση. 'Ο ίδιος ό ναύαρχος διάβασε τή βασιλική έπιστολή από τό μπαλκόνι του σπιτιού του στο πλήθος, που είχε συγκεντρωθεί και εξέφραζε φανερά τήν αγανάκτησή του έναντίον του θρόνου με ζωηρές αποδοκιμασίες.

'Ιδιαίτερη άπήχηση είχε ή προσβολή έναντίον του Κανάρη στο Ναύπλιο, τήν ιστορική αυτή πόλη - έγκέφαλο του αγώνα τής 'Ανεξαρτησίας, όπου ό λαός, αλλά και ή τοπική στρατιωτική δύναμη αποτελούσαν προχωρημένη δημοκρατική και συνταγματική έπαλξη. 'Ο πληθυσμός του Ναυπλίου, φιλελεύθερος και αγωνιστικός, «πρωτοστατούσε στους συνταγματικούς αγώνες - γράφει ό καθηγητής Τάσος Γούναρης στήν ώραία μελέτη του «'Η Ν α υ π λ ι α κ ή 'Ε π α ν ά σ τ α σ η», 1963 - και ήταν ένας από τούς πιο εύαισθητους δείκτες κάθε πολιτικής ή έθνικής κινήσεως. 'Η συμμετοχή του σέ τέτοιες εκδηλώσεις ήταν ιδιαίτερα έντονη. 'Ο δήμαρχος Π. Ζαφειρόπουλος, ή Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, ό πρόξενος του Βελγίου Σπ. Ζαβιτσιάνος, ό έφέτης Γ. Πετιμεζάς, ό πρωτόδικος Π. Μαυρομαχάλης, οι δικηγόροι Κ. 'Αντωνόπουλος, Γρ. Δημητριάδης, 'Ι. Παπαζαφειρόπουλος, Κ. Πετσάλης και γενικότερα, ότι εκλεκτό είχε νά παρουσιάσει ή ναυπλιακή κοινωνία, αποτελούσε τήν πολιτική ήγεσία του αγώνα για τήν κατοχύρωση τών συνταγματικών έλευθεριών».

Και συνεχίζει ό Γ ο ύ ν α ρ η ς :

«Φωτεινό άστέρι ξεχώριζε ανάμεσά τους ή Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου. 'Ηταν κόρη του προεστού τών Πατρών 'Αντρέα Κ α λ α μ ο γ δ ά ρ τ η

καί γυναίκα τοῦ μακαρίτη τότε γερουσιαστή καί δημάρχου τοῦ Ναυπλίου Σπύρου Παπαλεξοπούλου. Ἀρχοντοπούλα στήν καταγωγή, ἀλλά ἄκρως φιλελεύθερη στίς ἀντιλήψεις - μιά «δημοκρατική ἀριστοκράτης», όπως περὶ χημένα τήν ἀποκαλεῖ ὁ Μ. Λαμπруνίδης - εἶχε ἀναδείξει, μέ τή σπάνια κατάρτισιν, καί τοὺς συνεπείς ἀγῶνες της, ὅταν τὸ δυναμικώτερο στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πόλεως. Τὸ σπίτι της ἀποτελοῦσε τὸ καλύτερο πολιτικὸ καί κοινωνικὸ κέντρο. Στὸ σαλόνι της ἡ προηγμένη ἀναπλιώτικη κοινωνία συζητοῦσε τὰ πρὸ λεπτά καί δύσκολα πνευματικὰ θέματα καί συσχεπτόταν ἀφοῦ πάνων στήν πολιτικὴ καί κοινωνικὴ κατάστασιν τῆς χώρας. Στίς κρίσιμες μέρες ποὺ προηγήθηκαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Παπαλεξοπούλου ὑπῆρξε ἡ καλύτερη ἐμφυχώτρια «... καί οἱ ὅπαδοι ὅσοι ἐφοδοῦντο νὰ ἐκτεθοῦν ἤρχοντο εἰς τὴν Καλλιόπην καί ἐκεῖνη, τοὺς ἐνεθάρρυνεν. Εἰς ἐποχὴν ποὺ ὅλοι ἐστέλλοντο εἰς τὰς φυλακὰς καί ἐδειλίαζον τὸ φανερόν ἐπαναστατικὸν κέντρον τοῦ Ναυπλίου οὐδέποτε ἐδειλίασε καί ἡ Καλλιόπη ἀκατάβλητος διηύθυνε τὸ δίκτυον τῶν συνωμοτικῶν νημάτων, διότι εἶχε σχηματίσει περὶ ἑαυτὴν μίαν ἀτιόσφαιραν μυστηριώδους ἐπιβολῆς...». Παρόμοια μέ τίς μεγάλες γυναῖκες ποὺ ἔδρασαν στὰ χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐνεργοῦσε μέ τὴ λεπτότητα καί τὴ χάριν τῆς γυναίκας, ἀλλὰ παράλληλα μέ τὴ σταθερότητα καί τὴ δύναμιν πολλῶν συγχρόνων ἀνδρῶν. Γύρω της ὑπῆρχε καί κινιόταν δραστήρια ἓνας γυναικεῖος ὄμιλος. Στὴν αὐστηρὴ καί καθυστερημένη τότε ἑλληνικὴ κοινωνία παρατηρήθηκε τὸ ἐξαιρετικὸ φαινόμενον τῆς πολιτικῆς κινητοποιήσεως τῶν γυναικῶν τ' Ἀναπλίου, οἱ ὁποῖες στίς δύσκολες στιγμὰς ξεπέρασαν τοὺς ἄνδρες σ' ἀντοχὴ καί φανατισμό. Κάτω ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐπίδρασίν της ὁργανώθηκαν καί ἔδρασαν οἱ προοδευτικοὶ νέοι τῆς πόλεως. Συνασπισμένοι ἀδελφικὰ στὸν περίφημον «Σύλλογον τῆς νεολαίας Ναυπλίου», ποὺ ἐθεωρεῖτο ὁ δραστηριώτερος καί δυναμικώτερος ἀπὸ τοὺς ἐπαρχιακοὺς, ἐπαιξαν σημαντικώτατο ρόλο στὸς πολιτικοὺς ἀγῶνες τῆς ἀναπλιώτικῆς κοινωνίας...».

Μέσα στὴ φρουρὰ τοῦ Ναυπλίου ἀναπτυσσόταν, παράλληλα μέ τὴν πολιτικὴ ἀντιπολιτευτικὴ κίνησιν, καί μιά συνωμοτικὴ στρατιωτικὴ ὁργάνωσιν μέ στόχο τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου καί τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος. Σ' αὐτὴν μετείχαν οἱ ἀντισυνταγματάρχες Ἀρτέμης Μίχου καί Πάνος Κορω-

ναίος. Ὁ δεύτερος, φυλακισμένος στήν Ἀχρωναπλία, διατηροῦσε, ὥστόσο, στενή ἐπαφή μέ τούς συνωμότες. Ἀμεσοί συνεργάτες τους ἦσαν οἱ ταγματάρχες Ζιμβρακάκης καί Δ. Βότσαρης, οἱ ὑπολοχαγοί Χρήστος Κατσικογιάννης καί Δ. Γρίβας, ὁ ὑπὸ λάρχος Τριτάκης, οἱ ἀνθυπολοχαγοί Θρ. Μάνος, Σπ. Δουδουνιώτης, Ν. Σμόλεντς, Ἀλέξ. Πρατῆς καί ἄλλοι, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὑπαξιωματικοί.

Στίς 3 μετὰ τὰ μεσάνυχτα τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1862 τὸ Ναύπλιο ξεσηκώθηκε. Σχηματίζεται «Προσωρινή Κυβερνητική Ἐπιτροπή» ἀπὸ ἐπιφανεῖς πολῖτες καί στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐξέγερσης ἀναλαμβάνει ὁ Ἀρτέμις Μίχου. Στίς 9 τὸ πρωὶ ὁ δήμαρχος τοῦ Ναυπλίου Π. Παπαζαφειρόπουλος κυκλοφόρησε στήν πόλιν τὴν παρακάτω προκήρυξη:

«Συμπολίται!

Ὁ ἐν τῇ πόλει στρατὸς τεθεῖς ὑπὸ τὰ ὅπλα, ἀπὸ τὰς 3 ὥρας τῆς νυκτός, καθιέρωσε τὴν ἐπάνοδον τῶν καταποντισθέντων ἀπὸ πολλοῦ ἐθνικῶν συμφερόντων, τηρήσας ἀξιωματικὸν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τάξιν καί περιβαλὼν ὑπὸ τὴν ἀσφάλειάν του τὰς δημοσίας καί ἰδιωτικὰς περιουσίας.

Ἡ διαγωγή αὕτη τοῦ στρατοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ καί τῶν κ.κ. ἀξιωματικῶν τῶν λαβόντων μέρος εἶναι ἐθνοσωτήριος.

Ἐυσταίνων εἰς ἀπαντας τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, ἐπισφραγίζουσας τὸ κίνημα ὡς ἐθνικόν, τοὺς παρακαλῶ νὰ ἐπιδοθῶσιν ἀνενδότως εἰς τὰ ἔργα των ἕκαστος ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι φρουρὸς τῆς τιμῆς καί τῆς περιουσίας του.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 1 Φεβρουαρίου 9 ὥραν π.μ. 1862.

Ὁ Δήμαρχος

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Τὴν ἐπομένην, 2 Φεβρουαρίου 1862, ἡ «Προσωρινὴ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπή» κυκλοφόρησε τὴν παρακάτω διακήρυξίν της, στήν ὁποία διατύπωνε τίς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ἐξέγερσης:

«Ἕλληνες!

Ἡ 25 Μαρτίου 1821 ἀνέτειλε φαιδρὰ εἰς τὴν εὐκλεῆ ἡμῶν πατρίδα, κατασυντριβμένων κατ' αὐτὴν δεσμῶν τεισάρων αἰώνων, καὶ καταπατηθείσης τῆς αἰσχυρᾶς ἡμετελῆ-

νου, ἥτις ἐμόλυνε τὴν γενέτειραν τῆς ἐλευθερίας γῆν. Πολύμοχθος πλὴν εὐγενὴς ἀγὼν ἀπέδωκεν ἡμῖν τὴν τιμὴν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐγγραφὲν καὶ πάλιν εἰς τὰς δόλους τῆς ζωῆς περιεκύκλωσε τὸν διὰ τῶν αἱμάτων καὶ θυσιῶν του στηθέντα ὑπ' αὐτοῦ θρόνον. Δυστυχῶς ὁμως, ξένοι ἥρπασαν τὰ θέρη ἡμῶν καὶ λυμεῶνες ἐλυμαίνοντο τοὺς καρπούς τῶν κόπων μας· τὸ ἔθνος ἐν μᾶ νυκτὶ ὑφώθη ὡς γίγας καὶ ἡ 3η Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 ἐχαιρέτησε τὴν φίλην ἡμῶν πατρίδα εἰς τὴν καταπεπληγωμένην πλὴν ἡρωϊκὴν αὐτῆς χώραν, κρατοῦσα τὸν συνταγματικὸν χάρτην· ὅποσαι ἐλπιδες ἀνεπετρώθησαν τότε! Ὅποιας τὸ ἔθνος προσεδόξα ἡμέρας! Πλὴν φεῦ, ἔθνοκατάρατος πολιτικὴ, μαιφόνον καὶ κακοῦργον σύστημα, σύστημα ἐξανδραποδισμοῦ καὶ ἐξαχρεώσεως, σύστημα ὡς σύμβολον φέρον τὴν ἀνομίαν καὶ τὴν προδοσίαν, ἐμόλυνε, διὰ τῆς δυσωδίας αὐτοῦ, τὴν μόλις πνεύσασαν αὐραν τῆς ἐλευθερίας, καὶ μικροῦ δεῖν κατέπνιγεν ἡμᾶς, εἰμὴ ὑπέφωσκεν ἡ ἔθνοσωτήριος τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1862 ἡμέρα.

»Τὸ ἡρωϊκὸν Ναύπλιον ἡρώων ὀδηγοῦντων, τῇ γενναίᾳ τῆς αὐτοῦ φρουρᾶς συνάρσει καὶ τῶν πολιτῶν αὐτοῦ θελήσει, πρῶτον ἥρπασε τὰ ὅπλα καὶ δεύτερον κατέφερε κατὰ τοῦ συστήματος πληγὴν, ἐπισεῖον τὴν σιμαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ἧς χρυσοῖς γράμμασι φαίνονται αἱ τρεῖς ἔθνοσωτήριαι αὗται ἀρχαί:

α) Κατάπτωσις τοῦ συστήματος, πιστῶς τηρουμένου ὑπὸ τῆς μέχρι τοῦδε κυβερνήσεως, καὶ ἀναγόμενης νέου ἐγγουμένου τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐτέρων δύο ἐπομένων ἀρχῶν.

β) Διάλυσις τῆς διὰ διαίῳν μέσων συστηθείσης καὶ μέχρι τοῦδε ὑπαρχούσης βουλῆς.

γ) Συγχρότῃσις Ἐθνοσυνελεύσεως ὑπισχνομένης τὴν ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἀνάγκησιν τῶν καταπατηθεισῶν αὐτοῦ ἐλευθεριῶν καὶ πληρῶσιν παντὸς εὐγενοῦς καὶ ἐθνικοῦ ἡμῶν πόθου.

»Ἀνατείνετε, ὅθεν, συμπολῖται, ἰκέτιδας πρὸς τὸν θεὸν τὰς χεῖρας ὑπὲρ εὐδωσίσεως τοῦ ἔργου ἡμῶν καὶ παντὶ σθένει συντρέξατε ὑπὲρ τῆς ἀνακτήσεως τῶν ἐλευθεριῶν σας καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν εἰς τὴν ὡραίαν πατρίδα μας.

»Ναύπλιον, 2 Φεβρουαρίου 1862.

»Ἡ Ἐπιτροπὴ: Μιχ. Ἰατρός, Γ. Πετμεζᾶς, Πολ. Ζα-

φειρόπουλος, Β. Κόκκινος, Γ. Ι. Ίατρός, Κ. Γ. Ἀντωνόπουλος, Γρ. Δημητριάδης, Κ. Πετσάλης, Ι. Παπαζαφειρόπουλος, Π. Μαυρομιχάλης. Ὁ Γεν. Γραμματεὺς: Γ. Δ. Ποσειδών».

Ἡρώτες ἐνέργειες τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ διορίσει σὰν προϊστάμενο τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας τὸν δικηγόρο Κ. Εὐθυμόπουλο, δημοφιλέστατο σ' ὅλο τὸ Ναύπλιο καὶ νὰ συστήσει ἐπίσης σῶμα Ἐθνοφυλακῆς ἀπὸ πολῖτες, τὸ ὁποῖο ἐξασφάλισε παραδειγματικὴ τάξη στὴν πόλη.

«Σπουδαία ἐπίσης φροντίδα καταβλήθηκε - γράφει ὁ Γούναρης - γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἐπανάσταση οἰκονομικά. Μία ἐπιτροπὴ καταμέτρησε τὰ χρήματα τοῦ Δημοσίου Ταμείου καὶ τὸ μικρὸ ποσὸ ποὺ θρέθηκε ἐκεῖ χρησίμευσε γιὰ νὰ καλύψει τὶς ἀνάγκες τῶν ἑξῆ πρώτων ἡμερῶν. Ἰππῆρχαν ἀκόμη τὰ χρήματα τῆς Τράπεζας, ἀλλ' οἱ ἐπαναστάτες δὲ θέλησαν νὰ βάλουν χέρι σ' αὐτὰ «θεωροῦντες, ὡς εἶπον, προσβλητικὴν τὴν πράξιν ταύτην διὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ διότι οἱ πολλοὶ ἐδείκνυνον ἔχοντες τὴν διάθεσιν νὰ τοῖς προσφέρουν τὰ ἀναγκαῖα μέσα». Καὶ πράγματι, στὰ 6 - 8 Φεβρουαρίου ἡ Ἐπιτροπὴ ψήφισε ἔρανο 30.000 δρχ., οἱ Ἀναπλιῶτες ἔσπευσαν πρόθυμα νὰ συνεισφέρουν καθεὶς ἀνάλογα μὲ τὶς δυνάμεις του. Τόσο τὴν εἰσπραξὴ τοῦ ἔρανου, ὅσο καὶ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐξόδων τοῦ στρατοῦ, χαρακτηρίζε ἀπόλυτη τάξη καὶ τιμωρία.

Ἡ προθυμία τῶν πολιτῶν φάνηκε ἀκόμα μεγαλύτερη στὴν ἐθελοντικὴ πλαισίωση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ κύρια καὶ βασικά τὶς ἀποτελοῦσαν οἱ στρατωνισμένες στὴν πόλη καὶ τὰ φρούριά της μονάδες. Τῇ συνολικῇ δυνάμει τῶν μονάδων αὐτῶν μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε ἀκριβῶς. Οἱ ἐγκυρότερες μαρτυρίες τὴν ἀνεβάζουν, κατὰ τὴν 1 Φεβρουαρίου, σὲ 900 ἄνδρες. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσουμε τὶς δυνάμεις ποὺ πρόκυψαν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κινήματος, δηλαδὴ μιὰ ἴλη ἱππικοῦ ποὺ στάθμειε στὸ Ἄργος, τὴν ἀναπλιώτικη Ἐθνοφυλακὴ ποὺ ξεπερνοῦσε τοὺς 200 ἄνδρες, τὸν Ἰερὸ Λόχο τῶν νέων τῆς πόλεως, τοὺς Ἀργεῖτες ἐθελοντές, τοὺς ἐξοπλισμένους χωρικούς τῆς περιοχῆς, τοὺς Κρητικούς, τοὺς Τριπολιτσιώτες ἐ-

πικύρους καί, τέλος, τούς φιλακισμένους στά φρουρία στρατιωτικούς καί πολίτες.

Οί τελευταίοι, πού ἦσαν υπόδικοι καί κατάδικοι γιά ποινικούς ἢ πολιτικούς λόγους, ζήτησαν ἀμέσως ἀπό τούς ἐπαναστάτες ν' ἀγωνιστοῦν στίς γραμμές τους. Ἐκατό μάλιστα στρατιωτικοί φυλακισμένοι στό Παλαμήδι, μέ τήν προσχώρηση τοῦ φρουρίου στήν ἐπανάσταση, ἔσπασαν τίς πόρτες τῶν φυλακῶν καί βρέθηκαν στό πλευρό τῶν συναδέλφων τους. Ἐπειδή ἡ φύλαξη τῶν ὑπολοίπων ἀπασχολοῦσε μεγάλο μέρος τῆς φρουρᾶς κι' ἐπειδή οἱ διαμαρτυρίες τους καθημερινῶς πολλαπλασιάζονταν, ὥστε ἀπό γνωμοδότηση εἰδικοῦ συμβουλίου, ἀρχισε ἡ ἀποφυλάκισή τους καί ἡ ἐθελοντική κατάταξη τῶν ἱκανωτέρων στό στρατό. Ἡ διαγωγή τους σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε ἀνεπίληπτη...».

Ἡ ἐξέγερση ἀπό τὸ Ναύπλιο μεταδόθηκε γάν πυρκαϊά σ' ὅλη τὴ Ναυπλία καί ἀπὸ κεῖ στήν Ἀργολίδα. Στὸ Ἄργος ἐπικεφαλῆς μπαίνει ὁ παλαίμαχος στρατηγὸς τοῦ ἀγῶνα Δ. Τσόκρης. Ὅταν δυὸ μέρες ἀργότερα ἡ εἰδηση τῆς Ναυπλιακῆς ἐξέγερσης ἔφθασε στήν Τριπολιτσά, ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Ἀρκαδίας λοχαγὸς Α. Καπετανάκης, σὲ συνενόηση μὲ τὴ φρουρὰ τῆς Τριπολιτσᾶς, κήρυξε στήν κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλης τὴν ἀπείθεια πρὸς τίς ὀθωνικὲς ἀρχές, τίς ὁποῖες καί κατέλυσε. Καί στήν Τριπολιτσά σχηματίστηκε ἐπίσης Προσωρινὴ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ καί ἡ ἐξέγερση ἀπλώθηκε στὴ Μεγαλόπολη, Ἁγίο Πέτρο Κυνοῦρίας καί τὴ γύρω ὑπαίθρο. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπικρατείας εἶχε ἀποτινάξει τὸν ὀθωνικὸ ζυγό, κι' ἂν ἡ πυρκαϊὰ τῆς ἐξέγερσης δὲν ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ταυτόχρονα, σ' αὐτὸ ἔφταιξαν διάφορα ὀργανωτικὰ σφάλματα καί ἡ ἔλλειψη πολιτικῆς πείρας. Ὅστόσο ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴ διαδικασία τῆς ἐξέγερσης κινήθηκαν οἱ παραδόσεις τῶν ἀστικοδημοκρατικῶν ἐξεγέρσεων τοῦ 1848 - 49 στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, καθὼς καί τὰ δεδομένα τῆς πείρας τοῦ Ἰταλικοῦ ἐθνικο - ἐνωτικοῦ κινήματος (risorgimento), πού ἤδη εἶχε ἀρχίσει στὴ γειτονικὴ χώρα.

Ὅταν ἔφθασε στήν Ἀθήνα ἡ εἰδηση τῆς ἐξέγερσης στό Ναύπλιο, συγκροτήθηκε στό παλάτι ἑκτακτὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον καί ἀποφασίστηκε ἡ δυναμικὴ ἀντιμετώπιση τῶν γεγονότων.

Ἡ ἔθνικὴ Τράπεζα προσφέρθηκε νὰ δανείσει τὰ χρήματα πού ἦσαν ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐκστρατεία (Γούναρης, σελ. 40). Κέντρο συγκέντρωσης τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων ὁρίσθηκε ἡ Κό-

ρινθος. Σὲ σύντομο σχετικά χρονικὸ διάστημα, συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ 12 λόχοι πεζικοῦ, 2 λόχοι πυροβολικοῦ, 2 ἱλεις ἱππικοῦ, πολλοὶ ἄτακτοι καὶ ἀφθονοὶ πολεμικὸ ὕλικό. Τὸ σύνολο τῶν ἀνδρῶν τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ ξεπερνοῦσε τὶς 4.000 μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα ξένο, τὸν Γερμανοελεθετὸ στρατηγὸ Ἐμμανουήλ Χάν, ποὺ ὑπηρετοῦσε ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ Ὁθωνα στὸ παλάτι. καὶ ποὺ τὸν εἶδαμε στὸν πολιτικὸ στίβο καὶ κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1848 στὴν Αὐγία.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1862 ἐφθάσε στὴν Κόρινθο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ὁθων, φορώντας ἐπιδεικτικὰ τὴ φουστανέλλα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21. Κάλεσε συγκέντρωση ἀξιωματικῶν καὶ τοὺς εἶπε τὰ παρακάτω:

«Μετὰ θαθείας λύπης ἐπληροφόρηθην ὅτι ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους δὲν θέλω πλέον νὰ δώσω τὸν ἐντιμὸν τίτλον τοῦ στρατιώτου τὸν ὁποῖον φέρετε ὑμεῖς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐγένοντο ἄπιστοι εἰς τὸν ὄρκον τὸν ὁποῖον ἔδωσαν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐγένοντο ἄπιστοι εἰς τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι, ἐπ' ἀγαθῇ καὶ σωτηρίᾳ τῆς πατρίδος, ἐπιβάλλουσιν εἰς τὸν στρατιώτην, ὡς πρῶτιστον καθήκον του, τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τοῦ στρατοῦ. Καλέσας ὑμᾶς νὰ ἐπαναφέρητε εἰς τὴν ὑποταγὴν τοὺς ἀποστατήσαντας, ὡς ἐνεπιστεῦθην τὴν τιμὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀνδρείας σας θέλετε ἀποπλύνει τὴν κηλίδα, ἣν ἀπὸ τινος ἀπεπειράθησαν νὰ προσάψωσιν εἰς τὴν τιμὴν μου. Μετ' ἀγαλλιάσεως δὲ ὡς ἀναγγέλλω ὅτι ἅπας ὁ πιστὸς μου λαὸς προσφέρεται προθύμως νὰ συμπράξῃ μεθ' ὑμῶν, ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῶν καθεστώτων, τὰ ὁποῖα δικαίως θεωρεῖ ὡς τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τῆς εὐημερίας αὐτοῦ ἐν τῇ παρόντι καὶ τῇ δόξῃ του ἐν τῇ μέλλοντι».

Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Τριπολιτὰ ἔπесαν μὲ τὶς πρῶτες συγκρούσεις στὰ χέρια τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ στίς 5 καὶ 6 Φεβρουαρίου 1862. Ὁ βασιλικὸς στρατὸς προχώρησε ὡς τὴν Τίρυνθα καὶ ἀπομόνωσε τὸ Ναύπλιο, ἐνῷ ὁ στόλος, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πλοιάρχου Σαχίνη, ἀπέκλεισε τὰ παράλια τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου. Ἔτσι ἡ πλήρης πολιορκία τῆς πόλεως ἐλοκληρώθηκε, χωρὶς αὐτὴ νὰ ἐπηρεάσει τὴν ἀπόφασί της ν' ἀγωνιστεῖ.

Πρὶν ἀρχίσουν οἱ ἐπιθέσεις τῶν κυβερνητικῶν κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἡ Προσωρινὴ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ μαζὶ μὲ τὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία τοῦ κινήματος ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Δυνάμεων τὴν παρακάτω διακοίνωση, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχουν ἀμ-

φιβολίες ὡς πρὸς τοὺς στόχους τοῦ κινήματος, οὔτε νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ παραπλανητικὴ ἐκμετάλλευσί, τους ἀπὸ τὴν ὁθωνικὴ προπαγάνδα:

«Πρὸς τοὺς ἐξοχωτάτους Κυρίους Πρέσβεις τῶν τριῶν Μεγάλων Εὐεργετιδῶν τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας.

«Ἐξοχότατοι!

»Ἡ πατρίς ἡμῶν, προῖον πολυτίμου αἵματος καὶ ἀκαταλογίστων θυσιῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολυώδυνον ἑπταετῆ ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ μέλημα τῶν εὐεργετικῶν ἀποφάσεων τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οὔτε ἐπαύσατο, οὔτε παύσεται πάντοτε, κηρύττουσα τὴν ἀπειρον πρὸς αὐτάς εὐγνωμοσύνην τῆς καὶ πάντοτε θέλει προσδοκᾷ καὶ νέα δειγμάτων πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀείποτε δειχθεῖσας μεριμνῆς αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1844, ὅτε, μετὰ τὴν ἱστορικὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1843, συνωμολογήθη μετὰ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως ὁ θεμελιώδης τοῦ κράτους νόμος, πολλοὶ κυβερνητικαὶ πράξεις καὶ περιστάσεις, γνωσταὶ τοῖς πᾶσιν, ἀπέδειξαν ἐναργέστατα, ὅτι ὁ σκοπός, ὃν προσετίθετο ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ μεταπολίτευσις, ἀπεκρούσθη, ἐντελῶς ἡματιώθη, διότι πᾶσα προσπάθεια καὶ ἐνέργεια ἐκ μέρους τῶν συμβούλων τοῦ στέμματος ἐκ συστήματος καὶ κατεβλήθη καὶ καταβάλλεται, ἵνα τὸ πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος Σύνταγμα καταστῇ χάρτης ἄγραφος διὰ τῆς εἰκονικῆς καὶ ψευδοῦς ἐφαρμυγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατασταθῇ ἀνάξιον Συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Ἡ ἐκτελεστικὴ, νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία ἔπαυσαν διακρινόμεναι πρὸς ἀλλήλας κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ Συντάγματος, τὸ σύστημα τῆς ἀπορροφήσεως καὶ συγκεντρώσεως συνεχῶς νευσεν αὐτάς καὶ ἄλλη πλέον θέλησις παρὰ τὴν ἐθνικὴν, τὴν Συνταγματικὴν, ἀνέλαβε καὶ διευθύνει ἰδιορρόθμως καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ πηδάλιον τοῦ Ἑλληνικοῦ σκάφους.

»Καθ' ὅσον αὐτὸ τὸ διάστημα ἐμπαιζόμεθα ὑπὸ ψευδοῦς Συνταγματικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πολίτου παλαίει κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας· τὸ δίκαιον κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ ἡ ἀσθένεια κατὰ τῆς καταθλιβούσης ἐξουσίας· παρανομία ἐπὶ παρανομίας κατὰ τὴν εἰδικὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἀδικίαι καὶ μεροληψίαι κατακρίτεται, ἀρνήσις τῆς λύσεως παντὸς σπουδαίου καὶ οὐσιώδους ἐθνικοῦ ζητήματος, ἐπεμβάσεις εἰς

τάς ἐκλογάς καὶ μύρια ἄλλα ἀνοσιουργήματα, ἐκυρυφώθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατέστησαν ἡμῶν τὴν θέσιν ὅλως προβληματικήν. Διὰ τῶν τοιούτων δὲ παρεκτροπῶν καὶ ὀντισυνταγματικῶν πράξεων, τὸ ἀντεθνικὸν αὐτὸ σύστημα ἐμάρανε τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ζωὴν, ἐξησθένησε τὴν ἡθικὴν δύναμιν τῆς ἐξουσίας ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, μικροῦ ἐδέθησε νὰ διαφθείρῃ ὅλας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν, παρέλυσεν τὰς θετικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, διηρέθισεν τὸν πολίτην κατὰ τοῦ πολίτου καὶ τὸν ἀδελφὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀμφίβολον τέλος κατέστησε τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν καὶ εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπερ χεῖμαρροι χριστιανικῶν αἱμάτων καὶ ἡ κραταιὰ ἀντίληψις τῶν τριῶν Μεγάλων Εὐεργετῶν Δυνάμεων ἐστερέωσαν.

•Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πολλάκις καὶ διὰ τῶν ὀπλῶν καὶ διὰ τοῦ τύπου καὶ ἀπὸ τοῦ θήματος τῶν νομοθετικῶν συμμάτων ἐκεραυνοδόλησε τὸ σύστημα τῆς τοιαύτης Κυβερνήσεως καὶ κατέδειξε τὸν κρημνόν, εἰς ὃν ἡδύνατο νὰ ἐκθέσῃ τὸ ἔθνος ἢ ἐξακολουθήσῃ αὐτοῦ. Ἀπρηχαιωμένοι προλήψεις, ἐσφαλμένη διάγνωσις καὶ ἐκτίμησις τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, ἀπεπλάνησαν μέχρι τοῦδε καὶ ἀποπλανῶσι δυστυχῶς τοὺς συμβούλους τοῦ στέμματος εἰς τὴν ἀντεθνικὴν ταύτην πορείαν. Δὲν ἠνέψξαν οὗτοι, οὔτε θέλουν ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ ἴδωσιν, ὅτι τὸ ἔθνος προῦδευσεν καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τὰ φῶτα, καὶ ἀπέκτησεν ἱκανὴν πολιτικὴν ἀνατροφὴν, ὥστε νὰ ἐξασκῇ ἐλευθέρως καὶ ἀνεπηρέαστως τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὰ Συνταγματικὰ αὐτοῦ δικαιώματα· ἀλλ' ἐκ προθέσεως, ἵνα δικαιολογηθῶσιν εἰς τὸν ἔξω κόσμον, ἀπέδωκαν καὶ ἀποδίδουσιν ὅλας τὰς πανδήμους ἐξηγήσεις καὶ ἐκδηλώσεις ταύτας εἰς τὸν φατριασμὸν καὶ τὴν φιλαρχίαν, καὶ ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦσιν καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς τάξεις τῶν ἀνεξαρτήτων, νοσημόνων φρονιμῶν καὶ συντηρητικῶν πολιτῶν, ὡς ὄργανα τῶν σπουδαρχῶν καὶ φατριαστῶν, οὓς τὸ ἔθνος μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούει, διότι ἔχει ἰδίαν θέλησιν, γινώσκει τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καὶ ἐφθάσεν αὐτὴ εἰς ἡλικίαν, ὥστε νὰ διακρίνῃ ἀνευρίσκει καὶ κατανοῇ τὰς παραβάσεις αὐτῶν.

•Μετὰ τὰ ἐν Ἀθήναις τελευταῖα συμβάντα, ἅτινα οἱ κύριοι Πρόεδροι κάλλιον παντὸς ἄλλου γινώσκουσιν, ἐξέλειπεν δυστυχῶς πᾶσα ἐλπίς πρὸς εὐλικρινῆ ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος καὶ βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀνοχὴ πλέον ἦτον ἀσυγχώρητος, ἦτον ἐξευτελισμὸς τοῦ ἔθνους,

ἐγκλημα προδοσίας ἦτον παραβίασις τοῦ ὅρκου, ἐν οἷς Ἕλληνες πανδήμως ὠρκίσθησαν πρὸς τήρησιν τοῦ Συντάγματος, ἥτις ἀνετέθη εἰς τὸν πατριωτισμὸν ἡμῶν. Ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, αὐτὸς ὁ ὑπέρτατος νόμος, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ κλίνη τὸ γόνυ πᾶς πολίτης, συναισθανόμενος τὰ δικαιώματα καὶ τοῦ πολίτου καὶ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ ἐν τῷ νῷ καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ὅλων τῶν πολιτῶν· ἰδοὺ οἱ ἰσχυροὶ καὶ ἀκαταμάχητοι λόγοι, ὅστινες ἠνάγκασαν τοὺς πολίτας καὶ τὴν φρουρὰν τῆς Ναυπλίας, ἀκολουθοῦντες τὰς εὐχὰς ὅλων τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα πρὸς καταστροφὴν τοῦ ὀλεθρίου αὐτοῦ συστήματος.

«Αἱ εὐχαὶ αἷτινες ἐξεδηλώθησαν καὶ ἐπιστήμῃς παρ' ἡμῶν προεκκηρύχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν, ἥτοι ἡ κατάλυσις τοῦ ὑπάρχοντος Κυβερνητικοῦ συστήματος, ἡ διάλυσις τῆς ὑπαρχούσης Βουλῆς καὶ ἡ συγκρότησις Ἑθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς λύσιν τῶν ἐθνικῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων καὶ διόρθωσιν τινα διατάξεων, ἃς ἡ πείρα ἀπέδειξεν ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸ ἔθνος, εἰσὶν εὐχαὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀνεξαίρετως, καὶ πλανᾶται πᾶς ὁ στηριζόμενος εἰς ἐναντίας πληροφορίας καὶ παραστάσεις· οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ζητοῦμεν, εἰμὴ τὴν υποστήριξιν καὶ παραδοχὴν τῶν εὐχῶν αὐτῶν· διότι μόνον ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῶν δύναται νὰ σώσῃ καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὴν Βασιλείαν· ἡ βία, ἃς εἶναι δέδαιον τὸ σύστημα, οὐδέποτε δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῶν, ὡς ἀναπόφευκτον κατάστασιν.

«Οἱ κύριοι Πρόεδροι τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν γενικὴν ταύτην τοῦ ἔθνους φωνήν, ἥτις, δυνάμεθα πανδήμως νὰ διαβεβαιώσωμεν, οὐδόλως τείνει εἰς προσβολὴν τῆς διὰ τῶν συνθηκῶν καθιερωθείσης καὶ ὑφισταμένης ἐν Ἑλλάδι μοναρχικῆς καὶ Συνταγματικῆς τάξεως, ἡ τῶν διεθνῶν σχέσεων, οὐδὲ τὸ παράπαν ἀντίκειται εἰς τοὺς ὑψηλοὺς περὶ τῆς Ἀνατολῆς σκοποὺς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πιστεύομεν ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι δώσει προσοχὴν ἢ ἀκρόασιν εἰς ἐναντίας πληροφορίας καὶ παραστάσεις, ἀλλὰ θέλουσι πεισθῆ περὶ τοῦ δικαίου τῆς ἐξεγέρσεως ἡμῶν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐν ὧν δὲν ἐκπληρωθῶσιν αἱ εὐχαὶ τοῦ ἔθνους, δὲν θέλουσι καταθέσει τὰ ὅπλα.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας ἐπιτροπή:

Μιχ. Ἰατρός, Πολ. Ζαφειρόπουλος, Γ.Α. Πετιμεζᾶς, Κ.Γ.

Ἀντωνόπουλος, Γεώργ. Ἱατρός, Π. Φαρμακόπουλος, Μ. Κοτσονόπουλος, Γ. Στεφόπουλος, Ι. Παπαζαφειρόπουλος, Α. Γαλανόπουλος, Β. Κόκκινος, Γρηγ. Δημητριάδης, Π. Μαυρομ-
χάλης, Κ. Φαρμακόπουλος, Κ. Πετσάλης.

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς

Γ.Δ. ΠΟΣΕΙΔΩΝ

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ναυπλίου:

Μιχ. Ἱατρός, Ν. Μαράτος, Μ. Κοτσονόπουλος, Μ. Παλάδιος,
Γ. Παρασκευόπουλος, Φ. Σιλαΐδης, Β. Κόκκινος, Ν.Α. Λοῖζος.

Ὁ Δήμαρχος

ΠΟΛ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Οἱ Σωμτάρχαι τῆς Φρουρᾶς Ναυπλίας:

Π. Κορωναῖος, Θ. Κυδωνάκης, Δ.Ν. Βότσαρης, Χ. Ζιμβρα-
κάκης, Ι. Μανολάκης, Τρ. Ἀμπελάς, Γρηγ. Πετιμεζᾶς, Α.
Βλάσης, Μ. Μοσχόπουλος, Δ. Γρίδας, Χρ. Κατσικογιάννης,

Γ. Κόκκινος, Ι. Σταυριανός.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων Ναυπλίας
(Τ.Σ.) ΑΡΤΕΜΗΣ ΜΙΧΟΥ.

Οἱ πρῶτες συγκρούσεις τῆς 8 Φεβρουαρίου 1862 κόστισαν
στοὺς κυβερνητικοὺς 50 περίπου νεκροὺς καὶ 15-20 στοὺς ἀμυνό-
μενους ὑπερασπιστὰς τοῦ Ναυπλίου, κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς τριώρης
μάχης, πού τελικὰ ἔληξε σὲ ὄρατος τῶν ὀθωνικῶν στρατευμάτων. Ἡ
πρώτη αὐτὴ ἦρτα ἀνάγκασε τοὺς πολιορκητὰς νὰ προβαίνουν σὲ μι-
κρὲς ἐπιχειρήσεις ἀψιμαχιῶν.

Τὸ χρονικὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου θυμίζει τίς κατοπι-
νὲς μέρες τῆς Κ ο μ μ ο ὕ ν α ς τοῦ Παρισιοῦ στὰ 1871. Νά πῶς
περιγράφει ὁ Γ ο ὕ ν α ρ η ς (Ἡ Νεμπλικὴ Ἐπανάσταση, 1963).
τὴν ἀτιμόσφιρα μέσα στὴν πολιορκουμένη πόλη:

«Οἱ κυβερνητικοί, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς 8 Φεβρουα-
ρίου, κατάλαβαν τὴν ἀδυναμία τους νὰ κυριεύσουν πρὸς τὸ
παρὸν τὴν πόλη, ἐξ ἐφόδου. Ὁργάνωσαν λοιπὸν τακτικὴ πο-
λιορκία, πού κάθε μέρα γινόταν στενότερη, καὶ περίμεναν
τὸν κατάλληλο χρόνον γιὰ γενικὴ ἐπίθεση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ ἐπαναστάτες, ἀν καὶ ἐνωθῶν
πῶς ἀποκόπηκαν καὶ ἀπομονώθηκαν, ἐν τούτοις ἐξῆκολου-
θεῖσαν ἀπτόητοι τὸν ἀγῶνα, ἐλπίζοντας στὴν ἐπικουρίαν τῶν

μερῶν πού' σύντομα θά ἐπαναστατοῦσαν. Ἡ ἡγεσία τους φρόντιζε προπάντων νά διατηρεῖται ἀμείωτο τὸ ἥθικόν τῶν ἀγωνιζομένων καὶ πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦτο κυκλοφοροῦσε τὴν ἐφημερίδα «Ὁ Σύνταγματικὸς Ἑλλην», διοργάνωνε τακτικὰ λαϊκὰς γιορτὲς καὶ συγκεντρώσεις, στίς ὁποῖες φλογεροὶ ρήτορες ἀναρρίπιζαν τὸν ἐπαναστατικὸ ἐνθουσιασμό, καὶ κήδευε μεγάλοπρεπα τὰ θύματα τῶν συγκρούσεων. Τὴν ἐκφορὰ π.χ. τοῦ Παγώνη παρακολούθησε δλόκληρη ἡ πόλις καὶ στὸν τόπο τῆς τελευταίας του κατοικίας ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς ἐπαναστατικῆς ἐφημερίδας Θ. Φλογαῆτης ἐξεφώνησε συγκινητικώτατο ἐπικήδειο. Παράλληλα συνεχίστηκαν, χωρὶς ὅμως νά λοκληρωθοῦν ποτέ, οἱ ὀχυρώσεις καί, μαζί μ' ἄλλα, θεωρήθηκε ἀναγκαία ἡ κατασκευὴ μιᾶς πλωτῆς «κανονοστοιχίας», γιὰ νά παρενοχλεῖ τὸν ἐχθρό, δταν θά φαινόταν κοντὰ στὴν παραλία. Κυβερνήτη τοῦ ἰδιότυπου αὐτοῦ σκάφους ὄρισαν τὸν Σπασιώτη ἐμποροπλοίαρχο Γ. Φραγκιδά.

Τὴν 1ῃ Μαρτίου 1862 τὰ βασιλικά στρατεύματα ἐνεργοῦν μεγάλης κλίμακος ἐπίθεση. Καίνε τὸ προάστιο Πρόνοια καὶ καταλαμβάνουν τὴν Ἀρεῖα. Ἀναπτύσσουν κατόπι τὴν ἐπίθεσίν τους ἐναντίον τῆς θέσης Μύλων τοῦ Ταμπάκ-πουλοῦ, ὅπου ἦταν ὀχυρωμένοι οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης.

«Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, - γράφει ὁ Γεώργιος Κρέμος - ἤρξαντο ἀναφαινόμενα τὰ αἰσχυρὰ ὀλεθροῦ ἐμφυλίου πολέμου ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν. Οὗτοι - κατὰ τὸν «Συνταγματικὸν Ἑλληνα» - ὑπερέβησαν καὶ τοὺς ὁμοτέρους τῶν ἀγρίων Ὀθωμανῶν. Κατὰ τὴν ὁπισθεν ἡμῶν γραμμὴν ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν, ἐβίβαν παρθένους, διήρπασαν τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν, ἐνέπρησαν οἰκίας, ἐσύλησαν ναοὺς, διέσχισαν εἰκόνας, ἐξύβρισαν ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου ἰδίου, ὑποχρεώσαντες ἕνα αὐτῶν νά θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ ὅποιον ὑπερπλήρωσαν κόπου καλυμμαύχιόν του. Κατὰ δὲ τὴν ἀντιμέτωπον πρὸς ἡμᾶς γραμμὴν των ἐνέπρησαν τὸν Μύλον Ταυδοακοπούλου καὶ παρήτησαν ἐντὸς τῶν φλογῶν δύο στρατιώτας τῆς ἐλευθερίας, οἵτινες ὡς βαρέως πληγωμένοι δὲν ἤδύνατο νά ἐξέλθωσιν. Ἐνέβαλον δὲ πῦρ καὶ κατέκαισαν καὶ τὴν ἀγροτικήν, τὴν κομφοτάτην οἰκίαν τοῦ ταγματάρχου Ζυμβρακάκη, ἐν ἣ οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀνθιστάμενος».

7. ΣΕΣΗΚΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ. ΤΑ -ΚΡΘΝΙΑΚΑ-

Καὶ ἐνῶ ἡ Ναυπλιακὴ ἐξέγερσις περνοῦσε δύσκολες ὥρες καὶ

οι εξεγερμένοι πολίτες και στρατιωτικοί καλούνταν νά παραδώσουν τὰ όπλα, έφτασε ή είδηση ότι την τελευταία ήμέρα του Φεβρουαρίου 1862 είχαν εξεγερθεί οι Κυκλάδες, μέ κέντρο τὸ έμποροναυτικό νησί της Σύρου και ιδιαίτερα την πρωτεύουσα του Έρμούπολη. Έπικεφαλής ήταν ο σχολάρχης Άρις τ. Τσάτσος, ο ύπολοχαγός Ν. Λεωτσάκος και ο άνθυπολοχαγός Μωραϊτίνης. Άφού καθαίρεσαν τις όθωνικές αρχές, κατάσχεσαν τὸ ατμόπλοιο «Καρτερία», έπιβιβάστηκαν σ' αυτό έπικεφαλής πενήντα στρατιωτών, και έβαλαν πλώρη για την Κύθνο, νησί εκτόπισης των αντιπάλων του Όθωνα, προκειμένου νά απελευθερώσουν τούς εκεί κρατούμενους πολιτικούς εξορίστους. Τὸ σχέδιό τους όμως δέν πραγματοποιήθηκε. Ένα αustryακό πλοίο συνάντησε στὸ πέλαγος την «Καρτερία» και έσπευσε στὸν Πειραιά νά ειδοποιήσει την κυβέρνηση για τὸ μελετώμενο έγχείρημα. Έτσι την 1η Μαρτίου 1862 απέπλευσε από τὸν Πειραιά ο ατμοδρόμων «Αμαλία» μέ ένα λόχο πεζικού υπό τὸ λοχαγὸ Τσίρο, αρκετούς χωροφύλακες και κάμποσους ατάκτους, πὺ τράβηξε δίτοαχως για την Κύθνο, ώστε ν' αποτρέψει την απελευθέρωση των πολιτικών εξορίστων από τὸ στασιαστικό πλοίο «Καρτερία».

Ο Λεωτσάκος στὸ μεταξύ είχε αποβιβάσει στὴν Κύθνο και είχε απελευθερώσει τούς πολιτικούς εξορίστους. Πρίν προλάβει ή «Καρτερία» ν' αποπλεύσει, έφτασε στὸ νησί και τὸ πολεμικό «Αμαλία» μέ τις κυβερνητικές δυνάμεις και τις αποβίβασε στὸ νησί. Αρχίζει τότε μιὰ σκληρή μάχη. Οι κυβερνητικές δυνάμεις, ισχυφές και καλά εξοπλισμένες, χτυποῦν τούς αντικυβερνητικούς, ενώ τὰ πυροβόλα της «Αμαλίας» βάλλουν κι' αυτά κατά των δυνάμεων τοῦ Λεωτσάκου.

Η μάχη κρατά πολλή ώρα. Οι αντικυβερνητικοί πολεμοῦν σκληρά και ζητωκραυγάζουν συνεχώς υπέρ τοῦ έθνους και τοῦ συντάγματος. Τέλος κάμπτονται. Στὸ πεδίο της μάχης πέφτουν νεκροί ο Λεωτσάκος, ο Μωραϊτίνης, ο φοιτητής Σκαρβέλης, δυὸ στρατιῶτες και τρεῖς πολίτες.

8. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΙΑΚΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ

Στὸ μεταξύ τὸ Ναύπλιο, αν και πολιορκημένο πλέον στενά από στεριά και θάλασσα, βαστούσε ακόμη. Στις 7 και 8 Μαρτίου 1862 οι εξεγερμένοι πήραν μήνυμα από τούς κυβερνητικούς ότι ο βασιλεὺς δέχεται νά αρχίσουν συζητήσεις για την παράδοση της

πόλης. Ἡ πρόταση εἰσάγεται πρὸς συζήτηση σὲ κοινὴ συνεδρίαση τῆς Προσωρινῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς. Ἀπὸ τῆ συνεδρίαση αὐτὴ διήλθε μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς ταγματάρχες Βότσαρη καὶ Ζιμβρακάκη, τὸ λοχαγὸ Συνόδινο καὶ τοὺς πολίτες Γ. Ἰατρό, Μ. Κοτσονόπουλο καὶ Κ. Φαρμακόπουλο, ἡ ὁποία καὶ ἔδωσε στοὺς κυβερνητικοὺς ἀντιπροσώπους τὶς κατωτέρω γραπτὲς προτάσεις:

«... α) ὅτι τὴν ζητηθεῖσαν ἀμνηστίαν ἐννοεῖ ἡ πόλις καὶ ἡ φρουρὰ γενικὴν διὰ τε τὸ Ναύπλιον καὶ δι' ὅσα ἄλλα μέρη, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε συνεννόησις περὶ τοῦ κινήματος τῆς 1 Φεβρουαρίου, ἐξετέθησαν ὅπωςδῆποτε, ἀπασθέντα τὰς ἀρχάς τῆς Ναυπλιακῆς Ἐπαναστάσεως.

»β) ὅτι ἡ κοινοποίησις τῆς ἀμνηστίας ταύτης πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν φρουριῶν ὡς καὶ τὸ περὶ χάριτος τῶν καταδικῶν διάταγμα, καὶ

»γ) ὅτι πάντες εὐχονται ὥστε ἡ Α.Μ. νὰ δώσῃ τὴν ἀμνηστίαν ταύτην δι' ἄλλου ὑπουργείου, παρὰ τοῦ διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἔθνους διατηρουμένου εἰσέτι, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ προκαλέσαν ὅλα τὰ λυπηρὰ ταῦτα συμβάντα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπὶ πολὺν καιρὸν τὸ ἔθνος θέλει θρηνεῖ».

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ στρατηγὸς Χάν διαβεβαίωσε τὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦταν ἕτοιμος ν' ἀμνηστεύσει τοὺς πάντες, χωρὶς καμμιά ἐξαίρεση. Ὅμως στίς 16 Μαρτίου 1862, σὲ νέα ἐπαφὴ τῆς μετὰ Χάν, ἡ Ἐπιτροπὴ μάθαινε κατάπληκτη ὅτι «ἀμνηστία δὲν ὑπάρχει διότι τὸ ὑπουργεῖον (ἡ κυβέρνησις, δηλαδὴ) δὲν ἐνδίδει!». Καὶ τότε ὁ δικηγόρος Φαρμακόπουλος, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, λέει στὸ Χάν: «Λοιπόν, στρατηγέ, ἔλθετε νὰ κυριεύσῃτε ἐρείπια καὶ οὐχὶ πόλιν»!

Στίς 18 Μαρτίου οἱ πολιορκημένοι ἀρχίζουν σφοδρὸ κανονιοβολισμὸν τῶν ὀχυρώσεων τῶν πολιορκητῶν τοῦ Ναυπλίου. Σὲ μιὰ διακοπὴ ὁ Χάν εἰδοποιεῖ πῶς ἂν συνεχίσουν, θ' ἀνταποδώσει τὸν κανονιοβολισμὸν. Καὶ πράγματι ἀρχισε νὰ ρίχνει τὶς ὀβίδες του μέσα στὸ Ναύπλιο, ποὺ σκότωσαν πέντε πολῖτες. Ἡ Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, καὶ στὴν περίστασι αὐτὴ δείχνει τὴν εὐφυχίαν της. Νὰ πῶς περιγράφει ὁ Γούναρης τὴν στάση τῆς στὸν κανονιοβολισμὸν τοῦ Ναυπλίου:

«Ἀγέρωχη, ὀρθία στὸ μπαλκόνι τῆς, ἀψηφώντας τὰς

ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς οἰκίας τῆς διαβαινούσας σφαίρας τῶν τηλεδόλων», προσπάθησε νὰ ἐγκαρδιώσῃ τὸ λαὸ καὶ τὸ στρατό. «Μὴ φοβεῖσθε!», τοὺς ἔλεγε· «τὸ Μεσολόγγιον ἠσφάλισε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους τὸ δὲ Ναυπλίον θέλει ἐξασφαλίσαι τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας του».

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, ἐπειδὴ φοβήθηκε μήπως ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῇ γυναίκα, «μεθ' ἧς δι' ἀρχαίας συνεδέετο φίλας», πάθει τίποτα κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ κανονιοβολισμοῦ ἢ τὴν σχεδιαζομένην ἐξ ἐφόδου κατάληψιν τῆς πόλεως, «ἀπέστειλεν αὐτῇ θερμοτάτην ἐπιστολὴν, δι' ἧς τὴν παρεκάλει ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ Ναυπλίου ἢ τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐκτίθῃται διαρκούντος τοῦ βομβαρδισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς, διότι δὲν ἠγγυατόν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ ἦρθε ἀμέσως· ἡ «μητέρα τῆς ἐπαναστάσεως» τοῦ τὴν ἔστειλε γραμμένην στὸ ἐπισκεπτῆριόν τῆς:

•ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΣΠ. ΠΑΠΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ•

Λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν στρατὸν Χὰν ὅτι δὲν φοβεῖται τίποτε ἄλλο παρὰ τοὺς ποντικούς·.

Μὲ ἡμερομηνία 8 Μαρτίου 1862 δημοσιεύτηκε διάταγμα τοῦ Ὁθωνοῦ περὶ ἀμνηστίας θάσει τῆς ὁποίας ἐξαιρούνταν δεκαεννέα πρωτεργάτες τῆς ἐξέγερσης, στρατιωτικοὶ καὶ λαϊκοί. Τὸ διάταγμα διέφευδε τὸν Χὰν ὅταν στὶς 16 Μαρτίου διαβεδαίωνε πῶς ἡ ἀμνηστία θάταν πλήρης καὶ γενική:

«Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν εἰς Ἡμᾶς, ἀπευθυνθεῖσαν παράκλησιν τῶν κατοίκων τῆς Ναυπλίας, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ προφυλάξωμεν, εἰ δυνατόν, τὴν πόλιν ταύτην ἐκ τῶν δεινῶν τῆς ἐκπορθήσεως καὶ νὰ δώσωμεν οὕτω νέα δείγματα τῆς Βασιλικῆς Ἡμῶν εὐσπλαγχνίας, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν:

Α'. Εἰς ἅπαντας τοὺς ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως κατασταθέντας στρατιωτικούς τε καὶ πολιτικούς, τοῖς ἤδη ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἢ τῶν φρουρίων τῆς Ναυπλίας εὐρισκομένους, ἐξαίρεσι τῶν κατωτέρω ὀνομαστικῶς ἀναφερομένων προσώπων, ἀπονέμομεν ἀμνησίαν διὰ τὰ εἰρημμένα ἐγκλήματα τῆς ἐσχάτης προδοσίας καὶ στάσεως, καὶ τὰ μετ' αὐτῶν συναφῇ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἡ ρηθείσα πόλις καὶ τὰ φρούρια θέλousι παραδοθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν Ἡμῶν.

Β'. Ἐξαιροῦνται τῆς ἀμνηστίας οἱ ἑξῆς:

α'. Στ ρ α τ ι ω τ ι κ οί : 1. Δ. Τσόκρης, 2. Ἀρτ. Μίχου, 3. Λουδ. Στέλλαχ, 4. Δ. Βότσαρης, 5. Χαράλ. Ζιμβρακάκης, 6. Δ. Γρίβας, 7. Χρ. Κατσικογιάννης, 8. Διον. Τριτάκης, 9. Χρ. Γρίβας, 10. Θρ. Μάνος, 11. Ἀλ. Πρατῆς, 12. Νικ. Σμόλεντς.

β'. Π ο λ ι τ ι κ οί : 13. Γ.Α. Πετιμεζᾶς, 14. Π.Α. Μαυρομυχάλης, 15. Κ. Ἀντωνόπουλος, 16. Γρ. Δημητριάδης, 17. Ἰ. Παπαζαφειρόπουλος, 18. Σπ. Ν. Ζαβιτσιάνος καὶ 19. Γ. Φραγκιάς.

Γ'. Ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν Βασιλικὴν Ἡμῶν συγκατάβασιν καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν τῆς ἀμνηστίας ἐξαιρουμένους, οἵτινες διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς νομίμου τάξεως ἠθέληον φανῆ ἄξιοι τῆς συγκαταβάσεως ταύτης.

Δ'. Τὸ παρὸν περὶ ἀμνηστίας Διάταγμα ἰσχύει μόνον μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν θέλει ἀρχίσει ὁ κατὰ τινος τῶν φρουρίων τῆς Ναυπλίας διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης κανονισμοῦ.

Οἱ Ἡμέτεροι ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοὶ θέλουν δημοσιεύσει καὶ ἐκτελέσει τὸ παρὸν Διάταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Μαρτίου 1862

Ο Θ Ω Ν

Ἡ κατάστασις ἦταν πλέον δραματικὴ. Στις 6 Ἀπριλίου 1862 οἱ ἐξαιρεθέντες ἀπὸ τὴν ἀμνηστία ὑπέγραψαν τὸ παρακάτω μυστικὸ πρωτόκολλο, γιὰ τὴ φυγὴ τους στὸ ἐξωτερικόν:

«Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1862.

»Συνελθόντες οἱ ὑποφαινόμενοι, ἐξηρημένοι τῆς ἀμνηστίας, τῆς χορηγηθείσης διὰ τοῦ ἀπὸ 8 Μαρτίου ἐ.ε. Ὑ. Β. Διατάγματος, καὶ συσκεφθέντες ἐπὶ τῆς περὶ ἀποδημίας ἡμῶν εἰς τὴν ἁλλοδαπὴν διὰ πλοίων μᾶς τῶν τριῶν μεγάλων καὶ εὐεργετιδῶν τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεων, ὅπου ἡμεῖς ἀποφασίσωμεν νὰ μεταβῶμεν, κατ' ἐκλογὴν προτάσεως.

»Ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα ἡμῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγνόν καὶ καθαρὸν ἐκίνησεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐπανάστασιν οὐχὶ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, ἀλλὰ πρὸς ἐφαρμογὴν καὶ θρησκευτικὴν τήρησιν τοῦ Συντάγματος, ὑπεστηρίχθη δὲ αὕτη ἐπὶ δύο καὶ πλέον μῆνας διὰ τῆς δυνατῆς θυσίας.

»Ἐπειδὴ, ἂν καὶ τὸ ἔθνος ἐκινήθη ἠθικῶς, δὲν ὑπεστή-

ριξεν ὁμως καὶ διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐπανάστασιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ πρόληψις τῆς περαιτέρω ζημίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῆς χύσεως τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην τῆς παραδοχῆς τῆς ἀνωτέρω προτάσεως.

Ἀποφαινόμεθα :

» Ὑποβάλλομεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἀναχωροῦντες εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν μεθ' ὧν ἐκείνων, ὅσοι ἐκ τῶν ἐνταῦθα θέλουσι μᾶς ἀκολουθήσει.

» Μίχου Ἀρτέμης, Λ. Στέλδαχ, Δ.Ν. Βότσαρης, Χ. Ζιμβρακάκης, Δ. Τριτάκης, Χ.Σ. Κατσιογιάννης, Π.Α. Μαυρομυχάλης, Κ.Δ. Ἀντωνόπουλος, Γρ. Δημητριάδης, Σ.Ν. Ζαβιτσιάνος, Γ. Φραγκιάς, Θ. Μάνος, Ἰωάν. Παπαζαφερόπουλος, Δ. Τσόκρης (ὁ κατ' ἀναγκαίαν εὐσπλαγχνίαν μεθ' ἡμῶν παραληφθεὶς), Ἀλ. Πραῖδης Χ. Γαρ. Γρίδας, Ν. Σμβόλεντς, Γ. Πετιμεζᾶς.

Ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων τῶν συναδέλφων μου, ἀναγκάζομαι νὰ καταδικάσω ἑμαυτὸν εἰς ἀειφυγίαν καὶ αἰσχυνόμενος τοῦ λοιποῦ ν' ἀποκαλῶμαι Ἑλλήν, παραιτούμαι τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος.

Δημ. Γρίδας·.

Ἡ 8ῃ Ἀπριλίου, Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, ἦταν ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς Ναυπλιακῆς ἀντίστασης. Κατὰ τίς 10 τὸ πρωὶ δυὸ μεγάλα ξένα πλοῖα σήκωναν ἀγκυρά γιὰ τὴ Σμύρνη, φορτωμένα μὲ 300 περίπου στρατιῶτες καὶ πολῖτες. Στις 11, μὴ ὥρα μετὰ τὴν ἐξοδὸ τῶν караβιῶν ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Ναυπλίου, ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς τῶν ἀντικυβερνητικῶν, μὲ τοὺς ἀξιωματικούς του ἐπικεφαλῆς, παρατάχθηκε στὴν πλατεῖα τῶν στρατιωτικῶν γυμνασίων. Ὁ Χάν διέταξε νὰ ἀντιπαταχθεῖ καὶ ὁ δικὸς του στρατὸς καὶ κατὰ τὸ μεσημέρι ἐμφανίστηκε μὲ τὸ ἐπιτελεῖο του καί, μέσῳ τοῦ ὑπασπιστῆ του, ἀπηύθυνε στοὺς ἐξεγερμένους νουθεσίες. Κατόπι ἔδωσε διαταγὴ στὸν ταγματάρχην Μανωλάκη νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς παραδοθέντας στὴν Τίρυνθα, ὅπου τοὺς περιόρισε σὺν αἰχμαλώτους πολέμου.

Γιὰ τὸ χαρακτηρὰ, τὰ κίνητρα καὶ τοὺς στόχους τῆς Ναυπλιακῆς ἐξέγερσης, δὲν ὑπάρχει καλύτερο ντοκουμέντο ἀπὸ τὴν ἐκθεστὴ πού ὑπέβαλε στὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ θρόνον ὁ ὑπουργὸς τῆς τῶν Ἑσωτερικῶν Χ. Χριστόπουλος. Ἰδοὺ ἕνα ἀπόσπασμα :

«... Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν περὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἐπαρχιῶν παρατηρήσεων, συνάγεται ὅτι :

τὰ δυσάρεστα συμβάντα τῆς 1 Φεβρουαρίου ἐν Ναυπλίῳ καὶ τῆς 28 τοῦ αὐτοῦ ἐν Σύρῳ ἀποτελοῦσι πλήρη καὶ γενικὴν ἐπανάστασιν ἐκδηλωθεῖσαν διὰ τῶν δύο τούτων φάσεων καὶ παραπλησίῳ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας γεγονότων, διότι τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων ἦν πανταχοῦ παρεσκευασμένον εἰς τὴν στάσιν διὰ διαφόρων διαδόσεων. Ὅπως δὲ ἅμα ἐκραγεῖσα, αἰσθανομένη τὴν ἰσχὺν τῆς, κατέστησεν ἰδίας ἀρχάς, συνέστησε τὴν ἑαυτῆς διοίκησιν, ἀναλαβοῦσα τὸ δικαίωμα τοῦ νομοθετεῖν, τοῦ φορολογεῖν καὶ τοῦ κυβερνᾶν, εἶχε τὸν στρατὸν τῆς, τὰ φρούριά τῆς, τὰ πολεμοφόδιά τῆς, τὰ πλοῖα τῆς, τὴν δημοσιογραφίαν τῆς, τὴν συμπάθειαν τῶν ἔξω ἑμογενῶν, καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰς εὐχὰς ὄλων τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην ὑποστηριζόντων σήμερον τὴν αὐτονομίαν τῶν ἐθνικοτήτων. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ στάσις προέταξεν ἀρχάς καὶ δόγματα, τὰ ὅποια διὰ τῆς καταβολῆς τῆς οὐ μόνον δὲν συγκατεβλήθησαν, ἀλλ' ἀπεναντίας διατυπωθέντα ἐκ τῆς διατακτικωτέρας καὶ πολιτικωτέρας τάξεως, διεδόθησαν εἰς τὰ πλήθη, δι' ἀναλόγων πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου τούτων ὑπομνηματισμῶν καὶ παραστάσεων... Ἡ στάσις κατεστράφη καὶ ἡ τάξις ἐπανήλθεν, ἀλλ' αὕτη δὲν θεωρεῖται παγιωμένη ἐντελῶς, διότι διαμένουσιν εἰς τὰ πνεύματα αἱ προκληθεῖσαι ὑπὸ τῶν στασιαστικῶν ἀρχαί, αἵτινες κατὰ τὰς δοθείσας πληροφορίας εἰσίν. Α) Μεταβολὴ συστήματος, ἥτοι περιορισμὸς τῆς Βασιλικῆς ἐπηρείας, ὡς πρὸς τὴν Κυβερνητικὴν διεύθυνσιν. Β) Ἀνεπηρέαστοι βουλευτικαὶ καὶ δημοτικαὶ ἐκλογαί, ἐξ ὧν περιμένεται ὀλικὴ καὶ ἠθικὴ εὐδαιμονία, καὶ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων. Γ) Τὴν λύσιν τοῦ περὶ διαδοχῆς ζητήματος ὑπὸ τὴν ἐποφὴν ὀρθοδόξου ἐν ὅσῳ οἱ πόθοι οὗτοι δὲν πραγματοποιηθῶσιν, οἱ κατὰ τῶν καθεστώτων στρατευόμενοι θέλουσιν εὐρίσκει πάντοτε ὁπαδοὺς εἰς ἀνατρεπτικούς σκοπούς.

9. ΤΑ ΓΕΓΟΝΤΑ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1862 ΚΑΙ Η ΕΞΩΣΗ ΤΟΥ ΘΘΩΝΟΣ

Τὰ αἵματηρά γεγονότα τῆς Ναυπλίας καὶ τῶν Κυκλάδων ἔδωσαν στὴν κυβέρνησιν τὸν πολιτικὸν χαρακτηρισμὸν «ὕπουργεῖον τοῦ αἵματος». Μετὰ τίς πρῶτες βίαιες ἀντιδράσεις, ποὺ ἐκδηλώθηκαν μὲ τρομοκρατικὰ μέτρα ἐναντίον τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ τῆς νεολαίας, τὸ στέμμα ἀναγκάστηκε, γιὰ νὰ ἐπιτύχει μιά, ἔστω καὶ ἐπιφανειακὴ, ἐσωτερικὴ γαλήνη, νὰ ἀπομακρύνει τὴν κυβέρνησιν Μιαοῦλη καὶ νὰ ὀρκίσει νέα, ὑπὸ τὸν Γενναῖο Κολοκοτρώνη, ποὺ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία τῆς δυναστείας τοῦ Ὀθωνος Βίττελσμπαχ.

Τὴν κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ συνόδευσε ἀπόφασις τοῦ θρόνου, νὰ διοργανώσῃ ἐξεγέρσεις πέραν τῶν ἐλληνοτουρκικῶν συνόρων. Ἡ παλιὰ συναγῆ τοῦ Κωλέτη, ὁ ἐξωτερικὸς ἀντιπερισπασμὸς, ὅταν ὑπῆρχαν ἄλυτα ἐσωτερικὰ προβλήματα, μπαίνει σὲ ἐνέργεια καὶ πάλι: «Ἀπεφάσισεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τὴν Ναυπλιακὴν ἐπανάστασιν, λέει ὁ Κυριακίδης, τὴν διοργάνωσιν κινήματος ἐν Τουρκίᾳ, τοῦτο μὲν ἵνα διὰ τῶν ἐξωτερικῶν περιπλοκῶν καταπαύσῃ τὸν ἐν Ἑλλάδι ὑφιστάμενον κλύδωνα, τοῦτο δέ, καὶ διότι εὐκρινῶς εἶχετο τῶν ἐλληνικῶν πόθων καὶ ἡ μ ε γ ἄ λ η ἰ δ έ α ἦτο ἀπὸ τοῦ Κωλέτου καὶ ἐντεῦθεν τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ ὄνειρον». Καὶ ὁ Εὐαγγελίδης: «Πρὸς ἀποτροπὴν δέ τῆς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τῆς ἐλευσινῆς ταύτης καταστάσεως τῶν ἐσωτερικῶν, ἡ νέα κυβερνήτης ἤρξατο ν' ἀναμοχλεύῃ καὶ αὐτὴς τὴν μ ε γ ἄ λ η ν ἰ δ έ α ν».

Ὁ νέος πρωθυπουργὸς στρατηγὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, γιὸς τοῦ Γέρου τοῦ Μοριά, δὲν εἶχε καθαρὰ τὰ χέρια του ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς ἐμφύλιας διαμάχης τοῦ 1862, ἀφοῦ βρισκόταν στὸ στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν τοῦ Νάυπλιου, μαζὶ μὲ τὸ Γερμανοσελβετὸ στρατηγὸ Χάν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴν ἔκτασι τοῦ ξεσηκωμοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ «παρέστησεν ἀνυποκρίτως εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἐξηγριωμένην τάσιν τῆς κοινῆς γνώμης». Πρότεινε, λοιπόν, διάλυσι τῆς βουλῆς καὶ ἀμνηστία γιὰ «τοὺς ἐκτὸς Ἑλλάδος ἀντάρτας τῆς Ναυπλίας». Ὁ Ὅθων ἦταν ἀμετάπειστος. Δύο φορές ὁ πρωθυπουργὸς ἤρθε σὲ σύγκρουσι μὲ τὸ στέμμα καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἀλλὰ δὲν ἐγίνε δεκτὴ ἀπὸ τὸ βασιλεῖα.

Ὅστος ὁ ἄνεμος τῆς ἐξέγερσης ἄρχισε τώρα νὰ γίνεται θυελλώδης στὴν πρωτεύουσα. Ἡ ἀντιπολίτευσις ὀργανώνει πλέον μεθοδικὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὰ μὲν ἀντιοθωνικά κόμματα προσανατολίζονται στὸ νὰ ἀναθεθῇ ἡ ἡγεσία στὸν παλιὸ Ὑδραῖο πολιτικὸ Δ η μ ή τ ρ η Β ο ύ λ γ α ρ η, τὸ γνωστὸ μὲ τὸ σκωπτικὸ του παρατσούκλι ὁ Τ ζ ο υ μ π έ ς, ἐξ αἰτίας τοῦ πελώριου νησιωτικοῦ φεσιοῦ ποὺ φοροῦσε πάντα στὸ κεφάλι του σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ νησιώτικη θράκα, ἐνῷ ἡ νεολαία ἐκλινε πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Ἐ π α μ ε ι ν ώ ν δ α Δ ε λ η γ ι ώ ρ γ η, πολιτευτὴ Μεσολογγίου, ἀνθρωπο με συγκεκριμένη σθημοκρατικὴ ἰσολογία καὶ ἐξαιρετὴ μὀρφωσι.

Ὅλο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1862 ὁ Ὅθων καὶ ἡ Ἀμαλία κάθονταν πραγματικὰ πάνω σὲ ἡφαίστειο. Ὁ ἀντιτουρκικὸς ἐλιγμὸς τοῦ στέμματος εἶχε ἀποτύχει, ὕστερα ἀπὸ τὴ σθεναρὴ φιλοτουρκικὴ στάσι τῆς Ἀγγλίας. Στις 13 Αὐγούστου 1862 ὁ Ἀγγλὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπέλενε στὸν Ἑλληνα συνάδελφὸ του Ν.

Δραγούμη την παρακάτω νότα, μέσο του πρεσβευτή στην Ἀθήνα:

«Λαβὼν τὴν ἀπὸ 31 παρελθόντος, ὑπ' ἀριθ. 29 ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ντράμοντ (γραμματεῖα τῆς πρεσβείας τῆς Ἀθήνας), διαλαμβάνουσιν περὶ τοῦ ἔτι ἐπικρατοῦντος ἐν Ἑλλάδι ἐρεθισμοῦ, παραγγέλλω σοι νὰ καταδείξῃς εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τὰ σοβαρὰ ἐπακόλουθα, ἅτινα ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἐκ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας. Εἰδοπιοῦσιν ἐξαιρέτως τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας θέλει φέρεi ἐντὸς δραχυτάτου χρόνου τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ· πᾶν δὲ κίνημα εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, βοηθούμενον ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, θέλει ἐκθέσει τὴν κυβέρνησιν ταύτην εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ζητηθῇ παρ' αὐτῆς αὐστηρὸς λόγος ὑπὸ τῆς Μεγ. Βρεταννίας.

ΠΑΣΣΕΑ

Γιὰ νὰ ἐκτονωθεῖ, λοιπόν, ἡ ἀτμόσφαιρα, ἀποφασίζεται ἡ περιοδεία τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀρχὴ θὰ γινόταν ἀπὸ τίς πρὸ καθυστερημένες κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ περιοχές, ὅπως ἡ Μάνη, ὅπου ὑπῆρχαν μεγάλες πιθανότητες νὰ ἐπιτύχουν οἱ ὀργανωμένες «αὐθόρμητες καὶ ἐνθουσιῶδεις» ὑποδοχές, μὲ συμμετοχὴ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερων πολιτῶν.

Τὸ βασιλικὸ ζεῦγος κατέβηκε τὴ νύχτα τῆς 1) 13 Ὀκτωβρίου 1862 στὸν Πειραιᾶ, ἐπιβιβάστηκε εἰς τὴν κορβέτα «Ἀμαλία» καὶ μὲ τὴ συνοδεία ἐνὸς δεύτερου μικροῦ πλοίου, τῆς «Ἀφρόεσσας», πῆγαν εἰς τὴν Ἰῶδα ἀρχικά, κατόπι εἰς Σπέτσες καὶ ἀπὸ καὶ εἰς Ἄστρος Κυνουρίας. Στὴς 5 Ὀκτωβρίου τὸ πλοῖο μὲ τὸ βασιλικὸ ζεῦγος ἔπιασε εἰς τὸ Γύθειο καὶ ἀπὸ καὶ ἡ συνοδεία τράβηξε γιὰ τὴ Σπάρτη, μέσο Λαγκάδας Ταυγέτου. Ὁ ἐπόμενος σταθμὸς ἦταν ἡ Καλαμάτα καὶ ἀπὸ καὶ ἡ «Ἀμαλία» θὰ ἐπλεε εἰς τὴν Πάτρα.

Ἡ ἀντιπολίτευσις παρακολουθοῦσε ἀγρυπνῶν τὴν βασιλικὴν περιοδείαν, ἀποφασισμένη νὰ κινηθεῖ τὴν κατάλληλῃ στιγμῇ. Κατὰ τίς πληροφορίες τῆς, τὰ πλοία θὰ περνοῦσαν μετὰ τὴν Πάτρα εἰς τὴν Δυτικὴν Ρούμελην. Τότε κρίθηκε ὅτι ἦταν ὥρα νὰ κινηθῶν καὶ εἰδοποιήσαν τὸ στρατηγὸν Θεωδωράκῃ Γρίβαν νὰ ὑψώσει ἐπαναστατικὴ σημαία πρὶν ἀποδισταεῖ ὁ βασιλεὺς εἰς ρουμελιώτικον ἔδαφος. Ἄν ἀποδιβαζόταν, ἡ ἐντολὴ πρὸς τὸν Γρίβαν ἦταν νὰ συλλάβῃ τὸν Ὀθωνα.

Στὴς 4 Ὀκτωβρίου πρώτη ξεσηκώνεται ἡ Βόνιτσα. Στὴς 5 ἐπα-

ναστατεί τὸ Μεσολόγγι καὶ στίς 6 τὸ Ἀγρίνιο καὶ ἡ Πάτρα. Τὸ πλοιοὺς μετὰ τοὺς βασιλεῖς θρῆσκοντο στὴν Πάτρα καὶ οἱ ζητωκραυγὲς γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ σύνταγμα ἐφθάναν ὡς τὴν κουρασθὲν τοῦ Πανικέλῃτος ὁ Ὅθων καλεῖ τὴν Ἀμαλία καὶ τὸν αὐλικὸ ὑπουργὸ Χατζίσκο καὶ τοὺς ζητεῖ τὴ γνώμη τοὺς τί νὰ κάνει. Ἡ Ἀμαλία, εὐφύστερη ἀπὸ τὸ σύζυγόν της, προτείνει νὰ καταφύγουν στὴ Μάνη, ἀνάμεσα στοὺς καθυστερημένους κοινωνικά πληθυσμοὺς τῆς περιοχῆς. Ἡ πρόταση δὲν ἐγίνε δεκτὴ καὶ διαπράχθηκε τὸ σφάλμα νὰ βάλουν πλῶρη καὶ πάλι γιὰ τὸν Πειραιᾶ.

Στίς 7 Ὀκτωβρίου προσχωροῦν στὸ ἀντιβασιλικὸ πραξικόπημα τὸ Αἰγίο, ἡ Ναύπακτος καὶ διὰ τὰ χωριά τοῦ Κορινθιακοῦ στίς 8 προσχωρεῖ καὶ ἡ Κόρινθος, στίς 9 τὰ Μέγαρα καὶ στίς 10 Ὀκτωβρίου ἡ πρωτεύουσα. Τὸ παιχνίδι εἶχε πιά χαθεῖ. Ὁ πρωθυπουργὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης ἐσπευσε νὰ διατάξει τὴ φρούρηση τοῦ παλατιοῦ ἀπὸ 600 χωροφύλακες καὶ πυροβολικὸ καὶ δήλωσε ἀπογοητευμένος: «Δυναστεία ἀπωλέσασα τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, δὲν πρέπει νὰ ὑποστηρίζεται ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς βίας».

Στίς 8.30 τὸ βράδυ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου κινήθηκαν οἱ δυνάμεις τῆς ἐξέγερσης μετὰ ἐπικεφαλῆς τὴ νεολαία καὶ τοὺς ἡγέτες τῆς Ὀθωνᾶ Μακρυγιάννη, Ὁδυσσεὺς Μόλεμος, Ν. Γλαράκης, Ἀχιλλεὺς Παράσχος, Ν. Κλεομένης, Ν. Γενναῖος καὶ Κ. Σαραθας.* Ὡς τὰ μεσάνυχτα εἶχε πατηθεῖ καὶ τὸ παλάτι ἀπὸ τὴ νεολαία. Ὁ γιὸς τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοὺς συντρόφους τοῦ μπήκε στὴν αἴθουσα τοῦ θρόνου, ἔκοψε τὸ στέμμα τοῦ μισητοῦ Βίττελσμπαχ καὶ τὸ πῆγε στὸν κατάκοιτο καὶ ἐτοιμοθάνατο πατέρα του. Ἦταν ἡ μόνη ἱκανοποίηση τοῦ ἀπροσκύνητου πατριδοφύλακα στὴν πικραμένη ζωὴ του. Δυὸ χρόνια ἀργότερα, ἔκλεισε γιὰ πάντα τὰ μάτια του.

* Μία ἐκθεση τῶν ἀναρχικῶν τοῦ Πόργου πρὸς τὸ Συνέδριον τῶν Ἀναρχικῶν τοῦ Παρισιῶς ποὺ δημοσίευσε ὁ Γ. Κορδάτος (Ἰστορικὰ τοῦ Ἑργατικοῦ Κινήματος, 90-91) μνημονεύει μαζί με τὸ Γουσταβὸ Φλουράνς καὶ τὸν Ἰταλὸ ἀναρχικὸ Ἀμίλκα Τσιπριάνι, ποὺ πολέμησε σὰ Γαριβάλδινὸς ἐθελοντὴς στὰ 1866 στὴν Κρήτη. Ὁ Κωστῆς Μοσχὼφ ὁρῆκε στὰ Γαλλικὰ Ἀρχεῖα (Ἡ Ἑθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνειδήσις στὴν Ἑλλάδα 1830-1909) σ. 191, ὑποσ., τὴν ἐξέλιξη πολύτιμη πληροφορία: «Ὁ Ἀμίλκας Τσιπριάνι κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Ὁθωνοῦ ἐξέγερση στὴν Ἀθήνα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1862, μετὰ ἀπόπειρα ἀπὸ Εὐρωπαίους ποὺ διοργάνωσε, σήκωσε ὀδοφράγματα στίς συνοικίαις τῆς πρωτεύουσας, ὅπου καὶ ὤφισε τὴν κόκκινη σημαία».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α

Ο ΕΚΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΕΜΜΑΤΟΣ

1. ΚΑΤΑΡΓΕΙΤΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΒΙΤΤΕΛΣΜΙΛΑΧ

ΣΤΙΣ 12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1862 ὁ θρόνος τοῦ Ὁθωνος εἶχε ἀνατραπεῖ. Τὸ βασιλικὸ ζεῦγος μεταφέρθηκε ἀπὸ τῆ φρεγάτα «Ἀμαλία» στὸ ἀγγλικὸ πολεμικὸ «Σκύλλα» καὶ ἐπαιρνε τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Κατὰ μία ἰδιοτροπία τῆς ἱστορίας, ἀγγλικὸ ἦταν τὸ πλοῖο ποὺ ἔφερε τὸν Ὁθωνα στὸ Ναύπλιο τὸ 1833, ἡ φρεγάτα «Μαδαγασκάρη» καὶ μετὰ 29 χρόνια ἓνα ἄλλο ἀγγλικὸ καράβι, ἡ «Σκύλλα», τὸν ἐπαιρνε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ δὲν στάθηκε δυνατό νὰ κάμψῃ τὴν ὑπερηφάνειά της καὶ νὰ δεχτεῖ ἓνα ξενοκίνητο ἑλῆψθεοῦ μονάρχη.

Αὐθήμερον ἡ Προσωρινὴ Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις ἀπηύθυνε στὸ λαὸ τῆς Ἑλλάδος τὴν παρακάτω προκήρυξιν:

«Τὰ δεινὰ τῆς Πατρίδος ἔπαυσαν. Ἀπασαὶ αἱ ἐπαρχίαι καὶ ἡ πρωτεύουσα, συνενωθεῖσαι μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἔθεσαν τέρμα εἰς αὐτά, ὡς πιστὴ δὲ ἀπόφασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου, κηρύττεται καὶ ἀποφασίζεται.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος καταργεῖται. Ἡ ἀντιβασιλεία καταργεῖται. Προσωρινὴ Κυβέρνησις συνιστᾶται ὅπως κυβερνήσῃ τὸ Κράτος μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, συγκατεμένη ὑπὸ τῶν ἐξῆς πολιτικῶν: Δ. Βούργαρη, Κ. Κανάρη, Β. Ρούφου.

Ἐθνικὴ συνέλευσις συγκαλεῖται πρὸς σύνταξιν τῆς Πολιτείας καὶ ἐκλογὴν ἡγεμόνος.

Ζήτω τὸ Ἔθνος!

Ζήτω ἡ Πατρίς!

Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1862, μηνὸς Ὀκτωβρίου, ἡμέρα 10».

Ἡ πρωτοβουλία τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων καὶ τοῦ στρα-

του, πού συνέχιζε την ήρωική και φιλελεύθερη παράδοση των ενόπλων δυνάμεων του Ελκιοσιένα και ανέτρεφε τη μοναρχία του Όθωνος, είχε σαν αποτέλεσμα την όριστική του έξωση από τη χώρα και την έκπτωση της δυναστείας των Βιττελσμάχων από τα δικαιώματά της επί του έλληνικού θρόνου. Στην έξουσία αποκαταστάθηκε προσωρινά η τριμελής κυβερνητική επιτροπή, και σύμφωνα με το επαναστατικό ψήφισμα, πού συντάχτηκε στους στρατώνες του πυροβολικού από τον Έπαμεινώνδα Δεληγιώργη, έπαιρνε την εντολή νά κυβερνήσει τη χώρα ως ότου νά συγκληθεί Έθνοσυνέλευση και κατόπι, νά συγκαλέσει έθνική συντακτική συνέλευση για νά καταρτίσει το νέο Σύνταγμα και νά εκλέξει ήγερμένα της χώρας.

Τήν προσωρινή αυτή κυβέρνηση αποτέλεσαν ο Έδραιος πολιτικός Δημήτριος Βούλγαρης, ο ήρωας του κατά θάλασσα άγώνα της Ανεξαρτησίας Κωνσταντίνος Κανάρης και ο Βενιζέλος Ρούφος. Όπως πολλές φορές συνέβη ως τότε στην ιστορία της αναγεννημένης Ελλάδας, τους καρπούς των δημοκρατικών μόχθων του έλληνικού λαού, σπερδίζονταν για μιά ακόμη φορά στοιχεία πού εκπροσωπούσαν συμφέροντα ξένων και όλιγαρχικών κύκλων. Στην παρούσα περίπτωση τά πρόσωπα της σχηματισθείσας τριανδρίας εκπροσωπούσαν τις ροπές της άγγλικής πολιτικής στη χώρα πού στερεώνεται πλέον όριστικά, ενώ πλέον τά συμφέροντα των συνασπισμένων κοινωνικά τάξεων των εμπόρων και των μεγαλοκτηματιών εύθυγραμμίζονται απόλυτως πρὸς τις τάσεις της άγγλικής πολιτικής στην Ελλάδα. Η άγγλική πολιτική συνεπικουρούνταν ισχυρά από το εμποροτοκογλυφικό κεφάλαιο των Έλλήνων σαράφηδων των μεγάλων αστικών κέντρων της Όθωμανικής αυτοκρατορίας και της Μεσευρώπης, από τους εφοπλιστές και την Έθνική Τράπεζα.

Μόλις ανέλαβε την έξουσία ή νέα υπό τον Βούλγαρη προσωρινή κυβέρνηση, απηύθυνε στους Έλληνες το παρακάτω διάγγελμα της:

«Συμπολῖται!

Σύστημα πολιτικής, ταπεινώνον την έθνικήν άξίαν, επάγον δε την κατάπτωσην των ήθών, σύστημα κυβερνήσεως, άθετήσαν το πρὸς τοὺς νόμους της Έπικρατείας και τὰς συνειδήσεις των πολιτῶν σέβας, εἶπετο νά διεγείρῃ καθ' έαυτοῦ τὰς πεποιθήσεις του Έλληνικοῦ Έθνους και νά ώθήσῃ αὐτὸ εἰς επανάστασιν. Διὰ τοῦτο πρὸ μικροῦ πλείστοι ἐπαρχίαι ἐπεχείρησαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, και ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους ἐγερθεῖσαι, κατέλυσαν τὰς ὀφισταμέ-

νας ἀρχάς· ὑποστηριχθεῖσαι δὲ ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναίου στρατοῦ, κατέστησαν τοπικὰς διοικήσεις.

Ἡ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὁ αὐτὸς πόθος ἡγειραν κατὰ τὴν νύκτα τῆς χθὲς πρὸς τὴν σήμερον καὶ τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης, ὅστις, ἐφάμιλλος, κατὰ τὸν πατριωτισμὸν, πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεζήτησε τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστῶσης τάξεως· ὁ δὲ στρατός, πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς πρὸς πίστωσιν τῶν ὄρκων καὶ κύρωσιν τῶν νόμων ἀποτεθειμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἑθνους παρακαταθήκης, ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον κοσμεῖ αὐτόν, ὑπεστήριξε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω, τῇ κοινῇ συμπράξει αὐτῶν, κατελύθη ἡ καθεστῶσα τάξις, κηρυχθέντος ἐκπτώτου τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου, καταργηθέντων δὲ καὶ τῶν πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν δικαιωμάτων τῆς συζύγου αὐτοῦ, κατεστάθη δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις Δ. Βούλγαρη προέδρου, Κ. Κανάρη καὶ Β. Ρούφου.

Ὁ πρόεδρος τῆς νέας κυβερνήσεως ἐσχημάτισεν ἐπομένως ὑπουργεῖον ὑπὸ τῶν κυρίων Τ. Μαγγίνα ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Θ.Α. Ζαῦμη ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν, Ἀλέξ. Κουμουνοῦρου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, Δημ. Μαυρομιχάλη ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Ἐπ. Δεληγιώργη ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, Δημ. Καλλιφρονᾶ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Β. Νικολοπούλου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Α. Διαμαντοπούλου, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἡ ἐντολή, τὴν ὁποῖαν ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἔλαβεν ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶναι νὰ τηρήσῃ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ μαρτυρήσῃ πάντοτε ἀπαραιμείωτον τὸ σέβας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς τρεῖς Ἐδεργέτιδας Δυνάμεις, νὰ διατηρήσῃ δὲ ἀκμαίως τὰς φιλικὰς σχέσεις τῆς Ἐπικρατείας μεθ' ὧν τῶν ἄλλων Ἐπικρατειῶν, νὰ συγκαλέσῃ τάχιστα τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ νὰ διατηρήσῃ, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἐκτελοῦσα τοὺς νόμους τῆς Ἐπικρατείας. Τὸ καθήκον δὲ τοῦτο θέλομεν ἐκπληρώσει, κύριοι, μετὰ πάσης πίστεως καὶ προθυμίας, ἔτοιμοι νὰ καταθέσωμεν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν συγκροτηθεῖσαν Συνέλευσιν.

ἵνα ὅμως ἀποτελεσθῇ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἱερὸν ἔργον, ἀπαιτεῖται νὰ διατηρηθῇ ἀκμαίως ὁ πατριωτισμὸς ὧν τὸν πατριωτισμὸν λοιπὸν ὡμῶν, ἐπικαλούμεθα, κύριοι, καὶ προσδοκώμεν παρ' ὡμῶν οὐ μόνον τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ αὐταπάρνησιν ἐκείνην, ἣτις διέκρινε πάντοτε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τοῖς κρίσιμοις καιροῖς τοῦ πα-

ρελθόντος· οὕτω δὲ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ κοιτακὰ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου, ἣτις οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν Πατρίδα, θέλει ἐνισχύσει τὰς ἀσθενεῖς μὲν ἀλλ' εἰλικρινεῖς προσπαθείας ἡμῶν, καὶ θέλει εὐλογῇ τὸ νέον τοῦτο ἔργον, παγιοῦσα τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων πρὸς δόξαν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11ῃ Ὀκτωβρίου 1862.

Ὁ Πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος
Δ.Γ. ΒΟΥΓΑΡΗΣ

Οἱ Ὑπουργοὶ τῆς Ἐπικρατείας
Τ. Μαγγίνας, Θ.Α. Ζαΐμης, Α. Κουμουνοῦρος, Δ. Μυρο-
μιχάλης, Ἐπαμ. Δεληγιώργης, Δημ. Καλλιφρονᾶς, Β. Νικο-
λόπουλος, Α. Διαμαντόπουλος.

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως
Ν.Α. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ πραγματικότητα τῆς χώρας, μετὰ τὴν ἔξωση τοῦ Ὁθωνα, παρουσίαζε εἰκόνα πού ὑπενθύμιζε, ὥς ἓνα σημεῖο, τὴν πρὸ εἰκοσαετίας κατάστασιν, ὅταν καὶ τότε εἶχαν σημειωθεῖ ἀνάλογες ἐξεγέρσεις, λόγῳ τῆς ὀξύτητας τῶν ἄλλων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων τοῦ τόπου. Κατ' ἐξοχὴν βασανιστικὸ πρόβλημα ἦταν καὶ τώρα τὸ π ρ ό β λ η μ α τ ῆ ς γ ῆ ς, ἡ κατακράτησις δηλαδὴ τῶν μεγάλων κτημάτων στὰ χέρια τῶν τοιφλικάδων, ἐνῶ ὁ λαός, πού μὲ τὸ αἷμα τοῦ εἶχε ποτίσει τὸ δέντρο τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀκτήμων, θυσιζόμενος στὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἀνέχεια. Τὸ ἐ θ ν ι κ ό π ρ ό β λ η μ α ἐπίσης, ἡ ὑπόθεσις δηλαδὴ τῆς ἐθνικῆς ὀλοκλήρωσις καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν ὑποδοῦλων ἀδελφῶν, ἔπαιρνε ὁλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις, ἰδιαίτερα μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1854 στὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴ Θεσσαλίαν καὶ τὴ διηνεκὴ πάλη τῆς Κρήτης κατὰ τῶν Τούρκων, ὅπως καὶ τῆς Ἐπτανήσου κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς. Ἰδιαίτερα στὴν Ἐπτάνησον ὁ ἀστικοδημοκρατικὸς χαρακτήρας τῶν ἀγώνων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ πάλη, πλούτιζε μὲ σημαντικὴν πείραν τίς λαϊκὰς μάζας μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τὸ τρίτον σημαντικό πρόβλημα τῆς χώρας, τὸ πρόβλημα τοῦ ἐ λ ε υ θ έ ρ ο υ δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ο ὗ μ ε τ α σ χ η μ α τ ι σ μ ο ὗ, εἶχε πραγματικὰ ἐπιτελέσει κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον γενναῖα δήματα καὶ τὰ πρωτοπόρα δημοκρατικὰ στοιχεῖα μπορούσαν, ὥς ἓνα σημεῖο, νὰ ἐπηρεάσουν πλατύτερα λαϊκὰ στρώματα καὶ νὰ παίξουν τὸ ρόλον ρυθμιστικοῦ παράγοντα στίς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ζυμώσεις κατὰ τὴν αὐγὴ τῆς ἐβδόμης δεκαετίας τοῦ 19οῦ νεοελληνικοῦ αἰῶνα. Ἡ ρα-

γδαία αυτή προβολή των πρωτοπόρων τούτων δημοκρατικῶν στοιχείων στο πολιτικό προσκήνιο, πού βρίσκονταν ἀκόμη στο στάδιο τῆς γένεσής τους, ἀνησύχησε στήν παρούσα στιγμή τήν ἀγγλική πολιτική, ἡ ὁποία ἔσπευσε νά προχωρήσει στήν ἐκλογή ἔθνοσυνέλευσης καί νέου βασιλέως γιά τόν χηρεύοντα ἑλληνικό θρόνο. Ὡστόσο εἶναι ἀλήθες ὅτι στή σπουδή τῶν Ἀγγλων συντέλεσαν, ἐκτός τῶν φόβων γιά μιᾶ πιθανή ἐγκαθίδρυση ἀβασίλευτης δημοκρατίας στήν Ἑλλάδα, καί οἱ κινήσεις τῶν φιλορωσικῶν στοιχείων, πού φιλοδοξοῦσαν νά ἐγκαταστήσουν στή χώρα δυναστεία ὑπαγόμενη στή σφαῖρα τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς.

Ἡ προσωρινή κυβέρνησις Βούλγαρη, ἔχοντας ἀποκαταστήσει στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἀγγλο ἑκτακτο ἀπεσταλμένο στήν Ἀθήνα Ἐλισιότ, ἐργαζόταν βιαστικά γιά τήν ἐκλογή νέου ἡγεμόνος στήν Ἑλλάδα. «Ὅ ἐλληνικὸν στέμμα περιεφέρετο ἀνά τήν Εὐρώπην ἐκπλειστηριζόμενον παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως», κατὰ τὴ φράση τοῦ Ἀγγλου βουλευτοῦ Φίτςγκεραλντ στή Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, καί προτεινόταν κατὰ σειρά στοὺς ἄρρενες βλαστοὺς τῶν μικρῶν γερμανικῶν αὐλῶν, ὑποτελῶν στήν ἀγγλικὴ δυναστεία, γιά ν' ἀπορριφθεῖ ἐπίσης διαδοχικά «ὐπὸ τῶν πειναλέων τούτων πριγκίπων», κατὰ τὴ φράση ἐπίσης ἄλλου Ἀγγλου βουλευτοῦ, ὅταν συζητοῦνταν τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα στήν ἀγγλικὴ βουλὴ.

2. ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ Θ. ΓΡΙΒΑ

Στὴν προσπάθειά της αὐτὴ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦταν ἀπερίσπαστη, ἐσωτερικά. Ὑποχρεώθηκε ἐκ τῶν πραγμάτων νά παραχωρήσει ἀμνηστία τῶν πολιτικῶν ἀδικημάτων καί τώρα ἀντιμετώπιζε στήν μὲν πρωτεύουσα καί τὰ ἄλλα μεγάλα ἀστικά κέντρα τὴ σθεναρὴ ἀντιπολίτευση τῶν πρώην διωχθέντων καί ἤδη ἐλευθέρων δημοκρατικῶν στοιχείων, στή δὲ ὑπαίθρο τὴν ἐντονη δυσἀρέσκεια τῶν μεγάλων ἀγροτικῶν μαζῶν, οἱ ὁποῖες περίμεναν τὴν ἄμεση λύση τῶν προβλημάτων του. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἀντισθωνικοῦ στρατηγοῦ **Θ ο δ ω ρ ά κ η Γ ρ ί β α**. Βρισκόταν στο Ἀργίνιο ὅταν πληροφορήθηκε τὴν πολιτικὴ μεταβολὴ πού ἐπῆλθε στήν Ἑλλάδα καί τὴν ἀνοδο στὴν ἐξουσία τοῦ Βούλγαρη. Ἐκφράζοντας τὴ γνώμη τῶν δυσανεσστημένων ἀγροτικῶν μαζῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, τάχθηκε ἄμεσα καί ἀποφασιστικά ἀντιμέτωπος στὴ λύση πού δόθηκε στήν Ἀθήνα καί ἀφοῦ συγκέντρωσε κάπου 8.000 ὁπλοφόρους, βάδισε κατὰ τῆς πρωτεύουσας.

Πρῶτος σταθμὸς του ἦταν τὸ Μεσολόγγι. Ἐκεῖ ἐπιθεώρησε τὴ στρατιωτικὴ φρουρὰ καί κατόπι τὴ διέλυσε, κρατώντας μόνο δυο

τάγματα υπό τούς Λεωτσάκο και Μπουκουβάλα, σκοπεύοντας νά ἐκδίδοι με τὰ δυὸ τάγματα και τούς ἐμπίστους του ὁπλοφόρους κατὰ τῆς πρωτεύουσας, και νά καταλύσει τήν κυβέρνηση, ἐπιθυμώντας ριζοσπαστικώτερες δημοκρατικές λύσεις.

Δεινὴ ταραχὴ κατέλαβε τὴν κυβέρνηση Βούλγαρη και τὴν ἀγγλικὴ ἀποστολὴ στὴν Ἀθήνα, ἀμέσως μόλις ἔγινε γνωστὴ ἡ πορεία τοῦ στρατηγοῦ Γρίβα πρὸς τὴν πρωτεύουσα. Ἐντρομος ὁ Βούλγαρης ἔσπευσε νά κολακεύσει τὸ στρατηγόν, προάγοντάς τον σὲ στρατάρχην, ἐνῶ παράλληλα δυὸ ἀπεσταλμένοι τῆς κυβερνήσεως, ὁ Διληγιώργης και ὁ Ρούφος, ἔσπευδαν νά προὐπαντήσουν τὸν Γρίβα στὸ Μεσολόγγι και νά προέλθουν σὲ συμβιβασμὸν μαζί του. Ὁ Γρίβας ὁμως, πάσχοντας ἀπὸ καρδιακὸ νόσημα, ὑπέστη ἐκείνες τὲς ἡμέρες κρίση στὸ Μεσολόγγι, και πρὶν προφτάσει καν νά συναντηθεῖ με τούς ἀπεσταλμένους τῆς κυβερνήσεως, πέθανε. Ἔτσι ἡ κυβέρνηση ἀπαλλάχθηκε ἀνέλπιστα ἀπὸ ἓναν ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον με ἀξιόλογο κύρος στὸ λαόν. Ὡστόσο, φήμες πού κυκλοφόρησαν εὐρύτατα μέσα στὲς λαϊκὲς μάζες, ἀπέδιδαν τὸν ξαφνικὸ θάνατον τοῦ στρατηγοῦ σὲ δολοφονικὴ δράση Ἀγγλῶν πρακτόρων, οἱ ὅποιοι τὲς ἡμέρες ἐκείνες τὸν ἐπισκέφθηκαν στὸ Μεσολόγγι, χρησιμοποιώντας γιὰ τὴν ἐξόντωσή του δηλητηριώδη.

3. ΓΠΩΠΗΦΙΟΤΗΤΑ ΑΛΦΡΕΔΟΙ

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἐγκαταλείφθηκε πλέον κάθε πρόσχημα και ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνηση ἄρχισε ἀνοιχτὰ νά προπαγανδίζει τὴν ἀνάρρηση στὸν ἑλληνικὸ θρόνον ἑνὸς πρίγκιπος ἀπὸ τούς κόλπους τῆς ἀγγλικῆς δυναστείας. Τὸ πράγμα δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐκόλο, γιατί ὑπῆρχε ἐντονιώτατη ἀντίδραση γιὰ μὴ τέτοια λύση, τόσο ἐκ μέρους τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων, ὅσο και ἐκ μέρους τῶν ρωσοφίλων, τὰ ὅποια δὲν μπορούσαν με κανένα τρόπο ν' ἀνεχθοῦν τὸ ἑλληνικὸ στέμμα σὰν παραπλήρωμα τοῦ βρετανικοῦ στέμματος.

Ὡς ὑποψήφιος γιὰ τὸ θρόνον τῆς Ἑλλάδας προβλήθηκε ἀπὸ τούς Ἀγγλοὺς ὁ δευτερότοκος γιὸς τῆς βασιλισσας τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας Ἀλφρέδος. Στὴν προπαγάνδα ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητάς του οἱ Ἀγγλοὶ ἔριξαν τὸ βαρὺ πυροβολικὸν τοῦ ἀγγλικοῦ χρυσίου, σὲ συνδυασμὸν με τὴν ὑπόσχεση τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου με τὴν Ἑλλάδα, ὑπόθεση πού πυρπολοῦσε τὴν πατριωτικὴ καρδιά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ ἀγγλικὸν θησαυροφυλάκιον ἀνοίξε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ὑπόθεσης, ὁργανώθηκαν διαδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα, ἐνῶ εἰκόνες τοῦ ὑποψήφιου ἐκτυπώονταν κατὰ χιλιάδες και πλημμύριζαν τὴν Ἑλλάδα.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς ἡ ἀγγλικῆς πολιτικῆς κατάρ-
τισε στρατηγικὸ σχέδιο, μαζὶ μὲ τὴν προσωρινὴν κυβέρνηση Βούλ-
γαρη, ὥστε νὰ καταλάβει ἐξ ἀπροόπτου τὸ λαὸ καὶ νὰ ἐμποδίσαι
τις πολιτικὰς δυνάμεις, τίς ἀντιτιθέμενες στὴν ἐκλογὴ, νὰ ὀργανω-
θοῦν καὶ νὰ προετοιμάσουν τὸν ἀγῶνα τοὺς ἐναντίον τῆς ἐπιτυχίας
τοῦ Ἀλφρέδου. Ὡς μέσο τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τοὺς διάλεξαν
τὴν ἐσπευσμένη καὶ ἀπ' εὐθείας προσφυγὴν στὸ λαόν, μὲ δημοψήφι-
σμα, γιατί ἡ παραπομπὴ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκλογῆς νέου ἡγεμό-
νος στὴ μέλλουσα νὰ συγκληθῇ Ἐθνοσυνέλευση, θεωροῦνταν πολὺ
ἐπικίνδυνον ἐγχείρημα γιὰ τὰ σχέδιά τους, γιατί, τόσο ἡ Ἀγγλία
ὡς καὶ ἡ προσωρινὴ κυβέρνηση, διέβλεπαν ὅτι σ' ἓνα μελλοντικόν
κυρίαρχο σῶμα, προερχόμενο ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ψήφον, ἦταν πιθανότα-
τῇ ἡ πλειοψηφία τῶν ἀντιαγγλικῶν πολιτικῶν ὁμάδων, ὅποτε τὸ
ζήτημα τοῦ Ἀλφρέδου θὰ καταποντιζόταν μοιραία στὴν τρικυμ-
σμένη θάλασσα τῶν ἀντιπολιτευόμενων ψήφων.

Μὲ τὰ κυβερνητικὰ ψήφισματα τῆς 19 καὶ 23 Νοεμβρίου
1862 ὁργανώθηκε - ἐντελῶς διαστικὰ καὶ ὑπὸ συνθήκης παντελοῦς
ἀποκλεισμοῦ τῶν πολιτικῶν δυνάμεων ποὺ ἀντιπολιτεύονταν τὸν
Ἀγγλο πρίγκιπα - τὸ δημοψήφισμα γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέ-
δου ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, γνωρί-
ζοντας ἀριστα τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν καθὼς καὶ τὸ διεθνὴ συ-
σχετισμὸ τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, ἀντιλαμβάνονταν ὅτι, παρὰ πᾶσα
ἐκλογικὴ ἐπιτυχία του, ὁ Ἀλφρέδος πολὺ λίγες ἐλπίδες εἶχε τελι-
κὰ ν' ἀνέβει στὸν ἐλληνικὸν θρόνον. Ἰδίως ἡ ρωσικὴ ἀντίδραση ἦταν
πολὺ σθεναρὴ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῆς ρωσικῆς αἰλῆς ὑποστηριζόταν,
γιὰ ἀντιπερισπασμό, ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ Ρώσου πρίγκιπος Λάι-
χτεμπεργκ, ἐγγονοῦ τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α' καὶ ἀπὸ τὴ σειρά τῆς μητέρας του, ἐγγονοῦ τοῦ Εὐγενίου
Μπαρναί, γιοῦ τῆς συζύγου τοῦ Ναπολέοντος
Βοναπάρτη. Ἰωσηφίνας καὶ ὀρθοδόξου τὸ θρησκει-
μα. Ὁ Λάιχτεμπεργκ ὑποστηριζόταν ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴ Γαλλία
καὶ ἐπομένως ἡ διάστασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὸ θέμα τῶν
ὑποψηφιοτήτων γιὰ τὸν ἐλληνικὸν θρόνον ἦταν κεφαλαιώδης.

Σκοπός, ὥστόσο, τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς δὲν ἦταν ἡ ἀπ' εὐ-
θείας ἀνάρρησις τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου ἐνὸς Ἀγγλοῦ πρίγκιπα, ἀλ-
λὰ ὁ ἐξαναγκασμὸς τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ νὰ δώσει καταφατικὴν ψήφον
στὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας στὸν ἐλληνικὸν χώρον καὶ νὰ ἰσχυρο-
ποιηθῇ μὲ πάνδημη καὶ καθολικὴ ἀναγνώριση ἡ προστάσια
στὰ μάτια Ἑλλήνων καὶ ξένων. Καὶ ἐνῶ οἱ Ἀγγλοὶ συμφωνοῦσαν
μὲ τὴν κυβέρνηση στὴν ἀνάγκη τῆς ταχείας διεξαγωγῆς τοῦ δημο-
ψηφισματος, παράλληλα ἀποδέχονταν συμφωνίαν μὲ τίς ἄλλες δυὸ
Δυνάμεις μὲ τὴν ὁποία κηρυσσόταν ἐν ἰσχύϊ τὸ Πρωτόκολλον τοῦ

Λονδίνου τοῦ 1830, δάσει τοῦ ὁποῦ ἐπρεπε νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τὸν ἐλληνικὸν θρόνον οἱ πρίγκιπες τῶν βασιλευσασσῶν οἰκογενειῶν τῶν τριῶν δυνάμεων. Ἔτσι, τὴν 1η Δεκεμβρίου 1862 οἱ πρεσβευτὲς τῶν Δυνάμεων στὴν Ἀθήνα, Σ κ α ρ λ ε τ τῆς Ἀγγλίας, Β λ ο ὕ δ ω φ τῆς Ρωσίας καὶ Μ π ο υ ρ α ῖ τῆς Γαλλίας, μὲ κοινὴ τους καὶ ταυτὸσημῆ διακοίνωση πρὸς τὴν κυβερνήσασαν Βουλγάρη, ὑποστήριξαν σθεναρὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου πρωτοκόλλου τοῦ 1830 τοῦ Λονδίνου.

Τὸ δημοψήφισμα ἐγένε, σύμφωνα μὲ τὴν κυβερνητικὴ ἀπόφαση, ταυτὸχρονα μὲ τὶς ἐκλογὰς Ἐθνοσυνέλευσης καὶ ψήφισαν 230.433 Ἕλληνες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας καὶ 19.583 πρὸ ἐξωτερικοῦ. Τῇ συντριπτικῇ πλειοψηφίᾳ πῆρε ὁ Ἀλφρέδος, ποῦ συγκέντρωσε 240.016 ψήφους, ἐνῶ 2.460 πῆρε ὁ Λαίχτεμπεργκ. Ἰπὲρ τῆς ἀδασιεύτου δημοκρατίας ρίχτηκαν στὴν κάλπη 93 ψήφοι, ἐνῶ ἀσήμαντες μονάδες πῆραν ὁ μέγας ἥρωας τῶν Ἰταλικῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν καὶ ἀστικοδημοκρατικῶν ἐξεγέρσεων τῆς Ἰταλίας Ἰ ω σ ῆ φ Γ κ α ρ ι μ π ἄ λ ν τ ι, ὁ διαδόχτος Ἐλβετὸς τραπεζίτης Ἐ υ ν ἄ ρ δ ο ς καὶ μόλις 6 ὁ κατοπινὸς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδας πρίγκιπας Γ ε ὡ ρ γ ι ο ς Γ κ λ ὕ κ σ μ π ο υ ρ γ κ τῆς Δανίας. Πενικὰ ὑπὲρ πριγκίπων ρωσικῆς προέλευσης ψήφισαν 10.129 Ἕλληνες.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας διαδόσθηκε πανηγυρικὰ κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τῆς 22 Ἰανουαρίου 1863, ἀπὸ τὸν βουλευτὴ συνταγματάρχην Π ἄ ν ο Κ ο ρ ω ν α ῖ ο. Μὲ δάση τῇ λαϊκῇ ἐπιτηγορία, ἐκλεγόταν βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδας ὁ πρίγκιπας Ἀλφρέδος. Ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία ἔκανε τόσες δαπάνες καὶ ἐξέφανε τόσες μηχανορραφίες γιὰ νὰ ἐπιτύχει αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα, θεωρώντας τώρα ὅτι ἐπετεύχθη ὁ σκοπὸς τῆς νὰ ἐγκριθεῖ ἡ ἐπιρροή τῆς ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ ἐκλογικὸ σῶμα, δῆλωσε ἀμέσως καὶ ὑποκριτικώτατα, μὲ τὸ στόμα τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς στὴν Ἑλλάδα Ἐ λ λ ι ο τ, ὅτι ὁ πρίγκιπας Ἀλφρέδος «οὔτε δύναται νὰ δεχθῇ, οὔτε ἡδύνατο νὰ φέρῃ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος», σύμφωνα μὲ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου. Δὲν παρέλειψε ὅμως νὰ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἀγγλικῆς αὐλῆς γιὰ τὴν προτίμηση.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου, ἂν καὶ δὲν μπορούσε νὰ λύσει ἂν εὐθείας τὸ πρόβλημα τοῦ χηρεύοντος ἐλληνικοῦ θρόνου, λόγω τῶν διεθνῶν ἀγγλικῶν δεσμεύσεων, ἀπέτελεσε σπουδαία εὐκαιρία γιὰ τὴ βρετανικὴ πολιτικὴ νὰ στερεώσῃ ὀριστικὰ τὴ θέση τῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐκδιασθεῖσα λαϊκὴ κατάφαση στὰ σχέδιά της, τῆς ἔβλεπε τὰ χέρια καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου, ἀπὸ πανευρωπαϊκὸ πρόβλημα τῶν τριῶν Δυνάμεων, μεταβαλόταν σὲ ἀπο-

κλειστικά αγγλική υπόθεση, πού ή λύση του ἀντιτίθετο στην πρωτοβουλία του Ἀγγλου πρωθυπουργοῦ Πάλερστον. Ἰὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐγκαθίδρυσης ὀριστικῆς αγγλικῆς ἐπιρροῆς στὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βρετανικὸ θησαυροφυλάκιο, προσφερόταν τώρα καὶ ὁ ἑλληνικὸς θρόνος, τὸν ὁποῖο συνόδευε, σὰν εἶδος προίκα, καὶ ἡ παραχώρηση τῆς δυσμάχτητος κοινωνικά καὶ πολιτικά, ἀσύμφορης οἰκονομικά καὶ ἀχρηστῆς πλέον γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ αγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, Ἐπτανησίου.

4. ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

Ἀλλὰ ἐνῶ ὅλα αὐτὰ συνέβαιναν γύρω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ θρόνο, στοὺς κόλπους τῆς πρόσφατα τότε ἐκλεγμένης Ἐθνοσυνέλευσης ἀρχισαν νὰ ἐκδηλώνονται οἱ συμπυκνωμένες κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἀντιθέσεις, οἱ ὁποῖες ἐπικρατοῦσαν στὴν ταραχώδη ἀτμόσφαιρα τῆς χώρας. Οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς πρόβαλαν πρὶν ἀκόμη, ἢ ἐκλεγείσα Ἐθνοσυνέλευση ἐπιχειρήσει νὰ πραγματοποιῇ τὸ πρῶτο μέρος τῶν σκοπῶν γιὰ τοὺς ὁποίους ἐξελέγη, δηλαδὴ τὴν ἐκλογὴ βασιλέως καὶ τὴν ψήφισιν τοῦ νέου Συντάγματος τῆς χώρας.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς σύστασής της σὲ σῶμα, ἡ Ἐθνοσυνέλευση χωρίστηκε σὲ τρία στρατόπεδα, τὰ ὁποῖα ἀπηχοῦσαν τὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ διαφορισμὸ τῆς χώρας. Δεινὴ πάλιν ξέσπασε τότε ἀνάμεσα στὶς ἀνταγωνιζόμενες παρατάξεις, οἱ ὁποῖες, κατὰ παράδοξον ἱστορικὴ ἰδιοτροπία, εἶχαν πάρει ὀνόματα ἀπὸ τὴ Συμβατικὴ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευση πού συνήλθε εὐθὺς μετὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ὁ Δημήτριος Βούλγαρης, ἐκπροσωπώντας τὰ φεοδαρχικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ συνεργαζόμενα μὲ τὴν παράταξή του συμβιδασμένα ἀστικά καὶ ὑποστηριζόμενος ἰσχυρὰ ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ἀποτελοῦσε, μαζί μὲ τοὺς ὁπαδοὺς του στὴν Ἐθνοσυνέλευση, τὴν ὁμάδα τῶν «πεινῶν», στοιχείων κατὰ κανόνα συντηρητικῶν. Τὸ κόμμα τοῦ Βούλγαρη εἶναι στὴν παρούσα στιγμή ἡ συνέχεια τοῦ παλαιοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος τοῦ Μαυροκορδάτου. Τὴν ἀριστερὴν πτέρυγα στὴν Ἐθνοσυνέλευση ἀποτελοῦσε ἡ λεγόμενη πτέρυγα τῶν «δρεινῶν», μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἑνδοξο ναύαρχο Κωνσταντῖνο Κανάρη καὶ τὸ Δημήτριον Γρίβα. Γύρω τοὺς συγκεντρώνονται οἱ μεσαῖοι κτηματίες, οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολλὰ λαϊκὰ στοιχεῖα, δηλαδὴ τὸ ἐμφυχο ὕλικὸ πού παλαιότερα τροφοδοτοῦσε τὸ λεγόμενον ρωσικὸν κόμμα τοῦ Γέρο-Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ἀντρέα Μεταξᾶ ὅπως καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα τοῦ Ἰωάννου Κωλέτη. Στὸ μέσο τῶν δύο αὐτῶν σφοδρὰ ἀντιμαχόμενων πολιτικῶν

παρατάξεων, βρίσκεται μιά καινούρια πολιτική δύναμη, γέννημα των νέων κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, τὸ Ἑθνικὸ Κομιτάτο, ὑπὸ τὸν Ἑπαμεινώνδα Δεληγιώργη, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού μπήκε στὸν κοινοβουλευτικὸ στίβο ἐγκαταλείποντας τοὺς ἀγῶνες στὰ πεζοδρόμια τῆς πρωτεύουσας, ἐπαθε πολιτικὴ ἀγκύλωση. Ὁ ἀρχηγὸς του, ἀποκηρύσσοντας τὴ ριζοσπαστικὴ νεότητά του, εἶχε προσεγγίσει τὴν παράταξη Βούλγαρη καὶ τὸ Ἑθνικὸ Κομιτάτο, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς «πεδινούς», βοηθοῦσε στὸν καταρτισμὸ τοῦ νέου Συντάγματος, πού δὲν ἐκπροσωποῦσε τίς προχωρημένους θέσεις τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων καὶ τῆς νεολαίας.

5. ΠΡΟΚΡΙΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΚΑΓΚΣΜΠΟΥΡΓΚ

Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, διαβλέποντας ὅτι τὸ μέλλον τῆς ἐπιρροῆς της στὴ χώρα δὲν προδιαγραφόταν ρόδινο, κινούνταν ἤδη ζωντὰ γιὰ τὴν ἐξεύρεση πρίγκιπος κατάλληλου νὰ κοσμήσει τὸ κεφάλι του μὲ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδας καὶ ταυτόχρονα ν' ἀποδεχθεῖ τὸ ἀγγλικὸ σχέδιο περὶ σκωθικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας. Ὁ Πάλμερστον συνόδευε τὴν προσφορά μὲ τὴ δήλωση ὅτι «ἡ συντήρησις στρατοῦ καὶ στόλου θ' ἀπέβαινε ἐπιζημία διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιβλαβής, διότι θὰ ἐνέβαλλε τὸ κράτος εἰς περιπλοκάς, ἃς ὁ μέλλων βασιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ ἀκινδύνως ἐσωτερικῶς ἢ διεθνῶς. Ἡ Ἑλλάς ἐχρηζέε ἀξιολόγων δυνάμεων χωροφυλακῆς».

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ ἑλληνικὸ στέμμα προσφερόμενο ἀνὰ τίς μὲν κρῆς εὐρωπαϊκὰς αὐλές, τίς ὑποτελεῖς τῆς ἀγγλικῆς δυναστείας, συναντοῦσε ἐπίμονη ἀρνήσι ἀποδοχῆς του. Στὴν ἀρχὴ προσφέρθηκε στὸν Ἑρνέστο, δούκα τοῦ Σάξ Κοβούργου, ὅμως αὐτὸς τὸ ἀποποιήθηκε. Προσφέρθηκε κατόπι στὸν κόμη τοῦ Πινάνζ, ἀλλὰ καί ἐκεῖ συνάντησε τὴν ἀρνήσι. Ὁ Φερδινάνδος τῆς Πορτογαλίας, πρὸς τὸν ὁποῖο προσεφέρθη ἐπίσης τὸ ἑλληνικὸ στέμμα, αἰτιολόγησε τὴν ἀρνήσι του μὲ τὴ δήλωση ὅτι «ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἤθελε γοργὰς καὶ εὐκλειθεῖς ἀποφάσεις καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων νέον ἐν Ἀθήναις βασιλέα, ὥς συνέβαινε μὲ τοὺς τοπάρχας τῆς Βεγγάλης, ὅτε ἀναχωροῦντος τοῦ ἐνός, ἐπέμπετο εὐθὺς ἕτερος! Τὴν τηρούμενην στὴν Ἑλλάδα γραμμὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς εἶχεν ἐπιβεβαιώσει καὶ ὁ λόρδος Λοντόντερυ μὲ τὴν κυνικὴν του δήλωσιν ὅτι: «Ἡ Ἑλλάς δέον νὰ γίνῃ ὅσω τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος καὶ ὁ λαὸς τῆς μικρὸςφυκος ὅπως τὰ ἔθνη τοῦ Ἰνδοστάν».

Ἰσχυρὰ ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀλυσίδα τῶν ἀποτυχιῶν γύρω στὸ

έλληνικό στέμμα, ο Πάλμερστον κατέφυγε στην τελευταία λύση που του άπομένε και δέχτηκε τις προτάσεις του δανικής καταγωγής Άγγλου μεγαλοστρατηγίτη του Σίτυ Χάιμπερ, ο οποίος συνδεόταν με τη βασιλική οικογένεια της Δανίας. Προκρίθηκε, λοιπόν, ως βασιλεύς της Ελλάδας ο δευτερότοκος γιός του Δανού βασιλέως Γουλιέλμος - Χριστιανός - Φερδινάνδος - Άδόλφος - Γεώργιος το γένος Γκλύκμπουργκ - Σόντεμπουργκ - Σλέσβιγκ - Χολστάιν, που αποδέχθηκε τις άγγλικές προτάσεις και τους όρους του λόρδου Πάλμερστον και του όποιου την ανάρρηση στο θρόνο της Ελλάδας συμφώνησαν να υποστηρίξουν ή Ρωσία και ή Γαλλία.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

Η Β' ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ

1. ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΒΟΥΛΓΑΡΗ. ΣΑΛΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΕΝΑΡΓΗ εικόνα της επικρατούσας κατά τὸ διάστημα τῆς μεσοβασιλείας ἑκρυθμῆς κατάστασης στὴ χώρα ἔδινε ἡ συνελθούσα στὸ μεταξὺ Β' Ἐθνοσυνέλευση. Τὰ πολιτικά στοιχεῖα ποὺ ἀνταγωνίζονταν στοὺς κόλπους τῆς ἀποτελοῦσαν ομάδες προσωποπαγεῖς καὶ ἔχι ἰδεολογικά πολιτικά κόμματα, παρὰ τὶς πομπώδεις προσωνυμίες τους «πεδινοὶ» καὶ «ὄρεινοί». Ὁ Δημήτριος Βούλγαρης, πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης, πολιτικὸς μηδαμινῆς ἀξίας καὶ μὲ νοστορπία Ὑδραίου κοτζάμπαση, ἀγωνίζοταν ἀπεγνωσμένα νὰ συγκεντρώσει στὰ χέρια του δικτατορικά τὴν ἐξουσία, ἀντιμετωπίζοντας τὴν ἐχθρότητα καὶ τὴν ἐκδηλωνόμενη ἀφελῶς ἀντίδραση μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ συνέλευση τοῦ ἀντιπάλου του ναυάρχου Κ. Κανάρη. Στὴ διαμάχη αὐτή, ποὺ ἐξικινούνταν καὶ πρὸς κάποιον ἀνώτερο ἀνταγωνιστικῆς κοινωνικῆς σημασίας, ἐπίπεδο, ὁ μὲν Βούλγαρης διέθετε ὡς σύμμαχους τὶς δυνάμεις τῆς χωροφυλακῆς καὶ τὸ τάγμα Λεωτσακού, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοί του διέθεταν τὸ σύνολο τῶν ὑπολοιπόμενων ἐνόπλων δυνάμεων. Διαφορετικὴ θέση, ποὺ πλησίαζε πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νέων ἰδεῶν, ποὺ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασή τους συντελέστηκε ἡ καθεστωτικὴ μεταβολὴ τοῦ 1862, φαίνονταν νὰ παίρνει ἡ Ἐθνοφυλακή, ποὺ πρωτοστάτησε στὴν ἔξωσιν τοῦ Ὁθωνος, καὶ ποὺ τελοῦσε ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ συνταγματάρχου Πάνου Κορωναίου, καὶ ἡ «Πανεπιστημιακὴ φάλαγγς», ποὺ κυρίως εἶχε διατεθεῖ γιὰ τὴ φρούρηση τῆς τάξης στὴν πρωτεύουσα.

Μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐθνοσυνέλευσης ὁ ἀνταγωνισμὸς πῆρε κυρίως μορφή διαμάχης γιὰ τὴ μονοπολιακὴ ἀσκήση τῆς ἐξουσίας καὶ τὸν καταρτισμὸ, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς συντηρητικῆς παράταξης, τοῦ νέου Συντάγματος. Τὸ δράζν τῆς 7) 20 Φε-

βρουαρίου 1863 παραιτήθηκαν οι ύπουργοί Κουμουνοδούρος, Μαυτού Κ. Κανάρη και την επαύριο τὰ δύο ἐναπομείναντα μέλη τῆς ρομιχάλης, Δεληγιώργης και Ζαΐμης. Ἐπακολούθησε ἡ παραίτηση κυβέρνησης Βούλγαρη, ἀνασχημάτισαν πραξικοπηματικά τὴν κυβέρνηση, μετὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Α. Λόντου ὡς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, Α. Μίχου τῶν Στρατιωτικῶν και Ναυτικῶν, Π. Καλλιγὰ τῶν Ἐξωτερικῶν, Δ. Κυριακοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν και Ζ. Βάλθη τῆς Δικαιοσύνης.

Ὅταν ἡ νέα κυβέρνηση παρουσιάστηκε στὴν Ἐθνοσυνέλευση, ξέσπασε τρομερὸς σάλος. Ὁ Κανάρης, ἐκθέτοντας τοὺς λόγους τῆς παραίτησός του, ἀμφισβήτησε σθεναρὰ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ θεωροῦνται ὡς ὑφιστάμενα νόμιμα τὰ δύο μὴ παραιτηθέντα μέλη τῆς προηγούμενης κυβέρνησης. Τὸ ζήτημα μπήκε σὲ ψήφοφορία και ἐπικράτησε ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἀποψη μετὰ ψήφους 102 κατὰ 78, γεγονός πού γιγάντωσε τὴν ἐξαψὴ τῶν πνευμάτων.

Ἡ πρωτεύουσα προσέλαβε δψὴ ἐπαναστατημένης πόλης και ἐφιππα ἐνοπλα ἀποσπάσματα ἀπὸ στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐπηρεαζόμενες ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση τῶν «ὄρεινῶν» ὁχυρώθηκαν ἀντιμέτωπα στὶς πιστὲς στὴν κυβέρνηση δυνάμεις τῆς Χωροφυλακῆς και τοῦ Λεωσάκου, παρὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ὅπου τὸ ἀνεμολόγιο τοῦ Ἀνδρονίκου. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς νύχτας σημειώθηκαν πολλὰς συγκρούσεις ἀνάμεσα στοὺς ὁχυρωμένους ἀντιπάλους, πού εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ σκοτωθοῦν ἕνας δεκανέας και δυὸ στρατιῶτες. Ἀλλὰ και οἱ πολῖτες δὲν ἔμειναν ἀμέτοχοι στὶς συγκρούσεις και σημειώθηκαν ἀρκετὰ ἐπεισόδια ἀνάμεσα σὲ ἀντίπαλες ἐνοπλες ὁμάδες πού εἶχαν κατέβει στοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους.

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, πού ἐγκυμονοῦσε κινδύνους ἐμφυλίων συγκρούσεων μεγάλης ἔκτασης, ἡ Ἐθνοσυνέλευση συνήλθε ἐπειγόντως, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, τὸ πρωτὶ τῆς 9) 22 Φεβρουαρίου 1863. Κατὰ τὴ συνεδρίαση διαβάστηκαν ἀναφορὲς σωματάρχων τοῦ στρατοῦ τῆς πρωτεύουσας, πού ἦταν μετὰ τὸ μέρος τῶν «ὄρεινῶν» και πού διατύπωναν τελεσιγραφικὰ τὴν ἀπαίτηση τῆς ἀμεσῆς κυβερνητικῆς ἀλλαγῆς. Μπροστὰ στὴν πῖεση, τοῦ ἐξεγερμένου στρατοῦ και λαοῦ τῆς πρωτεύουσας, ἡ Ἐθνοσυνέλευση μετὰ ψήφισμά της, κατάργησε τὴν κυβέρνηση και ἐπωμίστηκε γιὰ λογαριασμό της τὴν εὐθύνη τῆς ἐξουσίας, ἀναθέτοντας ἀπεριόριστα ἐκτελεστικὰ καθήκοντα στὸν ἀντιπρόεδρό της Α. Μωραϊτίην. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ, πού θύμιζε βοναπαρτικές μεθόδους, δταν ἀναγγέλθηκε ἀπὸ ἐπιτροπὴ βουλευτῶν στὶς λαϊκὰς μάζες και τὸ στρατό, πού ὄρισκονταν σὲ σφοδρὸ ἀναβρασμό, εἶχε διπλὴ ἀπήχηση: Τὶς μὲν λαϊκὰς μάζες τὶς δυσάρεστηκε σαθαρώτατα, ἐνῶ στὸ

στρατό είχε καλή ἀπήχηση. Καί ὁ μὲν στρατός ξαναγύρισε στοὺς στρατῶνες του ζητωκραυγάζοντας ὑπὲρ τῆς Ἐθνοσυνέλευσης, ἐνῶ ὁ λαὸς παρέμενε στοὺς δρόμους, ζητώντας γενναιότερες καὶ δημοκρατικά ριζοσπαστικώτερες λύσεις. Ὁ Μωραΐτης, βλέποντας ὅτι κορυφωνόταν ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτηση, ἔσπευσε σὲ κεραυνοβόλες κατασταλτικὰ ἐνέργειες. Ἔτσι στίς 10 Φεβρουαρίου 1863 κάλεσε ὑπὸ τὰ ὄπλα ὅλη τὴ δύναμη τῆς Ἐθνοφυλακῆς, πού μαζί μὲ τὴν Πανεπιστημιακὴ Φάλαγγα, ἀνέλαβαν νὰ κατασιγάσουν τὴ λαϊκὴ δυσἀρέσκεια, ἐνῶ παράλληλα συνέστησε ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Ἀλῆ-ξανδρο Κουμουνοῦρο, Θρ. Ζαῖμη, Γεώργιο Πετιμεζᾶ, Σ. Ἀντωνόπουλο καὶ Π. Μαυρομάτη, στὴν ὁποία ἀνέθεσε νὰ συμβιδάσει τίς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις.

Ἄμεσο ἔργο τῆς Ἐθνοσυνέλευσης κρίθηκε ὁ σχηματισμὸς τῆς νέας κυβέρνησης, ἡ ὁποία ἔπρεπε ν' ἀναλάβει, χωρὶς καθυστερήσεις, τὴν ἐξουσία. Κατὰ τὴν ψηφοφορία πού ἔγινε, πρωθυπουργὸς ἐξελέγη ὁ Ζαφείριος Βάλβης, ὅπουργοι δὲ οἱ Αὐγερινός, Σμολένσκης, Παπαζαφειρόπουλος, Βουδοῦρης, Μαυροκορδάτος, Δόσιος καὶ Χαραλάμπης. Ἡ ἐντυπωσιακὴ αὐτὴ ἐνέργεια τῆς Ἐθνοσυνέλευσης εἶχε σὰν ἀμεσο ἀποτέλεσμα νὰ φανακίσει τὴ λαϊκὴ ἔφεση πρὸς ριζικώτερες λύσεις τόσο στὸ πολιτειακὸ ὅσο καὶ στὸ πολιτικὸ πρόβλημα. Μετὰ τὸν καταρτισμὸ τῆς νέας κυβέρνησης, ἐπιτεύχθηκε τὸ σταμάτημα τοῦ λαϊκοῦ ἀναξαρτισμοῦ. Τὴν 11 Φεβρουαρίου 1863, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῆς νέας κυβέρνησης, λαὸς καὶ στρατὸς συγκεντρώθηκαν στὴν κεντρικὴ πλατεῖα Ὁθωνος, καὶ ὁ στρατός, μπροστὰ στὴν Ἐθνοσυνέλευση, ὀρκίστηκε πίστη στίς ἀποφάσεις της καὶ τὰ θεσπίσματα τῆς κυβέρνησης. Ἐπιπλέον ὁ παριστάμενος λαὸς ἔδωσε ὑπόσχεση ἐθνικῆς ἐνότητάς, γι' αὐτὸ καὶ πρὸς ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος, ἡ κεντρικὴ αὐτὴ πλατεῖα τῶν Ἀθηνῶν ὀνομάζεται ἀπὸ τῆς 11ης Φεβρουαρίου 1863 πλατεῖα Ὁμονοίας.

2. ΑΝΑΡΡΗΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α΄

Στίς 18 Μαρτίου 1863 ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἀναγόρευσε παμψηφεί ὡς βασιλέα τῆς Ἑλλάδας, τὸν προταθέντα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς Δανὸ πρίγκιπα Γουλιέλμο - Χριστιανὸ - Γεώργιο, δευτερότοκο γιὰ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ὑπὸ τὸ μοναδικὸ ὅρο ὅτι οἱ νόμιμοι διάδοχοί του θ' ἀσπάζονταν τὸ ὀρθόδοξο δόγμα. Ὁ τίτλος τοῦ νέου βασιλέως διατυπώθηκε ὡς ἑξῆς: «Γεώργιος ὁ Α΄ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων» καὶ ὄχι, ὅπως τοῦ Ὁθωνος, «βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος». Μὲ

τόν τρόπο αὐτό ἡ Ἐθνοσυνέλευσις θέλησε νὰ καταστήσει τὸ θρόνο, κατὰ κάποιον τρόπο, σύμβολο ἐνότητος ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἐλευθέρων καὶ ἀλυτρώτων.

Τὰ ἔσοδα τοῦ νέου βασιλείως καθορίσθηκαν ὡς ἀκολούθως ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, δάσει μουσικῆς τοὺς συμφωνίας μὲ τὴ Δανία. Μὲ τοὺς ὁρους τῆς συμφωνίας αὐτῆς ἐξασφαλιζόταν μὲν ἡ ἀπόδοσις τῆς Ἐπτανήσου στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ ἡ προικοδότησις τοῦ νέου βασιλείως, ὅμως ἡ χώρα ἀκίνητοποιοῦνταν στὶς ἐθνικὰς διεκδικήσεις τῆς πρὸς Θεσσαλίαν, Ἡπείρου καὶ Κρήτην, γιὰ νὰ μὴ ὑπάρξει περίπτωσις δημιουργίας πραγμάτων πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Τουρκίας. Πέραν τῆς βασιλικῆς ἐπιχορήγησις, πού ὁ νέος βασιλεὺς θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν θησαυροφυλάκιον, δικαιούνταν ἐπίσης καὶ ἰσόβια χορηγία ἀπὸ 12.000 λίρες ἐτησίως, τὴν ὁποία θὰ κατέβαλε ἡ Ἑλλάδα στὸ βασιλικὸ ταμεῖον ἔναντι τῶν τοκοχρεωλυσίων τῶν ἀγγλικῶν δανείων πρὸς τὴν χώρα. Στὴν ἴδια συμφωνία προβλεπόταν καὶ ἄλλη ἐτήσια ἐπιχορήγησις στὸ βασιλεῖα, ἀπὸ 10.000 λίρες, πού θὰ κατέβαλε ἡ Ἐπτανήσιακὴ Πολιτεία.

Τριμελὲς ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀπὸ τοὺς Κ. Κ α ν ά ρ η, Θ. Ζ α τ μ η καὶ Δ η μ. Γ ρ ί β α ἔφτασε στὶς 13 Ἀπριλίου 1863 στὴν Κοπεγχάγη, προκειμένου νὰ προσφέρει στὸ Γεώργιον τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ἡ ἀναχώρησίς τῆς πραγματώθηκε εὐθὺς ὡς φάνηκε νὰ σταθεροποιεῖται ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις καὶ διορίσθηκε νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Δ. Κ υ ρ ι α κ ό. Ὡστόσο, τὶς ἡμέρας πού ἡ ἐπιτροπὴ ἔβρισκόνταν στὴν Κοπεγχάγη, ξέσπασε καὶ νέα πολιτικὴ κρίσις, ἐξ αἰτίας τῶν δικτατορικῶν τάσεων τῶν «πεδινῶν», παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔβρισκονταν σὲ μειοψηφίαν μέσα στὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἡ κυβέρνησις Κυριακοῦ ἀνετράπη καὶ κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Β ε ν ι ζ έ λ ο Ρ ο ὐ φ ο, πού ψηφίστηκε καὶ ἀπὸ τὰ δύο κόμματα κατὰ τὴ συνεδρίαν τῆς 29ης Ἀπριλίου 1863.

Καὶ ἐνῶ διεξάγονταν σκληρὰ καὶ συμφεροντολογικὰς διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Δανικὴ αὐλὴ γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς οἰκονομικῆς ἁνεσῆς καὶ τῆς γαλήνης τοῦ θρόνου τοῦ νεαροῦ βασιλικοῦ δλαστοῦ τῆς Κοπεγχάγης σὲ βάρος τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων τῆς Ἑλλάδας, (πού τελικὰ κατέληξαν σὲ κατὰπτυστες συμφωνίας γιὰ τὴν τιμὴν τοῦ ἔθνους), στὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἡ ἀνωμαλία συνεχιζόταν ἀτελείωτην στὸν πολιτικὸν στίβον. Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τῆς νέας κυβέρνησις εἶχε ἀναδειχθεῖ ὁ συνταγματάρχης Π α ν ο ς Κ ο ρ ω ν α τ ο ς, πού εἶχε πρωτοστατήσει, μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες πρωτοπόρες δημοκρατικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου στὴν ἔξωσις τοῦ Ὁθωνος. Ἐναντίον τῆς παρουσίας του στὴν κυβέρνησιν, ἐπειδὴ ἐκπροσωποῦσε τὴ δυναμικὴ μερίδα τῶν «ὀρεινῶν», στράφηκε ἡ

αντιδραστική μαγία τῶν «πεδινῶν», οἱ ὅποιοι, διαθέτοντας τὴ χωροφυλακὴν, τὸ πυροβολικὸ καὶ τὴ συνεργασία τοῦ δρωντος στὰ περικύματα τῆς Ἀθήνας ληστήρχου Κ υ ρ ι ά κ ο υ, ἀποφάσισαν πραξικόπημα κατὰ τῆς κυβένησης.

Τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου 1863 οἱ ληστὲς μῆχαν στὴν Ἀθῆνα καὶ στίς 19 Ἰουλίου ἄρχισαν συγκρούσεις στοὺς δρόμους. Οἱ «ὄρειοι», ὀχυρωμένοι στὰ ἀνάκτορα, ἀποκρούουν τίς πρῶτες ἐπιθέσεις τῶν συνασπισμένων ἀντιπάλων τους καὶ τῶν ληστῶν. Στίς συγκρούσεις αὐτὲς σκοτώθηκε ὁ γιὸς τοῦ Κανάρη, ὑπερασπιζοντας τὸ ὄχυρό τῶν ἀνακτόρων. Στίς 20 οἱ συγκρούσεις γενικεύονται καὶ μεταφέρονται στὸ χωρὸ γύρω στὴν Ὀμόνοια. Ὁ Κορωνάιος, ἐπικεφαλῆς τῆς Ἐθνοφυλακῆς, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ κτιρίου τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζίης, ὅπου ἔχουν ὀχυρωθεὶ χωροφύλακες καὶ ληστὲς τοῦ Κυριάκου, ὅστερα ἀπὸ προσωπικὴ ἐντολὴ τοῦ διοικητῆ τοῦ ἱδρύματος Γ ε ω ρ γ ι ο υ Σ τ α ὕ ρ ο υ. Χαώδης κατάστασις ἐπικρατεῖ στὴν πρωτεύουσα καὶ ἡ κυβέρνησις φαίνεται νὰ κλονίζεται ἀπὸ τὰ στασιαστικὰ γεγονότα.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶχαν φτάσει τὰ πράγματα, ὅταν οἱ πρεσβεῦτες τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἔστειλαν στοὺς διαμαχομένους τοὺς γραμματεῖς τους καὶ ἀπαίτησαν 48ωρην ἐκεχειρίαν, ὥστε νὰ συνέλθει στὸ μεταξύ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καὶ συμβιβάζει τοὺς «ὄρειοὺς» πρὸς τοὺς «πεδινούς». Μὲ πολλὰς προσπάθειες, ἀκόμη καὶ ἀπειλὰς τῶν πρεσβευτῶν γιὰ ἀποχώρησίν τους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, πείστηκαν οἱ ἀνένδοτοι «πεδῖνοι» καὶ προσήλθαν στὴ συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης πού συνήλθε στὸ κτίριο τοῦ Βαρθακείου παρὰ τὴν κεντρικὴ ἀγορά.

Ἰπὸ καθεστὼς πλήρους ξενοκρατίας στὴν Ἀθῆνα καὶ ἐνῶ στὴν πόλιν κυκλοφοροῦσαν ἔνοπλα ἀγήματα τῶν σδλων τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ψήφισε ἀνασχηματισμὸ τῆς κυβένησης. Ὁ Κορωνάιος διώχτηκε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν καὶ ὀρίστηκε διάδοχός του ὁ Ἰ. Κ λ ῖ μ α κ α ς. Παράλληλα ἀπολύθηκαν οἱ διοικητὲς τῆς Χωροφυλακῆς καὶ τῆς Ἐθνοφυλακῆς, ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἀθηνῶν, ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας καὶ ὁ στρατὸς διατάσσονταν νὰ ἐγείξῃ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς πρωτεύουσας.

Μόλις ἀποκαταστάθηκε κάποια στοιχειώδης ἡρεμία στὸν πολιτικὸ βίον, ὁ νέος βασιλεὺς ἐτοιμάστηκε νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀναλάβει τὸ στέμμα. Πρὶν ὅμως ἐπιβιβαστεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐπιχειρῆσε περιοδεῖα ἀβροφροσύνης στίς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸ Δανὸ κόμισι Σ π ό ν ε κ, πού ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας εἶχε ὀρίσει ὡς πολιτικὸ σύμβουλο τοῦ γιοῦ του. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ποτισμένος μὲ ἀντιδραστικὰς φεουδαρχικὰς ἀντιλήψεις καὶ μὲ σκληρὸ χαρακτήρα, ὑπέβη ἀργότερα αἰτία σφοδρῶν δυσ-

ρεσκειῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ χρειάστηκε, ὅπως θὰ δοῦμε, σκληρὸς λαϊκὸς ἀγῶνας γιὰ νὰ φύγει ἀπὸ τὴ χώρα μας.

Πρὶν ὁ Γεώργιος ἐπιχειρήσει τὴν περιοδεία τοῦ στίς εὐρωπαϊκὰς αὐλές, ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, ἕνα γλωσσομαθὴ Ἑλληνα, ποὺ θὰ τὸν συνόδευε ὡς ὑπασιιστῆς του. Ἐξελέγη ὡς πιὸ κατάλληλος ὁ στρατηγὸς Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς Κ α λ λ έ ρ γ η ς, ποὺ ἀνῆκε πολιτικὰ στοὺς «ὀρεινοὺς». Τὴν ἐκλογὴν τοῦ δὲν τὴν δέχτηκαν μὲ κανένα τρόπο οἱ «πεδῖνοί» καὶ διέδιδαν ἐπιτῆδεια πῶς ἡ προσωπικότητα τοῦ Καλλέργη θὰ ἐπισκίαζε τὸν Σπόνεκ, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἔτσι τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Δανοῦ πολιτικοῦ. Ὅμως ὅταν οἱ διαδόσεις ἔφτασαν ὡς τὸν Σπόνεκ, αὐτὸς ἔγραψε στὸν Πρόεδρο τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης ὅτι «οὐδεὶς δύναται νὰ τὸν παραγκωνίσει, διότι ἡ Α.Μ. ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας τοῦ ἔδωσε τόσον ὕψηλὴν θέσιν, ὥστε οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι δύναται νὰ τὸν ἐπισκιάσῃ!». Ἡ αὐθάδης αὐτῇ δήλωσιν τοῦ Σπόνεκ, μὲ τὴν ὁποία αὐτοτοποθετοῦνταν ἐπάνω καὶ ἀπὸ τὴν ὑπεύθυνην ἐλληνικὴν κυβέρνησιν, ἔκαμε ἀλγεινὴ ἐντύπωσιν στὴν Ἑλλάδα καὶ γεννιόνταν βάσιμοι φόβοι μέσα στὸ λαὸ ὅτι τὸ μακαρία τῇ λήξει καθεστῶς τῆς Β α β α ρ ο κ ρ α τ ί α ς ἐμελλε νὰ τὸ διαδεχτῇ νέο ξενικὸ καθεστῶς, ἡ Δ α ν ο κ ρ α τ ί α.

3. ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἐνῶ ὁ νέος βασιλεὺς περιόδευε τίς ξένες αὐλές συντελούνταν ἡ ἔνωσις τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Στις 19 Σεπτεμβρίου 1863 συνήλθε ἡ προκύψασα ἀπὸ πρόσφατες ἐκλογάς Ἰ ό ν ι ο ς δ ο υ λ ῆ καὶ κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς ὁ Ἀγγλος ἀρμοστής διάβασε διάγγελμα, στὸ ὁποῖο διακηρυσσόταν ὅτι ἡ Ἀγγλία συναινέσει ν' ἀποσύρει τὴν «προστασίαν» τῆς ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1863 ἡ Ἰόνιος βουλὴ, σὲ νέα πανηγυρικὴ τῆς συνεδρίασιν, ψήφισε τὴν Ἐνωσιν.

Παρὰ τὸ οἰκονομικὸ ἀσύμφορον, τὸ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ δυσμάχητον καὶ τὸ στρατιωτικὰ ἀχρηστο τῆς περαιτέρω παραμονῆς τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τὸν ἀγγλικὸ ζυγόν, ἡ ἔνωσις δὲν πραγματώθηκε δίχως δρους ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας. Σημειώσαμε παραπάνω τὸ δεσμευτικὸν ὅρον τῆς Ἀγγλοδανικῆς μυστικῆς συμφωνίας περὶ ἀποδοχῆς ἀπὸ τὸ νέο ἡγεμόνα τοῦ δρου γιὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ καθέ ἐνόχλησιν πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν κατάπνξιν τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων τῆς Ἑλλάδας στὴν Ἠπειρὸν, Θεσσαλίαν καὶ Κρήτην. Τώρα μὲ τὸ πρωτόκολλον τῆς παράδοσης τῆς Ἑπτανήσου ἐπιβαλόταν ἡ ἀποστρατιωτικοποίησις τῶν νησιῶν καὶ ἡ κατεδάφισις ὅλων τῶν φρουρίων τῆς Κέρκυρας. Πράγματι ἀγγλικά στρατιωτικὰ τμήματα ἀνατινάσσουν κάθε στρατιωτικὴ ἐγκατάστασιν στὸ

νησί, ἐνῶ δ' λαὸς τῆς Κέρκυρας, πληγωμένος ἀπὸ τὸν ὄρο αὐτὸ τῆς συνθήκης, συγκεντρωμένος μπροστὰ στὸ φρούριο, κραυγάζει σὲ κά-
θε ἑκρηξίη: «Ζήτω ἡ Ἑνωσις!»

Πρὶν περάσει μῆνας ἀπὸ τὴν ἑνωσὴ τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴ μη-
τέρα πατρίδα, ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδας ἔφτασε στὴν Ἀθήνα.
Στὶς 17 Ὀκτωβρίου 1863 πάτησε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἑλληνικὸ
χῶμα καὶ στὶς 19 ἐμφανίστηκε στὴν Ἐθνοσυνέλευση καὶ ἔδωσε τὸν
βασιλικὸ ὄρκο. Σὲ διάγγελμά του ὑποσχόταν σεβασμὸ τοῦ συντά-
γματος καὶ ἐκλογὴ τῶν ἀρίστων γιὰ τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας.
Στὶς 25 Ὀκτωβρίου ὀρκίστηκε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἡ νέα κυβέρ-
νησις τοῦ Δημήτρη Βούλγαρη, ποὺ ἀποτελούνταν ἀπὸ πολιτικὰ στε-
λέχη προσκείμενα ἀπόλυτα στὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Ἔτσι, μὲ τὴν
ἀνάρρηση στὸ θρόνο τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' καὶ τὴν παράδοση τῆς
ἐξουσίας στὴν κυβέρνησις Βούλγαρη, θεμελιωνόταν στερεὰ στὴν
Ἑλλάδα ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροή, ἡ δὲ κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Βρεταννι-
κῆς Μεγαλειότητος καθίστατο ἀπὸ τότε ρυθμιστρία τῶν τυχόν τοῦ
ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ μίᾳ συναπτῇ ὀγδοναετία (μὲ μικρὰ διαλείμ-
ματα) ὥς ὅτου μὲ τὸ δ ὀ γ μ α Τ ρ ο ὤ μ α ν (1947), ἡ ἀμε-
ρικανικὴ ἐπιρροή ἀντικατέστησε τὴν ἀγγλική, σὲ μιὰ ἐποχὴ, ποὺ
δ' ἡραλῆος πλέον καὶ κυδὸς ἀγγλικὸς λέων, ἀρχισε νὰ τρέφεται μὲ
ἀμερικανικὰς κονσέρβες.

Ἡ ἀσάθεια τῆς πολιτικῆς κατάστασις στὸ ἐσωτερικὸ εἶχε σὰ
συνέπεια τὴν ἀλλεπάλληλὴ ἀλλαγὴ τριῶν ὑπουργείων ἀπὸ τοῦ Μαρ-
τίου μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1864, ὁπότε ἔγιναν δεκτοὶ στὴν Ἐθνοσυνέ-
λευση οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑπτανήσου, ποὺ προήλθαν κατόπιν ἐ-
κλογῶν. Ἡ κυβέρνησις Κ. Κ α ν ἄ ρ η ποὺ ἀνέλαβε τὴν εὐθύ-
νη στὶς 6 Μαρτίου, ἀνετράπη στὶς 16 Ἀπριλίου 1864 καὶ σχημα-
τίστηκε μεταβατικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Ζ α φ ε ί ρ ι ο Β ἄ λ-
6 η. Στὶς 26 Ἰουλίου 1864 ὀρκίστηκε καὶ πάλι κυβέρνησις ὑπὸ
τὸν Κανάρη, ἡ ὁποία δεξιώθηκε στὸ Κοινοβούλιο τοὺς Ἑπτανήσιους
βουλευτὲς καὶ ἔθεσε ὡς ἔργον τῆς τὴ συζήτησις στὴ Βουλὴ καὶ τὴν
ψήφισιν τοῦ νέου συντάγματος τῆς χώρας.

4. ΤΟ ΝΕΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ἀρχισαν τότε κοπιαστικὰ στὴν Ἐθνοσυνέλευση οἱ συζητή-
σεις γιὰ τὸ νέο σύνταγμα. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ἔχοντας τὴ λαϊκὴ
ὑποστήριξιν καὶ ἐκφράζοντας, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ πνεῦμα τοῦ
1862, ὑποστήριξε σθεναρὰ, μὲ τὸν Ἑπαμεινώνδα Δεληγιώργη, κα-
τὰ τίς συνταγματικὰς συζητήσεις, γραμμὴ προοδευτικὴ. ἔχοντας ὡς
συμμάχους τοὺς ρ ι ζ ο σ π ἄ σ τ ε ς βουλευτὲς τῆς Ἑπτανήσου
καὶ τίς λαϊκὰς μάζες, ποὺ παρακολουθοῦσαν τίς συζητήσεις ἀπὸ τὰ

θεωρεῖα τῆς βουλῆς, ἐνθαρρύνοντας τὴν ἀριστερὴ πτέρυγα τῆς Ἐθνοσυνέλευσης.

Πραγματικὰ ὁ συζητούμενος συνταγματικὸς χάρτης ἦταν ὁ προοδευτικώτερος ὅλης τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ μοναρχικὸ σύνταγμα τοῦ 1844, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἦταν ὁ βασιλεὺς, στὸ νέο σύνταγμα ὅλες οἱ πολιτικὲς ἐξουσίαι πηγάζουν ἀπὸ τὸ ἔθνος καὶ τὸ λαό. Μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐθνοσυνέλευσης πνέει ἄνεμος πού θυμίζει τὶς λαμπρὲς συνταγματικὲς παραδόσεις τοῦ 1827, ὅταν συνεζητεῖτο τὸ σύνταγμα τῆς Τροικῆς.

Μὲ τὸ νέο σύνταγμα καταργοῦνταν ἡ Γερουσία, σὰν ἐπιδίωξη ἀντιδημοκρατικὴ καὶ σὰν φεουδαρχικὴ τροχοπέδη. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει κατ' ἀποκλειστικότητα στὴ λαϊκὴ ἀντιπροσωπεία, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς περιορίζεται στὴν ἀπλὴ κύρωση καὶ δημοσίευση τῶν νόμων. Τῇ βουλῇ ἐκλέγουν, μὲ μυστικὴ καὶ θολὴ ψήφισμα, ὅλοι οἱ πολῖτες πού συμπλήρωναν τὸ 21ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους, ἐνῶ βουλευτὴς ἐκλέγεται κάθε ἑλληνας πολίτης πού συμπλήρωσε τὸ 25ο.

Οἱ συζητήσεις, στὸ πλαίσιο τῆς ἐγκρίσεως τοῦ νέου συντάγματος, δὲν ἔγιναν χωρὶς σοβαρὲς ἀντεγκλίσεις, ἰδιαίτερα λόγῳ τῶν ἀντιδράσεων τῶν «πεδινῶν», πού ἐπιθυμοῦσαν τὴ διατήρηση ἀντιδραστικῶν συνταγματικῶν θεσμῶν καὶ οἱ ὅποιοι συνεπικουροῦνταν σθεναρὰ ἀπὸ τὴν αὐλὴ, πού τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέφραζε ὁ διαβόητος βασιλικὸς σύμβουλος κόμης Γουλιέλμος Σπόνεκ. Ἡ ἐπίμονη ἀνάμιξη τῆς αὐλῆς στὸ ἔργο τῆς Ἐθνοσυνέλευσης, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διαμαρτυρία τοῦ Ἑπαμ. Δεληγιώργη, ὁ ὅποιος διακήρυξε ὅτι ἡ αὐλὴ κατέθηκε στὴν πολιτικὴ κοινότητα καί, μέσο τοῦ Σπόνεκ, ἔκανε σκανδαλώδη χρῆση τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως. Στὴ διαμαρτυρία τοῦ Δεληγιώργη ἀπάντησε θρασύτατα ὁ Σπόνεκ, προσκαλώντας τὴν ἀγγλικὴ κυβερνήση (!) νὰ ἐπιβάλει τὴν τάξιν ἀντίπῳ ἐν ὅσῳ ἡ μέρα στὸ ἑλληνικὸ κοινοβούλιο, πράγμα πού ἔγινε! Ὁ Ἀγ-γλος πρεσβευτὴς στὴν Ἀθῆνα κάλεσε πολλοὺς ἀντιπολιτευομένους καὶ τοὺς ἔκανε συστάσεις νὰ μὴ κωλυσιργοῦν κατὰ τὶς συζητήσεις περὶ τοῦ νέου συντάγματος!

Ἡ πῶς σθεναρὴ μάχη στὴν Ἐθνοσυνέλευση δόθηκε ὅταν συζητοῦνταν τὸ ἄρθρο πού καθιέρωνε τὴν καθολικὴ ψηφοφορία. Οἱ «δρεινοί» καὶ οἱ Ἐπαντῆσοι βουλευτὲς ζητοῦσαν νὰ καθιερωθεῖ ἡ καθολικὴ ψηφοφορία γιὰ τὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, ἀδιάκριτα ταξικῆς προέλευσης ἢ μόρφωσης, ἐνῶ οἱ «πεδινοί» ἐπιθυμοῦσαν νὰ καθιερώσουν ἕνα εἶδος ἐλλωτείας γιὰ τὶς μάζες, ζητώντας νὰ μὴ ἐπεκταθεῖ τὸ ἐκλογικὸ δικαίωμα στοὺς ἀκτῆμονες καὶ τοὺς

ἀγγραμμάτων. Ἡ ἀντιδραστική αὐτὴ ἀποψη προσέκρουσε στὴ σθεναρὴ ἀρνηση τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος, ὅπως γράφει ὁ ἀείμνηστος Ἀλέξανδρος Σβώλος, ἐπέβαλε, μέσο τῶν θεωρειῶν τῆς βουλῆς, τὸ δικαίωμα τῆς καθολικῆς ψήφου, χειροκροτώντας ἐνθουσιωδῶς τοὺς ὑπέρμαχους τῆς ἀποφῆς ρήτορες βουλευτές. Ἡ ἑλλειψη ἐγγύρειας ἀριστοκρατίας καὶ ἡ δημοκρατικὴ παράδοση τοῦ Εἰκοσιένα, βοήθησαν ἀποφασιστικὰ στὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ἀρθρου τοῦ συντάγματος ποὺ καθιέρωνε τὴν καθολικὴ ψήφοφορία, τὴν ἐπιτευχθεῖσα κατάργησιν τῆς Γερουσίας καθὼς καὶ τὴν παραδοχὴ ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν συντάγματος, ποὺ τὸ σύνολό του ἦταν τὸ προοδευτικώτερο τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ συνταγματικὴ ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδας στὸ σύνολό της, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸ βραχύβιο σύνταγμα τῆς πρώτης ἑλληνικῆς δημοκρατίας τοῦ 1924.

Τὴ στιγμὴν ποὺ ἡ συνταγματικὴ μάχη στὴν Ἐθνοσυνέλευσιν εἶχε φτάσει στὸ κατακόρυφο καὶ ἡ ἀντίδραση ἔχανε διαδοχικὰ ἕνα - ἕνα τὰ ἐρείσματά της, ὁ θρόνος κατέφυγε σὲ μιὰ ἀήθη ἐνέργεια, ποὺ χαρακτηρίστηκε ἀπὸ ὅλους σὰν ἐπέμβαση στὸ ἔργο τῆς Ἐθνοσυνέλευσης. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα διὰ τοὺς συζητήσεις χρόνιζαν ἐπικινδύνα, ὁ βασιλεὺς ἔστειλε διάγγελμα στὴ Βουλὴ, ἀπειλώντας τὴν διὰ τὴν ἀνέναντον ψήφισιν τοῦ συντάγματος μέσα σὲ ἕνα δεκάημερο, θὰ ἐγκατέλειπε τὸν θρόνον! Εὐθὺς ἔσσηκώθηκε σφοδρὴ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν «ὀρεινῶν» μέσα στὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐναντίον τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίστηκε σὰν προσβλητικὸ γιὰ τὴν ἐθνικὴ φιλοτιμία. Ἀμέσως τέθηκε ζήτημα ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ θέμα γρήγορης καὶ ἀποστομωτικῆς ἀπάντησης πρὸς τὸν βασιλέα, τὴν ὁποία καὶ συνέταξε ὁ Ἐπ. Διηγηγίωργης, κατ' ἐντολὴν τῶν «ὀρεινῶν». Μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἀποφάσισε νὰ τελειώσῃ πρῶτα τὰς συζητήσεις γιὰ τὸ σύνταγμα καὶ κατόπιν νὰ καταπιασθεῖ μὲ τὴν ἀπάντησιν πρὸς τὸ βασιλεῖα.

Στις 17/30 Ὀκτωβρίου 1864 τὸ νέο σύνταγμα τῆς Ἑλλάδας κυρώθηκε ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ στίς 16/29 Νοεμβρίου ὁ βασιλεὺς ὀρκίστηκε γιὰ τὴν ἀπαρέγκλιτη τήρησίν του. Ὅταν περατώθηκε τὸ συνταγματικόν, εἰσήχθη πρὸς συζήτησιν τὸ χρονίζον ἐπὶ σαράντα χρόνια περίπου ζήτημα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων. Ὅπως συνέβη κατὰ τὴν Α' Ἐθνοσυνέλευσιν ἔτσι καὶ τώρα ποὺ συνήρχετο ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, ψηφίστηκε ἡ ἐκποίησίν τους καὶ ἀφέθηκε ὁ κανονισμὸς τοῦ ζητήματος στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία. Παρὰ ταῦτα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν μαζῶν τῆς ὑπαίθρου, ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἔσπευσε γὰ μεριμνήσῃ γιὰ τὴν ἀμεση ἐπιστροφὴ τῶν δοσκοτοπίων στίς κοινότητες. Ἡ παραχώρησις αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ μόνη

στην οποία προέβη τὸ Σῶμα ὑπὲρ τῶν δεινότατα χειμαζομένων ἀγροτικῶν πληθυσμῶν.

5. ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΙΩΑΝΝΗ ΓΚΛΥΚΣΜΠΟΥΡΓΚ. Ο ΣΠΟΝΕΚ

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο νόμο περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν, ποὺ ψηφίστηκε μὲ βάση τὸ νέο σύνταγμα, ἡ χώρα ὀφείλε νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ ἐκλογές μέσα στὸ 1865. Ἡ κυβέρνησις Κανάρη, ποὺ δρισκόταν στὴν ἐξουσία, ἀντιμετώπιζε, στίς ἀρχές τοῦ 1865, καὶ νέο πρόβλημα ἀνάμειξης τῆς αὐτῆς στὰ καθήκοντα τῆς κυβέρνησης: Ὁ τότε φιλοξενούμενος στὰ βασιλικά ἀνάκτορα τῆς Ἀθήνας θεῖος τοῦ βασιλέως Ἰωάννης Γκλύκσμπουργκ, προσκάλεσε σὲ σύσκεψη, στὰ ἀνάκτορα μερικoὺς πολιτικούς ἀντρες, μὲ τοὺς ὁποῖους διατηροῦσε κοινωνικὲς ἐπαφές, ὅπως τοὺς Βούλγαρη, Μαυροκορδάτο, Τρικούπη, Κουντουριώτη, Κουμουνδούρο κ.ἄ. καὶ τοὺς ζήτησε νὰ ἐκφράσουν τὴ γνώμη τους στὸ θέμα τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας καὶ στὸ ἐπίμαχο ἐπίσης θέμα τῆς παραμονῆς ἢ μὴ τοῦ Σπόνεκ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κυβέρνησις, μόλις πληροφορήθηκε τὴν ἐνέργεια αὐτῇ τοῦ πρίγκιπος, συνήλθε σὲ ἑκτακτὴ συνεδρίαση, ἀλλὰ ὁ βασιλεὺς πρόλαβε καὶ ἀπηύθυνε ἐπιστολὴν στὸν πρωθυπουργὸ Κ. Κανάρη στὴν ὁποία τονιζόταν ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχε τὴν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη τοῦ στέμματος καὶ ὅτι ὁ θεῖος του διατάχτηκε νὰ φύγει ἀμέσως ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπιστολὴ περιεῖχε ἐπιπλέον τὴ διαβεβαίωση ὅτι σὲ κανένα μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Γκλύκσμπουργκ θὰ ἐπιτραπεί τοῦ λοιποῦ νὰ ὑπεισέρχεται στίς ἐσωτερικὲς υποθέσεις τῆς Ἑλλάδας.

Τὸ γεγονός αὐτὸ μεγέθυσε τὸ χάσμα στοὺς κόλπους τῆς κυβέρνησης γύρω στὸ πρόσωπο τοῦ ἐμφανιζόμενου καὶ δρῶντος ὡς ὑπερπρωθυπουργοῦ καταχθόνιου Σπόνεκ. Ὁ μὲν πρωθυπουργὸς Κανάρης ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τὴν ἀμεση ἀποπομπὴ τοῦ Δανοῦ πολιτικοῦ του συμβούλου, ἐνῶ ὁ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς κυβέρνησης Α. Κουμουνδούρος, εἶχε προσεταιριστεί τὴ φιλία τοῦ Σπόνεκ, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ὁ καλύτερος τρόπος νὰ καταλάβει τὸν πρωθυπουργικὸ θώκο. Ἡ διχοστασία αὕτῃ ὀδήγησε στὴν παραίτησι τῆς κυβέρνησης Κανάρη κ' ὁ Σπόνεκ ἄρπαξε τὴν ευκαιρία νὰ πρωθυπουργοποιηθεῖ τὸν ἀνθρώπο του. Στίς 2 Μαρτίου 1865 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη, μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Γεωργίου, αὐλὸδουλὴ κυβέρνησις, ποὺ ἐνισχύθηκε πολιτικὰ ἀπὸ τὸ συγκροτημένο εἰσαδικὰ προσωποπαγὲς Κουμουνδουρικὸ κόμμα, κατ' ἐξοχὴν νομιμόφρον πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ θρόνου. Ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ ἀμφιταλαντεύσεις, ποὺ διήρκεσαν ἐπὶ ἐνάμιση χρόνον περίπου, ἀγγλικὴ πολιτικὴ, θρόνος καὶ κυβέρνησις θρῆθηκαν σὲ ἀγαστὴ σύμψνοια καί, ὑπὸ τὴν εὐ-

λογίες του ξένου αγγλο-δανικού παράγοντα, ή χώρα έδιγγίθηκε στις έκλογές της 4/17 Μαΐου 1865.

Οι δυσχέρειες μέ τις όποιες είχε νά παλαίψει προεκλογικά ή κυβέρνηση Κουμουνδούρου ήταν τεράστιες. Τά οικονομικά του κράτους ήταν οίκτρα· ή απείθεια και ή διάλυση βασίλευε στό στρατεύμα. Παντού επικρατούσε πνεύμα εξέγερσης, πού επέτεινε τό κλίμα της πολιτικής αστάθειας. Οι έκλογές έγιναν μέ πρωτοφανές πείσμα και είχαν σάν αποτέλεσμα μεγάλη κοινοβουλευτική αστάθεια, γιατί ή μέν κυβέρνηση δέν βγήκε από την κάλπη έχοντας την πλειοψηφία και ή νέα βουλή ήταν συνοθύλευμα μικρών ομάδων και πατριών, πού ή ιδεολογική τους αστάθεια, εκδηλωνόμενη μέ άθρόες μεταπηδήσεις βουλευτών από τό ένα κόμμα στό άλλο, δημιουργούσε πραγματικό κοινοβουλευτικό χάος και οι κυβερνήσεις ανατρέπονταν, μέ μπορώντας νά στηρίζονται σέ πραγματική και σταθερή πλειοψηφία.

Μέ τή σύγκληση της νέας βουλής και κατά τή συζήτηση του άκανθώδους οικονομικού ζητήματος, ή νέα κυβέρνηση ανατράπηκε. 'Ο Γεώργιος προσκάλεσε τόν άρχηγό του μάλλον πλειοψηφούντος κόμματος στη βουλή Δημήτρη Βούλγαρη νά σχηματίσει κυβέρνηση, άλλ' αυτός έβαλε σάν πρωταρχικόν όρο την άπομάκρυνση του Σπόνεχ από την Έλλάδα. 'Ο βασιλεύς άπέρριψε τόν όρο και ανέθεσε τό σχηματισμό κυβέρνησης στόν Έπ. Δεληγιώργη, ό όποιος και όρκίστηκε, μέ τούς ύπουργούς του, στις 20 'Οκτωβρίου 1865.

Δώδεκα ήμέρες άργότερα, στις 3/16 Νοεμβρίου 1865 ό Δεληγιώργης ανατρεπόταν από λαϊκή διαδήλωση, ή όποία διέσχισε τούς δρόμους της 'Αθήνας μέ τό σύνθημα «Κάτω ό Σπόνεχ!». 'Αν και ό Δεληγιώργης είχε αναλάβει την έξουσία μέ τή ρητή υποσχεση προς τό λαό ότι θά έδιωχνε τόν Σπόνεχ, δέν μπόρεσε νά πραγματώσει ό,τι υποσχέθηκε. Κατά τή διάρκεια της διαδήλωσης αυτής σημειώθηκαν και θύματα, γιατί ή κυβέρνηση δέν δίστασε νά διατάξει τή χρήση των όπλων.

Πρωτοφανής τότε, κατά μήνα Νοέμβριο του 1865, εξέσπασε κυβερνητική αστάθεια. Στις 3 Νοεμβρίου σχηματίστηκε κυβέρνηση Βούλγαρη, για ν' ανατραπεί μετά τριήμερο! Στις 6 Νοεμβρίου ανέλαβε την άρχή ό 'Α. Κουμουνδούρος και στις 13 Νοεμβρίου ό 'Ε. Παμ. Δεληγιώργης, για ν' ανατραπεί στις 28, όποτε σχηματίστηκε κυβέρνηση Ρούφου, πού ανασηματίστηκε τόν 'Ιανουάριο του 1866. 'Η αστάθεια στόν πολιτικό τομέα είχε σάν αποτέλεσμα νά σημειωθούν διαδήματα των ξένων, πού ζητούσαν σταθερότερη κυβέρνηση. 'Ωστόσο όμως, ό σάλος πού είχε ξεσπάσει έφερε σάν αγαθό αποτέλεσμα την άπομάκρυνση του κακού δαίμονος της πολιτικής ζωής της χώρας, του διαδόχου Σπόνεχ, πού ή περαιτέρω παρουσία του άπει-

λούσε να οδηγήσει: το έθνος σε εμφύλιο πόλεμο. Και ενώ η εσωτερική θύελλα δεν είχε κοπάσει τελικά, νέα και φοβερή εξέταση εξωτερικά, ή θύελλα της Κρητικής επανάστασης του 1866, που συγκλόνισε επί μια συναπτή τριετίαλόκληρο τον ελληνισμό.

6. ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Γενικά εξεταζόμενη η πρώτη φάση της πολιτικής ζωής της χώρας που αρχίζει με την ανατροπή του θρόνου του Όθωνος και λήγει με την έκρηξη της Κρητικής επανάστασης, χαρακτηρίζεται από την αδυναμία να αξιοποιηθεί το γεγονός του 1862 και να μορφοποιηθεί σε αστική-δημοκρατική μεταβολή, εξ αιτίας της οικονομικής καθυστέρησης της χώρας, την ανυπαρξία αστικών κομμάτων με συγκεκριμένη ιδεολογία, όπως και την ανυπαρξία εργατικής τάξης, ή οποία από την εποχή των αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων του 1848 στην Ευρώπη είχε εμφανιστεί στο πολιτικό προσκήνιο και είχε δοκιμαστεί ως πρώτης τάξεως μαχητική πολιτική δύναμη. Οι συνταγματικές ελευθερίες και η καθολική ψηφοφορία, τα μόνα θετικά κέρδη, δεν ήταν δυνατόν να αναπτυχθούν φυσιολογικά και να αξιοποιηθούν προς όφελος του λαού, γιατί τα κυβερνώντα κόμματα, προσωποπαγή στην ουσία τους και δίχως κοινωνική ιδεολογία ή πολιτικές αρχές, υπέταξαν τον συνταγματικό και εκλογικό μηχανισμό στα συμφέροντα των ολίγων και δημιουργήσαν τις προϋποθέσεις για την άλωση της εθνικής οικονομίας από το ξένο έμποροτραπεζικό κεφάλαιο, προς μεγίστη βλάβη των εσωτερικών οικονομικών δυνάμεων και της βιομηχανικής εξέλιξης της χώρας.

Όστόσο το σύνταγμα του 1864 αποτελεί αξιόλογη κατάκτηση του ελληνικού λαού, αφού τα δημοκρατικά δικαιώματα που παρωρήθηκαν στις μάξες, μαζί με την ψήφο και την έλευθερία, δοθήσαν στην καλλιέργεια μέσα στην Ελλάδα πολιτικής - συνταγματικής παράδοσης και αποτέλεσαν τη μακρινή αφετηρία για την παρατηρηθείσα, είκοσι περίπου χρόνια αργότερα, προσπάθεια αστικής αλλαγής στη χώρα που συνοδεύτηκε με αξιόλογα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και εκπαιδευτικά επακόλουθα, φθίνοντος του 19ου νεοελληνικού αιώνα.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΩΣ ΦΑΣΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΟΕΝΩΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΔΗΜΟ- ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ

Η ΚΡΗΤΙΚΗ εξέγερση των ετών 1866 - 69 έπεσε μοιραία επάνω στους αδύνατους ώμους της κυβέρνησης Βουλγαρη και δημιούργησε, εξ αιτίας της διεθνούς απήχρησής της και των διαρκών ξενικών επεμβάσεων στο πρόβλημα κατά το διάστημα της τριετίας θανάσιμες περιπλοκές, που βάρυναν την Κρήτη όσο και την ελεύθερη Ελλάδα.

Βασική γενεσιουργός αίτια της κρητικής εξέγερσης των ετών 1866 - 69 ήταν ή επικρατούσα καθ' όλο το 19ο αλ. τάση των υποδούλων λαών ν' αποκτήσουν την εθνική τους ανεξαρτησία, όπως διαμορφώθηκε ή τάση αυτή μέσα στο κοινωνικό και πολιτικό κλίμα των αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων. Έναυσμα τοπικό στην Κρήτη ήταν, παράλληλα προς το εθνικό πρόβλημα, και το αγροτικό ζήτημα. Το εθνικό λοιπόν, σέ συνδυασμό με το αγροτικό, ή βαρύτατη καταπίεση της τουρκικής εξουσίας και ή συγκέντρωση της γής στα χέρια λίγων Τούρκων αγάδων αποτελούν το διαρκές έναυσμα στην Κρήτη προς εξέγερση, γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα. Πρέπει, ωστόσο, νά τονιστεί ότι τίς εξεγέρσεις της Κρήτης υποδαύλιζαν κατά καιρούς και οι Μεγάλες Δυνάμεις, ανάλογα με το παρουσιαζόμενο συμφέρον τους. Έτσι κατά την παρούσα επανάσταση των ετών 1866 - 69 έπαιξε ρόλο έναυσματος και ή πολιτική του αυτοκρατορος της Γαλλίας Ν α π ο λ έ ο ν τ ο ς τ ο υ Γ' στην Ανατολή. Πραγματικά ό Ναπολέων έπιθυμώντας νά επιτύχει έδαφικές προσαυξήσεις σέ βάρος της Γερμανίας στην περιοχή του Ρήνου υπέκληνε τους Κρητικούς, για νά προκαλέσει γεγονός-τα στην Ανατολή, μένοντας αυτός άπερίσπαστος στη Δύση.

Η μεταβολή του 1862 στην Ελλάδα είχε τονώσει το ήθικόν των Κρητικών και ιδιαίτερα το γεγονός της ένωσης της Έπτανήσου με την Ελλάδα. Έτσι άρχισαν νά κλιμακώνουν μιά σειρά άγώνων κατά του δυνάστη τους, διεκδικώντας σθεναρά, άφ' ενός την

τήρηση των επιτευχθέντων προνομίων κατά τὸ 1858 καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀνθιστάμενοι ἐναντίον τῶν θαρύττων φορολογιῶν ποῦ ἐπέβαλε τοπικὰ τὸ τουρκικὸ κράτος στὴν παραγωγή τοῦ καπνοῦ, τοῦ ἀλατιοῦ καὶ τοῦ κρασιοῦ.

Μέ ἀφορμὴ τὰ παραπάνω καταπιεστικὰ μέτρα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας οἱ Κρήτες συνήλθαν σὲ συνέλευσι τὸ Μάϊο τοῦ 1866 καὶ ἀφοῦ ἐξέλεξαν ἐπιτροπὴν, συνέταξαν ἀναφορὰ πρὸς τὴν Πύλιν, στὴν ὁποία διατυπωνόταν εὐθαρσῶς τὰ παράπονα τοῦ πληθυσμοῦ γιὰ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. Ταυτόχρονα ὑπέγραψαν καὶ ἐπέδωσαν ἀναφορὰ πρὸς τοὺς προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, στὴν ὁποία διατυπώνονταν τὰ ἴδια παράπονα. Ἡ ἀναφορὰ ἔφερε τὶς ὑπογραφὰς 92 Κρητῶν καὶ ἐπιδόθηκε στοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ρωσίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας καὶ ἀργότερα κοινοποιήθηκε καὶ πρὸς τοὺς προξένους Ἑλλάδας καὶ ΗΠΑ.

Ὁ Τούρκος διοικητὴς τῆς Κρήτης Ἰσμεῆλ πασὰς ἀπέρριψε μὲ σκαλιότητα τὶς αἰτιάσεις τῶν Κρητικῶν καὶ μαθαίνοντας ἀπὸ κάποιο πρόξενο περὶ τοῦ ἐπιδοθέντος ὑπομνήματος πρὸς τὶς Δυνάμεις, πολλαπλασίασε τὶς αἰτήσεις του πρὸς τὴν Πύλιν γιὰ τὴν ἀποστολὴν στρατιωτικῶν ἐνισχύσεων στὴν Κρήτη. Πράγματι ἰσχυρὲς δυνάμεις τουρκικοῦ στρατοῦ ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν στὴ Μεγαλόνησο καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ, ὁ χεδίδης τῆς Αἰγύπτου, ἐνδιαφερόμενος ζωηρὰ γιὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας του στὴν Κρήτη, νήσου ποῦ προάσπιζε ἀπὸ βορρᾶ τὴ διώρυγα τοῦ Σουέζ, ἔστειλε ἐνισχύσεις ἀπὸ 6.000 ἄντρες καὶ ταυτόχρονα ὑποσχέθηκε πλήρη οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀξιοποίηση τῆς Κρήτης, ἂν οἱ κάτοικοί τῆς συναινοῦσαν στὴν ἑνωσὴ τῆς μὲ τὴν Αἰγύπτον.

Ἡ αἰγυπτιακὴ ἀξίωση δημιούργησε ἰσχυρὸ ἀναδρασμὸ μέσα στὸν πληθυσμὸ. Οἱ Κρητικοί, μαζεύτηκαν στὸν Ἀπὸκὼρον καὶ ἀποφάσισαν νὰ διεκδικήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους μὲ τὰ ὅπλα. Ἡ σύναξι τοῦ Ἀποκορώνου μετασχηματίστηκε σὲ συνέλευσιν καὶ ἀποφάσισε νὰ καταρτιστοῦν σὲ κάθε ἐπαρχία χωριστὰ στρατόπεδα, νὰ ἐκλεγοῦν δύο ἀντιπρόσωποι ἀπὸ κάθε ἐπαρχιακὴ περιοχὴ καὶ μὲ φήφισμά τῆς ὁρίσῃ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Κρητικῶν Ἀγωνοῦ, ποῦ εἶχε τὴν ἑδρὰ τῆς στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Ἰσμεῆλ πασὰς, ἐνθαρρημένος καὶ ἀπὸ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῶν Κρητῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαμφοτερίζουσα στάσιν τοῦ Ναπολέοντος Γ', δὲν θέλησε νὰ προέλθῃ σὲ καμμιὰ διαπραγματεύσιν καὶ ἐνέτεινε συνεχῶς τὰ στρατιωτικὰ μέτρα, σπρώχνοντας ἀπὸ τουρκικῆς πλευρᾶς τὰ πράγματα στὴν ἐνοπλὴ ἀναμέτρυσιν γιὰ τὴν βίαιη κατάπνιξιν τῶν δίκαιων κρητικῶν

αίτημάτων. Μπροστά σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, οἱ Κρητικοί, μὲ προκήρυξή τους ἀπὸ 20 Ἰουλίου 1866 ἐκήρυξαν τὴν ἐνοπλὴ ἐξέγερσιν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, ἐνῶ οἱ πληρεξούσιοι διεκήρυξαν τὴν ἐνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὕψωσαν τὴν ἐλληνικὴ σημαία σ' ὅλη τὴ νήσο.

Σκληρὸς τότε ἀρχίζει ἀγὼνας στὴ μεγαλόννησο μὲ κύριο θέατρο συγκρούσεων τὰ κρητικὰ βουνά. Ὁ πρῶτος πυροβολισμὸς πέφτει στὴν Πλαταριά τοῦ Σελίνου, ὅπου ὁ ὀπλαρχηγὸς Κριάρης προσέβαλε ντόπιους ἐνοπλους μουσουλμάνους καὶ τοὺς ἔτρεφε σὲ φυγὴ. Συγκρούσεις σημειώθηκαν ἐπίσης στὸ Σταυρὸ Κανδάνου, Λάκκους καὶ Βρύσσες Ἀποκορώνου, ὅπου ὁ Αἰγύπτιος Σακὶν πασὰς ἀναγκάστηκε νὰ συνθηκολογήσῃ, μετὰ τριήμερη πολιορκία. Τελικὰ οἱ νικητὲς τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐπιστρέφῃ στὰ Χανιά.

2. ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ. ΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ

Ἡ Κρητικὴ ἐξέγερσις δημιούργησε ἀμέσως σοβαρὴ ἀναστάτωση καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἰδιαίτερα στὴν Ἀθήνα σχηματίζονται ὀγκώδεις διαδηλώσεις, ἐνῶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ ἀρχίσει νὰ ὁργανώνεται ἡ δοθῆναι πρὸς τοὺς ἀγωνιζόμενους Κρητὲς μὲ πολεμοφόδια καὶ ἱματισμὸ. Στὶς ἐλληνικὲς πόλεις καὶ τὴν ὑπαίθρο σχηματίζονται ἐρανηκὲς ἐπιτροπές, ἐνῶ παράλληλα ἰσχυρὸ ρεῦμα ἐθελοντῶν ἀπὸ τὶς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνώνυμὴ μάζα τῶν πολιτῶν, κατευθύνεται πρὸς τὴν Κρήτη. Ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους σπεύδει ὁ συνταγματάρχης Πᾶνος Κορωνάτος, ὁ γενναῖος ἀντιοθωνικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἐθνοφυλακῆς καὶ ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῶν «ὀρεινῶν» στὴν Ἐθνοσυνέλευσι. Τόσο ἰσχυρὴ εἶναι ἡ λαϊκὴ συμπάραστασις ἀπὸ τὴν ἐλευθέρη Ἑλλάδα, ὥστε ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα δῆλωσε χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δὲν μᾶς ἐκήρυξε μὲν τὸν πόλεμον, ἀλλὰ μᾶς τὸν ἐκήρυξαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες».

Ταυτόχρονα, λόγῳ τῆς ἀγριότητος μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἡ κρητικὴ ἐξέγερσις, δημιουργεῖται σοβαρὸ ρεῦμα προσφύγων, ἰδιαίτερα γυναικοπαίδων, πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τὸν ἐνεργούμενον ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στόλο ἀποκλεισμὸ, τὰ πλωτὰ μέσα ποὺ μεταφέρουν στὴν Κρήτη ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐπιστρέφουν γεμάτα πράσφυρες. Ὑπολογίζεται ὅτι πάνω ἀπὸ 50.000 ἄτομα μεταφέρθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ τριετοῦς ἀγῶνα τῆς Κρήτης, τὰ ὁποῖα καὶ ὤρθηκαν περιθάλψῃ στὴ Σύρον, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Ἀθήνα, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον χάρη στίς λαϊκὰς συνεισφορὰς καὶ τὶς ἄλλες παντοσείδεις ἰδιωτικὰς ἐνισχύσεις.

Προσπάθεια συνδιαλλαγῆς ἐκ μέρους τῆς Πύλης, μὲ ἀντικατάσταση τοῦ Τούρκου καὶ Αἰγυπτίου διοικητῶν ἀπέτυχε, ἐξ αἰτίας τῆς σθεναρῆς ἀδιαλλαξίας τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀρχισαν τότε ἰσχυρὰς τουρκικὰς ἐκκαθαριστικὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν 5.000 περίπου ἐνόπλων Κρητικῶν, ποὺ ἐπικρατοῦσαν ἀπόλυτα, ἰδιαίτερα στὶς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ νησιοῦ. Ὁ νέος διοικητὴς Μ ο υ σ τ α φ ᾶ - π α σ ᾶ ς, ἐπικεφαλῆς δυνάμεων ἀπὸ 20.000 ἄντρες, ξεκίνησε καίγοντας τὴν ὑπαιθρο καὶ σφάζοντας κάθε κάτοικο ποὺ συναντοῦσε. Παρενοχλούμενος ὅχι ἐπιτυχῶς ἀπὸ τοὺς Κρητικούς ἔφτασε στοὺς Λάκκους, τοὺς ὁποίους ἔκαψε καὶ κατόπι δάδισε πρὸς Θ ῆ ρ ι σ σ ο, ὅπου ἐπίσης προέβη σὲ δηώσεις καὶ σφαγές.

Περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου 1866 ἔφτασε στὸ Β α φ ῆ, ὅπου ἦταν συγκεντρωμένοι 600 ἐπαναστάται, ὑπὸ τὸν Ἑλληνα ἐθελοντὴ ἀξιωματικὸ Ζυμβρακάκη. Ἐναντίον τους δάδισε τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ 10.000 ἄντρες. Στὶς 12 Ὀκτωβρίου ἔγινε σκληρὴ μάχη, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὴν ὀχυρὴ αὐτὴ θέση.

3. ΤΟ ΟΛΟΚΛΥΤΣΜΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Καὶ ἐνῶ αὐτὰ διαδραματιζόνταν στὴ Δυτικὴ Κρήτη, ὁ Πᾶνος Κορωναῖος, μὲ ντόπιες καὶ ἐθελοντικὰς δυνάμεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δροῦσε στὴν Ἀνατολικὴ περιοχὴ τοῦ νησιοῦ, ἐκδιώκοντας τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Μ ε σ α ρ ᾶ ς, Ἀ γ ῖ ο υ Μ ὺ ρ ω ν ο ς, Ἀ ῥ ᾶ ὁ ὦ καὶ Μ α λ ε β υ ζ ῖ ο υ. Στὸ παλιὸ μοναστήρι τοῦ Ἀ ρ κ α δ ῖ ο υ, βρίσκονταν ἐγκλειστα περὶ τὰ 400 γυναικόπαιδα καὶ ὁ Κορωναῖος ἔστειλε φρουρὰ 250 ἀντρῶν γιὰ τὴν προστασία τους ὑπὸ τὸν Ἑλληνα ἀξιωματικὸ Δ η μ η τ ρ α κ ὀ π ο υ λ ο. Μόλις τὸ πληροφορήθηκε ὁ Μουσταφὰ πασὰς δάδισε ἐναντίον τοῦ μοναστηριοῦ μὲ στράτευμα ἀπὸ 12.000 ἄντρες, πολιορκήσας τὸ μοναστήρι καὶ κάλεσε τὴ φρουρὰ νὰ παραδοθεῖ. Τόσο ὁ φρουράρχος ὅσο καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ Γ α ῥ ῖ ῆ λ Μ ᾶ ν ε σ η ς, μετὰ σύμφωνη γνώμη τῶν πολιτορκουμένων, ἀπέριψαν τὴν πρόσκληση τοῦ Μουσταφὰ γιὰ παράδοση καὶ κραυγὴ γενικὴ ὑψώθηκε ἀπ' ὅλα τὰ στήθη «νίκη ἢ θάνατος!» Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόρριψη τοῦ τελεσιγράφου του, ὁ Μουσταφὰ πασὰς διατάσσει γενικὸ κανονιοβολισμὸ τῆς μονῆς. Τὴν 8η Νοεμβρίου 1866 γενικὴ ἔφοδος τῶν Τούρκων ἀποκρούστηκε. Μία δὲ μάδα Τούρκων στρατιωτῶν, παραβιάζοντας τὴ θύρα τοῦ ὀχυροῦ περιβόλου ἐρῆκε τὸ θάνατο ἀπὸ ἀνατίναξη ὑπονόμου ὑπὸ τὴν εἰσοδὸ. Μετὰ σφοδρὴ μάχη εἰσχωρεῖ στὴν αὐλὴ δύναμη Αἰγυπτίων, ἀλλὰ ἀπ' ὅλα τὰ σημεία κατευθύνεται ἐναντίον τους ἰσχυρὸς τυφεκιοβολισμὸς. Ὡστόσο ὁ ἀγώνας εἶχε πλέον κριθεῖ ὑπὲρ τῶν πολιτορκη-

των. Τότε, σύμφωνα με την ομόφωνη απόφαση που ελήφθη, όλοι κατέφυγαν στην πυριτιδαποθήκη, ενώ ο αγώνας συνεχιζόταν σφοδρός. Ο ήγούμενος Γαβριήλ, με άτρομο χέρι, έβαλε φωτιά στα θάρηια της πυριτιδας και οι πάντες και τα πάντα ανατινάχτηκαν στον αέρα. Τό 'Αρχάδι, συνεχίζοντας τις ήρωικές παραδόσεις του Είκοσιένα, φώτισε με τη λάμψη και το μεγαλείο του δλόκληρη την προοδευτική ανθρωπότητα και κατέστησε πιό συνειδητό το νόημα του κρητικού αγώνα.

Και ενώ αυτά συνέβαιναν στο 'Αρχάδι, πραγματοποιούνταν μεγάλη συγκέντρωση επαναστατικών δυνάμεων στην περιοχή Κισάμου - Κυδωνιών, υπό τους Βυζάντιο, Ζυμβρακάκη, Μανούση, Σαρατσόγλου, έθελοντές αξιωματικούς από την 'Ελλάδα και τους ντόπιους οπλαρχηγούς Κόρακα, Χατζημιχαήλ, Δασκαλάκη, Πουλή κ.ά. Ο Μουσταφάς με 9.000 άντρες δάδισε έναντιόν τους και συνήφθη σφοδρά μάχη στην περιοχή Σαβουρέ, κατά την οποία οι επαναστάτες επέφεραν πολλές απώλειες στον έχθρο πριν απαγκιστρωθούν από τις θέσεις τους. Στις τάξεις των επαναστατών σημειώθηκαν επίσης απώλειες και έπεσαν εκεί τρεις 'Ιταλοί Γαριβάλδισοί έθελοντές και ο Σέρβος έθελοντής λοχαγός Καλογέροβιτς.

4. ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΚΡΗΤΗ

Στις αρχές του 1867 σημειώθηκαν αρκετές συγκρούσεις, με όρμητήριο των επαναστατών την περιοχή Θερίσου. Τρίτη κατά σειρά έκστρατεία, οργανωμένη από τους Τούρκους με επικεφαλής το Ρεσίντ πασά και Σαρχόζ 'Αλή πασά απέτυχε, την ίδια στιγμή που ή επίσημη και αντιδραστική τουρκόφιλη Εύρώπη, έψαλε τον επικείμενο του δήθεν θανάτου της Κρητικής επανάστασης. Είχε κι' όλας προχωρήσει το καλοκαίρι του 1867 και ή επανάσταση, παρά τις τρομερές της δυσχέρειες, δέν καταπνιγόταν. Οι μαχητές της, θέβαια, δέν ήταν σέ θέση νά δώσουν μεγάλες μάχες εκ του συστάδην και περιορίζονταν σέ αγώνα φθοράς του αντιπάλου.

Από ναυτικής πλευράς ή ελληνική κυβέρνηση είχε διαθέσει προς χάρη του Κρητικού αγώνα τρία μικρά πολεμικά, την "Ενωσις", την "Κρήτη" και το "Αρκάδι", που εκτελούσαν πλόες ανεφοδιασμού και μετέφεραν γυναικόπαιδα στην ελεύθερη 'Ελλάδα. Η "Ελληνική άτμοπλοία" επίσης, είχε διαθέσει για τον ίδιο σκοπό το επιβατικό πλοίο της "Πανελλήνιο". Τό Μάιο του 1867, το "Αρχάδι", απόπλεον-

τας από την Κρήτη, επισημάνθηκε από τὸν τουρκικὸ στόλο καὶ κατέφυγε στὰ Ἀ ν τ ι κ ὺ θ η ρ α, ὅπου καὶ ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὰ τουρκικὰ πολεμικά. Τὸ «Ἀρχάδι» τότε, βάλοντας μὲ δλα τὰ πυροβόλα του κατὰ τοῦ τουρκικοῦ καταδρομικοῦ «Ἰ τ ζ ε δ ῖ ν», ἐπιχείρησε ἥρωικὴ ἐξοδὸ καὶ κατόρθωσε νὰ διαφύγει. Τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου τὸ «Ἀρχάδι» αἰφνιδιάστηκε στὴ Σ ο ὺ δ α ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στόλο καὶ μετὰ ἥρωικὴ ἀντίσταση, ρίχθηκε μὲ τὰ δικά του μέσα στὰ ἀδαθὴ τῆς ἀκτῆς. Ἀφοῦ ξεφορτώθηκαν στὴν παραλία δλα τὰ ἐφόδια ποὺ μετέφερε, δλο τὸ πλήρωμά του ἐγῆκε στὴ στεριά καὶ ἀφοῦ ἔκαψε τὸ καράδι, κατέφυγε στὸ ὁροπέδιο τοῦ Ὁ μ α λ ο ὦ.

5. ΜΗΧΑΝΟΡΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΝΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Στις ἀρχὲς Σεπτεμβρίου 1867 ἔφτασε στὴν Κρήτη ὁ Μ έ γ α ς Β ε ρ ζ ὺ ρ η ς τῆς Τουρκίας Ἀ λ ή π α σ ά ς, πλαισιωμένος ἀπὸ διπλωματικὸ ἐπιτελεῖο, κομίζοντας προτάσεις συνδιαλλαγῆς, αὐτονομία καὶ σύνταγμα. Ἡ Κρητικὴ συνέλευσις, συνήλθε στὴν Ἀ ρ γ υ ρ ο ὺ π ο λ η, ἀπέρριψε τὶς τουρκικὲς προτάσεις καὶ τάχτηκε ὑπὲρ τῆς πλήρους αὐτοδιαθέσεως, ἐνῶ παράλληλα ἀπέρριπτε κατὰπτυστες ἀγγλικὲς προτάσεις «περὶ αἰτήσεως ἀγγλικῆς προστασίας τῆς νήσου»!

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1867 ἐξαπολύθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νέα ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν νεοδιορισμένο ἀρχιστράτηγο Χ ο υ σ ε ῖ ν Α ὺ ν ή π α σ ά. Ὁ Χουσεῖν ἐφάρμοσε νέο σύστημα, ἐγκαθιστώντας μικρὰ ὀχυρὰ στὶς ἐκκαθαριζόμενες περιοχές. Οἱ ἐπαναστάτες τὸν χτύπησαν σὲ σειρὰ μαχῶν ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1867 ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1868. Ἐκτοτε ἡ ἐπανάστασις ἀρχισε νὰ κάμπτεται στρατιωτικὰ καὶ ὁ Χουσεῖν κέρδιζε συνεχῶς ἔδαφος.

Στὸ μεταξύ ἐπῆλθε ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας, ἐνῶ οἱ Δυνάμεις διακήρυσσαν γιὰ ἄλλη μὰ φορὰ τὴν ἀπόφασή τους περὶ προστασίας τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Τώρα ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις ἀρχίζει πλέον νὰ ψυχορραγεῖ. Οἱ ἔθελοντές ἐπιστρέφουν στὴν Ἑλλάδα μὲ γαλλικὰ πλοία, ἐνῶ οἱ ντόπιοι ἐνοπλιοὶ κρατοῦν ἀκόμη μὰ τελευταία ἀντίστασις, ὡς τὴν ἄνοιξη τοῦ 1869. Ἡ ἐξέγερσις τῆς Κρήτης, ἀφοῦ ἀντιμετώπισε τὴν ἐχθρότητα τῶν Δυνάμεων καὶ τὴ δυστακτικότητά τῆς ἐπίσημης Ἑλλάδας, ἔφτανε πιά στὸ μοιραῖο τέλος τῆς. Οὐσιαστικὸς νεκροθάφτης τῆς ὑπῆρξε ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη καὶ μάταιες ὑπῆρξαν μερικὲς προσπάθειες τῆς κυβέρνησις Κουμουνδούρου, ποὺ τὴν διαδέχτηκε, νὰ προβεῖ σὲ σοβαρὲς καὶ πολιτικὰ τολμηρὲς διπλωματικὲς ἀνακατατάξεις ἐπὶ ἀνωτέρου ἐπιπέδου, ὅπως τῇ σερ-

βο-ελληνική συμμαχία, γιά τήν ἀπό κοινοῦ ἀντιμετώπιση τῆς Τουρκίας στό βαλκανικό χῶρο καθῶς καί τὸν προσεταιρισμὸ τοῦ χεδίδη τῆς Αἰγύπτου γιά κοινὴ ἀντιτουρκικὴ δράση. Τὰ ἐμπνευσμένα καί τολμηρὰ σχέδια τοῦ Κουμουνδούρου, ποὺ μετατόπιζαν τὴν εὐθύνη τῶν βαλκανικῶν ὑποθέσεων καί τῶν ὑποθέσεων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἀπ' εὐθείας στοὺς λαούς, ἔμειναν ἀνεκτέλεστα. Σ' αὐτὸ συνέτεινε καί πάλι ἡ σατανικὴ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, ἡ ὁποία, φοβοῦμένη τὴν ἑλληνοσερβικὴ προσέγγιση, ἐπεισε τὴν Τουρκία ν' ἀποσύρει τίς φρουρὲς τῆς ἀπὸ τίς σερβικὲς πόλεις, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα ἀνέτρεπε τὴν κυβέρνησιν Κουμουνδούρου μὲ ἐνέργειές τῆς στοὺς παλάτι. Ἡ ἐξουσία περιήλθε καί πάλι μὲ ἐκλογὲς πρωτοφανοῦς νοθείας στοὺς Βούλγαρη καί ἔτσι ἡ ἑλληνοσερβικὴ προσέγγιση ἔμεινε ἀνεκτέλεστη.

ὑπὸ τὸ κράτος μᾶς συντριπτικῆς ἡττας καί ὑπὸ κυριαρχία οὐσιαστικῶς ἀγγλικῆς, ἡ Ἑλλάδα ὁδηγήθηκε διαίως, σὰν ὑπόδικη, στὴ διάσκεψιν γιά τὸ Κρητικὸ, ποὺ συνήλθε στὸ Παρίσι, στίς 28 Δεκεμβρίου 1869, ἔχοντας μόνον συμβουλευτικὴ ψήφο! Ἡ ἀπόφασις, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ὑπῆρξε συντριπτικὴ γιά τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ἀναγκάστηκε νὰ συναινέσει σὲ ἓνα κατηγορητήριο σὲ θάρος τῆς διὰ κατεπάτησε τὰ διεθνῆ νόμιμα, διὰ ἐπενέβη στίς σουλτανικὲς κτήσεις καί νὰ ὑποσχεθεῖ τὴν ἀποφυγὴ παρόμοιων ἐνεργειῶν γιά τὸ μέλλον. Ὁ βασιλεὺς συνεχάλεσε τὸ σ υ μ β ο ὕ λ ι ο τ ο ὕ σ ε μ μ α τ ο ς, τὸ ὁποῖο ἀποδέχτηκε τίς ἀποφάσεις τῆς διάσκεψιν τῶν Παρισίων καί ἡ νέα κυβέρνησις Θ ρ. Ζ α ῖ μ η ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσίν τούς. Ἔτσι μετὰ τριετὴ πολυαίμακτο ἀγῶνα, ἡ Κρήτις ἐγκαταλείφθηκε γιά μιὰ ἀκόμη φορὰ, ἀντὶ τῶν εὐτελεστάτων ἀνταλλαγμάτων τῆς ἀπόκτησης ἐπαρχιακῶν συμβουλίων, γυνικτῆς συνέλευσης τῶν Κρητῶν καί διορισμοῦ χριστιανοῦ συμβούλου κοντὰ στοὺς Γενικοὺς Διοικητὴς Κρήτης, μαζὶ μὲ ὁμοδόξατο Τοῦρκο σύμβουλο. Θυσίαι αἱματος καί ἐθνικοὶ πόθοι τάφηκαν ἀνεπανόρθωτα κάτω ἀπὸ τὸ ἐπαίσχυντο θάρος ταξικῶν συμπεριόντων, στρατιωτικῶν ταπεινώσεων καί διπλωματικῶν ἐξευτελισμῶν.

6. Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΟΥ ΓΟΥΣΤΑΦΟΥ ΦΛΟΥΡΑΝΣ

Ἀλλὰ ἡ καταβαράθρωσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος εἶχε στὴν Ἀθήνα μιὰ θλιβερὴ ἀκόμη σελίδα: Ὁ Γ ο υ σ τ α ὗ ο ς Φ λ ο υ ρ ά ν ς, μιὰ ἥρωικὴ προσωπικότης τῆς ἐποχῆς, Γάλλος δημοκράτης καί ἀγωνιστὴς τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, ποὺ ὑπηρέτησε ὅλο τὸ διάστημα τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνα ὡς ἐθελοντὴς στοὺς πλεῦρὸς τῶν Κρητικῶν, ὅταν, μετὰ τὸ τέλος τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασις κατέφυγε στὴν Ἀθήνα, ἀντιμετώπισε ὅλη τὴν ἐχθρότητα ποὺ ἔτρεφε στοὺς πρόσωπό του ὁ Ναπολέων ὁ Γ', ὁ ὁποῖος ζήτησε ἀπὸ τὴν κυ-

δέρνηση Βούλγαρη τὴν παράδοσή του στὴ Γαλλικὴ ἀστυνομία!

Ἡ θρασεία ἀξίωση τοῦ Ναπολέοντα, προκειμένου γιὰ τὸν ἥρωα τῶν Κρητικῶν ἀγώνων, ξεσήκωσε τὸν τύπο. Ἡ ἐφημερίδα «Αἰὼν» ἔγραφε:

«...Ὁ Φλουράνς ἀφῆκε τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν κα-
τασυντετριμμένην, ἀλλ' οὐχὶ περατωθεῖσαν. Βαθέως ἀρροσιώ-
θη εἰς τὸν εὐγενῆ λαὸν αὐτῆς τόσοσιν ἀνδρεῖον καὶ τόσοσιν κα-
ταπιεζόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ εὔρε τὴν ψυχράν καὶ κακο-
ποιὸν χεῖρα τοῦ Βοναπάρτου, ἥτις πανταχοῦ ἀνθίσταται εἰς
τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν λαῶν. Πλέον ἢ ποτὲ πρότερον ἐπεί-
σθη ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἐπαναστατικὴ μερίς ὤφειλε
νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσπάθειάν της εἰς τὴν συντριβὴν τοῦ
τυραννίσκου τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ ἔτος ὅλον ἐπάλαισεν, ὑπέφερε
καὶ ἤλπισε μετὰ τῶν Κρητῶν ἀδελφῶν μας. Ἐπολέμησε μετ'
αὐτῶν, ἐν ταῖς χιλιάς κατὰ τὰ ὄρη ἀψιμαχίαις των, ἔζησε
μετ' αὐτῶν τρώγων ρίζας ἀγρίων φυτῶν, χόρτα ὀρασιμένα ἄ-
νευ κρέατος καὶ ἄνευ ἄρτου. Ἐγένετο Κρῆς τὴν καρδίαν καὶ
ἐπίτιμος πολίτης τῆς ἀγωνιζομένης μεγαλονήσου. Τώρα, ὅ-
ποτε ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀγγλων καὶ τοῦ Βοναπάρτου ἐπιτυγ-
χάνει διὰ προδοσιῶν νὰ καταπνίξῃ τοὺς ἐπαναστάτας Κρή-
τας, ὁ Φλουράνς δὲν ἐλησιμόνησε τοὺς φίλους του τῆς μεγα-
λονήσου καὶ τὰ καθήκοντα αὐτὰ ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ἐδημιούρ-
γησεν ἐν ὅσῳ ἔζη ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν. Ἐπέστρεψε, λοιπόν,
ἐσχάτως εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἐκπληρώσῃ τὰ καθήκοντα ταῦτα.
Ἀλλ' ἰχνηλατοῦσα αὐτὸν ἡ γαλλικὴ πρεσβεΐα ἐζήτησεν ἀμέ-
σως ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως νὰ τὸν παραδώσουν εἰς
αὐτήν. Ἡ κυβέρνησίς μας, ἀποκτηνωμένη ἐκ τοῦ φόβου τοῦ
Βοναπάρτου, συνήνεσεν εἰς τὴν παράδοσίν του. Ὁ λαὸς ὁμοῦς
τῆς Ἑλλάδος, ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἐπιτρέψῃ, ἐρωτῶμεν
τὴν κατασχύνην ταύτην;»

Ἡ κοινὴ γνώμη ἀντέδρασε ἀστραπιαία ὑπὲρ τοῦ Φλουράνς.
Ὁργανώθηκαν συλλαλητήρια μπροστὰ στὸ παλάτι καὶ τὴν ἔδρα
τοῦ πρωθυπουργοῦ Βούλγαρη καὶ ἡ κυβέρνησις ἀναγκάστηκε νὰ δη-
λώσῃ ὅτι ἡ ἀξίωση τοῦ Ν α π ο λ ε ο ν τ ο ς τ ο ὕ μ ι -
κ ρ ο ὕ ἦταν ἀπαράδεκτη. Ὁ Φλουράνς ἔφυγε ἀργότερα ἀπὸ τὴν
Ἑλλάδα καὶ πῆρε μέρος στὰ γεγονότα τῆς Κ ο μ μ ο ὕ ν α ς τοῦ
Παρισιοῦ. Πρὶν μάλιστα κατασταλεῖ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1871 στὸ
Παρίσι, εἶχε συλλάβῃ τὸ σχέδιον νάρθῃ στὴν Ἑλλάδα, νὰ στρατο-
λογήσῃ παλιοὺς συμμαχητὲς του τῆς Κρήτης καὶ νὰ διαδίσουν μα-
ζὶ ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν τοῦ Παρισιοῦ. Δὲν πρόλαβε, ὁμοῦς. Τὸ
1871 ἡ ἐξέγερσις τῆς Κομμουνᾶς εἶχε καταπνιγεί ἀπὸ τὸ Θ ι ε ρ -
σ ο, μέσα σὲ ποτάμια ἐργατικοῦ αἵματος...

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΕ ΝΕΑ ΦΑΣΗ

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ αναταραχή που επικράτησε στην Ελλάδα, σαν επακόλουθο της Κρητικής επανάστασης, είχε μοιραίο αντίκτυπο στα άλλα προβλήματα που καταταρρανούσαν τον τόπο. Ένα από τα σημαντικότερα, που ουδέποτε ούσιαστικά, κατά τη διάρκεια της πρώτης πεντηκονταετίας του ελεύθερου εθνικού βίου της Ελλάδας βρήκε την αρμόζουσα λύση, ήταν και το πρόβλημα της γης. Κατά τη νέα αυτή περίοδο, που εγκαινιάζεται με την εξουθένωση της Κρητικής επανάστασης, όρισμένες τάσεις για αστική αλλαγή που παρατηρούνται στην κοινωνική δομή της χώρας, επαναφέρουν δξ' επί τάπητος το πρόβλημα της γης. Το αναπτυσσόμενο εμπορικό κεφάλαιο έχει ανάγκη από εμπορευματικές καλλιέργειες, όπως ή σταφίδα, ο καπνός, τα σύκα κλπ. Για την ανάπτυξή τους απαιτούνται έκτεταμένες πλέον και καλά καλλιεργούμενες εκτάσεις γαιών, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στο έπακρο μόνο με μια εθρεία διανομή τους στους άκτήμενες χωρικούς.

Στις 25 Μαρτίου 1871 η κυβέρνηση Κουμουνδούρου δημοσιεύει το νόμο «περί διανομής και διαθέσεως της εθνικής γης», που για πρώτη φορά από την εποχή της Ανεξαρτησίας θέτει το πρόβλημα της απόδοσης των πρώην τουρκικών τσιφλικιών στους άκτήμενες γεωργούς. Η έκταση του νόμου ανατίθεται στους δήμους, ή δε πληρωμή των αγρών καθορίζεται σε 26 έτησις δόσεις, με χρεώλυσιο 3% και τόκο 2%. Η τιμή όρίστηκε σε 59 δραχμές το στρέμμα κατά μέσο όρο, ποσό τεράστιο τότε για το θαλάντιο των φτωχών αγροτών. Ο κλήρος καθορίστηκε σε 40 στρέμματα π ο τ ι σ τ ι κ ά κατ' ανώτατο όριο ή 80 ξ ε ρ ι κ ά κατά γεωργική οικόγένεια.

Ο νόμος αυτός, σε τελευταία ανάλυση, ήταν δυσμενής για τους αγρότες. Κανένας δέν μπόρεσε ν' αγοράσει περισσότερα από επτά

στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ οι παλαιοί κάτοχοι της γης, οι γνωστοί τσιφλικάδες, πρόσθεταν νέες εκτάσεις στα κτήματά τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δημιουργήθηκε ὁ τύπος τοῦ νεοέλληνα κτηματία, ὁ ὁποῖος δυνάστευε καὶ δυνάστευει ἀκόμα τὴν οἰκονομία τῆς χώρας μὲ τὴν τοκογλυφία σὲ βάρος τῶν φτωχῶν καλλιεργητῶν καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ καταπίεση. Αὐτονόητο πῶς ὁ νόμος τοῦ Κουμουندούρου δὲν ἔθιξε τὴ μεγάλη ἰδιοκτησία τῶν παλιῶν τζακιῶν, οὔτε τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα, κατὰ πρόχειρο ὑπολογισμό τῆς ἐποχῆς, ξεπερνοῦσαν τὸ καθένα τὰ 1.000 στρέμματα.

Παράλληλα δημιουργεῖται τὴν ὑπαιθρο ἓνα νέο ἀγροτικὸ στρώμα, παρακλάδι τῆς ἀγροτικῆς τάξης, τὸ στρώμα τῶν μικροκαλλιεργητῶν. Ἡ ἰδιοκτησία τους, δὲν ὑπερβαίνει τὶς περισσότερες φορές τὸ ἓνα στρέμμα, καὶ ἡ παραγωγή τους δὲν φτάνει οὔτε γιὰ τὴ διατροφή τῆς οἰκογένειάς τους. Ἔτσι ἀναγκάζονται συνήθως νὰ ἐργαστοῦν ὡς ἀγροτικοὶ ἐργάτες στὰ τσιφλίκια, ἢ νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν τοκογλύφο καὶ τὸν κομματάρχη τῆς ὑπαιθρου, στὸν ὁποῖο ἦταν πολιτικὰ ὑποδουλωμένοι κατὰ φυσικὴ ἐπέκταση τῆς σιδηρᾶς οἰκονομικῆς τους δουλείας.

Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἐπὶ Κουμουندούρου λύση τοῦ ἀγροτικοῦ μας προβλήματος, ποὺ ἐξεπήγασε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐνίσχυσης τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας τῆς χώρας καὶ τῆς εὐρυνσης τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, εἶχε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα: ἔριξε τὴν παραγωγή στὸ σάλο τῆς ἀνομοιογένειας καὶ ὅζυνε τὶς ἤδη ἀνώμαλες καλλιεργητικὲς σχέσεις ποὺ διατηροῦνταν ἀνέπαφες ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία (μισακάρικο, τριτάρικο, ἀποκοπή, ἐμφυτευτικὲς σχέσεις, δεκάτη κλπ.). Ἡ ἀτομικοποίηση τῆς καλλιέργειας ἔφερε ἓνα καὶ μόνον ἀγαθὸ ἀποτέλεσμα, τὴν ἀνάπτυξη, δηλαδὴ, τῶν ἐδικῶν καλλιέργειῶν, ὅπως τῆς σταφίδας καὶ τοῦ καπνοῦ, ποὺ ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα εἶχε ἐπιτευχθεῖ ἓνας αὐτόματος προσανατολισμὸς τους πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς καὶ ποὺ ἔσωσαν τὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία τῆς χώρας μὲ τὴν ἱλιγγιώδη ἀνάπτυξη τῆς καλλιέργειάς τους καὶ τὴν ἀθρόα ἐξαγωγή τους στὸ ἐξωτερικόν. Ἰδιαίτερα ἡ καλλιέργεια τῆς σταφίδας δημιούργησε μετὰ τὸ 1870, στρώμα μεγάλωχρικῶν στὰ θόρεια καὶ τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τοῦ Μοριά. Ἀναπτύσσονται ἀνθοῦσες κωμοπόλεις: στὴν Κορινθία, Ἀχαΐα, Ἡλεία, Μεσσηνία ὅπου συγκεντρώνεται τὸ ἐμπόριο τῆς σταφίδας, ἡ δὲ ἀνάπτυξή του παρέχει τὴ δυνατότητα δημιουργίας εὐρείας καταναλωτικῆς ἀγορᾶς, λόγῳ τῆς μόνιμης ἀπασχόλησης τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐγκατάστασης βιοτεχνικῶν ἐργαστηρίων ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο, ὅπως κιβωτιοποιεῖα, συσκευαστήρια σταφίδας, σύκων κλπ.

2. Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Τὴν ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία, ποὺ δξυνε καθημερινὰ ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία, ἤρθε νὰ ἐπιτείνει ἓνα ἀξιοθρήνητο γεγονός, ποὺ δραματίστηκε στὸν Ὁρωπὸ, γνωστὸ στὴ νεώτερη ἱστορία μας ὡς σφ α γ ῆ τ ο ὺ Ὁ ρ ω π ο ὺ, καὶ ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια τὴ δυσφήμιση τῆς χώρας στὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὴν πτώση τῆς κυβέρνησης Θρ. Ζαΐμη.

Στις 31 Μαρτίου/12 Ἀπριλίου 1870 ὁ Ἀγγλὸς περιηγητὴς Μ ο ν κ ά σ τ λ ε ρ μὲ τὴ σύζυγό του, ὁ γραμματέας τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα Ἐ ρ β ε ρ τ, ὁ γραμματέας τῆς Ἰταλικῆς πρεσβείας καὶ οἱ περιηγητὲς ἐπίσης Μ π ὸ Ὑ λ καὶ Β ί ν ν ε ρ, συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ μερικὲς γυναῖκες συγγενεῖς τους, ξένης ὑπηκοότητος, πῆγαν ἐκδρομὴ στὸ πεδίο τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους ἔπεσαν στὰ χέρια τῆς συμμορίας τοῦ ληστῆ Ἀ ρ β α ν ι τ ά κ η, κοντὰ στὸ Π ι χ έ ρ μ ι. Οἱ ληστὲς κράτησαν ὡς αἰχμαλώτους τοὺς τοὺς ἄντρες, ζητώντας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους λύτρα 32.000 λιρῶν Ἀγγλίας, ἀμνηστία γιὰ τὴν ὥς τότε ἔκνομη δράση τους καὶ ἐξασφάλιση τῆς διαφυγῆς τους στὸ ἐξωτερικόν, ἐνῷ τίς γυναῖκες καὶ τοὺς χωροφύλακες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀκολουθήσει τοὺς ξένους γιὰ νὰ τοὺς προστατεύουν, ἀπελευθέρωσαν γιὰ νὰ φέρουν στὴν Ἀθήνα τὸ μήνυμα τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ξένων.

Τὰ ἀπρόοπτα αὐτὰ γεγονότα ἔφεραν τὴν κυβέρνησιν σὲ δεινὴ ἀμηχανία. Ἡ λ η σ τ ο κ ρ α τ ί α, μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου ἐπὶ ἓνα τέταρτο περίπου αἰῶνα, ἀποδεικνυόταν πανίσχυρη καὶ μπορούσε νὰ κυριαρχεῖ ὡς τὰ κράσπεδα τῆς πρωτεύουσας τοῦ βασιλείου.

3. ΛΗΣΤΟΚΡΑΤΙΑ. ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ

Ἀλλὰ πῶς τὸ καθεστῶς τῆς ληστοκρατίας διατηροῦνταν ἀμείωτο, ἐπὶ σαράντα ἔτη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας; Μικρὴ ἀναδρομὴ στὶς ἀπαρχές τῆς θά μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐρμηνεύσουμε ἱστορικὰ τὴν ἐπιβίωσή της. Ἡ ληστοκρατία εἶχε τίς ρίζες τῆς στὸν διωγμὸ τῶν ἀγωνιστῶν, ποὺ παρατηρήθηκε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ τὴ Βαβαροκρατία. Μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας, τὰ πειναλέα καὶ ρακένδυτα στίφη τῶν ἀγωνιστῶν, ἀντὶ νὰ τύχουν ἤς συμπαράστασης τοῦ κράτους μὲ μὰ γενναία διανομὴ τῆς ἐθνικῆς γῆς, ἀντίθετα ἀντιμετώπισαν τὸν ἀπηνή διωγμὸ καὶ σὲ κάθε αἵτησή τους γιὰ κρατικὴ περίθαλψιν ἔβρισκαν ἀπέναντί τους τίς βαδαρικὲς λόγχες. Οἱ

περισσότεροι απ' αυτούς και ιδιαίτερα εκείνοι που ή γενέτειρά τους δέν είχε περιληφθεί στα όρια του ελεύθερου ελληνικού κράτους, κατέφυγαν ένοπλοι στα βουνά, για να γλυτώσουν από τὸ διωγμὸ τῆς εξουσίας. Έτσι κατά τὴ διάρκεια τῆς τρίτης καὶ τέταρτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰώνα, ἀναπτύχθηκε στὴν ὑπαίθρο εὐρεία ἀνταρτική κίνηση, μὲ συνθήματα καθαρὰ πολιτικά. Οἱ ένοπλοι τῶν ὁρέων ὑποστήριζαν σθεναρὰ τὴν ἀγροτική μάζα ἀπὸ τὶς αὐθαρεσίες τῆς δεσποτικής ὀθωνικής εξουσίας καὶ στὰ μάτια τοῦ λαοῦ εἶχαν τὴν αἴγλη ἡρώων.

Ἡ αὐγὴ τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰώνα εἶναι τὸ ὁρόσημο τῆς μετατροπῆς τῆς ένοπλης ἀνταρσίας σὲ ληστεία, γιατί ἀποτελοῦσε πλέον τροχοπέδη στὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑπαίθρου. Οἱ ἀνεπαίσθητα καὶ βασανιστικά μεταβαλλόμενες κοινωνικὲς συνθήκες, εἶχαν πιά παραμερίσει τὴν ένοπλη ἀνταρσία καὶ τὰ ἀπομεινάρια τῆς εἶχαν πάρει ληστρικό χαρακτήρα. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν τριῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰώνα, παρουσιάζονταν στὴν ὑπαίθρο ἀπειράριθμα κρούσματα ληστειῶν, πὺ χαρακτήριζαν τὸν κοινωνικό βίο τῆς χώρας καὶ ἐνέπνευσαν στὸν εὐφύεστατο Γάλλο σατιρικό τῆς ἐποχῆς Ε ν τ μ ό ν τ ' Α μ π ο ὺ τὸ πασίγνωστο καὶ δηκτικώτατο μυθιστόρημά του «Ο β α σ ι λ ε ὺ ς τ ῶ ν ὁ ρ έ ω ν», μὲ τὸ ὁποῖο καταδισκέδασε, γύρω στὰ 1875, ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη σὲ βάρος τοῦ ελληνικοῦ βασιλείου.

Γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ληστείας τὸ κράτος ἦταν περίπου ἀνίσχυρο, γιατί οἱ ληστὲς προστατεύονταν ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς κομματάρχες, πὺ οἱ ληστὲς ἦταν, πολλές φορές, ὄργανα τῶν πολιτικῶν τους ἐπιδιώξεων. Ἀλλὰ καὶ ἀνώτατα πολιτικά στελέχη προστατεύαν ἐνίοτε τὶς ληστρικές συμμορίες. Καὶ ἐνῶ ἡ μάλιστα τῆς ληστείας θὰ ἦταν εὐχερὲς νὰ ἐκλείψει μὲ μιὰ ἀπ' εὐθείας δράση ἐναντίον αὐτῶν πὺ τὴν ὑποκινούσαν, γινόταν τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο καὶ τὸ κράτος στρεφόταν λαθρὸ ἐναντίον τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν, τοὺς ὁποίους ἐκτόπιζε ἀθρόα καὶ ὁμαδικὰ μακριὰ ἀπὸ τὶς ἐστίες τους, ὡς ληστοτρόφους. Ὡστόσο, ἡ ληστεία, ἀνητῆ καὶ ἀπτόσητη, ἐξακολουθοῦσε τὴ δράση τῆς, ἐμποδίζοντας τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑπαίθρου καὶ ἐκμηδενίζοντας τὴν πορεία τῆς χώρας πρὸς τὴν ἀναγκαία καπιταλιστική ἐξέλιξη.

Μόλις ἔγινε γνωστὴ στὴν Ἀθήνα ἡ αἰχμαλωσία τῶν ξένων σὸ Πιχέρμι, ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη συνήλθε σὲ ἀλλεπάλληλες συσκέψεις καὶ ἀποφασίστηκε, γιὰ τὴν τιμὴ τῆς εξουσίας, ἡ καταδίωξη τῶν ληστῶν. Οἱ συγγενεῖς τῶν δημῶν, σοφώτεροι γύρω ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν μέτρων τῶν καταδικωτικῶν ἀποσπασμάτων, ἐπρότειναν τὴν πληρωμὴ διπλασιῶν λύτρων, ἀλλὰ ἡ κυβέρνησις δέν δέχθηκε τὴν πρότασι καὶ ἔστειλε στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα κατὰ

τῶν ληστῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν καταφύγει μὲ τοὺς αἰχμαλώτους τους, στὸν Ὁρωπό. Στις 9 Ἀπριλίου 1870 οἱ ληστές, βλέποντας νὰ θαδίζουν ἐναντίον τους στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, διαιρέθησαν σὲ δυὸ τμήματα καὶ τὸ μὲν πρῶτο κατέσφαξε ἀνηλεῶς τοὺς αἰχμαλώτους, ἐνῶ τὸ δεύτερο συνεπλάκη μὲ τὰ ἀποσπάσματα, γιὰ νὰ ἐξοντωθεῖ τελικὰ.

Μόλις ἐγίνε γνωστὴ ἡ σφαγή, ξεσηκώθηκε φοδερὴ κατακραυγὴ κατὰ τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Ἀγγλία ἰδίως, ἂν καὶ ἐστήριζε δλη τὴν ἰσχύ της στὴν πειρατεία τοῦ παρελθόντος, ἐβγαζε ὑποκριτικώτατες κραυγές καὶ καθύβριζε κατὰ τὸν αἰσχροτέρο τρόπο τὸν ἀνεύθυνο γιὰ τὸ δράμα, πρῶο καὶ φιλόξενο ἑλληνικὸ λαό, κατευθύνοντας τὴν πολεμικὴ της σὺ στόχο διὲ ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦταν ἄξια ν' ἀποτελεῖ ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο κράτος. Ἀμεση συνέπεια ἦταν ἡ πτώση τῆς κυβέρνησης Ζαῖμη, τὴν ὁποία διαδέχτηκε κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Ἐπαμ. Δεληγιώργη, τόσο δουλικὰ δὲ συμπεριφέρθηκε πρὸς τὴν Ἀγγλία, ὥστε ἔφτασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ δεχτεῖ τὴ διενέργεια τῶν ἀνακρίσεων γιὰ τὴ σφαγὴ τοῦ Ὁρωποῦ ἀπὸ Ἀγγλοὺς δικαστές!

4. Τ Α Λ Α Γ Ρ Ι Α Κ Α

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1871 ἡ κυβέρνηση Δεληγιώργη ἀνετράπη καὶ σχηματίστηκε νέα, στίς 28 Ὀκτωβρίου, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ζαῖμη. Ἡ κυβερνητικὴ ἀστάθεια ἐξακολούθησε καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1871 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, ὑπὸ τὸν Βούλγαρη, ἡ ὁποία, στίς ἀρχές τοῦ 1872, ἔκαμε καὶ τίς ἐκλογές. Νέο, ὡστόσο, ζήτημα, τὸ ζήτημα τῶν σ κ ω ρ ι ῶ ν καὶ τῶν ἔ κ β ο λ ἄ δ ω ν τῶν ἀρχαίων μεταλλείων τοῦ Λαυρίου, σχετιζόμενο μὲ τὴν ἀνάμειξη καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ξένου κεφαλαίου στὴν ἐκμετάλλευση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς Ἑλλάδας, ἤρθε νὰ προκαλέσει ἰσχυρὸ σάλο στὸν ἄλλωστε ἀσταθὴ πολιτικὸ βίο τῆς χώρας.

Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, γνωστὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους, δταν τὴν ἐκμετάλλευσή τους εἶχε ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, παραχωρήθηκαν τὸ 1864 στὸν Ἰταλὸ ἐπιχειρηματία Σ ε ρ π ι ε ρ ι, βάσει τοῦ περὶ μεταλλείων νόμου τοῦ 1861. Ἀπὸ τὴν ἐνεργηθεῖσα πραγματογνωμοσύνη ἔκ μέρους ξένων τεχνικῶν, ἀποδείχτηκε διὲ τὸ ὑπέδαφος τῶν περιοχῶν Κ α μ ἄ ρ ι ζ α ς, Σ α ν τ ο ρ ῖ ν η ς, Σ π ι θ α ρ ῶ ν α ς, Ἀ γ ρ ι λ ῖ τ σ α ς, Γ κ ο υ ρ ι ζ ἄ ρ ι καὶ Λ ι κ ῖ τ σ α ς τῆς Λαυρεωτικῆς ἔκρυσαν μεταλλεύματα ἀργυρούχου μολύβδου καὶ σιδήρου. Συμπήχτηκε τότε ἡ Ἰταλογαλλικὴ ἐταιρεία Σ ε ρ π ι ε ρ ι καὶ Ρ ο ὐ ν τ ῆ Φ ρ ε σ ι ν α ῖ καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀρχισέ ἡ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση. Τὸ καθεστῶς κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ ἐκμετάλ-

λευση τῶν μεταλλείων καὶ οἱ συνθήκες ἐργασίας ἦταν κυριολεκτικὰ ἐφιαλτικὰ. Τὸ μὲν μέταλλευμα, ἐναντι εὐτελεστάτης ἀντικαταβολῆς πρὸς τὸ δημόσιο, ἐπαίρνε τὸ δρόμο πρὸς τὰ χυτήρια τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, ἡ δὲ ἐξόρυξη γινόταν μὲ εὐτελέστατα ἀμειβόμενα ἐργατικά χέρια ἀπὸ τὴν περιοχὴν, κατὰ τὸ πλεῖστο χέρια ἀγροτῶν, ἀνειδίκευτων στὸ ἐπάγγελμα τοῦ μεταλλωρύχου καὶ ἐργαζόμενων κάτω ἀπὸ συνθήκες τραγικῆς γιὰ τὴν υἰεΐα καὶ ἀσφάλειά τους.

Σὰ νὰ μὴν ἔφτανε ὁ ἄγριος καὶ ληστρικός σφετερισμὸς τοῦ προϊόντος τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπεδάφους ἀπὸ τοὺς ξένους, ἡ ἱταλογαλλικὴ ἐταιρεία ἐπιχείρησε, κατὰ τὸ 1867 ἀρχικά, νὰ δάει χέρι καὶ στὶς σκουριές καὶ τίς ἐκβολάδες τῶν ἀρχαίων ὀρυχείων, πού ἦταν πυριασμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Οἱ σ κ ω ρ ί ε ς, ἀχρηστες κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, λόγω τῆς ἀτέλειας τῶν καμινευτικῶν μεθόδων, ἀποτελοῦσαν τῶρα ἀληθινὸ θησαυρὸ, γιατί περιέκλειαν σημαντικὰ ποσότητες μετάλλων, πού μποροῦσαν ν' ἀποχωριστοῦν ἀπὸ τὴ μάζα τοῦ μεταλλεύματος καὶ ν' ἀποδοθοῦν στὴν μεταλλοβιομηχανία.

Ἡ οἰκιοποίηση ἀπὸ τοὺς ξένους τῶν σκωριῶν καὶ τῶν ἐκβολάδων τοῦ Λαυρίου, μὲ ζημία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ξεσῆκωσε θύελλα διαμαρτυριῶν στὴν Ἀθήνα. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ, κεντρισμένη καὶ ἀπὸ τὴν ἀγανάκτηση κατὰ τῶν ξένων, δημιούργησε χρυσωρυχεῖα ἐκεῖ πού μόνο σιδηρομετάλλευμα ὑπῆρχε. Τὸ ἀντιξενικὸ πνεῦμα τῶν μαζῶν καλλιεργήθηκε ἐπιτήδεια καὶ ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση, τῆς ὁποίας πράκτορες περιέφεραν στὴν Ἀθήνα δείγματα μεταλλεύματος, ἐμπλουτισμένο μὲ χρυσόσκονη, πού τάχα βρέθηκε στὸ Λαύριο! Τὸ Μάιο τοῦ 1871 ὁ ἀναβρασμὸς εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ἡ κυβέρνησις Κουμουνοδοῦρου ἀναγκάστηκε νὰ υποβάλει νομοσχέδιο, βάσει τοῦ ὁποίου οἱ λαυρεωτικὲς ἐκβολάδες καὶ σκωριές θὰ διετίθεντο πιά ἀπὸ τὸ κράτος.

5. ΞΕΝΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

Γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν συμφερόντων τῶν ξένων σημειώθηκε τότε θρασεία ἐπέμβαση τῶν κυβερνήσεων Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Οἱ πρεσβευτὲς τῶν δύο χωρῶν στὴν Ἀθήνα παρουσιάστηκαν μαζὶ στὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἀμφισβήτησαν ζωηρὰ τὴν ἐγκωρότητα τοῦ νόμου, ἐπιδίδοντας στὴν κυβέρνησις διακοίνωση στὴν ὁποία σημειωνόταν ὡμότατα ὅτι οἱ δύο δυνάμεις «εὐρεθεῖσαι εἰς τὴν ἀνάγκην θ' ἀντιτάξουν ἀλλαχού ἢ εἰς τὸ συμβιβαστικὸν πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως τὰ μέσα πρὸς διάσωσιν τῶν συμφερόντων τῆς ἱταλογαλλικῆς ἐταιρείας».

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θρῖσκόταν τὸ ζήτημα, πὺ τόσῃ ἀναστάτῳ-
 ση δημούργησε στὸ λαό, ὅταν ἀνατράπηκε ἡ κυβέρνησις Κοιμουν-
 δούρου καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία ὁ Δεληγιώργης. Ἡ νέα κυβέρνη-
 σι παρέσχε στὴν ἑταιρία τὸ δικαίωμα νὰ καταφύγει στὰ ἑλληνι-
 κά δικαστήρια ἂν αἰσθανόταν ὅτι ἀδικεῖται, ἀλλὰ οἱ προστάτιδες
 τῆς δυνάμεις δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν καμμιά συζήτησι γύρω στὸ
 θέμα, ἀπειλώντας βία κατὰ τῆς Ἑλλάδας. Τέλος ἀπευθύνθησαν
 πρὸς τὴ Ρωσία, Ἀγγλία, Αὐστρία καὶ Γερμανία, ζητώντας τὴν ἐ-
 πέμδασή τους, ἐνῶ ταυτόχρονα στὸ Παρίσι κυκλοφοροῦσε ἡ φήμη,
 ὅτι ὁ ἐκεῖ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας ἔσπευσε νὰ μεταδώσει στὴν κυ-
 βέρνησις ὅτι ἀπὸ κάποιο γαλλικὸ λιμάνι ἀπέπλευσαν τρία πολεμι-
 κά, πὺ κατευθύνονταν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὴς
 ἀπόψεις τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν πειθὺ τῶν τηλεβόλων τους. Στὴν ἀ-
 ναφορὰ αὕτῃ ἀπάντησε ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Σ π η λ ι ω-
 τ ά κ η ς μετὰ τηλεγράφημά του στὸν πρεσβευτὴ, τονίζοντας ὅτι ἡ
 Ἑλλάδα «δὲν θ' ἀπεδέχετο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ τεθῇ ὑπὸ ξενικὴν
 κηδεμονίαν ἐπὶ τῆς συγκεκριμένης ὑποθέσεως, ἔστω καὶ ἐκχιαζο-
 μένη».

6. ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΛΑΥΡΙΟΥ. Ο ΣΥΓΓΡΟΣ

Στὸ μεταξύ, οἱ τέσσερες Μεγάλες Δυνάμεις, στίς ὁποῖες κατέ-
 φυγαν οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἱταλοὶ, ζητώντας τὴ μεσολάθεσή τους, ἐ-
 πενέθησαν συμβουλευτικὰ στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προτείνοντας
 τὴν παραπομπή τοῦ ὅλου ζητήματος σὲ ξένη διαιτησία. Ἡ Ἑλλά-
 δα ἀπέρριψε καὶ τὴν τελευταία αὕτῃ πρότασι, θεωρώντας ὀρθότατα
 τὴ διαιτησία σάν ἀ ρ χ ῆ ἑ τ ε ρ ο δ ι κ ί α ς ἡ ὁποία, ὡς
 κακὸ προηγούμενο, θὰ εἶχε θανάσιμη ἐπίδρασι ἐπὶ τοῦ ὅλου πολι-
 τικοῦ μέλλοντος τῆς χώρας. Τὸ ζήτημα θρῖσκόταν σὲ ἀδιέξοδο, ὅταν
 ἐμφανίστηκε στὸ προσκήνιο τὸ ἑλληνικὸ παροικιακὸ ἐμποροσάραφι-
 κο κεφάλαιο, στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀ ν θ ρ έ α Σ υ γ γ ρ ο υ, ἐνερ-
 γοῦτος ὡς πληρεξουσίου καὶ διαχειριστοῦ τῆς «Τραπεζῆς Κων-
 σταντινουπόλεως». Ὁ Συγγρὸς ἀνέλαβε εἰς τὰ δικαιώματα τῆς
 γαλλοῦταλκῆς ἑταιρίας τοῦ Λαυρίου ἀντὶ 45.000.000 δρχ., ἰδρύον-
 τας, μαζί μετὰ τὸν Σερπῆρι, νέα ἑταιρία τῶν «Μεταλλουργεῶν Λαυ-
 ρίου». Ἡ νέα ἐπιχείρησις, πὺ οὐσιαστικὰ δὲν ἦταν ἄσχετη μετὰ τὴν
 παλαιά, ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσι τῆς καταβολῆς στὸ κράτος τοῦ
 44% ἀπὸ τὴν ἐκκαμίνευσιν τῶν ἐκβολάδων, εἴτε σὲ μέταλλο, εἴτε
 σὲ χρῆμα καὶ τὸ κράτος ἐκχωροῦσε τὴν περιοχὴ στὴν ἑταιρία γιὰ
 99 χρόνια.

Ἡ νέα ἑταιρία ἐξέδωκε μετοχὰς ἀξίας 200 δρχ. τὴν καθεμιά.
 Ἡ ὅλη μετατροπὴ τῆς ἐπιχείρησις καὶ ἡ ἐπένδυσιν τῶν κεφαλαίων

του Συγγρού έγινε κατά τρόπο άληθινά σατανικό, ώστε να εξαπατηθεί το στρώμα εκείνο του λαού το οποίο διέθετε άτομική άποταμίευση. Φήμες διεσπάρσαν τεχνηέντως ότι ή νέα εταιρία θά μετατρέψει το Λαύριο σε νέα Καλλιφόρνια και στην παγίδα έπεσαν εύκολα οι άδαις περί τή χρηματιστηριακά μικροί και μεσαίοι άστοι της χώρας. Έξ αίτίας της άδιάκοπης ζήτησης, οι μετοχές ύψώθηκαν άπότομα στην τιμή των 310 δρχ. Όλοι έτρεχαν, διαγκωνιζόμενοι, ν' αγοράσουν μετοχές, πουλώντας τή σπίτια τους, τήν οικοσκευή τους και τή τιμαλή τους και ή μανία αύτή μεταδόθηκε ταχύτατα και στην ύπαιθρο. Η μικρή άγροτική ιδιοκτησία άρχισε νά πουλιέται άθρόα και τό προϊόν της πώλησης μετατρεπόταν, με τεράστια ζημία της άγροτικής οικονομίας, σε μετοχές. Καφενεία, γραφεία, κέντρα, λέσχες είχαν μετατραπεί σε πρόχειρα χρηματιστηριακά γραφεία, όπου άπό τή ξημερώματα ως τό θράδυ, και μέσα σε άτμόσφαιρα φρενιτιδας, διεξαγόταν ή κερδοσκοπική κυβεία της άγοραπωλησίας των μετοχών του Λαυρίου!

Όταν πέρασε αρκετός χρόνος και άποδείχτηκε πόσο φρούδες ήταν οι έλπίδες των άγοραστών, αλλά και τό μέγεθος της άπάτης που είχε σκευωρήσει ο Συγγρός σε βάρος των θαλαντιών των πτωχών πολιτών, δέν ύπήρξαν παρά θύματα. Η Έταιρία όχι μόνο δέν άξιοποίησε τίς σκωρίες και τίς έκβολάδες, όχι μόνο δέν κατέβαλε τή μερίσματα των μετόχων, αλλά ζήτησε άπό τήν κυβέρνηση Δεληγιώργη, γιά ν' άποφύγει τήν πλήρη χρεωκοπία της, τήν κατά 200.000 έτησίως μείωση της καταβολής της πρὸς τό δημόσιο. Όσ τόσο όλοι τώρα είχαν άνοίξει τή μάτια τους και οι κάτοχοι των μετοχών άρχισαν λυσσαλέες επιθέσεις έναντίον της κυβέρνησης. Η λέξη Λαύριο πολιτογραφήθηκε τότε στη νέα έλληνική γλώσσα σά συνώνυμη της άπάτης, ό δέ Έπαμεινώνδας Δεληγιώργης, πού στη νεότητά του κατέβηκε με άριστες προϋποθέσεις στόν πολιτικό στίβο, περιβεβλημένος με τή δημοκρατική αίγλη πολιτικού ήγέτη, κατά τήν έκφραση του Ιστορικού Κυριακίδη «κατεμαυρώθη διά παντός άπό τό πυκνόν νέφος ασόβλης τό έξεγειρόμενον άπό των έργοστασίων του Λαυρίου, τό όποιον έπεκάθησεν επί της τείως αλγκλήσεως δημοτικότητός του».

7. Ο ΕΝΑΓΓΑΛΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΟ ΞΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Παρά τόν ισχυρό κλονισμό της θέσης του, ό Δεληγιώργης, θανάσιμα μπλεγμένος με τό ξένο κεφάλαιο, εξακολούθησε πολιτική προσέγκυσης έξωτερικού κεφαλαίου, παραδίδοντας στή χέρια των ξένων τή μιά μετά τήν άλλη τίς πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας και τή υπό μελέτη συγκοινωνιακά έργα. Η «Τράπεζα Κωνσταν-

τινυπόλειως», πού τόσο έλεεινό ρόλο διαδραμάτισε στά Λαυρεωτικά, διεπραγματευόταν μέ τήν κυβέρνηση τήν κατασκευή τής σιδηροδρομικής γραμμής Ἀθηνῶν - Λαμίας. Ὡστόσο ἡ σύμβαση μέ τήν Τράπεζα αὐτῇ ναυάγησε ταχύτατα, ὅταν αὐτῇ πείστηκε ὅτι τὸ ἔργο δὲν ἦταν προσδοφόρο γιὰ τὸ ταμεῖο τῆς. Μὲ ἀφορμὴ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἐπέτρεπε τῇ σύνδεσθι τοῦ ἑλληνικοῦ σιδηροδρόμου μέ τίς εὐρωπαϊκὲς γραμμὲς μέσα στὸ ἑδαφὸς τῆς, καθὼς καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἔριδας πού ξέσπασε ὡς πρὸς τὴν τοποθεσία τῶν σταθμῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ἀκύρωσε τῇ σύμβαση μέ τὸ ἑλληνικὸ δημόσιο. Ἔτσι ματαιώθηκε ἐπὶ σειρά ἐτῶν ἀξιόλογο τεχνικὸ καὶ συγκοινωνιακὸ ἔργο, πού ἂν ἐξετελεῖτο τότε μέ ἑλληνικά κεφάλαια, θὰ εἶχε ἐπισπεύσει στήν ἀνέλιξη τῆς χώρας καὶ θὰ εἶχε δοθῇσαι αἰσθητὰ τὴν ὀργάνωση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων σὲ νέα, ἀνώτερη, φάση.

Γιὰ τὴν προσέλευση τοῦ ξένου κεφαλαίου, μέ ζημιὰ τῶν ἐντοπίων παραγωγικῶν δυνάμεων, προσέλευση πού θὰ παρέδιδε δέσμη τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία στοὺς ἄλλοεδαπὺς κεφαλαιούχους, ὁ Δεληγιώργης ἐπιχείρησε, περὶ τὸ τέλος τοῦ 1873, νὰ ἱδρύσει Πιστωτικὴ Τράπεζα. Τὸ ἱδρυμα συστήθηκε, ἀλλὰ συνάτησε τὴν καθολικὴ καὶ ἀποφασιστικὴ ἀντίδραση τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ὁποία, ἔχοντας πρόσφατη τὴν «ὑπόθεση Λαυρίου», ἀρνιόταν ἀσυζητητὶ νὰ δεχτεῖ τὴν παράδοσιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας σὲ ξένα χέρια. Ἡ Πιστωτικὴ Τράπεζα, ὑπὸ τὰ πλήγματα ἐνὸς πρωτοφανοῦς λαϊκοῦ ἀνδραρχισμοῦ καὶ τίς ζυγηρὲς ἐκδηλώσεις στοὺς δρόμους τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, ναυάγησε.

«Ὁ Δεληγιώργης - γράφει ὁ Κυριακίδης - δὲν ἦτο πλέον ὁ προσφιλὴς ἡγέτης τῆς νεολαίας. Δὲν ἦτο ὁ φίλος τῆς Ἔθνοφυλακῆς. Δὲν ἠγάπα πλέον, ὡς ἄλλοτε, τὰς πανεπιστημιακὰς φάλαγγας. Ὅλα ταῦτα τὰ μετεχειρίσθη ἐκ περιτροπῆς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ὁθωνος ἀγῶνα. Ἀλλὰ τότε ἦτο ἀντιπολιτευόμενος καὶ τώρα ἦτο ἐξουσία. Τότε ἐφιλοδόξει: ἔτι τὴν πρωθυπουργίαν καὶ τώρα ἦτο πρωθυπουργός. Τίς ἠδύνατο νὰ εἰκάσῃ πρὸ δεκαετίας ὅτι ἤθελεν ἐπέλθαι ποτὲ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ συντάκτης τοῦ ψηφίσματος τῆς πτώσεως τοῦ Ὁθωνος, ὁ ὑπέρμαχος τῆς Ἔθνοφυλακῆς, ὁ φύλαξ τῶν ἐλευθεριῶν, ἤθελε προτείνει ποτὲ διοικητικὴν ἀστυνομίαν; Καὶ ὅμως, κατὰ τὴν πρωθυπουργίαν ταύτην τοιοῦτον τι ἐπεζήτει, βολιδοσκοπῶν τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια ἂν ἦσαν διατεθειμένα νὰ ὑποστηρίξωσι κατάργησιν τῶν δημοτικῶν καὶ ἱδρυσιν ἐνιαίας διοικητικῆς ἀστυνομίας. Τίς ἠδύνατο νὰ προβῇ ὅτι ἐκεῖνος, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀνακινήσῃ γῆν καὶ θάλασσαν, ἂν

ποτέ ἐπὶ Ὅθωνος ἐδράδυνεν ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς, ἡμέραν τινὰ μετὰ τινος ἀνίας καὶ δυστροπίας ἤθελε διλείπει ἐνώπιον αὐτοῦ βουλὴν, ἥς ἐκλογαὶ ἐγένοντο αὐτοῦ πρωθυπουργοῦντος; Τίς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ περὶ ἐθνοφυλακῆς τοσοῦτον πάταγον ποιησάμενος, ὁ ἀναβιδάσας τὴν συγκρότησιν αὐτῆς εἰς περισπὴν ζωῆς καὶ μέλλοντος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἤθελε ποτὲ ἀπωθῆσαι νόμιμον αἴτησιν τῶν φοιτητῶν περὶ ἀνασυστάσεως τῆς φάλαγγος καὶ ἤθελε προσενεχθῇ πρὸς φοιτητάς, πρὸς ἐκείνους οἵτινες ἀνέδειξαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του, ὡς οὐδέποτε προσηνέχθησαν οἱ τῷ Ὅθωνι πιστοὶ χωροφύλακες;».

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν, οἱ φοιτητές, πού ἀπὸ τὸ 1848 ἀποτελοῦσαν τὴ δημοκρατικὴ πρωτοπρωρία τοῦ τόπου, ἀποφάσισαν ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν ἀνασύστασιν τῆς Φάλαγγος, τοῦ ἐνόπλου φοιτητικοῦ τοῦ σώματος, πού προστάτευσεν τὸ πανεπιστημιακὸν τοὺς ἄσυλο καὶ τίς πολιτικὰς τοὺς ἐλευθερίας, τὸ ὅποιο εἶχε καταρτιστεῖ μὲ ψήφισμα στίς 8 Δεκεμβρίου 1862. Τίς ἐσπερινὲς ὥρες τῆς 9/22 Νοεμβρίου 1873 ἐγινε παμφοιτητικὴ συγκέντρωσις καὶ κατόπι οἱ μετέχοντες σ' αὐτὴ ἐξεχύθησαν ἀθρόοι στοὺς δρόμους, ζητωκραυγάζοντας ὑπὲρ τῶν αἰτημάτων τοὺς καὶ διαδίδοντας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν, γιὰ νὰ ἐπιδώσουν σχετικὸν ὑπόμνημά τοις. Ἀστυνομικὲς δυνάμεις, ἐκτελώντας κυβερνητικὰς διαταγὰς, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν φοιτητῶν, οἱ ὅποιοι ἀντέδρασαν ἰσχυρά. Ἡ σύγκρουσις αὕτη ἀποτελέσεν τὸ ἑναυσμα σειρᾶς γεγονότων, τὰ ὅποια συγκλόνισαν περίπου ἐπιδέημον τὴν Ἀθήνα καὶ δημιουργήσαν ἐμπόλεμην κατάστασιν ἀνάμεσα στοὺς φοιτητὰς καὶ τὴν κυβέρνησιν. Κάθε μέρα ἐξαπολύονταν ἔριππα τμήματα χωροφυλακῆς κατὰ τῶν φοιτητικῶν συγκεντρώσεων, γίνονταν συλλήψεις καὶ τὸ πανεπιστημιακὸν ἄσυλον παραβιάστηκε πολλὰς φορές. Ὡστόσο, παρὰ τίς κυβερνητικὰς αὐθαιρεσίας καὶ τίς τρομοκρατικὰς ἐπιθέσεις, ὁ ἀγὼνας τῶν φοιτητῶν ἐξακολούθησεν σθεναρὸς, μέχρις ὅτου, τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1874, ἡ κυβέρνησις Δεληγιώργη ἀνέτραπή ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ γεγονότα καὶ στίς 9 Φεβρουαρίου ἀνέβηκε στὴν ἐξουσίαν ἡ τελευταία ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ χρεωκοπημένου Ὑδραίου πολιτικοῦ Δ. Βούλγαρη κυβερνήσῃ του.

Διαφωνίαν δὲσὼν ἀφορὰ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν πού ἐπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ἡ κυβέρνησις, σὲ συνδυασμὸν μὲ τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν, ἔριξαν τὴν πολιτικὴν ζωὴν στὸ σάλο μίανς δεινῆς κυβερνητικῆς ἀστάθειας. Τὴν σαφῶς καὶ ἀνευθυβρίστως ἀκολουθοῦμένη ἀπὸ τίς προηγούμενες κυβερνήσεις πολιτικὴ ὑποταγὴς τὴν Ἀγγλίαν, θέλησεν ν' ἀναθεωρήσῃ ὁ Ἀλ. Κουμουνδούρος καὶ ὅταν κλήθῃτο στὰ ἀντά-

κτορα γιά ν' αναλάβει τήν πρωθυπουργία, πρότεινε σάν δρο τήν ἐφαρμογή πολιτικῆς ἰσῆς φιλίας καί πρὸς τίς τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις. Τὸ στέμμα διαφώνησε καί ὁ Κουμουνδοῦρος ἀρνήθηκε τήν πρωθυπουργία. Στὴν ἐξουσία διατηρήθηκε ὁ Βούλγαρης, στὸν ὁποῖο τὸ στέμμα παρεχώρησε τὴ διάλυση τῆς βουλῆς καί τὸ δικαίωμα νὰ διενεργήσει νέες ἐκλογές.

8. ΑΠΕΙΛΕΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗ. ΕΜΦΑΝΙΣΗ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Στις 23 Ἰουνίου 1874 ἐγιναν οἱ ἐκλογές, ὑπὸ καθεστῶς πρωτοφανοῦς στὰ νεοελληνικά χρονικά βίας καί νοθείας, μέχρι σημείου νὰ ὡχριά κάθε προηγούμενο τῆς ὀθωνικῆς περιόδου. Τόσο χοντροειδῆς ὑπῆρξε ἡ αὐθαιρεσία, ὥστε οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες Δεληγιώργης καί Τρικούπης ἐτάφησαν ἐκλογικά στὸ Μεσολόγγι, ἐνῶ μόλις διασώζονταν στὴ Μεσσηνία ὁ Κουμουνδοῦρος. Ταυτόχρονα ἄρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν ἐπίμονες φήμες διὲς ὁ Βούλγαρης, σὲ πλήρη δημοφωνία μὲ τὸ στέμμα, προετοιμάζει δικτατορικὸ πραξικόπημα. Μπροστά στὴν κατάσταση αὐτή, ὁ Χ α ρ ί λ α ο ς Τ ρ ι κ ο ῦ π η ς, γιὸς τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ τῆς Ἐπανάστασης καί ἱστοριογράφου τῆς Σπυρίδωνος Τρικούπη, νέος πολιτικός, σπουδασμένος στὴν Εὐρώπῃ καί τέως διπλωματικός ὑπάλληλος τῆς Ἑλλάδας στὸ Λονδίνο, ἐκπροσωπώντας αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη περίοδο τὰ ὀλιγάριθμα πρωτοπόρα ἀστικά στοιχεία τῆς χώρας, ποὺ διαφωνοῦσαν ριζικά πρὸς τὴν πολιτικὴ τῶν κυβερνήσεων τῆς φαυλοκρατίας, κατέθετο σὲ ἔντονο δημοσιογραφικὸ ἀγῶνα κατὰ τοῦ στέμματος, τὸ ὁποῖο θεωροῦσε, σὲ τελευταία ἀνάλυση, σάν ἐνοχο γιὰ τὴν κακοδαιμονία τοῦ τόπου.

Τὴν ἐπαύριο τῆς ἐκλογικῆς ἀποτυχίας τοῦ ὁ Τρικούπης δημοσίευσε ἀνώνυμα στὴν ἐκδιδόμενη ἀπὸ τὸν Πέτρο Κανελίδη ἐφημερίδα «Οἱ Καιροὶ» τὸ πολυθρύλητο ἄρθρο τοῦ «Τίς πταίει;» Τὸ ἄρθρο διαιροῦνταν σὲ τρία μέρη. Τὸ πρῶτο ἦταν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση τῶν συμβαινόντων ἀπὸ τὸ 1868 στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, δηλαδὴ τὴν κατὰ σύστημα προσκλήσεως ἀπὸ τὸ στέμμα στὴν κυβέρνηση τῶν κομμάτων ποὺ ἀνῆκαν στὴ μειοψηφία. Τὸ δεύτερο μέρος ἀναφερόταν στὴ θεραπεία τῆς κατάστασης, στὴν ἀνάγκη δηλαδὴ τῆς θρησκευτικῆς τήρησης τοῦ συντάγματος ἀπὸ τὸ στέμμα καί στὸ τρίτο μέρος ἀποδίδονταν οἱ εὐθύνες γιὰ τὴν κακοδαιμονία τοῦ τόπου ὅχι στίς λαϊκὲς μάζες, ἀλλὰ στὸ στέμμα καί τίς κυβερνήσεις τῆς μειοψηφίας:

«Τὸ ἔθνος δὲν πταίει - συμπέρανε ὁ Τρικούπης. Μετὰ

τὰ παθήματα τοῦ 1862, τίθεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἔθνος τὸ δί-
λημμα τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν αὐθαρεσίαν ἢ τῆς ἐπαναστά-
σεως· Εἶναι τὸ ἔθνος καταδικαστέον, διότι δὲν σπεύδει ν' ἀ-
ποδεχθῇ τὸ δεύτερον;».

Καὶ συνεχίζει:

«Ἐν ὅσῃ ἡ βασιλεία προσφέρει τὴν ἐξουσίαν, τὴν διά-
λυσιν τῆς βουλῆς καὶ τὰς ἐπεμβάσεις ὡς βραβεῖον εἰς τὰς ἐν
τῇ βουλῇ μειοψηφίας, θὰ πολλαπλασιάζονται ἐπ' ἀπειρον οἱ
μνηστήρες τῆς ἀρχῆς. Ἀφοῦ διὰ τῆς διαστροφῆς τοῦ συν-
τάγματος καὶ τῆς εἰκονικότητος τῆς βουλῆς κυβερνᾶται πρά-
γματι ἡ Ἑλλάς ὡς μοναρχία ἀπόλυτος, ἐπόμενον ἦτο νὰ κα-
ταστῶσι καὶ οἱ πολιτευόμενοι οἵους τοὺς διαπλάττει: τὸ νόθον
καθεστῶς...».

Ἡ δημοσίευση τοῦ ἄρθρου δημιουργήσε τρομερὸν ῥάλο. Ἡ
κυβέρνησις ἔδωκε ἀμέσως ἐντολὰς νὰ ληφθοῦν μέτρα ἐναντίον τοῦ
διευθυντῆ τῶν «Καιρῶν», πού δημοσίευσε τὸ ἄρθρο. Ὁ Κανελίδης
ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ μόλις ἐπέστρεψε, στίς 4 Ἰουλίου,
πιάστηκε καὶ κλείστηκε στίς φυλακές. Ὁ Τρικούπης, μόλις ἔμα-
θε τὴ σύλληψιν τοῦ Κανελίδου, ἔγραψε ἀμέσως ἐπιστολὴν στὸν εἰσαγ-
γελέα, ἀναγνωρίζοντας τὴν πατρότητα τοῦ ἄρθρου καὶ ὑποστηρίζον-
τας τὴν ἀθωότητα τοῦ Κανελίδου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἦταν ἀπὼν δ-
ταν δημοσιεύθηκε τὸ ἄρθρο. Ἀπολύθηκε τότε ὁ Κανελίδης καί, μὲ
διαταγὴν τοῦ εἰσαγγελέως, κλείστηκε στὴ φυλακὴ ὁ Τρικούπης μὲ
τὴν κατηγορίαν τῆς ἐξύβρισης τοῦ βασιλέως. Ἡ ὑπόθεσις παραπέμ-
φθηκε κατόπιν στὸ Συμβούλιον Πλημμελειοδικῶν, τὸ ὁποῖο δὲν δέ-
χτηκε τὸ κατηγορητήριον καὶ ὁ Τρικούπης, πού ἤδη εἶχε ἀπολυ-
θεῖ μὲ ἐγγύησιν, κηρύχτηκε ἀθῶος ἀπὸ κάθε κατηγορίαν.

9. ΠΡΩΤΑ ΕΓΓΡΗΜΑΤΑ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Τὸ ἄρθρο τοῦ Τρικούπη ὑπῆρξε ἰσχυρὸ πλῆγμα κατὰ τοῦ φαυ-
λοκρατικοῦ συστήματος, πού καταφέρθηκε ἐπιδέξια, σὲ μιὰ ἐποχὴ
πού πολλὰ θυσοδομοῦνταν ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν ἐλευθερι-
ῶν. Σὰν πολιτικὴ πράξις πῆγασε ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν ἀστικῶν
στοιχείων, τὰ ὁποῖα, πολὺ καθυστερημένα, προσπαθοῦσαν νὰ πρα-
γματώσουν μιὰ ἀστικὴ ἀναγέννησι· ἀλλὰ μέσα στὸ ἀσφυκτικὸ κλί-
μα τῆς φαυλοκρατίας, ἦταν ἀδύνατον νὰ προχωρήσουν πρὸς μιὰ ἀ-
πορασιτικώτερη ἀνέλιξιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τοῦ

τόπου. Ἡ μέτρια βιομηχανικὴ πρόοδος ποὺ εἶχε παρατηρηθεῖ κατὰ τὴν περίοδο 1860 - 1870, δὲν μπορούσε νὰ σταδιοδρομήσει παραπέρα μέσα στὸ πολιτικὸ κλίμα ποὺ ἐκπροσωποῦσε ὁ Βούλγαρης. Πραγματικά, τὰ εὐρήματα τῆς προόδου αὐτῆς δὲν εἶναι ἀσθημὰν κατὰ τὴν αὐγὴ τῆς ἑβδομῆς δεκαετίας τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸν Πειραιᾶ καὶ τὴ Σύρο ὑπῆρχαν ἤδη ναυπηγεῖα, ποὺ ἀνελάμβαναν τὴν ναυπήγηση ἀτμοκίνητων πλοίων μέχρι 600 τόννων. Στὰ ἴδια ναυπηγεῖα κατασκευάζονταν καὶ οἱ λέβητες τῶν μηχανῶν. Στὴ Σύρο, τὴν ἴδια ἐποχὴ, κατασκευάζονταν ὀπισθογεμὴ πυροβόλα, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐργοστάσιο πλαστίγγων μὲ ἐτήσια παραγωγὴ 2.000 τεμαχίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 400 ἐξάγονταν στὸ ἐξωτερικόν. Ἐνα μηχανουργεῖο στὸν Πειραιᾶ κατασκεύαζε μηχανεὺς κινήσεως, μὲ δύναμη τὸν ἀτμὸ, μέσου μεγέθους, μιὰ δὲ ἀπ' αὐτές, δυνάμει 12 ἵππων, βραβεύθηκε μὲ χαλκὸ μετάλλιο στὴ Διεθνή Ἐκθεσὴ τοῦ Παρισιοῦ τὸ 1875, ὑποσκελίζοντας τὰ ἐργοστάσια - κολοσσοὺς τῆς Δύσεως. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ βιομηχανικὴ αὐτὴ ἀναλαμπὴ ἐσθῆσε ταχύτατα, γιατί τὸ διατηρούμενο πεισμώνως στὸ ἐσωτερικὸ πολιτικὸ φτυλοκρατικὸ κλίμα καὶ οἱ ἡμιφεουδαρχικὲς σχέσεις στὴν οἰκονομία δὲν ἐπέτρεψαν τὴ δημιουργίαν ἀνετῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ ἔτσι τὰ ἐργοστάσια παρήκμασαν καὶ ἐκλείσαν.

10. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΑΓΘΑΙΡΕΣΙΕΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗ

Δὲν εἶχε ἀκόμα κοπάσει ὁ σάλος ποὺ εἶχε ξεσηκώσει τὸ ἄρθρο τοῦ Τρικούπη, ὅποτε νέο ζήτημα ἦρθε νὰ συγχλονίσαι τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Περί τὰ τέλη Νοεμβρίου 1874, ὅταν ἡ βουλὴ συζητοῦσε τὸν προϋπολογισμὸ τοῦ ἐπόμενου ἔτους, ἡγέρθη πρόβλημα ἐρμηνείας τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 56 τοῦ συντάγματος ἀπαιτουμένης ἀπαρτίας πρὸς νομιμοποίησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας. Καὶ τὸ μὲν ἄρθρο τοῦ συντάγματος ρητὰ καθόριζε, ὅτι, προκειμένου νὰ θεωρηθεῖ ἡ βουλὴ σὲ ἀπαρτία, ἀπαιτούνταν ἡ παρουσία τοῦ ἡμίσεως τῶν βουλευτῶν πλέον ἑνός. Καὶ δεδομένου ὅτι ἡ βουλὴ ἀποτελούνταν ἀπὸ 190 ἀντιπροσώπους, ἔπρεπε, προκειμένου νὰ θεωρηθεῖ σὲ ἀπαρτία, νὰ παρίστανται κατὰ τίς συνεδριάσεις 95 + 1 βουλευτές, 96 συνολικά, δηλαδὴ. Ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη, ἐρμηνεύοντας αὐθαίρετα καὶ σύμφωνα μὲ τίς ἐπιθυμίες τῆς τὸ σύνταγμα, θεωροῦσε τὴ βουλὴ σὲ ἀπαρτία ἐφ' ὅσον παρίστατο τὸ ἡμισυ πλέον ἑνός τῶν ὑπαρχόντων βουλευτῶν, μὴ ὑπολογίζοντας τοὺς βουλευτὰς ποὺ εἶχαν πεθάνει ἢ παραιτηθεῖ ἢ ταξίδευαν ἐκτὸς πρωτεύουσας. Ἔτσι, ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1874 ψηφίστηκε ἀπὸ 85 μόνον βουλευτὰς, κάτω ἀπὸ τίς ἐντονές διαμαρτυρίες τῆς ἀντιπολίτευσης, ἡ ὁποία θεωροῦσε - καὶ δι-

καίως - αντίσυνταγματική τὴν ἐπιτευχθεῖσα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο φετοσπαρτία.

Ἡ νέα αὐθαιρεσία τοῦ Βούλγαρη ἐξερέθισε τὴν ἀντιπολίτευση καὶ τὴν κοινὴ γνώμη. Πενήντα ὀκτὼ βουλευτές, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ βουλευτῆ Πετσάλη, ὑπέγραψαν διαμαρτυρία πρὸς τὸν βασιλέα γιὰ τὴ συνταγματικὴ αὐτὴ παραβίαση, ἐνῶ οἱ πολῖτες τὴν Ἀθήνα ξεποῦσαν σὲ ἀποδοκιμασίες καὶ σφυρίγματα ὅσες φορές ἐμφανίζονταν σὲ δημόσια μέρη οἱ κυβερνητικοὶ βουλευτές. Παράλληλα, ὁ Τύπος ἦταν γεμάτος ἀπὸ εἰδήσεις καὶ μηχανικά ἄρθρα, μὲ τὰ ὁποῖα καταγγελλόταν τεκταινόμενη συνωμοσία κατὰ τῶν λαϊκῶν ἐλευθερίων, ἀσύστολα κινούμενη ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ πρόσωπα τῆς αὐλῆς.

Ὁ ἀναθρασυὸς ἔφτασε στὸ κατακόρυφο, ὅταν κατὰ τὴν ἐκτακτὴ συνεδρίαση τῆς βουλῆς τῆς 5ης Μαρτίου 1875 ἡ κυβέρνηση τόλμησε νὰ ὀρκίσει βουλευτές τῆς, ποὺ ἡ ἐκλογή τους δὲν εἶχε ἀκόμη ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκλογοδικεῖο. Ἀπὸ τοὺς παρόντες κατὰ τὴ συνεδρίαση 92 βουλευτές, οἱ 10 διαμαρτυρήθηκαν καὶ ἀποχώρησαν, ὑπὸ τῆς ἐπευφημίας τῶν κατὰμεστων ἀπὸ πολῖτες θεωρεῖων τῆς βουλῆς, ἐνῶ οἱ φοιτητὲς ἄρχισαν νὰ κινεῦνται σὲ διαδηλώσεις στοὺς δρόμους τῆς πρωτεύουσας. Ἡ ἀντιπολίτευση ἔκανε τότε νέο διάδημα στὸ βασιλέα καὶ δέκα ἑννέα ἡφμερίδες τῶν Ἀθηνῶν δημοσίευσαν κοινὸ μανιφέστο, ποὺ κήρυσσε τὸ συνταγματικὸ πολίτευμα σὲ κίνδυνο.

11. Ο ΡΟΚΚΟΣ ΧΟΪΔΑΣ. ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΣΤΑΪΚΟ

Τὴν ἀναστάτωση τῆς κοινῆς γνώμης ἐπέτεινε τὸ γεγονός τοῦ τραυματισμοῦ σὲ μονομαχίᾳ τοῦ δημοκράτη καὶ λαοφιλοῦς τότε εἰσαγγελέως Ἐφετῶν Ρόκκου Χοϊδᾶ ἀπὸ τὸν αὐλικὸ βουλευτὴ Μεσολογγίου Στάϊκο. Ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἀντιπάλους εἶχε προκληθεῖ φιλονεικία στὴν πλατεῖα Συντάγματος, γιὰτὶ ὁ Στάϊκος ἔβρισε σκασιότατα τοὺς συγκεντρωμένους πολῖτες, οἱ ὁποῖοι ἀποδοκίμαζαν τὴν κυβέρνηση. Τὴν ὑπεράσπιση τῶν προτηλακίζομενων πολιτῶν ἀνέλαβε ὁ Χοϊδᾶς καὶ ἡ προκληθεῖσα μεταξὺ τῶν δυὸ ἀντρῶν φιλονεικία κατέληξε σὲ μονομαχίᾳ.

Ὁ ἐθαρσὴς δημοκράτης Χοϊδᾶς τραυματίστηκε κατὰ τὴ μονομαχίᾳ στὸν πνεῦμονα ἀπὸ μιὰ «βασίλικὴ σφαῖρα», ὅπως τὴν ὀνόμασε ὁ Τύπος χαρακτηριστικᾶ, ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν κάννη τοῦ δπλου τοῦ Στάϊκου. Νὰ πῶς περιγράφανε τὴν ἐπομένην οἱ ἡφμερίδες τὴν ἀγανάκτηση τῆς κοινῆς γνώμης:

«Ἄμα ἡ εἰδήσις περὶ πληγώσεως τοῦ Χοϊδᾶ καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀφεύκτως ἀποδιώσεώς του - ἔγραψαν - διεδόθη

εἰς τὴν πόλιν, καθ' ὁμάδας ἤρξαντο εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ πορευόμενοι πολῖται πάσης τάξεως, ὅπως πληροφορηθῶσι περὶ τῆς πορείας τοῦ τραύματος. Εἰς τὴν μικρὰν οἰκίαν τοῦ πληγωθέντος, ἐν δραχυτάτῃ διαστήματι χρόνου, διέρρευαν τῶσοι, ὅσοι εἰς τὰ ἀνάκτορα αὐθορμήτως δυσκόλως ἀθροίζονται, ἐὰν εἰς τὰ οἰκήματα ταῦτα δύναται τις νὰ εἶπῃ ὅτι εἰσῆλθόν ποτε ἐν ἀριθμῷ ἄνθρωποι, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ αἰσθημάτων ἀληθοῦς συμπαθείας καὶ συγκινήσεως. Εἰς τὰ πρόσωπα πάντων τῶν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Χοῖδᾶ πορευθέντων, ἐξωγραφεῖτο οὐ μόνον ἡ θαθεῖα λύπη, διότι ἐκινδύνευεν εἰς ἀγνός καὶ ἔνθους πολίτης, ὁ ἐπὶ τιμότητι δὲ καὶ δραστηριότητι διακρινθεὶς λειτουργὸς τῆς Θέμδος, καὶ ἐξ ἀφορμῆς μαρτυρούσης ὑπὲρ τοῦ φιλοτίμου αἰσθηματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ κυρίου ἐργάτου τοῦ τραγικοῦ φαινομένου, ὅπερ παρίστατο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των. Οὐδεὶς ἡγανάκτει κατὰ τοῦ τραυματίσαντος αὐτὸν θανατηφόρου. Οὐδεμίαν ἐδικαιοῦντο ν' ἀπευθύνωσι οἰσιδῆποτε ἐπιτίμησιν κατὰ προσώπου, ὅπερ ἐπίσης περιεφρόνησε τὸν θάνατον καὶ ἀφόβως τὸν ἠτένευε, κατ' ἀντιπάλῳ, ὅστις ἠδύνατο ἐπίσης νὰ εὐρίσκηται εἰς τὴν ὁ Χοῖδᾶς περιήλθεν ἀκμήν, ἐὰν ἡ σφαῖρα ἀνεχώρει ἐκ τοῦ σωλήνος τοῦ πιστολίου, ὑπὸ γωνίαν διαφέρουσαν καθ' ἡμίσειαν μόνον μοῖραν. Αἱ μονομαχίαι, ὅσῃ ἐν κριθῶσιν δάρβαροι καὶ ἀπάνθρωποι ὑπὸ τινι ἔποψιν, ὅσῃ ἂν ἐπιτιμηθῶσιν οἱ προκαλέσαντες αὐτὴν λόγοι καὶ θεωρηθῶσι ὡς μὴ σώζοντες, ἀπέναντι τῆς Ἱστορίας, τοὺς πράξαντας ἐπίμεμπτόν τινα πράξιν, ἐν γένει περιποιῶσι τιμὴν ἀνδρείας τοῖς μονομαχοῦσι καὶ ἐξαγνίζουσι αὐτοὺς ἐνώπιον αὐτῶν τῶν ἐχθίστων αὐτοῖς. Οἱ πάντες ἡγανάκτουν κατὰ τῆς προδοτικῆς καὶ σατανικῆς πολιτικῆς ἐκείνης, ἥτις ἡνεγκεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἀλληλοκτονίας δύο Ἑλληνας, πρὸ ὀλίγου ἔτι φιλικῶς διακειμένους πρὸς ἀλλήλους, ἴσως δὲ καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γενναίων αἰσθημάτων ἐμπνεομένους· διότι οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ θεβαιώσῃ, μεθ' οἷαν ἂν ἀπέδειξεν ὁ Στάϊκος, ὡς βουλευτὴς, διαγωγὴν κατακριτέαν, ὅτι ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς του δὲν ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν, ἀφοῦ αὐτὸς ὑπῆρξε συνωμότης ὑπὲρ αὐτῆς, ἀφοῦ ἔπαθε χάριν αὐτῆς, ἀφοῦ ἐπὶ τέλει ἐπὶ χρόνον ἐφοίτησε καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Οἱ πολῖται ἡγανάκτουν κατὰ τῆς ἐπιμονῆς, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὰς ἀδελφοκτονίας καὶ εἰς τὰς ἀλληλοσφαγίας τοὺς πολίτας, ἥτις προκαλεῖ τὴν χύσιν τοῦ αἵματος καὶ σκιρτᾷ πρὸ τοῦ τοιαύτου θεάματος, νομίζουσα ὅτι διὰ τῆς διαιρέσεως αὐτῶν δύναται ν' ἀνιδρύσῃ τὸ κράτος τῆς ἀσφαλέως. Ἀγανακτοῦντες δὲ καὶ ἐξορ-

γιζόμενοι οὕτως οἱ πολῖται, θεβαίως ἦσαν ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Ὅ,τι κακὸν ἐπήνεγκεν εἰς τινὰς ἡ θανατηφόρος πληγῶσις τοῦ Χοῖδᾶ καὶ ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπῆλθε, δὲν ἀντιζυγίζει πρὸς τὰ ψευδῆ κέρδη, ἅτινα ἡ Ἐξουσία νομίζει ὅτι ἐκέρδισεν ἐσχάτως. Ὁ πληγωθεὶς κατέκτησεν ἀμέριστον τὴν εἰλικρινῆ συμπάθειαν τοῦ σύμπαντος κοινοῦ τῆς πρωτευούσης, πεποιθάμεν δὲ καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ὅλης, ἡ ἀρχικὴ ἰδέα, ἣν ὑπερέτησεν, ἀντικρούσας γενναίως τὸν θάνατον καὶ βασάνους ἤδη ὑφιστάμενος, βάπτισμα δυνάμεως προσθέτων ἐβαπτίσθη ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ».

Ὁ Χοῖδᾶς πάλεψε περίπου ἓνα μῆνα μὲ τὸ θάνατον. Ἡ αὐλή, τρομοκρατημένη, ἐστειλε στὸ προσκέφαλον τοῦ πληγωμένου ἀνθρώπου τῆς, ποὺ πρότειναν νὰ σταλεῖ ἡ κόρη τοῦ Χοῖδᾶ Πηνελόπη γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς στὴν Ἑλβετία, σὰν ὑπότροφος τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν διορισμό τῆς, κατόπι, ὡς κυρίας τῶν τιμῶν τῆς βασιλείας. Τὴν πρότασιν αὐτὴ ἀπέρριψε μὲ ἀγανάκτησιν ὁ Χοῖδᾶς, κερδίζοντας περισσότερο τὴ λαϊκὴ ἐμπιστοσύνη.

Στὶς συνταγματικὰς τῆς ἀτασθαλίης ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη ἐβρῆκε πρόθυμον συμπαράστατον τὸν καθηγητὴ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιον Νικολάου Σαρίπολου, ποὺ γνωμοδότησε ὅτι ὀρθῶς ἡ κυβέρνησις ἐρμηνεύει τὸ ἀρθρον 56 τοῦ συντάγματος, ποὺ καθορίζει τὰ τῆς ἀπαρτίας στὴ βουλὴ. Ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ συνταγματολόγου καθηγητῆ τάχθηκε σύσσωμη ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μὲ γνωμιάτευσή τῆς, ὑπὸ ἡμερομηνία 11 Ἀπριλίου 1875, κήρυξε ἐσφαλμένη τὴ θεωρίαν τοῦ Σαρίπολου. Τὴν ἐντιμὴν στάσιν τῆς Νομικῆς Σχολῆς συνεπικύρρησε σφοδρὴ φοιτητικὴ ἐξέγερσις καὶ ὁ Σαρίπολος ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔδραν αὐτῆς.

12. ΤΑ «ΣΤΗΛΙΤΙΚΑ»

Τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτὰ γεγονότα ὥθησαν τὴν κατάστασιν στὸ ἀπροχώρητον. Οἱ 81 βουλευτὲς τοῦ Βούλγαρη ὀνομάστηκαν ἀπὸ τὸν Τύπον καὶ τὸ λαὸν στήλ ι τ ε ς, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀτιμωτικὴν στήλην ὅπου ἀναγράφονταν τὰ ὀνόματα τῶν προδοτῶν τῆς πατρίδας. Στὸ μεταξύ, ἤρθαν στὴ δημοσιότητα σκάνδαλα, ποὺ κλόνισαν ἐκ βάθρων τὴν κυβέρνησιν Βούλγαρη. Ἀποκαλύφθηκε, δηλαδὴ, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ Νικολόπουλος, γαμπρὸς τοῦ Βούλγαρη, καὶ Βαλατσόπουλος εἶχαν δωροδοκηθεῖ γιὰ νὰ προχειρισθῶν, μέσο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὡς μητροπολίτες Πατρῶν, Κεφαλονιάς καὶ Μεσσηνίας, πρόσωπα ἐντελῶς ἀκατάλληλα γιὰ τίς θέσεις αὐ-

εί. Μπροστα στη γενική κατακραυγή, ο βασιλεύς απέπεμψε την κυβέρνηση Βούλγαρη και κάλεσε στην αρχή τον Γεώργιο Κουντουριώτη. Ο Κουντουριώτης αποποιήθηκε την πρωθυπουργία, όποτε εκλήθη ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο όποιος σχημάτισε κυβέρνηση, με την έντολή νά διαλύσει τη βουλή και νά ενεργήσει νέες εκλογές.

Πραγματικά, στις 18 Ιουλίου 1875 έγιναν οι εκλογές, πρωτοφανώς έντιμες και άνεπηρέαστες στη βραχεία κοινοβουλευτική ως τότε ιστορία της χώρας. Στις εκλογές αυτές μπήκε στο κοινοβούλιο και ο Ρόκκος Χοϊδᾶς ως βουλευτής Κραναίας Κεφαλληνίας, ο μόνος πού αγωνίστηκε τότε μέσα και έξω από τη βουλή, κατά την περίοδο αυτή, με συνέπεια υπέρ της δημοκρατίας, των λαϊκών ἐλευθεριών και της ανυψώσεως του βιοτικού επιπέδου του λαού.

Στις 15 Οκτωβρίου 1875 την κυβέρνηση ανέλαβε ο Άλέξ. Κουμουνοδόρος. Το πρώτο ζήτημα πού τέθηκε μπροστά στη νέα βουλή, ήταν ή εκκαθάριση του φαυλοκρατικού παρελθόντος της κυβέρνησης Βούλγαρη. Έτσι, κηρύχτηκαν άκυρα τὰ νομοσχέδια πού κυρώθηκαν στις 19 Μαρτίου 1875 με την πλαστή πλειοψηφία, ενώ δυο δωροδοκηθέντες πρώην ύπουργοί εισήχθησαν σέ δίκη, μαζί με τούς μητροπολίτες πού τούς δωροδόκησαν. Οι τέως ύπουργοί καταδικάστηκαν σέ φυλάκιση και πρόστιμα, ενώ οι κληρικοί καταδικάστηκαν άπλως σέ πρόστιμα διπλάσια από τὰ ποσά πού πληρώσαν στους ύπουργούς, γιά ν' αποκτήσουν τίς μητροπόλεις τους. Στις 19 Άπριλίου 1875 εισήχθη επίσης σέ δίκη δλόκληρη ή κυβέρνηση Βούλγαρη, με την κατηγορία της αντιποίησης της άρχης και της πλαστογραφίας. Η δίκη ανεβλήθη γιά τίς 20 Σεπτεμβρίου 1875 και κατόπιν έγκαταλείφθηκε σιωπηρά. Η φαυλοκρατία, βαθιά ριζωμένη στην πολιτική ζωή του τόπου, αποδείχτηκε πώς διέθετε τη δύναμη νά ενεργεί από τὰ παρασκήνια και νά εμποδίζει αποτελεσματικά την εκδημοκρατικοποίηση της πολιτικής ζωής. Οι αναληφθείσες από τον Τρικούπη προσπάθειες άστικής άλλαγής στη χώρα, πού έγκαινιάστηκαν με τό άρθρο του «Τίς πταίει;» και συνεχίστηκαν με την κάθαρση της κατάστασης, με όργανο τη λαϊκή φήμη, ήταν καταδικασμένη, κατά την πρώτη αυτή φάση της, ν' αποτύχει, έξ αίτίας της ισχυρής ακόμη κυριαρχίας στην κοινωνική και πολιτική ζωή των ήμιφεουδαρχικών στοιχείων, πού κρατούσαν καθηλωμένη την ελληνική κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή σέ άπελπιστικά στενά πλαίσια.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ε'

ΠΡΩΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΕΡΓΑΤΗΣ». Η «ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ»

Η ΜΙΚΡΗ βιομηχανική άνοδος, πού είχε παρατηρηθεί κατά την εποχή αυτή, είχε σοβαρή επίδραση στην κοινωνικοποίηση των ιδεών στην Ελλάδα και βοήθησε στην εμφάνιση πολιτικών ρευμάτων, ύγειων δημοκρατικών επιδιώξεων, πού είχαν όπωςδήποτε έπαφή και πρὸς τις επικρατούσες τότε στην Εὐρώπῃ σοσιαλιστικές οὐτοπικές τάσεις. Έτσι, στὰ 1875, εκδιδόταν στην Ἀθήνα ἡ ἐφημερίδα «Εργάτης» ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Πανα, με συνεργάτες τοὺς Γεράσιμο Λυκιαρδόπουλο, Μαυρομαρὰ, Φιλάρετο κ.ά., ὅπως τοὺς Πετσάλη, Μ. Κανάρη, Γ. Κοντομίχαλο, Σ. Παυλῖδη, Λ. Οἰκονόμου, Μ. Κατσιμπαλή, Α. Ν. Στούπη και Ν. Δεικτάκη, πού ἀργότερα ἀποτέλεσαν τὴ διοίκηση τοῦ ἐλληνικοῦ τμήματος τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Βαλκανίων» καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ πρώτου πολιτικοῦ ὀμίλου με ἀρχές και συγκεκριμένη ἰδεολογία, πού οἱ ἰδέες του ἐκπροσωπήθηκαν και στὴ βουλὴ σὲ δυὸ περιόδους ἀπὸ τὸ Ρόκκο Χοῖδᾶ.

Οἱ ἰδέες αὐτὲς ἐπανερχοῦνται με μεγαλύτερη ὀρυξὴ στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο γύρω στὰ 1875. Ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι γιὰ τοὺς ὁρείους γείτονές μας ἡ ἀφετηρία σημαντικῶν γεγονότων. Σημειώνεται τότε ἡ πολυαίμακτη ἐπανάσταση τῆς Ἑξεγερσίης ἐναντίον τῶν Τούρκων, πού συντάραξε κυριολεκτικὰ τὴν Εὐρώπῃ καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐναυσμα γιὰ τὴν ἄλλη ἐθνικο-δημοκρατικὴ ἐπανάσταση πού θὰ ἀκολουθήσει, τὴν ἐπανάσταση τῆς Βουλγαρίας στὰ 1876, πού κόστισε στὸ βουλγαρικὸ λαὸ πολλές θυσίες καὶ τὸ αἷμα πολλῶν τέκνων του, με κορυφαῖο τὸν Βασίλ Λέφσκι.

Οἱ ἰδέες τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἀρχισαν νὰ ἐπιδρῶν στὰ βαλκανικὰ πράγματα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ στὸ πρόσωπο ὀρισμένων σπουδαστικῶν κύκλων τῶν Βαλκανίων. Έτσι, γύρω στὰ 1875,

ιδρύθηκε στη Γενεύη της Ελβετίας μια πολιτική ομάδα με σοσιαλιστική ιδεολογία, από Έλληνες, Βούλγαρους, Σέρβους, Μαυροβούνιους και άλλους Βαλκάνιους σπουδαστές, που με την ευκαιρία της επανάστασης της Έρζεγοβίνης θέλησαν ν' απαλλάξουν τους λαούς τους από το θανάσιμο αγκάλιασμα της τουρκικής δεσποτείας, να δώσουν διαφορετική λύση στο πολυθρύλητο «Ανατολικό Ζήτημα», απαγκιστρώνοντάς το από την περίπτωση των Μεγάλων Δυνάμεων, και να στρέψουν τον αγώνα των Βαλκανικών λαών προς μία ελεύθερη και δημιουργική δημοκρατική τους ένωση, στα πλαίσια της Όμοσπονδίας, που θα τους απάλασσε από την εθνική δουλεία, αλλά και από την ειλωτία του κοτζαμπάση, στον τζορμπάτση ή στο βογιάρο φεουδάρχη.

Το όνειρο αυτό προσάβησαν να το μετατρέψουν σε πολιτική πράξη οι Βαλκάνιοι σπουδαστές της Γενεύης στα 1875. Δυστυχώς, οι ιστορικές ειδήσεις για τη δράση τους είναι πολύ λίγες και πολύ φτωχές στις ελληνικές πηγές και μία πρώτη περιουλογή τους θα έπιχειρήσουμε εδώ.

Κύρια πηγή μας είναι ή εφημερίδα «Εργάτης», που έβγαζε στην Αθήνα ο Παναγιώτης Πανάς. Γεννημένος στα 1830 στην Κεφαλονιά (πέθανε το 1896) εργάστηκε σαν ανταποκριτής από το Βουκουρέστι στην εφημερίδα «Μέλλον» του Θεσσαλού δημοσιογράφου Δήμου Παπαθανασίου, οπαδού του Προυντόν* και ένθερμου θιασώτη της Παρισινής Κομμούνας. Ο Πανάς εργαζόταν στο Βουκουρέστι στην εκεί εκδιδόμενη ελληνική προοδευτική εφημερίδα «Ίρις» του Ζαχαρία Σαρδέλη (1825 - 1891). Και πρέπει, στο σημείο αυτό, να υπογραμμιστεί ένα σημαντικό γεγονός: το Βουκουρέστι ήταν την εποχή εκείνη καταφύγιο των προγραμμαμένων δημοκρατικών αγωνιστών από όλα τα Βαλκάνια, λόγω του πιο φιλελεύθερου πολιτικού κλίματος που επικρατούσε εκεί. Έτσι, ο Πανάς είναι για την Ελλάδα, δι, ο Κ. Α. Ροσέττι για την Ρουμανία, ο Χρήστος Μπότσερ ή ο Λιοϋμπεν Καραβέλωφ για την Βουλγαρία, που έδρασαν πολιτικά στη Ρουμανική πρωτεύουσα και υποστήριξαν πρωτοποριακές για την εποχή τους ιδέες.

Ο «Εργάτης» του Πανά, αφού δόθηκε αρχικά σε πέντε φύλλα στην Κεφαλονιά, μετέφερε την εκδόσή του στην Αθήνα, το 1875. Μικρή στο σχήμα, δισεβδομαδιαία (δχι και πολύ τακτική στην εκδόσή της) κράτησε ως τους πρώτους μήνες του 1876. Από το τότε τελευταίο είναι πραγματικό δυστύχημα, γιατί μας αποστέ-

* Γάλλου οδοποικού σοσιαλιστή.

ρησε από πολύτιμες ειδήσεις γύρω από τον αντίχτυπο στην προοδευτική ελληνική γνώμη της Βουλγαρικής επανάστασης του 1876, που ώχρη, της, αλλά ενδιαφέρουσα, απήχηση βρίσκουμε στοραδικά στις σελίδες άλλων ελληνικών εφημερίδων της εποχής.

Τήν πρώτη είδηση για την «Δημοκρατική Ανατολική Όμοσπονδία» τη βρίσκουμε στο φύλλο του «Έργατή» της 17 Σεπτεμβρίου 1875. Πρόκειται για ένα άρθρο της «PETIT JOURNAL SUISSAIRE» της Γενεύης, το οποίο καταχωρείται δλόκληρο, σε ελληνική μετάφραση, στην πρώτη και δεύτερη σελίδα του τετρασέλιδου «Έργατη», με τον τίτλο «Η Παραδουνάβιος Όμοσπονδία».

«Ενῷ αἱ μεγάλοι εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, ὅπως διατηρήσωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν κατὰ συνθήκην ἀποκαλουμένην εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν, παρέχουσιν ἀφειδῶς καὶ φιλοστόργως πᾶσαν βοήθειαν εἰς τὸν ψυχορραγούντα, δοτις ἐπιμένει εἰσέτι ν' αὐτοκαλῆται ὑπερηφάνως: ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, δὲν νομίζομεν ὅπως ἀνωφελὲς νὰ ἐξετάσωμεν νέαν τινα γνώμην, ἐξενεχθεῖσαν κατ' αὐτὰς ὑπὸ τῆς φιλελευθέρως δημοσιογραφίας.

Ἡ γνώμη αὕτη, ἣν καὶ ἡμεῖς ἀπολύτως ἀσπαζόμεθα, συνίσταται εἰς τὴν ἐνωσιν τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν λαῶν ἐν μιᾷ ὁμοσπονδίᾳ, ἣτις, ὅπως μὴ προσβληθῇ ἡ εὐαίσθησις οὐδεμιᾶς τῶν φυλῶν ἢ τῶν ἐθνικοτήτων, ἦτο καλὸν νὰ λάβῃ τὸ ὄνομα Παραδουνάβιος Ὁμοσπονδία.

Οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἀναντιρρήτως λαὸς ἐκπεφυλισμένος καὶ ἀνίκανος σήμερον νὰ καθέξῃ σπουδαίαν θέσιν ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

Ἀρχαῖος λαὸς κατακτητῶν, οἱ Τοῦρκοι εἶναι σήμερον φυλὴ ἀδρανής, ἀνεπίδεκτος προόδου καὶ βαίνουσα ἐν παρακμῇ ἄχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει ἐξαφανισθῇ ἐκ τῆς Εὐρώπης, τοῦθ' ὅπερ καὶ θὰ ἦτο ἤδη τετελεσμένον ἂνευ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἂνευ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν γειτόνων Κρατῶν - ἀντιζηλιῶν αἰτινες, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Reclus εἶναι ἡ καλλίστη αὐτῆς φρουρά.

Ἡ Τουρκία, εἶναι ἀληθῆς, φαίνεται εἰσέτι ἀντιπροσωπεύουσα ἐν Εὐρώπῃ ἰσχὺν τινα, ἀλλὰ τὴν πηγὴν τῆς ἰσχύος ταύτης δὲν δυνάμεθα ἀλλαχοῦ νὰ τὴν ἀνεύρωμεν, ἢ ἐν τῇ προόδῳ τῶν διαφόρων ὑπ' αὐτὴν λαῶν.

Οἱ λαοὶ οὗτοι, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δὲν ἀπαρτίζουν ἀλλο ἢ μᾶλλον ἀνομοίωμιν φυλῶν, ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας ἐχουσῶν, χάριν τῶν θρησκευμάτων, ἀτινα τὰς διαχωρίζουσιν, ἀλλ' αἰτινες ἐν προσεχεῖ τινὶ ἡμέρᾳ αὐριοι ἴσως - θέλουσιν

ἐπιβάλλει σιγήν εἰς τὰ μίσθων, θέλουσι κλείσει τὸ στόμα εἰς τοὺς τὴν διχόνοιαν μεταξὺ αὐτῶν ὑποθάλλοντας θρησκευτικούς κήρυκας καὶ θέλουσιν ἐνώσει τὰς ἐαυτῶν δυνάμεις, ὅπως ἀνακτήσωνται τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

«Φυλαὶ πολέμοι, λέγει ὁ Reclus, οἰκοῦσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις - φυλαί, αἰτινες, εἰ μὴ ἰσχυρῶς ἐδεσμεύοντο, ἤθελον ἀλληλοσπαραχθῇ. Οἱ Σέρβοι θὰ ὠπλίζοντο κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, οἱ Βούλγαροι κατὰ τῶν Ἑλλήνων» πάντες δὲ θὰ ἡνοῦντο κατὰ τῶν Γούρκων. Τὰ θρησκευτικὰ μίσθων θὰ προσετίθεντο εἰς τὰς φυλετικὰς ἐχθροπαθείας καὶ ἐν τισιν ἐπαρχίαις οἱ Βόσνιοι εὐχαρίστως ἰὰ ἐδράττοντο τῆς περιστάσεως ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἀλλοδόξων Βοσνίων, ἢ οἱ Τόσκηδες κατὰ τῶν Γκέγκηδων, ἀδελφῶν αὐτῶν κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν. Ἀφ' ἑτέρου, οἱ Ὄσμανλίδαι, ἀπολύτως κύριοι τῶν διαφορῶν τούτων λαῶν, καταπιέζουσιν αὐτοὺς ἀνευ τοῦ ἐλαχίστου τῆς συνειδήσεως ἐλέγχου, κατέχουσι δὲ τὴν καταχθονίαν τέχνην νὰ ἀντιτάττωσιν τοὺς μὲν κατὰ τῶν δέ, ὅπως δεσπόζωσιν ἐν εἰρήνῃ πάντων».

Ἡ μεταξὺ τῶν λαῶν αὐτῶν συνεννόησις ὁμῶς ἡμέραν τινὰ θὰ ἐπέλθῃ: σήμερον, μετὰ δέκα ἔτη, μετὰ ἓνα αἰῶνα... ἀδιέφορον. Ἡ τε Τουρκία καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις ὀφείλουσι νὰ ὑποκύψωσιν. Ἡ Παραδουνάβιος Ὀμοσπονδία, ἢ ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, θὰ πραγματοποιηθῇ.

Αὕτη θὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τὸ πείσμα τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν πρωτοκόλλων, εἰς τὸ πείσμα τῆς Αὐστριακῆς ἢ τῆς ρωσικῆς ἐπεμβάσεως, εἰς τὸ πείσμα καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν τῶν παροχθίων χωρῶν, οἵτινες δὲν εἶναι: δεδαίως ὁπαδοὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τούτου. Αὕτη θὰ πραγματοποιηθῇ, διότι ἡ πρόοδος τὸ ἀπαιτεῖ: διότι ἡ ἀνθρωπότης ὁαδίζει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ μέλλον - καὶ τὸ μέλλον διὰ τοὺς δεδουλωμένους λαοὺς εἶναι ἡ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ.

Αὕτη θὰ πραγματοποιηθῇ καὶ ἂν ἀκόμη καταστρέφεται ἡ λεγομένη εὐρωπαϊκὴ ἰσορροπία, διότι χώραι ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς Εὐρώπης ἔνεν πρέπει νὰ μένωσιν ἀκαλλιέργητοι: διότι αἱ ἐν αὐταῖς ἐνοικοῦσαι φυλαὶ ἔχουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν αἰῶνιον τῆς ἐλευθερίας ἔρωτα, διότι μεταξὺ τοῦ ὁπαδοῦ τῆς πολυγαμίας Ὀθωμανοῦ καὶ τοῦ ὁπαδοῦ τῆς οἰκογενείας Βοσνίου, ἀδυσσος ἐστήρικται: διότι μεταξὺ τῶν δύο τούτων τόσῃ ἀντιθέτου χαρακτῆρος φυλῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ φιλία, ἀλλὰ μόνον ἀνταλλαγὴ σφαιρῶν: διότι, τέλος, ὁ μὲν Τούρκος ἀντιπροσωπεύει τὸ παρελθόν, τὸν δεσποτισμὸν, τὴν διαφθοράν: αἱ δὲ σλαβικαὶ καὶ λατινικαὶ

φυλαί, τὸ μέλλον, τὴν ἡθικότητα, τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ Παραδουναβία Ὁμοσπονδία θὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ διαρραγῶσι τὰ ἀντιδραστικὰ ὄργανα, οἱ εἰπλωμάται· καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ καθεστῶτος * πολιτικοί.

Ἦδη ἡ Ἑρζεγοβίνη ἔσυρε τὸ ξίφος καὶ μάχεται ἐν τοῖς πεδίοις τῶν αἱματηρῶν μαχῶν. Ἡ Σερβία συνταράσσεται καὶ οἱ υἱοὶ τῆς τρέχουσιν σωρηδὸν εἰς τὰ βοσνιακά ὄρη, ὥπως ἀποδιώξωσιν ἐκεῖθεν τὸν Ὀθωμανὸν δεσπότην. Τὸ Μαυροβούνιον ὀρθιον φρυάττει. Ἐν τῇ Σερβίᾳ ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἐπὶ θύραις, πάντες ἐκεῖ θέλουν τὸν πόλεμον καὶ πανταχοῦ ἀκούεται ἡ κραυγὴ: σήμερον ἢ ποτέ!

Καὶ αὕτῃ ἡ Ρωμανία, καίτοι λατινικὴ φυλὴ, ἔχει συμφέρον νὰ ὑποδοθῇ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα καὶ νὰ συνδεθῇ μετὰ τῶν ἀδελφῶν Σλάβων. Αὕτῃ ἔχει θέσιν ὠριμένην ἐπὶ κεφαλῇ τῆς Παραδουναβίου Ὁμοσπονδίας.

Ἄς μὴ εἰπῶσι δὲ ἡμῖν, ὅτι ἡ τοιαύτη Ὁμοσπονδία εἶναι ἀδύνατον, ὥς ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν μελλουσῶν νὰ συγκροτήσωσιν αὐτὴν φυλῶν. Ἡ ἡμετέρα χώρα κεῖται παράδειγμα τῶν θαυμάτων τῆς ἐνώσεως, τὰ ὅποια δύναται νὰ κατορθώσῃ ἡ ἐλευθερία.

Ἄν αἱ τρεῖς φυλαί, αἱ τὴν διάφοροι, αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ἑλβετικὴν ὁμοσπονδίαν, εἶναι σήμερον στενῶς συνδεδεμένοι, πόσον εὐκολώτερον οἱ Σέρβοι, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Βούλγαροι κ.λπ., οἱ ὑπὸ ποταπῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων μᾶλλον ἢ ὑπὸ φυλετικῶν διαφορῶν διαιρούμενοι, θέλουν συνδεθῇ ὁμοσπονδιακῶς ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς νέας Ὁμοσπονδίας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο φύλλο τοῦ (24 - 9 - 1875) ὁ «Ἐργάτης» δίνει πολυτιμότεας πληροφορίες γιὰ τὴ «Δημοκρατικὴ Ἀνατολικὴ Ὁμοσπονδία», μὲ εἰδικὴ ἀνταπόκριση «Ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως» ὑπογραμμμένη μὲ τὸ ψευδώνυμο «S e c r e t i u s» καὶ χρονολογία 12 - 9 - 1875. Στὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖόν του, ποὺ προλογίζει ἓνα μοναδικῆς ἀξίας ντοκουμέντο, τὴν προκήρυξη «πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς» τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας», ὁ ἀνταποκριτὴς «ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως» ἀναφέρειται σὲ προγενέστερη ἀνταπόκρισίν του γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τὴ θέσιν τῶν Βουλγάρων ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατημένων ἀγροτῶν τῆς γειτονικῆς τους χώρας. Ὁ Πανᾶς, σὲ μὴ ὑποσημείωσίν του, γράφει ὅτι ἡ ἀνταπόκρισις αὕτη δὲν ἔφτασε ποτὲ

* Μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τοῦ κατεστῆμένου.

στά χέρια του, πράγμα πού αποτελεί δυστύχημα γιά τή σημερινή ιστορική έρευνα. Ἐπίσης, ἀποφεύγει νά μᾶς δώσει λεπτομέρειες γιά τήν Ὀργάνωση τῆς Γενεύης, γιατί θεωρεῖ γνωστά στόν ἐκδόστη τά τῆς Ἱερυσίας της καί τῆς λειτουργίας της, γεγονόσ πού ἀποτελεῖ ἐπίσης καίριο ιστορικό ἀτύχημα. Ἀλλ' ἄς δοῦμε τό πολὺτιμο ντοκουμέντο τῆς προκήρυξης, ὅπως σώθηκε στήν ἑλληνική της παραλλαγή. Γιατί ἡ προκήρυξη αὐτή τυπώθηκε σέ ὅλες τίς βαλκανικές γλώσσες καί στάλθηκε ἀπό τή Γενεὺή μυστικά στά Βαλκάνια. Καί δικαιοῦμαστε νά ἐλπίζουμε, ὅτι θά σώζεται καί σέ κάποια ἄλλη βαλκανική πρωτεύουσα, δημοσιευμένη στόν Τύπο τῆς ἐποχῆς, εἴτε ρουμανικά, εἴτε σερβικά, εἴτε βουλγαρικά. Τό ἑλληνικό της κείμενο (μαζί μέ τό πρόλογό:κό σημείωμα τοῦ „Scitius») εἶναι τό παρακάτω:

Ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεωσ, τήν 12 Σεπτεμβρίου 1874.

Ἀδελφέ,

Τήν παρεθοῦσαν ἐβδομάδα σοί ἔγραψα, ἐξιστορῶν σοί τά ἐνταῦθα γινόμενα, τὰς ἐνεργείας τῶν μυστικῶν ἐταιριῶν, τήν ἀπελπισίαν τῶν Τούρκων, θεωρούντων ὡς προσεχῇ τήν τῆς ἡμισελήνου πτώσιν, καί τὰς κρίσεις τῶν διαφόρων φυλῶν καί μάλιστα τῶν Βουλγάρων περὶ τῶν τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ἦδη περιορίζομαι νά σοί ἀποστείλω προκήρυξιν τινά τῆς μυστικῆς ἐταιρίας, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τό ὄνομα Δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ῇ Ἀ ν α τ ο λ ι κ ῇ Ὁ μ ο σ π ο ν δ ι ε α πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀφορῶσαν τὰ Ἐρζεγοβινιακά. Ἡ προκήρυξις αὕτη διανέμεται ἐνταῦθα εἰς μυριάδας ἀντιτύπων, ἀλλὰ μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς προφυλάξεωσ, ὑπὸ τῶν πρακτόρων τῆς ἐταιρίας, γεγραμμένη εἰς πάσας τὰς Ἀνατολικὰς γλώσσας. Περὶ τῆς ἐταιρίας ταύτης καί τοῦ σκοποῦ της, κρίνω περιττόν νά σοί προσθέσω τι, καθόσον, ὡς ἐνθυμεῖσαι, πολλάκις περὶ αὐτῆς ὠμλήσαμεν, λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ προηγουμένων προκηρύξεών της. Ἀλλωσ καί ἐκ τῆς ἀποστελλομένης σοί προκηρύξεωσ καί ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τῆς ἐταιρίας, ὁ σκοπὸς γίνεται ἀρκετὰ καταφανής. Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ἐταιρία ἀνέλαβεν ἀγῶνα δύσκολον μὲν, ἀλλ' ἱερόν, ἐν τῷ θριάμβῳ τοῦ ὁποίου ἔγκειται ἡ σωτηρία τῆς Ἀνατολῆς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔχει νά πολεμήσῃ πολλοὺς ἐχθροὺς καί νά ὑπερπηδῇσῃ πολλὰ προσκόμματα, τὰς φυλετικὰς ἀντιζηλίαις, τὰ ὑπὸ τῶν κληρικῶν καί διπλωματικῶν ραδιούργων ὑποθαλπόμενῳ μίσῃ, τὰς μικροφιλοτιμίας κ.λπ., ἀλλὰ τίς ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ θριάμβου τοῦ δικαίου; Ἀς ἐλ-

πίζωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει εὐλογήσῃ τὸ ἔργον...

Ὁ Ἀδελφός σου
SECTIUS

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΠΡΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ἀδελφοί,

Ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως ἀνεπετάσθη ἐν Τουρκίᾳ, μέγα δὲ μέρος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἀγωνίζεται ἤδη ἐν Ἐρζεγοβίνη καὶ Βοσνίᾳ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δικαίου.

Τίς ἡ τύχη αὐτῶν;

Θὰ ἴδωμεν καὶ πάλιν ἐπαναλαμβανομένην τῆς αἱμοφύρου Κρήτης τὴν τραγικὴν καταστροφὴν; Θὰ κύψωμεν οἱ Ἐρζεγοβῖνοι καὶ οἱ Βόσνιοι τὸν αὐχένα, θραυόμενοι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κολοσσιῶν δυνάμεων ὀλοκλήρου αὐτοκρατορίας καὶ ἐπὶ τῶν πτωμάτων αὐτῶν θὰ ἰδρυθῇ ἐκ νέου τὸ ἀπόλυτον κράτος ἀφορήτου καὶ κτηνώδους δεσποτισμοῦ; Ἡ θ' ἀναδειχθῶσι νικηφόρα τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ ὁ παρῶν κλοισιμὸς ἐπιτεινόμενος καὶ γενικευόμενος, προώρῃσται νὰ κατασυντριψῇ τὸν σεσαθρωμένον θρόνον τῆς ὁσμανικῆς δυναστείας;

Ἀδελφον εἶ.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἐπανάστασις καταβληθῇ, ἂν ἐπέλθῃ ὁ δ-λεθρος τῶν ἐπαναστάντων λαῶν, τῆς συμφορᾶς ταύτης ἡ εὐθύνη ἐφ' ὑμᾶς βαρύνει, λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ναί, τὸ κυριώτατον κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τραῦμα θὰ ἐπιφέρῃ ὅχι ἡ δύναμις τοῦ κρατοῦντος ἐχθροῦ, ὅχι ἐνέργειαι ξέναι καὶ ὑπουλοὶ πολιτικῆς κακοήθους καὶ συμφέροντα ἰδιοτελεῖ ἐξυπηρετούσης, ἀλλ' ἡ ἀπαμόνωσις τῶν ἐπαναστατῶν, ἐπακολούθημα ἀναπόφευκτον τοῦ ἐνδοιασμοῦ ὑμῶν εἰς τὸ νὰ ἐκδηλώσῃτε ἐναργῶς τὰς πρὸς τὸν ἀγῶνα συμπαθείας σας, ἂν μὴ ν' ἀναρρίψῃτε τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον.

Εἶναι ἀληθῶς λυπηρὸν τὸ θέαμα, ὅπερ παρουσιάζει ἡ Ἀνατολή. Ἐν τῇ σκότει καὶ τῇ ἀθλιότητι τυραννικωτάτου κυβερνητικοῦ συστήματος, ἀπαισιῶς γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὁ θ ω μ α ν ι κ ῆ Ἀ ὐ τ ο κ ρ α τ ο ρ ί α, λαός, ἀντιπροσωπεύων τὴν βίαν καὶ τὴν στασιμότητα, ἐμπορούμενος ὑπὸ τῶν ὀπισθοδρομικῶν ἰδεῶν ἐποχῶν παρωχημένων, ἀναγνωρίζων ὡς θεῖον νόμον τὸ Κοράνιον, τὸν κώδικα τοῦτον τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ αἵματος, καὶ εἰς τῆς αὐθαρέτου θελήσεώς του τὸ κράτος ὑπάγων τὰ ἱερὰ καὶ ἀναφαίρετα ἀτομικὰ δικαιώματα, λαὸς χαῖνος, ἀμαθής, ἐξηχρειωμένος, κατεστραμ-

μένος οικονομικῶς καὶ εἰς καθολικὴν κυβερνητικὴν καὶ κοινωνικὴν παραλυσίαν διατελῶν, δεσπόζει λαῶν νοσημόνων, ἐργατικῶν, ἀσπαζομένων μετὰ στοργῆς τὰς δημοκρατικὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς, δι' ὧν ἀναγνωρίζεται ἡ ἀπόλυτος τοῦ ἀτόμου ἐλευθερία, βάσιν ἔχουσα τὴν ἠθικὴν, λαῶν ἐργασθέντων ἄλλοτε ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ νῦν γοργῶ καὶ θαρροῦντι βήματι θαδιζόντων πρὸς εὐελπί καὶ κρεῖττον μέλλον.

Διατί;

Διατί οἱ πλήρεις ζωῆς καὶ μέλλοντος δοῦλοι λαοὶ, ἰσχυροὶ καθ' ἑαυτούς, ἰσχυρότατοι καὶ ἀκατάβλητοι ἐν κοινῇ συμπτᾷ, δὲν καταρρίπτουσι τὸ καθεστῶς τὸ ἀποκτηνοῦν, ὅπως ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἀνεγείρῃσι τὸ φωτεινὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου οἰκοδόμημα; Διατί δὲν κατορθοῦσι νὰ διαχύσωσι τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν χαρὰν εἰς τὰς ἐκτεταμένας χώρας, ἃς διὰ τοῦ αἱματός των ἀρδέουσι καὶ ἐν αἷς σήμερον ἐργάζονται, τυραννόμενοι, ταλαιπωρούμενοι, πάσχοντες, ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας των κορέσῃσι τὴν ἀπληστίαν διεφθαρμένων δεσποτῶν;

Διότι οὐδέποτε ἀπὸ κοινοῦ εἰργάσθησαν. Διότι τὰς ἐξεγέρσεις αὐτῶν, μονομερῶς πάντοτε γενομένας, ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ ἡ συγκεντρωμένη τῶν κρατούντων δύναμις.

Συμφέροντα ἀντίθετα καὶ συγκρουόμενα δὲν χωρίζουσι τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδεὶς ἐπιζητεῖ νὰ δεσπόσῃ ἐπὶ τοῦ ἄλλου, οὐδ' εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν ἀλλήλων ἀποβλέπουσιν. Ἐκαστος τῶν λαῶν τούτων ἐπιδιώκει καὶ ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἐν ἐλευθερίᾳ ἀνάπτυξίν του. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος οὐδέποτε θέλει ἐπιτευχθῇ δι' ἐνεργειῶν μεμονωμένων ἢ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κοινῆς συμπτᾶς. Τοῦτο ὀφείλουσι νὰ τὸ ἐννοήσωσι καλῶς οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἄς ἐνωθῶσι, καὶ ἐσωθῶσιν. Εἰς τὴν μεγάλῃ ἐνωσιν αὐτῶν τίς θὰ δυνήθῃ ν' ἀντιταχθῇ. Ἡ ἐλευθερία ἀνήκει αὐτοῖς φυσικῶς δικαίωματι καὶ αἱ χώραι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἱστορικῶς. Θὰ σταματήσωσι τὴν πορείαν αὐτῶν, ἔχόντων ἐπὶ τῆς σημαίας των ἀναγεγραμμένα τὸ δίκαιον καὶ τὴν πρόοδον, καὶ δὲν θὰ συντριβῶσιν εἰς τὴν πρώτῃν σύγκρουσιν οἱ διέποντες νῦν τὰς τύχας καὶ καταπατοῦντες τὴν ἐλευθερίαν των;

Ἀλλά, μοῖρα ἀπαισία: ἀντὶ εἰλικρινοῦς ἐνώσεως, δυσπιστία πάντοτε καὶ μίσση πολλὰκις ὑπεισέδυσαν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀντετάχθησαν ἀντεγκλήσεις μικρόλογοι καὶ ἐψιθυρίσθησαν σχέδια ποταπῶν ἀντεκδικήσεων πάθη, δι' ἃ ἐξευτελίζουσι

καὶ τὰ ἄτομα, ἂν εἰς τὴν καρδίαν των εἰσχωρήσωσι, πολλῶν δὲ μᾶλλον τοὺς λαούς, οὓς ἀποκτηνοῦσι καὶ καταστρέφουσι.

Τίς υπέθαλψε τὰ πάθη ταῦτα; Τίς ἐνέσπειρε τὴν διχόνοιαν μεταξὺ λαῶν ἀδελφῶν, πρὸς τὸν αὐτὸν τεινόντων σκοπόν; Τίς ἀναζητεῖ τὰ ἴδια του συμφέροντα ἐν τῇ καταστροφῇ τῶν συμφερόντων τῶν ἀνατολικῶν λαῶν;

Εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν καταδείξωμεν;

Δυσπιστεῖτε, λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, δυσπιστεῖτε καὶ φυλάττεσθε ἀπὸ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, δι' ἣν ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἔγκειται ἐν τῷ σφετερισμῷ τῶν χωρῶν σας. Ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ἥτις χθές, περιπτυσσομένη τοὺς Ἑλλήνας καὶ διὰ τῆς ἰδέας τοῦ δημοθρήσκου σαγηνεύουσα αὐτούς, ἐκίνησε τοσοῦτους ἐσωτερικοὺς περισπασμούς, ἐπήνεγκε τῆς Κρήτης τὴν ὑποδούλωσιν, τοῦ πρωτοκόλλου τῆς συνδιασκέψεως τὴν ὑπογραφὴν καὶ τὴν διάσπασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος· ἥτις σήμερον ἐγκολποῦται τὰ σλαβικά ἐν τῇ Ἀνατολῇ φύλα, τὴν ἰδέαν τοῦ δημοφίλου προβάλλουσα, ὅπως ἀπομυζήσασα αὐτά, τὰ ἐγκαταλείψῃ αὐριοι ἀνίσχυρα καὶ ἀποτεταρρημένα, ἂν δὲν τὰ ἀπορροφήσῃ καὶ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ, ὡς ἀπερρόφησε τὴν ρωμουνικὴν Βεσσαραβίαν. Ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ἥτις ὑποδούλους ἔχουσα ἐν τῷ ἀπεράντῳ κράτει τῆς λαοὺς γερμανικοὺς, σκανδιναβικοὺς, ρωμουνικοὺς, πολωνικοὺς, τουρκικοὺς κ.λπ., θωπεύει τὰ γενναῖα δνειρά σας καὶ ὑπισχνεῖται ὑμῖν ἐλευθερίαν, ἐκείνη, ἥτις εἰς τὰ ἴδια τέκνα δωρεῖται τὸ κνούτον καὶ τὴν Σιδηρίαν!

Λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς!

Κινηθῆτε σεῖς καὶ ἐν τῇ αὐτενεργείᾳ θὰ εὕρητε τὴν σωτηρίαν σας. Μὴ ἐπαφίεσθε εἰς τὴν μέριμναν ἰσχυρῶν δῆθεν προστατῶν. Ἐκαστος ρυθμίζει τὰς ἐνεργείας του πρὸς τὰ συμφέροντά του καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ξένων σπανιώτατα θὰ εὑρεθῶσι συμβαδίζοντα πρὸς τὰ ἰδικά σας. Μὴ φοβεῖσθε τὴν ἀντίπρᾶξιν κραταιῶν δυναστῶν· ἡ ἐποχὴ τῶν βασιλέων, ἡ βασιλεία τῶν ἀδικιῶν καὶ τῶν καταπιέσεων παοέρχεται· πλέον καὶ ὑποφύσκει ἡ ἡμέρα τῆς βασιλείας τῶν λαῶν, τῆς βασιλείας τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἐμπορικοὶ ὀπολογισμοὶ δὲν δύνανται εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν καταδυναστευομένων, οὐδεὶς δὲ θὰ ἴδῃ ἄνευ συγκινήσεως τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ παθήματα λαῶν, ἐν μέσῳ τοῦ πλημμυροῦντος πολιτισμοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν πρωταγῶν ἰδεῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ζητούντων νὰ ἀνακτήσωσι τὰ ἐμφυτά δικαιώματά των, ὧν ἀπεσπέρησεν αὐτοὺς ἡ βία καὶ ἡ κατάκτησις.

Ἕλληνες, Ἀλβανοί, Σέρβοι, Ρωμοῦνοι, Βούλγαροι, φυλαὶ ἑλληνικαί, σλαβικαί, λατινικαί, ταταρικαί, ὅσαι κατοικεῖτε τὰς εὐρείας χώρας, τὰς περιλαμβανομένας μεταξὺ τῶν τριῶν θαλασσῶν, τοῦ Εὐεῖνου, τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ ἐκτεινομένας ἀπὸ τῶν Ἀλπεων καὶ τῶν Καρπαθίων μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, ἐνωθῆτε! Ἐν τῇ ἐνώσει ἐγκτεται ἡ ἰσχύς καὶ τὸ συμφέρον σας. Κλείσατε τὰ βιβλία τοῦ παρελθόντος· ἃς παύσωσιν αἱ δολοφονοῦσαι τὸ μέλλον σας ἀντεγκλήσεις! Ἐνωθῆτε! Ἀποτινάξατε τὸν ἐπιβαρύνοντα τὸν τράχηλόν σας ζυγὸν καὶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀνιδρύσατε δημοκρατικὴν δημοσπονδίαν, ἥτις καὶ μόνη δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν αὐτῇ, ἕκαστος ὡμῶν δύναται ἐλευθέρως νὰ ρυθμίζῃ τὰ ἑσωτερικά του, συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, πάντες δ' ὁμοῦ, ἀδιάσπαστοι καὶ ἰσχυροί, νὰ χωρῇτε εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ὡμῶν προορισμοῦ. Εὐρὺ καὶ ἀναπεπεταμένον θὰ ἐκτυλιχθῇ στάδιον εἰς τὴν εὐγενῆ πάντων ἀμιλλαν. Οἱ λαοὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παρ' ὡμῶν ἀναμένουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνάπλασίν των. Καὶ τίς οἶδεν ἂν δὲν εἰσθε σεῖς οἱ προωρισμένοι ἐν ἀνωτέρῳ μέλλοντι νὰ φέρητε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀναγέννησιν καὶ εἰς τὴν μέσην Ἀσίαν, ὅπου ἄλλοι πειρῶνται ἤδη ν' ἀντικαταστήσωσι τὸν ἄξεστον Ἀσιατὸν δεσποτισμὸν διὰ δεσποτισμοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἥτοι ἐπιτηδειότερον ὀργανισμένου καὶ διὰ τοῦτο βαρύτερου καὶ ἀποτροπαιότερου. Λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς! Τὸ μέλλον τῆς πατρίδος κεῖται εἰς τὰς χεῖρας σας. Σεῖς ὀφείλετε νὰ λύσητε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχάς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου, συμφώνως πρὸς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντά σας, καὶ νὰ ματαιώσητε τὰς σκευωρίας τῶν ἐχθρῶν σας.

Ἐργασθῆτε ἡνωμένοι καὶ θὰ ἐπιτύχητε!.

2. Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΓΛΛΟΓΟΣ «ΡΗΓΑΣ»

Πρῶτοι ἀντίχτυποι τῆς δημοσίευσης τῆς προκήρυξης τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας» στὴν Ἑλλάδα καταχωροῦνται στὸ ἐπόμενο φύλλο τοῦ «Ἐργάτη», τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1875. Ἡ ἐφημερίδα τὴ σχολιάζει σὲ πρωτοσέλιδο κύριο ἄρθρο της, μὲ τὸ ὁποῖο συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς προκήρυξης.

Δυσχερέστατο εἶναι γιὰ τὴν ἔρευνα νὰ ἐπισημάνει πρόσωπα καὶ ἰδεολογικοὺς κύκλους, ποὺ φορέας τῶν ἀντιλήψεων τοὺς εἶναι ὁ «Ἐργάτης». Ἡ γνωστὴ ἰδεολογικὴ ἐπαφὴ τοῦ Πανὰ μὲ τὸ Ρόχ-

κο Χοϊδᾶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι ὁ εὐθαρσὴς δημοκράτης βουλευτὴς ἀνῆκε στὸν κύκλο τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας», καθὼς καὶ οἱ κοινοὶ τοὺς φίλοι Π. Μαυρομαρᾶς καὶ Γερ. Λυκιαρδόπουλος. Μερικὲς ἐνδείξεις πειστικὲς μᾶς δίνει ἡ εἰδηση πού δημοσιεύεται ἀπὸ τὰ τελευταῖα φύλλα (10 Ἰανουαρίου 1876) τοῦ «Ἐργάτη» (ἐκλείσε σ' ἓνα μῆνα περίπου), μὲ τὰ ὁποῖα ἀναγγέλλεται ἡ ἱδρυση Πολιτικοῦ Συλλόγου «Ὁ Ρήγας» στὴν Ἑλλάδα, μὲ τίς ἴδιες ἰδεολογικὰς ἀρχὰς τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας». Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συλλόγου ἀποτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Μ. Κανάρη, Γ. Κοντομίχαλο, Σ. Παυλίδη, Λ. Οἰκονόμου, Μ. Κατοῖμπαλη, Α. Ν. Στούπη καὶ Ν. Δεικτάκη. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνα πού στήριζαν τίς ἀρχὰς καὶ τὴ δράση τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας» στὴν Ἑλλάδα καὶ πού ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου* τὴ θεωρεῖ ὡς προπαρασκευαστικὴ γιὰ τὴν ἱδρυση στὴν Ἀθήνα τοῦ πρώτου δημοκρατικοῦ κόμματος ἀρχῶν, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντα ὡς τότε προποπαγῇ.

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικόν, ὅτι «Ὁ Ρήγας», ἑλληνικὸς κλάδος τῆς «Δημοκρατικῆς Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας», ἐμφανίζεται στὴ δημόσια ζωὴ μὲ μιὰ ἐκκληρη διεθνoῦς ἐπαναστατικῆς ἀλληλεγγύης καὶ ζητάει νὰ ἐνισχυθοῦν ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὰ θύματα τῆς Ἐπανάστασης τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ἰδοὺ τὰ κείμενα ἀπὸ τὸ φύλλον 24) 10.1.1876 τοῦ «Ἐργάτη» :

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Ο ΡΗΓΑΣ»

Ἀγαθὴ τύχη!

Ἦρξατο, τέλος πάντων, καὶ ἡ Ἑλλάς νὰ δεικνύη σημεῖα ζωῆς. Ἐν μέσῳ τοῦ ὀσημέραι ἀναπτυσσομένου ὄργανοῦ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἀδελφοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἀδράνεια, ἐν ἣ ἡμεῖς διετελοῦμεν ὄντες, εἶχε τι τὸ ἀπελπιστικόν. Δικαίως δὲ οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος ἡρώτων: τί ἐπαθεν ἡ μήτηρ τῶν ἐλευθέρων ἱδεῶν; Τὸ πνεῦμα τοῦ «πρωτομάρτυρος τῆς ἀνατολικῆς ἐλευθερίας» ἐξέλειπεν ἀπ' αὐτῆς;... Τὴν ἐξευτελιστικὴν ταύτην θέσιν, ἐν ἣ ὡς ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν διαπληκτισμῶν καὶ τῶν μεφιστοφελικῶν κηρυγμάτων, ἄτινα ἀπὸ τινος ἀναιδῶς διεδίδοντο, συναισθανθέντες τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ὑπὸ ὕγειων ἀρχῶν ἐμπορουμένων, ὅπως δώσωσιν ὠθησὶν τινα εὐγενεστέραν εἰς τὸ δημόσιον πνεῦμα καὶ ἀνοίξωσιν εἰς τὰς ἔθnikὰς ἐνεργείας ἐτάδιον ἄλλο, συμφωνότερον πρὸς τὸ

* Σὲ μελέτῃ του στὸ περιοδικὸ «Ἐρευνα», 1966.

προορισμόν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν εἰδικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν ἐν Ἀνατολῇ, συνέστησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «ΡΗΓΑΣ» πολιτικὸν σύλλογον, σκοπὸν ἔχοντα τὴν «διὰ τῆς διαδόσεως τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν ἐξυπηρέτησιν τῶν μεγάλων τῆς Ἀνατολῆς συμφορόντων». Πρώτῃ πράξις τοῦ συλλόγου τούτου, ὅστις ἄλλως οὐδὲν ἔχει κοινὸν μετὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ «Ρήγα», ἀλλὰ μάλιστα ὅλως ἐναντίας πρεσβεύει ἀρχάς, ἦτο ἡ ψήφισις εἰδικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς συλλογὴν βοηθημάτων ὑπὲρ τῶν ἐν Ἐρζεγοβίνῃ πασχόντων, ὅπως διὰ τούτου οὐ μόνον ἐπιτελεσθῇ ἔργον φιланθρωπίας ὑπὲρ δεινοπαθούσης ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκδηλωθῇ ἡ συμπάθεια ἡμῶν πρὸς λαὸν ἀδελφόν, ἡρωϊκῶς πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ ἀγρίου ἐσπότου μαχομένου.

Ἦθελεν εἶσθαι δεδαίως αἰσχος διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἅπασα ἡ Εὐρώπη, μὴδ' αὐτῶν τῶν ἀνακτοβουλιῶν - παρ' οἷς ὡς γνωστὸν ἡ φιλανθρωπία δὲν κατέχει τὴν πρώτην θέσιν - ἐξαιρουμένων, ἡ μήτηρ τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἱερεία τοῦ 1821 ναὶ μένῃ ἀπαθὴς καὶ ἀδρανής... Μέγα λοιπὸν κενὸν ἀναπληροῦν αἱ μεγάλην ὑπηρεσίαν προσφέρει, οὐ μόνον εἰς τὴν ἰδ. αἰτέραν ἡμῶν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἅπασαν, μετ' ἐκπλήξεως, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἄλλο τι, παρατηροῦσαν ἄχρι τοῦδε τὴν ἡμετέραν ἀδράνειαν, ὁ νεοσυσταθεὶς σύλλογος, αἱ πατριωτικαὶ ἐνέργειαι τοῦ ὁποίου θέλουσι βεβαίως ἐκπλύνει τὸν ρύπον, ὃν ἀντεθνικαὶ καὶ ἀντιδραστικαὶ ἐνέργειαι ἄλλων ἐνεχόλαψαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πρωτομάστορος τῆς ἀνατολικῆς ἐλευθερίας, χρησιμεύσαν ὡς ἀσπίδα, ὅπως ὀπισθεν αὐτοῦ κρύπτονται: τὰ δόλια τοῦ Προγοδιν καὶ τῆς ρωσικῆς προπαγάνδας ὄργανα. Ὁ «Ἐργάτης» χαιρετίζει ἐγκαρδίως τὸν νέον Σύλλογον, πολλὰ καὶ καλὰ παρ' αὐτοῦ προσδοκῶν.

«Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνωθι: Συλλόγου ἐκλεχθεῖσα ἐπιτροπὴ, ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν κ. κ. Μ. Κανάρη, Γ. Κοντομιχάλου, Σ. Παυλίδου, Λ. Οἰκονόμου, Μ. Κατσιμπαλή, Α. Ν. Στούπη καὶ Ν. Δεικτάκη, ἐξελέξατο ταμίαν αὐτῆς τὸν κ. Κατσιμπαλήν, ἐν τῷ καταστήματι τοῦ ὁποίου γίνεται καὶ ἡ κατάθεσις τῶν συνδρομῶν.

ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξεδόθη ἡ ἐπομένη:

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Ἀδελφοί!

Ὅτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνευ μέσων, ἀνευ προετοιμασιῶν, ἐν αἰῶνι καθ' ὃν οἱ λαοὶ ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος δεσποτειῶν,

συνδεομένων δι' ἀλληλεγγύης, ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε τῆς Τουρκίας δεσποτείας, οἱ λαοὶ πάντες συνεκινήθησαν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος καὶ προσήνεγκον τὸ ὄβολόν των καὶ κατέδειξαν τὰς ὑπὲρ ἡμῶν συμπαθείας των. Σήμερον δέ, ὅτε λαός, συνδεόμενος μεθ' ἡμῶν διὰ κοινῶν παθημάτων, κοινῶν ὀρκων καὶ κοινῶν ἐλπίδων περὶ μέλλοντος, καταπιεσθεὶς μέχρι τοῦ μὴ περαιτέρω, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀπελπισίᾳ, ἔλαβε τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματά του καὶ τὴν ἀγαπητὴν ἐλευθερίαν του, ἡμεῖς πρὸ πάντων, οἱ διὰ τοιούτων δεσμῶν πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον συνδεόμενοι, θέλομεν μείνει ἀνάληγτοι·

Ἐάν τὸ ὑπὲρ ἐλευθερίας μαρτύριον ἀναξιοπαθούντων λαῶν εἶναι ἱκανὸν ὅπως ἀναφλέξῃ τὸ αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας, ἀποτεινόμεθα μετὰ θάρρους πάσῃ εὐγενεῖ καὶ φιλανθρώπῳ καρδίᾳ, ἐπικαλούμενοι τὸν ὄβολόν πάντων ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑρζεγοβίνῃ ἀγωνιζομένων τὸν κάλλιστον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Ἐνῷ ἡμεῖς ἀναπαυόμεθα ὑπὸ στέγῃν, ἐνῷ ἡμεῖς γευματίζομεν εἰς τράπεζαν, ἐνῷ τινὲς ἐξ ἡμῶν δαπανῶνται εἰς πολυτελείας, ἄλλοι ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀνθρώποι, γυμνοὶ ἴσως καὶ πεινασμένοι, καταδιώκονται ὑπὸ ὀρδῶν ἐνόπλων, ὥσει ἔπραξαν τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων, διότι ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἐπὲρ τῶν ἀδελφῶν λοιπῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας, ἣν ἡρνήθησαν ἡμῖν πονηραὶ κακοὶ βούλων φῆμαι, καὶ οὖνει διαμαρτυρόμενοι κατ' αὐτῶν, ἐπικαλούμεθα - τὴν συνδρομὴν παντός δυναμένου. Ὁ ὁδολὸς ἡμῶν, ἐάν δὲν εἶναι σπουδαία συνδρομή, ἔσεται τοῦλάχιστον δι' αὐτοὺς μεγίστη παρηγορία, διότι θὰ καταδείξῃ αὐτοῖς, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἐνταῦθα καρδίαι συγκινοῦμεναι ὑπὸ τῶν παθημάτων των.

Ἐπὶ τούτοις, ὁ ἐπ' ἐσχάτων συστάς πολιτικὸς Σύλλογος «Ρήγας» ἀνέθηκεν ἡμῖν διὰ τοῦ ἀπὸ 6 Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. εὐγενοῦς ὑπὲρ τῶν Ἑρζεγοβινίων ψηφίσματος αὐτοῦ, ὅπως μετ' ἄλλων συμπράττοντες συλλέξωμεν κατὰ τὸ ἐφικτὸν συνδρομὰς, δι' ὧν, ἐάν δὲν δυνηθῶμεν νὰ παράσχωμεν αὐτοῖς ἀξίαν λόγου βοήθειαν, θὰ ἐκδηλώσωμεν τοῦλάχιστον ὅτι ἡ καρδία τοῦ Ἑλλήνος δὲν μένει ἀνάληγτος εἰς τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων καὶ τοὺς θρήνους ἀναξιοπαθόντος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀδελφοῦ λαοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 8ην Ἰανουαρίου 1876

* Τὰ ντοκουμέντα πού στοιχειοθετοῦν τούτο τὸ κεφάλαιο, ἀνακοινώθηκαν ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ παρόντος τόμου στὸ συνέδριο Βαλκανικῶν Σπουδῶν τῆς Σόφιας, τὸ 1966.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Σ Τ'

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

1. ΤΟ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΕΙΤΑΙ

Η ΑΓΓΗ ΤΗΣ έβδομης δεκαετίας του 19ου αιώνα αποτελεί τόν ιστορικό σταθμό της ολοκλήρωσης και της σταθεροποίησης σέ πανευρωπαϊκή κλίμακα των επιδιώξεων της αστικής τάξης. Ό κύκλος τών αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων έχει κλείσει, οί εθνικο-ενωτικοί άγώνες τών μεγάλων εύρωπαϊκών εθνών (Ίταλία, Γερμανία) έχουν ολοκληρωθεί, ό καπιταλισμός, νικητής, σταθεροποιείται στίς ώριμες νά τόν δεχτούν χώρες και άρχίζει νομοτελειακά τήν πορεία του πρós τό στάδιο του μονοπωλιακού καπιταλισμού.

Άμεσες συνέπειες της νίκης του είναι ή όρμητική άνοδος της εύρωπαϊκής βιομηχανίας και ή ραγδαία ανάπτυξη της έργατικής τάξης. Τό έργατικό κίνημα άρχίζει πλέον νά παίρνει συγκεκριμένη μορφή, μέ τήν εμφάνιση συνδικαλιστικών όργανώσεων, πού διαφέρουν ριζικά από τίς έπαγγελματικές άδελφότητες του παρελθόντος. Ή ιδεολογική και πολιτική επίδραση του Κάρλ Μάρξ άνιχνεύεται πλέον πολύ συχνά στό έργατικό εύρωπαϊκό κίνημα. Κορύφωμα της ανάπτυξης του έργατικού κινήματος στην αύγή της έβδομης δεκαετίας του 19ου αιώνα, πού πλούτισε τήν καινούρια κοινωνική τάξη μέ πολιτική πείρα, έξυψώνοντάς την σέ φορέα νέου τύπου πολιτικής και κοινωνικής δραστηριότητας, είναι ή επανάσταση της Πάρσιν της Κομμούνας του 1871. Ή Κόμμούνα είναι ή πρώτη έφαρμογή στην Ίστορία έξουσίας μέ προλεταριακό χαρακτήρα και φορέα, ό πρόδρομος τών σημερινών καθεστώτων μέ σοσιαλιστικό και λαϊκοδημοκρατικό χαρακτήρα.

Τήν έποχή πού στην Εύρώπη περατωνόταν ή πρώτη φάση της καπιταλιστικής συσώρευσης, μέ τήν πρωτοφανή άνθιση της βιομηχανίας, αλλά και τήν παράλληλη εμφάνιση του σοσιαλισμού, ως συστήματος κοινωνικού και οικονομικού, προορισμένου νά διαδεχθεί τόν καπιταλισμό και διεκδικώντας μαχητικά μπροστά στην Ίστορία τήν εύθύνη της έξουσίας, στά Βαλκάνια τό εθνικό ζήτημα

περνά δξύτατη κρίση, έξ αίτίας τών αναπτυσσομένων σωθινιστικών ανταγωνισμών μεταξύ τών κρατῶν τῆς Χερσονήσου. Ἐνα τῆμαντικό μέρος τῆς εὐθύνης γιά τή δημιουργηθεῖσα κατάσταση ἔχρύνει τήν ἐξωτερική πολιτική τών ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Τό ἑλληνικό ἐμποροτραπεζικό κεφάλαιο, μή μπορῶντας νά ἐπενδυθεῖ σέ ἐσωτερικά παραγωγικά καί συγκοινωνιακά ἔργα καί λόγω τῆς ρευστότητας τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας καί λόγω τοῦ κολληδιστικοῦ καί μεταπρατικοῦ χαρακτήρα του, προσπαθεῖ νά μετατοπίσει τή δραστηριότητά του στίς ἄλλες Βαλκανικές χώρες, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού εἶχε ἐπιτύχει νά ἐγκατασταθεῖ στήν Αἴγυπτο, σάν φτωχός συγγενής τοῦ ἀγγλικοῦ κεφαλαίου, καθῶς καί στά ἀστικά κέντρα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Κατά τήν παρούσα ἐξόρμησή του, ἔρχεται σέ ἀμεση σύγκρουση καί μέ τό Πατριαρχεῖο, ἀπό τό ὁποῖο ἀφαίρεσε, μετά σκληρές προσπάθειες, τήν εὐθύνη γιά τά σχολεῖα καί τά θρησκευτικά ἱδρύματα τοῦ ἀλύτρωτου καί τοῦ ἀπόδημου ἑλληνισμοῦ. Ἡ κεφαλή τῆς Ὀρθοδόξιας, νικημένη στόν ἀγῶνα τῆς πρὸς τό ἑλληνικό ἐμποροτραπεζικό κεφάλαιο, πού τό ἐκπροσωποῦσαν ἰδεολογικά οἱ κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδας, ὑποδιδάστηκε σέ θεσμό καθαρά ἑλληνικό καί ἀποκόπηκε, ἀπό πλευρᾶς ἐπιρροῆς, ἀπό τοὺς ἄλλους ὀρθόδοξους Βαλκανικούς λαούς, πράγμα πού ὑπῆρξε ἐλαβερό γιά τήν πολιτιστική καί πνευματική ἐνότητα τῶν Βαλκανίων.

Ἄμεση συνέπεια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὑποδαυλιζόμενη καί ἀπό τόν αναπτυσσόμενο ανταγωνιστικά πρὸς τόν ἑλληνικό, βουλγαρικό ἐθνικισμό, ὑπῆρξε τό βουλγαρικό ἐκκλησιαστικό σχίσμα, πού ἔγινε τό 1870 καί ἡ ἐν συνεχείᾳ σύσταση τῆς αὐτοκέφαλῆς βουλγαρικῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας, ὑπό τήν ἡγεσία ἐξάρχου, στόν ὁποῖο ὑπῆχθη σειρά δλη μητροπόλεων, πού ἀνῆκαν πρῶτα στό κλίμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τό 1872 τό Πατριαρχεῖο κήρυξε, σέ ἀντίποινα, τήν βουλγαρική ἐκκλησία σχισματική καί κάτω ἀπό τόν θρησκευτικό τοῦτο μανδύα ἀρχίζει καί δξύνεται ὁ ἑλληνοβουλγαρικός ἐθνικιστικός ἀνταγωνισμός, μέ πεδία δράσης τά ἐκκλησιαστικά καί ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τῆς τότε εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καί τοὺς Χριστιανούς κατοίκους τῆς. Ταχύτατα, τό πρόβλημα μετατοπίστηκε ἀπό τό θρησκευτικό στό ἐθνικό πεδίο καί μέ τήν κατάλληλη ὑποδαύιση τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης, τοῦ παπισμοῦ, τῆς Αὐστρίας καί τῆς Ἀγγλίας, δημιουργήθηκε δξύτατο κλίμα διαίρεσης, μέ σημαίες διαμάχης τό σ λ α β ι κ ὸ κ ἰ ν δ υ ο ἢ τὸν π α ν σ λ α β ι σ μ ὸ. Ἔτσι, γιά ξένα ἐντελῶς συμφέροντα, διασπάστηκε ἡ ἐνότητα τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, ἀπομονώθηκαν τὰ Βαλκανικά κράτη ἀπό τό μέγα ἐθνικοαπελευθερωτικό κίνημα τῆς Χερσονήσου καί τοποθετή-

θηκαν έξω από τὸ φυσιολογικὸ πλαίσιο, στὸ ὁποῖο ἐκκολάφθηκαν καὶ ἀντρώθηκαν σὰν νεαρὰ ἔθνη κατὰ τὴν Τουρκοκρατία.

2. ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀναπτύσσεται στὰ Βαλκάνια ἐντονος ἐθνικο-απελευθερωτικὸς ὄργασμός. Τὰ κινήματα τῶν υποδούλων λαῶν, πάντοτε μέσα στὸν κύκλο τῶν ἀστικοδημοκρατικῶν εὐρωπαϊκῶν ἐξεγέρσεων, ποὺ ὁμως προηγήθηκαν στὸν κυρίως εὐρωπαϊκὸ χῶρο κατὰ μίᾳ εἰκασαετία περίπου, παίρνουν, λόγω τῆς βαλκανικῆς ἰδιομορφίας, χαρακτῆρα ἀ γ ρ ο τ ι κ ῶ ν ἐ ξ ε γ ἑ ρ σ ε ω ν, καί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐθνικά τους κίνητρα, ἔχουν καὶ κοινωνικο-δημοκρατικὸ περιεχόμενο, γιατί συμβάλλουν μὲ τὰ συνθήματά τους στὴ στερέωση τῆς μικρῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ στὴ φθορὰ καὶ τὴν τελικὴ συντριβὴ τοῦ φεουδαρχισμοῦ. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1875 ξεσπᾷ ἡ μεγάλη ἀγροτικὴ ἐξέγερση στὴν Ἑ ρ ζ ε γ ο β ῖ ν η καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος ἀπλώνεται καὶ στὴ Β ο σ ν ῖ α. Οἱ Τούρκοι ἀντιμετωπίζουν τοὺς ἐπαναστάτες μὲ μιὰ σειρά γενικῶν σφαγῶν καὶ ἄλλων ὁμοτήτων κατὰ τῶν πληθυσμῶν, γεγονότα ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπὸ τοὺς Σέρβους, Μαυροβουνίους καὶ Ρουμάνους. Ἡ Βουλγαρία, ἡγεμονία τότε ὑποτελῆς ἀκόμα στοὺς Τούρκους, δὲν πῆρε ἐπίσημα μέρος στὸν πόλεμο. Ὡστόσο, ἐξεγέρθηκε ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς ὑπέρσθι τρομακτικὰ ἀντίπαινε.

3. Ο ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ κίνηση τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἐνίσχυσε ἀφειδῶς μὲ χρήματα καὶ ὀργανωτὲς ἡ Ρωσία, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 1871 εἶχε κατορθώσει, λόγω τῆς ἐκ μηδένισης τῆς Γαλλίας σὰ μεγάλῃς δυνάμει, νὰ ἐπιτύχει νέους εὐνοϊκοὺς ὅρους ὑπὲρ αὐτῆς στὸ καθεστῶς τῆς Μαύρης Θάλασσας. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1877 ἡ ρωσικὴ βοήθεια πρὸς τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς φτάνει στὸ ἔπακρο, μὲ τὴν κήρυξη ἐκ μέρους τῆς τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας. Τὰ πολεμικὰ γεγονότα, ποὺ ἐπακολούθησαν, ἔσπεφان μὲ νίκες τὰ ρωσικὰ ὅπλα καὶ ἐνίσχυσαν ἀκόμη περισσότερο τὴ θέση τῆς Ρωσίας. Ὁ ρωσικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν βουλγαρικὴ πόλη Π λ ε ὕ ν α, μπῆκε νικητῆς στὴ Θράκη καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1878 ἐξανάγκασε τὴν Τουρκία νὰ ὑπογράψει τὴ συνθήκη εἰρήνης τῆς Ἀ δ ρ ι α ν ο ὗ π ο λ η ς.

Καὶ ἐνῶ ὁ ἐπαναστατικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς πυρετὸς συνεχίει ἀπὸ ἄκρη σ' ἄκρη ὁλόκληρῃ τῇ Βαλκανικῇ, ἐνῶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς

φλέγεται νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴ μοναδικὴ αὐτὴ εὐκαιρία καί, σὲ συνεργασία μὲ τοὺς ἄλλους Βαλκανικοὺς λαούς, πραγματώσει τοὺς ἐθνικοὺς του πόθους, ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα, καθηλωμένη ἀπὸ τὰ ἀγγλικά συμφέροντα, κρατεῖται ἀπομονωμένη σὲ οὐδετερότητα. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν πολεμικῶν γεγονότων σημειώνονται ἀποφασιστικὲς λαϊκὲς κινητοποιήσεις γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τὸν Μάιο τοῦ 1877 ἔσποῦν στὴν Ἀθῆνα ἀλλεπάλληλες διαδηλώσεις, σ' ἓνα δὲ συλλαλητήριο, στὸ Στάδιο, συγκεντρώθηκαν 10.000 Ἀθηναῖοι, στοὺς ὁποίους μίλησαν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Κρέμος καὶ ὁ βουλευτὴς Ρόκος Χοϊδᾶς.

Ἰπὸ τὴν πίεσιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἡ «οὐδετερόφιλη» κυβέρνηση ὑποχρεώθηκε νὰ δεχτεῖ στὴν Ἀθῆνα Σέρβο ἀπεσταλμένο, προκειμένου ν' ἀρχίσουν διμερεῖς συνομιλίαι, πρὸς σύναψιν στρατιωτικῆς συμμαχίας ἀνάμεσα στὶς δύο χώρες. Ὡστόσο οἱ ἐπεμβάσεις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξαν τόσο πιεστικὲς, ὥστε ἡ Ἑλλάδα ὑποχρεώθηκε ν' ἀποποιηθεῖ τὴ συμμαχία, μὲ τὴ δικαιολογία δι' ἡ χώρα ἦταν ἀπαράσχευη πρὸς πόλεμον.

Ὡστόσο, ἡ ἐκρηξὴ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ πέσει ἡ κυβέρνηση Κουμουνδούρου καὶ νὰ σχηματιστεῖ ὁ ἰκουμενικὴ κυβέρνηση, ὑπὸ τὸ γηραιὸ ναύαρχο Κ. Κανάρη. Ὅλη ἡ περίοδος τῆς πρωθυπουργίας του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἔντονη ἀγγλικὴ πίεσιν νὰ μείνει ἡ Ἑλλάδα οὐδέτερη, ἐνῶ ἡ Ρωσία ἀπευθύνει ἀλλεπάλληλες ἐκκλήσεις νὰ κατέβει ἡ χώρα μας στὸν πολεμικὸ στίβο, στὸ πλευρὸ τῆς. Ὡστόσο καὶ στὴν προκείμενὴ περίπτωσιν, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ θριάμβευσε, πρὸς τεράστια ζημίαι τῆς Ἑλλάδας, ποὺ ἔχασε μοναδικὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐνσωματώσει στὸν ἐθνικὸ κορμὸ τὶς ὑπόδουλες τότε περιοχές. Ἡ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ὑπαρξέας τῆς μεγαλοϊδεατικῆς τὰ λόγια ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἡγεσία, παρουσίασε τὸ θλιβερὸ θέαμα ν' ἀπολακτίζει τὶς δίκαιες ἀξιώσεις τοῦ λαοῦ γιὰ χάριν τῆς Ἀγγλίας. Δίκαια, λοιπόν, ἀποφαίνεται ὁ Γεώργιος Φιλάρετος:

«Ἡ Ἑλλάς ἦτο ἀγγλικὴ ἀρμοστεία καὶ οὐχὶ κράτος ἀνεξάρτητον καὶ ὁ βασιλεὺς νομάρχης τῶν ξένων δυνάμεων».

4. ΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1877 πέθανε ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ἐνῶ ἦταν πρωθυπουργός, καὶ ἡ ἰκουμενικὴ κυβέρνηση διαλύθηκε. Τὴν πρωθυπουργία ἀνέλαβε καὶ πάλι ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδούρος. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1878 ἀρχισαν νὰ καταφθάνουν ἀλλεπάλληλες στὴν Ἑλλάδα οἱ εἰδήσεις γιὰ τὸ θρίαμβον τῶν ρωσικῶν ὁπλιν.

γεγία της εισόδου των Ρώσων στην 'Αδριανούπολη, δημιουργεί αληθινή εξέγερση στην 'Αθήνα. Οι λαϊκές μάζες, άγανακτημένες για την «ουδετερόφιλη» πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων και τη δουλική συμμόρφωσή τους στα αγγλικά κελεύσματα, πραγματοποιούν μία από τις σοβαρότερες εξεγέρσεις στην πρωτεύουσα. Στις 14 και 15 'Ιανουαρίου 1878 άνοιξαν βιαίως τὰ όπλοπωλεία της 'Αθήνας, έλαβαν τὰ όπλα και ξεχύθηκαν στους αθηναϊκούς δρόμους χιλιάδες πολίτες, με συνθήματα έναντιόν όλων άνεξαρέτως των πολιτικών άρχηγών, Δεληγιώργη, Τρικούπη, Κουμουνδούρου, Ζαΐμη και με αίτημα την έξοδο της 'Ελλάδας στον πόλεμο παρά τὸ πλευρὸ της Ρωσίας, για την πραγμάτωση των εθνικοενωτικών πόθων τοῦ λαοῦ και την άπελευθέρωση των υποδοῦλων περιοχών.

Παράλληλα, έγιναν τεράστιες λαϊκές συγκεντρώσεις στο Σύνταγμα, όπου μίλησαν διάφοροι ρήτορες, σποδρὸι αντίπαλοι της πολιτικής των ὡς τότε κυβερνήσεων, όπως οί Χοϊδᾶς, Φλογαίτης, Πονηρόπουλος κ.ά. Σε μία τέτοια συγκέντρωση τὸ πλῆθος των πολιτῶν ὑποχρέωσε τὸν συνταγματάρχη Πάνο Κορωνάιο, δημοφιλή για τοὺς αντιμοναρχικούς και συνταγματικούς του άγῶνες, νά μεταφέρει στο στέμμα τὴ λαϊκή ἀπαίτηση νά θγει ἡ 'Ελλάδα στον πόλεμο, στο πλευρὸ της Ρωσίας. Πραγματικά, ὁ Κορωνάιος πῆγε στο παλάτι, ἀλλὰ δὲν έγινε δεκτός, με τὴ δικαιολογία ὅτι ἡ ὥρα ἦταν προχωρημένη και συνεπῶς ἀκατάλληλη.

Μπροστὰ στη δημιουργημένη πιά κρίσιμη κατάσταση για τὴν κυβέρνηση Κουμουνδούρου, έγινε ἡ συνήθης καταφυγή στην ἐνοπλὴ βία, τὸ μόνο ἄλλωστε φάρμακο πὺ διέθετε ἡ φαυλοκρατία. 'Ισχυρές δυνάμεις στρατοῦ ἀντιμετώπισαν τοὺς διαδηλωτὲς και ἔτσι κατορθώθηκε ἡ βαθμαία περιστολή της λαϊκής ἀγανάκτησης με τὴ χρήση των όπλων.

Τὸν Κουμουνδούρο ἐνίσχυραν στὰ καταπιεστικά του μέτρα και οί Τρικούπης και Ζαΐμης, δίνοντάς του στη βουλή ψῆφο ἐμπιστοσύνης. 'Ο Τρικούπης, πὺ εἶχε ἐγκαινιάσει τὴν πολιτική του σταδιοδρομία σάν ἀνακαινιστής, ἐκπροσωπώντας τὴν τάση πρὸς ἀστικό ἐκσυγχρονισμό της χώρας, μόλις ἀντελήφθη ὅτι οί μάζες βάδιζαν ταχύτατα στο δρόμο της ἐκδημοκρατικοποίησης, ἔδειξε ἀμέσως τὸ ἀληθινὸ πολιτικὸ του πρόσωπο, τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή, πὺ φοβόταν τίς ἐκ των κάτω ριζικές μεταβολές στον κοινωνικό και πολιτικὸ βίὸ της χώρας.

5. ΕΙΣΟΔΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Παρά τίς στρατιωτικές κινητοποιήσεις στην πρωτεύουσα, ὁ λαϊκὸς ἀναβρασμός διατηροῦνταν ἰσχυρός. Καί ὅταν πλέον ὁ ρωσο-

τουρκικός πόλεμος είχε φτάσει στην τελευταία θριαμβευτική του γιά τὰ ρωσικά όπλα φάση, ή κυβέρνηση αποφάσισε την έξοδο τής 'Ελλάδας στον πόλεμο την ύστατη στιγμή. 'Η βουλή συνήλθε σέ δυό μυστικές συνεδριάσεις, στις 17 καί 18 'Ιανουαρίου 1878 καί επικύρωσε την κυβερνητική απόφαση καί στις 21 'Ιανουαρίου 1878 ό στρατός, πού είχε την έδρα του στή Λαμία, υπό τις διαταγές του άντιστρατήγου Σκαρλάτου Σούτσου, περνούσε τή μεθόριο καί εισέβαλε στή Θεσσαλία.

Τήν ενέργεια αὐτή ή κυβέρνηση δέν τή θεώρησε ως κήρυξη πολέμου κατά τής Τουρκίας, άλλ' άπλως σάν χειρονομία άστυνόμησης, γιά την προστασία του ύπόδουλου θεσσαλικού έλληνισμού καί υπό τό πνεύμα τουτο έδωσε εξηγήσεις στους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων. 'Ακριβώς την επάυριο τής ελληνικής προέλασης υπογράφηκε στην 'Αδριανούπολη ή άνάκωχή μεταξύ Ρωσίας καί Τουρκίας, γεγονός πού έκαμε φανερό ότι ή στιγμή ήταν έντελως άκατάλληλη γιά την ελληνική πολεμική ενέργεια καί κάθε εύκαιρία ήταν χαμένη πλέον. 'Η 'Αγγλία έπωφελήθηκε άπό την κατάσταση καί άρχισε νά πιέζει την 'Ελλάδα ν' άνακαλέσει τό στρατό της, μέ την άόριστη ύπόσχεση πού δόθηκε άπό τον 'Αγγλο πρεσβευτή στην 'Αθήνα, ότι ή 'Ελλάδα δέν θά λησμονηθεί σ' ένα μελλοντικό διακανονισμό του 'Ανατολικού Ζητήματος! 'Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, αϊφνιδιασμένη άπό την άνακωχή καί τις άγγλικές έπεμβάσεις καί φοβούμενη μονομερή πόλεμο μέ την Τουρκία, του όποιου τή δυσμενή έκβαση γιά την 'Ελλάδα μπορούσε νά τον προεικάσει ό καθένας, διέταξε τά ελληνικά στρατεύματα, πού είχαν φτάσει μπροστά στο Δομοκό, νά όπισθοχωρήσουν. 'Προφανώς άλλολα όλως ήθελεν είναι ή έκβασις - γράφει ό Κυριακίδης - εάν αϊ κυβερνήσεις έπωφελούντο τής ρωσικής προτάσεως, ότε άμφίβολα ήσαν εισέτι τά του πολέμου πράγματα. 'Αλλ' ή πεποίθησις εις τās άγγλικās συμβουλās, τό μέν έθνος έρριψεν εις τετραετή χρίσιν, έξ τής έξήλθε μέν μετά τής Θεσσαλίας, άλλά ταυτοχρόνως καί ύλικώς έξηντλημένη, έαυτάς δέ εις τά σχώματα αυτών των 'Αγγλων πολιτικών καί δημοσιογράφων, ών τās συμβουλās ήκολούθησαν».

'Η άποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων άπό τή Θεσσαλία δέν είχε ως μοναδική συνέπεια νά έκτεθει άνεπανώρθωτα ή κυβέρνηση στο έσωτερικό καί τό έξωτερικό· πολύ τραγικώτερη ήταν ή θέση των άναπτυχθέντων, στο μεταξύ, εύρέων έθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων στην 'Ηπειρο, Θεσσαλία καί Κρήτη, πού έμεναν πλέον έκτεθειμένα στην τουρκική βαρβαρότητα. Τά κινήματα αὐτά, υπό τό πέλημα τής τουρκικής τρομοκρατίας, έκφυλίστηκαν καί έσθθησαν καί στο μαρτυρολόγιο των έθνικών αγώνων προ-

στέθηκαν και καινούρια θύματα. Έννοείται ότι και στην περίπτωση αυτή οι Άγγλοι προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν τα έθνικα κινήματα των υποδούλων Έλλήνων, προς όφελός τους. Ιδιαίτερα στην Κρήτη εκδηλώθηκε ωμή αγγλική πρόθεση για την ίδρυση αγγλοκίνητου κόμματος, που θα έβαζε σκοπό του την υπαγωγή της νήσου κάτω από την αγγλική προστασία. Τα σχέδια των Άγγλων για την Κρήτη καταγγέλλθηκαν από τον Ά. Παπαδάκη, μέλος της Επιτροπής Κρητών, που είχε την έδρα της στην Αθήνα, από τις στήλες της εφημερίδας «Τηλέγραφος», και εξέγειραν την αγανάκτηση της κοινής γνώμης, τόσο στην Αθήνα όσο και την Κρήτη, όπου μεγάλες διαδηλώσεις πολιτών εκινήθηκαν κατά των προεξέκων της Αγγλίας. Για να ήρεψουν τα πνεύματα, οι Κρητικοί όπλαρχηγοί, οι πληρεξούσιοι, οι δήμαρχοι, οι ιερείς κ.λπ., υπέγραψαν κοινή δήλωση, με την οποία καταδίκαιζαν τις αγγλικές μηχανορραφίες και διακήρυσσαν την απόφαση του λαού της Μεγαλονήσου για την ένωσή της με την Ελλάδα.

Στις 19 Φεβρουαρίου 1878 οι Ρώσοι επέβαλαν στους Τούρκους τη συνθήκη ειρήνης, τη γνωστή ως συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, από το όνομα του μικρού χωριού στο όποιο υπεγράφη, κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Με τη συνθήκη αυτή κατοχυρώνονταν η απόλυτη ανεξαρτησία των σλαβικών κρατών της Βαλκανικής, Σερβίας και Μαυροβουνίου, ανεξαρτητοποιούνταν επίσης η Ρουμανία και δημιουργούνταν η λεγόμενη μεγάλη Βουλγαρία, που περιέκλειε στα όριά της τη Ρωμυλία, τη Β. Δ. Θράκη, τη Μακεδονία, κατά το μέγιστο μέρος της, και διχοτομούσε την ευρωπαϊκή Τουρκία. Το νέο σλαβικό κράτος, εκτεινόμενο από το Δούναβι ως το Αίγαίο, έμπαινε σά ρωσικός φραγμός κατά της Τουρκίας και περιέβαλε με ασφυκτικό κλοιό την Κωνσταντινούπολη πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Σφοδρότατος αντίπαλος της λύσης που έδωσε η Ρωσία, με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, ορθώθηκε η Αγγλία, εκμεταλλεζόμενη κατάλληλα τις δυσάρεσκες που δημιουργήθηκαν στα όποια Βαλκανικά κράτη. Την αγγλική αντίθεση κατά της συνθήκης αποδέχτηκε και η Αυστρία, απαντώντας ευνούικά στην αγγλική πρόταση για τη σύγκληση ευρωπαϊκού συνεδρίου, προς επίλυση των άπορομένων προβλημάτων από την ρωσοτουρκική συνθήκη. Παρά την έντονη ρωσική αντίδραση, η Αγγλία επέμεινε σταθερά στις απόψεις της, γιατί έβλεπε να καταρρέει αλφινδίως δηλ. ή ισχύς που είχε αποκτήσει στη Μεσόγειο κατά τη δεκαετία 1869-1878. Πραγματικά, από την εποχή που κατόρθωσε να οικειοποιηθεί τη διώρυγα του Σουέζ (1869), αγοράζοντας από τον χεδί-βη της Αιγύπτου 176.602 μετοχές, και ασφάλισε έτσι τον αυτο-

κρατορικό της δρόμο πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἡ Ἀγγλία παρουσιαζόταν κυρίαρχη στὴ Μεσόγειο. Ἡ ἀπρόβλεπτη λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος πρὸς ὄφελος τῆς Ρωσίας καὶ ἡ ραγδαία ἱσχυροποίηση τῆς τελευταίας, ἀνέτρεπε τὰ ἀγγλικά σχέδια. Ἔτσι, ἡ Βρετανικὴ κυβέρνηση ἀντιμετώπιζε πλέον καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἐνὸς πολέμου.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1878 ὁ ἀγγλικὸς στόλος πλέει στὴν Προποντίδα, μὲ προφανῆ ἐντολὴ νὰ ἐκδιάσει τὰ πράγματα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Αὐστρία, τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ συνεπικουρεῖ τώρα καὶ ἡ Γερμανία, ποὺ ἐκεῖνη ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ἄρχισε ν' ἀναδύεται στὸ ἐπίπεδο μεγάλης δυνάμεως, ὑπὸ τὴν ἡγεσίᾳ τοῦ Μπίσμαρκ. Μὲ τὴ συνδυασμένη, λοιπόν, πίεση καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἡ Ρωσία ἀναγκάζεται νὰ προσέλθει στὴν τράπεζα τῶν διπλωματικῶν συζητήσεων καὶ ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου κηρύσσεται ἀνεφάρμοστη ὡς πρὸς τὸ ἄρθρο της, ποὺ δημιουργοῦσε τὴ «Μεγάλῃ Βουλγαρίᾳ». Κατόπιν τούτου, συγκαλεῖται ἀπὸ τὰς Δυνάμεις, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1878, τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου.

Ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ποὺ συνήρχετο τὸ Βερολίνο τὸ Συνέδριο, ἡ Ἀγγλία ὑπέγραφε συμμαχία μὲ τὴν Τουρκία μὲ τοὺς δροὺς τῆς ὁποίας ἀνελάμβανε τὴν ἐνοπλὴν συμπαράστασιν στὴν Τουρκία σὲ περιπτώσιν ρωσικῆς ἐπίθεσης. Σὲ ἀντάλλαγμα τῆς ὑποχρέωσης αὐτῆς, ποὺ ἀνέλαβε, ἡ Ἀγγλία ἔπαιρνε τὴν ἐλληνικὴ μεγαλόνησο Κύπρον, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ κλειδί ἀσφαλείας γιὰ τὴ διώρυγα τοῦ Σουλῆ. Ἡ Κύπρος τέθηκε ὑπὸ καθυστίως Ἀγγλοῦ ἀρμοστή καὶ ἀπὸ τότε ἄρχισε νέα φάσις στὸ μαρτύριο τῆς δουλείας της καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων κατοίκων της γιὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ.

Ἡ κυβέρνησις Κουμουνοῦρου, ἔχοντας ὅσων μόνον στήριγμά της τὴν ἀόριστη ὑπόσχεση τῶν Ἀγγλων, ὅτι στὸ μελλοντικὸ νὰ συνέλθῃ συνέδριον θὰ ἦταν πιθανὸ νὰ εἰσακουσθεῖ καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἀποφάσισε νὰ ἐκλέξῃ ἀντιπροσώπους της καὶ νὰ τοὺς στείλῃ στὸ Βερολίνο. Μετὰ πολλὰς ἀντεγκλήσεις, ἀποφασίστηκε τελικὰ ἀπὸ τὸ συνέδριον ν' ἀκουσθεῖ ἀπλῶς καὶ ἡ τριμελὴς ἐλληνικὴ ἀντιπροσωπεία ἀπὸ τοὺς Θεόδωρον Δεληγιάννην, Ἀρμένην Βρατλά καὶ Ἀγγελο Βλάχον, ὡς γραμματέα. Πραγματικὰ, στὶς 17 Ἰουνίου 1878 μίλησε ὁ Δεληγιάννης στὸ Συνέδριον καὶ ἀνέπτυξε τὰ ἀπαράγραπτα ἐλληνικὰ δικαιώματα στὴν Κρήτην, Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, ἀλλὰ βρέθηκε ἀντιμέτωπος τῶν Ἀγγλων ἀντιπροσώπων Ντισδρζέλι καὶ Σόλτσμπερυ. Τελικὰ, τὸ συνέδριον περιορίστηκε νὰ συστήσῃ στὴν Τουρκίαν νὰ «συνεννοηθεῖ» μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄρπαζαν τουρκικὰ ἐδάφη: Ἡ Ρωσία προσάρτησε τὸ Κάρς καὶ τὸ Βατούμ στὴν Καυκασιανὴν τῆς περιοχὴν, ἐνῷ στὴν Εὐρώπῃ προσαρτοῦσε μέ-

ρος τῆς Δοδρουτσᾶς, πού τήν ἀντάλλαξε μέ τή Ρουμανία, παίρνοντας τή Βεσσαβία. Ἡ Βουλγαρία συμπιέστηκε καί πάλι στό αὐτόνομο κράτος πέραν τοῦ Αἰμου· ἐπίσης αὐτονομία παραχωρούνταν στή Ρωμυλία. Ἡ Αὐστρία ἔπαιρνε τή Βοσνία καί τήν Ἑρζεγοβίνη, καί ἡ Ρουμανία ἀποκοτούσε, ἐπὶ τέλους, τήν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς. Ἡ Ἑλλάδα, πού ἀκολούθησε δουλικά τήν ἀγγλική πολιτική στό Ἀνατολικό Ζήτημα, δέν πῆρε τίποτε, ἐνῶ ἀνάμεσα σ' αὐτήν καί τήν Τουρκία διατηρούνταν μιά ἐπικίνδυνη, κατὰστασι, μεταξύ πολέμου καί εἰρήνης, πού κράτησε σχεδόν μιά συναπτή τριετία.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ζ΄

Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΦΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΣΥΝΕΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΒΑΣΙΚΟΣ χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας παραμένει πάντοτε ὁ ἐμπορομεσιτικός, ἐνῶ τὸ ξένο κεφάλαιο, στήν ἐπεκτατική τοῦ ἐξόρμηση, ρυθμίζοντας τὰ τῆς ελληνικῆς οικονομίας μέσο τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ἐπιθυμεί τὴν διατήρηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας σὲ ἀπίστευτα χαμηλὸ ἐπίπεδο. Ἡ ἐκβιομηχάνηση παρεμποδίζεται συστηματικά, σὲ μιά ἐποχὴ πού ἡ Δύση συγχρονίζεται ἀπὸ μιά γιγαντιαία βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, πού ἐξαπλωνόταν ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τῆς Εὐρώπης, σὺν ἀσυγκράτητη λαίλαπα. Ἡ Ἀγγλία, ἔχοντας συμφέρον νὰ συγκαταλέγει τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν πελατῶν τῆς - καταναλωτῶν ἐτοίμων ἀγγλικῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν, ἐνθαρρύνει τὶς κυβερνήσεις νὰ διατηροῦν τὴ χώρα σὲ κατὰσταση ἐμπορομεσιτικῆς συναλλαγῆς, ἐνῶ παράλληλα στὸ γεωργικὸ τομέα ἐνθαρρύνεται ἡ μονοκαλλιέργεια τῶν εὐγενῶν ἐλληνικῶν ἀγροτικῶν προϊόντων καὶ ἀποκλείεται ἡ σιτοκαλλιέργεια, γιὰ νὰ μὴ βλαφτοῦν τὰ συμφέροντα τῶν σιτοπαραγωγῶν χωρῶν - πελατισσῶν τῆς Ἀγγλίας. Ἔτσι, ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία στήρίζεται στὴ δραστηριότητα τοῦ ἐμπορομεσιτικοῦ κεφαλαίου καὶ τῇ δασμολογικῇ πολιτικῇ τοῦ κράτους, ἐνῶ γιὰ τὴν ἐκβιομηχάνηση τῆς χώρας, γεγονός πού θὰ ἐπέφερε μιά ταχύρυθμὴ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, δὲν γίνεται καθόλου λόγος.

Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰδρύσεώς της ὡς τὴν ὑπὸ κρίση ἐποχὴ, στήρίζεται, στὴ δραστηριότητά της, στὴν περιορισμένη δανειοδότηση στὸ ἐσωτερικόν, μὲ τόκο καὶ μὲ ὑποθήκες, καὶ παράλληλα παίξει ρόλο προπομποῦ τοῦ ξένου κεφαλαίου στὴν Ἑλ-

λάδα. Ἀπὸ τῆ χρονολογία τῆς ἐγκαθίδρυσης τῆς δυναστείας τῶν Γκλύκσμπουργκ, συνεργάζεται στενότερα μὲ τὴν Ἰο ν ι κ ῆ Τ ρ ά π ε ζ α, πού ἐκπροσωπεῖ τὸ ἀγγλικὸ κεφάλαιο, καὶ μαζί ἀσκοῦν τὴν πολιτικὴ τοῦ δανεισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀπὸ τὸ 1862 ὡς τὸ 1877, ἔτος κορύφωσης τῆς κρίσης τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, οἱ δυὸ Τράπεζες δανεῖζουν τὸ ἑλληνικὸ κράτος περὶ τὰ 130.000.000 δραχμές, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν οἰκονομικὴ τοῦ ὑποταγῆ. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, προικισμένη καὶ μὲ τὸ ἐκδοτικὸ προνόμιο, τῆς ἐκτύπωσης, δηλαδὴ, καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ χαρτονομίσματος τῆς χώρας, ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία, ἐκδίδει χαρτονόμισμα καὶ τὸ δανεῖζει στὸ κράτος μὲ βარεῖς δρους, κατακρατώντας στὸ ταμεῖο τῆς διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ καὶ τὸ ὀνομαστικὸ ποσὸ τοῦ δανείου καὶ μὲ βραχυτάτες προθεσμίες. Παράλληλα, εἰσπράττει τόκους, προμηθεῖες, δέχεται ὡς ἐνέχυρα τίς τελωνειακὰς προσόδους τῶν μεγάλων λιμένων τῆς χώρας, τὰ ἐθνικὰ κτήματα, ἐλαιῶνες, γαῖες, σμυριδωρυχεῖα κ.λπ., ἀπλώνοντας τὴ δραστηριότητά της στὸ σύνολο τῆς ἀνάπηρης ἄλλωστε ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Πέρα ἀπὸ τίς σαράφικες καὶ τραπεζικὰς δραστηριότητές της, ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἀσχολεῖται καὶ μὲ καθαρὰ ἐμπορικὰς ὑποθέσεις, προμηθεύοντας τρόφιμα καὶ ἄλλα καταναλωτικὰ ἀγαθὰ στὸ κράτος, δανεῖζει νομικὰ πρόσωπα καὶ δήμους, ἀλλὰ δὲν προσφέρει καμμιά ἐνίσχυση στοὺς παραγωγικοὺς κλάδους τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

Τὰ δάνεια πού συνάπτει τὸ κράτος, μόνο ἐλλείμματα δημιουργοῦν καὶ ἀπομυζοῦν κυριολεκτικὰ τοὺς πόρους τῆς χώρας. Τὸ 1878 ἡ ἐσωτερικὴ δανειακὴ πολιτικὴ ἐπεκτείνεται καὶ στὰ ἐξωτερικὰ δάνεια, πού ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀγώνα εἶχαν «παγοποιηθεῖ». Ἐπὶ πραγματικοῦ κεφαλαίου 540.000 λιρῶν, τὸ κράτος, πιεζόμενος ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἀναγκάζεται ν' ἀναγνωρίσει κεφάλαιο 1.200.000 λιρῶν καὶ ἔτσι, τὸ 1878, τὸ 40% τῶν ἐσόδων τοῦ ἑλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ διαρρέει πρὸς τὰ χρέη τοῦ δημοσίου, στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ. Στὸν οἰκονομικὸ τομέα διαγράφεται πλέον μὲ βεβαιότητα ἡ ἐπικείμενη χρεωκοπία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

2. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΠΑΡΧΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τὸ ξένο κεφάλαιο, πού ἤδη εἰσέρει στὴν Ἑλλάδα μὲ ἀσυνήθιστη ζωνρότητα, ἀπλώνει τὴ δραστηριότητά του στὶς πλουτοπαραγωγικὰς πηγές τῆς Ἑλλάδας. Ὅπως συνέβη στὸ Λαύριο, μὲ τὸ γαλλοῖταλικο κεφάλαιο καὶ κατόπι μὲ τὸ ἀπόδημο τραπεζικὸ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ὁμογενῶν σαράφηδων, ἐπαναλαμβάνεται καὶ

τώρα ή ίδια διαδικασία, και μάλιστα από τὸ 1876 και μετά σὲ μεγαλύτερη κλίμακα. Είκοσιεννέα μεταλλευτικές επιχειρήσεις ξένων λειτουργοῦν στήν Ἑλλάδα τήν ἐποχή αὐτή, μέ κεφάλαιο συνολικοῦ μεγέθους 60.000.000 χρυσῶν δραχμῶν. Παράλληλα, ὀγκύνεται ὁλοένα ή μεταναστευτική τάση τοῦ ἐμποροτραπεζικοῦ κεφαλαίου τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ ὁμογενεῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἔντρομοι μπροστά στήν εὐρεῖα καπιταλιστική οὐσώρευση, πού σημειώνεται στόν προηγμένο βιομηχανικά χώρο, μεταφέρουν τὰ κεφάλαιά τους στήν Ἑλλάδα, ὅπου ή ἐμποροσάφικη σταδιοδρομία τους εἶναι ἐξασφαλισμένη. Ὁ Σίνας, ὁ Συγγρός κ. ἄ. ἔρχονται στήν Ἑλλάδα και ρίχνονται σὲ μεγάλης ἔκτασης κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Εἶναι οἱ περιδόντοι «χρυσόκάνθαροι», ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ Τύπος, ὅς ἐποχῆς, πού μέ τὰ ἀλλεπάλληλα οικονομικά τους σκάνδαλα συνταράσσουν τήν ἑλληνική πολιτική ζωή και τήν ἰσχύη οικονομία τῆς χώρας.

Ὡστόσο, παρά τίς πολιτικές και οικονομικές χειροπέδες, μέ τίς ὁποῖες οἱ Ἀγγλοι ἔχουν δεσμεύσει τόν τόπο, τήν ἐποχή αὐτή ἐπισημαίνεται και ή ἀπαρχή μιᾶς πρώτης βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης. Περὶ τὰ διακόσια ἐργοστάσια κατεργάζονται ἐγχώριες πρώτες ὕλες (βαμπάκι, δέρματα, πυρηνέλαια, σταφίδα, καπνὸ κ. λπ.) και ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐνενηντα πέντε εἶναι μηχανοκίνητα. Ἡ βιομηχανική αὐτή δραστηριότητα ἀπασχολεῖ 7.500 ἐργάτες, πού ἀποτελοῦν τὸν ἀρχικὸ πυρήνα τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν Ἑλλάδα, και ἐπισημαίνεται κυρίως στὰ παράλια ἀστικά κέντρα (Πειραιάς, Πάτρα, Σῦρος, Καλαμάτα), γιατί ἐξασφαλίζονται ἔτσι οἱ φτηνές και ἀνετες θαλάσσιες μεταφορές μέ τὰ 5.500 ἰστιοφόρα τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, συνολικοῦ ἐκτοπίσματος 260.000 τόννων. Ἡ ἀτμοκίνητη ναυτιλία τῆς χώρας διαθέτει, τήν ἴδια ἐποχή, 37 ἀτμόπλοια, συνολικοῦ ἐκτοπίσματος 1.241 τόννων. Ἀντίθετα, τὸ ὁδικὸ δίκτυο, συνολικοῦ μήκους 609 χιλιομέτρων ἀμαξιτῶν ὁδῶν, βρίσκεται σὲ ἀθλια κατάσταση και δὲν εὐκολώνει τίς μεταφορές και συνεπῶς τήν ἐξοδο τῆς χώρας ἀπὸ τὴ μόνιμη κατάσταση μαρasmus, στήν ὁποία ἔχει περιπέσει ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση και μετά.

Ἡ ἐμπορική κίνηση, κατὰ τὴ δεκαετία 1870-1880, σημειώνει σημαντική ἀνοδο, λόγω τῆς ἔντασης τῆς σταφιδοπαραγωγῆς, τῶν μεταλλευτικῶν επιχειρήσεων και τῆς ἀθρόας εἰσροῆς ξένου κεφαλαίου στὴ χώρα. Ὡστόσο, τὸ ἐμπορικὸ ἰσοζύγιο παραμένει πάντοτε παθητικό, μέ μέσο ὁρο εἰσαγωγῆς 57,83 χρυσῶν δραχμῶν κατὰ κάτοικο και 35,74 ἐξαγωγῆς. Ἐξάγονται κυρίως σταφίδα, σῦκα, καπνός, ἀκατέργαστο μετάξι, και εἰσάγονται σιτάρι, βιομηχανικά προϊόντα, τρόφιμα και φάρμακα.

Ἡ ὑποτυπώδης βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη εἶχε, ὡστόσο, σπουδαί-
οτατο καρπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πρώτου πυρήνα τῆς ἐργατικῆς τά-
ξεως στὴ χώρα, ποὺ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴ νέα, προηγημένη μορφή, τῆς
οἰκονομίας. Βασικά, ὁ πυρήνας αὐτὸς ἀποτελέστηκε ἀπὸ ἐξαθλιω-
μένους ἀγρότες, ποὺ μὴ κατορθώνοντας νὰ ἐπιβιώσουν μὲ τὸ γλίσ-
χρο ἀγροτικὸ τους εἰσόδημα, συνέρευσαν στὶς πόλεις καὶ προσλή-
φθηκαν στὰ ἐργαστήρια, τὰ ἐργοστάσια ἢ τὰ μεταλλεῖα.

Ἡ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δύναμης τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, ὁ-
πότε δὲν ὑπῆρχε καμμιά νομοθετικὴ πρόνοια ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν, εἶ-
ναι κυριολεκτικὰ ἀπάνθρωπη. Τὰ ἡμερομίσθια εἶναι ἐξευτελιστικά,
οἱ συνθήκες ἐργασίας ἄθλιες, οἱ δὲ ὥρες ἀπασχόλησης φθάνουν εἰς
15 τὸ εἰκοσιτετράωρο! Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν, ἐκδηλώ-
θηκαν ταχύτατα οἱ πρῶτες συγκεκριμένες κοινωνικὲς ἀντιθέσεις
μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν καὶ τὸ 1879 ξέσπασε ἡ πρώτη ὁρ-
γανωμένη ἀπεργία στὴν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἐργατικοῦ κινήμα-
τος στὰ ναυπηγεῖα τῆς Σύρου.

Στὴν ἐκδήλωση τοῦ πρώτου ἀπεργιακοῦ ἀγῶνα στὴν Ἑλλά-
δα καὶ τὴν ὁργάνωση ἐπίσης τοῦ πρώτου ἐργατικοῦ σωματείου τῆς
χώρας, συνετέλεσε ἡ παρατηρηθεῖσα τὸ 1879 εὐρεία νομισματικὴ
κρίση, ποὺ ὑποβίβασε κατὰ 50% τὴν ἀγοραστικὴ ἀξία τοῦ ἐλλήνι-
κοῦ νομίσματος, ἐξευτελιζοντας κυριολεκτικὰ τὰ ἐργατικά ἡμερο-
μίσθια. Τετρακόσιοι περίπου ἐργάτες τῶν ναυπηγείων τῆς Σύρου
κατέβηκαν σὲ ἀπεργία διαρκείας τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1879, κερδι-
ζοντας τὴν ὑπόθεσίν τους στὴν πρώτη φάσιν· ἀλλὰ οἱ ἐργοδοτές,
βαθύτατα θορυβημένοι ἀπὸ τὸ γεγονός, ὁργάνωσαν τὴν ἀντεπίθεσιν
τούς καὶ ἔφεραν νέους ἐργάτες ἀπὸ τὰ γύρω νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἀ-
θετώντας τὰ συμπεφωνημένα καὶ ἀναγκάζοντας ἔτσι τοὺς παλιούς
ἐργάτες ν' ἀπεργήσουν καὶ πάλι. Ὁ ἀπεργιακὸς ἀγῶνας κράτησε
περίπου τρεῖς μῆνες καὶ τελικὰ ἐκφυλίστηκε. Τὴν ἀπεργίαν τῶν
ναυπηγῶν ἐνίσχυσαν μὲ ἀπεργίες συμπαράστασης οἱ ἐργάτες τῶν
βυρσοδεφείων τοῦ νησιοῦ, ἀπαιτώντας αὐξήσεις κατὰ 28% στὰ ἡ-
μερομίσθια, κατάρρηση τῆς δωδεκάωρης ἐργασίας καὶ ἀποδοχὴ τοῦ
ὀκταώρου, κατάρρηση τῆς κατ' ἀποκοπὴ ἐργασίας, τῆς δώωρης ἀγ-
γαρείας τῆς Κυριακῆς καὶ λήψη μέτρων γιὰ τὴν καταπολέμηση
τῆς ἀνεργίας.

Σκληρὴ ὑπῆρξε ἡ κρατικὴ ἀντίδρασις στὶς ἀπεργίες τῶν ναυ-
πηγῶν καὶ τῶν βυρσοδεφῶν τῆς Σύρου. Οἱ τοπικὲς ἀστυνομικὲς ἀρ-
χὲς ἐπληξαν τοὺς ἀπεργούς, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στάλθηκαν πε-
νήντα σκαπανεῖς στρατιῶτες γιὰ ἐνίσχυση τῆς ἀστυνομίας. Ἐγί-
ναν πολυάριθμοι συλλήψεις βυρσοδεφῶν κατὰ τὸ 12ῆμερον τῆς ἀ-
περγίας τους, ἀλλὰ τελικὰ οἱ ἐργάτες ἐπικράτησαν καὶ τὰ αἰτήμα-
τά τους γίνηκαν δεκτά.*

3. ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

Τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου, μὲ τὸ ἄρθρο 24 τῆς συνθήκης· ποῦ ὑπεγράφη ἐκεῖ, παρέπεμψε τὴν ἑλληνοτουρκικὴ διαφορά στίς καλὲνδες τῶν ἀπ' εὐθείας συζητήσεων ἀνάμεσα στὰ δύο ἐνδιαφερόμενα κράτη. Στίς 26 Ὀκτωβρίου 1878, μετὰ δραχμόβια παραμονή, στὴν ἀρχὴ τῆς κυβέρνησης συνασπισμοῦ Τρικοῦπη - Ζαΐμη, ἐπανῆλθε στὴν ἐξουσία ὁ Κουμουνοδούρος. Ἡ νέα κυβερνητικὴ μεταβολὴ συνέπεσε μὲ τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίᾳ 20 Ὀκτωβρίου νότα τοῦ Γάλλου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, μὲ τὴν ὁποία προσκαλοῦνταν οἱ Ἀσπασίται νὰ μεριμνήσουν γιὰ τὴν ἐναρξὴ ἑλληνοτουρκικῶν συνομιλιῶν. Τὸ γαλλικὸ διάβημα ὑποστηρίχθηκε ἐνθερμα ἀπὸ τὴ ρωσικὴ κυβέρνηση, ἣ ὁποία, διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Γκορτσάκωφ, εἶχε δηλώσει στὸ συνέδριο, ὅτι «οἱ ἀδελφοὶ πρότασις περὶ παραχωρήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Κρήτης, ὅσον εὐρεῖα καὶ ἂν εἴναι, θὰ τύχῃ τῆς ρωσικῆς ὑποστηρίξεως». Ὁ Ρώσος ἀντιπρόσωπος, ἐρμηνεύοντας τὴ μὴ ἐξοδὸ τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο, τὴ χαρικτήρισε ὡς σφάλμα τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ ὅχι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος πάντοτε ἀπέβλεπε μὲ ἀμείωτη συμπάθεια πρὸς τὴν ἐμύδοξο μεγάλη δύναμι, τοῦ βορρᾶ.

Μετὰ πολλὰς παρελκύνσεις τῆς Τουρκίας, ποῦ ᾔθελε νὰ ἐπιδείξει πολεμικὴ ζωτικότητα καὶ δραστηριότητα, προκειμένου νὰ τίς χρησιμοποιήσῃ σὰν ἐπιχειρήματα στὴ διπλωματικὴ τράπεζα τῶν συζητήσεων, ἐξεγείροντας ἀσήμεντες στάσεις τῶν Μουσουλμάνων τῆς Βαλκανικῆς, ἐπετεύχθη, τέλος, ἡ πρώτη ἐπαφὴ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀντιπροσώπων. τὸν Αὐγούστο τοῦ 1879, στὴν Κωνσταντινούπολη.

Θέμα τῆς ἐπιτροπῆς ποῦ συνῆλθε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἦσαν ἡ χάραξη τῶν νέων συνόρων τῇ Ἑλλάδας, βάσει τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Βερολίνου συνέδριου. Κατὰ τίς πρῶτες συνεδριάσεις· τοὺς μῆνες Αὐγούστο καὶ Σεπτέμβριο τοῦ 1879, ἡ συζήτηση ὑπῆρξε ἀγονη, ἐξ αἰτίας τῶν ἀγγλικῶν ἀντιδράσεων, ποῦ ἐνίσχυαν τὴν τουρκικὴ ἀποψη.

Ἐνῶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τούρκοι ἀντιπρόσωποι ἀνταλλάσσαν ἐπομνήματα στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀναγγέλλθηκε στὴν Ἀθῆνα ὁ θάνατος τοῦ Ἐπαμ. Δεληγιώργη, ποῦ ἐπῆλθε στίς 14 Μαΐου

* Ἀπὸ τὸ 1879 ὥς τὰ 1909 ἔχομε τ ρ : ἄ ν τ α μ ε γ ἄ λ ε :
κ λ α δ ι κ ἔ ς ἄ π ε ρ γ ι ε ς στὴν Ἀθῆνα, Πειραιᾶ, Πάτρα, Βολο.
Ἑρμούπολη, Λαμία καὶ Σέρφο (Μ ο σ κ ῶ φ, 235).

1879. Παρά τὸ γεγονός ὅτι ὁ πολιτικός του θάνατος εἶχε ἐπέλθει ἐνάμισυ χρόνο πρίν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ πού εἶχε ἀποσυρθεῖ στὸ Μεσολόγγι, χολωμένος ἀπὸ τὶς λαϊκὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς κατοικίας του στὴν Ἀθήνα, ἡ ἐξαφάνισή του, ὥστόσο, ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκλήνιο περιόριζε τὰ προσωποπαγῇ κόμματα καὶ ὁδηγοῦσε σὲ νέες πολιτικὲς πολώσεις. Δυὸ ἀπέμεναν πλέον, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, πολιτικὰ κόμματα: Τὸ κόμμα τοῦ Κουμουνδούρου καὶ τὸ κόμμα τοῦ Τρικούπη, τὸ ὁποῖο ἐνισχυόταν σοβαρὰ ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ πελατεία τοῦ Βούλγαρη καὶ Δεληγιώργη, πού εἶχαν παθάνει. Ἀλλὰ δυὸ μικρὰ κόμματα, τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Δεληγιάννη, δὲν εἶχαν οὔτε σοβαρὸ λαϊκὸ ἔρεισμα, οὔτε κοινοβουλευτικὴ ἐπιφάνεια. Ὁ Δεληγιάννης, μάλιστα, στὴν περίοδο αὐτὴ, συνεργαζόταν κοινοβουλευτικὰ στενότερα μὲ τὸν Κουμουνδούρο, κατέχοντας τὴν κυβέρνησή του καὶ τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν.

4. Ο ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Μέσα στὸν πολιτικὸ ζόφο πού κάλυπτε τὸ νεοελληνικὸ ὀρίζοντα τῆς ἐποχῆς, παρουσιάστηκε, κατὰ τρόπο ἐντελῶς ἐκρηκτικὸ, καὶ μιὰ ἀκτίνα ἐκδημοκρατισμοῦ τῆς χώρας: ὁ Ἀριστείδης Οἰκονόμου, βουλευτὴς Κλαδρύτων, πρῶην δικαστικός, κατέβηκε στὸν πολιτικὸ στίβο, διακηρύσσοντας τὴν ἰδρυστὴ Λαϊκὸν κόμματος, στηριγμένου ὅχι σὲ προσωποπαγεῖς ἀρχές, ἀλλὰ σὲ πρόγραμμα ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀστικής εὐθυγράμμισης τῆς νεοελληνικῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Οἰκονόμου, στηριζόμενο στὴ μελέτῃ τῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητος, διακηρύχθηκε ἀπὸ τὸ 1877 μὲ τὴν ἐφημερίδα του «Νέαι Ἰδέαι». Στὴν ἀρθρογραφία του δὲν εἶχε ἐπιείκεια γιὰ καμμιὰ ἀπὸ τὶς παλιὲς πολιτικὲς παρατάξεις καὶ ἐπιζητοῦσε βαθεῖα καὶ ριζικὴ ἀλλαγὴ στὸν πολιτικὸ, κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ τομέα.

Ἄν τὸ πρόγραμμα τοῦ Οἰκονόμου ἦταν δυνατό, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, νὰ ριζώσει στίς λαϊκὲς μάζες, χωρὶς ἄλλο θὰ ἐπέφερε τεράστια ὠφέλη καὶ θὰ βοηθοῦσε στὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα. Τὸν κίνδυνο στὸν ὁποῖο θὰ ἔριχνε τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὀλιγαρχίας, μιὰ πολιτικὴ ἀναγκήνωση, σὰν αὐτὴ πού δραματίστηκε ὁ Οἰκονόμου, τὸν διαισθάνθηκαν ταχύτατα οἱ ἡγέτες τῆς καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Κουμουνδούρος καὶ θέλησε νὰ ἐφαρμόσει: Ἐναντι τοῦ Οἰκονόμου τὴν προσφιλῆ του τακτικὴ τοῦ προσεταιρισμοῦ. Ἔτσι, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1880 πρότεινε στὸν Οἰκονόμου νὰ συμμετάσχει στὴν κυβέρνησή του, ἀλλὰ ἀντιμετώπισε τὴν ἐπίμονη ἀρνήση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ προσδευτικοῦ ἐκείνου ἀντρός, ὁ ὁποῖος ἐπέδωκε μὲ ἀποκλειστικὰ δικῆς του δυνάμεις, παλεύοντας ἐναντίον

τῶν φαυλοκρατῶν, νὰ ἐπιτύχει κάποια ριζική ἀνανέωση στὸν πολιτικὸ βίο τῆς χώρας. Ἀντιμέτωπος μὲ μύριες ἀντιξοότητες, ἐμποδιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του μὲ ταπεινὰ καὶ χυδαῖα μέσα νὰ συγκεντρώσει γύρω στὶς ἰδέες του τοὺς προοδευτικοὺς πολίτες, δὲν κατόρθωσε, δυστυχῶς, νὰ ὀρθοποθήσῃ πολιτικά καὶ μετὰ παρέλευση μερικῶν ἐτῶν πέθανε, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού τὰ αἰτήματα γιὰ ἀστική ἀλλαγὴ πυκνώνονταν μὲ γοργότερο ρυθμὸ.

5. Ο ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1880 ἡ πολιτικὴ πόλωση στὸ δημόσιο βίο ἐκφράζεται μὲ τὶς διαμορφωμένους δυὸ μεγάλες πολιτικὲς παρατάξεις, τοῦ Τριχοῦ πη καὶ τοῦ Δεληγιάννη. Τὸ τρικουπικὸ κόμμα, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπει οὔτε στιγμὴ τὸν προσωποπαγῆ χαρακτήρα του, ἐμφανίζεται στὴν πολιτικὴ κόνιστρα ὡς προοδευτικὸ. Γύρω στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ συγκεντρώνει τὰ πῦρ δραστηρίαι στελέχη τῶν παλαιότερων καὶ ξωφλημένων πιά κομμάτων τοῦ Βούλγαρη, τοῦ Δεληγιώργη, τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Ρούφου. Εἶναι ἡ συνέχεια, ἡ ἐξέλιξη ἢ καλύπτερα ἡ προσαρμογὴ στὶς συνθήκες τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ κοινωνικὰ ἀντιπροσωπεύει τὶς ἰσχυρότατες μερίδες τῶν ἐμποροτραπεζιτικῶν καὶ μεγαλοβιοκτημονικῶν κύκλων τῆς χώρας.

Τὸ κόμμα τοῦ Δεληγιάννη, πού ξεπήδησε ἀκριβῶς τούτῃ τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὴν τέφρα τοῦ κόμματος τοῦ Κουμουνδούρου καὶ ἀποτελεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ συνέχεια τοῦ κόμματος τῆς Μοσχάρας τοῦ Κωλέτη (τῆς πολιτικῆς, δηλαδὴ, παρατάξης πού ἀντρώθηκε μὲ γαλλικὸ χρυσὸ τὶς πρῶτες μεταπελευθερωτικὲς δεκαετίες) εἶχε σὰν πολιτικά του στηρίγματα τὰ μεγάλα τζάκια τῆς ὑπαίθρου. Τὸ κόμμα τοῦ Δεληγιάννη, ἐθνικιστικὸ στὶς ἀντιλήψεις του καὶ φορέας τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ, ἐκφράζει τὴν πῦρ στείρα ἀντιπολιτευτικὴ ἀρνήση, χωρὶς καμμιὰ ἱκανότητα νὰ προβάλλει ἐποικοδομητικὲς πολιτικὲς θέσεις.

Στὰ προγράμματα τῶν δυὸ αὐτῶν κομμάτων δὲν ὑπάρχει, γύρω στὸ 1880, καμμιὰ οὐσιαστικὴ κοινωνικὴ διαφορά. Δὲν εἶναι πολιτικοὶ ὀργανισμοί, μὲ τὴ σημερινὴ σημασίαν τοῦ ὅρου, ἀλλὰ τυχαῖα συγκροτημέναις ομάδες συμφερόντων, πού σπαράσσονται ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις τῶν ἰθυνόντων τους. Μέθοδοι δράσης εἶναι ὁ τραμπουκισμὸς, τὸ ρουσφέτι, ἡ δόξα καὶ ἡ γοητὴ κοινωβουλευτικὴ λογοκοπικὴ κωλυσιεργεῖα, οἱ ἀτέλειωτες ἐπιθέσεις μετὰ τὸς ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ Τύπου, οἱ θορυβῶδεις, ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν συμμετεχόντων, διαδηλώσεις, ὁ ἐντυπωσιακὸς χαρτοπόλεμος καὶ ἡ θεσθηρία. Ἡ ὑπαίθρος, διαιρεμένη σὲ κομματικὰ φέουδα, ταλανίζεται ἀπὸ τοὺς κομματάρχες, οἱ ὅποιοι διαθέτουν τὰ πάντα, ἀπὸ τὰ

στρατιωτικά ἀποσπάσματα ὡς τὰ κονδύλια τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐνῶ ἡ Πελοπόννησος, τὸ πιδ προοδευμένο τμήμα τῆς χώρας, λόγῳ τῶν ἐμπορευματικῶν καλλιεργειῶν, παρέχει ἀφειδῶς καὶ στὰ δυὸ κόμματα τὰ πολιτικά στελέχη, τὰ ὅποια ἐγκαταλείπουν τὶς ἐπαρχίες τους καὶ σπεύδουν στὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ ἐπανδρώσουν τὶς ἐμποροτραπεζικὰς ἐπιχειρήσεις, τὸ στρατό, τὴ χωροφυλακὴ καὶ τὴν ἀνώτερη ὑπαλληλία. Κάθε κόμμα πού κατακτᾷ τὴν ἐξουσία, ἀποστελεχώνει τὸν κρατικὸ μηχανισμό ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του, γιὰ νὰ τὸν ἐπανδρώσει ἐν συνεχείᾳ μὲ πειθῆνια κομματικά του ὄργανα. Οἱ «π α υ σ α γ ί ε ς», ἀνεργοὶ ὅσο τὸ κόμμα τους εἰσέχεται ἐκτὸς ἐξουσίας, ἀναμεινουν ὑπομονητικά μιὰ νέα ἐκλογικὴ τους νίκη, περνώντας τὶς μέρες τους στὴν π λ α τ ε ῖ α Κ λ α υ θ μ ῶ ν ο ς, ὅπως ὀνομάστηκε στωπτικά καὶ παρέμεινε στὴν ἀθηναϊκὴ ἱστορία, ἀποτελώντας ταυτόχρονα καὶ τὴ θλιθερὴ μαχητικὴ δύναμη τοῦ ἐκτὸς ἐξουσίας κόμματος. Τὸ κράτος, σὰν ὀργανισμός, εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν ἐκμεταλλευτῶν τῶν ἰδρώτων τοῦ λαοῦ, οἱ λαϊκὲς μάζες ἀποτελοῦν στόχο τῆς αὐθαιρέσιᾳς καὶ τοῦ τραμπουκισμοῦ, ἐνῶ ὁ ἀχαλίνωτος μεγαλοιδεατισμὸς χρησιμοποιεῖται σὰν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα γιὰ τὴν κατασφάγη τῶν ἐσωτερικῶν κοινωνικῶν ζυμώσεων.

6. ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΡΙΚΟΓΓΗ. ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τὸ Μάιο τοῦ 1880, ὁ Τρικούπης ἀνεβαίνει γιὰ δευτέρη φορά στὴν ἐξουσία, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ κάμψη τοῦ συντηρητισμοῦ στὴν Ἀγγλία καὶ ἡ ἀνοδος στὴν ἀρχὴ τῆς φιλελεύθερης κυβερνήσεως Γ λ ά δ σ τ ω ν ο ς φαίνεται νὰ εὐνοεῖ τὴν πορεία τῶν ἐλληνικῶν προβλημάτων, ἀπὸ πλευρὰς ἐξωτερικῶν ροπῶν. Στις 4 Ἰουνίου συνεκλήθη στὸ Βερολίνο συνδιάσκεψη τῶν Δυνάμεων μὲ θέμα τὰ ἑλληνικὰ αἰτήματα, στὴν ὁποία δὲν προσκλήθηκαν οὔτε ἡ Ἑλλάδα, οὔτε ἡ Τουρκία. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις, τὶς ὁποῖες προσάθησε νὰ ἐπηρεάσει καὶ ἡ ἑλληνικὴ ὁμάδα τῶν παρατηρητῶν ἀπὸ τοὺς Β ρ α τ τ λ α, Λ υ κ ο ὕ δ η καὶ Μ ε τ α ξ ᾱ, πού εἶχε σταλεῖ εἰδικὰ γιὰ τὴν περίπτωσιν στὸ Βερολίνο, καθορίστηκε ἡ νέα συνοριακὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδας πρὸς τὴν Τουρκία, ἀπὸ τὴς ἐξοχολὲς τοῦ ποταμοῦ Κ α λ α μ ᾱ (Θυάμιδος) στὴν Ἡπειρο μέχρι τοῦ Ὀ λ ὡ μ π ο υ. Τὴν ἀπόφασιν τὴ δέχτηκε ἡ Ἑλλάδα αὐθωρεῖ, ἐνῶ ἡ Τουρκία τὴν ἀπέρριψε, ὑποστηρίζοντας τὴν ἀρνήσιν τῆς μὲ τὴν πρόσκλησιν ὑπὸ τὰ ὅπλα σειρὰς ἐφεδρειῶν τοῦ στρατοῦ τῆς.

Ἐπὶ τὴν ἀφορμὴν τὴν ἐξωτερικοῦ ζητήματος δὲν διήρχεσε πλεονέκτορον τῶν ἐν Ἀθήναις φωταγωγητῶν, γράφει ὁ Κυριακίδης. Ἡ νέα κυβερνήσις Κουμουνδούρου, πού ἀνέβηκε στὴν ἐ-

ξουσία στις 13 Ὀκτωβρίου 1880, προσέκρουσε στην ἔκρηξη τῆς Γαλλίας νὰ ὑποστηρίξει τὰ ἑλληνικὰ αἰτήματα, λόγω τῶν περιπλοκῶν τῆς καὶ τῆς προσπάθειάς τῆς νὰ νομιμοποιήσει τὴ θέση τῆς στὴ νεοαποκτηθεῖσα τότε ἀποικία τῆς τῆς Τύνιδας. Στις ἀγγλικὲς προτάσεις γιὰ διαιτησία καὶ νέα διάσκεψη γιὰ τὸ ἑλληνικὸ, ἡ κυβέρνησις Κουμουνδούρου συμφώνησε καὶ στις 10 Φεβρουαρίου 1881 συνήλθε στὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ νέα σύνοδος τῶν πρεσβευτῶν τῶν Δυνάμεων, ποὺ ἀποδέχτηκε, ἐρήμην πάντοτε τῆς Ἑλλάδας, τὴν προσάρτηση τοῦ βασιλείου ὀλόκληρης τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου. Ἡ Κρήτη παρέμεινε ὑπὸ τουρκικὴ κυριαρχία καὶ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ θνείρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πέθαιναν καὶ πάλι ἀπὸ μαρασμοῦ.

Ὁ Κουμουνδούρος ἀποδέχτηκε τίς λύσεις ποὺ χάραξαν οἱ Δυνάμεις καὶ ἡ Θεσσαλία, μὲ μιὰ στενὴ λωρίδα τῆς Ἡπείρου, ἐνωτόταν, τέλος πάντων, μὲ τὴν Ἑλλάδα. Τριακόσιες χιλιάδες ὑπόδουλοι ἐπαιρναν τὴ θέση τους ἐντεῦθεν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, τὴ στιγμή ποὺ ἡ προσάρτηση πληρωνόταν ὄχι μόνον μὲ δάκρυα, ἀλλὰ καὶ ἐκατομμύρια χρυσὰ φράγκα ὡς ἀποζημιώσεις τῶν Τούρκων.

Λόγω τῆς προσαρτήσεως τῶν νέων περιοχῶν, ἡ Βουλὴ διαλύθηκε, προκειμένου νὰ γίνουν νέες ἐκλογές, στίς ὁποῖες θὰ συμμετείχαν οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Ἡπειρώτες. Οἱ ἐκλογές ἔγιναν καὶ οἱ ἐκλεγέντες βουλευτὲς τῶν νέων περιοχῶν τάχτηκαν μὲ τὴν ἀντιπολίτευση. Ἔτσι, μὲ τὴν ψῆφο τους, ὁ Τρικούπης πῆρε καὶ πάλι τὴν ἐξουσία. Ἡ νέα Βουλὴ συνήλθε στις 18 Ἰανουαρίου 1882 καὶ στις 3 Μαρτίου ἡ νέα κυβέρνησις Τρικούπη ὀρκιζόταν στὰ ἀνάκτορα.

7. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Ἡ σταδιοδρομία τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ (ποὺ ἐπρόκειτο τὰ ἐπόμενα χρόνια νὰ παίξει πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ νὰ συνδέσει τὸ ὄνομά του μὲ τὴν πρώτη ὀργανωμένη προσπάθεια γιὰ ἀστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας), ἄρχισε κυρίως στὰ 1880, κατὰ τὸ διάστημα τῆς δευτέρας πρωθυπουργίας του, ὅταν μὲ μιὰ γενναία πραγματικὰ χειρονομία κατάργησε τὴν ἐπαχθὴ φορολογία τῆς δεκάτης, τὴν μεγαλύτερη πληγὴ γιὰ τοὺς ἀγρότες καὶ τὸ οὐσιαστικώτερο ἐμπόδιο στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀγροτικῆς μας οἰκονομίας. Ὡστόσο, τὴ σωστικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τὴν ἐξουδετέρωσε μὲ τὴν ἐπιβληθεῖσα ἀπ' αὐτὸν φορολογία ἐπὶ τῶν ἀροτριώσεων καὶ τῶν κτηνῶν, ποὺ, κατὰ κανόνα, ἔπεσε στοὺς ὄμους τῶν μικροκαλλιεργητῶν ἢ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐνὸς ζεύγους βοδιῶν, ποὺ οἱ περισσότεροὶ δούλευαν μὲ τὰ ζῶα τους σὺν

άγροτικοί εργάτες στά κτήματα τῶν γαιοκτημόνων. Οἱ μεγαλογαϊοκτῆμονες, πού δὲν διέθεταν ἀροτριῶντα κτήνη, ἔμειναν ἐκτὸς τῆς φορολογίας, ἢ ὅποια πλέον ἀποκοτοῦσε σαφῶς ἀντιλαϊκὸ χαρακτήρα. Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ πουληθοῦν τὰ ἀροτριῶντα κτήνη, νὰ σταματήσουν οἱ καλλιέργειες καὶ νὰ περιπέσει ἡ γεωργία σὲ πρωτοφανῆ μαρασμό, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς σιτοκαλλιέργειας. Ἡ ἀντικατάσταση τῆς δεκάτης, πού δάρυνε ἀρκετὰ καὶ τοὺς γαιοκτῆμονες, μὲ τὴ φορολογία ἀροτριῶντων κτηνῶν, εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι οἱ γαιοκτῆμονες γύρω ἀπὸ τὴ κομματικὴ σημαίαν τῶν Τρικούπη. Ἔτσι, παράλληλα μὲ τὴν ἐνίσχυση πού παρείχε στὴν πολιτικὴν του ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, τὸ ἐγγώριο ἐμπορομεσιτικό, τὸ μεταναστευτικό, καθὼς καὶ τὸ ξένο κεφάλαιο, ὁ Τρικούπης ἀποκοτοῦσε καὶ νέο ἰσχυρὸ πολιτικὸ ξρειαμα, τοὺς μεγαλογαϊοκτῆμονες.

8. ΤΣΙΦΛΙΚΑΔΕΣ ΚΑΙ ΚΟΛΛΗΓΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα κληροδότησε στὸ ἑλληνικὸ κράτος καὶ ἓνα πρόβλημα πρωτοφανοῦς δξύτητας: τὸ πρόβλημα τῶν τσιφλικιῶν, πού συντάραξε, μὲ διαφορετικὴ κάθε φορά ἔνταση, τὸ νεοελληνικὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ βίος ἐπὶ μιὰ τεσσαρακονταετία περίπου.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή της, ἡ Θεσσαλία ἦταν διαίρειμην σὲ τεράστια ἀγροκτῆματα καὶ μεταξύ γαιοκτημόνων καὶ καλλιεργητῶν ἰσχυαν τὰ φεουδαρχικὰ νόμιμα. Ὁ γαιοκτῆμονας δὲν μποροῦσε νὰ ἀπομακρύνει τοὺς κολλήγους ἀπὸ τὰ σπῖτια τους, οὔτε νὰ τοὺς κατάσχει γιὰ χρέη τὸ σπόρο, τὰ ἐργαλεῖα ἢ τὰ ζῶα. Ἐπίσης οἱ κολλήγοι εἶχαν τὸ προνόμιο νὰ δόσκουν τὰ ποίμνιά τους στὶς γαίες τοῦ χωροδεσπότη τους.

Οἱ ἀγρότες τῆς Θεσσαλίας ἐλπίζανε, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς περιοχῆς θὰ συνεπαγόταν αὐτοδικαίως τὴ διανομὴ τῆς γῆς στοὺς ἀκτῆμονες καλλιεργητὲς καὶ θὰ δικαιώνονταν ἔτσι οἱ μακρόχρονοι ἀγῶνες τους κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ δεσποτεία. Ὅμως ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλίας δὲν ἔγινε οὔτε ἐπαναστατικά, οὔτε μὲ πολεμικὲς ἐνέργειες καὶ ἐπομένως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δεσμευόταν ἔναντι τῶν Τούρκων ἰδιοκτητῶν τῶν τσιφλικιῶν. Οἱ ἀγρότες, λοιπόν, πέφτουν σὲ χειρότερη κατάσταση, γιατί ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τοὺς ἀφαίρεσε τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια πού τοὺς παρείχαν τὰ φεουδαρχικὰ θέσμινα, χωρὶς παράλληλα νὰ τοὺς διανεῖμει καὶ τὴ γῆ. Τώρα, ὁ γαιοκτῆμονας ἀποκτὰ τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς κατάσχει τὸ σπόρο, τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἔναντι τῶν χρεῶν, ἐνῶ παράλληλα ἡ «Τράπεζα Ἡπειροῦ - Θεσ-

σ α λ ί α ς», πού τότε ιδρύθηκε, κατόπι προνομίου πού παραχωρήθηκε στην Έθνική Τράπεζα και τόν Άντρεά Συγγρό, δανείζει στους γαιοκτήμονες μεγάλα ποσά, τὰ ὅποια αὐτοὶ κατατέμνουν καὶ μεταβιβάζουν στοὺς κολλήγους τοκογλυφικά, μὲ τόκο 30 - 40%, τὸν ὁποῖο εἰσπράττουν σὲ εἶδος στοὺς τόπους συγκέντρωσης τῆς παραγωγῆς. «Αἱ ἐλπίδες πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς σχεδὸν διαφεύσθησαν - γράφει ὁ καθηγητὴς Στεφανίδης - διότι ἡ Τράπεζα αὕτη προσέφερε μέχρι τῆς διαλύσεώς της ὑπηρεσίας μόνον εἰς τοὺς αὐτόθι γαιοκτήμονας».

Σημειώθηκε τότε μεγάλος ἀνταγωνισμὸς τῶν «χρυσοκονθάρων» τοῦ πλοῦτου γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν κεφαλαίων τους σὲ θεσσαλικά κτήματα. Ὁ Ζωγράφος, ὁ Σκυλίτσης, ὁ Συγγρός κ.ἄ. σπεύδουν στὴ Θεσσαλία καὶ ἀγοράζουν σὲ ἐξευτελιστικές τιμὲς κτήματα ἀπὸ τοὺς Τούρκους μπέηδες, ὑποκαθιστώντας τὸν ξένο φεουδάρχη στὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀγροτῶν. Τὸ γαγγραινώδες πρόβλημα τῆς γῆς, πού ταλάνιζε τὸ νεοελληνικὸ κράτος ἀπὸ τὰ πρῶτα θήματα τῆς ἀνεξαρτησίας του, μπαίνει τώρα σὲ νέα ὀξεῖα φάση καὶ κρίση, γιὰ νὰ ξεσπάσει τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα στίς πολυαἰμακτές ἀγροτικές ἐξεγέρσεις τῆς Θεσσαλίας, γιὰ τίς ὁποῖες θὰ γίνῃ λόγος σὲ ἐπόμενα κεφάλαια.

Βαρύτατο ἀντιλαϊκὸ χαρακτῆρα εἶχε ἐπίσης καὶ ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ τοῦ Τρικούπη. Τὴ νομοσποματικὴ μεταρρύθμιση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ δραχμὴ ρυθμίστηκε ὡς ἰσοτίμη μὲ τὸ γαλλικὸ φράγκο τῆς ἐποχῆς, ἐπακολούθησε ραγδαία αὐξηση τῶν φόρων κατὰ 12% καὶ ἐπέκτασή τους στὰ εἶδη λαϊκῆς κατανάλωσης. Οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ αὐξήθηκαν κατὰ 10%, φορολογήθηκαν τὰ οἰνοπνευματώδη ποτά, ἡ μύρα, ὁ καπνὸς καὶ ἀκόμα τὸ πατροπαράδοτο καὶ λαϊκὸ εἶδος, τὸ κρασί. Παράλληλα, ὑπάγονται στὸ κρατικὸ μονοπώλιο τὰ παιχνιδάκια, τὸ πετρέλαιο (εὐρείας κατανάλωσης τότε εἶδος στίς λαϊκὲς τάξεις, ἀφοῦ ἀποτελοῦσε τὴ βάση τοῦ φωτισμοῦ μὲ τίς λάμπες πετρελαίου), τὸ τσιγαρόχαρτο καὶ τὰ σίπρια.

Εὐνόητο, ὅτι ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ τοῦ Τρικούπη, πού στηριζόταν κυρίως στοὺς ἐμμέσους φόρους, βαρύνει ἀποκλειστικὰ τίς λαϊκὲς μάζες. Οἱ ἐμμέσοι φόροι, μέσα στὴ δεκαετία 1871 - 1880, αὐξήθηκαν κατὰ 11%, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ἀμεσοί, πού γιὰ τὴν καταβολή τους ἦταν ὑπόχρεοι οἱ οἰκονομικὰ εὐρωστοί, μειώθηκαν κατὰ 8% καὶ οἱ ἔγγειοι φόροι, πού βάρυναν τοὺς γαιοκτήμονες, μειώθηκαν ἐπίσης κατὰ 10%. Ἔτσι, ὁ Τρικούπης, κατὰ τὴν ἔγκυρη μαρτυρία τοῦ καθηγητῆ Ἀ. Ἀντρεάδη, «ἀφῆκε σχεδὸν ἀθίκτους τοὺς ἀμέσους φόρους, ἐξ ὧν εἶχε καταργήσει τὸ 1880 τὸν σπουδαιότατον, τὴν δεκάτην, καὶ ἐπολλαπλασίασε τοὺς ἐμμέσους, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν

εἰδὼν κοινῆς μὲν χρήσεως, οὐχὶ δὲ τῆς πρώτης ἀνάγκης». Ὁ ἰδιος, κρίνοντας τὴν πολιτικὴ τοῦ Τρικούπη ἔναντι τῶν «χρυσο-
καυθάρων», μαρτυρεῖ, ὅτι «ἀφῆκε σχεδὸν ἀφορολόγητον τὸν κινη-
τὸν καὶ κεκτημένον πλοῦτον. Ὁ Ἀνδρέας Συγγρός ἠδύνατο, ἐν
ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀπὸ τοῦ θήματος νὰ καυχῇθῃ: «Ἐγὼ, κύ-
ριοι, εἶμαι σχεδὸν ἀφορολόγητος!»

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Η'

Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΑΣΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

ΟΤΡΙΚΟΥΠΗΣ, βαδίζοντας ανάμεσα στις συμπληγάδες του κοτζαμπασισμού και των καθυστερημένων μαζών της υπαίθρου, ήθελσε να εφαρμόσει ένα περιορισμένο πρόγραμμα αστικής αλλαγής το οποίο όμως εξυπηρετούσε, σε τελευταία ανάλυση, μόνο τα συμφέροντα των λίγων. Από το γεγονός αυτό ήρθε σε άμεση και ανοιχτή ρήξη μέσα στη Βουλή προς τη δημοκρατική πρωτοποριακή ομάδα, που την αποτελούσαν οι Χοϊδάς, Φιλάρετος, Φιλήμων, Κωνσταντόπουλος, Ρηγγόπουλος, Δουζίνας, Λομβάρδος, Αύγερινός, Μεσσινέζης και Γκίκας. Προς την ομάδα αυτή ο Τρίκουπης συμπεριφέρθηκε έχθρικώς, ιδιαίτερα στους όπαδους της αβασίλευτης δημοκρατίας Χοϊδά και Φιλάρετο, από τους οποίους τον πρώτο δεν δίστασε να τον ρίξει στις φυλακές και να τον εξοντώσει, όπως θα δούμε, κατά τη διάρκεια της τέταρτης πρωθυπουργίας του. Η ομάδα αυτή είχε θαρύνουσα επιρροή στις μάζες, αλλά δεν κατόρθωσε ποτέ ν' άπαγκιστρωθεί συνολικά από τον κορμό του τρικουπικού κόμματος και να προχωρήσει στον σχηματισμό ενός πρωτοπόρου κόμματος, ισχυρά προγραμματισμένου κοινωνικά.

Κοινωνικό και πολιτικό ιδανικό το Τρίκουπη υπήρξε ή φιλοδοξία να μεταβάλει την Ελλάδα σε μικρογραφία της Αγγλίας, αγνοώντας τα ιδιαίτερα προβλήματα του τόπου και τις ιδιομορφίες της ελληνικής πραγματικότητας. Κατά την τριετία της τρίτης πρωθυπουργίας του, το πρόγραμμά του μπορεί να συνοψιστεί στα παρακάτω τέσσερα σημεία:

α) Αναπροσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής, με πλήρη, σταθερό και ακλόνητο προσανατολισμό προς την Αγγλία.

β) Ανασυγκρότηση του στρατού επί συγχρονισμένων εὐρω-

παϊκῶν δάσεων. Τότε εἰσάγεται γιὰ πρώτη φορά ἐπίσημα ὁ θεσμός τῶν ξένων στρατιωτικῶν ἀποστολῶν. Παράλληλα, προγραμματίζει καὶ τὴ δημιουργία συγχρονισμένου στόλου, καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ του μὲ νέου τύπου μονάδες, ὅπως τὰ θωρηκτά.

γ) Τὴν ἀξιοποίηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς χώρας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ξένου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ μεταναστευτικοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν κατασκευή σιδηροδρομικῶν γραμμῶν καὶ ὁδικῶν ἀρτηριῶν, ἐπίσης μὲ ξένα κεφάλαια καὶ ξένους τεχνικούς.

δ) Τὴν διαρρύθμιση τῶν φορολογικῶν τοῦ κράτους ἔτσι, ὥστε νὰ βαρύνουν ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἐργαζομένων, κατὰ τρόπον ἐντελῶς δυσβάστακτο, ἐνῶ οἱ οἰκονομικῶς ἰσχυροὶ ἀπαλλάσσονταν, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὴ φορολογία.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΓΕΙΤΟΝΩΝ

Στὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὁ Τρικούπης ἐδάθυσε τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ Βαλκανικὰ κράτη. Ἰδιαίτερα ἡ πολιτικὴ του στηρίχτηκε στὴ θεωρία τοῦ «αὐθιχοῦ κινδύνου», ἐνῶ ἐπιδιώχτηκε εἰρηνικὴ συνύπαρξη μὲ τὴν Τουρκία. Στὴ διαχωριστικὴ του πολιτικὴ στὰ Βαλκάνια ρυμούλκησε πρὸς τὸν ἐλληνικὸν χώρον καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὅποιου ἀμαύρωσε τὴ διορθόδοξη πνευματικὴ ἡγεσία. Τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ τοῦ Τρικούπη ἀποδέχτηκε τότε ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Γ', ὁ ὁποῖος καὶ τὸ μετέδωσε στοὺς ἐπισκόπους τοῦ πατριαρχικοῦ κλίματος. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀπομονώθηκε ἀκόμα περισσότερο τὸ ἔθνος ἀπὸ τὰ φυσιολογικά του στηρίγματα, τοὺς γειτονικούς του λαοὺς καὶ καθυστέρησε ἡ δημοκρατικὴ του εξέλιξη.

Μερικοὺς μῆνες μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Τρικούπη στὴν ἐξουσία, σημειώθηκε τὸ πρῶτο ἐπεισόδιο μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας, στὰ νέα σύνορά τους. Εἶχε ἀναφύει διαφορά ὡς πρὸς τὴν κατοχὴ τῆς ὀχυρῆς θέσης Καραλ - Δερβέν στὴ θεσσαλικὴ μεθόριο. Τὴ θέση αὐτή, πού τὴν κατεῖχαν οἱ Τούρκοι, τὴν κατέλαβαν, μὲ ἐπίθεσιν τους, τὰ ἐλληνικὰ τμήματα στῆς 15 Αὐγούστου 1882. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πού εἶχε τὴν ἐδρα του στὴ Λάρισα, ἦταν ὁ ὑποστράτηγος Δημήτρης Γρίδας, πού διεύθυνε τὴν ἀμυνα τῶν τμημάτων στὸ Καραλ - Δερβέν, ἐνῶ ταυτόχρονας τουρκικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν θέσεων Ζορμπά, Νεζερόθ καὶ Τρία Πλατάνια, ἀντιμετωπίστηκαν ἀπὸ τὰ τμήματα τῶν λοχαγῶν Μαυροδήμου, Πατσιφοῦ, τοῦ ὑπολοχαγοῦ Νέστορη καὶ τῶν ἀνθυπασπιστῶν Μανουσοπούλου καὶ Τραυλοῦ.

3. ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Με την επέμβαση των Δυνάμεων διατάχθηκε εκ μέρους των δυο κυβερνήσεων άμεση κατάπαυση των έχθροπραξιών όμως έξακολούθησαν να σημειώνονται συγκεντρώσεις στρατιωτικών μονάδων. Ο Τρικούπης, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, συγκέντρωσε στη θεσσαλική μεθόριο υπέρ τις 4.000 στρατού και απειλούσε σε πόλεμο κατά της Τουρκίας.

Η φιλοπόλεμη αυτή στάση του Τρικούπη κατά της Τουρκίας φαίνεται ανεξήγητη. Αν υπολογιστεί όμως το γεγονός ότι η Αγγλία είχε περιπλοκές με την Τουρκία, λόγω των γεγονότων στην Αίγυπτο, φαίνεται άμέσως ο αγγλικός δάκτυλος, που κινούσε και ουσία την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας.

Πράγματι, στην αποικιακή επιχείρησή της, του θέρους του 1882, η Αγγλία κατόρθωσε να εμπλέξει την Ελλάδα με την αποστολή τριών ελληνικών πολεμικών, μαζί με το βρετανικό στόλο, τα οποία και πήραν μέρος στον έπονειδηστο βομβαρδισμό της Αλεξάνδρειας, με το πρόσχημα της προστασίας των συμφερόντων της εκεί ελληνικής παροικίας.

Με το βομβαρδισμό της Αλεξάνδρειας και την κατοχή της Αίγυπτου από τους Άγγλους, η εμπορική πόλη καταστράφηκε και το εμπόριο της χώρας άπονεκρώνεται. Το διωγμό πληρώνει και η ελληνική παροικία, η οποία στα παρασκήνια υπέστη την αγγλική έχθρότητα, ιδίως στον τομέα των τραπεζικών ελληνικών επιχειρήσεων. Όσοσο, όταν η αγγλική επιχείρηση στην Αίγυπτο ευδόθηκε, η Αγγλία επανήλθε στην παλιά προσφιλή της τακτική της καλής συμπεριφοράς προς την Τουρκία, όποτε στις 2 Σεπτεμβρίου 1882, ο Τρικούπης υποχρεώνεται ν' ανακρούσει πρύμνα στα θεσσαλικά σύνορα και να υπογράψει συμφωνία, με την οποία το όχυρο Καραλ - Δερβέν παραδινόταν και πάλι στους Τούρκους. Μερικούς μήνες αργότερα, η ελληνοτουρκική επιτροπή διακανονισμού της μεθορίου συναινούσε για την οριστική απόδοσή του στην Ελλάδα.

4. ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΥ

Στο άψυχολόγητο και ευνόικò για τη χρηματιστική όλιγαρχία πρόγραμμα του Τρικούπη, καθώς και στην έσωτερική και έξωτερική του πολιτική, τα υπολείμματα του ελληνικού κοτζαμπασισμού, που είχαν αναδείξει πολιτικό τους ήγέτη το Θεόδωρο Δελιγγιάννη, άντεδρασαν με συνθήματα αδιάλλακτα δημοσκοπικά και με χυδαίες αντιπολιτευτικές μεθόδους. Στο φορολογικό πρόγραμμα

του Τρικούπη ἀντέδρασαν μέ τὸ σύνθημα «Κάτω οἱ φόροι!». Στὸν περιορισμὸ τῶν ἀτελεσιγίων στρατιῶν τῶν τροφίμων τοῦ ἑλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀντέταξε ὑποσχέσεις γιὰ ἀθρόους διορισμοὺς σὲ δημόσιες θέσεις. Στις δαπάνες ὑπὲρ τῶν δημοσίων ἔργων, καὶ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ, ἀντέταξε τὸ αἷτημα τῆς ἱσοσκελίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ, ποὺ κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριετίας παρουσίασε ἑλλειμμα 44.478.728 δρχ. Ἡ δελεητικὴ ἀντιπολίτευση, ἀδυνατώντας, λόγῳ ἰδεολογικῆς ἀναπηρίας καὶ πολιτικῆς ἀνωριμότητος, ν' ἀντιμετωπίσει εὐθείως καὶ εὐθαρσῶς τὸν ἀντίπαλο στὸ κοινοβούλιο, κατέφυγε στὸ προσφιλέστερο τῶν ὅπλων τῆς, τὴν κινητοποίηση τῶν ἐπηρεαζόμενων ἀπὸ αὐτὴ μαζῶν, ἐνῶ ταυτοχρόνα, τὸ Μάρτιο τοῦ 1884, ἀποχωροῦσε θεαματικὰ ἀπὸ τὴ Βουλὴ.

Ὁργανώθηκαν, λοιπόν, θορυβώδεις ἀποδοκιμασίες ἐναντίον τοῦ Τρικούπη, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιοδείας του στὴν Πελοπόννησο, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1884. Μὲ τὸ σύνθημα ὅτι, λόγῳ τῆς ρομελιώτικης καταγωγῆς του, ὁ Τρικούπης παραμελοῦσε τὸ Μοριά, οἱ δελεητικὸι δημοῦργησαν τέτοια ἀφόρητῃ ἀτμόσφαιρα κατὰ τοῦ Τρικούπη, ὥστε πολλοὶ βουλευτὲς τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἀνῆκαν στὴν κυβερνητικὴ παράταξη, ἀνησυχώντας γιὰ τὸ ἐκλογικὸ τους μέλλον, προσχώρησαν στὴν ἀντιπολίτευση!

5. ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΤΩΣΗ ΤΡΙΚΟΥΠΗ

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1884 τὸ σύνθημα «Κάτω οἱ φόροι!» εἶχε τόσο πολὺ ἐκλαίκευθεῖ, ὥστε ἡ ἀντιπολίτευση μπόρεσε εὐκολώτατα νὰ τὸ ἐκμεταλλευθεῖ καὶ νὰ ὀργανώσει στὴν Ἀθῆνα θορυβωδέστατο συλλαλητήριον κατὰ τοῦ Τρικούπη. Ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεώς του καὶ ἡ θέση τῆς κλονιζόμενης ἐπικίνδυνα καὶ δὲν ἀπαιτοῦνταν παρὰ ἓνα ἀσήμαντο ἔναυσμα γιὰ ν' ἀνάψει ἡ πυρκαγιά.

Τὸ ἔναυσμα δρέθηκε στὴν περίπτωσι τοῦ ἐπεισοδίου Νίκολαου. Ὁ προξενικὸς αὐτὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθῆνα, περπατώντας μέ τὴ σύζυγό του στὸ ἀλσύλλιο τοῦ Λυκαδητοῦ, μπῆκε σὲ ἀπαγορευμένη περιοχὴ. Ὁ χωροφύλακας Λουκάς Καλοῦζος, ἐντεταλμένος νὰ φρουρεῖ τὴν ἀπαγορευμένην περιοχὴ, ἀγνοώντας τὴν ιδιότητα τοῦ περιπατητῆ, τοῦ ὑπέδειξε, κάπως ἔντονα, ν' ἀποχωρήσει. Ὁ Ἀγγλος πρόξενος τὸν ἐξύβρισε τραχύτατα καὶ ὁ χωροφύλακας, θυμωμένος, ἐπετέθη ἐναντίον του καὶ τὸν ξυλοκόπησε ἄγρια.

Τὸ ἐπεισόδιον μαθεύτηκε στὴν Ἀθῆνα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ προκάλεσε ἄγρια τὴν ἀντίδραση τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἀρέστηκε στὴν αὐστηρότατη τιμωρία ποὺ ἐπιβλήθηκε στὸ χωροφύλακα. ἀλλὰ ἀξίωσε τὴν ταπεινώσιον, ὅχι μόνον

νο τοῦ σώματος Χωροφυλακῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας τῆς Ἑλλάδας. Μὲ διπλωματικὴ νότα ἀξίωσε νὰ παραταχθῇ στὴν πλατεία Συντάγματος ὅλη ἡ δύναμις Χωροφυλακῆς καὶ ἐκεῖ νὰ ζητηθῇ ἐπίσημα συγγνώμη ἀπὸ τὸν Νικόλαον ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Σώματος!

Ἡ κυβέρνησις Τρικούπη, φροντίζοντας περισσότερο τὶς καλὰς τῆς σχέσεις μὲ τὴν Ἀγγλίαν, παρὰ τὴ φιλοτιμία τῆς χώρας, συνείνεσε μὲ προθυμία στὴν ἀγγλικὴ ἀξίωσι, παρὰ τὶς ἑντονες λαϊκὰς ἀντιδράσεις. Στὶς 7 Ἰανουαρίου 1885 ἡ Χωροφυλακὴ παρατάχθηκε στὸ Σύνταγμα καὶ τὰ πάντα ἔγιναν σύμφωνα μὲ τὴν ἀγγλικὴ ἀξίωσι, ὑπὸ τὰ ὀργισμένα βλέμματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ποῦ δὲν ἦταν δυνατό νὰ δεχτῇ τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς ἐλληνικῆς σημαίας, ποῦ ὑποχρεώθηκε νὰ προσκλίνει μπροστὰ στὸν Ἀγγλο πρόξενον.

Τὶς ἐπόμενες μέρες ἀρχισε μιὰ τραχὺ καὶ συζητήσιμη στὴ Βουλῇ, στὴν ὁποία ὁ Τρικούπης ἐπικρίθηκε ἔτι ἀλλοτρίως πρὸς θέματα τὴν τιμὴ τοῦ ἔθνους στοὺς Ἀγγλους. πρὸς χάριν ἐνὸς ἀσήμαντου προξενικοῦ τοῦς ὑπαλλήλίσκου. Κατὰ τὴν ψηφοφορίαν ἐπὶ τοῦ θέματος ὁ Τρικούπης ἀνετράπη στὴ Βουλῇ, μὲ ψήφους 108 κατὰ, ἔναντι 104 ὑπέρ. Κατόπι τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ψηφοφορίας, ὁ Τρικούπης ἀνέβηκε στὰ ἀνάκτορα καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεώς του.

Τὴν ἐπομένη, ὁ βασιλεὺς κάλεσε στὰ ἀνάκτορα τὸν Δεληγιάννη, γιὰ νὰ τοῦ ἀναθέσει τὸ σχηματισμὸς κυβερνήσεως. Γραφικὴ ὑπὸ πῆρξεν ἡ ἀνοδος στὰ ἀνάκτορα τοῦ Πέλοποννήσιου πολιτικοῦ. Διαδύλωση, ποῦ ἐπικεφαλῇς βάδιζαν Γερτύνιοι κομματικοὶ τοῦ μπράβοι, τὸν συνόδευε μέσα σὲ χάλαζα πυροβολισμῶν, ἤχους λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ διάφορες ζητωκραυγὰς ὑπὲρ τῆς διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ προκήρυξιν νέας ἐκλογῶν.

Ὁ βασιλεὺς εἶχε τέσσαρις συναντήσεις μὲ τὸν Δεληγιάννη, ἀλλὰ δὲν πείσθηκε στὴν ἀναγκαιότητα τῆς διάλυσιν τῆς Βουλῆς, ἔχοντας συνεπικουρὸν καὶ τὸν ἀγγλικὸν παράγοντα. Κατόπιν τούτου, ὁ Δεληγιάννης κατέθεσε τὴν ἐντολὴν καὶ στὴν ἐξουσία παρέμεινε ἡ κυβέρνησις Τρικούπη, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε καὶ πάλι στὴ Βουλῇ, ἐπιτυχάνοντας αὐτὴ τὴν φορὰ πλειοψηφία ἔξω ψήφων. Ὡστόσο, ἀσταθὴς καὶ διαβλημένη στὴ λαϊκὴ συνείδησι, αἰσθανόμενα ἐπισφαλὲς τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῆς καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγον ἔσπευσε ἀμέσως νὰ διαλύσει τὴ Βουλῇ καὶ νὰ προκηρύξῃ ἐκλογὰς γιὰ τὶς 7 Ἀπριλίου 1885. Πράγματι, οἱ ἐκλογὰς ἔγιναν τὴν καθορισμένη ἡμερομηνία. Σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ προεκλογικοῦ ἀγῶνα ὁ Τρικούπης πολεμήθηκε σκληρότατα ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ὅταν ἀνοιξαν οἱ κάλπες, ὁ Τρικούπης ἦταν ὁ ἡττημένος τῶν ἐκλογῶν. Στὴ νέα Βουλῇ τὸ κόμμα τοῦ ἀντιπροσωπευόταν ἀπὸ ἑξήντα (60) βουλευτὰς καὶ στὶς 15 Ἀπριλίου 1885 ὁ Δεληγιάννης

σχημάτιζε τὴ νέα κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε πρὸ τῆς Βουλῆς στὶς 9 Μαΐου, μὲ μόνο πρόγραμμα «τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς τῶν ἔσων ἔλεγεν ὁ Τρικούπης, ὅπως εἶχε ἀφελέσταιτα δηλώσει ὁ Δεληγιάννης στὴν προηγούμενη Βουλὴ.

6. Ο ΕΙΡΗΝΟΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

Ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη, καθὼς δρέθηκε ἀπρόοπτα στὴν ἐξουσία, ὅχι μόνο δὲν μπόρεσε νὰ ἐφαρμόσει δικό της πρόγραμμα, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε οὔτε ν' ἀνατρέψει τὰ ὅσα εἶχε νομοθετήσει ὁ Τρικούπης. Ἔτσι, τὰ ἐρείσματα τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, ποὺ εἶχε σο-
δαρά κλονίζει ὁ Τρικούπης, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀναστρωθῶν
γιατί τὰ εὐρήματα μιᾶς ἀστικῆς ἀλλαγῆς πυκνώνονταν πλέον ὥς
τὸ σημεῖο τοῦ καθίστατο δυσχερέστατη ἡ ἐπιστροφή στὶς παλιὲς
φεουδαρχικὲς σχέσεις στὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ τὴν οἰκονομίαν.

Ἐξ αἰτίας, λοιπόν, τῆς σιδηρᾶς κοινωνικῆς νομοτέλειας, τὸ
ὑπὲρ τῆς παλινδρόσωσης τοῦ κοτζαμπασισμοῦ ἔργο τοῦ Δεληγιάννη
πῆρε μόνο ἐντυπωστικὴ - ἐπιφανειακὴ χροιά. Περιορίστηκε στὴν ἐ-
λάττωσι τῶν φόρων καταναλώσεως κρατοῦ καὶ καπνοῦ, κατάργη-
σε τὸ μονοπώλιο τοῦ τσιγαρόχαρτου καὶ τῶν σπέρτων, χωρὶς ν' ἀ-
ποτολμήσει μιὰ παραπέρα ἀνατροπὴ τῶν νομοθετημένων, φοβόμε-
νος ὅτι τὸ ἐλσένα ὀγκούμενο ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ θὰ ὀδη-
γοῦσε πρὸς παντελὴ καταστροφὴ τὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας.

Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴ μάζαν τῶν κομματικῶν τοῦ φίλων καὶ
τῶν μπράδων τοῦ ἰδιαιτέρου περιβάλλοντός του, ποὺ ἀποτελοῦσαν,
κατὰ κύριο λόγο, τὰ στηρίγματα τοῦ κομματικοῦ τοῦ μηχανισμοῦ,
ὁ Δεληγιάννης κατάργησε τὸ νόμο τοῦ Τρικούπη περὶ προσόντων
τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, κατακλύζοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸν
κρατικὸ μηχανισμό μὲ στρατιᾶς λυμενῶνων τοῦ προϋπολογισμοῦ,
ποὺ ἀνῆκαν στὴν παράταξί του, ἀφοῦ πρῶτα, θεδαίως, ἀπογύμνω-
σε τὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες ἀπὸ τὰ παλιὰ τρικουπικὰ στελέχη.

Στὸ μεταξύ, σημειώνονταν σημαντικὲς ἐξελίξεις στὸ Βαλκανι-
κὸ χῶρο. Ἡ Βουλγαρία, ἐξαρτημένη, ὡς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀπὸ
τὴ ρωσικὴ ἐπιρροή, ἀποσπᾶται καὶ πραγματοποιεῖ στροφή πρὸς
τὴν Ἀγγλίαν, χάρη στὶς ἐνέργειες τοῦ Ἀγγλοῦ πρωθυπουργοῦ
Σώ λ τ σ μ π ε ρ υ, ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ προσεταιριστεῖ τὴν νεο-
μηνικὴς προελεύσεως βουλγαρικὴ δυναστεία τῶν Μ π ἄ τ ε υ-
π ε ρ γ κ. Ἔτσι, στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1885, ἡ Βουλγαρία, μὲ σύμ-
φωνη γνώμη καὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησις, προσάρτησε τὴν αὐ-
τόνομη Ἀ ν α τ ο λ ι κ ῆ Ρ ω μ υ λ ί α, πραγματώνοντας ἔτσι
τὴ λεγόμενη «ένωση τῶν δύο Βουλγαριῶν», ὅπως χαρακτηρίσαν
τότε τὴν ἐνέργεια οἱ βουλγαρικὸι σωδινιστικοὶ κύκλοι.

Τὸ γεγονός· δημιούργησε ἀναστάτωση σὰ μεγαλοδειατικὰ Βαλκάνια, πὺ ἐφτασε ὡς τὸ ἐθνικὸ παραλήρημα. Ἡ Σερβία, δυσχερῆσθιμένη τότε μὲ τὴ Ρωσία, εἶχε προσδεθεῖ στὴν Αὐстроουγγαρία ἢ ὅποια καὶ τὴν ἐνεθάρρυνε σὲ ἐπιθετικὰς ἐνέργειαι· κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Οἱ Σέρβοι, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν πραγματωθεῖσα ἐνωσις Βουλγαρίας - Ρωμυλίας καὶ ὑποδαυλιζόμενοι συνεχῶς ἀπὸ τὴν Αὐстроουγγαρία, κηρύσσουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ εἰσβάλλουν στὸ ἔδαφός της.

Τὰ πολεμικὰ γεγονότα δημιουργοῦν ἀνάλογο κλίμα ἐθνικιστικῆς ἐξαρσης καὶ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἀθήνα ὀργανώνονται συλλαλητήρια μὲ κεντρικὸ αἶτημα τὸν ἐξαναγκασμὸ τῆς Τουρκίας νὰ ἐπέμβει ἐνοπλῶς στὴν Σερβο - Βουλγαρικὴ διένεξιν καὶ νὰ ἐξαναγκάσει τὴ Βουλγαρία νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴ Ρωμυλία, ἐπανερχόμενη στὰ παλαιὰ της σύνορα.

Ὁ λαϊκὸς ἀναβρασμὸς στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ ἡ κυβερνητικὴ κινητοποίηση, πὺ ἡ ἀντιπολίτευσις τὴ χαρακτηρίζει μὲ τὸν ὅρον «ὁ εἰρηνοπόλεμος τοῦ Δεληγιάννη», εἶχαν ταχύτατα ἄδοξο τέλος. Πρὶν ἢ Ἑλλάδα καὶ ἡ Τουρκία προφτάσουν νὰ κινηθοῦν, οἱ Βούλγαροι νίκησαν συντριπτικὰ τοὺς Σέρβους, μπῆκαν εἰς ἔδαφός τους καὶ δάδιζαν πρὸς τὸ Βελιγράδι, τὸ ὅποιο καὶ θὰ καταλάμβαναν, ἂν ἡ Αὐστρία δὲν ἐπενέβαινε γιὰ νὰ σταματήσει τοὺς Βουλγάρους μπροστὰ στὶς πύλες τῆς σερβικῆς πρωτεύουσας. Σὲ λίγες μέρες ὑπογραφόνταν στὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ σερβο - βουλγαρικὴ συνθήκη εἰρήνης καὶ συγκαλοῦγταν διάσκεψιν τῶν πρεσβευτῶν γιὰ τὴ ρύθμισιν ζητημάτων, πὺ προέκυπταν ἀπὸ τὸν πόλεμον. Ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ρύθμισαν γρήγορα τὴ διαφορὰ τους. Ὑπὸ τὸ δῆρον τῆς ἀγγλικῆς πίεσης, ἡ Α. Ρωμυλία παρέμεινε στὴ Βουλγαρία. Καὶ ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Βουλγαρία, πὺ λόγω τῆς στρατηγικῆς τῆς θέσης σὰ Βαλκάνια, ἦταν τὸ μῆλον τῆς ἐριδος τῶν ἱσχυρῶν αὐτῇ τὴν ἐποχῇ, δεχόταν διαδοχικὰ καὶ ἀφειδῶς τὴν εὐνοια ἑλῶν, ἀνάλογα μὲ τὴν αὐξομείωσιν τῆς ἐπιρροῆς τους στὸ Βαλκανικὸ χῶρον.

7. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 1886. ΠΤΩΣΗ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

Καὶ ἐνῶ τὸ Βαλκανικὸ αὐτὸ πρόβλημα, παραφυάδα τοῦ γενικώτερου Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, λυνόταν μὲ τὸν τρόπο πὺ λύθηκε, ὁ «εἰρηνοπόλεμος» ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρεῖται στὴν Ἑλλάδα. Ὁλόκληρη ἡ ζωτικότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξαντλεῖται σὲ μὴ κατὰστασιν, πὺ οἱ ἱστορικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ 19ου αἰῶνα χαρακτηρίσαν ἐπίσης καὶ ὡς «ἐνοπλὸν ἐπαιτεῖαν» τοῦ Δεληγιάννη, ὁ ὅποιος ἀρνείται νὰ διατάξει τὴν ἀποστράτευσιν καὶ ζητεῖ, συνεπι-

κουρούμενος από καθημερινές διαδηλώσεις στην Ἀθήνα, να υποχρεωθεί ἡ Τουρκία καὶ νὰ παρχωρήσει: τὴν Ἑλλάδα τῇ Βερσάλειο συνοριακῇ γραμμῇ τοῦ 1881.

Ταχύτατα ὅμως ὁ πολεμικὸς αὐτὸς πυρετὸς ἔπεσε. Μόλις ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία ἡ κυβέρνησις Γιάδστωνος στὴν Ἀγγλία, ὁ Δεληγιάννης θέτει: στοὺς Ἀγγλοὺς ζήτημα Ἠπείρου καὶ Κρήτης ἢ, τουλάχιστον, νέας διαρρυθμίτης τῆς συνοριακῆς γραμμῆς Ἑλλάδας - Τουρκίας. Ὁ Γιάδστων, ὅμως, διακοςμημένος καὶ μὲ τὸν τίτλο τοῦ φιλέλληνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἰδειξε τότε ὅλο τὸ συγγνὸ πρόσωπο τῆς ἀγγλικῆς ἀποικιοκρατίας, διατάσσοντας τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδας, ὡς δίου αὐτῇ συμμορφωθεὶ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν πρεσβευτῶν στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀποστρατευθεὶ. Πράγματι, τὸ Μάϊο τοῦ 1886 πολεμικὰ τῆς Ἀγγλίας, Ἰταλίας, Αὐστρίας καὶ Γερμανίας ἀποκλείουν τοὺς ἐλλαηνικοὺς λιμένες καὶ συλλαμβάνουν ἀθρόα τὰ ἐμπορικὰ σκάφη, ποὺ ἀνεφοδιάζαν τὴ χώρα, μὲ χιμερὶ συνέπειαν τὴν ἐλοκληρωτικὴν νέκρωσιν τῶν εἰσπαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν, καθὼς καὶ τὴν ἐναρξιν λιμοῦ. Σημειωτέον ὅτι, κατὰ ἕνα πειχνίδι τῆς Ἱστορίας, ἐπικεφαλῆς τῶν ἀγγλικῶν μονάδων τοῦ διευρωπαϊκοῦ στόλου ποὺ ἀπέκλεισε τὴν Ἑλλάδα, ἦταν ὁ γιὸς τῆς βασιίστας Βικτωρίας Ἀλφρέδος, ποὺ τὸ 1862 οἱ Ἕλληνες τὸν εἶχαν ψηφίσει ὡς βασιλέα των!

Οἱ δημοκρατικοὶ κύκλοι τῶν Ἀθηνῶν κατηγορήσαν εὐθέως καὶ εὐθαρσῶς τὴν κυβέρνησιν Δεληγιάννη ὅτι ὅλη ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀποκλεισμοῦ αποτελοῦσε αἰσχρὴ συνωμοσίαν τῆς ἰδίας καὶ τῶν Ἀγγλῶν, προκειμένου νὰ πέσει ὁ πυρετὸς τῆς λαϊκῆς ἀγανάκτησης, ἢ ὅποια, χωρὶς ἀμφιβολία, θὰ ξεσποῦσε κατὰ τῆς ἐξουσίας, ἂν δὲν ἐφευρισκόταν ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλείδα ἐνὸς δῆθεν ἐξωτερικοῦ πολέμου. Στὴ συνωμοσίαν κατηγορήθηκε ὅτι πῆρε μέρος καὶ ἡ τρικουπικὴ ἀντιπολίτευσις, ἡ ὁποία, ἐπὶ ἐξωτερικῶν θεμάτων παρείχε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς στὴν συμπολίτευσις. Ὁ Δεληγιάννης, βρίσκοντας τὸν ἀποκλεισμὸ ὡς ἀδιέξοδο καὶ καλὴ δικαιολογία, παραιτήθηκε, δηλώνοντας ὅτι «ἡ Εὐρώπη δὲν ἀζήκει τὴν Ἑλλάδα νὰ συντρίψῃ τὴν Τουρκίαν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τοὺς δούλους Ἕλληνας!

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Θ'

Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. ΝΕΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ. ΔΑΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΑΜΕΣΗ ΣΙΝΕΠΕΙΑ της πτωχής του Δεληγιάννη υπήρξε η άνοδος στην εξουσία κυβέρνησης υπό τον Τρικούπη, πλαισιωμένης από τη δεληγιαννική βουλή. Πρώτη πράξη της νέας κυβέρνησης υπήρξε η αποστράτευση της χώρας, που άλλωστε ήταν όρος απάρταβτος για τη λήξη του αποκλεισμού. Το επόμενο βήμα του Τρικούπη ήταν να στερήσει το κόμμα του Δεληγιάννη από τα εκλογικά του όπλα. Έτσι, μειώνει τον αριθμό των βουλευτών από 245 σε 150, καθορίζοντας συνάμα την εκλογική περιφέρεια το νομό και άχρηστεύοντας, μ' αυτό τον τρόπο, την εκλογική δύναμη του κομματάρχη. Έτοιμος πιά να δώσει την εκλογική μάχη, με υπέρ του το πλεονέκτημα του οργανωτή, διέλυσε την άμαρτωλή Δεληγιαννική βουλή και προκήρυξε εκλογές για τον Ιανουάριο του 1887, τις όποιες και κέρδισε με αρκετή πλειοψηφία. Αυτό τη φορά δίνει τη μάχη του στον πολιτικό στίβο, στηριγμένος σε στέρεη κοινοβουλευτική βάση.

Με υποστηρικτή του το εμπορομεσιτικό κεφάλαιο, καθώς και το μεταναστευτικό, μπαίνει και πάλι στην πολιτική κοινότητα, απωταξισμένος να ολοκληρώσει ένα πρόγραμμα αστικής αλλαγής εκ των άνω. Όσο κι' αν παραγνώρισε τον έρως δρόμο, που για την ελληνική ιδιομορφία ξεκινούσε από την προηγούμενη λύση του αγροτικού προβλήματος, ωστόσο η προσπάθειά του δεν είναι δυνατόν να υποτιμηθεί.

Η στήριξη του στη δανειακή πολιτική και την άθροα είσοδο του ξένου κεφαλαίου, που αππλοστρίωνε τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας και κατέλυε ούσιαστικά την εθνική ανεξαρτησία της, αποτελεί το κεφαλαιώδες σφάλμα του, εξ αιτίας του οποίου η

προσπαθεία για την άστική αλλαγή και στη δεύτερη φάση της έμεινε μόνο προσπάθεια. Μέσα στη δεκαετία 1880 - 1890 ο Τριικούπης πραγματοποίησε επτά εξωτερικά δάνεια, με όρους πραγματικά ληστρικούς για τη χώρα. Το συνολικό όνομαστικό ποσό των δανείων ήταν 643.000.000 χρυσά φράγκα, ενώ μόνο 463 εκατομμύρια παραχώρησαν οι ξένοι δανειστές. Μέσα στη δεκαετία το ελληνικό κράτος πλήρωσε μόνο για τοκοχρεωλύσια 455.000.000 χρυσά φράγκα στους τραπεζίτες του Λονδίνου και του Παρισιού, ιδιαίτερα στον οίκο Χάμπρο, που για δεκαετίες δολόκληρες υπήρξε ή δδέλλα του ελληνικού προϋπολογισμού, λόγω των δεσμών του με τους Γκλύκσμπουργκ.

Για τα δάνεια σε ρευστό οι ξένοι τραπεζίτες είχαν επιτύχει από το 1887 να δάλουν στο χέρι, σαν εγγύηση, τα ελληνικά μονοπώλια. Ένα ποσό 40 - 50% του ελληνικού προϋπολογισμού καταβροχθιζόταν από την υπηρεσία εξυπηρέτησης των εξωτερικών δανείων, ενώ 25 - 30% διατίθετο για τις ένοπλες δυνάμεις. Το ξένο κεφάλαιο εισέρρεε στη χώρα από το δρόμο του δανεισμού και τοποθετούνταν ή σε μεγάλες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, όπως συνέβη το 1880, με την εκχώρηση της Κωπατίδας στους Άγγλους, ή και σε τεχνικές εταιρίες (΄Ήστερν" στις τηλεπικοινωνίες, στο αεριοφόω, στους σιδηροδρόμους κ.λπ.).

2. ΟΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ. ΔΙΑΜΑΛΤΥΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ή μοναδική σιδηροδρομική γραμμή που υπήρχε ως τότε στη χώρα, ήταν ο σιδηρόδρομος Αθηνών - Πειραιώς, που ή κατασκευή του είχε περατωθεί από το 1869. Κατά το χρονικό διάστημα 1882 - 1888 κατασκευάστηκαν 907 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής, ενώ το 1888 άρχισε ή κατασκευή άλλων 127 χιλιομέτρων, συνολικής δαπάνης 45.000.000 χρυσών δραχμών. Την ίδια περίοδο κατασκευάστηκαν 1446 χιλιόμετρα άμαξιτών οδών, που στοίχισαν 50.000.000 χρυσές δραχμές. Άμεσο αποτέλεσμα υπήρξε ή εδρυνση της έσωτερικής αγοράς και ή ραγδαία άνοδος της έμπορευματικής οικονομίας της χώρας.

Ώστόσο, στήν κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου ζέν επωτάνευσε το δημόσιο συμφέρον, αλλά ο ώμός κομματαρχισμός. Έργα που μπορούσαν να κατασκευαστούν με το ελάχιστο της άπαιτούμενης δαπάνης, κόστισαν τεράστια ποσά, εξ αίτίας των έπεμβάσεων των κομματαρχών. Παράδειγμα, ή σιδηροδρομική γραμμή της Πελοποννήσου, ή όποία άκολουθεί παράλογη και άντισυνομική διαδρομή, επί ζημία της συντομίας του ταξιδιού και των άπαιτήσεων της τεχνικής, μόνο και μόνο για να εξυπηρετήσει το

συμφέρων τῶν κομματαρχῶν τῶν περιοχῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖε; περνᾷ ἡ αὐθηροδρομικὴ γραμμή.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ συγκοινωνιακοῦ δικτύου βοήθησε στὴ γένεση πυρῆνα βιομηχανίας, ἐλεγχόμενου πάντοτε ἀπὸ τὸ ξένο κεφάλαιο. Ὁ πυρῆνας αὐτὸς εἶχε τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐλαφρᾶς βιομηχανίας καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐπεξεργαζόμενης ἀγροτικὰ προϊόντα. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκβιομηχάνισις τῆς χώρας, μὲ τὴ δημιουργία πυρῆνα θαρειᾶς βιομηχανίας καὶ ἰδιαίτερα σιδηροβιομηχανίας, παραμερίστηκε ἐντελῶς, γιὰτὶ οἱ ξένοι οἰκονομικοὶ παράγοντες θεωροῦσαν ἀσύμφορην τὴ λύσιν αὐτῇ. Ἡ Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ μένει αὐστηρὰ στὰ πλαίσια τῆς ὑποανάπτυξης, γιὰ νὰ εἶναι καταναλώτρια τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων τῶν ξένων. Μὲ τὸν ἀποκλεισμό, λοιπόν, τοῦ κλάδου τῆς θαρειᾶς βιομηχανίας, ἀναπτύχθηκαν ἡ καταργασία δερμάτων, ἡ οἰνοπνευματοποιία, ἡ σαπωνοποιία, ἡ ὑφαντουργία, καθὼς καὶ ἡ κλωστοβιομηχανία.

Ἡ ἐπιτάχυνσις τῆς ἐμπορευματοικτῆς κίνησις, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγκοινωνιῶν καὶ ἡ πραγμάτωσις ἐλαφροῦ βιομηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἐδήγησε πρὸς ταχεῖα διαφοροποίηση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἔτσι, τὰ 21% τῶν κατοικημένων περιοχῶν ἀριθμοῦν πληθυσμὸν ὑπὲρ τοῦς 5.000 κατοίκους κατὰ οἰκισμὸ τὸ 1888, ἐνὼ ἡ πρωτεύουσα μέσα πρὸς μιὰ δεκαετία (1879-1888) αὐξήθηκαν πρὸς πληθυσμὸ ἀπὸ 65.000 πρὸς 110.000 κατοίκους καὶ ὁ Πειραιᾶς πρὸς 34 χιλιάδας. Στὴν Ἀθῆνα παρατηρεῖται ἀληθινὸς ὀγκοδωμὸς οἰκοδομῶν, ὅπου τῶρα κτίζονται πολυὲς οἰκοδομᾶς στὴν περιοχὴ τοῦ κέντρου καὶ τὶς παρόδους τοῦ (Χ. Τριχοῦπη, Ἀκαδημίας, Σόλωνος, Φειδίου, Ἱπποκράτους, Μαυρομιχάλη κ.λπ.). Ἡ Ἀθῆνα ἀρχίζει νὰ παίρνει, ἀπὸ πλεονεξ οἰκοδομικῆς ἐμφάνισις, μορφήν συγχρονισμένης πόλης, ἐνὼ χωλαίνει ἀπὸ πολεοδομικῆς πλευρᾶς καὶ δικτύου ὑπονόμων.

3. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ Ο ΤΥΠΟΣ

Τὴν οἰκονομικὴ ἀνθισιν ἀκολουθεῖ παράλληλῃ ἀνάπτυξις τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος τῆς χώρας, ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν δυὸ μεγάλων κομμάτων. Ἡ δημοκρατικὴ ομάδα, ὀλιγάριθμη ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες «Ρ α μ π α γ ᾱ ς» τοῦ Σιφνιοῦ σατιρικοῦ καὶ δημοκράτη Κ λ ε ἄ ν θ η Τ ρ ι - α ν τ α φ ῶ λ λ ο υ, «Μ ῆ χ ἄ ν ε σ α ι» τοῦ πατέρα τῆς ἐλληνικῆς δημοσιογραφίας Β λ ᾱ σ η Γ ᾱ θ ρ ι η λ ῖ δ η, ὁ ὅποιος ἀπὸ τὸ 1883 καὶ μετὰ ἐκδίδει τὴν «Ἀ κ ρ ὀ π ο λ η». Ὁ προοδευτικὸς Τύπος τῆς ἐποχῆς καυτηριάζει ζωηρότητα καὶ ἐκτωνώματα τὶς ἀτασθαλίαις τοῦ στέμματος, τὸν τραμπουκισμὸ καὶ τὸ ραγιαδισμὸ στὴν

πολιτική ζωή, την έθνοκαπηλεία, τους αυλοκόλακες, την αίσχρη συναλλαγής στο δημόσιο βίο, ενώ παράλληλα ύμνει τους έθνικούς αγώνες στην Κρήτη και τους αγώνες των εργατών. Συνεργάτες στις στήλες του είναι, αυτή την εποχή, οι πιδ φωτισμένοι πνευματικοί άνθρωποι του έθνους, ο Παλαμάς, ο Καμπούρογλου, ο Ταγκόπουλος, ο Ροΐδης, ο Χοϊδάς, ο Τριανταφύλλου κ.ά.

Άμεση συνέπεια της προσπάθειας για άστική αλλαγή και της εμφάνισης στο πολιτικό και κοινωνικό προσκήνιο της εργατικής τάξης, υπήρξε ή διάδοση των κοινωνικών ιδεών στην Ελλάδα, από τον αναρχισμό ως τον ουτοπικό σοσιαλισμό και των άπαρχών του επιστημονικού σοσιαλισμού. Ήδη, από την έκτη δεκαετία του 19ου αιώνα άνιχνεύονται μεταξύ του κύκλου των διανοούμενων οι πρώτοι αντίχτυποι των άναρχικών ιδεών του Μπακούνιν και του Κροπότκιν. Πρώτος εισηγητής του αναρχισμού στην Ελλάδα είναι ο Δημήτρης Παπαρρηγόπουλος, ο όποιο; με το άνώνημο φυλλάδιό του «Σκέψεις ενός ληστού ή καταδίκη της κοινωνίας», έκλατκευσε μερικά σπέρματα άναρχικών ιδεών, οι όποιες είχαν κάποια απήχηση και συνέχεια άργότερα στους άναρχικούς κύκλους της Πάτρας.

Οι σοσιαλιστικές ιδέες στην Ελλάδα, κατά το πρώτο ουτοπικό τους στάδιο, άκολούθησαν κατά πόδας τις περι άβασίλευτης δημοκρατίας θεωρίες, με κάποια απόκλιση προς την εργατική τάξη, ως φορέως του πνεύματος της νέας κοινωνικής ιδεολογίας. Οι ιδέες αυτές εκφράζονται κυρίως μέσω του Τύπου - άθηνάικου ή άπαρχιακού - και εμφανίζονται στο πολιτικό προσκήνιο από το 1875 και μετά. Είδαμε ότι ή πρώτη έφημερίδα με κοινοκτημονικές άντιλήψεις εκδόθηκε από τον Παναγιώτη Πανά στην Κεφαλονιά το 1875, με τον τίτλο «Εργάτης». Ο τίτλος δέν εξέφραζε, βεβαίως, την εργατική τάξη υπό τη σημερινή της έννοια, αλλά το σύνολο των εργαζομένων τάξεων και πολιτών. Ή έφημερίδα αυτή μεταφέρθηκε, τον Αύγουστο του 1875, στην Αθήνα και εκδόθηκε άκανόνιστα ως το Σεπτέμβριο του 1876. Άκολουθεί ή έφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία» της Πάτρας, όργανο του «Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών», που κυκλοφόρησε την Πρωτομαγιά του 1877, για να κατασχεθεί άμέσως, λόγω του έντονου σοσιαλιστικού περιεχομένου της. Ήταν ή πρώτη ελληνική έφημερίδα που κρατούσε έπαφή και είχε ένστερνιστεί το πρόγραμμα και τις άρχές της Έργατοσοσιαλιστικής Διάσκεψης της Βέρνης.

Υπό τον τίτλο «Εργάτης» εκδόθηκαν τά επόμενα έτη: α) Το 1882 έφημερίδα στην Τριπολιτσά. β) Στην Κέρκυρα, το ίδιο έτος. γ) «Ο! Εργάται» στά Τρίκαλα, 1883-1888.

Τὸ 1879 κυκλοφόρησε στὴν Ἀθήνα μὴ μικρὴ δημοκρατικὴ ἐφημερίδα, μὲ κοινωνικὴ ἰδεολογικὴ ἀπόκλιση, μὲ τὸν τίτλο «Γα-
λαξίας» καὶ ὑπότιτλο: «Ἐφημερίς τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ λαοῦ». Τὸ 1880 ἐκδόθηκε ἐπίσης στὴ Σύρο φιλεργατικὴ ἐφημερίδα μὲ
τίτλο: «Ἐφημερίς τοῦ λαοῦ».

Ἡ πρώτη ἐλληνικὴ συνδικαλιστικὴ ἐφημερίδα, πού ἐκπροσω-
ποῦσε τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τοῦ πρώτου ἐργατικοῦ κλά-
δου πού ὁργανώθηκε συνδικαλιστικά, τῶν τυπογράφων τῆς Ἀθί-
νας, εἶχε τὸν τίτλο «Σύνδεσμος» καὶ κυκλοφόρησε τὸ 1882. Τὸ 1883 κυκλοφόρησε στὸ Βόλο ἡ ἐφημερίδα «Ἰσότης», πού
ἀπευθυνόταν στὴν ἐργατικὴ τάξη τῆς πόλης.

4. ΤΟ «ΑΡΔΗΝ» ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ

Ἡ πρώτη σοσιαλιστικὴ ομάδα, πού συστήθηκε στὴν Ἀθήνα,
ἦταν ὁ «Σοσιαλιστικὸς Σύνλογος» τῶν Πλάτωνος
Δρακούλη, Σταύρου Καλλέργη καὶ Ρόκου Χοιδά. Μετὰ μὴά στοι-
χειώδη ἀποτύπωση τῶν προγραμματικῶν ἀρχῶν τοῦ συλλόγου, στὰ
1885, κρίθηκε σκόπιμο ν' ἀποκτήσει καὶ κατάλληλο δημοσιογρ-
φικὸ ὄργανο, πού θὰ ἐλεγχόταν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ Σύλλογο. Με-
τὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Χοιδά, ἐκδόθηκε τὴν ἴδια χρονιά καὶ κατὰ
μῆνα Ἀγousto ἡ ἐφημερίδα «Ἀρδην», μὲ τὸν ὑπότιτλο «Ὀρ-
γانون τῶν ἀνθρωπίνων συμφερόντων». Γύρω ἀπὸ τὴ σελὴς κοινω-
νιστικὴ κίνησι τοῦ «Σοσιαλιστικοῦ Συνλόγου» καὶ
τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου του συγκεντρώθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς
ἰδρυτὲς του, οἱ Γεώργιος Χαιρέτης, Ἡρακλῆς Γιαρμάς, Γ. Παπαρ-
ρήτωρ (παλαιὸς μαχητὴς τοῦ «Δημοκρατικοῦ Συλλόγου Πατρῶν»),
ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος, νεκρὸς τότε λόγιος, ὁ ὁποῖος ἔδωσε ζων-
τανεὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν κίνησι, γράφοντας στὰ γεράματά του
τὶς ἀναμνήσεις του, κ.ἄ.

Τὸ «Ἀρδην», σὰ φορέας σοσιαλιστικῶν ιδεῶν, ἐξεδόθη ἀρχι-
κὰ σὲ τρία τεύχη, Σταμάτης κατόπι, γιὰ νὰ ἐπανεμφανισθεῖ τὸ
Νοέμβριο τοῦ 1886. Κατὰ τὴ νέα αὐτὴ περίοδο, ἡ ἐκλαίχευση τοῦ
σοσιαλισμοῦ ἀπὸ τὶς στήλες του γίνεται μὲ μεγαλύτερη συνέπεια
καὶ μελέτῃσι νὰ διοχετευθεῖ ὡς τὶς μᾶζες. Ἡ ἀπήχηση τῆς ἐφη-
μερίδας καὶ ἰδιαίτερα ἡ μελέτη πού δημοσίευσε «Τί εἶναι
κοινωνισμός», ἀντύχρησε τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς ἐποχῆς.
Ὁ Τύπος τοῦ κατεστημένου προσέγει πλέον τὰ δημοσιεύματά της
καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἀντικρούσει. Μεγάλη εἶναι ἡ ἀπήχηση τοῦ
«Ἀρδην», ἰδιαίτερα στὴ σπουδάζουσα νεολαία. Τὸ 1886 ὁ Δρα-
κούλης ἐκδίδει σὲ δική του μετάφρασι τὸ φυλλάδιον τοῦ Κροπότκιν
«Πρὸς τοὺς νέους», πού διαβάστηκε μὲ ἀπληστη περιέρ-
γεια στὰ Γυμνάσια καὶ κόστισε πλῆθος ἀποβολὲς στοὺς γυμνασιό-

παιδες, με το δικαιολογητικό της επαγγελίας τους με ιδέες «κακούργων, ανατροπέων, αθέων και ανηθικών»!

Το 1887 το «*Αρδην*» έπαψε να εκδίδεται και ο Πλάτων Δρακούλης έφυγε για την Αγγλία. Τη συσταλτική κίνηση συνέχισε να κατευθύνει μόνος του ο Σταύρος Καλλέργης, που επιδόθηκε, όπως θα δούμε, σε συστηματική οργάνωση και διάδοση των ιδεών του κατά τη μετατραπεζική περίοδο.

5. ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΦΗΝΙΣΗ

Η προσπάθεια για την άστική αλλαγή πύκνωσε επίσης τα σποραδικά, κατά το παρελθόν, εύρήματα για μιá πνευματική αναγέννηση στο νεοελληνικό χώρο.* Μετά τον προσεταιρισμό της εξουσίας στην απελευθερωμένη Ελλάδα από τα φεουδαρχικά στοιχεία και την επιβολή κατόπι της Βαβαροκρατίας, τα χαρούμενα και αισιόδοξα δημοκρατικά μηνύματα στην τέχνη του λόγου, που την αντιπροσώπευαν ο Σολωμός, ο Κάλβος και η Έπτανησιακή Σχολή, πνίγηκαν στο τέλμα ενός απερίγραπτου πνευματικού ζόφου. Ο λογιωτατισμός θριαμβέυσε, ή καθαρεύουσα σκέπασε τα πάντα με το μαύρο μανδύα της και η πνευματική όρμη του έθνους, επακόλουθο της δημοκρατικής όρμης που το οδήγησε στον αγώνα της Ανεξαρτησίας του, ανακόπηκε θάναυσα. Παρ' όλα αυτά όμως, στίς κεφαλαιώδεις ιστορικές στιγμές των αγώνων του για την απαλλαγή από την κοινωνική και πολιτική δουλεία του, η τέχνη προσπάθησε, με φορείς μεμονωμένα άτομα, ν' ακολουθήσει το λαό στον τραχύ δρόμο του. Βασικός σύνδεσμος, υπό την παραπάνω έννοια, με το παρελθόν, είναι ο Ζακυνθινός λόγιος και δημοκράτης Τερτσέτης (1800-1874), ο άνθρωπος που αντιστάθηκε, μαζί με τον Πολυζωΐδη, από τη δικαστική έδρα να ρίξουν οι Βαβαροί τα κεφάλια του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα. Είναι ο ίδιος αυτός που διέσωσε, κορφολογώντας από το στόμα των αγωνιστών τα Απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη, του Φωτάκου, του Νικηταρά. Από το ίδιο πνεύμα έμφορούνται οι *Ίακωθος Πολυλάς*, οι προλογιστές των *Εύρισκομένων* του Σολωμού, και ο *Κωνσταντίνος Ασωπίος* (1785-1872) και οι δυο πατέρες της νεοελληνικής χριστικής, και ο *Γεώργιος Ζαλοκώστας* (1805-1858). Έδώ δε μνημονευθεί και ο καθαρολόγος *Καρασούτσας*, ο οποίος, κατά την περίοδο των αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων του 1848, δημοσίευσε πολυστιχα ποιήματα, αφιερωμένα στην εξύμνηση των ενόπλιων αγωνιζομένων κατά των φεουδαρχικών καθεστώτων ευρωπαϊκών λαών.

Η σημαντικότερη φυσιογνωμία που γεφυρώνει το νόημα του

21 με την προσπάθεια για άστική αλλαγή, είναι ο Λευκάδιος ποιητής Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824 - 1879), ο δημοτικιστής θάρδος του 21, ύμνητης των λαϊκών αγωνιστικών εξάρσεων, επίγονος της δημοτικής μας μούσας και όπαδός του δημιουργικού ρεύματος του επαναστατικά ένερχόμενου στο διεθνή φιλολογικό στίβο ρομαντισμού, που κλασικός του εκπρόσωπος ήταν σ' αυτή την εποχή στη Γαλλία ο μέγας προγραμμαμένος του δεσποτισμού Βίκτωρ Ούγκώ.

Ἀπό την έπτανησιακή παράδοση προβάλλει επίσης και ο Κεφαλονίτης Ἀντρέας Λασκαράτος (1811 - 1901), πνεύμα όξύτατα σατιρικό, δημοτικιστής, αντικληρικόφρωνας, αλλά και με αντιλαϊκές αντιλήψεις και φίλος της Ἀγγλοκρατίας στα Ἐπτάνησα. Ρηξικέλευθος ως προς τό περίβλημα των ιδεών, που στοιχειοθετούσαν τό κοτζαμπάσικο καθεστώς, σταματούσε τόν ἔλεγχό του εκεί που έπρεπε πλέον νά δοθεί ο λόγος στην ευθύνη των μαζών.

Ἀλλά τό καταλυτικώτερο και κοινωνικά ανατρεπτικώτερο πνεύμα, που παρουσιάστηκε στα νεοελληνικά γράμματα την έβδομη δεκαετία του νεοελληνικού 19ου αιώνα, ήταν ο Έμμανουήλ Ροΐδης (1836 - 1904). Βαθύτατος γνώστης της φιλολογίας της άνερχόμενης ραγδαία άστικής τάξης στην Εύρώπη, ρασιοναλιστής άμετανόητος, αντιρομαντικός και αντικληρικόφρων, παρουσιάστηκε τό 1866 κατά τρόπο έκρηκτικό στα γράμματά μας με την «Πάπισσα Ἰωάννα», κάνοντας έντύπωση κεραυνού σέ αίθριο ούρανό. Ἡ «Πάπισσα Ἰωάννα», σάν έργο της πεζογραφίας μας, παρά την καθαρολόγα μορφή της, είναι τό πιό αξιόλογο και τό πιό πνευματώδες κείμενο του νεοελληνικού 19ου αιώνα, τό όποιο άνατίναζε κυριολεκτικά τό έποικοδόμημα των ιδεών του κατεστημένου της εποχής και δημιούργησε τόσο σάλο στίς γραμμές του, ώστε νά επέμβει ή Ἐκκλησία με άφορισμό του έργου και νά περιυδρισθεί άτοπα ο συγγραφέας από τούς Συνοδικούς ως «κακούργος και άνατροπεύς της θρησκείας και της καθεστικίας τάξεως».

Και με τό υπόλοιπο επίσης έργο του ο Ροΐδης έπιχείρησε εύρετα άναθεώρηση των πνευματικών αξιών στην Ἑλλάδα και επέτιχε, έστω και μονομερώς, την πολιτιστική ευθυγράμμιση της λογοτεχνίας μας με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή. Οί πολιτικές του ιδέες, ριζοσπαστικές επίσης, δέν είχαν ως αντίκρουσμα μιά ανάλογη πολιτική δράση, γιατί σάν άτομο διακρινόταν από μιά τάση άριστοκρατικού άπομονωτισμού, που τόν τοποθετούσε κάπως μακριά από τούς πολιτικούς άγώνες της εποχής του.

Ἀλλά ο ρομαντισμός, σάν ρεύμα της παρακμής πλέον (χω-

ρίς τὸ στοιχείο τῆς ἑξαρτήσεως, πού τὸν συνόδευε κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του, ὅταν συνοδοιποροῦσε μὲ τὴ θριαμβεύτρια εὐρωπαϊκὴ ἀστικὴ τάξη καὶ συνέντριβε τὸν ψυχρὸ νεοκλασικισμό), μὲ τὰ πεισιθάνата καὶ «χάρτινα» διακοσμητικὰ του στοιχεῖα, συνοδεύει τὸν κοτζαμπασισμό ὡς τὴν τελευταία του κατοικία. Τὰ πρῶτα θεατρικὰ πλῆγματα στὸν τόπο μας, τὰ δέχεται κατὰ τὴν περίοδο τῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν ἀστικὴ ἀλλαγὴ, γύρω στὰ 1880. Ἦδη μὲ τὸ Ροῦθ ἐρασισμόςος δικαιώνεται θεωρητικὰ ἐναντὶ τοῦ ρομαντισμοῦ τῶν Σούτσων καὶ τῶν Παράσχων καὶ οἱ ρίζες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, οἱ ρίζες τοῦ Σολομοῦ καὶ τοῦ Κάλβου, ἐπανερχοῦνται ὡς αἰσθητικὰ πρότυπα, ἐνῶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ἡ δημοτικὴ ποίηση θεωροῦνται ἀπὸ τὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς χώρας τὸ ὑπόστρωμα τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ προσπάθεια γιὰ ἀστικὴ ἀλλαγὴ στὴν Ἑλλάδα πλαισιώθηκε ἀπὸ ἀνάλογο πνευματικὸ κίνημα, ὥστε πῆρε τίς διαστάσεις ἐνὸς «μικροῦ διαφωτισμοῦ». Στὴν ποίηση τὴν τάση τῆς ἀλλαγῆς ἐκφράζει ἡ λεγόμενη «Νέα Ἀθηναϊκὴ Σχολή» μὲ τοὺς Παλαμᾶ, Δροσίην, Πολέμη, Καμπᾶ. Ἡ ποίηση ἀποφεύγει πιά τίς μεγαλοδιάστατες συνθέσεις, στρέφεται στὸ λυρικὸ κλίμα, προχωρεῖ σὲ ψυχολογικὸ βάθος, ἀντικρύζει μὲ νέον μάτι τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ, ἐξανθρωπίζεται, μὲ μιὰ λέξη, σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα τῆς ψυχροσύνης τοῦ ἀστού. Παράλληλα, ἡ δημοτικὴ ποίηση ἀποκοτᾷ τὴ θαρρύνουσα σημασία τῆς, σὰν παραδοσιακοῦ στοιχείου τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ὁ νεοελληνικὸς λαογραφισμόςος (φολκlorισμόςος), μαζί μὲ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς μορφολογίας, πού ἤρθαν στὸ φῶς μὲ τὴν ἔρευνα (παραδόσεις, παροιμίαι, μῦθοι), ἰδιαίτερα μὲ τίς ἐργασίες τοῦ καθηγητῆ Νικολάου Πολίτη (1852 - 1921), καθιέρωσε τὴ λατρεία τῆς δημοτικῆς ποίησης καὶ σὲ χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις παρουσιάστηκαν καὶ μνημεῖα τῆς (Κρυστάλλης).

6. Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ. ΨΥΧΑΡΗΣ

Τὸ πνευματικὸ δῶμα κίνημα, τὸ ὁποῖο συγκλόνισε κυριολεκτικὰ τὸ νεοελληνικὸ χῶρον κατὰ τὴ δεκαετία 1880 - 1890, ἦταν ὁ δημοτικισμόςος. Τὸ αἶτημα τῆς καθιέρωσης τῆς λαϊκῆς γλώσσας ὡς ἐπίσημου γλωσσικοῦ ὀργάνου τῆς πολιτείας, τῆς παιδείας, τοῦ τύπου, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογοτεχνίας εἶναι αἶτημα καθαρὰ τῆς ἀστικῆς τάξης σὲ πανευρωπαϊκὸ κλίμακα, ὅπου, ἐννοεῖται, ὑπῆρχε πρόβλημα διγλωσσίας. Οἱ ἀστοί, παίρνοντας τὴν ἐξουσία διαδοχικὰ, ὕψωναν σὲ ἐθνικὴς τίς λαϊκὰς τοὺς γλώσσας. Στὴν Ἑλλάδα, ἡ «ἀνακάλυψη» τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μορφῶν τοῦ λαικοῦ πο-

λιτισμού, έγινε κάπως καθυστερημένα. Ὡστόσο, ὁ δημοτικισμός, σὰν πνευματικό κίνημα, εἶχε παλιές ρίζες, ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν, περνᾷ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ἀκολουθεῖ τὶς ταλαντεύσεις καὶ τὶς παλινδρομήσεις τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι καὶ κορυφώνεται φουσολογικά τὴν ἐποχὴ τοῦ νεοελληνισμοῦ διαφωτισμοῦ (τέλος 18ου ἀρχὲς 19ου αἰ.) μὲ τοὺς Ρήγα, Βηλαρά, Χριστόπουλο, Ψαλλίδα, Σολομό κ.ά. Ἰδιαίτερα ὁ Σολομός εἶναι ὁ διορατικὸς στοχαστής, ὁ ὁποῖος στὸν περίφημο «Διάλογό» του τοποθέτησε τὸ γλωσσικὸ στῆν κατάλληλῃ κοινωνικῇ δάσῃ, συνδέοντάς το ἀναπόσπαστα μὲ τὸ αἷτημα τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας:

«Ἐὖ ὁμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία - λέει ὁ ποιητὴς στὸ λογιώτατο - ἐὺ ὁποῦ ἔχει αλυσωμένο τὸ νοῦ σου ἀπ' ὅσες περισπωμένες ἐγράφησαν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς ὀρθογραφίας ἔως τώρα, ἐὺ ὁμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία;... Εἶδαμε τὸ ὄφελος ὁποῦ ἐκάματε μὲ τὰ φῶτα σας εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδας... Σοφολογιώτατοι! Σὰς δίνω τὴν ἐλπίσιν ὅτι ἐτελείωσα καὶ τὸ βασίλειό σας μὲ τῶν Τούρκων τὸ βασίλειο. Ἐτελείωσε καὶ ἰσως ἀναθεματίσετε τὴν ὥρα τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὅχι, ὅχι ἡ Εὐρώπη, ὁποῦ εἶχε προσηλωμένα εἰς ἐμᾶς τὰ μάτια τῆς γιὰ νὰ ἰδεῖ τί κάνουμε τώρα, ὁποῦ συντρίβουμε τὶς ἀλυσες τῆς σκλαβιάς, δὲν θέλει μᾶς ἰδεῖ ποτὲ νὰ ὑποταχτοῦμε εἰς τριάντα τυράννους ξύλινους!»

Ὁ δημοτικισμὸς στὴν Ἑλλάδα πέρασε ἀπὸ τρία βασικά στάδια. Τὸ πρῶτο ἦταν ὁ γλωσσικὸς δημοτικισμός, ἡ ἀνακάλυψις καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὴ λαϊκὴ γλῶσσα· τὸ δεύτερο ὑπῆρξε ὁ ἐκπαιδευτικὸς δημοτικισμός, ἡ προσπάθεια νὰ ἐνοφθαλμιστῇ στὴν παιδεία, χωρὶς νὰ λυθεῖ ἐκ προοιμίου τὸ κοινωνικὸ ζήτημα· τὸ τρίτο τοῦ στάδιο καὶ τὸ πιὸ προσγειωμένο, ἦταν ὁ κοινωνικὸς δημοτικισμός, ἡ παράλληλῃ, δηλαδὴ, λύση του, μαζὶ μὲ τὶς προσπάθειες γιὰ τὴ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος.

Βασικὸς κινητήριος μοχλὸς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν τάση γιὰ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση εἶναι ὁ Γεώργιος Ψυχάρης. Γεννήθηκε τὸ 1854 στὴν Ὀδησσὸ ἀπὸ Χιώτες γονεῖς μεγάλεμπορους, σπούδασε στὴ Γαλλία καὶ τὸ 1886 ἤρθε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα. Τὸν ἴδιο χρόνον εἶχε ἐκθέσει τὶς ἰδέες του γιὰ τὸ δημοτικισμὸ σὲ διδρίλι πού τύπωνε γαλλικὰ στὴ Παρίσι καὶ τὸ 1888 τύπωνε ἐλληνικὰ στὴν Ἀθήνα τὸ πολύμικτο διδρίλι του «Τὸ ταξιόμοιο».

«Ὅσοσο ἡ ἀνακάλυψη» τοῦ λαοῦ γύρω στὰ 1880 δὲν λει-
τούργησε φυσιολογικά, δὲν ἀπλώθηκε καταλυτικά σ' ὅλο τὸν προο-
δευτικό κοινωνικὸ κορμὸ καὶ τὸ ἐποικοδόμημά του. Ἔτσι οἱ ἀγώ-
νες ποὺ ξέσπασαν γιὰ τὴ γλῶσσα, οἱ γνωστοὶ στὴν πνευματική μας
ἱστορία σὰν Εὐαγγελιακὰ, Ὁρεστειακὰ, Ἀθεϊκὰ τοῦ Βόλου, Μα-
ρσαλειακὰ, ὑποχώρησαν σιγά-σιγά, λούφαξαν ἀκολουθώντας τὴ γε-
νικὴ παλινδρόμηση στὸ κοινωνικόν. Ὁ δημοτικισμὸς, μὴ μπορώντας
νὰ κ ἄ ν ε ι π ρ ἄ ξ η τὴ μεγάλη του ἀνακάλυψη» τοῦ λαοῦ,
κατάντησε χάρτινη γιρλάντα, ὑπηρέτησε τὸ μεγαλοϊδεατισμὸ μὲ τὰ
νιόκοπα λογογραφικά του ἐπιχειρήματα (Ν. Πολίτης) κι ἀργότερα,
μὲ τὸν Ἰωάνη Δραγούμη καὶ τὸν Περικλῆ Γιαννόπουλου, τὸ τ α -
ξ ι κ ὸ ἐθνικιστικὸ ἰδανικὸ ποὺ ὑψώθηκε τεχνητὰ ἀντιμέτωπο ἀ-
πέναντι στὸ σοσιαλιστικὸ ἰδανικόν. «Ὁ βασικὸς λόγος τῆς ἀποτυχίας
τοῦ δημοτικισμοῦ - γράφει ὁ καθηγητὴς Ἰμβριώτης (Ἰδεολογία τοῦ
δημοτικισμοῦ - εἶναι πὼς μ' ὅλο ποὺ πρόσεξε τὸ τωρινόν, τὸ ἀντι-
κρυσε σὰν κάτι στατικόν. Τὸ νεοελληνικὸ λαὸ ποὺ θύμωσε, δὲν τὸν
ἀτένισε κατὰματα, παρὰ τὸν εἶδε μέσα ἀπὸ τὴ λάμψη τοῦ μεγα-
λοϊδεατικοῦ ἰδανικοῦ». Καὶ παρακάτω: «Ὁ "λαὸς" τοῦ δημοτικι-
σμοῦ εἶναι ἡ πλησιάζει νῦναι πολὺ κάτι σχηματικόν, τυπικόν. Καὶ μ'
ἓνα σχῆμα δὲν σαρώνει κανεὶς ἓνα ἄλλο σχῆμα. Τὸ "ἔθνος" τοῦ
λογιστατισμοῦ δὲν κερδίζει πάρα πολὺ μὲ τὸ "λαὸ" τοῦ δημοτικι-
σμοῦ».

Τὰ λαϊκὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα ὁ δημοτικισμὸς τὰ ἀντίκρυσε
ἄκριτα καὶ τὰ θύμωσε χαζά, χωρὶς νὰ τὰ περάσει ἀπὸ τὸ χρυσὸ
κόσκινο τοῦ νόμου τῆς ἐπιθιώσης, πῆρε στάση ἀπλῆς θέας, ὅπως
λέει ὁ Ἰμβριώτης, λιθάνισε τὰ πάντα ἀκόμα καὶ τίς δεισιδαιμονίες
τοῦ λαοῦ. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ πολεμικὴ ἰαχὴ ποὺ θὰ ἔδινε
τὸ σύνθημα τοῦ ἀγώνα δὲν μπορούσε ν' ἀκουστῇ μέσα στὴν Ἑλλά-
δα, ἔπου ἡ ἀστική τάξη, κακορρίζικη, φαρμακομύτα, ὑπηρέτρια
τοῦ κοτσαμπασισμοῦ, φοβόταν τὴν ἴδια, τὴν ἐπικίνδυνα αὐξανόμε-
νη μέρα μὲ τὴ μέρα, σκιὰ της. Ἐπρεπε νάρθει ἀπ' ἔξω, ἀπὸ πνευ-
ματικὸ περιβάλλον ποὺ δὲν ἐπηρεαζόταν ἄμεσα ἀπὸ τὸν κοτσαμπα-
σισμὸ. Κεὶ πραγματικὰ ἦρθε ἀπὸ τὸ Παρίσι. Ἦταν τὸ Τ α ξ ἰ δ ι
τοῦ Ψυχάρη, ποὺ γεννήθηκε κι ἀντρώθηκε στὸ ξενικὸ περιβάλλον.
σὲ μιὰ ἀτύσφαира δηλαδὴ ποὺ ἡ θ ε ω ρ η τ ι κ ῇ λύτῃ τοῦ
γλωσσικοῦ ἦταν ξεκαθαρισμένο ἱστορικὸ καθήκον τῆς ἀστικής τά-
ξης.

Πραγματικὰ ὁ Ψυχάρης ἦταν ἓνας ἀστός, ἓνας συντηρητικὸς
μάλιστα πολιτικὰ ἀστός, «δημοκρατικὸς γιὰ τὴ Γαλλία καὶ βασι-
λικὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα», ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος. Ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ
πραγματικότητα ἔχει μεσάνυχτα καὶ πολιτικὰ τρέφεται μὲ τὸ κουρ-
κούτι ποὺ σερβίρει ὁ κοτσαμπασισμὸς στὴν Ἑλλάδα. Κοινωνικὰ ἀνή-

και στα εμπορα αστικά στρώματα του απόδημου ελληνισμού, που σταδιοδρομούσαν τότε στο εξωτερικό σαν έμποροι ή μεγαλοουπάλληλοι έμπορικων σπιτιών της Αγγλίας που τζιράρανε τεράστιες ποσότητες χρυσών λιρών στο άποιμακό εμπόριο (Άδελφοί Ράλλη, Πάλλης, Έφταλιώτης). Έχουν λοιπόν εξασφαλισμένη καλοπέραση, ευρωπαϊκό τρόπο ζωής και φιλοδοξούν καλόπιστα να κουβαλήσουν σαν έμπόρευμα τον πολιτισμό και στην πατρίδα τους, χωρίς να έχουν ιδέα ούτε από τις κοινωνικές της συνθήκες, ούτε από τις ιδιομορφίες του τόπου και της κοινωνικής συμβίωσης.

Από τέτοιο κλίμα βγαίνει ο Ψυχάρης, που είχε στο μεταξύ σταδιοδρομήσει σαν έπιστήμονας γλωσσολόγος, με αναμνηστικότητα γερή κατάρτιση. Η ιδεολογία του πηγάζει από την ιδεολογία των άστων, αλλά ενώ πιστεύει ακράδαντα στην ανάγκη της γλωσσικής αλλαγής και είναι αποφασισμένος ν' αγωνιστεί γι' αυτό, (θέλω δόξα και γροθιάς, γράφει στο «Ταξίδι»), ωστόσο, στριμωγμένος στ' άσφυκτικά περιθώρια της περιορισμένης μεταβολής μόνο στο γλωσσικό, αρνιέται τη γενικότερη ανακατάταξη των κοινωνικών αξιών, είναι θιασώτης του μεγαλοϊδεατικού επεκτατισμού και θέλει, με το όπλο της λαϊκής γλώσσας, την άφομοίωση των ξενόγλωσσων πληθυσμών. Η έπιστημονική του κατάρτιση παρέχει τη δυνατότητα μερικής ανανέωσης στο σκουριασμένο όπλοστάσιο του κοτζαμπασισμού. Παλεύει για να επιβάλει τη λαϊκή γλώσσα - ζωτική ανάγκη για την νεοελληνική πρόοδο - όχι για να διευκολύνει την άρμονική λύση των προβλημάτων του λαού, εθνικών, κοινωνικών, οικονομικών, εκπολιτιστικών, αλλά για να βάλει το λαό να εκτελέσει το πρόγραμμα των συμβιβασμένων άστων με τον ίδιο τρόπο που τους εξυπηρετούσαν κ' οι άλλοι κλάδοι της νεαρής τότε άστικής ιστορικής και φιλολογικής έπιστήμης, δουλεύοντας δηλαδή να τους έφοδιάσουν με «έπιστημονικά» έπιχειρήματα στην πολιτική τους. Ο δημοτικισμός, από φιλελεύθερο άστικό ιδεολογικό κίνημα, ξεπέφτει σε ταπεινό ύπηρετη της συντήρησης, ακριβώς την έποχή που από τα κάτω προβάλλουν οι γνήσιες λαϊκές δυνάμεις και προχωρούν στο προσκήνιο της ιστορίας. Η φθορά που έκλεινε μέσα του από την πρώτη στιγμή της γέννησής του δεν τον αφήνει ν' ακολουθήσει τον υμναλό ιστορικό ρού, γίνεται κι αυτός δύναμη ανασταλτική, που στο τέλος είχε σαν αποτέλεσμα την αυτοδηλητηρίασή του. Από έκφραστής της όρμης των κοινωνικών δυνάμεων της άστικής τάξης, κατάντησε δύναμη καταστροφική ακόμα και για το μίνιμουμ πρόγραμμά του, τη λύση του γλωσσικού, αφήνοντάς το προς λύση στις νέες κοινωνικές δυνάμεις που είναι από την ιστορία προορισμένες ν' αναλάβουν τις ευθύνες.

Καθρέφτης της ιδεολογίας του δημοτικισμού στη δυναμική φά-

ση του, καθώς και της προσωπικής ιδεολογίας του Ψυχάρη είναι τὸ Τ α ξ ῖ δ ι. Τὰ νεοελληνικά προβλήματα ἀγνοοῦνται συστηματικά σ' ἓνα διελίκο πού ἀπαιτοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸ χαρακτηριστὴρα κοινωνικοῦ πίνακα, ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ ἀντιμετωπίζεται σὰ φ ο σ ι κ ὸ φ α ῖ ν ὸ μ ε ν ο, πού μπορεί νὰ καλουπωθεῖ στὴ νομοτέλεια τοῦ κανόνα, ἐνῶ ὁ δημοτικισμὸς προβάλλεται σὰν ἓνα εἶσοιμο ἀστραφτερό σπαθί, πού θὰ θυθιζόταν στὴν καρδιά τοῦ λογιωτατισμοῦ καὶ ὕστερα ὅλα θὰ κανονίζονταν ἀπὸ μόνα τους. Γιὰ τὸν Ψυχάρη ὁ λογιωτατισμὸς ἦταν τὸ θηρίο πού κρατοῦσε κλειδωμένο πίσω ἀπὸ μιὰ βαρεῖα πόρτα ἓνα ἰδεατὸ κόσμο ἀφθαστης τελειότητας. Ἀρκοῦσε νὰ παραμεριστεῖ τὸ ἐμπόδιο γιὰ νὰ λάμψει σὰ νύοκοπο φλουρί μ' ὅλα τὰ προβλήματα τὰ λυμένα, ὅπως στὰ παραμῦθα.

Ἡ ζωὴ ὅμως ἀπόδειξε τὸ ἀντίθετο. Ὁ λαὸς, στερημένος οὐσιαστικά ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία του, θυθισμένος σὲ κοινωνικὴ καθυστέρηση, στὴ φτώχεια καὶ τὴν ἀμορφωσιά, δὲν μπορούσε νὰ σωθεῖ μὲ μόνη τὴν πανάκεια τοῦ δημοτικισμοῦ. Αὐτὸ τὸ ἀπόδειξαν οἱ λογῆς - λογῆς ἀγῶνες του μέσα στὰ χρόνια πού μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὸ Τ α ξ ῖ δ ι. Τί μένει λοιπὸν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη καὶ τὸ Τ α ξ ῖ δ ι; Μένει τὸ δυνατόν κήρυγμα γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἀλλαγὴ, ἡ κραυγὴ τῆς μάχης πού κάποτε γίνθηκε σύνθημα καὶ ἀνατάραξε βαθιά τὰ θαλτονέρια στὸ πολιτιστικὸ ἐποικοδόμημα τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας στὸ μετάρχημα τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τοῦ αἰῶνα μας. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ ζωὴ ὥστόσο ἀπόδειξαν ὅτι ἂν δὲν λύθηκε τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας μας, ὑπεύθυνος γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ὁ λαὸς πού τὴ μιλοῦσε καὶ τὴν μιλεῖ. Ὑπεύθυνος εἶναι ὁ δημοτικισμὸς μὲ τὴ λειψή ιδεολογία του κ' ἡ τάξη πού τὸν ἐξέθρεψε καὶ τὸν ξεστράτισε σὰν πνευματικὸ κίνημα.

Στὴν πλειάδα τῶν μαχητικῶν δημοτικιστῶν πρέπει νὰ συγκαταλεχθοῦν οἱ Α. Π ἄ λ λ η ς καὶ Ἀ. Ἐ φ τ α λ ι ὡ τ η ς. Καὶ οἱ δύο δροῦν στὸ ἐξωτερικὸ (Ἀγγλία) καὶ διαπρέπουν σὰν ὑπάλληλοι μεγαλεμπορικῶν ἀποικιακῶν οἴκου (Ράλλη), γεγονός πού, κατὰ κάποιον τρόπο, σφραγίζει τὴ νοστορπία τους. Τὸ πιδ ἄμεσο, ὅμως, ἀποτέλεσμα τοῦ δημοτικιστικοῦ πυρετοῦ στὴν τέχνη, τὸν ἑλληνικὸ πλέον χῶρο, εἶναι τὸ φαινόμενο Π ἄ λ α μ ἄ, πού προβάλλει ζωνρὰ καὶ μὲ τρόπο μοναδικὸ γιὰ τίς τοπικές μας συνθήκες τὸ 1886 μὲ τὰ «Τ ρ α γ ο ὗ δ ι α τ ῆ ς π α τ ρ ῖ δ ο ς μ ο υ». Ἀπὸ τότε, καὶ γιὰ πενήντα περίπου χρόνια, ἡ μεγάλη σκιά τοῦ Παλαμᾶ θὰ σκεπάζει δημιουργικά τὰ γράμματά μας.

Ἡ σύντομη ἐπισκόπηση τῶν ἐπιδράσεων τῆς προσπάθειας γιὰ ἀστική ἀλλαγὴ στὸ πολιτιστικὸ ἐποικοδόμημα τῆς δεκαετίας 1880 - 1890, πείθει ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀνελλξεις ἐκφράστηκαν στὸν πνευ-

ματικό τομέα με μία νέα εξόρμηση, πού κυριαρχούνταν από το πνεύμα του δημοτικισμού, το φολκλорισμό, και τη μετατόπιση των ενδιαφερόντων της λογοτεχνίας σέ πιά θερμά ψυχικά κλίματα. Ἡ ἀπαρχή αὐτή είχε καί τήν εξέλιξή της, ὅπως θά ἴδουμε στά ἐπόμενα κεφάλαια.

7. ΝΕΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΡΙΚΟΠΗ

Οἱ ἐκλογές πού προκήρυξε ὁ Τρικούπης γιά τίς 4 Ἰανουαρίου 1887 διεξήχθησαν ὑπὸ καθεστῶς ἐλευθερίας καί κατέληξαν σέ πλήρη πανωλεθρία τοῦ Δεληγιάννη. Ἀπὸ τίς 150 ἔδρες τῆς νέας βουλῆς 90 ἀνῆκαν στή συμπολίτευση, 25 στήν ἀντιπολίτευση καί 28 βουλευτές ἤταν ἄνεξάρτητοι. Ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ ὁμάδα τῶν ἀνεξαρτήτων, ὁ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς Ρ ά λ λ η ς, παντοδύναμος ἀττικάρχης τότε, ὁ Σ. Σ ω τ η ρ ό π ο υ λ ο ς, Ν. Παπαμ ι χ α λ ό π ο υ λ ο ς, Α. Δ ε λ η γ ι ώ ρ γ η ς, καί Κ. Κ α ρ α π ᾶ ν ο ς ἐπιχειρήσαν νά ἱδρῦσουν νέο κόμμα, ἀνάμεσα στήν συμπολίτευση καί τὴν ἀντιπολίτευση, ἀπὸ πλευρᾶς πολιτικῶν ἀρχῶν, χωρὶς ὅμως ἓνα πρόγραμμα πού ν' ἀνταποκρίνεται στίς ἐπείγουσες ἀνάγκες τοῦ τόπου. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ τὸ κόμμα τους ὑπῆρξε θνησιγενές καὶ τὰ κοινοβουλευτικά του στελέχη ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὰ δύο ὑπάρχοντα κόμματα στὰ ὁποῖα εἶχε κατασταλάξει ἡ πολιτικὴ ζωή, μὲ τὴν πόλωση πού εἶχε δημιουργηθεῖ στίς ἀρχές τῆς δεκάτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ἡ κυβέρνησις τοῦτοῦ Τρικούπη ὑπῆρξε ἡ πιὸ μακρόβια ἀπὸ ὅλες ὅσες εἶχαν σχηματιστεῖ ἐπὶ βασιλείας Γεωργίου Α' ὡς τότε, καί ἀπασχολήθηκε γιά τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος, πού εἶχε διακοπεῖ βίαια μὲ τὴν κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ τοῦ 1885. Ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Τρικούπη ἦταν ἡ σύναψη ἐξωτερικοῦ δανείου ὕψους 19.000.000 χρυσῶν φράγκων καὶ ἀκόμα μιᾶς σειρᾶς ἐσωτερικῶν δανείων, μὲ τὰ ὁποῖα κατορθώθηκε ὀχι μονάχα ἡ ἰσοσκέλιση τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1887, ἀλλὰ δημιουργήθηκε καί περίσσειμα 4.000.000 δραχμῶν.

Παρά τὴ λαϊκὴ δυσἀρέσκεια, πού τὸ 1885 συντέλεσε στήν ἀνατροπὴ του, ὁ Τρικούπης ἐπανεφερε τὸ προηγούμενο καθεστῶς τῶν ἐμμέσων φόρων καὶ τῶν μονοπωλίων. Γιά τὴν κατοχύρωση τοῦ θεσμοῦ τῶν μονοπωλίων συνήψε δάνειο 135.000.000 δραχμῶν, γιά τὴν ἀσφάλεια τοῦ ὁποῖου παραχωρήθηκαν οἱ πρόσοδοι τῶν μονοπωλίων στή συσταθεῖσα τότε «Ἐ τ α ι ρ ί α ν δ ι α χ ε ι ρ ῆ σ ε ω ς μ ο ν ο π ω λ ί ω ν». Ἡ ρύθμιση τῶν πραγμάτων κατὰ τὸν τρόπον αὐτό, μὲ τὴ δημιουργία ἐνὸς ἰσχυροῦ καπιταλιστικοῦ ὀργανισμοῦ πού θ' ἀπορροφοῦσε τίς μονοπωλιακὰς προσόδους, ὁδήγησε στήν ἐπίτευξιν ἐτησίως ἀπόδοσης γύρω στὰ 90.000.000 δρχ., πού διατέθηκε ἀφ' ἐνὸς μὲν γιά τὴν παραγγελία τριῶν νέων θω-

ρηκτών του στόλου, των «Υ δ ρ α», «Σ π έ τ σ α ι» και «Ψ α ρ ά» και άφ' έτέρου για την απόσβεση των τοκοχρεωλυσιών προηγούμενων, έπαχθέστων, δανείων και για την πληρωμή των χρεών της έπιστράτευσης του 1885 - 1886.

Κατά τη φάση αυτή της οικονομικής και ανοικοδομητικής πολιτικής του Τρικούπη έπιτεύχθηκαν μερικά, πράγματι αξιόλογα, έργα. Από του 1887 μέχρι του 1899, με δαπάνη περίπου 550.000.000 δραχμών, έπιτεύχθηκε ή στρώση σιδηροδρομικών γραμμών σέ όλη τη χώρα. Ο Τρικούπης, έπιθυμώντας νά καταστήσει την Ελλάδα, όπως διακήρυσσε, «χ ρ η μ α τ ι σ τ ή ρ ι ο ν τ η ς Α ν α τ ο λ η ς», ύπονοώντας, θεθαίως, την ανάγκη της καπιταλιστικής εξέλιξης της χώρας, στηρίχτηκε αποκλειστικά στή δανειακή πολιτική, κυρίως από τό έξωτερικό, και στή βαρεία φορολογία των εργαζομένων τάξεων, χωρίς ταυτόχρονη εύρεία ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας και την έν συνεχεία έκβιομηχάνισή της. Αντί για ένα εύρύ πρόγραμμα άνόρθωσης, έπιζήτησε, κατά την τελευταία αυτή περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τό κόμμα του, τό ισοζύγιο του προϋπολογισμού, θεωρώντας το ως πανάκεια για την οικονομική εξέλιξη της Ελλάδας.

Η ανάπτυξη των συγκοινωνιών κατά την τετραετία 1886 - 1890 είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα την παραπέρα διαπλάτυνση της έσωτερικής αγοράς και την αύξηση του όγκου των καλλιεργειών. Τα μεγάλα πλεονάσματα της σταφίδας άρχισαν από τότε νά παίρνουν τό δρόμο προς τις έξωτερικές αγορές, ιδιαίτερα την άγγλική, παρά τους έπαχθείς εισαγωγικούς δασμούς των Βρετανών. Με συντονισμένες ενέργειες του Τρικούπη έπιτεύχθηκε ό διακανονισμός της έλάττωσης του εξαγωγικού τέλους της σταφίδας από 83,22 χρυσά φράγκα τό χιλιόλιτρο σέ 23,11, έναντι διευκολύνσεων και άτελειών που παραχώρησαν τά έλληνικά τελωνεία σέ άγγλικά προϊόντα εύρείας κατανάλωσης στην Ελλάδα, όπως οι ρέγγες, τά νήματα και τά ύφασματα. Προέκυψε, λοιπόν, από τό διακανονισμό αυτό διαφορά υπέρ της Ελλάδας 6.500.000 χρυσών φράγκων έτησίως, ενώ ή Αγγλία ώφελούνταν 1.500.000 έλληνικές χρυσές δραχμές. Με τόν τρόπο αυτό έπήλθε μερική λύση της κρίσης που μάλιστα την έλληνική σταφίδα και για πρώτη φορά τό χρόνιο σ τ α φ ι δ ι κ ό ζ ή τ η μ α εύρισκε κάποια διέξοδο.

8. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Στά 1886 και 1887 ξεσηκώθηκε τρομερός σάλος έξ αίτίας δύο έπεισοδιών, που ήρωές τους υπήρξαν ή βασιλική οίκογένεια της

Δανίας και ο βασιλεύς Γεώργιος. Όταν στα 1886 οι Δυνάμεις είχαν θγάλει στον πλειστηριασμό ένα άλλο βαλκανικό στέμμα, το βουλγαρικό, έγινε πρόταση στο Δανό πρίγκιπα Β α λ δ ε μ α ρ να το αποδεχτεί. Την πρόταση τη δέχτηκε ευμενέστατα η Δανική βασιλική οικογένεια και την ενέκρινε ο βασιλεύς Γεώργιος, αλλά ανάμεσα στον πολιτικό κόσμο της χώρας ξέσπασαν σφοδρές αντιρρήσεις, γιατί κρίθηκε ότι δυο αδελφοί δεν ήταν δυνατό να βασιλεύουν σε δυο γειτονικά κράτη. Υπό το πνεύμα αυτό η κυβέρνηση Τρικούπη έκανε έντονα διαδήματα στα ανάκτορα, ειδοποιώντας το Γεώργιο ότι ενδεχόμενη ανάρρηση στο θρόνο της Βουλγαρίας του αδελφού του Βαλδεμάρ, θα είχε ως συνέπεια την εκθρόνισή του από το θρόνο της Ελλάδας. Μετά πολλές αντιρρήσεις, τελικά πείστηκε ο Γεώργιος και έτσι αποφεύχθηκε η ανάρρηση του αδελφού του στο θρόνο της Βουλγαρίας και αντί του Βαλδεμάρ ανέβηκε στο βουλγαρικό θρόνο ο Γερμανός πρίγκιπας Φ ε ρ δ ι ν ά ν - δ ο ς τ ο υ Σ ά ξ - Κ ο β ο ύ ρ ο υ Γ κ ό τ α, στα 1887.

Δεύτερο, παρόμοιας φύσης επεισόδιο, που συνέβη στα 1887, υπήρξαν οι αρραβώνες του διαδόχου Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ με τη Γερμανίδα πριγκίπισσα Σ ο φ ί α, αδελφή του καίζερ Γ ο υ λ ι έ λ μ ο υ τ ο υ Β', χωρίς να το γνωρίζει η κυβέρνηση και κατόπι πρωτοβουλίας των ανακτόρων. Το γεγονός έγινε αφορμή υποψιών μέσα κι' έξω από την Ελλάδα και θεωρήθηκε σαν προσπάθεια να υπαχθεί η Ελλάδα στη σφαίρα επιρροής του νεο-γερμανικού ιμπεριαλισμού. Τόσο η Γαλλία, που τότε είχε έχθρικές διαθέσεις έναντι της Γερμανίας, όσο και η Τουρκία, που φοβόταν αλλαγή προσανατολισμού της φιλότουρκης γερμανικής πολιτικής, ανησύχησαν σοβαρά και επικράτησε μεγάλη ψυχρότητα για ένα διάστημα στις ελληνογαλλικές σχέσεις. Το θέμα το εκμεταλλεύτηκε πλατιά η αντιπολίτευση και ο Τρικούπης, για να σπερώσει το κύρος του θρόνου, παραχωρούσε παράλογα προνόμια προς τη δυναστεία, για να την καταστήσει, όπως έλεγε, «απρόσβλητον ως η αγγλική». "Ετσι με το νόμο φυλή' ο εθνικός στρατός και ο στόλος έμπαιναν κάτω από την αρχηγία της δυναστείας και υπό τη διοίκηση των πριγκίπων. Η ετήσια επιχορήγηση προς το στέμμα αυξάνονταν στο άστρονομικό για την Ελλάδα ποσό των 200 000 χρυσών δραχμών, ενώ στο διάδοχο Κωνσταντίνο προσφέρθηκε ως δώρο το απέραντο μοναστηριακό κτήμα της Μ α ν ω λ ά δ α ς. Επίσης η βασιλική οικογένεια απαλλασσόταν από κάθε τελωνειακό δασμό και η εθνοια αυτή επεκτάθηκε σκανδαλωδώς και στους αύλικούς. Η πριγκίπισσα Ά λ ε ξ ά ν δ ρ α, κόρη του βασιλέως, που παντρεύτηκε ένα Ρώσο μεγάλο δούκα, πήρε προίκα 400.000 χρυσές δραχμές από το δημόσιο ταμείο, ενώ χορηγούνταν πίστωση 550.

000 χρυσῶν δραχμῶν γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ἀνακτόρου τοῦ διαδόχου στὴν ὁδὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Κάθε καταβολὴ πρὸς τὸ στέμμα γινόταν σὲ χρυσὲς δραχμέες, χωρὶς καμμιά ἐπιβάρυνση. Τὴ λαϊκὴ ἀγανάκτηση γιὰ τὴ διασπάθισή τοῦ δημοσίου πλούτου ὑπὲρ τοῦ στέμματος, ἐκφράζουν ζωηρὰ οἱ παρακάτω σατιρικοὶ στίχοι τοῦ Γεωργίου Σοῦρη, ποὺ δημοσιεύονταν στὸ «Ρωμιὸν» τοῦ 1885:

Διάταγμα Τρικουπικόν, περὶ λουφῆδων αὐλικῶν

Ἡμεῖς, ἐλέη τοῦ θεοῦ πρωθυπουργὸς τοῦ κράτους
Τρικοῦπης ὁ Χαρίλαος, τοὑπὶκλῆν καὶ Μογγόλος,
ὁ πρῶτος ἐξοχώτατος εἰς τοὺς ἐξοχωτάτους,
ὁ καταλύων τοὺς ναοὺς καὶ οἰκοδομῶν εὐκόλως,
ὁ μὴ φοβούμενος ποτὲ τῆς τύχης τὸν τροχὸν
καὶ ἀγγλικῆς ἀνατροφῆς τὰ μέλιστα τυχῶν,

Ἡμεῖς ὁ κύριος τριῶν καὶ πλέον ὑπουργείων,
Κολόμβος τετραπέματος πολλῶν ἰσοζυγίων,
ὁ ἐπιβλέπων τοὺς νομοὺς, τὰς κώμας καὶ τὰς πόλεις,
ὁ ἄλλοτε «πετρέλαιος» καὶ μέγας «παντοπώλης»,
καὶ ἤδη θαυματοποιὸς καὶ περισσευματίας
καὶ ἀναπόφευκτος μοχλὸς εἰς τὰ τῆς πολιτείας,

Ἡμεῖς, ὁ μεταρρῶμισιν καὶ πρόδοον θηρέων
ἡμεῖς, ὁ ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἀγορευῶν,
χωρὶς καὶν μὴν ὕδατος νὰ πῶμεν σταγὸνα
καὶ εἰς τὸν μᾶλλον δυσχερῆ ἀντέχοντες ἀγῶνα,
ὁ Ἐκατόγχειρ καὶ Τιτῶν γραμμῶν, πασσάλων, στύλων,
ὁ πρόμαχος τοῦ Σπάρταλη καὶ ἄλλων ἀγγλοφίλων,

Τοῦ βασιλέως τὸν λουφὲν αὐξάνομεν ὀλίγον,
ἀλλὰ καὶ στὸν διδόχον καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν,
γενναῖαν προίκα δίδομεν πρὸς χάριν τῶν συζύγων
καὶ λαχανόκηπον εὐρὺν καὶ οἰκόπεδον καὶ μάντραν!

9. ΝΕΕΣ ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Ἐνῶ συνέβαιναν αὐτά, νέα κρίση ἐξέσπασε στὰ 1889 στὴν Κρήτη. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἡ πολυπαθὴς μεγαλόνησος εἶχε ἀποκτήσει ἓνα εἶδος ἡμιαυτονομίας μὲ σκιῶδες κοινοβούλιο, ποὺ μέσα στοὺς κόλπους του εἶχε ξεσπάσει ὁ ἀντίχτυπος τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα, ποὺ συγκλόνιζε τὸ νησί. Στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς Κρήτης κυριαρχοῦσαν δυὸ μερίδες, ποὺ ἀπεικόνιζαν τὸν ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθόντα κοινωνικὸ διαφορισμὸ, ἡ μερίδα τῶν φιλελευθέρων ἢ τῶν ξυπόλητων, ὅπως τοὺς ἔλεγε ὁ λαός, ποὺ ἔκλεινε στοὺς κόλπους τῆς πρὸς μεγάλες μάζες τῶν ἀκτημόνων καὶ τῶν μικροῖδιοκτητῶν ἀγροτῶν καὶ ἡ μερίδα τῶν συντηρητικῶν ἢ παραβα-

ν ἄ δ ω ν, κατὰ τὴ λαϊκὴ θυμοσοφία, ποὺ ἀντιπροσώπευε τοὺς μεγαλοδικοκτῆτες. Οἱ δυὸ μερίδες εἶχαν κατέθει: σὲ σφοδρὸ ταξικὸ ἀνταγωνισμόν, ποὺ σὲ πολλὰς περιπτώσεις πῆρε διαστάσεις ἐμφυλίου πολέμου. Ἡ Πύλη, φοβούμενη καθεστωτικὴ ἐξέγερση στὸ νησί, ἀπέστειλε διοικητὴ τὸ σκληροτράχηλο Σ α κ ῆ ρ π α ς ἄ, μὲ ἰσχυρὴ στρατιωτικὴ δύναμη, γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης.

Τὴν ταξικὴ διαμάχη καὶ τὴν πιθανὴ νίκη τῆς λαϊκῆς μερίδας δὲν τὴν φοβούνταν μόνο ἡ Πύλη, ἀλλὰ καὶ ἡ κυβέρνησις Τρικουπῆ, γι' αὐτὸ σὲ κάθε εὐκαιρία ἔσπευδε νὰ «συμβουλεύει» τοὺς Κρητικούς ν' ἀποφύγουν τὴν ἐξέγερση, κατὰ τῆς Πύλης στὴν παρῶσα περίοδο, μὲ τὸ δικαιολογητικὸ ὅτι τὸ διεθνὲς κλίμα ἦταν τελείως ἀκατάλληλον γιὰ τὴν ἀνακίνηση τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἀφοσιωμένη στὴν ἀνόρθωση τῶν οἰκονομικῶν της, καὶ τῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν προβλημάτων της, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ παράσχει δόθθεια στὴν Κρήτη. Καὶ ἐνῶ ἡ μερίδα τῶν συντηρητικῶν δεχόταν εὐχαρίστως τὶς ἐλλαδικές ὑποδείξεις, ἡ φιλελεύθερη τὶς ἀγνόησε ἐντελῶς καὶ στὶς 6 Μαΐου 1889 τὰ φιλελεύθερα μέλη τοῦ κρητικοῦ κοινοβουλίου ὑπέβαλαν ψήφισμα ἐνωτικῆς τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὸ ὁποῖο καὶ ἐνεκρίθη, ἀπὸ τὴν πλειοψηφίᾳ τῆς Κρητικῆς ἐθνοσυνέλευσης.

Μόλις ξέσπασαν τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα στὴν Κρήτη, ἡ ἀντικολίτευση τῆς Ἑλλάδας παρέσχε τὴν ὑποστήριξή της στοὺς ἀγωνιζόμενους Κρητικούς. Ἀντίθετα ὁ Τρικουπῆς ἔκανε ἀπεγνωσμένες ἐκκλήσεις νὰ σταματήσουν τὸν ἀγῶνα. ἐνῶ ταυτοχρόνως ἔκανε διπλωματικὰ διαθλήματα στὴν Πύλη νὰ σταματήσει τὶς ἀγρόκτητες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ νησιοῦ. Τὴν ἀτολμὴ καὶ περιδεῆ στάση τοῦ Τρικουπῆ ἐναντὶ τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Δυνάμεις καί, μὲ πρόταξη τῆς Γερμανίας, ἀναγνωρίστηκε στὴν Τουρκία τὸ δικαίωμα νὰ καταπνίξει αἱματηρὰ τὴν ἐξέγερση τῶν Κρητῶν. Ὁλόκληρο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1889 ὁ τουρκικὸς στρατὸς προέβη σὲ ἀφάνταστες β.αιοπραγίες κατὰ τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ὑπὸ τὶς εὐλογίες τῶν ξένων, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ 1889 ὁ σουλτάνος ἐξέδωκε φερμάνι μὲ τὸ ὁποῖο καταργοῦσε ὁλοσχερῶς τὶς σκιῶδεις συνταγματικὰς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης, ἐνῶ οἱ ἐξουσίες τοῦ Τούρκου διοικητῆ ἐπαιρναν ὑπόστασιν δικτατορικῆς. Καὶ γιὰ νὰ καθησυχάσει τὴν κυβέρνησις Τρικουπῆ, ἡ Πύλη ἔστειλε στὴν Ἀθήνα μυστικὰ ἓνα ἀπεσταλμένο της, τὸν Γ α δ β ἄ ν μ π έ η, ὁ ὁποῖος ὑποσχέθηκε ὅτι μετὰ τὴν ἐνοπλὴν καταστολὴ τῆς κρητικῆς ἐξέγερσης, οἱ συνταγματικὰς ἐλευθερίες ἐμελλαν καὶ πάλι νὰ ἐπανέλθουν στὸ νησί.

Παρὰ τὶς πιέσεις ποὺ ἀσκούνταν ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὰς οἱ ἥρωες Κρῆτες ἐπαναστάτες δὲν κατέθεσαν τὰ ὄπλα. Ὁ ἀγῶνας συνε-

χίστηκε και, τὸ Μάιο τοῦ 1890, οἱ ἐκλεγέντες ἀντιπρόσωποι τοῦ κοινοβουλίου τοῦ νησιοῦ κήρυξαν ἀποχή καὶ οἱ Τούρκοι πῆραν ἀπορροή καὶ τὸ διέλυσαν.

Ἡ προδοσία τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης ἐκ μέρους τοῦ Τρικουπῆ, ξεσήκωσε ἀληθινὴ θύελλα στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἀντιπολίτευση τὸν χαρακτήρισε στὴ βουλὴ «προδότη» καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπειλήθηκε ἀνοικτὰ μὲ ἐκθρόνιση, ἀν δὲν τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Καὶ ἐνῶ ὁ Τρικουπῆς ἀρνούνταν τὴν βοήθεια τῆς Ἑλλάδας πρὸς τὴν ἀγωνιζόμενη Κρήτη, προβάλλοντας ὡς βασικὸ ἐπιχείρημα τὴν ἀνάγκη τῆς διατήρησης τῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἀκαταλληλότητα τοῦ διεθνoῦς κλίματος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1890 σχεδίασε ἕνα παράλογο πολεμικὸ ἐγχείρημα, ποὺ ἀν πραγματωνόταν, θὰ ἐνέπλεκε τὴν Ἑλλάδα σὲ σφοδρὴ πολεμικὴ περιπέτεια: Μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ κατὰ πλου στὴν Ἑλλάδα τῶν τριῶν νεοτευνκτῶν πολεμικῶν «Γ δ ρ α», «Σ π έ σ α ι» καὶ «Ψ α ρ ά», μελέτησε σοβαρὰ τὴν περίπτωση ἀπόδοσης ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Σμύρνη, γιὰ νὰ ἐξαναγκάσει τὴν Τουρκία σὲ παραχωρήσεις, τόσο στὴν Κρήτη, όσο καὶ στὴν Ἡπειρο καὶ Μακεδονία. Τὸ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀνεδαφικὸ τοῦτο σχέδιο ματαιώθηκε, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Τρικουπῆ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1890 καὶ ἔτσι ἡ Ἑλλάδα ἀπέφυγε τὴν ἐμπλοκὴ τῆς σὲ μιὰ ἀπίθανη περιπέτεια, ποὺ οἱ συνέπειές τῆς πιθανὸ θὰ ἦταν ἀπροσμέτρητες.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1890 ὁ βίος τῆς τρικουπικῆς βουλῆς ἔληξε φυσιολογικὰ καὶ νέες ἐκλογές προκηρύσσονταν γιὰ τὶς 14 Νοεμβρίου 1890. Ἡ ἀντιδημοτικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Τρικουπῆ καθὼς καὶ ἡ πτοημένη στάση του ἐναντὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, εἶχαν ἐπιφέρει ἀποφασιστικὴ μετατροπὴ στὸ λαϊκὸ φρόνημα καὶ ὁδήγησαν στὴν ἐκλογικὴ συντριβὴ τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος. Ἀπὸ τοὺς 550.000 ἐγγεγραμμένους ψηφοφόρους σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια φήφισαν περὶ τὶς 400.000. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ψήφων 207.755 πῆρε ἡ ἀντιπολίτευση καὶ 190.911 ὁ Τρικουπῆς, ἐξασφαλίζοντας 40 ἔδρες στὴ βουλή, ἐνῶ ἡ ἀντιπολίτευση κατελάμβανε 110, ἀπὸ τὶς ὁποῖες 90 ἀνῆκαν στὸ κόμμα τοῦ Δεληγιάννη. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἐκλογικῆς μάχης ἦταν ὅτι ἡ ἀντιπολίτευση κατέθηκε ἐνωμένη ἐναντίον τοῦ Τρικουπῆ, ἀπὸ τὴν ἄκρα δεξιὰ μέχρι τὴ δημοκρατικὴ ἀριστερὰ τῆς ἐποχῆς, ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦσε ἡ ὁμάδα ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Γ ε ω ρ γ ι ο Φ ι λ α ρ έ τ ο υ. Ἐτσι στοὺς κόλπους τῆς ἀντιπολίτευσης πραγματωνόταν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας τὸ ἐκλόγινο σχῆμα τῆς ἐνότητος κατὰ τοῦ Τρικουπισμοῦ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι'

ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΡΕΩΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

1. ΦΥΛΑΚΙΣΗ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΡΟΚΚΟΥ ΧΟΪΔΑ

ΤΟ ΜΕΤΡΟ της αντίθεσης τοῦ Τρικούπη στήν προοδευτική - δημοκρατική ἡγεσία τοῦ τόπου, τὸ παρέχει ἡ περίπτωση Χοῖδᾶ, τὸν ὁποῖο ὁ Τρικούπης κατεδίωξε ἀπηνῶς γιὰ τὴν ἀγνή προσήλωσή του στήν ἰδέα τῆς ἀβασίλευτης δημοκρατίας καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού ἔκανε τὴν πρώτη του ἐμφάνισή στήν κοινωνική κονίστρα μὲ τὸ «Σοσιαλιστικὸ Σὺλλογο» καὶ τὴν ἐφημερίδα «Ἀρδην».

Ὁ Χοῖδᾶς ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς εὐγενέστερες φυσιογνωμίες τῆς δημόσιας ζωῆς κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. Ἀγνὸς δημοκράτης καὶ ἀνυστερόβουλος φίλος τοῦ λαοῦ, προσπάθησε νὰ ὑψώσει τὴν προοδευτικὴ φωνή του, ἐλέγχοντας τὴν ξενοκρατία καὶ τὴν φαυλοκρατία, τὸν τραμπουκισμό καὶ τὴ συναλλαγή στὸ δημόσιο βίο. Τὴ δημοκρατία τὴν ἀντιλαμβάνονταν σὰν ἰδέα μὲ κοινωνικὸ περιεχόμενο καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του προσχώρησε στὸ σοσιαλισμό. Γιὰ πρώτη φορὰ μπῆκε στὴ βουλὴ τὸ 1875, σὰν βουλευτὴς Κραναίας Κεφαλληνίας καὶ ἀγωνίστηκε σθεναρὰ ἀπὸ τὸ βῆμα γιὰ τὶς ἰδέες του. Τὸ 1883 ἐξελέγη βουλευτὴς τῆς Ἀττικῆς, γιὰ νὰ παραιτηθεῖ τὸ 1885, σὲ ἐνδειξὴ διαμαρτυρίας γιὰ τὴ δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς του ἔξω ἀπὸ τὴ βουλὴ. Στὴν ἀπόπειρα ἐκεῖνῃ μετέσχε ὡς κύριος ὀργανωτὴς καὶ ὁ ἀστυνόμος Κ ο κ ι ν ὀ π ο υ λ ο ς. Ἀλλὰ καὶ οἱ βουλές τῆς φαυλοκρατίας τῶν ἐτῶν 1875 καὶ 1883 ἀντιμετώπιζαν τὸ Χοῖδᾶ μὲ ἀνέντιμα μέσα, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα προεῖχε ἡ ἀπάλειψή ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Χοῖδᾶ. Τὸ 1888 ὁ Χοῖδᾶς ἔγραψε δύο ἀρθρα στὸ «Ραμπαγᾶ» μὲ τὰ ὁποῖα κατέκρινε σφοδρὰ τὸ στέμμα. Ὁ Τρικούπης, ὁ παλαιὸς συντάκτης τοῦ «Τίς πταίει;» καὶ ἤδη Ἑραλδῆς τοῦ στέμματος, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν παρέπεμψε ἐνώπιον τοῦ κακουργιοδικείου Ἀμφισσας, γιὰ νὰ δικάσῃ «ἐπὶ ἐξυβρί-

σει τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως». Ὁ Χοϊδᾶς δικάστηκε τὸ Μάιο τοῦ 1889* σὲ τριετὴ φυλάκιση καὶ κλείστηκε στὶς φυλακὲς τοῦ φρουρίου Χαλκίδας, ὑπὸ συνθήκες ἀληθινὰ τραγικὲς γιὰ τὴν ἐπισηπλὴ ὑγεία του. Ὁ Τρικούπης, θέλοντας νὰ ἐξευτελλοῖ τὸν λοχυρὸ αὐτοῦ ἀντίπαλο, τοῦ μῆνυσε πῶς θὰ τοῦ δινόταν χάρη «ἂν προέβαινεν εἰς συγκεκριμένην τινὰ δῆλωσιν ὑπὲρ τοῦ στέμματος». Ὁ Χοϊδᾶς ἀρνήθηκε ὑπερήφανα καὶ στίς 3 Μαΐου 1890, ἀπομονωμένος καὶ αἰμοπτόντας ἀπὸ τὸ τραῦμα τὸν πνεῦμονα ποὺ εἶχε δεχτεῖ κατὰ τὴ μονομαχίαν του μὲ τὸ βασιλικὸ βουλευτὴ Σταίικο, πέθανε στίς φυλακὲς Χαλκίδας. Ἕνα ὑπερήφανο τέκνο τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας καὶ πρῶμαχος τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, δολοφονοῦνταν κατὰ τὸν ἀχρεῖο αὐτὸ τρόπο, γιατί δὲν θέλησε ν' ἀπαρνηθεῖ τίς ἰδέες του. «Δημοκρατικοί, σοσιαλδημοκράται, ριζοσπάσται γενικῶς - γράφει ὁ Δ. Π ο υ ρ ν ᾱ ρ α ς (Χ. Τρικούπης Β' 87 ὑποδ.) - ἦταν δυσσαρεστημένοι διότι ὁ Τρικούπης δὲν ὑπῆρξεν ὅσον ὑπέσχετο ριζοσπαστικός, φιλελεύθερος καὶ ἀντιμοναρχικός καὶ διότι περιστοιχίσθη ἀπὸ τινας ἐπιτηδέλους κοτζαμπάσηδες τοῦ ἐπαρχιακοῦ κομματαρχισμοῦ. Γενικῶς ἡ πολιτικὴ τοῦ Τρικούπη ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του φεουδαρχῶν καὶ ἀριστερῶν ἰδεολόγων, ὡς πλουτοκρατικὴ. Λόγω τοῦ ὅτι οἱ φόροι ἐπληττον κυρίως τὴν κατανάλωσιν καὶ ἐστρέφοντο κυρίως κατὰ τῆς μεγάλης μάζας τοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ τῶν πόλεων, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι, ἔστω καὶ ἐκ παρεξηγήσεως, ἡ καταψήφισις τοῦ Τρικούπη εἶχε χαρακτῆρα κοινωνικοοικονομικόν. Αἱ λαϊκαὶ τάξεις, ψηφίζουσαι τὴν ἀντιπολίτευσιν, δὲν ἐψήφισαν τοὺς περὶ τὸν Δεληγιάννη φεουδάρχας καὶ παντοειδεῖς κοτζαμπάσηδες τοῦ κομματαρχισμοῦ, ἀλλὰ ἐψήφισαν κατὰ τῆς πλουτοκρατικῆς κυβερνήσεως, ὡς ἐθεώρουν τὸν Τρικούπην».

2. ΑΓΓΛΙΚΕΣ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ

Ἡ πτώση τοῦ Τρικούπη, ἐπακόλουθο τῆς λαϊκῆς δυσφορίας ἐξ αἰτίας τῆς οικονομικῆς καθῶς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς, ἀνησύχησε σοβαρὰ τὴν Ἀγγλίαν. Οἱ «Τάιμς» τοῦ Λονδίνου διερωμενύοντας τὴ δυσφορίαν τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης γιὰ τὴ μεταβολὴ ποὺ ἐπῆλθε στὴν Ἑλλάδα ἔγραψαν στὸ φύλλο τους τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1898:

«Ἐπειδὴ ἡ Βαλκανικὴ εἶναι ἡ περιοχὴ ἐκείνη ἀπὸ τὴν ὁποία πιθανὸν νὰ προκύψει διατάραξη τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν στὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἐπὶ μερικὸ χρόνο θὰ προσδιορίσει καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ

* Μαζὶ του καταδικάστηκε σὲ ἑπταετὴ εἰρκτὴ καὶ ὁ Κλεάνθης Τριαντάφυλλος (Ραμπηγὰς), ὁ ὁποῖος ὁμῶς αὐτοκτονῆσε πρὶν ἐγκλεισθεῖ στίς φυλακὲς.

μᾶλλον ἀνησύχου κρατιδίου τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἀναγκαῖα διεγείρει ζῶντὸ τὸ ἐνδιαφέρον μας... Πρόκειται τώρα νὰ ἰδοῦμε τὸν ἀντίπαλο τοῦ κυρίου Τρικούπη κύριο Δεληγιάννη νὰ ἔρχεται στὴν ἐξουσία. Γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ ἐνδεχομένως νὰ συγχαρεῖ οὔτε τὴν Ἑλλάδα, οὔτε τὴν Εὐρώπην. Κατὰ τὴν τετραετὴ διοίκηση τοῦ κ. Τρικούπη ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρξε μὴ εὐχάριστη ἐκπληξη γιὰ τοὺς φίλους της καὶ δυσάρεστη γιὰ τοὺς ἐπικριτὲς της. Μὲ σὺμφωναν καὶ σταθερὴ διοίκηση ὁ κ. Τρικούπης κατέστειλε τὶς φιλοπόλεμες τάσεις τῶν ὁμογενῶν του, τὶς ὁποῖες μὲ τότε ἀπερισκεψία ἀνεργίζεε ἡ ἀντιπολίτευση καὶ ἀνόρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν ἀπελπιστικὴν θέσιν στὴν ὁποία τὰ εἶχε ἀφήσει ἡ ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιστράτευσης καταστρεπτικὴ σπατάλη τῶν προκατόχων του».

Ὁ ἄγγλικὸς τύπος νεκρολογώντας, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸν ἐκπρόσωπο τῆς ἄγγλικῆς ἐπιρροῆς στὴν Ἑλλάδα, προέβαινε ταυτοχρόνως σὲ σοβαρές, ἐκφοβιστικοῦ τύπου, προειδοποιήσεις, πρὸς τὴν κυβέρνησιν Δεληγιάννη, σχετικὰ μὲ τὴν πιθανὴν διατάραξιν τοῦ status quo στὴν ἐγγὺς Ἀνατολὴ καὶ διαβεβαίωνε ὅτι ἐνδεχόμενη ἐλληνικὴ δράσις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Κρήτης θ' ἀντιμετώπιζε τὴν ἐχθρότητα τῆς Εὐρώπης καὶ θ' ἀφηνόταν ἡ Τουρκία μὲ ἀδέσμευτα χέρια γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ κατασταλτικὰ.

Ἡ ἐχθρικὴ αὐτὴ ἄγγλικὴ στάσις ἐναντί τῆς Ἑλλάδας τρομοκράτησε τὸ Δεληγιάννη. Καὶ ἐνῶ ξένοι πράκτορες διέσπειραν ἐπιτήδεια φήμες ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἐπρόκειτο νὰ κινηθεῖ ἀμέσως κατὰ τῆς Τουρκίας, εὐθὺς ὡς θὰ κατέπλεαν στὰ ἐλληνικὰ ὕδατα τὰ τρία νεότεκτα θωρηκτὰ της, ὁ Δεληγιάννης, παίρνοντας τὴν ἐξουσία στίς 24 Δεκεμβρίου 1890, ἡμέρα πού κατέπλεε τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία πολεμικὰ στὸν Πειραιᾶ, ἔσπευσε νὰ διαβεβαίωσῃ τὴν Τουρκίαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε καμμιά πρόθεσιν νὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον της. Τὴ διαβεβαίωσιν αὐτὴ παρέσχε ὁ Δεληγιάννης καὶ στοὺς πρεσβευτὰς τῶν Δυνάμεων μὲ ἐμπιστευτικὴν του διακοίνωσιν. Καὶ γιὰ νὰ μὴ ὑπάρξῃ μάλιστα καμμιά ὑποψία ἔσπευσε νὰ καταδιώξῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὶς πατριωτικὰς ὀργάνωσεις στὴν Ἀθήναν πού ἐπιχειροῦσαν νὰ ἐξεγείρουν τὴν Κρήτη καὶ κατέσχεσε τὰ χρήματά τους, ὅπως καὶ τὶς ἀποστολὰς δούλων καὶ πολεμοφοδίων πρὸς τὴν μεγαλὸν ἑσπέραν!

3. Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΣ

Μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ Δεληγιάννη στὴν ἐξουσία μῆλὸς σὲ κίνησιν ὁ κομματικὸς μηχανισμὸς τοῦ κοτζαμπασισμοῦ Καὶ γιὰ νὰ στερεωθεῖ ἡ νίκη του, ἐγίνε εὐθὺς ἀμέσως ἡ σκέψις νὰ ἐξοντωθεῖ πολιτικὰ ὁ Τρικούπης. Ἀρχικὰ συνέλαβαν τὸ σχέδιον ν' ἀκυρώσουν τὴν ἐκλογὴν του καὶ νὰ τὸν θέσουν ἐκτὸς βουλῆς, ἀλλὰ φοβούμενοι τὸν

έσωτερικό και έξωτερικό αντίτυπο του πραξικοπήματος, ύπαναχώρησαν. Γι' αυτό και μηχανεύτηκαν κατόπι να τόν θέσουν υπό κατηγορία, ως σπαταλήσαντα τὸ δημόσιο χρήμα.

Ἡ ἀπαρχὴ τῆς σκευωρίας ἐναντίον τοῦ Τρικούπη ἔγινε τὴν 1η Φεβρουαρίου 1891, μὲ τὴν ὑπόβολή κατηγορητηρίου ἐκ μέρους τοῦ βουλευτοῦ Ἀχαϊήλιδος Παπαγιαννακοπούλου, ἐνώπιον τῆς Βουλῆς. Ὁ βουλευτὴς αὐτὸς ζήτησε νὰ τοῦ χορηγηθοῦν ὀρισμένα στοιχεῖα βάσει τῶν ὁποίων διαπιστώνονταν σπατάλες προκειμένου νὰ εισηγηθεῖ τὴν παραπομπή τοῦ Τρικούπη σὲ εἰδικὸ δικαστήριον.

Στις 12 Φεβρουαρίου 1891 ἄρχισε ἡ σχετικὴ συζήτηση στὴ βουλὴ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Τρικούπης ζήτησε νὰ εἰσαχθεῖ ἡ ὑπόθεσί ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου, ὅσο τὸ δυνατό ταχύτερα. Ἡ μάχη κορυφώθηκε περὶ τὰ μέσα Μαρτίου 1891, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ ἥττα τῆς κυβέρνησης. Στις 21 Μαρτίου ἔγινε ψηφοφορία γιὰ τὴ σύσταση ἡ ὅχι τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ μόνο 64 βουλευτὲς ψήφισαν ὑπὲρ τῆς παραπομπῆς τοῦ Τρικούπη σὲ δίκη, ἐνῶ 87 κατεψήφισαν ἡ ἀπέσχαν. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸν Τρικούπη στὴν κρίσιμη αὐτὴ καμπὴ τοῦ πολιτικοῦ του βίου τὸν βοήθησαν οἱ Δυνάμεις Ἀγγλία καὶ Γαλλία, μὲ ἐντονὴ ἀρθρογραφία τῶν δημοσιογραφικῶν τους ὀργάνων κατὰ τῆς κυβέρνησης Δεληγιάννη. Μπροστὰ στὴν διαμορφωμένη ἔτσι κατάστασι, οἱ κυβερνητικοὶ κύκλοι θορυβήθηκαν καὶ ἀνέβαν τὸν καταρισμὸ τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς «κατὰ τὴν προσεχῇ σύνοδον τῆς βουλῆς», οὐσιαστικὰ ὁμῶς ἐπ' ἀόριστο, γιὰ νὰ τερματιστεῖ τελικὰ ἡ ὑπόθεσι μὲ τὴ σιωπὴ καὶ τὴ λήθη.

4. Ο ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΣ ΑΝΤΕΠΙΤΙΘΕΤΑΙ

Ἀπὸ τίς πρῶτες μέρες τῆς ἀνόδου τῆς στὴν ἐξουσία, ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη ἐπιδόθηκε σὲ νομοθετικὴ ἀνατροπὴ τοῦ περιορισμένου ἄλλωστε Τρικουπικοῦ προγράμματος τῆς ἀστικῆς ἀλλαγῆς. Ὅλα σχεδὸν τὰ νομοθετήματα τοῦ προηγουμένου πολιτικοῦ σχήματος ἀκυρώθηκαν. Ὁ ἐκλογικὸς νόμος τῆς εὐρείας περιφέρειας μὲ σύνολο 150 βουλευτῶν στὴ δύναμι τῆς βουλῆς, ὅπως εἶχε καθιερωθεῖ ἀπὸ τὸν Τρικούπη, ἀνατράπηκε καὶ ἐπανῆλθε ὁ παλαιὸς τῆς στενῆς ἐκλογικῆς περιφέρειας καὶ συνολικὸ ἀριθμὸ βουλευτῶν 207. Καταργήθηκε ἐπίσης ὁ νόμος περὶ ὑπαλληλικῶν προσόντων καθὼς καὶ οἱ νόμοι περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς δικαιοσύνης, περὶ στρατιωτικῆς ἀστυνομίας, καθὼς καὶ ὁ νόμος ποὺ ἀπέκλειε ἀπὸ τὴ βουλὴ τοὺς στρατιωτικούς. «Πολλὰ δημόσια ἔργα ἐσταμάτησαν - γράφει ὁ Δ. Πουρνάρας (Χ. Τρικούπης) - ἐργάται ἔμεναν χωρὶς ἐργασίαν, τὰ μελετώμενα ὑπὸ τῆς προκατόχου κυβερνήσεως

Έργα ἐγκατελείφθησαν, οἱ ψηφισθέντες ἐπὶ Τρικούπη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ Βουλπιώτη νόμοι ἀνορθώσεως τῆς Δικαιοσύνης κατηργоῦντο ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ὑπὸ τοῦ φαυλοκράτου κοτζάμπαση νέου ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, μετὰ λύπης δὲ ἀνωμολόγει ὁ ὡς ἀντικουπικός ἐλεγείς δημοκρατικός Γ. Φιλάρετος εἰς συνέντευξίν του ὅτι «ἐκ τῆς παρούσης κυβερνήσεως χειροτέρευσιν μᾶλλον τῆς καταστάσεως δυνάμεθα ν' ἀναμένωμεν, οὐδέποτε δὲ βελτίωσιν».

Ἡ Βουλὴ συγκεκριμένως παρουσίαζε θλιβερόν θέαμα ἀσχημῶν. Στίφη θεσιθρῶν, ἀνυπομονούντων νὰ διορισθοῦν, ἐπεδείκνυν τὴν κυβερνητικὴν πίστιν των χειροκροτοῦντα παταγωδῶς τοὺς φίλους τοῦ Δεληγιάννη καὶ ἀποδοκιμάζοντα θαναύσως πάντα ἐπικρίνοντα τὴν νέαν κυβέρνησιν. Ἡ ἐξαθλίωσις αὕτη εἶχεν ἐξιχθῇ εἰς τὸ ἀκρότατον αὐτῆς σημεῖον, τόσον ὥστε οἱ Δ. Ράλλης, Ἡλ. Ποταμιάνος, Κ. Παπαμιχαλόπουλος νὰ στιγματίζουν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀναρχίαν καὶ ὁ Φιλάρετος νὰ συνιστᾷ εἰς τὴν κυβέρνησιν εἰρωνικῶς ὅπως ἐπωφεληθῇ τῆς καταργήσεως τῶν νόμων περὶ προσόντων, διὰ νὰ διορίσῃ ὅλους τοὺς θεσιθῆρας καὶ σωθῇ ἡ Βουλὴ. Ὁ αὐτὸς βουλευτὴς καταγγέλλων τὴν «μέθην τῆς ἐξουσίας» ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἔπασχον οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Δεληγιάννη, ἔρριπτε κατὰ πρόσωπον αὐτῶν τὴν φράσιν: «Παρανομεῖτε σεῖς, οἱ κατηγοροῦντες τὸν Τρικούπη ἐπὶ παρανομίαις».

Τῇ θαθεῖα λαϊκῇ ἀνησυχίᾳ ποῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν κατάσταση αὕτη, μέσα στὸ πρῶτο τρίμηνο τῆς Δεληγιαννικῆς ἐξουσίας, ὁ Τρικούπης ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῇ, μὲ τὴν προβολὴ ἑνὸς σχεδίου νέου διοικητικοῦ συστήματος, ποῦ περιέκλειε γενναίτερα σπέρματα ἀστικῆς ἀλλαγῆς γιὰ τὴ χώρα. Τὸ πρόγραμμα αὐτό, ποῦ δὲν τόλμησε νὰ τὸ ἐφαρμόσει ὅσο δρισκόταν στὴν ἐξουσία εἶχε σὲ γενικὲς γραμμὰς ὡς ἑξῆς:

α) Ἡ δικαιοσύνη ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε πολιτικὴ ἐπιρροή.

β) Ἡ παιδεία ἔπρεπε ν' ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὴν κομματικὴ ἐξάρτησιν.

γ) Ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸ ἀποκλείονταν ἀπὸ τὴ βουλὴ.

δ) Τὰ σήματα ἀσφαλείας ὑπακούουν στὸ κράτος καὶ ὄχι στὸ κόμμα.

ε) Ἡ διοίκησις καὶ ὁ οἰκονομικὸς μηχανισμὸς τοῦ κράτους ἐρίσκονται πέραν τοῦ κόμματος.

στ) Ἡ βουλὴ περιορίζεται στὰ νομοθετικά της καθήκοντα, ἀποκλειομένης κάθε ἀναμειξέως τῆς στὰ τῆς διοικήσεως.

5. ΑΡΧΙΖΕΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Τὸ παραπάνω πρόγραμμα, μονομερῶς ἀντιφασιοκρατικό καὶ ὄχι γενικὰ ἀναγεννητικό γιὰ τὴ χώρα, δὲν ἦταν, βέβαια, δυνατό νὰ προσπορίσει λύσεις, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλλάδα ὀδηγοῦνταν οἰκονομικὰ στὴν καταστροφή, ἀφοῦ πόροι πιά ἀπὸ τὰ δάνεια δὲν ὑπῆρχαν καὶ πού στὸ παρελθὸν ἔδιναν μερικές ἱκμάδες ζωῆς στὸν δημοσιονομικὸ κορμὸ, ὅπως ἡ μετάγγιση αἵματος στὸν ἀναιμικὸ ὄργανισμό. Πραγματικά, ἡ ἀρχόμενη δημοσιονομικὴ κρίση στὴν Ἑλλάδα προσιωνιζόταν σοβαρότατη. Ἡ δραχμὴ ἔχανε ὀλοένα τὴν ἀξία της, τὸ συναλλαγματικὸ ἀπόθεμα ἐλαττωνόταν ἐπικίνδυνα, ὁ προϋπολογισμὸς κλείνει μὲ ὀλοένα μεγαλύτερα ἐλλείμματα, ἐνῶ γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν τοκοχρεωλυσίων τῶν ληστρικῶν δανείων ἀπαιτοῦνταν συνεχῶς καὶ μεγαλύτερα ποσά.

Τὴν κρίση θέλησαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν ἀμέσως οἱ ξένοι κεφαλαιοῦχοι καὶ οἱ ντόπιοι τραπεζίκοι κύκλοι. Πρώτειναν, λοιπόν, στὴν κυβέρνησιν νὰ ἱδρῦσουν ἓνα εἶδος κρατικῆς τράπεζας μὲ δικαίωμα εἰσπραγτῆς τῶν προσόδων πού ἀνῆκαν στὸ δημόσιο, παρόμοιο δηλαδὴ ἱδρυμα μὲ τὴ λειτουργοῦσα τότε στὴν Τουρκία «Α Ὑποκράτορικὴ Ὁθωμανικὴ Τράπεζα» καὶ τὴν «Ἐπιτροπὴ Ὁθωμανικοῦ δημόσιου χρέους» - δύο ὁργανισμοὺς πού εἶχαν κυριολεκτικὰ υποδουλώσει τὴν οἰκονομίαν τῆς Τουρκίας καὶ - φυσικὰ - καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Σὲ κάθε τέτοια κίνησιν στὴν Ἀθῆνα πρωτοστατεῖ ὁ διαβόητος Ἀντρέας Συγγρός, ὁ ὁποῖος μὲ τὶς παρασκηνακῆς του ἐνέργειες κατευθύνει, τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα, τὰ πάντα στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσίαν μέχρι τὸ στέμμα.

Τὸ Μάϊο τοῦ 1890 ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη συνήψε προσωρινὸ δάνειο 6.500.000 χρυσῶν φράγκων, προκειμένου νὰ καταβληθοῦν οἱ ὑποχρεώσεις τῆς Ἑλλάδας πρὸς τοὺς δανειστές της τραπεζίτες τοῦ Σίτυ. Ἡ κρίσις, ὡστόσο, ὀλοένα γιγαντωνόταν καὶ καθίστατο ἐπικίνδυνη γιὰ τὴ δημοσιονομικὴ ὑπόστασιν τοῦ κράτους. Τὰ ἑλληνικὰ χρεώγραφα κατέρρεαν· οἱ μετοχές τοῦ δανείου τῶν μόνων πωλίσων ἔπεσαν κατὰ εἴκοσι μονάδες· τὰ δάνεια τῶν 5% ὑπέστησαν πτώσιν 10-11 μονάδων. Τὸ μέγιστο ποσοστὸ τῶν ἑλληνικῶν χρεωγράφων κυκλοφοροῦσε τότε στὴ γερμανικὴ χρηματαγορὰ καὶ ὑπολογισμοὶ πού ἔγιναν ἀπὸ ξένους χρηματιστικoὺς κύκλους κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀπέδειξαν ὅτι τὸ διάστημα λίγων μηνῶν ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος τῆς Ἑλλάδας ἐλαττώθηκε κατὰ 60-70.000.000 χρυσῆς δραχμῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν πού εἶχε ἡ κρίσις καὶ ἡ συνακόλουθὴ πτώσις τοῦ ἐθνικοῦ νομίσματος ἐπὶ τοῦ γενικοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ.

Τὴ θεραπεία τῆς κρίσης ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη θέλησε νὰ τὴν ἐπιτύχει ἐπιμένοντας στὴ δανειακὴ πολιτικὴ. Παρὰ τοὺς δυσμενεῖς δρους, πού ἔθετε ἡ Ἑλλάδα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὸ δάνειο, οἱ ξένοι κεφαλαιοῦχοι - ἀκολουθώντας ἀγγλικὰς ὑποδείξεις - ἀρνοῦνταν νὰ παραχωρήσουν δάνεια. Ἐγίναν τότε σκέψεις νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ Τρικούπης σὰν περιοδεύων μεσίτης δανείων, δεδομένου ὅτι διατηροῦσε ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τοὺς ξένους χρηματικούς κύκλους, ἀλλὰ δὲν καρποφόρησε ἡ σκέψις γιὰτὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1891 ἐπικρατοῦσε βαθύτατη διάσπαση ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέα ἀπὸ τὴν κυβέρνησις οἰκονομικὴ πολιτικὴ μεταξὺ τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργοῦ Κ α ρ α π ἄ ν ο υ καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὁ Δεληγιάννης εἶχε βαθύτατη πεποίθησις ὅτι μίᾳ πολιτικῇ αὐστηρότατων οἰκονομιῶν καὶ ταυτόχρονη σύναψι δανείων 4.000.000 λιρῶν θ' ἀναχαίτιζε κάπως τὴν κρίση, μὲ πιθανότητες ἐπιτευξης ἰσοζυγίου τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἀντίθετα ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν φρονοῦσε ἀδίστακτα ὅτι ἐπιβαλόμεναι αὐξήσις τῶν φόρων καὶ πρόσκλησις τῶν ξένων δανειστῶν νὰ συμβιβαστοῦν, διαφορετικὰ τὸ κράτος ὀδηγοῦνταν μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στὴ χρεωκοπία. Ὁ Δεληγιάννης, ἔχοντας πάντα μπροστά του τὸ κοιμητικὸ συμφέρον, καὶ ἀντιλαμβάνόμενος τὴν τεράστια ζημίᾳ πού θὰ ὑφίστατο σὰν ἀρχικομματάρχης, ἂν οἱ ἀντιδημοφιλεῖς προτάσεις τοῦ ὑπουργοῦ του θὰ γίνονταν δεκτές, δὲν δίστασε νὰ τὶς ἀπορρίψει καὶ ἔτσι ὁ Καραπάνος ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις. Τὸ ὑπουργεῖο τῶν Οἰκονομικῶν περιῆλθε προσωπικὰ στὸ Δεληγιάννη, ἀλλὰ ἡ ἐπελθούσα μεταβολὴ δὲν ἔφερε, βέβαια, καμμιά βελτίωσις στὴν κατάστασις, παρὰ τὴ σημειωθείσα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1891, ἀριστη ἐσοδείᾳ στὸν τομέα τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς τῆς χώρας καὶ παρὰ τὴν αὐξήσις τῶν τελωνειακῶν ἐσόδων. Ἡ κρίσις ἐξακολουθοῦσε ὀξυτάτῃ καὶ τὰ δημοσιονομικὰ τοῦ κράτους ὀδηγοῦνταν μέρα μὲ τὴ μέρα στὸ θάναθρο.

6. Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΧΡΕΩΚΟΠΙΑ

Τὸ ἀδιέξοδο δοκιμάστηκε νὰ τὸ ὑπερκεράσουν τότε μὲ τὴ δημιουργίαν ἐνὸς «τρίτου κόμματος» ἀπὸ μίαν ὁμάδα βουλευτῶν ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους οἱ Δ. Ράλλης, Σ. Σωτηρόπουλος, Π. Μανέττας, Κ. Κωσταγιάννης, Γ. Φιλάρετος, Ἀθ. Εὐταξίας κ.λ. Τὸ κόμμα αὐτὸ, παρὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Φιλαρέτου ν' ἀποκτήσῃ ἀρχὲς καὶ ἔτσι νὰ διαφοριστεῖ ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα προσωποπαγεῖς κόμματα, δὲν κατόρθωσε νὰ εὐδοκίμησῃ, γιὰ τὸ λόγον ἀκριβῶς ὅτι στενοῦνταν βασικῶν κατευθυντηρίων, κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν

Ὁ Δεληγιάννης, ἀναλαμβάνοντας προσωπικά τὴν διεύθυνση τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας, μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ (τραπεζίτη, ὡς σημειωθεῖ, τὸ ἐπάγγελμα...) Καραπάνου, προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο ν' ἀποφύγει τὴ χρεωκοπία. Ὡστόσο τὰ δεδομένα ἦταν φοβερά δυσοίωνα: Τὸ ἐθνικὸ νόμισμα εἶχε ὑποστεί πτώση κατὰ 9% μέσα σ' ἓνα χρόνο· τὰ δάνεια εἶχαν ὑποστεί μείωση κατὰ 100 μονάδες, ἐνῶ σταφιδικὴ κρίσιμ, πρωτοφανοῦς ἐκτάξεως ὀρισκόταν ἐν ὄψει. Ὁ Δεληγιάννης, ἐνεργώντας σπασμωδικά, αὐξήσε τίς τιμὲς τοῦ πετρελαίου, τὰ εἰσαγωγικὰ τέλη ἐπὶ ὀλων τῶν προϊόντων προέλευσης ἐξωτερικοῦ, ἐκτὸς τοῦ σίτου καὶ τῆς ζάχαρης, καὶ ἔτσι κατόρθωσε νὰ πληρώσει τὸ τοκοχρεωλύσιο τοῦ 1891. Ὡστόσο τίποτε παραπέρα δὲν ἐπιτεύχθηκε. «Τὸ ἐλληνικὸν κράτος - γράφει ὁ Πουρνάρας - παρουσιάζεται ἤδη ἀπειλούμενον ἀπὸ τοὺς ἐκδιασμούς τῶν διαφόρων κεφαλαιοκρατικῶν ὁμίλων καὶ δεχόμενον τοὺς ἐκδιαστικούς προπηλακισμούς των. Τὸ φάσμα τῆς πτωχεύσεως δὲν ἀπέτρεξε πλέον κενολόγον ἀντιπολιτευτικὴν ἀπειλήν. Ἐκρουε τὰς θύρας τῆς Ἑλλάδος, ἐπλήσσοντο δὲ ἤδη μὲ τὴν συνεχιζομένην πτώσιν τοῦ νομίσματος ὄχι εὐάριθμοι τάξεις - ὡς συνέβαινε ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1890 μὲ τὴν πτώσιν τῶν χρεωγράφων, ὄχι ξένοι κεφαλαιοῦχοι δανεισताί, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ χώρα, αἱ ἁστικαὶ τῆς τάξεις (sic), ἰδίως ὁ ἐμπορικὸς κόσμος καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος. Ἡ ταλάντευσις τῆς δραχμῆς ἐσήμαινε ἀληθῆ σχεδὸν διακοπὴν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς χώρας, συλλαλητήρια δὲ ἡτοιμάζοντο πανταχοῦ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίας καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα».

7. ΠΤΩΣΗ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ. ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΝΙΚΗ ΤΡΙΚΟΠΗ

Τῇ δεινῇ θέσῃ τῆς χώρας ἐχμεταλλεύονται τὴν κρίσιμὴ αὐτὴ στιγμῇ οἱ κερδοσκοπικοὶ κύκλοι κατὰ τὸ χειρότερον τρόπο. Ὁ Ἀ. Συγγρὸς ἐντείνει τίς πιέσεις του πρὸς τὸ στέμμα, ἐπιζητώντας ἐπέμβασίν του, γιὰ νὰ περιέλθουν οἱ πρόσδοδοι τοῦ ἐλληνικοῦ δημοσίου στὸν ὁμιλο Ἑλλήνων καὶ ξένων κεφαλαιοῦχων, τοῦ ὁποίου ἡγεῖται προσωπικὰ αὐτός. Ὁ Δεληγιάννης, ποὺ πιέζονταν πλέον ὡς τὸ σημεῖο ἀνατροπῆς του ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ἀρνεῖται κάθε τέτοιου εἶδους παραχώρηση καὶ συγκαλεῖ τὴ βουλὴ, ζητώντας ψῆφο ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποία καὶ ἔλαβε.

Τότε πραγματώνεται ἓνα ἀσύνηθες στὰ κοινοβουλευτικὰ χρονικά τῆς χώρας πραξικόπημα. Ὁ βασιλεὺς, πιεσμένος ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ ἐγχώριους κεφαλαιοκρατικούς κύκλους, κατάργησε τὴν κυβέρνησιν καὶ κάλεσε, τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1892 στὰ ἀνάκτορα, τὸν Κ. Κωσταγιάννη, στὸν ὁποῖο ἀνέθεσε τίς εὐθύνες τῆς ἐξουσίας. Ἡ βασιλικὴ αὐτὴ χειρονομία, ἀντισυνταγματικὴ στὸ

ἐπακρο, ἔδωκε στό λαό ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς ἐξάρτησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ ξένο καὶ ἐγγχώριο χρηματιστικὸ κεφάλαιο.

Ἡ κυβέρνησις Κωνσταντινουπόλου ὑπῆρξε δραχμόβια. Στις 12 Μαρτίου 1892 διέλυσε τὴ βουλὴ καὶ προκήρυξε ἐκλογὰς γιὰ τὶς 3 Μαΐου. Οἱ ἐκλογὰς ἔγιναν στὴν ὁρισθεῖσα ἡμερομηνία καὶ κατέληξαν σὲ πρωτοφανῆ νίκη τοῦ Τρικούπη. Ἐπὶ συνόλου 207 ἐδρῶν, οἱ 180 ἀνῆκαν στὸ τρικουπικὸ κόμμα, οἱ 10 στὴν ὁμάδα τοῦ πρωθυπουργοῦ Κωνσταντινουπόλου καὶ οἱ ὑπόλοιπες 15 στὸν Δεληγιάννη. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἐπαναλαμβάνόταν τὸ γνωστὸ παιχνίδι τῆς νεοελληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς, νὰ μεταβιβάζεται, δηλαδὴ, ἡ ἐξουσία ἀπὸ τὸ ἓνα κόμμα στὸ ἄλλο καὶ ἔτσι νὰ βρίσκει διέξοδο ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτησις, πρὸς ὄφελος τῶν κατ' ἐπάγγελμα πολιτικῶν ποὺ κατηρτύθουν τὴν δράσιν καὶ τῶν δύο προσωποπαγῶν κομμάτων.

Ἡ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ Τρικούπη εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸν πανηγυρισμὸ τῶν χρηματιστικῶν κύκλων καὶ ἐσωτερικὰ καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Τὰ ἑλληνικὰ χρεώγραφα «ὠψώθησαν σὰν πύραυλοι», κατὰ τὴ φράσιν τῶν «Τάξις» τοῦ Λονδίνου. Ἡ διεθνὴς κερδοσκοπία ἐκμεταλλεύτηκε τὶς ἑλληνικὰς ἐκλογὰς γιὰ ν' ἀποκομίσει ὄφελος. «Τὴν ἀλματικήν ἀνοδὸν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιών - γράφει καὶ πάλι ὁ Δ. Πουρνάρας - καὶ πρὸ τῶν ἐκλογῶν ἀκόμη προεκάλεσαν κυρίως οἱ ἐν Λονδίῳ, Παρισίοις, Ἀθήναις καὶ εἰς ἄλλα χρηματιστηριακὰ κέντρα Ἕλληνας καὶ ξένοι τραπεζίται καὶ κερδοσκόποι, προσεφλῆσαντες ὡς βεβαίαν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Τρικούπη κατὰ τὰς ἐπιχειρούμενας ἐκλογὰς καὶ δι' αὐτοὺ ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας. Ἡ ἀκόρεστος αὕτη κερδοσκοπία προσεπόρισε μέγιστα κέρδη εἰς τοὺς μεγαπλοῦτους Ἕλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐξ αὐτῆς δὲ προῆλθε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὅταν ἀνῆλθε πράγματι εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ Τρικούπης, ἦσαν ἤδη προσεφλημέναι πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς ἀνάδου του εἰς τὴν ἀρχὴν προδοκώμεναι ὀφέλειαι καὶ τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα ἐπανήρχετο, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, εἰς τὴν ἐπὶ Δεληγιάννη κατάστασιν, διετῆρει δὲ ὅλην τὴν ὀξείαν φάσιν του, λόγῳ τῆς ἀνάγκης πληρωμῶν τῶν τοκομεριδίων καὶ τοκοχρεωλυσιῶν».

Στις 10 Ἰουνίου 1892, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Γεωργίου Α' ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, σχηματίστηκε ἡ νέα κυβέρνησις Τρικούπη καὶ τὴν ἐπομένη ἐμφανίστηκε στὴ βουλὴ. Κύριον μέλημά της ἐπρόκειτο νὰ εἶναι, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴν πρώτη ἀγόρευση τοῦ ἀρχηγοῦ της, τὸ ὀξύτατο πλέον γιὰ τὴ χώρα οἰκονομικὸ πρόβλημα. Ὡς ἐπείγουσα λύσις τῆς στιγμῆς κρίθηκε ἡ κατ' ἀρχὴν αὐξήσις τῆς φορολογίας. Φόροι περὶ τὰ 5.000.000 δραχμῶν ἐπιβλήθησαν στὸ λαόν, ἐκτὸς τῶν 4.500.000 ποὺ εἶχε ἐπιβάλῃ ὁ Δε-

ληγιάννης. Όπως είναι ευνόητο, την αντιδημοτικότητα του μέτρου την εκμεταλλεύτηκε πάραυτα η αντιπολίτευση και ξέσπασε μέγας λαϊκός γογγυσμός. Παράλληλα οι ξένοι και ντόπιοι χρηματιστικοί κύκλοι, ενδιαφερόμενοι να μη θγει από την κρίση η Ελλάδα με δικά της μέσα και τρέφοντας το παλιό όνειρο να δάλουν στο χέρι τις κρατικές προσόδους, τροφοδοτούσαν το διεθνή τύπο με σωρεία άρθρων και ειδήσεων, σύμφωνα προς τις όποιες η Ελλάδα ήταν αδύνατο να αποφύγει τη χρεωκοπία χωρίς την επέμβαση του ξένου κεφαλαίου.

Οι φόροι που επιβλήθηκαν στο λαό, επιβάρυναν κατά μέγα μέρος και την παιδεία. Τα δίδακτρα και τα εκπαιδευτικά τέλη αυξήθηκαν υπέρογκα και εξ αιτίας του γεγονότος ξέσπασε ισχυρός σάλος μεταξύ του λαού και των σπουδαστών. Ίδιαίτερα τα πανεπιστημιακά δίδακτρα αυξήθηκαν τόσο πολύ, ώστε έγινε σαφές ότι τα τέκνα του λαού δεν θα μπορούσαν πια να λάβουν πανεπιστημιακή μόρφωση. Τη λαϊκή αγανάκτηση στο θέμα της φορολόγησης της παιδείας εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα η αντιπολίτευση και άκούστηκαν κηρύγματα να μη καταβάλλονται τα επί πλέον τέλη, ενώ οι φοιτητές, γεμάτοι αγανάκτηση, κατηγορούσαν τον Τρικούπη ως φωτοσέστη, εξαπολύοντας ταυτόχρονα και άπεργια διαρκείας.

Ο Τρικούπης, αντιλαμβανόμενος ότι τα άπρακτοίσιμα φορολογικά μέτρα δεν θα είχαν ανάλογη απόδοση, εξ αιτίας της άγριας λαϊκής αντίδρασης και της λυσσώδους πολεμικής της αντιπολίτευσης, επανήλθε στην προσφιλή του τακτική του εξωτερικού δανεισμού. Για να προλαΐνει το έδαφος για μιά τέτοια ενέργεια, έπρεπε πρώτα να πεισθεί η άγγλική κυβέρνηση ότι τα οικονομικά της Ελλάδας δεν βρίσκονταν στο χείλος της αδύσσου, όπως έγραφε ο διεθνής τύπος. Το φθινόπωρο, λοιπόν, το 1892 ο Τρικούπης άπευθύνθηκε στον Άγγλο ύπουργό των Οικονομικών Ρόζμερσν και ζήτησε να στείλει η άγγλική κυβέρνηση στην Αθήνα ένα από τους οικονομολόγους της για ν' αντιληφθεί με τα μάτια του την κατάσταση και να πληροφορήσει σχετικά τους προϊσταμένους του.

Πραγματικά τον Οκτώβριο του 1892 η άγγλική κυβέρνηση έστειλε στην Ελλάδα, σαν έκτακτο άπεσταλμένο της, το λόρδο Έδουαρδo Αω, με την έντολή να μελετήσει το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας. Η άποστολή Αω, που σέ τελευταία άνάλυση έμπνεόταν από τους τραπεζικούς κύκλους του Σίτυ, που για το συμφέρον τους εργαζόταν ο λόρδος στην Ελλάδα, δυσάρεστησε τους κύκλους των Γάλλων τραπεζιτών, οι όποιοι είχαν τοποθετήσει κεφάλαια στην Ελλάδα και έρμηνεύτηκε από τη Γαλλική κυβέρνηση σαν προσπάθεια μιάς παραπέρα πολιτικής και οικονομικής διείσδυσης των Άγγλων στα ελληνικά πράγματα. Έ-

σπευσε, λοιπόν, ή Γαλλική κυβέρνηση νά στείλει στην 'Αθήνα τὸ Γάλλο οικονομικὸ ἐπιθεωρητὴ Ρ ο ὺ, ἐξουσιοδοτημένο ἀντιπρόσωπο τῶν Γάλλων κεφαλαιούχων. Ἐπίσης κατέφθασαν ἐπενδυμένα στην Ἑλλάδα ὁ Ἀμερικανὸς Τραπεζίτης Π ί ρ π ο ν Μ ὀ ρ γ γ α ν, ποὺ διατηροῦσε τράπεζα καὶ στὸ Λονδίνο, καθὼς καὶ ὁ Ἀγγλος διευθυντὴς τῆς «Αὐτοκρατορικῆς Ὁθωμανικῆς Τράπεζας» Β ί ν σ ε τ.

Δεινὸς ἀγῶνας ξέσπασε τότε μέσα στην 'Αθήνα ἀνάμεσα στὸ ἀγγλικὸ καὶ τὸ γαλλικὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο, μὲ κύριο στόχο τὴν μονοπωλιακὴ τους ἐπικράτηση στην οἰκονομία τῆς χώρας καί, κατὰ συνέπεια, καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς. «Οἱ Γάλλοι - γράφει ὁ Δ. Πουρνάρας - διαπιστοῦντες ὅτι ἡ ἔκθεσις Λῶ θά ἦτο εὐμενὴς ὑπὲρ τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς τοῦ Τρικοῦπη καὶ θά διηκούλυνε τὴν συναφιν δανείου, προσεταιρίσθησαν τὰς ἀπόψεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὑπεστήριξαν τὰ ἀντίθετα, ὅτι δὲν ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ συναφθῇ δάνειον εἰς τὴν ἀγγλικὴν καὶ γαλλικὴν χρηματαγοράν, διότι δῆθεν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Τρικοῦπη ἦσαν ἀστήρικτοι καὶ μοιραίως ἡ χώρα ἐφέρετο πρὸς χρεωκοπίαν».

Μιλῶντας τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1892 στὴ βουλὴ, δταν συζητοῦνταν ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1893, ὁ Τρικοῦπης προέβη σὲ μιὰ σημαντικὴ ὁμολογία, καταδικάζοντας ὡς ὀλέθρια τὴν πολιτικὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ πρὸς κάλυψιν τῶν ἐλλειμμάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ. Τὰ ἐλλείμματα, εἶπε, «ἔπρεπε νὰ καλύπτονται ἐκ μόνων τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ νὰ προστρέχωμεν εἰς τὰ ξένα κεφάλαια μόνον εἰς τὰς περιστάσεις ἐκείνας καθ' ἃς θά ἦτο ἀναγκαία ἡ συνδρομὴ των». Μὲ τὴν φράση αὐτὴ ὁ Τρικοῦπης ἐννοοῦσε ὅτι ὁ δανεισμὸς ἦταν ἐπωφελὴς μόνον γιὰ παραγωγικοὺς σκοποὺς καὶ ὑποσχόταν μὴά τέτοιου εἶδους πολιτικὴ νὰ τηρήσει στὸ μέλλον.

Καταθέτο: τας στὴ βουλὴ τὸν προϋπολογισμὸ τοῦ 1893, δήλωσε ὅτι γιὰ τὴν κάλυψιν τοῦ ἐλλείμματος, τὸ ὁποῖο ὑπολόγιζε σὲ 6 — 7.000.000 δραχμῆς, ἐπέβαλε νέους φόρους καὶ ἐνέγραψε κονδύλιο 8.500.000 δρχ. πρὸς ἀγοράν συναλλάγματος λόγω τῆς παρατηρουμένης φυγαδεύσεως χρυσοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐξ αἰτίας τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας. Πρὸς ἄρση τοῦ ἀτόπου αὐτοῦ ὑπολόγισε σὲ δάνειο 5.000.000 στερλινῶν γιὰ ν' ἀγοράσει 74.000.000 χρυσὲς δραχμῆς, ὅσες περίπου ἀποτελοῦσαν τὸν ὄγκο τοῦ κυκλοφοροῦντος πλεονάζοντος χαρτονομίσματος. Ἔτσι θά ἐπέρχονταν διακανονισμὸς τοῦ συναλλαγματικοῦ προβλήματος τῆς χώρας, ἡ ὁποία εἶχε συνήθως ἀνάγκης 31.000.000 δραχμῶν σὲ χρυσὸ γιὰ τὶς εἰσαγωγὰς τῆς, ἐνῶ ἀπὸ τὶς ἐξαγωγὰς τῆς εἰσέπραττε περίπου 100.000.000 δραχμῆς.

Τὸ κερδοσκοπικὸ παιχνίδι ἀνάμεσα στὸ Λονδίνο καὶ τὸ Παρί-

οι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀξιών καθὼς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν κεφαλαιοκρατικῶν τοὺς συγκροτημάτων στὴν Ἀθήναι, εἶχε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1892 ὀδυνηρὸν ἀντίχτυπον στὸ Χρηματιστήριον Ἀθηνῶν. Οἱ μηχανορραφίαι τοῦ Παρισιοῦ (ποῦ τίς ὑποκινούσε ὁ Ἑλληνας τὸ γένος μεγαλοεπιχειρηματίας Β λ α σ τ ὅ ς, ἐπιδιώκοντας ν' ἀναλάβει, κατόπι συμβιβασμοῦ, τὴν ἐνοποίηση τῶν ἑλληνικῶν χρεῶν), ὑπερίσχυσαν καὶ ἐκδηλώθηκε πανικὸς στὸ ἀθηναϊκὸν χρηματιστήριον, μὲ κατακόρυφον πτώσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιών. Μπροστὰ στὸν κίνδυνον νὰ ἐκμηδενιστοῦν τὰ ἑλληνικά χρεώγραφα, οἱ Ἀγγλοὶ τραπεζίται δέχτηκαν νὰ παραχωρήσουν δάνειον 3.500.000 στερλινῶν. Ἐνῶ ἡ σύμβασις ἦταν ἑτοιμὴ νὰ ὑπογραφῇ, ἡ ἀντιπολίτευσις ἀποκάλυψε, τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1893, ὅτι ἡ συμφωνία περιεῖχε ταπεινωτικoὺς ὅρους καὶ ἐξευτελιστικoὺς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδας, δεδομένου ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ προσκομισθῇ πρὸς κύρωσιν ἐνώπιον τῆς βουλῆς, ἀλλὰ θὰ ἐτίθετο ἐν ἰσχύϊ δι' ἀπλοῦ βασιλικοῦ διατάγματος. Μπροστὰ στὴν ἐπιμονὴ τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ Τρικούπης τηλεγράφησε στὸν διαπραγματευθέντα τὸ δάνειον ἔκτακτον ἀπεσταλμένον του στὸ Λονδίνον Γ. Θ ε ο τ ὅ κ η, νὰ πείσει τοὺς δανειστὰς νὰ στέρξουν στὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπιμαχοῦ ὅρου. Οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀρνήθησαν ἀνένδοτα νὰ προσκομισθῇ ἡ σύμβασις ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔτσι τὸ δάνειον ματαιώθηκε. Ὑστερα ἀπὸ τὸ σάλο ποῦ ἐγίνε ὁ βασιλεὺς ἀρνήθηκε νὰ προβεῖ στὴν κύρωσιν τῆς σύμβασιν μὲ διάταγμα καὶ ἔτσι ὁ Τρικούπης ὑπέβαλε περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου 1893 τὴν παραίτησίν του καθὼς καὶ τὴν παραίτησιν τῆς κυβέρνησός του, ἡ ὁποία καὶ ἐγίνε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ στέμμα.

8. -ΔΙΣΤΥΧΩΣ, ΕΠΙΤΩΧΕΥΣΑΜΕΝ!-

Τὸ νέο σχῆμα Σ ω τ η ρ ο π ο ὑ λ ο υ - Ρ ά λ λ η, ποῦ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ὑπὸ τίς εὐλογίας τοῦ στέμματος, ἐνῶ διέθετε μόνον μιὰ εἰκοσάδα βουλευτῶν ὁπαδῶν ἢ καὶ ὑποστηρικτῶν, ἀντιμετώπισε ἀμέσως τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀντιπολίτευσης νὰ συγκαλέσει τὴν βουλὴν. Εἰδικὰ ἡ Τρικουπικὴ παράταξι θεωροῦσε τὴν ἀπομάκρυνσίν της ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν σὰν ἔργον τῶν μηχανορράφων αὐλικῶν καὶ διακήρυξε ὅτι στὸ μέλλον οἱ αὐλικὲς θέσεις θὰ θεωροῦνται ὅτι ἀνήκουν στὴν εὐθύνην καὶ τὸν ἑλεγχον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ θὰ καταλαμβάνονται ἀπὸ πρόσωπα ποῦ θὰ ἔχουν τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ κυβερνῶντος κόμματος· κατάγγειλε δὲ τὴν κυβέρνησιν Σωτηροπούλου - Ράλλη ὅτι ἀντλιοῦσε τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοὺς αὐλικoὺς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐκλιπαροῦσε γιὰ νὰ τὴν κρατοῦν στὴν ἀρχήν.

Ἡ ἀνώμαλη αὕτὴ καὶ ἀντισυνταγματικὴ λύσις, ποῦ δόθηκε ἀπὸ

τὸ στέμμα, καταβαράθρωσε κυριολεκτικὰ τὴν πίστη τῆς Ἑλλάδας. Μέσα σ' ἓνα τρίμηνο τὰ ἑλληνικὰ χρεώγραφα ὑπέστησαν μεγάλο ἐξευτελισμὸ καὶ ὑποτιμήθηκαν στὸ μισό τῆς ἀξίας τους, ἐνῶ ἡ ἀξία τῆς δραχμῆς ἔφτανε τοῦ γαλλικοῦ φράγκου ἀπὸ 1,35 ἀνέβηκε στὸ 1,70. Ἡ κυβέρνησις χαρακτηριζόταν πλέον ἀπ' ὅλο τὸν πολιτικὸ κόσμον ὡς ἀνάπηρη.

Τί ἔκανε ὁμως αὐτὴ γιὰ ν' ἀντιμετωπίζει τὸ ὀξύτατο οἰκονομικὸ πρόβλημα; Οἱ ξένοι κεφαλαιοῦχοι εἶχαν χάσει καὶ τὸ τελευταῖο ἴχνος ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ κυβερνητικὸ συγκρότημα προέβη σὲ δόλια συνεννόησι με τοὺς τυχοδιωκτικοὺς χρηματιστικoὺς κύκλους τοῦ Σίτυ, πού ἐπικεφαλῆς τους ἦταν ὁ πολὺς Ἀγγλο - δαντῆς προέλευσης - τραπεζίτης Χάμπρο. Ἔτσι, δάσει τοῦ Τρικουπικοῦ νόμου ΒΕΒ' τοῦ 1892 προκλήθηκε βασιλικὸ διάταγμα «περὶ συνομολογήσεως δανείου 100.000.000 δραχμῶν», κατ' ἀπομίμησιν παρόμοιου δανείου πού εἶχε πρὸ διετίας χορηγηθεῖ στὴν πτωχευμένη Ἀργεντινῇ. Τὸ δάνειο εἶχε τὸ χαρακτηριστὴρ τοῦ κ ε φ α λ α ι ο π ο ι ἡ μ έ ν ο υ (funding) καὶ προβλεπόταν, ὅπως σημειώσαμε, γιὰ 100.000.000 δρχ., ἀλλὰ τελικὰ πραγματοποιήθηκε γιὰ 9.000.000! Ἡ αὐλικὴ κυβέρνησις Σωτηροπούλου ἀναφερόταν στὴ συμφωνία ὅτι πῆρε δῆθεν 4.000.000 λίρες ἢ 100.000.000 δρχ., καταβάλλοντας μάλιστα καὶ προμήθεια 2.500.000 δρχ. στὸ διαδότην τραπεζίτη, στὴν πραγματικότητά ὁμως ἔλαβε προσωρινὰ ἀποδείξεις (scrips) τίτλων τοῦ νέου δανείου, μετὰς ὅποιοις ἐπιζήτησε νὰ πληρῶναι τὰ τοκοχρεωλύσια τῶν εἰς χρυσὸ δανείων τῶν ἐτῶν 1881, 1884, 1889 καὶ 1890. Ἡ δολία αὐτὴ συναλλαγὴ εἰς βάρος τῆς τιμῆς τῆς Ἑλλάδος - γράφει ὁ Δ. Πουρνάρας - προεκάλεσε θύελλαν ἀγανακτήσεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ὁ ἐπιφανέστερος τῶν Γάλλων οἰκονομολόγων Λερούα - Μπωλλιέ ἀπεκάλεσε τὴν συμφωνίαν Σωτηροπούλου - Χάμπρο χρεωκοπίαν πραγματικὴν (...) διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐξηπατάτο τὸ εὐρωπαϊκὸν κοινόν».

Στὸ ἀθηναϊκὸ καὶ τὰ ξένα χρηματιστήρια, ὅπου κυκλοφοροῦσαν ἑλληνικὰς ἀξίες, σημειώθηκε μέγας πανικὸς μόλις ἀναγγέλλθηκε ἡ συμφωνία. Ἡ Ἑλλάδα φερόταν πλέον στὸ θάλαθρο, ὁ λαὸς γόγγυζε καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς τύπος περιέλουε μετ' ὀδρείς τὴ χώρα. Ἡ λέξις s c r i p πολιτογραφήθηκε στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα σὰ συνώνυμη τοῦ σκανδάλου καὶ τῆς ἀπάτης, χρησιμοποιήθηκε δὲ καὶ σὰν τίτλος ἐφημερίδας («Σ κ ρ ί π») λόγῳ τῆς δημοτικότητός της! Ὅλοι συμφωνοῦσαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα χρεωκοποῦσε σὲ μιὰ στιγμή πούμποροῦσε θαυμάσια ν' ἀποφύγει τὴν ἀτιμωτικὴ αὐτὴ λύση καὶ νὰ διασώσει τὴν οἰκονομίαν της. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ χρεωκοπία δὲν περιοριζόταν μόνον στὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους· ὁλόκληρος ὁ

καπιταλιστικός τομέας κατέρρευε θορυβωδώς. Πιστωτικά ιδρύματα και εταιρίες κλονίζονταν λόγω της υπέρογκης νομισματικής διαφοράς, ή νεαρή διομηχανία της χώρας αποδιοργανωνόταν, το διοικητικό επίπεδο του λαού έπεφτε επικίνδυνα, ενώ τα τρόφιμα και τα άλλα είδη πρώτης ανάγκης υπερτιμούνταν λιγγωδώς. Και το μόνο θετικό έργο του 1893 ήταν η αποπεράτωση της διώρυγας της Κορίνθου, του μεγαλύτερου τεχνικού έργου της χώρας, που μετά 13ετή περιπέτεια (1880 — 1893) αποδόθηκε, επιτέλους, στη ναυσιπλοία. 'Ο αντίκτυπος της έλλαδικής χρεωκοπίας μεταδόθηκε άστραπιαία και στο ελληνικό παροικιακό κεφάλαιο. Στη Ρουμανία, στην Αίγυπτο, την Τουρκία, περιουσίες εξανεμίζονταν ταχύτητα, ενώ τα κεφάλαια των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων των παροικιών, που ήταν κατατεθειμένα σε τίτλους ελληνικών δανείων και μετοχές της Έθνικής Τράπεζας, υπέστησαν τρομακτική μείωση. Τήν δλη εικόνα της κατάστασης έδωσε επιγραμματικά ο Τρικούπης με τη φράση του στη βουλή: «Κύριοι, δυστυχώς έπτωχεύσαμεν!». 'Ο Τρικούπης, διαθέτοντας περί τούς 150 βουλευτές στη βουλή, δέν άγνοούσε ότι άργά ή γρήγορα ή έξουσία θά έπανερχόταν και πάλι στα χέρια του, γι' αυτό και μελετούσε πυρετωδώς το νεοελληνικό πρόβλημα στη συγκεκριμένη αυτή στιγμή. Κατά τήν αντίληψή του, λοιπόν, έπρεπε νά γίνουν τρεις ταυτόχρονες ενέργειες για τη σωτηρία του δημοσιονομικού της χώρας:

α) 'Η περιστολή των τόκων.

β) Άμηση συνομολόγηση έξωτερικού δανείου, προς άρση της άνγκαστικής κυκλοφορίας, και

γ) 'Η ένδυνάμωση της Έθνικής Τράπεζας.

Όλα αυτά, όμως, προϋπέθεταν τόν συμβιβασμό με τούς δανειστές της Ελλάδας και τήν εξήγηση μαζί τους επάνω σε ειλικρινή βάση. Για τήν επιτυχία μιās παρόμοιας συνεννόησης ο Τρικούπης πίστευε πως ή 'Ελλάδα έπρεπε προηγουμένως ν' αποχωρήσει από τη Λατινική Νομισματική Ένωση, για νά μπορεί νά καθιερώσει το διμεταλλισμό, τήν παραδοχή, δηλαδή, της αξίας των άργυρών νομισμάτων ίση προς τών χρυσών. Στην προσπάθεια επίσης της αναδιοργάνωσης της Έθνικής Τράπεζας έπρεπε αυτή νά προικιστεί με κεφάλαια τουλάχιστο 50.000.000 δρχ., για νά μπορεί νά μετατραπεί σε κρατική έκδοτική Τράπεζα χαρτονομίσματος, όπως συνέβαινε στην Αγγλία και άλλοι.

*Όλες οι πολιτικές παρατάξεις διέδλεπαν φοβερή κρίση για το τέλος του 1893. Το εισαγωγικό έμπόριο ώφειλε περί τα 50.000.000 χρυσά φράγκα στις άγορές του έξωτερικού, που έπρεπε νά κατεβληθούν ως το τέλος Δεκεμβρίου 1893, ενώ πολλά εκατομμύρια

χρυσά φράγκα έπρεπε νά πληρωθοῦν σάν τοκομερίδια τῶν δανείων μονοπωλίων κ.ἄ., πού εἶχαν ἐξαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ ψευδοδάνειο κεφαλαιοποίησης. Ὡστόσο διὰ τὰ μέτρα πού πρότεινε ὁ Τρικoupης προσέκρουσαν στὴν ἀρνηση τῶν ξένων τυχοδιωκτικῶν χρηματιστικῶν κύκλων, πού δὲν συναινοῦσαν σὲ καμμιά ἄλλη λύση πληρ. τῆς ἐπιδολῆς ξενικοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῶν προσόδων τῆς Ἑλλάδας. Τὸ δημόσιο χρέος τῆς χώρας, τούτη τὴν ἐποχή, παρουσίαζε τὴν ἐξῆς εἰκόνα σὲ χρυσά φράγκα:

Ἐξωτερικὸ χρέος	585,4 ἑκατομμύρια
Ἐσωτερικὸ χρέος	68,4 ἑκατομμύρια
Κιμαινόμενο χρέος	102 ἑκατομμύρια
Σύνολο	689,8 ἑκατομμύρια

Ταυτόχρονα οἱ κλάδοι τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας, καὶ ἰδιαίτερα ὁ ἀγροτικὸς φορέας τῆς, ὑφίστατο τὸν ἰσχυρὸ ἀντίκτυπο τῆς κρίσης. Ἡ σταφίδα, ὁ βασικώτερος κλάδος τῶν ἐμπορευματικῶν καλλιεργειῶν, ὑφίσταται μόνιμη κρίση ὑπερπαραγωγῆς, καθόσο οἱ μὲν ἐξαγωγές εἶχαν σταματήσει, στὸ δὲ ἔσωτερικὸ δὲν ὑπῆρχε καμμιά προοπτικὴ βιομηχανικῆς ἀξιοποίησής τῆς. Οἱ τιμές τοῦ προϊόντος, κατὰ χιλιόλιτρο, ὑπέστησαν κάθετη πτώση. Ἀπὸ 300 δρχ. τὸ 1891 ἔφτασε εἰς 75 τὸ 1893. Στὶς σταφιδοπαραγωγούς περιφέρειες ἀναπτύσσεται λιμός καὶ οἱ ἀγρότες κατεβαίνουν σὲ μαζικὰ συλλαλητήρια.

Ἐξ αἰτίας τῆς σταφιδικῆς κρίσης τοῦ 1893 τὸ κράτος ἐφάρμοσε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ληστρικὸ μέτρο τοῦ περιδόητου π α ρ α κ ρ α τ ῆ μ α τ ο ς, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται στὰ ἀγροτικὰ μας προϊόντα: Γιὰ νὰ συγκρατοῦνται δῖθεν οἱ τιμές, τὸ κράτος ἔπαιρνε 15% τῆς παραγωγῆς δωρεὰν ἀπὸ κάθε παραγωγό, ποσοστὸ πού ἀποθηκευόταν στὶς δημόσιες ἀποθήκες γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν οἰνοπνευματοποιία, κί' ἔτσι ἐγκαινιάζεταν ἕνας τρόπος κρατικῆς μονοπωλιακῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ πιὸ προσοδοφόρου ἀγροτικοῦ προϊόντος τῆς χώρας.

Παράλληλα ἡ ἐμπορικὴ κίνηση τῆς χώρας ὑφίσταται τώρα πολὺ μεγάλο περιορισμό. Ἐνῶ κατὰ τὴ δεκαετία 1881 — 1890 ἡ ἀναλογία εἰσαγωγῶν κατὰ κάτοικο τῆς χώρας ἦταν 40,80 δρχ. καὶ τῶν ἐξαγωγῶν 57,09 δρχ., κατὰ τὴ δεκαετία 1890 — 1900 ὁ μέσος ὁρος εἰσαγωγῶν εἶναι 40,17 δρχ. καὶ ἐξαγωγῶν 36,06. Ἡ τιμὴ τῆς δραχμῆς ἐναντι τοῦ φράγκου ἀνέθηκε, κατὰ τὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου 1893 σὲ 1,88 καὶ ἐναντι τῆς λίρας σὲ 47,50 δρχ.

Τὴ στιγμὴ αὐτή, πού ἡ χώρα περνοῦσε μιά τρομακτικὴ κρίση, ὁ Γεώργιος, ὑπακούοντας στὶς συστάσεις τῶν αὐλικῶν του, τὰ

ξίδεue στο έξωτερικό γιά χάρη άναψυχής. Πλησίαζε ήδη ό 'Οκτώβριος τοῦ 1893, όποτε έπρεπε νά συνέλθει καί πάλι ή νέα βουλή στην τρίτη της σύνοδο, καί τά πράγματα βρίσκονταν σέ άδιέξοδο. Σκέψη τοῦ παλατιοῦ νά διαλυθεῖ ή έθνική αντιπροσωπεία καί νά προκηρυχθοῦν νέες έκλογές έγκαταλείφθηκε ταχύτατα, γιατί θ' άποτελοῦσε, μετά πολλούς μήνες έκκρεμότητας, σκανδαλώδη αντισυνταγματική έκτροπή. 'Ο βασιλεύς, άφού χρονοτρίβησε σκόπιμα στο έξωτερικό, ξαναγύρισε τέλος στην 'Αθήνα τó πρώτο δεκαήμερο τοῦ 'Οκτωβρίου καί υπό την πίεση τῶν γεγονότων συγκάλεσε τή βουλή γιά τήν 27η 'Οκτωβρίου 1893.

Κατά τήν διενεργηθεῖσα έκλογή προέδρου τής βουλής, ό Τρικουπίκός ύποψήφιός πήρε 102 ψήφους, ό αὐλικός - κυβερνητικός μόλις 50 καί ό Δεληγιαννικός 21. 'Η έκλογή, μέ τόν πολιτικό χαρακτήρα πού πήρε, είχε άμεσο αντίκτυπο στην κυβερνητική ύπόσταση. 'Ο Σωτηρόπουλος παραιτήθηκε καί ό βασιλεύς κάλεσε στά άνάκτορα τόν Τρικούπη, στόν όποιο καί άνέθεσε τó σχηματισμό κυβέρνησης, πού όρκίστηκε στίς 30 'Οκτωβρίου 1893.

Άλίγες μέρες μετά τήν όρκωμοσία του ό Τρικούπης υπέβαλε στη βουλή νομοσχέδιο μέ τó όποιο άκυρωνόταν τó σκανδαλώδες δάνειο κεφαλαιοποίησης Χάμπρο, ενώ μέ τó λόγο τοῦ θρόνου καθορίζονταν οί γενικές γραμμές τής πολιτικής πού θά άκολουθοῦσε στόν οικονομικό τομέα, δηλαδή όδó διαπραγματεύσεων μέ τούς κεφαλαιούχους δανειστές τής 'Ελλάδας, καταβάλλοντας μόνο τó 30% τῶν εἰς χρυσόν δανείων. Τό νομοσχέδιο γιά τó διακανονισμό τοῦ δημόσιου χρέους ψηφίστηκε στίς 10 Δεκεμβρίου καί εξέγγειρε τήν όργή, τόσο τής αντιπολίτευσης, όσο καί τῶν ξένων δανειστών καί όμολογιούχων. 'Αρχισε τότε στο έξωτερικό βιαιότατη έκστρατεία τοῦ τύπου κατά τής 'Ελλάδας, πού τήν ενέπνεεαν οί χρηματιστικοί κύκλοι τοῦ Λονδίνου, τοῦ Παρισιοῦ καί τοῦ Βερολίνου, μέ προφανή σκοπό νά πτοηθεῖ ή 'Ελλάδα καί έτσι νά προβεῖ σέ πλήρεις παραχωρήσεις πρós τούς ξένους. Στίς πρωτεύουσες τής 'Αγγλίας, τής Γαλλίας καί τής Γερμανίας σχηματίστηκαν έπιτροπές δανειστών τής 'Ελλάδας καί οί κατά πρωτεύουσα πρόεδροί τῶν Α Ὡ Μ Π Ο Χ, Β Ο Υ Λ Φ Ρ έ καί Β Ε Χ λ ε ρ, συναντήθηκαν στο Παρίσι καί άπηθύσαν πρós τήν έλληνική κυβέρνηση έγγραφη διαμαρτυρία γιά «τὴν παραβίαση τῶν δικαιωμάτων τῶν δανειστῶν χωρὶς τὴν συγκατάθεσή τους». Ταυτόχρονα δῆμωσ δήλωναν πώς ἦταν έξουσιοδοτημένοι άπό τούς κεφαλαιούχους ν' άρχίσουν διαπραγματεύσεις μέ τήν ελληνική κυβέρνηση.

Πράγματι στίς 25 Μαΐου 1896, καί ύστερα άπό πυκνή άλληλογραφία μεταξύ Τρικούπη καί έπιτροπής, έφτασαν στην 'Αθήνα έξουσιοδοτημένοι εκπρόσωποι τῶν δανειστῶν ό 'Αγγλος Γ κ ο ά ν τ

Στάφ. ὁ Γάλλος Ὁρστάιν καὶ ὁ Γερμανὸς Σταϊθι. Ὁ Γάλλος, ἐνῶ ἐμφανίζοταν σὺν ἀντιπρόσωπος τῶν ὁμολογούχων συμπατριωτῶν του, εἶχε καὶ ἄλλη σκοτεινὴ ἀποστολή, νὰ ἐκδιάσει, δηλαδὴ, τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησιν καὶ νὰ δεχτεῖ τὶς προτάσεις περὶ ἐκχωρήσεως τῶν προσόδων τῆς Ἑλλάδας, σὲ γαλλικὸ ὁμιλο κερδοσκόπων καὶ τραπεζιτῶν, ὑπὸ τὸν ἐδρεύοντα στὸ Παρίσι ὁμογενὴ Βλαστό, μὲ βασικὸ τοὺς στόχο τὴν ἀλωση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας καὶ τὴ μετατροπὴ τῆς μὲ προκομπὸ τοῦ ξένου χρηματιστικοῦ κεφαλαίου ὅπως ἦταν περίπου ἡ Ὁθωμανικὴ Τράπεζα τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν ἐπικράτεια τῶν σουλτάνων. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, οἱ προτάσεις τοῦ Γάλλου προσέκρουσαν στὴν ἀνένδοτη ἀντίδρασιν τῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων καὶ ἰδίως τῶν Γερμανῶν. Καὶ ἐνῶ εἶχε συμφωνηθεῖ νὰ περιοριστεῖ ἡ συζήτηση καὶ ὁ διακανονισμὸς μόνον στὰ παλαιὰ δάνεια, ξαφνικὰ οἱ διαπραγματεύσεις διακόπηκαν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι ἀνακλήθηκαν. Οἱ κύκλοι γύρω ἀπὸ τὸ Βλαστὸ ἄρχισαν νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς κυβέρνησης Τρικούπη, ἀπειλώντας τὸν ἐξαναγκασμὸ τῆς Ἑλλάδας νὰ συναινέσει στὸ διακανονισμὸ τῶν χρεῶν τῆς ἀκόμῃ καὶ μὲ τὰ τηλεδόλια τῶν στόλων τους!

Τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1894 οἱ ὁμολογιοῦχοι, σὲ ὁμόφωνη ἀπόφασή τους πού διαβιβάστηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Παρίσι, δῆλωναν ὅτι δὲν δέχονται κανένα συμβιβασμὸ μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἀν δὲν ἔπαιρναν μερίδιο ἀπὸ τὴν εἰσπραξὴ τῶν ὑπεγγύων προσόδων τοῦ κράτους, ὅπως καὶ ἀσφαλέστερες ἐγγυήσεις ἐναντι ἐνδεχομένης νέας χρεωκοπίας. Καὶ τοὺς δυὸ αὐτοὺς δρους ὁ Τρικούπης τοὺς ἀπέκρουσε, θεωρώντας τοὺς καταλυτικoὺς τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας. Καὶ ἐνῶ ὁ Τρικούπης ἔπαιρνε αὐτὴ τὴ θέσιν, τὸ στέμμμα, φιλικὰ διακείμενο πρὸς τὶς προτάσεις Βλαστοῦ, ἀντιδροῦσε ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὡς τὸ σημεῖο πού ἡ γαλλικὴ ἔφημερίδα «Temps» νὰ παρατηρήσει εἰρωνικὰ ὅτι ἡ διαγωγὴ μερικῶν πολιτικῶν κύκλων καὶ τῆς αὐλῆς θυμίζει τὴ μερίδα ἐκείνη τῶν Ἀθηναίων, πού ἔδινε σήματα ἀπὸ τὴν κορφὴ τοῦ Ὑμηττοῦ, στοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ τοὺς καθοδηγήσει πού ἦταν τὸ καταλλήλοτερο πρὸς ἀπόδασιν μέρος!

Οἱ συνέπειες τῆς πτώχευσης τῆς χώρας συνέντησαν τὴν εὐρύτατην ἐκμετάλλευσιν τῆς ἀντιπολίτευσης. «Ἀπὸ τοῦ στέμματος μέχρι τοῦ τελευταίου κομματικοῦ μπράβου - γράφει ὁ Δ. Πουρνάρας - ὅλοι ἠδιαφόρουν διὰ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν. Ὅπως, λοιπόν, τὸ 1885 καὶ τὸ 1890 τὸν ἀνέτρεψαν μὲ τὰς κραυγὰς «κάτω οἱ φόροι!», κάτω ὁ τύραννος!» οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ τῇ 1894 ἤρχισαν νὰ κινητοποιοῦν τὴν φορολογικὴν ἀσυνδοσίαν τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι εἰς μάτην ἐπεδίωκον διὰ τῆς βουλῆς. Πράγματι ὁ Τρικούπης τότε, κατάργησε τὰ δ i a π ὕ λ i a τ ἔ

λ η, επιδίωξη θεσμοῦ μεσαιωνικοῦ, δταν ἡ οἰκονομία ἦταν κατακερματισμένη σὲ περιοχές χωριστές καὶ εἶχε ἐπιβάλλει τὸ φ ὁ ρ ο ο ἰ κ ο δ ο μ ῶ ν, γεγονὸς ποὺ ξεσήκωσε τοὺς ἰδιοκτητῆς πρὸς διέθεταν σπίτια πρὸς ἐνοικίαση. Ξέσπασαν δραματικά συλλαλητήρια καὶ σὲ ἕνα ἀπ' αὐτὰ πῆρε μέρος καὶ ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου, συμβουλευόντας τοὺς διαδηλωτῆς νὰ καταφύγουν, μὲ ἐπιτροπή τους, ἀπ' εὐθείας στὸ παλάτι καὶ στὸ βασιλεῖα, σὰ νὰ ἐπρόκειτο περὶ κομμικτάρχη ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωση, περὶ βουλευτή!

Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἀνοίκεια αὕτῃ ἐνέργεια τοῦ διαδόχου, ἀνέβηκε στὰ ἀνάκτορα, ὅπου εἶχε ἐντονώτατη συνομιλία μὲ τὸ βασιλεῖα. Στὴ συνομιλία ὁ Τρικούπης ἔβαλε ἀνοιχτὰ τὸ θέμα τῶν παραβιάσεων τοῦ συντάγματος ἀπὸ τὸ θρόνο καθὼς καὶ τὴν ἀνάμιξη τοῦ στέμματος στὰ πολιτικά πράγματα τῆς χώρας καὶ ἔθεσε τὴν παραίτησή του στὴ διάθεση τοῦ βασιλέως. Ἦταν ἡ 10ῃ Ἰανουαρίου 1895, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὁ Τρικούπης κατέβαινε γιὰ τελευταία φορὰ τὶς βαθμίδες τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς ἐξουσίας...

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Α

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΕ ΝΕΑ ΦΑΣΗ

1. ΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ κρίση πού ξέσπασε την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα στην Ελλάδα, είχε σαν άμεση συνέπεια την παραπέρα ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και την πλατύτερη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών. Ήδη ή ἐ ρ γ α τ ι κ ή τ ά ξ η, είχε είκοσαετή ύπαρξη στη χώρα και μέρα με τη μέρα εμφανιζόταν έναργέστερα σαν πολιτική δύναμη στο κοινωνικό προσκήνιο. Ό π ο δ δυναμικός εκπρόσωπος της σοσιαλιστικής κίνησης στην Ελλάδα κατά την εποχή αυτή είναι ο Κρητικός Σ τ α θ ρ ο ς Κ α λ έ ρ γ η ς. Άπαλλαγμένος από την, κατά κάποιον τρόπο, συντηρητική περίπτωση του ομοϊδεάτη του Π λ ά τ ω ν ο ς Δ ρ α κ ο ύ λ η, με τον όποιο διαφώνησε ως προς την τακτική, οργανώνει με ζέση τις φοιτητικές μάζες και κηρύσσει ένα ιδιότυπο σοσιαλισμό, μίγμα ούτοπικού και μεταρρυθμιστικού, έμπνεόμενου από τις ιστορικές επαναστατικές παραδόσεις, ο όποιος, βέβαια, μόνο μακρινή σχέση είχε με τον έπιστημονικό σοσιαλισμό του Μ ά ρ ξ και του Έ ν γ κ ε λ ς.

Τό 1890 ο Καλλέργης, συστηματοποιώντας τη δράση του υπέρ των ιδεών του ιδρύει τον «Κ εν τ ρ ι κ ό ν Σ ο σ ι α λ ι σ τ ι κ ό ν Σ ύ λ λ ο γ ο ν» με υπέρ τά 200 μέλη, κυρίως σπουδαστές του Πολυτεχνείου και φοιτητές. Τόν Ιούνιο του ίδιου χρόνου εκδίδει την έφημερίδα «Σ ο σ ι α λ ι σ τ ή ς», πού τυπωνόταν σε 2000 αντίτυπα και μοιραζόταν δωρεάν στους αναγνώστες της. Ή έφημερίδα εκδόθηκε επί δυό χρόνια συνεχώς.

Παράλληλα προς τον Καλλέργη συνεχίζει τη δραστηριότητά του σε συντηρητικότερη βάση και ο Πλάτων Δρακούλης. Τό 1891 γράφει και τυπώνει τό «Έ γ χ ε ι ρ ί δ ι ο ν τ ο υ έ ρ γ α τ ο υ», ενώ ο όπαδός του φοιτητής Χ α ι ρ έ τ η ς εκδίδει τόν ίδιο χρόνο την επιθεώρηση «Κ ο ι ν ω ν ί α», πέ δυό γλώσσ-

σες, ελληνικά και γαλλικά. Με την πάροδο των χρόνων, και ως το 1895, σχηματίζονται μέσα στους κόλπους του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος τρεις τάσεις, που συγκροούνται ιδεολογικά και μεταξύ τους: α) 'Η 'Α ρ ι σ τ ε ρ ά, υπό τον Καλλέργη, συσπειρωμένη στις γραμμές του «Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου», ή οποία και πραγματώνει ευρύτατη οργανωτική εξόρμηση μέσα στον ελληνικό χώρο (Πείραια, Λαύριο, Πάτρα, Σύρο, Ζάκυνθος, Αίγιο, Πύργο, Κόρινθος, Κατάκωλο κλπ.). 'Η σοσιαλιστική 'Αριστερά επηρεάζει κυρίως διομηχανικούς εργάτες και φοιτητές. 'Η Δ ε ξ ι ά πτέρυγα, υπό το Δρακούλη, που απεχθάνεται κάθε οργανωτικό σχήμα και κάθε είδους δράση μέσα στη μάζα, περιοζόμενη μόνο σε άπληη προπαγάνδα. 'Επηρεάζει κάμποσους χειροτεχνικούς εργάτες και ένα ορισμένο στρώμα προλεταριοποιημένων μικροαστών. γ) 'Η 'Α ν α ρ χ ο σ ο σ ι α λ ι σ τ ι κ ή πτέρυγα, που εμφανίστηκε κυρίως στην Πάτρα, από το 1893 και επεκτάθηκε στην υπαίθρο της 'Αχαΐας. Τις αναρχικές ιδέες εισήγαγαν στην περιοχή 'Ιταλοί εργάτες που δούλεψαν στα έργα της σιδηροδρομικής γραμμής και είχαν κάποια άπληξη, πρόσκαιρη ώστόσο, και μεταξύ των εξαθλιωμένων σταφιδοπαραγωγών την εποχή της σταφιδικής κρίσης. Τά γεγονότα τότε, που είχαν μορφή ενόπλιων συλλαλητηρίων, ήταν επηρεασμένα από τον αναρχισμό.

'Η Ε ρ γ α τ ι κ ή Π ρ ω τ ο μ α γ ι ά γιορτάστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1894. Στον έορτασμό, που έγινε στο Στάδιο, έλαβαν μέρος όλες οι σοσιαλιστικές τάσεις. Στη συγκέντρωση μίλησαν οι Δρακούλης, Καλλέργης, ο φοιτητής Μαρκαντωνάτος, και τελευταίος ο εργάτης Δ. Γραμματικός. 'Η συγκέντρωση εκείνη της Πρωτομαγιάς έχει ιστορική σημασία, γιατί κατά τη διάρκεια της διακηρύχτηκαν ορισμένες εργατικές διεκδικήσεις, όπως ή Κ υ ρ ι α κ ή ά ρ γ ι α (πρωτοεφαρμόστηκε ώστόσο, μόλις το 1911), το θ κ τ ά ω ρ ο, ή ά π α γ ό ρ ε υ σ η τ η ς έ ρ γ α σ ί α ς σ τ ο υ ς ά ν η λ ι κ ο υ ς, ή κ α τ ά ρ η σ η τ η ς π ρ ο σ ω π ο κ ρ ά τ η σ η ς γ ι ά χ ρ έ η, αίτημα κυρίως των μικροδιοικητών επαγγελματιών, κλπ. Το ψήφισμα με τις εργατικές διεκδικήσεις το διάβασε μετά λίγες μέρες από ένα θεωρείο της Βουλής ο Καλλέργης, κατά την ώρα της συνεδρίασης του σώματος και προκάλεσε πανικό στους βουλευτές και μόνο το άκουσμα της λέξης σοσιαλιστής! Την ενέργειά του αυτή ο Καλλέργης την πλήρωσε με δωδεκάημερη φυλάκιση, έχαινανίζοντας τη δίωξη των οπαδών των νέων ιδεών από την πολιτεία, ή οποία και συνεχίστηκε εύθως κατόπι, με την προφυλάκιση επί δίμηνο όλων των οργανωτών της συγκέντρωσης της Πρωτομαγιάς, εξ αίτίας γράμματος απειλητικού, χαλκευμένου από αντι

πάλους των νέων ιδεών, πού είχε σταλεί στον Άντρέα Συγγρό, με πλαστογραφημένη την υπογραφή του φοιτητή Μαρκαντωνάτου και με το όποιο του ζητούνταν 24.000 δρχ., ειδ' άλλως θά δολοφονούνταν!

Μετά απουσία ενός έτους από την πολιτική ζωή, ο Καλλέργης ξαναγύρισε στην Ελλάδα από το Παρίσι, όπου είχε καταφύγει, και εξέδωσε και πάλι το «Σοσιαλιστή» με συνεπέστερο, αυτή τη φορά, πρόγραμμα, λόγω της στενότερης γνωριμίας του με τις σοσιαλιστικές ιδέες στο εξωτερικό. Ίδού το μάξιμουμ και το μίνιμουμ πρόγραμμα των σοσιαλιστικών διεκδικήσεων, όπως δημοσιεύτηκε στο «Σοσιαλιστή»:

Μάξιμουμ πρόγραμμα

1. Κατάργησις των ιδιοκτησίας και του κληρονομικού δικαιώματος.
2. Ξεασφάλισις τροφής, ένδυμασίας, κατοικίας, εκπαιδεύσεως και λοιπών χρεωδών του βίου αντί εργασίας, κατά τας δυνάμεις εκάστου.
3. Ένωσις και αδελφοποίησις πάντων των εθνών.
4. Άπόλυτος έλευθερία του λόγου και της συνειδήσεως.
5. Συμμετοχή πάντων των ανθρώπων εις τας τέρφεις, τὰ θέατρα και τας διασκέδασεις των πόλεων και των εξοχών.
6. Προστασίαν των ανικάνων προς εργασία, ασθενών και γερόντων.

Μίνιμουμ πρόγραμμα

1. Ίδρυσις κοινοτικών σχολείων εις έκαστον νομόν, προς συντήρησιν, ανατροφήν και υποχρεωτικήν εκπαίδευσιν των ορφανών και των απόρων παιδων.
2. Αί γαίαι του δημοσίου και τὰ εν γένει κοινοτικά κτήματα να παραχωρηθώσιν εις τους πτωχούς και άκτήμονας Έλληνας, άνευ του δικαιώματος πωλήσεως ή παραχωρήσεως εις τρίτους ύπ' αὐτῶν.
3. Περιορισμός του τόκου των εμπορών και των τραπεζών εις 4% και ούχι εις 7, 8, 9 και 12, όπως συμβάλνει σήμερον.
4. Ίδρυσις ειδικής Τραπεζής υπό του κράτους, προς παροχήν χρεωλυτικών δανείων εις τους αγρότας και βιομηχάνους με τόκον 3%.
5. Ίδρυσις αποθηκών εις τὰ παράλια των επαρχιών, προς παρακαταθήκην των γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων.

6. "Ίδρυσις βιβλιοθηκῶν καὶ ἀναγνωστηρίων εἰς τὰς πρω-
τευούσας τῶν νομῶν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐγγραμμάτων πολιτῶν.

7. "Ίδρυσις γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν σχολῶν εἰς ἕκα-
στον νομόν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας.

8. "Ίδρυσις νοσοκομείων καὶ νηπιαγωγείων εἰς ἕκαστον νο-
μόν καὶ συντηρήσεις αὐτῶν δι' ἐξόδων τοῦ κράτους.

9. "Ίδρυσις Ταμείου Δημοσίων Ἔργων μετὰ γραφείων αὐ-
τοῦ εἰς ὅλους τοὺς νομοὺς τοῦ κράτους, πρὸς παροχὴν ἐργασίας εἰς
τοὺς ἀνευ ταύτης διατελοῦντας ὑγιεῖς πολίτας. Μὴ ὑπαρχούσης δὲ
ἐργασίας, τὰ γραφεῖα ταῦτα θὰ παρέχωσι τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως
εἰς αὐτοὺς, μέχρις ἐξευρέσεως τοιαύτης, διότι πᾶς πολίτης ἔχει τὸ
δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως καὶ συνεπῶς τὸ κράτος ὀφείλει νὰ ἔρχε-
ται ἀρωγὸν εἰς τοῦτον.

10. Ὅρισμός τῆς ἡμερησίας ἐργασίας τῶν ἀγροτῶν καὶ βιο-
μηχάνων (= βιομηχανικῶν) ἐργατῶν εἰς ὅκτω ὥρας, κατώτατον
δὲ ὄριον ἡμερομισθίου δραχμαὶ 4, ἤτοι 0,50 λεπτὰ τὴν ὥραν.

11. "Ίδρυσις ἀσύλου ἐν ἑκάστῳ νομῷ, πρὸς συντήρησιν τῶν ἀ-
νικάνων πρὸς ἐργασίαν γερόντων, τυφλῶν, λειπομελῶν (= ἀνα-
πήρων), πρὸς ἄρσιν τῆς ἐπαιτείας.

12. Ἀποκέντρωσις τῶν ἐξουσιῶν, ἀνεξαρτησία τῶν δήμων
καὶ δικαστικὰ δικαιώματα τῶν δημοτικῶν συμβούλων ἐπὶ μικρο-
διαφορῶν τῶν πολιτῶν, μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν 100 δρχ.

13. Ὑποχρέωσις πάντων τῶν ἱατρῶν διὰ νόμου νὰ ἐπισκέ-
πτωνται τοὺς πτωχοὺς δωρεάν, τὰ δὲ φάρμακα νὰ παρέχωνται ὑπὸ
τοῦ δήμου καὶ ὁρισμός ἐν γένει τῶν ἐπισκέψεων τῶν ἱατρῶν διὰ
τοὺς ἐν γένει ἀσθενεῖς εἰς τὸ ἀνώτατον ὄριον τῶν 4 δρχ.

14. Τὰ μεταλλεῖα, οἱ σιδηρόδρομοι, οἱ τροχιόδρομοι, αἱ ἀ-
πομπλοῖκαὶ ἑταιρεῖαι καὶ πᾶσαι αἱ ἐκμεταλλευτικαὶ ἐργασίαι νὰ
καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ κράτους δι' ἀποζημιώσεως κατ' ἐκτίμησιν
πρὸς τὰς προνομίουχους ἑταιρείας.

15. Ὑποχρεωτικὴ καίδευσις εἰς τοὺς ἀγραμμάτους στρατιώ-
τας καὶ φυλακισμένους πολίτας.

16. Κατάργησις τῆς διὰ χρέη ἐν γένει προσωπικῆς κρα-
τήσεως.

17. Κατάργησις τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως.

18. Φορολογία ἀνάλογος τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας
ἐκάστου πολίτου.

19. Περιορισμός τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κληρονομικοῦ δι-
καιώματος.

"Ὅπως διακρίνεται σαφέστατα στὸ πρόγραμμα τοῦ Καλλέρ-
γη, ἐνῶ εὗρισκαν τὴ λύση τοὺς πολλὰ προβλήματα λαϊκῶν καὶ

ἐργατικῶν διεκδικήσεων (δωρο, κοινωνικὴ ἀσφάλιση, κατώτερο ὄριο ἡμερομισθίων, παιδεία κ.ἄ.), ἀγνοοῦνται, ὥστόσο, προβλήματα πολιτικῆς ὀργάνωσης καὶ δράσης. Ἐπίσης, διαγράφεται κάποια γνώση τοῦ βασικοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρα τῆς χώρας, μὲ τὴν προβολή, ταυτόχρονα μὲ τὶς ἐργατικὰ διεκδικήσεις, καὶ προγράμμα-τος ἐξελλίξεως τῆς βιομηχανίας, μὲ τὴν παροχὴ δανείων καὶ συγ-κεντρωτικὴ ἀποθήκευση τῶν προϊόντων τῆς, ἓνα εἶδος ἀναγνώρι-σης τῆς ἀνάγκης γιὰ ἀστικὸ μετασχηματισμὸ καὶ ταχέια καπιτα-λιστικὴ συσσώρευση στὴν Ἑλλάδα.

Παράλληλα μὲ τὶς σοσιαλιστικὰς ἰδέες, ὁ ταξικὸς ἀνταγωνι-σμός παίρνει πῶς εἴπαιες μορφές στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1896 ξεσπάει, γιὰ τρίτη φορά, ἀπεργία μεταλλωρῶν στὸ Λαύριο. Ἡ ἀστυνομία πυροβολεῖ τοὺς ἀπεργούς, οἱ ὅποιοι, ἀλλόφρονες, πυρπολοῦν τὰ γρα-φεῖα τῆς ἐταιρίας καὶ τὴν ἀποθήκη ἐκρηκτικῶν. Ἡ ἀπεργία κρά-τησε 20 ἡμέρες καὶ ἔληξε μὲ νίκη τῶν ἐργατῶν. Τὸ 1896 ἐπίσης ἀπεργοῦν οἱ σταφιδεργᾶτες τῆς Πάτρας καὶ τὰ ἐπόμενα ἔτη οἱ τυ-πογράφοι καὶ οἱ μηχανουργοὶ Ἀθήνας - Πειραιᾶ καὶ ἄλλοι ἐπαρ-χιακοὶ ἐργατικοὶ κλάδοι. Γενικά, κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα, οἱ ἐργατικὰς διεκδικήσεις χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ αὐθόρμητό τους, μὲ κύριο ὄπλο τὴν ἀπεργία. Ταυτόχρονα, παρατη-ροῦνται τὰ πρῶτα σπέρματα ὀργάνωσης τῶν ἐργατῶν, παράλλη-λα πρὸς τὶς ἀναπτυσσόμενες σοσιαλιστικὰς ἰδέες.

2. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΤΙΜΩΣΕΙΣ

Ὁ ἀντίκτυπος τῶν κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων στὸν πνευμα-τικὸ τομέα εἶναι σοβαρώτατος. Τὸ κίνημα τοῦ γλωσσικοῦ δ η μ ο τ ι κ ι σ μ ο ὕ κατακαλύπτει, μὲ τὸν ὀλοένα ἐντεινόμενο δυ-ναμισμό του, τὴ δεκαετία 1890 - 1900 καὶ ἀκολουθεῖ τὴ μαχητικὴ αὐτὴ πρωτοπορία ἢ ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη μὲ τὶς τάσεις γιὰ ἀστικὴ ἀλλαγὴ τέχνη. Ἡ σκιά τοῦ Παλαμά, μὲ τὴν καθοριστικὴ παρουσία τῆς, κατακαλύπτει τὸν τομέα τῆς ποιητικῆς δημιουργί-ας. Ἡ ποίησή του περιδιαβάζει στὴ σφαῖρα τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν ἰδιαιτέρων, ὅπου νέοι πρωτάκουστοι λυρικοὶ τόνοι ἔρχονται γὰ ἡγήσουν, σὺμφυτοι μὲ τὰ προβλήματα τῆς ψυχολογί-ας τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς (Δροσίνης, Χατζόπουλος, Γρυπάρης, Μασίλης, Μαλακάσης κ.ἄ.) καὶ μὲ μιὰ καινούρια αἰσθησὴ στὴν ἐνατένιση τῆς φύσης. Οἱ ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις, στὴν ποίηση ἰδι-αίτερα, εἶναι πολλές αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ τὸ γαλλικὸ συμβολισμὸ ὡς τὸ γερμανικὸ νεορομαντισμὸ, ἐνῶ στὴν πεζογραφία εἶναι αἰ-σθητὴ ἡ ἐπίδραση τῶν μεγάλων Ρώσων μυθιστοριογράφων καὶ στὸ θέατρο τοῦ Νορβηγοῦ Ἰψεν.

Ένα παράλληλο ρεύμα φιλικλισμοῦ, σύμφυτο μὲ τὸ δημοτικισμὸ καὶ τὴν «ἀνακάλυψιν» τῆς λαϊκῆς μορφοπλασίας στὴν τέχνη, μετουσιώνεται στὸ μὲν Καρκαδίτσα σὲ ἀδρές εἰκόνες περιγραφῆς τῆς σύγχρονης ζωῆς, ἐνῶ στὸν Κονδυλάκη ἀναζοῦν οἱ εἰδυλιστικὲς εἰκόνες τοῦ Κρητικοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου.

Στὸν τομέα τῶν περιοδικῶν ἐκδόσεων, πρέπει νὰ μνημονευθεῖ τὸ περιοδικὸ «Τέχνη» τοῦ Κ. Χατζόπουλου, τὸ ὁποῖο, ἔξω χωρὰ ἀπὸ τὴ σοβαρὴ συμβολή του στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας, συνέτεινε πολὺ στὴ γνωριμία τῆς ἐλληνικῆς πεζογραφίας μὲ τίς ἐξελεγμένες πεζογραφίες τοῦ σκανδιναβικοῦ δογμα, τῆ γερμανικῆ καὶ τοὺς μεγάλους Ρώσους δασκάλους τοῦ κλασσικοῦ μυθιστορήματος (Τολστόι, Τουργένιεφ, Γκόγκολ, Ντοστογιέφσκι κ.ἄ.).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897

1. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΕ ΝΕΑ ΟΞΥΝΣΗ ΚΑΙ ΠΑΛΙ

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ τῶν ἐμπορο - κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων στή Βαλκανική, περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ., ὀξύνει ὀλοένα καὶ πὺς πολὺ τὴν κρίση πὺς μαστίζει τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀποσυνθέτει τίς ἐσωτερικὲς φεουδαρχικὲς τῆς σχέσεις, ἐνῶ οἱ ἐθνικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις ἀναπτύσσονται στὸ ἔπακρο καὶ φθάνουν ὡς τὸ βαθμὸ ἐπαναστατικοῦ ἀναδρασμοῦ. Τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα τῶν ὑποδοῦλων στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία λαῶν μπαίνουν ταχύτατα σὲ νέο στάδιο καὶ οἱ ἀντιτιθέμενες μεγάλες Δυνάμεις (στὶς ὁποῖες τώρα ἔχει προστεθεῖ καὶ ἡ Γερμανία τῶν Πρώσων γαιοκτημόνων (Γιοϋγκερς) μετὰ τὸ κολοσσιαστὴ ἱμπεριαλιστικὰ τῆς ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ Μέση Ἀνατολή) μεταχειρίζονται τὴν Τουρκία σὰν ἀποικιακὸ ἔδαφος, πάνω στὸ ὁποῖο ἐπιδίδονται σὲ σφοδρότατο ἀνταγωνισμό.

Παράλληλα πρὸς τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα, καὶ τὰ φαστικά - φιλελεύθερα στοιχεῖα τῆς Τουρκίας ἀσκοῦν πίεση στὸ φεουδαρχικὸ - θεοκρατικὸ καθεστῶς τῶν σουλτάνων. Τὸ 1876 κατόρθωσαν, μετὰ μακροῦς καὶ σκληροῦς ἀγῶνες, νὰ ἀνεβάσουν στὸ θρόνο τὸν ὑποστηριζόμενο ἀπὸ τὸ νεοτούρκικὸ κίνημα σουλτάνο Ἀβδούλ Χαμίτ καὶ παρέδωσαν τὴν ἐξουσία στὸν ἀρχηγὸ τῶν Νεοτούρκων Μιχάτ πασά, ἀναδεικνύοντάς τον πρῶθυπουργό. Ὅμως ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ, τύπος νευροπαθὲς καὶ ἀπολυταρχικὸς, ἐδίωξε γρήγορα τὸν πρῶθυπουργό του καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸ προσφιλὲς του ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς.

Εἰδικώτερα, ἡ κατάσταση στὰ Βαλκάνια, τούτῃ τὴν ἐποχὴ, παρῳσιάζει τὴν ἀκόλουθη εἰκόνα:

α) Ἡ Ρουμανία, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (1878), μαστίζεται φοβερά ἀπὸ τὸ ἄλυτο ἀγροτικὸ τῆς πρόβλημα. Συνταγματικὴ μοναρχία κατὰ τύπους, ὑπὸ τὸ στέμμα τῶν Χοεντσόλερν, βρίσκεται στὴν οὐσία ἀγκιστρωμέ-

νη στα νύχια των βογιάρων γαιοκτημόνων, που καταπιεζουν άφάνταστα τους άκτημονες δουλοπαροικούς τους, τους τσαράνους. 'Ο άναπτυσσόμενος ρουμανικός σωθινισμός έχει μεγαλοιδεάτικα σχέδια και την έποχή αυτή διεκδικεί με πείσμα τις βλαχόφωνες ελληνικές περιοχές της Πίνδου και της Μακεδονίας (που τις χαρακτηρίζει ως «Μικρή Βλαχία») και εργάζεται επίμονα με την προπαγάνδα του, προκειμένου να πραγματώσει το πολιτικά άνεκτέλεστο και έθνολογικά νόθο ιδανικό του ρουμανικού σωθινισμού για τη σύσταση «Βλαχικού κράτους», με επίκεντρο τη Θεσσαλία. 'Η στάση αυτή της Ρουμανίας τότε, είχε δημιουργήσει στην Ελλάδα δυσaréσκειες και άφορμές προστριβών, οι όποιες επιτείνονται ύστερα από την κατάσχεση στη Ρουμανία των κτημάτων Ζάππας, που άνηκαν, εκ δωρεάς, στο ελληνικό δημόσιο. Οι έλληνο-ρουμανικές διενέξεις φτάνουν, το 1892, ως την πλήρη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών.

6) 'Η Σερβία, ανεξάρτητη από το 1878, μαστίζεται επίσης από ιδιόμορφο άγροτικό πρόβλημα. Από τις άρχες του 19ου αιώνα, όπότε άπιτεύχθηκε ή άυτόνομία της και ή άποχώρηση των Τούρκων, ή γη όρισόταν στα χέρια των κοινωτήτων των χωριών. Στο τέλος του 19ου αί., διεξάγεται σκληρότατος άγώνας άνάμεσα στους άγρότες, τοκογλύφους και μεγαλοχωρικούς (κουλάκους) για την κατοχή της γης, ή όποία όλοένα διαρρέει από τα χέρια των πραγματικών δικαιούχων της, των καλλιεργητών.

'Η χώρα, συνταγματική στους τύπους, μαστίζεται από μιá σειρά πρξικοπήματα γύρω από το θρόνο, που τον διεκδικούν έναλλακτικά οι οίκογένειες των Καραγεώργεβιτς και Όβρένοβιτς. Από το 1889 στο σερβικό θρόνο είχε ανέβει ο Άλέξανδρος Όβρένοβιτς και κυβερνούσε άπολυταρχικά τη Σερβία.

'Ο σέρβικος σωθινισμός έχει σαν άκτίνα δράσης του, την έποχή τούτη, τους νότιους Σλάβους και ιδιαίτερο στόχο τη Μακεδονία. Από αυτή την αίτία βρίσκεται σέ σφοδρό άνταγωνισμό με τον επίσης ύποβλέποντα τη Μακεδονία βουλγάρικο σωθινισμό και οι Σέρβοι, σαν αντίπαρο, ζητούν μιá συνεννόηση με την Ελλάδα, στην όποία άναγνωρίζουν το προάδισμα όσον άφορά τη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της, άπαιτώντας όμως την ελληνική ύποστήριξη για την έδραίωση της σέρβικης κυριαρχίας στις περιοχές Μοναστηρίου και Στρώμνιτσας και την διέξοδο στην Άδριατική. Συμβιβασμό των έλληνο-σερβο-βουλγαρικών άπόψεων περί το Μακεδονικό έπιχείρησε άνεπιτυχώς, το 1891, ο Τρικούπης, κατά τη διάρκεια έπισκέψεών του στη Σόφια και το Βελιγράδι.

γ) 'Η Βουλγάρία, έξαρτημένη, από το 1876, τυπικά

την Τουρκία, ήταν ή πιό καθυστερημένη Βαλκανική χώρα. 'Ωστόσο, έπειδή αποτέλεσε τό νευραλγικό σημείο της Βαλκανικής χερσονήσου και ή κατοχή της εξασφάλιζε τίς στρατηγικές κλειδες της Μέσης 'Ανατολής (Εδξείνος, Δαρδανέλλια, Αιγαίο), άπολαμβάνε την ιδιαίτερη και εύνοική μεταχείριση τών ξένων. 'Η όλιγαρχία, πού την κυβερνούσε, άλλαξε πολλές φορές, έναντι γενναίων άιταλλαγματίων, την εύνοια τών μεγάλων (Ρώσων, 'Αγγλων, Αύστριακών). 'Ο βουλγαρικός έθνικισμός είναι ό πιό επιθετικός, κατά την εποχή αυτή, στη Μακεδονία' οργανώνει ένοπλες ομάδες και προσπαθεί νά εντάξει στά κρατικά όρια της Βουλγαρίας τούς πληθυσμούς της άμφισβητούμενης περιοχής, διεισδύοντας παράλληλα στόν εκπαιδευτικό και τόν έκκλησιαστικό μηχανισμό, πού έπηρεάζονται από τό Πατριαρχείο και τό έλληνικό κράτος

2. ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ

Στή συγκλίνουσα τών τεσσάρων έθνικιστικών κινημάτων στά Βαλκάνια, έμφανίζεται τό λεγόμενο Μακεδονικό ζήτημα, σά νέα όξεια φάση του 'Ανατολικού ζητήματος. 'Ομως, πέρα από τη διαμάχη τών έθνικιστικών παρατάξεων, πού κατευθύνεται έκ τών άνω, ύποκαίει και σοβαρότατο, άγροτικού χαρακτήρα, κίνημα, πού έχει σά στόχο τούς Τούρκους φεουδάρχες. Τούς πόθους αυτούς τών άγροτών έκμεταλλεύονται πολύ επιδέξια τά βουλγαρικά σωβινιστικά στοιχεία, κατορθώνοντας ως ένα σημείο νά στρέψουν, στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, τούς σλαβόφωνους πληθυσμούς κατά του έλληνικού στοιχείου, πού άναμφισβήτητα πλειοψηφούσε στά άστικά κέντρα, και έτσι άρχίζει μακρός και αιματηρός άγώνας στη Μακεδονία, πού, πέ τελευταία άνάλυση, όφέλησε τούς Τούρκους δυνάστες, πού ύποδαύλισαν για δικό τους όφελος τίς ένδοβαλκανικές αντιθέσεις. Σέ τέτοια όξύτητα έφθασαν οι αντιθέσεις αυτές, ώστε άρκει νά παρατεθεί έδώ ό συσχετισμός του πληθυσμού, όπως τόν άντιλαμβάνόταν ό καθένας από τούς άντιμαχόμενους έθνικισμούς, για νά καταφανεί τό χάσμα τών αντιλήψεων: Κατά τίς έλληνικές πηγές, τή Μακεδονία κατοικούσαν 656.000 'Ελληνες, 576.000 Τούρκοι και 545.000 Σλαβόφωνοι' κατά τίς βουλγαρικές, 485.000 ήταν Τούρκοι, 225.000 'Ελληνες, 1.184.000 οι Βούλγαροι και 700.000 οι Σέρβοι' κατά τίς σερβικές, 231.000 ήταν Τούρκοι, 201.000 οι 'Ελληνες, 57.000 οι Βούλγαροι και 2.048.000 οι Σέρβοι! Πρέπει νά σημειωθεί, ότι οι στατιστικές άναφέρονται σ' όλόκληρη την περιοχή πού σήμερα έχει περιληφθεί στά έθνικά όρια της 'Ελλάδας.

τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία τότε ἀνῆκε ἐνιαῖα στοὺς Τούρκους.

3. ΤΟ ΑΡΜΕΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Νέα ἐστία τοῦ χρονίζοντος Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐμφανίζεται τώρα στὴν Ἀρμενία. Ὁ Ἀρμενικὸς λαὸς, διεκδικώντας τὴν ἐθνικὴ του ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, θρίσκει σὲ ἀναβρασμό. Πρὶν ὅμως ὁ ἀγὼνας του πάρει συγκεκριμένη μορφή, οἱ Τούρκοι, ὑποδαυλιζόμενοι ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ ἱμπεριαλισμὸ, ὁ ὁποῖος ἔχει κατορθώσει ν' ἀποκτήσῃ τὸ προβάδισμα στὴν Τουρκία, προβαίνουν σὲ ὁμαδικὰ σφαγὰς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1894, ποὺ συνεχίζονται τὰ ὀθὸ ἐπόμενα ἔτη, 1895 καὶ 1896. Μέσα σὲ μιὰ τριετία ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς 300.000 ψυχές, ἐνῶ ἄλλες 300.000, κυρίως γυναικόποιδα, πούληθησαν στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀνατολῆς. Τόση μεγάλη ἔκταση πῆραν οἱ σφαγές, ὥστε δὲν περιορίστηκαν στὴν ἐθνικὴ κοινότητα τῶν Ἀρμενίων, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκαν καὶ στὴν ἀρμενικὴ παροικία τῆς Πόλης. Οἱ Δυνάμεις, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα δέχτηκαν σιωπηρὰ τὰ τουρκικὰ ἔκτροπα στὴν Ἀρμενία, ἀναγκάστηκαν, μπροστὰ στὴν παγκόσμια ἀγανάκτηση, νὰ συγκαλέσουν πρεσβευτικὴ διάσκεψη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔτσι πέτυχαν τὴν παύση τῶν διωγμῶν στὴν Ἀρμενία, καθὼς καὶ τὴν παροχή, ἐκ μέρους τοῦ σουλτάνου, κάποιων στοιχειωδῶν ἐγγυήσεων γιὰ τὴ μὴ ἐπανάληψιν τῶν σφαγῶν. Πρὸς ἐξαναγκασμὸ τῆς Τουρκίας ἀσκήσας πίεσιν στὴν Πύλιν ἰδιαίτερα ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, ἐκδιάζοντάς τιν νὰ παραδεχτεῖ τὸ δημιουργημένον καθεστῶς στὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὸ 1882, ποὺ ἡ Τουρκία δὲν εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς τότε.

4. ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΛΙ

Στὴν ἀλυσίδα τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ἐξεγέρσεων στὴν Ἀνατολή, μέσα στὰ πλαίσια τῆς νέας φάσης τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, ἀνήκει καὶ τὸ καινούριον ζήτημα τοῦ Κρητικοῦ. Ἀπὸ τὸ 1895 ἡ Κρήτη ἦταν ἀνάστατη. Ἐκτός ἀπὸ τὸ παλαιὸν αἷτημα τῆς ἐνώσεως τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα, ὑπόβοσκε δξύτατον καὶ τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα. Ὁ ἀκτήμων ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς, διπλᾶ ὑποτελὲς στὴ σουλτανικὴ ἐξουσία καὶ τοὺς μπέηδες φεουδάρχες, κινούνταν μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἔθνους ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀπὸ τὴν καταπίεσιν τῶν γαιοκτημόνων καὶ τὴν διανομὴν τῆς γῆς στοὺς καλλιεργητάς.

Τὸν ἀναβρασμὸν τῆς Κρήτης ἐπιχείρησε καὶ πάλιν νὰ ἐκμεταλ-

λευθεί η Ἀγγλία, υποκινώντας και τὸ 1896, ὅπως και στὸ παρελθόν, ὀρισμένους ἀνθρώπους της νὰ συμπήξουν πολιτικὸν κόμμα στὸ νησί, τὸ ὁποῖο θὰ εἶχε σὰν βασικὴν τοῦ ἐπιδιώξεως τὴν ὑπαγωγὴν τῆς Κρήτης στὸ βρεταννικὸ ἀποικιακὸ σύστημα! Εἶναι εὐνόητο, ὅτι ἡ θρασυτάτη αὐτὴ ἀγγλικὴ μηχανορραφία προσέκρουσε στὴ σθεναρὴ ἀπόφασιν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ν' ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν ἑνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τὴν Ἑλλάδα και ἔτσι τὰ ἀγγλικά σχέδια ὤρθησαν ἄδοξο τέλος.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1897, τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν Κρήτην, ἐκδηλώθηκε ἐντονότατα. Οἱ Τούρκοι μπέτηδες, φέροντας βαρέως τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν ὑπαιθρον τοῦ νησιοῦ, ἔβαλαν φωτιά, μετὰ ἀνθρώπους τους, στὴν ἑλληνικὴ συνοικίαν τῶν Χανίων, ἐνῶ ταυτόχρονα, στὴν ὑπαιθρον, ὀργάνωσαν μεγάλης ἐκτασεως σφαγὰς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἔκτροπα τῶν Τούρκων ἀποτελέσαν τὸ ἑναυσμα γιὰ τὴν ἐνοπλὴν Κρητικὴν ἐξέγερσιν και ἡ νέα αὐτὴ φάσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος στὸ Αἴγαίον καθίσταται τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς διπλωματίας ἀνάμεσα στὶς Δυνάμεις και τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν.

5. ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὸ γεγονός τῆς συμμετοχῆς τοῦ διαδόχου σὲ ἀντιπολιτευτικὸν συλλαλητήριον και ἡ ὡς ἐκ τούτου παραίτησιν τοῦ Τρικούπη, ἔφερε ὅτῃν ἐπιφάνεια βλεπὲς τίς παρεμβάσεις τοῦ στέμματος ἐναντίον τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος. Ἰδιαιτέρα ὁ διάδοχος ἔδειχνε ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ δημιουργίαν προσωπικῆς του παράταξεως στὸ στράτευμα, πρὸς μεγάλην δυσφορίαν τῶν ἀξιωματικῶν, ποῦ ἔβλεπαν δυσάρεστην κάθε ἀνάμειξιν τοῦ στέμματος στὰ πολιτικὰ προβλήματα τοῦ τόπου. Τὸ γεγονός τῆς παρουσίας τοῦ διαδόχου στὸ ἀντιπορολογικὸν συλλαλητήριον τοῦ Πεδίου τοῦ Ἀρεως, ὀρθὰ θεωρήθηκε ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν σὰν πραξικόπημα κατὰ τοῦ Συντάγματος τῆς χώρας και ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ διαμαρτυρήθηκε στὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ὁμως δέχτηκε ψυχρὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Τρικούπη και ἀπάντησε ξερά, ὅτι «ὁ διάδοχος ἐμελλε νὰ παρίσταται πάντοτε και παντοῦ ὡς ἀνορθωτὴς τῆς τάξεως, ὅπου ἤθελε φανεῖ αὐτὴν κινδυνεύουσαν». Καὶ στὴ δήλωσιν τοῦ Τρικούπη γιὰ τὴν παραίτησίν του, ὁ βασιλεὺς ἀπάντησε ἐπίσης ξερά: «Κάνετε, ὅτι ἐγκρίνετε». Κατόπιν τούτου, ὁ Τρικούπης συνεχάλεσε ἐκτάκτως τὴ Βουλὴν και ἀφοῦ ἀπέσπασε δήλωσιν ἐμπιστοσύνης τῆς πλειοψηφίας, ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν τῆς κυβέρνησης, ποῦ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ στέμμα στὶς 10 Ἰανουαρίου 1895.

Τὸ στέμμα, μετὰ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβέρνησης Τρικούπη, σκέφτηκε ἐξῆς κοινοβουλευτικὰς λύσεις και ἐ-

πιχείρησε νά σχηματίσει αὐλική κυβέρνησις ὑπὸ τὸ ναύαρχο Μ. Κανάρη, γιὰ τοῦ ἑνδοξοῦ πυρπολητῆ. Ὡστόσο, οἱ ὁδοὶ τοῦ στέμματος ἦσαν τόσο ἐπαχθεῖς, ὥστε ὁ Κανάρης ἀποποιήθηκε τὴν ἐπιτολήν, ὁ δὲ βασιλεὺς, φοβούμενος, λόγω τῆς καθολικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ἐμφύλια σύρραξιν, ἀναγκάστηκε νά προχωρήσει στὸ σχηματισμὸ ὑπηρεσιακῆς κυβέρνησεως ὑπὸ τὸν Θεόδωρο Δελήγιάννη, ἡ ὁποία προσέβη στὴ διάλυση τῆς Βουλῆς καὶ προκήρυξε ἐκλογὰς γιὰ τὶς 16 Ἰουλίου 1895.

Οἱ ἐκλογὰς γίνονταν ὑπὸ συνθήκας νοθείας καὶ τρομοκρατίας. Σὲ τέτοιο σημεῖο ἔφτασε ὁ πολιτικὸς φατριασμός, ὥστε δὲν δίστασαν νά προβοῦν σὺν ἀνοικτῇ ἐξαγορᾷ Τρικουπικῶν, τοὺς ὁποίους τοποθετοῦσαν στὰ ἀντικουπικoὺς συνδυασμοὺς, προκειμένου νά ρυμουλκήσουν τοὺς τρικουπικοὺς ψήφους στὶς ἐπαρχίες, ὅπου ὁ κομματάρχης ἦταν τὸ κύτταρο τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἐνα τέτοιο περιστατικὸ συνέβη στὸ Μεσολόγγι, ἰδιαίτερη ἐκλογικὴ περιφέρεια τοῦ Τρικούπη, ὅπου τοποθετήθηκε σὺν ἀντίπαλος τοῦ Τρικούπη κάποιος Γουλιμής, πρῶν βλαχοδήμαρχος τῆς περιοχῆς καὶ τῶς κομματάρχης τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος. Αὐτὸς ὁ Γουλιμής ἐπέτυχε μὲ διαφορά τριῶν ψήφων καὶ κατέλαβε τὴ βουλευτικὴ ἔδρα τοῦ Τρικούπη. Ἰστέρα ἀπ' αὐτὸ καὶ ἀφοῦ σχολίασε πικρόχολα τὴν ἀποτυχία του μὲ τὴ φράση: «ἀνθ' ἡμῶν, ὁ Γουλιμής!», ὁ Τρικούπης ἐδήλωνε ὅτι ἀποσυρόταν ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιτικῆς παράταξης, πού προσπάθησε νά πραγματώσει τὸν ἀστικὸ μετασχηματισμὸ τῆς χώρας, καταποντιζόταν, μαζὶ μὲ τοὺς φίλους του, στὸ βόρβορο τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καὶ τὸ ἔλλοτε ἰσχυρότατο κυβερνητικὸ κόμμα διέθετε στὴ νέα Βουλὴ λιγότερους ἀπὸ 20 βουλευτές!

Μετά τὴ δῆλωσή του ὁ Τρικούπης ἔφυγε γιὰ τὶς Κάννες τῆς Γαλλίας. Ἀπόπειρα τῶν φίλων του νά τὸν πείσουν ν' ἀναθεωρήσει τὴν ἀπόφασή του καὶ νά κατέβει στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νά πάρει μέρος σὲ ἀναθεωρητικὴ ἐκλογή, λόγω θανάτου βουλευτῆ, μὲ ἐξασφαλισμένη τὴν ἐπιτυχία του, ἀπέτυχε καὶ σὲ λίγο καιρὸ ὁ Τρικούπης πέθαινε στὶς Κάννες (1896), μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ τὸν τόπο του.

Οἱ νέες ἐκλογὰς ἔδωσαν σημαντικὴ πλειοψηφία στὴν παράταξιν Θ. Δεληγιάννη, ὁ ὁποῖος καὶ σχημάτισε κυβέρνησιν. Τὸ οἰκονομικὸ χάος ἦταν τὸ μέγιστο ἀπὸ τὰ προβλήματα, πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίζει ἡ νέα πολιτικὴ ἡγεσία. Ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμῆς τῆς ἀνάδου τῆς στῆν ἐξουσία ἡ νέα κυβέρνησις προσπάθησε νά ἐπιτύχει συμβιβασμὸ μὲ τοὺς δανειστὰς τῆς Ἑλλάδας. Οἱ χρηματιστικοὶ κύκλοι τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Παρισιοῦ, ὅπου εἶχαν συσσωρευθεῖ μεγάλες ποσότητες ἑλληνικῶν χρεωγράφων, ἀγανάκτησαν καὶ μόνο

στό άκουσμα τής είδησης. γιατί πρόθεση διαρκής τών χρηματιστικών κύκλων, πού είχαν τοποθετήσει κεφάλαια στην Έλλάδα, ήταν ν' αναλάβουν τόν έλεγχο τών δημοσιονομικών τής χώρας, σέ βάρος τής εθνικής της ανεξαρτησίας. Σέ τέτοια όξύτητα όρισόταν τό όλο θέμα τής ξένης καπιταλιστικής επίθεσης κατά τής Έλλάδας, όταν τό Κρητικό ζήτημα ήρθε νά δώσει άπρόοπτη και εύνοϊκή τροπή στίς ληστρικές προθέσεις τους.

6. ΑΠΗΧΣΗ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Η «ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ»

Τήν όργάνωση στην Έλλάδα τών μαχητικών όμάδων, πού είχαν ως στόχο τή δημιουργία άνταρτικής κίνησης στη Μακεδονία, είχε αναλάβει ή «Έθνική Έταιρία», όργάνωση εθνικιστικών τάσεων, στην όποία μετείχαν άξιωματικοί τοϋ στρατοϋ, τοϋ ναυτικού, άνώτεροι κρατικοί υπάλληλοι, πολιτευτές και άνθρωποι τοϋ ανακτορικού περιβάλλοντος, όπως ο καθηγητής Σ π υ ρ ί δ ω ν Λ ά μ π ρ ο ς, από τους πιδ στενούς παράγοντες τής αύλης. Μόλις κηρύχτηκε ο ένοπλος άγώνας στην Κρήτη, ή «Έθνική Έταιρία» άρχισε εύρεϊα ζύμωση, ζητώντας τήν ενεργό επέμβαση στην Κρήτη τοϋ στρατοϋ και τοϋ στόλου. Πρὸς τό σκοπό αύτό διέθεσε άφθονα οικονομικά μέσα, καθώς και όμάδες άνταρτών, πού εισέβαλαν, για τή δημιουργία άντιπερισπασμοϋ, στα Μακεδονικά, υπό τουρκική κατοχή τότε, έδάφη.

Μπροστά στην πίεση τής «Έθνικής Έταιρίας», πού, όπως άποδείχτηκε άργότερα, είχε και τή σύμφωνη γνώμη τών άνακτόρων, ή κυβέρνηση έστειλε στην Κρήτη δυο πολεμικά, υπό τή διοίκηση τοϋ ύπασπιστή τοϋ βασιλέως Ρ ά ί ν έ κ, ενώ στρατιωτικό τμήμα πού επιδιβάστηκε στα πολεμικά, έτέθη υπό τή διοίκηση τοϋ έπίσης βασιλικοϋ ύπασπιστή Τι μ ο λ έ ο ν τ ο ς Β ά σ ο υ. Στο μεταξύ οί Δυνάμεις, θορυδημένες μπροστά στη μεγάλη έκταση πού έπαιρνε τό Κρητικό ζήτημα, είχαν στείλει στην Κρήτη μοίρες τών στόλων τους, πού αποβίβαζαν άγήματα στα παράλια, ενώ μέ ναυτικές περιπολίες άπαγόρευαν τήν άποστολή ενισχύσεων στον τουρκικό στρατό τής νήσου. Τό έλληνικό άγλημα είχε άποδοθασθεί στην παράλια Ά λ ι κ ι α ν ο υ, κοντά στα Χανιά και, έρμώμενο από τή θέση αύτή, ξεκαθάρισε τάχιστα τήν περιοχή γύρω από τήν τουρκική πρωτεύουσα.

Έτσι, στη Κρήτη δημιουργούνταν τώρα μία νέα και ιδιότυπη κατάσταση. Πολιτικοί παράγοντες τής Κρήτης, πού σχεδόν στο σύγολό τους εκπροσωπούσαν τήν τάξη τών γαιοκτημόνων, συνήλθαν σέ συνέλευση, πού κήρυξε τήν ένωση τής Κρήτης μέ τήν Έλλάδα. Ό έλληνικός στρατός κατείχε τή γύρω από τά Χανιά ύπαι-

θρο, ἐρχόμενος σὲ καθημερινὲς ἔνοπλες προστριβὲς μὲ τοὺς Τούρκους, ἐνῶ ἀγγλικά, γαλλικά καὶ ρωσικά ἀγῆματα κατεῖχαν τὰ παρالياκά φρούρια καὶ οἱ Τούρκοι εἶχαν περιοριστεῖ στὰ μεσόγεια τῆς νήσου. Μπροστά στὴν κατάσταση αὐτή, ἡ Πύλη ἀπαίτησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἄμεση ἀνάκληση τῶν στρατιωτικῶν τῆς δυνάμεων ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἀρχίσει προστριβὲς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων τῶν Δυνάμεων καί, σὲ μερικές περιπτώσεις, οἱ σύμμαχοι στόλοι προσέβαλαν μὲ τὰ τηλεβόλα τοὺς τίς ἑλληνικὲς θέσεις. Ἡ Τουρκία, ἀνένδοτη, ἀπειλοῦσε πλέον μὲ πόλεμο, ἀν οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις δὲν ἐγκατέλειπαν τὴν Κρήτη.

7. Η ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ κυβέρνηση Δεληγιάννη, ἀν καὶ γινώριζε ἄριστο ὅτι πολεμικὴ περιπέτεια μὲ τὴν Τουρκία θ' ἀπέβαινε σὲ θάρος τῆς χώρας, δὲν ὑποχώρησε καθόλου, πιεζόμενη ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὰ μαχητικὰ στελέχη τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας». Ἐντελῶς ἐπιπόλεια δέχτηκε τὴν τουρκικὴ πρόκληση καὶ συγκέντρωσε στὰ μὲν Θεσσαλικά σύνορα 40.000 στρατό, 770 ἵππεις καὶ 100 τηλεβόλα, ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Μ α κ ρ ῆ, στὴ δὲ Ἡπειρο 20.000 στρατό, 200 ἵππεις καὶ 50 τηλεβόλα, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Μ ά ν ο.

Στις 5) 18 Ἀπριλίου 1897 ἡ Τουρκία κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα εἰσέβαλαν στὴ Θεσσαλία. Μὲ τίς πρῶτες συγκρούσεις, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀρχισε νὰ ὑποχωρεῖ. Ἡ Λάρισα ἐγκατελείφθη καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ Φάρσαλα καὶ ὁ Δομοκός. Μέσα σὲ χρονικὸ διάστημα ἐνδς-μηνός, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπέστη συντριπτικὴ ἥττα. Τίς τελευταῖες-μέρες τοῦ πολέμου ἡ ἀρχηστρατηγία τῶν δυνάμεων Θεσσαλίας ἀνετέθη στὸ διάδοχο Κωνσταντίνο, ἀλλὰ ἡ τύχη τῶν ὁπλων δὲν ἄλλαξε καθόλου. Μοναδικὴ ἑξαίρεση ἀποτελέσει ἡ ἑλληνικὴ ταξιαρχία ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Σ μ ο λ έ ν σ κ η ν, ἡ ὁποία κράτησε τίς θέσεις τῆς στὸ Βελεστίνο καὶ ἀπέκρουσε τίς τουρκικὲς ἐπιθώσεις.

Ἡ ἐξέση τῆς κατάρρευσης τοῦ μετώπου ἀναστάτωσε τὸ λαὸ στὴν Ἀθήνα. Ἐξάλλα πλήθη διήρπαζαν τὰ ὄπλοσπώλεια καὶ ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους μὲ στόχο τοὺς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ κυβερνητικὰ κτίρια. Φοδερὴ ὑψώθηκε κατακραυγὴ κατὰ τοῦ διαδόχου, ὡς ὑπαίτιου, κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, τῆς στρατιωτικῆς συμφορᾶς. Τὸ στέμμα ἀναγκάστηκε νὰ ἐκδιώξει ταχύτατα τὴν κυβέρνηση Δεληγιάννη, ἀναθέτοντας τὴν ἐξουσία στὸ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο Ρ ά λ λ η. Πρῶτὴ ἐνέργεια τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ ἦταν, μὲ σύμφωνη γνώμη τοῦ στέμματος, νὰ στείλει: ἱκετευτικὸ τηλεγράφημα στὸν τσάρο,

για να επέμβει η Ρωσία και να συγκρατήσει τους προελαυνόντες άμαχητί εναντίον της Ἀθήνας Τούρκους. Πραγματικά, ύστερα από επέμβαση του τσάρου, η τουρκική προέλαση σταμάτησε και στις 8 Μαΐου 1897 υπεγράφη άναχωχή έξω από τη Λαμία. Ἡ Ἑλλάδα άναγκαζόταν τώρα να δεχτεί την άνάκληση του έλληνικού στρατού και στόλου από την Κρήτη, ενώ οι ξένοι αναλάμβαναν να στηρίξουν το παραπαύον πολιτειακό καθεστώς της χώρας.

8. ΕΠΙΒΟΛΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Το φθινόπωρο του 1897 άρχισαν στην Κωνσταντινούπολη οι διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συνθήκης ειρήνης μεταξύ Ἑλλάδας και Τουρκίας. Στις διαπραγματεύσεις αυτές η Ἑλλάδα δέν πήρε μέρος, γιατί είχε αναθέσει έν λευκῷ και άνευ δρων στίς κυβερνήσεις τῶν Δυνάμεων να τήν αντιπροσωπεύσουν, στην ουσία, δηλαδή, είχε παραδοθεί στα νύχια τῶν ξένων άνειστών της και έμολογούχων! Αποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων της Κωνσταντινούπολης ήταν να υποχρεωθεί η Ἑλλάδα να πληρώσει πολεμική άποζημίωση στην Τουρκία 100.000.000 χρυσῶν δραχμῶν, ένῶ δ από πολλοῦ επιδιωκόμενος από τούς ξένους διεθνούς οίκονομικός έλεγχος γινόταν πραγματικότητα: Μέν ιδιαίτερο έκθερο της συνθήκης καθοριζόταν ότι «ή έλληνική κυβέρνηση θέλει προκαλέσει τήν ψήφισιν νόμου, ἐκ τῶν προτέρων άρρεστοῦ ταις δυνάμεσι, κανονίζοντος τήν λειτουργίαν της έπιτροπής και καθ' όν ή είσπραξις και διάθεσις προσόδων έταρκῶν εἰς τήν ύπηρεσίαν του διά τήν πολεμικήν άποζημίωσιν δανείου και τῶν άλλων έθνικῶν χρεῶν θέλουσι τεθῇ υπό τόν άπόλυτον έλεγχον της ειρηνέμενης έπιτροπής». Τά μέλη της έπιτροπής αὐτῆς διορίστηκαν από τίς Δυνάμεις, πήρε δέ υπό τόν άπόλυτο έλεγχό της τά μονοπώλια του άλατος, του πετρελαίου, τῶν σπирτων, παιγνιοχάρτων, σιγαροχάρτου, σμύριδας, τό φόρο καπνοῦ, τά τέλη χαρτοσήμου και τά εισαγωγικά τέλη του τελωνείου Πειραιῶς. Προβλεπόταν ότι σε περίπτωση που τά έσοδα από τούς άνωτέρω πόρους θά ήταν άνεπαρκή, θά έτίθεντο στη διάθεση της έπιτροπῆς και τά έσοδα τῶν τελωνείων Λαυρίου, Πατρῶν, Βόλου και Κέρκυρας. * Μέν τόν τρόπο αυτό, ή Ἑλλάδα έμπαινε έπίσημα σε κατάσταση εξάρτησης από τό ξένο κεφάλαιο και οι έλληνικοί χρη-

* Σύμφωνα μέ τόν πίνακα πού δημοσιεύει ό Κωστέης Μωσ. κώφ στην έξοχη μελέτη του «Ἡ Ἑθνική καί κοινωική συνειδηση στήν Ἑλλάδα 1830-1909 δολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χώρου», σελ. 9, άντλημένο από τό 12ο τόμο τῶν Ἀρχείων τοῦ γαλλικοῦ υπουργείου

ματιστηριακοί και τραπεζικοί κύκλοι πάσχιζαν να υπαγάγουν και τους άλλους πόρους της χώρας υπό τον έλεγχο της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής, για να εισπράττουν πιδ άκοπα τὰ ιλιγγιώδη κέρδη τους.

Η ούσιαστική κατάργηση της έθνικης ανεξαρτησίας της χώρας έδωσε στις Δυνάμεις την εύχέρεια να λύσουν τὸ Κρητικό ζήτημα όπως αὐτὲς ήθελαν. Η μεγαλόνησος ἀναδείχτηκε σὲ αὐτόνομη ήγεμονία, στήν οποία, με τήν επιμονή τοῦ τσάρου, τοποθετήθηκε ὡς ήγεμόνας ὁ πριγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιὸς τοῦ βασιλέως. Η Ἀγγλία, ἀν και εἶχε ὁσικὲς ἀντιρρήσεις πρὸς τὴ δοθεῖσα λύση, ἀναγκάστηκε νὰ δεχτεῖ, γιατί ὁ τσάρος τὴν έθεσε πρὸ τοῦ διλήμματος: ᾤ ὀ ἀναδεικνύεταν ήγευς/ας ὁ Γεώργιος, ἢ ἡ Κρήτη θὰ ένωνόταν με τήν Ἑλλάδα. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1898 ὁ Γεώργιος πῆγε στήν Κρήτη και ἀνέλαβε τὰ νῆα του καθήκοντα.

9. ΤΑ ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ: ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΚΑΙ ΓΗΟΤΙΕΣ

Όλοι οἱ Ἕλληνες και ξένοι Ιστορικοί, πὸ μελέτησαν τὸν 19ο νεοελληνικό αἰώνα, εκφράζουν σαφῶς και κατηγορηματικῶς τήν ὑπόφια, ὅτι ἡ πολεμική φάρσα τοῦ 1897 ὑπῆρξε ἓνα κλοσσισιαίας έκτασης χρηματιστηριακὸ κὸλπο, πὸ ὑποκινήθηκε ἀπὸ τοὺς ξένους χρηματιστηριακοὺς κύκλους, προκειμένου νὰ επιτευχτεῖ ὁ διεθνὴς έλεγχος στὰ δημοσιονομικά της Ἑλλάδας. Ὑπάρχουν μερικοί μάλιστα πὸ ἐπεκτείνουν τίς ὑποφίες τους μέχρι τὸ στέμμα, βασιζόμενοι στὸ γεγονός, ὅτι ἡ «Ἐθνική Ἑταιρία» ἐλεγχόταν ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Γεώργιος Φιλάρετος, λέει σαφῶς ὅτι ἡ περιπέτεια τοῦ 1897 ήταν «εἰκονικὸς ψευδοπόλεμος, τήν έκτέλεσιν τοῦ ὁποῦ ἡ διπλωματία ἐνεπιστεύθη εἰς τὸ στέμμα». Τόση μεγάλη ήταν ἡ λαϊκή ἀγανάκτηση κατὰ τῶν κρατούντων, ὡστε γιὰ νὰ τεθεῖ τέρμα στὴ φθορά τοῦ γοήτρου τοῦ θρόνου, σκηνοθετήθηκε, στίς ἀρχές τοῦ 1898, ψευδοαπόπειρα δολοφονίας τοῦ

Ἐξωτερικῶν, στὸ ΔΟΕ ὑπῆχθησαν τὰ παρακῶ ποσά εἰς ἐξόδων:

Μονοπωλίων	18.900.000	χρυσὲς δραχμῆς
Χαρτοσώμου	10.000.000	» »
Τελωνείου Πειραιῶς	10.700.000	» »
» Πατρῶν	2.400.000	» »
» Βόλου	1.700.000	» »
» Κερκύρας	1.600.000	» »
» Λαυρίου	1.500.000	» »
Σύνολο	48.800.000	χρυσὲς δραχμῆς

Γεωργίου στη λειψφόρο Συγγρού. Όσο, τα γεγονότα διαφώτισαν εύρύτετα στρώματα λαού και σημειώθηκε τότε μεγάλη αντιμοναρχική και αντιξενική ζύμωση μέσα στις μάζες, ή όποια έπηρέασε θετικά μεγάλη μερίδα των αξιωματικών. Το αίτημα μιας ολοκληρωμένης αστικής αλλαγής μπαίνει σε όξεία φάση και άνοίγει αποφασιστικά ο δρόμος προς το Γ ο υ δ !.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΕ ΝΕΑ ΟΕΥΝΣΗ

1. ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΤΗΣ ΗΤΤΑΣ

Ο Θ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, κρίνοντας, κατά κάποιο τρόπο, εκ των υστέρων, τα αίτια που οδήγησαν τη χώρα στην ήττα, έλανε την έξης δήλωση, άμέσως μετά το τέλος του πολέμου: «Ὡς πολίτης συναισθάνομαι μὲν τὸ αἶσχος καὶ τὸ θνεὺδος τοῦ πολέμου· ὡς ὑπουργὸς δὲ οὐδεμίαν φέρω δι' αὐτὰ εὐθύνην». Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ γηράσαντος ἐν ἀμαρτίαις Γορτύνιου πολιτικοῦ, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς παραδοξολογία, ἂν δὲν ἔκρυβε σαφὴ καὶ κατηγορηματικὸ ὑπαινιγμὸ ἐναντίον τοῦ στέμματος καὶ τοῦ πολιτικοῦ ὀργάνου τοῦ παλατιοῦ, τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», τῆς ὁποίας τὸν ἔξαλλα σωβινιστικὸ ρόλο κατήγγειλε εὐθαρσῶς ὁ Τύπος τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ οἱ πλέον ὑπεύθυνοι πολιτικοὶ παράγοντες δὲν δίστασαν νὰ τὴν χαρακτηρίσουν ὡς πρακτορεῖο τοῦ διεθνoῦς κεφαλαίου, ντυμένο μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνικὸ ἔνδυμα. «Ἐν μέσῳ καταστάσεως ὑποσχομένης τὰ χεῖριστα - γράφει ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Ἀσπρέας - ἡ Ἑλλάς ἐκάμπτετο καὶ ἐγονυπτεῖ οἰκονομικῶς, ἐχρεωκοπεῖ δὲ ἠθικῶς. Ἡ στρατιωτικὴ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ ἀθλιότης τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων, ἡ πλημμελὴς λειτουργία τῆς δικαιοσύνης, ἡ ἔκλυσις τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν καὶ ἡ χαλάρωσις τῆς ἠθικῆς τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ὀφείλει νὰ κριθῇ ὡς ἄμεσος καὶ ἀναπόδραστος συνέπεια μιᾶς κακοδαιμονίας, τῆς ὁποίας αἱ πηγαὶ ἐκ παραλλήλου εὗρηνται εἰς τὴν ἑρημίαν πολιτικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ἀνιδιοτελεῖ ἀνηθικότητα ἱκανῆς μερίδος τοῦ συνόλου τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἐκπροσώπων. Ἡ Ἑλλάς ἐσύρετο παράλυτος, ἐν δὲ μόνον ὑπελείπετο, ἡ βιαία ἀνατροπὴ τοῦ στέμματος».

Πραγματικά, ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν Πάλλη, ἡ ὁποία ἀνέλαβε νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὰ ῥεῖπτα τῆς ἡττας, τὰ πάντα φαίνονταν νὰ καταρρέουν. Λαὸς καὶ πολιτικὸς κόσμος θεωροῦσε τὸ στέμμα ὡς ὑπαίτιο τῆς ἑλληνικῆς κακοδαιμονίας γενικὰ καὶ εἰδικὰ στὴν παρούσα περίπτωσιν ὡς ὑπαίτιο τῆς συμφορᾶς.

Γιὰ νὰ ἐπηρεασθεῖ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ νὰ μετατεθοῦν οἱ εὐ-
θύνες ἀπὸ τὸ στέμμα στὴν πολιτικὴ ἡγεσία, ἡ αὐτὴ ἀποφάσεις,
τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1898, περιοδεῖα τοῦ βασιλέως στὸ Μοριά. Σὲ ὁ-
λες τὶς ὁμιλίες του ἡ τὶς ἰδιαίτερες συνδιαλέξεις του μὲ ἐπιτροπὲς
καὶ ἄτομα, κατέβαλε ἐπίμονη προσπάθεια γιὰ νὰ υπογραμμίσαι τὸ
ἀνεύθυνον τοῦ στέμματος. Στὶς ὁμιλίες του αὐτὲς ὑπῆρξε τολμηρότα-
τα ἀντισυνταγματικός, ὅπως συνέβη στὴν Καλαμάτα, Σπάρτη, Τρι-
πολιτῆζά, Αἴγιο, Πάτρα, Πύργο, ὅπου δήλωνε ὅτι «οὐδεὶς ἀγαπᾷ
πλειότερον ἐμοῦ τὴν πατρίδα διότι οὐδεὶς ἄλλος ἔχει μεγαλύτερον
ἐμοῦ συμφέρον ἀπὸ τὴν εὐημερίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ λαοῦ μου»
καὶ «οἱ βουλευταὶ ἀληθῶς ἀσχολοῦνται μὲ τὴν συναλλαγὴν, διο-
ρίζοντες καὶ παύοντες ὄχι τοὺς χρηστοὺς, οὔτε τοὺς ἀνικάνους, ἀλ-
λὰ κυβερνῶσιν ἡθικὴν θὰ τὴν ἐγκατέλειπον οἱ βουλευταί, διὰ νὰ
τὴν παραπέμψουν ἔπειτα εἰς εἰδικὸν δικαστήριον» ἢ «τρεῖς δυνά-
μεις εἰργάσθησαν διὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς δικαιοσύνης, οἱ βουλευ-
ταί, τοὺς ὁποίους σεῖς ἐκλέγετε, οἱ δικασταί, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ
ὑποστηρίζουν, καὶ οἱ δικηγόροι, διὰ τῆς κακοπιστίας καὶ στρε-
ψοδικίας»!

Τὴν κυβέρνησιν Ράλλη, ποὺ ἐγκατέλειπε τὴν ἀρχή, ἀφῆνον-
τας πίσω τῆς τὸ χάος, διαδέχτηκε ἡ ἐπίσης προταθείσα ἀπὸ τὸ
στέμμα κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμη, ἡ ὁποία
καὶ προκήρυξε ἐκλογὰς γιὰ τὶς 7 Φεβρουαρίου 1899. Ἡ πολιτικὴ
κατάστασις διαγραφόταν τώρα στὸν πολιτικὸ ὀρίζοντα διαφορετι-
κὴ ἀπ' ὅ,τι τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου. Τὸ μεγάλο προσωποπαγὲς
δελτηγιαννικὸ κόμμα εἶχε φθαρεῖ ἀνεπανόρθωτα στὴ λαϊκὴ συνεί-
δηση. Νέες ζυμώσεις εἶχαν ἀρχίσει στὸν πολιτικὸν χώρον, ἐνῶ πλη-
θος λαθρεπιβάτες τῆς πολιτικῆς ζωῆς διαγκωνίζονταν νὰ ἐπιτύχουν
ἐκλογικὸ μερίδιον ἀπὸ τὴ διαφαινομένη καταγῶδη κομματικῆ κα-
τάρρευση τοῦ παλαιοκομματισμοῦ.

Παράλληλα, τὸ γενικὸ πλεόν αἶτημα γιὰ ἀλλαγὴ ξαναρχόταν
καὶ πάλι ὀξύτερον ἐπὶ τάπητος καὶ φαινόταν νὰ ἐπαναφέρει στὴν
ἐπικαιρότητα τὸ παλαιὸν τρικουπικὸν κόμμα. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν
αὕτη κινήθηκε μὴ ὁμάδα τρικουπικῶν βουλευτῶν καὶ τὸ Νοέμ-
βριον τοῦ 1898 εἶχε ἐκλέξει ὡς νέον ἀρχηγὸν τοῦ ἀκέφαλου, ἀπὸ τὸ
θάνατον τοῦ Τρικούπη, κόμματος, τὸν Κερκυραῖον πολιτευτὴ καὶ φε-
ουδάρχη Γεώργιον Θεοτόκην, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ὁποίου
καὶ κατέθηκε στὶς ἐκλογὰς τῆς 7 Φεβρουαρίου 1899.

Ὁ Θεοτόκης κατέθηκε στὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα μὲ τὴ σημαία
τῆς ἀλλαγῆς· κατόρθωσε ν' ἀποσπάσει τὶς λαϊκὰς ψήφους καὶ ν' ἀ-
ποκτήσῃ τὴ σχετικὴν πλειοψηφίαν στὴ Βουλὴ καὶ στὶς 2 Ἀπριλίου
1899 σχημάτιζε τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἥτταν κυβέρνησιν, προερχό-
μενη ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς νέας Βουλῆς.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία των Ιστορικών της εποχής, δοο και του Τύπου της πρωτεύουσας, η νέα κυβέρνηση είχε ν' αντιμετώπισει αληθινὸ χάος. Τὰ οικονομικά της χώρας ήταν σὲ ἄβυσσος κατάστασις και στὴν ἴδια χαώδη καχεξία είχαν περιπέσει ὁ στρατὸς και ἡ δικαιοσύνη. «Οὐτε στρατὸς ὑπῆρχε - γράφει ὁ Γ. Ἀσπρίας - οὐτε ὀπλισμός, οὐτε ὑλικὸν πολέμου. Ὁ στρατὸς, ἀνερχόμενος σὲ 11.850 ἄντρες, ἀπετέλει συρφετὸν ὀπλοφόρων, διεσπαρμένων ἀπανταχοῦ της χώρας και ἀπασχολούμενον εἰς ἔργα ἀστυνομικά, ὑπηρετικά των βαθμοφόρων και καταδικαστικὰ των χιλιᾶδων κακοποιῶν, ἐξ ὧν εἶχε πλημμυρίσει ἡ χώρα. Οἱ βαθμοφόροι ὑπηρετοῦν εἰς τὰς ἀστυνομίας των πόλεων και των χωρίων, οἱ μὴ ἀσχολούμενοι μὲ ἀστυνομικά ἔργα ἐσθίοντο ἐν ἀργίᾳ ἢ ἐπολιτεύοντο, φθείροντες ἑαυτοὺς και τὴν πολιτείαν. Ὁ ὀπλισμός, παλαιός, εἶχε φθαρεῖ ἐκ τοῦ πολέμου, τὸ δὲ ὑλικόν, πλὴν της φθορᾶς, ἢ εἶχε διασπαρῆ και ἀχρηστευθῇ, ἢ εἶχε ἀπολεσθῇ κατὰ τὴν συμφοράν». Σὲ χειρότερη κατάστασις ἦταν και τὸ ναυτικόν, τὸ ὁποῖο, ἐκτός ἀπὸ τὴν κάκιστη συγκρότησίν του, εἶχε ὑποστῇ ψυχικὴ φθορά στελεχῶν και πληρωμάτων, λόγω της μὴ συμμετοχῆς του στὸν πόλεμο, ἀφοῦ ἡ ραγδαία ἤττα δὲν ἐπέτρεψε σὲς μονάδες τοῦ ναυτικοῦ οὐτε καὶ νὰ ἀποπλεύσουν γιὰ τὴ διεξαγωγὴ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, μέσα στὰ πλαίσια των δυνατοτήτων τους.

Ἀλλὰ και στὸν τομέα της δημόσιας τάξης και της δικαιοσύνης, τὰ πράγματα δὲν ἦταν καλύτερα. Περί τοὺς 13.000 φυγάδικοι, φυγόστρατοι και λιποτάκτες περιφέρονταν στὴν ὑπαιθρο, ἀποτελώντας ἀληθινὴ οικονομικὴ μάστιγα, ἐνῶ περί τίς 300.000 πολίτες ἦταν ὑπὸ κατηγορίᾳ μπροστὰ στὰ δικαστήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 1.209 ἦταν κρατικὰ ἀστυνομικά ὄργανα. Καὶ στὸ χάος τοῦτο ἡ κυβέρνηση νόμιζε πῶς ἦταν δυνατό νὰ ἐπιβάλλει τὴν εὐταξία μὲ μέσα τὰ ὁποῖα οὐδόλως διέφεραν ἀπὸ τίς μεθόδους τοῦ παλαιοκομματισμοῦ των κοτσαμπάσῃδων, ἐνῶ γενικὸς ἦταν ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀστικὴ ἀλλαγὴ, ἢ ὁποία θὰ μετέβαλε τὴ μορφή της χώρας και θὰ δημιουργοῦσε, ἔστω και καθυστερημένα, τίς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις γιὰ μιὰ γοργὴ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα και τὴν εὐθυγράμμιση της κοινωνικῆς και οικονομικῆς ζωῆς πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸ περίγυρο, ὅπου ὁ καπιταλισμὸς πλέον εἰσερχόταν μὲ ταχύτατο ρυθμὸ στὸ μονοπωλιακὸ του στάδιο.

2. ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ

Τὸ σῶμα των ἀξιοματικῶν, δυσारेστημένο ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη σὲς τάξεις του των παραγόντων της αὐλῆς, ὅπως και ἀπὸ τὴ θρυνλούμενη τοποθέτηση ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τοῦ διαδόχου Κων-

σταντίνου, ὁ ὁποῖος εἶχε γενναία μερίδα εὐθυνῶν γιὰ τὴ στρατιωτικὴ ἦττα τοῦ 1897, ἀποβλέποντας ἐπίσης φιλόποτα πρὸς τὸν παρασκευαζόμενο ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν νέο ὄργανισμὸ τοῦ στρατεύματος, συνήλθε σὲ συσκέψεις καὶ ἀποφάσεις νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἀναπροσαρμογὴ μισθῶν καὶ τὴν κατανομὴ τῶν γενικῶν θέσεων. Ἀπὸ τὶς προκαταρκτικὰς αὐτὰς συσκέψεις ἐξελέγη τριμελὲς ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία παρουσιάσθηκε μπροστὰ στὸν πρωθυπουργὸ καὶ ὑπέβαλε τὰ αἰτήματα τοῦ σώματος.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῶν ἀξιοματικῶν θεωρήθηκε ἀπὸ τὸ Θεοτόκη σὰν ἐντελῶς ἀήθης καὶ χαρακτηρίστηκε σὰν προσπάθεια τοῦ στρατοῦ νὰ ἐπέμβῃ στὰ τῆς πολιτείας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς μεταχειρίστηκε θαυμάσια γλώσσα, ἀπειλῆσε σκληρὰς τιμωρίας καὶ ἔθεσε σὲ διαθεσιμότητα τὰ μέλη τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς. Παράλληλα, ἡ κυβέρνησις, γιὰ νὰ πλήξῃ τὸν ὀργανωτικὸ μηχανισμὸ τῶν ἀξιοματικῶν, προέβη σὲ μεταθέσεις καὶ τιμωρίας τῶν στελεχῶν, κατορθώνοντας προσωρινὰ νὰ διαλύσῃ τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσῃ στὰ σχέδιά της περὶ ἐνιαίας διοικήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν πρόσκλησιν ξένων ὀργανισμῶν.

Ἀλλὰ ἐνῶ ἡ κυβέρνησις προχωροῦσε ἐφαρμογῇ τῶν σχεδίων της, ἐντελῶς ἀπρόοπτα γεννήθηκε ζήτημα ἀνάμεσα στὸν κύριο συντάκτη τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ, ὑπουργὸ τῶν στρατιωτικῶν Κ. Κ ο υ μ ο υ ν δ ο ὕ ρ ο καὶ τὸ διάδοχον, ὁ ὁποῖος συντάξῃ καὶ αὐτός, χωρὶς νὰ ἔχῃ δικαίωμα, σχέδιον ὀργανισμοῦ καὶ ἀξίωσε τὴν ἀποδοχὴν του. Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' περιόδου τῆς Βουλῆς, ξέσπασε μὲ σφοδρότητα τὸ ἐπίμαχον στρατιωτικὸ πρόβλημα, ποὺ ὁδήγησε στὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του μὲ τὸν κρόεδρο τῆς Βουλῆς Τ σ α μ α δ ὀ. Γύρω στὸ θέμα ἔγιναν τρικυμιώδεις συζητήσεις μέσα στὴ Βουλὴ, κατὰ τὶς ὁποῖας ἡ κυβέρνησις κατηγορήθηκε ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν γιὰ ξενοδοουλείαν, λόγῳ τῆς ἀπ' ὀφασῆς της νὰ προσκαλέσῃ ξένους ὀργανισμοὺς, καὶ ἐπὶ αὐλοδοουλείαν, ἐξ αἰτίας τῆς προβολῆς τοῦ διαδόχου στὴν ἡγεσίαν τοῦ στρατεύματος.

Πράγματι, δικαιολογημένη ὑπῆρξε ἡ πάλιν τῆς ἀντιπολίτευσεως καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ σώματος τῶν ἀξιοματικῶν γιὰ τὶς μελετώμενες ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν μεταβολὰς στὸ στράτευμα. Σὲ τέτοιο σημεῖον εἶχε φθάσει ἡ ὑποτίμησις πρὸς τὰ ἀνώτατα στελέχη τοῦ στρατοῦ, ὥστε μελετήθηκε ἡ πρόσκλησις ἀλλοδαποῦ ἀξιοματικοῦ στὸν ὁποῖον θὰ ἀντιτίθετο ἡ ἀρχηγία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ ἔθνους! Καὶ ναὶ μὲν ἡ κυβέρνησις ἐπέτυχεν τὴν ἔγκρισιν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τοῦ στρατεύματος, ἀναγκάστηκε ὁμως, μπροστὰ στὴ γενικὴ ἀγανάκτησιν, νὰ μεταβάλῃ ἐλαφρὰ τὰ σχέδιά της καὶ νὰ θε-

πιστεί ότι ο ανώτατος ξένος αξιωματικός, πού θα μετακαλούνταν, θα ανέλαμβανε την αρχηγία του Γενικού Έπιτελείου και όχι την αρχιστρατηγία. Όμως οι αντιζηλίες των Δυνάμεων, πού ή καθεμιά έποφθαλμιούσε γιά τόν έαυτό της τήν ανώτατη αυτή θέση, μεταίωσαν τελικά τήν καταλυτική της ανεξαρτησίας της χώρας άπόφαση της κυβέρνησης Θεοτόκη.

Η γενική διοίκηση του στρατού ανατέθηκε, σύμφωνα προς τό νέο οργανισμό, στο διάδοχο Κωνσταντίνο, υπό τή γενική σχεδόν άποδοκιμασία του σώματος των αξιωματικών. Ο διάδοχος, γνωστός γιά τόν αυταρχικό χαρακτήρα του, τή μετριώτατη στρατιωτική του αξία και τήν κλίση του προς τό καθεστώς της δημιουργίας ιδιαίτερων ομάδων προσωπικών συμφερόντων μέσα στους κόλπους του σώματος, ήταν ο πιό ακατάλληλος γι' αυτή τή θέση. Παράλληλα, ή ιδιότητά του ως διαδόχου του θρόνου, δέν συμβιβαζόταν προς τό νέο του αξίωμα και τό πράγμα γινόταν άφορμή διαρκών προστριβών, γιά ν' άποτελέσει, δέκα χρόνια άργότερα, όταν ξέσπασαν τά γεγονότα του 1909 στο Γουδί, ένα από τά έναύσματα πού οδήγησαν τά μεσαία και κατώτερα στελέχη του σώματος των αξιωματικών στις γραμμές του κινήματος.

3. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

Η δοθείσα λύση στο Κρητικό, ενέπνευσε, περί τά μέσα του 1900, τούς πατριωτικούς κύκλους της Κύπρου νά δράσουν ένόπλως κατά των Αγγλων και ν' άποσπάσουν τή μεγαλόνησο από τόν αγγλικό άποικιακό ζυγό. Πραγματικά, οι συνθήκες φαίνονταν κατάλληλες γιά μιá παρόμοια ένέργεια. Τό αγωνιστικό παράδειγμα της Κρήτης έδειχνε τό δρόμο στους Κύπριους και έγιναν προετοιμασίες σ' όλο τό νησί γιά μιá καθολική εξέγερση κατά των Βρετανών. Και ένώ τά πράγματα οδηγούνταν προς αυτή τήν κατεύθυνση, οι ήγέτες της έθνικαπελευθερωτικής κίνησης στην Κύπρο Σ. Άραουζος και Ν. Κατελλάνος άπειθύνθηκαν στην έλληνική κυβέρνηση, εκθέτοντας τά σχέδιά τους και ζητώντας τή βοήθειά της. Σύμφωνα με τά σχέδια εκείνα, ή Κύπρος επρόκειτο νά κηρυχθεί ανεξάρτητη ήγεμονία, κατά τό παράδειγμα της Κρήτης, υπό τόν πρίγκιπα Νικόλαο της Ελλάδας και τήν επικυριαρχία του βρεταννικού στέμματος, ώπου νά ώριμάσει τό λαϊκό αίτημα της ένωσης της Κύπρου με τήν Ελλάδα.

Πανικός κατέλαβε τούς ιθύνοντες στην Ελλάδα, όταν έγιναν γνωστά τά παραπάνω σχέδια. Η κυβέρνηση έσπευσε νά επικοινωνήσει ταχύτατα με τό βασιλέα και από κοινού κατέληξαν στην άπόφαση ν' άποτρέφουν μιá τέτοια ένέργεια στην Κύπρο, γιati εϊ-

χαν την πληροφορία, όπως ανακοίνωσαν, «ὕπὸ προσώπου στενῶς συνδεομένου μετὰ τοῦ Γεωργίου τοῦ Α', ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ᾔθελε δυσανεστῆθαι σφόδρα ἐκ μιᾶς τοιαύτης κινήσεως ἐν Κύπρῳ καὶ θ' ἀντέτασεν ἀδιάλλακτον ἄρνησιν κατὰ πάσης μεταβολῆς τοῦ καθεστώτος ἐν τῇ νήσῳ». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ στραγγαλίστηκε, μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα πανικοῦ, ὁ δίκαιος πόθος τῶν Κυπρίων ν' ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τους καὶ τὴν ἑνωσιν, μὲ μοναδικὸ γινώμονα ὅχι τὸ ἐθνικὸ συμφέρον, ἀλλὰ νὰ μὴ δυσανεστῇ ἡ Ἀγγλία!

Ἐνῷ καταπνιγόταν στὴ γένεσίν της ἡ κίνησις γιὰ ἀνεξαρτησίαν στὴν Κύπρῳ, στὴ Μακεδονία παρατηρεῖται νὰ δξυνῇ τῶν βαλκανικῶν ἐσωτερικῶν ἀνταγωνισμῶν. Τὰ βουλγαρικὰ σωβινιστικὰ στοιχεῖα, ἐνθαρρυνόμενα ἀπὸ τὴν ἐπιθετοῦσα τότε προσέγγισις Σερβίας - Βουλγαρίας, μὲ τὴν παρότρυνση τοῦ τσάρου, πύκνωσαν τὸν ἔνοπλο ἀγῶνα στὴ Μακεδονία, ὁ ὅποιος πολλὰς φορὲς εἶχε στόχο τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, λόγῳ τῶν δξυτάτων ἀντιθέσεων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς στὸ θέμα τῆς Μακεδονίας. Ἡ βουλγαρικὴ δράσις δὲν περιορίστηκε μόνον πρὸς νότον, ἀλλὰ ἐκδηλώθηκε καὶ πρὸς τὴ Δοβρουτσά, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δξυνσιν τῶν ρουμανοβουλγαρικῶν σχέσεων.

Εὐρύτατη ἐκμετάλλευσις τῆς δημιουργημένης δξύτητος ἐπιχείρησε ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία τότε ἐξορμοῦσε ἱμπεριαλιστικὰ στὸ Βαλκανικὸ χῶρον, βοηθημένη καὶ ἀπὸ τὴν Αὐστρία, παλαιὰ ἀνταγωνίστρια τῶν τσάρων στὰ Βαλκάνια. Ἡ Γερμανία ἐπιχείρησε τότε νὰ ἐπιτύχει προσέγγισιν τῶν δυὸ μὴ σλαβικῶν κρατῶν τῆς περιοχῆς, τῆς Ἑλλάδας, δηλαδὴ, καὶ τῆς Ρουμανίας, πού μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς Τουρκίας θ' ἀποτελοῦσαν, καὶ τὰ τρία κράτη μαζί, κυματοθραύστη τῶν ρωσικῶν ἐπιδιώξεων στὰ Βαλκάνια.

Οἱ σχέσεις τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ Ρουμανία δὲν ἦταν, ὥστόσο, περίφημες, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὁ ρουμανικὸς σωβινισμὸς διεκδικοῦσε προνόμια ἐθνικῆς μειονότητος ὑπὲρ τῶν Κουτσόβλαχων τῆς Ἑλλάδας καὶ προέβαινε σὲ κατασχέσεις τῶν ἑλληνικῶν περιουσιῶν στὴ Ρουμανία. Πρόσφατη ἦταν τότε ἡ διακοπὴ τῶν ἐλληνορουμανικῶν διπλωματικῶν σχέσεων, ἐξ αἰτίας τῆς ἄρνησης τῆς ρουμανικῆς κυβέρνησεως νὰ παραβῶσει στὴ Ζάππειο Ἐπιτροπὴ τὰ ροιουσαικά στοιχεῖα, πού εἶχαν ἐκχωρήσει οἱ Ζάππει στὴν Ἑλλάδα. Περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου 1900, ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐληξε, μὲ τὴν ὑπογραφὴ ἐμπορικῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Ρουμανίας, πού ἐπανασυνδέσε τίς διακοπηθεὲς διπλωματικὰς σχέσεις τῶν δυὸ χωρῶν.

Τὸ Μάρτιον τοῦ 1901, μὲ τὴ μεσολάβησιν τῆς Γερμανικῆς πολιτικῆς, ὑπογραφόταν συνθήκη συμμαχίας ἀνάμεσα στὴ Ρουμανία

και την Τουρκία, σὲ ἀντίρροπο τῆς Σερβο - Βουλγαρικῆς, πού εἶχε ὑπογραφεῖ στὴ Νύσσα τῆς Σερβίας καὶ στὴν ὁποία πιεζόταν ἀπὸ τοὺς Ρώσους νὰ προσχωρήσει καὶ τὸ Μαυροβούνιο. Ἡ Ἑλλάδα, ἀπομονωμένη, ἐξουθενωμένη καὶ κατηγορούμενη ὀδίκια ὅτι ἐποφθαλμιά τουρκικὰ ἐδάφη, δὲν ἐλήφθη καθόλου ὑπ' ὄψη τοὺς νέους τοὺς μετασχηματισμούς στὴ Βαλκανικὴ. Δεμένη ἀρρηκτα στὸ ἀρμα τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία τότε ἐκήρυττε τὸ δόγμα τῆς «λαμπρῆς ἀπομόνωσῆς», ἀσκούσε, παρόμοια μὲ τὴν ἀγγλική, πολιτικὴ στὰ Βαλκάνια. «Ἐπὶ τοῦ παρόντος - ἔγραφε ὁ Γερμανὸς καγκελλάριος Μπύλωβ - ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἡ Βουλγαρία ἐξηντλημένη. Μιά καλὴ, ἐν τούτοις, συνεννόησις τῶν δύο τούτων ἀδυναμιῶν θ' ἀποθαρρύνῃ τοὺς ἐργάτας τῶν ἐν Νύσση συμφωνιῶν καὶ θὰ ἐνισχύσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀντροπῆς ἀνωμαλιῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Ἐνθαρρύνοντες τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἐξέλθῃ τῆς λαμπρᾶς ἀπομονώσεως, ὠθοῦμεν αὐτὴν πρὸς τὴν πλέον συμφέρουσαν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν φαίνεται ἤρχισαν κατανοοῦντες οἱ ἐν Ἀθήναις, μετὰ τὰς πικρὰς ἀπογοητεύσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν».

Ἡ Ἑλλάδα, ἐνῶ δὲν εἶχε βασικὲς ἀντιρρήσεις γιὰ τὴ συνεννόησιν τῆς μὲ τὴν Ρουμανία, διατύπωσε ὥστόσο διαταγμὰς γιὰ μιὰ ἑλληνοτουρκικὴ ἐπαφὴ, παρὰ τὴν ἐντονη προετοιμασίαν τοῦ ἐδάφους στὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴ γερμανικὴ διπλωματία. Τὸ Μάϊο τοῦ 1901 μῆκε σ' ἐφαρμογὴ τὸ πρῶτο σκέλος τῶν γερμανικῶν σχεδίων, μὲ τὴν πραγμάτωσιν ἐπαφῆς στὸ Φιοῦμε τῆς Δαλματίας τῶν βασιλέων τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Ρουμανίας. Κατὰ τὴ συνάντησιν αὕτῃ ἀποφασίστηκε, ὅτι οἱ ἑλληνικὲς καὶ ρουμανικὲς ὀργανώσεις στὴ Μακεδονία καὶ Ἡπειρὸ ἔπρεπε ν' ἀποφύγουν κάθε προστριβὴ καὶ σχηματίστηκε ἓνα εἶδος ἐνιαίου μετώπου δράσεως κατὰ τῶν ἀντίστοιχων βουλγαρικῶν. Ἐπίσης, καὶ γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ σερβοβουλγαρικὴ πρωτοβουλία γιὰ τὴ μεταρρύθμισιν τοῦ ἐδαφικοῦ καθεστώτος στὰ Βαλκάνια, ἀποφασίστηκε νὰ ἐμμένουν ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ρουμανία στὶς ἀποφάσεις τοῦ Βερολίνειου συνεδρίου.

Ἡ ἐνέργεια αὕτῃ, στὴν ὁποία ὠθήθηκε ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ γερμανικὸ ἱμπεριαλισμὸ, ἦταν βαρύτατο πολιτικὸ σφάλμα, πού βάθυνε περισσότερο τὸ τεχνητὸ χάσμα, πού ἀπὸ τριακονταετίας εἶχε δημιουργηθεῖ καὶ ἀπέκοπτε ὀριστικώτερα τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ φυσιολογικὸ τῆς βαλκανικῆς κορμῷ. Ἡ οὐδέποτε, ἐξ ἄλλου, ἐπιτευχθεῖσα τεχνητὴ συγκόλλησις τῶν δυὸ μὴ σλαβικῶν κρατῶν, πού σχεδιάστηκε μὲ στόχον τὰ ὑπόλοιπα βαλκανικὰ κράτη, ἀπέδειξε πῶς ἡ πολιτικὴ πράξις δὲν ἀνεχόταν τέτοιες ἀκροβασίας, δεδομένου ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κύριος ἐχθρὸς, πού καταπίεζε τοὺς Βαλκανικοὺς λαούς, ἦταν ἡ Τουρκία, πού τὸ ἀνοικτὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ πρό-

βλημά τους αποτελούσε τὸ ἔναυσμα τῶν ἀντιθέσεων Βαλκανικῶν, κρατῶν καὶ Τουρκίας Ἐπίσης, μιὰ προσπάθεια πού ἐγινε τότε τῆς Αὐστριακῆς διπλωματίας μὲ στόχο τὴ συνάντησιν στὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ Γεωργίου Α' μὲ τὸ σουλτάνο Ἀβδούλ Χαμίτ, γιὰ νὰ συμψηφθεὶ ἑλληνοτουρκικὸ μὴδὲν στὰ Βαλκάνια, ἀπέτυχε. Τὸ καθεστῶς τῶν Βαλκανίων ἐπρόκειτο νὰ μεταβληθεὶ δέκα χρόνια ἀργότερα, μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, πού εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ γοῦν μεγάλες μᾶζες πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ δουλεία.

4. Η ΣΤΑΦΙΔΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Καὶ ἐνῶ αὐτὰ συνέβαιναν στὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, νέα κρίσις ἦρθε νὰ συνταράξει τὴν ἀνάπτυξη ἑλληνικῆ οἰκονομίας, ἡ κρίσις τοῦ σταφιδικοῦ, πού σοδοῦσε ἀπὸ τὴς παραμονές τοῦ πολέμου τοῦ 1897. Παρὰ τὸ ἐφαρμοσθῆν σύστημα τοῦ παρακρατήματος, οἱ τιμές τῆς σταφίδας ξέπεφταν ὀλοένα. Οἱ παραγωγοὶ δρίσκονταν σὲ ἀπόγνωση καὶ στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα ξέσπασαν μεγάλα ἔνοπλα συλλαλητήρια στὴς σταφιδοπαραγωγικὰς περιφέρειες καὶ σὲ μερικὰς περιπτώσεις πῆραν χαρακτῆρα ἀληθινῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων (Μπαρμπάσαινα Ἠλείας).

Γιὰ νὰ ἀνακόψει τὴ σταφιδικὴ κρίσις ἡ κυβέρνησις Θεοτόκη διάλεξε λύσιν ἐντελῶς κομματικοῦ χαρακτῆρα καὶ στὰ 1899 ἱδρύσῃ τὴ Σταφιδικὴ Τράπεζαν, πού εἶχε σὰν ἔργο τῆς τὴ διαχείρισιν τοῦ παρακρατήματος. Ἡ Τράπεζα ὀργανώθηκε ὑπὸ μορφή ἀνώνυμης ἐταιρίας, πού οἱ μέτοχοί τῆς ἦταν ὅλοι σταφιδοπαραγωγοί, εἰσφέροντας παρακράτημα πού δρίστηκε μεταβλητό, ἀλλὰ πάντως ὄχι ἀνώτερο τῶν 10%. Μετοχικοὶ τίτλοι ἦταν τὰ δελτία εἰσφορᾶς τοῦ παρακρατήματος.

Στὴν Τράπεζα παραχωρήθηκε τὸ ὑπάρχον στὰ χέρια τοῦ κράτους ποσὸ τῶν δρχ. 4.324.965 ἀπὸ τὸ παλαιὸ παρακράτημα. Ἡ διοίκησις τῆς Τράπεζας ἐκλεγόταν ἀπὸ συνέλευσιν σταφιδοπαραγωγῶν, πού εἶχε χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν πρόσφορον σὲ δημαγωγικὰς τάσεις τῶν στελεχῶν τῶν κομμάτων, πού εἶχαν πιάσει τὰ κύρια πόστα στὴ συνέλευσιν. Ἡ Σταφιδικὴ Τράπεζα εἶχε πολὺ γρήγορα ἄδοξο τέλος καὶ ὑποδουλώθηκε ἐντελῶς στὸ κεφάλαιο τῆς Ἑθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τράπεζας, μεταβιβάζοντάς τους ὅλα τὰ δικαιώματά τῆς.

5. ΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΑ

Σὲ προηγούμενον κεφάλαιον εἶδαμε τὰ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ γλωσσικοῦ κινήματος τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τὴν πορεία του

πρὸς τὸν ἐκπαιδευτικὸ καί, ἐν συνεχείᾳ, τὸν κοινωνικὸ δημοτικισμό, καθὼς καὶ τὸ ρόλο τῶν πρωτοπόρων ἀγωνιστῶν τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἦταν καὶ ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης. Δημοσιογράφος μὲ πλατεῖς πνευματικὸν ὀρίζοντες καὶ ἐκδότης τῆς ἱστορικῆς γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἡμερίδας «Ἀκρόπολις». Ὅπως ὅλοι οἱ ἀγωνιστὲς τῆς ἰδέας τοῦ δημοτικισμοῦ, καὶ ὁ Γαβριηλίδης πίστευε, ὅτι τὰ πάντα θὰ ἔπαιρναν αὐτόματα τὸ δρόμο τους μὲ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Ὁ λαὸς θὰ διαφωτιζόταν, σὰν ἀπὸ θαῦμα, θ' ἀποκτοῦσε συνείδηση χρηστοῦ πολιτῆ, θὰ κατέβαλε τακτικὰ τοὺς φόρους του, ἡ κλοπὴ θὰ ἐξαφανιζόταν σὰν ποινικὸ ἀδίκημα, ἡ μάζα θὰ ἔπαυε νὰ πεινᾷ, τὸ ἔθνος θ' ἀποκτοῦσε ἐθνικὴ φιλολογία, ἐπιστήμη καὶ ἐθνικὸ πολιτισμό. Στὸ θεωρητικὸ ὄπλοστάσι τοῦ δημοτικισμοῦ ὁ λαὸς εἶχε προορισμὸ ν' ἀντικαταστήσῃ μηχανικὰ τὸ ἔθνος τῶν πανηγυρικῶν καρεκλορητῶρων τοῦ λογιστατισμοῦ, χωρὶς καμμιὰ ἄλλη προσπάθεια.

Συμπαθητικὴ, βέβαια, ἀφέλεια καὶ πλάνη οἰκτρή. Ὡστόσο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶχε τεθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴ σωστὴ κοινωνικὴ του βάση, ἡ συντήρησις τὸν πολέμησε λυσσαλέα. Τὸ γεγονὸς δὲν εἶναι τυχαῖο, γιὰτὶ ὁ δημοτικισμὸς καὶ ἔτσι δπως παρατασσόταν στὸ ἀγωνιστικὸ κοινωνικὸ πεδίο, θεωροῦνταν ἐπικίνδυνος, γιὰτὶ καταπολεμοῦσε τίς ἀποστεωμένες ἀντιλήψεις στὸν πνευματικὸ τομέα καὶ πλάταине τὸ πεδίο δράσεως γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ δημοτικισμοῦ εἶχαν ἐπωμιστεῖ τὰ βασικὰ πνευματικὰ στελέχη τοῦ καθαρευουσιάνικου κατεστημένου, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιο Χατζηδάκη, διαπρεπῆ γλωσσολόγο, Γ. Μυστριώτη, Βάση, Μαργариτὴ Εὐαγγελίδη κ.ἄ. Αὐτοί, κατέχοντας βασικὰς θέσεις στὸν κρατικὸ καὶ τὸν ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ μηχανισμό, ὑπεραμύνθηκαν μὲ λύσσα τῶν θέσεων τῆς καθαρεύουσας καὶ πολλὰς φορὲς ἡ ἀντίδρασίς τους ἐκτράπηκε σὲ συκοφαντίες, πλαστογραφίες καὶ ἐλεεινοὺς προσωπικοὺς διασυρμούς.

Τὸ μέγιστο ἀπὸθεμα τῶν μαχητικῶν δυνάμεων τοῦ δημοτικισμοῦ ὀρισκοῦνταν στὸ ἐξωτερικόν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἄλλωστε προερχόμενον καὶ ὁ Ψυχάρης. Ὁ Ἀλέξανδρος Παλάλης, μένιμα ἐγκατεστημένος ἀπὸ τὸ 1892 στὸ Λονδίνο, σὰν μεγαλοῦπάλληλος τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ Ράλλη, εἶχε μεταφράσει τὸ 1901 τὴν Καὶνὴ Διαθήκην σὲ καθαρὴ δημοτικὴ καὶ τὸ 1902 τὴν Ἰλιάδα σὲ ὕφος ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πρὸς μέγα κακοφανισμό καὶ σκανδαλισμὸ τοῦ ἑλλαδικοῦ κατεστημένου. Καὶ ὁ τρίτος ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἐπιτελεῖς τοῦ δημοτικισμοῦ, ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, εἶναι ἐπίσης ὑπάλληλος τοῦ Ράλ-

λη. Οι φορείς, λοιπόν, του αγωνιστικού πυρετού του δημοτικισμού ζούν έξω από την Ελλάδα, είναι συντηρητικοί στις κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις. Ωστόσο, το κατεστημένο, περιδεές μπροστά στο ένδεχόμενο ότι είναι δυνατό να μπουν σφήνες στο συμπαγές φεουδαρχικό του έποικοδόμημα, τέθηκε άστραπιαία σε συναγερμό και άντέδρασε δυναμικά από την πρώτη στιγμή.

Αφορμή για τα γεγονότα, που πολιτογραφήθηκαν στη νεώτερη Ιστορία μας ως «Εὐαγγελικά» υπήρξε η μετάφραση της Καινῆς Διαθήκης τὸ 1898 στην άπλη καθαρεύουσα, με την πρωτοβουλία της βασίλισσας Όλγας. Έπειδή η ύποκλινηση της μετάφρασης έγινε από πολύ ψηλά, οι διατυπωθείσες τότε διαμαρτυρίες υπήρξαν πολύ μετριοπαθείς σέ τόνο. Άλλωστε στη μετάφραση ήταν άναμειγμένη και η έπίσημη Έκκλησία, με τὸν τότε μητροπολίτη Ἀθηνῶν Π ρ ο κ ό π ι ο. Ωστόσο φιθυριστή προπαγάνδα μολούσε καθημερινά για «ρωσικά ρούβλια», με τα όποια έγινε δῆθεν η έκδοση και σκοπὸ νά ένωματωθεῖ η Μακεδονία στη Βουλγαρία!

Όταν μετά τριετία (1901) άρχισε νά δημοσιεύεται στην «Ακρόπολη» η μετάφραση τοῦ Πάλλη, ὁ υπόλοιπος Τύπος άρχισε νά κραυγάζει ὁμόθυμα, ότι η μετάφραση ὑποκινήθηκε από τίς βουλγαρικές σωδινιστικές ὁργανώσεις, με ρωσικό χρυσό, με σκοπὸ νά έκμηδυνιστεῖ η θρησκεία και νά διαβρωθεῖ η έθνική συνείδηση τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ! Στὸ χορὸ της αντίδρασης προσχώρησαν άστραπιαία η Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου, η Ἱερά Σύνοδος και τὸ Πατριαρχεῖο. Ὑπὸ την επήρεια ὧν αὐτῶν τῶν παραγόντων, οἱ φοιτητές (που είχαν ἤδη χάσει την επαφή τους με τίς προοδευτικές παραδόσεις της πανεπιστημιακῆς νεολαίας τοῦ 19ου αἰῶνα, λόγω της ραγδαίας παλινδρόμησης τοῦ κοτζαμπασισμού κατά τὰ τελευταία χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα), κινήθηκαν άπειλητικά και ζήτησαν από την κυβέρνηση την απαγόρευση της δημοσίευσης της μετάφρασης της Καινῆς Διαθήκης στην «Ακρόπολη».

Από την 5η ὡς τῇ 12ῃ Νοεμβρίου 1901 ξέσπασαν στην Ἀθήνα σφοδρές ὁχλοκρατικές ταραχές εναντίον τῶν δημοτικιστῶν, με κύριους ὑποκινήτες τοὺς φοιτητές. Ἡ Ἀθήνα, ἐπὶ ἓνα δεκάημερο είχε ὀψη έπαναστατημένης πόλης, σέ πολλές δὲ περιπτώσεις οἱ διαδηλωτές συγκρούστηκαν με τὸ στρατό. Στὶς 8 Νοεμβρίου 1901 χύθηκε άφθονο αἷμα και στοὺς αθηναϊκοὺς δρόμους έπεσαν ένδεκα νεκροί. Τὰ γεγονότα είχαν τέτοια απήχηση, ὥστε η κυβέρνηση Θεοτόκη παραιτήθηκε στὶς 16 Νοεμβρίου, ἐνῶ χάος και άβεβαιότητα άνοιγόταν για την πολιτική ζωή της χώρας.

Ωστόσο είναι περίεργο πῶς κατορθώθηκε από τὴ συντήρηση η κινητοποίηση τῶν μαζῶν για ἓνα πλαστὸ έντελῶς ἱδανικό, σέ μιὰ ἐποχὴ που καθολικὴ σχεδόν ήταν η ἐπιθυμία για άστική άλ-

λαγή στη χώρα και ήδη είχαν προβάλλει στον πνευματικό χώρο τὰ γνωρίσματα μιᾶς ζωντανῆς λαϊκῆς μορφοπλασίας. Ὁ ἀείμνηστος Γιάκωνης Κορδάτος (Δημοτικισμός καὶ Λογιωτατισμός, σ. 151 κ.ε.) πού ἐρεύνησε διεξοδικά τὸ θέμα, ἀποκαλύπτει ὅτι πίσω ἀπὸ τὰ γεγονότα βρίσκεται ὁ ξενικός δάκτυλος. Τὸ 1901 ὁ γερμανικός ἱμπεριαλισμός βρίσκεται στὸ ἀπόγειό του πρὸς ἀνατολάς, ἐνῶ στὸ διεθνές διπλωματικὸ πεδίο ἡ γαλλο-ρωσικὴ προσέγγιση ἔθετε τὶς βάσεις τῆς κατοπινῆς «Ἀντάντ» (Ἐγκάρδια συγγένησης, ὀνομάστηκε ἡ συμμαχία ἐκείνη). Στὸν ἑλληνικὸ χώρο οἱ ἀντιθέσεις Γερμανίας καὶ Γαλλο-Ρώσων ἀρχίζουν νὰ παίρνουν ἔντονη μορφή. Τῇ γερμανικῇ προώθησιν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα εὐνοεῖ ἡ Σοφία, ἀδελφὴ τοῦ Κάιζερ καὶ σύζυγος τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, ἐνῶ ἡ βασίλισσα Ὀλγα ἐργάζεται πυρετωδῶς ὑπὲρ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἡ γερμανικὴ διπλωματία, λοιπόν, διαθέτοντας τεράστια ποσά, ἐξαγόρασε μιὰ σημαντικὴ μερίδα τοῦ Τύπου τῆς ἐποχῆς («Καίριοι», «Σκριπ», «Εμπρός»), ἡ ὁποία καὶ διατάχθηκε νὰ ἐπιτεθεῖ λαύρως ἐναντίον τῆς μετάφρασης τῶν Εὐαγγελίων, προκειμένου ἐπὶ τὴν δίνην τοῦ ζητήματος, πού θὰ δημιουργοῦνταν, συμπαρασυρθεῖ καὶ ἡ βασίλισσα Ὀλγα, πού εἶχε τὴν πρωτοβουλία τῆς ἀρχικῆς μετάφρασης, καὶ μαζί της νὰ κατασυκοφαντηθεῖ καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ, ὅτι ἐπιδιώκει δῆθεν τὴν ἀλλοτρίωση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν χριστιανικῶν δογματικῶν τους παραδόσεων.

6. ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΖΑΪΜΗ. ΤΑ «ΣΑΝΙΔΙΚΑ»

Ἡ λύση πού δόθηκε ἀπὸ τὸ σέμμα στὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο τῆς χώρας, μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Θεοτόκη, ὑπῆρξε ἀνώμαλη συνταγματικά. Γιὰ νὰ σχηματίσει τὴ νέα κυβέρνησις κλήθηκε στὰ ἀνάκτορα ὁ Ἀλέξανδρος Ζαΐμης, πού ἡγούρουν ἐπὶ τὴ Βουλὴ ὁμάδας 14 βουλευτῶν, ἐναντὶ 49 τοῦ Δεληγιάννη. Ἡ συνταγματικὴ αὐτὴ ἐκτροπὴ ἐγένετο πρὸς τὸ σκοπὸ καὶ μόνο νὰ μὴ ὀδηγηθεῖ ἡ χώρα σὲ νέες ἐκλογές, πού σίγουρα θ' ἀνέτρεπαν τὸ συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων τοῦ κοτζαμπασισμοῦ. Ἡ νέα κυβέρνησις, ἔχοντας ἐξασφαλισμένη τὴν ὑποστήριξιν καὶ τῶν ψήφων τοῦ Θεοτόκη ἐπὶ τὴ Βουλῇ, ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ αὐλικὸν χαρακτήρα, ὅπως ἐγένετο φανερό ἀπὸ τὴν ἀρχή, μετὰ τὴν ἀνάθεσιν τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων ἐπὶ τὸν αὐλικὸν συνταγματάρχην Γ. Κόρπα.

Ἡ Βουλὴ συνήλθε στίς 21 Ἰανουαρίου 1902, ὅπου ἐξέσπασε σφοδρὴ ἐπίθεσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὴ συνασπισμένη ἀντιπολίτευσις, πού τὴ χαρακτήρισε ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἀντικοινοβουλευτικὴ. Ταυτόχρονα, ἐξέσπασαν βίαιες ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ

στέμματος, τὸ ὁποῖο καταπατοῦσε συστηματικὰ τὴν συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς δεδηλωμένης πλειοψηφίας καὶ ἀνέθετε τὶς εὐθύνες τῆς ἐξουσίας στοὺς πολιτικούς ἀντρες, πού προέρχονταν ἀπὸ τὴ μειοψηφία.

Τὴν δξύτητα τῆς κατάστασης ἐπέτειναν καὶ οἱ ἀντιθέσεις τῶν κομμάτων πού μετεῖχαν στὴν κυβέρνηση, ὅποτε κατέστη πλέον ἀναπόφευκτη ἡ προσφυγὴ στὴ λαϊκὴ ἐτυμηγορία. Ἡ Βουλὴ διαλύθηκε καὶ προκηρύχθηκαν νέες ἐκλογές γιὰ τὶς 17 Νοεμβρίου 1902. Οἱ προεκλογικὲς ζυμώσεις πῆραν μεγάλη δξύτητα, ἐξ αἰτίας ἰδίως τῶν μικροπολιτικῶν συνδυασμῶν τῶν κομμάτων, οἰκτρῶν συγκολλήσεων λυκοφιλίας, δόλου καὶ ἀπάτης ἐναντίον τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ποθοῦσε, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, τὴν ἀλλαγὴ. Μετὰ τὶς ἐκλογές, ἡ κατάσταση περιεπλάκη, ὅσον ἀφορᾷ τὸ διαχωρισμὸ τῶν ἐκλεγέντων φίλων τῶν διαφορῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας ἀγανάκτησε. Στὴν Ἀθῆνα ξέσπασαν μεγάλες διαδηλώσεις, πού κράτησαν πέντε μέρες, καὶ ἐξαλλα πλῆθος πολιτῶν ἀρπαξαν τὶς σανίδες ἀπὸ τοὺς μεγάλες ὑπὸ ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ ὀπλισμένα μὲ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ ὅπλα ὤρμησαν στὰ σπίτια τῶν πολιτικῶν, γιὰ νὰ τοὺς ξυλοκοπήσουν. Κατὰ τὰ γεγονότα αὐτά, πού πέρασαν στὴν ἱστορία ὡς «σανιδικά», ἀκούστηκαν καὶ πολλὲς φωνές ἐναντίον τοῦ στέμματος καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀποκλήθηκαν ἀπὸ τὸ λαὸ παλιότενεκέδες.

Ὡπὸ θανάτῳ χτυπημένος ἀπὸ τὴν ἐτυμηγορίαν τῶν ἐκλογῶν ἦταν ὁ Ἀλ. Ζαΐμης, πού τὶς ἔκανε. Ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Δεληγιάννης φιλονεικοῦσαν, διεκδικώντας ἀπὸ τὸ χάος τῶν μικτῶν συνδυασμῶν τὴν πλειοψηφία, ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ τοὺς γύρταζαν θορυβῶδῶς τὴ νικη, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ κόμματός τους. Μέχρι νὰ ἐξευρεθεῖ λύση, τὸ στέμμα ἐπιχείρησε νὰ σχηματίσει ὑπηρεσιακὴ κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου Σημαντήρα, ἀλλὰ σημειώθηκε τέτοια ἐξέγερση τῶν Δεληγιάννικων παραγόντων, ὥστε πρὸς στιγμὴν ἀπειλήθηκε ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἔτσι περιορίστηκε ἡ δρεξὴ ὅσων ἐπιδίωκαν ἐξωκοινοβουλευτικὲς λύσεις, ἀφοῦ ἔγινε καὶ μιὰ ἀκόμη ἀπόπειρα τῶν αὐλικῶν κύκλων νὰ σχηματιστεῖ στρατιωτικὴ δικτατορικὴ κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν ὑπασπιστὴ τοῦ βασιλέως Ἰ. Παπαδixμαντόπουλο.

Μετὰ πολλὰς ἀμφιταλαντεύσεις γύρω στὸ ποῖο κόμμα ἦταν πράγματι ἐκείνο πού πλειοψηφοῦσε, ἡ κυβέρνησιν ἀνετέθηκε τελικὰ στὸ Θ. Δεληγιάννη. Κύριος ρυθμιστὴς τοῦ μέλλοντός της, ζυμῶς, θὰ ἦταν τὸ ἀσήμενον ἀριθμητικὰ στὴ Βουλὴ κόμμα τοῦ Ζαΐμη, τὸ ὁποῖο, ἐπεμβαίνοντας μὲ τὴν ψῆφον του, θὰ μπορούσε νὰ

κρατεί στην εξουσία ή ν' ανατρέψει τὸ Δεληγιάννη, κατὰ τὴν ἐκάστοτε ἐπιθυμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ του.

Στις 10 Δεκεμβρίου 1902 ἄρχισαν οἱ ἐργασίαι τῆς νέας Βουλῆς. Μὲ τὸ λόγο τοῦ θρόνου, ἡ νέα κυβέρνησις πρόβαλε σὰν μοναδικὸ τῆς πρόγραμμα τὴν ἀνάγκη ἐπίτευξης οἰκονομιῶν, ἰσχύγι στον προϋπολογισμό καὶ τῇ μὴ ἐπιβολῇ νέων φόρων. Ὡστόσο, ἀστάθεια χαρακτηρίζε τα πρῶτα τῆς θήματα, πού ἐπιτάθηκα ἐξ αἰτίας τῶν σημειωθέντων ἀνάμεσα στοὺς βουλευτὲς κρουσμάτων ἀχαλίνωτης ρουσφετολογίας καὶ ἀνομοῦ χρηματισμοῦ. «Οὐδέποτε εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν τῆς Ἑλλάδος» - γράφει ὁ Γ. Ἀσπρέας μὲ τὴν σολοικίζουσα καθαρεύουσά του - ἐπεσυνέβη τοιαύτη πράξις ἐρημίας πολιτικῆς ἠθικῆς καὶ οὐδέποτε, κατὰ τὰς περιόδους τῆς συνταγματικῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α', ἐγένετο ἐν τῷ κοινοβουλίῳ συμμοριακὴ σύστασις βουλευτῶν, οὕτω θρασέως ἐμφανισθεῖσα ἐν τῇ ἐκδιεστικῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ». Ὁ Θ. Δεληγιάννης ἀναγκάστηκε νὰ ὑποβάλει τὴν παραίτησή του καὶ κλήθηκε νὰ σχηματίσει τὴν νέα κυβέρνησις ὁ Δημήτριος Ράλλης, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀσεδέστατος τοῦτῃ τὴν ἐποχὴ πρὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς μεθόδους. Ἀφοῦ προσπάθησε μάταια νὰ διασπάσει τὸ κόμμα τοῦ Δεληγιάννη, ἀναβάλλοντας ἐπ' ἀόριστο τὴ σύγκλησις τῆς Βουλῆς, τέλος ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ καὶ - λήγοντος τοῦ 1903 - κλήθηκε νὰ σχηματίσει κυβέρνησις, μὲ κοινοβουλευτικὸν στυλοβάτη καὶ πάλι τὴν ομάδα Ζαΐμη, ὁ Γ. Θεοτόκης.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διακυβέρνησις τῆς χώρας ἀπὸ τὸ Θεοτόκη, πού κράτησε περίπου ἕνα χρόνον, τὸ οἰκονομικὸ ζήτημα ἐπανήλθε καὶ πάλι ὑπὸ ἐφιαλτικὴ μορφή στο προσκήνιο. Τὸ ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ εἶχε φτάσει τὰ 10.000.000 χρυσῆς δραχμῆς καὶ τὰ δημοσιονομικὰ τῆς χώρας ἀπειλούνταν μὲ τεράστια ἐπιβάρυνσις, ἐξ αἰτίας τῶν ὑπέρογκων δαπανῶν γιὰ τὸ στρατεύμα καὶ τῶν μυστικῶν κονδυλίων ὑπὲρ τοῦ ἀντάρτικου ἀγώνα στὴ Μακεδονία, ὁ ὁποῖος εἶχε ξεσπάσει καὶ πάλι μὲ σφοδρότητα τὸ 1903 - 1904. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς κατάστασις ἡ κυβέρνησις Θεοτόκη ἐξήγγειλε εὐρὺ πρόγραμμα οἰκονομιῶν. Τὸ ἐκλογικὸ σύστημα, πρὸς περιορισμὸ τῶν βουλευτικῶν ἀποζημιώσεων, ἐπανερχόταν στὴν παλαιὰ εὐρεία περιφέρειαι καὶ οἱ ἔδρες τῆς Βουλῆς μειώνονταν σὲ 120. Στὰ νέα μέτρα οἰκονομίας ἐνέπιπτε καὶ ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ οἱ νομοὶ τῆς ἐπικράτειας, ἀπὸ 26, γίνονται 10. Παράλληλα, αὐξανόταν ἡ φορολογία ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ποτῶν καὶ τῆς μύρας, ἐξαγγέλλονταν οἰκονομίαι δσον ἀφορᾷ τὴ χωροφυλακὴ καὶ τὴν ἀστυνομία, φορολογούνταν οἱ μισθοὶ τῶν δημοσίων υπαλλήλων μέχρι ὕψους 200 δρχ. κατὰ 3% καὶ κατὰ 5% ἀπὸ 200 καὶ ἄνω. Ἐπίσης, καταργούνταν μερικὰ πρωτοδικεῖα τῆς

χώρας. Με τὸ σύνολο τῶν οἰκονομῶν, ποὺ ἐξαγγέλθηκαν, τὰ γενικά ἐξοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ ὑπολογίστηκαν σὲ 121.696.362 δρχ., τὰ δὲ ἐσοδα σὲ 121.747.014, δηλαδή σημειωνόταν θεωρητικὸ πλεόνασμα 50.653 δραχμῶν.

7. ΤΑ «ΟΡΕΣΤΕΙΑΚΑ»

Ἐνῶ ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα στὸν τομέα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ ἐνῶ ἡ κυβέρνησις προσέκρουε καθημερινὰ σὲ ἀναρίθμητες δυσκολίες, νέες ταραχές ξέσπασαν καὶ πάλι στὴν Ἀθήνα, ἐξ αἰτίας τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὑποκινούμενες ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν γλωσσαμυντῶν καὶ τὸ κοινωτικὸ κατεστημένο τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, ποὺ τοὺς κατεύθυνε πολιτικά.

Τὸ «Βασιλικὸν Θέατρον τῆς Ἑλλάδος» ἀποφάσισε ν' ἀνεβάσῃ στὴ νεότευκτη τότε σκηνή τοῦ τῆς ὁδοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου τὴν «Ὀρέστεια» τοῦ Αἰσχύλου, ἀνέθεσε δὲ τὴ μετάφρασή της στὴ δημοτικὴ γλῶσσα στὸν πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ Γεώργιο Σωτηριάδη. Μετὰ τὸ ἀκουσμά καὶ μόνον τῆς εἰδήσεως, ξεσηκώθηκε θυελλώδης ἡ ἐπίκριση τῶν αντιδραστικῶν γλωσσικῶν κύκλων, ποὺ ἔσπευσαν νὰ κάνουν ἀπαντὰ διαδήματα στὴν κυβέρνησις γιὰ ν' ἀπαγορευθεῖ ἡ ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία τῆς «Ὀρέστειας» στὴ μετάφρασή της σὲ λαϊκὴ γλῶσσα.

Ὅσοις ἡ κυβέρνησις, παρὰ τίς πιέσεις, ἀρνήθηκε νὰ ἐπέμβῃ καὶ στίς 6) 19 Νοεμβρίου 1903 ἡ «Ὀρέστεια» ἀνέθηκε στὴ σκηνὴ τοῦ «Βασιλικοῦ Θεάτρου». Ξέσπασαν τότε θυελλώδεις ταραχές καὶ πλήθη φοιτητῶν, φανατισμένα ἀπὸ τοὺς γλωσσαμυντορες, κινήθηκαν πρὸς τὸ Θέατρο, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν παράστασι μετὰ τὴ βία.

Τὴν πρώτη μέρα οἱ διαδηλωτὲς δὲν ἐπέτυχαν τὸ σκοπὸ τους καὶ τὴν ἐπομένη κινήθηκαν καὶ πάλι κατὰ τοῦ Θεάτρου, βαδίζοντες σὲ θυροδωδὴ διαδήλωση. Τὴν τρίτῃ μέρα τῆς διδασκαλίας τῆς «Ὀρέστειας», δηλαδή στίς 8 Νοεμβρίου 1903 τὰ πράγματα φαίνονταν ἐξαιρετικὰ σοβαρά. Οἱ ἀντιφρονούντες γλωσσαμυντορικοὶ κύκλοι, ἀνεβάζοντας τὸν πυρετὸ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ συγκεντρωμένου ὄχλου, εἶχαν ἀποφασίσει νὰ καταστραφεῖ τὸ Θέατρο ἐκ δάθρων. Πραγματικά, τὴ νύχτα φοιτητὲς καὶ πλήθος φανατικῶν παρασυρμένων πολιτῶν, ὤρμησαν ἀκάθεκτοι κατὰ τοῦ Θεάτρου καὶ ἄρχισαν νὰ τὸ καταστρέφουν. Μπροστὰ στὸν κίνδυνον, ἡ κυβέρνησις κινήθηκε στὴν ἐπιχείρησιν, ποὺ ἐπετέθη κατὰ τῶν διαδηλωτῶν, κάνοντας χρῆσιν καὶ τῶν δυνάμεων.

Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς σύρραξης μπροστὰ στὸ «Βασιλικὸ Θέατρο», ἦταν αἱματηρότατος: Τρεῖς πολῖτες σκοτώθηκαν καὶ ἑπτὰ τραυματίστηκαν. Γιὰ δεύτερη φορὰ, μέσα σὲ μὴ διαιτία, οἱ δυνά-

μεις τοῦ φεουδαρχικοῦ κατεστημένου, μέ πρόσχημα τὸ γλιωσσικό, αἱματοκύλησαν τὴν Ἀθήνα. Σὲ μὲν ἐποχὴ πού ὁ δημοτικισμὸς εἵ-
χε πραγματώσει τὰ πρῶτα τοῦ γενναῖα δῆματα, τὸ κατεστημένο
δημιουργοῦσε τὸ τεχνικὸ κλίμα σκοταδισ-
μοῦ, προκειμένου ν' ἀντλήσει ἀπ' αὐτὸ ἄνομι πολιτικά ὑφέλη.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Δ '

ΠΡΟΣ ΤΟ 1909

1. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΕΝΩΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ

ΗΛΥΣΗ ΠΟΥ δόθηκε στο Κρητικό ζήτημα, μετά τον άτυχη πόλεμο του 1897, δέν φαινόταν νά ικανοποιεί κανένα στην Έλλάδα, ούτε, θεβαίως, και στην Κρήτη. Ή αὐτονόμηση τοῦ νησιοῦ ὑπό ὑπατο άρμοστή τοῦ τόν βασιλόπαιδα Γεώργιο, ἐνῶ ἔλυνε ὡς ἓνα σημεῖο μιὰ διεθνή διπλωματική περιπλοκή, δέν μπορούσε, ὡστόσο, νά θεωρηθεῖ ὡς ἀντάσταση πού ικανοποιούσε τοὺς ἐθνικοενωτικούς πόθους τοῦ κρητικοῦ καί τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἰδιαίτερα σέ μιὰ ἐποχή κατά τήν ὁποία οἱ τάσεις γιά ἀστική ἀλλαγὴ ὀγκύνονταν καθημερινά καί ἡ οἰκονομία τῆς χώρας τρεπόταν καθημερινά στο δρόμο - ἔστω καί βασιανιστικά - τῆς διομηχανικῆς ἀνάπτυξης.

Στίς 9 Δεκεμβρίου 1898 ὁ πρίγκιπας Γεώργιος ἔφτασε στήν Κρήτη καί ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του. Δέν πέρασε πολὺς χρόνος καί σύμφωνα μέ τὰ προαποφασισμένα ἀνάμεσα στίς Δυνάμεις καί τόν ἐντολοδόχο τους, ὁ Γεώργιος προέβη στόν διορισμό 16μελοῦς ἐπιτροπῆς ἀπό πολιτικές προσωπικότητες τῆς Κρήτης, στήν ὁποία ἀνέθετε τήν ἐκπόνηση καί τόν καταρτισμό τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας, πού ἐπρόκειτο νά ὑποβληθεῖ πρὸς κύρωση ἐνώπιον τῆς μέλλουσας νά συγκληθεῖ Κρητικῆς ἐθνοσυνέλευσης. Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, πού κατά κάποιο τρόπο ἀντιπροσώπευε τήν κυβέρνηση τῆς Κρήτης, ὀρίστηκε ὁ Ἰ. Σφακιανάκης καί μέλη τῆς οἱ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, Κ. Φούμης, Μ. Ήσυχάκης, Χ. Πωλογιῳργης, Φ. Φραντζεσκάκης, Μ. Κούνδουρος, Ἐμμ. Ζαχαράκης, Σ. Φωτάκης, Ἀ. Χατζηδάκης, Δ. Ξανθοῦδης, Ν. Γιαμαλάκης καί οἱ Τουρκοκρήτες Ὁθωμανοὶ Μεχμέτ Πατινάκης, Νεσῆμ Φαρφουράκης, Ἀλῆ Βεῖσάκης καί Χασάν Σκυλιανάκης.

Στίς 9 Ἰανουαρίου 1899 δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα τῆς Κρητικῆς πολιτείας τὸ διάταγμα τῆς σύγκλησης τῆς Ἐθνοσυνέλευ-

σης και προκηρύχτηκαν εκλογές για τις 8 Φεβρουαρίου. Το διάταγμα προέβλεπε σάν μέλη του σώματος, που επρόκειτο νά εκλεγεί, 138 Χριστιανούς και 50 Μουσουλμάνους, σύμφωνα με την αναλογία των δύο κοινοτήτων που διαβιούσαν στο νησί. Οι εκλογές έγιναν πράγματι και το κρητικό νομοθετικό σώμα συνήλθε στην πρώτη του πανηγυρική συνεδρίαση. Πρόεδρος εξελέγη ο Ί. Σφακιανάκης και από την επομένη συνεδρίαση καταπιάστηκε με το έργο της εγκρίσης του συντάγματος τῆς Κρητικῆς πολιτείας, με αξιοσημείωτη ζέση. Μέσα σ' ένα καταπληκτικά και υποπτα βραχύ χρονικό διάστημα, το νέο σύνταγμα, από δέκα κεφάλαια και δεκατέσσερα άρθρα, ψηφίστηκε, κυρώθηκε από τον ήγεμόνα και δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα τῆς πολιτείας.

Ἡ δημοσίευση του συντάγματος αποτέλεσε δυσάρεστη εκπλήξη, τόσο για τίς μάζες τῶν ἀστικῶν κρητικῶν κέντρων, ὅσο και τῆς υπαίθρου και δόθηκε, ἐπιτέλους, ἐξήγηση γιατί διάστηκαν τόσο πολὺ οἱ πληρεξούσιοι. Τὸ νέο σύνταγμα ἦταν σαφῶς δεσποτικό και μεροληπτικώτατα φιλομοναρχικό. Ὁ ἡγεμόνας προικίζονταν με σπουδαία δικαιώματα, ἐνῶ οἱ λαϊκές ἐλευθερίες συμπίεζονταν στοὺς ἐλάχιστο. Ἡ δημοσίευσή του ἐπείσε τοὺς πάντες, στὴν Κρήτη και στὴν Ἑλλάδα, ὅτι ὁ εὐγενής, ἀλλὰ δυσήνιος κρητικός λαὸς παραδινόταν δέσμοις στὴ διακυβέρνηση ἐνὸς ἀπειρου στὰ πολιτικά πράγματα πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος, κοντὰ στὰ ἄλλα, δὲν φημιζόταν και για τίς δημοκρατικές του ἀντιλήψεις.

Τὸ κρητικό σύνταγμα, σάν καρπὸς πολιτικῆς ἐνέργειας, ἦταν προϊόν μᾶς και μόνης τάξης, τῶν γαιοκτημόνων. Ὁ ἀκτήμων λαός, που σήκωσε στοὺς ὤμους του τὰ ὄρη πολλῶν ἐπαναστάσεων στὴν Κρήτη, ὁ καθημαγμένος ἀπὸ τίς πρόσφατες ἐξεγέρσεις, παραμερίστηκε ἐπιμελῶς ἀπὸ τὰ ἔδρανα τῆς Κρητικῆς ἐθνοσυνέλευσης, γι' αὐτὸ και τὰ δίκαια αἰτήματά του δὲν ἀναγράφτηκαν καθόλου στὸν καταστατικό χάρτη τῆς Πολιτείας, ἰδιαίτερα τὸ αἶτημα τῆς διανομῆς τῆς γῆς, που ἀποτελοῦσε τὸ καίριο πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ βίου στοὺς νηοὶ και ἔνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαία ἐναύσματα τῶν Κρητικῶν ἐξεγέρσεων κατὰ τῆς τουρκικῆς καταπίεσης τῶν μὲνδων και τῶν ἄλλων γαιοκτημόνων.

Μικρογραφία τῆς ἀντιδραστικότητας τοῦ συντάγματος και τῆς συνέλευσης ἦταν ἡ διορισμένη ἀπὸ τὸν πρίγκιπα - ἄρμοστή κυβέρνησης τῶν συμβούλων του, ἐπὶ τῶν ὁποίων - ἄς σημειωθεῖ - εἶχε τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τοῦ κατ' ἀρέσκεια διορισμοῦ τους ἢ τῆς παύσης του. Πρόεδρος - μετὰ τὴν ἀρνηση τοῦ Σφακιανάκη - διορίστηκε ὁ Ν. Γ ι α μ α λ ἄ κ η ς και προϊστάμενοι τῶν πέντε δ . ε . υ . θ ὡ ν σ ε ω ν , ὅπως ὀνομάστηκαν τὰ ὑπουργεῖα, οἱ Ἑ λ . Β ε ν ι ζ έ λ ο ς τῆς Δικαιοσύνης, Μ. Κ ο ὕ ν δ ο υ ρ ο ς τῶν Ἑ-

σωτερικῶν, Κ. Φοῦμης τῶν Οἰκονομικῶν, Ν. Γιάμα-
λάκης τῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Χά-
σαν Σκυλιανάκης τῆς Ἀσφαλείας, πού ἀντικαταστά-
θηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸν Χουσεῖν Γενίτσαράκη.

2. ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Οἱ ἁρμονικώτατες ἀρχικὰ σχέσεις τοῦ ἡγεμόνα καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης συμβούλου του, ἀπέβησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ψυχρές, ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιδράσεων τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέα τοῦ πρίγκιπα Ἀνδρέα Παπαδιαμαντόπουλου, ὁ ὁποῖος ἀξιοῦσε νὰ ἀσκειται ἡ ὅλη διακυβέρνηση τῆς νήσου ἀπὸ τοὺς προθαλάμους τῆς Γραμματείας τῆς Ἀρμοστείας. Οἱ σχέσεις ἐκτρα-
χύνθηκαν φανερά καὶ ἀπροσχημάτιστα ὅταν ὁ Βενιζέλος ἀνέφερε στὸν πρίγκιπα ὅτι κατὰ τὴν προσεγγίζουσα λήξη τῆς τριετοῦς θη-
τείας του ὡς ἀρμοστοῦ, θὰ ἔπρεπε, ἂν ἡ ἔνωση θὰ ἐξετιμᾶτο σὰν
ἀδύνατη, νὰ μὴ ἐπιδιωχθεῖ ἡ ἀνανέωση τῆς θητείας τοῦ ἀρμοστοῦ
ὡς ἐντολοδόχου τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ νὰ
κηρυχθεῖ ἡ Κρήτη πραγματικὰ αὐτόνομη Πολιτεία καὶ ὁ ἀνώτα-
τος ἄρχων τῆς νὰ ἐκλεγεῖ ἀπὸ τὴ συνέλευση, ὅποτε τὰ ξένα στρα-
τεύματα θὰ ἀποσύρονταν, θὰ τερματιζόταν ἡ κηδεμονία καὶ οἱ ἐ-
πειμδάσεις τῶν ξένων καὶ ἔτσι θὰ καθίστατο εὐχερέστερη ἡ ἔνωση
τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρίγκιπας ὄχι μόνον ἀπέκρουσε τὴ
γραμμὴ αὐτή, ἀλλὰ καὶ ὑποκίνησε ἀληθινὴ σταυροφορία κατὰ τοῦ
Βενιζέλου, ἐμφανίζοντάς τον ὡς ἀνθηνωτικό! Μάλιστα ὁ ἰδιαίτερος
τοῦ πρίγκιπα Παπαδιαμαντόπουλος ὑπέβαλε μυστικὴ ἔκθεση πρὸς
τὴν ὑπὸ τὸν Γ. Θεοτόκη ἐλληνικὴ κυδέρνηση καὶ τὸν βασιλέα Γε-
ώργιο, στὴν ὁποία ὁ Βενιζέλος ἐμφανιζόταν σὰν ἀποδει-
δεγμένα ἰδιοτελεῖς ὁργανὸ ξένων δυ-
νάμεων, πού ἀπέβλεπαν, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσουν δικὰ
τοὺς συμφέροντα, νὰ παρουσιάσουν σὰν ὑπαρκτὴ στὴν Κρήτη σο-
βαρὴ ἀνθηνωτικὴ κίνηση. Ὁ Βενιζέλος ὑπέβαλε τότε δυὸ φορές τὴν
παραίτησή του στὸν ἀρμοστή, ἀλλ' αὐτὸς δὲν τὴν ἀποδεχόταν, προ-
τίμησε δέ, μέσα στὸ φανατισμὸ του, νὰ δημοσιεύσει στὶς 18 Μαρ-
τίου 1901 διάταγμα βαρύντατα προσδλητικό, μὲ τὸ ὁποῖο ἀπέλυε
τὸν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης σύμβουλό του!

Ὁ Βενιζέλος, φύση μαχητικὴ, δὲν ἦταν δυνατό νὰ δεχτεῖ τὸ
κτύπημα χωρὶς ἀντίδραση. Ἀρχικὰ σίγησε, ἀλλ' ὅταν ἀντελήφθη
ὅτι ἡ ἀρμοστεία ἀπέβλεπε στὸν πολιτικὸ του θάνατο, ἄρχισε ἀνοι-
κτὴ ἀντεπίθεση ἀπὸ τίς στήλες τῆς ἐφημερίδας «Κήρυξ» τῶν
Χανίων, μὲ σειρά ἀρθρῶν ὑπὸ τὸν τίτλο «Γεννηθὴτω φῶς».

Ὅπως σημειώσαμε, ἡ ἐντολὴ τῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν πρίγ-

κιπα - άρμoστή ήταν τριετής, κατόπι της έπιμονής της 'Αγγλίας, ή οποία φοδόταν ένδεχόμενη ρωσική έπιρροή στόν Γεώργιο και γι' αυτό θέλησε περιορισμένη τή θητεία του. Τήν 'Αγγλία υποστήριξε σ' αυτό και ή Γαλλία. Κι' οι δυό δυνάμεις ήταν κηρυγμένες άνένδοτα κατά της ένωσης της Κρήτης μέ την 'Ελλάδα. 'Ο Βενιζέλος, εκπροσωπώντας πλατύτερα στρώματα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, πού έπιθυμοῦσαν ν' άπαλλαγούν από την κυβέρνηση και τή συνέλευση τών γαιοκτημόνων, άπαίτησε, όπως είδαμε, από τόν πρίγκιπα, μετά τή λήξη της άρμoστείας του, νά μὴ δεχτεί πλέον έντολή τών Δυνάμεων και τὸ καθεστὼς της αὐτονομίας νά τὸ διαδεχθεῖ ένωτικό καθεστὼς, πού θά είχε ὡς αποτέλεσμα και τήν αὐτόματη απομάκρυνση τών στρατευμάτων τών ξένων. 'Ο Γεώργιος διεφώνησε και ὁ Βενιζέλος παύθηκε από τή θέση του ὡς συμβούλου ἐπὶ της Δικαιοσύνης.

Τὸν 'Ιανουάριο 1903 έγιναν οἱ ἐκλογές στην Κρήτη. 'Ο πρίγκιπας - άρμoστής κατέθηκε προσωπικά στὸν ἐκλογικὸ ἀγῶνα, περιοδεύοντας τὸ νησί και προπαγανδίζοντας κατά τοῦ Βενιζέλου. Στὴν προσπάθειά του αὐτὴ κατόρθωσε πράγματι νά συντρίψει ἐκλογικά τὸ Βενιζέλο, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε ν' ἀναδείξει μόνο πέντε βουλευτές. 'Η ἐπιτυχία αὐτὴ ἔκανε πιά έντελῶς ἀδίστακτο τὸν πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος κυβερνοῦσε πλέον τὸ νησί ἀπολυταρχικά. Στις νέες ἐκλογές τοῦ Μαρτίου 1906 ὁ Βενιζέλος ἀτέθη ἐπικεφαλῆς της «'Ηνωμένης τῆς 'Αντιπολιτεύσεως», ή οποία μέ προκήρυξή της στὸ λαὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1906, διακήρυξε τὴν ένωση και, σὲ περίπτωση ἀδυναμίας πραγμάτωσής της, τὴν αὐτονομία της νήσου, ὡς λύση προσωρινή, πού ἔφερεν πλησιέστερα τὴν Κρήτη πρὸς τὴν 'Ελλάδα. 'Επίσης ζητοῦσε ἀναθεώρηση τοῦ Κρητικοῦ συντάγματος ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερο, και διετύπωνε, τέλος, τὴν ἀπειλὴ νά πραγματώσει τὰ λαϊκά αἰτήματα μέ ἐνοπλὴ ἐξέγερση. 'Ο πρίγκιπας άρμoστής ἀδιαφόρησε έντελῶς μπροστὰ στὰ αἰτήματα της «'Ηνωμένης 'Αντιπολιτεύσεως». Δὲν ὑπῆρχε ἄλλη λύση παρά ή καταφυγὴ στὰ ὅπλα και στις 10 Μαρτίου 1906 ἐξεργάγη στὸ Θέρσο ἐνοπλὴ ἐξέγερση, ὅπου προσήλθε και ὁ Βενιζέλος μαζί μέ τοὺς πολιτικούς του φίλους. 'Ο ἀγῶνας στὸ Θέρισο κράτησε ὀκτὼ δολόκληρους μῆνες. 'Η άρμoστεία ἀντέδρασε μέ ὅλα τὰ μέσα και δὲν δίστασε νά χρησιμοποιήσει ἐναντίον τους και ρωσικά ἀγῆματα. Τελικά ὅμως ὁ ἀγῶνας τοῦ Βενιζέλου σ' αὐτὴ τὴ φάση δικαιώθηκε. Οἱ Δυνάμεις γιὰ νά ἡρεμήσουν τὰ πνεύματα στην Κρήτη, ὑποχρέωθηκαν νά στείλουν διερευνητικὴ ἐπιτροπή. Τὸ γεγονός ἐθίξε τὸν πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος και παραιτήθηκε. Τὸν ἀντικατέστησε ὡς άρμoστής της Κρήτης ὁ 'Αλέξανδρος Ζατμης, ὁ ὁποῖος και ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1906.

3. ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΛΙ

Ἐνῶ στήν Κρήτη ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, στή Μακεδονία ἐπαίρνε νέα τροπή τὸ Ἀνατολικὸ ζήτημα, μὲ τὴν ἔνταση τῆς διαμάχης τῶν ἐθνικιστικῶν ὁμάδων. Τὸ βουλγαρικὸ σωβινιστικὸ κίνημα, πού δροῦσε ἔντονα στήν περιοχή ὑπὸ αὐτονομιστικά συνθήματα, εἶχε κατορθώσει νὰ διεγείρει τὸ σλαβικὸ στοιχεῖο. Τοὺς σκοπούς του ἐπεδίωκε κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ λεγόμενου «Β ο υ λ γ α ρ ι κ ο ὕ κ ο μ ι τ ᾶ τ ο υ». Ὁ βουλγαρικὸς σωβινισμὸς εἶχε στὴ διάθεσί του, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ πληθὸς στελεχῶν τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, πού μάχονταν ἐπικεφαλῆς τῶν ὁμάδων τοῦ κομιτάτου.

Ἐναντίον τοῦ «Βουλγαρικοῦ κομιτάτου» παρατάχτηκαν στή Μακεδονία ἑλληνικὲς ἀνταρτομαδες. Τὴν πρωτοβουλία ἀνέλαβαν στήν Ἀθήνα ὀρισμένοι πολιτικοὶ καὶ δημοσιογραφικοὶ κύκλοι ὑπὸ τὸν Σ τ έ φ α ν ο Δ ρ α γ ο ὗ μ η καὶ τὸ δημοσιογράφου καὶ διευθυντὴ τῆς ἔφημερίδας «Ἐμπρός» Δ. Κ α λ α π ο θ ᾶ κ η, ὁ ὁποῖος καὶ πρωτοστάτησε στήν ἱδρυση Μακεδονικοῦ κομιτάτου στήν Ἀθήνα. Στὴ Μακεδονία στάλθηκαν μυστικά πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅπως οἱ Π α ὕ λ ο ς Μ ε λ ᾶ ς, Γ. Κ ο λ ο κ ο τ ρ ῶ ν η ς, Ἀ ν α σ τ ᾶ σ ι ο ς Π α π ο ὗ λ α ς, Κ. Μ α ζ α ρ ᾶ κ η ς, Ἀ λ. Κ ο ν τ ο ὗ λ η ς κ.ἄ. οἱ ὁποῖοι καὶ ὀργάνωσαν ὑπὸ ψευδώνυμα ἀνταρτομαδες καὶ ἀνέλαβαν ἔνοπλη δράση κατὰ τῶν βουλγαρικῶν σωμάτων τῶν «κομιτατζήδων» στή Μακεδονία. Κέντρα κινητοποιήσεως τῶν ἑλληνικῶν ὁμάδων ἦταν ἡ Θ ε σ σ α λ ο ν ῖ κ η, ὑπόδουλη τότε στοὺς Τούρκους, τὸ Μ ο ν α σ τ ῆ ρ ι καὶ ἡ Ἀ δ ρ ι α ν ο ὗ π ο λ η. Στὴ Θεσσαλονίκη τὸ γενικὸ πρόσταγμα τῆς ὀργάνωσης εἶχε ὁ ἐκεῖ πρόξενος τῆς Ἑλλάδας Ἀ ᾰ μ π ρ ο ς Κ ο ρ ο μ η λ ᾶ ς, στὸ Μοναστήρι ὁ Γ. Κ ο ν τ ο γ ο ὗ ρ α ς καὶ στήν Ἀδριανούπολη ὁ Σ τ υ λ ι α ν ὅ ς Γ ο ν α τ ᾶ ς.

Τὸ πρῶτο ἔνοπλο ἑλληνικὸ ἀνταρτικὸ σῶμα πού μπηκε στή Μακεδονία ἦταν τὸ σῶμα τοῦ Π α ὕ λ ο υ Μ ε λ ᾶ, ἀξιωματικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πού ἔδρασε μὲ τὸ ψευδώνυμο «καπετάν Μίχης Ζέξας». Τὸ σῶμα τοῦ Μελά, μετὰ τρίμηνη δράση, ἐξοντώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἔπεσε στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ ὁ ἴδιος ὁ καπετάνιος. Ὁ θάνατος τοῦ Μελά καταθροῦνησε τὴν κυδέρνηση Θεοτόκη, γιατί ἀποκαλυπτόταν ἡ δράση ἐνὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν πίεση τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν, ὀργανώθηκαν καὶ νέα σώματα, ὅπλισμένα μὲ ὕλικό τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ μέσα σὲ ἓνα διάστημα ἐνὸς καὶ ἡμίσεος χρόνου (Ἀπρίλιος 1904 - Ὀκτώβριος 1905) εἰσέβαλαν

στή Μακεδονία περισσότερα από έπτά ένοπλα έλληνικά σώματα, συνολικής δύναμης 315 αντρών, ένισχυμένα σοβαρά από ντόπιους Έλληνες μαχητές των περιοχών Καστοριάς - Νάουσας - Γιαννιτών - Λαγκαδά. Η αντίδραση της τουρκικής διοίκησης έναντίον των έλληνικών ανταρτικών σωμάτων υπήρξε σκληρή, διευκολύνονταν δέ από την έχθρότητα μεταξύ των έλληνικών και βουλγαρικών ανταρτοσμάδων, οι οποίες αλληλοκαταδιώκονταν σκληρά. Έτσι τα ελληνικά ανταρτικά σώματα είχαν σκληρές απώλειες στις συγκρούσεις τους με τον τουρκικό στρατό, ενώ διωγμός άπηνής είχε εξαπολυθεί από τον δυνάστη έναντίον των έλληνικών πληθυσμών, με το πρόσχημα ότι ή υπαίθρος ένίσχυε τις ανταρτοσμάδες. Οι φυλακές της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηριού είχαν γεμίσει άφυγκτικά από άγρότες και σύστημα βιαιών έκτοπίσεων άρχισε να εφαρμόζεται σε εύρεia κλίμακα.

Μπροστά στην άγρια τουρκική αντίδραση και τις σοβαρές απώλειες των ανταρτών, ή ελληνική κυβέρνηση προέβη το 1905 σε μυστικά διαβήματα στην Πύλη, διαβεβαιώνοντάς την ότι ή ανταρτική ελληνική δράση στην Μακεδονία δέν στρεφόταν κατά της τουρκικής κυριαρχίας στην περιοχή, αλλά είχε ως μοναδικό στόχο τα βουλγαρικά ένοπλα σωδινιστικά σώματα του Κομιτάτου και μετά την έκκαθάρισή τους τα ελληνικά τμήματα θά αποχωρούσαν. Οι Τούρκοι άκουσαν με πολλή προσήνεια την πρόταση της ελληνικής κυβέρνησης που τους άπάλασσε χωρίς καμμία δαπάνη αίματος από κάθε αντίστοιχη βουλγαρική ένόχληση και γνωστοποίησαν στην ελληνική κυβέρνηση ότι ο τουρκικός στρατός θ' απέφευγε κάθε δράση έναντίον των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων, υπό τον όρο ότι δέν θά παρενοχλούσαν τον τουρκικό στρατό.

Φυσικά οι βουλγαρικές έθνικιστικές οργανώσεις έκαναν εύρεia προπαγανδιστική έκμετάλλευση της σιωπηράς έλληνοτουρκικής συμφωνίας. «Η Έλ λ ά ς - γ ρ ά φ ει ό Γ. Ά σ π ρ έ α ς - έ ν ε φ α ν ί ζ ε τ ο έ ν ώ π ι ο ν τ η ς δ ι ε θ ν ο ύ ς κ ο ι ν ή ς γ ν ώ μ η ς ώ ς χ ω ρ ο φ ύ λ α ξ τ η ς Τ ο υ ρ κ ί α ς π ρ ό ς δ ι α ι ώ ν ι σ ι ν τ η ς ύ π ο δ ο υ λ ώ σ ε ω ς τ ο υ Μ α κ ε δ ο ν ι κ ο υ Έ λ λ η ν ι σ μ ο υ». Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι ένας κλάδος του κινήματος των σλαβοφώνων είχε άγροτικό - έπαναστατικό χαρακτήρα. Ο Κωστας Μοσκώφ στο βιβλίο του «Θεσσαλονίκη 1700-1912, τομή της μεταπρατικής πόλης» 1974, σελ. 111, σημειώνει, από τα γαλλικά άρχεία, ένδεκα σφοδρές συγκρούσεις και δολιοφθορές έναντίον των Τούρκων κατά τη λεγόμενη «Έπανάσταση του Ίλιντεν» στα 1903.

Στις 10 Δεκεμβρίου 1904 τὰ συνασπισμένα κόμματα Δεληγιάνη και Ζαΐμη, με άφορμή, τὸ Μακεδονικὸ και τὸ οἰκονομικὸ, ἀνέτρεψαν τὴν κυβέρνησι Θεοτόκη, διαφωνώντας ταυτόχρονα και πρὸς τὴν ἔγτονα ἐθνικιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Θεοτόκη, και χαρακτηρίζοντας τοὺς μὲν διατυμπανιζόμενους ἀπὸ τὸν Κερκυραῖο φεουδάρχην κινδύνους ἀπὸ βορρᾶ σὰν ἀνύπαρκτους, τὸ δὲ Μακεδονικὸ ὡς νόσημα ἀπλῶς χρόνιο τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ πολιτικὴ τῆς « δ ι α ρ - κ ο ὅ ς σ τ ρ α τ ε ὕ σ ε ω ς » στὴν ὁποία εἶχε ἀγκιστρωθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν κυβέρνησι Θεοτόκη, θεωρήθηκε ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσι Δεληγιάνη - Ζαΐμη σὰν τελείως καταστρεπτικὴ γιὰ τὸ δημοσιονομικὸ τῆς χώρας, ἐνῶ οἱ κίνδυνοι τῶν προστριβῶν με τοὺς γείτονες τῆς χαρακτηρίστηκαν ὡς θανάσιμοι.

Τὴν κυβέρνησι Θεοτόκη διαδέχτηκε στὴν ἐξουσία ὁ Θ. Δεληγιάνης, ὁ ὁποῖος και ὠρίστηκε σὺς 17 Δεκεμβρίου 1904. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φάνηκε ἐναργέστατα ὅτι ἡ νέα κυβέρνησι δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρξει διώσιμη, γιὰ τὸ μικρὸ κόμμα Ζαΐμη, ποὺ στὴν οὐσία ρύθμιζε τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, τάχτηκε ἐναντίον τοῦ Δεληγιάνη. Καὶ ἐπειδὴ δὲν βρέθηκε λύσις, ἡ βουλὴ διαλύθηκε και νέες ἐκλογές προκηρύχθηκαν γιὰ τὶς 20 Φεβρουαρίου 1905.

Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς προεκλογικῆς κίνησις οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μεγάλων κομμάτων τάχθηκαν σαφῶς κατὰ τῆς ὑπαρξῆς τρίτου κόμματος στὴν πολιτικὴ ζωὴ και ἐργάστηκαν ὁμόθυμα ὑπὲρ τοῦ δικοκομματισμοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ προσφιλέστερο σύστημα τοῦ κατεστημένου, γιὰ τὸ οὐσιαστικὰ ἀποτελοῦσε τὴν ἀσφαλιστικὴ δικλειδα στὴ λαϊκὴ ἀγανάκτησι σὲ περιόδους σαρωτικῆς συντριβῆς τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὰ δύο κόμματα και ἡ τροχοπέδη σὲ κάθε προσπάθεια γιὰ μὰ θαθεῖα ἀλλαγὴ στὸν κοινωνικὸ και πολιτικὸ χῶρο. Πράγματι ὁ ἀγῶνας τῶν δυὸ μεγάλων κομμάτων στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία και τὸ κόμμα τοῦ Ζαΐμη ἐγῆκε ἐξουθενωμένο ἀπὸ τὴν κάλπην. Ὁ Θεοτόκης ὑπέστη ἐπίσης σημαντικὴ μείωσις ἐνῶ ὁ Δεληγιάνης ἐξασφάλισε ἰσχυρὴ πλειοψηφία, παίρνοντας τὰ τρία πέμπτα (3/5) τῶν βουλευτικῶν ἐδρῶν.

Ὅσοις τὴν πολιτικὴ ζωὴ ἤρθε νὰ συνταράξει ἓνα ἀπρόοπτο γεγονός. Ὁ γηραιὸς πρωθυπουργὸς Δεληγιάνης, κατεβαίνοντας τὸ δειλινὸ τῆς 31 Μαρτίου 1905 τὴ σκάλα τῆς βουλῆς (δπου σήμερα τὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο), δολοφονήθηκε με μαχαίρι ἀπὸ κάποιον Κωσταγερακάρην, μέλος τοῦ ἀθηναϊκοῦ ὑποκόσμου, γιὰ τὴν κυβέρνησι εἶχε κλείσει τότε τὰ χαρτοπαίγνια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ψωμιζόταν ὁ δολοφόνος.

«Ἡ δολοφονία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ συντηρητικοῦ κόμματος

- γράφει και πάλι ο 'Ασπρέας - έκτος του ότι υπήρξε γεγονός εκδηλωτικών μας αποτροπαίας σήφειας, ητις κατέτρωγε τα σπλάχνα της τότε κοινωνίας, επήλθεν εις εποχήν εξαιρέτου πολιτικής, χρισιμωτάτης και από έσωτερικής και από έξωτερικής απόψεως. Τα έσωτερικά ζητήματα που επάλαιε το κράτος ήσαν πολλά και πικράτα έξ ών προείχε το οικονομικόν. Η νοοτροπία του άρχηγού του συντηρητικού κόμματος εξεδηλούτο εις το οικονομικόν ζήτημα ούχι διά της δημιουργίας ενεργητικών δυνάμεων προς αύξησιν και βλάστησιν νέων πόρων, αλλά δι' οικονομικών αύστηροτάτων, πολυπράγμονος μικρολογίας ως ή περικοπή, φερ' ειπείν, ελαχίστων κερμάτων διά την συντήρησιν των γαλών του ύπουργείου Οικονομικών και ή απάλειψις εκ του προϋπολογισμού έξηκονταδράχμου κονδυλίου διά την λειτουργίαν του ηλεκτρικού ωρολογίου της πλατείας Συντάγματος, δώρου όμογενοϋς τιнос. Ζητήματα μεγάλα, ως το σταφιδικόν, υπό την άδηλότητα του όποιου ήγνωνία όλόκληρος ή Πελοπόννησος και ό περιορισμός των νομών και των πρωτοδικείων και ή συγκέντρωσις των διεσπαρμένων λόχων και ταγμάτων του στρατού προς ζωογόνησιν διά κερμάτων φθινουσών έπαρχιακών μικροπόλεων, προσέκρουον επί κομματικών έμποδίων, προϋκάλουν έξεγέρσεις και συρράξεις αιματηράς, ως έν Κορίνθω και Πύργω και ούτω όχι μόνον επεβάλλετο ή σηπτική στασιμότης, αλλά παρέλυε το κράτος έν τη έννοιά της έπιβολής».

Πράγματι ούδέποτε στή νεοελληνική ιστορία ό παλαιοκομματισμός είχε φθάσει σέ τέτοιο σημείο σήψης, ένώ ή έπιθυμία για μία βαθεία και ριζική άστική άλλαγή βρισκόταν στο άπόγειό της. Το 1909, που έπισημαίνεται με το κίνημα του Γουδί, βρισκόταν πάρα πολύ κοντά.

5. ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Το χαρακτηριστικώτερο εύρημα της κοινωνικής αποδιοργάνωσης στήν Ελλάδα αύτή την εποχή είναι το ά θ ρ ό ο ρ ε ύ μ α τ ή ς μ ε τ α ν ά σ τ ε υ σ η ς, που παρατηρείται από την ύπαιθρο, ιδίως προς τίς ΗΠΑ, την Αργεντινή και τη Νότιο Αφρική. Τα καλύτερα και τα πιο παραγωγικά χέρια της ελληνικής ύπαιθρου παίρνουν το δρόμο προς τόν εκπατρισμό, άφου ό τόπος τους δέν είχε τίς προϋποθέσεις να τά θρέψει. Οι νέοι της Ελλάδας, έπωφελούμενοι από την έλλειψη εργατικών χειρών στίς χώρες του νέου κόσμου και από την άπουσία περιοριστικών μέτρων

(διαβατηρίων κλπ.), Ξφευγαν άγγεληδόν από τή λιμάνια του Πετραια και της Πάτρας, παρακινημένοι από διαφόρους μεταναστευτικούς πράκτορες, που μάζευαν τούς νέους της ύπαιθρου και τούς έπιδίδαν στα ύπερωκεάνεια, όπως παλαιότερα οι δουλέμποροι τούς μαύρους της Άφρικής. Υπολογίζεται ότι μέσα στη δεκαετία 1900 - 1910 ή Ελλάδα άπογυμνώθηκε από το μεγαλύτερο ποσοστό του νεανικού και πιο παραγωγικού πληθυσμού της, και με την άφαιμάξη αυτή κατέστη χώρα γερόντων, πληγή που την τάλανισε επί πολλές δεκαετίες κατόπι. Χαρακτηριστικός είναι ο δείκτης της μεταναστευτικής κίνησης που κατάρτισε ο Κωστούς Μουχωφ (Η Έθνική και κοινωνική συνείδηση σ. 194): 'Ενώ κατά τή 1870 - 75 ο μέσος όρος των μεταναστών ήταν 23, στα 1900 φτάνουν στους 4019 και στα 1910 τούς 39.135 κάθε χρόνο!*

Ο θάνατος του Δεληγιάννη απέδειξε τή βαθύτατη κρίση που υπέβασκε στους κόλπους του συντηρητικού κόμματος και γενικώτερα τήν κρίση του στρατοπέδου του κοτζαμπασισμού. Πολλοί έμφανίστηκαν μνηστήρες της άρχηγίας του άποκεφαλισθέντος κόμματος, και τέλος ή διαμάχη περιορίστηκε ανάμεσα στον άπόγονο των μπέηδων της Μάνης Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και τον επίσης εύγενή του Ζακυνθινού «libro d' oro» μεγαλοαποκτήμονα και πρόεδρο της βουλής Άλέξανδρο Ρώμα. Ο πρώτος, έχοντας και επί της εποχής Δεληγιάννη το ανεπίσημο χρησίμα του άπαρχηγού, άκολουθούνταν από μεγαλύτερη μερίδα βουλευτών, ενώ ο δεύτερος είχε τήν προτίμηση του στέμματος.

Στήν έπακολουθήσασα διαμάχη για τήν άρχηγία νικητής άναδείχτηκε ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, που κατόρθωσε να συγκεντρώσει γύρω του 82 βουλευτές και ν' άνακηρυχθεί άρχηγός του Δεληγιαννικού κόμματος σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του πολιτευτή Άθηνών Ά. Σκουζέ. Τόν Άλ. Ρώμα άκολούθησαν 19 βουλευτές, ενώ οι ύπόλοιποι δύο, Ρούφος και Στριφτόπουλος, βουλευτές Πατρών, προσχώρησαν στο κόμμα του Δ. Ράλλη.

Κι' ενώ έπαιρνε τέτοια τροπή ή πολιτική πάλη, με τή διάλυση του Δεληγιαννικού κόμματος, τó στέμμα κατέβαλ συντονες προσπάθειες για τήν πρωθυπουργοποίηση του εύνοουμένου του Άλ. Ρώμα, αλλά δέν τó κατόρθωσε, έπειδή ήταν άδύνατο να έξευρεθούν στη βουλή οι κατάλληλοι συνδυασμοί για τήν κοινοβουλευτική του στηρίξη. Τέλος, μετά κομματικές κομματικές διαπραγματεύσεις με-

* Από τó 1880 ως τó 1909 μετανάστευσαν 136.690 άτομα. Η μεγαλύτερη μεταναστευτική κίνηση σημειώνεται τó 1907 με 36.000 μετανάστες (Μουχωφ, 256).

ταξύ Μαυρομιχάλη και Ράλλη έπετεύχθη συμφωνία παροχής άμοι-
βαίας ύποστήριξης και στις 12 Ιουνίου 1906 σχηματίστηκε ή συμ-
μαχική κυβέρνηση Ράλλη - Μαυρομιχάλη, πού πέτυχε ψήφο έμπι-
στοσύνης στη βουλή. Τό συγκρότημα αυτό, πού προήλθε από τυ-
χάρπαστη συγκόλληση, δέν κατόρθωσε νά παραμείνει στην έξουσία
πέραν του έξαμήνου και άποσυντέθηκε ταχύτατα, μέσα σέ έριδες
και κομματικές άντεγκλήσεις. Στην άρχή κλήθηκε, τό Δεκέμβριο
του 1906, ό άρχηγός της μείζονος άντιπολιτεύσεως Γ. Θεοτόκης,
ό όποιος και προκήρυξε νέες έξλογές για τίς 26 Μαρτίου 1906.

Ή προελθούσα από τίς έξλογές κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη, άν και
κοινοβουλευτικά Ισχυρή έναντι του συνόλου της άντιπολίτευσης, εί-
χε ν' άντιμετωπίσει πραγματικό χάος στο έσωτερικό της χώρας,
κυριώτατα δέ τό οικονομικό και τό στρατιωτικό, προβλήματα πού
άναστάωναν στο σύνολό της τήν πολιτική ζωή του έθνους και όδη-
γούσαν σέ καταστάσεις αυτόχρημα έκρηκτικές. Τό άδιέξοδο στην
κοινωνική και οικονομική δομή του τόπου έπειθε πλέον και τούς
πιο δύσπιστους παρατηρητές των πολιτικών πραγμάτων ότι έπρεπε,
για τή σωτηρία της χώρας νά παραμεριστεί, επί τέλους, ή κοτζα-
μπάσικη νοοτροπία στην κοινωνική συγκρότηση και τήν πολιτική
διοίκηση και τό έθνος νά προχωρήσει γοργά στο δρόμο της άστι-
κης άλλαγής, πού τήν έπιζητούσαν, άλλωστε, και οί νέες μορφές
της έστω και βασανιστικά έξελισσόμενης οικονομίας της Έλλάδας.

6. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑ

Γιά τήν έπιτυχία του προγράμματος της άστικής άλλαγής ή-
ταν άδήριτη ανάγκη νά πραγματοποιούν όρισμένες βαθιές δημοκρα-
τικές τομές, πού τήν ανάγκη τους διαπίστωνε όχι μόνο ή μεγάλη
μάζα των πολιτών, άλλα και τό ίδιο τό σώμα των άξιωματικών,
πού στις τάξεις του έπιζούσε τότε ακόμα ή παράδοση του Εικοσιέ-
να και ή όποία πήρε πολλές φορές συγκεκριμένη δημοκρατική άγωνι-
στική μορφή μέ τήν συμμετοχή και του στρατού, όπως στο συντα-
γματικό κίνημα του 1843, στα γεγονότα του 1848, στα γεγονότα
της έκθρόνισης του Όθωνος τό 1862 ή στα γεγονότα του 1878.
Ίδιαιτέρα μέσα στην συντριπτική πλειοψηφία των μεσαίων και
κατώτερων βαθμών του σώματος των άξιωματικών ύπήρχε άλη-
θινός αναδρασμός για τό πνεύμα φαντασμού και διάλυσης πού έ-
πικρατούσε στο στράτευμα και τήν ήγεσία του στρατού, πού βασι-
κός παράγοντάς της ήταν ό διάδοχος Κωνσταντίνος.

Πραγματικά ή κατάσταση στο στρατό τό 1906 ήταν αξιοθρή-
νητη. Ή συνολική δύναμη των ενόπλων δυνάμεων ήταν 18.000
άντρες, από τούς όποιους 3.000 είχαν άποσπαστεί σέ έργα χωρο-
φυλακής και άλλοι 5.000 σέ ύπηρεσίες μεταδατικών άποσπασμά-

των, θασοφυλακής, τελωνοφυλακής, φρουρών φυλακῶν καὶ ἀστυνομίας. Διοικητικὰ ἡ ἑνοπλὴ δύναμις ἦταν διαιρεμένη σὲ ἑνδεκα (11) συντάγματα, διεσπαρμένα ἀνά τὴ χώρα, ἐνῶ μιὰ δύναμις ἀπὸ τάγματα καὶ λόγους ἦταν ἐπίσης διασκορπισμένη στὶς κομποῦλεις καὶ τὰ νησιά, γιὰ λόγους μικροκομματικοῦ συμφέροντος, καθόσο οἱ κομματάρχες ἀπαιτοῦσαν τὴν παρουσίαν στρατοῦ στὶς περιφέρειές τους γιὰ τόνωση τῆς συναλλακτικῆς ζωῆς.

Ὁ ὁπλισμὸς τοῦ στρατοῦ ἦταν ἐπίσης ἀθλιός καὶ παλαιός. Τὰ τυφέκια ἦταν τύπου Μάο υ ζ ε ρ, θεωρούμενα πρὸ πολλοῦ σὺν ἄχρηστο ὕλικό. Ἐξήντα χιλιάδες (60.000) τυφέκια τύπου Μάο υ λ ι χ ε ρ ποὺ εἶχε παραγγεῖλει ἡ κυβέρνησις Πάλλης στὸ ἐξωτερικό, δὲν εἶχε κατορθωθεῖ νὰ παραληφθοῦν, λόγω ἑλλείψεως χρημάτων, ἐνῶ τ' ἀναλογοῦντα σ' αὐτὰ φυσίγγια δὲν εἶχαν παραγγεῖλει καν, λόγω ἐπίσης οἰκονομικῶν ἀδυναμιῶν. Εὐνόητο εἶναι ὅτι δὲν ἔγινε καμμιά σκέψις ἐφοδιασμοῦ τοῦ στρατοῦ μὲ νέου τύπου πυροβόλα, ταχυβόλα ἢ βαρὺ πυροβολικό. Ἐπίσης δλοκληρωτικὴ ἦταν ἡ ἑλλείψις ἐφοδίων ἐξαρτήσεως, ἱματισμοῦ καὶ ὑγιεινονομικοῦ ὕλικου.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρωθυπουργίας Θεοτόκη (1904) εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ Ταμείον Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ποῦ ὁμῶς ἀπὸ τοὺς πόρους του δὲν ἦταν δυνατό νὰ καλυφθοῦν οὔτε οἱ στοιχειώδεις στρατιωτικὲς δαπάνες. Ἀπὸ τὴν προϋπολογισμένη ἀπὸ τὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ ἐτήσια δαπάνη 30.000.000 δρχ. γιὰ μιὰ στοιχειώδη ἀνανέωση τοῦ ὕλικου ποῦ ἀπαιτοῦνταν γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ 40.000 ἀντρῶν τὸ Ταμεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης διέθετε μόνο 4.500.000 τὸ χρόνο.

Μὲ βάση τὸ καταρτισμένο ἀπὸ τὸ Ἐπιτελεῖο σχέδιον γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ, ποῦ συντάχθηκε τὸ 1904, προβλεπόταν γιὰ τὰ προσεχῆ ἔτη συγκρότησις στρατιωτικῆς δύναμης 60.000 ἀντρῶν, ἄρτια ἐξοπλισμένης καὶ καλὰ ἐφοδιασμένης. Τὸ σχέδιον ἦταν ἀρχικὰ πενταετές, ἀργότερα ὁμῶς περιορίσθηκε σὲ τριετές καὶ γιὰ τὴ χρηματοδότησίν του ἡ κυβέρνησις συνῆψε δάνειον 20.000.000 δρχ., ἐνῶ παράλληλα τὸ ὁργανωτικὸ μέρος ρυθμιζόταν μὲ δεκαεπτὰ νόμους, ποῦ ψηφίστηκαν μέσα στὴ διετία 1906 - 1908, καὶ μὲ τοὺς ὁποίους ὁργανώονταν οἱ ἐπιτελικὲς ὑπηρεσίαι, ρυθμιζόνταν τὰ τῆς ἐκπαίδευσης τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ τὸ ἀκανθώδες θέμα τῶν ὁργανικῶν θέσεων τοῦ στρατεύματος καὶ τῶν προαγωγῶν περίπλεκτόταν περισσότερο, μὲ τὴν παραγκώνισιν τῶν ἱκανῶν δημοκρατικῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὴ θέσισιν ἐνιαίας διοικήσεως

μέ επικεφαλής τὸ διάδοχο. Καί ναι μὲν τὰ ἔτη 1907 καὶ 1908 ἐπετεύχθη ἡ προμήθεια μιᾶς ποσότητος ἐπαναληπτικῶν ὀπλῶν καὶ ταχυδόλων πυροβόλων, ὅπως καὶ ἡ ἐκγύμνασις στρατοῦ 40.000 ἀντρῶν στὸ χειρισμὸν τους, ἀλλὰ ὁ γογγυσμὸς στὶς τάξεις τῶν στελεχῶν ἦταν πολὺς, λόγῳ σοβαρῶν αἰτιάσεων κατὰ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, ἡ ὁποία, ἀκολουθώντας τὶς παλαιοκομματικὰς μεθόδους, δὲν ἦταν σὲ θέσιν ν' ἀντιληφθεῖ τὸ πνεῦμα τῆς εὐρείας δημοκρατικῆς ἀλλαγῆς, ποῦ ἐνεφύχωνε τὰ μεσάζει καὶ τὰ κατώτερα στελέχη τοῦ στρατοῦ.

7. Η ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ «ΙΑΠΩΝΩΝ» ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ

Γιὰ πρώτη φορὰ τῇ συγκεκριμένῃ τούτῃ στιγμῇ στὴν κοινοβουλευτικὴ ἱστορίᾳ τῆς χώρας ἡ κυβέρνησις ἀντιμετωπίζει ὄργανωμένον ἀντιπολιτευτικὸν ἔλεγχον, ὅχι ἀπὸ τὴν ἀξιωματικὴ ἀντιπολίτευση, ποῦ ἄλλωστε δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ τὴν ἀσκήσει, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὀνομασθεῖσα ὁμάδα τῶν «Ἰ α π ὠ ν ω ν», ποῦ ἰδρύθηκε τὸ 1906 καὶ διαδραμάτισε σοβαρῶταττον ρόλον στὴ Βουλῇ.

Τὴν ὁμάδα αποτελοῦσιν νέοι κυρίως βουλευταί, ποῦ ἦταν ἀμετάκλητα πεπεισμένοι ὅτι ἡ χώρα ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγεῖ ἐπιτέλους ἀπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ παλαιοκομματισμοῦ καὶ τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καὶ νὰ προχωρήσει γοργὰ στὸ δρόμον τῆς ἀστικῆς ἀλλαγῆς. Ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Σ τ έ φ α ν ο Δ ρ α γ ο ὐ μ η ρ, Δ η μ ῆ τ ρ ι ο Γ ο ὐ ν α ρ η, Ἐ μ. Ρ έ π ο υ λ η, Π. Π ρ ω τ ο π α π α δ ά ' κ η, Χ. Β ο ζ ί κ η, Ἀ. Π α ν α γ ι ω τ ό π ο υ λ ο καὶ Ἀ. Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ῆ, ὀνομάστηκαν δὲ «Ἰάπωνες» ἀπὸ τὸ Βλᾶση Γαβριηλίδην στὴν «Ἀκρόπολη», λόγῳ τῆς κεραυνοβόλας ἐπέμβασής τους σ' ὅλα τὰ ἐπίμαχα ζητήματα μέσα στὴ βουλῇ, γιατί ἡ δράσις τους θύμιζε τὴν ταχύτητα καὶ ἀποφασιστικότητα τῶν Ἰαπῶνων κατὰ τὸν πρόσφατον τότε Ρωσοϊαπωνικὸ πόλεμον.

Ἡ ὁμάδα τῶν «Ἰαπῶνων», παρὰ τὴ μαχητικότητα ποῦ τὴν χαρακτηρίζε, εἶχε βασικὰς ἀδυναμίας ποῦ ὀφείλονταν στὴν ἑλλειψὴ ἐσωτερικῆς συνοχῆς. Αὐτοὶ ποῦ τὴν συγκροτοῦσαν, πέρα ἀπὸ ἓνα ἐπίχρισμα ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ, δὲν εἶχαν οὔτε κοινὴ ἰδεολογικὴ κατεύθυνση, οὔτε πρόγραμμα συγκεκριμένῃς πολιτικῆς δράσης, οὔτε ἐνότητα ἐπιδιώξεων. Δὲν αποτελοῦσαν, δηλαδὴ, κόμμα ἀρχῶν, ἀλλὰ ὁ καθένας ἐργαζόταν γιὰ τὴν προσωπικὴν του ἀνάδειξιν στὸ κοινοβούλιον, ἐπιδιδόμενος σὲ ρητορικὰ πυροτεχνήματα καὶ προετοιμάζοντας ἐπιμελῶς τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν προσωπικὴν του καριέρα. Ἔτσι ἡ ὁμάδα ἐγίνε ἀργότερα εὐκολώτατη λεία γιὰ τὸν κοτζαμπασισμόν καὶ διασπάστηκε μὲ τὴ μέθοδον τοῦ προσεταιρισμοῦ

των μελών της. Καί πραγματικά τὸ 1908, ὁ Θεοτόκης ἐνοχλημένος σοβαρὰ ἀπὸ τὴν δράσιν τῶν «Ἰαπώνων» στὴ βουλὴ, κατόρθωσε νὰ ρυμουλκήσῃ στὸ κόμμα του τὸν Δ. Γούναρη, τὸν ὁποῖο καὶ προσέλαβε ὡς ὑπουργὸ τῶν Οἰκονομικῶν στὴν κυβέρνησιν. Μὲ τὴν ὑπουργοποίησιν τοῦ Γούναρη, ἡ ὁμάδα τῶν «Ἰαπώνων» ἐξουδετερώθηκε σὰν πολιτικὴ δύναμις, καὶ ὁ νεοφώτιστος θεοτοκικός, πρῶτην στυλοβάτις της, ζεύχτηκε, ὕστερα ἀπὸ τριετὴ ἀνεξάρτητη δράσιν, στὸ ἄρμα τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ ἀργότερα ὁ ἀρχηγὸς τῶν κομματικῶν ὑπολειμμάτων του, ποὺ συνενώθηκαν ὑπὸ τὴ σημαίᾳ τοῦ Λ α ῖ κ ο ὕ κ ό μ μ α τ ο ς, ποὺ ἀντιπολιτεύτηκε σκληρὰ καὶ θάναυσεν τὸ ἔργον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Παρὰ τὴ σύντομη καὶ ἀνοργάνωτη δράσιν της, ἡ ὁμάδα τῶν «Ἰαπώνων» πρόσφερε ἀναμφισβήτητες ὑπηρεσίας στὴν ὑπόθεσιν τῆς προσπάθειας γιὰ ἀστική ἀλλαγὴν, γιὰτὶ κατέφερε ἀποφασιστικὰ πλήγματα κατὰ τοῦ κοτζαμπασισμοῦ καὶ τοῦ φαυλοκρατικοῦ παλαιοκομματισμοῦ.

8. ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ. ΤΑ «ΑΘΕΪΚΑ»

Κατὰ τὴν αὐγὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὸ ἐργατικὸ κίνημα στὴν Ἑλλάδα σημειώνει καὶ νέα ἀνοδο, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τοῦ ὀργανωμένου συνδικαλισμοῦ. Τώρα ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς πρωτεύουσας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, ἀναπτύσσεται καὶ ὀργανώνεται καὶ στὶς ἐπαρχίας. Κατὰ τὶς ἀρχὰς τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὁ Βόλος διαφοροποιεῖται ραγδαίᾳ. Ἡ ἱδρυση βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων (Γκλαβάνης κ.ἄ.) καθὼς καὶ καπνοβιομηχανίας μεταβάλλει ριζικὰ τὶς συνθήκας καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις τοῦ Βόλου ἀναλαμβάνει πρωτοποριακὸ ρόλον στὸ ἐργατικὸ κίνημα τῆς χώρας. Ἀπὸ τὸ 1905 ὡς τὸ 1908 τὸ Ἐ ρ γ α τ ι κ ό Κ έ ν τ ρ ο τοῦ Βόλου γίνεταί φυτώριον κοινωνικῶν καὶ ταξικῶν ζυμώσεων. Στὴ σοσιαλιστικὴ κίνησιν στὴν πόλιν πρωτοστατοῦν συνδικαλιστικὰ στελέχη, ὅπως οἱ Κ ό σ σ ο υ β α ς, Κ α τ σ ι ρ έ λ λ ο ς, Π α π ᾱ ς, Σ ο ὕ λ ι ο ς, Χ α ι ῖ ρ ο γ ι ῶ ρ γ ο ς καὶ διανοούμενοι, ὅπως οἱ Ζ ά χ ο ς, Σ α ρ ά τ σ η ς, Δ ε λ μ ο ὕ ς ο ς κ.ἄ. Ὁ τελευταῖος, θαυμάτα ἐπηρασμένος τότε ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸν καὶ τὴν ἀνάλογον κίνησιν ποὺ παρατηροῦνταν στὴ Γερμανίαν στὸν τομέα τῆς παιδείας, θέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ ἀναγεννητικὸ πρόγραμμα στὴ διδασκαλίαν, στὸ «Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον», ποὺ διηγήθουν. Παράλληλα μίλησε, μὲ θέματα κοινωνικὰ καὶ φυλολογικά, στὸ Ἐργατικὸ Κέντρο τοῦ Βόλου, ἐπισύροντας τὴν ἀγρία ἀντίδρασιν τῆς συντηρητικῆς μερίδας τῆς πόλεως, ποὺ ἡγέτες τῆς πνευματικοῦ ἦταν ὁ μητροπολίτης Δημητριάδος Γ ε ρ μ α ν ό ς καὶ

ὁ δημοσιογράφος Κ ο υ ρ τ ο β ι κ , πού στίς στήλες τῆς ἐφημερίδας του χαλκεύτηκαν οἱ περί «μασσονισμού», «ἀναρχισμού», «ἀθεΐας καὶ «σεξουαλικῶν ὀργίων» εἰδεχθεῖς κατηγορίες κατὰ τοῦ Δελμούζου, οἱ ὁποῖες ὀδήγησαν ἀργότερα στὴ γνωστὴ δίκη τοῦ Ναυπλίου, τὴν πολιτογραφημένην στὴν πνευματικὴ μας ἱστορία μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ «Ἀ θ ε ι κ ἄ».

9. ΜΑΡΙΝΟΣ ΑΝΤΥΠΑΣ

Ἀλλὰ ὁ κυριώτερος φορέας προσδευτικῶν ἰδεῶν στὴν ἑλληνικὴ θεσσαλικὴ ὑπαιθρο, ἀρχομένου τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἦταν ὁ ἑκφραλονίτης σοσιαλιστὴς καὶ ἀγροτικὸς παράγοντας Μ α ρ ῖ ν ο ς Ἀ ν τ ὺ π α ς . Ἐπίγονος τῶν καλύτερων παραδόσεων τῶν ριζοσπαστῶν ἀγωνιστῶν τῆς πατρίδας του Ἑπτανήσου, ἀναμίχθηκε πολὺ νωρὶς στὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα (1896). Ἡ δράση του εἶναι κυρίως προσανατολισμένη στὸν ἀγροτικὸ τομέα, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού τὸ πρόβλημα τῆς γῆς ἀποτελεῖ καὶ πάλι ἔναυσμα τῆς δυσἀρέσκειας τῶν ἀγροτῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἑπτανήσου, ὅπου τὰ ὑπολείμματα τῆς φεουδαρχικῆς καταπίεσης εἶναι πολλὰ ἐνῶ τὸ σταφιδικὸ συνταράζει μόνιμα τὴν Πελοπόννησο.

Ἡ ἀγροτικὴ τάξη τῆς χώρας, προετοιμαζόμενη γιὰ τὴν ἐπικείμενη μάχη μὲ τὸν κοτζαμπασισμό, ὄρηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀντύπα τὸν ἐκφραστὴ τῶν διεκδικήσεών της. Ἐπιστάτης τὸ ἐπάγγελμα σὲ κτῆμα Θεσσαλοῦ τοιφλικῶ, ἀλωνίζει ὀλόκληρην τὴν περιοχὴν, φρονιματίζει, ξεσηκώνει, ἐγκαρδιώνει. Ἄν καὶ οὐτοπιστής, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σοσιαλιστικὸ του πρόγραμμα, ὑπῆρξε, ὥστόσο, σθεναρὸς ἡγέτης. Τὸ 1906 ἀρχίζει τὴ σταυροφορίαν του γιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν τοιφλικῶν καὶ τὴ διανομὴ τῆς γῆς στοὺς ἀκτήμονες ἀγρότες. Ὅμως ἡ δράση του ἐνόχλησε τοὺς γαιοκτήμονες ὥς τὸ σημεῖο νὰ μισθώσουν δολοφόνο, πού τὸ Μάρτιο τοῦ 1907 σκότωσε τὸν Ἀντύπα στὸ Λ α σ π ο χ ῶ ρ ι . Τρία χρόνια ἀργότερα, στίς 6 Μαρτίου 1910, ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Ἀντύπα βλάστησε ἡ μεγάλη ἀγροτικὴ ἐξέγερση τοῦ Κ ι λ ε λ ῆ ρ .

10. Ο Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ»

Σταθμὸς στὴν ἱστορίαν τῶν κοινωνικῶν ζυμώσεων, πού ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους προετοίμασαν τὴν ἐπιδιωχθεῖσα ἀλλαγὴ μὲ τὸ κίνημα τοῦ Γ ο υ δ ῖ , ὑπῆρξε ἡ ἑκδοσις, στὰ 1907, τοῦ βιβλίου τοῦ Γ . Σ κ λ η ρ ο ὺ (ψευδώνυμο τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ γιατροῦ Γ. Κωνσταντινίδου) «Τ ὁ Κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ ν μ α ς ζ ῆ τ η μ α » . Ὁ Σκληρὸς εἶναι ὁ πρῶτος στὴν πνευματικὴ μας ἱστορίαν πού θέλησε

νά ανατάμει τή νεοελληνική κοινωνική καί πολιτική ζωή μέ ἐπισημονική μαρξική μεθοδολογία, όπως ἐπίσης εἶναι ὁ πρῶτος πού διατύπωσε ἱστορικές κρίσεις γιά τίς κοινωνικές ροπές στήν Ἑλλάδα καί τὸ μελλοντικό ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Τὸ βιβλίον τοῦ Σληροῦ δημιούργησε σοβαρὰ ζύμωση καὶ ὅσυνε τον προβληματισμὸ τῶν πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν κύκλων, ξέσπασαν δὲ μεγάλες καὶ σοβαρὲς συζητήσεις στὶς στήλες τοῦ τύπου. Στὶς συζητήσεις αὐτὲς πῆρε μέρος ἓνα μεγάλο μέρος διανοουμένων, εἴτε συμπαθούντων, εἴτε ὄχι τὸ σοσιαλισμό. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχισε νὰ σημειώνεται ἓνας κάποιος διαφορισμὸς στὶς τάξεις τῶν δημοτικιστῶν, πού χωρίζονται σὲ ἐθνικιστὲς καὶ σοσιαλιστὲς. Στὴν πρώτη κατηγορία ἡγεῖται ὁ Ἰων Δ ρ α γ ο ὁ ὡ η ς νεαρὸς σωθινιστὴς, ἀλλὰ μέ ποιότητα σκέψης καὶ λόγου. Ὁ πρόωρος θάνατός του ἀνέκοψε τὴν ἐξέλιξή του καὶ ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ σωζόμενο ἔργο του, γρήγορα θὰ προανατολιζόταν πρὸς τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά. Στὴ δεύτερη κατηγορία ἀνήκαν οἱ περὶ τὸν ποιητὴ Κ ὠ σ τ α Χ α τ ς ὅ π ο υ λ ο, πού αποτελοῦσαν τὴν «Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατικὴ Ἐνωση». Εἶναι αὐτοὶ πού συνέλαβαν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀλήθειας ὅτι ὁ δημοτικισμὸς ἔπρεπε νὰ περάσει σὲ μιὰ τελευταία φάση, τὸν χ ο ι ν ω ν ι κ ὸ δ η μ ο τ ι κ ι σ μ ὸ καὶ σὰν πρόβλημα πρὸς λύση νὰ ἐγγραφεῖ στὴ μερίδα τῶν νέων κοινωνικῶν δυνάμεων τῆς ἀλλαγῆς, πού φορέας τοὺς ἦταν ἡ ἐργατικὴ τάξη. Λίγα χρόνια ἀργότερα στὶς γραμμὲς τοῦ «Ἐ κ π α ι δ ε υ τ ι κ ο ὗ Ὁ μ ῖ λ ο υ», οἱ δυὸ τάσεις διαγράφονταν πιά καθαρὰ καὶ ἡ ἡγεσία τοῦ κοινωνικοῦ δημοτικισμοῦ περνοῦσε στὰ χέρια τοῦ Δ η μ ῆ τ ρ η Γ λ η ν ο ὡ, τοῦ Χ α ρ ᾶ λ. Θε ο δ ω ρ ῖ δ η, τοῦ Κ ὠ σ τ α Σ ω τ η ρ ῖ ο υ καὶ ἄλλων νεώτερων, ὅπως τοῦ ζεύγους Ἰ μ β ρ ι ῶ τ η, φωτισμένων δασκάλων.

Στὸ κοινωνιστικὴς χροιάς δημοτικιστικὸ κίνημα, πρέπει νὰ συγκαταλεγεῖ καὶ τὸ «Ἀ δ ε λ φ ᾶ τ ο» τῆς Κωνσταντινούπολης πού ἔδρασε ἐκεῖ δημιουργικὰ ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν Θε ο δ ω ρ ῖ δ η, Ἰ ο ρ δ α ν ῖ δ η, Φ ω τ ι ᾶ δ η καὶ Φ ι λ ῆ ν τ α. Συνδύασε προοδευτικὴ πολιτικὴ δράση, ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς λαϊκῆς γλώσσας καὶ ὑγιὲς εκπαιδευτικὸ πρόγραμμα, ὥστε νὰ ἐνοχλήσει σοβαρὰ τὸν τουρκικὸ ἀπολυταρχισμό καὶ νὰ ὑποστεῖ σκληρὲς διώξεις. Ἀπὸ τίς γραμμὲς του βγήκε τὸ μεγαλύτερο γλωσσολογικὸ τалέντο τῆς νέας Ἑλλάδας, ὁ δάσκαλος Μ έ ν ο ς Φ ι λ ῆ ν τ α ς (ψευδώνυμο τοῦ Μενέλαου Φιλανθίδου), πού ἔβαλε τίς βάσεις τῆς ἐρευνας τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας στὴν Ἀθήνα, ὅπου κατέφυγε διωγμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

11. «Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ»

Ἡ σοδαρώτερη πολιτικὴ κίνησις τῶν δημοκρατικῶν διανοουμένων γύρω στὸ 1909, ὑπῆρξε, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, ἡ «Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατικὴ Ἐνωσις», ποὺ ἀποτελέστηκε ἀπὸ τὴν Ἀριστερὰ τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος καὶ ἀπὸ πνευματικούς παράγοντες τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ «Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατικὴ Ἐνωσις» εἶχε συμπεριλάβει στοὺς κόλπους της τοὺς Κώνσταντῖνο Χατζόπουλο, Φώτο καὶ Γιώργο Πολίτη, γιούς τοῦ καθηγητῆ Ν. Πολίτη, Γιάννη Ἀποστολάκη, Γ. Παπανικόλαου, Γ. Ζερβό, Δ. Ταγχοπούλο, Ν. Γιαννιό, Μ. Ζαβιτσιάνο, Κ. Ἐλευθερουδάκη, Λ. Ποδαβρό, Λ. Περφύρα καὶ Π. Μπαχάκο, μὲ πρόγραμμα τὴν ἀμεση ὀργάνωσις τῆς ἐλληνικῆς ἐργατικῆς τάξης σὲ σοσιαλιστικὰς βάσεις. Ὡστόσο, γιὰ λόγους ἰδεολογικῆς ἀνομοιογένειας, ἡ Ἐνωσις διαλύθηκε γρήγορα. Πολλὰ στελέχη της ἀκολούθησαν ἀργότερα δρόμο συνεπῆ πρὸς τὶς ἰδέες ποὺ διακήρυξαν, ἀλλὰ ἐγκατέλειψαν τὸν ἀγῶνα καὶ ἄλλα προσχώρησαν στὸ κατεστημένο, ἔναντι πανεπιστημιακῶν θέσεων καὶ ἄλλων ἀξιομάτων στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία.

12. ΟΙ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΙ»

Τὸ καθολικὸ αἷτημα τῆς εἰρηνικῆς ἀστικῆς ἀλλαγῆς, ὅπως διατυπωνόταν ἀπὸ τοὺς, ἐκ τῶν ἀνω, φορεῖς της, ἐξέθεσε ἰδεολογικὰ ἢ ὀνομασθεῖσα ὁμάδα τῶν «Κοινωνιολόγων», ποὺ ἰδρύθηκε στὰ 1907. Ἀποτελέστηκε κυρίως ἀπὸ διανοουμένους, ἐπηρεασμένους ἀπὸ τὸν γερμανικὸ σοσιαλισμὸ, οἱ ὅποιοι κατέβηκαν στὸν πολιτικὸ στίβο γιὰ μιὰ κατάλυσις τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ τοῦ κοτζαμπασισμοῦ, τὴν ἐκ δάθρων ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ τὴ βελτίωσις τῆς θέσης τοῦ ἐργάτη καὶ τοῦ ἀγρότη.

Ἡ ὁμάδα τῶν «Κοινωνιολόγων» ἀποτελέστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξαντρο Παπαναστασίου, ποὺ εἶχε καὶ τὴν πρωτοβουλία, καὶ τοῦ Θρ. Πέτιμεζα, Ν. Ἀραβαντινό, Ν. Ἐξαρχόπουλο, Ἰ. Λυμπερόπουλο, Κ. Τριανταφυλλόπουλο, Ἀλ. Δελμοῦζο, Λουκά Νάκο καὶ Σ. Μελά. Τοὺς ἀκολούθησαν ἀργότερα οἱ Π. Σκουριώτης, Δ. Σαράτσης, Σ. Κορώνης, Κ. Βαρβαρέσος, Ἀλ. Μυλωνάς, Δ. Γληνὸς κ.ἄ. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἐξέθεσε ἀργότερα ὁ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν της καθηγητῆς Κ. Τριανταφυλλόπουλος, σὰν ἰδεο-

λογικό υπόβαθρο της ομάδας ἐτέθη ὁ φ α β ι α ν ὀ ς σοσιαλισμός. Τὴν ἰδεολογική καὶ πολιτική δομὴ τῶν «Κοινωνιολόγων» διατύπωσε εὐθαρσῶς ὁ ἐπικεφαλὴς τῆς Ἑλ. Παπαναστασίου, ὁ κατοπινὸς πολιτικὸς ἡγέτης, στὶς παρακάτω δηλώσεις του γύρω στὸ ἔθνικὸ καὶ κοινωνικὸ πρόβλημα τῆς χώρας, ποῦ εἶναι καὶ οἱ ἐπισημονιώτερες, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν στὴ χώρα ὡς ἐκείνη τὴ συγκεκριμένη ἱστορική στιγμή:

«Σπουδαῖος κόμβος, τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχὴν ὀφείλομεν νὰ λύσωμεν εἶναι τὸ ἔθνικόν ζήτημα σχετικῶς μὲ τὸν σοσιαλισμόν. Πολλοὶ φρονοῦν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἐχθρὸς τῆς πατριδος· ὅπως θὰ ἴδῃτε, δὲν ὑπάρχει τίποτε ψευδέστερον ἀπὸ αὐτό. Ὁ Ἕλλην σοσιαλιστής, κατὰ παρόμοιον τρόπον ὅπως καὶ ὁ ξένος, ποθεῖ καὶ θέλει τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλλήνος ραγιά καὶ τὴν θέλει καὶ τὴν ποθεῖ, βέβαια, βαθυτέρα ἀπὸ κάθε πατριδοθήτορα ἔθνικόφρονα. Θέλει ὅμως συγχρόνως καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τοῦ Βουλγάρου ραγιά καὶ τοῦ Σέρβου καὶ τοῦ Τούρκου. Ὁ Ἕλλην σοσιαλιστής θὰ ζητήσῃ νὰ εὕρῃ εἰς τὸν Βούλγαρον, τὸν Σέρβον καὶ τὸν Τούρκον ἐπαναστάτην σύμμαχον καὶ ὄχι ἐχθρόν. Θὰ τὸ θεωρήσουν αὐτὸ ἀπλοϊκότητα καὶ οὐτοπίαν μερικοί. Ἀντὶ ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς μερικῶς, θὰ περιορισθῇ ν' ἀναφέρῃ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς ὁποίους θεωροῦμεν θαρδάρους καὶ οἱ ὅποιοι προηγήθησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐνθυμεῖσθε ὅτι ὅταν ὁ βουλγαρικὸς λαός, δηλητηριασμένος ἀπὸ τὴν φωνὴν τῶν δημοσιεύσεων τῶν ἔθνικοφρόνων, ἐλύσσα καὶ ἐμαίνετο κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας, τὸ μικρὸν βουλγαρικὸν σοσιαλιστικὸν κόμμα ἀντετάχθη ἥρωικά κατὰ τοῦ ὄγκου καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ λαοῦ καὶ ἐπλήρωσε μὲ αἷμα τὴν ἀντίστασιν αὐτὴν - πέντε νέοι σπουδασταὶ ἔπεσαν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Δὲν εἶναι, λοιπόν, οὐτοπία ἡ συνεννόησις».

Τὸ κοινωνιστικὸν κίνημα στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν ἦταν ἀκόμη ὑπόθεσις ἐργατικῶν μαζῶν, ἀλλὰ ομάδων διανοουμένων. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποῦ προσχώρησαν ἢ τὸ συμπάθησαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ὁ Ἀ ρ ι σ τ ο ς Κ α μ π ά ν η ς, ὁ Ρ ή γ α ς Γ κ ό λ φ η ς, ὁ Ζ α χ α ρ ί α ς Π α π α ν τ ω ν ί ο υ, ὁ Κ. Θ ε ο τ ό κ η ς καὶ ὁ Μ ᾱ ρ κ ο ς Α ὕ γ έ ρ η ς.

Χαρακτηριστικός φορέας τῶν νέων ιδεῶν τόσο στὸν πολιτικό, όσο καὶ τὸν πνευματικό τομέα, ὑπῆρξε τὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Νοῦμᾶς», ποῦ ἐξέδωσε ἀπὸ τὰ 1903 ὁ Διμήτριος Ταγκόπουλος. Βασικὰ ἦταν ἐπίσημο ὄργανο τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ἀπὸ τίς στήλες του δὲν προβλήθηκαν μόνο τὰ νέα λογοτεχνικὰ ταλέντα, ἀλλὰ καὶ ἔγιναν σοβαρώτατες πνευματικὲς συζητήσεις. Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐκδόσεώς του δὲν κατευθυνόταν ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη ἰδεολογία. Οἱ σελίδες του ἀποτελοῦσαν ἐλεύθερο θῆμα καὶ δημοσιεύονταν πολλὲς φορές στὸ ἴδιο τεῦχος σωδινιστικὰ ἄρθρα τοῦ Μάρκου Τσιμώκου ἢ τοῦ Ἰωάννα Δραγοῦμη, δίπλα στὰ ἐπαναστατικὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα Γκολφῆ, τὰ κοινωνικὰ - προλεταριακὰ διηγήματα τοῦ Κώστα Παρορίτη ἢ τὰ σοσιαλιστικὰ ἄρθρα τοῦ Γ. Σκληροῦ. Συνδετικὸς δεσμὸς τῶν γύρω στὸ «Νουμᾶ» συγκεντρωμένων πνευματικῶν ἀνθρώπων ἦταν ἀρχικὰ τὸ πνεῦμα τοῦ δημοτικισμοῦ. Ὅταν ὅμως ἀργότερα σημειώθηκε στοὺς κόλπους του ἡ κοινωνικὴ διαφοροποίηση, ὁ «Νουμᾶς» ἀντιπροσώπευσε πλέον τὴν Ἀριστερὰ τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος καὶ ὁ προβληματισμὸς τῶν ιδεῶν τοῦ περιοδικοῦ εἶχε σαφὴ κοινωνικὸ χαρακτήρα. Ἀπὸ τίς στήλες του δόθηκαν σοβαρὲς πνευματικὲς μάχες καὶ χτυπήθηκε, μὲ ὄπλο τὴ σάτιρα, ὁ παράδοξος ἐκεῖνος τύπος τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὁ Περικλῆς Γιβνόπουλος καὶ ὁ κάλπικος ἑλληνολατρισμὸς του.

14. ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΕΣ ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΗΜΑ

Ἡ αὐγὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα χαρακτηρίζεται στὸ πνευματικὸ ἐποικοδόμημα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ νεοελληνικοῦ φολκλорισμοῦ, τὴν ἀσυγκράτητη εἰσροὴ ξένων πολιτιστικῶν στοιχείων καὶ τὴ συνειδητὴ τάση γιὰ ἀφομοίωσή τους. Τὸ ἀστικὸ μυθιστόρημα ἔχει ἤδη πραγματώσει γενναία θήματα μὲ τὸ Γρηγόριο Ξενόπουλο, ἐνῶ στοιχεῖα τοῦ συμβολισμοῦ καὶ ἄλλων λογοτεχνικῶν ρευμάτων εἰσέρχονται στὸ νεοελληνικὸ πεζὸ λόγο καὶ καταξιώνονται αἰσθητικά.

Στὴν ποίηση τὸ ἄστρο τοῦ Κωστή Παλαμά ἀνεβαίνει ραγδαία καὶ ἐκφράζει, μὲ τὸ δυναμικὸ, ἀλλὰ καὶ ἀντιφατικὸ ἔργο του, ὅλες τίς ἐσωτερικὲς καὶ «θύραθεν» περιπέτειες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Οἱ σοσιαλιστικὲς ιδέες βρίσκουν πλατεῖα ἀπήχηση στὴ δημιουργία τοῦ Παλαμά, ἀλλὰ ἡ ἰδεολογικὴ του ἀστάθεια, ποὺ φτάνει νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ τελευταῖο εὐρωπαϊκὸ ταχυδρο-

μειο ιδεών, δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ εἰσάγει στοιχεῖα σωβινιστικά, ἀνάλογα ἀπὸ τὶς ἐπιρροές ποὺ δέχεται. Ἔτσι ἡ ἴητα τοῦ 1897 τοῦ ἐμπνέει τὴ «Φλογέρα τοῦ βασιλιά», ποίημα συνθετικό, θυξαντινοῦ μεγαλειού, γεμάτο ἀπὸ σωβινιστικὲς ἀπηχήσεις, ἐνῶ οἱ παραμονές τοῦ Γουδι καὶ τὸ διάχυτο κλίμα τῆς ἀλλαγῆς τὸν ὀδηγοῦν - σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς σοσιαλιστικὲς ἰδέες, ποὺ τότε μεταγγίζονταν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο - στὴ σύνθεση τοῦ «Δ ω δ ε κ α λ ο γ ο υ τ ο Ὑ Γ Ὑ φ τ ο υ» ποιήματος πρωτότυπου καὶ κοινωνικά περιεκτικοῦ, ὅπου ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀναδεικνύεται ἡ δημιουργικὴ ἀξία λ α β ε σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν θνήσκουσα φεουδαρχικὴ κοινωνία. Ἡ ἀντιφατικότητα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ, ὡς ἓνα σημεῖο, τὸ δείκτη τῆς παλαιμικῆς δημιουργίας. Στοιχεῖα ντισεῖκου πυρετοῦ, γνῶριμα καὶ στὸ Παλαμᾶ, συσφασμένα μὲ ἀρχαῖες μυθολογικὲς διονυσιακὲς ροπὲς ἀποτελοῦν τὸ ἀρχικὸ ὑπόδαθρο τῆς ἑλληνοκεντρικῆς ποίησης τοῦ Ἀ γ γ ε λ ο υ Σ ι κ ε λ ι α ν ο Ὑ. Κατὰ παράδοξο παίχτιδι τῆς ἱστορίας ὁ ν ι τ σ ε ῖ σ μ ὸ ς* ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία πολλῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων στὴν Ἑλλάδα, ποὺ γρήγορα ὁμῶς ἐξελίχτηκαν σὲ κτήρυκες ἐνὸς σοσιαλιστικὰ προσανατολισμένου διαφωτισμοῦ, ὅπως ὁ Μ ᾶ ρ κ ο ς Α ὐ γ έ ρ η ς, ὁ Ν ῖ κ ο ς Κ α ζ α ν τ ζ ᾱ κ η ς καὶ, θεβαίως, ὁ Ἀγγελος Σικελιανός.

Ἡ παρατηρούμενη κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εὐρεία προλεταριοποίηση τῶν μικροαστικῶν μαζῶν στὰ ἀστικά κέντρα, παράλληλα μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, εἶχε σὰ συνέπεια τὴν ἐμφάνιση τῆς σ ο σ ι α λ ι σ τ ι κ ῆ ς λ ο γ ο τ ε χ ν ῖ α ς. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὁροθετηθεῖ ἡ ἀφετηρία τῆς πεζογραφίας τῶν Κ ῶ ν σ τ α ν τ ῖ ν ο υ Θ ε ο τ ὸ κ η, Δ η μ ο σ θ έ ν η Β ο υ τ υ ρ ᾶ, ἡ ρωμαντικὴ ἐπαναστατικὴ πεζογραφία τοῦ Κώστα Παρορίτη (ψευδώνυμο τοῦ φιλόλογου καθηγητῆ Λεωνίδα Σουρέα) καὶ ἡ ἐπαναστατημένη ποίηση τοῦ Ρ ῥ ῆ γ α Γ κ ὸ λ φ η. Τὴν παιδικὴ καὶ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος θὰ ἐκφράσει ἀργότερα ὁ Κ ῶ σ τ α ς Β ᾶ ρ ν α λ η ς, ὁ μέγιστος ἐπαναστατικός καὶ κορυφαῖος λυρικός ποιητὴς τῶν νεώτερων χρόνων.

Γενικά οἱ πνευματικὲς ζυμώσεις ἐκείνη τὴν ἐποχὴ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴ γενναία στροφή πρὸς τὰ αἰτήματα τῆς ἀστικῆς ἀλλαγῆς. Οἱ πραγματώσεις τῆς τέχνης βοηθοῦν στὴν ἐπίσπευσή τῆς. Εἶναι τὸ δεύτερο γενναῖο πνευματικὸ βῆμα, μετὰ τὴν καταξίωση τῆς λαϊκῆς μορφοπλασίας μὲ τὸ φολκλορισμὸ καὶ σημαντικὸς σταθμὸς στὴ δημιουργία νεοελληνικῆς τέχνης τοῦ λόγου.

* «Χάσαμε τὰ καλύτερα χρόνια μας μὲ τὶς ντισεῖκὲς μας παλαβομάρες», δήλωνε μερικά χρόνια ἀργότερα ὁ Κ. Θεοτόκης.

Ἀπὸ τὶς 10 Μαρτίου 1906, ἡμερομηνία πού ἡ Κρήτη ρίχτηκε στὴν περιπέτεια τοῦ Θερίσου ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Βενιζέλου, ἔγινε φανερό πὺς ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ θὰ στρεφόταν κατὰ τοῦ ὑπάτου ἀρμοστή, τὸν ὁποῖο ὑποστήριζαν οἱ ξένοι καὶ μόνο. - Ταχύτατα τὸ κίνημα ἐνισχύθηκε μὲ τὴν προσχώρηση καὶ τοῦ Ἰ. Σφακιανᾶκη, πολιτικοῦ πού ἀσχοῦσε μέγα γόητρο ἀνάμεσα στὸ λαό. Στὰ ἀστικά κέντρα τοῦ νησιοῦ ξέσπασαν μεγάλα συλλαλητήρια ὑπὲρ τοῦ Θερίσου, οἱ ἀρμοστειακὲς ἀρχὲς καταλύονταν καὶ μεγάλες μάζες πολιτῶν προστρέχανε στὸ Θερίσο καὶ ἐνώνονταν μὲ τοὺς ἀντάρτες. Πολὺ γρήγορα τὸ κίνημα τοῦ Θερίσου ἔγινε ἰσχυρὴ καὶ ὑπολογίσιμη δύναμη, καὶ ζητοῦσε συνέλευση γιὰ ἀναθεώρηση τοῦ Κρητικοῦ συντάγματος καὶ ἐλευθεροτυπία. Ἡ ἀρμοστεία ἐξ ἄλλου στράφηκε ἀποφασιστικὰ ἐναντίον τοῦ κινήματος, τὸ κατάγγειλε ὡς προδοσία τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης καὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις μεταχειρίστηκε ἐναντίον του καὶ τὶς ξενικὲς λόγχες - ἰδιαίτερα τῶν ρωσικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς νήσου. Τέλος καὶ μετὰ πολλὰς ἀντεγκλίσεις, ἡ ἀρμοστεία πέτυχε διακοίνωση τῶν προξένων τῶν Δυνάμεων, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦνταν ἡ κατάθεση τῶν ὅπλων τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Θερίσου. Οἱ ἐξεγερμένοι πέτυχαν τὴ γενικὴ ἀμνηστία καὶ τὴν σύγκληση συνέλευσης καὶ ἔτσι ἡ ἐκρυθμὴ κατάσταση τερματίστηκε. Οἱ ἐκλογὲς ὁρίστηκαν γιὰ τὶς 7 Μαρτίου 1906, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία διεθνοῦς ἐπιτροπῆς καὶ εὐθὺς μετὰ τὴ διεξαγωγὴ τους οἱ Δυνάμεις ἀποδέχτηκαν τὸ αἶτημα τῶν ἐπαναστατῶν γιὰ ἀποχώρηση τῆς διεθνοῦς δυνάμεως καὶ τὸ σχηματισμὸ πολιτοφυλακῆς ἀπὸ ντόπιους Κρητικούς, ὑπὸ τὴν διοίκηση Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Ἡ τροπὴ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἔθεσε τέρμα στὴ θητεία τοῦ Γεωργίου καὶ νέος ἀρμοστής ἀνέλαβε ὁ Ἀλέξανδρος Ζαΐμης.

16. Η ΝΕΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Ὁ Ζαΐμης κυβέρνησε τὴν Κρήτη σὰν ὑπάτος ἀρμοστής ἐπὶ διετία, ὅταν σημειώθηκε νέα περιπλοκὴ ἐξ αἰτίας τῆς συνταγματικῆς ἐξέγερσης τῶν Νεοτούρκων. Τὰ φιλελεύθερα ἀστικά στοιχεῖα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας καὶ στὸ ἐξωτερικὸ εἶχαν συγκροτήσει ἰσχυρὴ πολιτικὴ ὁργάνωση μὲ τὸν τίτλο «*Ε ν ω τ η - Π ρ ὀ δ ο ς*» καὶ ἐπιδίωκαν νὰ ἐπιβάλουν στὴ χώρα τους καθεστῶς ἀστικοῦ μετασχηματισμοῦ. Ἀρχηγὸς τῆς συνωμοτικῆς αὐτῆς κίνησης ἦταν ὁ Ἀ χ μ ἐ τ Ρ ι ζ ᾶ, πολιτικὸς φυγάς, πού δρισκόταν στὸ Παρίσι. Ἰσχυροὶ κλάδοι τῆς παράνομης ὁργάνωσης δροῦσαν στὴ Θεσσαλονίκη κυρίως, στὸ Μοναστήρι καὶ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἀρχηγὸς τοῦ κλιμακίου τῆς Θεσσαλονίκης ἀναδείχτηκε

ὁ Ἐμβέρ, ἀξιωματικὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ σπουδασμένος στὸ Βερολίνο. Αὐτός, μετὰ μακρὰ προπαρascευή, μῆπκε ἐπικεφαλῇ στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος καὶ κήρυξε, στὴ Θεσσαλονίκη, τὸ τέλος τῆς ἀπολυταρχίας, στὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπαίτησε συνταγματικὸ πολίτευμα ἐλευθερίας, ισοότητος καὶ ἀδελφωσύνης ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Τούρκους τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς μειονότητες τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκίνημα ἐπικράτησε ταχύτατα. Ὁ σουλτάνος Ἀβδὺλ Χαμίτ ἀποδέχτηκε τὰ αἰτήματα τῶν Νεοτούρκων καὶ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1908 ἔγιναν στὴν Τουρκία οἱ πρῶτες ἐκλογές. Στὴ βουλὴ πού ἐξελέγη τότε, ἐπὶ συνόλου 257 βουλευτῶν, οἱ μειονότητες ἀντιπροσωπεύτηκαν ἀπὸ 89 βουλευτὲς Ἕλληνες, Σλάβους, Ἀλβανοὺς καὶ Ἀραβες.

Ἀπὸ τὴ σύγχυση πού ἐπικράτησε πρὸς στιγμή στὴν Τουρκία ἐπωφελήθηκαν ἡ Βουλγαρία, πού ἀνακηρύχθηκε τότε ἀνεξάρτητο βασίλειο, ἡ Αὐστρία, πού προσάρτησε τὴ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη καὶ ἡ Κρήτη, πού κήρυξε τὴν ἐνωσὴ τῆς μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὅμως ἡ ἀντίδραση τῶν Νεοτούρκων στὶς αἰφνιδιαστικὰς αὐτὰς ἐνέργειες στὰ Βαλκάνια ὑπῆρξε σφοδρὴ. Ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τῆς Κρήτης οἱ Νεότουρκοι ἀπαίτησαν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησιν νὰ μὴ ἀποδεχθῇ τὴν ἐνωσιν αὐτῇ, φοβούμενη ἐνδεχόμενες πολεμικὰς περιπλοκάς, τήρησε στάση ἐφεκτικὴ. Τότε ξέσπασε σφοδρὴ ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ὀγκούμενη καθημερινὰ καταφορὰ κατὰ τῆς κυβέρνησης ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀποφασιστικοὺς παράγοντες, πού ὁδήγησαν στὴν ἐξέγερσιν τοῦ Γουδί, ἡ ὁποία σάρωσε τὸ ἀμαρτωλὸ συνθεύλημα τοῦ παλαιοκομματισμοῦ ἀπὸ τὸν τόπο.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ε'

ΤΟ ΓΟΥΔΙ

1. Ο -ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ-

ΜΕ ΤΗ ΛΗΞΗ τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μας καὶ ἐνῶ παλλαϊκὴ διατυπώνονταν ἡ ἀξίωση στὴν Ἑλλάδα γιὰ μιὰ θαθεῖα τομὴ στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας, ἡ κατάστασις ποῦ ἐπικρατοῦσε ἦταν συνώνυμη τοῦ χάους. Οἱ κυβερνήσεις καὶ τὸ στέμμα εἶχαν πολιτευθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἦταν ἀδύνατον ἡ ἐξέλιξις πρὸς προοδευτικώτερες κοινωνικὰς μορφάς. Ἡ οἰκονομία βρισκόταν σὲ ἀδιέξοδο, τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ζητήματα ὁδηγοῦνταν στὴν προδοσίαν, ὁ στρατὸς βρισκόταν σὲ διάλυση, ἔρμαιο στὰ χέρια τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ διαδόχου, ἐνῶ τὰ κεφαλαιώδη ἐθνικὰ προδλήμματα τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς κατοχῆς τῆς γῆς καὶ τῆς ἐκδημοκρατικοποίησης τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς εἶχαν ταφεῖ θαυότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά στὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλεύθερου ἐθνικοῦ μας βίου. Ἐπιπλέον διατυπώνονταν καθημερινὰ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀπειλὲς κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας, ἐξ αἰτίας τοῦ Κρητικοῦ καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ, ποῦ εἶχαν δημιουργήσει μεγάλο ἐκνευρισμὸν στὴν κοινὴ γνώμη τῆς χώρας καὶ εἶχαν ἐδραιώσει στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ τὴ δίκαιη πεποίθησις ὅτι κύριος ἐνοχὸς γιὰ τὴν κακοδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδας ἦταν ὁ κοτζαμπασισμὸς καὶ ὁ φορέας του τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παλαίοκομματισμὸς καὶ ἡ ἀνατροπὴ τους ἀποτελοῦσε τὸ πρῶτιστο πλεόν ἐθνικὸ καθήκον.

Κινητήριες δυνάμεις τῆς ἐπιδιωκόμενης ἀστικῆς ἀλλαγῆς ἐμφανίστηκαν στὸ πολιτικὸ προσκήνιο τὰ ριζοσπαστικὰ στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς τάξης, ποῦ συνεπικουροῦνταν ἰσχυρὰ ἀπὸ τὰ ἐπ'ἀλλήλα στρώματα τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ νεαρὴ ἐργατικὴ τάξη, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἀνοργάνωτη ἀκόμη καὶ χωρὶς δική της πολιτικὴ ἐκπροσώπησις, μπορούσε πιά νὰ ρίχνει τὸ βάρος της στὴν πολιτικὴ πλάστιγγαν, ἐπιδιώκοντας, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα σύμμαχά της στρώματα τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, ριζικώτερες καὶ γενναϊότερες πολιτικὰς λύσεις.

Ἡ καθολικὴ λαϊκὴ δυσφορία δὲν ἀφῆκε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀνεπηρέαστους τοὺς μεσαίους καὶ κατώτερους ἀξιωματικούς τοῦ στρατεύματος, οἱ ὅποιοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πιέζονταν ἀπὸ τὸ ἀφόρητο ἀσφυκτικὸ κλίμα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀβιεξόδου ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα, εἶχαν καὶ ἰδιαίτερους λόγους δυσφορίας, λόγω τῆς ἀθλίας κατάστασης τοῦ στρατεύματος, ὅπου ὁμάδες συμφερόντων, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Διαδόχου, εἶχαν ἐνσπείρει βαθύτατη ἀναταραχὴ στὶς τάξεις του, διατηρώντας τὸ σῶμα σὲ διαρκῆ ἀναστάτωση καὶ τὰ δημοκρατικὰ καὶ ἀντιδυναστικά μεσαία καὶ κατώτερα στελέχη του σὲ κατάστασι πλήρους ἀπομόνωσης.

Οἱ πρῶτες ὀργανωμένες κινήσεις τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῆς ἐκφυγῆς κατάστασης, ἀρχισαν νὰ σημειώνονται τὸ Μάιο τοῦ 1909. Πέντε κατώτεροι ἀξιωματικοί, καὶ ἀπ' αὐτοὺς οἱ τέσσερες ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς Ἑυελπίδων, ἐμφορούμενοι ἀπὸ ἀντιδυναστικὰς ἰδέας, συνήλθαν μυστικὰ στὸ σπίτι τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Θεοδωροῦ Παγκαλάου. Στὴ σύσκεψιν ἐκείνῃ ἀνταλλάχθηκαν ἀπόψεις καὶ ἰδέες καὶ τελικὰ ἀποφασίστηκε ἡ ὀργάνωσις νέας, πλατύτερης, σύσκεψης.

Παράλληλα πρὸς τὶς κινήσεις τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, σημειώθηκαν ἀνάλογες καὶ ἀνάμεσα στοὺς λοχαγούς. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1909 συγκροτήθηκε σύσκεψιν 17 λοχαγῶν, κατὰ τὴν ὁποία συζητήθηκε ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κατάστασις καὶ εἰδικώτερα ἡ κατάστασις στὸ στρατὸ καὶ προτάθηκαν διάφορες λύσεις. Στὴ σύσκεψιν ἐκείνῃ ἐπικράτησαν τὰ πρὸ συντηρητικὰ στοιχεῖα: ἐπὶ συνόλου 17 μετασχόντων, μόνο δύο ζήτησαν ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς κατάστασης, καὶ ἐκθρόνισιν τῆς δυναστείας, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι δεκαπέντε διατύπωσαν περιορισμένον πρόγραμμα μεταβολῶν, ὅπως τὴν ἀποβολὴν τοῦ διαδόχου καὶ τῶν περιγίπων ἀπὸ τὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ, τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τὸ στέμμα νὰ μείνῃ ἀπαραβίαστο.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1909 ἐξελλίσσονται στὸ στρατὸ τρεῖς παράλληλες συνωμοτικὰς κινήσεις: τῶν ὑπαξιωματικῶν, τῶν ἀνθυπολοχαγῶν καὶ τῶν λοχαγῶν. Περισσότερη δράσιν παρουσίαζαν καὶ ἐπεδίωκαν ριζοσπαστικώτερον πρόγραμμα ἀλλαγῶν οἱ ἀνθυπολοχαγοί, ποὺ ἡ ὁμάδα τους εἶχε 38 μέλη, ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτοὺς καὶ μερικοὺς ὑπολοχαγούς, ὅπως καὶ δύο λοχαγούς. Ἡ ὁμάδα αὕτη, ριζοσπαστικὴ στὶς ἐπιδιώξεις της, συνάντησε ἀμέσως τὴν ἀντίδρασιν τῆς ὁμάδας τῶν λοχαγῶν, ἡ ὁποία καὶ ἀποφάσισε νὰ ὑπαγάγῃ στὴν πειθαρχία τοὺς τοὺς δρῶντες ἐπαναστατικώτερα κατωτέρους της. Στὸ θέμα ἔγιναν πολλὰ καὶ δύσκολες διαπραγματεύσεις καὶ λεγόταν πῶς τὸ στέμμα ἦταν ἐν γνώσει τῆς ὁλης κίνησεως, γιὰ τὴν ὁμάδα τῶν λοχαγῶν διέθετε ἐμπίστους του, κατευθύνοντας τὶς ἐνέρ-

γειές της με τους ανθρώπους του, προς την επιθυμητή για την αλήθεια αποτυχία της συνωμοσίας. Γεγονός πάντως είναι ότι στην σημειωθείσα προς στιγμή διαμάχη ανάμεσα στα ριζοσπαστικά και τα συντηρητικά στοιχεία μέσα στους κόλπους της συνωμοσίας, επικράτησαν οι απόψεις των ανώτερων βαθμολογικά συντηρητικότερων αξιωματικών, οι οποίοι και τελικά διατύπωσαν πρόγραμμα άσημαντων κοινωνικών αλλαγών.

Μετά τον έπαιθοντα συμβιβασμό απόψεων μεταξύ των συνωμοτικών ομάδων, έπροχώρησαν στην ίσχυροποίηση της οργάνωσής τους. Στην Αθήνα σχηματίστηκε προσωρινή διοικούσα επιτροπή, ενώ στις έπαρχιακές φρουρές της Στερεάς, της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου ιδρύθηκαν πυρήνες με έντολη να προοδούν στη μύηση όσο το δυνατόν πλατύτερου κύκλου συναδέλφων του.

Η διοικούσα επιτροπή στην Αθήνα, μετετράπη ακολούθως σε δεκαμελές διοικητικό συμβούλιο του «Σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ο ς Σ υ ν δ έ σ μ ο ς», όπως τελικά ονομάστηκε ή οργάνωση και συνέταξε πρωτόκολλο αίτημάτων που έπρεπε να υποβληθούν στην κυβέρνηση. Για να δοθεί ή έγκριση των συνωμοτικών κύκλων της Αθήνας, συγκροτήθηκε τη νύκτα της 25 Ιουνίου 1909 σύσκεψη στο σπίτι του ύπολογαού Χ α τ ζ η μ ι χ ά λ η, στην οποία πήραν μέρος 181 αξιωματικοί όλων των όπλων, μέχρι του βαθμού του ταγματάρχη. Η κυβέρνηση, έχοντας πληροφορίες για την παράνομη συγκέντρωση, διέταξε τον φρούραρχο Αθηνών Ν. Σ χ ι ν ά ν να ματαιώσει τη σύσκεψη και με τη συνοδεία του ύπασπιστή του πήγε στο σπίτι του Χατζημιχάλη, εξέδωσε την είσοδο, έξαπατώντας τους φρουρούς, και εμφανίστηκε κεραυνοβόλα μπροστάς στους συγκεντρωμένους, άκριβώς τη στιγμή που ένας από τους συνωμότες - ο ταγματάρχης Κ ρ ί τ α ς - διάβαζε σε έπτήκοο όλων το προς έγκριση πρωτόκολλο των αίτημάτων!

Ο φρούραρχος, έπωφελούμενος από την προς στιγμή επικρατήσασα σύγχυση, διέταξε τον ταγματάρχη Κρίτσα να του παραδώσει το πρωτόκολλο, αλλά εκείνος, με μία γρήγορη κίνηση, το κατέστρεψε. Ο φρούραρχος, που έφερε βαθμό συνταγματάρχη, κινήθηκε άπειλητικά κατά του ταγματάρχη Κρίτσα, αλλά όλοι οι συγκεντρωμένοι σηκώθηκαν όρθιοι και τον προστάτευσαν κάνοντας τείχος γύρω του. Σεβάστηκαν μόν τον συνταγματάρχη Σχινά, αλλά ο ύπασπιστής του, κατώτερος αξιωματικός του ίππικού ξυλοκοπήθηκε άγρια και έτσι φρούραρχος και ύπασπιστής αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν άπρακτοι από τη σύσκεψη.

Μετά την σύγχυση που επικράτησε τις επόμενες ήμέρες λόγω των γεγονότων στο σπίτι του Χατζημιχάλη, ή διοικούσα επιτροπή του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» αποφάσισε να αλλάξει επί το

συνωμοτικώτερο τὸ σύστημα τῆς ὀργάνωσης. Ἔτσι ἡ μᾶζα τῶν ὀργανωμένων ἀξιωματικῶν κατανεμήθηκε σὲ μικρὰ τμήματα κατὰ βαθμούς, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦσαν ὑπὸ μορφὴ πυρήνων καὶ ἐπαίρναν ἀποφάσεις ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Διοικούσης ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς λοχαγοὺς πεζικοῦ Φι κ : ὦ ρ η, Σ ά ρ ρ ο καὶ Πα τ σ ο γ : ά ν ν η, τοῦ πυροβολικοῦ Γ ο υ β έ λ η καὶ Πα ρ ν α τ τ έ δ η, τοῦ ἱππικοῦ Ζ υ μ β ρ α κ ά κ η, τοῦ μηχανικοῦ Μ : μ τ χ ο υ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ Λ ι ό λ ι ο υ καὶ Χ α τ ζ η κ υ ρ ι ά κ ο υ. Γραμματέας ἐξελέγη ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τῆς Διαχειρίσεως Λ ι δ ω ρ ί κ η ς. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι στὸ «Στρατιωτικὸ Σύνδεσμος» τὸ ναυτικὸ προσχωρήσῃ τελευταῖον, ὕστερα ἀπὸ σύσκεψιν στὸ στίσι τοῦ Τ υ π ά ά δ ο υ, ὁπότε πενήντα ἀξιωματικοὶ ὑπέγραψαν τὸ πρωτόκολλο πού προτάθηκε. Παράλληλα λειτουργοῦσε καὶ «Σ ύ ν δ ε σ μ ο ς Ἰ π α ξ ι ω μ α τ ι κ ῶ ν», πού στήν προεδρίαν του εἶχε ἀναδειχθεῖ ὁ τέως ταγματάρχης Κ α ρ α ί τ κ ά κ η ς, ἐγγονὸς τοῦ στρατηλάτη τοῦ 21, καὶ βουλευτῆς Θεσσαλίας. Τὸ πρόγραμμα τοῦ «Συνδέσμου Ἰπαξιωματικῶν» ἦταν σαφῶς ριζοσπαστικώτερο καὶ ὀργανωτικὰ ἐπιχείρησε νὰ ἐπεκτείνει τὴ δράσιν του καὶ μέσα στὶς λαϊκὰς μᾶζες, στηριζόμενος σὲ μιὰ προσπάθεια δημιουργίας παράλληλης πολιτικῆς ὀργάνωσης, πού τελικὰ δὲν πραγματοποιήθηκε ἀπὸ ἑλλειψὶν χρονικῶν περιθωρίων.

2. ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΑΡΧΗΓΟΥ

Προκειμένου ὁ «Σύνδεσμος» ν' ἀρχίσει τὴν πολιτικὴν του δράσιν ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ τοποθετηθεῖ στὴν ἡγεσίαν του ἓνα πρόσωπο ἀπὸ τὸ στράτευμα, πού νάχε κῆρος στὸ λαό. Ὡς τὴν ὥρην τὸ ὀργανωτικὸ του ἦταν ἐσωτερικὴ ὑπόθεσις τῶν ἀξιωματικῶν. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού πρόβαλλε ἡ ἀνάγκη ἀμεσῆς ἐπαφῆς μὲ τὶς μᾶζες καὶ ἀνάλογης δράσεως, ἐτίθετο πρόβλημα ἡγέτη τοῦ «Συνδέσμου». Ὁμόφωνα σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ ἔκριναν ὅτι ὁ πιὸ κατάλληλος ἦταν ὁ συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Δ ο ύ κ α ς Β α κ ά λ ο γ λ ο υ, στοιχεῖο συντηρητικὸ στὶς ἰδέες του, πού εἶχε ὑπὲρ αὐτοῦ δημοὺς κάποια διαβήματά του στὸ παρελθόν στὰ ἀνάκτορα γιὰ τὴ διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων στὸ στρατό, ὅπως ἐπίσης ἦταν γνωστὴ στὸ λαὸ ἡ διάστασις τῶν ἀντιλήψεώς του μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ διαδόχου. Ὁ Βαχάλογλου ὁμῶς ἀρνήθηκε ν' ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τοῦ «Συνδέσμου» καὶ κατόπι τούτου ἡ ἐπιτροπὴ τῶν λοχαγῶν, πού εἶχε ἀναλάβει νὰ ἐπιλύσῃ τὸ θέμα τῆς ἀρχηγίας ἀποτάθηκε στὸ συνταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Ψ α ρ ο δ ῆ μ ο, ὁ ὁποῖος ἀρνήθηκε μὲ τὴν ἀρχηγίαν, ἀλλὰ δήλωσε ὅτι σὲ περιπτώ-

ση επικράτησης σχεδιαζόμενου στρατιωτικού πραξικοπήματος, θ' αναλάμβανε ευχαρίστως τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν!

Μετὰ μερικές ἀκόμα κρούσεις καὶ ἄσκοπες περιπλανήσεις στὶς πόρτες τῶν ἀνώτερων ἀξιωματικῶν, ἡ ἐπιτροπὴ ἀποτάθηκε στὸ συντηρητικὸ στὶς ἰδέες, ἀλλὰ φιλόδοξο συνταγματάρχη τοῦ πυροβολικοῦ Ν ι κ ὀ λ α ο Ζ ο ρ μ π ᾶ, ὁ ὁποῖος ἀποδέχτηκε τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ «Συνδέσμου» καὶ ἀνακηρύχτηκε γενικὸς ἀρχηγός. Ἡ δὴ στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου 1909 ὁ «Σύνδεσμος» ἀριθμοῦσε 1268 μέλη ἀπὸ τὸ στρατὸ τῆς ξηρᾶς καὶ 132 ἀπὸ τὸ ναυτικόν. Ἀμέσως μόλις ὁ Ζορμπᾶς ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν, πρώτη πράξη τοῦ «Συνδέσμου» ἦταν ἡ σύνταξη προγράμματος γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατεύματος, μὲ σειρά νομοθετημάτων ποῦ ἐμέλλε νὰ ὑποβληθοῦν στὴν κυβέρνηση Ράλλη.

3. ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

Ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ παλαιοκομματισμοῦ, ἐνῶ αἰσθανόταν βαθύτατες ἀνησυχίες ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ἀναβρασμὸ καὶ ἀπὸ ὅσα γίνονταν στοὺς κόλπους τοῦ στρατεύματος, ἐπρόκρινε σὰ μόνη λύση τῇ βίαιη ἀντιμετώπιση τῆς κατάστασης καὶ τῇ διάλυση τοῦ «Συνδέσμου», παρὰ τὶς ἀντίθετες συμβουλές τοῦ στέμματος, τὸ ὁποῖο, ξέροντας τὴν ἔκταξη τῆς συνωμοτικῆς ὁργάνωσης ἀπὸ τοὺς ἐμπίστους του, ποῦ εἶχαν παρεισφύσει στὸ «Σύνδεσμον», προέκρινε τὴν ὁδὸ τῆς συμβιβαστικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐκφύλιση τοῦ κινήματος μὲ διαλυτικὰς μεθόδους. Τὶς ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ βασιλέως μετέφερε στὸν πρωθυπουργὸ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Παπαδιαμαντόπουλος, σὲ μυστικὴ συνάντησή τους. Καὶ ἐνῶ ὁ Ράλλης φαινόταν νὰ ἔχει μεταπεισθεῖ καὶ δῆλωνε πὼς θὰ δεχόταν πρὸς μελέτη τὸ ὑπόμνημα τοῦ «Συνδέσμου», ξαφνικὰ τῇ μεθεπόμενῃ τῆς συνάντησης ἄλλαξε καὶ πάλι ἀπόψεις καὶ τὸ δειλινὸ τῆς 14 Αὐγούστου 1909 ἔδωξε δάκρυα ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν τριμελὴ ἐπιτροπὴ τοῦ «Συνδέσμου», ποῦ εἶχε πάει νὰ τὸν συναντήσει καὶ νὰ τοῦ ἐπιδώσει τὸ ὑπόμνημα.

4. 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1909: Η ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ

Τὴν ἴδια νύχτα ξέσπασε ἡ ἐξέγερση στὴν Ἀθήνα. Οἱ ἀξιωματικοὶ μὲ ἄμαξες καὶ στρατιωτικὰ ἱππῆλατα ὀχήματα συγκεντρώθηκαν στὴ θέσιν «Γ ο υ δ ι» στὰ ἀνατολικά τῆς πρωτεύουσας, ὅπου τότε ἦσαν οἱ στρατιωτικὲς ἐγκαταστάσεις τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν καὶ περὶ τὰ μεσάνυχτα τῆς 14ης πρὸς τὴ 15ῃ Αὐγούστου κα-

τέφθαε Εφίππος και ό αρχηγός του «Συνδέσμου» συνταγματάρχης Ζορμπάς. Με την ανατολή του ήλιου της 15ης Αυγούστου δρέθηκαν συγκεντρωμένοι στο πεδίο ασκήσεων του Γουδι 449 αξιωματικοί, 2546 στρατιώτες και ναύτες, επίσης δε και 67 χωροφύλακες υπό τον αντιμόραρχο Σ π υ ρ ο μ ή λ ι ο . Όλη ή δύναμη έφερε όπλα που είχαν ληφθεί από τις στρατιωτικές αποθήκες και διέθετε επιπλέον και 22 πυροβόλα.

Όταν ή κυβέρνηση θεβαιώθηκε ότι ή εξουσία ξέφυγε πιά από τα χέρια της, έστειλε στο Γουδι για να βρεθεί συμβιβαστική λύση, μιά εξουσιοδοτημένη επιτροπή από το δήμαρχο 'Αθηναίων Σ π υ ρ ο Μ ε ρ κ ο ύ ρ η και τον προσωπάρχη του ύπουργείου Στρατιωτικών 'Α ν α σ τ ά σ ι ο Π α π ο ύ λ α . Οι έξεγερμένοι συναντήθηκαν με την επιτροπή και διατύπωναν την αξίωση να φύγει ή κυβέρνηση από την εξουσία και να την παραδώσει στους αξιωματικούς.

Σύγχυση και ταραχή κατέλαβε κυβέρνηση και στέμμα. Ό Ράλλης υπέβαλε στα άνάκτορα την παραίτησή του. Όλο ό πολιτικός κόσμος δέν ήταν σέ θέση να προτείνει λύσεις και μόνο ό διάδοχος πρότεινε στο βασιλέα τη λύση της οίκομενικής κυβέρνησης από όλα τα κόμματα. Στο μεταξύ είχε, φαίνεται, έπιτευχθεί, με παρασκηνακές ενέργειες, ό περιορισμός των αξιώσεων των αξιωματικών στο ελάχιστο και έτσι τα πράγματα δέν εμφανίζονταν με την δξύτητα των πρώτων ωρών.*

Την επομένη, κατόπι συντόνων ενεργειών πολιτικών παραγόντων και στέμματος, κατορθώθηκε ό σχηματισμός κυβέρνησης υπό τον Κ υ ρ ι α κ ο ύ λ η Μ α υ ρ ο μ ι χ ά λ η , της όποιας ή πρώτη ενέργεια υπήρξε ή παροχή άμνηστίας στους αξιωματικούς για το πραξικόπημά τους. Εύθύς άμέσως ή κυβέρνηση άρχισε μαζί τους συνεννοήσεις, που είχαν σαν αποτέλεσμα να γίνουν αποδεκτοί στους κόλπους της δύο ύπουργοί, που προτάθηκαν από το «Σύνδεσμο» για τα πολεμικά ύπουργεία, του συνταγματάρχη

* Σημαντικά ήταν τα άρχαιακά εύρήματα του. Κ' ω ο τ ή Μ ο κ ω φ (έν. άν. ο. 45 - 46) ως προς τη θέση των μεγάλων δυνάμεων άπέναντι στο κίνημα του Γουδι: 'Η γαλλική πολιτική το θεώρησε σαν ένα άτυχός γεγονός, αλλά ή γαλλική οργανωτική άποστολή του στρατού το έβλεπε εδμενώς, άφοι και οι ήγέτες του Γουδι είχαν σπενές σχέσεις μαζί της. 'Αντίθετα ή 'Αγγλία το βλέπει με κακό μάτι. 'Η Βρετανική πρεσβεία - άναφέρεται είναι καθ' όλα έτοιμη να χρησιμοποιήσει ό,τιδήποτε πρόσχημα της παρασχεθεί για να προκαλέσει την επέμβαση του άγγλικού στόλου, ό όποιος, έλλοστε από τον Αύγουστο του 1909 ως το Δεκέμβρη νυλοχούσε στο Φάληρο για να προστατεύσει το θρόνο με άγγλικά άγήματα. άν θά υπήρχε άνάγκη, όπως τηλεγραφοθσε ό άνταποκριτής των 'Τάϊμς από την 'Αθήνα.

Λαπαθιώτη των Στρατιωτικών και του πλοιάρχου Δαμιάνοϋ των Ναυτικών.

Δυό ημέρες μετά τὸ σχηματισμὸ τῆς νέας κυβέρνησης, πραγματοποιήσαν μία ἀπὸ τῆς βασικῆς ἐπιδιώξεις τῆς ἐξέγερσης, ἡ ἀπομάκρυνση δηλαδὴ ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, τῶν περιγίπων Νικολάου, Χριστοφόρου, Ἀνδρέα καὶ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Γεωργίου, πού τέθηκαν, μὲ αἰτήσεις τους, σὲ διαθεσιμότητα. Ὁ τελευταῖος εἰδικὰ ἐπαιρνε τριετὴ ἄδεια καὶ στέλλονταν στὴ Γερμανία, γιὰ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν του. Ἰδιαίτερη σημασία εἶχε γιὰ τὸ «Σύνδεσμο» ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ διαδόχου, τὸν ὁποῖο οἱ φήμες τὸν ἔφεραν ὡς ἀρχηγὸ τῶν ἀντιδραστικῶν στοιχείων στὸ κίνημα, καὶ στὸ πρόσωπό του ἀπέβλεπαν ὅλοι οἱ ἀντιτιθέμενοι προκειμένου νὰ ὀργανωθεῖ ἀντικίνημα κατὰ τῆς νέας κατάστασης. Αὐτὸ φάνηκε λίγο ἀργότερα, ὅταν ὁ διάδοχος ἔφυγε γιὰ τὸ ἐξωτερικόν, ἀκολουθώντας τὴ διαδρομὴ πρὸς Πάτρα - Κέρκυρα. Ὁ παλαιοκομματισμός, κατὰ τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα κατὰ μῆκος τῆς διαδρομῆς, ὀργάνωσε θορυβώδεις διαδηλώσεις, κατὰ τῆς ὁποῖας ἐκφωνήθηκαν πολιτικοὶ λόγοι ἐχθρικότατοι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης τοῦ Γουδί. Σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ διάδοχος ἀπαντοῦσε σὰν ἐπαρχιακὸς κομματάρχης, παίρνοντας ἐχθρική θέση κατὰ τοῦ πραξικοπήματος τῶν ἀξιωματικῶν, πρᾶγμα πού ἔγινε αἰτία νὰ δ-ξυνθοῦν οἱ σχέσεις «Συνδέσμου» καὶ στέμματος. Πρὸς στιγμὴ ἐπικράτησε ἀνάμεσα στοὺς ἀξιωματικούς νὰ ἀντιμετωπιστοῦν στέμμα καὶ κυβέρνηση σὰν ἐχθροί, ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα μέσα στοὺς κόλπους τοῦ «Συνδέσμου» ἐπεκράτησαν καὶ ἡ ριζικὴ ἐκκαθάριση πού εὐχόταν καὶ ἐπιζητοῦσε ὁ λαὸς ἀνестάλη καὶ πάλι.

5. Η ΛΑΪΚΗ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Στὸ μεταξύ τὸ ἔργο τοῦ κινήματος, ἂν καὶ χαρακτηριστικὰ ἀτολμο, εἶχε κερδίσει, παρ' ὅλα αὐτά, τὴν εὐρεία λαϊκὴ συμπαράσταση. Ὅλες οἱ τάξεις τῶν ἐργαζομένων, μὲ ψηφίσματα καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις πανηγυρικοῦ χαρακτήρα, προχωροῦσαν στὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης καὶ ἐπιπλέον ζητοῦσαν γενναῖα καὶ ριζικὰ μέτρα γιὰ τὴν ἐξυγίανση τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀστική ἀλλαγὴ στὸ δημόσιο βίον τῆς χώρας. Ἡ λαϊκὴ κατάφαση στὶς ἐπιδιώξεις τοῦ κινήματος δόθηκε τελεσίδικα καὶ κατὰ τρόπο ἐπιδη-νικὸ στὶς 14 Σεπτεμβρίου 1909, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὀργανώθηκαν στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιᾶ πάνδημα συλλαλητήρια καὶ ἐκφράστηκε σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἡ λαϊκὴ θέληση γιὰ τὴν

ἐκκαθάριση τοῦ κοιζαμπάσικου παρελθόντος καὶ τὸν γοργὸ ἐξασ-
μὸ τῆς χώρας, μὲ γνώμονα τὴ γνήσια λαϊκὴ κυριαρχία.

Ἀντίθετα ἡ βουλὴ, ποῦ ἡ πλειοψηφία τῆς ἦταν θεοτοκική, ἔ-
φερε θαρῶς τὴν ἐπικράτηση τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ λαϊκοῦ πραξί-
κοπῆματος, γιατί ἀντιλαμβάνονταν ὅτι ἀπὸ τὶς νέες ιδέες τῇ χωρὶς
βαθὺ καὶ ἀγεφύρωτο χάσμα. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς πλειοψηφίας Γ. Θεο-
τόκης εἶχε διακηρύξει ἀπροκάλυπτα τὶς ἐχθρικὰ ἀντίθετες πεποιθή-
σεις του καὶ στὴ συγκεκριμένη ἐκείνῃ στιγμῇ εἶχε ἐπιδοθεῖ μαζί μὲ
τὸν ὑπόλοιπο φαυλοκρατικὸ πολιτικὸ κόσμον, στὸ παιχνίδι τῶν συμ-
βιθασμῶν μὲ τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα τοῦ «Συνδέσμου», προκειμέ-
νου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀνάσχεση τῆς λαϊκῆς πλημμυρίδας, ποῦ μαζί
μὲ μιὰ ἀξιόλογη μερίδα ἐξεγερμένων ἀξιωματικῶν, πρέσβευε ὅτι
ἐναντίον τῆς φαυλοκρατίας ποῦ ἀντιδρούσε, ἔπρεπε νὰ ἀσκηθεῖ σο-
βαρὴ ἐπαναστατικὴ βία, μὲ τὴν ὁποία θὰ ἀχρηστεύονταν δυναμικὰ
κάθε μηχανορραφία, τόσο αὐτῆς ὅσο καὶ τοῦ στέμματος.

6. ΑΝΤΙΚΙΝΗΜΑ ΣΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Οἱ ἀντιθέσεις βουλῆς καὶ «Συνδέσμου» φάνηκαν καθαρὰ ἀμέ-
σως μόλις εἰσέχθησαν πρὸς συζήτηση τὰ νομοσχέδια περὶ ἐξώσεως
τῶν πριγκίπων ἀπὸ τὸ στράτευμα. Καὶ θὰ ἀπορρίπτονταν ἀσφαλῶς
ἂν δὲν διατυπώνονταν ἀπὸ τὸ «Σύνδεσμον» πρὸς τὴ «β ο υ λ ῆ μ ἐ
τ ᾱ σ π η ρ ο ὕ ν ι α», ὅπως τὴν ὀνόμασε σαρχαστικὰ ὁ τύπος,
σαφεῖς ὑπαινιγμοὶ ὅτι ἡ ἀπόρριψη τῶν νομοσχεδίων θὰ συνεπάγον-
ταν καὶ τὴ διάλυσή τῆς. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, ὁδήγησε σὲ πολὺ σύν-
τομον χρονικὸ διάστημα τὴν ὀργάνωση ἀντεπαναστατικοῦ κινήμα-
τος μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ναυτοῦ, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ ὑποπλοῦ:ἀρ-
χου Τ ο υ π ᾱ λ ὅ ο υ, ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσε ὁμάδα ὁμοιοβάθμων
του καὶ ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοί. Τὸ ἀντικίνημα ἐξερράγη τὴ
νύκτα τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1909 καὶ στὰ χέρια τῶν ἀντικινηματιῶν
ἔπεσαν ὁ ἐλαφρὸς στόλος καὶ τὸ θωρηκτὸ «Γόρρα». Ὁ «Σύνδεσμος»
πῆρε ἀμέσως κεραυνοδόλα μέτρα ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ναυσταθμοῦ καὶ
τοῦ Πειραιᾶ καὶ ἀπέστειλε ἐναντίον τοῦ στόλου τῶν ἀντικινηματιῶν,
τὴ μοίρα τῶν θαρῶν σκαφῶν, ὑπὸ τὶς διαταγὰς τοῦ Ἰ. Μ ι α -
ο ὕ λ η.

Τὴν ἐπομένη καὶ ἀφοῦ προηγήθηκαν ἄγονες διαπραγματεύ-
σεις, οἱ ἀντικινηματίες προσπάθησαν νὰ διασπάσουν τὸν ἀποκλει-
σμὸ τῶν θαρῶν σκαφῶν μὲ πυκνὰ πυρὰ τῶν ἐλεγχομένων ἀπ' αὐ-
τοὺς ἐλαφρῶν σκαφῶν. Στὰ πυρὰ τοὺς ὁ Μιαούλης ἀπάντησε καί,
ὥς τὸ βράδυ, οἱ ἀντικινηματίες ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ
πλοῖα τοὺς καὶ νὰ τραποῦν σὲ φυγὴ, μέσο Σκαρμαμαγκᾶ καὶ Ἐλευ-
σίνας, πρὸς τὰ ὄρεινά τῆς Μεγαρίδας. Σὲ λίγες μέρες συνελήφθη-

σαν και ο αρχηγός τους Τυπάλδος κλείστηκε στις φυλακές. Στη σύρραξη εκείνη των μονάδων του στόλου επτά άντρες σκοτώθηκαν, τρεις τραυματίστηκαν, ενώ ύπέστησαν μικρές βλάβες δυο από τα ελαφρά σκάφη και μερικές εγκαταστάσεις του Ναυστάθμου.

Από την επομένη της καταστολής του αντικινήματος, ή συμπεριφορά του «Συνδέσμου» έναντι της βουλής έγινε αυστηρότερη. Τα νομοσχέδια που εισήγαγε ο «Σύνδεσμος» ψηφίζονταν μέσα σε χαρακτηριστική σιγή των βουλευτών, ενώ τα θεωρεία, γεμάτα στρατιωτικούς και πολίτες, παρακαλουθούσαν άγρυπνα το νομοθετικό έργο. Το θέαμα θύμιζε τις πρώτες φάσεις της Γαλλικής Έπανάστασης, κατά τις οποίες ο λαός επέβαλλε πιεστικά τη θέλησή του στους περδευείς βουλευτές της «Συνέλευσης των Τάξεων», που δεν εκπροσωπούσε και εκείνη τη γνήσια λαϊκή θέληση.

7. ΡΗΣΗ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΙ «ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ». ΚΑΛΕΙΤΑΙ Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Δέν πέρασε μεγάλο χρονικό διάστημα και ξέσπασε σφοδρή ρήξη ανάμεσα στη βουλή και το «Σύνδεσμο». Αφορμή έδωσε ή συζήτηση του νέου οργανισμού του στρατού, κατά την οποία ο εκπρόσωπος των αξιωματικών στην κυβέρνηση και ύπουργός των Στρατιωτικών συνταγματάρχης Λαπαθιώτης, μίλησε με πολύ τσουχτερές φράσεις έναντίον του παλαιοκομματισμού και των μέτρων του για το στρατό κατά το παρελθόν. Το κόμμα του Θεοτόκη θεώρησε την αγόρευση του ύπουργού σαν προσωπική ύβρη και όλοι οι βουλευτές του σηκώθηκαν ταυτόχρονα και ύποχώρησαν από τη συνεδρίαση μέσα σε ατμόσφαιρα βαρύτατων άντεγκλήσεων. Με σύμφωνη γνώμη και της ύπόλοιπης παλαιοκομματικής εκπροσώπησης στη βουλή, απαιτήθηκε από όλους ή απομάκρυνση του ύπουργού των Στρατιωτικών, σαν προϋπόθεση για την επανάληψη των έργασιών της βουλής. Ο «Σύνδεσμος» απέρριψε άσυζητητί τον όρο, έχοντας επί του θέματος άμέριστη τη λαϊκή συμπαράσταση. Ξέσπασαν μεγάλα συλλαλητήρια και είδαν το φώς πλήθος δημοσιεύματα, με τα οποία ζητούνταν δυναμικώτερη αντιμετώπιση της αντίδρασης του παλαιοκομματισμού από το «Σύνδεσμο». Το χαρακτηριστικώτερο είναι το άρθρο του κορυφαίου Έλληνα πεζογράφου της εποχής Άνδρέα Καρκαβίτσα, που δημοσιεύθηκε στον τύπο με τον τίτλο «Σ ά λ π ι σ μ α»:

«Άντρες με γερά κορμιά - έγραφε - νέσι με γλαστρά χρώματα και την άστραπή στο μάτι που είσθε; Άντρες με την όρμη, με τη ψυχή και με το αίσθημα, εύπατρίδες άληθινοι μίς ρεζίλιεμένης πατρίδας, γιατί δεν φαίνεσθε; Έχω τόσοσ καιρός (μέρες έσθησαν, έφυγαν μήνες) σās καρτερώ και μαζί μου ο λαός, δάνω το αύτί μου

και ακροάζομαι τόν έρχομό μας, γιά τόν έρχομό σας ακροάζεται τό "Έθνος, τό ρυθμικό θηματισμό σας προσμένει όνειροπλήχτρα ή φυλή. Σας είδε μιάν αύγή σάν όνειρο τερπνό στό θαρύ τόν ύπνο της και πήδηξε ξαφνιασμένη. Έκει στόν κάμπο τοῦ Γουδι σάλεψαν ή-σκιος στό σκοτάδι τό θαθύ, άστραψαν θυμοί - έτρίξαν προγονικά κόκαλα. Καί τήν αύγή, τήν ώρα πού ό ήλιος έδγαίνειν άντίκρυ, άφύς και θυμωμένος, άποφασισμένος νά φτάσει στό βασίλειμά του, χαλώντας κάθε εμπόδιο, σάς είδε μέ τό νουφέκι στό πλευρό, όρκισμένους νά κάμετε πατρίδα ή νά χαθήτε! "Α, πώς είσαστε τόσο όρμητικοί θλαστοί άπάνω στό στείρο άπλωμα! Σας είδε και στέντζε: Σώ-θηκα!».

«Μά από τότε - συνεχίζει τό άρθρο του Καρχαδίτσα - δέν σάς βλέπει πουθενά. Τί γινήκατε; Ποιά στρίγγλα σάς άμπόδισε κι' άφήκατε τή νύφη τήν πανώρια, τήν κρίσιμη στιγμή, στό έρωτόθυμο τάνυμα της όρμης σας; "Αχ! Γιατί νά σάς ρωτώ, τί κάθομαι και σάς ρωτώ; Τή βλέπω τή ξεδοντιάρα φρόνηση, τή φτιασιδωμένη με-τριότητα, τήν βλέπω πού κάθεται σά Μέδουσα άντίκρυ σας και λύ-θηκαν τά νεύρα σας, ώϊμέ!

Θυμομαι ένα καιρό, πού άκουγα νά φεύγετε γιά τή σιλαδω-μένη γή μας, σάς έβλεπα νά γυρίζετε από τή σιλαδωμένη γή μας. Μάθαινα, θυμομαι τά άθλα και τούς κόπους, τό αίμα και τόν ιδρω-τα, τή θύελλα της ψυχής σας, τοῦ χεριού τόν κεραυνό, τών όπλων σας τήν άπονιά. "Ακουγα τό χιόνι, πώς σάς σκέπαζε, σάς έδερνε τό χαλαζοδόρυχι, ή μοναξιά σάς σαδάνωνε' τά ποτάμια και τά βου-νά πώς έφραζαν τό δρόμο σας, τίς άπιστίες τών φίλων, τούς δού-λους τών έχθρών και τό μολύδι, πού σάς άνοιγε - λαμπρό μου! - τά Έλύσια.

Τά μάθαινα και σάς ζήλευα' όλα τά μάθαινα και σάς θαύμα-ζα και θλιδόμενα μαζί γιά τήν άκαρπη θυσία σας. Καί ήθελα νά μιλήσω και νά είπω: Σταθήτε, παλληκάρια! Νέοι μέ τήν όρμή, άν-τρες μέ τήν ψυχή, εύπατρίδες άμόλυντοι μιās μολυσμένης πατρίδας, πού πάτε νά χαθήτε άδικα τών άδίκων; Πώς φεύγετε, αφήνοντας πίσω σας, κυρίαρχους, τούς φαύλους και τούς κακούς, τούς πεντα-ρολόγους και τούς κοσμοπολίτες; Γιατί πάτε νά δώσετε τά δώρα σας εκεί; Διψά ή αύλή σας γιά νερό, γυρίστε πίσω. Γυρίστε πίσω. Χύστε τούς θυμούς σας έδω' νά ό έχθρός και χτυπάτε!

"Ετσι ήθελα νά είπω, μά δέ θ' άκουγε κανείς. "Όσο ξέπαγε ή μόρα δυνατή (έννοεί τό νεοτούρκικο κίνημα) και σάς έστειλε δλους πίσω, σάν τά πουλιά στους κόρφους τοῦ κυπαρισσιού. "Ηρθα-τε - εύλογημένη ώρα - ήρθατε κι' άνοιχτηκαν τά μάτια σας έδω και είδαν τή σαπίλα κι' αίσθάνθηκαν τήν άπονιά κι' όσμίσθηκαν τήν άποσύνθεση. Γύρισε άπ' όξω ό πετρίτης και σίμωσε στη δρώμικη

φωλιά του και πισωπάτησε. "Έτσι σ'αs πισωπάτησε και σ'αs τὸ κράτος τὸ μωρὸ τὸ κράτος τὸ τυφλὸ, τὸ λημέρι τῶν ὀλίγων, τὸ γιατίκι τῶν ληστῶν. "Έτσι σ'αs πισωπάτησε και κράξατε - ἀέρα! Καὶ ὅταν ἔνας σ'αs, ἔνας πού κούτσαινε δίπλα μου ἀπὸ λαβωματιά μου εἶπε, ἔλα μαζί μας κι' ἐγώ, ὁ λαγός, εἶπα: Πάμε!

Ποὺ πήγαμε; Ρωτῶ, γυρεύω, φάχνω, ἐδῶ κι' ἐκεῖ σκαλιζῶ τὴν ψυχὴ μου, ρωτῶ τὴ Μοῖρα τῆς Φυλῆς, μὰ δὲ βρίσκω πού πήγαμε παιδιά. Μιά στιγμή γέλασεν ἡ αὐγὴ κι' ἔπειτα σκότος. Σ'αs εἶδα στὸ ροδοχάραμα χλωμούς, σ'αs εἶδα στὴ γνῶμη σταθερούς, ἀρματωμένους μὲ θέληση και μὲ ντουφέκι στὸ Γουδί, πέρα. Σ'αs εἶδα ν' ἀγναντεύετε τὴν πόλη, τὴν παράνομη, σάν πόρνη μὲ κιθάρα κι' ἦταν τὸ βλέμμα σ'αs μεστὸ κι' ἦταν τὸ θέλημά σ'αs χολὴ και μίσος. Μὰ τώρα πάει, χαθήκατε ἀπὸ μπρός μου και τὰ ὠραῖα ὄνειρα, σάν τὰ βασιλόπουλα τῶν παραμυθιῶν στὴ μνήμη τῆ γεροντικῆς. Μοῦ εἶπατε - ἔλα μαζί μας κι' ἐγώ ὁ λαγός, σ'αs ἀπάντησα. Πάμε! Τί κρίμα! Σάν νὰ φοβηθήκατε τὴν τόλμη σ'αs, σάν νὰ τρομάξατε τὴν ὀρμὴ σ'αs, πήγατε, ἴσα, ν' ἀνταμώσετε τὴ φρονιμάδα. Τὰ γερά κορμιά σ'αs και τὶς ψυχές σ'αs, τίς ἀστόμωτες, ἐκεῖνα, πού ἀναποδογυρίζουν κόσμους και ξαναπλάθουν λαούς, πήγατε και τ' ἀπιθώσατε στὰ πόδια τῆς σωφροσύνης. Κι' ἐκεῖνη - π' ἀνάθεμά τη! - σ'αs τύλιξε στὰ λιγδιάρικα δρόχια τῆς, σ'αs φάσκισε χειροπόδαρα τόσο σ'αs ἔδεσε σφιχτά, πού δὲν ἔχετε ὀρεξὴ νὰ κινηθῆτε...

"Αντρες μὲ τὰ στήθια τὰ πλατιά - ἑσ'αs κράζω, τοῦ Συνδέσμου τοὺς λεβέντες! - νέοι μὲ τίς ὀρμές και μὲ τὰ ὄνειρα, λύστε τὰ μάγια. Δότε κλωτσιὰ στὴ φρόνηση, γροθιά στὴ λογικὴ, γροθιά και φτύμα στὴ γριά τῆς λογικῆς και ριχτήτε στὸ αἶσθημα. Εἶναι τὰ μέτρα τῆς κακῆς, εἶναι τὰ μέτρα τῆς νεκρῆς, στείρα ἡ σκέψη και δὲν σ'αs πρέπει. Τὸ αἶσθημα ἀς ὀδηγεῖ τὰ δῆματά σ'αs, τὸ αἶσθημα ἀς μαγνητίζει τὴν ψυχὴ σ'αs, τὸ αἶσθημα ἀς προκαλεῖ τὰ βλήματα σ'αs, τὸ αἶσθημα τὸ φαυλοκτόνο δεξί σ'αs! Προβάλετε πόδι, ρίχτε ματιά, σηκώστε σκαθί, χτυπάτε τοὺς θεομπαίχτες! Αὐτοὶ τὰ ἱερά μας ἐμόλυναν, τὸ θυσιαστήριο τῆς πατρίδας ἐχάλασαν, τὰ ἅγια τῆς φυλῆς μας ἐσκόρπισαν, τοὺς θησαυροὺς τῆς φυλῆς μας ἐκούρσεψαν. Χτυπάτε, χτυπάτε θυνατά! Μὴ τὴ λυπάστε τὴν καταστροφὴ, μὴ σ'αs δειλιάζουν τὰ δάκρυα. Δὲν εἶναι χρυσάφι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι τὸ δάκρυ διαμάντι - σ'αs λέει φέμματα. Ἡ γῆ μας, ἡ γῆ μας, τὸ πᾶν! Καὶ ὅλα γιὰ τὴ γῆ μας. Πόνος και κόπος, θρήνος και κλάμα - σὸν-τριμμα και σεισμός - γαῖα πυρὶ μυχθίτω. Ναί, Μακαβαῖοι!...».

Βαθμιαία ὠρίμαζε πλέον στὴ λαϊκὴ συνείδηση ὅτι τὸ θαυτέρο αἷτιο τῆς κακοδαιμονίας ἦταν ἡ κυβέρνηση Μαυρομυχάλῃ, ἡ ὁποία, σὲ τελευταία ἀνάληψη, κάλυπτε τὴν ἀντίδραση, ἀποτελώντας τὸν τεχνητὸ ὕδατοφράκτη τῆς λαϊκῆς πλημμυρίδας, πρὸς ὄφελος

του παλαιοκομματισμού. Κάθε απόπειρα, λοιπόν, βαθύτερης τομής στον κοινωνικό και τον πολιτικό βίο προσέκρουε στην κυβέρνηση Μαυρομυχάλη και γινόταν πιά ολοφάνερο ότι ή πορεία προς την άστική αλλαγή που λαχταρούσε το σύνολο του λαού, είχε πρό πολλού σταματήσει, εξ αιτίας των ραδιουργιών του κατ'εμπειρίαν με τους μυστικούς του πράκτορες στο «Σύνδεσμο» και τους φανερούς στην κυβέρνηση και τη βουλή. Πρό της Ισχυρής, λοιπόν, λαϊκής πίεσης έτέθη δξύ το ζήτημα της κυβερνητικής αλλαγής. Έπί πέντε κατά σειρά συνεδριάσεις της ή διοικούσα επιτροπή του «Συνδέσμου» συζήτησε το θέμα, και ιδιαίτερα την πρόταση του μέλους της Δεκαμελούς επιτροπής Έ μ. Ζ υ μ β ρ α κ ά κ η νά κληθεί από την Κρήτη ό Έ λ ε υ θ έ ρ ι ο ς Β ε ν ι ζ έ λ ο ς και νά αναλάβει την κυβέρνηση της χώρας.

Άρχικά ή πρόταση απορρίφθηκε με ψήφους έπτά έναντίον τριών. Ωστόσο το ζήτημα κέρδιζε ολοένα έδαφος, ως θτου κατά την πέμπτη και τελευταία συνεδρίαση της διοικούσης επιτροπής του «Συνδέσμου» έννέα τάχτηκαν ύπέρ του Βενιζέλου, μειοψηφήσαντος μόνο του λοχαγού Γ ο υ β έ λ η.

Στό Βενιζέλο στάλθηκε με ιδιαίτερο άπεσταλμένο πρόσκληση στην Κρήτη, στην όποία διατυπωνόταν ή παράκληση νά έρθει στην Έλλάδα και νά αναλάβει διαιτητικό ρόλο στην άποκατάσταση της εδρρυθμής λειτουργίας του πολιτεύματος, χωρίς ν' άποκλείεται και ή περίπτωση ν' αναλάβει την ήγεσία του άγώνα για την επίτευξη της άστικής αλλαγής στη χώρα. Λίγες ήμέρες πριν από τά Χριστούγεννα του 1909 ό άπεσταλμένος του «Συνδέσμου» λοχαγός Κ ο ν τ α ρ ά τ ο ς έπέστρεφε στην Άθήνα, κομίζοντας έπιστολή του Βενιζέλου με την όποία ό Κρής πολιτικός δήλωνε ότι άποδεχόταν την πρόταση και σέ λίγες μέρες θά έφθανε στην Άθήνα. Ως μόνο όρο έθετε «νά μείνει άγνωστος ή έλευσίς του εις τούς πολούς, όσον το δυνατόν επί πλείστας ήμέρας».

8. ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ

Με τον έρχομό του Βενιζέλου στην Έλλάδα κλείουν τά ιστορικά περιστατικά του κινήματος του Γουδι και άνοίγει ή έποχή της έφαρμογής των κοινωνικών και πολιτικών επίτευξεων της παλλαϊκής προσπάθειας για την αλλαγή, που σημαδεύεται από την παρουσία του Κρητός πολιτικού στο δημόσιο βίο της χώρας. Είναι μιά από τίς πιο σημαντικές και πιο κοχλαστικές σέ θέές και γεγονότα περιόδους της πρόσφατης νεοελληνικής μας Ιστορίας που μπορεί νά χαρακτηριστεί σά σταθμός στην κατοπινή εξέλιξη, μέχρι τίς μέρες μας. Είναι ή έποχή που όί άστοί, έστω και καθυστερημένα, προσ-

πάθησαν να φτιάξουν την αναγέννησή τους - το άστικό έθνικό κράτος. Τα άστικά στοιχεία, όμως, μίξερα και φαρμακομύτικα, συμβιβαζμένα από γεννησιμιού τους με τον κοτζαμπασισμό δεν τόλμησαν να προχωρήσουν σε μία ραγδαία και αποφασιστική εκκαθάριση της κατάστασης κι' έτσι ο άστικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα δεν ξεπέρασε ποτέ τα περιθώρια της απόπειρας. 'Ο πραγματικός φορέας των κοινωνικών ανακατατάξεων, ο λαός, αγνοήθηκε κι' αυτή την εποχή στην Ελλάδα, παρά τη γενναία προσπάθειά του να συμμετάσχει. 'Οντας ως τόσο άνοργάνωτος, μη διαθέτοντας ούτε καν ένα πρωτοπόρο άστικο - δημοκρατικό κόμμα για ν' αγωνιστεί κάτω από τις σημαίες του για την πραγμάτωση των αιτημάτων ενός ζωντανού άστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού, δεν μπόρεσε να επιδράσει άμεσα. Και χρειάστηκε να περάσουν κάπου πενήντα ολόκληρα χρόνια σκληρής προπαγανδευτικής για να μπορέσουν, με την 'Αντίσταση, να εισβάλουν οι μάζες με όρμη στο ιστορικό προσκήνιο και να γίνουν, για πρώτη φορά στην πολιτική νεοελληνική ιστορία, αποφασιστικός παράγοντας σφυρηλασίας του παρόντος και του μέλλοντος.

Τό 1909 ξεκίνησε με καταλυτικές προθέσεις και κατάντησε στην πορεία τους άνάχωμα για την παρεμπόδιση της λαϊκής λαίλαπας, που θα ξεσπούσε φυσιολογικά αν δεν έμποδιζόταν από την λυσσαλέα άνασχετική τακτική του κοτζαμπασισμού. 'Αντί για μία γενναία επαναστατική μεταβολή, που θα βοηθούσε στην ολοκλήρωση της άστικής αλλαγής στον τόπο, το κίνημα του 1909 πέτυχε - γιατί τό θέλησε συνειδητά - άπλη αλλαγή σκηνογραφίας που όδηγησε στο άδιέξοδο. Κι' αυτό άκριβώς τό άδιέξοδο έφερε τό Βενιζέλο στην Ελλάδα. 'Οχι για να εφαρμόσει ένα γενναίο πρόγραμμα κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών μεταβολών, αλλά για να θρεί μέσα από τα έρείπια, τό μονοπάτι που θα όδηγούσε στη σωτηρία μιας τάξης πρό πολλού συμβιβασμένης με τό χνώτο του κοτζαμπασισμού.

Πρώτη ενέργεια του Βενιζέλου όταν ήρθε σ' έπαφή με τα έλληνικά πράγματα ήταν να περιώσει, ό,τι ήταν δυνατό να σωθεί από τον παλιό άμαρτωλό κόσμο της φαυλοκρατίας και του κοτζαμπασισμού. 'Από την επανάσταση προτίμησε τό συμβιβασμό για να σώσει τό θρόνο και τον πολιτικό κόσμο από την άνέκλητη καταδίκη της ιστορίας.

«Μόνον έσχάτη ανάγκη ώθει την τάξιν των «έλευθέρων άστών» - γράφει ό Βεντήρης - εις μέτρα ριζικά. Οικονομικώς έδραιωμένη, προτιμά τους πολιτικούς συμβιβασμούς ολίγους της έξασφαλίζουν την κατοχήν της εξουσίας άνευ άνταρποών

ἐπιζημιών κατ' ἀρχὴν διὰ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν. Ἐκ τούτου τοῦ λόγου ἡ μέχρι τοῦ 1915 ἀνορθωτικὴ κατάστασις ἐσεβάσθη τὰς βάσεις τοῦ κράτους. Εἰς τὴν ἰδίαν αἰτίαν ὀφείλεται ἡ πρακτικὴ διαλλακτικότης τοῦ Βενιζέλου».

Προσπαθώντας, λοιπόν, νὰ συμυθῶσαι τ' ἀσυμυθίστα στὰ πρῶτα πολιτικὰ του θήματα μέσα στὴν Ἑλλάδα, ὁ Βενιζέλος ἀντιτάχτηκε ἀποφασιστικὰ στὸ λαϊκὸ πόθο γιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ. Εἰκόνα γλαφυρὴ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων ἀπέτελεσε ἡ Βουλὴ ποὺ ὄγῃκε ἀπὸ τίς ἐκλογές τῆς 8 Αὐγούστου 1910. Ἑκατὸν ἐξήντα πέγτε βουλευτὲς ἐκπροσωποῦσαν τὸ πνεῦμα τῆς ἀλλαγῆς, ἐνῶ οἱ παλαιοκομματικοί, ποὺ δὲν ἔχασαν οὔτε μιὰ στιγμή τὸν κρατικὸ μνηχανισμό ἀπὸ τὰ χέρια τους, ἔβγαλαν διακόσιους, δάζοντας σ' ἐνέργεια ὅλα τὰ παλαιὰ ἀνέντιμα κόλπα τῆς καλπονόθευσης καὶ τῆς πλαστογραφησῆς τῆς λαϊκῆς θέλησης.

Μὲ τὴ Βουλὴ τούτῃ στὸ χέρι, στέμμα, παλαιοκομματισμός, «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος», Βενιζέλος, προσπάθησαν νὰ βάλουν φραγμὸ στὸ θυμωμένο λαϊκὸ ποτάμι, νὰ ἐμποδίσουν τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ καὶ νὰ πετύχουν γιὰ τὰ μάτια, μιὰ περιορισμένη ἀναθεώρηση τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Συντακτικὴ συνέλευσις ζητοῦσε ὁ λαὸς ποῦταν συνώνυμη τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ τοῦ πρόσφεραν - σὰν παραχώρηση - διπλὴ ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ. «Συντακτικὴ»! ὀγογοῦσε τὸ λαϊκὸ ποτάμι στὰ συλλαλητήρια τοῦ Συντάγματος στίς 5 τοῦ Σεπτέμβριου 1910 καὶ ὁ Βενιζέλος ἀπαντοῦσε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι: «Ἀναθεωρητικὴ»! Ἡ συντήρηση, ἀφοῦ κέρδισε τὸν πρῶτο γύρο τοῦ παιχνιδιοῦ, ὀλοκλήρωσε τὴ νίκη τῆς ἀναθέτοντας στὸ Βενιζέλο νὰ ὀδηγήσει τὴν κατάστασις ὡς ἐκεῖ ποῦ τὴ συνέφερε, σ' ἓνα περιορισμένο δηλαδὴ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, ποῦ ἄφηγε ἀνέπαφα τὰ προνόμιά της.

Ὅστοςο τὸ 1909 εἶναι μιὰ ἀξιοσημείωτη χρονολογία γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Γιὰ πρώτη φορὰ ὁ λαὸς ὕψωσε τόσο ἀποφασιστικὰ τὸ ἀνάστημά του ἐναντίον μιᾶς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δουλείας ὀγδόντα χρόνων, γιὰ πρώτη φορὰ ζήτησε μὲ τόση ἐπιμονὴ ν' ἀποκατασταθεῖ στὰ δικαιώματά του. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ λογαριάζεται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς χρυσοὺς κρίκους τῆς ἀλυσίδας τῶν προοδευτικῶν ἀγώνων τοῦ λαοῦ μας καὶ ὡς τέτοιος νὰ τιμᾶται ἀπὸ τὴν ἀδέκαστη ἱστορία.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

	σελ.
1. 'Ο χαρακτήρας της 'Ελληνικής 'Επανάστασης: κίνητρα, κινήτριες δυνάμεις	9
2. Τουρκικός τιμαριωτισμός και οι σχέσεις του με τούς υποδούλους	11
3. Μορφές τού τιμαριωτισμού. Φορολογία και καλλιεργητικά συστήματα	16
4. Τό κοινοτικό σύστημα	17
5. 'Εμπόριο - ναυτιλία - βιοτεχνία: άνατροπή τού παλιού συστήματος στην οίκονομία	20
6. 'Αποσύνθεση της 'Οθωμανικής αυτοκρατορίας. 'Ο 'Αλή πασάς και οι άλλοι τοπάρχες	23
7. Οι ένοπλες δυνάμεις τού έθνους. Κλέφτες, άρματολοι	31

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

· Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ 21

1. 'Η μάχη τού νεοελληνικού διαφωτισμού με τó σκοταδισμό	35
2. Κέντρα - όργάνωση	38
3. 'Ο Ρήγας	39
4. Διωγμός τών άγωνιστών: Περραιβός	44
5. 'Ο στοχασμός τού άγώνα. Κοραής	49
6. Τό θέατρο, έθιμα φρονηματομοί	50

7. 'Ο τύπος	
8. Σολομός - Κάλβος	

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΔΟΥΛΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

1. Πρώτες κινήσεις για κυριαρχία στον ελληνικό χώρο και ο δούκας του Ναβέρ	53
2. 'Αγγλικές κινήσεις	54
3. Τò ρεμπελιό των ποπολάρων	56
4. 'Η Ρωσία: 'Ορλωφικά, Κατσώνης	56

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

Ο ΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ

1. Πολιτική δράση του Ρήγα	60
2. «'Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον»	61
3. «Φλόμουσος εταιρία»	61
4. «Φιλική» 'Εταιρία»	63

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ε'

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΑ ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΑ

1. 'Ο 'Υψηλάντης διαβαίνει τον Προσθο	68
2. «Φιλική» και Βλαντιμυρέσκου	70

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΣΤ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΞΕΣΠΑΕΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Τò κλίμα στις παραμονές τοῦ σηκωμοῦ	75
2. 'Η σύναξη στὴ Βουσίτσα	76
3. Πέφτουν Πάτρα καὶ Καλαμáτα	78
4. Στρατηγικός στόχος: Τριπολιτζά	80
5. 'Η 'Επανάσταση στὶς ἄλλες περιοχές	
α) Στὰ νησιά	82
β) Στὴ Ρούμελη	84
γ) Στὴ Θεσσαλία	8*

δ) Στη Δυτική Έλλάδα	87
ε) Κρήτη - Κύπρος	88

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ζ'

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. 'Αντίδραση της τουρκικής κυβέρνησης	90
2. Οι Άγγλοι στο πλευρό των Τούρκων	90
3. 'Η Ρωσία ένθαρρύνει την 'Επανάσταση	91
Φ. ΗΠΑ και 'Ελληνική 'Επανάσταση	93
5. 'Ο φιλελληνισμός σά διεθνές επικουρικό κίνημα υπέρ της 'Ελ- ληνικής 'Επανάστασης	95

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Η'

Ο ΤΑΣΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΣΦΕΤΕΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

1. 'Η δλιγαρχία οικειοποιείται τις νίκες των μαζών	98
2. Κορύφωση αντίθεσης: Βέρβαινα	100
3. Οι κοτζαμπάσηδες άνισχύονται. 'Ερχομός τοῦ 'Αλέξ. Μπαρο- κοβάτου	102
4. 'Ο Κολοκοτρώνης παίρνει την Τριπολιτζά	104
5. «Πελοποννησιακή γερούσια», θεομός δλιγαρχικός	106
6. 'Η 'Εθνοσυνέλευση της 'Επιδαύρου	107

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Θ'

ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. 'Η οργανωτική άνικανότητα της κοτζαμπάσικης εξουσίας	110
2. 'Η «πανάκεια» τοῦ βασιλιά. 'Επιχειρήσεις των Τούρκων	112
3. 'Εξέγερση και καταστροφή της Χίου	114
4. Καταστροφή τοῦ Πέτα	115

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι'

Η ΕΚ ΤΩΝ ΕΣΩ ΔΟΛΙΟΦΘΟΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

σελ.

1.	Μιά μεγάλη νίκη του λαού: Ἡ νίκη τοῦ Δράμαλη	117
2.	Πρώτη πολιαρχία τοῦ Μεσολογγίου	121
3.	Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ Ἀστροῦς	122
4.	Τὸ πρόβλημα τῆς γῆς	125
6.	Διχασμός καὶ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος	128

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΑ'

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ 1823

1.	Ὁψη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου καὶ ἐπιπτώσεις τοῦ στὴν ἑλληνική κατάστασις	131
2.	Πολεμικὲς κινήσεις τῶν Τούρκων	133

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΒ'

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΚΑΡΑΒΟΚΥΡΑΙΟΙ ΟΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΓΕΙΑ

1.	Τὸ ναυτικὸ κεφάλαιο ἐκτοπίζει τὴ φεουδαρχία τοῦ Μοριά. Ἡ Ἀγγλία θανάσιμα τὴν Ἐπανάστασις	136
2.	Πολεμικὰ γεγονότα τοῦ 1824. Καταστροφὴ Ψαρῶν	142

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΓ'

Η ΘΑΝΑΣΙΜΗ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1.	Νέο σχέδιο τοῦ σουλτάνου	145
2.	Πρῶτες συγκρούσεις μετὰ τὸν ἔχθρὸν	148
3.	Ὁ λαὸς ἐξεγείρεται καὶ ζητεῖ τὸν Κολοκοτρώνη	150
4.	Ὁ Κολοκοτρώνης συναγείρει τὸ Μοριά	151

5. Ἡ προδοτικὴ κίνησις, νὰ πουληθεῖ ἡ Ἑλλάδα στοὺς Ἀγγλοὺς Ρόλος τοῦ Μαυροκορδαίου	154

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΔ'

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ
ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

1. Ὁ Κιουταχὺς ἐκστρατεύει στὴ Δ. Ἑλλάδα	163
2. Ἀλλαγὴ στὴ μορφή τῶν ἐπιχειρήσεων	165
3. Ὁ Ἰμπραήμ στὸ Μεσολόγγι	167
4. Ἐκδηλώνεται ἡ ἐπίθεσις	169
5. Ἡ ἐξοδός	172
6. Ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευσις. Ἀγγλορωσικὸ πρωτόκολλο	177

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΕ'

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΣΩΖΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Τὸ φᾶσμα τοῦ τρόμου πάνω ἀπὸ τὸ Μοριά	179
2. Μοριάς καὶ Ρούμελη στὸ νέο σχέδιο δράσης	182
3. Ἕνας θανάσιμος κίνδυνος: Τὸ προσκύνημα	186
4. «Φωτιά καὶ τσεκούρι στοὺς προσηκνημένους»	190
5. Ἡ Μεσσηνία κατατρέφετα: ἀπὸ τὸν ἐχθρό	197

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΣΤ'

ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ
ΩΣ ΤΟ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1828
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗΣ

1. Καταστροφή τοῦ τουρκοαίγυπτιακοῦ στόλου	202
2. Πολιτικά παρασκήνια τῆς ναυμαχίας	207

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο «ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΕΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΙΣΜΟΣ»,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

σελ.

1. 'Ο Καποδιστριας έρχεται στην 'Ελλάδα. Χωρίς Τὸ πολιτικό του «πιστεύω»	211
2. Τὸ πολιτικό του πορτραίτο. Πρώτα μετρά του	214
3. 'Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος	219
4. Γαλλικός στρατός στην 'Ελλάδα. Τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους	221
5. Τὸ όριστικό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου	224
6. 'Η ύποψηφισότητα Λεσπόλδου	226
7. 'Ο ἀντικαποδιστριακὸς ἀγώνας	227
8. 'Η δολοφονία τοῦ Καποδιστρια	229

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η «ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ» ΜΟΝΑΡΧΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΒΑΒΑΡΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. 'Ο 'Οθων «ἐκλέγεται» βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδας	235
2. 'Αντιβασιλεία. Ραδιοσυγγίε τῶν ξένων	237
3. 'Ο θωγμός τῶν ἀγωνιστῶν	239
4. Τὸ πολιτικό πανόραμα τῆς ἐποχῆς	247
5. Δίκη καὶ καταδίκη Κυλοκοτρώνη	248
6. 'Εξεγέρσεις στὴ Μάνη	250
7. Σὲ ἀναζήτηση νέας πρωτεόουσας	252
8. Τὰ σχέδια τῆς νέας πόλης Κλεάνθης - Σάουμπερτ	254
9. Τὰ σχέδια γιὰ τὰ ἀνάκτορα	255
10. 'Οθωνική ἀρχιτεκτονική	256
11. Πνευματικὸ ἐποικοδόμημα	257
12. 'Ενθλικίωση τοῦ 'Οθωνος	260
13. Γάμος τοῦ 'Οθωγος	264

	σελ.
	σελ.
14. Οικονομικὰς δυσχέρειαι. Τὸ ξένο κεφάλαιον	266
15. Πρωθυπουργία Ρούνταρντ	267
16. Ἡ διεκκυστικὰ τῶν ξενικῶν ἐπιρροῶν. Πρωθυπουργία Ζωγράφου. Ἐξεγέρσεις ἐπὶ τὴν Κρήτη	269
17. Παραίτηση Ζωγράφου. Κυβερνήσεις Μαυροκορδάτου καὶ Κριεζῆ - Χρηστίδου. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις τοῦ 1842 - 43	271
18. Γενικὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ εἰκόνα πρὶν ἀπὸ τὸ συνταγματικὸ κίνημα τοῦ 1843	273
19. Ἐντείνεται ὁ ἀντιβασιλικὸς ἀγῶνας	276
20. Τὸ συνταγματικὸ κίνημα τῆς 3-9-1843	277

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

ΤΟ ΑΝΑΠΗΡΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844

1. Ἡ κυβέρνησις Ἀντρέα Μεταξά	285
2. Ἡ Α' Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὰ προβλήματα τῆς	291

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ 1848

1. Τὰ πολιτικὰ κόμματα ἀπὸ τὸ 1843 - 1848	291
2. Ἀντιθέσεις καὶ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων	298
3. Ἐξεγέρσεις κατὰ Κωλέτη Θανατόν του	300
4. Οἱ διδάσχοι Κωλέτη. Κυβέρνησις Τζαβέλλα	362

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

Η ΛΗΨΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ

1. Τὰ γεγονότα τῆς Γαλλίας ἀπὸ ἐλληνικὴ σκοπιά	305
2. Προσπάθειαι γιὰ κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ	310
3. Ἐξεγέρσεις ἐπὶ τὴν Ἀθήνα	312

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

Ο ΕΝΟΠΛΙΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

	σελ.
1. Ἡ προετοιμασία του	323
2. Οἱ ἀντάρτες περνοῦν τὴ μεθόριον	327
3. Ἡ κυβερνητικὴ ἀντίδρασις	333
4. Προσπάθειαι συνδιαλλαγῆς	341
5. Ὁ Παρρωτικὸς παίρνει τὴν Κασαμάτα	346
6. Ἐξεγέρσεις στὴν Κορινθία	349
7. Πολιτικὲς καὶ διπλωματικὲς ζυμώσεις. Ἡ ρωσικὴ ἐπέμβασις ἐπὶ τοῦ θρόνου	359
8. Κυβερνητικὴ προπαγάνδα καὶ τὸ γράμμα τοῦ πασᾶ τῆς Λαρίσας	362
9. Τρίτη φάσις: Μάχη στὸ Παλιοχώρι	364
10. Ἡ μάχη τῆς Ὑπάτης. Ἦτος καὶ διωγμοὶ	367
11. Ἀγγλικὲς ἀνησυχίαι. Ὁ Κάννινγκ τὴν Ἀθήνα	372
12. Τελικὲς κρίσεις καὶ συμπεράσματα	373
13. Τὸ ἄρθρον 107 τοῦ συντάγματος	374
14. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἐθνοφυλακῆς	376

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

ΑΠΟ ΤΟ 1848 ΩΣ ΤΗ ΝΑΥΠΛΙΑΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ 1862

1. Τὰ «Παρκερικὰ»	378
2. Δίκη καὶ καταδίκη Μακρυγιάννη	381
3. Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Παπουλάκη στὸ Μοριά	383
4. Τὸ Ἀνατολικὸ ζήτημα. Κριματικὸς πόλεμος καὶ Κατοχὴ 1854 - 1857	384
5. Τὰ «Σκιαδικὰ». Ἀπόπειρα δολοφονίας κατὰ τῆς Ἀμαλίας ...	387
6. Ἡ Ναυπλιακὴ ἐξέγερσις τοῦ 1862	391
7. Ξεσηκώνονται οἱ Κυκλάδες. Τὰ «Κυθνιακὰ»	403
8. Τὸ τέλος τῆς Ναυπλιακῆς ἐξέγερσις	404
9. Τὰ γεγονότα τοῦ Ὀκτώβριος 1862 καὶ ἡ ἔξωσις τοῦ Ὁθωνος ...	409

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο

ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α'

Ο ΕΚΠΑΙΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΕΜΜΑΤΟΣ

	σελ.
1. Καταργείται ἡ δυναστεία τῶν Βίττελσμπαχ	415
2. Κίνημα τοῦ Θ. Γρίβα	419
3. Ὑποψηφιότητα Ἀλφρέδου	420
4. Ἀντιθέσεις στὴν Ἐθνοσυνέλευση	423
5. Πρόκριση Γεωργίου Γκλόξμπουργκ	424

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Β'

Η Β' ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ

1. Πραξικόπημα Βούλγαρη Σάλος στὴν Ἀθήνα	426
2. Ἀνάρρηση τοῦ Γεωργίου Α'	428
3. Ἐνωση Ἑπτανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα	431
4. Τὸ νέο σύνταγμα	432
5. Ἐπέμβαση Ἰωάννη Γκλόκμπουργκ. Ὁ Σπόνεκ	435
6. Γενικὲς κρίσεις καὶ συμπεράσματα	437

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΩΣ ΦΑΣΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΟΕΝΩΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

1. Τὰ αἰτία τῆς ἐξέγερσης	438
2. Συγκρούσεις στὴν Κρήτη. Οἱ ἐθελοντές	440
3. Τὸ δλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου	441
4. Ἑλλάδα καὶ Κρήτη	442
5. Μηχανογραφίες τῶν ξένων	443
6. Ὁ διωγμὸς τοῦ Γουσταύου Φλουράνης	444

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ'

ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. Τὸ ἀγροτικὸ σὲ νέα φάση	446

	σελ.
2. Ἡ σφαγὴ τοῦ Ὁρωποῦ	448
3. Ληστοκρατία. Ἀπαρχές - ἐπιβίωση	448
4. Τὰ «Λαυριακὰ»	450
5. Ξενικὴ ἐπέμβαση	451
6. Τὸ σκάνδαλο Λαυρίου. Ὁ Συγγρός	452
7. Ὁ ἐναγκαλισμὸς μὲ τὸ ξένο κεφάλαιο	453
8. Ἀπειλὲς δικτατορίας Βουλγαρῆ. Ἐμφάνιση Χαρ. Τρικούπη ...	456
9. Πρῶτα εὐρήματα δοτικῆς ἀλλαγῆς	457
10. Συνταγματικὲς αὐθαιρέσεις Βουλγαρῆ	458
11. Ρόκος Χοῖδης. Μονομαχία τοῦ μὲ τὸν Στάϊκο	459
12. Τὰ «Στηλιτικά»	461

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ε΄

ΠΡΩΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Ἡ ἡμερίδα «Ἐργάτης». Ἡ «Ἀνατολικὴ Ὁμοσπονδία»	463
2. Ὁ πολιτικὸς σάλλογος «Ρήγας»	472

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΣΤ΄

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

1. Τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο δραστηριοποιεῖται	477
2. Ἐθνικοαπελευθερωτικὰ βαλκανικὰ κινήματα	479
3. Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος	479
4. Πολεμικὸς ὄργανισμός	480
5. Εἰσὸδος ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Θεσσαλία	481

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ζ΄

Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

1. Οἰκονομικὲς συνέπειες. Χαρακτηριστικὰ ἐλληνικῆς οἰκονομίας	486
2. Δραστηριοποίηση ξένου κεφαλαίου. Ἀπαρχὴ βιομηχανικῆς ἀνά- πτυξης	487
3. Τὰ μετὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου	490
4. Ὁ Ἀριστείδης Οἰκονόμου	491
5. Ὁ δικομματισμός	492

6. Δεύτερη κυβέρνηση Τρικούπη. Προσάρτηση της Θεσσαλίας	493
7. Οικονομική πολιτική Τρικούπη	494
8. Τσιφλικάδες και κολλήγοι της Θεσσαλίας	496

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Η'

Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. Πρόγραμμα εξαστισμού της χώρας	498
2. Πολιτική έναντι των Βαλκανικών γειτόνων	499
3. Τὰ γεγονότα της Αιγύπτου και ή Ελλάδα	500
4. Ἀντίδραση τῶν ὑπολειμμάτων κοιζαμπασισμού	500
5. Τὸ ἐπεισόδιο Νικόλαον. Πτώση Τρικούπη	501
6. Ὁ «εἰρηνόπολεμος» τοῦ Δεληγιδάνη	503
7. Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ 1886. Πτώση Δεληγιδάνη	504

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Θ'

Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ ΓΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

1. Νέα μέτρα τοῦ Τρικούπη. Δανειακή πολιτική	506
2. Οἱ συγκοινωνίες. Διαπλάτυνση ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς	507
3. Τὸ δημοκρατικὸ καὶ ἐργατικὸ κίνημα. Ὁ Τύπος	508
4. Τὸ «Ἀρδην» καὶ ἡ διάδοση τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν	510
5. Ἀλλαγὲς στὸ ἐποικοδόμημα. Πνευματικὴ ἀφύπνιση	511
6. Ὁ Δημοτικισμός. Ψυχᾶρης	513
7. Νέα κυβέρνηση Τρικούπη	518
8. Δυναστεϊακὰ ζητήματα	519
9. Νέες ἐξεγέρσεις στὴν Κρήτη	521

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι'

ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΗ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΡΕΩΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

1. Φυλάκιση καὶ θάνατος Ρόγκου Χοϊδᾶ	524
2. Ἀγγλικὲς ἀνησυχίες	525
3. Ὁ Τρικούπης κατηγορούμενος	526

4. 'Ο κοτζαμπασισμός αντιμετωπίζεται	527
5. 'Αρχίζει η οικονομική κρίση	529
6. 'Η πορεία προς τη χρεωκοπία	530
7. Πτώση Δεληγιάννη. 'Εκλογική νίκη Τρικούπη	531
8. «Δυστυχώς, έπτωχεύσαμεν!»	535

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΑ'

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΕ ΝΕΑ ΦΑΣΗ

1. Οι σοσιαλιστικές ιδέες	542
2. Πνευματικές ζυμώσεις	546

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΒ'

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897

1. ΤΟ 'Ανατολικό Ζήτημα σε νέα ξέγυση και πάλι	548
2. Τò Μακεδονικό	550
3. Τò 'Αρμενικό πρόβλημα	551
4. Τò Κρητικό και πάλι	551
5. Τὰ γεγονότα στην 'Ελλάδα	552
6. 'Απήχηση του Κρητικού: 'Η «'Εθνική 'Εταιρία»	554
7. 'Η κήρυξη του πολέμου	555
8. 'Επιβολή Διεθνούς Οικονομικού 'Ελέγχου	556
9. Τὰ παραλειπόμενα του πολέμου: παρασκήνια και υποψίες	557

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΙΓ'

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΕ ΝΕΑ ΟΞΥΝΣΗ

1. Τὰ επακόλουθα της ήττας	559
2. Τò στρατιωτικό	561
3. Τò στρατιωτικό	561
3. Βαλκανικοί ανταγωνισμοί	563
4. 'Η σταφιδική κρίση	566
5. Τὰ «Εδαγγελιακά»	566
6. Κυβέρνηση Ζαΐμη. Τὰ «σανιδικά»	569
7. Τὰ «'Ορεσσειακά»	572

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Α

Π Ρ Ο Σ Τ Ο 1909

1. Οι έθνικοσυνωτικές τάσεις και τὸ Κρητικὸ	574
2. Ἀντίθεση Γεωργίου - Βενιζέλου	576
3. Τὸ Μακεδονικὸ καὶ πάλι	578
4. Δολοφονία Θ. Δεληγιάννη	580
5. Εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς κατάστασης	581
6. Ἡ κατάσταση στὸ στράτευμα	583
7. Ἡ ὁμάδα «Ἰαπώνων» στὴ Βουλὴ	585
8. Τὸ ἀργατικὸ κίνημα. Τὰ «ἀθεϊκά»	583
9. Μαρτύρος Ἀντόπας	587
10. Ὁ Γ. Σκληρὸς καὶ τὸ «Κοινωνικὸ Ζήτημα»	587
11. «Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατικὴ Ἐνωσις»	589
12. Οἱ «Κοινωνιολόγοι»	589
13. Ὁ «Νουμάς»	591
14. Γενικώτερες ἀπηχήσεις στὸ πνευματικὸ ἐποικοδόμημα	591
15. Καὶ πάλι τὸ Κρητικὸ	593
16. Ἡ νεοτουρκικὴ ἐξέγερση	593

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ε'

Τ Ο Γ Ο Υ Δ Ι

1. Ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος»	596
2. Σὴ ἀναζήτησις ἀρχηγῶν	598
3. Ἀντιδράσεις τοῦ παλαισοκομματισμοῦ	599
4. 15 Αὐγούστου 1909: Ἡ νύχτα τῆς ἐξέγερσης	599
5. Ἡ λαϊκὴ συμπαράσταση	601
6. Ἀντικίνημα στὸ ναυτικὸ	602
7. Ρίξιμ Βουλῆς καὶ Συνδέσμου. Καλεῖται ὁ Βενιζέλος	603
8. Ἀνάσχεσις καὶ συμδιδασμός	606

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

ΤΑΣΟΥ ΒΟΥΡΝΑ

Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας

(ΤΟΜΟΙ Α ΣΤ)

Α'

Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας

*Από την Επανάσταση του 1821
ως το κίνημα του ΓΟΥΔΙ (1909)*

Β'

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας

*Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909)
ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου (1940)*

Γ'

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας

Πόλεμος 1940-1941

Κατοχή

Εθνική Αντίσταση

Απελευθέρωση

Δεκέμβριος 1944

Βάρκιζα

Δ'

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας

Ο Εμφύλιος

Ε'

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας

*Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια
ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος
των συνταγματαρχών (21 Απριλίου 1967)*

ΣΤ

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας

Χούντα

Φάκελος Κύπρου (1967-1974)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

«Στην εξάτομη “Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1821-1974”, ο Τάσος Βουρνάς κατάφερε να βρει την άκρη του σχοινιού από το μπερδεμένο κουβάρι των ιστορικών γεγονότων και να το ξεδιπλώσει και έτσι να δώσει ένα έργο πνοής, ανθεκτικό στο χρόνο, που αναδείχνει το συγγραφέα στις κορυφές της ελληνικής ιστορικής επιστήμης. Στο έργο αυτό αποκαλύπτεται το πλούσιο ιστορικό, ιστοριοδιφικό και στοχαστικό ταλέντο του συγγραφέα. Ο Τάσος Βουρνάς σαν βαθύς ερευνητής, ανεπηρέαστα, με θάρρος και συνέπεια, ανέτρεψε καθιερωμένες θέσεις και συμπεράσματα, έβαλε βαθιά το νυστέρι της κριτικής του, είπε τα πράγματα με το πραγματικό τους όνομα».

Αλέκος Κουτσούκαλης, Έρευνα, Ιανουάριος 1991

Μακέτα εξωφύλλου Μαρία Κωνσταντακάκη

ΕΚΔΟΤΙΚΗ
ΠΑΤΑΚΗ